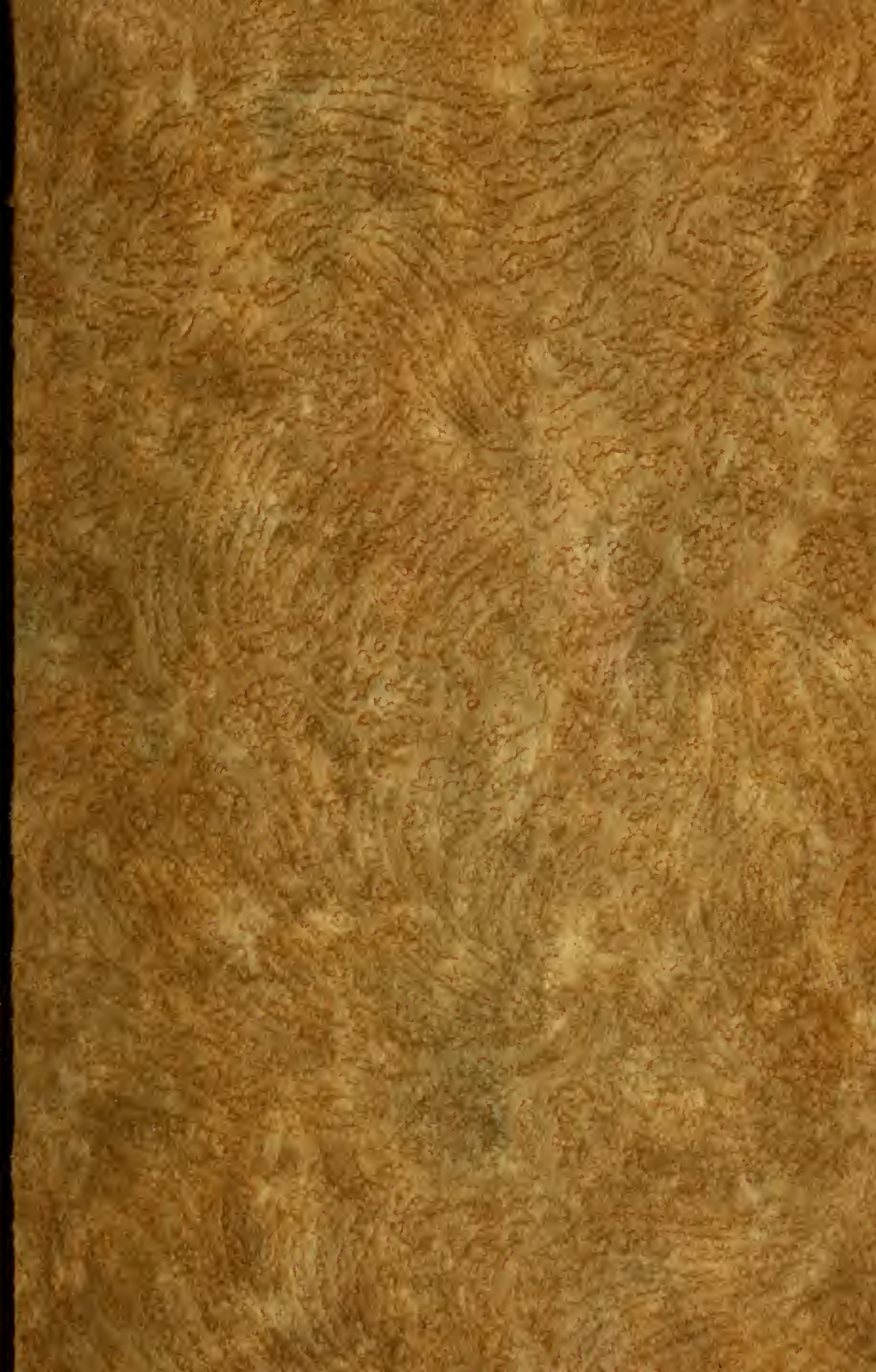

UNIVERSITY OF N.C. AT CHAPEL HILL

00036202242

Jacobus

36
37
11

מדרש תנחומא

על

חמשה חומשי תורה

К Н И Г А

„МИДРАШЪ ТАНХУМА“

т. е.

ГОМИЛЕТИЧЕСКОЕ ТОЛКОВАНИЕ

НА

ПЕНТАТЕВХЪ.

Изданное первый разъ по рукописямъ изъ библиотекъ Оксфорда, Рима, Пармы и Мюнхена.

Критически обработано и комментировано съ обстоя- тельнымъ къ нему введеніемъ

СОЛОМОНОМЪ БУБЕРОМЪ

въ Лембергѣ.

Часть 2-я.

בית מסחר ספרים של
I. M. ALTER & Co.
13 ST. MARY STREET,
WHITECHAPEL,
LONDON, E. 1.

ВИЛЬНА.

Тип Вдовы и Братьевъ Роммъ. Жмудскій переулочъ домъ № 325/2631.

1885.

Бъ мѣ мѣр рѣшѣ

Дозволено цензурою. — 5 Июня 1884 г. С. Петербургъ.

מדרש תנחומא

על

הנמשח חומשי תורה

924071

MIDRASCH TANCHUMA

EIN AGADISCHER COMMENTAR

ZUM

PENTATEUCH

VON

RABBI TANCHUMA BEN RABBI ABBA

Zum ersten male nach Handschriften aus den Bibliotheken zu Oxford, Rom, Parma und München herausgegeben.

Kritisch bearbeitet, commentirt und mit einer ausführlichen Einleitung versehen

von

SALOMON BUBER

in Lemberg.

WILNA.

Druck und Verlag v. Wittwe & Gebrüder Romm.

1885.

Nachdruck verboten.

[תבוח] (עורא ב ע), שמותן בעורין ומעשיהן בעורין, (יא) אלו המרגלים, מה כתיב, למטה אשר סתור בן סיכאל (במדבר יג יג), שמותן נאין ומעשיהם נאים, (יב) אלו השבטים, שנאמר ואלה שמות בני ישראל וגו' וארובן שמעון לוי ויהודה :

[ב] ד"א ואלה שמות בני ישראל. וז"ה הרופא לשבורי לב וגו' מונה מספר לכוכבים לכולם שמות יקרא (תהלים קמו ג ד), כיון שמת יעקב מה כתיב, ויראו אחי יוסף כי מת אביהם (בראשית נ ט), (יג) מה ראו, ראו כל ימים שהיה יעקב קיים היה יוסף סועד עמהם, והיו אוכלין על שלהנו, וכיון שמת יעקב לא אכלו על שלהנו, שנאמר ויראו אחי יוסף כי מת אביהם, אמרו יש רעה טמונה בלבו של יוסף, והשב ישויב לנ את כל הרעה אשר גמלנו אותו (ע), ויצו אל יוסף לאמר (שם ע טז), (יד) למי צווי לבלהו ו שנאמר בה תאמרו ליוסף אנא שא נא וגו' (שם ע טז), אמר ר' אבין אמר הקב"ה אתם אמרתם בלשון הזה אנא, עתיד כהן גדול ליכנס לבית קדש הקדשים ומלמד סניגוריא על בניכם בלשון הזה אנא השם. ועתה שא נא לפשע עבדי אלהי אביך (ע), לפשע עבדיך. אין כתיב כאן, אלא לפשע עבדי אלהי אביך, אע"פ שמת אביך הוי יודע שאלהיו קיים, ויבך יוסף בדברים אלו (ע), אמר יוסף כך חשדו אותי אחי, וינחם אותם וידבר על לבם (שם ע כח), (טז) דברים שהן סמוכין על הלב, (טז) אמר להם, עד שלא יודעתם למצרים, היו חלוקים הבריות עלי לומר עבד הוא, והורדתם והודעתם שאני בן חורין, ואני הורג אתכם, יאמרו יש אדם שהורג את אחיו הוי וינחם אותם: (יז) ד"א אמר להם אתם עשרה ולא יכולתם לי, ואני אחד ואוכל לעשרה, לפיכך וינחם אותם: ד"א אמר דוד הרופא לשבורי לב (תהלים קמו ג) אלו השבטים, שהיה שבור לבם לומר שמה יהרגם יוסף, (יח) מונה מספר לכוכבים (שם ע ד), אלו השבטים, מה הכוכבים הללו אינן יוצאין אלא בשמות, שנאמר לכולם שמות יקרא (ע), וכן בכניסתן נכנסין במנין, שנא'

ה ערות ותקונים

לנכון בתנחומא שלה את ו' וצ"ר מוצא בני בקבוק בני תקופא בני החמור (עורא ב זח), וצ"ר שם סיים וזכו ועלו וזכו בית המקדש, וכן נבדקם וסוף וחס בנו נבמ"ק וכן בתנחומא שלה אולם נמ"ר חקר ג"כ: (יא) אלו המרגלים מה כתיב למטה אשר סתור בן סיכאל, צ"ר שם ג' אחרת ועיין סופה ל"ד ע"ג, ובתנחומא הנדפס מוצא הכתוב שלאחריו נחבי בן ופסי, ובמדרש נמ"ר הגי' מה כתיב סתור סתרו מן העולם, ובתנחומא שלה סתור שסתרו מן העולם, נחבי שהכניא את דבריו הביא ב' הכתובים יחד: (יב) אלו השבטים, זה נשמש במוצא נמ"ר שם, ונמנא לנכון בתנחומא שלה שם: (יג) מה ראו ראו כל ימים כו', מוצא בילקוט סוף ויחי רמז קס"ב וחסר ה'יון תנחומא וה'יון ב"ר פ"ק הוא נבטות, וצ"ר פ"ק את ח' נמנא רק וישב יוסף מנזימה וגו', ר' גוי אמר שלא זימן לסעודה, וכן רש"י עה"ת הביא וז"ל ויראו אחי יוסף מהו ויראו הכירו במיתתו אלל יוסף שהיו רגילים לסעוד על שלהנו של יוסף והיה מקרבן בשביל כבוד אביו ומשמה לא קרבן עכ"ל, ודבריו מובעין מן התנחומא, וכן תראה בתרגום יב"ע ואתם חשבתן עלי מהשבין ביסין דמא דלא הוינא מסתחר עמכון למיכל, וכן מוצא בלקח טוב (בראשית נ ט), ד"א מה ראו לפי שכל חיי אביהם היו אוכלים על שלהנו, משמת לא אכלו על שלהנו, וזכ"ב מתנחומא כ"ה: (יד) למי טוה לבלהו, וכ"ה בילקוט שם, וכן בלקח טוב שם, אמרו זו לבלהו לאמר לו יוסף, ובהערה שם העירות, וכ"ה בילקוט ויחי רמז קס"ב בשם צ"ר וזה חקר לפנינו צ"ר, אולם מאשר תראה לעיל בהערה י"ג ה'יון צ"ר הוא נבטות וז"ל תנחומא והוא המאמר שלפנינו, וכן בת"ש על הערה איתא וקידו נבטות ית בלטה אמתא דרחל למימר אנך פקדי כו', ורש"י עה"ת הביא ואת מ' טו, את בני בלטה שהיו רגילין אללו שנאמר והוא נער את בני בלטה: (טז) דברים שהן סמוכין על הלב, נכ" רומי וכ" רח"ס וינחם אותם וידבר על לבם לא חקר המקרא כלום מהו על לבם דברים שהן סמוכין ללב: (טז) אמר להם עד שלא ירדתם למצרים, צ"ר פ"ק את ס' ולא עוד אלל עד שלא ירדה לבאן היו קראים אחי עבד, ומאחר שירדהם לבאן הודעתו [ז"ל הודעתם] הו'סוס שלי, א"כ אני הורג אתכם המתמה, וכן בלקח טוב (בראשית נ כ"א), אמר להם קודם שבאתם היו חושבין אחי עבד, משבאתם הודעתם שאני בן חורין, וזוה המאמר כיון רש"י בפירושו על התורה, ובפסיקתא פסקא נחמו (דף קכ"ו ע"א) ומוצא בילקוט סוף ויחי וחסר ה'יון פסיקתא על המאמר ד"א וידבר על לבם א"ר שנלאו כו', והדעה גי'סו"ה שלי. פ"י יחוס שלי וע"ש בהערה ע': (יז) ד"א אמר להם אתם עשרה, עיין מגילה פ"ז ע"ג ומוצא בילקוט סוף ויחי ובמדרש לקח טוב שם: (יח) מונה מספר לכוכבים אלו השבטים, בילקוט ריש שמות הביא מאמר גדול בשם התנחומא והשמים בלמעט ואח"כ הביא גם המאמר הזה בשם התנחומא, ועיין לקח טוב ריש שמות ובהערה ו' והעירותי שבילקוט ריש שמות הביא המאמר הזה ורש"ס נצדו תנחומא, ולפניו בתנחומא ליתא, אולם עהה נחבאר כי כוון לתנחומא כ"ה שלפניו, ועיין רש"י שמות ח א', ודבריו נבטות מהתנחומא, ועיין שנות רב"ה פ"א את ג' שקילים סן ישראל

מונה מספר לכוכבים, כך השבטים כשנכנסו למצרים כתיב בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה (דברים י כג), וכשיצאו כשש מאות אלף רגלי (שמות יב לו), והשבטים על שלא ירדו למצרים נתפרשו שמותם, ומשנכנסו נתפרשו שמותם, שנא' ואלה שמות בני ישראל: [ג] [ואלה שמות]. (יש' אמר ר' אבהו בשם ר' יוסי בן זמרא כל מקום שנאמר אלה פסל את הראשונים, (ב) וכל מקום שנאמר ואלה, מוסיף על הראשונים: [ד] הבאים מצרימה (שמות ח א ב). כבר היה להם ימים הרבה שם, ולמה הוא אומר הבאים, אלא כל ימים שהיה יוסף קיים לא היה עליהם משאוי של מצרים, וכיון שמת יוסף ניתן משואן של מצרים עליהם, לפיכך הבאים, כאילו אותו היום נכנסין כל הבאים מצרימה: את יעקב. מהיכן הם הבאים, (כב) מכחו של יעקב: (כג) איש וביתו באו. אמר ר' הונא מלמד שלא ירד יעקב למצרים עד שמנה לפרץ ולהצרון, זה בן שנה, וזה בן שתי שנים, וזיווג להם נשים:

[ה] ראובן שמעון לוי ויהודה (שם סג ז), (כד) כל השבטים לשם גאולתן נקראו, ראובן ויאמר ה' ראה ראיתי וגו' (שם ג ז), שמעון וישמע אלהים את נאקתם (שם ז כד), לוי וגולו גוים רבים אל ה' (זכריה ז טו), יהודה ואמרת ביום ההוא אודך ה' (ישעיהו יב א), יששכר כי יש שכר לפעולתך (ירמיה לא טו), וזבולון שמו של בית המקדש, בנה בניתי בית זבול לך (מלאכי ג יג), דן וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי (בראשית עו יד), נפתלי נופת תמופנה שפתותיך כלה (שם ד יא), גד לשם המן, והמן כורע גד הוא (נמנדי יא ז), אשר לשם הגאולה, ואשרו אתכם כל הגוים (מלאכי ג יג), יוסף והיה ביום ההוא יוסף ה' שנית ידו (ישעיהו יא יא), בנימין נשבע ה' בימינו (שם סג כח), היו כל שמות השבטים על שם הגאולה נקראו: (כה) א"ר יהושע דסכנין בשם ר' לוי (כו) שמותן של שבטים שוין בכ"מ, אלא זה מקדים לזה וזה מקדים לזה, ולמה כך. שלא יתו בני הגבירות כתובים תחלה, ובני שפחות אחריהן, ולכה מקדים לזה, ומאחר לזה, ללמדך שלא היו אלו גדולים מאלו, (כו) ולמה מקדים אלו לאלו, לפי שהן תקרתן של עולם, (כה) ומי שהוא מקרה כראוי נותן ראשה של תקרה זו בצד ראשה של אחרת, לפיכך הוא מקדים אלו לאלו, ומנין שהן תקרתו של עולם, שנאמר שמע אלי יעקב וישראל מקוראי (ישעיהו מח יב):

ה ערות ותקונים

ישראל כנצח השמים כו': (יש' א"ר אבהו בשם ר' יוסי בן זמרא, בתנחומא הגדפס אות ז' אחר שהביא התחלת המאמר, והשמים מתאמר שלם (כל אות ז' שלפינו ככ"י) סיים צוה המאמר א"ר אבהו והשמים בשם ריב"ז" ונשנה ככ"י פ"ב ופ"ג שמ"ר פ"א ופ"ב צמ"ר פ"ג ותנחומא משפטים אות ג', (ושם הביא בשם ריב"ז), וכן מובא בלקח טוב ריש בראשית וילקוט שמות שם: (ב) וכל מקום שנאמר ואלה מוסיף על הראשונים, בגדפס סיים וכל מקום שנאמר ואלה מוסיף על הראשונים, אלה תולדות השמים והארץ פסל את הראשונים בתאו ובהו, ובענין זה אהה פוהר את כולם (ר"ל בכל מקום אשר כתוב אלה הפתור קן) ואף כאן ואלה שמות הוסיף שנה על הראשונים, ובשמ"ר פ"א סיים רק ואלה שמות הוסיף שנה על שבעים נפש שנאמרו למעלה שכולם היו לדיקוס: (בא) כבר היה להם ימים הרבה שם, מובא בגדפס אות ג' ובשמ"ר פ"א ויילקוט שם בשם התנחומא: (בב) מכחו של יעקב, בשמ"ר סיים שסגל מלוות ומעשים טובים וזכה להעמיד י"ב שנים: (בג) איש וביתו בלו א"ר הונא דרשת ר' הונא ששם בשמ"ר שם, ויש להשלים ע"פ התנחומא: (כד) כל השבטים לשם גאולתן, תנחומא הגדפס אות ג' וילקח טוב, ובשמ"ר פ"א אות ה' הלשון בהרחבת דברים כדרך המדרשים המאוחרים, גם סיים שם "וכל הענין" סווגתו וכל הענין הוא בתנחומא שמות, ויילקוט ריש שמות מובא בשם התנחומא כמו שהוא ככ"י שלפינו: (כה) א"ר יהושע דסכנין בשם ר' לוי, מובא בגדפס שם וילקח טוב, ובשמ"ר בשעת הדא הוא שאמר ר' יהושע דסכנין, וז"ל א"ר יהושע דסכנין כמו שהוא בתנחומא שלפינו ובגדפס ויילקוט: (כו) שמותן של שבעים שוים בכל מקום, וכ"ה ככ"י רומי וכ"ר ח"ס, אבל בגדפס ובשמ"ר הני' אין שמותן של שבעים שוים בכל מקום, ובערוך ערך קר ד' בשם הילמדנו למה אין שווין שמותיהן טו': (כז) ולמה מקדים אלו לאלו, וכן הוא ככ"י רומי וכ"ר ח"ס, אבל בגדפס ויילקוט ובשמ"ר וילקח טוב הני' ד"ה למה מקדים, ויש לתקן קן גם לפינו, והמאמר הוצא בערוך ערך קר ד' בשם הילמדנו, והוא בגדפס אות ג' כי בגדפס מס' שמות הוא הילמדנו: (כח) ומי שהוא מקרה כראוי נותן ראשה של תקרה זה בצד ראשה של אחרת, בגדפס ובשמ"ר פ"א נותן עבים של תקרה זו בצד ראשה של אחרת שאינה שווה, ובערוך ערך קר ד' נותן עבים של תקרה זו בצד ראשה של אחרת, וילקח טוב סיים כדי לחזק את התקרה, ועיין ירושלמי סופה פ"ה ה"ה (דף כ"א ע"ד) מה התקרה הזו עובייה דקן גבי קמטה דהקן ועובייה דקן גבי קמטה דהקן, פי' אלל דה הקר של זה ואל הקר של זה בצד עבייה של

[ו] וימת יוסף וכל אדויו (שמות 10). (כט) אע"פ שמתו, ובני ישראל פרו וישרצו (שם 10), (ל) אמר ר' יוחנן, כל אחת מישראל היתה יולדת ששים, שנאמר ותבלא הארץ אתם (שם), (לא) אמר ר' יוחנן מילאו את מצרים: (לב) ד"א ותבלא הארץ אותם. שנתמלאו (לג) בתי טרטיאות ובתי קרקסיאות מהם, מיד גזרו עליהם לפרוש מן המטה, שנאמר ותבלא הארץ אותם [וגו']:

[ז] ויקם מלך חדש על מצרים (שם 10), (לד) אמר ר' אבא בר כהנא וכי מלך חדש היה, אלא שחידש עליהן גזירות של פורעניות: (לה) ד"א ויקם מלך חדש על מצרים. הוא היה פרעה הראשון, אלא שאמרו לו בא ונדווגו לאוכה זו, אמר להן עד עכשיו היינו משלהן, ואנו מזדווגין להן, אילולי יוסף לא היו לאותן האנשים ידים, ואתם מזדווגין להן, לא שמוע להם, מיד הורידוהו מבפאו שלשה חדשים, כיון שראה שהורידוהו אמר להם כל מה שאתם אומרים אני שומע לכם, לפיכך ויקם מלך חדש: (לו) אמר הנביא בה' בגדו כי בנים זרים ילדו (הושע 10). (לז) שהיו מולידים ולא מליים, עתה יאכלם חודש (שם), (לח) חדש כתיב, הוא ויקם מלך חדש אשר לא ידע את יוסף, ולא היה מכיר את יוסף, שאמר אשר לא ידע את יוסף, (לט) אמר ר' אבין הלוי ב"ר

הערות ותקונים

זה, והביא זה ג"כ על ישראל מקורא' ודרש מלשון קורה: (כט) אע"פ שמתו, מובא בתנחומא הגדפס אלו: ה' ובשמ"ר פ"א אות ה', ובשמ"ר הגי' אע"פ שמתו יוסף ואחיו אלהיהם לא מת אלא ובני ישראל פרו וישרצו, וכן מובא בילקוט רמז קס"ב בשם התנחומא וגורם אע"פ שמתו, אלהיהם לא מת הה"ו ובני ישראל פרו וישרצו, וכל אות ד' מתנחומא הגדפס ליתא בכ"ו: (ל) א"ר יוחנן כל אחת מישראל היתה יולדת ששים, בכ"ו רומי וכ"ו רח"ס הגי' ר' חייה אמר כל אחת ואחת מצבות ישראל היתה יולדת ששה, וכן יש לתקן לפנינו, וכן מובא בילקוט שם בשם התנחומא ובש"ס על התורה, וכן הביא הלכה טוב וסיים עוד כנגד ששה מדות הללו פרו וישרצו וירצו ועלמו במלך מלך. ובגדפס גורם ר' יגאל' אומר כל אחת ואחת יולדת ששה בכרם אחד, יש לתקן שז"ל ר' חייה אומר, וכן במכילתא בא סוף פ"ב הביא שהיתה יולדת ששה, ובפסיקתא פסקא ויהי בשלח (דף פ"ה ע"ב) ובני ישראל פרו וישרצו וירצו ועלמו במלך מלך. תרין אמוראין חד אמר אס לגדול שבשרים את מדמה אותן, הא עכברא ילדה שיתא, ואס לתקן שבשרים מדמה אותם, הא עקרבא ילדה שיתין ע"כ. ובשמ"ר פ"א אות ה' חקר שם האומר ד"ל כל אחת ואחת ילדה ששה בכרם אחד, וגמאל שם וגם בתנחומא בגדפס הוספה ויש אומרים ששים עשר ע"ס, ובשמ"ר יש ש' אומרים ששה בכרם אחד, ז"ל יש אומרים ששים, ומה שסיים ואל תתמה שהרי עקרב שהיא מן השרצים יולדת שבעים, ז"ל ששים, וכוון לדברי הפסיקתא, וגם צב"ר פמ"ד וצו"ר פ"ג הגי' ששים: (לא) א"ר יוחנן מילאו את מצרים, כ"ה בילקוט בשם התנחומא, ובכ"ו רומי וכ"ו רחש אמר ר' יוחנן, ובגדפס ור' יוחנן, ובשמ"ר רבי נתן אומר, והחרס הכיסוס, כחושבים של קיים, זה עוסף בגדפס ובשמ"ר, רק בגדפס הגירסא, כחכרס"ם ובלקח טוב הגי' ג"כ כחושבים של קיים, וכתבתי שם בעברה כג' רבינו הוא מלשון חז"ל צ"ב קמ"ג ע"ב ובני דן חושבים שהיו מרובין כחושבים של קיה, וע"פ צב"ש"ם: (לב) ד"א שנתמלאו כו', מובא בילקוט שם בשם התנחומא, אולם בגדפס הוא אמרי, ובגדפס הוא לנכון, ד"א או כוון במ"ס ורבינן אמרי אל התנחומא, היא תמיד משובשת וז"ל בתי סאטריאות, והיא הגולה היומית τεραπον (טהעטטר), וגם קרקס היא הגולה ἰσκαρος (יסקרוס), עיין ערוך ערך האטר: (לד) א"ר אבא בר כהנא מובא כן בילקוט בשם התנחומא, ובגדפס וגם בש"ר השמיט שם האומר, ובש"ר הוסף המסדר רב ושמואל חד אמר חדש ממש וחד אמר שנתחדשו גזירותיו כו' מגמרא אסיה י"ח ע"א: (לה) ד"א ויקם מלך חדש הוא היה פרעה הראשון מובא בילקוט שם בשם התנחומא, וכן מובא בגדפס בקצת שיעיים, ד"א ויקם מלך חדש והלא הוא פרעה, אלא שאמרו לו המצרים בא ונדווגו לאומה זו, אמר להן שוטים עד עכשיו אלו חיים משלהם והלא מדווג להן עכשיו אלנו יוסף לא היה לנו חיים, וכן העתיק כן מן התנחומא הגדפס בעל שמ"ר ומתחיל רבינן אמרו וז"ל ד"א, והיה כתב צר"ח והעתיק חשז על אות ד' שהיא ר' וששה מן ד"א רבינן אמרי, ובגדפס הוא לנכון, ד"א או כוון במ"ס ורבינן אמרי אל התנחומא, גם תראה כי לפני בעל מסדר התנחומא הגדפס היתה הגי' בתנחומא כ"כ עד עכשיו היינו משלהן, וכ"ה בכ"ו רומי וכ"ו רח"ס ובילקוט והוא גרם חיינו משלהן, לכן הביא עד עכשיו אלו חיים משלהם, ובשמ"ר אלו אוכלים משלהם, וגם היה גורם במקום אלנו יוסף לא היו לאותן האנשים ידים, אלנו יוסף לא היה לנו חיים, ובשמ"ר לא היינו חיים, ובעל שמ"ר העתיק דבריו תמיד מן התנחומא הגדפס: (לו) אמר הנביא, וכ"ה בגדפס ובילקוט, אולם בשמ"ר הוסף המסדר הזה, רבינן פתחין פתחא להאי קרא בה' צדו, וכוונתו בזה לדברי התנחומא, וכנה דבריו בשם "רבינן" והס' היו פותחים הפתחה לפסוק זה: (לז) שהיו מולידים ולא מליים, בתנחומא הגדפס ובשמ"ר שם למדך כשמת יוסף הפרו בתי מילה: (לח) (לח) כתיב, ז"ל שנתמלאו ששים ששה שם המדרש אשרו כאלו כתוב חדש הוא עד דרך אל תירק כהנא המדרשים בתקומות הרבה, והביא שם את דברי התנחומא ויכנהו בשם ילמדו: (לט) א"ר אבין הלוי ב"ר, מלת צ"ר הכוונה, צב"ר" ר"ל אדם גדול וחשוב, ובכ"ו רומי

למה הדבר דומה (ב) לאחד שרגם איקונין של מלך, אורכסיניא (פירוש דמותו), אמר המלך מלו אותו וחתכו את ראשו, עכשיו עשה לזה כך, למחר עושה לי, כך פרעה עכשיו אמר אשר לא ידע את יוסף, למחר אמר לא ידעתי את ה' (שמות כ ג) :

[ח] ויאמר אל עמו הנה עם בני ישראל רב ועצום מסנו (שס טו). (מא) אמר ר"ם מהיכן הם פרים ורבים ממקור שנאמר ה' ממקור ישראל (תהלים סח כו) : הבח נתחכמה לו (שס טז). (מב) חירף כלפי למעלה : פן ירבה (שס), אמר הקב"ה אתם אמרתם פן, ואני אומר כן ירבה וכן יפריך (שס טז יג) : והיה כי תקראנה מלחמה (שס טז י), (מג) הם מיתוספים על שונאינו ועולים להם מן הארץ, אמר דוד כי שחה לעפר נפשנו (תהלים מד ט), באותה שעה קמה עזרתה לנו ופדנו למען חסדך (שס טז כ) :

[ט] ומשה היה רעה (שמות ג א). (מד) זש"ה יודיע דרכיו למשה וגו' (תהלים קג ז), למח יודיע דרכיו למשה, שכל דרכיו של הקב"ה ידע משה, ואדם אחר לא ידע, כתיב ועתה [וגו'] הודעני נא את דרכיך (שמות לג יג), אמר לו הקב"ה על דרכיו אתה מבקש לעמוד, הייך שאני מודיעך, יודיע דרכיו למשה : ד"א יודיע דרכיו למשה, שהקב"ה בלבד היה יודע את הקץ של גלות מצרים שנאמר וירא אלהים את בני ישראל וידע אלהים (שס כ טו), ולמי הודיע למשה, שנאמר ומשה היה רועה וגו' :

[י] [ומשה היה רעה]. זש"ה ה' בהיכל קדשו וגו' (תהלים יא ד), (מה) אמר ר' שמואל בר נחמן עד שלא חרב בית המקדש היתה השכינה נתונה בהיכל, שנאמר ה' בהיכל קדשו, ומשחרב בית המקדש ה' בשמים כסאו (שס), סילק שכינתו לשמים, (מו) אמר ר' אלעזר בן פדת בין חרב ובין לא חרב אין השכינה זזה ממקומה, שנאמר ה' בהיכל קדשו, (מז) ומניין שנאמר והיה עיני ולבי שם כל הימים (מ"א ט ג), וכן הוא אומר קולי אל ה' אקרא ויענני מהר קדשו סלה (תהלים ג ה), (מח) שאפילו הר הרי הוא בקדושתו. (מט) אמר ר' אלעזר בן פדת (ג) ראה מה כתיב ויבן את בית ה' אלהי ישראל הוא

ה ערות ותקונים

בכ" רח"ס חסרה המלה ז"ר, ובש"ר מונח רק ח"ר אבין נס בני מלת הוי : (ם) לאחד שרגם איקונין של מלך אורכסיניא פי' דמותו, המלות "פי' דמותו" נוסף מן המעתיק בכ"י אקספארד, וליחא בכ"י רומי, ושם ליחא אורכסיניא, וזילקוט שמות בשם התנחומא שרגם איקונין של דוכוס, וכן הוא בתנחומא הגדפס, ואין ספק שתקנו בן זילקוט ע"פ התנחומא הגדפס, ורואינו צערוך ערך דטס שהביא בשם הילמדנו משל לאחד שרגם איקונין של דוכוס, וכתב פי' שר Dux, והוא כמו שלפנינו בגדפס שהוא הילמדנו, ובש"ר שרגם ליהבו של מלך, ז"ל לאחד שרגם אנדריאנוס של מלך, פי' לנס וזורת אדם, ומלת איקונין היא נוסחא אחרת, ובכ"י רח"ס לאחד שרגם איקונין של אורכסיא : (מא) ח"ר מאיר מהיכן הם פרים, מוצא זילקוט רמז קכ"ג בשם התנחומא, והשמים שם האומר, ובגדפס ובש"ר חסר כל המאמר של ר' מאיר : (מב) חירף כלפי מעלה, מוצא בגדפס אות י : (מג) הם מיתוספים על שונאינו ועולים להם מן הארץ, בגדפס ובש"ר נוסף כל זמן שישראל צרידה התחתונה הן עולין, ראה מה כתיב. ונלחם בנו ועלה מן הארץ, וק זילקוט נוסף כל זמן שישראל צרידה התחתונה הן עולים, ובכ"י רומי נוסף בצלמט מאת המעתיק כל ימים שישראל צרידה התחתונה סופס לעלות שנאמר ועלה מן הארץ, וזה ליחא בכ"י רח"ס, ואולי היה בן לפני זילקוט בתנחומא כ"י שלפנינו : (מד) זש"ה יודיע דרכיו למשה, מוצא זילקוט תהלים רמז תתנ"ג בשם התנחומא, ובגדפס אין זכר מזה, וכן נשנה במדרש שו"ס מומזר ק"ג זילקוט שם מן לבני ישראל עליותיו הוא מן מדרש שו"ס שם וחסר הוי"ו, עיין בש"ר ריש פ"ב : (מה) ארש"ג עד שלא חרב בית המקדש, מוצא זילקוט מלכים ריש רמז קל"ה בשם התנחומא, והוי"ו שם "וצירושלמי דזרכות פ"ד" מוסב על המאמר שלפניו כתוב אחד אומר אלכה ואשובה, שזה איננו בספרי רק בירושל' זרכות פ"ד ה"ה דף ח' ע"ג, ועיין מדרש שו"ס מומזר י"א ובש"ר פ"ב אות ז' : (מו) ח"ר אלעזר בן פדת, בשו"ס ובש"ר שם השמים המלת בן פדת : (מז) ומניין שנאמר והיו עיני ולבי, בשו"ס גורם אע"פ שבשמים כסאו שכינתו צבית המקדש, שנאמר והיו עיני ולבי שם וגו' : (מח) שאפילו הר הרי הוא בקדושה, וכן בשו"ס אפילו שהוא הר הרי בקדושתו הוא עומד, ובכ"י רומי שאפילו חרב הרי הוא בקדושה, וכן הוא בש"ר שם והוא גירסא נכונה : (מט) ח"ר אלעזר בן פדת ראה מה כתיב, גם בכלל במדרש שו"ס ח"ר אלעזר וחסריה המלות בן פדת : (ג) ראה מה כתיב ויבן את מוצה, וכו"ה בכ"י רומי וכו"ה רח"ס, ובמקום אינו זו משם בני בכ"י רומי אינה זזה ממקומה, ובכ"י רח"ס אינו זו ממקומו, אולם בשו"ס שם מוצא בשו"ס ח"ר אלעזר ראה מה כתיב כי עתה תלוי מקריה ושכנת בשדה (מיכה ד י), ושכנתו כתיב שאע"פ שחרב שכינתו עומדת שם, ובש"ר שם בל ראה מה כורש אומר (אל) האלהים אשר צירושלים אמר לכן אע"פ שהוא חרב האלהים אינו זו משם :

האלהים אשר בירושלם (פסוק א ג), אינו זו משם. (נא) אמר ר' אחא, לעולם אין השכינה
 זוה מכותל מערבי של בית המקדש, שנאמר הנה זה עומד אחר כתלנו (פסוק ט ט), היו
 ה' בהיכל קדשו. (נב) אמר ר' ינאי אע"פ שאמר ה' בהיכל קדשו ה' בשמים כסאו,
 עיניו יחזו עפעפיו יבחנו בני אדם (פסוק יא ז). למה הדבר דומה, למלך שהיה לו פתח
 והכניס את הפועלים לתוכו, והיה על פתח הפתח אצור אחד מלא כל טוב, אמר המלך
 כל מי שיעשה מלאכתו בכל נפשו יטול שכרו מבאן, וכל מי שאינו עושה מלאכתו בכל
 נפשו, אשב בתוך פלטין שלי ואדון אותו, מי הוא זה המלך, זה מלך מלכי המלכים
 הקב"ה, ומי הוא זה הפרס, זה העולם הזה, נתן הקב"ה את בני האדם לתוכו, שידו
 משמרין את התורה, והתנה עמם ואמר להם כל מי שהוא משמר את התורה באמת
 הרי גן עדן לפניו, וכל מי שאינו משמר את התורה באמת הרי גיהנם לפניו, אמר הקב"ה
 אע"פ שנראיתי מסלק שכינתי מבית המקדש, אלא עיני יחזו למי הוא בוחן ה', צדיק
 יבחן, ולמה אינו בוחן את הרשעים, (נג) אמר ר' ינאי הפשתני הוה כשהוא כותש
 ורואה את הפשתן שהוא יפה הוא כותש עליו הרבה, אבל כשהוא רואה שאינו יפה,
 אינו כותש עליה (נד) שלא תקרים, לפיכך עיניו יחזו עפעפיו יבחנו בני אדם, [ולמי בוחן,
 לצדיק, שנאמר] ה' צדיק יבחן (ס ט ט): (נה) ד"א ה' צדיק יבחן, אמר ר' יצחק במה
 הוא בוחן הצדיקים במרעה, דוד נבחן במרעה, שנאמר מאחר עלות הביאו לרעות וגו'
 (פסוק עח ט), עמוס נבחן במרעה, ויקחני ה' מאחרי הצאן (עמוס ז ט), אף משה נבחן
 במרעה, שנאמר ומשה היה רועה וגו' :

[יא] מזה כתיב למעלה מן הענין ולכהן מדין שבע בנות (שמות כ טו), מה כתיב שם,
 ויבואו הרועים ויגרשום (ס ט ט), (נו) מה עשו להם, נשלום להשליכם למים,
 ויקם משה וישען (ס), ואין הלשון הזה אלא הצלת מים, שנאמר הושיעני אלהים כי
 באו מים עד נפש (פסוק ס ט), (נז) וישק את צאנם, (שמות כ ז), ותבאנה אל רעואל
 אביהם (ס ט ט), (נח) שבעה שמות נקראו לו, יתר יתרו, רעואל, חובב, [חבר],
 קיני, פוטיאל: ויאמר מדוע מהרתן בא היום, ותאמרנה איש מצרי הצילנו מיד הרועים
 (ס ט ט י ט), מכאן שהשליכום למים, שנאמר וגם דלה דלה לנו (ס ט ט): ויאמר אל בנותיו
 ואיו (ס ט ט), (נט) מיד [יצאתה] צפורה כצפור והביאתהו. ד"א למה נקראת

ה ערות ותקונים

(נא) ח"ר אחא לעולם אין השכינה זה מטתל מערבי, מוצה צב"ס שם ובשמ"ר סס, ועיין במדרש חז"ת פ"ב
 פ' דומה דודי לנבי אהר ד' הנה זה עומד אחר כתלנו אחר כותל מערבי של בית המקדש למה שמשבע לו הקב"ה
 שאינו חרב לעולם: (נב) ח"ר ינאי, וכו"ה בשמ"ר סס, וע"ש קצת סינויים בלשון המשל שהביא, אבל צב"ס
 מוצה בשמו בסגנון אחר ע"ש, וכן מוצה בילקוט חל"ס רמז תרכ"ג משמו כמו שהוא צב"ס: (נג) ח"ר ינאי
 הפשתני הזה, בש"ס ח"ר יוסי בר חנינא פשתני הזה, ושם הוא בסגנון אחר, וכן צב"ר פ' ל"ב אות ג' מוצה
 בש"ר יוסי בר חנינא ובקצת סינויים מן מדרש ש"ס: (נד) שלח הקרים, עיין ערוך ערך קרס ג' לזין נקדסין,
 וכו"ה רח"ס בטעות שלח תקדי: (נה) ד"א ה' צדיק יבחן ח"ר יצחק במה הוא בוחן, מוצה בילקוט שמות רמז
 קס"ט בשם התנחומא: (נו) מה עשו להם נטלום להשליכם למים כו', בשמ"ר פ"א אות ל"ב ורבינן אמרי מלמד
 שהשליכו אותן למים והואילן משה, ואין ורשינן אלא הלל מים שנלמד הושיענו אלהים כי בלא מים עד
 נפש לקוח מן התנחומא שלפנינו, וכוון בשמ"ר יורבנין אמרי, לנדברי התנחומא, וכן מוצה בילקוט רמז קס"ט
 בשם התנחומא, ובגדפס ליחא: (נז) וישק את צאנם, חסר הדרשה, וכן חסר בכ"י רומי וכו"ה רח"ס, ובשמ"ר
 שם ליחא וישק את צאנם מלמד שלמה משה להם. והסקה את צאנם כשם ששעה יעקב לרחל, וכתב שם
 הרד"ל כדכתיב להלן להדיא גם דלה דלה: (נח) שבעה שמות נקראו לו, וכו"ה בכ"י רומי וששם מלת "חבר"
 והוספתי צפנים, וכן במכילתא יתרו פרשה א' שבע שמות נקרא לו כו', וכן צב"ס ע"ה"ת פרשה יתרו, ובעל
 הילקוט שמות ריש רמז קס"ט בראותו בתנחומא בפרסן רק ששה וחסר מלת "חבר" הביא שם בשם התנחומא
 וז"ל ששה שמות נקראו לו יתר יתרו רעואל חובב קיני פוטיאל, אית דלאמרי שבעה שמות נקראו לו כו', ובאמת
 גם בתנחומא הביא שבעה שמות, רק בשם מלת "חבר" ואשר הביא "אית דלאמרי" כוונתו אל המכילתא ריש פ'
 יתרו, וראיתי גם בכ"י רח"ס בני"ו שם שמות וחסר מלת "חבר": (נט) מיד יתה צפורה כצפור והביאתה, ד"א
 שפיהרה כל בית אביה כדס הכפור, מוצה בילקוט שם בשם התנחומא במאמר המתחיל ותאמרנה, ובטעות נרשם
 בלדו על ד"א שפיהרה כל בית אביה כדס הכפור, מדרש אביכיר" רק הציין הזה מקסב על המאמר ר' יוסי בר
 חנינא אמר בקשו לענותן, וכן תראה בלקח טוב צפורה שרצתה לצפור לקרוא את משה, ובהערה ק' כתבתי שם
 בילקוט רמז קס"ט הביא זה בשם התנחומא, ולפנינו ליחא בתנחומא, ובדל"י הוא מתנחומא הנלכד הנקרא

צפורה שטיהרה כל בית אביה (ס) כדס הצפור: ויואל משה לשבת את האיש (שמות ז כא), (סא) ר' יהודה אומר מהו ויואל, שנשבע לו, שנאמר ויואל שאול את העם (ש"א יד כד), קיבל עליו לדור עמו, ואין ויואל אלא לשון דירה, שנא' ועתה הוואל נא ולין (שפטים יט ו), ויתן את צפורה בתו למשה (שמות טז ט), (סב) כיון שנמל בתו קבע עליו לרעות צאנו, שנאמר ומשה היה רועה (טז ג ה), מהו היה רועה, (סג) אמר ר' יוחנן, כל מי שנאמר בו היה, הוא היה בתחילתו, והוא היה בסופו, הוא היה בתחלתו כשר, ובסופו כשר, רבנין אמרין כי מי שנאמר בו היה, זן ופרנס, אמרו לו והרי והנחש היה ערום (בראשית ג ה), אמר להן הוא היה מתוקן לפורענות, אמרו לו והכתיב וקין היה עובד אדמה (טז ד ג), אמר להם אף הוא מתוקן לגלות, אמרו לו והכתיב והיה (כי) [כאשר] נלכדה ירושלים (ירמיה לח כה), אמר להן (סד) סימן יפה היה לה, שאילולי שנלכדה ירושלים נתאכלו שונאיהן של ישראל. ר' לוי אמר כל מי שנאמר בו היה ראה עולם חדש, לפיכך ומשה היה רועה:

[יב] וינהג את הצאן אחר המדבר (שמות ג ה). למה היה רודף אחר המדבר, (פה) להרחיק עצמו מן הגזל. (טו) ד"א היה רודף למדבר, שראה שהוא נוטל גדולה מן המדבר. תורה מן המדבר, מצות מן המדבר, משכן מן המדבר, שכינה מן המדבר, מלכויות וכהונה מן המדבר, הבאר מן המדבר, המן מן המדבר, ענגי כבוד מן המדבר, לפיכך היה רודף אחר המדבר: ויבא אל הר האלהים חורבה (טז). (סז) אמר ר' שמעון בן יוסי בן לקניא הלכה צאנו של משה ארבעים יום בלא אכילה ולא מעמיה כלום, כשם שעשה אליהו וזכור לטוב, (סח) [שנאמר ויקם ויאכל וישתה וילך בכח האכילה והיא ארבעים יום וארבעים לילה עד הר האלהים חורב (מ"א יט ה)]: ד"א וינהג [את] הצאן אחר המדבר, (סט) אמר ר' יהושע בן קרחה, בישרו שצאנו כלה במדבר והוא נאסף עמה. וינהג את הצאן, רמז לו שינהג את ישראל ארבעים שנה, ואח"כ הוא נאסף ואף משה כשתבע צרכן של ישראל כשאמר לו הקדוש ברוך הוא לך בשליחותי:

הערות ותקונים

גם ילמדו, ומוצא גם בשמ"ד, ומה שמובא שם בשמ"ד ולמה נקרא שמה צפורה שטיהרה הבית לכפור לקוח ממדרש אבכיר ועבא זילקוט סס, ושם גי' יזחר וכוונה שטיהרה כל בית אביה כדס הנאמר, וכן יש להגיה במדרש שמ"ד סס ש"ל ד"א למה נקרא שמה צפורה ע"כ. ובאשר שערתי כן הוא, כי הוא בתנחומא כ"י שלפניו, ומה שהשכחתי שלקוח מחלה השנית מן מדרש אבכיר, אולם מאשר תראה הוא ג"כ לקוח מן התנחומא שלם ככ"י, רק זילקוט נשמט הניין "מדרש אבכיר" ממקומו, ומוסב לשורה שלא תהיה: (ס) כדס הנאמר, כדס הנאמר המעטרה את המטרע: (סא) ר' יהודה אומר מהו ויואל שנשבע לו, מכילתא ריש יתרו עה"ל ואת שני בניה, ומוצא זילקוט בשם המכילתא ברמז קכ"ט, נדרים ס"ה ע"ב, תנחומא הגדפס ולקח טוב (שמות ז כא), ובשמ"ד פ"א אות ל"ג מוצא זה בשם ר' יהודה כמו שהוא לפנינו ככ"י רק בהרחבת לשון, גם ואין ויואל אלף לשון לינה מוצא גם בשם ר' נחמיה, והמאמר ואין ויואל אלף לשון דירה מוצא זילקוט שמות רמז קס"ט בשם התנחומא: (סב) כיון שנטל בתו קבע עליו לרעות אלף, בשמ"ד פ"א אות ל"ג ורבותיו ז"ל אמרו קיבל עליו לרעות את אלף, כוונתו למדרש תנחומא שלפניו, גם הוסיף שם בשמ"ד ואין ויואל אלף לשון התחלה כיון שנטל בתו התחיל וקיבל עליו לרעות את אלף, וזה הוסיף המסדר האחרון הזה מן ספרי דברים פסוק הוואל משה, אין הוואל אלף התחלה, ועיין מדרש שמואל פס"ו: (סג) א"ר יוחנן כל מי שנאמר בו היה, עיין ז"ל פ"ל אס"ר פ"ו ילקוט נה רמז מ"ח אסתר רמז אלף ל"ג ועיין תנחומא הגדפס שמות אות י"ג בשתיים, ועיין שמ"ד פ"ג אות ד': (סד) סימן יפה היה לה בו', בנדפס נוסף ולא עוד אלף שנטלו אפופסים הם עוקב בת ליון לא יוסיף להגותך (איכה ד כב), ומוצא בערוך ערך אפופסין בשם הילמדו והוא המאמר שלפניו בנדפס כמו שהעירתי כי בנדפס מס' שמות הוא כולו הילמדו מס' שמות ומה שמוצא לפניו בשם ר' לוי בתנחומא הגדפס שם הלשון ואמרו רז"ל: (סה) להרחיק עצמו מן הגזל, מוצא זילקוט שמה רמז קס"ט, והניין התנחומא במאמר שלפניו מוסב גם על זה, ועיין שמ"ד פ"ג אות ג' בהצבת דברים: (סו) ד"א שראה שהוא נוטל גדולה מן המדבר, ילקוט סס, וחכר זילקוט תורה, מלות, משכן, שכינה מן המדבר, וכן נשנה המאמר בנדפס אות י"ד, ושם הגי' א"ר יוחנן למה היה רודף אחר המדבר, לפי שראה שישראל נתעלו מן המדבר, שנאמר מי זאת עולה מן המדבר, וכן הוא בשמ"ד, רק שם הגי' במקום א"ר יוחנן. "א"ר יהושע": (סז) א"ר שמעון בן יוסי בן לקניא, בנדפס שם א"ר שמעון בן יוסי וחכר, בן לקניא" ובכ"י רח"ס א"ר שמעון בן לקניא: (סח) שנאמר ויקם, והספתי כמו שהוא לנכון ככ"י רומי ובכ"י רח"ס, וכן הוא זילקוט ובנדפס: (סט) אמר ר' יהושע בן קרחה בישרו שאלנו כלה, מוצא בנדפס והשמיט שם האומר, גם הגי' רמזו שאלנו כלה, ובשמ"ד פ"ב אות ד' הגי' כמו

(ע) א"ל משה הגידה לי שאהבה נפשי איכה תרעה וגו' (ס"ט א ז), כמה חיות יש בהן, כמה מעוברות יש בהן, כמה ריקוחין התקנתה למעוברות שבהן, הגידה לי שאהבה נפשי, השיבו הקב"ה ואמר לו, אם לא תדעי לך היפה בנשים צאי לך בעקבי הצאן וגו' (ס"ט ס"ח), לפיכך וינהג [את] הצאן אחר המדבר. כיון שהגיע לחורב מיד מה כתיב וירא מלאך ה' אליו בלבת אש (ע"א) למה בלבת אש, כדי ללבו, כשיבא אליו ללבו, שאלהי נתון חלקים, ויתירא, לפיכך בלבת אש, (עב) ד"א למה בלבת אש, שאלהי נתון חלקים, (עג) למה מתוך הסנה ולא מתוך אילן אחר, אמר הקב"ה עמו אנכי בצרה (שמי"ג ט"ו), והם נתונים בשעבוד, ואני נגלה כותך אילן אחר, לפיכך מתוך הסנה שכולו מהקוצים: [יג] ויאמר משה אסורה נא וראאה (שמי"ג ג). (עד) ר' יוחנן אמר שלש פסיעות פסע משה, (עה) ר"ל אמר לא פסע אלא צוארו עקם, א"ל הקב"ה נצמערתה לראות, חיך שאגלה עליך, מיד ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה ויאמר משה משה ויאמר הנני (ס"ט ס"ד), אמר לו הקב"ה אתה אמרת הנני, חיך שתבא שעה ותאמר תפלה על ישראל ואנכי אענה אותך מיד, שנאמר אז תקרא וה' יענה תשוע ויאמר הנני (ישעי"ג נ"ט): [יד] וילך משה וישב אל יתר חותנו (שמי"ג ד י"ח). (עו) וזשה' והוא באחד ומוי ישיבנו ונפשו אותה ויעש (איז"ג כ"ג), דרש ר' פפיס לפי שהוא יחידי בעולמו ואין מי שימחה בידו כל מה שמבקש לעשות עושה, שנאמר ונפשו אותה ויעש, אמר לו ר' עקיבא דייך פפיס אין דורשין כך, ומדו והוא באחד ומוי ישיבנו, כשם שהשואל לממן כך שואל למעלן, מנין שנאמר בניורת עירין (פתגמין) [פתגמא] [ובמאמר] [ובמאמר] קדישין שאילתא וגו' (דיל"ג ד י"ז), כשם שנושאים ונותנים בהלכה לממן כך למעלן, והכל במשפט, שנאמר אבל אניד לך את הרשום בכתב אמת (ס"י כ"א), והקב"ה נרשא ונותן במשפט, ואמר היאך יצא דינו של פלוני זה, והם אומרים כך יצא, הקב"ה מסכים עמהם, ממי אתה למד ממיכה, ראה מה כתיב, (עז) ויאמר (מיכה) לכן (שמעו) [שמע] דבר ה' ראיתי את ה' וישב על כסאו וכל צבא השמים (עומדים) [עומד] עליו

הערות ותקונים

כמו לפנינו והשמים ג"כ הם האומר: (ע) א"ל משה הגידה לי שאהבה נפשי איכה תרעה כמה חיות יש בהן, נתחומא גדפס אות' י"ד ומוצא בשמ"ר פ"ב אות ד' בשיבוט והוא לנכון בשמ"ר פ"ג אות ד', וכו"ה בחיות פ"א פ' הגידה לי שאהבה נפשי, והלשון נשתנה שם ובמקום כמה ריקוחין התקנת למעוברות, כמו שהוא גם בגדפס, הגי' שם גם בשמ"ר כמה מיני רכוכין התקנת למעוברות גם לדעתי בשמ"ר שם מוסף והיכן פירושו של דבר זה צביר השירים שנאמר הגידה לי שאהבה נפשי ל"ל כפסוק הגידה לי שאהבה נפשי, ומלת שנאמר הוא בטעות, וזה הוסף המסדר, כי הדבר מתפרש במדרש שיר השירים כפ' הגידה לי שאהבה נפשי, וכן בעבור זה הוסיף אחד המעתיקים במדרש שה"ש שם, "איכן פירושו של דבר זה כאלן הגידה לי שאהבה נפשי", וכמד תראה כי בילקוט שה"ש רמז תתקפ"ב הביא המאמר ממדרש שה"ש והמלות "איכן פירושו של דבר כאלן", ליתא שם, אין זה רק הוספה המעתיק, וכן בתנחומא הגדפס אות ה"ה אשר דברי השמ"ר לקוחים משם ליתא המלות והיכן פירושו של דבר, גם ליתא בתנחומא כ"ש שלפניו רק אות ה"ה אשר דברי המסדר בשמ"ר. גם יש עוד להעיר במקום אשר בשה"ש שם הביא כמה מיני אגוסם התקנת להם, הגי' בשמ"ר כמה מיני מונוות התקנת להם, כי הוראת אגוסם פרנסה ומונוות, ובכ"י רח"ס הגי' כמה מחוין התקנת למעוברות: (ע"א) למה בלבת אש כדי ללבו, זה מובא בערוך ערך לב ב' בשם הילמדנו והוא המאמר בגדפס אות ח' שהוא הילמדנו מספר שמות: (ע"ב) ד"א למה בלבת אש, שלהב נתון משני חלקים, בגדפס וכן בשמ"ר פ"ב אות ה' ד"א ולמה בלבת אש משני חלקיו של סאה ולמעלה שהלב נתון משני חלקיו של הארס ולמעלה, ובילקוט רמז קס"ט מוצא בשם התנחומא כמו שהוא לפנינו בכ"י: (עג) למה מתוך הסנה ולא מתוך אילן אחר, כן הוא בילקוט שם בשם התנחומא, ובגדפס גורם ולמה מתוך הסנה ולא מתוך אילן? גדול ולא מתוך תמרה, ועיין שמ"ר פ"ב אות ה' הרחבת דברים: (ע"ד) ר' יוחנן אמר שלש פסיעות, וכו"ה בכ"י רומי ובכ"י רחם ובילקוט וכו"ה בגדפס אות פ"ה, אולם בשמ"ר פ"ב אות ו' בטעות ר' יוחנן אמר ה' פסיעות וכו"ה ג' פסיעות, ועיין בפי"ת ובתנחומא הגדפס ובשמ"ר פ"ב אות ה' לפני זה מגאל שם מאלן אמרו האש של מעלה מעלה לנבים וסורפת ואינה אוכלת ושחורה לקוח מגמרא יומא כ"א ע"ב: (ע"ה) ריש לקיש אמר לא פסע אלא לוארו עקם, וכו"ה בכ"י רחם בילקוט ובגדפס, ובכ"י רומי לא פסע אלא רחשו עקם, ובשמ"ר רש"ל אמר הפך פניו והביט: (עו) זש"ה והוא באחד כו' דרש ר' פפיס, מוצא בגדפס אות י"ח וכן הוא בשה"ש רבא פ"א פסוק לוסוסי צרכי פרעה ובמילתא בשלמ פ"ה כפסוק ובי ישראל הלכו ביבשה ובמדרש שמ"ר פ"ד אות ב' מוצא רק התחלת המאמר, ובמקום ר' פפיס הציג המסדר או המדפיס ר' פנחס וקצר שמה כל הענין וסיום, כמו שכתוב במדרש שה"ש ועיין ב"ר פכ"א אות ה': (עז) ויאמר מיכהו לכן נמשו וכו"ה בכ"י

מימינו ומשמאלו (מ'א כג יט), וכי יש שמאל למעלה שהוא אומר מימינו ומשמאלו, אלא אלו מימינים ממים לכף זכות, (עח) ואלו משמאלים ממים לכף חובה, הוי הכל במשפט, ומדו וחד באחד ומי ישיבנו, על שהוא יחידי בעולמו הוא יודע דעת של בריותיו: ד"א והוא באחד ומי ישיבנו, על שהוא יחיד בעולמו אין משיב על דבריו, (עט) ראה עד כמה נתקשה יונה מליך בשליחותו. שנאמר ויקם יונה וילך אל נינוה כדבר ה' וגו' (יונה ג ד), ורמיה אמר לפני הקב"ה נער אנכי (וימיה א ב), א"ל הקב"ה אל תאמר נער אנכי כי על כל אשר אשלחך תלך וגו' (סג סג ט), לא זו עד שהלך בשליחותו של הקב"ה, הוי ונפשו אותה ויעש, אף משה כשאמר לו הקב"ה (לך) [לכה] ואשלחך אל פרעה (שמות ג י), אמר משה שלח נא ביד תשלח (סג ד יג), אמר לו הקב"ה אני אומר לך לכה ואשלחך, ואתה אומר שלח נא ביד תשלח, נראה של מי עומדת, לא זו עד שהלך, שנאמר וילך משה וישב אל יתר חותנו (סג ד יח):

[מז] (פ) **מה** כתיב למעלה מן הענין וירא ה' כי סר לראות ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה ויאמר משה משה (סג ד), (פא) ר' אבא בר כהנא אמר כל מי שנכפל שמו יש לו חלק בשני עולמות, נח נח, אברהם אברהם, יעקב יעקב, משה משה, שמואל שמואל, והכתיב תרח תרח, אמר להם אף תרח יש לו חלק בשני עולמות, ולא מת אברהם אבינו עד שנתבשר ממעשה תרח אביו שעשה תשובה, שנאמר ואתה תבא אל אבותיך בשלום (בראשית טו טו), א"ל כל מה שסיגלתו מעשים טובים אני הולך אצל אבותי, באותה שעה בישרו הקב"ה ואמר לו חייך שעשה אביך תשובה לפיכך נכפל שמו תרח תרח:

[מז] **ויאמר** הנני (שמות ג ד), (פב) א"ר יהושע בן קרחה מהו הנני הנני, הנני לכהונה הנני למלכות, א"ל הקב"ה (במקום) עניונו של עולם אתה עומד, אברהם אמר הנני, ואתה אמרת הנני: ויאמר (פג) אל תקרב הלום, של נעליך מעל רגליך וגו' (שם שם ט), (פד) ביהושע כתיב של נעליך (יהושע ט טו), ובמשה כתיב של נעליך: (פה) ויאמר אנכי אלהי אביך (שמות ג ו), נגלה עליו בקולו של עמרם אביו, כדי שלא יתירא, באותה שעה שמח משה ואמר עמרם אבי [חי], א"ל הקב"ה אתה אמרת שאני אביך, ואיני

ה ערות ותקונים

בכ"י רומי ובכ"י רח"ס גם נדפס, ובקרא ליתא מלת מיכיהו, גם כחוז שמע במקום שמו: (עח) ואלו משמאלים ממים לכף חובה, המאמר הוא מוצא צערוך ערך שמאל בשם הילמדו, והוא המאמר הנמלא גם נדפס אות י"ח שהוא הילמדו מס' שמות, ועוד סיים נדפס ויאמר ה' מי יפתה את אחאב ויעל ויפול צרמות נלעד ויאמר זה צב וזה צב (שם שם כ), ללמדך שהכל במשפט שושאין ונותין דין והקב"ה עש' ונותן עמם, ומה הוא והוא בחלד ומי ישיבנו משנאמר הדין הקב"ה נכנס למקום שאין להם רשות ליכנס וחותם את הדין שגא' והוא בך' ומי ישיבנו והוא יודע דעת כל בריותיו ואין מי ישיב על דבריו ע"כ, זה הסיף המסדר מהילמדו כי הנדפס לס' שמות הוא הילמדו ובכ"י רומי ובכ"י רח"ס הגי' כמו לפנינו בכ"י אקספארד (עט) ראה עד כמה נתקשה יונה מליך בשליחותו שגא' ויקם יונה וגו', בכ"י רומי ובכ"י רח"ס נוסף לא זו משם עד שהלך שגא' ויקם יונה, וכן תראה נדפס, כמה נתקשה יונה שלא לילך בשליחותו, שנאמר ויקם יונה לברוח תרשיש (יונה א ג), א"ל הקב"ה נראה של מי עומד, לא זו משם עד שהלך שנאמר ויקם יונה לילך אל נינוה כדבר ה': (פ) מה כתיב למעלה מן הענין מוצא ג"כ נדפס שם אות י"ח: (פא) ר' אבא בר כהנא אמר, תנחומא הנדפס שם ושמו"ר סוף פ"ב צ"ב פ"ל אות ד' ופ"ה אות י"ב ילקוט ריש נח, ובטעות הפירושו שם הרמו והלגיו רמו מ"ח בלמנע המאמר, וכ"ה בד"ה סוף רמו אלף ע"ב: (פב) א"ר יהושע בן קרחה, מוצא נדפס אות י"ט ושמו"ר פ"ב זכחים ק"ב ע"א צ"ד פ"ה דצ"ר פ"ב ילקוט וירא רמו ל': (פג) אל תקרב הלום כ"ה גם בכ"י רח"ס, ובכ"י רומי נוסף אין הלום אלף מלכות שנאמר כי הבאתי עד הלום וכ"ה נדפס ובשמו"ר: (פד) ביהושע כתיב של נעליך ובמשה כתיב של נעליך, והוא הדרשה של נח, וחסר הדרשה של זה, וכן ליתא נדפס, אולם במדרש לקח טוב שמות ג' הו' תמלא הדרשה ע"ס: (פה) ויאמר אנכי אלהי אביך נגלה עליו בקולו של עמרם אביו, מוצא בילקוט שמות רמו קב"א בשם התנחומא כמו שהוא לפנינו בכ"י, ומזה בלקח טוב (שמות ג ו) לפי שגא' לו המלאך בתחלה צדמות אביו, זה לקח מן התנחומא כ"י שלפנינו, ואיתא נדפס ויאמר אנכי אלהי אביך וגו' אלהי יתכן וגו' [נגלה עליו בקולו של עמרם אביו כדי שלא יתירא, בראותה שעה שחח משה ואמר עוד עמרם אביו חי, א"ל הקב"ה אנכי אלהי אביך אלהי אברהם וגו'], בפתחו באתי אליך שלא תתירא, מיד ויתר משה פניו, המלות שהסבירתי הסיף המדפס דפוס מנוכז, ובעל שמו"ר ריש פ"ה הלוג הדרשה בהרחבת דברים קת' והביא מה עשה נגלה עליו בקולו של אביו, שאב מן התנחומא ט', ואח"כ הביא בפתחו באתי אליך כו', אלא כמו בתנחומא הנדפס,

אלא אלהי אביך, באותה שעה ויסתר משה פניו וגו' (שמות ג ו), א"ל הקב"ה חייך חלקת לי כבוד, אני הולך לך כבוד, שנאמר וראו בני ישראל את פני משה וגו' (שמות לד ה), אתה יראת, כי ירא מהביט (שמות ג ו), חייך אני עושה כמו שאמר ויראו מנשת אליו (שם לד ג), (פ) בזכות מהביט, ותמונת ה' בימי (נמדבר יב ח):

[יז] ועתה הנה צעקת בני ישראל באה אלי וגם ראיתי את הלחץ וגו' (שמות ג ט)
 (פז) מלמד שהיה הקב"ה מביט במצרים הייך היו משעבדין בישראל, שנאמר הנה צעקת בני ישראל באה אלי וגם ראיתי את הלחץ וגו', כביכול אני עמהם, אשר מצרים לוחצים אותם, וארד להצילו (שם ט ט ח): ועתה (לך) [לכה] ואשלחך אל פרעה (שם ט ט י), (פח) ר' אלעזר אומר ועתה לך, לך היו ישראל מצפים, לך היו ישראל מקוים, ועתה לך גדולה יש לך בדבר הזה, ר' יוחנן אומר [א"ל הקב"ה] לך מסור הדבר הזה: [יח] (פט) ויאמר משה אל ה' בי אדני (שם ד י), בייה את מעביר עלי, אהרן אחי גדול ממני ואתה משלחני, בי אדני, לא איש דברים אנכי (שם), א"ל הקב"ה מי שם פה לאדם וגו' (שם ט ט יא): ועתה לך ואנכי אהיה עם פיך וגו' (שם ט ט יב), (צ) ר' יהודה בר' סימון אומר [אמר] הקב"ה למשה אני עושה אותך בריה חדשה כאשה זו שהיא הרה ויולדת, (צא) שנאמר והוריתך אשר תדבר (שם): ד"א אומר לו הקב"ה למשה אני יורה דברי לתוך פיך כחץ, ואין הוריתך אלא לשון ירה יירה (שמות יט יג), כיון שבישרו הקב"ה שהוא עמו, מיד קיבל עליו לילך, שנאמר וילך משה וישב וגו' (שם ד יח), (צב) ולא היה צריך לומר אלא וישב אל מצרים, אלא למה שב אל יתרו להתיר נדרו, שאמר להקב"ה נשבעתי ליתרו, הלך אצל יתרו, מה עשה הקב"ה קשר ענן שם כביכול התיר נדרו של משה: ד"א וילך משה וישב שהלך ליטול רשות ממנו: ויאמר לו אלכה נא ואשובה אל אחי וגו' [לך לשלום] (שם), (צג) כל מי שכתוב בו לשלום הולך וחוזר, וכל מי שכתוב בו לך בשלום, הולך ואינו חוזר, באבנר כתיב וישלח דוד את אבנר וילך בשלום (ש"ג ג כ), הלך ולא חזר, אבל יתרו אומר למשה לך לשלום, הלך וחזר, שנאמר ויאמר יתרו למשה לך לשלום:

ה ערו ת ותקוים

גם הריב לשון התנחומא הגדפס כדרך מסדר הארון: (פו) בזכות מהביט, עיין פסיקתא פסקא אחרי מות (דף ק"ע ע"א), וע"ש בהערה ק"ג, וכן מובא בשמ"ר ריש פ"ג וי"ר פ"ב ושם גו' בשכר מהביט: (פז) מלמד שהיה הקב"ה מביט במצרים הייך היו משעבדין בישראל, מובא בילקוט רמז קע"א ד"ה ועתה בשם התנחומא והוא כמו שלפניו, אולם בגדפס סוף אות י"ט הביא הנה צעקת בני ישראל מלמד שהקב"ה היה רואה בשעבודן ובלחיתם, וכל המאמר שלאחריו השמים המסדר הזה והסוף מאמר גדול (אות כ) ויאמר ה' ראה ראיתי זש"ה כי הוא ידע מתי שוא ובסוף האות כתב המאמר אמר לפניו רבון העולמים שבעה נשבעתי ליתרו שאני הולך אלך ברשותו לקח מן תנחומא כ"ה שלפניו: (פח) ר' אלעזר אומר ועתה לך, מובא בילקוט שמות רמז קע"א ד"ה ועתה לך ואשלחך בשם התנחומא: (פט) ויאמר משה אל ה' בי אדני בייה אתה מעביר עלי, מובא בילקוט שם ג"כ בשם התנחומא, ועיין מה שכתבתי צ"ב ויגש הערה י"ב, ועיין בלקח טוב (שמות ד יג), בי אדני בייה אתה עושה עמי, וע"ש בהערה י"ג והבאתי ג"כ בשמ"ר פ"ג, בי אדני אמר משה להקב"ה אתה ארון העולם בי אתה רואה שאהיה שליח הרי לא איש דברים אנכי, המ"ב כתב ובי אתה רואה נביאין ואין ספק אלני שיהיה הנוסחא אמר משה להקב"ה ארון העולם בייה אתה מעביר עלינו אתה רואה שאהיה שליח כו' כמו שהוא בצ"ר על בי אדני, ודרש בי לשון בייה שהוא ענין זעקת ותרעומות על דבר עות הדין, וכן עוד שם א"ל חייא הגדול אמר לפניו רבש"ט בי אתה רואה לגאול בניו של אברהם, ז"ל אמר לפניו בייה אתה מעביר עלינו אתה רואה לגאול בניו של אברהם ע"כ, ומדברי התנחומא שלפניו תראה סעד לדברי: (צ) ר' יהודה בר סימון, הילקוט שם השמים שם האומר כדרכו תמיד: (צא) שנאמר והוריתך אשר תדבר, דרש והוריתך מלשון הרה: (צב) לא היה צריך לומר אלך וישב אל מצרים כו', אלך למה שב אל יתרו להתיר נדרו שאמר להקב"ה נשבעתי ליתרו, מובא בילקוט סוף רמז קע"ג בשם התנחומא, ולזה המאמר כוון רש"י צפירוש ע"ה"ת ליטול רשות שהרי נשבע לו, ומובא גם בגדפס סוף אות כ' בשניינים, ועיין בלקח טוב (שמות ד יח), ד"א שב אל יתרו חותנו להתיר לו השבעה ששעה מיד קשר הקב"ה ענין במדין והתיר לו נדרו, ועיין בהערה כ"א שהבאתי דברי הילקוט שהביא בשם התנחומא, ומדברי התנחומא שלפניו כ"כ תראה כי הילקוט לקח דבריו מתנחומא כ"כ, וכן דברי בעל לקח טוב נובעים מתנחומא כ"כ, ועיין נדרים ס"ה ע"א, ועיין שמ"ר פ"ה אות ד', לא היה צריך לומר אלך וישב משה, אלך אמרו רבותינו בתחלה הלך אלך פרעה כו', הביא דברי התנחומא בהרבה דברים כדרכו: (צג) כל מי שכתוב בו לשלום, מובא בילקוט שם רמז קע"ג בשם התנחומא, וכן מובא בתנחומא הגדפס אות כ"א ובשמ"ר

[יט] ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכיבם על החמור (שמות ד כ), (צד) זה אחד מן הדברים ששינו רבותינו לתלמי המלך כשכתבו לו את התורה יוונית, (צה) אלו הן, אלהים ברא בראשית (בראשית א ה), (צו) זכר ונקבה בראם (שם שס כו), ויכל ביום הששי וישבות ביום השביעי (שם כג), ויברא אלהים את האדם בצלם ובדמות (שם א כו), הבה ארדה ואבלה (שם יא ד), כי באפם הרגו שור וברצונם עקרו אבוס (שם מט ו), ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכיבם על נושא בני אדם (שמות ד כ), ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים ובשאר ארצות (שם יב מ), אשר חלק ה' אותם להאיר (דברים ד יט), אשר לא

הערות ותקונים

ובשמ"ר פ"ה אות ג', והקר שם הסיום מנין וישלח דוד את אנכר וילך בשלוס (שם ג), הלך ולא חזר, ועיין ברטת ס"ד ע"א ומו"ק כ"ט, ועיין בפי"ת שכתב הטעם בזה, ועיין גם בנתיבות שולס דף מ"ב הבאתי דבריו בלקח טוב שמות ד' הערה כ': (צד) זה אחד מן הדברים ששינו רבותינו לתלמי המלך כשכתבו לו את התורה יוונית כו', בכ"רומי גירסא זה אחד מן דברים, וכן בכ"רחס זה אחד מעשרה דברים, אולם בפרטס תמלא ספסר ומונה י"א שינויים, ובתנחומא הגדפס קאנשטעטיגא ודפס וויניליאה הגי' זה אחד משמונה דברים, וזה בודאי משגת המעתיק כי היה כתוב לפניו זה אחד מן הדברים וקרא המלה כאילו כתוב זה אחד מן ח' דברים, והגדפס דפוס מעובדה ראה בתנחומא כ"י הגי' מן דברים השמים מלת שמונה והלגי זה אחד מעשרה דברים ולא שם עינו על פרטס, והגמרא הזה תמלא בירושלמי מגילה פ"א ה"ט, (ובדפוס קראשטין הוא הי"א דף ע"א ע"ד), ושם כתוב בפירוש י"ד דברים, ושם תמלא עוד ב' שינויים אשר נשמטו בתנחומא כ"י שלפנינו ע"י שגת המעתיק, ואלה הם, ותשחק טרה בקרוביה לאמר (בראשית יח ג), לא תמד אחד נשאתי (במדבר טו טו), וכאשר תוסף זה אל התנחומא שלפנינו יעלו ג"כ י"ג כמו בירושלמי, וכן במכילתא בא פרשה י"ד תמלא ג"כ שהביא י"ג שינויים, ובגמרא בבלי מגילה ט' ע"א תמלא בפרטס ט"ו שינויים, כי תשוב עוד וישלח את זאטוטי בני ישראל (שמות כד ה), ואל זאטוטי בני ישראל לא שלח ידו (שם שס יא), ואם ב' פסוקים הללו נחשבו לאחד הם במספרם י"ד, ורק השינוי הלזו מן זאטוטי נוסף בבבלי וליתא בירושלמי ומכילתא ותנחומא, ובלטדה תמלא ג"כ המספר י"ג, ובמס' סופרים פ"א ה"ט הוסיף אחד על דבריהם הוספה מן הבבלי, כי תלך ידו וי"ג דבר שינוי זה כמו בירושלמי ותנחומא אולם בפרטס תמלא י"ד, כי נוסף ואל זאטוטי בני ישראל לא שלח ידו, כמו שהוא בבבלי, ותשב ב' הפסוקים האלה לאחד, ובתנחומא הגדפס הביא כמו בבבלי רק נשמט בטעות לא תמד אחד נשאתי, וכאשר תוסף זה ועלה מספרם ט"ו כמו בבבלי, גם הוסיף שם המסדר מהגדפס הסיום כמו שהוא בבבלי, ולא כתבו לו את הארנבת, לפי שאשתו של תלמי האנך ארנבת שמה, שלא יאמר שחקו בי היהודים וכתבו לי שם אשתי בתורחם, (ובירושלמי שם מסיים דלמו של תלמי המלך ארנבתה שמה, גם בו"ר סוף שמיני הגי' אמו, ועיין במאור עינים אמרי בינה פ"ו ובהערת הרב החכם הגדול הר"ד קאססעל), ובמדרש שמ"ר פ"ה אות ה' הביא זה אחד מן דברים וקרא בשלוס ולא תשבס בפרטס, וברור אללי כי היה כתוב ב' נוסחאות יחד היינו כמו שראה בתנחומא (אשר נעת לפנינו בדפוס) שמונה דברים, ובתנחומא כ"י י' דברים, והלגי ב' נוסחאות י"י, "ח", דברים, ואח"כ נעשית י"ח דברים, ואין לורך לדברי הרב בעל יפ"ת אשר דחק עלמו בלצר הטעם במספר הזה, וכאשר העיר ג"כ על דברי היפ"ת אשר דחקים ממנו ידידי הרב הגדול החכם הכולל מוהר"ה ה"ווייס במכילתא י"ט הערה ו', וע"ש כי גם הוא ראה ליתן טעם אחד בטעות במדרש שמ"ר, אולם לדעתי יותר נכון כאשר כתבתי, והרב החכם הזה העיר עוד שם שאין העיני מדבר מתרגום יוני, אלא שכתבו התורה ככתבה וכלשונה לתלמי האנך, כאשר הראה כבר הרב"ל מהר"ז ז"ל בספרו מקורות תרגום השבעים ע"ש. אך מדברי התנחומא שלפנינו תראה שכתוב מפורש שכתבו לו את התורה יוונית. ובמאור עינים אמרי בינה פ"ה הביא כי בהעתיקה המיוחסת לשבעים הזקנים תמלא ארבע השתייות ע"ש. ויפה העיר שם ג"כ הרב החכם ה"ווייס שמן המתרגמים היה תמלא הרבה שינויים, ומן השינויים האלה היו ג"כ וישלח את זאטוטי בני ישראל, ואל זאטוטי בני ישראל לא שלח ידו, ולפי זה נבין עוד הדבר למה בב' שינויים אלה הביאו השינויים בלשון יוני, כי מלת זאטוטי היא מלה יוונית, וען ששינויים אלה עשו המתרגמים לא הכותבים, ולדעתו הרביז הבבלי שני המשעים ר"ל הכתיבה וגם התרגום שגששה בלזוה זמן מן המנים ע"כ יתוסף על המנין, אולם אני אומר שצמספר שזה הבבלי והתנחומא ה"ירושלמי והמכילתא ומס' סופרים ששונים י"ג, רק בבבלי נוסף אח"כ השינוי בעיני זאטוטי. (ואח"כ הובא בתנחומא הגדפס ובמס' סופרים), וההוספה היא ע"פ הירושלמי תענית פ"ד ה"ב (דף ס"ה ע"א) אדרר"ג פל"ד ומס' סופרים פ"ו ה"ד שלשה ספרים מלאו צעורה באחד מלאו כתוב וישלח את זאטוטי בני ישראל, ובשמים מלאו כתוב וישלח את נערי בני ישראל ע"כ, ובעבור זה הוסיפו בבבלי שגם זה שינוי הזקנים בעבור שהיה תמלא כתוב כן בספר הגמלא צעורה: (צה) אלן הן ט', אודות השינויים ופעמם עיין רש"י בגמרא שם ובתוס' ובמהר"ה ח"א ובמפרשי המכילתא: (צו) זכר ונקבה בראם, בכ"רומי הגי' זכר ונקבו בראם, ובירושלמי הגי' ונקבו בראם, ובמכילתא שם ובב"ר פ"ה ונקבו בראם, אולם בבבלי מגילה שם זכר ונקבה בראו, ע"ש בפירוש"י, ועיין במכילתא בפ"י מאיר עיין שהארך בזה: וכתבו

צויתו לעובדם (דברים י"ג), (צו) וכתבו את צעירת רגלים (ויקרא י"ו), (צח) ולא כתבו את הארנבת, (צט) הוי ויקח משה את אשתו ואת בניו וגו' :

[כ] (ק) ויקח משה את משה האלהים בידו (שמות ד כ), א"ל הקב"ה מול המטה הזה בידך : (קא) וכל הנסים שאתה מבקש לעשות בו עשה בו : ויאמר ה' אל משה בלכתך לשוב מצרימה (שם שם כה) . הראה לו הקב"ה נסים שהוא עתיד לעשות לו , (קב) ואמר לו לך ואספת את זקני ישראל וגו' (שם ג טו) , ואח"כ אתם הולכים אצל פרעה , אמר משה אם יאמרו לי מזה שבו מזה אומר אליהם (שם שם יג) , אמר לו אמור להם אהיה אשר אהיה (שם שם יד) : (קג) (ד"א , והיה אם לא יאמינו לך וגו') [והן לא יאמינו לי וגו'] (שמות ד ה) : (קד) אמר לו הקב"ה מזה זה בידך וגו' (שם שם ז) , ויאמר השליכהו ארצה וגו' (שם שם י) : (קה) א"ל אתה אומר לשון הרע על בני , מזה הנחש שאמר לשון הרע , והלקוית אותו בצרעת , אף אתה הבא נא ירך (אל חיקך) [בחיקך] ויבא ידו בחיקו ויוציאה והנה ידו מצרעת כשולג (שם ד י) , א"ל הקב"ה אתה אומר על בני שאינן מאמינים , והם כאמינים בני מאמינים , והיה אם לא יאמינו גם לשני האותות האלה (שם שם ט) , רמו לו הקב"ה רמו , א"ל מהיכן את נופל שלך מן המים , שנאמר ולקחת ממימי היאור (שם) : (קי) אמר ר' שמואל בר נחמיה רמו לך שאת נופל את שלך מן המים , שנאמר המן המלע הזה נוציא לכם מים (מגדל כ"י) :

הערות ותקונים

(צ) וכתבו את צעירת רגלים, לפי תרגום השבעים ראוי שערית הרגלים לא צעירת : (צח) ולא כתבו לו את הארנבת, צמחה עמיה מבוחר הטעם , וצירוש' איתא שאלמו של תלמי נקדחת ,קן ,ועיין במאור עינים אמרי בינה פ"ג, ובהערת הרב החכם מהר"ד קאססעל , שהנה ידוע שצ"זו של תלמי הראשון (אפי פילאדלפוס) היה שמו לאבוס , ר"ל ארנבת : (צט) הוי ויקח משה את אשתו ואת בניו וגו' , בגדפס דפוס קאפסעטיאל דפוס ווייליא סיים כ"ג הוי ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכיבם על התמור , והוסף כאלס שאומר יאלו הבהיין , ואח"כ מתחיל מאמר חדש ויקח את משה האלהים , אולם בדפוס מאנטוונה השמיים מלת "הוי" , ואח"כ בדפוסים אחרונים הניגו זה בהתחלת המאמר ומתחיל אות כ"ג , ובאמת מתחיל אות כ"ג מן ויקח משה את משה האלהים , והמלות "כאלס שאומר יאלו הבהיין" הם קפי הבנה : (ק) ויקח משה את משה האלהים , מוצא בגדפס אות כ"ג : (קא) וכל הנסים שאתה מבקש לעשות בו עשה בו , בכ"י רומי הגי' שאתה רואה לעשות , ובגדפס וכל נסים שאתה מבקש אתה עשה בו , הכה בו את היאור שנאמר ומשך אשר הכית בו את היאור פעמים שהוא קורא אותו משה האלהים ויקח משה אתה קורא אותו ומשך : (קב) ואמר לו לך ואלקח משה . הוא מוקדם בקרא , גם במאמר שלאחריו , ד"א והיה אם לא יאמינו לך , הוא משועש , והראה כי המאמר נלקח בחסר , ובתחמומה הגדפס אחר שסיים שם הראה לו הקב"ה את כל הנסים ואת האותות ומנפתים השמיים המלות ואמר לו לך ואספת עד אהיה אשר אהיה , והביא המאמר בהרחבת דברים אשר הוסיף מן פדר"א פ"מ וז"ל : א"ל מזה בידך א"ל משה א"ל השליכהו ארצה ויהי לנחש , למה נחש ולא דבר אחר , אל"ה כשם שהנחש נושך וממית , כך מנרס נוסכין וממיתין את ישראל , ואח"כ נעשה כעץ , כך יהיו המנרס לעץ יבש , א"ל הנה נא ירך בחיקך והנה ידו מצרעת , מה הצרעת דבר טמא כך המנרס טמאין ומטמאין את ישראל , וישם ידו אל זיקו והנה שבה כבשרו , כך אני מטער את ישראל מטומאת מנרס , ולקחת ממיימי היאור והיו לרס , כך אני מטע את מנרסית במכת דס , ואח"כ החל ד"א אמר משה לפני הקב"ה הן לא יאמינו לי ולא ישמעו בקולי , א"ל מזה בידך כו' כמו שהוא לפנינו . ובגדפס שמי"ר פ"ג אות ז"ב מנאל ג"כ המאמר מהתחמומה הגדפס בהרחבת דברים כדכך של האפשר הזה , גם תראה שהביא שם וז"ל : והרי אמרנו למה היה הנחש כנגד משה אל"ה מזה היה לישראל בכך א"ל שלייעזר לכך נהפך המטה לנחש , וכוונת צעל המסדר הזה בהמלות א"ל שלייעזר לפדר"א שרשמתו פ"מ , וכוונתו "א"ל שלייעזר" כפרקין דר' אליעזר . גם מה שסיים שם צלות י"ג כך הקב"ה עתיד לטהר לישראל , כמו שכתוב" חסר וז"ל כמו שכתוב בפדר"א , וכוונתו כי בפדר"א מפרש זה : (קג) ד"א והיה אם לא יאמינו לך , וכי"ה בכ"י רומי , ותקנתו שז"ל וכן לא יאמינו לי וגו' , ועיין בהערה שלפניה : (קד) אמר לו הקב"ה מזה זה בידך , כן הוא לפי הקרי , והכתיב מזה מלה אחת , ובגדפס הוסיף א"ל מזה בידך , מזה כתיב , מזה שבידך אתה לריך ללקות , שאתה מואיל לשון הרע על בני , והכוונה אל תקרי צ"ה אל"ה שבידך , וכן הביא צעל לקח טוב (שמות ד ז) , כתיב מזה כלומר מזה אתה ראוי ללקות במלך שבידך , וכן הביא רש"י בפירושו עה"ת , וכן הוא בשמי"ר פ"ג אות ז"ב ונבע מהתחמומה : (קה) א"ל אתה אומר לשון הרע על בני , מוצא בליקוט שמות רמו קע"ב בשם התחמומה , והוא כמו לפנינו בכ"י , ובתחמומה הגדפס נוסף ונעתק מן הגדפס אל המדרש שמי"ר פ"ג אות ז"ב שאתה מואיל לשון הרע על בני כשם שהנחש האיל לשון הרע ואמר כי יודע אלהים וגו' (בראשית ג ה) , (וכי מיד מאמינים) ששם מאמינים בני מאמינים , מאמינים דכתיב ויאמן העם , בני מאמינים דכתיב והאמין ב' (בראשית טו ו) , וכן מוצא בלקח טוב (שמות ד ו) , ובשמי"ר שם הוא בקצת שינויים בלשון : (קי) א"ל שמואל בר נחמיה , בגדפס

[כא] וילך משה ואהרן ויאספו וגו' (שמות ד כט). אמר להם כך אמר הקב"ה פקוד פקדתי אתכם, (קז) סימן היה לישראל (קח) כל גואל שיבא בסימן הזה פקוד פקדתי, הם יודעים שהוא גואל של אמת, שכן אמר להם יוסף, ואלהים פקוד יפקוד אתכם (נגאשית נ ד), כיון שהזכיר להם פקוד יפקוד ביד ויאמן העם (שמות ד לז), אמרו להם משה ואהרן באו עמנו אצל פרעה, מיד קבלו עליהם זקני ישראל והלכו עמהם: (קמ) עד שהיו הולכין היו מנגבים עצמם אחד אחד ושנים שנים, כיון שהגיעו לפלמין של פרעה, לא נמצא עמון אפילו אחד מהן, שנאמר ואחר באו משה ואהרן (שמות ה א), והיון הם הזקנים, אלא שהלכו להם, אמר להם הקב"ה מה אתם סבורים שאיני פורע לכם, חייכם כשיעלו משה ואהרן לקבל את התורה אתם עולים עיבהם, ואני מחזיר אתכם, שנאמר ואל הזקנים אמר שבו לכם בזה וגו' (שם נד יד), אמר להם הקב"ה בעולם הזה לא ראייתם בכבודה של תורה, אבל לעולם הבא אתם מתכבדים בשל תורה, שנאמר וחפרה הלבנה ובושה החמה כי מלך ה' צבאות בהר ציון ובירושלים ונגד זקניו כבוד (ישעיה נד לג):

[כב] ויאמר ה' אל אהרן לך לקראת משה המדברה וגו' (שמות ד כז): (קי) זש"ה ירעם אל בקולו נפלאות וגו', (איוב לו ט), מהו ירעם אלא בשעה שנתן הקב"ה את התורה בסיני הראה הקב"ה בקולו לישראל פלאי פלאים, כיצד היה הקב"ה מדבר והיה הקול יוצא ומחזיר בכל העולם, וישראל שומעין את הקול, בא להן מן הדרום, והיו רצין (אין הדרום) [לדרום] לקבל את הקול משם, (קיא) וכן לארבע רוחות, ואחר כך נהפך להם מן השמים, והיו תולין עיניהם לשמים, והיה הקול נהפך להם מן הארץ, מנין שנאמר מן השמים השמיעך את קולו ליסרך ועל הארץ הראך את-אשו הגדולה (דברים ד לו): (קיב) והיו ישראל אומרים זה לזה, והחכמה מאין תמצא ואי זה מקום בינה (איוב כח כ): וכל העם רואים את הקולות (שמות כ יט), (קיד) מהו את הקולות, אלא שהיה הקול נהפך לשבעה קולות, ובשבעה לשבעים לשון, ולמה לשבעים לשון, כדי שישמעו כל האומות, וכיון שהיה

הערות ותקונים

השמים שם האומר, ויבליקום שמות רמז קע"ב ד"ה ויאמרו במאמר א"ל לשהו רע כו' השמים המאמר של רשב"י: (קז) סימן היה לישראל, מוצא בילקוט רמז קע"ד, והליון תנחומא שלפניו מוסב גם על זה, ומוצא גם בנדפס את כ"ד ובשמ"ר פ"ג אות ח' ופ"ה אות י"ג ופס"ו, ועיין פד"ר"א פמ"ח, ובספר י"ג ע"ב, ולקח טוב שמות ד' ל"א, גם בלקח טוב בראשית ל' כ"ד, וע"ש בהערה ל"ג שהעתיקו שמה בתרגום יב"ע על הכתוב פקד יפקוד אלהים אתכם, הא אתון משתעבדין במלכיה ולא תזידון למיסק ממלכיה עד זמן דמיתון תרין פרוקין וימרון לבון מדכיר לכיר יתכון, ש"ל עד זמן דיייתון ויימרון לבון תרין פקודין מדכיר לכיר ה' יתכון: (קח) כל גואל שיבא, בנדפס סימן זה מסור בידים מימות אברהם וילחך ויעקב מסר ליוסף, ועיין בשמ"ר שם (שמ"ר פ"ה אות י"ג): (קמ) עד שהיו הולכין היו מנגבין עצמם אחד אחד, וכ"ה בילקוט בשם התנחומא, ובנדפס ובשמ"ר אחד אחד, ועיין לקח טוב (שמות ה א), ובשמ"ר פ"ה אות י"ד אמרו רבותינו הלכו עמון הזקנים והיו מנגבין את עצמם ושמעין אחד אחד, ובמה שכתוב "אמרו רבותינו" כוון לדברי התנחומא: (קי) זש"ה ירעם. אל בקולו, סוף המאמר ד"א ירעם אל בקולו מוצא בילקוט שמות רמז קע"ד בשם התנחומא, וכל המאמר שלפניו מוצא בילקוט איוב רמז תתקכ"א, ובטעמו נרשם שם שמ"ר, ול"ל תנחומא, כי כל הלשון שם מתאמת עם התנחומא שלפניו בכ"ו כמו שפירש בהערות, וכן מוצא בנדפס את כ"ה, וכן התנחומא בנדפס העתיק בעל שמ"ר פ"ה אות ט': (קיא) וכן לארבע רוחות, וכן הוא בילקוט איוב, אולם בנדפס וכן בשמ"ר הטובע מן התנחומא בנדפס כתוב מפורש ומדרוש נהפך להם לנפון (ובתנחומא בטעמו מן הנפון) והיו רצין לנפון, ומנפון נהפך להם למזרח והיו רצין למזרח לקבל את הקול, וממזרח נהפך להם למערב והיו רצין למערב, מן המערב נהפך להם מן השמים: (קיב) והיו ישראל אומרים זה לזה והחכמה מאין תמצא, בנדפס סיים עוד תהוה אמר לא בי הוא ויס אמר אין עמדי (איוב כח יד), ועלמא מעיני כל חי (שם שם כה), אבדן ומות אמרו באזוניו שמענו שמעה (שם שם כב), גם נוסף שם והיו ישראל אומרים מהיכן הקב"ה בא מן המזרח או מן המערב או מן הנפון או מן הדרום שנאמר ויאמר ה' מסיני בא (דברים לג ז), ואומר אלוה מתימן יבא (תצוק ג), וכן בשמ"ר שם הביא זה והיו ישראל אומרים מהיכן הקב"ה בא רק שם חסר וכל"ל מן המזרח [או מן המערב או מן הנפון] או מן הדרום: (קיד) מהו את הקולות אלא שהיה הקול נהפך לשבעה קולות, וכן מוצא בילקוט איוב שם, אבל בנדפס ובשמ"ר גורם רואים את הקול אינו אומר אלא את הקולות, אמר רבי יוחנן היה הקול יוצא והלך לשבעה קולות ומשבע קולות לשבעים לשון, ועיין בבלי שבת פ"ח ע"ב, ובשמ"ר בטעמו וחלק לע' קולות לע' לשון, ו"ל לשבעה קולות ומשבעה קולות לשבעים לשון כמו שאבא לנכון בשמ"ר סוף פכ"ה, ועיין.

הקול יוצא, (קיד) היתה כל אומה ואומה שומעת קולו של הקב"ה ונפשו יוצאה, אבל ישראל לא היו נזוקין, (קפו) כיצד (היה הקול יוצא, א"ר תנחומא) היה הקול יוצא והורג לאומות (כדי שיקבלו) [שלא קבלו] את התורה, ונותן חיים לישראל (שיקבלו) [שקבלו] את התורה, והוא שמשא אמר להם בסוף ארבעים שנה כי מי כל בשר אשר שמע קול אלהים חיים מדבר מתוך האש כמוט ויחי (דניס ס ט), ואומר השמע עם קול אלהים וגו' (סע ד לג), אתה היית שומע וחי, אבל האומות היו שומעים ומתין, (קפו) בא וראה האידך היה הקול יוצא לישראל, כל אחד ואחד היה שומע לפי כוחו, הזקנים לפי כוחו, והבהורים לפי כוחו, והנערים הקטנים והיונקים (קיו) והעוללים לפי כוחו, ואף משה לפי כוחו, שנאמר משה ידבר והאלהים יענו בקול, (שמות יט ט), מהו בקול, אלא בקול שהיה יכול משה לסבול, (קיה) וכן הוא אומר קול ה' בכח (תהלים טו ד), בכחו של כל אחד ואחד, המעוברות לפי כוחן, והכל לפי כוחן. אמר ר' יוסי בר' חנינא אם תמיה את עליו, למד כן המן : (קיט) שלא היה יורד לכל אחד ואחד, אלא לפי הצריך לו, הבחורים היו אוכלין אותו כלחם, שנאמר הנני ממטיר לכם לחם מן השמים (שמות טו ד), הזקנים היו אוכלים אותו כדבש, שנאמר וטעמו כצפחת כדבש (סע סג לא) : (קכ) הקטנים כחלב משה אמן, שנאמר והיה טעמו כטעם לשד השמן (במדבר יא ח), והחולה היה טועמו כטעם סולת המעורב בשמן וכדבש, (קכא) כמיסני הזה שעושוין לחולה, (בל"ע פנפובא) שנאמר ובשלו בפרור (סע), ואומר ולחמי אשר נתתי לך סולת [ושמן] ודבש האכלתיך (יחזקאל טו יט). אמר ר' יוסי בר' חנינא מה אם המן שהיה מין אחד מתהפך לכמה גוונים ולמינין הרבה, בשביל צרכן של ישראל, (קכב) הקול שהיה בו כח, על אחת כמה וכמה, הוי ירעם אל בקולו נפלאות וגו' :

[בג] (קכג) ד"א ירעם אל בקולו נפלאות וגו'. אימתי עשה הקב"ה בקולו נפלאות, בשעה שביקש הקב"ה לשלח משה בשליחותו לגאול את ישראל, והיה במדין מתיירא שברח מפני פרעה שמוא יהרנגו, שנאמר ויברח משה מפני פרעה וגו' (שמות ג טו), כיון שנגלה עליו הדיבר במדין ואמר לו שיחזור למצרים, שנאמר ויאמר ה' אל משה במדין לך שוב מצרימה (סע ד יט), נחלק הדיבור לשני קולות, ונעשה, (קכד) דיו פרצופין, ושמע משה במדין לך שוב מצרים, ואהרן שמע במצרים לך לקראת משה המדברה, וכה שבאמצע לא היו שומעין כלום, הוי ירעם אל בקולו נפלאות :

[כד] ד"א לך לקראת משה המדברה. (קכה) זש"ה מי יתנך כאח לי (ש"ס ח ה), ישראל אומרים להקב"ה מי יתנך כאח לי, כאיזה אח, את מוצא מתחילת ברייתו

הערות ותקונים

ועיין ז"ט מזמור ל"ג: (קיד) היתה כל אומה ואומה שומעת קולו של הקב"ה, נדפס וגם בשמ"ר גורס וכל אומה ואומה שומעת קולו, בגלגון האומה" ונפשותיהם יואלות: (קפו) וכ"ל היה הקול יוצא, הספתי ש"ל וכ"ל היה הקול יוצא, אמר רבי תנחומא" היה הקול יוצא וכו', וכ"ה לנטון זכ"י רומי רח"ס, וכן הוא נדפס ובשמ"ר, רק שם נוסף ח"ר תנחומא, דו פרטופין היה" : (קפו) זא וראה היף היה הקול יוצא לישראל, שניה נפסיקתא פסקא בחדש השלישי (דף ק"י ע"א) וע"ש בעברה קפ"ו : (קז) והעוללים לפי כוחן, נדפס ובשמ"ר נוסף והגשים לפי כוחן : (קח) וכן הוא אומר קול ה' בכח, נדפס ובשמ"ר נוסף בכחו לא נאמר אלא בכח [בכח] שכל אחד ואחד מהן יכול לסבול, וכ"ה נפסיקתא שם : (קיט) שלא היה יורד לכל אחד ואחד, נדפס ובשמ"ר פ"ה, ועיין שמ"ר פכ"ה : (קכ) הקטנים כחלב משה אמן שנאמר לשד השמן, עיין רש"י (במדבר יא ח), ועיין בספרי שם : (קכא) כמיסני הזה שעושוין לחולה, וכן הוא נפ' בשלח אות כ"ב, וכן מנאל זכ"י רומי וככ"י רח"ס, אולם ליתא נדפס, גם ליתא בשמ"ר פ"ה, והמלות בל"ע פנפובא" הן האספת המעתיק, וליתא זכ"י רומי וככ"י רח"ס. כן המלה מנוקדת מאלת הסופר ובודאי כוון להמלה פפאעטן קיבען : (קכב) הקול שהיה בו כח עאכ"ו, נדפס ובשמ"ר נוסף שהיה משתנה לכל אחד ואחד לפי כחו כדי שלא ינוק, ומיין שהקול נחלק לקולת הרבה שנאמר וכל העם רואים את הקולות הקול און כתיב כחן אלה הקולות : (קכג) ד"א ירעם, מוצא זילקום שמות רמז קט"ד בשם התנחומא, וזילקום איוב רמז תתקכ"א, ובטעות רשם אחד שמ"ר, וז"ל תנחומא כמו שהעירוני לעיל, ומוצא גם נדפס אות ל"ו, וכן בשמ"ר פ"ה סוף אות ט', וגורס ח"ר רובין בשעה שאמר לו הקב"ה, ועיין אגדת שמואל ריש פ"ט ר' פחם בשם ר' רובין ט' : (קכד) דיו פרטופין, המלה יומית, ופי' שני פנים, או שני אופנים, עיין ערוך דיו פרטופ : (קכה) זש"ה מי יתנך כאח לי, מוצא זילקום שה"ש רמז תתקכ"ל, נפסקו הוא בשם התנחומא, וכן שכתב

של עולם ועד עכשיו הארץ שונאין זה לזה, קיין שנא להבל והרגו, שנאמר ויקם קין אל הבל אחיו ויהרגוהו (בנאשית ד ט), ישמעאל שנא ליצחק, שנאמר ותרא שרה את בן הגר המצרית אשר ילדה לאברהם מצחק (סס נא ט), ואינן מצחק אלא שביקש להרגו, שנאמר יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו (ש"ב כ"ד), ועשו שנא ליעקב, שנאמר ויאמר עשו בלבו ונ' (בנאשית כו מא), והשבטים שנאו ליוסף, שנאמר וישנאו אותו (סס לו ד), (קבו) וכאזיה אח, אמרו ישראל כמשה ואהרן, שנאמר הנה כה טוב וכה נעים ונו' (פסלים קלג ה), שהיו אוהבים זה לזה, ומחבבים זה לזה, שבשעה שנפל משה את המלכות, ואהרן כהונה גדולה, לא קנאו זה לזה, אלא היו שמרין, זה בגדולת זה, וזה בגדולת זה, תדע לך שכן אתה מוצא בשעה שאמר לו הקב"ה למשה ועתה (לך) [לכה] ואשלחך אל פרעה ונו' (שמות ג י), א"ל משה שלח נא ביד תשלח (סס ד יג), (קבו) את סבור שבא עיכב משה שלא לילך, לא עשה אלא כמכבד לאהרן, אמר משה עד שלא עמדתי היה אהרן מתנבא להם שמונים שנה, הוא שנאמר ואודע להם בארץ מצרים (יחזקאל כס), וכנינו שאהרן היה מתנבא להם, שנאמר ויבא איש אלהים אל עלי, ויאמר אליו כה אמר ה' הנגלה נגליתי (קכה) (לבית) [אל בית] אביך בהיותם במצרים לבית פרעה ובהור אותו מכל שבטי ישראל לי לכהן (ש"ב כו כח), אמר לו כל השנים הללו היה אהרן מתנבא להם, ועכשיו אני בא להם בתחום אחי שיהא מיצר, לכך לא ביקש משה לילך, א"ל הקב"ה אהרן אחיך (קכט) אינו מיצר בדבר הזה, אלא ישמח (קל) תדע לך שהוא יוצא לאנפתי שלך, שנאמר הנה הוא יוצא לקראתך וראך ושמח בלבו (שמות ד יד), (קלא) לא בפיו בלבד אלא בלבו, ויבן יותר מפיו, וראך ושמח בלבו, אמר ר' שמעון בן יוחי הלב ששמח בגדולת אחיו ולבו אורים ותומים, שנאמר ונתת אל השן המשפט את האורים ואת התומים והיו על לב אהרן (שמות כה לו), הווי וגם הנה הוא יוצא לקראתך וראך ושמח בלבו, כיון שאמר לו כך קיבל עליו לילך, מיד נגלה הקב"ה על אהרן, א"ל צא לקראת משה אחיך, כדי שידע שאתה שמח בדבר, לכך נאמר לך לקראת משה המדברה, הווי מי יתנך כאח לי כמשה ואהרן, שהיו אוהבין זה לזה, אמיצאך בחוץ אשקך (ס"ט ס ה), וילך ויפגשוהו בבר האלהים וישק לו (שמות לו כ):

[כה] ד"א לך לקראת משה המדברה. (קלב) זש"ה חסד ואמת נפגשו צדק ושלוים נשקו (פסלים ס"א י), (קלג) צדק זה משה, נאמר צדקת ה' עשה (דברים לג כה), שלום זה אהרן, שנאמר בשלום ובבישור הלך אתי (מלאכי ג ו), חסד זה אהרן, שנאמר וללווי

ה ערות ותקונים

גנדפס אות כ"ז, ובשמ"ר ריש פ"ה, והתחלת המאמר מוצא בפסיקתא פסיקא נחמו (דף קכ"ו ע"א) ובפסיקתא רבתי פסיקא נחמו, ובמדרש חזית פסוק זה, ובקצרה בילקום שמות רמז קע"ד בשם התנחומא. ויש להעיר גנדפס שם גנדפס קאשטאנטינא ודפוס וויניציא איתא כך זש"ה מי יתנך כאח לי, ישראל אומרין לפני הקב"ה מי יתנך כאח לי את מוצא שכל האהרן שוגאים זה לזה כולם כתיבם בנחמות כאי זה אה כמשה לאהרן, שנאמר הנה מה טוב ומה נעים ונו'. אולם גנדפס מאנאמרה (דף קכ"ו ע"ג) השמים המלות, כולם כתיבם בנחמות והוסיף המאמר קין שוגא להביל עד השמים שוגאים ליוסף שנאמר וישנאו אותו, ואה"כ הביא כמו גנדפס קאשטאנטינא ודפוס וויניציא וזכאזיה אח אמר ישראל להקב"ה כמשה ואהרן, אוסף זה מן התנחומא כ"ל שלפנינו, וטובת המלות, כולם כתיבם בנחמות" ר"ל שכל המאמר כחזן בפסיקתא פסיקא נחמו כמו שרשמתי לעיל: (קבו) וכאזיה אח אמרו ישראל כמשה ואהרן, וכו' גנדפס, אולם גנדפס צ"ר נוסף מאת ספר מחזור, אלא ליוסף לבנימין יונק שדי אמר"ו וזה יש לחוק מן הספר, עיין בחדושי הרד"ל: (קבו) את סבור שמא עיכב משה, מוצא בילקום שמות רמז קע"ב בשם התנחומא, ומוצא בלקס טוב (שמות ד כז): (קכח) לבית אביך, וכו' ככ" רומי וכן מוצא בלקס טוב, ובקרא כחזן אל בית אביך, כמו שהבאתי שם בהערה מ"ח, ובכ"ל רח"ס מוצא לנכון אל בית אביך: (קכט) אינו מיצר בדבר הזה, גנדפס לא אכפת לאהרן בדבר הזה: (קל) תדע לך שהוא יוצא לאנפתי שלך שנאמר הנה הוא יוצא לקראתך, וכן הוא בכ"ל רומי ובכ"ל רח"ס, אולם גנדפס השמים זה והביא רק תדע לך שאמר ליה וגם הנה הוא יוצא לקראתך, וכן בילקום שמות שם רמז קע"ב הביא בשם התנחומא כמו לפנינו בכ"ל, תדע לך שהוא יוצא לאנפתי שלך, רק יש לתקן ש"ל לאנפתי, עיין פ' וישב הארבע ג' שפירושו ציוני לקראת: (קלא) לא בפיו בלבד אלא בכלבו, וכו' בילקום שם בשם התנחומא, ובגדפס אינו אומר ושמח בפיו לא ושמח בלבד, אלא ושמח בכלבו: (קלב) זש"ה חסד ואמת נפגשו, מוצא בילקום תהלים רמז תתל"ד וכן מוצא גנדפס אות כ"ח ובשמ"ר פ"ה אות י': (קלג) לדק זה משה, וכו' בכ"ל ובכ"ל רח"ס, ויש להביא לפני זה

אמר תמיד ואורחך לאיש חסידך (דברים לג ח), ואמת זה משה, שנאמר בכל ביתי נאמן: הוא (במדבר יב ז), לכך חסד ואמת נפגשו, וילך ויפגשוהו וגו', צדק ושלוש נשקו, וישק לו: (קלר) ד"א וישק לו, כל הנשיקות של תיפלות, חוץ משלש, ואלו הן, נשיקת פרישה, ונשיקת גדולה, (קלה) ונשיקת פרקים, נשיקת פרישה, שנאמר ותשק ערפה להמותה (רות ב יד), נשיקת גדולה, שנאמר ויקח שמואל את פך השמן ויצק על ראשו וישקהו וגו' (ש"א ב ה), נשיקת פרקים, שנאמר וילך ויפגשוהו בהר האלהים וישק לו:

[בן] (קלו) ויגד משה לאהרן את כל דברי ה' אשר שלחו (שמות ד כח), התחיל משה ואמר לו כל מה שאמר לו הקב"ה היאך ילך, והיאך יעשה את כל האותות, כיון שהלכו הישועו אצל הזקנים שנאמר וילך משה ואהרן ויאספו וגו' (שם שס כט). (קלו) לעולם הזקנים מעמידין את ישראל, וכה"א וכל ישראל וקניו: (קלח) (ושומרו) [ושמרו] ושפטיו עומדים מזה ומזה לארון (יהושע ח לג), אימתי ישראל עומדים, כשיש להם זקנים, למה כשהיה בית המקדש קיים היו נשאלים בוקנים, שנאמר שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך (דברים לז ז), (קלמ) שכל מי שנוטל עצה מן הזקנים הרי זה משובח, (קמ) תדע לך כששאלה בן הדד אצל מלך ישראל ואמר לו כה אמר בן הדד כספך וחתך לי הוא (מ"א כ ג), שלח לו מלך ישראל כדברך אדוני המלך לך אני וכל אשר לי (שם שס ז), שלח לו פעם שניה, כי אם בעת מחר אשלח את עבדי אליך וחפשו וגו' והיה כל מחמד עיניך ישימו בידם ולקחו (שם שס ו), [וכי] (קמא) מכל מה שתבע בראשונה אינו חמדה, בקש כסף וזהב והם חמדה, (קמב) שנאמר ובאו חמדת כל הגוים וגו' לי הכסף ולי הזהב (מ"ב כ ח), ביקש נשים והן חמדה, שנאמר בן אדם: (קמג) הנני לוקח [ממך] את מחמד עיניך במגפה (יחזקאל כו יד), [ביקש] בנינים והם חמדה, שנאמר והמתי מחמדי בלשנם (שם ט טו), הוי כל מה שתבע בראשונה חמדה הן, ומחו כל מחמד עיניך, דבר שהוא חמד מן החמדות, זו התורה, שנאמר הנחמדים מזהב ומפזר ב (תהלים י"ט יב), כיון ששמו"ת מלך ישראל אבר אין שלי זה הדבר של זקנים הוא, מיד ויקרא מלך ישראל (קמד) אל כל [לכל] זקני הארץ ויאמר (להם) דעו נא וראו כי רעה זה מבקש וגו', (קמו) ויאמרו אליו [כל] הזקנים וכל העם: (קמז) לא [אל] תשמע ולא תאבה (מ"א כ ח), כיון ששמע לעצת הזקנים עמד ויצא מלך ישראל ויד את הסוס וגו' (שם שס כה),

הערות ותקונים

הדרשה חסד זה אהרן, וכן הוא לנכון בליקוט שם בשם התנחומא גם בנדפס ובשמ"ר. וכן מוצא בלקח סוב (שמות ד כז), וח"ל ר' תנחומא דרש בספרו חסד ואמת נפגשו חסד זה אהרן כו': (קלר) ד"א וישק לו כל הנשיקות של תפלות, מוצא בנדפס שם, והביא המסדר הזה 'שני רבותיו' ו"ל', 'אמרו רבותיו' כמו שהוצא בשמ"ר ריש מ"ה, ובפעם שנית בשמ"ר פ"ה אות י' ק"ר המסדר בלשנו והחל אמרו רבותיו כל הנשיקות של תפלות הן חוץ מנ', וסיים 'כדכתיב לעיני', וכן מוצא בלקח סוב (ויאל כט יא, ושמות ד כז), וכן נשתה ב"ר פ"ע אות י"ב וק"ר פסוק כי לא לקלים ורות רבה פ"ב, אגדת שמואל פ"ד וליקוט ויאל רמו ק"ד ושמואל רמו ק"ח בשם ב"ר: (קלה) ונשיקת פרקים כו', במדרש שמ"ר שם ריש פ"ה נוסף וי"א אף נשיקה של קריבות אין בה גנאי, שנאמר וישק יעקב לרחל שהיתה קרובתו, זה הוסיף המסדר הזה מן ב"ר פ"ע ושם הוא בשם ר' תנחומא, והמלות אין בה גנאי" הן הוספה: (קלו) ויגד משה לאהרן, מוצא בנדפס אות כ"ט: (קלז) לעולם הזקנים מעמידים את ישראל בנדפס שם וכן בשמ"ר פ"ג אות ח': (קלח) ושומרו, תקניתי של"ל ושומרו כמו שהוא בקרא, וגם בשמ"ר הביא ושומרו, ובנדפס בדפוס מאגנסובה כתוב ג"כ ושפטיו ושומרו, אולם בדפוסים אחרונים נשמט מלת ושומרו, ובכ"ר רומי מוצא ושפטיו ושומרו, וי"ל ושומרו ושפטיו, ובכ"ר רח"ס מוצא ושפטיו ושומרו: (קלמ) שכל מי שטל עצה מן הזקנים הרי זה משובח, בנדפס ובשמ"ר שכל מי שהיה נוטל עצה מן הזקנים אינו נכשל: (קמ) תדע לך, מוצא בליקוט מלכים רמו ר"ש ד"ה כה אמר בן הדד בשם התנחומא: (קמא) כל מה שתבע בראשונה אינו חמדה, כל המאמר מוצא בערוך ערך חמד בשם הילמדנו. והוא מה שלפנינו בתנחומא הנדפס אות כ"ט כי הנדפס מספר שמות הוא הילמדנו משמות: (קמב) שנאמר ובאו חמדת כל הגוים, הוספתו קרא שלאחריו, ובליקוט מלכים שם וכה"א יצוה חמדת כל הגוים ל"ל ובאו חמדת כל הגוים, גם הביא עוד שם וכה"א לא תחמוד כסף וזהב: (קמג) הנני לוקח ממך, מלת ממך הוספתו, וכן חסר בליקוט שם, אולם מוצא לנכון בכ"ר רומי ובכ"ר רח"ס: (קמד) אל כל זקני הארץ, תקניתי של"ל לכל, כמו שהוא בקרא, ומוצא לנכון בכ"ר רומי ובכ"ר רח"ס: (קמה) ויאמר להם, וכה"א בכ"ר רומי ובכ"ר רח"ס מלת להם ליתא בקרא: (קמו) ויאמרו אליו הזקנים, הוספתו מלת 'כל' וכן חסר בכ"ר רומי ובכ"ר רח"ס ויאמרו הזקנים והסר גם מלת אליו: (קמז) לא תשמע, תקניתי אל תשמע, ומוצא לנכון בכ"ר רומי ובכ"ר

(קב"ה) הו' לעולם נמלכים בזקנים. (קב"ט) וכן משה ויקרא לזקני העם (שמות יז ז), ואח"כ לראשים ולשופטים, אימתי יש להם לישראל ראשים, כשיש להם זקנים, ואף כאן וילכו משה ואהרן ויאספו את כל זקני בני ישראל, מהו ויאספו, שמינו אותם זקנים, שכך אמר לו הקב"ה לך ואספת את זקני ישראל (שם ג טו). אמר הקב"ה בעולם הזה חילקתי כבוד לזקנים, ואף לעתיד לבא אני חולק להם כבוד, שנאמר ונגד זקניו כבוד (ישעיה מד ג):

חסלת פרשת שמות

פרשת וארא

[א] וידבר אלהים אל משה ויאמר אליו אני ה', וארא אל אברהם וגו' (שמות ו ג) .
 (א) זש"ה שמעה עמי ואדברה ישראל ואעידה בך וגו' (תהלים ז: ז) : (ב) אמר ר' יוסי ב"ר סימון עד שלא עמדתם על הר סיני וקיבלתם את תורתנו, ישראל הייתם נקראים, בשם שאומות העולם נקראים (ג) סבתא ורעמה, אבל כשעמדתם על הר סיני, וקבלתם את תורתנו נקראתם עמי, שנאמר שמעה עמי ואדברה : ד"א שמעה עמי ואדברה : (ד) אמר ר' פנחס הכהן בר חמא שמעה עמי שיהא לי פתחון פה להשיב לאומות העולם, ישראל ואעידה בך, (ה) ר' יוסי ואמר אלהים אני, דיון אני, פטרוניך אני, (ו) ר' אלעזר ואמר אלהים אני, (ז) ר' יהודה הלוי בר' שלום ואמר בשפטים הוא מדבר, אמר להם, בשביל שקראתי אתכם אלהים, שנאמר אלהים לא תקלל (שמות כג כז), אלא היו יודעים שאני על גביכם אלהים אלהיך אנכי (תהלים סג), (ח) א"ר פנחס הכהן בר חמא אמר הקב"ה למשה בשביל שקראתי אותך אלהים, שנאמר ראה נתתיך אלהים לפרעה (שמות ז ו), אלהים אלהיך אנכי, ולכך נאמר וידבר אלהים אל משה ויאמר אליו אני ה' :
 [ב] (ט) [ד"א] וידבר אלהים אל משה]. זה שאמר הכתוב כי העושק יהולל חכם וגו',

הערות ותקונים

רמ"ס : (קב"ה) הו' לעולם נמלכים בזקנים, וכ"ה זכ"י רח"ס וזגדפס ובשמ"ר שם הו' ישראל נמלכים בזקנים, אולם זכ"י רומי לעולם ישראל עומדים בזכות הזקנים : (קב"ט) וכן משה ויקרא לזקני העם ואח"כ לראשים ולשופטים, נגדפס ס"ס וכן כתוב קרא משה לאהרן ולזקני ישראל (ויקרא ט ו), ומכאן עד סוף הפרשה השמיט צעל מסדר התנחומא הגדפס והוסף בסוף מאמר אחד א"ר עקיבה למה נמשלו ישראל לעוף כו', תני רשב"י זכמה מקומות שנינו כו', ר' אבין אמר עד סוף הפרשה, ולקח זה מן מדרש ו"ר פ"א אות ח', וגם צעל מדרש שמ"ר העתיק זה בפ"ה אות ו"ב כמו שהוא בתנחומא :

(א) זש"ה שמעה עמי, מוצא בילקוט תהלים רמז הש"ס במאמר המתחיל ד"א שמעה עמי א"ר יוסי בר סימון, והסר הליון "תנחומא", ובהחלת המאמר על הכתוב שמעה עמי ואדברה מליון, "מכילתא" ועד ד"א שמעה הוא מן מכילתא משפטים פ"ב פסוק שלש פעמים בשנה. אבל מן ד"א שמעה עמי הוא מן התנחומא כ"י שלפנינו, ובכ"י מיינכתן קב"ן 24 : (וגדפס צב"ת המדרש ח"ו לד 100) העתיק פרשת וארא כמו שהיא זכ"י ורשס "תנחומא" : (ב) א"ר יוסי בר סימון, וכ"ה בילקוט שם ובכ"י רומי ובכ"י רח"ס ובכ"י מיינכתן, והמאמר נשנה בפסיקתא פסקא צדס השלישי (דף ק"ח ע"ב), ושם הגי' א"ר יהודה בר סימון בשם ר' יהושע בן לוי, והעירוני שם בהערה קס"ה בילקוט יתרו רמז רפ"ו והסר שם הליון בפסיקתא מוצא המאמר הזה בלי שם המומר כדרכו להשמיט צעל המאמר, ובילקוט תהלים רמז הש"ס הגי' א"ר יוסי בר סימון ומליון שם מכילתא ע"ב. אולם כאשר בארתי הליון מכילתא מוסב רק על החלת המאמר, ראה בהערה שלפניה : (ג) סבתא ורעמה, צעל בילקוט בתהלים השמיט זה, ובפסיקתא שם גורס סבה וחוליה וסבתא ורעמה וסבתא : (ד) א"ר פנחס הכהן שמעה עמי שלא יחא פתחון פה כו', זה ליתא בפסיקתא, ולהלן מוצא צמנו צלופין אחר, ובכ"י מיינכתן (ביהמ"ד לד 100) הכרס המלות ד"א שמעה עמי ואדברה" : (ה) ר' יוסי ואמר אלהים אני, בפסיקתא הוא מאמר ר' יוחנן : (ו) ר' אלעזר ואמר אלהים אני, וכ"ה זכ"י רח"ס ובכ"י מיינכתן (ביהמ"ד לד 100) והסר הדרשה, ובכ"י רומי ליתא זה : (ז) ר' יהודה הלוי בר שלום בשפטים הוא מדבר, וכן מוצא בילקוט תהלים שם, ובכ"י מיינכתן חסרה מלת הלוי, "אולם בפסיקתא הוא בשם רבותינו, ובשם ר' יהודה הלוי בר שלום מוצא שם בישראל הכתוב מדבר, לא בשביל שקראתי אתכם אלהים, שנאמר אני אמרתי אלהים אתם (תהלים פג ז), אלא אלהים אלהיך אנכי, וע"ש בהערה קע"ב. ובכ"י מיינכתן (ביהמ"ד שם) בפסוק דבריו הו' יודעים על גביכם, ז"ל הו' יודעים שאני על גביכם : (ח) א"ר פנחס הכהן בר חמא אמר הקב"ה, מוצא בילקוט ריש וארא בשם התנחומא, וכן מוצא בפסיקתא שם צמנו, ועיין בפסיקתא שם הערה קע"א שהעירוני בילקוט יתרו חסר מכאן עד אמר ר' יהודה הלוי כי דלג המעתיק מן מלת אני צמוס וממר ר"ל אל מלת אנכי צמוס דדברי ר' פנחס : (ט) ד"א זש"ה כי

(קס"א ז), (י) כשהחכם מתעסק בעיסוקין הרבה הן מערבבין אותו מן החכמה, ויאבד את לב מתנה (ס), (יא) מה שנקראת מתנה הוא מאבד מלבו, שנאמר ממתנה נחליאל (במדבר כ"א יט). ד"א כי העושק יהולל חכם, עיסוק שהחכם מתעסק בצרכי צבור, הן משכחין אותו מן החכמה. (יב) אמר ר' יהושע בן לוי ששים הלכות הלכותי, (יג) מיהודה בן פדייה בחרישת הקבר, ובשביל שהייתי עוסק בצרכי צבור, שכתתי את כולן, הוי כי העושק יהולל וגו': ד"א כי העושק יהולל וגו'. עסקים שעסק שלמה בדברים שלא היה צורך בהן, המעו אותן, שנאמר ויהי לעת זקנת שלמה [נשיו המו את לבבו אחרי אלהים אחרים] (מ"א י"ד), (יד) אמר ר' חייא בר אבא גוח לו אילו היה גורף ביבין ולא נכתב עליו הפסוק הזה, (טו) ומה הן הדברים, דברי אגור בן יקה המושא [נאם הגבר לאיתואל, לאיתואל ואוכל] (מ"ג ל"ב), (טז) למה נקרא שמו אגור, שאגר את התורה, (יז) בין שהבינה, יקא שהקיאה, מהו לאיתואל, שכתב הקב"ה בתורתו לא ירבה לו נשים (דברים י"ז), בשביל שלא יסור (את) לבבו, (יח) אמר שלמה אני ארבה ואיני מתיירא שלבו סר. (יח) אמר ר' יהושע בן לוי עלה יו"ד ונשתמחה לפני הקב"ה, אמרה לפני רבונו של עולם הכתבתה בתורתך אות אחת לבטלה, תני ר' שמעון בן יוחי עלה ספר משנה תורה לפני הקב"ה אמר לפניו רבונו של עולם הרי שלמה ביקש לעקור יו"ד ממני שכתבת בי (יט) (לא ירבה לו נשים), לא ירבה לו סוסים, [לא ירבה לו נשים], ובסוף וזהב לא ירבה לו מאד (ש"ס י"ז), ריבה סוסים בנין, שנאמר ויהי לשלמה ארבעים אלף אורות סוסים (מ"א י"ו), ריבה לו נשים מניין, שנאמר ויהי לו נשים שרות שבע מאות וגו' (ש"א ג), ריבה לו כסף וזהב, שנאמר ויתן המלך את הכסף וגו' (ש"א יז), א"ל הקב"ה חיך שלמה בטל ומאה כיוצא בו, ואות אחת אינו בטל, ומו גרם לשלמה לבא לידי

הערות ותקונים

העוסק, מוצא זילקוט קלה רמו אלף ע"ג בשם התנחומא, וכן מוצא נדפס וזרח את ה' ובשמ"ר פ"ו אות ז', והילקוט קלה שם הביא כמו שהוא בתנחומא כ"י שלפניו: (י) כשהחכם מתעסק בעיסוקין הרבה הן מערבבין אותו מן החכמה, ויאבד את לב מתנה (ס), ובסוף נדפס, ובכ"י רח"ס כשהחכם מתעסק בעיסוקי צבור, ובנדפס ובשמ"ר הגי' כשהחכם מתעסק בצרכים הרבה, ובקב"ר פ"ו פסוק כי העושק יהולל חכם איתא כך עסק שתלמידי החמים עסקוין זו על עב זה יהולל חכם מערבבין חכמתו, והגי' שלפניו בתנחומא כמות וישראל, ע"ש צפ"י מהר"ז: (יא) מה שנקראת מתנה, ר"ל תורה שנקראת מתנה וממתנה נחליאל, ובזילקוט קלה ויאבד לב מתנה זה תורה שאמר וממתנה נחליאל, ובנדפס ובשמ"ר ויאבד לב מתנה, מן התורה שנתנה מתנה בלבו של אדם, ובכ"י מיינען (ביהמ"ד ד' 100) ויאבד לה מתנה [ו' ויאבד את לב מתנה] נשעת שנקראת מתנה היא ומאבד מלבו, ז"ל כמו לפניו בכ"י מה שנקראת מתנה הוא מאבד מלבו: (יב) ארבי"ט ששים הלכות, וכ"י זילקוט קלה ובנדפס ובשמ"ר ובכ"י רח"ס ובכ"י מיינען, אבל בקלה רבה נשעת פ"י הלכות וז"ל ס' הלכות, ובכ"י רומי איתא ספר הלכות, וזה ע"י שנתנה הנושק כי היה כתוב ס' הלכות וחשב על אותו ס' שהכוונה ספר: (יג) מיהודה בן פדייה, וכ"י רומי ובכ"י רח"ס ובכ"י מיינען, וגם זילקוט ובקב"ר, אבל נדפס ובשמ"ר הגי' ר' יהודה בן פדייה: (יד) ח"י חייא בר אבא, וכ"י נדפס, ובכ"י רח"ס ח"י חייא הגדול בר', ובשעות בשמ"ר ריש פ"ו ארבע"י, ופי' גורף ביבין פי' לטורות המקלחין (קאנאל) עיין ערוך השלם ערך ציב: (טו) ומה הן הדברים, עיין בשמ"ר שם, ומוצא זילקוט משלי רמו התק"כ בשם התנחומא, וכן מוצא בערוך ערך אגר ז' בשם הילמדנו: (טז) למה נקרא שמו אגור עיין נדפס. ומוצא בערוך ערך אגר בשם הילמדנו והוצא כמו נדפס כי כבר העירות שתנחומא הנדפס מס' שמות הוא כולו נקח מהילמדנו מס' שמות וכל המאמרים שהביא הערוך מילמדנו שמות ממא"כ נדפס: (יז) בין שהבינה, מלת "שהבינה" נשמטה נדפס וכן בכ"י רח"ס ליתא, ולכן הוצרכו מלת בן נוסח, ובשערך ערך אגר ז' נחטם גם מלת "בן": (יח) אמר שלמה אני ארבה ואיני מתיירא שלבי סר, אולי ז"ל שלבי לא סר ועיין גירסת התנחומא הנדפס ובשמ"ר שם, ומוצא בערוך ערך אגר ז': (יח) אמר ר' יהושע בן לוי עלה יו"ד ונשתמחה לפני הקב"ה, נדפס נשמים מאמר מריב"ל והלך תני ר' שמעון בן יוחי עלה ספר משנה תורה, אולם בשמ"ר ריש וזרח הביא אמרו רבותינו באותה שעה עלתה יו"ד שצירבה (ר"ל צבולת ירבה). ונשתמחה לפני הקב"ה, והכתיב הדברים כדרך מסדר מאוחר. ובמלת "אמר רבותינו" כוון להתנחומא שלפניו, ובמקום הכתבתה בתורתך אית אחת לבטלה ה"יג האוסדר הזה, לא כך אמרת איך אית בטלה מן התורה לנשול". ועיין בירושלמי סנהדרין פ"ב ה"י (דף כ"ע ג') ומי קיטרנו אמר ריב"ל יו"ד שצורבה קיטרנו, תני רשב"י עלה ספר משנה תורה ונשתמח לפני הקב"ה אמר לפניו רבון העולם כתבת בתורתך כל דיתיקי נשבלת מקצת בטלה כולה הרי שלמה מנבק לעקור יו"ד ממני, ח"ל הקב"ה שלמה אלא כיוצא בו נבלין ודדי ממך איתו בטל, וכן מוצא בתורה פ"ה פסוק יראו כחם פי, וי"ר פי"ט: (יט) לא ירבה לו נשים לא ירבה לו סוסים, חגיגתי כסודין בקרא,

כך, עיסוק שעסק בדברים שאין בהן צורך, הוי כי העושק יהולל חכם. (ב) ולא תאמר שלמה בלבד אלא אפילו משה בשעה שהלך אצל פרעה, מה כתיב ואחר באו משה ואהרן וגו' (שמות טו). (כא) אמר ר' חייא בר' אבא יום (כב) פרוסביסרא של פרעה היה, והוי משה כל המלכים באין ומעמרין אותו, שהיה (כג) קוזמוקשור של עולם (פי' חזק), והוי משה ואהרן עומדין על פתח פלמין, נכנסו אצל פרעה, אמרו לו לאו, אמר להם באחרונה יסעו, נכנסו אצל פרעה, אמר להם מה אתם מבקשים, אמרו לו ה' אלהי העברים שלחנו אליך, ואמר לנו שנאמר לך, (כד) שלח (עמי ויהונו לי) [את עמי ויעבדוני] במדבר (שמות יט) אמר להם מי ה' אשר אשמע בקולו (סס ט), ולא היה יודע לשלוח לי עמרה משלו, אלא בדברים בא אלי, ומי ה' אשר אשמע בקולו: (כה) אמר ר' יהושע בן לוי באותה שעה הוציא (כו) דיפתרא של אלוהו, וקרא אלוה אדום ומואב וצידון, אמר להם הרי קראתי ואינו מוצא מה שאתם אומרים כאן, (כז) אמר ר' לוי למה הדבר דומה לכהן שהיה לו עבד, יצא הכהן מן המדינה, הלך עבדו לבקשו בין הקברות, התחיל צווח אדוני אדוני, אמרו לו מי הוא אדוניך, אמר להם פלוני כהן, אמרו לו שוטה שבעולם כהן אתה מבקש בבית הקברות, כך אמר פרעה למשה מי ה', הוציא דיפתרא של אלהות וביקשו בתוכו, א"ל שוטה שבעולם אלהות שבידך מתים הם, אבל אלהינו חי וקיים הוא, שנאמר וה' אלהים אמת הוא אלהים חיים ומלך עולם (יחמי"י):

[ג] ד"א מי ה' (שמות טו): (כה) אמר לו הקב"ה אתה אמרת מי, הייך במי אתה לוקה, מי ים למפרע, בים אתה יודע מי אני, שאמרת לא ידעתי את ה' (ס), הייך

הערות ותקונים

ונכ נדפס הבא כמו שלפינו בתחומא נחלה נשים ואח"כ סוסים: (ב) ולא תאמר כו' אלא אפילו משה בשעה שהלך אצל פרעה, וכ"ה בכ"י רומי ובכ"י רח"ס, ובנדפס ולא תאמר שלמה בלבד אלא אף משה רבינו עסק שהעסק אותו אימתי כשהלך אצל פרעה מה כתיב שם ואחר זבא משה ואהרן: (כא) א"ר חייא בר אבא, מוצא בילקוט שמות רמז קע"ה, וחסר שם הליון הנחומא, והליו המאמר בפ' שמות כי שם מקומו, וכן מוצא בנדפס ואחר שם אות ה', ובעל שמ"ר הליו המאמר ג"כ בפ' שמות אות י"ד על הפסוק ואחר (כד) זבא משה ואהרן: (כב) פרוסביסרא, וכ"ה בכ"י רח"ס, ובכ"י רומי פרוס ביסרא ז' מלות, אולם יש לתקן שז"ל פרוסביסרא או פרוסביסרא, ומוצא לנטון בכ"י מינכטן (ביהמ"ד לז 111) פרוסביסרא, ובנדפס ובשמ"ר פרוסביסרא, וכן הביא הגרונך בערך פרוסב בשם הילמדנו ריש ואחר יוס פרוסביסרא של פרעה היה, והיה המאמר שלפינו בנדפס, וכתב שם המוספי פי' ηδραστύπαρα, שלוחים ומלאכי השרים ומלכים, ופי' פרוסביסרא שלוחות, כלומר שהיו המלכים שלוחים לבקש בשלומי, ורלתי בילקוט שמות של השמיט המלל, והליו יוס גינוסיא היה, וזה שלא כמשפט, ובלקח טוב (שמות ה א'), יוס פרוס של פרעה הייתה, ז"ל פרוסבוסיו, וע"ש בהערה ה': (כג) קוזמוקשור של עולם, "פי' חזק" רח"ס, נוסף בכ"י אקספארד, ובכ"י רומי שביה קוזמוקשור, ובכ"י רח"ס קוזמוקשור ומלת "של עולם" ליתא, ובכ"י אקספארד קובץ ה' בטעות קוזמוקשור וגם בילקוט שמות שם קוזמוקשור, אולם המלה משוגשת, וז"ל קוזמוקשור, ובכ"י רומי ובכ"י רח"ס נעשית מן אות ר' אות י', ומוצא לנטון בנדפס ובשמ"ר וכן בכ"י מינכטן, ופירושו בלשון יוני ηδραστύπαρα מושל בנצורתו שלם (וועלנטעוועררשער), ועיין מה שהעירוני בפסקתא פסקא שקלים הערה ע"ט: (כד) שלח עמי ויהונו לי במדבר, וכן מוצא בכ"י רומי ובכ"י רח"ס ובכ"י מינכטן ובילקוט שמות והוא בטעות, וז"ל שלח את עמי ויעבדוני במדבר, והוא סיפא דקרא ה' אלהי העברים שלחני אליך (שמות יט), והכתוב שלח [את] עמי ויהונו לי במדבר הוא קרא אחר בשמות ה' א': (כה) א"ר יהושע בן לוי, בכ"י רומי ובכ"י רח"ס וכו' מינכטן ובילקוט וכן בנדפס א"ר לוי, וכן יש לתקן לפינו, ובשמ"ר השמים שם האומר: (כו) דפתרא, וכן הוא בנדפס, אצל בשמ"ר השמים זה והביא "בספר שלי". וכן הביא הגרונך בערך דפתר בשם ילמדנו ריש ואחר הו"א דפתרא של אלהות, והוא המאמר שלפינו בנדפס. וכתב שם המוספי פי' βλασταρα עור מתוקן לכתוב עליו וגם אחר הבחינה נקרא כן ע"כ. ורלתי באלפא ביתא דרבי עקיבא אות ק' (בית המדרש ח"ג לז 14) המותיו לי עד שאביא דלוסקא של כתבים, ז"ל דלוסקא של כתבים, ועיין בערך השלם ערך גלסקס: (כז) א"ר לוי למה"ל, מוצא בילקוט שם נכ נדפס ושמ"ר, ובנדפס ובשמ"ר נמוקס רבו ז"ל אדום, ואחר הסוס בנדפס שם אבלי ה' אלהים אמת הוא אלהים חיים ומלך עולם, הוסיף מאמר גדול, אמר להם פרעה נחור הוא זקן הוא כו', ולקח המסדר הזה מן אותיות דר"ע אות ק' (ביהמ"ד ח"ג לז 15), ובסוף האות בנזכרים מה הוא אמר לקח מן מילתא בשלה פי', ועיין בלקח טוב שמות ה' ז' ובהערה ד': (כה) אמר לו הקב"ה, מוצא בילקוט שמות סוף רמז קע"ה בשם התחומא, וכן מוצא בנדפס סוף אות ה' אחר שהוסיף מאמר גדול מן אותיות דר"ע ומן המכילתא:

למהר אתה אומר ה' הצדיק ואני ועמי הרשעים (ס ע כז), אתה אמרת וגם את ישראל לא אשלח (ס ס ב), היך למהר אתה אוהו ביד כל אחד ואחד לשלחו, (כט) לכך נאמר [ויהי בשלה פרעה את העם] (ס י ג י): אלהי העברים. (ס ס ג), אמרו משה ואהרן (ל) בשביל ששינינו את הלשון הקשה עלינו, חזרו ואמרו אלהי העברים. (לא) ר"ש בן יוחי אומר התחיל לחרק בשיניו כנגדם ואמר נרפים אתם נרפים וגו' (ס ס י):

[ד] (לב) אמר ר' יהודה הלוי שבטו של לוי היה פנוי (לג) למרגיה במצרים, אמר להם פרעה בשביל שאתם פנויים אתם באים ותאמרו נלכה וגו' ונזבהה (שמות ה ג), אמר להם למה קושה ואהרן תפרעו (ס ס ד), (לד) כהו לכה, אמר להם אתם למה, ודבריהם לכה, לכו לסבלותיכם (ס): תכבד העבודה על האנשים ויעשו בה ואל ישעו בדברי שקר (ס ס ט). (לה) שהיה להם מגילות שהיו משתעשעים בהם משבת לשבת לומר שהקב"ה גואלינו, אמר להם פרעה אל ישעו בדברי שקר, (לו) אל יהו ששנינו (לז) ואל יהו משתעשעים, (לח) ואל יהו נפושים, שנאמר ויצו פרעה ביום ההוא את הנגשים בעם ואת שמריו לאמר (שמות יו), אמר להם לא תאספון לתת תבן לעם וגו' (ס ס ז), (לט) אמר הקב"ה למהר אני מביא עליהם מכות, והן אומרים פרעה חוטא ואנחנו כשלמים, כיון שישיראל יוצאין להביא קש לעשותו תבן, היה המצרי מכה אותו בזמן שרואה אותו בתוך שדהו, לפיכך ויפץ העם בכל ארץ מצרים וגו' (ס ס י). ויבאו שומרי בני ישראל (ויאמרו) [ויצעקן] אל פרעה וגו' (ס ס טו), כה השיבם נרפים אתם נרפים (ס ס י): ויפגעו את משה ואת אהרן נצבים לקראתם (ס ס כ). (מ) אלו דתן

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י מ

(כט) לכך נאמר ויהי בשלה פרעה את העם כן תתקני וכו' לנכון ככ" רומי, וגם נדפס. ומן אלהי העברים מתחיל מאמר אחר, אולם ככ" מינכען הוא כמו לפנינו ככ", גם ככ" רח"ס צטעות במקום לכך נאמר הגי' שס שנאמר ה' אלהי העברים: (ל) בשביל ששיניו את הלשון הקשה עלינו, וככ" רח"ס וככ" מינכען, וככ" רומי בשביל ששיניו את הלשון ואמרו לו כה אמר ה' אלהי ישראל הקשה כנגדני חזרו ואמרו אלהי העברים, וכן נדפס אות ו' ויאמרו אלהי העברים נקרה עלינו, אמר משה ואהרן שמה תאמר שינו את הלשון שאמרו לו כה אמר ה' אלהי ישראל ובשביל כך הקשה כנגדו, חזרו ואמרו ליה אלהי העברים נקרה עלינו, וכן הביא בעל שמ"ר פ"ה אות ט"ו כמו שהוא נדפס: (לא) רש"י אמר התחיל מחרק צשיניו כנגדם ואמר נרפים אתם נרפים, ככ" מינכען (ביהמ"ד ז' 101) התחיל מחרק צשיניו כנגדם ואמר טפסים אתם וגו' ז"ל נרפים אתם וגו', ואחר זה השמיים המעתיק סם מאמר שלם עד ויפגעו את משה ואהרן ורשס "כדאיתא בתנחומא". ונדפס וגם צשמ"ר פ"ה אות י"ח הוסיף" לשון טינוף שיתקנו עצמותו כו', עיין צפי' המפרשים לשמ"ר: (לב) א"ר יהודה הלוי, וכן מוצא צילקוט שמות רמז קע"ו בשם התנחומא, וגם לפניו היתה הגירסא א"ר יהודה הלוי, וככ" רומי א"ר יהודה הלוי בר שלום, וככ" רח"ס כמו לפנינו, ונדפס סם אריב"ל ז"ל א"ר יהודה הלוי, וכן צשמ"ר פ"ה אות ט"ז א"ר יהושע בן לוי: (לג) למרגיה, וככ" רח"ס וגם צילקוט סם בשם התנחומא, ורשס ז"ל מלאכה בשלון יוני, וככ" רומי למרגיה נפרדה אות ש ונעשית נו, ונדפס וצשמ"ר השמיטו המלה הזרה והלינו שבטן של לוי פנוי היה מעבודת פרך, ובלקח טוב (שמות ה ד), לפי שבטן של לוי לא היו משועבדים צמורים אלא פנוי היה, ועיין רש"י צפי' עה"ת לכו לסבלותיכם לכו למלאכתכם שיש לכם לעשות צבתיכם, אבל מלאכת שטעב מזרים לא היתה על שבטן של לוי, תדע לך שהרי משה ואהרן יוצאים וצאים: (לד) מהו למה אמר להם אתם למה ודבריהם למה, וכן מוצא צערך ערך למה בשם הילמדו, והוא המאמר שלפנינו נדפס ותרגום וילכו אחר ההבל ויהבלו (מ"ב ז טו ירמיה ז ב) והוון ללמה: (לה) שהיה להם מגילות, ילקוט סם, ונדפס ושמ"ר פ"ה אות י"ח וטו"ט מומור קי"ט צפסוק לני תורתך שששעי: (לו) אל יהו ששנינו, מלשון ולא תשעיה עיני הרואים (שעיה לג ב), ענינו טיה וסתיה, וטח הבית תרגום ושע ביתא: (לז) ואל יהו משתעשעין, שששע ששנינו תענוג: (לח) ואל יהו נפושין, וכן הוא צילקוט סם, וצשמ"ר סיים ציבת השבה, ונדפס הביא ח"ל: אל יהו משתעשעין כלומר ואל יהו נפושין, א"כ מופס זע על אל יהו משתעשעין, כלומר אל יהו נפושין צבצב ששעי"ה אל יהו משתעשעין: (לט) אמר הקב"ה למהר אני מביא, נדפס ויפץ העם וגו' מפני שהוא כתמרין, אמר הקב"ה מחר אני מביא כו', המלות מפני שהוא כתמרין אין להם שחר, צעל עץ יוסף דחק לפרשן וכתב כתמרין ר"ל קושיא היא למה ויפץ העם בכל ארץ מזרים, וכי מפני שהתבן היה ציוקר כתמרין, בתמיה? ומה רב הדוחק צזה, אולם לדעתי צרוך שכן ז"ל מפני שהיה בברדיו, ור"ל מפני שהיה משה צמדיון לכך תפצוהו בכל ארץ מזרים לבקש את משה ולחפש אחריו, וצמדוס שמ"ר פ"ה אות י"ח אשר המאמר נובע מהתנחומא כחוב מפורש ויפץ העם בכל ארץ מזרים מפני שהיה משה צמדיון, וע"ש צפי' מהרז"ל: (מ) אלו דתן ואזריס, מוצא צילקוט שמות רמז קע"ו בשם התנחומא, וככ" נדפס, וצשמ"ר פ"ה אות כ" אמרו

ואבירם שכתוב בהם יצאו נצבים (במדבר עז כז), ויאמרו אליהם ירא ה' עליכם וישפטו (שמות כ ט), (מא) אמר ר' יהודה הלוי ב"ר שלום אמרו לו ישראל למה אנו דומין, לשה אחת שרבו הזאב ונמלה מן העדר, ובא הרועה אחריו, (מב) מה עשה הזאב ביקש לבקע את השה מבין הרועה, הניע השה במכנה, כך אמר משה לפני הקב"ה, לבין פרעה ובינך אנו מתים, שנאמר אשר הבאשתי את ריחני וגו' (ע): (מג) וישב משה אל ה' ויאמר אדני למה הרעותה לעם הזה וגו' ומאז בארתי אל פרעה וגו' (עט עט עט כז כז), ויאמר ה' אל משה עתה תראה וגו' (עט ו), מה אני עושה לפרעה ולמצרים, אבל מה שאני עושה לשלשים ואחד מלכים אין אתה רואה, באותה שעה ביקש הקב"ה לישוב עליו בדין, מניין (מד) שנאמר וידבר אלהים אל משה (עט עט כ), (מה) ואין אלהים אלא דיין שנאמר אלהים לא תקלל (שמות כז כז), (מו) נכנסה סניגוריא ולימדה עליו זכות, שנאמר ויאמר אליו אני ה' (שמות ו ט), ואין ה' אלא רחמים שנאמר ה' ה' אל רחום והנון וגו' (עט לד ו): [ה] ד"א וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי ושמי ה' לא נודעתי להם (עט עט), לא פירסמתי להם אם מפורש הוא, ולך גליתיו אותו, שאתה הולך לנאול את ישראל כדי שתצליח, אמר הקב"ה בעולם הזה ליחידיים גליתיו שמי, אבל לעולם הבא לכל ישראל אני מודיע שמי, שנאמר לכן ידע עמי שמי וגו' (ישעיה נב ו):

[ו] (מו) ויאמר ה' אל משה ראה נתתיך אלהים לפרעה (שמות ו ט). (מח) כתיב שאו שערים ראשיכם וגו' (תהלים כד ו), מי אמר הפסוק הזה שלמה אמר, (מט) בשעה שעשה את הארון עשה ארון אחד של עשר אמות, ונשא אותו להבניו לבית קדשי הקדשים, כיון שהניע לבית המקדש היה הפתח של עשר אמות, והארון של

הערות ותקונים

„אמרו רבותינו“ וכוון לתנחומא: (מא) א"ר יהודה הלוי ב"ר שלום, מוצא בילקוט סס ובנדפס ושמ"ר אות כ"א: (מב) מה עשה הזאב ביקש לבקע את השה מבין הרועה הניע השה בסכנה, וכן הוא בכ" רח"ס, אולם בכ" רומי נוסף מבין הרועה ובין הזאב, ובכ" מינכטן (ביהמ"ד 75 101) בשמות מבין העדר וז"ל מבין הרועה, וכן גם הניע השה בסנה 5/ בסכנה, גם עוד סס כך אמר משה לפני הקב"ה, פרעה אנו מתים, והאיה סס (בביהמ"ד 75 101) מוקם פניו, וז"ל ביקך ובין פרעה אנו מתים. ובנדפס ובשמ"ר בין הרועה ובין הזאב נבקעת השה: (מג) וישב משה אל ה', כל המאמר עד ד"א וארא אל אברהם ליתא בנדפס, ושם איתא כך, וא"ת מה אכפת לך, א"כ למה זה שלחתי ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך, שמך חיים ורפואה לכל בני עולם, ובשמך הרע לעש הזה, מה יעשו אותן הגוים בתוך הימים אל"ל עתה תראה כו', כדכתיב בריש פרשתא"ן קן הוא בדפוס קוגנשטאמיניא ודפוס וויניציא ומאנטובה, אולם בדפוסים אחרונים, וכו' כדכתיב בריש הפרשה ס" א"ל ועין שמ"ר סוף פ"ה אות כ"ב, אלא מה אכפת לך בלחות הגוים תחת הבנין, במקום הגוים בתוך הימים הביא תחת הבנין, גם מה שקר הנסדר וכתב כדכתיב בריש פרשתא מפורש בשמ"ר סס סוף פ"ה ויאמר ה' אל משה עתה תראה כו': (מד) שנאמר וידבר אליהם אל משה, עיין מכות י"א ע"א וספרי בהעלותך פנ"ג ולקח טוב ריש וארא אל ה' ויאמר אל ה' לשוב קשה, שנאמר דבר ה' אל משה לפני הארץ אתנו קשות (בראשית טו ב): (מה) ואין אליהם אלא דיין, אליהם זו מדת הדין, ה' זו מדת הרחמים, ספרי ואתחנן ס" כ"ז שמ"ר פ"ג בספוק ויאמר משה אל האל"הים, לקח טוב ריש וארא, ומוצא בילקוט ריש וארא בשם התנחומא: (מו) נכנסה סניגוריא ולימדה עליו זכות, הוא מלה יונית, עיין ערוך ערך סניגור: (מז) ויאמר ה' אל משה, מוצא בילקוט תהלים דמו תר"ס בשם התנחומא, וכן מוצא בנדפס אות ז' ובשמ"ר וארא ריש פ"ה: (מח) כתיב שאו שערים, כ"ה גם בכ" רומי ובכ" רח"ס, ובנדפס מתחיל ז"ש שאו שערים, ובשמ"ר הה"ד שאו שערים, וכתב בעל יפ"ת משום דבעי לפרש ראה נתתיך אליהם לפרעה, שקרא הקב"ה את משה בשמו, מייתי סמך לזה מה דכתיב מי זה מלך הכבוד שנקרא כן בע שחלק כבוד ליראו וקורא אותם בשמו, ואנז זה דרש כל הפסוק: (מט) בשעה שעשה את הארון עשה ארון אחד של עשר אמות, בכ" רח"ס בשעה שעשה את הארון עשה ארון אחד של עשר אמות, ובכ" רומי הני' בשעה שעשה את הארון אחד של עשר אמות, ובילקוט תהלים בשם התנחומא כשעשה את הארון עשאו של עשרה אמות, אולם בנדפס אות ז' בשעה שהכניס את הארון לבית קדשי הקדשים עשה ארון של עשר אמות והכניס את הארון הראשון לתוכו, כן היא הנוסחה בדפוס קוגנשטאמיניא ודפוס וויניציא ודפוס מאנטובה, אולם בדפוסים אחרים בשמש מלת „הראשון“, והכוונה שהכניס ארון של משה לארון שעשה, ובשמ"ר סס ריש פ"ה הביא רק בשעה שהכניס הארון לבית קדשי הקדשים עשה ארון של י אמות, ובמלות „והכניס את הארון הראשון לתוכו ושם אותו“ לא הביא כלל, וראיתי בדפוס דמלאכת המשכן פ"ז (בית המדרש ח"ל 75 149) אע"פ שעשה שלמה תבנית כל הכלים תבנית הארון לא עשה שנאמר ויצאו כל זקני ישראל וישאו הכהנים את הארון (מ"א ט ג), וכן הביא בעל ספר והזכיר (דף 5"א ע"א), וכן הביא בעל לקח טוב (ויקרא לו א), ולמה

עשר אמות, ואין עשר אמות יכולות לכנוס בתוך עשר, (ג) ועוד שהיו טוענין בו, כיון שראה שלא היה יכול להכניסו היה מתבייש, ולא היה יודע מה לעשות, התחיל להתלל לפני הקב"ה, מה עשה שלמה הלך והביא (גא) ארונו של דוד אביו, (גב) והיה מתפלל ואמר ה' אלהים אל תשב פני משיוך זכרה לחסדי דוד עבדך (דס"ו ז' א), כיון שהזכיר זכותו של דוד אביו מיד נענה, (גג) מה כתיב אחריו, וככלות שלמה להתפלל והאש ירדה [מהשמים וגו' וכבוד ה' מלא את הבית] (ס"ו ז' א), ורוח הקדש ציווה ושבה אני את המתים (קבלת ד' ז'), התחיל שלמה אמר שאו שערים ראשיכם, (גד) ביקשו השערים באותה שעה לרוץ את גלגלתו, שהיו סבורין שמה על עצמו הוא אומר ויבא מלך הכבוד (תהלים כ"ד ז'), אמרו לו מי הוא זה מלך הכבוד (ס"ו ז' א), אמר להם ה' צבאות הוא מלך הכבוד סלה (ס"ו ז' א) כיון שאמר להם כך הניחו אותו:

[ז] (נה) ד"א מי הוא זה מלך הכבוד. מי הוא זה המלך שחילק כבוד ליראיו, ה' צבאות וגו', כיצד (נו) מלך בשר ודם אין יושבין על כסאו, והקב"ה הושיב שלמה על כסאו, שנאמר וישב שלמה על כסא ה' (דס"א ט"ג ז'), (נז) מלך בשר ודם אין רוכבין על סוסו, והקב"ה הרכיב לאלהיו על סוסו, ומהו סוסו של הקב"ה סופה וסערה, (נח) שנא' ה' בסופה ובסערה דרכו וגו' (נאס"ג א'), מלך בשר ודם אין משתמשין בשרביטו, ומשה נשתמש בשרביטו של הקב"ה, שנאמר ויקח משה את מטה האלהים בידו (שמות ד' ד'), מלך בשר ודם אין לובשין עטרה שלו, (נב) והקב"ה נתן עטרות למלך המשיח, שנאמר תשית לראשו עטרת פז (תהלים כ"ד ז'). מלך בשר ודם אין לובשין לבושו, וישראל לבשו לבושו של הקב"ה עז, (ס) שנאמר עורי עורי לבשי עז זרוע ה' (ישעיה נ"א ט), ונתנו לישראל שנאמר ה' עז לעמו יתן (תהלים כ"ט י"א), מלך בשר ודם, (סא) אין קוראין בשמו כמו קיסר אגוסטוס, ובסילואוס, ואם קרא אדם אחד באחד מהם אין לו חיים,

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י מ

המלך עשה כתבנית כל הכלים, אבל הארון לא שיה אלה הוא הארון שעשה משה היה לישראל כל הימים, ועיין במדרש ש"ס ממוזר כ"ד ומוזב צי"ת וצי"ת מהרז"ו, וע"ס צי"מ ועיין במ"ר פס"ו אות י"ג ועיין בענפי יהודה לירידי הרה"ג מוהר"ר ישראל פרייטאמן בס' 'זהויר שם, ועיין צ"צ דף ז"ס ע"א ומגילה י"ע"ב:

(ג) ועוד שהיו טוענין בו, שהיו הטוענים אותו בלדי הארון ולריכס ריות ויתר, ועיין בחדושי הרש"ס שכתב וז"ל דמוכה במנחת ז"ח ע"כ דהטוענים היו לפנים מן הכדים צ"ן צד לצד, מ"מ זה אי אפשר שהיה הכד מונח בקצה הכתף ממש שלא ישמע, וע"כ היה צולע קצת הכתף מעבר השני לצד חוזה לו, וגם עוצי הכדים עלמן ע"כ היכלו מקום מה: (גא) ארונו של דוד אביו, שהיה מונח בו לאחר מותו, עיין שבת דף ל' מ"ק דף ט' סנהדרין ק"ו וק"ר פ"ד פסוק צ': (גב) והיה מתפלל ואמר ה' אלהים אל תשב פני משיוך זכרה לחסדי דוד עבדך, הוא כתוב אחד צד"ב ו' מ"ב, ובתנחומא הגדפס, וכן במדרש שמי"ר שם כוסף הוספה בלמנע הפסוק ואמר ה' אלהים אל תשב פני משיוך מנאל הוספה זו: "אל צרכי בשם ר' תלבו בלמנע אמר רבון השלמים עשה דוד והכל מוכן לדרוש שכן דוד אומר ה' העלית את שאול נפשי חייתי מירדי צור, והיה שלמה אמר רבון השלמים עשה דוד והכל מוכן של זה, שנאמר זכרה לחסדי דוד עבדך, מיד נענה" ע"כ. וזה הוסף מן מדרש קה"ר פ"ד פסוק וטוב משיהם.

ר' יודה בר' לעוי אמר חיה דוד בלמנע שעה, ורבנן אמרין ארונו הביא, ולא פליגיין, מ"ד חיה דוד בלמנע שרה הוא שדוד אומר ה' העלית וגו'. כו': (גג) מה כתיב אחריו וככלות וגו' הוספתי סיפא דקרא ונבדו ה' מנאל את הבית, ועיין בחדושי הרש"ס שכתב דרשים כבוד ה' על הארון, ע"ס: (גד) בקשו השערים בלמנע שעה לרוץ את גלגלתו, עיין צי"ת: (גה) ד"א מי הוא זה מלך הכבוד, מוצא בילקוט וז"ל רמז ק"פ בשם התנחומא, וילקוט תהלים רמז ט"ש, ובטעות נרשם שם "מדרש", ומוזב גם בנדפס אות ח' ושמי"ר ריש פ"ח, וכן בשו"ט ממוזר כ"א מוצא זה בלמנע אחר בלמנע: (גו) מלך צ"ו אין יושבין על כסאו, סנהדרין דף כ"ב במשנה: (גי) מלך צ"ו אין רוכבין על סוסו, בשמי"ר הלשון משושב, וכך צ"ל, מלך צ"ו אין יושבין על כסאו טו, מלך צ"ו אין רוכבין על סוסו והרכיב לאלהיו על סוסו: (גח) שנאמר ה' בסופה ובסערה דרכו, בנדפס ובשמי"ר נוסף וכתוב בלמנע ויעל אלהיו בסערה השמימה (מ"ב צ' יא): (גט) והקב"ה נתן עטרת למלך המשיח שנאמר תשית לראשו טו, וכ"ה בילקוט ובמדרש שו"ט, ובנדפס ובשמי"ר הגירסא והקב"ה עתיד להלביש עטרה שלו למלך המשיח ומהו עטרה של הקב"ה כהם פו, שנאמר לראשו כהם פו (ש"ר ה' י') וכתוב צו תשית לראשו עטרת פז (תהלים כ"ד א'): (ס) שנאמר שרירי עורי לבשי עז זרוע ה', בנדפס ובשמי"ר ומהו לבשו עז, שנאמר לבש עז התאזר (תהלים ג' א'), ובמדרש שו"ט שם ג' אחרת, וישראל לובשין לבשו של הקב"ה שנאמר לבש עז התאזר (תהלים ג' א'), ומהו לישראל, שנאמר שרירי עורי לבשי עז (ישעיה נ"א ט), ויש להקין שם מנו שבו הוא לפיניו כ"י, ומוזב לנכון בילקוט תהלים שם: (סא) אין קוראין בשמו כמו קיסר אגוסטוס ובסילואוס, ככ"י

(סב) תדע לך שאדם קורא לחבירו אגוסטה פלוני, אבל הקב"ה אמר למושה הרי עשיתי אותך כמותי לפרעה, אני נקרא אלהים, ובו בשם בראתי את העולם, שנאמר בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ (בראשית א ה), והרי עשיתי אותך כמותי לפרעה אלהים, שנאמר ראה נתתיך אלהים לפרעה (שמות ז ח), הוי מי הוא זה מלך הכבוד, שהלך מכבודו ליראיו :

[ח] (סג) ד"א ראה נתתיך אלהים לפרעה, אמר הקב"ה לפי שעשה את עצמו אלוה (סד) הודיעו שאינו כלום בעולם, הריני עשה אותך עליו אלהים. ומנין שעשה פרעה עצמו אלוה, (סה) שנאמר [יען] [אשר] אמר (יאור לי) [לי יאורי] ואני עשיתיני (יחזקאל כ ג), אני הוא שכבראת את עצמי. (סו) וזה אחד מארבעה בני אדם שעשו את עצמן אלהות, (סו*) ונבעלו כנשים, שלשה מאובות העולם ואחד מישראל, אלו הן, הירם ונבוכדנצר ופרעה ויואש, הירם מנין, שנאמר אבור לנגיד צור כה אמר ה' אלהים יען גבה לך ותאמר אל אני (שם כה ג), ולפי שעשה את עצמו אלוה נבעל כנשים שנאמר שיהת חכמתך על יפתך וגו' לראוה בך (שם סג י), (סז) מהו לראוה בך, יעבדון ריעותיהן בך. נבוכדנצר מנין, שנאמר אעלה על במתי עב אדמה לעליון (ישעיה יד יד), א"ל הקב"ה חייד אך אל שאל תורד אל ירכתי בור (שם סג טו), מזה עשה הקב"ה, (סח) הגלה אותו עד שהוא במלכותו, והאכילו עשב כבהמה שנאמר ועשבא כתורין לך יעמעמן וגו' (דניאל ז כג), והיו הבהמה וההיה רואין אותו בדמות בהמה ובועלין אותו, שנאמר ושווד בהמות יחיתן (הקדוק ז י), (סט) מהו יחיתן, כענין שנאמר לא תתחתן במ (דניאל ז ג), שנעשה התן לכל בהמה וחיה. יואש מנין, שנאמר ואחרי מות יהודיע באו שרי יהודה וישתחוו למלך (ה'כ"ג כד י), מהו וישתחוו למלך, (ע) שעשו אותו אלוהא וקיבל עליו,

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י ם

ככ" רומי בטעות כיסוליאס, וז"ל כיסוליאס, וככ"י רח"ס כיסוליאס ז"ל כיסוליאס, ומוצא לנכון בילקוט תהלים שם קיסר אגוסטוס כיסוליאס, וזילקוט ואר"א קיסר אגוסטוס כיסוליאס, ז"ל כיסוליאס : ונגדפס ככל הדפוסים ואח"כ בשמ"ר שם אין נקראין בשמו קיסר אגוסטא, והמלה כיסוליאס השמימי. וכן הביא הערוך ערך אגוסטאל ובערוך קסר שם ילמדנו פ' ואר"א כמו שהוא נגדפס, כי הגדפס מן' שמות הוא הילמדנו ונמדדש שר"ש שם מומור כ"ל השמיט כולס, וכזה מלך עבר דס אין קוראין לנפן שלו בשמו, וכן מוצא בשלשה שמות זירושלמי זכרות פ"ט (דף י"ב ס"ד) אל אלהים א' (יהושע כג כב), שלשתן שם אחד כן גדלמרי יושפי בשליוס קיסר אגוסטוס וזכ"ר פ"ה כיסוליאס קיסר אגוסטוס קיסר, קיסר האחרון יש לתמוך מן הספר כי מיותר הוא, והס שלשה תוארים קיסר ידוע Caesar (קייזר) ועיין תוס' ע"י י' ע"ז ד"ה כל. אגוסטוס Augustus Augustus וזכ"ר כיסוליאס הוא המלה היונית βασιλευς עיין מה שהעיר ידידי הרב הזלנץ הגדול מוהר"ר ה"י קאהוב בערוך השלם ערך אגוסטאל ובהערה שם : (סב) תדע לך שאדם קורא לחבירו אגוסטה פלוני, ככ"י רומי תדע לך כשאדם קורא לחבירו הוא קורא אגוסטה פלוני, וככ"י רח"ס שאדם קורא לחבירו הוא קורא אגוסטוס פלן, ר"ל נתמיה, ונגדפס וזכ"ר השמיטו זה, וכן ליתא בילקוט גאר"א וזילקוט תהלים שם : (סג) ד"א ראה נתתיך, נגדפס הסר בהתלת אות ט' המלות "ד"א" וגם בשמ"ר חכרים המלות "ד"א ראה נתתיך" עיין שם פ"ח בסוף אות א' : (סד) הודיעו שאינו כלום בעולם הריני עושה אותם עליו אלוה, זה בשמ"ר בשמ"ר, והסוס נגדפס ובשמ"ר לסיכך יר"ה אותך ויאמר שזה אלוה הוא מיותר, והרד"ל העיר וכזה וז"ל : לסיכך יר"ה אותך כו' לשון התנחומא הודיעו שאינו כלום הריני עושה אותך אלוה עליו וכו' : (סה) שנאמר יען אמר יאור לי ואני עשיתיני, וכן מוצא ככ"י רומי, (וככ"י רח"ס שנאמר לי יאורי), ותקתי שז"ל אשר אמר לי יאורי, וגם בילקוט ואר"א שם הביא יען אמר : (סו) זה אחד מהרבעה, מוצא בשמ"ר פ"ה וזילקוט ואר"א רמז ק"פ שם התנחומא גם בילקוט ירמיה רמז ש"ל : (סו*) בשמ"ר שם וזילקוט ואר"א הגירסא והרעו לנפסס : (סז) מהו לראוה בך, יעבדון ריעותיהן בך, נגדפס נוסף לראוה בך לרעוה בך, וזה גם הסוס יעבדון ריעותיהן בך חסר בשמ"ר, וע"ש זכ"ר ובהדוסי הרד"ל ורש"ם : (סח) הגלה אותו, נגדפס ובשמ"ר הגלה למדבר : (סט) מהו יחיתן, נגדפס ששם מלת "מהו" יש לתקן שם, וכן חסר שם "שעשה התן לכל בהמה וחיה" ונגדפס ובשמ"ר נוסף "ועל כל זאת ולבב הגוש יביע ליה [דניאל ז ד] שהיה יודע שהוא מלך על כל העולם והיוס נבעל לחיות ולבהמות וכתוב ולקאת יומיה (אנה) [אנה] נבוכדנצר עיני למימא נעלתי ומנדעי עלי יתוב ולעליא זכרה ולחי עולמיס שזחה והדרת די שלמיס שלנן עלם ומלכותיה עם דר ודר (דניאל ד לא) : (ע) שעשו אותו אלוה, אחר זה נמצא בילקוט ירמיה שם שם התנחומא, אמרו לו יוואש אלוה אתה שאילוני כן לא היית עושה שם שנים צבית קדש הקדשים, כהן גדול לא היה נכנס אלף פעם אחת בשנה והכלל מתפללים עליו שיהא בשלום, ואתה עושה שם שנים. וזילקוט ואר"א שם שם התנחומא ליתא זה, ונגדפס וגם בשמ"ר נוסף, רק אמרו לו אלולי שאתה אלוה לא יאלת לאחור שזע שנים מצית קדשי הקדשים

שנאמר אז שמע (עא) (אליהם המלך) [המלך אליהם] (סס), ונבעל כנשים, שנאמר
 (עב) ואת יואש עשו שפטים (סס סס כד), (עג) כד"א ואיש אשר ישכב את זכר משובבי
 אשה תועבה עשו שניהם (ויקרא כ יג), (עד) ופרעה עשה עצמו אלוהא ונבעל כנשים,
 (עה) שנאמר הנני נתת את פרעה הפרע מלך מצרים (ויקרא מד ל), מהו הפרע, שפרעו
 לאחריו, הוא פרעה שהיה זכר ונעשה נקבה. (עו) ד"א הפרע, כענין שנאמר ופרע את
 ראש האשה (במדבר ס יח), ואיזהו בית אב שלו, (עז) ביום ההוא יהיה (אדמת מצרים
 להנא וגו') [מצרים כנשים] [ישעיה יט טו], ומי גרם לו שעשה את עצמו אלוהא, (עח) שנא'
 (יען) [אשר] אמר [יאור לי] [לי יאורי] ואני עשיתיני [יחזקאל כג ט], לפיכך אמר הקב"ה
 למשה לפי שעשה עצמו אלוה, לך והעשה עליו אלוהא, שנאמר ראה נתתיך אלהים
 לפרעה (שמות ז א), למה כי גבוה מעל גבוה שומר וגבוהים עליהם (קבלת סו), הוי אתה אלוהא
 עליו, ועשה אותו שחין בעולם שנעשה עצמו גבוה, ודיינו דכתיב את כל גבוה יראה
 (יהוא) [הוא] מלך על כל בני שחין (איוב מה כו), (עח*) וכי השפלים אין הקב"ה רואה, והכתיב
 (עט) עיני ה' המה משוטטים בכל הארץ (זכריה ד י), ומהו את כל גבוה יראה, אמר ר'
 ברכיה אילו הן הגוותנין, (פ) שרוהן גסה עליהן, ומנביהין את עצמן, ועושיין עצמן
 אלוהות, מה הקב"ה עושה להם, (פא) מראה אותם לבריות, ועושה אותן שחין בעולם,
 שנאמר הוא מלך על כל בני שחין, כגון נבוכדנצר שעשה אותו שחין, (פב) שנאמר
 ומן בני (אינשא) [אנשא] מרוד וגו' (דניאל ס כה), וכן סנחריב נעשה שחין, שנאמר יהי
 בלילה ההוא ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור וגו' (מ"ד יט לה), שהקב"ה מראה שחין
 בגוותנין לכל בריה, אנו הקב"ה אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו נאם ה'

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י מ

הקדשים אמר להם כך הוא". וקבל על עצמו לעשות אלה, ואין ספק שכך היה הג' לפני המסדר מתנחומא
 הגדפס בתנחומא שלנו, כמו שהביא בילקוט, רק ברור שהיה כתוב ו' שנים ואח"כ חשב המעתיק על אות ו'
 שהוא אות ז' והלוי שבע שנים, וכן הוא גם בדפוס ראשון דפוס קאנשטאטניא שבע שנים, ועיין במ"ד בשמ"ד
 שם שכתב לאחר שבע שנים מימי תולדתו, אבל לא היה נחשב שם רק ו' שנים כי כתיב בדה"ב כ"ד עכ"ל:
 (עא) אליהם המלך, וכ"ה בכ"י רומי ובכ"י רח"ס, ותקתיי שז"ל המלך אליהם: (עב) ואת יואש עשו שפטים,
 בגדפס ס"ס אל תהא קורא שפטים אלא שפטים, וזה הוסף המסדר מן מיליתא בשלה מסכתא דעמלק פ"א ואת
 יואש עשו שפטים אל תקרי שפטים אלא שפטים, ועיין במעריך ערך שפט שהביא בשמ"ד פ"ה ובילמדנו פרשה
 ואר"ה (כוונתו להתנחומא אשר יכנהו ילמדנו) אל תקרי שפטים אלא שפטים פי' בעילות בלשון לנו, ופי' ואת
 יואש עשו שפטים, כלומר עשו האותם זו עכ"ל. וזה יש לפרש הפסוק ושפטים עשו זה (יחזקאל כג י):
 (עג) כד"א ואיש אשר ישכב, הסוס הזה חסר בכ"י רומי ובכ"י רח"ס וכן ליתא בגדפס ובשמ"ד: (עד) ופרעה
 עשה עצמו אלוה, מפורש בהתחלת המאמר, ומנין שעשה פרעה עצמו אלוה כו', ועיין ביפה תואר שכתב הך
 קרא לי יאורי כתיב בפרשה שהיה בימי יחזקאל וכן פרעה חפרע היה בימי ירמיה, ומה זה ענין לפרעה שהיה
 בימי משה?: (עה) שנאמר הנני נתת את פרעה הפרע, מהו הפרע שפרעו לאחריו, נראה כי לפני בעל התנחומא
 היה כתוב הפרע בה"א ולפינו הוא גזו"ת חפרע, והערוך ערך הפרע הביא בשם הילמדנו ואר"ה למה חפרע
 שהיה זכר ופרע עצמו כנקיבה, וכן הגביא מקצתו ביום ההוא יהיו מזרים כשוס (ישעיה יט טו), ומדברי
 הערוך נראה שלפינו כבר היתה הגי' בקרא חפרע, גם כאשר הביא מן הילמדנו כן הוא גם בגדפס ובשמ"ד שם:
 (עו) ד"א הפרע כענין שנאמר ופרע את ראש האשה, בגדפס ובשמ"ד חסרים המלות, ד"ה: (עז) ביום ההוא
 יהיה מזרים כנשים, כן תקתיי וכו' לכתוב בכ"י רומי ובכ"י רח"ס גם בגדפס, ובגדפס ליתא המלות, והוא
 בית אב שלו"י רק שם הביא, וכן הגביא אומר" ובשמ"ד הביא, וכתיב ביום ההוא יהיו מזרים כנשים":
 (עה) שנאמר יען אמר, וכן הביא בהתחלת אות ח' ותקתיי שז"ל אשר אמר לי יאורי, וכן בכ"י רומי ובכ"י רח"ס
 בטעות כמו שלפינו: (עח*) וכי השפלים אין הקב"ה רואה, מובא בילקוט איוב רמו תתקכ"ח בשם התנחומא:
 (עט) עיני ה' המה משוטטים בכל הארץ, בכ"י רומי ובכ"י רח"ס ובגדפס ובילקוט ואר"ה בשם התנחומא ובילקוט
 איוב שם, מובא עיני ה' המה משוטטות בכל הארץ: (פ) שרוהן גסן עליהן ומנביהין את עצמן, וכן מובא
 בילקוט ואר"ה שם וילקוט איוב שם, וזה השמיט בעל מסדר התנחומא הגדפס, וכן ליתא בשמ"ד הטובע מן
 התנחומא: (פא) מראה אותם לבריות, וכן מובא בילקוט שם, וגם זה השמיט בעל מסדר התנחומא בגדפס:
 (פב) שנאמר ומן בני אבשא ערדי, בגדפס נשמט מלת, בני' והביא שם כל לשון הכתוב מניאל ה' כ"א. ובעל
 עץ יוסף בגדפס שם כתב עדי התנחומא שהביא הכתוב מניאל אינו לשון הכתוב אלא לשון המדרש, ונעלם
 ממנו כי אין זה מהכתוב דניאל ד' ל', רק מן דניאל ה' כ"א. ויש לתקן בתנחומא שם ועם עדרים ל"ג ועם
 ערדיא, וכן ועשבה ל"ג עשבה, וכן עילאה ל"ג אלהא, וכן במקום יתנוה ל"ג יתקום עליה. וראיתי בגדפס
 קאנשטאטניא

(למטה כג כד). אמר ר' בנימין בר לוי (פג) אם ילך אדם ויגע בתורה וישב לו אני מראה מעשיו בעולם, וכך אם ימזין אדם עצמו לעשות עבירה, אני מראה מעשיו לעולם, שנאמר ואני לא אראנו נאם ה' הלא את השמים ואת הארץ אני מלא נאם ה' (סג), וכמו אני מלא, אמר ר' חזאי בר' הנינא אמר הקב"ה אני ממלא ממנו את העליונים ואת התחתונים, (פד) ומראהו שהין לבריות, למה שהן מתגאין ועושין עצמן אלוהות, ואת כל גבוה יראה (והוא) [הוא] מלך על כל בני שחק, שהוא מולך על כל אותן שמתגאין ועושה אותן שחק, לפיכך אמר הקב"ה למשה ראה נתתיך אלהים לפרעה, לך ופרע ממנו, לך והבא עליו עשר מכות, א"ל היאך אביא עליו את המכות, (פה) א"ל הקב"ה ואת המטה הזה תקח בידך וגו' (שמות ד י). (פו) אמר ר' יהודה בר אמי המטה משקל ארבעים סאה היה בו, (פז) ושל כנפיריו היה, (פח) ועשר מכות חקוקות עליו בנוטריקון דצ"ך עד"ש באה"ב. א"ל הקב"ה (פט) המטה הזה יביא את המכות, ראה נתתיך אלהים לפרעה :

[ט] (צ) ד"א ראה נתתיך אלהים לפרעה. מהו לפרעה, לא בשביל שקראתי אותך אלוה תהא רוחך גסה עליך, אין אתה אלוה אלא על פרעה, וכן הוא אומר וידבר אלהים אל משה ויאמר אליו אני ה' (שמות ו ג), כהו אני ה', אלא אמר לו אע"פ שעשיתי אותך אלוה אני ה', אין אתה אלוה אלא על פרעה, שנאמר ראה נתתיך אלהים לפרעה: כיוצא בדבר אתה אומר שמעיה עמי ואדבריה ישראל ואעידה בך אלהים אלהיך אנכי (תהלים כז), כשעמדו ישראל על הר סיני ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע (שמות כד ז), (צא) אמר ר' יוחנן ירדו ששים רבוא מלאכים ונתנו עטרות בראשיהן, ר' סימאי אמר פורפירין הלביושן, רב הונא מצפורין אמר זוניאות חגין, ר' שמעי' אמר כלי זיין נתנו להם, השם הגדול היה חקוק בהן, וכל זמן שהיה בידן לא היה מלאך המות יכול לשלוט בהן, שנא' חרות על הלוהות (סג לג טו), (צב) מהו חרות, ר' יהודה אומר חירות מן המלכות, ר' נחמיה אומר חירות ממלאך המות, אמר ר' פנחס הכהן בר חמא בשם

הערות ותקונים

קאנטשאטינא מנבא ג"כ ועס ערריא נמקוס בקרא ערריא, ומנבא לנכון סס ומן בני אשא ערדי: (פג) א"ס י"ך א"ס ויגע בתורה, וכן מנבא בילקוט וזכר סס רמז ק"פ וילקוט חוב רמז תקב"ח בשם התנחומא, ובגדפס הגי' אמר הקב"ה ישב א"ס בזוית ביתו ויעסוק בתורה הני מראהו לבריות, ביותר א"ס יסמון א"ס עלמו לעבוד ע"ז או לעבירה שמי מראהו לבריות, אולם דפוס ראשון דפוס קאנטשאטינא הוסחא אמר ר' בנימין בר לוי אמר [צ"ל א"ס] ישב א"ס, והמלות לעבוד ע"ז" ליתא סס, ומוסף דפוס מאתנבוא וכן נמלא בשמ"ר פ"ח, והמדיפ"ס האחרונים עבו מזה, אמר הקב"ה ומנא לנכון בשמ"ר פ"ח א"ס ישב א"ס: (פד) ומראהו שחק לבריות, וכ"ס בילקוט סס ונרסס בזלו ש"ל שחק, ויש לתקן ש"ל בזלו, צ"ל שהין" וכ"ס לנכון דפוס קאנטשאטינא, אולם דפוס מאתנבוא וזכ"כ כלל הדפוסים בטעות ומראה שחק לבריות, צ"ל שהין, ובמדרש שמ"ר פ"ח ומראה שהו לבריות צ"ל שהין. (פה) א"ל בכות י"א והר"ז צפירושו סס: (פו) א"ר יהודה בר אמי, בגדפס ובשמ"ר שהעיר הר"ל בשמ"ר סוף פ"ח בכות י"א והר"ז צפירושו סס: (פז) אמר ר' יהודה בר אמי, בגדפס ובשמ"ר השמיט המסדר המלות, בר אמי: (פח) ושל כנפיריו היה, ככ"י מינכטן (בית המדרש ח"ג ד' 02). ושל כנפיר היה צ"ל ושל כנפיריו היה, עיין ערוך כנפיריו, ועיין בהערה כ"ל לפיסקא עניה סוערה: (פח) ועשר מכות חקוקות עליו בו, וכן הביא בעל לקח טוב (שמות ז י) ועיין סס בהערה כ', והבאתי ג"כ סס האבזררהס סדר בגדה הביא וז"ל וזירושלמי אומר שך היו כתובים במטה ולמריקין בתנחומא שממטה של כנפיריו היה וכתבו בו דצ"ך עד"ש בזה"ב עכ"ל, מה שהביא בשם הירושלמי ששס מכות היו כתובים במטה לא מנאחי בירושלמי ואולי צ"ל בתרגום ירושלמי, וכוון לתרגום המכונה יצ"ע על התורה (שמות יד כג) וז"ל חקוק וכו' ועשרתי לתווחא די מנאח ית מנאחי, ומה שהביא בשם התנחומא כוון לתאמר שלפנינו, ומה שהביא בתנחומא חקוקות עליו נוטריקון דצ"ך עד"ש בזה"ב, מלאן הביא הגר"א ז"ל ראהו הא דתני ר"ה" היה עותן בו סימנים דצ"ך עד"ש בזה"ב, על המטה קאמר שסובר שנוטריקון היה רבוס עליו, ועיין פסקי תוס' מנחות ס' ר"ל שכתבו שר"י היה רגיל ליתן סימנים שלא יטעה, כמו זד"ד יה"ץ (שס ז"ו ע"א): (פט) המטה הזה יביא את המכות, וכ"ס רומי וככ"י מינכטן, ובגדפס בטקסין היה הביא עליו את המכות, ובשמ"ר סוף פ"ח בעכס"ס הזה, והגל אחד ופירוש סכסר: (צ) ד"א ראה נתתיך, כל אות ס' ליתא בתנחומא הגדפס והגל בכות י" שלפנינו: (צא) א"ר יוחנן, עיין פסיקתא רבתי פכ"ה פסקא עשר דברים, אמר ר' יוחנן יוס שעבה הקב"ה על הר סיני ליתן תורה לישראל ירדו עמו ששים רבוא של מלאכים וביד כל אחד ואחד עטרה לעשר זה כל אחד ואחד משראל: (צב) מהו חרות חירות מן המלכות, בפרקי דר"א פמ"ז אל תקרי חרות אלא חירות. א"ס

ר' יוחנן בשם ר' אלעזר בנו של ר' יוסי [הגלילי], (צג) אם יבא מלאך המות ויאמר לי למה נבראתי, אני אומר לו אם בראתיך, על אומות העולם בראתיך, ולא על בנך למה שעשיתי אותם אלהים, שנאמר אני אמרתי אלהים אתם ובני עליין כולכם (תהלים פ 3), לפיכך כשבא ליתן להם את הדברות אמר להם שמעו מה שאני אומר לכם, לכך נאמר שמועה עמי ואדברה ישראל ואעידה בך אלהים אלהיך אנכי, ראה כאן אמר הקב"ה למושה אע"פ שעשיתי אותך אלהים, אני הוא אלהיך, ואין אתה אלהים אלא לפרעה, שנאמר ראה נתתיך אלהים לפרעה:

[י] (צד) ד"א כשם שהדורש יבא ודורש (צה) והאמורא אומר לפניו, (צו) כך אתה תדבר (אל) [את] כל אשר אצרך ואהרן אחיך ידבר אל פרעה (שמות ז ט),

(צו) הם המדברים אל פרעה וגו' (שם יו ט), אמר הקב"ה בעולם הזה פרעתי מוצרים בעשר מכות, ולעולם הבא כך אני פורע מוגו, שנאמר ונשפפתי (אותו) [אתו] בדבר ובדם וגשם שוטף ואבני אלגביש אש וגפריית וגו' (יחזקאל לח כג):

[יא] וידבר ה' אל משה ואל אהרן לאמר כי ידבר אליכם פרעה תנו לכם מופת וגו' (שמות ז ט), (צח) וז"ה כגיד מראשית אחרית ומקדם אשר לא נעשו אומר

עצתי תקום וכל חפצי אעשה (ישעיהו י ט), מהו כגיד מראשית אחרית, (צט) הקב"ה מגיד מתחילה מה עתיד להיות בסוף, מניין שכך אמר למושה, הנך שוכב עם אבותיך וקם העם הזה וזנה וגו' (דברים לא טו), (ק) א"ל מה שעתידין ישראל לעשות אחר מיתתו של יהושע אחר כמה שנים, וזנה אחרי אלהי נכר הארץ (שם), וכך עשו, ויעשו בני ישראל את הרע בעיני ה' ויעבדו את הבעלים וגו' (שופטים ז יא). ועזבני והפר את בריתי (דברים טז), ויעזבו את ה' (ולא עבדוהו) (שופטים טז יג), הוי כגיד מראשית אחרית. אמר ר' פנחס הכהן בר חמא (קא) מי שהוא שומע את הפסוק סבור (קב) שמוא (פלגוניא) [פלגוניא] יש למעול, (קג) אומר עצתי תקום וכל חפצי אעשה (ישעיהו י ט), למה כן, שאין הקב"ה

הערות ותקונים

(צג) אם יבא מלאך המות, בכ"ו רומי נוסף, אמר הקב"ה" אם יבא מלאך המות: (צד) ד"א כשם שהדורש יבא ודורש, מוצא נדפס אות' ובשמ"ר סוף פ"ח. (צה) והאמורא פ"י מתורגמן, וכן נדפס ובשמ"ר גי' כשם שהדורש יושב ודורש והמתורגמן משמיע לפניו: (צו) כך אתה תדבר, עיין נדפס הרחבת דברים: (צז) הם המדברים, וכו"ל בכ"ו רח"ס, ופה חסר, ונמצא לנכון בכ"ו רומי, וכז"ל ע"ש שיהיה נעשה כל מה שנטעה, שנאמר הוא אהרן ומשה וגו' הם המדברים אל פרעה, ועיין נדפס. (צח) ז"ה מגיד מראשית, מודא נדפס אות' י"א וכן בשמ"ר ר"ש פ"ט, ובשמ"ר נוסף, רבי פנחס הכהן בר חמא פתח" וזה הוספה מאת המסדר משמ"ר, כי בלחמט המאמר מוצא ח"ד פנחס הכהן בר חמא כל הקורא פסוק זה כו', לכן הניג בראש כי הוא פתח מגיד מראשית, אולם בתנחומא נדפס אשר נמשך נוצע המאמר אל שמ"ר ליתא זה, רק מהחיל ז"ש"ה מגיד מראשית וגו' כמו שהוא בתנחומא כ"י שלפניו: (צט) הקב"ה מגיד מתחלה מה עתיד להיות בסוף, נדפס ובשמ"ר הקב"ה מגיד מראשית מה יהא בסוף: (ק) א"ל מה שעתידין ישראל לעשות אחרי מיתתו של יהושע אחר כמה שנים, נדפס ובשמ"ר שם השמים המסדר או המעתיק הראשון שורה שלימה וכז"ל [א"ל] מה שעתידין ישראל לעשות אחר מיתתו של יהושע [אחר כמה שנים וזנה אחרי אלהי נכר הארץ] (דברים לא טו), וכך עשו ויעשו בני ישראל את הרע בעיני ה' ויעבדו את הבעלים וגו' (שופטים ז יא), ועזבני והפר את בריתי (שנאמר) ויעזבו את ה' (ולא עבדוהו) (שופטים י ו') [ש"ש שופטים ז יג]. וכן נצל מסדר מן שמות רבה העתיק כן מן התנחומא שלפניו נדפס, בראשון מה שחסר נדפס חסר גם שם, גם הביא ולא עבדוהו, והוא פסוק בשופטים י' ו', והוא בעצת, כי הדורש כוון לפסוק בשופטים ז י"ב, ושם ליתא ולא עבדוהו, גם הוא אחר הקרא הביא לפני ויעשו בני ישראל את הרע בעיני ה' וגו', והוא בשופטים ז י"א, וכן לפניו בכ"ו הביא ולא עבדוהו, וגם נדל" רומי ולא עבדו[הו], וגם בכ"ו רח"ס מוצא כן, גם מלת "שנאמר" שהבגרתו שנאמר התנחומא נדפס ליתא נדפס קושטאנטינא ודפוס ווינטיא רק זה הוסף המדפיס דפוס מאנטוונה, ואח"כ נדפס בכל הדפוסים, ועיין גם צפ"י מהרז"ו בשמ"ר בריש פ"ט. (קא) מי שהוא שומע את הפסוק, וכו"ל בכ"ו רומי, ובנדפס ובשמ"ר כל הקורא פסוק זה, ובכ"ו רח"ס מי שקורא הפסוק הוא. (קב) שמוא פלגוניא, בכ"ו רומי פלגוניא, ואח"כ תיקן המעתיק עבדו והניג כ' על אות ס' כלו כחוב פלגוניא, ובכ"ו רח"ס המלה ממושטת והמעתיק למעני הניח מקום פניו, אולם ברור שהיה כחוב שם פלגוניא בראש פ"ט בריש, אבל כולם נעטתו, וז"ל פלגוניא כמו שהוא לנכון נדפס פלגוניא [וז"ל פלגוניא], ובשמ"ר ריש פ"ט שמוא פלגוניא ז"ל פלגוניא, ומצא לנכון בערוך ערך פלגן בשם ילמדנו וז"ל והוא התנחומא נדפס מן שמות. ובכז' בשלון ווי' Λογισμα פ"י מהלוקת, וגם נדפס מהנטונה הוסף המדפיס בלחמט התנחומא, פ"י בל"י מהלוקת. (קג) אומר עתי

הפיץ לחייב כל בריה, שנאמר כי לא אל הפיץ רשע אתה וגו' (תהלים ס"ה), (קד) וכן הוא אומר (לא) [אם] אחפיץ במות הרשע וגו' (יחזקאל לג יא). הוא אומר עצתי תקום וכל הפצי אעשה, (קה) שהקב"ה הפיץ לצדק כל בריותיו, שנאמר ה' הפיץ למוען צדקו יגדיל תורה ויאדיר (שע"ה מז כג), הוא וכל הפצי אעשה: (קו) ד"א מגיד מראשית אחרית. הגיד הקב"ה למושה עד שהוא בסנה מה שפרעה עתיד לעשות, אמר לו משה מה זה בידך ויאמר משה, ויאמר השליכתו ארצה וישליכתו ארצה ויהי לנחש וגו' (שמות ז ד ג), ויאמר ה' אל משה שלח ידך ואהוו בזנבו וגו' (שם ס"ד), וחזר ונעשה משה, אל הקב"ה משה כשם שהנחש מתעקם, כך פרעה עתיד להתעקם עליכם, הוא מגיד מראשית אחרית, אלא כשיבא ויאמר תנו לכם מופת, כשם שעשיתיו כך עשו לפניו:

[יב] ד"א כי ידבר אליכם פרעה וגו', (קז) ושה"ה כל רוחו ויציא כסיל והכם באחור ישבחנו, (משלי כ"ט יא), (קח) מי שהוא אויל או כסיל בא להריב את חבירו ומוציא דברים שיש לו, וכיון שהוא חכם באחרונה הוא מסלקו. (קט) ד"א כל רוחו ויציא כסיל, מי זה, זה פרעה, כיון שהלכו משה ואהרן אצלו, אמר להם הקב"ה עד שלא תלכו אצלו אני אומר לכם מה שהוא עתיד לעשות ושואל לכם, כי ידבר אליכם פרעה, אלא הוא זהירין, ואמרת אל אהרן קח את מטך וגו' (שמות ט), כיון שהלכו אצל פרעה, אמר תנו לכם מופת, מיד וישלך אהרן את מטחו (שם ס"ט י), (קי) באתה שעה שחק פרעה עליהם, אמר להם משה ואהרן מה אתם סבורים שבאתם לשחק עלי, אלא איני מתיירא מן הדברים האלו, כל מצרים מלאה כשפים, (קי"א) יש מוליכין תבן לעפרים, כתם לרקם: ויקרא פרעה אין כתיב כאן, אלא ויקרא גם פרעה (שם ס"ט יא), אמר ר' לוי שקרא לאשתי

ה ערות ותקונים

הקוס, נדפס ושמ"ר שהוא אומר עשתי תקום הוסיף המעתיק מלת "שהוא" ובאמת מלת אומר הוא לשון הכתוב שם, וכן נעשות גם בדפוס ראשון דפוס קאטעלאנינא, והמאמר מוצא בילקוט ישעיה רמז שכ"י נסס התנחומא, ושם מתחיל לנכון אומר עשתי תקום. (קד) וכן הוא אומר לא אחפץ צמות הרשע, וכן"ה רומי ותקנתי שז"ל אם אחפץ, ובנדפס כי לא אחפץ צמות רשע, ומזוין שם יחזקאל י"ט, ז"ל יחזקאל י"ה ל"ב, ובקרא שם כתוב כי לא אחפץ צמות המת. (קה) שהקב"ה חפץ להלדיק בריותיו, נדפס נוסף, ומהו וכל חפצי אעשה שהוא חפץ להלדיק בריותיו, ובשמ"ר ריש פ"ט יש לתקן וז"ל אומר עשתי תקום [וכל חפצי אעשה] מהו וכל חפצי אעשה שהוא חפץ להלדיק בריותיו. (קו) ד"א מגיד מראשית, זה יתא' נדפס סוף אות י"א, וממלא נדפס וארא צאות ד' בהרמכת דברים ע"ש. (קז) ד"א זש"ה כל רוחו, מוצא בילקוט וארא רמז קפ"ה וחסר ה'יון תנחומא, וה'יון ברמז שלפנינו מוסב גם על זה, וכן מוצא בקצרה בילקוט משלי רמז תתקכב נסס התנחומא, ומוצא נדפס אות י"ב ושמ"ר פ"ט, והמאמר הוא נעתק מכ"י מיינען (ביהמ"ד ז' 103), ויש להעיר שהמעתיק הוא בכ"י מיינען החל להעתיק שלא כסדר, ואחר נסיים (ביהמ"ד ז' 102) גמול האלהים הוא יבא וישעשע שהוא מן התנחומא כ"י אות ט"ו החל להעתיק מה שהוא לפנינו בסוף אות י"א בלמנע המאמר מן ויאמר ה' אל משה שלח ידך ואהוו בזנבו. (קח) מי שהוא אויל או כסיל בא להריב את חבירו ומזויה דברים שיש לו בו, כן הוא בכ"י רומי גם בילקוט משלי שם, ויש לתקן שם במקום להרים את חבירו ז"ל להריב, ובילקוט וארא שם החל מן ד"א זה פרעה. וגם בכ"י מיינען (ביהמ"ד ז' 103) השמיים המעתיק מכלן עד ד"א כל רוחו יזיאל כסיל מי זה זה פרעה, או פסח מן כל רוחו וזיאל כסיל הראשון עד כל רוחו יזיאל כסיל השני. ובנדפס הביא כך הכסיל מזויה את כל דבריו בפעם אחד כשצא לריב עם חבירו, והכם באחרונה הוא מסלקו, ועיין בפירש"י משלי שם באחור ישבחנו כשזויה הכסיל כל רוחו צא החכם וישפילנו צמנעה לטונו ודומה לו משניה שאון יניס (תהלים ס"ה ח) צשוא גליו (מה) השבחה (שם פ"ט י) עכ"ל. והכוונה באחור ישבחנו החכם צא באחרונה ושיקטו כעשו ומסלקו דברים. (קט) ד"א כל רוחו יזיאל כסיל מי זה זה פרעה, נדפס השמיים המעתיק המלות "ד"א" וגם הכר שם מאמר שלם שנעטע או ע"י המספר צמנו או ע"י שגנת המעתיק והכל כל רוחו יזיאל כסיל זה פרעה הרשע, וכל המאמר שלאחריו השמיים וסיים מה שכתוב בסוף אות י"ב והכם באחור ישבחנו זה משה ואהרן שכתוב בהם ויבלע מטה אהרן את מטותם, והשמיים מן התחלת המאמר כל רוחו יזיאל כסיל זה פרעה עד סוף המאמר כל רוחו יזיאל כסיל זה פרעה, וכל מה שבינתיים השמיים. (קי) צאותה שעה שחק פרעה עליהם, בעטרה שלפניה הערותיו כי נדפס הכר כל זה, אולם בשמ"ר פ"ט אות' באותה שעה התחיל פרעה משחק בו' הוא בשויתו לשון מאשר הוא לפניו בכ"י, ויראה כי היה לפניו בעל מספר שמ"ר בתנחומא שהוא לפנינו בדפוס כל המאמר הנחסר. (קי"א) יש מוליכין תבן לעפרים כתם לרקם, וכן מוצא בילקוט וארא שם רמז קמ"א, ולמעלה הערותי שהכר ה'יון, תנחומא". ובנדפס הכר כל זה. ובשמ"ר פ"ט אות

ואמר לה ראי היאך באו היהודים לשחק בי, מנין שנאמר ותתן גם לאישה (בדלשית ג ו), אף כאן ויקרא גם פרעה: ויעשו גם הם חרטומי מצרים וגו' (שמות ז יא), באו חרטומי מצרים וישליכו איש מטהו (סע סע יב) כמה שעשה אהרן, ויהיו לתנינים (סע), כזה כתיב, ויבלע מטה אהרן את מטהו (סע), והיה כל רוחו יוציא כסיל, זה פרעה, והכנס באחור ישיבהה, זה משה ואהרן שכתוב בהם ויבלע מטה אהרן את מטהו:

[יג] (קיב) ד"א כי ידבר אליכם פרעה וגו'. אמר הקב"ה למחר אני מוציא בני מצרים ונותן להם התורה, וכתיב בה כי יקום בקרבך נביא וגו' (דברים יג ב), בדין הוא שיחא תובע אתכם ואומר לכם תנו לכם מופת וגו', בתחלה הוא מדבר עליכם בקושי, ואין לשון ידבר אלא לשון קושי, כד"א דבר האיש אדוני הארץ אתנו אשנות (בדלשית מד ל), א"ל אהרן יהא עושה את הדברים האלה, ואתה עומד (קיג) כנשיא גזר על הזקנים, ותן עושיין, ואמרת אל אהרן קח את מטהך והשלך לפני פרעה וגו' (שמות ט ו): ויבא משה ואהרן וגו' (סע סע י). אהרן היה ראוי ליכנס תחילה (קיד) שהיה גדול ממנו שלש שנים, אלא משה היה גדול יותר מאהרן בעיני מצרים, שנאמר (ונם) [גם] האיש משה גדול מאד בארץ מצרים וגו' (סע יא ג): ויבא משה ואהרן אל פרעה ויעשו כן כאשר צוה ה' וישלך אהרן את מטהו (סע י ו), (קטו) תחילה ואחר כך המכה הזו הביאו, ואח"כ מכה שניה, עשו כל המעשים לפניו, אעפ"כ לא השגיח:

ה ע ר ו ת ותקונים

ו' איתא בנובג שבעולס בני אדם מוליכין פרגמטיא למקום שזריכין להם, כלם מביאים מוריים לאספמיא דגיס לעטו איין אהם וידעיס סכל הכפסיס גרשותו הן, ועיין ערך מליס ערך אספמיא שכתב וקוליס האספיין ר"ל מין דג מאספמיא שמולחין סס דג הנקרא סוגיא (סאון פ"ט), וכבר בימים קדמונים בימי מלכות נור היה מסחר גדול לפהענייטער דגג הנמלא אלל עיר יבאליא^א שבאספמיא, הנקראת כן על שם היו מולחין הדגים ומוכרין אותם לארצות אחרות, יעויין הערך על מסחר עמים קדמונים אלל פהענייטער. ומעתה נבין את דברי המדרש ה"ל, כלם מביאים מוריים לאספמיא ודגים לעכו. ויותר נכון ש"ל אפמיא שהיא עיר צנוריא ונקראת Apamea וכן יש לתקן בן כספרי עקב ס" ל"ט, מגיד שלח שו טעם דג העולה מעכו לפעם דג העולה מאור ולא העולה מאור להעולה מאספמיא, ובצ"ר פ"ה אינו דומה טעם דג העולה מעכו לעולה מ"ידון ולעולה מאספמיא, ז"ל מאספמיא. ועיין מה שהעיר על זה ידידי הרב הגדול הזלשן הגפלה מוהר"ר ה"י קאהוט בערוך השלם ערך אספמיא וערך אספיין וערך אפמיא. ובתחומא שלפנינו יש מוליכין תבן לעפריס כהם לרקס, הכוונה יש מי שפולין תבן למקום עפריס שהוא מקום הרבה תבואה כמו שתרצה בגמרא מנחות פ"ה ריש ע"א אמר לי יוחי וממרא למשה תבן אהה מכניס לעפריס, ופירש"ט עפריס הוא מקום הרבה תבואה, אהה מביא לשם תבואה למכור, בתמיה, כך ארץ מצרים שהיא מלאה כפסיס אהה בל לשם לעסקו ככפסיס. ובזלק טוב (שמות י כג) תבן אהה מכניס לעפריס, כלומר עפריס מכניס כלו תבן ומשם מוליאים תבן לשאר עיירות, כך למה מאור ולא לעשות כפסיס למצרים, ומגורים הוא מלאה מקום כו'. ובמדרש שמ"ר פ"ט אות ו' הביא המאמר שהבאתי בל מביאין מוריים לאספמיא, ואח"כ בלות ז' נוסף המאמר מגמרא בבלי מנחות סס, אמרי יוחי וממרא למשה תבן אהה מכניס לעפריס, א"ל למתא ירקא ירקא שקול, ופי' למתא ירקא ירקא שקול פירש"ט שם לעיר שגדל סס ירק הרבה הביא ירק שלך למכור לפי שמתקבלין סס הכל לקנותן, ועיין בזלק טוב סס (שמות י כג), וכן תמלא בצ"ר פ"ו אות ה' תבן לעפריס אהה מכניס, קדריס בכפר חנינא, גזוין דממשק, תרשין במריאס. והערך בערך קרו הביא קרוין בכפר חנינא בעטות, והגירסא שלפנינו נכונה, ור"ל אהה מכניס עפר קדר בכפר חנינא כמו שפירש בצבלי ז"מ ע"ד ע"א אלל בעפר שחור כגון כפר חנינא או אהה מכניס קדריס, ובשלו כפירור תרגומו בקדירה (סאפק), והכוונה אהה מכניס תבן מליאיס וסס נמלא עפר שחור לעשות קדריס. ומה שבביא בתחומא כהם לרקס הכוונה כמו שמוכרם בילקום וארע סס פי' עיר הגשמיס מביאין לפני הב"ד הרבה כחמיס כמו שאמרו בז"ל ל"ה ע"ב כל הכתמים הבאים מרקס טהורים: (קיב) ד"א כי ידבר אמר הקב"ה, מנא בילקום סס רמו קפ"א, ובגדפס חסר עד אהרן יהא עושה הדברים. (קיג) כנשיא גזר על הזקנים וכן עושין, בגדפס סייס, וכך ז"ל הקב"ה למשה כנסה הוא יהיה לך לפה ואתה תהיה לו לאלהיסי: (קיד) שהיה גדול ממנו שלש שנים, וכ"ה בילקום כסס התחומא, ובגדפס שהוא גדול בשנים: (קטו) תחלה ואח"כ המכה הזו הביאו, בכ"י רומי ובכ"י שני של אקספארד הגי' כך ויעשו כן כאשר, וזה ה' תחלה ואחרונה המכה הזו הביאו (בכ"י שני של אקספארד ליתא סס מלת "הזו") ואח"כ מכה שניה, עשו כל המעשים לפניו, ואעפ"כ (בכ"י אקספארד שני ליתא ואעפ"כ) לא השגיח, ובכ"י רח"ס חסר מאמר שלם וסיים מה שפירש עתיד לעשות (קרוז לטון מלות י"א) ומתחיל מן ויאמר ה' (התחלה אות י"ד), ובגדפס אות י"ב ויבא משה ואהרן אל פרעה וישלך אהרן את מטהו וע' תחלה ו' ואחרונה המכה הזו הביאו ואח"כ אמר לפרעה וישלך מכה שניה ועשו כל המעשים לפניו ולא השגיח. הלשון

[מז] (קבו) ר' אלעזר בן פדת אומר כשם שהביא הקב"ה על המצרים עתיד להביא על אומה זו, שנאמר כאשר שמעו למצרים יחילו כשמוע צר (ישעיה כג ט), (קבו) אמר ר' אלעזר כל צר האמור במקרא (מלא) [חסר], על אומה הרשעה הזו מדבר, מה מצרים לקו בדם, אף אומה הרשעה הזו. (קבה) ונהפכו נחליה לזפת וגו' (שם לז ט), אמר ר' תנחומא (קכט) זו תברוש ותוצינוש, (קל) שהן נתנונין על שפת רומי, וכתיב וליה יזימום לא תכבה (שם סג י), ולמה שבטלו ישראל מן התורה (קלא) שהיו יגיעין בה יומם וליה, האש שאני מביא עליהן אינה כבה לעולם, אלא לעולם יעלה עשנה (סג), לפי ששרפו את ביתי (קלב) והיה העשן עולה ממנו, (קלג) והם אומרים קול

הערות ותקונים

ר' יהודה ור' נחמיה [ר' יהודה אומר עשרים ושלשה ימים היה מתרה בןן ושבעה ימים המכה היתה עושה בןן] (ורבן תני) [ורבי נחמיה אומר] שבעת ימים היה מתרה בןן ועשרים ושלשה ימים המכה היתה עושה בןן. ובמדרש דברים רבה פ"ו אות ט' לשלשים יום היתה בזה המכה והיתה עושה ז' ימים והלכה לה, והיו מרווחין עשרים ושלשה ימים בין מכה למכה. ועיין ביפה תואר בשמ"ר שם שמבאר בפזב טעם ודעת שורש דבריהם של ר' יהודה ור' נחמיה. ובמדרש שמ"ר שם ס"ס בסוף דבריהם של ר' יהודה ור' נחמיה על דעתיה דהאיך דלמר כ"ד ימים היה מתרה בזה וימלא שבעת ימים (שמות סג) להכאה, ועל דעתיה דמ"ד ז' ימים היה מתרה בזה וימלא שבעת ימים שהיה מתרה בזה על מכה אחרת, וע"ש בחדושי הר"ש: (קכו) ר' אלעזר בן פדת אומר, מוצא בנדפס שם וכן הלן פרשה בא אות ו' ובנדפס בא אות ד' ובשמ"ר פ"ט אות י"ג וזילקוט שם רמז קפ"ג והשמיט שם האומר, ומוצא זילקוט ישעיה רמז רנ"א בשם התנחומא, והוא מתנחומא פ' בא אות ו', ושם הביא בשם ר' אלעזר בן פדת: (קכו) אמר ר' אלעזר כל זור, וכ"ה בכ"י רח"ס ומוצא בנדפס שם ובשמ"ר ובמדרש ז"ר סוף פס"א, ולפינו יש לתקן כל זור האמור במקרא חסר, ובכ"י רומי כל זר שכתוב בתורה בלא וי"ו, על אומה הרשעה הזו מדבר, ויחד נכון כי נשמט בכ"י שורה, וכ"ל כל זור האמור במקרא מלא [על זור המדינה הכתוב מדבר, וכל זר חסר] על אומה הרשעה הזו מדבר, וכן מוצא המאמר הזה בתנחומא כ"ה בפרשת בא אות ו', ושם הגירסא נכונה, כל מקום שכתוב זור מלא בזור המדינה הכתוב מדבר, וכל מקום שכתוב בו זר חסר ו' במלכות הרשעה הזו הכתוב מדבר שהיא מזירה לישאל. ובכ"י שם וכן בפסיקתא רבתי פסקא י"ו ויהי בחגי הלילה, כל זור שכתוב במקרא מלא בזור מדינה הכתוב מדבר, חסר בזומי הכתוב מדבר, וכן זילקוט ישעיה בשם התנחומא (והוא מתנחומא בא אות ו') כל זר שבמקרא חסר על אומה זאת הוא מדבר, וכל זור שבמקרא מלא על זור המדינה הוא מדבר, ובנדפס ואר"ה אות י"ג א"ר אלעזר כל זר חסר שבמקרא במלכות אדום הכתוב מדבר שהיא מזירה לישאל, וכל זור מלא בקוספיקיא הכתוב מדבר, וזה הוא אשר תיקן המדפיס דפוס מאטנבורג, אולם בדפוס קונסטאנצינא ודפוס וויניציא הגי' א"ר אלעזר כל זר חסר במקרא במלכות הרשעה הכתוב מדבר, וכל זור מלא בזומי הכתוב מדבר, וגם זה הוא בשעות, וז"ל כל זר חסר בזומי הרשעה הכתוב מדבר וכל זור מלא בזור המדינה הכתוב מדבר, ומוצא לנכון בשמ"ר שם כל זר שבמקרא חסר במלכות הרשעה הכתוב מדבר וכל זור מלא בזור המדינה הכתוב מדבר, וכן תראה בערוך ערך ז' בזילדטו ויהי חך אפלה (ז"ל לך אל פרעה בצבור) א"ר אלעזר זור במקרא שם בזור המדינה הכתוב מדבר, חסר בזומי הכתוב מדבר, וטון בזה אל התנחומא שלפינו בדפוס. ובכ"י מינעטן (בית המדרש ח"ג ד' 102) כל זור שכתוב במקרא משון על אומה הרשעה הוא מדבר ז"ל שכתוב במקרא חסר. והאומר הזה נשמט מן הפסיקתא פסקא ויהי בחגי הלילה, וע"ש בעשרה ז"ו, וע"ש מה שהעירותי בזה, ואין להכפיל הדברים, ידרשם הקורא משם: (קבה) ונהפכו נחליה לזפת או', מוצא זילקוט ישעיה סוף רמז ט"ד בשם התנחומא, ובנדפס השמיט המסדר כל זה והביא רק ונהפכו נחליה לזפת וגו' לפי שבתלו ישראל מן התורה שכתוב בה והגית בזי יומם וליה (יהושע ח א) (קכט) זו תברוש ותוצינוש, וכ"ה בכ"י רומי, ובכ"י רח"ס זו טיברוש ותוצינוש, וזילקוט שם תיברוש ותוצינוש וכן לתקן שז"ל תיברוש ותוצינוש, וזילקוט נרשם בזה, וכ"ה שם שני חלשים והם ז' נהרים הנקראים טיבר וטיטיו [Tiberis Ticeins] ובכ"י מינעטן (ביהמ"ד ד' 102) זו איכרשותו זיטש נעתק בשעות מן המעתיק ותחברו המלות ויש להפרידם (מן אות ה' נעשה ס' ומן אות ב' נעשה כ במלת תיברוש, גם מן אותיות נ"ו במלת תוצינוש נעשית ט) וז"ל תיברוש ותוצינוש, כמו שתיקן לנכון ידידי הרב הגדול החכם הטוב מוהר"א יעלניעק נ"ו והעיר נ"ב על הנהרות הג'ל, ועי' בספר על הדרשות להרב החוקר הגדול מהר"ל אונג ד' 237: (קל) שהן נתנונין על שפת רומי, כ"ה בכ"י רומי וכ"י רח"ס וכ"י מינעטן, וזילקוט שם נתנונין על שפת העיר חסר מלת "רומי" או השמיט בכוונה. (קלא) שהיו יגיעין בה יומם וליה, וכ"ה זילקוט ובכ"י רומי ובכ"י מינעטן, ובכ"י רח"ס שהיו יגיעין בה זי' וז"ל תיברוש ותוצינוש, ובנדפס גורם שכתוב בה והגית בו יומם וליה (יהושע ח א): (קלב) והיה העשן עולה ממנו, וכ"ה בכ"י רומי ובכ"י מינעטן וזילקוט, ובנדפס נוסף דכתיב והגית ומלא עשן (ישעיה ו ד): (קלג) והם אומרים קול שאון מעיר, וכ"ה זילקוט ובכ"י רומי ובכ"י רח"ס, ובכ"י מינעטן וכן אומר קול שאון מעיר, ובנדפס וכן הוא אומר קול שאון מעיר

שאון מעיר (ישעי' סו ו), אמר להם הקב"ה אלא קול מהיכל (ס), (קלד) ויאמר (זכור) (זכור) מה עשיתם בהיכל, קול ה' משלם גמול לאויביו (ס), (קלה) לעולם הבא שהוא פודה את ישראל, שנאמר גמול ה' אלהים הוא יבא וישיעכם (ס ל ד):

[מז] (קלו) ויאמר ה' אל משה השכם בבקר והתיצב לפני פרעה וגו' (שמות ט יג) כי בפעם הזאת וגו' (ס ס יד) זש"ה שיתה ה' מורה להם (הפס' ט כה), האדים פניהם, (קלו) מהו מורה, הכניס בהם רוח של שמות. (קלה) ד"א שיתה ה' מורה להם, לפי שהן עושין עצמן מריות, הודע להם שאתה ארון על כולם, שיתה ה' מורה להם, ידעו גוים שהן אנוש, והן עושין עצמן אלוהות. חירם מלך צור עשה עצמו אלה, שנאמר יען גבה לבך ותאמר אל אני (יחזקאל כט ב), הודיעו הקב"ה שהוא אנוש, שנאמר אל ארץ השלכתך, לפני מלכים נתתיך, לראוה בך (ס ס יז), הודיעו הקב"ה שהוא בשר ודם, הוי ידעו גוים אנוש המה סלה: נבוכדנצר עשה עצמו אלה, שנאמר אעלה על כמתי עב וגו' (ישעי' די י), הודיעו הקב"ה שהוא בשר ודם, (קלמ) שנאמר ומן אנשא לך מרדיו (דניאל ד כט): ויואש עשה עצמו אלה, שנאמר (קמ) (אחרי) [ואחרי] בדת יהודיע (הבהן) (ד"ס ד יז), (קמא) אמרו לו אלה אתה, אילולי שאתה אלה לא היתה עושה שש שנים בבית קודש הקדשים, כהן גדול לא היה נכנס אלא פעם אחת, והיו הכל מתפללים עליו שיכנס בשלום, ואתה עשית שם שש שנים, אילולי שאתה אלה לא היתה הוי, באותה שעה קיבל מהם, שנאמר אז שמע המלך אליהם (ס), מיד הודיעו הקב"ה שהוא בשר ודם, מה כתיב, ואת יואש עשו שפטים, (ס ס כד), הוי ידעו גוים אנוש המה סלה: פרעה עשה את עצמו אלה, שנאמר יען אמר (יאור לי) [לי יאורי] (קמב) ואני (עשיתיני) [עשיתי] (יחזקאל כט ט), אמר אני הוא שבראתי את עצמי, מיד הודיעו שהוא בשר ודם, אמר הקב"ה בשביל שעשה את עצמו אלה, הודיעו שהוא בשר ודם, (קמג) הרי הוא יוצא לדרכו ולצורכו בבוקר, אחוז בו והודיעו שהוא בשר ודם, מה עשה משה מיד כשא"ל הקב"ה השכם אל פרעה, אחז בו משה, אמר הנח לי שאעשה צרכי ואחר כך אני מדבר עמך, אמר משה יש אלה שהוא עושה צרכיו, לפיכך אמר לו הקב"ה השכם בבוקר והודיעו כי הוא בשר ודם:

הערות ותקונים

מעיר: (קלד) ואומר זכור מה עשיתם בהיכל, וכ"ה בכ"י רומי, ותקתי שז"ל זכור, וכ"ה לנכון בילקוט. ובכ"י רח"ס ובגדפס אין אחס זכוריס מה עשיתם בהיכל, וכן מובא בכ"י מינען: (קלה) לעולם הבא, נדפס לעתיד לבא, ובילקוט שם חסר הסוס: (קלו) ויאמר ה' השכם בצוקר, כל זה ליתא נדפס, ובכ"י שני של אקספארד הסוף זה ונרס נדלו עד הגליון עד ונתהפחם הפך היום אינו נדפס, ושם בכ"י מתחיל ויאמר ה' אל משה השכם בצוקר והתני' לפני פרעה הנה יולא המימה הוא בשמות ח' מו: (קלז) מכו מורה הכניס בהן רוח שעות, דרש מורה שהוראתה שוטה וכסיל, שכן ביונית קורין לשטיא מורוס $\mu\omega\rho\sigma\epsilon\varsigma$ עיין פסיקתא שמעו ובהערה מ"ה. ובכ"י שני של אקספארד כתוב בפירוש אמר דוד האדיס פניהם שכן בלשון יוני קורין לתותין [ל' לשוטה] מורא. וכן תראה במדרש שו"ט מזמור ט' בפסוק שיתה ה' מורה להם שיתה י' ראהק עליהם, הכנס בהן את השעות שכן בלשון יוני לשטיא קוראין מורא. (קלה) ד"א שיתה ה' מורה להם לפי שכן עושין עצמן מריות, וכ"ה בכ"י רומי ובכ"י רח"ס בשעות מראות, ומובא בילקוט תהלים רמז תרמ"ו, ובשעות נרס שם נדלו, מדרש"ה זה ליתא בשו"ט, רק בתנחומא שלפנינו, ופי' שהן עושין עצמן מריות מלשון מר שפירושו ארון, ובכ"י שני של אקספארד הביא המאמר בשעות, ד"א הכניס בהם רוח שעות שנאמר ותהייה מורת רוח שכן עושין עצמן מריות, והמלות הכניס בהם רוח שעות הוא המאמר הראשון, והמלות, שנא' ותהייה מורת רוח" הן מאמר מיותר, וז"ל ד"א לפי שכן עושין עצמן מריות: (קלמ) שנאמר ומן אנשא לך מרדיו, כ"ה בכ"י רומי וכ"י רח"ס, וכן מובא בילקוט שם, אולם בכ"י שני של אקספארד הביא הודיעו שהוא אנוש שנאמר ושד בהמות יחיתן (חבקוק ב יז) שטעה חתן לכל בהמה וחיה, וזה לקח מן התנחומא שלפנינו להגן באות י"ה, והמאמר מיואש חסר שם כולו. (קמ) אחר מות יהודיע הכסן, תקתי שז"ל ואחרי, ומלת הכסן הסגרתו כי ליתא בקרא, וכן מובא כן בכ"י רומי, ומנא לנכון בכ"י רח"ס. (קמא) אמרו לו אלה אתה סלה עד מיד הודיעו שהוא בשר ודם השמיט בעל הילקוט: (קמב) ואני עשיתיני, וכן מובא בילקוט ובכ"י רומי ובכ"י רח"ס ובכ"י שני של אקספארד, ובקרא ואני עשיתי, וביחזקאל כ"ט ג' כתיב אשר אמר לי יאורי ואני עשיתיני: (קמג) הרי הוא יוצא לדרכו ולצורכו בצוקר, עיין בגדפס ריש אות י"ד ובמדרש לקח טוב (שמות טו ה) הנה יולא המימה דרשו ברובתו בצפר השכם כי יולא המימה לנקיוו כו'. לפי שטעה פשוט עלום אלוה, וכתבתי שם בהערה

[יו] ד"א השכם בבקר. (קמו) זשי"ה חזית איש מהיר במלאכתו וגו' (משלי כג כט), (קמה) רבי יהודה ורבי נחמיה, ר' יהודה אומר מדבר ביוסף בשעה שנמכר למצרים, מהיר במלאכתו ויבא הביתה לעשות מלאכתו (בראשית לט טו), לפני מלכים ותיצב, (משלי סג) זה יוסף, מה כתיב בו, ויוסף בן שלשים שנה [בעמדו לפני פרעה מלך מצרים (בראשית מח טו)], בל יתיצב לפני חשוכים (משלי סג), (קמו) זה אשתו של פוטיפר: ד"א חזית איש מהיר במלאכתו, (קמו) מדבר במושה, מה כתיב, ויהי בימים (הרבים) ההם ויגדל משה וגו' (שמות ג ה), (קמה) ר' יהודה אומר כל בנים אינן גדילין שהוא אומר ויגדל, אלא שהיה בן ה' שנים ונמצא כבן י"א, (קמו) מה כתיב [ויגדל הילד (סג סג י)] ויגדל משה (סג סג י) שני פעמים, (קב) למעלה בקומה למטה בגדולה, (קנא) מה היתה גדולה שייצא אל אחיו: וייצא ביום השני והנה שני אנשים עברים נצים (סג סג יג), (קנב) אמר ר' אבהו שהיו עקב עקבותיהן מוציאינן ניצוצין, ויאמר לרשע למה תבה רעך (סג), (קנג) אמר ר' יצחק מוכאן אתה למד שכל השולח יד בחבירו נקרא רשע, שנאמר ויאמר לרשע, אמר לו מי שמך (סג סג יד), אמר ר' יהודה הלוי בר' שלום היה

ה ערות ותקונים

הערה ט"ו המדרש הזה נקרא מדרש השכם על שם התחלתו השכם צבור, ונאצל ממתנו, ודברתי אודותיו במצוא שם, והמאמר הציב רבנו בשמו מנאל נס בתנחומא הגדפס וזרע על הכתוב השכם צבור, ובשמי"ד פ"ט על הכתוב לך אל פרעה צבור הנס וזל המימה, וכן מוצא ברש"י עה"ת וזרע ז' מ"ו: (קמו) ד"א זשי"ה חזית איש מהיר, מוצא צילקום משלי רמו תתק"ס בשם התנחומא, ונלדפס ליתא, ובכ"י שני של אקספארד הוסף נס זה, עיין לעיל הערה קל"ו, וכן תנאל שבעל מסדר מן הפסיקתא רבתי פ"ו פסקא ותשלם כל המלאכה הציב דברי התנחומא בוספת דברים והתל "ך פתח רבי תנחומא כי רבי" זה הוא שאמרה רוח הקודש על ידי שלמה חזית איש מהיר במלאכתו וגו' זה יוסף, ד"א חזית איש מהיר במלאכתו זה משה כו', ולדעתנו מה שהתל וכתב "ך פתח רבי תנחומא רבני" כוון בזה אל התנחומא שלפנינו, ובעל מדרש שמות רבה ריש פ"א ויאמר ה' אל משה השכם צבור, ה"ד חזית איש מהיר במלאכתו וגו', כדכתיב צפ"ו ותשלם כל המלאכה" קאר המסדר בלשון וכוונתו לפסיקתא פסקא ותשלם כל המלאכה וכן שנה המאמר ברש"י מדרש חזית ע"ש. (קמה) ר' יהודה ור' נחמיה, ר' יהודה אומר מדבר ביוסף, וכן הוא בכ"י שני של אקספארד פתח ר' יהודה ור' נחמיה, והציב דברי ר' יהודה לבד, ואולי מאמר מר' נחמיה הוא, בצור ח"ר נחמיה רבי עשיתי הקודש חולין ויותר נכון שהמלות "ר' יהודה ור' נחמיה ר' יהודה אומר" הן הוספה מאוחרת, והם שהוסף אחד בלדו על מהיר במלאכתו ויצא הביתה לעשות מלאכתו, ועל זה רש"י "ר' יהודה ור' נחמיה ר' יהודה אומר" וכוונתו כמו שצמאל בפסיקתא רבתי שם ורש"י מדרש חזית וב"ר פפ"ו ר' יהודה ור' נחמיה ר' יהודה אומר יוס ניצל היה כו' ר' נחמיה אמר יוס טיאתרון כו', וסעד לדברי תראה כי בכ"י רומי ליתא זה ומתחיל חזית וגו' מדבר ביוסף: (קמו) זה אשתו של פוטיפר, וכו"ה בכ"י שני של אקספארד וכן בכ"י רומי וכ"י רח"ס, וצילקום משלי רמו תתק"ס בשם התנחומא הציב סתם זה פוטיפר, ובפסיקתא רבתי שם בל יתיצב לפני חשוכים לפני פרעה החשך, וכן בשמי"ד שם בל יתיצב לפני חשוכים זה פרעה שהחשך הקב"ה לו ולארצו נאמר ויהי חשך אפלה, ובמדרש רש"י שיר השירים בל יתיצב לפני חשוכים זה פוטיפר שהחשך הקב"ה את עיניו וסירסו, ובכ"י פפ"ו אות ג' סרים פרעה שנסתתרים בגופו מלמד שלא לקחו אלא לתשמיש וסירסו הקב"ה בגופו, והכוונה שהחשך עיניו כי הסרים נחשכו עיניו, עיין בכורות מ"ד ע"א במשנה ר' חנינא בן אנטיגוס אומר כל שמראו חשוכין. (קמו) מדבר במשה, מוצא צילקום שם, ועיין בפסיקתא רבתי, ובמדרש שמי"ד שם תנאל זה בניגון אחר: (קמה) ר' יהודה אומר בניס אינן גדילין, בכ"י שני של אקספארד איתא כך אמר ר' יהודה וכי בני חמורים אינן גדילים. (קבט) מה כתיב ויגדל משה שני פעמים, וכו"ה בכ"י שני של אקספארד, והסודותי מלת "משה" וכו"ה מה כתיב ויגדל משה שני פעמים, ויגדל הילד (שמות ג ז) ויגדל משה (שס סג י), ובכ"י רומי וכו"ה רח"ס וכן צילקום שם מהו ויגדל צ' פעמים. (קב) למעלה בקומה למטה בגדולה, וכו"ה בכ"י שני של אקספארד רח"ס וצילקום משלי רמו תתק"ס, אולם בכ"י שני של אקספארד למעלה בקומה למעלה בגדולה. (קנא) מה היתה גדולה שייצא אל אחיו, וכו"ה בכ"י רומי וכ"י רח"ס, וצילקום משלי שם השניע כל זה וסיים לפני מלכים ותיצב זה פרעה שהוא לפנינו הלן, ובכ"י שני של אקספארד אחר שסיים למעלה בקומה למעלה בגדולה הציב וכו"ה אמר לו פרעה רוצה ולא רוצה בן חתי את (לא) כל פרוקו שאת מצקס אמור ואני נותן לך, אמר לו משה מצקס אני מומך להשעות על הרגון שלך, ומשה נתחון לראות בשעבודן של ישראל, לפיכך ויגדל משה, והמלת להשעות על הרגון שלך אין להם מוצן כלל. (קנב) ח"ר אבהו שהיו עקב עקבותיהן מוציאינן ניצוצין, מוצא צילקום שמה רמו קס"ז בשם התנחומא, והוא המאמר שלפנינו, ודרש גייס מלשון כיון. (קנג) ח"ר יצחק מוכאן אתה למד שכל השולח יד בחבירו נקרא רשע, בגמרא סנהדרין כ"ח ע"ב ח"ר שמשון בן לקיש כל המגזים יד על חבירו אש"ס שלא

משה אומר לפני הקב"ה רבונו של עולם מפני מה זאת האומה משתעבדת, שבעים אומות יש בעולם ואינן משועבדות אלא האומה הזאת בלבד, אכן נודע החטא הזאת, כדכתיב אכן נודע הדבר (שמות ז יד), שלא על חנם אתם משתעבדים, מה עשה משה, ויברח משה מפני פרעה והלך לו למדין אצל יתרו. איש מהיר במלאכתו, זה משה, לפני מלכים יתיצב, זה פרעה, כל יתיצב לפני חשוכים זה יתרו, שאמר לו הקב"ה לך שוב מצרים, ואמר לו השכם בבוקר, אמר ר' נחמיה הרי עשית. הקודש חול, והחול קודש, לפני מלכים יתיצב לפני הקב"ה, כל יתיצב לפני חשוכים זה פרעה, שנאמר ובתחפנתם חשך היום (יחזקאל ל יח) :

[יח] ד"א לפני מלכים יתיצב זה הקב"ה שכתוב בו ואתה פה עמוד עמדי (דברים ס כח), כל יתיצב לפני חשוכים זה פרעה [דכתיב] השכם בבקר, כל הרשעים מתקלקלין בחייהן, את מוצא בצדקתו מלך יהודה, והיו כל המלכים משתעבדין לנבוכדנצר, מה כתיב בו (קנד) (כל) [וגם את] חית השדה נתתי לו לעבדו (וימיה לו), עלה צדקתו להעלות דורון, אמר נבוכדנצר סעוד עמי בצהריים, ועשה סעודה, ואין סעודת בבל כסעודת ארץ ישראל, הכנים לפניו בשר שהיבהב, ראה לנבוכדנצר אוכל וריו יורד על זקנו, והיה צדקתו מביט בו ותמיה, ואמר לזה כל העולם משתעבדין, סעד עמו, מה עשה משסעד, נמלו לצדקיה והשביעו, אמר לו שלא תלך לארצך ותניה אותי, נפטר ובא לו ארץ ישראל, התחיל מבזה אותו, וכפר באותה שבועה, ויחזקאל קרא עליו (קנה) אשר בזה [את אלתי] (ויחזקאל י טו), שמעו המלכים שהיו מסובין אצלו, שלחו ואמרו לו צדקתו יושב ומשחק בך, ומנין שלחתי לו ואמרו לו, ר' שמואל אמר כתיב שלחו כר מושל ארץ (ישעיה טו ח), מהו כר, כאדם האומר לחבירו הכר למי מושל ארץ, ומנין שנשבע לו, שנאמר וגם במלך נבוכדנצר מרד אשר השביעו באלהים (דב"ל ג יג), מה עשה, מיד שלח והביאו והיה מאכיל אותו שעורים, ומעמיד אותו ומבזה אותו בקלון, אמר הקב"ה כך אתה מבזה אותו, חייך אין אתה יוצא מן העולם עד שיהיו כל הבריות שוחקין עליך, שנאמר (קנו) וזמן אנשא לך טרדין (דניאל ד כט), ולא עוד אלא כשם שביזית אותו כך אתה מתבזה בפני כל הבריות, מה כתיב, ושוד בהמות יחיתן וגו' (הקו"ב י), אמר ר' אבא בר כהנא שנעשה חתן לכל בהמה והיה, ומי גרם לו הביזיון הזה, אלא על ידי שביזה את צדקתו, (קנו) ואף פרעה היה מחרק בשיניו כנגד משה ואמר להם נרפים אתם נרפים (שמות ט י). אמר ר' יהודה ב"ר סימון מהו נרפים, אמר להם קדושים אתם, על כן אתם אומרים נלכה נזבחה לה' (שם ט י), (קנה) אמר הקב"ה השכם בבקר והודע לפרעה שאינו כלום, (הנה הוא יוצא המימה). כה אמר ה' [אלהי העברים] שלח [את] עמי ויעבדני, כי בפעם הזאת וגו' (שמות ט יג), אמר לו שלח עמי ויעבדני, כך יפה לך, ואם לאו כי בפעם הזאת וגו', כתיב מי כמוהו מורה (איוב לו כג), שמורה רשעים שיעשו תשובה, אמר לפרעה ועתה שלח העז את מקנך וגו' (שמות ט יט), ומה כתיב הנני ממטיר כעת מחר וגו' (שם ט יט), ולאחריו אני מביא את הארבה, שנאמר הנני מביא מחר ארבה בגבולך וכסה את עין הארץ (שם י ט),

הערות ותקונים

שלא הכה נקרא רשע, שנאמר ויאמר לרשע למה הכית לא לאמר אלא למה תכה, מוצא נרש" עה"ת ובלקח טו (שמות ז יג), וזכ"ל שני של אקספארד השמים זה עד היה משה אומר לפני הקב"ה במאמר של ר' יהודה הלוי. והסוס של ההוספה היא ובתחפתתם חשך היום (סוף אות י"ז): (קנד) כל חית השדה, וכן מוצא זכ"ל רומי, ובקרא כתיב וגם את חית השדה (קנה) אשר בזה אלה, תקנתי אשר בזה את אלתי, והוא לשון הכתוב (ויחזקאל י טו), וגם זכ"ל רומי וזכ"ל רח"ס כתוב אשר בזה אלה: (קנו) ומן אנשא לך טרדין, זכ"ל רומי וזכ"ל רח"ס נספות ומן בני אישע לך טרדין, וז"ל ומן אנשא לך טרדין, וגמלא בקרא ומן בני אנשא טריד (דניאל ה כח): (קנו) ואף פרעה כו' ואמר להם נרפים אתם נרפים, זכ"ל מינכט (ביהמ"ד ח"ג זל 03). החל להעתיק מזה ופתח כי נרפים אתם אמר ר' יהודה בר סימון החל בלמנע המאמר ומלת כי יש למחוק מן הספר: (קנה) אמר הקב"ה השכם בבוקר והודע לפרעה שאינו כלום הנה יוצא המימה כה אמר ה' שלח עמי ויעבדוני כי נפסע הוא, וז"ל זכ"ל רומי וז"ל זכ"ל מינכט, פה ערצ העתיק הפסוקים מן השכם בבוקר (שמות ט ח) עם הפסוקים מן השכם בבוקר (שמות ט יג יד) ותיקתי צפנים, והמלות הנה יוצא המימה הסגרתו ותקנת ש"ל כה אמר ה' [אלהי העברים] שלח [את] עמי ויעבדוני, וכן הוא לנכון, וכונתו להמקרא בשמות ט"ו י"ג.

(קנט) אמרו רבותינו כשם שיש לאשה ראש, כך יש לארץ ראש שנא' וראש עפרות תבל (משלי ח טו), וכשם שיש לאשה אזנים, כך יש לארץ אזנים, שנאמר והאזיני ארץ (ישעיה א ב), וכשם שיש עינים לאשה, כך יש עינים לארץ, שנאמר וכסה את עין הארץ (שמות י א), וכשם שיש פה לאשה, כך יש פה לארץ, שנאמר ותפתח הארץ את פיה (נחמדכו טו לב), וכשם שיש ידים לאשה, כך יש ידים לארץ, שנאמר והארץ הנה רחבת ידים (בראשית לז כה), וכשם שיש טבור לאשה, כך יש טבור לארץ, שנאמר יושבי על טבור הארץ (יחזקאל לח יב), וכשם שהאשה עוברת ויולדת, כך הארץ, שנאמר היוחל ארץ ביום אחד אם יולד גוי פעם אחת, (ישעיה סו ח), אלו ישראל שהקב"ה מביאם ומכניס אותם פעם אחת בירושלים וירושלים תמיה, שנאמר ואמרת בלבבך מי יולד לי (כל) [את] אלה (שם מט כה), א"ל הקב"ה חייך לשעה קלה אני מקבץ את גלותך, שכך אמר ישעיה, שאי סביב עיניך וראי כלם נקבצו באו לך (שם סג יח):

[יט] ויאמר ה' אל משה נטה [את] ירך על השמים וגו' (שמות ט כג). (קס) זש"ה כל אשר חפץ (ה') עשה וגו' (תהלים קטו ג), אמר הקב"ה השמים שמים לה' וגו' (שם סג טו), (קסא) למה הרבר דומה, למלך שאמר וגזר על בני רומי שלא ירדו לסוריא, ובני סוריא לא יעלו לרומי, כך הקב"ה (קסב) בשעה שברא [העליונים אמר] השמים שמים לה' [והארץ נתן לבני אדם] (שם), וכשביקש הקב"ה ליתן תורה לישראל, ביטל את הגזירה הראשונה, ואמר התחתונים יעלו לעליונים, והעליונים ירדו לתחתונים, ואני הוא המתחיל, שנאמר וירד ה' על הר סיני (שמות יט כ), וכתיב ואל משה אמר עלה אל ה' וגו' (שם סד ה) הוי כל אשר חפץ ה' עשה [בשמים ובארץ], כשביקש אמר יקוו המים (בראשית א ט), וכשביקש אמר ועשה את הים יבשה שנאמר ובני ישראל הלכו [ביבשה] בתוך הים וגו' (שמות יד ט): (קסג) ד"א כל אשר חפץ ה' עשה. שאין הקב"ה חפץ לחייב כל בריה, שנאמר כי לא אל חפץ רשע אתה (תהלים סו ה): נטה את ירך וגו' [ויהי ברד בכל ארץ מצרים] (שמות ט כב). למה הכה אותן בברד, שחשבו המצרים שיהיו ישראל כורמיהם, אמר דוד יהרג בברד גפנם ושקמותם בחנמל (תהלים עה מז), (קסד) וכיצד היה יורד, ר' פנחס ור' יהודה הלוי בר' שלום, אחד מהם אמר (קסה) כחלזון הזה היה יורד ומקצץ את

ה ערות ותקונים

(קנט) אמרו רבותינו, מוצא בילקוט ריש בא רמו קפ"ו וגורם אמר ריש לקס כל מה שברא הקב"ה באלה ברא בארץ, ובכל המקומות גורם הוא 'לאלה' תמורת לפנינו 'לשאה'. גם נמלא בילקוט עוד הוספות ע"ש, ואולי נמלא המאמר הזה במקום אחר בתנחומא, ושם הוא כמו שהביא בילקוט, וגם ככ"י רומי הוא כמו לפנינו ככ"י, והמאמר הזה מוצא לדורש על וכה את עין הארץ כי יש עינים לארץ וכו': (קס) זש"ה כל אשר חפץ ה' עשה, וכ"ה רומי ובכ"י רח"ס. ומוצא בנדפס אות ס"ו ובשמ"ר פ"ב אות ג', וז"ל כל אשר חפץ עשה, והלשון כל אשר חפץ ה' עשה הוא בתהלים קנ"ה ו', ופה הביא הכתוב מן תהלים קס"ו ג', ממה שהביא אח"כ אמר הקב"ה השמים שמים לה' הוא שם שם ט"ו. ומפרשי המדרש לא תקו, ויש לתקן כן בנדפס ובשמ"ר, וראיתי בספר והסוהר הביא ג"כ כמו שמוצא בתנחומא הנדפס, ויש לתקן גם שם והרצ בעל ענפי יהודה במקום השמים שמים לה' ה"ג בין שני חלפי עגולה בשמים ובארץ כלשון הכתוב תהלים קנ"ה ו' ועשה: (קסא) למה הדבר דומה, מוצא בילקוט תהלים רמז תתע"ג ד"ה השמים שמים לה' בשם התנחומא, ומוצא בנדפס ובשמ"ר שם: (קסב) בשעה שברא העליונים אמר, תקתי כמו שהוא ככ"י רומי, ובנדפס ובשמ"ר שברא הקב"ה את העולם: (קסג) ל"א כל אשר חפץ על עשה, זה השמים בעל מחדש מתנחומא הנדפס, גם המאמר על נטה את יך, וכן ליתא בשמ"ר וליחא בס' והסוהר: (קסד) כיצד היה יורד, מוצא בילקוט ואר"ה רמו קפ"ה בשם התנחומא: (קסה) כחלזון הזה היה יורד ומקצץ את האילנות, וכן מוצא בילקוט שם, ועיין ערוך חלזון ג' שהביא מאמ"ש ז"ל מסנהדרין ז"א ע"א עלה להר וראה שהיום אין שם חלזון אפילו אחד ולמחר יורדין בשמים ומתמלא כל הבר כולו חלזונות, וע"ע בערוך ערך חלזון א', וע"ש מ"ש בשם הרב הנאון מוה"ר שמואל סג"ל לנדא ז"ל, ובמדרש ש"ס מומור ט"ח בפילקין היה יורד הברד וקטע כל האילנות, ובילקוט תהלים רמז תת"כ בשם המדרש בפילקין היה הברד יורד ז"ל בפילקין, ובנדפס אות י"ד יהרג בצרד גפנס ותקומתם בחנמל, ר' יהודה בר שלום אומר מזה ותקומתם בחנמל כל נח מל, ורבי פנחס אומר יורד בפלכין וקוצץ את האילנות, והנה מאמר שלאמריו כל אות ס"ו הביא בעל התנחומא הנדפס מן התנחומא שלפניו אות י"ט והמאמר על יהרג בצרד גפנס לקח ג"כ מן התנחומא שלפניו, רק ה"גו במאמר שלפניו בצות י"ד, וגם שמות האומרים ר' יהודה בר שלום ור' פנחס הביא כמו שהוא לפנינו ככ"י, לכן אין ספק אצלי שז"ל בנדפס ורבי פנחס אמר יורד בחלזון ואח"כ

האילנות, יהרג בברד גפנם וגו' (קסו) וחד אמר כחנמל הזה יורד ושקמתם בחנמל. כתיב החמה והכסמת לא נכו (שמות ט ז), אלא שהיה יורד על כל דבר ודבר לפי כחו, על הבהמה לפי כוחה, ועל העשב לפי כחו, (קסז) ועל האדם לפי כחו, מה כתיב למעלה מן הענין, ואולם בעבור זאת העמדתך וגו' (שם ט ז), לספר פלאי העמדתך, שלא המיתוך במכות הראשונים, בעבור הראותך את כחי ולמען ספר שמי בכל הארץ (שם): [כ] הנני ממטיר כעת מחר (שמות ט יט). (קסח) זבדי בן לוי אמר (קסט) סרט לו סריטה אחת על הכותל, א"ל למחר כשתגיע השמש לכאן, אני מוריד ברד עליך, אשר לא היה כמוהו (שם), (קע) כמוהו לא היה, אלא עתיד להיות לאומים הוא מתוקן לסנהריב דברי ר' סימון, ר' הגינא אמר למכת נוג ומנוג היה מתוקן, (קעא) שנאמר וגשם שוטף ואבני אלנביש (יחזקאל לח כב): הנני ממטיר כעת מחר וגו', אלא ועתה שלח העז את מקנך וגו' (שמות ט טו). אמרו רבותינו בכל המכות לא אמר פרעה ה' הצדיק אלא במכת ברד בלבד, למה אדם שהוא מבקש להלחם עם חבירו ולנצח אותו, פתאום הוא בא עליו, והורגו ונטל כל מה שיש לו, אבל הקב"ה אמר לפרעה, ועתה שלח העז את מקנך וגו' באותה שעה אמר ה' הצדיק (שם טז): (קעב) הירא את דבר ה' (שם טז), מכאן היה ר' שמעון בן יוחי אומר הטוב שבנחשים רציץ את מוחו, (קעג) והכשר שבמצרים הרגו, כתיב ויקח שש מאות רכב בחור (שם יז), (קעד) מדיכן היו, והכתיב ויבת כל מקנה מצרים וגו' (שם יט), אלא הירא [את] דבר ה' [מעבדי פרעה] הניס את עבדיו

הערות ותקונים

ואח"כ נעשית כפלקין, והעתיק כן עם העשות צעל שמ"ר פ"ב אות ד', ונמקס התנחומא הגדפס הני' צפלקין הביא הוא כפלקין כמו שהוא במדרש תהלים, וגם רשם אחד המצויקים כי במדרש שמ"ר שם, במדרש תהלים" והוא בטעות כי במדרש תהלים שם הוא צפלקין אחד ואינו מובא שם בשם ר' יהודה בר שלום ולא בשם ר' פנחס רק צעל שמ"ר הביא כמו שהוא בגדפס, וגם לפני צעל הערוך היה כן הטפחה בתנחומא הגדפס כי הביא צערוך ערך פלקין צילמטו ויהי צרד יורד צפלקין וקאץ האלנות, פי' בלשון יוני πελεχος גרון (צ"ל) ותנחומא הגדפס מוספר שמות הוא הילמטו הגדפס, והמוספי הוסף ערך פלק והביא שם דברי השמ"ר, ועיקר הני' כמו לפנינו בתנחומא כ"י כחלון היה יורד. ור"לתי גם צם' והזכיר צא דף ב' ע"א הביא כמו בגדפס יורד צפלקין: (קסו) וחד אמר כחנמל הזה יורד ושקמתם בחנמל, בגדפס ובשמ"ר ר' יהודה בר שלום אומר מהו ושקמתם בחנמל צא נח מל, והוצא צערוך ערך בחנמל בשם הילמטו כמו שהוא בגדפס: (קסז) ועל האדם, ככ"י רוני ועל האדמה: (קסח) זבדי בן לוי אמר, מוצא צילקוט וארא רמו קפ"ה בשם התנחומא והשמיט שם האומר, וכן מוצא בתנחומא הגדפס אות ט"ו ותמ"ר פ"ב אות ז' ובס' והזכיר דף ג' ע"א: (קסט) כרט לו סריטה, עיין ציפ"ת ודרש מדכתיב כפת מחר, והוא מלשון מקרא לא יטרפו שרעט: (קע) כמוהו לא היה אלא עתיד להיות לאומים הוא מתוקן לסנהריב דברי ר' סימון כו', בגדפס השמיט כל זה והחל אשר לא היה כמותו אבל עתיד להיות לאומים הוא ומנוג, וכן הוא בשמ"ר פ"ב אות ז' כמו בגדפס, ופס נוסף אשר לא היה כמוהו, כלומר לשעבר לא היה" גם נוסף בשמ"ר לפני זה, לומר לך שלא היה כמוהו בעולם ולא במצרים, אינו אומר ולא יהיה כמו שאמר במכת בכורות וכמוהו לא תוסף" כל זה הוסף המסדר הזה או המעתיק ומיותר הוא, ועיין ברמב"ן עה"ת שני' אהרת היה לפניו וכתב שם ע"ז ולא הביטתי, ועיין בחדושי הרש"ש במדרש שם ועיין שם ציד"מ: (קעא) שלמר וגשם שוטף ואבני אלנביש, בגדפס נוסף שנאמר אשר חשכתי לעת זר ליום קרב ומלחמה (איוב לח כג) וכן הוא אומר ושפסתי אתו דברך ובדס וגשם שוטף ואבני אלנביש: (קעב) הירא את דבר ה', וכן הוא במכילתא בשלח פ"א צפ' ויקח שש מאות רכב, ומוצא צילקוט וארא רמו קפ"ו, ה'יוון תנחומא במאמר שלפנינו מוסב גם על זה: (קעג) והכשר כו', כן הוא במכילתא שם ובס' והזכיר דף ג' ע"א, וזה נמשע צילקוט שם, ויש גורסים טוב שבמצרים הרגו, וכוונת המדרש נגד העמים אשר היו בימי ההס, ואין לזה התייחסות אל גוי הארץ אשר צביהם אלו חיים ומחוייבים אהבו להאזין אותם כמונו, וכבר האריכו בזה כמה גדולי ישראל, ומוצא הרבה מהס בספר בן יוחאי צמודעה אשר כתב בראש ספרו, ע"ש כי דבריו נאמרו בצוב טעס ועדת: (קעד) מדיכן היו והכתיב וימת כל מקנה מצרים, וכו"ה ככ"י רוני ובכ"י רח"ס, וצילקוט שם וארא רמו קפ"ו נוסף, ואם תאמר משל פרעה היו והלא כבר נאמר הנה יד ה' היתה במקדך, ואם תאמר משל ישראל היו והלא כבר נאמר וגם מקיטו יך עמנו, משל מי היו מהירא את דבר ה', נמנינו למדין שמהן היו תהלה לישראל" כל זה הוסף צעל צילקוט מן המכילתא בשלח פ"א על הכתוב ויקח שש מאות רכב בחור, רק בהסיום נמנינו למדין שמהן היו תהלה לישראל הני' במכילתא נמנינו למדין המקנה שהינם הירא את דבר ה' הם היו תקלה לישראל, גם יש להעיר על התחלת המאמר מדיכן היו והכתיב וימת כל מקנה מצרים, וכו"ה גם במכילתא, יש לתקן שצ"ל יורד עליהם הברד ומתו (שמות ט יט) כי הכתוב וימת כל מקנה

(קפג) א"ל פרעה חמאתי [הפעם] (לה' אלהיכם ולכם) (שמות ט כו), עכשיו אשלחם, בנך ששמע משה כך מה כתיב ויצא משה מעם פרעה את העיר ויפרוש כפיו אל ה' ונ' (סג ט ג), (קפד) ראה מה חביבים צדיקים לפני הקב"ה, שכל מה שהן עושים וגורין הקב"ה עושה. (קפה) אמרו רבותינו מעשה בחוני המעגל שהיה מתפלל שירדו גשמים, עג עונה ועמד בתוכה, אמר לפניו רבונו של עולם בניך שמו פניהם עלי שהרי אני כבן בית לפניך, גשבע אני בשמך הגדול שאיני זו מכאן עד שתרחם על בניך, מיד ירדו גשמים, ומה אם חוני המעגל שהיה מבני בניו של משה כך, משה בעצמו על אחת כמה וכמה, לפיכך ויחדלו הקולות והברד [ומטר לא נתך ארצה] (סג). (קפו) ואיכן הוא שריו, (קפז) אמרו רבותינו נתלה באויר (קפה) עד שיבא גוג ומגוג, שנאמר וגשם שופף ואבני אלגביש וגו' (יחזקאל לח כג), מיד וירא פרעה כי חדל המטר והברד ויוסף לחמא (שמות סג לד), (קפט) כך הרשעים כשרואין כשהצרה באה עליהם הם מכניעים עצמן, וכיון שהצרה עוברת ורואה את הרווחה (קצ) חוזרין למעשיהם הרעים. נבוכדנצר כשראה הצרה באה עליו התחיל מקלם להקב"ה כען אנא נבוכדנצר משבח ומרום ומהדר למלך בר שמיא וגו' (דניאל ד לד). (קצא) אמר ר' ברכיה הכהן בשם ר' חלבו בשם ר' שמואל בר נחמן, אילולי שהקב"ה דן לבנות ומחשבות קילם נבוכדנצר בפסוק אחד (קצב) כשם שקלים דוד בכל ספרו, כיון שראה נבוכדנצר עצמו בגדולה התחיל מתנאה, (אנא) [אנה] נבוכדנצר (סג סג ה), הלא דא היא בבל רבתא וגו' (סג סג ו), אמר לו הקב"ה, רשע מה אתה מתנאה, עוד מלתא בפום מלכא וגו' (סג סג ז). כל זמן שהרשעים רואים את הצרה באה עליהם הם מכניעין, כשרואין שהולכת חוזרין לרשעותן, שנאמר וירא פרעה כי חדל וגו' (שמות ט לד). אומות העולם מוסיפין וחוטאין, אבל ישראל תם עונך בת ציון (איכה ד כג), אימתי כשיפקוד עוונה של בית אדום, שנאמר פקד עונך בת אדום (סג), מכאן ואילך אין ישראל גולים אלא הקב"ה מכנסן לירושלים, שנאמר יאמרו גאולי ה' אשר גאלם מיד צר, ומארצות קבצם ממזרח וממערב מצפון ומים (הגלים קו ב ג):

חסלת פרשת וארא פרשת בא

[א] ויאמר ה' אל משה נסה ירך על השמים וגו' (שמות יב) (א) זש"ה שלח חשך ויחשיך

הערות ותקונים

זמכת אפרדעים, וכן הקנתי שז"ל א"ל פרעה חמאתי הפעם וכן נגדפס הלשון משובש שהעתיק מן התנחומא כ"י שלפנינו עם העטות, ויש לתקן שם כמו שתקנתי כאן וגם זכ"י רומי נעשות: (קפג) א"ל פרעה חמאתי לה' אלהיכם ולכם כן אמר פרעה זמכת הארצה: (קפד) ראה מה חביבים, זה משם נגדפס, גם מעשה בחוני המעגל: (קפה) אמרו רבותינו מעשה בחוני המעגל, משנה תענית י"ט ע"א, וע"ש דף כ"ג ע"א וכל המאמר שם הוא זמגלת תענית פ"ב אדר נעשרין ביה למו עמא למסרא ונתת להון מפני שהיה רעבון וזמגלת זכרן ישראל שלש שנים זו אחר זו, והתפללו ולא ירדו גשמים הלכו להם אלל חוני המעגל כ"י ועיין ביוחסין השלם ז' 15 וד' 63: (קפו) ואיכן הוא שריו, מובא בילקוט סוף וארא רמז קפ"ז בשם התנחומא: (קפז) אמרו רבותינו נתלה באויר, לזה המאמר מהתנחומא כוון רש"י זכרות ל"ד ע"ב ומטר לא נתך ארצה, לא הגיע לארץ אלא עמדו באויר, וכן רש"י עה"ת הביא לא נתך לא הגיע, ואף אותן שהיו באויר לא הגיעו לארץ, ונגדפס אות פ"ו תלגן זכרפיון, ואימתי ירד בימי יהושע על האמוריים שנאמר וה' השליך אבנים גדולות וגו' (יהושע י יא) ועיין בגמרא בבבלי זכרות שם, והמאמר הזה מתנחומא הגדפס מובא בערוך ערך רפיון בשם הילמדנו והוא המאמר מהתנחומא הגדפס, ופי' רפיון באויר (לופס): (קפה) עד שיבא גוג ומגוג, ועיין בילקוט טוב (וארא ט ג) וזהערה ל"ב שם: (קפט) כך הרשעים, מובא נגדפס אות י"ט: (קצ) חוזרין למעשיהם הרעים, נגדפס חוזרין לקלוקלם: (קצא) אמר ר' ברכיה הכהן, נגדפס חמרה גלת "הכהן" ועיין במדרש שחזר טוב ממזמר ה' כפוק שנאחי כל פועלי און ר' ברכיה ור' חלבו בשם ר' שמואל אמר, ז"ל בשם ר' חלבו כמו שהיא לפנינו גם נגדפס: (קצב) כשם שקלים דוד בכל ספרו, נגדפס כשם שקלם דוד כספר תהלים, נבוכדנצר אמר משבח, דוד אמר שנחי ירושלים את ה', נבוכדנצר אמר מרום, דוד אמר ארוממך ה' כי דליתני, נבוכדנצר אמר מהדר, דוד אמר הוד והדר לגשת, ונבזמדרש שו"ס את מואל בדוד שנחי ירושלים את ה' והוא אמר [משבח ומרום ומהדר] למלך שמיא, כז"ל כמו שתקנתי:

[א] זש"ה שלח חשך ויחשיך, מובא בילקוט בא רמז קפ"ז ד"ם ויאמר ה' אל משה זש"ה שלח חשך ונעשת

[ולא מרו את דברו] (הפליג קה נח), חשך ששלח הקב"ה על המצרים היה קשה הרבה, (ב) ר' אחא אמר שלא קיבלו (מידותיו) [מרותו] של הקב"ה עליהם, (ג) רבותינו אמרו, מהו לא מרו את דברו, על שהמירו את דברו של הקב"ה, אמר הקב"ה למלאכי השרת, ראויין היו המצרים ללקות בחשך, מיד הסכימו ואמרו הן לא המירו אחד מהן אחר הקב"ה לא מרו את דברו, שלח חשך ויחשיך, למה הדבר דומה, למלך שסרח עבדו עליו ואמר לאחד (ד) לך והכה אותו חמישים, הלך והכה אותו במאה, והוסיף לו, כך שלח הקב"ה חשך על מצרים, וניתוסף החושך, שלח חשך ויחשיך :

[ב] ד"א נמה ידך על השמים. (ה) מהיכן היה החשך, (ו) ר' יהודה ור' נחמיה, ר' יהודה אומר מחושך של מעלה, שנאמר ישת חשך סתרו (הפליג ימ יג), ר' נחמיה אומר מחושך של גיהנם, שנאמר ארץ עיפתה כמו אופל (איוב יג). (ז) אמר ר' יהושע בן לוי בשלשה מקומות שמענו שאדם משמיע תלמודו סמוך למיתתו, שנאמר להודיעך קושטא אמרי אמת להשיב אמרים אמת לשולחך (משלי כג כג), וכן שלמה אמר סוף דבר הכל נשמע וגו' (קהלת יג יג), (ח) מהו צלמות ולא סדרים (איוב יג כג), כיון שאדם בציולה של מיתה, הוא סודר תלמודו. ר' תנחומא בר אבא [אמר] כיון שהוא בא להסתלק, מלאכי השרת אומרים לו (ט) תנו עז לאלהים וגו' (הפליג סח לה), וכן הוא אומר כה אמר ה' [אלהים] ביום רדתו שאול וגו' (יחזקאל לא טו), הוי ארץ עיפתה כמו אופל וגו'. (י) ר' יהודה אומר במה הרשעים מתכסין כשיורדין לשאול, בחושך, (יא) חזקיה אמר גיגית זו במה מכסין אותה

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י ם

ובטעות רשס אחד נלדו "ב"ר פ"ד" ורעה לרשוס "שמ"ר פ"ד" אבל צעלה הילקוט כוון להתנחומא, והלשון שהביא הוא אחד במלה לנשק התנחומא שלפנינו ככ"ו, וכן מובא בילקוט תהלים רמז תתס"ג ורשס שס "התנחומא" וכן מובא בנדפס בא אות א' ושמ"ר פ"ד אות א' : (ב) ר' אחא אמר, כן מובא לנכון בילקוט בא, אולם בילקוט תהלים נשמט דברי ר' אחא, ובנדפס השמיט המעתיק שורה שלימה וכ"ל [ר' אחא אמר] למה שלא קבלו מרות [של הקב"ה עליהם, רבותיו אמרו מהו לא מרו את דברו על שהמירו] דברו של הקב"ה, וגם בשמ"ר פ"ד אות א' העתיק דברי התנחומא שלפנינו בדפוס כמו שהוא לפנינו אשר נלקה בחסר : (ג) רבותינו אמרו מהו לא מרו את דברו, בילקוט ורעה בנפשות ר' אחא אמר ו"ל רבותיו אמרו, ובילקוט תהלים מובא סתמי בלי שם האומר, ובנדפס חסרים המלות "ורבותיו אמרו" ור' אחא דורש ולא מרו מלשון מר ואלון, ותקנתי בפנים ש"ל מרותו במקום מדותיו כמו שמוצא בילקוט ובטעות גם ככ"ו רומי וככ"ו רח"ס. ורצקן דרשו מרו משורש מיר מלשון ההימיר גוי אלהים : (ד) לך והכה אותו חמישים, וכ"ה ככ"ו רומי ובילקוט בא ובילקוט תהלים שם, אולם בנדפס שמ"ר פ"ד ביש חסרין וגם והיורג ג' ע"א לך והכחו חמישים גולגלן, וכן מובא בערוך ערך מנגב בשם הילקוט, והוא המאמר שלפנינו בנדפס, וכתב שם ומתב לחומר תרגם ומגלגל לחמרא : (ה) ד"א מהיכן היה החושך, כ"ה גם בנדפס ובשמ"ר ובס' והזכיר דף ג' ע"א, וחסר מלות "ד"א" וכן מובא בילקוט ורעה ובילקוט תהלים שם : (ו) ר' יהודה ור' נחמיה ר' יהודה אומר מוחשך של מעלה ר' נחמיה אומר מוחשך של גיהנם, בילקוט ורעה נשתבש הלשון וכ"ל ר' יהודה ור' נחמיה [ר' יהודה אומר מוחשך של מעלה ור' נחמיה] אומר מוחשך של גיהנם, והשמיט המעתיק מן ר' נחמיה עד ר' נחמיה, ומובא לנכון בילקוט תהלים שם. ור"חיתו שגם בס' והזכיר (דף ג' ע"א) המאמר נלקה בחסר וכך איתא שם ומיסיק היה החושך מגיהנם שנאמר ארץ עיפה הוא המאמר מר' נחמיה וחסר המאמר מר' יהודה, וכ"ה ככ"ו רומי שם שהוא לפנינו גם בנדפס, גם השמיט עוד שם מאייר גדול והלה משל לגיגית שמכסין אותה ביבשת של חרש, וזה עשות כי בתנחומא שלפנינו ובנדפס לא מובא זה בלשון משל רק הוא דברי ר' חזקיה גיגית הא במה מכסין אותה גם בטעות הביא בכסות של חרש ו"ל ככלי של חרש, והרצ בעל ענפי יהודה לא העיר מאומה והערוך ערך גיגית הביא בשם הילמדנו וכוון למאמר שלפנינו בנדפס : (ז) א"ר יאשע בן לוי, זה לא הביא הילקוט בס' בא ובתהלים שם, רק מובא בילקוט איוב רמז תתק"ד"ה ארץ עיפתה בשם התנחומא, וכן מובא בנדפס אות ב' : (ח) מהו צלמות ולא סדרים, וכ"ה ככ"ו רומי וכ"ו רח"ס ו"ל וכלן כתוב צלמות ולא סדרים והוא חד מהשלישה, או ו"ל וכלן כתוב צלמות ולא סדרים, מהו צלמות ולא סדרים כו' : (ט) תנו עז לאלהים, בנדפס ובמדרש שמ"ר פ"ד אות ב' הגי' תנו עז לאלהים הוי ארץ עיפתה כמו אופל ווי לו לבית שחלוט פתוחה לתוך חושך ויפוט כמו אופל, אור שלה (בשמ"ר בטעות שלח) מתוך חשך, ואח"כ הביא שם וכה"א כה אמר ה' אלהים ביוס רדתו שאולה האצלתו כסיתי עליו את תהום, ולפי זה מתאים מאלד דברי ר' יהודה במה הרשעים מתכסין ומסב על כסיתי עליו את תהום : (י) ר' יהודה אומר במה הרשעים מתכסין, מובא בילקוט בא שם רמז קפ"ו ותהלים רמז תתס"ג, ועיין בפסיקתא פסקא שור או כשב (דף ע"ג ע"א) וב"ר פלג"ג ו"ר פכ"ו ותנחומא אמרו אות ה', ומה שהוא לפנינו בשם חזקיה הוא שם ב' יהודה, ואלו חסר שם מאמר מר' יהודה, ובנדפס ר' יהודה בר ר', ובשמ"ר ר' יהודה בר"ל חזקיה אמר, בנדפס בטעות חזקיה "בן ר"י" וכן ליתא בשמ"ר הנעתק

בכלי חרש מינה וביה, כשם שהיא של חרש, כך אין מכסין אותה אלא בחרש, כך הרשעים מה כתיב בהם והיה במחשך מעשיהם וגו' (שפיט כע טו), ולפיכך הקב"ה מורידן לשאול שהיא חשיכה, ומכסה עליהם את התהום שהוא חושך, שנאמר וחושך על פני תהום (בראשית א ב), הוי אותו החושך שהוא בא על המצרים, מתוך גיהנם בא. וכמה היה אותו החושך, רבותינו אמרו (יב) כדינר עבה גורדיצין (פי' שם מקום) (ג) וימש חושך: [ג] ויהי חשך אפלה בכל ארץ מצרים שלשת ימים (שמות יב). (יד) ז' ימים של חושך היה על המצרים, ג' ימים הראשונים מי שהיה יושב ומבקש לעמוד עומד, ומי שהיה עומד ומבקש לישב היה יושב, ועוד ג' ימים אחרים מי שהיה יושב לא היה יכול לעמוד, ומי שהיה (יושב) [עומד] לא היה יכול לישב, הרי ו' (טו) ואיזהו יום שביעי, שנאמר ויהי הענן והחשך ויאר את הלילה (שם יד כ), היה הענן במצרים ומאיר לישראל ומחשך למצרים, שנאמר ולכל בני ישראל היה אור במושבותם (שם יג), (טז) והיו ישראל נכנסין לבתיהם של מצרים, וכל מה שהיה למצרים היו ישראל מחפשין ורואים, ובשעה שאמר הקב"ה לישראל ושאלה אשה משכנתה ופגרת ביתה וגו' (שם יג כג), היו ישראל נכנסין אצל מצרים ואומר כל אחד ואחד לחבירו לשכיני השאילני אותו הכלי שש לך, והוא אומר אין לי, והוא אומר אני יודע שיש לך, והרי היא בתוך התיבה שלך, הרי הוא במקום פלוני, אני ראיתי אותו בידך, והיה משאילו אותו הכלי, ומתיכן היו ישראל יודעין, אלא באותן ימי החשך היו נכנסין לתוך בתיהן ורואין כספם וזהבם

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י מ

מן תנחומא הגדפס: (יב) כדינר עבה גורדיצין "פי" שם מקום", המלות פי' שם מקום נוספו מלת המעתיק, וליחא ככ" רומי וככ" רח"ס, וגם שם בשמיטה המלה משונשת, ככ" רומי כדינר עבה מרדינין, וככ" רח"ס כדינר עבה גורדיצין, וז"ל כעוזי דינר גרדינן או גרדינן והיא מטבע עס שם קיסר Gordian וכן זו"ר פ"ז כעוזי דינר גרדין, וזירוטלמי חגיגה פ"ג (דף ע"ט ע"ד) כעוזי דינר גורדיין, ועיין ערוך השלם ערך גרדין. ובתנחומא הגדפס אות ב' עבה כדינר חסרה מלת "גרדיין" וכן חסר בשמ"ר פ"ב אות א'. ועיין בחזושי הרד"ל וחזושי הרש"ס: וזילקוט זא רמז קפ"ז כדינר עבה קורדינא, הביא כלשון חז"ל חולין ג"ד ע"ב שיעוריה כדינר קורדינאה טו', אולם זילקוט תהלים הביא בשם התנחומא כדינר עבה גרדין. וכן היה כבר חסר לפני הרב צעל הערוך ולא הביאה צערך גרדין בשם הילמדנו, אולם בס' והזכיר (דף ג' ע"ב) וימש חושך שהיה משתמש והיה עובי כדינר זהב עובי דינר גורדיאני, יש לתקן שז"ל שהיה ממשש או ממששם כהרנוס ירושלמי, ועיין בהערה שלאחריה. והמחבר הזה הוסיף, והיה עובי דינר זהב" ע"פ מאמרס חולין ג"ד ע"ב וכן בהרבה מקומות בדברי רז"ל מובא השיעור הזה כדינר זהב. וידידי הרב"ל מוהר"ר ישראל מאיר פרייאמאן ז"ל צעל ענפי יהודה כתב שם חז"ל: מה שכתב צעל ס' והזכיר עובי דינר גורדיאני ליחא בתנחומא ושמ"ר וכנראה שהוא חסר, עכ"ל. אולם עובי דינר גורדיאני הוא דברי התנחומא כ"ל שלפנינו וכמו שמוצא זילקוט בשם התנחומא: וכן ס' והזכיר הוסיף רק המלות "עובי דינר זהב" ואולי הייתה זאת הגהה מבחוץ והובא פניה: (יג) וימש חשך. בגדפס סיים שנאמר וימש חשך, וכן בשמ"ר פ"ד סוף אות א' סיים שנאמר וימש חשך שהיה בו ממש, ועיין במדרש לקח טוב (שמות י כא). וימש חשך וימששו מנרים ולא אור, ואע"פ שהוא בש"י אחד הרי כתוב אולי ימשו אבי (בראשית כו יב) צט' אחד והוא לשון מישוש, וע"ש בהערה כ"ג שכתבתי כוונתי כי הוא מפעלי הכפל, והביא לשון הכתוב ימששו חושך ולא אור (איוב יב כה) ועיין בראש"ע אחרי שהביא דברי יפ"ת כי וימש כמו וימיש הביא דעתו כי וימש מגזירת ימשש, ואין טענה בעבור שהוא מפעלי הכפל כי כמוהו בזה הענין ידיהם ולא ינישון טו', והנה העטם שימששו בידם החשך שכל כך יהיה עב, וגם רש"י עה"ת הביא חז"ל, ומדרש הגדה פתרו לשון ממשש צהריס שהיה כפול ומפולח ועב עד שהיה בו ממש עכ"ל, ועיין ברמב"ן שכתב לא היה החשך הזה אפיסת הוא השמש, שצא שמשו והיה כמו לילה, אבל היה אד עב שירד מן השמים מורגש שהיה בו ממש, כלשון הוא לפעמים בים אוקיאנוס: (יד) ז' ימים של חשך היה על המצרים, מובא זילקוט רמז קפ"ז בשם התנחומא, ומובא בגדפס אות ג', וכן בשמ"ר פ"ד אות ג', ובגדפס "ארז"ל ובשמ"ר "רבותינו אמרו" וכוונתו בזה אל התנחומא כ"ל שלפנינו, וכן מובא בס' והזכיר דף ג' ע"ב אמרו טו', והלשון משונש שם ויש לתקן ע"פ התנחומא: (טו) ואיזה יום שביעי שנאמר ויהי הענן והחשך טו', וכ"ה זילקוט שם, ובגדפס אחר שסיים והעומד אינו יכול לישב, נוסף ומי שהוא רצון לא היה יכול לזקוף מנין שכן כתיב [שלשת ימים] לא ראו איש את אחיו, הרי שלשה, ולא קמו איש מתחתיו שלשה ימים, הרי ששה, ואיזה הוא יום השביעי והיי הענן והחשך (וגו') ויאר [את הלילה] זה יום של ים, ודורש שלשת ימים צפוקו שלפניו דבק עס לא ראו איש את אחיו, ועיין בפיפה תואר, וכן הוא במדרש שמ"ר רק שם הלשון מתוקן יותר, ובספר והזכיר הלשון משונש: (טז) והיו ישראל נכנסין, מובא זילקוט זא רמז קפ"ז בשם התנחומא.

וכליהם שהיו להם, אמר ר' אבין הווי אף סכת הדם כשבאת על המצרים נהפך היאור לדם, שנאמר ויחפרו כל מצרים סביבות היאור מים לשתות וגו' (שם זכד), מה היו עושין, היו רואין לישראל ממלא את חביתו מן היאור, והיו הולכין אחריו ומבקשין ממנו לשתות מים, והיו נעשין לטרך פיהם דם, אמר ר' אבין מה שהיו לוקחין מישראל במקח היו שותין מים, שאי אפשר לאדם להיות בלא מים, והיו לוקחין מישראל מים, ומשם העשירו ישראל, (יז) [ואף כאן כשבאת מכת חשך עליהן הכירו בתיהן של מצרים ומשם העשירו ישראל]:

[ד] נמזה (את) ידך על השמים (שם י כא). (יח) בכמסים [מלך] בשר ודם הביא הקדוש ב"ה עליהם את המכות, מלך בשר ודם כיון שהמדינה מורדת עליו, מה עושה משלה (יט) לגיונות, והן מקיפין עליה, (כ) בתחילה הוא (שובר) [סוכר] אמת המים שלהם, אם חזורין מוטב, ואם לאו הוא מביא עליהם (כא) קלנים, (כב) [אם חזורין מוטב, ואם לאו יורה בהן חצים, אם חזורין מוטב, ואם לאו מביא עליהם, (כג) לגיונות, אם חזורין מוטב, ואם לאו מביא עליהם

הערות ותקונים

התנחומא והוא כמו לפנינו זכ"י, אולם נדפס גם בשמ"ר פי"ד אות ג' הוא נשיטי לשון וגם ליתא שם המאמר מר' אבין הלוי, ועיין לעיל פ' וארא אות ו"ד מוצא המאמר מר' אבין הלוי שנמכת הדם העשירו ישראל, ועיין גם נדפס וארא אות י"ז כי נמצא גם שם המאמר מר' אבין הלוי: (יז) ואף כאן, הוספתי בפנים ע"פ כ"ח דומי, והשמיט המעתיק מן העשירו ישראל עד העשירו ישראל, והסר גם זכ"י רח"ו (יח) בטכסים בשר ודם הביא הקב"ה עליהם את המכות מוצא בילקוט בל רמז קפ"ב בשם התנחומא, וכן מוצא בתנחומא הנדפס אות ד', ושם תחילת אמרו רבותינו ז"ל וטוות צילקט ע"ד מסדר מהנדפס למאמר התנחומא שלפניו זכ"י, וכן מוצא במסורת המאמר ס' ק"מ, ובשמ"ר לא הביא כל זה, רק בפס"ז אות כ"ו י"ז מכות הביא עליהם בנימוס המלכות, ולדברי התנחומא שלפנינו כוון רש"י בפירושו על התורה (וארא ח יז) ויש טעם בדבר באגדה בכל מכה ומכה למה זו ולמה זו בטכסים מלחמות מלכים בא עליהם כשדר מלכות כשזרה על עיר בתחלה מקלקל מעינותיה, ואח"כ תוקעין עליהם ומרעיין בשפרות ליראם ולהלם, וכן הנפרדעים מקרקרים והומים כו' כדאיתא במדרש רבי תנחומא עכ"ל. ומוצא בסגנון אחר בפסיקתא פסקא ויהי בחגי הלילה (דף סו ע"ב) וכן בפסיקתא רבתי פי"ז פסקא ויהי בחגי הלילה. וכאשר העירתי בהערות שלי הפסיקתא הערה זו, כי הפסקא הזאת הוצאה בעטם תומא אל תוך הפסיקתא רבתי באשר כי היה חסר ברבתי איזה פסקא והשלמה המעתיק מן הפסיקתא הישנה. ובעל השאליות סוף פרשה פ' סימן פ' הביא כל המאמר הזה, והגאון רבי"צ ליי"ן שם מעיין זה הנמצא בילקוט וארא רמז קפ"ב בשם התנחומא עכ"ל, אולם כל מעיין יחזה כי בתנחומא כ"י שלפניו אשר העתיק בעל הילקוט שם, וכן נדפס פ' בא אות ד' כל המאמר הזה באופן אחר ממה שהוצא בשאליות, רק מתחילת מלה במלה אל הפסיקתא, לכן מן הפסיקתא שאב בעל השאליות את דבריו. ופי' בטכסים בלשון וי' αἰξίς פי' סדר: ובפסיקתא הביא בטכסים של מלכים בא עליהם הקב"ה, ור"ל לפי סדר המלכים כן הביא עליהם המכות, ובנדפס כטקסין של מלכים, ותקנתי גם לפנינו בטכסים [מלך] בשר ודם: (יט) לגיונות, פי' בל"י λεγεων וכן ברומי legion נבא של רומיים במספר אנשי מלחמה ידוע אולם כמו שהביא המוספי בערך לגיון, ועיין בפסיקתא שם הערה פ"ט: (כ) בתחלה הוא שובר אמת המים, וכ"ה זכ"י רומי, אולם בילקוט ובפסיקתא בתחלה סגר אמת המים, וברבתי סגר אמת המים, ובנדפס דפוס קונטראפטיבא גם ווייניציא כתוב ג"כ שובר, רק המדפיס דפוס מאנטוזה תיקן סוכר אמת המים: (כא) קלנים, פי' משמע קול, ועיין בפסיקתא שם הערה פ"ו, ומוצא בערך ערך קלן ג' וז"ל בילמדנו בסוף וארא [פ"ג בריש בא] לא חזרו הביא עליהן קלנין אלו הנפרדעים, כבר פירשו בערך קל בריש זה הפרק עכ"ל והוא המאמר בתנחומא הנדפס. ובערך קל ה' הביא המאמר מפסיקתא פסקא ויהי בחגי הלילה והוא המאמר שלפניו בנמשל: (כב) אם חזורין מוטב, הוספתי, כי נשמעו שלש מכות, והשמיט המעתיק מן אם חזורין עד אם חזורין, ובנמשל נשמעו ז' מכות, וגם זכ"י רומי הלשון משובש, כי נמצא שם בנמשל אם חזורין מוטב ואם לאו יורה בהם חצים והסר ג' שלאחריהן היינו לגיונות, דרמסיות, נפש, ובנמשל חסר רק לגיונות ודורמסיות, וגם זכ"י רח"ם שכתב הלשון, ובילקוט וארא רמז קפ"ב חסר בנמשל קלנין וחז"ם, וממצא בנמשל, וגם חסר בנמשל, ובנמשל לגיונות ודורמסיות, ובנמשל נמצא נפט והסר בנמשל, אולם נדפס נמצא לנכון. וראיתי בדפוס ראשון דפוס קונטראפטיבא גם בדפוס ווייניציא חסר בנמשל קלנים וברבדים וממצא בנמשל. וכן נמצא בסגנון אחר בפסיקתא ובפסיקתא רבתי ובשאליות: (כג) לגיונות, כ"ה בפסיקתא וברבתי, אולם נדפס הגי' מביא עליהם ברבדים. בהערה שלפניה העירתי כי חסר בדפוס ראשון דפוס קונטראפטיבא ודפוס ווייניציא המשל מן ברבדים רק נמצא בנמשל, ובנמשל שם הגי' לא חזרו הביא עליהם הברבדיים זה ערוז, ולדעתי ז"ל חברבר, וידוע כי הוראת חברבר הוא כמו ערוז, וכן

(כד) דורמסיות, ואם לאו זורק בהם (כה) נפט, אם חוזרין מוטב, ואם לאו משליך בהם, (כו) אבני בליסטרא, ואם חוזרין מוטב, ואם לאו (כז) מגרה בהן (לגיונות ו)

הערות ותקונים

וכן תמלא בנש"י (ואר"ה ח' י') את הערוב כל מיני חיות רעות ונהשים ועקרבים צערפוציא והיו משחיתים בהם. והוארת מלת לגיונות ידוע עיין הערה יט: (כד) דורמסיות, וכ"ה בפסיקתא וברבתי ובשאליות, ומונח בערוך ערך דרלמוס ו"ל בפסיקתא דויבי בחגי הלילה ואחר [כך] טותן להם דורמסיות פ' דבר ככד מאל, וזילמדנו ויהי חשך אפלה לא חזרו הביא עליהן דורמסיות זה הדבר עכ"ל. והוא המאמר מתנחומא הנדפס והפיריותי בהערה ז' להפסיקתא כי המלה דורמסיות היא כמו אנדרלמוסיות כי היא מלה יונית ἀνδρολομοσία פ' מגפת אהשים, וכן אנדרולומוסיה נא לעולם (יחשמי סוטה פ"א ה"א ז"ר פכ"ו ו"ר פכ"ג זמ"ר פ"ט) היא המלה היונית ἀνδρολομοσία וכן מלך בשר ודם שמרדה עליו מדינה הוא עושה בה אנדרולומוסיה (זמ"ר פ"ה) ובתנחומא פ' במדבר בטעות אנדרולומוסיה, ובמדרש זמ"ר פ"ה משלה שם לגיונותיו ועושה בה אנדרלמוסיה ומקורו בתנחומא פרשת קרח ד"ה ויאמר ה' אל משה ובתנחומא בראשית פסוק כי רבה רעת האדם, בעון ומה אנדרלמוסיה נחלה לעולם. אחרי כתבי זאת העיריני ידידי הרב החכם הגדול מוהר"ר יהודה דר' פירסט רב דק"ק מאננהיים בבוראת מלת דורמסאות וזכירור ענין מאמר הפסיקתא והתנחומא גר"ל בדברים נכוחים למזבין דוגמת משפרי מלחמות ימי קדם כפי המוצא בספרי תולדות הימים וקורות עלם. וכדי שלא לנטוע טוב מן האת הקוראים אתיק פה דבריו במכתבו אלי מיום כ"ב למז"ל תרמ"ג ככתבו וכלשונו: בפסיקתא פסקא ויהי בחגי הלילה (ס"ו ע"ג) ובמדרש תנחומא פרשה נא דימה ר' לוי בשם רבי ברכיה את מכות מארים לרעות ולרות הבאות על עיר שהיתה במזור מפני מלכי רומי, ובמדרש ערך אותן הארות זו אחר זו. והגה כל אותן הארות דאילו על עיר יודפת שגבה במזור מפני אסכסיאנוס, כמו שכתב יוסף הכהן בספר ג' פרק ו' ממלחמת אספסיוס ופיטוס נגד היהודים, כי שם כתב לאמר בתחילה ביקש אספסיוס לנטוע אנשי העיר מלהליך ולשאוב מים מן הבאר (וחו סקר עליהם אמת המים) ולהמיתם בזמא, ואח"כ מספר שהוא בעלמו (יוסף הכהן שהיה אז שר לזבא בעיר יפת) אהר חיל אנשי חיל האותה מרעש שפעת הקלבים והגפת תריסין במחמה הרומיים ואח"כ יחרדו מקול הרועת מלחמה ומקול האותה מרעש שפעת הקלבים והגפת תריסין במחמה הרומיים ואח"כ אה לזרוק על חיל הרומים נפט ושמן חם, והזכיר ג"כ ששלח אספסיוס בעלי חלים ורובי קשתות נגד חיל העיר (עיין ס"ק ו' סג). ובס"ק י"ה כתב ששלח אספסיוס ערביים וארמים נגד חיל העיר, והם דוגמת הברבריים. ואעיר בזה שהתנחומא גורס ואח"כ מביא עליהם ברבריים במקום שכתבו בפסיקתא ואח"כ מביא עליהם לגיונות, ודבר ידוע הוא כי לזבא הרומיים הנקרא לגיון חלק אחד מהם היו מן אנשי רומי ואיטליא, וחלק האחר הן הנקראים חברים (sorii) או חיל העוזרים (auxilia) היה מן העמים הנכבשים תחת יד הרומים. ותחלה היו משלחים את חיל הלזבא מן העמים הנכבשים תחת ידיהם, ואח"כ אם הם לא הללוהו היו משלחים את תוקף חיל לזבא שהם מן הרומים ואנשי איטליא. וחלק הראשון הנזכר הן הן הברבריים אשר מזכיר מדרש תנחומא, ולפיכך צריך לגרוס ג"כ בפסיקתא במקום הזה „הביא עליהם ברבריים“ (ולא לגיונות) והן הערביים והארמים אשר זכר יוסף הכהן. ואח"כ הביא עליהם דורמסיות, כי הנה מקרא מלא הוא, הנה יד' ה' הויה במקדך אשר בזהה בסוסים בחמורים בגמלים דבר ככד מאל (שמות ט ג), ואח"כ ענין מגפת אהשים אינט נכון בזה. ונחזור לענינו תוקף הראשון לומר מאחר שלא הללוהו חיל הלזבא מן העמים הברבריים נגד האויב, אז יחזור הדבר אל תוקף עט המלחמה שהיו נקראים Hastati כי היו בידם רמחים וחניתות, וזהו הלגיונות ששלח אספסיוס עליהם מאנשי רומי ואיטליא שהם דורמסיות. ונראה בעיני שגלת דורמסיות היא טעות וז"ל דורמסיות שהיא המלה היוונית δορυμια שורכי רומח, והיא העתקת המלה הרומית Hastati. ולפי זה שני אלה הארות והרעות אשר מביאים מלכי רומי על העיר האחרונה יתקרא קשה מהראשונות, אם הברבריים לא הללוהו אזי משלה למום תוקף הלגיון אנשי רומי ואיטליא שם דורמסיות: (בה) נפט, ידוע שהוא שמן כריס טוטוף מנין שלעיש Naphta ועיין בפסיקתא הערה ז"א: (כו) אבני בליסטרא, בפסיקתא בלסטרא, וברבתי ושאליות הוא כמו לפינו, ובנדפס בליסטראות, ומונח בערוך ערך בלסטרא בשם הפסיקתא גם בשם הילמדנו, וכתב המוספי פי' בל"י ורומי balista βολιματα כלי מלחמה אשר בו מורים אבנים וחניתות לרדות החומות ולהרוג האויבים (גראבטס גשפין), והואש המורה באותו כלי נקרא בלסטרי, ועיין מה שהעירתי בפסיקתא הערה ז"א ועיין גם בערוך החדש: (כז) מגרה בהן לגיונות ואוכלוסין, הסגרת המלות לגיונות ותקתיי של"ל אוכלוסין, וכ"ה לנכון בנדפס, כי כבר אמר למעלה הביא עליהם לגיונות, ובגמל הוא לנכון כמו שתקתי, וזילמן ואר"ה רמו קפ"ו הביא בשם התנחומא עט השעות, ובפסיקתא ואח"כ העמיד עליהן כובשין כיון הארצה, וכן בפסיקתא רבתי אשר כל הפסקא הלנו היתה חסרה וברבתי והמעתיק השלימה מן הפסיקתא שהיה דרב כהנא, העתיק ואח"כ העמיד עליהם כובשים ארצה, ועיין מה שהעירתי על זה בפסיקתא שם פסקא ויהי בחגי הלילה הערה ז"ד, ראיתי במזור עין ברבתי פסקא ויהי בחגי הלילה שהעיר על דברי השאליות שכתב הביא עליהם כבשים

אוכלסין הרבה, אם הוזרין בהם מושב, ואם לאו (כח) אוסר אותן בבית האסורין, אם הוזרין מושב, ואם לאו הורג את הגדולים שבהם, כך הקב"ה בא על המצרים בטבסים של מלכים, בתחילה (שבר) [סכר] אמת המים שלחן, שנאמר ויהפך לדם יאוריהם ונזוליהם בל ישתיו (פסלים ע"ג), ולא חזרו הביא עליהם קלנים, (כט) אלו הצפרדעים, שנאמר על דבר הצפרדעים וגו' (שמות ח), ולא חזרו (ל) הביא עליהם את החצים, אלו הכנים, שנאמר ותיה הכנם [באדם ובבהמה] (שם ע"ג), שהיתה נכנסת בגופו של מצרי כחץ הזה, (לא) [ולא חזרו (לב) הביא עליהן לגיונות זה ערוב (לג) שנאמר ישלח (בם) ערוב ויאכלם (פסלים ע"ג), ולא חזרו הביא עליהם דורמסיות, (לד) זה הדבר], ולא חזרו (זה) זרק בהן נפט זה השחין, ולא חזרו השליך בהן אבני בליסטרא, (לו) זה הברד, ולא חזרו ואחר כך, (לז) גיריה בהן אוכלוסין הרבה, זה

הערות ותקונים

ארנה ר"ל פסחים ומחזיקים בהם אולי,, אלו המלות הם תוספת נעליין" ושם או לא ראה כי כבר העירותי על זה בפסיקתא בהערה ז"ד. גם מה שכתב שם בהערה ס' שהפסיקתא שלי העתיק כל זה מרבתי שעות הוא שידו, זראשון כי הפסקא הזאת איננה מתחלת ילמדנו רבינו, גם לא סיים ממה שקרינו בעיני, ולא ר' תנחומא פתח כיתר הפסקות, גם תראה מן הד' פסקות אשר שלחתי אליו נמצא בלמת אחת מכן פסקא ויהי חצוי הלילה אשר נאבד או שמע מן הרבתי, ומתחלת ילמדנו רבינו ומלא הסיום מנין נצוה שקרינו בעיני ור' תנחומא פתח זה, ולמה לנו לעקם עלינו את הפסיקות: (בח) אוסר אותן בבית האסורין, וכ"ה נגדפס וזילקוט, אולם בפסיקתא וברבתי ובשאליות ואח"כ הביאם בפלקות, ובפסיקתא בהערה ז"ה העירותי בבית האסורים הוא פי' של בפלקות, ובערוך ערך פלק א' הביא ב' הנוסחאות וז"ל בפסיקתא ויהי חצוי הלילה וילמדנו ויהי חשך אח"כ חשבן בפלקות זה העשך, ס"א לא חזרו בבית האסורין פי' בית הכסא בן אַאאאאאאא וזלשון ישמעאל נקרא הסדן שבושין בו רגלי האדם פלקה עכ"ל, ולדעתי בתחלה הביא גי' הפסיקתא ואח"כ כתב ס"א כוון לגי' הילמדנו כמו שהיא לפנינו ונגדפס. וידוע כי הערכים שהביא הערוך בשם הילמדנו מן' שמות כלם נמצאים בתנחומא הגדפס לן' שמות: (כט) אלו הפרדעים שנאמר על דבר הפרדעים, וכ"ה בכ" רומי וכ" רח"ס וכן מוצא בשאליות, ונגדפס ליתא צוה הראים מן הכתוב, וזוה תראה כי היה לפני בעל השאליות ג"כ נגדפס כמו כן, כי מן הגדפס לקח הראיות מהכתובים, ובעל הילקוט השמים בטולם הראיות מן הכתובים ודייק מן הכתוב הזה דכתיב וילקוט משה אל ה' על דבר הפרדעים ולא כתב זה בתפלת ערוב על דבר הערוב ולא צננד ולא בהרבה ע"כ שפירשו על דבר הפרדעים ולעקתם, וכן תמצא בשמ"ר פ"י אות ו' על דבר הפרדעים, וברבתי ז"ל אמרו לא די להם למגרים שחתת הפרדעים אלא שהיה קולן של הפרדעים קשה להם ממוכת שהיו נכנסות בגופן ולעוקין בתוכן שנאמר על דבר הפרדעים על דבור הפרדעים ע"כ. ומה שהביא ר"ז אמרו כוון להתנחומא, וכן תראה עוד בשמ"ר פט"ז אות כ"ז ומנין שהיו מדברות שנאמר על דבר הפרדעים. גם נמצא אחר זה בשאליות ואמר ר' יוסי בר חנינה קירקורין של אפרדעים היו להן קשה יותר מן הכל, וזה לקח מן התנחומא הגדפס וליתא בכ" שלפנינו, וח"ל התנחומא הגדפס ר' יוסי בר חנינה אמר קירקורין היה קשה להם ממשחתם, וכן הביא הערוך בשם הילמדנו בערך קל ה' וגורם היה קשה עליהם יותר ממה וכן הביא בערך קרקר בשם הילמדנו ושם גורם היה קשה להן יותר מהשחתתן כמו שהביא השאליות, ומה שהביא שם ג"כ בשם הפסיקתא פסקא ויהי חצוי הלילה לפנינו נשמע זה בפסיקתא ופי' קרקורין זעקתם, עיין בהערה פ"ז להפסיקתא: (ל) הביא עליהם את החצים, נגדפס ירה עליהם חצים, וכן בפסיקתא וברבתי ואח"כ ירה בהם חצים, בגון הכניס, ובתבתי שם בהערה פ"ח, בתנחומא סיים שנאמר ותהי הכנס בלדס ובצממה היו נכנסים בגופו של מגרים כחצים, ע"כ, דרש ממה שכתוב בלדס ולא על האדם שנכנסו לתוך גופם: (לא) ולא חזרו ט', הוספתי גם בנמשל ערוב ודבר, וחסר גם בכ" רומי ובכ" רח"ס, וזילקוט וארא רמו קפ"ו בשם התנחומא שמע משגת המעתיק בנמשל ג' מכות ערוב דבר שחין: (לב) הביא עליהם לגיונות, וכ"ה נגדפס רק שם הביא עליהם ברברים, ועיין לעיל הערה כ"ג, ובשאליות הביא ג"כ הביא עליהם לגיונות, נראה כי כן היה לפניו נגדפס: (לג) שנאמר ישלח בהם ערוב ויאכלם, כן מוצא נגדפס, ובשאליות הביא ראייה מן הכתוב ויבא ערוב כבוד ביתה פרעה (שמות ח) וכאשר הוא נגדפס יותר נכון ודייק מדכתיב ויאכלם: (לד) זה הדבר, נגדפס סיים וברג את מקניהם, ובשאליות מוצא ראייה מהכתוב שנאמר דבר כבוד מאלד (שמות ג): (לה) זרק בהן נפט זה השחין, נגדפס וכן בשאליות סיים שנאמר ויהי שחין אכזעזעות פורח בלדס [ובבהמה] (שמות ט'), ור"ל שהיה הריח רע כמו הנפט, או שהיה השחין בוער כמו הנפט: (לו) זה הברד, גם נגדפס ליתא ראייה מהכתוב, אולם בשאליות מוצא שנאמר ויהי ברד ואש מתלקחת בתוך הברד (שמות ט כד): (לז) גיריה בהן אוכלוסין הרבה זה הארבה, וכ"ה נגדפס, אולם בשאליות הביא עליהם כבשים, ארבה, (ר"ל טובשים ומחזיקים בהם) שנאמר נסו ידך על ארץ מגרים בהרבה (שמות י יב), וכן בפסיקתא וברבתי ואח"כ העמיד עליהם טובשין כגון הארבה, ועיין בפסיקתא שם הערה ז"ד:

הארבה, (לח) ואחר כך נתנם בבית האמורים [זה החשך] (למ) שנאמר וימש חשך וגו' (שמות י ב), (מ) ולא חזרו והרג כל הגדולים שבהן, שנאמר וה' הכה כל בכור (שם יב כט);

[ה] (מא) כל מה שחשבו המצרים על ישראל הביא [הקב"ה] עליהם מה שחשבו להם, הם חשבו להם שיהו שואבי מימיהם, מה כתיב ויהפך לדם יאוריהם ונוזליהם כל ישתיון (הכלים עמ מד), הם חשבו עליהם (מב) שיהו טעונין (פרגמוטרים) [פרגמוטים], שלח עליהם צפרדעים והיו משרפים אותם, הם חשבו שיהו עושין בארץ, הרהיש הקב"ה את הארץ כנים, הם חשבו שיהו מוענין את בניהם (מג) כפדגוג הזה, (מד) שלח בהם אריות וזאבים ודובים, (כה) היה למצרי י' בנים אמר לישראל שיוליכם לשוק, והיה הארי בא ונופל אחד, והזאב אחד, והדוב אחד, והגמר אחד, והנחש שרף אחד, והיה נכנס אצל המצרי לבדו, והמצרי אומר איכן הם בני, אומר לו ישראל שב ואני אעשה לך חשבון, נפל האריה אחד (מו) וכך וכך עד שנתן לו חשבון, והם חשבו שיהו רועים את מקניהם, ושילח בהם את הדבר, שנאמר וימת כל מקנה מצרים (שמות טו), (מז) הם חשבו שיהו בלנין (רוחצין אותם), הביא עליהן את השחין, הם חשבו למקול אותם באבנים, הביא עליהם הקב"ה את הברד שנאמר ויהי ברד וגו' (שם טז כג), הם חשבו שיהו כורמיהם, הביא הקב"ה את הארבה ואכל אילנותיהם, שנאמר (ואכל) [ויאכל] את כל עשב הארץ וגו' (שם יט), הם חשבו לאסור אותם בבית האמורים, הביא הקב"ה עליהם חושך, שנאמר לא ראו איש את אחיו וגו' (שם טז כג), הם חשבו להרג אותם, הקב"ה הרג בכוריהם, שנאמר וה' הכה כל בכור (שם יב כט), הם חשבו לשקע אותם במים, אף הקב"ה שקען במים, שנאמר ונער פרעה וחילו בים סוף וגו' (שמות קלו טו):

[ו] (מח) וכל מכות שהביא הקב"ה על המצרים, הוא עתיד להביא על אדום,

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י מ

(לח) ואח"כ נתנם צבית האיסורים, נדפסם לא חזרו חשנן צבית האסורים: (למ) שנאמר וימש חשך וגו' והכונה לפסח דקרא ויהי חשך אפלה בכל ארץ ממרים שלשת ימים וגו' ולא קמו איש מתחתיו שלשת ימים: (מ) ולא חזרו והרג כל הגדולים שבהן, שנאמר וה' הכה כל בכור, וכן הוא נדפסם, ובפסיקתא, וברצתי ואח"כ הו"א כל גדול שבהן עון מכות בצורות, ובשאליות הביא ואח"כ הו"א הגדול שבהן והרגו זה מכת בצורות, והוסף להביא ראיה מן הכתוב שנאמר ויד כל צטר נמצרים ראשית אוניס צהאלי חס (הכלים עמ נא): (מא) כל מה שחשבו המצרים על ישראל, מוצא גם נדפסם שם, וכן מוצא צילקוט ואר"א רמו קפ"ב בשם התנחומא, ובעל השאלות השמים זה עד ר' לוי חתיה דר' זכריה כי הוא העתיק מן הפסיקתא ולא מן התנחומא: (מב) שיהו טעונין פרגמוטרים, תקנתי שז"ל פרגמוטים, פי' סחורה בל"י, ובכ"י רח"ס פרגמוטיא, ובנדפסם חשבו שיהו טעונין פרגמוטיין, וצילקוט פרגמוטיון, ונרשם בל"י פי' סחורות, והיא המלה היוונית παραμύματα (בג) כפדגוג, פי' בל"י רומי אומן המגדל את התיק, ובנדפסם שיהו טעונין אוחן בל"י פרגמוטיא (מג) שלח בהם אריות וזאבים ודובים, וכן מוצא צילקוט שם בשם התנחומא, ובנדפסם שלח בהן ערוב אריות וזאבים נמרים ונשרים: (כד) היה למצרי י' בנים, וכן מוצא בכ"י רח"ס וצילקוט שם כמו שהוא לפנינו, ובכ"י הגי' היו לישראל בנים, ובנדפסם היה למצרי עשרה בנים (כן הוא גם בדפוס קונסטנטינוא גם בדפוס וויניציא, אולם בדפוס מאנטוונה הציג חמשה בנים) והיו טענין לישראל להוילין לשוק בידו צא ארי טטל אחד ואז טעל אחד דוב אחד נמר אחד נשר אחד, ובמקום שכתוב נדפסם נשר אחד, נאמר לפנינו בכ"י והנחש שרף אחד, אולם בכ"י רומי ובכ"י רח"ס יתא' זה והביא רק ארי ואז דוב נמר: (מו) וכן וכך, וכ"ה בכ"י רומי גם צילקוט, וזה כי קצר המעתיק לחשכם טולס עוד הפעם, אולם נדפסם חשכם עוד הפעם בפרופרט, ובכ"י רח"ס חסרים המלות, נפל להאריה אחד וכך וכך עד שנתן לו חשבון: (מז) הם חשבו שיהו בלנין רוחלים אותם, המלות, רוחלים אותם" הוסף המעתיק מלת בלנין, וליתא בכ"י רומי ובכ"י רח"ס צילקוט בשם התנחומא, ונרשם שם בל"י פי' בעלי מרחץ" ובנדפסם הביא חשבו כדי שיהו מחמין לכן חמין, השמים המלה הזרה והציג מחמין לכן חמין" ומלת בלנין ידוע שפירושו צויו בעל המרחץ: (מח) וכל מכות שהביא הקב"ה על המצרים, מוצא ג"כ נדפסם אות ד', ומוצא צילקוט שם רמו קפ"ב בשם התנחומא, וכן צילקוט ישעיה רמו רז"א בשם התנחומא, וכן נשנה התחלת המאמר בתנחומא לעיל בפרשת ואר"א אות ט"ו, ושם הוא בשם ר' אלעזר בן פדת, וכן מוצא בן בשמו צילקוט ישעיה שם, וכן נשנה המאמר בפסיקתא פסקא ויהי צה"י הלילה, וגם ברצתי ומתחיל ר' לוי חתיה דר' זכריה בשם ר' זכריה כאשר שמע למצרים ט', ומן הפסיקתא הועתק אל השאלות שם פ' ט, ודברי השאלות טענים מן הפסיקתא ולא מן התנחומא, כאשר יראה כל מעין

שנאמר כאשר שמע למוצרים יחילו כשמע צור (ישעי' כג ט), (מט) אמר ר' אלעזר כל מקום שכתוב צור מלא, בצור המדינה הכתוב מדבר, וכל מקום שכתוב בו צר חסר ו', במלכות רומי הרשעה הזו הכתוב מדבר, (ג) שהיא מצירה לישראל. (גא) במצרים הביא עליהם מכת דם, אף באדום כן, שנאמר ונתתי מופתים בשמים ובארץ דם ואש וגו' והירה לדם (יואל ג ד), במצרים הביא עליהם צפרדעים, שהיה קולן קשה, אף באדום כן, (גב) שנאמר קול שאון מעיר וגו' (ישעי' סו ו), במצרים הביא עליהם כנים אף באדום [כן, שנאמר] ונהפכו נחליה לזפת ועפרה לגפרית (ישעי' לו ט), (גד) אין עפר אלא כנים, כד"א והך את עפר הארץ והיה כנים וגו' (שמות ח יב), (גה) במצרים הביא עליהם ערוב, אף באדום כן, שנאמר וירשוה קאת וקפור (וינשוף ועורב ישכנו בה) (ישעי' לו יא), במצרים הביא עליהם דבר, אף באדום כן, שנאמר ונשפמתי אתו בדבר (יחזקאל לה כג), במצרים הביא עליהם שחין, אף באדום כן, (נה) שנאמר וזאת תהיה המגפה (וגו' המק בשרו) (זכריה יד יב), במצרים הביא עליהם ברד, אף באדום כן, שנאמר וגשם שוטף ואבני אלגביש (יחזקאל סג), במצרים הביא עליהם ארבה, אף באדום כן, (נו) שנאמר בן אדם [וגו'] אמור לצפור כל כנף וגו' (שם נא יז), במצרים הביא

הערות ותקונים

גס פתח ג"כ בשם ר' לוי חגיגה דר' זכריה כמו בפסיקתא ועיין מה שהעירוני עוד על זה בהערה ל"ז לפסיקתא פסקא ויהי בחזי הלילה, ועיין רש"י בישעי' שם על הכתוב כאשר שמע למזרים כי דבריו נוצעים מהפסיקתא או מהתנחומא: (מט) א"ל אלעזר כל מקום שכתוב צור מלא, עיין לעיל פ' וארא בהערה קכ"ו, ומוצא בערוך ערך צר ו' בשם יממנו ויהי חשך אפלה והוא המאמר שלמינו גדלפס בלות ד': (ג) שהיא מזירה לישראל, בגדלפס נוסף מי שפרע מן הראשונים יפרע מאדום, ובפסיקתא גס ברבתי ויהי בחזי הלילה ר' לוי בשם ר' חמא בר חנינא אמר מי שפרע מן הראשונים הוא יפרע מן האחרונים, וכן מוצא בשאליות שם, והביא ר' לוי בר חנינא אמר יש לתקן ש"ל ר' לוי בשם ר' חמא בר חנינא אמר, וזוה תראה כי דבריו נוצעים מהפסיקתא, ובפסיקתא הערה ל"ז על המאמר מי שפרע שמוצא בשאליות וברבתי ובתנחומא ב"א, גס בזילקוט וארא רמו קפ"ב בשם התנחומא, אולם ה"ליון מהילקוט יש להציג על המאמר שלאחריו, מה מזרים בדם, ולא על מי שפרע כי זה לא הביא הילקוט אשר לא נמצא בתנחומא כ"ל שלמינו: (גא) במזרים הביא עליהם מכת דם, ובפסיקתא מה מזרים בדם חף אדום כן, ובשאליות השמים המעתיק מן מה מזרים בדם עד מה מזרים לפרע, שדלג מן מה עד מה ויש לתקן שם כמו שהוא בפסיקתא: (גב) שנאמר קול שאון מעיר, עיין בפסיקתא שם בהערה ל"ט: (גג) אין עפר אלא כנים כד"א והך את עפר, בפסיקתא פסקא ויהי בחזי הלילה בהערה ק"א העירוני כי המלות "כד"א והך את עפר הארץ" חסרות בפסיקתא רבתי, ובשאליות ובתנחומא הגדלפס הגי' במזרים כנים והך את עפר הארץ, ובאדום ונהפכו נחליה לזפת ועפרה לגפרית, אולם נוסחא משושבת היא כי בכל המכות לא הביא ראה מן המקרא על מזרים באשר שזה נודע לכל, ואין א"ל י"א פה מהכלל ובייא ראה מיותרת, אך הנוסחא הנכונה כמו שהביא הילקוט וארא רמו קפ"ב בשם התנחומא במזרים הביא עליהם כנים (אף לעתיד כן) [אף באדום כן] ונהפכו נחליה לזפת ועפרה לגפרית ואין עפר אלא כנים כד"א והך את עפר הארץ ע"כ, לכן חסרו בפסיקתא המלות, ואין עפר אלא כנים, כן תבנית שם, וכאשר הוא זילקוט הועתק מהתנחומא שלמינו ככ". והנה זילקוט תחת אשר לפנינו בכל המכות כתוב, אף אדום כן" ה"ע הוא, אף לעתיד כן" [הה עשות הדפוס]. ובשאליות דפוס וויזיאל שנת רנ"ז הגיח המדפיס מקום פני במקום מלת "אדום" ותיקן הגאון הרי"ב שם בשאליות הגדלפס עם שאלית שלט ע"פ הילקוט והוסף המלות "לעהיד לבא": (גד) במזרים הביא עליהם ערוב, בתנחומא הגדלפס נמצא לפי זה אחר כלות מכת ערוב מאמר אחד וזה תוארו, (נה) אבא בר כהנא אמר חשך אפלה שמשו במזרים אבא תו וכו' לא שמשו בצולם הזה ולא עתידין לשמש, והיכן עתידין לשמש בכרך גדול שבדומי (כ"ה) ככ"ה' מהאקספארד ובדפוס קאנשאטניגא גס וויזיאל, אבל המדפיס דפוס מאנטיבוב השמיט מלת "שבדומי" והציג מלת "שבקספארד" שנאמר ונסה עליה קו תאו ואבני צבו, ורצנן אמרי אומות העולם שלא קבלו את התורה שנתנה מתוך החשך עליהם הוא אומר כי אהה החושך יכסה ארץ וערפל לאומים, אבל ישראל ועליך יורח ה' וכבודו עליך יראה". זה הוסף אחד המעתיקים מן הפסיקתא סוף פסקא ויהי בחזי הלילה (דף סח ע"ב), ומוצא גס בשאליות וכחב ההוספה בדרו, וכנסה ההוספה חוץ למקומה בין ערוז לדבר, ושגגה המעתיק היא כמו שהעירוני בפסיקתא שם בהערה ק"ו: (גו) שנאמר וזאת תהיה המגפה, עיין בפסיקתא שם הערה ק"ב מה שהעירוני שם: (גז) שנאמר בן אדם [וגו'] אמור לצפור כל כנף, בפסיקתא הביא ב"א בכתוב שלאחריו בשר נגזרים שאלו וסיים וכתבי ואכלתם חלב בצבעה (יחזקאל סג), ובשאליות שם הביא בצבעה שנאמר בן אדם למזרים כל כנף ועל וז"ל שנאמר בן אדם אמור לצפור כל כנף וגו', גס מה שסיים וכתוב ואכלתם לחם לצבעה יש לתקן

חשך, אף באדם כן, שנאמר ונטה עליה קו תהו וגו' (ישעי' לז יא), במצרים נגף בכוריהם, אף באדם כן, (גז) שנאמר שמה נסיכי צפון (יחזקאל לב ל), ר' מאיר אומר (נח) וירדו ראמים עמם וגו' (ישעי' לז יז), (גט) מה במצרים משפרע מאלהיהם, ואחר כך פרע מהם, אף באדם משפרע משר שלהם, אחר כך הוא פורע מהם, שנאמר והיה ביום ההוא יפקוד ה' על צבא (מרום) [המרום] במרום, (ס) ועל מלכי האדמה (באדמה) [על האדמה] (סג עד כה) :

[ז] (סא) כך דרש ר' תנחומא, ויאמר ה' אל משה ואל אהרן בארץ מצרים לאמר, החדש הזה לכם ראש חדשים וגו' (שמות יב א ב). (סב) זש"ה ענה דודי ואמר לי קומי לך רעיתי יפתי ולכי לך כי הגה הסתיו עבר וגו' (סג"ט ב י יא) הנצינים נראו בארץ וגו' (סד טז יב). ענה דודי על ידי משה, ואמר לי על ידי אהרן. (סג) קומי לך רעיתי, בתו של אברהם (סד) שריעה אותי בעולמי. יפתי בתו של יצחק (סה) שייפה אותי בעולמי בשעה שעקדו אביו על גבי המזבח. ולכי לך, בתו של יעקב (סו) ששמע אל אביו ואל אמו [ויילך פדנה ארם] (בראשית כה ט). (סז) ר' עקיבא אומר קומי לך [לכי] כתיב, יו"ד עשרה, (סח) [בזכות] יו"ד דברות שאתה עתיד לקבל בסיני. קומי לך רעיתי יפתי וגו', ר' יוחנן אמר רעיתי שכתוב את הכבש האחד תעשה בבקר וגו' (שמות כט ט): ד"א רעיתי, בתו של אברהם שהיה ריעי, שנאמר ורע אברהם אהבי (ישעי' מה ט), יפתי בזכותו של יצחק, שיפה אותי בעולמי כששטח צוארו על גבי המזבח,

הערות ותקונים

ע"ל ואכלתם חלב לשבעה (יחזקאל סט) : (גז) שנאמר שמה נסיכי צפון, וכן הוא בתנחומא הגדס, וכן מובא בילקוט וארח רמז קפ"ב וילקוט ישעי' רמז רל"א בשם התנחומא, וביחזקאל סט כתוב בפסוק שלפניו שמה אדום מלכי וגו'. ובפסוק שלאחריו כתיב אותם יראה פרעה ונחם על כל המונה חלני חרצ פרעה וכל חילו וגו', ולזה כוון הדורש, אולם בפסיקתא וברבתי הושתק בשאלות הני' אף אדום כן שנאמר וירדו ראמים עמם (ישעי' לז ז) ואמר ר' מאיר וירדו רומים עמם, ומדברי התנחומא נראה שיש לתקן כן בפסיקתא : (נח) וירדו רומיים עמם, כ"ה גם בפסיקתא, בשאלות חסרה מלה זאת, ובשאלות דפוס וויניצי' שנת רננ"ג היח המדפיס ריוח פניו במקום המלה הזאת, והיתה גם זאת מיראת המדפיס כיני קדם, ובתנחומא הגדס בדפוסים הראשונים כתיב ג"כ וירדו רומים עמם, אולם בדפוסים אחרונים הצינו וירדו ע"ז עמם : (גט) מה המגרים משפרע מאלהיהם (ובגדפס מאלגליהם) והא"כ פרע מהם, כ"ה גם בגדפס והסיוס הזה ליתא בפסיקתא וברבתי. ועם נמצא המאמר כי הגה החושך יכסה ארץ ר' אבא בר כהנא אמר חשך ואלפלא שמשו במצרים שלשת ימים כ"ו עד סוף הפסיקתא וכן הושתק בשאלות כן מהפסיקתא, ובתנחומא הגדפס נוסף המאמר הזה בין ערוז לבדן : עיין לעיל הערה ל"ד מה שהעירונו על זה : (ס) ועל מלכי האדמה בלדמה, וכן מובא בכ"י רומי ובכ"י רח"ס ובגדפס, גם בילקוט וארח סט, ובקרא כתיב ועל מלכי האדמה על האדמה, אולם בכל המקומות מובא לנכון על צבא המרום : (סא) כך דרש רבי תנחומא, וכן רשום בכ"י רומי וכ"י רח"ס, ובכ"י שני של אקספארד אחר שהביא אות ה' המתחיל "ממכילתא" במקום לפניו כתוב, "ממכילתא דר' שמעאל" וגם אחר סיוס אות ו' המתחיל החודש, ולפניו אות ז', נוסף המאמר הזה וכתוב עליו "תנחומא" ונרשם בלדו בכתב מאוחר "מכאן עד ויהי בחגי הלילה אינו בדפוס" : (סב) זש"ה ענה דודי, נשנה בפסיקתא החודש (דף נ ע"א), וכן הושתק ברבתי פט"ו פסקא החודש, (כי כל הפסקא ברבתי נשתקא מן הפסיקתא הישנה), ונשנה גם במדרש חזית פ"ב בפסוק הזה, ועם מתחיל ר' עזריה אמר לא היא עניה ולא היא אמורה אלא ענה לי ע"י משה ואמר לי ע"י אהרן : (סג) קומי לך רעיתי, בפסיקתא קומי לך זרזי גרמך, ובמדרש חזית נשטות זרזי גרמך, והא"כ מתחיל רעיתי בתו של אברהם : (סד) שריעה אותי בעולמי, פעל מענין רישות ואחוס ע"פ מאמרם תנחומא הגדפס ריש פ' לך שאיחה את העולם לפני הקב"ה, ובכ"י שני של אקספארד נשטות שריעה אחי בעולמו, ואחר המלות בחזית סג הני' קומי לך בתו של אברהם דכתיב ביה לך לך מארץ, ולדעתי יש לתקן סג וכל"ל קומי לך זרזי גרמך, דכתיב לך לך מארץ, רעיתי בתו של אברהם שריעה אותי בעולמי, והראיה דכתיב לך לך מארץ, הוא על קומי לך, דריש מלת לך והביא ראה מן לך לך, ר"ל שתייה זרזי, וכן העירוני בהערה קכ"ז בפסיקתא : (סה) שיפה אותי בעולמי, בפסיקתא שיפה שמי בעולמי, ובמדרש חזית שריעה אותי וייפה אותי על גבי המזבח, הביא ב' נוסחאות יחד "שריעה אותי", וייפה אותי" גם צ"ל [בשעה שעקדו אביו] על גבי המזבח : (סו) ששמע אל אביו. בפסיקתא ובחזית הגי' ששמע לאביו ולמה שנאמר ושמע יעקב אל אביו ואל אמו וילך פדנה ארם (בראשית כה ז) : (סז) ר' עקיבא אומר קומי לכי, לכי כתיב, ר"ל הקרי הוא קומי לך והכתוב לכי, והואלמר מר' עקיבא וגם מר' יוחנן ליתא בפסיקתא ובחזית : (סח) בזכות יו"ד דברות, כן תקתי כמו שהוא לנכון בכ"י רומי וכ"י רח"ס ובכ"י

ולכי לך בזכותו של יעקב, שאמרה לו אמו קום לך פדנה ארם וגו' (נלאשית כה ז). כי הנה הסתיו עבר [הגשם חלף הלך לו], (ספ) מהו הסתיו והגשם, אלא הסתיו ו' חדשים (ע) ואין מרחות בתוכו אלא שהגשם יורד: ד"א כי הנה הסתיו עבר, (עא) אלו ארבע מאות שנה שנזרזו על אבותינו במצרים, הגשם חלף הלך לו, אלו מאתים ועשר שנים שעשו אבותינו במצרים: ד"א כי הנה הסתיו עבר, אילו רד"ו שנה שהיו אבותינו במצרים, הגשם חלף הלך לו, (עב) אלו שמונים ושש שנים שהחך השיעבוד על ישראל במצרים משגולדה מרים, (עג) לפיכך נקרא שמה מרים על שם המיורז: הנצנים נראו בארץ, (עד) אלו הגואלים. ועת הזמיר הגיע, (עה) הגיע זמנה של ערלה להזמר, (עו) הגיע זמן שתעשה לי זמרה שנאמר עזי וזמרת יה (שמות עו ז). הגיע זמנה של תורה להנתן, שכתוב בה זמירות היו לי חקיך (תהלים קט ג), וקול התור נשמע בארצנו (עז) ר' יוחנן אמר קול התור זה משה, שנאמר ויאמר משה כה אמר ה' כחצות הלילה וגו' (שמות יד ז). התאנה הנטה פניה (ש"ס טז יג), (עח) אלו רשעי ישראל שגזרו בשלשת ימי החשך, והנפנים סמדר נתנו ריח (סס), (עט) אילו הבינוניים שעשו

הערות ותקונים

ובכ"ו שני של אקספארד: (ספ) מהו הסתיו והגשם, בכ"ו רומי מהו הסתיו זה הגשם והוא לומר כי הסתיו עבר אלא הסתיו ו' חדשים כו'. ובכ"ו שני של אקספארד כי הנה הסתיו עבר לא הסתיו הוא הגשם, וכן בפסיקתא סס ובמדרש חזית בפסוק כי הנה הסתיו עבר ולא הוא הגשם ולא הוא הסתיו, ובכ"ו רח"ס מהו הסתיו אלא הסתיו ד' חדשים ל"ו ו' חדשים: (ע) ואין מרחות בתוכו אלא שהגשם יורד, בפסיקתא וברצתי וזמתי ולא הוא הגשם ולא הוא הסתיו א"ר תנחומא עיקר מרחותא מערא, ולדעתו כוונתו זה שהביאו, א"ר תנחומא אל התנחומא כ"ו שלפניו: (עא) ד"א אלו ארבע מאות שנים, מובא בפסיקתא סס, ובכ"ו שני של אקספארד השמיים המעתיק מן ד"א עד ד"א השני: (עב) אלו שמונים ושש שנים, עיין סדר עולם רבא פ"ג מנלא משמת לוי ועד שינאו ישראל ממנרים קמ"ז שנה ואין השעבוד יותר על כן ולא פחות מן פ"ז שנים כשעתייה של מרים, ולמה נקרא שמה מרים על שם מיורז: (עג) לפיכך נקרא שמה מרים על שם המיורז, בפסיקתא סס ולמה נקרא שמה מרים, א"ר לטון מרור כד"א וימררו את חייהם (שמות א יד), ובמדרש חזית יט פה הוספה בזה הלשון: "פירושם שלכך שמה מרים על שם שנאמר וימררו את חייהם כי מרים לטון מיורז הוא" והס דברי חזית מעתיק: (עד) אלו הגואלים, ר"ל משה ואהרן, ובפסיקתא כתוב מפורש הנגיים נראו בארץ זה משה ואהרן, וזמיות הגירסא הנגיים נראו בארץ הנגיות נראו בארץ חזיה זה משה ואהרן שנאמר ויאמר ה' אל משה ואל אהרן בארץ מצרים, ועיין רש"י שיר השירים ב' י"ב, והוראת הנגיות ר"ל משה ואהרן שצאו בנגותו של מוקס: (עה) הגיע זמנה של ערלה להזמר, דריש זמיר לטון כריתה שאלו בני ישראל לאכול פסחיהם, במדרש חזית מוסף הגיע זמנו של ישראל להגאל, וזמיות סס גם בפסיקתא מוסף הגיע זמן של מנרים שיזמרו הגיע זמן של ע"ז שלהם שתעקר זמנא ובכל אלה מנרים אעשה פסעים. הגיע זמן של ס' שיעקב שנאמר ויבקעו הגוים: (עו) הגיע זמן שתעשה לי זמורה שנאמר עזי וזמרת יה, בפסיקתא וזמיות הגירסא הגיע זמנה של שירה שהאמר שנאמר אז יסיר משה ובני ישראל, הגיע זמנה של תורה שתנתן שנאמר עזי וזמרת יה. ר' ביבי אמר זמירות היו לי חקיך (תהלים קט ג), א"ר תנחומא הגיע זמן שיעשה ישראל זמירות להקב"ה שנאמר עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה ע"כ. בהערות שלי להפסיקתא הערה קל"ה העירוני על דברי ר' ביבי שהביא זמירות היו לי חקיך שבה לפרש המאמר שלפניו שדברי תורה נקראו זמירות, עיין סוטה ל"ה ע"א שקרא לדברי תורה זמירות, ומאשר הוא לפניו בתנחומא כתוב כן מפורש הגיע זמנה של תורה להנתן שכתיב בה זמירות היו לי חקיך, ובמדרש חזית נאמר מאמר מר' ביבי אחר המאמר מר' תנחומא וכן הגי' סס ר' תנחומא אמר הגיע זמן שתעשו זמירות להקב"ה שנאמר עזי וזמרת יה, אמר ר' ביבי זמירות היו לי חקיך. ומה שכתיב זמן בפסיקתא בתחלה הגיע זמן של תורה שתנתן שנאמר עזי וזמרת יה, ולכאורה איך לה הבינה, וגראה שכוון למאמר ר"ל איך עזו אלא תורה, ולכן הביא ראיה מסמיכות מלת זמירות אל מלת עזי. ועתה אעיר עוד כי מה שהביא בעל הפסיקתא א"ר תנחומא הגיע זמן שיעשה ישראל זמירות להקב"ה שנאמר עזי וזמרת יה" כוון בזה אל מאמר התנחומא שלפניו: (עז) ר' יוחנן אמר קול התור זה משה, בפסיקתא וזמיות סס הגי' קול התור אמר ר' יוחנן קול תייר טוב נשמע בארצנו זה משה. והעירוני סס בפסיקתא בהערה קל"ז תייר טוב מובא בערוך ערך תייר בשם הפסיקתא והוא סס מפעל לתור את הארץ, ותרגום עינים הייתי לעור (איוב כט טו) תייר הייתי, ובב"ק קמ"ו ע"ב תייר ההולך לפניו פירש"י תייר מראה לשה הדרך, (עח) אלו רשעי ישראל שגזרו בשלשת ימי החשך, בפסיקתא אלו ג' ימים של אפלה שכלו בהם רשעי ישראל, ומובא ברש"י ש"ס ב' י"ג ויסיים כד נדרש בפסיקתא, גם הפירוש שפירש סס ענה דודי ע"י משה, לקח מהבסיקתא, וראיתי בכ"ו שני של אקספארד השמיים כל זה הביא רש"י וקול התור נשמע בארצנו כשאמרה כנסת ישראל נעשה ושמע: (עט) אלו הבינוניים

תשובה ונתקבלו. (פ) אמר להם הקב"ה מזה אתם יושבים, קומי לך מתו הרשעים והבינונים עשו תשובה, קומי לך בחודש הזה אתם נגאליים:

[ח] ד"א החדש הזה. וז"ש מה כחי כי איהל וגו' אם כח אבנים כחי (ואם) [אם] בשחי נחוש (אויב יא' י), אמרו ישראל לפני הקב"ה רבונו של עולם אם כח אבנים כחינו ואם בשרינו של נחושתי הוא, מה כחי כי איהל, אמר להם הקב"ה חייכם (פא) כל מה (שהייתם) [שקיותם בהיותכם] משועבדים יפה (הייתם) [קויתם], ובחדש הזה אתם נגאליים: (פב) מה כתיב למעלה מן הענין ויאמר ה' אל משה לא ישמע אליכם פרעה וגו' (שמות י"ט), ר' יהודה ור' נחמיה, ר' יהודה אומר (פג) הפרשה הזו מתחילת המכות היא מדברת, לא ישמע אליכם פרעה, ור' נחמיה אומר במקומה היא אמורה, בים יותר ממצרים. ומשה ואהרן עשו את כל המופתים וגו' (ס"ט ס"י), ביקש הקב"ה ליתן את הפרשה הזו למשה לעצמו, (פד) אל הקב"ה יפה לימדת, חייכם לשניכם אני גותנה, שנאמר ויאמר ה' אל משה ואל אהרן וגו' (ס"ט ס"ב): (פה) החדש הזה לכם, בארץ מצרים נגלה עליהם הקב"ה, זה אחד מן המקומות שנגלה הסהור (פו) במקום הטומאה, וכל כך למה, בשביל ישראל, (פז) החדש הזה לכם, משעה שבראתי את עולמי לא התחלתי לגאול אומה מתוך אומה אלא לכם אני מחדש הדבר הזה: ד"א החדש הזה, אמר הקב"ה משעה שבראתי את עולמי הייתי נושא משאוי לחשב [חשבונות] של חדשים, מכאן ואילך הוא מסור לכם, (פח) לכם הוא מסור, ואין אתם מסורין בידו: מעשה בר' הייא הגדול שעלה הירח ערב ראש השנה והלכו הבתמין לאורו מהלך ג' מילין, ראה אותו ר' הייא נטל ציורות ועפר והיה זורק בו, אמר למורדו אנו מבקשין לחדשך ועלית לך עכשיו, מיד נבלע במקומו, למה שהוא ברשותו: [ט] החדש הזה לכם. (פח*) אתם מונין לחדשים, אבל אומות העולם מוניים ליום, (פט) אמר ר' אבין הלוי מנהגו של עולם הוא, שיהא הגדול מונה לגדול, והקטן לקטן, עשו שהוא גדול, שנאמר בנה הגדול (נראשית כ"ו טו), מונה לחמה שהוא גדול שנאמר את המאור הגדול (ס"ט ס"א טו), יעקב שנקרא קטן, שנאמר בנה הקטן (ס"ט ס"ו טו), מונה לקטן ללבנה, שנאמר ואת המאור הקטן (נראשית א' טו) הוי החדש הזה [לכם]:

הערות ותקונים

הציונים, וכ"כ צ"ל רומי וזכ"ל רח"ס וזכ"ל שני של אקספארד וצפסיקתא ונחזית אלו הסגרים, וכן מוצא צר"ס שה"ש שם בשם הכסיקתא: (פ) אמר להם הקב"ה, וכ"כ צ"ל רומי, אצל צכ"ל שני של אקספארד הני' אלו ציונים שעשו תשובה קומי לך שתינו נגאליים צחודש הזה, וצפסיקתא ונחזית איהא אמר להם משה כל הדין ריחא טבא אית גביכון ואתם יתיבין הכא קומי לך רעית' יפתי ולכי לך: (פא) כל מה שהיית, וכ"כ צ"ל רח"ס, ותקתי כמו שהוא לנכון צכ"ל רומי, וזכ"ל שני של אקספארד אמר להם הקב"ה יפה קיתם יפה פתחם צחודש הזה אתם נגאליים: (פב) מה כתיב למעלה מן הענין עד החדש הזה חסר צכ"ל שני של אקספארד: (פג) הפרשה הזו מתחילת המטות היא מדברת, צכ"ל רומי וזכ"ל רח"ס מתחלת המכות הכתוב מדבר: (פד) אל הקב"ה יפה לימדת, צכ"ל רומי נוסף בלדו הוספה [א"ר] יחוק נכנסה סיגוריא לפני הקב"ה אמרה לפניו רבש"ע משה ואהרן עשו וגו' (שמות י"א י) ואתה מבקש ליתן את הפרשה הזאת למשה בלנד [אל הקב"ה יפה לימדת כו': (פה) החדש הזה לכם, בחרץ מלרים, צכ"ל רומי וכ"ל רח"ס המלות, החדש הזה יתא, ומתחיל בחרץ מלרים, וזכ"ל שני של אקספארד הגירסא החדש הזה לכם החדש הזה לכם בחרץ מלרים נגלה עליהם הקב"ה: (פז) במקום הטומאה, צכ"ל רומי וכ"ל שני של אקספארד נוסף ומהיכן נגלה עליהם מתוך חללו של עולם, וזכ"ל רח"ס הוא כמו לפנינו: (פח) החדש הזה לכם משעה שבראתי, צכ"ל רומי וזכ"ל רח"ס כתוב ד"א החדש וכו', וזכ"ל שני של אקספארד לא הביא כלל המלות החדש הזה לכם, רק אמר הקב"ה משעה שבראתי כו'. והמאמר נשנה צפסיקתא החדש (דף ק"ב ע"א) ושם מוצא צכ"ל ר' צרכי צכ"ל יודה בר' שמעון, וע"ש צהרע קס"ט שהעירתי המפרש (וצטעות שם המדרש) מפסיקתא רבתי דפוט צרעפלו והגאון צעל ז"א מחקו המלות, לעתיד לבא, ומדברתי התנחומא שלפנינו תראה שחסר נ"כ, וצפסיקתא שם סיים הה"ד או הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי מקרב גוי וגו' וכן סיים כן צכ"ל שני של אקספארד: (פח) לכם הוא מסור כו', מעשה בר' הייא כו', מוצא בליקוט צא רמז קל"א אחר המאמר שביא ממנרא ענינה דף ה' ותסר היין, התנחומא: (פח) אתם מונין לחדשים, נשנה צפסיקתא החדש (דף ק"ב ע"א): (פט) א"ר אבין הלוי, וכ"כ צ"ל רומי וכ"ל רח"ס, וזכ"ל צ"ל אקספארד הביא א"ר אבין וחקר מלת הלוי, גם במקום מנהגו של עולם מוצא שם יצונו של עולם, וצפסיקתא שם מוצא צכ"ל לוי צכ"ל ר' יוסי דרך ארץ הוא הגדול מונה לגדול

השנה, אומרים מלאכי השרת לפני הקב"ה, רבנו של עולם לא אמרת לנו למחר ראש השנה, אמר להם החשבון בידם שנאמר החדש הזה לכם מסור הוא לכם, ואני ואתם נגד אצל בניי שכל מה שהם עושים נגד עמהם. אמר משה (ומי) [כי מי] גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו כה' אלהינו בכל קראנו אליו (דברים ד י), ואין לשון קראנו אלא מועדים, שנאמר [אלה מועדי ה' וגו'] מקראי קדש (ויקרא כ ד), לכן כתיב החדש הזה: [יד] (קב) אמר להם הקב"ה לישראל בחדש הזה אתם נגאלים, אמרו לו תאמר שאתם נגאלים, ואנו עתידין להשתעבד פעם אחרת, אמר להם עד עכשיו יש לכם ראש וראשון, וראש זו מלכות בבל, (קב) שנאמר אנת הוא רישא דדהבא (דמלא ב נח), זה נבוכדנצר, וראשון זה עשו, שנאמר ויצא הראשון אדמוני (בראשית כס כב), אלו הן העתידים להשתעבד בכם:

[טו] (קג) ד"א החדש הזה. אם וזיתם אתם מונין (קד) למליאתו, אברהם יצחק ויעקב (קה) [יהודה] פריץ חצרון רם עמינדב נהשון שלמון בעוץ עובד ישי דוד ושלמה, וישב שלמה על כסא ה' למלך (דמ"א כט ג), ואם לאו אתם מונין לפנמו, (קו) רחבעם (אביה), ומן רחבעם התחילו פוגמין והולכין, שלמה עשה מגיני הזהב, וכיון שעמד רחבעם עשה של נחושת, שנאמר ויעש המלך רחבעם תחת מגיני נחושת (מ"א יד כו), התחילו לפחות, (רחבעם) אביה אסא יהושפט (קז) [יהודה] (יהורם) אחזיהו יואש אמציהו עוזיהו יותם אחז חזקיהו מנשה אמון יאשיהו צדקיהו, [וכתיב] ואת עיני צדקיהו עור (מ"ב כט ז), הוי החדש בפנמו, בא הירח התחילו מהלכים בחשך, אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבנו של עולם עד מתי יהיה החשך עולם עלינו, והאור לאומות העולם, (קה) אמר הקב"ה [חייכם לעולם הבא אני מביא חשכה לאומות העולם] והאורה לכם, אמר ישעיה כי הנה החשך יכסה ארץ וערפל לאומים, ועליהם יורח ה', וכבודו עליך יראה (ישעיה ס ב):

[טז] וידקי בחצי הלילה וה' הכה כל בכור וגו' (שמות יב כט). (קפ) זש"ה חצות לילה אקום להודות לך (תהלים קיט כ), אמר דוד חייב אני לעמוד ולהודות לך, על מה שעשית עם זקיני ועם זקינתי בחצות הלילה, אימתי בשעה שחזרה נעמי ורות המואביה כלתה, מה כתיב ותהום כל העיר [עליה ותאמרנה הזאת נעמי] (רות א ט), זו היא

הערות ותקונים

שם בהערה ק"ג, אולם בתנחומא נאמר במקומה, והז' ו' הספרים: (קב) אמר להם הקב"ה לישראל כו'. בפסיקתא פסקא החדש (דף נ"ה ע"ב) מתחיל ר' זכריה בשם ר' יצחק אמר החדש הזה לכם חדשו מעשיכם שעדיין ראש וראשון עתידין לבוא, ראש זה נבוכדנצר כו'. והעירתי שם בהערה ר"ג מוצא זילקוט בא רמו ק"ג בשם הפסיקתא וחסר שם האומר, וכן הנוסחה שם, א"ל הנוסחה לישראל בחדש הזה אתם נגאלין, א"ל תאמר שאנו נגאלין, ואנו משתעבדים פעם אחרת, א"ל חדשו מעשיכם כו', ומדברי התנחומא שלפנינו תראה שהילקוט העתיק כלשון התנחומא: (קב) שנאמר אנת הוא רישא דדהבא, וכן מוצא בכ"י רומי וכ"י רח"ס וכ"י שני של אקספארד, ובפסיקתא וזילקוט ובמקרא כתוב אנתה הוא ראשה די דהבא: (קג) ד"א החדש הזה, אם זכיתם, מוצא בפסיקתא החדש (דף כ"ג ע"א) ושם מתחיל אמר ר' זכריה החדש הזה לכם, סימן הוא לכם, כירח יבן עולם (תהלים פט ל"ח) כהדין סיבא על עיליאי, אם זכיתם הרי אתם מונין למליאתה ט', ועיין במדרש שמ"ר סוף פס"ו, ושם הלשון משונה כמו שהעירתי בפסיקתא שם הערה קפ"ג: (קד) למליאתו כו' לפנמו, בפסיקתא למליאתה לפנמה: (קה) יהודה, הוספתי וכו' בכ"י רומי וכ"י רח"ס וכ"י שני של אקספארד ובפסיקתא שם: (קו) רחבעם אביה, ומן רחבעם התחילו פוגמין, הסגרתי מלת "אביה" והמלות ומן רחבעם התחילו, הוא מאמר מוסגר על רחבעם, וכן הסגרתי אח"כ מלת רחבעם כי מיותר הוא, וכ"ה בשעוה בכ"י רומי וכ"י רח"ס וכ"י שני של אקספארד, ובפסיקתא וזילקוט רמז ק"ג לא מוצא בהוספה, ומן רחבעם התחילו פוגמין: (קז) יהודה, תקתי יהורם כמו שהוא בכ"י רומי וכ"י רח"ס וכ"י שני של אקספארד ובפסיקתא: (קח) אמר הקב"ה, הוספתי חייכם כו' כמו שהוא בכ"י רומי וכ"י רח"ס, ובכ"י שני של אקספארד הני' אמר להם חייכם לעולם הבא אני מחשך להם ומאיר להם, שנאמר כי הנה החשך וגו', ומן הסיוס בא הירח התחילו מהלכים בחשך ליתא בפסיקתא: (קט) זש"ה חצות לילה אמר דוד כו', זה לא הועתק בכ"י שני של אקספארד, ומוצא זילקוט תהלים רמז תתע"ו בשם התנחומא, ועיין בפסיקתא פסקא ויהי בחצי הלילה (דף ס"ג ע"א) ד"א על משפטי לדרך על משפטים שהבאת על אומות העולם ועל לדרך שהבאת ועשית עם אקני ועם זקנתי ט', ומוצא במדרש רות פ"ו אות א', ד"א על משפטי לדרך, וזדרך אגב אתקין פה בהערה כ"ד

שהיתה מהלכת (קי) (באיסקופיא סתמא) [באיסקופיסמא], נעמי זו היא שהיתה מהלכת ולבשת (קיא) מילתין, האמונים עלי תילע וגו' (אכס ד), ישבו שתיהן בתוך בית אחד. ותאמר [לה] נעמי (אל רות כלתה) [חמותה] בתי הלא אבקש [לך] מנוח וגו' (רות ג א), מיכאן אמרו שאין לאשה מנוח בבית אביה כי אם בבית בעלה, ועתה הלא בועז מודעתנו (סס סס ב), מהו מודעתנו מקרובינו הוא, (הלא) [שנאמר] קרוב לנו האיש וגו' (סס ג כה). ונשיא של דור למה היה יוצא וישן לו בגורן, (קיב) אלא שהיה הדור פרוץ הרבה, והיה יוצא וישן בגורן, בשביל לגדור את הפרוצים, אלא ורחצת וסכת (סס ג א) לא עשתה כן, אלא רות היתה נקיה הרבה, (קיג) אמרה מי שהיתה רואה אותי כך, ואמר זונה זו מה עשתה, ותרד הגורן [ותעש ככל אשר צותה חמותה] (סס סס ו), משירדה עשתה כל מה שצותה חמותה: ויאכל בועז וישת וייטב (אל) לבו (סס סס ז), מהו וייטב לבו, (קיד) שאכל מתיקות אחר מזונו, (קמו) רפי שמיני מתיקה מרגילין הלשון לתורה: (קמו) ד"א וייטב לבו. שגיע בתורה שכתוב בה טוב לי תורת פיך (תהלים קט עב). ויבא לשכב בקצה הערימה [ותבא בלש] (מס סס), (קיו) בלש בגוה: ותגל מרגלותיו ותשכב (סס), והיה בחצי הלילה וגו' (סס סס ח), (קיא) שעמד לעסוק בתורה, ויהרד האיש וילפת. (סס), (קיס) בא לצעוק מיד אחזה בו, ואין הלשון הזה אלא לשון תפיסה, שנאמר וילפת שמשון (שופטים יו ט), מהו ויהרד, סבר שמא רוח הוא או מויק, (קכ) נתן ידו על ראשה ומצאה אשה, (קכא) כי השדים אין להם שיער: ויאמר מי את, ותאמר אנכי רות אמתך [וגו'], ויאמר ברוכה את לה' בתי (מס ג ט), לא דייה שלא קיללה, אלא שבירכה, הישבת חסדך האחרון מן הראשון (סס), כך היה בועז, דורש מה אוהבת אשה בתור עני מוקן עשיר, (קכב) ואני בן שמונים שנה, ובאת אצלי לקדש שם שמים, התחיל לברכה, אמר לה ליני הלילה וגו' [אם יגאלך טוב] (סס סס ג), ואם לא חפץ לגאלך וגו' (סס), אמר ר' יהודה הלוי בר' שלום (קכג) בא לו יצר הרע, אמר לו אתה פגנו והיא פנויה, מול אותה, מיד השביע ליצרו ואמר לו חי ה' (סס), איני נוגע

הערות ותקונים

כ"ד לפסקא סה לפני המלות י"ל נפתחאוס, חסרים המלות "כתב המ"כ" (קו) צאיסקופיא סתמא, תקתי סל"ל צאיסקופיסמא, וכ"ה לנכון צכ" רומי, וכן נטה נמדרש רות פ"ג אות ו' פסוק ותלכנה שתיך, ומובא בילקוט רות רמז תר"א בשם מדרש רות, וז"ל צעערי נאליס ועמיס, לשעבר היתה מהלכת צאיסקופיות [צ"ל צאיסקופסאות] שלה, ועכשיו היא מהלכת יחפה כו', ודברי המדרש נובעים מהתנחומא שלמינו, וצכ" רח"ס צאיסקופיסין, והוראת המלה ביוני ἡδιστάτα עלות צכ. עיין בפסיקתא פסקא ויהי ביום כלות משה הערה קמ"ה ופסקא בחודש השלישי הערה י"ז: (קיא) מילתין, פי' נגדי מלית, עיין ערוך ערך מל י"ד (מילת), וכן ברות רבה שם לשעבר היתה מכסה בצנדי מילתין, וס"ס שם ועכשיו היא מכסה בסמרטוין, פי' צנדים בלויס וקרועים, וצכ" רומי נעטות נובשת מילמנין צ"ל מילתין, והוא לנכון גם צכ" רח"ס: (קיב) אלא שהיה הדור פרוץ הרבה, לזה המאמר כוון רש"י בפירושו לרות: (קיג) אמרה מי שהיתה רואה אותי כך כו', צכ" רומי וכ" רח"ס אמרה מי שהיה רואה אותי כאלן אומר זונה היא, מה עשתה ותרד הגורן, וכן יש לתקן לפינו, ולזה המאמר כוון רש"י ז"ל בפירושו לרות, ותרד הגורן היא אמרה לה ורחצת וסכת ושמת שמלותיך עלך וחס"י וירדת הגורן, והיא לא עשתה כן אלא אמרה אם ארד כשמיני מקבטת הפוגע בי והוראה אותי יאמר שאני זונה, לפיכך ירדה בתחלה הגורן ואח"כ קטטה את עצמה: (קיד) שאכל מתיקות אחר מזונו, נטה ברות רבה פ"ה אות ט": (קמו) לפי שמיני מתיקה מרגילין הלשון לתורה, זה שמט צכ" רומי וכ" רח"ס, ובמדרש רות שם שהיא מרגלת לשון לתורה: (קמו) ד"א וייטב לבן שיער בתורה, וכן הוא נמדרש רות שם, ולזה כוון רש"י לרות וייטב לבו עסק בתורה: (קיו) מהו בלש בגוה, וכן רש"י כתב בלש בגוה, וצכ" רומי מהו בלש בגוה, נתחברו אותיות נו ועשית פ: (קיא) שעמד לעסוק בתורה דכתיב חלות לילה אקוס להודות לך (תהלים קי"ט ס"ג) ועיין פסיקתא ויהי בחצי הלילה (דף ס"ב ע"ב): (קיס) בא לצעוק, לזה המאמר כוון רש"י צפ"י רות שם: (קכ) נתן ידו על ראשה ומצאה אשה, כן הביא רש"י ברות שם ונובע מהתנחומא: (קכא) כי השדים אין להם שיער, ברות רבה שם התחיל ממשמש בשערה אמר רוחות אין להם שיער, והמלות כי השדים אין להם שיער יתא צכ" רומי וכ" רח"ס: (קכב) ואני בן שמונים שנה, וכ"ה צכ" רומי וכ" רח"ס, וכן ברות רבה פ"ו אות ב', בועז היה בן שמונים שנה ולא נפקד, ולא אדע מנין לו שהיה בן שמונים: (קכג) בא לי יצרו, לזה המאמר כוון רש"י צפ"י לרות שם, ויש מרבותיו אמרו ליצרו נשבע, שהיה יצרו מקשרנו, אתה פגו והיא פנויה בא עליה, ונשבע שלא יבא עליה אלא ע"י נישואין, ובמדרש רות סוף פ"ו מובא זה בשם ר' יהודה סתם, וכן צו"ר פכ"ג אות י"א מובא זה בשם ר' יודן, ועיין ספרי בהעלתך פסקא פ"ח: אמר

בה. (קבד) אמר ר' הונא אמרה לו בדברים אתה מוציאני, אמר לה חי ה' אני מוציאך בדברים, אמר דוד חייב אני להודות לך על נסים שעשית עם זקני ועם זקנתי בלילה, לכן חצות הלילה אקים להודות לך: ד"א חצות, מדבר בישראל שהיו במצרים רבוצים על מפותיהם, והקב"ה עשה מלחמתן, שנאמר ויהי בחצי הלילה וה' הכה כל בכור וגו': [ח] ויהי בחצי הלילה. וזשה מקים דבר עבדו וגו' (ישעי' מד טו). (קבד) ר' ברכיה בשם ר' לוי אמר (קבו) מהו מקים דבר עבדו, אין אנו יודעין שאומר ליירושלים תושב ולערי יהודה תבנינה (סע), אלא מלאך אחד נגלה על יעקב אבינו, א"ל מה שמך, א"ל יעקב, לא יעקב יאמר עוד שמך וגו' (נבאשית לב כח). ועצת מלאכיו ירשלים (ישעי' סט), נגלה הקב"ה על יעקב לקיים גזירתו של אותו מלאכיו ויאמר לו אלהים שמך יעקב (נבאשית נט י), יירושלים שכל הנביאים מתנבאים עליה על אחת כמה וכמה: (קבו) ד"א מקים דבר עבדו, זה משה, שנאמר בו לא כן עבדי משה (במדבר יב יב), ועצת מלאכיו ירשלים זה משה, שנאמר וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים (סע כ"ו), אמר הקב"ה למשה, לך אמור לישראל ועברתי בארץ מצרים, הלך משה ואמר לישראל כחצות הלילה, אמר הקב"ה והלא כבר הבטחתי את משה ואמרתי לא כן עבדי משה, אני לא אמרתי כן ויהא עבדי משה נראה כמכזב, אלא מה משה אמר כחצות הלילה, אף אני אעשה בחצי הלילה, לקיים גזירתו של משה, הוי מקים דבר עבדו, לפיכך ויהי בחצי הלילה, (קבד) מלמד שנחלק הלילה מאליו, וחלק כחוש השערה: ויהי בחצי הלילה, (*קבד) ר' אלעזר בן פדת אמר כל מקום שנאמר וה' הוא (קבט) וסנקלימין שלו, ישב עליהם הקב"ה בדין וגזרו בית דין של מעלה שינפכו בכורי מצרים, לכן ויהי בחצי הלילה וגו': אמר ריש לקיש מלמד שהיה לפני המכה מכה אחרת, כיצד כל שעה שהיה הקב"ה מבקש להביא מכה על המצרים משלה משה ואומר לו לך אמור להן שאני מביא עליהן מכה פלונית, ובשעה שבאת מכת בכורות, אמר להן משה כחצות הלילה:

[יה] ומת כל בכור (שמות י"ו). (קל) נתכנסו כל הבכורות אצל אבותיהן אמרו להם כל מה שאמר משה הביא עלינו, אין אתם מבקשין שנחיה, אלא בואו ונוציא את (העבדים) [העברים] הללו מבינינו, ואם לאו הרי אנו מתים, השיבו אותם ואמרו להם אפילו כל המצרים מתים אינן יוצאין מכאן, מה עשו נתכנסו כל הבכורות והלכו להם אצל פרעה והיו מצווחין אל פרעה ואומרים לו בבקשה ממך הוצא העם הזה שבשבילים הרעה תבא (עליהם ועליו) [עלינו ועליך]. אמר להם לעבדיו צאו וקפחו שוקיהם של אלו, מה עשו הבכורות, מיד יצאו ונטל כל אחד ואחד מהם חרבו והרג אביו, שנאמר למכה מצרים בבכורותיהם (תהלים קל"ו), למכה בכורי מצרים אין כתיב כאן אלא למכה מצרים בבכוריהם, משנהרגו אבותיהם נגלה [עליהן] הקב"ה והרגן, שנאמר

(קבד) אמר רב הונא אמרה לו בדברים כו', לזה הגאמר טון רש"י בפי' רות חי ה' אמרה לה [ז"ל לו] בדברים אתה מוציאני, קפן ושבע לה שאינה מוציאה בדברים: (קבד) ר' ברכיה בשם ר' לוי, מוצא בפסיקתא פסקא ויהי בחצי הלילה (דף ס"ב ע"ב), וכן מוצא בד"ב פ"ח ופ"ב, ועיין בפסיקתא שם הערה ח': (קבו) מהו מקים, עיין בפסיקתא שם: (קבו) ד"א מקים זה משה, נשנה בפסיקתא שם ומוצא בילקוט ב"ר רמז קפ"ז בשם הפסיקתא ומוצא בילקוט ישעי' רמז ס"ג בשם התנחומא, ובהערה י"ג בפסיקתא כתבתי מה שרשם בילקוט ישעי' בלדו תנחומא ט"ס הוא כי אינו בתנחומא, זה כתבתי כבר, אבל כעת כאשר נגלה לפנינו התנחומא כ"י ובכל פעם כשהילקוט מביא בשם התנחומא טון רק אל התנחומא כ"י, לכן גם המאמר הזה הביא לנטון בשם התנחומא: (קבד) מלמד שנחלק הלילה מאליו, עיין פסיקתא שם (דף ס"ב ע"ב) ר' בנימין בר יפת בשם ר' יוחנן אמרו הלילה נחלק מאליו ועיין שם בהערה ל': (קבד) ר"א בן פדת, מוצא לעיל ור"א אוח כ': (קבט) וסקליטון, עיין לעיל ור"א הערה קע"ז: (קל) נתכנסו כל הבכורות אל אבותיהן, נשנה בפסיקתא ויהי בחצי הלילה (דף ס"ה ע"א) ושם הוא בלשון ארמית, ומוצא בילקוט ב"ר רמז קפ"ז בשם הפסיקתא, וכן מוצא בילקוט תהלים רמז תתפ"ג ד"ה למכה מנרים בשם התנחומא, והוא המאמר שלפנינו, ובפסיקתא שם בהערה י"ז חשנתי מה שגרסם שם בלדו תנחומא טעות הוא והוא מהפסיקתא, אולם מאשר נגלה לפנינו התנחומא כ"י, ונראה כי הילקוט הביא בתהלים שם כל המאמר מהתנחומא, ושם בהערה י"ט העתקתי דברי הילקוט, ויש להעיר כי מן המאמר ששים רצוף הרגו הבכורות וכן המאמר מר' אבין הלוי מהפסיקתא, ובהערה י"ז העירותי כי המאמר הזה מוצא בארמות חיים לרבינו אהרן הכהן מלוגיל ה' ליל פסח אות ל"ח, וממנו העתיק הכלבו פל"א, וכן מוצא בסידור נה"ש בהגדה של פסח בשם הפסיקתא, ומוצא ג"כ במגן הכ"ה ה' פסח סימן ת"ל, ועיין בתוס' שנת פ"ו פ"ב ד"ה

וה' הכה כל בכור, אם בכורות המצרים הטאו (קלא) השבויים מה חטאו, אלא שהיו (אומרין ושמהין) [שמהין ואומרין] נהא בשעבודים ואל יצאו ישראל מכאן, לפיכך הרגן עד בכור השבי (שמות י"ב כט), וכל שכן בכור השפחה שהיו משעבדין בהם. (קלב) ולמה בכור בהמה, שהיו המצרים משתחווים למלאים, שלא יאמרו קשה יראתינו שלא שלט בה את הפורענות [לכך וכל בכור בהמה]:

[יט] ויקם פרעה לילה (שמות י"ב ז). ומה לילה, שהיה חשוך [בלילה] [בלילה]: הוא וכל עבדיו (ס). הוא חשוך והן חשוכין: ותהי צעקה גדולה וגו' (ס), כיצד מצרי נושא חמש נשים, והיו לו חמש בכורות כהן וכן אשה שהיתה נשואה לחמש אנשים, והיו לה מהן חמש בכורות (מהן), והיו כולם מתים, לקיים מה שנאמר ומת כל בכור. (קלג) ובית שלא היה בו בכור היתה צווחה גדולה (מן הבית) [כבבית] שהיה בו בכור, שהיה בעל הבית בכור, שנאמר (גם) [אף] אני בכור אתגהו (תהלים פ"ט כח), שנאמר ותהי צעקה גדולה במצרים כי אין בית אשר אין שם מת (שמות ס): ויקרא למשה ולאחריו (ס"ט ס"ח). (קלד) היה הולך וקורא בלילה בכל שוק ושוק, ואומר היכן הוא משה והיכן הוא דר, והיו בנייהם של ישראל משחקין בו, ואומרים לו פרעה להיכן אתה הולך, והוא אומר להם למשה אני מבקש, והם אומרים לו כאן הוא דר ומשחקים בו עד שעמד עליו, [א"ל פרעה] קומו צאו מתוך עמי (ס), אמר לו משה וכי גנבים אני, הקב"ה אמר לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר (ש"ס ס"ב), א"ל פרעה בבקשה מוכך קומו צאו, א"ל משה למה אתה מטריח הרבה, א"ל שאני בכור ומתיירא אני שמוא אמות, א"ל משה אל תתיירא מן הדבר, לגדולה מוז אתה מותקן, ולא תאמר שפרעה בלבד היה דוחק אלא כל המצרים היו דוחקין, שנאמר ותחוק מצרים וגו' (ש"ס ס"ג), אמר להם

הערות ותקונים

ד"ה ואותו יוס (ובפסיקתא בזהרה שם בטעות דף פ"ד), ועתה ראינו כי מוצא ג"כ בשם הפסיקתא בשבילי הלך כתב יד ערוגה השביעית הלכה ר"ח: (קלא) השבויים מה חטאו אלא שהיו אומרין ושמהין, תקתי שמהין ואומרין כמו שהוא לנכון ככ"י רומי, וכן ככ"י רח"ס שהיו שמהים והיו אומרים, וראינו ברש"י עה"ת (שמות י"א ה) למה לקו השבויים כפי שלא יאמרו יראתם תבעה עלנכם והביא פורענות על מצרים, וכן כתב (ש"ס י"ב כט), וכאשר תראה בתנחומא, נדרש זה על ולמה בכור בהמה, ודברי רש"י נובעים מן המכילתא בא פי"ג וז"ל המכילתא עד בכור השבוי וכי שבויים מה חטאו אלא שלא יהו השבויין אומרים יראתינו הביאה עליו את הפורענות קשה יראתן שעמדה על עמם, קשה יראתינו שלא שלטנו בו את הפורענות, ללמדך שכל גזירות שהיה פרעה גוזר על ישראל היו השבויין שמהין בהן כו'. ואחר זה מוצא עוד שם במכילתא וכל בכור בהמה וכי בהמה מה חטאת אלא שלא יאמרו המצרים יראתינו הביאה עליו הפורענות קשה יראתנו הביאה עליו את הפורענות קשה יראתנו שעמדה לעממה קשה יראתינו שלא שלטנו בה פורענות ע"כ. וכל מעין יראה כי מה שהביא על שבויים הביא אח"כ עוד הפעם על בהמה, לכן אין ספק אלא שהמאמר שלא יהו השבויין אומרים נשתרצב ממאמר שלאחריו, ואחר תיקון אח"כ שבויין אומרים במקום מצרים אומרים, וכל המאמר מיותר רק עיקר מקומו הוא להלן אלא בהמה כמו שמפורש בתנחומא שהיו משתחווים לפלאים, ואלא שבויים היה כתוב ללמד ללמדך שכל גזירות שהיה פרעה גוזר על ישראל היו השבויין שמהים בהם, ועיין גם בפסיקתא פסקא ויהי בחגי הלילה (דף ס"ה ע"ג) שם מוצא הדרשה רק על וכל בכור בהמה אם אדם חטא בהמה מה חטאת, אלא המצרים היו משתחווים לפלאים, וכדי שלא יאמרו יראתנו הביאה עליו את הפורענות, קשה יראתנו שעמדה על עמם, קשה יראתנו שלא שלטנו הפורענות בה, לפיכך לקה. ועוד תראה סעד לדברי בתנחומא הגדסם פדשתא בא אות ז' אשר העתיק כל זה מהמכילתא, וכן תראה בס' והסיר בפרשת בא (דף ה' ע"א) ע"כ שדבריו נובעים מן המכילתא, ומוצא שם ג"כ ראינו מהכתוב כמו שהוא במכילתא דכתיב שמה לאיר. והמאמר שלא היה השבויין אומרין יתא שם, כי מיותר הוא כמו שסעירותי, ולא היה כלל לפי מסדר התנחומא הגדסם ולא לפני בעל ס' והסיר במכילתא: (קלב) ולמה בכור בהמה שהיו המצרים משתחווים לפלאים, כ"ה גם ככ"י רח"ס, וככ"י רומי הגירסא למה בכור בהמה [שהיו עובדין להם, ד"א וכל בכור בהמה] שהיו המצרים משתחווים לפלאים, ולפי' השמים המעתיק מן שהיו עד שהיו: (קלג) ובית שלא היה בו בכור, ככ"י רומי הגי' ובית שלא היה בכור בתוכו היה נוחה גדולה מן גדול הבית שהיה בו מת שנאמר ותהי צעקה גדולה, והמלת שנאמר אף אני בכור אתגהו יתא שם, וככ"י רח"ס הגי' וצומן שלא היה בכור בתוכו היה הדול מן הבית מת שנאמר כי אין בית אשר אין שם מת: (קלד) היה הולך וקורא בלילה, מוצא בילקום בא רמז ר"ח ד"ה ויקרא למשה ולאחריו לילה בשם התנחומא, ועיין בס' והסיר (ה' ע"א) מגיד שפרעה מחזיר וסואל על משה והסיר היכן הן, והתעוררות משחקין בהן, וכשמגלן אמר קומו אלו, והעיר ירדו הרה"ג מוה"ר ישראל פרימאן שם, במכילתא

הקב"ה חייכם אין כולכם מתים כאן אלא בים, למה לא מתו כולם במכת בכורות אלא בים, (קלה) אמר ר' שמואל בר נחמן בערמה באו מצרים על ישראל, אמרו אם משעבדים אנו אותם באש, יכול אלוהיהן להביא עלינו אש מלמעלה, כשם שהביא על הסדומים, אלא נשבע שאיני מביא עוד מבול לעולם, (חייכם) בואו ונשעבדכם במים, אמר להן הקב"ה אני נשבעתי שאיני מביא עוד מבול לעולם, (קלו) חייכם אותן אנשים הלכו למבול, שנאמר יגירהו על ידי חרב (הסלים סג יג), אותן האנשים נגררין והולכין מעצמן לים, מנת שועלים יהיו (סג), אמר שלמה אחוז לנו שועלים וגו' (שס"ג טו). (קלו) אמר ר' שמואל (שעל הים הביטו) [שעל ים כתיב]: (קלה) פרע מהם הקב"ה במצרים, ואח"כ פרע מהם על הים, במצרים מה כתיב, ויהי בחצי הלילה, כיון שהכה השר שלהן ואחר כך הכה אותן, וכן הוא אומר ובכל אלהי מצרים וגו' (שמות יב יג), של אבן היה נימוק, של כסף ושל זהב היה ניתוך, כיון שפרע מאלהיהם ואחר כך פרע מהם, סוס ורוכבו רמה בים, זה השר, ואח"כ מרכבות פרעה וחילו, אף במלכות רומי הרשעה הזו משחקב"ה פרע משר שלהם ואחר כך פרע מהם, כשם שעשה למלכות בבל, משרפה משרה ואחר כך פרע מנבוכדנצר, שנאמר ופקדתי על בל בבבל (יחזקאל נא מד). ואף כך הוא עושה לאדום, שנאמר מדוע נסחף אבירך (סג טו טו), זה השר שלהם, (קלט) שמלקה אבירך אותו בצרעת, (קמ) ואין נסחף אלא צרעת, שנאמר שאת או ספחת וגו' (ויקרא יג ג), ואחר כך הוא פרע ממנה, שנאמר כי ה' הדפו (יחזקאל סג), וכן הוא אומר יפקד ה' על צבא המרום במרום (ישעיה כד כא), ואחר כך ועל מלכי האדמה (באדמה) [על האדמה] (סג), אבל ישראל כשם שאלהיהם חי וקיים לעולם ולעולמי עולמים, כך הם חיים וקיימים לעולם ולעולמי עולמים, שנאמר וה' אלהים אמת הוא אלהים חיים ומלך עולם (יחזקאל י), ובישראל כתיב ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כולכם היום (דברים ד ז):

חסלת פרשת בא פרשת בשלה

[א] ויהי בשלה פרעה וגו' (שמות יג יז). (א) זש"ה חכם לבב ואמיץ כח מי הקשה אליו

הערות ותקונים

במילתא (בא פי"ג) מגיד שהיה פרעה מחר ושואל ככל ארץ מצרים היכן משה שריו היכן אהרן שריו, אבל מה שהביא צעל והזכיר ותיוקות משחקין בזן ליתא שם וכן בתנחומא שלנו אמנם בהילקוט רמז ר"ח מוצא בשם התנחומא עכ"ל, יש להעיר כי הילקוט הביא כן בשם התנחומא כ"י שלפנינו. והיו צריכים של ישראל, ובעל ס' והזכיר הצ"ח והתיוקת: (קלה) אמר ר' שמואל בר נחמן, מוצא בילקוט תהלים רמז תשפ"ו בשם התנחומא: (קלו) חייכם אותן אנשים הולכין למבול, כ"ה נס בילקוט בא שם בשם התנחומא, ובכ"י רומי חסר, וכז"ל חייכם אותן אנשים [הולכין למבול שנאמר יגירהו על ידי חרב, אותן אנשים] נגררין והולכין מעצמן לים שנת' מנת שועלים יהיו, והשמיים המעתיק מן אנשים עד אנשים, ונאמר לנכון בכ"י רח"ס, ונוסף בכ"י רומי בצדו, מה השואל מביט לאחור כך המזרים הביטו לאחור" אמר שלמה אחוז לנו שועלים: (קלו) אמר ר' שמואל שעל הים הביטו, וכ"ה בכ"י רח"ס והלשון משושב, ונאמר לנכון בכ"י רומי אמר ר' שמואל שעלים כתיב, והמעתיק נקד המלה שְׁעָלִים, וכן בילקוט תהלים רמז תשפ"ו בשם התנחומא אמר ר' שמואל בר נחמני שעלים, ובעל הילקוט הביא אחר זה וכן אמר שלמה בהכמתו אחוז לנו שועלים, והוא מוקדם לפנינו בתנחומא. וכל המאמר מנא' בסגנון אחר ובהרחבת דברים במדרש חזית פ"ב בפסוק אחוז לנו שועלים אמר ר' אלעזר ברבי שמעון ערומין היו המזרים לפיכך הוא מושגן בשועלים, מה ששעל זה מביט לאחוריו כך היו המזרים מביטין לאחוריהם כו', חייכם שכל אחד ואחד אני גוררו למבול שנאמר יגירהו על ידי חרב מנת שועלים יהיו יגירהו על ידי חרב אליו הרשעים שגררן לחרבו של ים, מנת שועלים יהיו אמר הקב"ה המכה הזאת תהיה מתוקנת לשועלים, אמר ר' ברכיה שועלים קדמא' מלא תניינא חסר שעלים כתיב אותם הם השועלים שירדו לשעלו של ים, ע"כ. ונס רש"י צפ"י שה"ש ולמה קרא אותם שועלים מה השועל הזה מביט לפנות לאחוריו אף מזרים מביטים לאחוריהם שנאמר אטוסה מפני בני ישראל, שעלים קבנים כתיב חסר וי"ז על שם שהיה נפרע מהם נמים שנמדדו בשעלו של מקום, והמאמר הזה מנא' בקצת שיויים במדרש שמו"ר פכ"ב אות א' ע"ש: (קלה) פרע מהם הקב"ה במצרים, מוצא בילקוט יחזקאל רמז של"א בשם התנחומא, ותיקן הלשון קלת: (קלט) שמלקה ב'צריך אותו בצרעת, בכ"י רומי וכ"י רח"ס, זה השר שלה שְׁעָלִים אותו בצרעת: (קמ) ואין נסחף אלא צרעת, שנאמר או ספחת, דורש נסחף כמו נספה:

[א] זש"ה חכם לבב, מוצא בילקוט ריש בשלה רמז רכ"ה בשם התנחומא, וכן מוצא בילקוט איוז רמז

וישלים (איוב ט ד), [חכם לב], זה הקב"ה, (ב) שנאמר עמו חכמה (ותושיה) [וגבורה] וגו' (שם יב יג), מי הקשה אליו וישלים, דור המבול נתקשו כנגדו ושטפן במים, דור הפלגה נתקשו כנגדו, הפיצם בכל העולם, אנשי סדום נתקשו כנגדו, מה היה סופן, וה' המטיר על סדום (בראשית יט כד), פרעה אמר מי ה' (שמות ג), והקב"ה אמר לו שלח את עמי (שם טז א), ואף הוא נתקשה, שנאמר ויהי כי הקשה פרעה (לשלחם) [לשלחנו] (שם יג טו), כיון שבאת מכת הבכורות עליו, מיד שלחן, לכך נאמר ויהי בשלח פרעה וגו' :

[ב] ד"א [ויהי בשלח פרעה]. (ג) זש"ה אמרו לאלהים מה נורא מעשיך (תהלים טו ג), (ד) ר' אלעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אמר מהו אמרו לאלהים, אמור לפועלך הטוב [יישר]: ברוב עווןך יכחשו לך (שם), (ה) ר' ברכיה ר' יהודה הלוי בר' שלום, חד אמר יכחשו לך ישברו, כשם שאמר ויכחשו אויביך לך (דברים לג כה), וחד אמר

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י מ

תתקד התחלה המאמר בשם התנחומא, וכן מובא התחלה המאמר בקב"ה בספר והזכיר דף יט ע"א, ובכ"י שני של אקספארד אשר הוא שזה עם הגדפס, הוסיף המעתיק את כל המאמר הזה (דף ג"ה ע"א) וז"ל עליו "תנחומא", וגרסם בלדו "מכאן עד ויהי בשלח טילוח לוי אינו דלפוס" ובסוף סיים "מכאן ואילך דלפוס". ולא העתיק המעתיק הזה כל הפרשה רק מאות א' עד אלמנע אות פ"ז, וסיים ואומר לא ימיש עמוד העין, עיין הערה פ"ג: (ב) שנאמר עמו חכמה ותושיה, וכ"ה בכ"י רומי וכ"י רח"ס, ואין כן לשון הכתוב, רק עמו חכמה וגבורה (איוב יב ג) ומובא לנכון בכ"י שני של אקספארד, וכן נפשות בילקוט איוב שם, ובילקוט בשלח חסרים המלות, "מי הקשה אליו וישלים, חכם לב זה הקב"ה שנאמר עמו חכמה ותושיה" והשמיט המעתיק מן מי הקשה עד מי הקשה, ומובא לנכון בילקוט איוב שם: (ג) זש"ה אמרו לאלהים, מובא בפסיקתא פסקא וי"י בשלח (דף פ' ע"ב) ובפסיקתא רבתי פ"ט פסקא וי"י בשלח, רק בסגנון אחר, ומובא בילקוט ריש בא וריש שם בילקוט תהלים רמז תש"ל בשם התנחומא, ובכ"י שני של אקספארד השמיט המעתיק זה המאמר עד המאמר שלאחריו זש"ה ברצת ה' דרכי איש: (ד) ר' אלעזר בנו של ר' הגלילי, בפסיקתא כתוב א"ר יוחנן אמרו לפעלא סבא אישר, ובכ"י רח"ס אמרו לפועלא סבא מישר ל"ל אישר, ובכ"י רומי עסק בלדו "ישר כחך" וכן יש להקין לפנינו בתנחומא אמור לפועלא סבא ישר. ובפסיקתא רבתי א"ר יוחנן ב"ר אלעזר בנו של ר"י הגלילי, הכריז ב' נוסחאות יחד, הנוסחה של הפסיקתא שמובא זה בשם ר' יוחנן וגירסת התנחומא שמובא זה בשם ר' אלעזר בנו של ר' יוסי הגלילי, ובילקוט ריש בא מובא כמו שהוא בתנחומא, אף כי רשם בלדו פסיקתא, ובילקוט בשלח השמיט שם האומר, ובשמ"ר פ"כ אות י' הועתק כמו שהוא ברבתי, ובמדרש שו"ס מומור כ"ב מובא ג"כ בשם ר"א בנו של ר' יוסי הגלילי, רק שם הוא בסגנון אחר, וחסרים המלות, "אמרו לפועלא סבא ישר" ובמדרש אסתר פ"י בפסוק ומרדכי יאח המאמר קטוע והשמיט שם האומר, ובמדרש שמ"י ואסתר רבה ז"ין הרב הגדול מו"ה בנימין עזריאל ראש נ"ל בעל מסורת המדרש לעיין בהערות ותקונים להפסיקתא, וכיון בזה אל אשר העירוני בפסקא ויהי בשלח בהערה כ"ו כ"ז, ובכל המקומות אשר הרב הגדול בעל מסורת המדרש ז"ין עיין בהערות ותקונים טוון אל אשר העירוני בהערות שלי אל הפסיקתא. והנה לפניו הוספתי מלת ישר, ובפסיקתא נאמר אישר, ובפסיקתא רבתי והועתק בשמ"ר ישר כחך, ועיין בפסיקתא שם הערה כ"ח, גם יש להוסיף לפנינו בתנחומא אשר חסר גם בכ"י רומי, מה טרא מעשיך מה דחילון אינון מנגיית דידך הגהרנין את הורנין את הורנין והללניס לולנין את לולנין ונאשקעיס בים שוקעין את שוקעין, כמו שמובא ברשע בא ובשלח וכן בילקוט תהלים רמז תש"ל בשם התנחומא וכמו שהוא בפסיקתא וברבתי: (ה) ר' צרכיה ר' יהודה הלוי בר שלום חד אמר יכחשו ישברו וחד אמר ישקרו, והכוונה במלות יכחשו ישברו ר"ל רזה, וכן בדברי רז"ל בהמה כחושה, והביא ראייה מן יכחשו אויביך לך, כלומר שיהיו כחושים וריים וכנעיים לך, וכן מזה ובשרי כחש משמן (תהלים קט כד) פ"י רזה ועיני שצריה, ובפסיקתא המאמר קטוע וחסר כל זה, ובילקוט ריש בא בשם הפסיקתא וילקוט בשלח בשם התנחומא והפסיקתא, ובילקוט תהלים שם בשם התנחומא השמיט שמות האומרים ונמאל רק מחלי השנית, ברוב עוון יכחשו לך אויביך ישקרו ויעשו אויבים כחשים, נבוכדנצר אמר כו' כמו שהוא לפנינו בתנחומא, ואשר הבאתי בפסיקתא שכ בהערה ל"א ע"ש. אולם בפסיקתא רבתי פסקא ויהי בשלח איתך רבותיו אמרו יכחשו לך אויביך יתברון קומך בעלי דבצר כשיראה הרשע בא בתוקפו להתנאות לבער עוון, יהיה נשבר ברוב עוון, ור' צרכיה אמר יכזבו לך כמו וכחש צעמיתו (ויקרא ה כה) אמר דוד רבש"ע כשיהיו הרשעים באים להתנאות בפניך צפיהם יהיו חזורים ומשקרים ושזורים דבריהם כדי שיהיו מתביישים ע"כ. ומדברי הרבתי תראה שהעתיק את דברי התנחומא בהוספת דברים, גם מה שהוא לפנינו בשם ר' צרכיה הביא הוא סתמי, יתברון קומך בעלי דבצר, ר"ל ישברו, וכל לשון שבר מותרים בלישנא חזר, והמאמר שלפניו בשם ר' יהודה הלוי בר שלום הביא בעל הרבתי בשם ר' צרכיה שאמר יכזבו לך כמו וכחש צעמיתו, וכן בעל שמ"ר שם אשר העתיק זה מן הרבתי קאר בלשונו והעתיק ק מה ברוב עוון יכחשו, ישתברו, ר' צרכיה אמר יעשו

יכחשו לך ישקרו ויעשו אויבך כחשים, (ו) נבוכדנצר אמר בריך אלההון די שדרך
 מינך ועבד נגו וגו' (דניאל ג כח), הוי יכחשו לך, (ז) סנחריב אמר מי בכל אלהי הארצות
 זגו' (מ"ב יח לח), לא זו משם עד שכחש, (ח) שנאמר וישב בבבושת [פנים לארצו], פרעה
 אמר לא ידעתי את ה' וגו' (שמות ט ב), נעשה כחשו, שאמר ה' הצדיק ואני ועמי הרשעים
 (שם ט כז), והוא בעצמו שלחן, שנאמר יהי בשלח פרעה וגו':

[ג] ד"א [ויהי בשלח]. (ט) זש"ה ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו (משלי טו ז),
 אמר ר' יהושע בן לוי (י) נמי הוא מדבר, ביצר הרע, ויש אויבי גדול מזה,
 בנוהג שבעולם (יא) אדם שהוא דר בכרך עם חבירו שנה אחת, אפילו הוא שונאו
 נעשה אוהבו, יצר הרע גדל עם האדם מנערותו ועד זקנותו, ובכל יום ויום רוצה להפילו,
 (יב) ואם אינו יכול להפילו בתוך י' שנים מפילו בתוך כ' שנים, (יג) אמרו עליו על
 יוחנן כהן גדול ששימש בכהונה גדולה שמונים שנה ולבסוף נעשה צדוקי: (יד) ר'
 ברכיה קורא עליו אם רעב שונאך האכילהו לחם וגו' (שם כה כח) זה יצר הרע, האכילהו
 מלחמתה של תורה, כשם שאומר לכו לחמו בלחמי (שם ט ט), ואם צמא השקרו מים
 (שם כה כח) ממימיה של תורה, כשם שאומר הוי כל צמא לכו למים (שע"י טו ה), מפני מה
 כי נחלים אתה חותה על ראשו וגו' (משלי ט כג), הוי ברצות ה' דרכי איש, זה יצר טוב,
 גם אויביו ישלים אתו זה יצר הרע, אמר דוד כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך מציל
 עני מחוק ממנו (תהלים ל"ג) יצר טוב מיצר רע: (טו) ר' שמואל בר נחמני אמר גם אויביו
 ישלים זה הנחש, שכתוב בו ואיבה אשית וגו' (בראשית טו), וכשהקב"ה רוצה בדרכיו של
 אדם הוא משלים אותו לו. (טז) מעשה בנחש אחד שהיה בא ומרתיע מן השדה,

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י מ

כזבים בדבריהם כענין שנאמר וכחש נעמיתו: (ו) נבוכדנצר אמר בריך אלההון, וכן בילקוט בא ובשלח,
 וכ"ה בכ"י רח"ם, ובכ"י רומי טספ בלדו, נבוכדנצר אמר עמך הוא אלהא דשויב מן ידי [ל"ז] וכן הוא אלה
 די ישיבנסין מן ידי' (דניאל ג טו) לא זו ממקומו עד שכיחש מה כתיב" נרו אלההון דישרין [ל"ז] די
 שדרך] וגו', ועיין בפסיקתא רבתי פ"א, ונראה כי העתיק דבריו מתנחומא וקטע וחסר הסיום מהפסקא
 ונאכד ואינה ושאלה רק התחלת הפסקא: (ז) סנחריב אמר, מוצא בילקוט בשלח וליחא בפסיקתא רק
 בתנחומא שלפניו, ומוצא גם בילקוט תהלים רמז תש"ז בשם התנחומא: (ח) שלחמך וישב בבבושת פנים לארצו,
 זכ"ה בכ"י רומי וכ"י רח"ם ובילקוט בשלח, חולס בילקוט תהלים שם מוצא ויאל מלאך ה' ויך במחנה אשור
 [מ"ב יט לה]: (ט) זש"ה ברצות ה' דרכי איש אריב"ל בני הוא מדבר ביצר הרע, וכ"ה בכ"י רומי ובכ"י
 שני של אקספארד ובכ"י רח"ם, בפסיקתא שם (דף פ' ע"א) מוצא המאמר הזה בשם ר' שמואל בר נחמן,
 ועיין גם במדרש שו"ס ריש מזמור ל"ד בפ' פורה ה' נפש עזריו, המאמר במקונו אחר ובשנינויים, והביא
 ג"כ בשם ר' שמואל בר נחמני, וכן נשנה במדרש ב"ר פ"ד ושם מוצא כמו שהוא לפנינו בשם ר' יהושע בן
 לוי, ומוצא בן גם בילקוט משני רמז תתקנ"ד בשם ב"ר, ועיין בפסיקתא שם הערה ס"ו: (יא) בני הוא
 מדבר, בן הוא גם בכ"י רומי וכ"י רח"ם, ובכ"י שני של אקספארד בני הכתוב מדבר: (יב) אדם שהוא
 דר בכרך עם חבירו שנה אחת, וכ"ה בכ"י רומי וכ"י רח"ם, ובכ"י שני של אקספארד נטהג שבועלם הדר
 עם חבירו בכרך שנה אחר שנה, ובב"ר אדם גדל עם חבירו ששים ג' שנים בכרך, ובילקוט שם ליחא מלח
 "בכרך" ועיין בפסיקתא שם בהערה ס"ו: (יב) ואם אינו יכול להפילו בתוך י' שנים מפילו בתוך כ' שנים,
 בב"ר שם אס מלא בתוך שבעים הוא מפילו, בתוך שמונים הוא מפילו, ובפסיקתא ואם יכול להפילו בתוך כ'
 שנים מפילו וכן בתוך מ' או בתוך ס' או בתוך פ' עד יום מותו, ועל זה הביא שם אמרו עליו על יוחנן כ"ג
 כו'. ועיין שם בהערה י"ז שהבאתי שם נוסחת הפסיקתא כ"י אקספארד ובכל יום ויום רוצה להפילו ואם
 אינו יכול להפילו בתוך י' שנים מפילו בתוך כ' שנה, מלא להפילו בתוך ששים שנה מפילו בתוך שמונים
 שנה מפילו: (יג) אמרו עליו על יוחנן כהן גדול, מוצא בפסיקתא שם זה ליחא בב"ר, ופי' המיוחס לרש"י
 בב"ר שם הביא בשם הפסיקתא את המאמר הזה, ומנאל גם כמו בן צבלי צרכות כ"ט ע"א:
 (יד) ר' ברכיה קורא עליו, וכ"ה בפסיקתא שם, ועיין בב"ר שם פי"ד, ושם הוא במקונו אחר, ועיין
 בפסיקתא שם בהערה י"ט כ' כ"א כ"ב, ולפנינו בתנחומא חסר הסיום וה' ישלם לך (שם) אל תקרי ישלם
 אלא ישלמנו כמו שהוא בפסיקתא, ועיין שם בהערה כ"ג: (טו) ר' שמואל בר נחמני אמר זה הנחש, עיין
 בפסיקתא שם במאמר שלפניו (דף ע"ט ע"ב), ולר' יהושע אמר זה הנחש, והעירותי שם בהערה ח' בירושלמי
 תרומות פ"ח ה"ג ובכ"י אקספארד מהפסיקתא הני' ור' יהושע בן לוי, ובמדרש ב"ר ריש פ"ד ר' שמואל
 אמר זה הנחש, ובפרש"י בב"ר שם הני' אמר ר' שמואל בר נחמן, והפי' הזה הביא כמו שהוא בתנחומא,
 או היה לפניו בן צב"ר: (טז) מעשה בנחש אחד, מסופר בהערה בלופן אחר בפסיקתא שם ובירושלמי
 תרומות

בכנס לתוך ביתו של אדם ערב שבת עם השיכה, וראה קערה של שום שחוק נתונה על השולחן, נתן פיה עליה לאכול את השום, וכשאכלו הקיאו לחוכה, וכיסה את הקערה, כשם שהיתה מתחילה, ראה אותו נחש אחר של בית, מה עשה, הלך וגילה את הקערה, ומצאו אותה מגולה ושפכה, מי גרם לבעל הבית הזה שלא מת, אותו נחש שגילה אותה, הוי ברצות ה' דרכי איש וגו' : (יו) ד"א ברצות ה', אלו ישראל שכתוב בהם (וכל) [כל] איש ישראל (דברים כו יד), כשהיו במצרים כיון שבאתה השעה להינאל, גם אויביו ישלים אתו, זה פרעה, שכתוב בו אמר אויב ארדף אישג אחלק שלל (שמות טו ט), לכך נאמר ויהי בשלח פרעה :

[ד] ד"א [ויהי בשלח]. (יח) למה הדבר דומה, למלך שנשבה בנו, לבש נקמה באויביו והלך והביאו, נטל את השבאיי ותלאו (יט) בגרדון, התחיל לצער אותו ואמר למה עשית כך לבני, עם שהוא מצער, התחיל להודות, ואמר המלך ווי שהודה זה, הייתי מבקש לצערו הרבה והודה מיד, נתן לו (כ) אפופסין, כך פרעה שיעבד את ישראל במצרים, התחילו המכות באות עליו, ולא שילח את ישראל אלא אחר שבאו עליו כל המכות התחיל לשלחן, (כא) אמר הקב"ה ווי ששילח אותן ויהי בשלח פרעה : [ה] ד"א [ויהי בשלח]. מי קרא ווי, פרעה קרא ווי, (כב) אמר ר' יונתן בן אלעזר למה הדבר דומה לאדם שהיה לו (כג) קציצין של ארו, מכרם בדמים מועטים, הלך הלוקח ועשה מהם (כד) תיבות ומגדלים והפצים הרבה, (כה) יצא אותו האיש שמכרם וראה אותן ההפצים התחיל (להתאנף) [להתאנף] ואמר אוי לו לאותו האיש מה מכר. (כו) כך פרעה היו ישראל משועבדים לו בטיט ולבנים, ולא היו נכרים שהן אומה, כיון

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י מ

הרמות וצ"ד שם, ועיין מה שהעירוני שם בהערה ט', וצכסיקתא שם (דף פ' ע"א) במקום לאספו ז"ל לטופא : (יז) ד"א ברצות ה' אלו ברצות ה' אלו ישראל, מנכף עד למה הדבר דומה למלך ששכנה בנו ששם בכ"י שני של אקספארד, ונמלא לנכון בכ"י רומי ובכ"י רח"ס, ומוצא זילקום משני רמו תתקנ"ד בשם התנחומא, וכן נשנה בפסיקתא (דף פ' ע"ב) ושם איתא ורנן אמרו ואולי היה כתוב ד"א כמו בתנחומא והמעתיק חשב על אות ד' שהיא ר' והציג רננן אמרי, ושם בהערה כ"ה העירוני כל הדרשות על המקרא הזה עד כה הוא אך בעבור הדרשה האחרונה הנדרשה על פרעה, שהוא הוציר אשר עליו יסוב הדרוש הזה, וגם במדרש ז"ר שם כל הדרשות על הכתוב הזה הן בעבור הסיים ברצות ה' דרכי איש זה אחרים שנקרא איש דכתיב זיה מארץ מרחק איש עמתי (ישעיהו מו יד) גם אויביו ישלים אתו או אבימלך ע"כ, כי הוא מענין הפרשה המדוברת : (יח) למה הדבר דומה, וכ"ה בכ"י רומי ובכ"י רח"ס, אולם בכ"י שני של אקספארד מתחיל כך : ויהי בשלח מי קרא ואמר ווי הדיבור למה ששלח פרעה את ישראל למלך דומה וכו'. והמאמר הזה ליתא בפסיקתא ומוצא זילקום ריש פ' בשלח בשם התנחומא : (יט) בגרדון, ז"ל בגרדום פ' בל' רומי Gradus מעלות, ועיין מה שהעירוני בפסיקתא פסקא שמעו הערה מ"א, ועיין בערוך השלם לידידי הרה"ג הרה"ח קאהוט בערך גרדום, ואנכי רייתי לנהיג והעלה לגרדום במקום ותלאו, אבל אין דעתו מסכמת לזה, ור"ה לפרש מלה ותלאו מן לשון רומי Tollo שפי' הנביא והבוחר יבחר : (כ) אפופסין. המלה הזאת היא יוגית ἀποψαύσας ופירושה משפט וגור דין (אורטהיי), וכן יש לתקן המלה היוגית בהערה ק"כ לפסקא לאחרית מות, וזילקום ריש בשלח בשם התנחומא נתן לו אפופסין ים לתקן שז"ל אפופסין : (כא) אמר הקב"ה ווי ששלח אותן, דרש מלת ויהי לשתי תיבות וי הי שתיבה ענין נקטת שבר ואנחה, וכן הלגן מי קרא וי : (כב) אמר ר' יונתן בן אלעזר, וכ"ה בכ"י רח"ס, אולם בכ"י רומי ובכ"י שני של אקספארד הגי' א"ל יונתן לבד, וכן תראה בפסיקתא ויהי בשלח (דף פ"ד ע"א) הגי' ג"כ אמר ר' יונתן, וזילקום ריש בשלח בשם התנחומא והשמיט שם האומר, וכן בס' והזכיר (דף י"ט ע"א) חסר שם האומר, ובמדרש חיות פ"ד פסוק בן נעול נהפכו המאמרים, המאמר מר' יוסי בפסיקתא שם, הוא שם בשם ר' יונתן, והמאמר מר' יונתן בשם ר' יוסי : (כג) קציצין של ארו, בפסיקתא קציצת של ארו, ובחיות קציצת של ארזין, פי' חתיכות עגים של ארזים, מלשון וקצץ פתילים (שמות לט ג) קצץ חזקיהו (מ"ב יח עז) : (כד) תיבות מגדלים וחפלים הרבה, בפסיקתא טבליאות צימאות וספסלין, ובס' והזכיר תיבות ומגדלים עקריות ושולחנות : (כה) ילא אותו האיש למכרם ט' אוי לאותו האיש מה מכר, כלומר על עמנו אמר כן, וכ"ה זילקום בשלח בשם התנחומא, ורלחתי צעפיי יהודה שם, וכ"ה בכ"י רח"ס (דף י"ט ע"א) שכתב בהערה ז"ל לשון זילקום אין להם שחר הלא הוא בעמנו מכר, וז"ל כמו שהביא בעל והזכיר ואמר וי מה חסרתי ומה ילא מידי ע"כ, אולם נעלם עמנו כי אמר כן על עמנו, וכ"ה לנכון בתנחומא אשר הועתק להילקום : (כו) כך פרעה היו ישראל משועבדים בו, זה מוצא במדרש לקח טוב ריש בשלח, והעירוני שם בהערה ק"י שזילקום בשלח נמלא מאמר גדול מהתנחומא, ולפניו בתנחומא לא נמלא, ואין ספק שהיה לפניו בתנחומא הנאמר, ורבינו פוביה לקח

שיצאו מצרים ובאו ונעשו גדלים על הים, יצא פרעה וראה אותן שהן עשויון גדלים, באותה שעה התחיל קורא ווי יהי בשלה פרעה:

[ו] [ד"א ויהי בשלה], מי קרא ווי, (כז) אמר ריש לקיש המצרים קראו ווי, למה הדבר דומה לרופא שהיה במדינה, והיה אדם נפצע והיה מרפא אותו, (נעשה) הולה מרפא אותו, כיון שיצא הרופא מן המדינה היו בני המדינה קוראין ווי, כך (היו) [כשהיו] ישראל במצרים, כשהיה המכה באת על המצרים היו באים אצל משה ומבקשים ממנו, והוא מתפלל ומרפא את המכה, כשיצאו ישראל ממצרים, באותה שעה אמרו המצרים (כט) ווי ששילח פרעה את העם, ויהי בשלה פרעה:

[ז] [ד"א ויהי בשלה פרעה, מי קרא ווי, הנענים [קראו ווי], למה הדבר דומה, למלך שהיה לו בן קטן, והיה לו (ל) אוסיא, (פי' פרס), והיה מבקש לצאת למדינת הים, אמר לארזים אחד שיהא מושמרה, ושיהא אוכל מפירותיה, עד שיעמוד בנו על פרקו, ואחר כך נותנה לו, כשגדל בנו של מלך בקש האוסיא, מיד התחיל הארזים קורא ווי, כך היו ישראל במצרים והנענים יושבים ומשמרים את ארץ ישראל ואוכלים פירותיה, כיון ששמעו שיצאו ישראל ממצרים התחילו צווחין ווי, ויהי בשלה פרעה:

[ח] [ד"א ויהי בשלה פרעה, ולחלן הוא אומר וגם את ישראל לא אשלה (שמות ט ז), וכאן הוא משלחן (לא) למה הדבר דומה, למלך שנתן לעבדו מעות, ואמר לו קח לי דג אחד, והלך ולקח לו דג אחד מבאיש, אמר לו המלך חייד אין אתה יוצא מאחת משלש, או הדג אתה אוכל, או דמיו אתה נתן, או אתה לוקה (לב) מאה מגלבין, אמר לו אני אוכלו, לא הספיק לאכול ממנו קימעה (לג) עד שנקטה נפשו עליו, אמר אני לוקה מאה מגלבין, (לד) לא (הסבין לאכול) [הספיק ללקות] חמשים [מגלבין] עד שהסבין למות, אמר אני נתן את דמיו, נמצא אוכל דג מבאיש, ולוקה, ונתן את דמיו, (לה) כך פרעה שיעבד את ישראל במצרים יותר מדאי, אמר לו הקב"ה שלח עמי, אמר לא ידעתי את ה', הביא עליו עשר מכות ולא שלחן, א"ל הקב"ה חייד יש לך ליתן

הערות ותקונים

זה מהתנחומא, ועתה כאשר נגלה לעינינו התנחומא כ"י תראה כי דבריו טובעים בלמה מהתנחומא והביא דבריו בקצרה: (כז) ל"ח כו' אמר ריש לקיש, מוצא בילקוט בשלה שם בשם התנחומא, וזה ליתא בפסיקתא, בכ"י רומי ובכ"י רח"ס הגי' ר' שמעון בן לקיש, ובכ"י שני של אקספארד הוא כמו בלפנינו: (כח) נעשה חולה מרפא אותו, המלות האלה חסרים בכ"י שני של אקספארד וזילקוט, וגמאלא לכתוב כמו לפנינו גם בכ"י רומי, ובכ"י רח"ס הגירסא והיה אדם נפצע והיה מרפא אותו חולה וכו': (כט) ווי ששילח פרעה את העם. בכ"י שני של אקספארד טספ אחר זה ומנין שהיו מתרפאין שנאמר ונגף ה' את מזרעים נגוף ורפוא [ישעיה יט כב], וכן בכ"י רומי טספ זה בלדו, אבל בכ"י רח"ס הוא כמו שלפנינו: (ל) אוסיא, "פי' פרס", המלות האלה טספו מהמעתיק, ואינם בכ"י רומי ובכ"י רח"ס ובכ"י שני של אקספארד, והוראת המלה שדה כמו שכתב הערוך בערך אוסיא, ולדעת ידידי הרב הבגוש הגדול מוהרר חנוך יהודה דר' קאהוט בן הוראת המלה בשלחן פרסית, כי ביוני אלטסו הוראתה מנוון ורכוש (פערמענטן): (לא) למה הדבר דומה למלך שנתן לעבדו מעות, מוצא במכילתא בשלה פ"א בפסוק ויהפך לבב פרעה, וכן נגזר בפסיקתא פסקא ויהי בשלה (דף פ"א ע"ג) וסם מתחיל תני ר' ישמעאל למנך שאמר לעבדו פ', והעירותי שם בהערה ל"ב כי כוננת הפסיקתא אל המכילתא שהיא ברייתא דר' ישמעאל, ומוצא בילקוט ריש בשלה בשם התנחומא הפסיקתא, ובכ"י שלישי מאקספארד כתוב משל למלך שאמר לקורקניה קנה לי דג יפה, והוראת המלה לפ טרעת י: (לב) מאה מגלבין, וכו"ה בכ"י שני של אקספארד, ובכ"י רח"ס גם בס' ובהיר (דף י"ט ע"ג) ובכ"י רומי הגי' מאה גלבין ז"ל מגלבין, ובפסיקתא מאה בורדלין, ובמכילתא השמיטו המלה הזרה והגי'ו מאה מכות במקומה, וזילקוט בשלה שם בורדלדין ז"ל בפיסך הלוותיות בורדלדין. ועיין מה שהעירותי בפסיקתא שם הערה ל"ה, ועיין ערוך השלם ערך ברדל שגלשו רומי אלמעית burdilus והוראתה מכות בשום וברעוה, ע"ש מה שהעיר ג"כ על המלה היונית, והמלה מגלבין מורגל במדרשים, גם בתנחומא הנדפס ריש בא, ועיין לעיל בהערה ד' לפ' בא, ועיין ערוך ערך מגלב, תרגומו של שוט לסוס ומתג לתמור, שוטה לסוסיא ומגלבה להמרא: (לג) עד שנקטה נפשו עליו, פי' שנאמא לו חייד מלשון נקטה נפשו בחיי (איוב י א): (לד) לא הסבין, חקנתי של"ל לא הספיק ללקות, ובפסיקתא יש לתקן במקום לא הספיק ללקות חמט בורדלדין ז"ל המטיס בורדלדין: (לה) כך פרעה, עיין קצת בסגנון חסר

שכרן, שנאמר וה' נתן את חן העם וגו' (שמות י"ג לו), משנמל המכות ונתן שכרן, אחר כך שילחן, לכך נאמר יהי בשלח פרעה:

[ט] (לו) [ולא נחם אלהים], לפי שהקב"ה אמר לנביא בן אדם נהה על המון מצרים וגו' (יחזקאל ל"ג י"ח), התחיל פרעה מתנאה ואמר אני יורד אצלו, אמר לו ממי נעמת וגו' (שם שם י"ט), ממי את יפה, טוב אתה ממלך אשור, או ממלך צור וצידון, רדה והשכבה את ערלים (שם), (שמה) [שם] אשור וכך קהלה (שם שם כ"ג), שם עולם וכל המונה (שם שם כ"ד), שם משך תובל וכל המונה (שם שם כ"ו), שמה אדום מלכיה וכל נשיאיה (שם שם כ"ט), שמה נסיכי צפון (שם שם ל'), באותה שעה היה פרעה רואה אותם ומתנחם, שנאמר [אותם] יראה פרעה ונחם [על כל המונה הללי חרב פרעה וכל חילו] (שם שם ל"ב), (לו) א"ל הקב"ה פרעה אין אתה מתנחם ממה שעשית לבניי, [הו] ולא נחם אלהים:

[י] (לח) ד"א ולא נחם אלהים, לא נחם כדרך כל הארץ, כיצד דרך ארץ העבד שוען את רבו, שמה אדונו שוענו, הקב"ה לא נהג עמם כך, אלא ובמדבר אשר ראית אשר נשאך ה' אלהיך וגו' (דברים א' ל"ב), ואומר ואשא אתכם על כנפי נשרים וגו' (שמות י"ד), דרך ארץ העבד מרחיץ את רבו, אבל כאן הקב"ה היה מרחיץ אותנו, שנאמר וארחצך במים (יחזקאל ט"ו ט'). דרך ארץ העבד מלביש את אדונו, אבל כאן הקב"ה מלביש אותם, שנאמר ואלבישך רקמה (שם שם י'), דרך ארץ העבד מנעיל את רבו, אבל כאן ואנעלך תחש (שם), דרך ארץ העבד מאיר לרבו, אבל כאן הקב"ה מאיר לישראל, שנאמר וה' הולך לפנייהם וגו' (שמות י"ג כ"ה), הו' ולא נחם אלהים כדרך כל הארץ, (ל"ט) וכך כך למה, כי קרוב הוא, שהם קרובין של הקב"ה שנאמר וירם קרן לעמו [תהלה לכל חסידיו] לבני ישראל עם קרובו (תהלים קמ"ד י):

[יא] אן ישיר משה וגו' (שמות ט"ו ה), (מ) זש"ה אתי מלבנן כלה [אתי מלבנן תבואי] (ש"ס"ד ט). לא היה צריך לומר אלא אתי מלבנן [תבואי] [כלה], מהו אתי מלבנן תבואי, אלא לעולם הבא הקב"ה מביא ומכנס גליותיהן של ישראל, והן הולכין

הערות ותקונים

אחר בפסיקתא שם, וגם בגי' שם עשר קפסרם את לוקה, ועיין שם בזהרה ל"ז הוראת המלה: (לו) ולא נחם אלהים, הוספתי, וכן חסר בכ"ו רומי, ומנאל לנכון בכ"ו רח"ס, ובכ"ו שני של אקספארד השמיני כל זה עד ד"ה ולא נחם אלהים במאמר שלאחריו, ומובא לנכון בילקוט בשלה רמז רכ"ו בשם התחומא, וכן בילקוט יחזקאל רמז ש"ב ג"כ בשם התחומא, ומובא ג"כ בס' והזכיר (דף י"ט ע"ב), והזכירו מובעים שם מהתחומא שלפניו: (לו) א"ל הקב"ה פרעה אין אתה מתנחם ממה שעשית לבניי, בכ"ו רומי נוסף בלדו המלות אתה מתנחם, וכן בגי' שם א"ל הקב"ה פרעה [אתה מתנחם] אין אתה מתנחם ממה שעשית לבניי, אבל גם לפי זה אין לה מובן וז"ל כמו שהוא בכ"ו רח"ס ומובא בילקוט שם בשם התחומא, א"ל הקב"ה אתה מתנחם אני איני מתנחם ממה שעשית לבניי, לכן יש לתקן לפניו אין אני מתנחם במקום אין אתה מתנחם: (לח) ד"ה ולא נחם, לא נחם כדרך כל הארץ, וכ"ה בכ"ו רומי ובכ"ו רח"ס, ובכ"ו רומי בגי' בדרך כל הארץ, ובכ"ו שני של אקספארד, ולא נחם אלהים לא נהגם בדרך הארץ, וכן במכילתא ריש בשלה אין נחם זה אלא נהג וכה"א נחית (תהלים ע"ח כ"ה), וכן רש"י על התורה הביא נחם נהגם, וכן במדרש לקח טוב, וכן נהגה המאמר הזה בפסיקתא פסקא דזיבי בשלה (דף פ"ד ע"א) ולא נחם מלמד שלא יתבטן בדרך הארץ, ואחר כך מובא שם ר' לוי בשם ר' יחימאל אמר זה תמוני אפיין ר"ל ר"ל שמונה אופנים מדרך הארץ, ולפניו בתחומא מנאל רק חמשה שטיין וכמו שהוא בתחומא הוא גם כן והזכיר (דף י"ט ע"ב), וכן שם בפסיקתא הם בסדר אחר ממה ששם לפניו בתחומא, ומזה תראה שהפסיקתא נסדרת אחר התחומא ע"ש, גם הגירסא בפסיקתא בכל מאמר ומאמר, דרך הארץ תלמיד כו', ולפניו בתחומא דרך הארץ העזד כו' ובעל והזכיר הפתיק בלשון התחומא: (ל"ט) וכל כך למה כי קרוב הוא ששם קרובים של הקב"ה, בעל הילקוט בשלה סוף רמז רכ"ו הביא כל המאמר בשם הפסיקתא וסיים: וכל כך למה כו' שנאמר לבני ישראל עם קרובו, וזה ליתא בפסיקתא רק סיים כמו שהוא בתחומא לפניו: (מ) זש"ה אתי מלבנן כו' לא היה צריך לומר כו', בכ"ו רומי הוא כמו שתקנתי, ובכ"ו רח"ס לא היה צריך לומר אלא אתי מלבנן תבואי, מהו אתי מלבנן כלה. והשאר חסר בכ"ו שהוא עד ד"ה אתי מלבנן אמר ר' לוי, והמאמר הזה מובא בילקוט שיר השירים רמז תקפ"ח במאמר המתחיל אתי מלבנן כלה, והשמיים שם המלות לא היה צריך לומר, אלא אתי מלבנן כלה מהו אתי מלבנן תבואי ומתחיל הן לעולם הבא הקב"ה מביא כו', ובכ"ו רח"ס חסר מלת מביא, ושם בגי' לעולם הבא הקב"ה מכניס גלות

ליחדשלים, והשכינה תצא (מא) לאנפמי (פי' לתחום) שלהם, שנאמר אתי מלבנון תבואי : ד"א אתי מלבנון כלה, אמר ר' לוי אמר הקב"ה עמכם הייתי בשעבודה של מצרים. אמר ר' ברכיה הכהן (מב) דרש ר' לוי בר סוסי ויראו את אלהי ישראל (שמות כד ט), משגאלו, ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר (ס), עד שלא נגאלו, במקום שדרכה של לבנה [להנתן] היתה נתונה. גדול היה שעבודה של בבל מן שעבודה של מצרים, (מג) במצרים כתיב ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר, ובבבל כתיב כמראה אבן (הספיר) [ספיר] וגו' (יחזקאל ח ט), במצרים כתיב וימררו את חייהם בעבודה קשה (שמות ח יד), ובבבל כתיב והיה ביום הניח ה' וגו' ומן העבודה הקשה (ישעי יג ג), אמר להם הקב"ה בבבל הייתי עמכם, ובמצרים הייתי עמכם, הוי אתי מלבנון כלה : [תשורי מראש אמנה]. [הספיר] (ספיר] וגו' (יחזקאל ר' יוסי בן שונם (מה) הר הוא (מו) ושמו אמנה, וכיון שהגלית מגיעות להר זה אומרות שירה, שנאמר תשורי מראש אמנה, (מז) בזכותו של אברהם. מראש שניר (ס), בזכותו של יצחק. וחרמון (ס) בזכותו של יעקב : ד"א [תשורי מראש אמנה] בזכות מה זכו ישראל לומר שירה על הים, בזכות האמנה שהאמינו, מה כתיב למעלה מן הענין, וירא ישראל את היד הגדולה וגו' [ויאמינו בה] ובמשה עבדן [שמות יד לה]. (מח) אמר ר' נחמיה בזכות מה אמרו שירה, בזכות האמנה שהאמינו תחילה, שנאמר ויאמן העם (ס ד ג), תשורי מראש אמנה, בזכות האמנה זכו לומר שירה שנאמר אז ישיר משה וגו' :

[יב] ד"א [אז ישיר משה]. (מט) זש"ה קוה קויתיה ה' וגו' (פסלים ט ג), אמר ר' פנחס הכהן בר חמא אם קויתיה ולא בא חזר וקוה, אמר דוד קוה אל ה' [חזק ויאמץ

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י מ

גלוית ישראל : (מא) לאנפמי פי' לתחום, זה הוסיף המעתיק לפרש מלה לאנפמי, והפי' הזה ליתא בכ"י רומי ובכ"י רח"ס, (ובכ"י שני של אקספארד חסר מאמר שלם כמו שהבאתי בעברה שלפניה), והמלה משוּבְּשָׁה, וכן בילקוט בעשות לאנפמי שלהם, וז"ל לאנפמי, ראה מה שהעירותי פי' וישנ הערה ג' : (מב) דרש ר' לוי בר סוסי, וכ"ה בכ"י רח"ס, אצל בכ"י רומי ובכ"י שני של אקספארד דרש לוי בר סוסי : (מג) במזמרים כתיב תחת רגליו וגו' ובבבל כתיב כמראה אבן ספיר, בכ"י רח"ס השמים המעתיק מן ובבבל כתיב עד ובבבל כתיב ויהי ביום הגיה. וקסן מן ובבבל הראשון עד ובבבל השני : (מד) אמר ר' יוסי בר שונם, וכ"ה בכ"י רח"ס, וזירושלמי בעשות פי' ה"א (דף ל"ו ע"ד) אמר ר' יוספא בר שונם, בילקוט אמר ר' יוספאי, ובכ"י רומי אמר ר' יוספי בן שלום, וז"ל כמו לפנינו, ובכ"י שני של אקספארד אמר ר' יוסי סתמי, ובמדרש חזית פי' בפסוק הזה חזק ר' חזקיה בשם ר' יוספי עתידות הגלויות מגיעות עד טורוס מוטוס ואומרים שירה בו. ובשמ"ר פכ"ג אות ה' אמר ר' יוספי : (מה) הר הוא ושמו אמנה, וכ"ה בשמ"ר שם, זירושלמי שם לכשיגיעו הגלויות לפורי אמנה, ובמדרש חזית שם עתידות הגלויות מגיעות עד טירורוס מוטוס ואומרים שירה, והוא הר אמנוס Amanus ח"ו מוכר ההר (במדבר כ כב, דברים לב ג) מטורורוס אומנוס, והר אמנוס חלק ההר טורורוס Taurus מזל לפניית מערבית נמשך עד סוריא, ועיין ערוך השלם ערך אומנוס, ועיין ערוך ערך סמניה שהביא המאמר מניסין דף ח' ע"א בעשות ערך סמניה כי אות ס' מוסב אל המלה סורי והיה הגי' בנמרא סורים מניסין ובעשות העתיק סורי סמניה בלות מ"ה בסוף ואות סמ"ד משך למטה : (מו) ושמו אמנה, בכ"י שני של אקספארד טכף אחר זה ממה שהוא שופע ולפנים ארץ ישראל, ממה שהוא שופע ולחון חוזה לארץ, וכן בכ"י רומי נוסף זה בלדו, אולם בכ"י רח"ס הוא כמו שלפנינו, וכן ליתא בשמ"ר שם עד אותו ההר ארץ ישראל ממנו ולהלן חוזה לארץ, וכן זירושלמי שם תני איזו היא הארץ ואיזו היא חוזה לארץ כל ששופע מסורי אמנה ולפנים ארץ ישראל מעורי אמנה ולחון חוץ לארץ, וכן הוא בנמרא בבלי גיטין דף ח' ע"א ועיין שם ברש"י ונתוס' ד"ה כל : (מז) בזכותו של אברהם, במדרש חזית פי' אות ג' תמלא המאמר קבר בחריבות דברים איך דורש כן מראש אמנה זה אברהם שכתוב בו והאמינו בה', מראש שניר זה יצחק, מה זה השניר שוגא את הניר, כך לא נתנסה יצחק אלא פעם אחת בלבד, ותרמון זה יעקב מה תרמון זה כל טובו נתון בוטו, כך כהונם מיעקב ליום מיעקב מלכות מיעקב, ועיין במ"כ שם שכתב מה זה השניר י"ל שאותו הר שניר אינו מקבל חרישה וחריעה, אבל בילקוט נקם מה נייר זה אינו מקבל זריעה אלא פעם אחת, כך יצחק, ועיין עוד ביפה קול בחזית שם שגורם כך לא נכנס יצחק אלא פעם אחת ע"ס : (מח) אמר ר' נחמיה בזכות מה אמרו שירה בזכות האמנה שהאמינו תחלה, כן הוא גם בכ"י רומי וגם בכ"י רח"ס רק שם גורם ר' מנחם בנקום ר' נחמיה, אולם בכ"י שני של אקספארד הגי' אמר ר' נחמיה האמנה זו הם רואים הנסים שנעשו להם ומה זריכון להאמינו, אלא בזכות שהאמינו תחלה ויאמן העם, תשורי מראש, בזכות שהאמינו מראש זכו לומר שירה שנאמר אז ישיר. (מט) זש"ה קוה קויתיה, מובא בילקוט בשלח

לכך וקוה אל ה' [תהלים כו יד], אם בא קויד יפה, אם לאו חזור וקוה אל ה', ואמר דוד קוה קויתי אל ה', מתוך הקוויו ויש אלי וישמע שועתי (שם מ ג). וישמע אלהים את נאקתם וגו' (שמות כד), ויעלני מבור שאון מפיט היון וגו' (תהלים סג ג), מפיט לבנים, ויקם על על סלע רגלי (שם), שנתן לי בות מצרים ובזת הים, (ג) (כונן אשורי) (שם), ויתן בפי שיר חדש (שם סד ד), אז ישיר משה וגו'. מהן אז, באז עשה הקב"ה לדורו של אנוש היבשה ים, שנאמר אז הוחל לקרא בשם יי' (ג'אסית ד טו). ולנו עשה הים יבשה, באז אנו מקלסין אותו: ד"א למה באז, אמר משה באז קראתי תגר לפני הקב"ה, שנאמר ומאז באתי וגו' (שמות כג), ובלשון שסרחתי, בו בלשון אני מתקן (גא) ואקלם אותך: (גב) ד"א אז, א' אחד, ז' שבעה הרי שמונה, אמר משה בזכות המילה שניתנה לשמונה נקרע הים, ונקלם באז. אמר ר' לוי לגור ים סוף לגורים (תהלים קלו יג), שכן בלשון ארמי קורין למהולין גורים, בזכות המילה נקרע הים:

[יג] ד"א [אז ישיר משה]. אז שר לא נאמר אלא אז ישיר, (נג) לעתיד לבא עתידין ישראל לומר שירה לה', (נד) (גאה השירה) [הוא גאה לשירה], והשירה גאה לה': (נה) ויאמרו לאמר (שמות טו ה), מהו לאמר, לאמר הנסים לדורות שעשה הקב"ה עם ישראל: (נו) ד"א אז ישיר, בשעה שהיו ישראל חונים על הים באז מלאכי השרת לקלם להקב"ה, ולא הניחו הקב"ה, שנאמר ולא קרב זה אל זה וגו' (שם יד כ), ואומר וקרא זה אל זה (ישעי' יג), למי היו דומין, למלך שנשבעה בנו, לבש נקמה באויביו והלך להביא אותם. ובאו הבריות (נד) לומר לו אימנון, אמר להן לכשאני פודה את בני אתם מקלסין אותי, כך ישראל היו נתונים בצרה בים, באז מלאכי השרת לקלם להקב"ה נוף בהם, אמר להם הקב"ה בני נתונים בצרה, ואתם מקלסין לפני, (נה) כיון שעלו מן הים בקשו ישראל ומלאכי השרת לומר שירה, אמר ר' אבין הלוי למה הדבר דומה, למלך שירד למלחמה ונצח, ובאו בנו ועבדו ועטרה בידם ליתן בראשו של מלך, באז למלך ואמרו לו בנך ועבדך עומדים ועטרה בידם, מי יכנס תחילה, אמר להם שוטים שבעולם, עבדי קודם לבני, יכנס בני תחילה, כך כיון שעלו ישראל מן הים, באז ישראל ומלאכי השרת לומר שירה, אמר הקב"ה למלאכי השרת הניחו לישראל תחילה, אז ישיר משה [ובני ישראל], נמצאו הנשים ומלאכי השרת עומדים, מי יקלם תחילה, (נט) אמר

הערות ותקונים

רמו רמ"א בשם התנחומא: (ג) כון אשורי, הסגרתו כי מיותר הוא, ולא נמצא דרוש עליו, ואולי ז"ל במאמר שלפניו ויקם על סלע רגלי כון אשורי, וזילקום בשלח שם מוצא ג"כ כן ושם בספעות ליתן צפי שיר חדש במקום ויתן צפי שיר חדש, ובכ"י רומי הגו' כמו לפנינו, ובכ"י רח"ס הוא ג"כ כמו לפנינו רק נמצא שם ויקם על סלע רגלי, אמר ר' אלעזר בן פדת העמיד על סלע רגלי" שנתן לי בות הים וכו', וז"ל השמיט המעתיק לפנינו גם בכ"י רומי מן רגלי עד רגלי, ובכ"י שני של אקספארד ויקם על סלע רגלי אמר ר' אלעזר העמיד על סלע רגלי, נתן לי בות מצרים ובזת הים ויתן צפי שיר חדש שאיני כפוי טובה, שאם עשה לי נסים אמרתי לו שירה אז ישיר משה. (גא) ואקלם אותך, וכן הוא צילקום, בכ"י רח"ס ואקלם אותו, ובכ"י רומי ולו אקלם אהיב: (גב) ד"א אז א' אחד, כ"ה צילקום ובכ"י רומי ובכ"י רח"ס, אולם בכ"י שני של אקספארד נמצא לפני זה "אז א' אחד ז' שבעה נקלם ליחידה שהוא למעלה משבעה רקיעים" ואח"כ מוצא שם ד"א אז א' אחד כמו לפנינו: (גג) לעתיד לבא, במכילתא בשלח אז ישיר ים אז לטעבר ויש אז לעתיד לבוא כו', ומוצא צילקום בשלח רמו רמ"א, ובספעות נרשס בלדו מדרש אבכיר וז"ל מכילתא, ומדרש אבכיר מתחיל במאמר אמר ר"ע, וכן מוצא בתנחומא הכדפס בשלח אות י' וטובע מהמכילתא: (גד) נאה השירה, וכן הוא בכ"י רח"ס, ותקנתו כמו שהוא בכ"י רומי הוא נאה לשירה, ובכ"י שני של אקספארד הנירסא אמר ישעה שירו לוי' שיר חדש [תהלתו מקלה הארץ] יורדי הים וגו' (ישעי' מז י) מי שאמר שירה על הים הוא אומר שירה לעתיד, לפיכך אז ישיר משה השירה הנאה להקב"ה והוא נאה לה: (גה) ויאמרו לאמר, מהו לאמר, מוצא צילקום בשלח רמו רמ"א בשם התנחומא: (גו) ד"א אז ישיר, מוצא צילקום שם: (גז) לאמר לו אימנון, וכ"ה בכ"י רומי ובכ"י רח"ס, ובכ"י שני של אקספארד נשמטה מלת "אימנון" וצילקום בשלח שם וצלו הבריות לומר לו סימנין, ונרשס בלדו פי' שיר, ובאמת ז"ל אימנון או אימנון, והיא המלה היונית *ἵμνος* שיר של שצח ומנאל ג"כ הרבה פעמים בה"א הימנון, ובדומי Hymnus (הימנוט): (גח) כיון שעלה מן הים, מוצא ג"כ צילקום בשלח שם, וכן גם צילקום תהלים רמו השל"ט ג"כ בשם התנחומא: (גט) אמר ר' חייל בר אבא, וכ"ה בכ"י רח"ס ובכ"י רומי וצילקום שם בצ' המקומות, ובכ"י שני של אקספארד הכריה בעגות

ד' הייא בר אבא (ס) רב השלום (סא) עשה שלום ביניהם, שנאמר קדמו שרים אחר
 גתנים בתוך עלמות תופפות (הפלוס סס טו), (סב) קידמו שרים (אחר נוגנים) אלו ישראל,
 (ואחר כך) [אחר] נוגנים, אלו המלאכים, (ואחר כך) בתוך עלמות תופפות, [אלו
 הנשים], (סג) אמר ר' לוי (סד) השמים, לא אקבל הדבר הזה, אלא הנשים קילמו תחילה,
 (סה) אלא שאחר נוגנים אלו ישראל, בתוך עלמות תופפות, אלו הנשים, התחילו
 מלאכי השרת להתרעם לפני הקב"ה, אמרו לא דיינו שקדמו לנו האנשים, אלא אף הנשים
 כן, (סו) אמר להן הקב"ה חייכם כן, (סז) אמר ר' חלבו בשם ר' שמואל בר נחמן ראה
 מה כתיב ותשאני רוח ואשמע אחרי (יחזקאל ג יב), מהו אחרי, אחרי שקילמתי אני וחבירי,
 אחר כך הלכו מלאכי השרת ואמרו ברוך כבוד ה' ממקומו (סח), (סח) אמר ר' פנחס
 הכהן בר חמא מה כתיב בעמדם תרפינה כנפיהן (שס א טז), מהו [בעמדם], מי ששומע
 בעמדם סבור שמא יש ישיבה למעלה, (סט) (סס) ושלום, אין ישיבה למעלה, אלא
 הכל עומדים שנאמר שרפים עומדים וגו' (ישעי' ו ג), וכן הוא אומר קרבת (אל) [על] חד
 מן קאמיא (דניאל ז יז), מהו בעמדם, אלא כשישראל עומדים ומקלסין להקב"ה אותה
 עשה תרפינה כנפיהם:

[יד] **אשירה** לה' כי גאה, (שמות טו א). (ע) אמר ר' אבין הלוי ד' גאים יש בעולם, הגאה
 שבחיות אריה, וגאה שבבהמות שור, וגאה שבעופות נשר, ואדם גאה
 על כולן, נטלן הקב"ה וקבען בכסא הכבוד, שמתגאה על גאים, הוי אשירה לה' כי
 גאה גאה: סוס ורוכבו (ס), (עא) וכי סוס אחד היה שכתוב סוס ורוכבו, אלא כולם לא היו
 ספורים לפני הקב"ה אלא כאחד: ד"א סוס ורוכבו. (עב) [בר קפרא אמר] קשרם הקב"ה
 זה בזה, (עג) למה שיהנו ישראל בבוה, למה כיון שיצאו ישראל ממצרים ויצאו המצרים
 לרדוף אחריהם, אמר להם פרעה יודע אני שנמלכו כספיקם וזהביכם, אלא אל תתנו דעתכם
 בבוה, מה עשה פתח (עד) תסבריות של יוסף, אמר מלו לכם כסף וזהב, ונטלו

הערות ותקונים

המלות „בר אבא“ (ס) רב השלום, וכ"ה צכ" רח"ס וצכ" רומי וזילקוט צב" המקומות, והמעתיק מכ"י רומ'
 מחק המלות „רב השלום“ והציג בין שני חלחי מרובע „הקב"ה“ וצכ"י שני של אקספארד הני' בעל השלום עשה
 שלום זבייס: (סא) עשה שלום זבייס וקילסו, צכ"י שני של אקספארד הני' וקילסו שנייה כאחד, וגם צכ"י
 רומי נוסף בלדו המלות „וקילסו שנייה כהתח" אלב צכ"י רח"ס וזילקוט צב" המקומות ליתא זה: (סב) קדמו
 שרים אחר נוגנים, אלו ישראל, צכ"י רומי וצכ"י שני של אקספארד הלשון משוש, ותקנתי כמו שאח' לנכון
 זילקוט וכן צכ"י רח"ס, ועיין בשמ"ר פכ"ג אות ז' ותראה כי כל הדרשה שם בצריכות ובהרחבת לשון הוא
 מתנחומא שלפניו: (סג) אמר ר' לוי, זילקוט תהליס בשמע מלת „לוי“: (סד) השמים, לשון שזכר הוא:
 (סה) אלא שאחר נוגנים אלו ישראל, צכ"י שני של אקספארד אמר ר' לוי השמים אינו מקבל הדבר הזה
 אלא הגשים קילסו תהלה ואח"כ מלאכי השרת, שנאמר קדמו שרים אלו ישראל ואחר נוגנים בתוך עלמות
 תופפות אלו הגשים, וזילקוט בשלח גורס ר' אמר ר' לוי השמים לא אקבל את הדבר הזה אלא הגשים קילסו
 תחלה דכתיב בתוך עלמות תופפות העלמות בתוך, ועיין בשמ"ר שם פכ"ג אות ז' ותראה כי חסר שם מלאמר
 שלם, בתחלה הביא אחר נוגנים אלו המלאכים, וסיים שהן קילסו בזמנא כדעת ר' לוי, לכן יש לתקן שם
 עפ"י התנחומא: (סו) אל"ה הקב"ה חייכם כן, וכ"ה זילקוט בשלח, וצכ"י רומי נוסף בלדו חייכם כן לעולם
 הבא ויאמרו לאמר לעוה"ב, וכן צכ"י שני של אקספארד חייכם לעולם הבא כן, וצכ"י רח"ס אמר להם הקב"ה
 חייכם כן הוא: (סז) אמר ר' חלבו בשם ר' שמואל בר נחמן, וכ"ה צכ"י רומי וכ"י רח"ס, אולם צכ"י
 שני של אקספארד נשמעו המלות „בשם רשכ"ל“, (סח) אמר ר' פנחס הכהן בר חמא, וכ"ה צכ"י רומי וכ"י
 שני של אקספארד, אולם צכ"י רח"ס נוסף „בשם ר' ראובן“, (סט) ח"י אין ישיבה למעלה, הוספתי עפ"י
 כ"י רומי וצכ"י רח"ס וכ"י שני של אקספארד הוא כמו לפניו: (ע) אמר ר' אבין הלוי ד' גאים, וכ"ה צכ"י
 רומי, וצכ"י רח"ס אמר ר' אבין אבין של ר' אבין הלוי, (עא) שני של אקספארד מנאל לפני זה
 הוספה כי גאה גאה ר' מאיר אומר גאיה אחת גאה הקב"ה על הים ונבקע, ר' הונא אמר מנו המו חיות
 [צ"ל מנהמיותיו], שנאמר וינהוס ביום ההוא כנהמת ים, ואח"כ מוצא ד"א כי גאה גאה ארבעה גאים
 בעולם כו', והמלאמר הזה מוצא זילקוט בשלח רמו רמ"ג בשם התנחומא והשמים שם האומר, ונמאל גם
 בעדרש שמ"ר פכ"ג אות ה' אמר ר' אבין ד' מיני גאים נבראו בעולם, ודברי השמ"ר נובעים מהתנחומא,
 ועיין חגיגה דף יג: (עא) וכי סוס אחד, מוצא זילקוט שם: (עב) בר קפרא אמר, הוספתי כמו שהיא
 צכ"י רומי וכ"י רח"ס, אולם חסר גם צכ"י שני של אקספארד וכן זילקוט: (עג) כדי שיהנו ישראל בבוה,
 צכ"י שני של אקספארד, כדי שיהו ישראל כהנים בבוה, צ"ל כדי שיהו ישראל נהנים בבוה: (עד) תסבריות,
 פ'

ועטרו את כוסייהם, שנאמר כל סוס רכב פרעה (שמות יד ט), לפיכך היו קשורים זה בזה, כדי שיהנו ישראל בבזה, בעולם הזה נהנו ישראל בבזת שונאיהם, אבל לעולם הבא כל מה שהאומות מסגליו, לישראל הוא, (עז) שנאמר והיה סחרה ואתננה קדש לה' (ישעי' כג יח):

[טו] ויסע משה את ישראל וגו' (שמות טו כג), (עו) וזש"ה ויסע כצאן עמו (תהלים עה נג), למה כצאן, אלא (עז) מה הצאן מתפורה והרועה מכנסה, כך היו ישראל במדבר (עח) מתלחמין ובוכים ומטרעמים בכל שעה, שנאמר כמה ימרוהו במדבר וגו' (שם טז ט), כביכול לא נסתלק מעלהם הקב"ה אלא ניהגם כצאן, שנאמר ויסע משה: ד"א למה כצאן, אלא מה הצאן הזה (עט) משברת את האילנות, ואע"פ כן אין בעליה מקפיד עליה, לפיכך קורא אותם צאן, וכן הוא אומר ואתנה צאני צאן מרעיתי אדם אתם (יחזקאל לו ג), אם צאן למה אדם, ואם אדם למה צאן, (פ) אלא אמר ר' יוחנן צאן לעונשים ואדם למתן שכר, (פא) [אם חייבים נוהג בהם כצאן כדי ענשו, ואם עשו מצות נוהג בהם כאדם ליתן להם שכר, הוי צאן לעונשים ואדם למתן שכר]: ד"א ויסע כצאן עמו (פב) אמר ר' ברכיה ראה מה חביבין ישראל לפני הקב"ה שקראן שה, שנאמר שה פזורה ישראל (ינח"י כ י), ומי שיש לו שה אחד מאכילו ומשקו בעונתו שהוא אחד, אבל מי שיש לו צאן הרבה, אינו יכול להודקק להם, אלא מתייגע עמהן הרבה, ראה חיבה שחיבב הקב"ה את ישראל, שקראן צאן, ואומר ארבה אותם כצאן (יחזקאל לו ג): ד"א למה כצאן, אלא [כשם] כשהרועה והיר בצאנו ביום מפני החמה, ובליילה מפני הזאבים, כך היה הקב"ה והיר בישראל, שנאמר וסוכה תהיה לצל יומם וגו' (ישעי' לו ד), ואומר (פג) לא ימיש עמוד הענן וגו' (שמות יג כג), ואומר נחית כצאן עמך וגו' (תהלים עז ג). (פד) מהו נחית אלא נחית לשון נוסריקון הוא, "נראות הראית במצרים", "חרונך שפכת עליהם, יימינך בלעה אותם". "תהום כסית עליהם". (פה) ר' יהושע אומר, "נפלאות עשית לנו, הירות נתת לנו, יים בקעת לנו, תורה נתת לנו. ר' אלעזר המודעי אומר, "נסיט עשית לנו, היים (עשית) [נתת] לנו, יידך הראית לנו, תלוי ראש נתת לנו. וחכמים אומרים נביאים העמדת ממנו, חסידים העמדת ממנו, יישרים תמימים העמדת ממנו, וכל אילו בזכות משה, לכך נאמר ויסע משה:

הערות ותקונים

פי' אולרות, וכן בלשון יוני ורומי thesaurus תסאורוס וזילקוס השמים המלה הזאת והכינ פתח להס אולרות של יוסף: (עז) שנאמר והיה סחרה ואתננה קדש לה', בכ"י שני של אקספארד נוסף אחר זה ואין קדש אלא ישראל שנאמר קדש ישראל לה', וזה ליתא בכ"י רומי וגם בכ"י רח"ס וזילקוס: (עו) וזש"ה ויסע כצאן עמו, מובא זילקוס בשלה סוף רמז רנ"ד בשם התנחומא, וכן זילקוס תהלים רמז תתי"ח ג"כ בשם התנחומא ושם הביא המאמרים מהוסף, המאמר הראשון בסוף והמאמר השני בתחלה ע"ש, ומן מה האלן מהתפרדת מובא ג"כ זילקוס יחזקאל סוף רמז שע"ג והתחלת רמז שע"ד: (עז) מה האלן מהתפורה, בכ"י רח"ס מתפורת, ובכ"י שני של אקספארד מתפוזרות, ובכ"י רומי מתפרדת, וזילקוס בשלה שם מתרפת, ז"ל מתפרדת, וכ"ה לנכון זילקוס תהלים שם זילקוס יחזקאל: (עח) מתלחמין, בכ"י שני של אקספארד בטעות מהלכין: (עט) משברת את האילנות, בכ"י שני של אקספארד נוסף ומקדמת אותן, עיין ערוך ערך קרסם וכתב שהוא כמו זימור, אבל זימור לכרס וקירסוס בשאר אילנות, והביא כי יאכלנו הארצה [ז"ל יחלנו הארצה] ח"י ארוס יקרס, והנוספי כתב שהוא כמו יכרסונה חזיר מיער, ובמדרש שמ"ר פכ"ד אות ג' ד"א מה האלן אפילו מחבלת את האילנות כו', דברי המדרש שם נובעים מתנחומא. (פ) אלא אמר ר' יוחנן אלן לעונשים, זילקוס בשלה השמים שש האומר, ומובא ג"כ זילקוס תהלים שם, ובכ"י שני של אקספארד נשמם המלה, לעונשים": (פא) אם חייבים, הוספתי כמו שהוא בכ"י רומי ובכ"י רח"ס, ובכ"י רת"ס הגי' אם חייבים נובע עמהם כלא"ן כדי שלא יעשו, ובכ"י שני של אקספארד וזילקוס חקר ג"כ כמו לפניו, אולם נמלא ג"כ זילקוס תהלים שם רמז תתי"ח, ומוזה תראה שהיו לפניו כמה קובצים מהתנחומא: (פב) ד"א אמר ר' ברכיה זילקוס שם בשלה ובתהלים נשמם מן ד"א זה עד ד"א השני: (פג) לא ימיש עמוד הענן, ע"כ העתיק המעתיק בכ"י שני של אקספארד מן התנחומא כ"י שלנו ואח"כ הוא כמו בנדפס: (פד) מהו נחית אלא נחית לשון נוסריקון, מובא זילקוס תהלים שם רמז תתי"ח בשם התנחומא, וזילקוס בשלה שם לא העתיק זה, והחל מן מהו ויסע משה שהסיען בעל כרחן: (פה) ר' יהושע אמר נפלאות כו', בכ"י רח"ס השמים המעתיק מן אמר בדברי ר' יהושע עד אמר בדברי ר' אלעזר המודעי, ושם איתא ר' יהושע אמר נסים עשית לנו, והוא

[סו] ד"א [ויסע משה]. (פו) מהו ויסע משה, שהסיען בעל כרחן, שלא בטובתן, כיצד אלא בשעה שיצאו ישראל ממצרים, יצא פרעה לרדוף אותם בכל אותם האוכלוסין, שנאמר ויקח שש מאות רכב בחור (שמות יד ז), מה עשה עמד וקישט כל אותן הסוסים באבנים טובות ומרגליות, כשבאו לים ושבען הקב"ה, היו צפין על שפת הים כל אותן האבנים טובות ומרגליות והיו מושלכים, והיו ישראל יורדין ב' יום ונוטלין מהם ולא היו מבקשים לזוז משם, כיון שראה משה כך, אמר להם מה אתם סבורים, שבכל יום הים מעלה לכם אבנים טובות ומרגליות, עמד והסיען בעל כרחן: ד"א ויסע משה (פו) אמר ר' יהושע, איזו היא הנסיעה שנסעו ישראל שלא על פי הגבורה, זו שנאמר ויסע משה (שס טו כג): ר' אלעזר המודעי אומר על פי הגבורה נסעו, שכן מצינו במקום (אחד) [אחר] שנים ושלושה [מקומות] על פי ה' יסעו וגו' (במדבר ט יח) ואף כאן אעפ"י שכתב ויסע [משה] על פי הגבורה נסעו, ומהו ויסע משה, בשעה שאמר להם שיסעו, לא אמרו לו להיכן אנו נוסעין למדבר, שמא אין בו כלום, אלא אמר ה' ונסעו להם, על פי אמנה, אמר ירמיה הלך וקראת באזני ירושלים [לאמר כה אמר ה' זכרתי לך חסד נעורייך וגו'] לכתב אחרי במדבר בארץ לא זרועה [וימיה ב ג]:

[יז] ד"א ויסע משה את ישראל מים סוף ויצאו אל מדבר שור, (פח) אמרו רבותינו מדבר שור היה שמונה מאות פרסה על שמונה מאות פרסה, והיה מלא נחשים ועקרבים וחיה רעה. (פט) אמר ר' יוסי היה שם נחשים בקורות בית הבר, ועקרבים כמלא הורת, וכן הוא אומר המוליכך במדבר הגדול והנורא נחש שרף ועקרב וגו' (דברים טו ח). מעשה בשבור מלכא שהיה עובר שם, (צ) ועברה שיירא ראשונה, ובלעה הנחש, עברה שניה ובלעה, שלישית ובלעה, והיה המלך יושב ומיצר, היו עמו שם (צא) איסקולקטיון, אמרו לו מה אתה עומד, הביא עשרה גבורים, והביא, אמרו לו

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י מ

והוא המאמר מר' אלעזר המדעי. (פו) מהו ויסע שהסיען בעל כרחן, מוצא ג"כ בילקוט בשלה רמז תל"ד בשם התנחומא, ובמדרש לקח טוב (בשלה טו כג) תראה שהביא בשם אביו ויסע משה את ישראל בעל כרחן לפי שהיו מולאין בתוך הים אבנים טובות ומרגליות ולא היו רואים ללאת משם, לכך כתוב ויסע, והעירתי שם בבערה קנ"י שכן הביא הילקוט רמז רנ"ד בשם התנחומא, ולפנינו (בנדפס) ליתא, ואין ספק שכיון לתנחומא הנקרא ילמדנו, והבאתי שם המאמר מהילקוט, אולם כאשר חק' ה' אותנו בתנחומא כ"י תראה מה שהביא בשם אביו כ"ה בתנחומא, והילקוט הביא את התנחומא שלפנינו כ"י, וכן רש"י ז"ל צ"י התורה הביא זה, וכבש שם ירדני הרב הגדול מהר"א בערלניר עיין ילקוט בשם התנחומא וחסד בתנחומא שלפנינו. (פו) אמר ר' יהושע כו' ר' אלעזר המדעי אומר, מביאתא (מס' דויעט משה פ' א') ועיין בלקח טוב (בשלה טו כג) ומה שהעירתי שם: (פח) אמרו רבותינו, הכוונה לדברי המביאתא בשלה מסכתא דויעט משה פרשה א' וילאו אל מדבר שור היא מדבר כוז, אמרו על מדבר כוז שהיה ט' מאות פרסה על ט' מאות פרסה כלו מלא נחשים ועקרבים, והג' במביאתא מועטת, וז"ל ח' מאות פרסה, וז"ל ח' מאות פרסה (בשלה טו כג) אמרו רבותינו ז"ל במביאתא מדבר שור הוא מדבר כוז והיה שמונה מאות פרסה על שמונה מאות פרסה, וכן מוצא בילקוט בשלה רמז רנ"ה, ובילקוט ירמיה רמז רס"ו בשם המביאתא וכן בתנחומא הנדפס בשלה אות י"ח, ודברי התנחומא הנדפס נובעים מן התנחומא ולא מהמביאתא, וכן בשמ"ר פכ"ד אות ד' היריבא שמונה מאות פרסה, ובמדרש שמ"ר שם הגי' כוז במקום כוז, ובילקוט בשלה ג"כ כוז, אולם בילקוט ירמיה מוצא כוז, וכן בלקח טוב הגי' כוז, וגם בנדפס מוצא כן, וגם' והזכיר (דף כא ע"ג) מוצא כוז במקום כוז, ולדעתי גירסת פ"ב היא העיקרית, ומזכרת עיר כוז ביהושע' ל' ה' ועיין ארץ קדומים ג' כ"ט: (פט) אמר ר' יוסי, זה ליתא במביאתא ולא מוצא בלקח טוב, ומוצא בילקוט בשלה רמז רנ"ה בשם התנחומא. והל"ן תנחומא נשמע ממקומו, והמדפיסים הל"נו על מעשה דשבור מלכא ויש להל"נו על אמר ר' יוסי מדבר שור ט', ונמאל' ג"כ בנדפס שם אבני' שם א"ר יוסי צר תנינא, וכו"כ צ"י והזכיר (דף כא ע"א), וגראה שדבריו לקח זה מן התנחומא הנדפס: (צ) ועברה שיירה ראשונה, בנדפס והעתיק קן בעל ס' והזכיר מעשה בשבור המלך שהיה עובר שם ועברה קרוצים (ובס' והזכיר הגי' קרוצין) שלו ובלעה הנחש, ויש לתקן שז"ל קרוכין שלו פי Carruca עולה עיין ערוך ערך קרכין: (צא) איסקולקטיון, וכן ככ"י רומי איסקולקטיון, ויש לתקן שז"ל אסקולקטיון, והיא המלה היוונית σχολασταιστος וכן ברומית Scholasticus, פי' למדן ושקד צבית המדרש, עיין ערוך השלם אסקולקטיבא, ומהו יעוול ר' יהושע בן חנייה שהוא אסקולקטיבא דאורייתא (ב"ר פס"ד), וכן עשה לו כקתדרא של אסטילסטקין (שמ"ר פמ"ג) ז"ל אסקילסטקין, ובילקוט בשלה שם בשם התנחומא נצטות היה שם עמו ארבי לסמוסין, וז"ל אסקילסטקין, וכן ראיתי שמוצא לנחן כ"י

ימלאו (צב) סרודות (פי' שקים) של תבן, והיו ממלאין את הסרודות תבן, ומגלגלין לפניו והוא בולע, (צג) עד שנפתח כריסו, (צד) ולא היה יכול לזוז, ועמדו והרגו אותו, והי המוליכך וגו': (צה) ואומר אפעה ושרף מעופף (ישעי' ל ו), מהו שרף מעופף, העוף שהיה פורה עליו מיד היה נשרף, (צו) ר' חייא הגדול אמר אדם אחד היה בארץ ישראל מרוטה שמו, למה נקרא שמו מרוטה, אמרו פעם אחת עלה ללקט עצים מן ההר, וראה את הנחש ישן, והנחש לא ראהו, ומפחדו נשרו שערותיו, והיו קוראין אותו מרוטה, ולא צימח בו שיער עד יום מותו, הוי המוליכך וגו': אמר ר' יוסי ב"ר חנינא גדול הוא אלהינו שהצילנו מן המדבר ההוא:

[יח] [וילכך] שלשת ימים במדבר ולא מצאו מים] [שמות טו כג]. ר' יהושע אומר בשעה שעברו ישראל בים, יצאו להם מים מתוקים, ומהם נמלו בכליהם והיו שותים, וכיון שכלו המים היו מתרעמים, שנאמר וילונו העם על משה וגו' (שם טז כד). ויבואו מרתה (שם טז כג). (צו) היה להם להימלך בגדול שבהן, אלא עמדו ונתרעמו. ר' אלעזר המודעי אומר למודין היו ישראל לומר דברים של תרעומת לפני הקב"ה, מיד יציעק אל ה' ויורוהו ה' עין (שם טז כה), ויראהו לא נאמר אלא ויורוהו, (צח) אמר ר' שמעון

הערות ותקונים

כ"י רח"ס איסקולסטיקין, ובגדלס השמיט המלה הזרה והליג, "אמרו לו חמיו": (צב) סרודות, פי' שקים המלות, פי' שקים" נוספו מן המעתיק בקובץ הזה וליחא בכ"י רומי וכ"י רח"ס וילקוט בשלח בשם התנחומא ותנחומא הגדלס, ובכ"י רומי הגירסא סרירות, וזילקוט סררות, ובכ"י רח"ס ובכ"י והזכיר סרירות, ובתנחומא הגדלס סרירות, והמסופי בערוך סרד הביא ו"ל צילמדנו פ' ויהי בשלח פסקא ויסע משה וימלאו סרירות תבן, פי' מנשאו מלחות תבן עכ"ל. והביא הגירסא סרירות, וכן הוא בדפוסים הראשונים, אבל פירושו אינו עולה יפה, ומפניו רק לפי העין, ולדעתי בכל המקומות שרשמתי בזה, המלה משושת ו"ל אדרות והיא המלה היונית $\delta\sigma\alpha\delta\epsilon\rho\sigma$ ופי' ערות (פעללע, הויט) והכוונה שהיו אומרים להביא ערות של בהמות ולמלחות אותן עם תבן, ויחשוב הנחש שהם בהמות ויבלעם וינפח כרסו ויבקע, ומן אלירות נעשית בטעות סרירות סרירות סרירות. וסעד לדברי תראה מהערוך ערך אדר האחרון שהביא מאמרם ו"ל (משבוטות כ"ט ע"ג וגדלים כ"ה סע"ה) אם לא ראיית נחש כקורת בית הבד, ולא? והא הוא דהוה בשני בשבור מלכא דלחזיק תליסר אודרייתא תבנא, וכתב פי' אודרייתא ערות, וסיים פי' ויסע משה (הוא המאמר מתנחומא הגדלס שהבאתי) מעשה בשבור מלכא שהיה עובר במדבר צוב [ז"ל כוב] שהיא ת' פרסה על ת' פרסה, במקום שפנינו שמונה מאות פרסה על שמונה מאות פרסה ועברו קרוכין שלו ראשון ובלעה, וכן שהיה, וכן שלישית, אמרו לו חמיו הנה ערות של בהמות [פה הוה כחוב סרודות והשמיט בעל הערוך והליג הפי' ערות של בהמות] מלחות תבן ויסבור הנחש שהן בהמות ויבלעם וינפח כרסו ויבקע וכן עשו, הסיים הזה ויסבור הנחש הוא לשון בעל הערוך שהוסף לזכר הכוונה, ולפינו בגמרא שבוטות וגדלים הגירסא אורוותא אין ספק שיש להגיה כמו שהביא הערוך אודרותא, ורש"י שם בגמרא שבוטות כתב מלא ו"ל ארוות סוסים תבן שהיה בולע בני אדם ועשו חבילות תבן ונתנו בהן בהמות וחיות [לדעתי ז"ל ונתנו בעורות בהמות וחיות] ונחילי אם שמויין בהם ובלעם ובערו בצופו ומת, לישנא אחרינא אהריתא, אולי ז"ל ברש"י לישנא אחרינא אהריתא כגירסת בעל הערוך, אבל מה שהביא רש"י ונחילי אם שמויין בהן נובע מגמרא ירושלמי שבוטות פי"ג ה"א (דף גל ע"ד) וגדלים פי"ג ה"ב (דף לו ע"ד) אם לא ראיית נחש כקורת בית הבד הלא חייא לטבור מלכא בלע מגלין בלע קרוכין, כד בשון ויסקלוגיה אייתין פחלין [ז"ל כמו בירושלמי גדלים פחלין, עיין ערוך] דמגלין, ומגלין יתהון תבן ויהטון בהון נומרין ובלעין ומית, ולפי"ו תראה שז"ל גם ברש"י כמו שהגהתי ונתנו בעורות בהמות וחיות כמו בירושלמי אייתין פחלין דמגלין, ומלות יתהון תבן הוא מלשון המשנה פוחלין של גמלים (כלים פ' כ"ד מ"ט), ורבינו האי גאון ז"ל בפירושו לכלים הביא את הירושלמי משבוטות וסיים וכוו ההלכה בגדלים וזיינו שם גדלים כ"ה, ואולם רבינו האי כוון לירושלמי שהבאתי, ובדברי רבינו האי בלע קרוכין ז"ל קרוכין כמו שהבאתי למעלה: (צג) עד שנפתח כריסו, וכ"ה בכ"י רח"ס, אבל בכ"י רומי וזילקוט: בשלח בטעות עד שנפתח כריסו: (צד) ולא היה יכול לזוז, זילקוט בשלח שם ולא היה יכול להן, במקום "להן" ז"ל, "לזוז": (צה) ואומר אפעה ושרף מעופף, עיין במכילתא שם (בשלח מסכת דויסע פרשה א') ובתנחומא הגדלס אות י"ח ובלקט טוב (בשלח פי"ו כ"ג) ועיין שם בעברה ק"ס: (צו) ר' חייא הגדול אמר, במכילתא שם אמר רבי עקיבא דבר הסוה לי רבינו הקדוש, ובתנחומא הגדלס וכן בס' והזכיר אמר ר' אחא הסוה לי רבינו הגדול, ובשמ"ר ר' אבא הסוה לפני רבינו, וזילקוט בשלח רמו ר"ה בשם המכילתא אמר ר' אבא הדבר הזה הסוה לי רבינו הגדול, ועיין מה שהשיר ידידי הרב הגדול מוהרר אייזק הירש ווייס במכילתא שם, ועיין גם בפירושו מהסו"ו בשמ"ר שם, והכנון כמו שהוא לפינו בכ"י ר' חייא הגדול אמר: (צז) היה להם להימלך בגדול, במכילתא שם הוא בש"ר יהושע ע"ט: (צח) ארשב"ז, מכילתא שם, וכן ויראהו לא נאמר הוא במכילתא בשמו

אומות העולם, תדע לך כשחטאו דור המבול דנם בהם. שנאמר ימטר על רשעים פהים וגו' (תהלים י"א), הוי כי במ ידין עמים וגו'. אנשי סדום כשחטאו דנם בשמים, שנאמר וי' המטיר על סדום וגו' (נחשית ט"ז כד), אף סיסרא כשחטא בשמים דגו, שנאמר (ב שמים) [מן שמים] נלחמו וגו' (שופטים כ"ב), בשמים הוא דן את העמים. יתן אוכל למכביר, מהן נתן מזון לישראל, למה הדבר דומה לנחתום שהיה עומד על הכבשן, נכנס שינאו והתה נחלים ונתן על ראשו. נכנס אוהבו (קיא) רדה פת חמה, ונתן לו הנחלים והפת, שניהם יצאו מתוך הכבשן, כך הקב"ה הוריד אש על הסדומים ושרפן, ומן השמים הוריד לישראל מן, שנאמר הנני ממטיר לכם להם וגו': ד"א לא היה צריך לומר מן השמים, אלא מן הארץ, (קרב) שאין דרכו של לחם לעלות אלא מן הארץ, וזש"ה כל אשר הפין ה' עשה וגו' (תהלים קל"ו), כשביקש קרע הים לפני ישראל ועשאו יבשה, וכשביקש עשאו ים, דרכו של שמים להוריד מל ומטר, והארץ להוציא לחם, שנאמר ארץ ממנה יצא לחם (איוב כ"ט). וכשביקש הוריד הלחם מן השמים, שנאמר הנני ממטיר לכם לחם וגו', והמל עולה מן הארץ, שנאמר ותעל שכבת המל (שמות י"ז י). (קרב) זש"ה כי יהיו (לי עבדים) [לו לעבדים] וגו' (ד"ה"ב י"ח), ולא יהיו עבדים לנבוכדנצר, שנאמר ויהיו בהם מבני יהודה דניאל וגו' (דניאל א' ו'), מה היה עושה להם, וימן לחם המלך [דבר יום ביומו] (שם שם ס), במדה, אבל כשהורדת להם מן, היה יורד כשם שהמטר יורד, ואין לו קצבה. כך הייתי ממטיר [לכם לחם מן השמים]:

[כא] (קיד) זבדי בן לוי אמר שני אלפים אמה היה יורד המן בכל יום, והיה עומד עד ארבע שעות, כיון שהיה השמש באה עליו היה נימוק ונעשה נחלים נחלים ושטף ויורד, ולמי היה מתוקן עכשיו, לצדיקים לעולם הבא, מי שהוא מאמין זוכה ואוכל סמנו, ומי שאינו מאמין אל ירא בפלגות וגו' (איוב כ"י), וכיון שהיה יורד בנחלים היו אומות העולם באין לשחות ממנו, (קמז) והוא נעשה בפיהם גד ולענה, שנאמר והמן כורע גד הוא וגו' (נחשית י"ז). אבל לישראל נעשה בתוך פיהם דבש, כשם שאומר וטעמו כצפיהית בדבש (שמות ע"ג לא). אמר ר' יהודה הלוי ב"ר שלום (קמז) חשבון הוא שהיה המן יורד לישראל [בכל יום] מזון שני אלפים שנה, ונבהו ששים אמה, כתיב במבול ביזם הזה נבקעו כל מעינות וגו' (נחשית י"א), (קיו) וכתוב במן ויצו שחקים ממעל

הערות ותקונים

צילקום בשלח רמז רכ"ח בשם התנחומא, והתחלת המאמר מוצא צילקום איוב רמז תתקכ"א בשם התנחומא, וזכ"י שני של אקספארד נוסף המאמר הזה מתנחומא כ"י שלפנינו בתוך דברי התנחומא הנדפס אות י"ט ואות כ', וצנזרו נרשם ככתב מאוחר „מכאן עד ויחמר ה' אל משה הנני ממטיר לכם לחם מן השמים רש"צ לומר, איטו נדפס": (קיא) רדה פת חמה, ז"ל רש"י (שופטים י"ט) ויודעו אל כפיו לשון הבללת דיבוק של כל דבר הנדבק, וכן לענין פת הנדבק בתגור נקראת הבללתו רדייה, הרודה פת מן התגור וכו': (קרב) שאין דרכו של לחם לעלות אלא מן הארץ, זש"ה כל אשר חפץ עשה, זכ"י שני של אקספארד השמים זש"ה כל אשר חפץ עשה, והחר הסיום לעלות אלא מן הארץ הניח שנאמר דרך ממנה יצא לחם: (קרב) זש"ה כי יהיו לי עבדים, תקנתו צפנים כי יהיו לו לעבדים, וכוונתו לסיפא דקרא ויעשו עבדותי ועבדת ממלכות הארצות, וצילקום שם השמים כל זה, וזכ"י רומי כמו לפנינו, וזכ"י רח"ס וכו"י ג' של אקספארד כי יהיו לו עבדים לנבוכדנצר, וזה בלתי מובן, ואולי יש לתקן כי לי בני ישראל עבדים (ויקרא כה נה) ועל זה כתב ולא לנבוכדנצר: (קיד) זבדי בן לוי, מוצא צילקום בשלח שם בשם התנחומא: (קמז) וכוא נעשה צפיהם גד ולענה, הרגום לענה נידל, ודורש כורע גד כמו גד שתרנס לענה: (קמז) חשבון הוא שהיה המן יורד לישראל [בכל יום] מזון שני אלפים שנה ונבהו ששים אמה, עיין יומא ע"ג ע"א ובמכילתא בשלח מסכתא דיוטע פ"ג ולקח טוב (בשלח סז יד) ששים אמות היה נבהו של מן וכו', כמה ארצות בלתי ארבע צפיה לדתות שמונה לשני ארצות חמשה עשר אמות לשמונה ארצות ששים אמה ע"ג. והחשבון שהיה יורד בכל יום שני אלפים שנה לא מרז בכל המקומות ה"ל, ודרשת התנחומא נכונה מאוד לפי החשבון, שבצמח מזה טובה מרובה על מדת פורענות חמש מאה פעמים כמה שנאמר סוקד עון אבות על צמים על שלשים ועל רבעים, ובמדה טובה נאמר עושה חסד לאלפים, ועיין במהרש"א בחילופי אנדות יומא שם שהקשה שאין החשבון מכוון, ע"ש, אולם לפי התנחומא יבא על נכון וקושיית המהרש"א מיושבת היטב, כי בלתי שמים נפתחו הנאמר במן היינו ח' ארצות, ובמבול היו רק שני ארצות, והיו המים על הארץ שנים עשר חודש, וא"כ במן שהיה מן ח' ארצות היה לריך לביזת ארבעה שנים, ומדה טובה מרובה חמש מאות פעמים, עולה שני אלפים, וזהו שאמר שהיה המן יורד לישראל בכל יום מזון שני אלפים שנה: (קיו) וכתוב במן ויצו שחקים ממעל ולדתי שמים פתח, מהסיום

ודלתי שמים פתח (תהלים עח כג), (קיה) הדלת ארבע חלונות, וכתוב נוצר חסד (שמות לד ו), וכתוב פוקד עון אבות וגו' (ע), מיכאן שמדה טובה מרובה על מדה פורעניות המש מאות כפלים (קייט) שתי חלונות שנפתחו במבול ירדו כל אותן הגשמים שנים עשר חדש, וכאן כתיב ודלתי שמים פתח, מיכאן שהיה המן יורד בכל יום מזון שני אלפים שנה:

[כב] **אומות** העולם לא היו יכולין למעום ממנו, שהיה בפיהם כגדין מרין, (קכ) ומה היו עושים, היו צדין צבי שהיה שותה ממנו, וטועמין ממנו מטעמו של מן, והיו אומרים אשרי (הגוף) [הגוי] שככה לו. (קכא) אמר ר' יוסי בר חנינא לא כשם שהוקן טועם ממנו התינוקות טועמין אותו, כיצד התינוקות היו טועמין אותו טעם חלב, שנאמר והיה מעמו כטעם לשד השמן (נמדנר יא ח), והבחורים היו טועמין בו כדבש, שנאמר וטעמו כצפחית בדבש (שמות עז לה), והזקנים טועמין בו כלחם, שנאמר הנני מטמיר לכם לחם מן השמים (עס עז ד), והחולה היה טועמו כסולת המעורב בשמן ודבש, (קכב) כמיסני זו שעושיין לחולה, שנאמר ובשלו בפרור (נמדנר יא ח), ומנין שהיה בו טעם סולת ודבש, שנאמר ולחמו אשר נתתי לך סולת ושמן ודבש וגו' (יחזקאל עז יט), כל אחד ואחד היה טועם בו לפי כחו, מי שהיה זריו היה יוצא ומלקט מן השדה, שנאמר ויצאו העם ולקטו (שמות עז ד), והבינונים היו יוצאין לפתח אהליהם [ומלקטים], והעצלים היו רובצין להם, ופושטין ידיהם והוא יורד לתוך ידיהם, שנאמר ותעד שכבת המל וגו' (עס עז יז): [דק מחספס] (ע). כפרא אמר מהו מחספס, לחם שהיה נטור ברמ"ה אברים, כמנין אותיות מחספס, מ' ארבעים, ח' שמונה, א' ששים, פ' שמונים, ס' ששים, הרי רמ"ח, כנגד רמ"ה אברים שבאדם, שנאמר לחם אבריים (תהלים עח כב), אל תיקרי לחם אבריים, אלא לחם אבריים, היו מלאכי השרת מוחנין את המן, והיה יורד לישראל והיו אוכלין אותו, ולא היה אחד מהם צריך לנקבו, לפי שהיה נטור באיברים, והיו לחם אבריים לחם איברים:

[כג] (קכד) **אמר** ר' חמא בר חנינא המן כשנתן לישראל. באלוש ניתן להם, ולמה באלוש, בזכות אמינו שרה, דכתיב לוישי ועשי עונות (נחלשית יח ו), לכך נתן להם באלוש: הנני מטמיר לכם לחם וגו', אמר להם הקב"ה ראו מה ביני וביניכם, אתם מקריבים לי עומר אחד בכל שנה, שנאמר והבאתם את עומר וגו' (ויקרא ע"ג), ואני נתתי לכם לכל אחד ואחד עומר, שנאמר עומר לגלגלת (שמות עז טו), ולא עוד אלא אתם הייתם מקריבים לי עומר אחד בשנה, ואני נתתי לכם מן בכל יום, שנאמר ויצא העם ולקטו [דבר יום ביומו]:

[כד] **ראו** כי ה' נתן לכם (את) השבת. (שמות עז כט). מהו ראו, אמר ר' יצחק ראו היאך אתם משיבים לאומות העולם, שאם יאמרו לכם למה אתם משמרים את השבת, מה נסים נעשו לכם, ראו כי יי' נתן לכם (את) השבת, אמרו להם בכל יום היה יורד פרידה אחת, ובערב שבת שתי פרידות, שנאמר והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו והיה משנה וגו' (עס ט), מהו משנה, אתם תאמר שנים, והלא כבר נאמר

הערות ותקונים

מהסיוס הזה עד ומה היו עושים היו לדין לזי, נשמט צילקום עס, ויש להסלימו עפ"י התנחומא: (קיה) הדלת ד' חלונות, כ"ה גס צכ"י רומי וכ"י רח"ס, אולם צכ"י שני של אקספארד נוסף אחר זה, והרובע שני חלונות" וזה אך לנמטר: (קייט) שתי חלונות שנפתחו במבול, אולם צכ"י רומי וצכ"י רח"ס וצכ"י שני של אקספארד חלון אחת שנפתחה בדור המבול, וזה שיבוש, וכאשר לפנינו הוא הנכון: (קכ) ומה היו עושים, עד כאן חסר צילקום, עיין הערה קי"ז, ולזה המאמר כוון רש"י בשלה ע"ז כ"א, הכשר צדעה נעשה נחלים נחלים ושותין ממנו אילים וצבאים, ואומות העולם לדין מהן וטועמיה צדע טעם מן ויודעים מה שצדקן של ישראל, וכן מובא בלקח טוב, וכן הוא במכילתא בשלה מסכת דויסע פרשה ד'. והסיוס לפנינו אשרי הגוף שכה לו תקנתי אשרי הגוי שכה לו כמו שהוא צכ"י רח"ס, וצכ"י ז' של אקספארד אשרי העם שכה לו: (קכא) אמר ר' יוסי בר חנינא. עיין לעיל פ' שמות אות כב: (קכב) כמיסני זו שעושיין לחולה, עיין לעיל פ' שמות הערה קכ"א, וצכ"י שני של אקספארד צטעות כמיסני היו: (קכג) בר קפרא אמר מהו מחוספס כו', ברמ"ח איברים, עיין יומא ע"ה ע"ב ובלקח טוב: (קכד) אמר ר' חמא בר חנינא, כ"ה גס צכ"י רומי, אולם צכ"י שני של אקספארד אמר ר' יונה, וצכ"י רח"ס אמר ר' יונה חזיו של ר' מני שאמר צס

שני העומר לאחד (שמות עז כב), ומהו משנה, חזקיה בר היא אמר (קכה) שהיה משונה בטעמו ובריחו ובתוארו, ולא עוד אלא שבכל יום מי שהיה מותר ממנו מערב ועד בקר היה מבאיש, ובשבת כתיב לא הבאיש וגו' (שס עט כד). הווי לקמו להם משנה. (קכו) ויבואו כל נשיאי העדה ויגידו למשה (שס עט כג) [באותה שעה נזכר ששכח לומר להם פרשת שבת, שאמר לו הקב"ה כיון שבאו ואמרו לו, אמר להם משה, הוא אשר דבר ה' שבתון שבת קודש לה' מחר וגו' (שס עט כג)]. (קכז) אמר ירמיה למה (תריבון) [תריבון] אלי וגו' (ירמיה ז כט), אפילו משה שאמרתי לו לומר להם פרשת שבת שבה ולא אמר להם, כולכם פשעתם בי (שס), ר' יהודה אומר כיבד הקב"ה את השבת, שבכל יום היה המן יורד, ובשבת לא היה יורד, שנאמר והיה ביום השביעי יצאו מן העם ללקוט ולא מצאו (שס עט מ), (קכה) אמר להם משה כל מי שהוא נוטל עומר לגלגולות לא יטול יותר ממנו, שנאמר ויאמר משה אליהם איש אל יותר ממנו וגו' (שס עט יט), ולא שמעו אל משה ויותר אנשים ממנו (שס עט כ), (קכט) ומי היו, אילו דתן ואבירים. (קל) ר' יהושע [דסכנין] בשם ר' לוי אמר כשהגידו מן המן (קלא) היו תולעים יוצאים מתוך אהליהם, ונכנסין בתוך אהליהם של ישראל, ורוח הקדש צווחת ואומרת עליהם, אתם סבורים שאתם עושין בסתר, ואינו גלוי לפני, אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו וגו' (ירמיה כג כד). אמר הקב"ה בעולם הזה אכלתם את המן בזכות אבותיכם, אבל לעולם הבא אני מאכיל אתכם בהמות וזו ולויתן, (קלב) אתם אוכלים בזכות עצמיכם, (קלג) שנאמר יכרו עליו הברים יחצוהו בין כנענים (איוב מ ב) :

הסלת פרשת בשלה

הערות ותקונים

ר' תמא בר חנינא : (קכה) שהיה משונה בטעמו כו', לזה כוון רש"י (בשלה עז כב), ומדרש אגדה לחם משנה משונה אותו היום נשתנה בצבא בריחו ושעמו : (קכו) ויבואו כל נשיאי העדה ויגידו למשה, הוספתי כמו שהוא לנכון בכ"י רח"ס, וכן בכ"י רומי נוסף בלדו ועל זה הביא בראותה שעה נזכר משה, ולזה המאמר כוון גם רש"י וז"ל (בשלה עז כב) ויגידו למשה שאלוהי מה היום מיומים, ומכאן יש ללמד שעדיין לא הגיד להם משה פרשה שבת שנגטווה לומר להם וזיהו ציוס הפשי והכינו וגו'. עד שאלו מה זאת, אמר להם הוא אשר דבר ה' שנגטווי לומר להם, ולכן ענשו הכתוב שאמר לו עד אנה מאנתם ולא הויתו מן הכלל : (קכז) אמר ירמיה, בכ"י רומי בטעות א"ר ירמיה, וגם שם הביא למה תריבון במקום בקרא כתיב תריבו, ומובא לנכון בכ"י שני של אקספארד ובכ"י רח"ס : (קכח) אמר משה מי שנוטל, בכ"י שני של אקספארד נוסף לפני זה [ר'] יתק אמר בירך הקב"ה שבת זמן וקדשו במקושה בשבת ילא מן העם ללקוט [ולא מאלו] (שמות עז כז), במקושה מחלליה מות יומת (שם לא יד), הווי כי ה' נתן להם [את] השבת (שם עז כט), ואחר זה מובא אמר משה מי שנוטל עומר לנגולת אל יותר משל יום למחר : (קכט) ומי היו אלו דתן ואבירים, ולזה כוון רש"י (בשלה עז כ), וכן בשמ"ר פכ"י אות ו' ויותר אנשים ממנו אלו מחוסרי אמה שהיו בהם ומי הם אמר ר"ש בן לקיש אלו דתן ואבירים, נאמר כאן אנשים ונאמר להלן אנשים, סורו נא מעל אהלי האנשים וגו' (במדבר עז כו) מה אנשים שנאמרו להלן דתן ואבירים, אף אנשים שנאמרו כאן דתן ואבירים, וכן בשמ"ר פ"א אות כ"ע שני אנשים אלו דתן ואבירים הם היו שהותירו מן המן, וכן בתנחומא תלוס וכסילים מרים קלון אלו דתן ואבירים למה בשעה שירד להם המן לישראל אמר להם משה איש אל יותר ממנו עד בוקר, ולא שמעו אל משה ויותר אנשים ממונו, ומי היו אלו דתן ואבירים, אמר ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי מזה וירא תולעים ויבאש היתה קלאינין של תולעים יוצאין מתוך אהליהם של דתן ואבירים ונכנסין לתוך אהליהם של ישראל. (קל) ר' יהושע בשם ר' לוי, בכ"י רומי בטעות ר' יהושע בשם ר' יהושע בן לוי, ובכ"י שני של אקספארד ר' יהושע דסכנין אומר וז"ל ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אומר כמו שהבאתי מתנחומא תלוס, וכן הוא לנכון גם בכ"י רח"ס וכן הקתי בפנים : (קלא) היו תולעים, בכ"י שני של אקספארד קלאינין של תולעים, וכן הוא בתנחומא תלוס שהבאתי בהערה קכ"ט, וכן הביא הערוך בערך קלן ז' בשם הילמדנו תלוס, והוא המאמר שהבאתי, וכתב שם המוספי פי' המון הבא בצהלה ובחשון : (קלב) ואחס אוכלים בזכות עצמיכם, בכ"י רומי וכ"י רח"ס והן אוכלים בזכות עצמיכם. ובכ"י שני של אקספארד והאבות יאכלו בזכותם : (קלג) שנאמר יכרו עליו הברים ואין כירה אלא טעורה, עיין בפסקא אחרת דטכות ובילקוט איוב רמז תתקכ"ז :

[א] וישמע יתרו וגו' (שמות י"ח). (א) זש"ה ובכן ראיתי רשעים קבורים ובאו (קבלת ה'). וכי יש רשעים קבורים [באים] ומהלכים, ששלמה אמר קבורים ובאו, אלא אמר ר' סימון אלו הרשעים (ב) שהן קבורים ומתים בחייהם, שנאמר כל ימי רשע הוא מתחולל (איוב טו כ), מהו מתחולל, שהוא מת וחלל: ד"א ובכן ראיתי רשעים (ג) מדבר בגרים, שהם באים ועושין תשובה, וממקום קדוש יהלכו (קבלת ה), אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות: ד"א וממקום קדוש יהלכו, ממקום שישראל [מהלכים, ישראל] נקראו קדושים, וישתכחו בעיר (ס), (ד) שהן משכחין מעשיהם הרעים: (ה) ד"א וישתבחו, שמשיתבחיין במעשיהם הטובים, גם זה הבל (ס), אין זה הבל שאומות העולם רואין אותן היאך הם באין ומתגיירין ונכנסין תחת כנפי שכינה ואינן מתגיירין, גם זה הבל, מי היה זה שבא ונתגייר גר של אמת, זה יתרו, שנאמר וישמע יתרו וגו':

[ב] [וישמע יתרו]. (ו) זש"ה לריח שמניך טובים וגו' (ש"ש א ג). אמר ר' ינאי הראשונים נתת להם ריח מצות (ו) לאדם נתת לו ז' מצות, לנה ולבניו נתת ז' מצות,

ריח מצות נתת להם, אבל אנו כשבאנו לסיני. כאדם שמערה מפי החבית היית מערה לנו את כל המצות, שנאמר שמן תורק שמך (ס). ד"א שמן תורק שמך, (ח) אמר ר' ברכיה כשם שהשמן מאיר כך התורה מאירה, על כן עלמות אהבוך (ס), (ט) העולם הזה והעולם הבא: ד"א עלמות אהבוך. (ס) אלו אומות העולם שמתגיירין, מי היה זה יתרו, בשעה ששמע מה נסים נעשו לישראל, בא ונתגייר, שנאמר וישמע יתרו: [ג] מה כתיב למעלה מן הענין מפלתו של עמלק. ואחר כך וישמע יתרו, (י) זש"ה לין

הערות ותקונים

(א) זש"ה ובכן ראיתי, מובא בנדפס אות א' וזילקוט קבלת רמז אלף ע"ח בשם התנחומא, ובס' והזכיר יתרו ל"ג ע"א אך שם הלשון בקלרה: (ב) שכן קבורים ומתים בחייהם, בנדפס אלו הרשעים שכן מתים וכקבורים בחייהם, ועיין ב"ר פל"ט אות ו' הרשעים קרויין מתים בחייהם, ועיין ברטת דף י"ח ותנחומא ה'נדפס סוף ברכה: (ג) ד"א מדבר בגרים, מובא גם במדרש קה"ר פ"ח בפסוק ובכן ראיתי רשעים: (ד) שכן משכחין מעשיהם הרעים, וכן הוא בקה"ר, וזילקוט וכ"י רומי דרש וישתכחו לשון שכחה. אולם בכ"י רח"ס הביא וישתבחו בעיר, שכן משכחין במעשיהם הרעים: (ה) ד"א וישתבחו שמתבחיין במעשיהם הרעים, ובכ"י רומי נוסף גדלו אל תקרי וישתכחו אלא וישתבחו וז"ל בנמרא ניסין ל'ו ע"ב ע"ס. ובנדפס ובס' והזכיר ד"א וישתכחו שכן משכחין במעשיהם הטובים, ובקה"ר שם וישתכחו מעשיהם הטובים ועיין בס"כ שם שכתב דרש וישתכחו לשון מליאה בלשון התלמוד אשכחן, וזילקוט משמע דגרס וישתבחו במעשיהם: (ו) זש"ה לריח שמניך טובים, מובא בנדפס אות ג' וזילקוט יתרו רמז רס"ח וילקוט ש"ס רמז התקפ"א בשם התנחומא, והוא כמו שלפנינו בכ"י, ובנדפס נוסף בראש וכן הנוסחא שם אמר ר' ינאי בשם רשב"י, ובדפוס ראשון דפוס קושטאנטינא אמר ר' ינאי בנו של ר' שמעון בר ינאי הראשונים ריח שירה אמרו לפניך אבל אנו כשבאנו לים לא נתנו לשון של שבת אלא קלטנו לך לכך נאמר לריח שמניך, ואח"כ הביא שם ד"א הראשונים ריח מצות נתת להם כו', הנאמר הראשון נוסף מן מדרש חזית פ"א בפסוק לריח שמניך, ושם הוא בסגנון אחר, ושם כתוב ר' ינאי צריה דר"ס, ועיין בס' והזכיר (דף ל"ג ע"א) הביא כמו בתנחומא ה'נדפס רק ערב ב' המאמרים יחד והשמיט בלחמט, ועיין בענפי יהודה שם שכתב שכן לגרוס ר' ינאי בנו של ר' שמעון ברבי, אולם מאשר הביאנו כתוב בדפוס ראשון ר' ינאי בנו של ר' שמעון בר ינאי ואולי ל"ל בנו של ר' שמואל בר ינאי (עיין יוחסין השלם ל"ד 156) וכן עוד שם ל"ד 191 כתב רב שמואל בר ינאי אבובי דר' ינאי: (ז) לאדם נתת לו ז' מצות, לנה ולבניו נתת ז' מצות, וכ"ה בכ"י רח"ס, אבל בכ"י רומי הגירסא לאדם נתת לו מצוה אחת לנה ולבניו ז' מצות. זילקוט נח אדם נתת לו ז' מצות נח אבר מן החי, וזילקוט ש"ס אדם נתת לו שבע מצות, השמיט לנה ולבניו נתת שבע מצות, או כנוסחת זילקוט בפ' יתרו נח אבר מן החי, ובתנחומא ה'נדפס לאדם נתת מצוה אחת לנה ולבניו שש מצות וכן הביא בעל והזכיר (דף ל"ג ע"א) כמו שהוא בנדפס, אולם הלשון משוּבש, וז"ל לאדם נתת ו' מצות לנה ולבניו ז' מצות ומן אות ה' נעשית ד' וכ"י רומי יש לתקן ג"כ לאדם נתת לו ה' מצות או ל"ל לאדם נתת לו ה' מצות ולנה ולבניו נתת מצוה אחת יותר, וכן בתנחומא ה'נדפס ל"ל לאדם נתת שש מצות לנה ולבניו נתת מצוה אחת יותר, כי אדם הראשון נלעווה על שש מצות ונח נלעווה גם על אבר מן החי, עיין מה שכתבתי בפסיקתא פ"ב פסקא בחודש השלישי ע"ש הערה ג' והערה ו': (ח) אמר ר' ברכיה כשם שהשמן מאיר כך התורה מאירה, וכן הוא זילקוט שם בשם התנחומא, ובנדפס ר' ברכיה אמר שמן מאיר למי שעוסק בשמנה של תורה על כן עלמות אהבוך בעולם הזה ועולם הבא, ד"א על כן עלמות אהבוך אלו אומות העולם כו', אולם בדפוסים האחרונים השמיטו המדפיסים מן על כן הראשון עד על כן השני. גם לדעתי דרשת ר' ברכיה יותר נכונה כמו שהוא בכ"י, וכן יש לתקן בנדפס, וכמו שמוכח ג"כ זילקוט שם בשם התנחומא: (ט) העולם הזה והעולם הבא, דרש עלמות כמו עלמות: (י) זש"ה לין

תכה ופתי יערים (משלי יט כה), לין תכה זה עמלק, ופתי יערים זה יתרו, בשעה שבא עמלק להלחם בישראל, מה כתיב ויבא עמלק וילחם עם ישראל ברפידים (שמות יז ט), מהו ברפידים (יא) על ידי שריפו ויהם קן המצות, והיאך רפו ויהם, כתיב ויקרא שם המקום מסה ומריבה (שם טז ז); התחיל צווח להם עד מתי אתם מנסים אותי, עד מתי תריבון עמדי, ואף משה צווח ומה תריבון עמדי ומה תנסון את ה' (שם טז ז), ומה היו מנסים, (יב) ר' יהודה ור' נחמיה, ר' יהודה אומר כך היו מרגנין ואומרים אם מספק לנו מזונות (יג) [כמלך שנכנס למדינה והן מקלסין אותו ומכבדין אותו והוא מספק להם מזונות] נעבדנו, ואם לאו לא נעבדנו, ר' נחמיה אומר, כך היו ישראל אומרים אם עשה לנו צרכינו [כמלך שנכנס למדינה ומקלסין אותו ומכבדין אותו והוא עושה להם כל צרכם] נעבדנו, ואם לאו לא נעבדנו, ורבותינו אמרו כך היו מהרהרים, ואומרים הרי אנו מהרהרים בלבנו, אם הוא יודע מה אנו מהרהרים נעבדנו, ואם לאו לא נעבדנו, שנאמר [היש ה' בקרבנו] (שם טז ז). ר' ברכיה אמר בלבן היו משחיים, והקב"ה נותן להם את שאלתם, (טז) שנאמר וינסו אל בלבבם [לשאל אוכל לנפשם] (תהלים עח ט), מה כתיב ויאכלו וישבעו מאד (שם טז ט), אמר הקב"ה כך הרהרתם בלבבכם, הייכם אני מודיע לכם תנה עמלק לפניכם, שנאמר ויבא עמלק:

[ד] (טז) למה היו ישראל דומין, לאחד שהיה רוכב על כתיפיו של אביו, והיה רואה דבר של חפץ, ואמר לאביו ליקח לו, ולקח לו, כן פעם שני, ופעם שלישי, עד שהן מהלכין ראה אדם אחד אמר לו ראית את אבי (יז) [אמר לו אתה רוכב על כתיפי וכל מה שאתה מבקש אני עושה לך ואתה אומר לו ראית את אבי] מה עשה השליכו מעל כתיפו, ובא הכלב ונשכו, כך היו ישראל, כשיצאו ישראל ממצרים,

הערות ותקונים

תכה, נטה גם בפסיקתא ריש פסקא דזכור, ומוצא בילקוט בשלח רמז רס"ג צטס הפסיקתא, וכן מוצא בתנחומא הגדפס בלות ג', ומוצא בילקוט משלי רמז תתקנ"ט צטס התנחומא, והתחלת הנאמר בילקוט יתרו טס, ועיין בשמ"ר פכ"ו אות ו' בסגנון אחר, וכן מוצא במדרש שמואל פ"ג. ובפסיקתא טס הערה ב' העירותי שע"פ הדרוש הזה יסד הפייסן צפ' זכור, ומה שכתבתי טס אין רושם מן הדרוש הזה במכילתא ולא בתנחומא, המלות „ולא בתנחומא" הן מיותרות ויש למחקן מן הספר: (יא) ע"פ שריפו ויהם מן המלות, דורס טטריקון רפידים רפה ידים, וכן הוא בגמרא בברכות א' ב' סנהדרין ק"ז ע"ה, ר"ל אומר שריפו עמלק מדברי תורה, וכן הוא אומר לא הפנו אבות על גנים מרפיו ידים, וכן במכילתא בשלח שנינו שריפו עמלק אחרים אומרים אין רפידים אלא רפיון ידים לפי שרפו ויהם מדברי תורה בו, וכן בלקח טוב בשלח י"ז א', ועיין טס בהערה א', והעירותי ג"כ שע"פ זה יסד הפייסן ביוצר לפרשת זכור תמימים בעודם בסין רפידים בו' קפלו ידים רפות ברפידים: (יב) ר' יהודה ור' נחמיה, הנאמר הזה שנה גם בפסיקתא זכור (דק כח ע"ה) על הכתוב ד"ה כל הנחשלים אחריו רק בשניו לשון קאת, וכן בפסיקתא רבתי: פסקא מני אפרים מוצא כמו בפסיקתא, וכן במכילתא פרשת בשלח סוף פ"ו מוצא כלשון הפסיקתא רק ר' יושע ור' אליעזר הם שמות האומרים, עיין בפסיקתא טס הערה קכ"ה, וכן בשמ"ר סוף פכ"ו מוצא כמו שהוא בפסיקתא, ובתנחומא הגדפס יתרו אות ג' איתא כך ר' יהודה בר נחמיה וברותיו, ר' יהודה אומר כך היו מדיינין ואומרים אם מספיק לנו מזונות בו, הלשון משועשע כמה שהביא צטס ר' יהודה בר נחמיה מאמר אחד, רק יש לתקן וכ"ל ר' יהודה ור' נחמיה ר' יהודה אומר כך היו מדיינין (לפנינו בתנחומא מרגנין וצכ"ר רח"ס מרגנין) ואומרים אם [זכור הוא על מעשינו נעבדנו ואם לאו נמרוד בו, ור' נחמיה אמר אם] מספיק לנו מזונות בו, והשמיט המעתיק מן אס עד אס, ומנאל לנכון בתנחומא הגדפס אות ה', ובס' והוהיר (דק ל"ג ע"ה) השמיט טס האומרים וספר מאמר מר' יהודה, ומה שהביא אמרו כך היו אומרים, כוונתו למאמר רבן, ולפניו כבר היה חסר בתנחומא הגדפס הנאמר מר' יהודה כמו שהעירתי, והוא העתיק כאשר מנאל עם הספרון: (יג) כמלך שנכנס למדינה, הוספתי ע"פ כתב יד חומי וכ"ר רח"ס, וצכ"ר רומי טס ור' נחמיה אמר כך היו מהרהרין, השמיט המעתיק מן כך היו במאמר דר' נחמיה עד כך היו במאמר רבן והשמיט מה שצאמנע: (יד) ר' ברכיה אמר, בפסיקתא טס ר' לוי, אבל בכל המקומות הוא כמו לפנינו ר' ברכיה לבד: (טז) שאלה שאלו וינסו אל בלבבם, בפסיקתא פ' זכור טס (דק כ"ח ע"ה) במקום וינסו את ה' בלבבם ל"ל וינסו אל בלבבם: (טז) נמה היו ישראל דומין, בתנחומא הגדפס ר' לוי אמר למה"ד, וכן בס' והוהיר, וכן נמנאל בפסיקתא ריש פ' זכור (דק כ"ח ע"ה) אמר ר' לוי למה היו בני ישראל דומין, והמשל הזה מוצא גם כן בשמ"ר סוף פכ"ו גס בלי טס האומר, וכן רש"י (בשלח יז ח) הביא כל זה שזעזע מהתנחומא שלפניו, ועיין פדר"ה פמ"ד: הנמל בסגנון אחר: (יז) אמר לו אתה רוכב, הוספתי כמו שהוא לנכון צכ"ר רומי וכ"ר רח"ס ובפסיקתא טס ובתנחומא

(יח) מיד הקיפו אותם ענני כבוד , (יט) בקשו מן הוריד להן הקב"ה , בקשו שליו הביא להם , (כ) שנאמר ותאזנתם יביא להם (תהלים עח כט) , היה נותן להם כל צרכם , התהילו טהרהרים ואומרים איש ה' בקרבנו אם אין (שמות י"ז) , אמר להם הקב"ה הייבם אני מודיע אתכם הרי הכלב בא ונושך אתכם , וכי הוא זה זה עמלק , שנאמר ויבא עמלק : (כא) אמר ר' ברכיה למה נקרא שמו עמלק , עם לק , שבא ללוק דמן של ישראל ככלב : ויאמר משה אל יהושע בחר לנו אנשים וגו' (ש"ס ע"ט) , (כב) ולמה ליהושע בשביל לזרוז , וצא הלהם בעמלק (ש"ס) , (כג) אמר יהושע , כמה גדולים יש כאן , אהרן וחור וע' זקנים לא אמר אלא לי , מה עלי לעשות לקיים גזירתו , מיד ויעש יהושע וגו' (ש"ס ע"י) : יהיה כאשר ימים משה וגו' (ש"ס י"א) , מזה היה הסוף , ויחלוש יהושע וגו' (ש"ס י"ג) , (כד) ר' ברכיה הכהן אמר הפיל עליהם גורלות , ארבעה שמות נקרא , גורל פור חבל חולש : (כה) את עמלק (ש"ס) , (כשמעו) [כמשמעו] , ואת (עמלק) אלו אשתו ובניו , עמו , (אלו) אוכלוסין שבאו עמו , לפיכך כששמעו יתרו נסים שעשה הקב"ה בעמלק מיד בא ונתגייר , הוי לין תבה זה עמלק , ופתי יערים זה יתרו :

[ה] וישמעו יתרו כהן מדין . (כו) כומר לע"ז היה . ויהד יתרו (ש"ס י"ט) , (כז) שיחד שמו של הקב"ה . ד"א ויהד יתרו , שנעשה יהודי . ויאמר יתרו ברוך ה' (ש"ס ע"י) .

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י ם

ותנחומא הנדפס וצ"ס' והזכיר , והמעתיק השמיים מן אבי עד אבי : (יח) מיד הקיפו אותם ענני כבוד , נפסיקתא הקיפן הקב"ה בשבעה ענני הכבוד שנאמר יסובנהו יבונהו וגו' (דברים ל"ז י') : (יט) נקשו מן אריד להם , נתנחומא הנדפס הביא הכתוב שנאמר וימטר עליהם מן לחטל ודגן שמים נתן להם (תהלים עח כד) : (כ) שנאמר ותאזנתם יביא להם , נדפס הביא שנאמר שאל ויבא שלו (תהלים קה מ) וכה"ל ותאזנתם יביא להם , וכן בס' והזכיר והסוף עוד נמאז וזיזיא נוליס מסלע כו' : (כא) אמר ר' ברכיה למה נקרא שמו עמלק , זה ליתא נדפס , ושנה נפסיקתא שם (דף כ"ז ע"ב) , ד"ל עמלק עם לק אומה שבא ללוק דמן של ישראל ככלב , וכן מוצא בלקח טוב (שלה י"ח ח'), וצ"ס' והזכיר (דף ל"ד ע"א) הביא אמר ר' ברכיה הכהן צרבי : (כב) ולמה ליהושע בשביל לזרוז , בס' והזכיר (דף ל"ד ע"א) הביא כד , ולמה ליהושע כדי שיצטר אגשים שגולדו בלדר שני כמותו , וזה הוסף המסדר הזה מדלפשיה וליהא נתנחומא , ועיין נפסיקתא פסקא זכור (דף כ"א ע"ב) ולמה אמר ליהושע מפני שבא משכמו של יוסף כו' וע"ס בהערה ח' : (כג) אמר יהושע , מוצא נפסיקתא שם (דף כ"ב ע"א) : (כד) ר' ברכיה הכהן אמר הפיל עליהם גורלות , נפסיקתא שם הגירסא רבותיו אמרו הפיל עליהם גורלות , גם סיים שם נפסיקתא כמד"ל וכאשר ישילו חלשים על המטת , והעירותי שם בהערה י"ט שהוא לשון המשנה (שנה קנ"ה ע"ב) , ומטיילין חלשים על הקדשים צ"ס אבל לא על המטת , ופי' שם צנמרא מתי משמע דהאי חלשים לישא דפורא הוא דכתיב חולש על גוים ע"כ , ולפי זה יש לתקן נפסיקתא שז"ל ומטיילין חלשים כו' על המטת , ויילקוט בשלה רמז רס"ה הביא ג"כ כמו כן בשעות , וכן יש לתקן שם על המטת במקום על המטת ע"כ , ובעל ס' והזכיר (דף ל"ד ע"א) השמיים זה והציג כמד"ל חולש על גוים כאשר מוצא צנמרא שם מתי משמע כו' , והרצ בעל עפי יהודה כתב ש בהערה ז' נפסיקתא דר"ב הגירסא רבותיו אמרו הפיל עליהם גורלות כמד"ל וכאשר ישילו חלשים על המטת , והעיר על זה שם בהערות ותקוניים לתקן המסחא ולא עלתה בידו , ע"ס , ונוסחה בעל ספר והזכיר עכ"ל , וכל מעין יחזה כי עלתה בידו לתקן הג' נפסיקתא ורק תואנה הוא מנבש , וכי לא ידע כי בעל הספר והזכיר לא היה רק מלמקס וקל"ה והשמיים ושינה הלשון ושנה עם המאמרים כדלעיל , ואנכי תקנתי דברי הנפסיקתא כאשר הוא לפנינו וכמו שמוצא בילקוט ג"כ שם הנפסיקתא : (כה) את עמלק כשמועו ואת אלו אשתו ובניו , דורש לשון הכתוב את עמלק ואת עמו , וכן במילתא בשלה מסכתא דעמלק סוף פרשה א' , ושם יש לתקן ואת אלו אשתו ובניו במקום את אלו אשתו ובניו , כי זה דורש על מלת "והא" , וכן יש לתקן צ"ס' והזכיר (דף ל"ד ע"א) , ובכ"י רומי הלשון משוכם את עמלק ובני עמו אלו פרבו' לאור' שבאו עמו , ז"ל את עמלק [כמשמעו] , ואת אלו אשתו ובניו , עמו אלו אוכלוסין שבאו עמו . וגם בכ"י רח"ס שכתב הלשון ואת עמלק ובני עמו אלו עמו פרס לאוכלוסין שבאו עמו , וז"ל כמו שהוא לפנינו : (כו) כומר לע"ז היה , וכן במילתא יתרו פ"א ר' יהושע אומר כומר היה כעין שנאמר הכנים לשבט הדני (שופטים י"ח ז) , וכן מוצא בלקח טוב (יתרו י"ח א) , ובספר והזכיר (דף ל"ד ע"ב) כהן מדין ר' יהושע זן לוי אמר ראש בלוי וכומר לע"ז היה , הוסף זן לוי' ובמילתא כתוב ר' יהושע , גם הוסף "ראש בלוי" וז"ל "ראש פטרבולי" מלשון הירושלמי ריש פאה דמה זן נתייה ראש פטרבולי היה , ומוצא בערך ערך פטר וכתב שם המוספי בל"ה $\alpha\tau\alpha\delta\rho\epsilon\beta\sigma\upsilon\lambda\alpha\iota$ אבות העצה , ואולי ערב גם דברי ר' אלעזר המודעי אומר שר היה : (כז) שיחד שמו של הקב"ה , בכ"י רומי וישמע יתרו כהן מדין כומר לע"ז היה ונעשה יהודי , שנאמר ויאמר יתרו ברוך ה' . ד"ל ויהד יתרו , שיחד שם הקב"ה , ד"ל ויהד יתרו ויהד יתרו אות' ז' ויהד יתרו (אל תקרי ויהד אלא ויהד) וישמע

אמר יתרו לא הנחתי אלוה שלא עבדתי אותי, ולא מצאתי אלוה כאלוהו של ישראל, עתה ידעתי כי גדול יי' מכל האלהים (שם טז יא). (כח) ד' בני אדם אמרו ד' דברים (כט) אילו אמרן אדם אחר היו שוחקין עליהן, ומי הן משה ויתרו ושלמה ונבוכדנצר, משה אמר הצור תמים פעלו [כי כל דרכיו משפט] (דברים לג ד), [אילו אמרו אדם אחר היו שוחקין עליו לומר מנין זה יודע דרכיו של הקב"ה, אלא] לפי שכתוב יודיע דרכיו למשה (הגלים קז ז), לכך אמרו הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט. ושלמה אמר את הכל עשה יפה בעתו (קבלת ג יא), אילו אמרו אדם אחר היו שוחקין עליו לומר מי הודיעו לזה, מה יפה ומה אינו יפה, אלא שלמה שלא חסר כלום משולחנו, הוא היה יודע מה יפה. (ל) אמר ר' יוסי בר הנינא (לא) אפילו מרר בתמוז, (ובילפפונין) [פוי' צנון וחזרת] בתשרי, (לב) לא חסר שולחנו של שלמה. נבוכדנצר אמר וכל דיירי ארעא (לג) כלא חשיבין (דמיל ד לג), אילו אמרו אחר היו שוחקין עליו על מה שלט אדם זה, אפילו על יתוש לא שלט, אבל נבוכדנצר נאה לומר כן, שנאמר בו וכל [די] דיירין [בבני] [בני] אנשא [חיות ברא ועוף שמיא ירב בידך והשלמוך בכלחון]. (סז ג לח). ויתרו אמר עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים (שמות יח יא) לפי שלא ראה בכל אלהות שלו גדול כה', כי בדבר אשר זדו עליהם (סז), (לד) א"ר אלעזר במה שחשבו מצרים לאבד את ישראל במים, בו הם אבדו ונשתקעו בתוך הים :

הערות ותקונים

יהודי, המלות שהסגרתו צוה הם הוספת המדפס דפוס מאנטוניה וליהא זכ"ל שני של אקספארד ולא דפוס הראשון של התנחומא דפוס קאטשטאטיניא. וכן מובא בילקוט יתרו רמז רס"ה בשם התנחומא ויהא יתרו שיהא שם הקב"ה, ד"א שנעשה יהודי וכן תראה שכן הביא בסגנון הזה גם צעל ס' והזכיר ויהא יתרו שנעשה שני יריו אחד, ויהא שנעשה יהודי ויאמר יתרו צרוך ה': (כח) ד' בני אדם, מובא בילקוט יתרו רמז רס"ט בשם התנחומא, וכן בילקוט קבלת רמז תתקס"ג ג"כ בשם התנחומא, וכן הוא בנדפס יתרו אות ז', ומובא גם בספר והזכיר (דף ל"ד ע"ג) והלשון שם משוגש: (כט) אילו אמרו אדם אחר. כן חסר בילקוט קבלת וכן זכ"ל רח"ס, אולם בילקוט יתרו שם ממלא כלשר הוספתי, וזה לראיה כי היה לפני צעל הילקוט ב' קובצים, וכן ממלא נוסף ב"ד הכ"ל של רומי, וכן בתנחומא הנדפס, אילו אמרו אדם אחר היו אומרים מנין הוא יודע, אלא למשה נאה לומר דבר זה שכתוב בו יודיע דרכיו למשה, ועיין גם במדרש קה"ר פ"ג אות א' צפוסק את הכל עשה יפה בעתו, ושם הוא בהרחבת דברים: (ל) אמר ר' יוסי בר הנינא, כן הוא גם בילקוט יתרו זכ"ל רומי זכ"ל רח"ס וגם בתנחומא הנדפס יתרו אות ז' וגם והזכיר שם הגי' אמר ר' חמא בר חנינא, ובילקוט קבלת אמר ר' תנחומא ל"ל אמר ר' יוסי בר חנינא כמו שמוצא בילקוט יתרו: (לא) אפילו מרר בתמוז ובילפפונין [ובנלפפונין] בתשרי, פי' לטון וחזרת. המלות "פי' לטון וחזרת" נוספו זכ"ל אקספארד וליהא זכ"ל רח"ס ולא זכ"ל רומי, והנה גם זכ"ל רח"ס וזכ"ל המקומות בילקוט יתרו אפילו לטון בתמוז, אולם בתנחומא הנדפס לטון בתמוז, וכן הביא הערך בערך מלפפון בשם הילמדנו יתרו אפילו לטון בתמוז, אולם בתנחומא הנדפס דפוס קאטשטאטיניא נטעות אפילו יורה בתמוז ואולי היתה הגי' מרר ונעשית נטעות יורה, אמנם דפוס מאנטוניה הציג המדפס ואפילו קרה בתמוז כי חשב שפי' לטון בתמוז מלשון כננת שלג, גם הוסיף ס"ח ורד בתמוז ולטון בטיקן". ותחת מלת ובילפפונין תקבצו ומלפפונין, וממלא לטון זכ"ל רומי זכ"ל רח"ס וכן בילקוט שם. רק במקום לפיט "בתשרי" הגי' זכ"ל רומי וז"ל רח"ס ובילקוט ובתנחומא הנדפס ובערך בשם הילמדנו "בטיקן". והוראת מלת מלפפונין עיין ערך ערך מלפפון ובמוספי שם. ובנדפס נטעות ומלפפונין ו"ל ומלפפונין, או ומלפפון, והטעות הזה ממלא גם בדפוס ראשון, ובס' והזכיר הביא ורד בתמוז ומלפפונין בטיקן ו"ל ומלפפונין: (לב) לא חסר שולחנו של שלמה, ובנדפס סיים ולמה אמר את הכל עשה יפה בעתו מפני שהעם נשתנה, וכן מובא בספר והזכיר, וכן נוסף זכ"ל רומי בל"ו ולפי שהעם משתנה אמר כך את הכל עשה יפה בעתו: (לג) כלל חשיבין, במקרא כתוב כלל חשיבין ונרשם במכורה בה"א במקום אל"ף, ובתנחומא מובא לנכון: (לד) אמר ר' אלעזר במה שחשבו מצרים כו', בתנחומא הנדפס סיים בסגנון אחר כי בדבר אשר זדו עליהם כאלה שזא להטעין משוי על המורו ונפרק מעליו המשוי, כך המגריס חשבו לאבד את ישראל במים ונשתקעו במים, לכך כתוב כי בדבר אשר זדו עליהם ע"כ. ולא הוצא שם הדבר בשם ר' אלעזר, אצל צעל ספר והזכיר (דף ל"ד ע"ג) הרכיב ב' המאמרים יחד, וז"ל כי בדבר אשר זדו עליהם. ר' אלעזר אומר הדיקה הטעה כאלה שזא להטעין על השפון על המורו ונפרק מעליו, כך פרעה זא והכדידו שולח עליו ישראל, ותכן לא יתן לכם (שמות יח) ונחפרקו מעליו, ועוד חשב לאבד את ישראל במים ונשתקעו במים, לכך אמר כי בדבר אשר זדו עליהם ע"כ. ובספר והזכיר סיים עוד אשר זדו עליהם קדירה - שביטלו להם לישראל נתבטלו לקח נמגמרא סוטה י"א ע"א, עיין בפסיקתא ויהי בשלח ועיין שם בהערה מ"ג :

[ו] **ויבא** יתרו הותן משה וגו' ויאמר אל משה אני הותנך וגו' (שמות י"ח ט), (לה) מי אמר למשה אני הותנך, לא היה יכול לבוא אצל משה, מה עשה כתב איגרת, וקשרה בחץ, ויהי ובא החץ אצל משה וקרא אותה משה ויצא אצלו, שנאמר ויצא משה לקראת חתנו (שם ט"ז ט), נכנס עמו למחנה, מה כתיב, ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכל לחם (שם ט"ז ט"ב), משאכלו עמו אמר תן לי רשות שאלך לי למקומי, אמר לו משה והיה כי תלך עמנו והיה הטוב ההוא אשר ייטיב ה' עמנו והטבנו לך (במדבר י"ג ט), אמר לו מבקש אני לילך ולומר שבוהו של הקב"ה במקומי מיד וישלח משה את חתנו וגו' (שמות י"ח ט"ז). וכשהקב"ה עשה נסים לישראל הם מקלסים אותו (לו) [ואומות העולם מקלסים אותו], שנאמר (לו) יודוך (עמים אלו) [ה'] כל מלכי ארץ כי שמעו אמרי פיך (תהלים קל"ח ד):

[ז] **בהרש** השלישי וגו' (שמות י"ח ט). (לה) זש"ה הלא כתבתי לך שלישים במועצות וגו' (משלי כ"ג ט), אם בקשת ליטול עצה, מן התורה היו נוטלה, אמר דוד כשהייתי רוצה ליטול עצה הייתי נוטל מן התורה, שנאמר בפקודיך אשיחה וגו' (תהלים קי"ט טו), בן זומא אומר מה כתיב בחדש השלישי, (ל"ט) ביום ההוא [אין כתיב באן אלא ביום הזה] כאילו ביום הזה באו מדבר סיני, כל יום שאתה עוסק בתורה, הוי אומר כאילו ביום הזה קיבלתיה מסיני, ואומר היום הזה ה' אלהיך מצוך לעשות וגו' (דברים כ"ו טו):

[ח] **בתדש** השלישי. (מ) התורה משולשת, (מ"א) ואותיותיה משולשות, (מ"ב) והאבות משולשין, והשבט שניתנה על ידו משולש, ומשה משולש מביניהם) [שלישי ביניהם], ואותיותיו משולשין, ואחים שלשה, ונצפן לג' ירחים [וביום השלישי, ובחדש השלישי], התורה משולשת תורה נביאים וכתובים, ואותיותיה משולשות אלף בית גימל, האבות משולשין אברהם יצחק ויעקב, ומשה שלישי ביניהם אנכי עומד בין ה' וביניכם (דברים ט"ו ט), ואותיות משולשות משה, ומשבט שלישי ראובן שמעון ולוי, ואחים שלשה משה אהרן ומרים, ונצפן לג' ותצפנהו שלשה ירחים (שמות כ"ג ט), וביום השלישי כי ביום השלישי ירד ה' וגו' (שם י"ט ט"א), [ובחדש השלישי שנאמר בחדש השלישי]:

ה ערות ותקונים

(לה) מי אמר למשה ט' כתב אגרת וקשרה בחץ, מוצא נס' והזכיר (דף ל"ה ע"א) והרב צנל ענפי יהודה כתב המקור ועלם ממני, ובאמת שאז מן התנחומא כ"ו שלפניו, ובמקום כתב אגרת הביא הוא כתב פסיקתא: (לו) ואומות העולם מקלסים אותו, כן הוא לנכון בכ"י רומי וכ"י רח"ס: (לז) יודוך עמים אלו, תקנתי יודוך ה' כל מלכי ארץ, ומוצא לנכון בכ"י רומי וכ"י רח"ס, ואולי רצה המעתיק להניח יודוך עמים כולם (תהלים טו ד), אבז ארץ זה הכתוב שביצי הדורש: (לח) זש"ה הלא כתבתי, אם בקשת כו', נשנה בפסיקתא פסקא בחדש השלישי (דף ק"ה ע"א), רק שם הוא בהוספת דברים, וזה סעד כי התנחומא נסדר עוד לפני הפסיקתא, ובפסיקתא נוסף אחר שנאמר ובפקודיך אשיחה סייס, ואומר מפקודיך תחזוק בן חנויה אומר [עיין שם בהערה ז"ה ש"ל בן הטיף] אם בקשת לנבות ואין אהיה יודע לנבות בטע בתורה ואת למד כו" נמקום לפניו בן זומא אומר מנאל שם בשם בן עזאי לא כפרוהודגמאל שם לה שנים או שלשה ימים אלא כבן זימון תדע לך שהוא כן כו'. ובכ"י שני של אקספארד נוסף המאמר הזה אל התנחומא אשר הוא לפניו בדפוס בין אות ח' ובין אות ט' ושם נוסחא אחרת מאשר הוא לפניו בכ"י אקספארד ובכ"י רומי ובכ"י רח"ס, וכן הנוסחא שם: זש"ה הלא כתבתי וגו', אם תלמדך לענה היה נועץ בתורה, אמר דוד כשאלתךך לענה בתורה הייתי מביט ונטל ענה שנאמר בפקודיך אשיחה ואומר בפקודיך תחזוק, אמר דוד חוטה אם נקשת לנבות ואיך יודע להפריח בטע בתורה ואת למד תחתיים שניים ושלישים היו במועצות חכמה ודעת. ד"ל שלישים לא תהא תורתא עליך כפרום דיכמא [ל"ל כפרוסדיגמאל] ישנה אלא כפרום דיכמא [ל"ל כפרוסדיגמאל] חדשה שיש לה שנים ושלושה ימים, בן זומא [אומר] תדע לך שכתוב בחדש השלישי, בחדש של יום שלישי אחרוך יהיו לך דברי תורה, וכן הוא אומר היום לעשותם ולא למחר לעשותם: (ל"ט) ביום ההוא אין כתיב כאן, תקנתי כמו שהוא בכ"י רומי וכ"י רח"ס ובפסיקתא שם ומוצא נס בילקוט: (מ) התורה משולשת, מוצא בילקוט משלי רמז תתק"ס בשם התנחומא ומוצא גם בילקוט יתרו רמז רע"א נ"כ בשם התנחומא, ועיין פסיקתא פסקא בחדש השלישי (דף ק"ה ע"א), ועיין בהוספת דברים בתנחומא הנדפס יתרו אות י', ועיין מדרש משלי פרק כ"ב פסוק הלא כתבתי לך, ומוצא בספר המפתח [לר"ב נסים נאמן] שבת פ"ח (דף מ"א ע"ב) ונדפס כעת על הגליון בש"ס המפורסר מדפוס רח"ס בשם הילמדנו וכוון בזה אל הנדפס, וכן מוצא בספר והזכיר פרשה יתרו (דף ל"ה ע"א) כמו שהוא בנדפס: (מ"א) ואותיותיה משולשות אב"ג, עיין מה שהעירתי בפסיקתא פסקא בחדש השלישי הערה ק"ג מה שהנחתי בשם האנדרוס: (מ"ב) והאבות משולשין, ע"ש בהערה ק"ד שהנחתי (מ"ד"ה שמות)

[ט] **בחדש השלישי**. [מג] זש"ה דרכיה דרכי נועם וגו' (משלי ג יז). ביקש הקב"ה ליתן תורה לישראל בשעה שיצאו ישראל מצרים, והיו חולקין זה על זה והיו אומרים בכל שעה נתנה ראש ונשובה מצרימה (במדבר יד ד), מה כתיב ויסעו מסכות ויחנו באיתם (שמות יג כ), שהיו נוסעים במריבה וחונים במריבה, כשבאו לרפידים הושו כולם ונעשו אגודה אחת, ומנין שנעשו כולם אגודה אחת, שנאמר ויחן שם ישראל נגד החר (ש"ס ג) ויחנו אין כתיב כאן, אלא ויחן, אמר הקב"ה התורה כולה שלום, ולמי אתננה לאומה שאוהבת שלום, הוי וכל נתיבותיה שלום (משלי ג יז):

[י] **בחדש השלישי וגו'**. [מד] זש"ה בעצלתים ימך המקרה (קהל י"ח), מי גרם לאשה זו שתהא שופעת דמים, על ידי שהיא מתעצלת לבדוק עצמה אם טמאה היא אם לא, לפי (מה) ששנו רבותינו כל היד המרבה לבדוק בנשים הרי זה משובחת ובאנשים תיקצין. (מו) מעשה בשפחה של רבן גמליאל (מו) שהיתה מפנה מבית לבית כל ידות וחביות, (מה) והיתה בודקת עצמה על כל חבית וחבית, באחרונה בדקה עצמה ונמצאת טמאה, (מט) ונתיירא רבן גמליאל, לומר שמה נטמאו המתרות, אמר לה לא היתה בודקת את עצמך, אמרה לו חייך אדוני שהייתי בודקת את עצמי בין כל חבית וחבית, ובאחרונה בדקתי עצמי ונמצאתי טמאה, אמר רבן גמליאל אילו נתעצלה האשה הוזהו כבר היו כל המתרות טמאות. בעצלתים ימך המקרה, הוי (ג) על ידי שהאשה הוזהו מתעצלת היא שופעת דמים, ואין המקרה אלא דמים שנאמר ואת מקורה הערה (ויקרא כ"ח), ובשפלות ידים ידלף (קהל י"ח), ואשה כי יזוב זוב דמה וגו' (ויקרא טו כה): (נא) ד"א בעצלתים ימך המקרה וגו', מדבר בישראל בשעה שבאו לרפידים, למה נקרא רפידים (גב) ששם רפו ידיהם מן העבירות, (גג) מה כתיב ארץ רעשה גם שמים נטפו וגו' (שפטים טז), אימתי היו כל הדברים האלו ביום מתן תורה:

[יא] **בחדש השלישי**. [נד] מה כתיב למועלה מן הענין פרשת יתרו, (נה) משהוא למד למשה ואתה תחזה מכל העם (שמות י"ח כא) ואחר כך וישלה משה וגו' (שס טס כז), ואחר כך בחדש השלישי. אמר שלמה לב יודע מרת נפשו וגו' (משלי י' י).

הערות ותקונים

ע"פ מאמר זה יסד הפייטן הפיוט ליום א' לשבעות: (בג) זש"ה דרכיה דרכי נועם, מוצא בילקוט משלי רמז תתקלד בשם התנחומא, ומוצא בפסיקתא שם (דף ק"ה ע"ב) וע"ש בהערה ק"ז גם בהערות ק"ח ק"ט ק"י ואין להכפיל הדברים: (מד) זש"ה בעצלתים, מוצא ג"כ בפסיקתא שם (ק"ה ע"ב) וכן במדרש ו"ר קי"ט אות ד' ר' אבהו פתר קריא בלשה, ועיין במדרש קה"ר בפסוק בעצלתים ימך המקרה ר' כהן פתר בלשה ומוצא בילקוט קהלת רמז תתקפ"ט בשם מדרש, והמאמר הזה מוצא פה בשביל הדרשה השניה על פסוק זה ד"א בעצלתים מדבר בישראל כו': (מה) שטנו רבותינו, נדה פ"ג מ"א דף י"ג ע"א: (מו) ומעשה בשפחתו של רבן גמליאל, כ"ה בפסיקתא שם, ועיין במדרש ו"ר שם ענינה אמתא דר"ג כו'. ועיין בירושלמי נדה שם (פ"ב ה"א דף מ"ט ע"ד) ועיין בבבלי נדה דף י"ג ע"ב. שוב מעשה בשפחה של ר"ג: (מז) היתה מפנה מבית לבית חביות וחביות, וזכ"ל רומי בלדות וחביות, ובפסיקתא שם כלי טהרות וחביות, והנוסחא שלפנינו טונה בלדות ופי' גביעות, הגרסא ואת גביעי וית כלידי, ובפסיקתא במקום כלי טהרות ז"ל בלדות: (מח) והיתה בודקת עצמה על כל חביות וחביות, זו"ר שם ענינה אמתא דר"ג היתה בודקת חביות, כתב המ"כ לראות היין אם הוא טוב או חומץ, ופעם כי היא היתה בודקת את עצמה אם טמאה אם לאו: (מט) ונתיירא רבן גמליאל, עיין בפסיקתא שם הערה קי"ד העירוני כי ר"ג היה אוכל חולין בטהרה, אבל לפי הירושלמי נדה שם היו ימות לנסכים, ולפי הבבלי היו יעות של תרומה, לכן אין צורך לכל זה: (ג) על ידי שהאשה מתעצלת, כ"ה גם בפסיקתא שם. ועיין במדרש ו"ר שם פ"ט, ובמדרש קה"ר בפסוק בעצלתים בסגנון אחר כמו שהעירוני בפסיקתא שם הערה קמ"ו ע"ש: (גא) ד"א בעצלתים, מוצא ג"כ בפסיקתא שם (דף ק"ז ע"א): (גב) שרפו ידיהם מן העבירות, עיין בפסיקתא שם הערה קמ"ז: (גג) מה כתיב, בפסיקתא שם נוסף לפני זה בעצלתים ימך המקרה, וירד ה' על הר סיני אל ראש ההר, ובשפלות ידים, על ידי ששפלו ידיהם מן העבירות וידלף הדין הבית, מה כתיב כו', זה הכר לפנינו גם הכר בכ"י רומי ובכ"י רח"ם: (גד) מה כתיב למעלה כו' אמר שלמה, מוצא בילקוט יתרו רמז רע"ב בשם התנחומא, וכן בילקוט משלי רמז תתק"ל מוצא התחלת המאמר לב יודע מרת נפשו מדבר יתרו ג"כ בשם התנחומא, וכן נשנה בפסיקתא פסקא בחדש השלישי (דף ק"ז ע"א), וס' בהערה קי"ח כתבתי מוצא בילקוט יתרו רמז רע"א וגרס' שם התנחומא ז"ל פסיקתא ע"כ. אבל עתה כאשר נגלה לעינינו התנחומא כ"י תראה כי הילקוט כוון אל התנחומא שלפנינו בכ"י: (גה) משהוא למד, בכ"י רומי ובפסיקתא מה שהוא למד את משה, ובכ"י רח"ם וכשהוא למד נמשה, ובכ"י

ולפיכך ובשמחתו לא יתערב זר (משלי י' י), אמר הקב"ה בניי היו משועבדים כמיט ולבנים, ויתרו היה יושב בתוך ביתו בהשקט, ובא לראות בשמחת התורה עם בניי, לכך וישלח משה את חתנו, ואחר כך בחדש השלישי, למה כך, דרש משה קל וחומר, ומה אם מצוה אחת כשכא עקב"ה ליתן מצות פסח אמרה תורה כל בן נכר לא יאכל בו (שמות יב מג), ליש מואת ושלש שנה מצות שרצה ליתן לישראל, יהא יתרו כאן ויראה אותם, לפיכך וישלח משה ואהר כך בחדש השלישי, למה בחדש השלישי, (נו) ולא בחדש השני, ולא בחדש השביעי, ולא בחדש אחר, (נו) אמרו רבותינו (נח) אמר ר' אושעיא שנה לי ר' היא הגדול גיורת שבויה ומשחררת לא ינשאו ולא יארכו עד שלשה חדשים, כך ישראל נקראו גרים, שנאמר כי גרים הייתם בארץ מצרים (ויקרא יג יג), שבויים שנאמר והיו שבויים לשוביהם (ישעי' יד ג), משוחררים שנאמר אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים מהיות להם עבדים וגו' (ויקרא טו יג), (נח) אמר הקב"ה אמתין להם שלשה חדשים, ואחר כך אתן להם את התורה :

[יב] (ס) ד"א בחדש, בא חודש. (סא) אמר ר' אבין כשנגלה הקב"ה על משה בסנה, אמר לו בהוציאך את העם (הזה) ממצרים תעבדו וגו' (שמות ג יג), והיה משה מצפה ואומר אימתי הוא בא אותו הקין, אלא כיון שהגיע [הקין] אמר הקב"ה בא חודש שהיתה מצפה לו. אינו אומר בירח השלישי, כמו שהוא אומר בירח זיו (מ"א ו ג), בירח בול(שס שס לח), בירח האיתנים (שס ח ג), אלא בחודש [השלישי], (סב) אמר ר' יהודה הלוי בר' שלום אמר להם הקב"ה הודש דברים אני עושה וכחדש אתכם, למה הדבר דומה, למלך שהיה לו בן, ועמד על פרקו ביקש אביו להשיאו, ולא היה לו (סג) ארניטירין (פי' חצר) חדשה, אמר המלך אין זה כבודו של בני להשיאו (בחצר) [צ"ל בארניטירין] ישנה, אלא אם אמתין עד שאעשה לו חדשה אני מאחר שמחתו של בני, מה עשה המלך הביא נפחין ואימנין והיו מצהצחין בכלי נחושת, הביא

הערות ותקונים

שני של הקספארד אשר גם המאמר הזה נוסף בלדו על הגליון מאלת המעתיק הגי' המלמד למשה: (נו) ולמה בחדש השני ולא בחדש השביעי ולא בחדש אחר, כ"ה כ"כ רומי וכ"י רה"ס, ובפסיקתא פסקא בחדש השלישי ולמה לא בחדש השני ולא ברביעי, וכן זילקוט שם בשם התנחומא (במאמר שלחתי) ולא בחדש הרביעי ולא ברביעי ולא בחדש אחר, וכן כ"כ שני של הקספארד למה בשלישי ולא בשני ולא ברביעי: (נו) אמרו רבותינו, בפסיקתא נשנטו המלות „אמרו רבותינו“: (נח) אמר ר' אושעיא טעם לי ר' היא הגדול גיורת שבויה ומשחררת, עיין כתובות ל"ז ע"א ובימות ל"ה ע"א, ועיין בהרמב"ם ה' גירושין פ"א הל"א. וכ"כ שני של הקספארד חסרים המלות „אמרו רבותינו אמר ר' אושעיא“ וכ"כ רומי אחר המלות גיורת שבויה ומשחררת נוסף בלדו „שמה“ [צ"ל שבויה] פי' פדויה מן השבי, זכר לדבר ששם נדבות תניף אלהים נטרקין גיורת שבויה משחררת, ומקרא זה נדרש על מתן תורה בפרק ר' עקיבא. ע"כ. הוא בשבת פ"ח ע"ב ארביצ"ל כל דבור ודבור וכו' הוריד על שעתיד להיותו בו מתיס והיה אותן שלמך נשם נדבות וגו': (נח) אמר הקב"ה אמתין להם שלשה חדשים, בפסיקתא שם בהערה ק"ג ע"פ הפסיקתא (ופעת נוכל לומר ע"פ התנחומא) יסד הפייסן ביוצר לשבת אחר שבעות בפיוס אדיר וזאה פדויה מטען תשה הכניס לתושיה, פטוקיס שלשה חדשה [צ"ל חדשים] ותפרפאה שלישיה, פתח ורלית גרות שחרור ושביה, ע"כ. פי' כשנפדו בני ישראל ממצרים היו תסיס לקבל התורה הנקראת תושיה, לכן נתן להם זמן להתעדן ג' חדשים ותפרפאו ישראל המכוניס שלישיה כזמן ג' חדשים שניתן לגיורת ולשבייה ולשפחה משחררת: (ס) ד"א בחדש בא חודש, נשנה בפסיקתא שם (דף ק"ו ע"ג) ומוצא זילקוט יתרו שם בשם התנחומא: (סא) א"ר אבין, וכ"ה זילקוט שם, ובפסיקתא חסרים המלות אמר ר' אבין, והעירותי שם בהערה ק"ד בפסיקתא כ"ה הקספארד אמר ר' אייבו, וזילקוט הגירסא אמר ר' אבין. אולם כ"כ שני של הקספארד אמר ר' אייבו, וכ"כ רומי וכ"כ רח"ס הגי' אמר ר' אבין: (סב) אמר ר' יהודה הלוי בר שלום, וכ"ה כ"כ רומי, וכ"כ רח"ס נשמש מלת „הלוי“ וכ"כ שני של הקספארד גם זילקוט יתרו נשמש ש"פ האומר, ובפסיקתא שם אמר ר' יהודה בר סימא צ"ל א"ר יהודה הלוי בר שלום: (סג) ארניטירין פי' חצר" הפירוש נוסף מהמעתיק, וגם כ"כ רומי מוצא ארניטירין חצר חדשה, וכן כ"כ רח"ס ארניטירין חצר חדשה, צ"ל ארניטירין, וכ"כ שני של הקספארד כתוב ארניטירין חדשה, בלי מלת „חצר“ הנוסף בלמעט, ובפסיקתא שם ארניטירין חדשה, והעירותי שם בהערה קכ"ז בפסיקתא כ"ה של הקספארד הגי' ארניטירין, ונרשם שם בין שני הגאי עגולה פי' חצר" מזה תראה כי המעתיק מהפסיקתא העתיק ג"כ הפי' „חצר“, וזילקוט יתרו שם ארניטירין נרשם שם בלדו פי' כלי חסוד, ולפינו בתנחומא אמר המלך אין כבודי של בני להשיאו בחצר ישנה, השמיטו ופה המעתיקים מלת בארניטירין והלינו מלת „בחצר“ ותקתי בפנים שם בארניטירין, וכן העתיק צעל הילקוט

הרשים והיו מסרנין בכלי עין, (סד) [נמצא המלך משיא את בנו על ארנימטירין ישנה שהיא נראית חדשה], כך כשיצאו ישראל ממצרים היו בהן סומין וחרשים וחוגרים. אמר הקב"ה (סה) [התורה כולה שלימה שנאמר תורת ה' תמימה (ספליס יט ח)]. אתן אותה לדור זה, ויש בהן בעלי מומין, אמתין עד שיעמדו בניהם, אני מאחד בשמחתה של תורה, מה עשה הקב"ה ריפא אותן, ונתן להם את התורה, ומנין [שריפא אותם], מי שהיה סומא היה רואה, שנאמר וכל העם רואים וגו' (שמות כ ט), ומי שהיה הרש נעשה שומע, שנאמר כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע (שס כד ז), ומי שהיה חוגר נעשה שלם, שנאמר ויניצבו בתהתית ההר (שס יט ט), הוי חידוש דברים אחדש לכם: [גי] בחדש השלישי. (סו) למה בחודש תאומים, שלא יהא פתחון פה לאומות העולם, אילו נתן לנו את התורה היינו מקיימין אותה, אמר להם הקב"ה ראו באיזה חודש נתתי את התורה, במול תאומים, (סז) שאם יבא עשו הרשע להתגיייר יבא וילמד תורה, לפיכך נתנה תורה בתאומים: ביום הזה באו מדבר סיני, (סח) כי ביום הזה באו, אלא כשתהא לומד, אל יהו בעיניך ישנים, אלא כאילו היום הזה נתנה, ביום ההוא אין כתיב כאן, אלא ביום הזה, אמר להם הקב"ה ביום הזה נתתי להם את התורה והיו יגעים בה יחידים, (סט) אבל לעולם הבא אני מלמדה לכל ישראל ואינן שוכחין אותה, שנאמר (זאת התורה) כי זאת הברית אשר אכרות את בית ישראל, (ע) אחרי הימים (ההמה) [ההם] נאום ה' [נתתי את תורתך בקרבם ועל לבם אכתבנה] (ינסי לא זב), ולא עוד אלא שאני מרבה את השלום ביניהם, אמר ישעיה וכל בניך למודי ה' ורב שלום בניך (ישעיה נד ג):

[יד] אנכי ה' אלהיך וגו' (שמות כ ז). (עא) וזש"ה רכב אלהים רבותים אלפי שנאן (הסליס סח יח), (עב) אמר ר' אבדימי (עג) דמן חיפה שנתי במשנתי שירדו עם הקב"ה לסיני כ"ב אלפים מרכבות של מלאכי השרת. (עד) אמר ר' ברכיה הכהן (במהנה) [כמהנה] ליום, צפה הקב"ה (עה) [שאין עומדין במומיהם אלא שבטו של לוי לכן ירד בעשרים ושנים אלף כמהנה לוייה, ד"א רכב אלהים רבותים אלפי שנאן, מלמד שירד עם הקב"ה עשרים ושנים אלף מרכבות], וכל מרכבה ומרכבה כמרכבה

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י מ

שם עם הסעות, וכן הוא בטעות ככ" רומי וככ" רח"ס, אולם ככ" שני של אקספארד נמלא לנכון אמר המגלך אין כבוד להשא בני צארגנימטירין ישנה, ובענין המלה משושת תיב בפסיקתא שם ונמוה היא בתחומא שלפנינו, והיא המלה הרומית argentaria argumt ופי' כלי כסף לאכול בהם (זילבענגעשיר פיר דיח טאפעל), ועיין מה שכתבתי בעברה קכ"ו לפסיקתא שם. ועיין גם בצרוך השלם ערך צארגנין ובעטות הצינו פי' "הגר" כי אין זה הארכת המלה כלל: (סד) נמלא המגלך, הוספתי כמו שהוא ככ" שני של אקספארד, וכן מוסף בלד הכ" של רומי, וכ"ה לנכון בפסיקתא, וחסר גם ככ" רח"ס וזילקוס, וכן מן המאמר כך כשילאו ישראל ממצרים מוצא זילקוס תהליס רמו תרע"ה בשם התחומא: (סד) התורה כולה שלימה, הוספתי כמו שהוא ככ" רומי וכ" רח"ס ובפסיקתא וזילקוס: (סו) למה בחודש תאומים, מוצא זילקוס שם בשם התחומא וגשנה גם בפסיקתא (דף ק"ז ע"א): (סז) שאם יבא עשו הרשע להתגיייר, הכוונה כי יעקב ועשו תאומים היו: (סח) וכי ביום הזה, מוצא בפסיקתא שם, ולזה המאמר כוון רש"י ז"ל צפירתו על התורה (יתרו יט א ודברים כו טו) (כט) אבל לעולם הבא, בפסיקתא לעתיד לבוא: (ע) אחרי הימים ההם, וכו"ה ככ" רח"ס, אבל בקרא "ההם" רומי בטעות האלה במקום ההם: (עא) וזש"ה רכב אלהים, גשנה בפסיקתא שם (דף ק"ז ע"א) ומוצא זילקוס יתרו רמו רפ"ו והליון "פסיקתא" או "תחומא" הכר שם, גם מוצא המאמר הזה בפסיקתא רבתי פכ"א פסקא עשרת הדברות (סי' ז') בשוטיים ומוספת, וזילקוס תהליס רמו תשנ"ד ד"ה רבותים נרשם בלדו "פסיקתא רבתי" אולם הליון הזה הוא רק על התחלת המאמר, ומן אמר ר' אבדימי דמן חיפה עד סופו הוא מן הפסיקתא דרב כהנא, גם רמו תשנ"ד הוא מהפסיקתא דילין ובפסיקתא רבתי אינו: (עב) אמר ר' אבדימי, עיין בפסיקתא וצרבתי ושמ"ר פכ"ט ובתחומא פ' לו, ומוצא גם צבית המדרש ח"ה נד 7 ממדרש שו"ט, ועיין מה שכתור הרב מהר"ם איש שלום במאור עין: (עג) דמן חיפה, בפסיקתא איש חיפה, והוא שם מקום, עיין תבואות הארץ דף ק"ה ע"ב: (עד) אמר ר' צרכיה הכהן, בפסיקתא אמר ר' צרכיה הכהן צרכי, וכן מוצא זילקוס שם, ובציהמ"ד אמר ר' צרכיה לנד: (עה) שאין עומדים, הוספתי כמו שהוא בפסיקתא וכן זילקוס יתרו כמתנה לוייה שגפה הקב"ה שהן עומדין צמומיהן לכן ירד כ"ב אלף כמהנה לוייה, וככ" אקספארד מהתחומא הצינו המעתיק, וכו' כדאיתא בפסיקתא ר"ל כמו שהוא בפסיקתא, וככ" רומי וככ" רח"ס

שראה יחזקאל. רכב אלהים (עו) אמר ר' אלעזר בן פדת וכולם ירדו (עו) בחרבות שגונים לכלות שונאיהם של ישראל, שאילו לא קבלו את התורה היו מכלין אותם. אמר ר' לוי אלא שראו פני שכינה, ומי שהוא רואה פני שכינה אינו מת, שנאמר באור פני מלך חיים (משל עו טו): "ד"א רכב אלהים רבותים. (עח) אמר ר' אלעזר בן פדת מהו אלפי שנאן, (עט) הנאים והמשובחים שבהן, אעפ"כ ה' מסויים ביניהן, אמרה כנסת ישראל, דודי צה ואדום (ש"ש י), מלך בשר ודם יוצא (פ) לקמפון, כמה נאים כיוצא בו, (פא) כמה גבורים כיוצא בו, אבל הקב"ה אינו כן, כשבא לסיני נטל עמו מלאכי השרת הנאים והמשובחים שבהם, אמר ר' יהודה בר' סימון מה כתיב הופיע מהר פארן ואתה מרבבות קודש (דברים לג ב), ואות הוא בתוך רבבות קודש, אין כמותו, ומי דומה לו. אמר ר' אלעזר בן פדת במקום שיש (פב) אוכלוסין הרבה יש דוחק, אבל בסיני כשבא הקב"ה ירדו עמו אלפי אלפים ורבו רבבות אלפי שנאן (פג) אעפ"כ היה להם ריוח. ר' אלעזר בן עזריה ור' אלעזר המודעי אמרו, (פד) חד אמר ומחויק היה החר, [אלא] א"ל הקב"ה הרחב הארץ וקבל בני אדונך, (פה) וחד אמר כשישוב הקב"ה לירושלים הוא מחזיר את הגליות לתוכה, שנאמר הנה אלה מרחוק יבואו (לך) וגו' (ישעיה מט יב), ויכולה היא להחזיק, אלא הקב"ה אמר לה הרחיבי מקום אהלך וגו' (שם יד ב), אדני בם (תהלים סט), (פו) אמר ריש לקיש טבלא יש על לבו של כל מלאך ומלאך,

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י מ

רח"ס כתבו ג"כ המעתיקים מלת "וכו", אבל המלות "כדאיתא בפסיקתא" ליתא סס. וזכ"ו שני של אקספארד השמיט שם האומר והביא רק ששה הקב"ה שסס לנד עומדים בלחונתם, וזה רבותם, והנה גם בפסיקתא לפיני כתוב שאין עומדים בלחונתם אלא שצטו של לוי, וכתבתי שם בהערה קמ"ה בלחונתם, כ"ה בתנחומא לו סס, אולם בילקוט יתרו סס ובילקוט תהלים סס וזכ"ו אקספארד מהבסיקתא הגירסא במומיהן, ופ' בשבעתם, שבעה הנגוס מומי (עיין מתורגמן שורש ימה ושרש מוס), ומוה תראה בפסיקתא רבתי שם אמר ר' לוי גלוי ודוע לפני מי שאמר והיה העולם שכל השצפים אינם עומדים בשבעתם בתומיהם ושצטו של לוי עומד בתומיה, לפיכך ירדו עם הקב"ה על הר סיני וידד כל אחד [עטרה לעטר בה] שצטו של לוי, ע"כ, צרור שהיית הגירסא במומיהם, ואחד המעתיקים רשם בלדו הפי' "בשבעתם" ואח"כ הוצא פניהם, וכן עומד בתומיה ול"ל "במומיה" ועזה נראה שגם "אמר ר' לוי" הוא בשיבוש ושתרצב מן הסוים, שצטו של לוי" ול"ל אמר ר' צריכה הכהן צרבי ועיין שם בפסיקתא בהערה קמ"ו שם בנבתי ע"פ הפסיקתא יחד הפייקן בקרובות ליוס ב' דשבעות וכן צפוט אז בכתב אשורית שיסד ר' אלעזר הקליר, ועזה טבל לומר שיסד ע"פ התנחומא: (עו) אמר ר' אלעזר בן פדת, לפני זה נמצא בפסיקתא מאמר אחד אשר ליתא בתנחומא "מכת שעלו מצבל אמרו כו". וזה השניטו המעתיקים גם זכ"ו רומי וכ"ו רח"ס, אולם זכ"ו שני של אקספארד המלות "מכת שעלו מצבל אמרו שירד עם הקב"ה לסיני כעשרים ותיים אלף מרכבות" חקר ג"כ רק המאמר שלאחריו נמצא רק נשתבש מחד, וכך איתא שם, כך שנה אליהו זכור לפונ [רכב אלהים] רבותים [אלפי שנאן] אמר ר' תנחום בן חנילאי [ל"ל חנילאי] עד מקום אקסופוסמוס [ל"ל אקסופוסמוס, עיין בפסיקתא הערה קמ"ט] יוכל להצטו כלייה בלי אדון [ל"ל בלייה בליאדון עיין בפסיקתא הערה קכ"ג] ע"ש בפסיקתא הג"ל אקסומ (מיריאדען מאל מיריאדען), ועין אדון [ל"ל מיריאי בוריאדון ע"ש בהערה הג"ל] ע"ש בפסיקתא הג"ל, וכן מוצא צבית המדרש שם מן מדרש שו"ט, ואם כי היה המאמר בלתי מובן להמעתיקים לכן השמיטו כולה. וכן מוצא צבית המדרש שם מן מדרש שו"ט, ואם הגירסא ארבעים ותיים אלף מרכבות, שנאמר אדני גם סיני בקדש כמגין בם. ולפיניו בפסיקתא הגירסא כעשרים ותיים אלף, וצבית המדרש שם אמר ר' אלעזר בן ערך [ל"ל בן פדת], ונמצא לנכון גם זכ"ו רומי: (עו) בחרבות שטיים, זכ"ו רומי וכ"ו רח"ס ליתא למלת "בחרבות" וזכ"ו רח"ס ירדו שטיים, וכן צבית המדרש שם, ול"ל שגונים, ודרש שאן משרש שן מלשון חידך שטיים (תהלים מח ו), ובהערה קמ"ה להפסיקתא שם השירותי ש"פ הפסיקתא יחד הפייקן ציונר לשבת אחר שבעות צפוט קרבו להר סיני, רדו מלאכי לבאות שגונים בחרצב וכו', רבותים אלפי שנאן אדני גם: (עח) אמר ר' אלעזר בן פדת מהו אלפי, כ"ה זכ"ו רח"ס, וזכ"ו רומי א"ר אלעזר לנד, ובפסיקתא שם מוצא זה בהכרחן שם האומר בן בלשון דבר אחר רכב אלהים: (עט) הנאים והמשובחים, דרש שאן הש"י לשמוט: (פ) קמפון, זכ"ו רח"ס קומפין, וזכ"ו רומי בטעות לקומפין ול"ל לקמפון, עיין בפסיקתא הערה קכ"ג: (פא) כמה גבורים כיוצא בו, בפסיקתא נוסף קוויים כיוצא בו, ועיין שם בהערה קכ"ה: (פב) אוכלוסין היא המלה היוונית οχλος ופתרוניה מהנה גדול ועס רב: (פג) אעפ"כ היה להם ריוח, בפסיקתא סיים כמד"א שאן מוצא מנעריו (ירמיה מל יא): (פד) חד אמר, עיין בפסיקתא רבתי נוסחא אחרת, ר' אלעזר בן עזריה ור' אלעזר המודעי היו יצטין שסקיין בדהין פסוק רכב אלהים רבותים אלפי שנאן כו': (פה) וחד אמר, עיין בפסיקתא רבתי שם ומדרש זכ"ר פ"ה וכי מחזקת היא ירושלים כו': (פו) אמר ריש לקיש טבלא יש כו', פ"י טבלא לוח tabula (טאבלען), זכ"ו

ושמו של הקב"ה משותף עם שמו של כל מלאך ומלאך, (פו) מיכאל, רפאל, אדני במ: [פו] אנכי ה'. (פח) וז"ה שמעה עמי ואדברה ישראל ואעידה בך (ההלים יז), אמר ר' פנחס הכהן בר חמא שמעה עמי ואדברה, שיהא לי פתחון פה לאומות העולם. (פט) אמר ר' יהודה הלוי ב"ר שלום (צ) לשעבר היו שמותיכם כשמותן של אומות העולם, סבא והוילה, אבל כשקייבלתם את התורה שמכם ישראל, שנאמר שמעה עמי ואדברה [ישראל ואעידה בך], (צא) אין מדברים אלא למי שהוא שומע. אלהים אלהיך אנכי (ההלים טז), (צב) אלהים אני, דיין אני, (צג) פטרון אני, מתקיים אני עליך. ר' שמעון אומר אלהיך אני, פטרונך אני, (צד) מה הפטרון מועיל אצל הדיין, אלהים אלהיך אנכי, אמר ר' פנחס הכהן בר חמא למי הוא מדבר למשה לא בשביל שקראתי אותך אלהים, שנאמר ראה נתתיך אלהים לפרעה (שמות ה), אלא אלהיך אנכי, (צה) מהו אנכי, (צו) רבותינו אמרו, לשון נוטריקון, אנא נפשי כתבית

הערות ותקונים

ובכ"י רח"ס ר' שמעון בן לקיש, ובכ"י רומי וכ"י שני של אקספארד כמו לפניו, ובמדרש שמ"ר ריש פכ"ט ד"א אדני במ רבנן אמרין שמו של אלהים היה מעורב עם כל אחד ואחד מיכאל וגבריאל ט', חסר התחלת המאמר, "סבלא ים על לבו של כל מלאך ומלאך" וכן תראה מדברי המ"כ שפי' סבלא דף, כי היה כן לפניו במדרש, ובפסיקתא רבתי פכ"א הנוסחה משובה, ועיין מה שהעירוני בערות שלי להפסיקתא הערה קס"א, וכן העירוני שם שפי' הפסיקתא יכד הפייסן זיוור לשבת אחר שבועות פניום אדיר וגא, ר' מלאכי זבנאות שנוים שחרבם, רשם וזאת רבם קס"ב בקרבם, רבותים אלפי שגלן אדני במ, וכן פניום כבודו רוד כבנאות כו' ה' במ ועל לבם שמו חקוק כבנאלות, ובס נאות, כנבא וזאת, להקראות במוראות: (פו) מיכאל רפאל, בפסיקתא כתוב גם גבריאל, ובכ"י רומי נוסף בלדו, גבריאל ושמו של הקב"ה קוקו עליה, הוי"ה' במ. ובפסיקתא נוסף אחר זה, ד"א ה' במ, אדני כתיב, אדונתו במ, ולא תאמר אדונתו במ לבד, אלא אף בשעה שבה ליתן תורתו בלשון הזה נתנה לישראל ובו בלשון פתח להם, וכן הוא בילקוט יתרו שם, ועיין בפסיקתא שם הערה קס"ג קס"ג: (פח) זש"ה שמעה, מוצא בפסיקתא שם (דף ק"ע"ב), ובילקוט יתרו רמז רפ"ו, ובמדרש שמ"ר פכ"ט ד"א אנכי ה' אלהיך ר' אחא בר חיננא פתח בו שמעה עמי ואלדברה כמו בעשרת הדברות שונות אל הפסיקתא או אל התחומא שלפניו, ואמר כי דרוש כי אחא בר חיננא על המקרא הזה כתוב בפסקא דעשרת הדברות שהיא הפסקא הנקראת במדש השלישי או כתוב בתחומא על אנכי ה' אלהיך, ובמקום ר' תמא בפסיקתא הגירסא שם ר' אחא, ובתחומא ר' פנחס הכהן בר חמא, וכ"ה בכ"י רומי, אצל בכ"י רח"ס שמשט י"ב האומר, ובכ"י שני של אקספארד אמר ר' פנחס, וכשמע "הכהן בר תמא": (פט) אמר ר' יהודה הלוי בר שלום, וכ"ה בכ"י רומי וכ"י רח"ס, ובכ"י שני של אקספארד השמים המלות "הלוי בר שלום" ובפסיקתא שם אמר ר' יהודה בר סימון בשם ר' יהושע בן לוי, והעירוני שם בערה קס"ח בילקוט יתרו שם מוצא המאמר הזה בלי שם האומר, ובילקוט תהלים רמז תש"ס הגי' אמר ר' יוסי בר סימון, ומניין שם "מכילתא" ע"כ. ויש להעיר כי הדין מכילתא מוסב רק על התחלת המאמר שהוא מן מכילתא משפטים פ"ב, אבל מן ד"א שמעה הוא מן תחומא כ"י ריש וז"ה. וחסר שם הדין תחומא, וכן יס' לתקן גם בפסיקתא אמר ר' יוסי בר סימון, ועיין בתחומא שלנו ריש וז"ה אות א': (צ) לשעבר היו שמותיכם כשמותן של אומות העולם, וכ"ה בכ"י רומי וכ"י רח"ס, אולם בפסיקתא פסקא בחדש השלישי גי' אחרת, לשעבר ישראל היה שמכם עד שלא קבלתם את התורה כשמותם של אומות העולם, סבא וכו' כן היו שמכם ישראל, משקבלתם את התורה עמי, וכן מוצא בילקוט יתרו שם: (צא) אין מדברים אלא למי שהוא שומע, וכ"ה בכ"י רומי וכ"י רח"ס, ובפסיקתא שם אין משדין אלא בשומע שנאמר שמעה עמי, והעירוני שם בערה קס"ט בכ"י אקספארד מהפסיקתא אין מדברים אלא למי שהוא שומע, ולפי נוסחת הפסיקתא הדרש מוכב על סיפא דקרא ישראל ואעידה בך: (צב) אלהים אני דיין אני, עיין בפסיקתא כי מוצא זה בשם ר' יוחנן, והמאמר שלפניו במ שם ר' שמעון חסר שם, ע"ש בערה ק"ע, ובמקום לפניו ר' שמעון שהסויה ר' שמעון בן לקיש נאמר שם ריש לקיש, ובכ"י שני של אקספארד הגי' כמו בפסיקתא ר' יוחנן וריש לקיש, ומוצא שם המאמר מריש לקיש החסר בפסיקתא כמו שהקנינו בערה ק"ע: (צג) פטרון, ידוע patronus, מגין, (שזולעהרער): (צד) מה הפטרון מועיל אצל הדיין, בכ"י רומי נוסף בלדו, אף אני מועיל לכם ומולי אחכם ממדת הדין: (צה) מהו אנכי, עיין בפסיקתא שם (דף ק"ט ע"א) שנאלץ לפני זה עוד מאמר אחד, רבותינו אומרים בשופטים הכתוב מדבר כו'. ובכ"י שני של אקספארד נמצא זה גם בתחומא כמו שמוצא בפסיקתא: (צו) רבותינו אמרו, וכ"ה בש"ס שבת ק"ט ע"א בשם ר' יוחנן, וכן אחת במדרש עשרת הדברות (בית המדרש ח"א לד ס"ג) ולמה פתח הקב"ה בלכתי בתתו את התורה לישראל, שאנכי הוא נוטריקון אלא נפשי כתבית יהצית, ואנכי למפרע יהייה כתיב עימים אמריה, כן מוצא בלקח טוב (יתרו כ ז), ועיין בפסיקתא שם הערה קע"ו, והעירוני ג"כ שם ע"פ הפסיקתא יסד ר"ה הקליר פניום או ככתב אשורית ליום ז' לשבועות, רון דת אנכי ככתב נוטריקון נמצאת, אנכי, אלא נפשי כתבית

יהבית, (צז) ר' ברכיה הכהן אמר אנא נהורך (צח) כליך יאותך, אימתי כשתקבלו עשרת הדברות :

[מז] אנכי ה' אלהיך וגו'. (צט) אמר ר' אחא כ"ז דורות היה (ק) אל"ף קורא תגר לפני הקב"ה לומר שאני ראש לכל האותיות, ולא בראת בי את העולם אלא בב', בראשית ברא אלהים (בראשית 1), אמר הקב"ה חיך שאפרע לך, (קא) התורה שנבראת אלפים שנה עד שלא נברא העולם, וכשאבוא ליתן תורה לישראל (כך) [בך] אני פותח, אנכי ה' אלהיך. (קב) אמר ר' נחמיה מהו אנכי לשון מצרי הוא, למה הדבר דומה, למלך שנשבה בנו, ועשה ימים רבים עם השבאים, למד סיחתן של אותן השבאים, כשעשה נקמה באויביו והביאו ובא להסיע עמו בלשונו, ולא היה יודע, מה עשה, התחיל לספר עמו בלשון השבאים, כך עשה הקב"ה עם ישראל, כל אותן השנים שהיו ישראל במצרים, למדו סיחתן של מצרים, כשגאלן הקב"ה בא ליתן להם את התורה, לא היו יודעים לשמוע, אמר הקב"ה הריני מסיח עמהם בלשון מצרי, אנוך, אדם שהוא מבקש לומר לחבירו במצרים אני, הוא אומר אנוך, כך פתח הקב"ה בלשונם ואמר אנכי: (קג) ד"א לפי שנראה להם הקב"ה בים כגבור עושה מלחמה, ונראה להם בסופר מלמד תורה, (קד) נראה להם בימי שלמה כבחור, ונראה להם בימי דניאל כזקן, אמר להם הקב"ה לא בשביל שהם רואים אותו דמויות הרבה, אני הוא שבים, אני הוא שבסיני, אנכי ה' אלהיך: אמר ר' חייא בר אבא לפי כל עסק ועסק, וכן כל דבר ודבר, נראה להם בים כגבור עשה מלחמותיהם של ישראל, (קה) בסני היה מלמד תורה לישראל ועומד כסופר, בימי דניאל כזקן מלמד תורה, שכן נאה להיות תורה יוצאה מפי הזקנים, (קו) נראה להם בימי שלמה כבחור לפי מעשיהם, שנאמר מראתו כלבנון בחור כארזים (שם 1 טו) :

[יז] ד"א אנכי ה' אלהיך. (קז) אמר ר' חנינא בר פפא, נראה להם הקב"ה פנים ועומות, פנים בינוניות, פנים מסבירות, פנים שוחקות, פנים ועומות למקרא, כשאדם מלמד לבנו תורה חייב ללמוד ביראה, פנים בינוניות למשנה, מסבירות לתלמוד שוחקות לאגדה, אמר להן הקב"ה אע"פ שאתם רואין כל הדמויות הללו, אנכי ה' אלהיך, אבר ר' לוי נראה להם הקב"ה כאיקונין הוו שיש להם פנים מכל מקום, אלף בני אדם מביטין בה, והיא מבטת בכלום, כך הקב"ה כשהיה מדבר, כל אחד ואחד מישראל היה אומר עמי היה הדבור, (קח) אנכי ה' אלהיך כתיב, אמר ר' יוסי בר חנינא לפי כחן של כל אחד ואחד היה הדבור עמו, ואל תתמה על הדבר הזה, שמצינו במן

הערות ותקונים

כתבתי יהבית כו' רשס למפרע אותיות מאמריה, יביע כתיבה עמיים אמריה: (צז) ר' זכריה הכהן, נפסיקתא שס ר' זכריה לנד, והעירויות שס הערה קע"ז כי כנ"י אקספארד מהפסיקתא כתוב ר' זכריה הכהן, ועתה תראה כי כן הוא גם בתנחומא: (צח) כליך יאותך, ע"ש הערה קע"ח: (צט) אמר ר' אחא, מוצא נפסיקתא שס, ושנה במדרש ז"ר פ"א, ושס הגי' אמר ר' אלעזר בר חנינא שס ר' אחא, וכן נשנה במדרש חזית פסוק ראשון כסס פו, וזילוקט זראשית רמו א' הטוסחא ר"א ז"ד אצינא שס ר' חננאל, וזילוקט יתרו רמו רפ"ו ר' אסא אומר יש לתקן שז"ל ר' אחא, ונפסיקתא רבתי פ"א נלמר ג"כ ר' אלעזר בר חנינא שס ר' אחא, רק נפסעות עשרים ושתיס דורות, וז"ל עשרים ושס דורות. ובאגרוהס שפי' תפלת של שנת כתב כ"ו דורות המה מאלס עד משה רבינו ע"ה, ואלו הם, עשרה מאלס ועד נח, ועשרה מנח עד אברהם, ושס מלכס עד משה: (ק) אל"ף קורא תגר, עיין א"ב דר"ע (צית המדרש ח"ג זל נה): (קא) התורה שנבראת אלפים שנה, עיין נפסיקתא שס הערה קפ"א, והעירויות ג"כ שס, ועל המאמר הזה סונו דברי הסייען ע"ס: (קב) אמר ר' נחמיה מהו אנכי לשון מצרי הוא, עיין נפסיקתא שס בערה קפ"ב מה שעירויות שס זכריות, והזכרתי שס כי המעתיק אשר העתיק למעני הפסיקתא זכאקספארד העתיק לי גם מאמר ארוך מהתנחומא יתרו והעתיקתי שס את המאמר העתיק למעני מן התנחומא, ועתה הוא התנחומא לפנינו: (קג) ד"א לפי שנראה להם זיס, עיין נפסיקתא שס הערה קפ"ג: (קד) נראה להם בימי שלמה כבחור, זה נשמע נפסיקתא: (קה) בסני היה מלמד תורה לישראל ועומד כסופר, נפסיקתא בסני כסופר שהוא מלמד תורה ועומד זיראה: (קו) נראה להם זימי שלמה כבחור, מקומו לפני המאמר שלפניו זימי דינאל, וכ"ס לנכון נפסיקתא: (קז) אמר ר' חנינא בר פפא נראה להם הקב"ה פנים ועומות, עיין נפסיקתא ובהערה קפ"ח: (קח) אנכי ה' אלהיך, כתוב נפסיקתא שס, אנכי ה' אלהיכס איין כתיב כהן אלל אנכי ה' אלהיך: וכל

כשיוורד לישראל (קט) וכל אחד מהן היה מועמו לפי כחו, הדיבור על אחת כמה וכמה, אמר דוד קול ה' בכה (הפליס טו ד), בכחו אין כתיב כאן, אלא בכה, (קי) בכחו של כל אחד ואחד, בעולם הזה נגאלו ישראל ממצרים ונשתעבדו בבבל, ומבבל למדי, וממדי ליון, ומיון לארדם, ומארדם הקב"ה יגאל אותם ולא ישתעבדו עוד, שנאמר לישראל נושע בה' תשועת עולמים [לא תבושו ולא תכלמו עד עולמו עד] (ישעים מה י):

חסלת פרשת יתרו

פרשת משפטים

[א] ואלה המשפטים וגו' (שמות כא ה). (א) זש"ה ועוז מלך משפט אהב (הפליס טו ד), כל העוז והגבורה והשבח להקב"ה הן, אמר דוד לך ה' הגדולה והגבורה וגו' (ה"א טו), עוז של מלך מלכי המלכים הקב"ה, את מוצא (ב) מי שהוא בעל זרוע אינו עושה דבריו במשפט, אבל מעבר על המשפט, אבל הקב"ה הוא בעל זרוע ואוהב משפט, אתה כוננת מישרים (הפליס טו), אמר ר' אלכסנדרו שני חמרים היו מהלכין בדרך, והיו שונאין זה את זה, רבין לו חמורו של אחד מהם, ראה אותו חבירו, ועבר, משעבר אמר כתיב בתורה כי תראה חמור שונאך [וגו' עיב תעוב עמו] (שמות כג ה), (ג) מיד חזר וטען עמו, התחיל לשיח בלבו אמר כך היה פלוני אוהבו ולא הייתי יודע, נכנסו להם לפונדוק ואכלו ושתו, מי גרם להם שעשו שלום, על ידי שהביט זה בתורה, אתה כוננת מישרים וגו', איזה זה, זה משפט:

[ב] ואלה המשפטים. (ד) זש"ה מלך במשפט יעמיד ארץ (מ"ג טו ד), זה הקב"ה, ואיש תרומות יתחסנה (טו), זה אדם הראשון, שהופרש בתרומה. (ה) אמר ר' יוסי בן קצרתה מנין שהופרש בתרומה, שנאמר ואת יעלה מן הארץ וגו' (נחשית ו ב), ואחר כך וייצר ה' וגו' (טו טו), (ו) ככהנת היו הנותנת מים בתוך עיבתה, ואת"כ נמשלת הלה, הוי אובר ואיש תרומות יתחסנה, שצוה הקב"ה מזה אכול ומזה לא תאכל, ועבר על הציצוי, מה גרם, ארורה הארמה בעבורך (טו ג י), הוי יתחסנה: ד"א מלך במשפט יעמיד, (ז) זה הקב"ה כשבא ליתן תורה לישראל ליתן במשפט, מה כתיב, שם שם לו חוק ומשפט (שמות עו כה), וכאן למד משה את המשפטים שלמד לישראל: (ח) אמר ר' אבהו כל מקום שנאמר אלה פסל את הראשונים, וכל מקום

הערות ותקונים

(קט) וכל ה' מהן היה מועמו לפי כחו, כ"כ רומי וכ"כ רח"ס כתוב, וכו' כבר כתבנו למעלה, והכוונה כי כבר כתוב זה לעיל ב"ב. ובפסיקתא שם (דף ק"י ע"א) כתוב זה שם במקומו: (קי) בכחו של כל אחד ואחד, בפסיקתא נוסף, ה"ל הקב"ה לא מפני שאתה שומע קולות הרבה, אלא היו יודעים שאני הוא אלהיך. וע"ש בהערה ק"ס:

(א) זש"ה ועוז מלך משפט אהב, מוצא בתנחומא הגדפס אות ה' בקאת סינויים, ועיין גם במדרש שמ"ר ריש פ"ג, מוצא בילקוט ריש משפטים רמז ט"ו בשם התנחומא כמו שהוא לפנינו כ"כ: (ב) מי שהוא בעל זרוע אבל מעבר על המשפט, בגדפס נוסף חומס וגזל ומעביר על דעת קמו ומשא פנים לפני אוהביו וקרוביו ועושה שלל כדון' לנפוליו: (ג) מיד חזר וטען עמו יו, כלשון שלפנינו מוצא גם בילקוט וכו' כ"כ רומי וכ"כ רח"ס אולם בגדפס הוא קאת בהרצבת לשון: מה עשה חזר וטען ומלוהו התחיל מסיח עמו עזוב קימעה מכאן העלה מנאך ערוך מכאן [ז"ל פרוק מכאן] עד ש'טען עמו, נמלא עושין שלום ביניהם, וחבירו אומר לא הייתי סבור שהוא שונאי ראה היך ריהס עלי כשראה אותי ואת חמורי דדחוק מתוך כך נכנסו לפונדוק אכלו ושתו ביחד ותתאבדו זה לזה, הוי אתה כוננת מישרים משפט ודקס, ע"כ. מזה תראה כי הגוסדר הזה הוסף דברים על לשון התנחומא שלט, ועיין ג"כ בסגנון אחר במדרש ש"ס מזמור ז"ט: (ד) זש"ה מלך במשפט יעמיד ארץ זה הקב"ה, המאמר הזה נמלא בסגנון אחר בצ"ר ריש פ"ד, ע"ש. ובתנחומא הגדפס אות ב' נמלא דרשה אחרת על זה הכתוב ע"ש, ועיין בשמ"ר פ"ל אות י"ג ג"כ בסגנון אחר: (ה) אמר ר' יוסי בן קצרתה, עיין בצ"ר שם ביצירותלמי שבת פ"ב דף ה' ע"ב ולעיל ריש פרשת נח ובתנחומא הגדפס ריש נח: (ו) ככהנת היו, ז"ל כלשה, ועיין בצ"ר שם: (ז) ד"א זה הקב"ה כשבא ליתן תורה, מוצא בילקוט ריש משפטים, ועיין גם במדרש שמ"ר פ"ל אות ג' בהרצבה וכן מוצא בלקח סוג בראשית ב' ד': (ח) אמר ר' אבהו כל מקום, צ"ר פ"ב אות ג' והרבה פעמים במקומות שונות במדרשים, וכן מוצא בתוס' שבת ג"ג ע"ג:

שנאמר ואלה מוסיף על הראשונים, כתיב אלה תולדות השמים (בראשית ד), מה פסל, פסל תהו ובהו והשך, (ט) וכן ואלה המשפטים, מוסיף על הראשונים, שם שם לו חק ומשפט וגו':

[ג] ואלה המשפטים וגו'. (י) וז"ה מגיד דבריו ליעקב וגו' לא עשה כן לכל נוי וגו' (תהלים קמ"ט ט ט), (יא) עקילם בן אחותו של (יב) אנדרינוס היה מבקש להתגייר, והיה ירא מפני אנדרינוס דודו, א"ל מבקש אני לעשות סהורה, א"ל שמא אתה חסר כסף או זהב הרי (יג) התיסברון לפניך, א"ל מבקש אני לעשות סהורה, ולידע דעתן של בריות, ואני מבקש להימלך בך היאך לעשות, (יד) א"ל כל (טו) פרקמטיא שאתה רואה שהיא נתונה בארץ, לך עסוק בה שפופה להתעלות, והוא היה מתכוין להתגייר, בא לו לארץ ישראל ולמד את התורה, כיון שבא אצלו אחר ימים מצאורו ר' אליעזר ור' יהושע וראו פניו משוננת, אמרו זה לזה עקילם למד את התורה, כיון שבאו אצלו התחיל לשאול להם שאילות, והם משיבין אותו, עלה אצל אנדרינוס, א"ל על מה פניך משוננת, שמא הפסידה הפרגמטיא שלך, או שמא אדם מיצר לך, א"ל לאו, ולמה פניך משוננת, א"ל שלמדתי תורה, ולא עוד אלא שבלתי, א"ל ומוי אמר לך, א"ל בך נמלכתי, א"ל אימתי, א"ל בשעה שאמרתי לך מבקש אני לעשות סהורה, ואמרת לי כל פרקמטיא שאתה רואה שנתונה לארץ עסוק בה שפופה להתעלות, והזרתני על כל אומות ולא מצאתי אומה הנתונה לארץ כישראל, וסופן להתעלות, שכן אמר ישעיה כה אמר ה' גואל ישראל קדושו (לבוזה) [לבוזה] נפש למתעב גוי לעבד מושלים וגו' (ישעיה מט ז), אמר לו (טז) סונדקרוס שלו (יז) עתידין אלו ששכדתה שיהו המלכים

הערות ותקונים

ד"ה רש"י גרס, ועיין בלקח מוצ שם הערה ו': (ט) וכן ואלה המשפטים מוסיף על הראשונים, שם שם לו חק ומשפט הוא מאמר מר' יהודה במילתא משפטים הוסיף על הראשונים שזמרה, ומוצא בלקח עוב ריש משפטים: (י) ז"ה מגיד דבריו ליעקב עקילם בן אחותו טו', מוצא בליקוט תהלים רמז תתפ"ח, והליון הנחומא בראש המאמר מגיד דבריו ליעקב מוסב גם על המאמר מעשה צעקילם, רק מאמר הראשון הוא בתנחומא רש"י וספטים, ומן מעשה צעקילם הוא לפנינו, ובתנחומא הגדפס אות ה' נמלה ג"כ המאמר הזה, רק זה הוסף המדפיס דפוס מאגטובה מן סוף אות ד', אמר ליה הקב"ה רשע מי גרם וכו', וחתי אות ה' המתחיל ז"ה מגיד דבריו ליעקב עד אמר ר' אלעזר בן פדת מה כתיב בהם, וזה הוסיף כמורשם בלדו, עד אמר ר' אלעזר בן פדת, והליון יד פוטסת לסימן כי חדש נוסף הוא, וזה לקח מן עמם שביה הרב ר' יעקב בן חביב צעין יעקב ע"ז פ"א סי' קג"ד ושם הביא כל המאמר בשם ילמדנו, והוא קצת בשוניים ממה שהוא לפנינו בכו" בתנחומא, רק הרב ר' יעקב בן חביב העתיק מן ילמדנו כ" שיהי לפנינו, וכן היה כל המאמר בילמדנו שהביא הערוך בערך אסמטריטוס ובערך גליור ובערך סנקתדרון: (יא) עקילם, המדפיס דפוס מאגטובה הוסיף אחר מלת עקילם „אונקלוס הגר", אולם בתנחומא לפנינו וצילקוט וכו" רומי וכו" רח"ס נחמר עקילם. ובשמ"ר פ"ל אות י"ב הביא המאמר מן התנחומא שלפנינו בקצרה ובשניו לשון כדרך מסדר אחרון, ע"ש, ועיין גיטין דף כ"ו סע"ב. ועיין מאור עינים פמ"ה. והביא שם את התנחומא הגדפס שכתב ונדבר עקילם כשהתגייר הכתב במדרש הנחומא פרשת משפטים י' וסחחות שונות חד קרי עקילם והד קרי אונקלוס ולא הדר חד מנחה טו', וכוונתו לדפוס מאגטובה שהציג המדפיס אחר עקילם המלות „אונקלוס הגר": (יב) אנדרינוס, כ"ה גם בכו" רח"ס וצילקוט תהלים וצעין יעקב שם, אולם בכו" רומי ובגדפס אדר יאנוס, וכו"ל, והוא הקיבר Hadrian: (יג) תיסברון, פי' אצרות, והמלה יונית *ἰονία* ובע" שם בשם הילמדנו, ולפניו בגדפס כתוב אצרות: (יד) א"ל כל פרקמטיא שאתה רואה שהיא נחונה בלרץ, המדפיס דפוס מאגטובה הוסיף כל פרקמטיא שאתה רואה שפופה ונתונה בלרץ לך עסוק בה שפופה להתעלות ואת משתכר, ולקח כן מן דברי ר' יעקב בן חביב שם, רק שם נחמר שאתה רואה „סנפלה" וכן יש לתקן במקום „סנפלה", וכן במאמר שלאחרי אומה סנפלה הגי' שם אומה סנפלה והיא גי' נכונה: (טו) פרקמטיא, פי' מסהר בל", וכן במאמר שלפניו עבק א"י לעשות סהורה היה כתוב פרקמטיא: (טז) סונדקרוס, צילקוט תהלים סונדקרוס, וכו"ל רומי סונדקרוס, וכו"ל רח"ס סונדקרוס, ובדפוס מאגטובה בהוספת המדפיס אל התנחומא הגדפס סקגדרוס, ובכ"ל נכונות וכו"ל סונקתדרוס והיא המלה היונית *συνκαθεδρος* וכמו שהוא לנכון צעין יעקב ע"ז שם סנקתדרוס, וכן מוצא לנכון בערוך ערך סנקתדרון בשם הילמדנו פרשת משפטים אמר לו סנקתדרון שלו עתידין אלו ששימשה שיהו מלכים עומדים מפניהם, וכתב פי' שריש שיוצין עמו תדיר בקהדריות ומייעלים את המלך, והמוספי כתו פי' בל" ויעץ למלך יושב לשפוט, ע"כ, ומדברי הערוך שהביא זה בשם הילמדנו תראה שהיה כן לפנינו בילמדנו. ותנחומא על כפר שמות שיהי אל הילמדנו שהיה לפני בעל הערוך, נראה מזה שהשימוס הנמתיקים המאמנו היה בתנחומא הגדפס, וכן בעל המדפיס מאגטובה והוסיף המאמר אל התנחומא ע"כ" מהתנחומא: (יז) עתידין

עומדין מפניהם, שנא' מלכים יראו וקמו שרים וישתחוו (ישעי' ע טו). הכה אותו אנדרינוס על לחיו, א"ל יש נתן רשיה אלא על המכה, שמא [אדם] נתן על בשר בריא לא על המכה הוא נתן, עכשיו אם רואין (יח) גולייך אחד (יש) אינן עומדין ספניו; מה עשה סונדוקרוס שלו, עלה לנג ונפל ומת, ורוח הקדש צווחת בן יאבדו כל אויביך ה' (שופטים ה לה), (ב) א"ל אנדריינוס לעקילם למה עשית כך, א"ל שבקשתי ללמוד תורה, א"ל היה לך לכבוד ולא לימול, (בא) א"ל אם אין אדם מל אינו יכול ללמד, שנאמר מגיד דבריו ליעקב [חוקיו ומשפטיו] לישראל (תהלים קמו יט), ליעקב [כב] למי שהוא מל מיעקב, חוקיו זו תורה, ומשפטיו אלו הדינין, [שנאמר] שם שם לו [חוק ומשפט] [שמות עו כה], אמר הקב"ה למשה נתתי להם את התורה, תן להם את המשפטים, אמר להם הקב"ה, מבקשים אתם לעמוד בעולם שמרו את המשפטים, (כג) שאין [אדם] [עולם] יכול לעמוד בלא משפט, דור המבול לא אבדו מן העולם אלא שעברו על המשפט, אמר ר' אלעזר בן פדת (כד) מה כתיב בם, מבקר לערב יוכרתו מבלי משים לנצה יאבדו (איוב ד ט), הוי ואלה המשפטים:

[ד] (כה) ר' אלעזר אמר אם יש דין למטה אין דין למעלה, אם אין דין למעלה יש דין למטה, כיצד אם יעשו התחתונים דין אין דין למעלה, לכך אמר הקב"ה שמרו את המשפט מלמטה שלא תגרמו לי לעשות משפט מלמעלה, הוי ואלה המשפטים. אמר להם הקב"ה, כל שאני עושה בדין אני עושה, שאם הייתי מבקש לעבור על הדין

הערות ותקונים

אלו ששמדתה, בכ"י רומי שאמרת, ובכ"י רח"ס ששמרת, ובערוך ששימשת, וז"ל שאמרת כמו בכ"י רומי, וכמו שהוא בעין יעקב ע"ז שם, וכמו שהביא המדפיס דפוס מאנטוובה, ובעל הילקוט תהלים שם השמיט המלה: (יח) גולייך אחד, וכן הוא בכ"י רומי, ובכ"י רח"ס גולייך אחד, וזילקוט תהלים שם שמט שורה אחת ויש להשלימה ע"פ התחומא, ובנדפס אשר הוסיף המדפיס ממהאנטוובה צמעות גילורד, וכתיב בפנים "אחד מנלאכי חבלה" מפרש לפי הענין, ובדפוסים אחרונים גילורד, וז"ל גילורד, וכן הוא לנכון בעין יעקב ע"ז שם, אשר ההוספה מן המדפיס דפוס מאנטוובה לקחה גמט, ולעיל בהערה ט"ז העירותי שהאממר הזה היה לפני הרצ בעל הערוך ביילדט, וכן הביא המלה הזאת בשם ילמדנו משפטים בערך גילורד, והוא האממר בתחומא שהוסיף המדפיס דפוס מאנטוובה, והמלה יונית ורומית ופירושה שומר הכלים או טעם הכלים לאשוי המלחמה, עיין פסיקתא בפסקא החודש הערה ס"ב, ובערוך השלם ערך גילורד: (יט) אין עומדים מפניו, בנדפס שהוסיף המדפיס ממהאנטוובה נוסף אחר זה "שהיית אומר שהמלכים רואין אותם ועומדים בפניהם, א"ל סקגדרוס א"כ מה תעשה שמנהו האיל ונתגייר הרגו, א"ל עקילם בן אחותי עד שהוא צמעי אמו היה ראו להתגייר". והוא כן גם בעין יעקב שם, רק במקום "א"כ מה תעשה שמנהו האיל ונתגייר הרגו" הבי' שם "א"כ מה ונתגייר": (ב) א"ל אנדריינוס לעקילם למה עשית כך, בנדפס אמר לי אנדריינוס הרי מת סקגדרוס אין אחת אומר לי על מה עשית הדבר הזה: (בא) א"ל אם אין אדם מל אינו יכול ללמוד, וכ"כ בכ"י רח"ס וזילקוט, אולם בכ"י רומי נוסף בלדו לפני זה "א"ל עקילם כלום נותנים לאיסטרטיוס אפניס אלא נל זויכך אם אין אדם מל אין אשוי יכול ללמוד", והמעתיק לא העתיק פיה או שהיה בכ"י אשר העתיק ממנו הלשון משונה, וכ"ל: כלום נותנים לאיסטרטיוס (כ"ל) והיא המלה היונית ἄστρον שר לבא) אנוס (כ"ל) ופי' ארוחה ומתנה, עיין ערוך השלם ערך אנוס (וארטון) אלא נעלו זוני, כך (כ"ל) כי המלה נחתרה יחד) אם אין אדם מל אין יכול ללמוד. וכן הוא לנכון ביילדט הובא בעין יעקב שם והועתק ממנו בתחומא הנדפס, רק בעין יעקב צמעות לאסטרולוס, והמדפיס ממהאנטוובה העתיק לאסטר עלירוס, וז"ל לאסטרטיוס, והיא ג"כ יונית ἄστρον ופי' שר לבא. והערוך ערך אסטרטיוס הביא בשם היילדטו משפטים, אמר לי אונקלוס נתת לאסטרטיוס אנוס אלא א"כ נעל זיינו, והוא האממר מן בעל עין יעקב בשם היילדטו. והכוונה וכי כלום נתת לשר לבא מנתה אלא א"כ נעל כלי זיינו עליו, ור"ל אלא א"כ הרג אויביו: (כב) למי שהוא מל מיעקב, בעין יעקב שם בשם היילדטו ומוכח בתחומא הכדפס, למי שהוא מל מיעקב, לא עשה כן לכל נוי, שכל האומות ערלים, ואחר זה פייס כמו לפיטו, חוקיו זו תורה ומשפטיו אלו הדינין, ובכ"י רומי נרשם בלדו, דבריו זה התורה, חקיו אלו המדרשים, ומשפטיו אלו הדינין: (כג) שאין אדם, תקנתי שאין עולם, כמו שהוא בכ"י רומי וכ"י רח"ס וגם בנדפס שהן מעמידין את העולם: (כד) מה כתיב בם מבקר לערב יוכרתו מבלי משים הוי ואלה המשפטים, עיין ב"ר פכ"ו אות ו' ושמ"ר ס"ל אות י"ג, ושם איתא ואין משים אלא דינין שאממר ואלה המשפטים אשר תשים לפניכם: (כה) ר' אלעזר אומר, מוצא בנדפס אות ה', ועיין ב"ר פכ"ו אות ו' אמר ר' אלעזר בכל מקום שאין דין יש דין, ושח"פ ס"ה וסח"פ

פעם אחת, לא היה העולם יכול לעמוד, (כו) אבר ישעיה חיסה אין לי [מי יתנני שמיר ושיית במלחמה אפשעה בה אצינתנה יחד] [ישעיה כו ד], פסיעה אחת הייתי פוסע ומעביר על הדין, אצינתנה יחד מיד היה העולם נשרף, או יחוק במעוזי (שס טס ה), שידי אחוזה בדין, [שנאמר] ותאחו במשפט ידי (דברים לג מה), יעשה שלום לי [ישעיה סט], יעשה שלום ביני ובין המשפט, אם שנותי ברק חרבי (דברים סט), אם משנה אני מדת הדין, ברק אחד יצא ויחריב את העולם, ומה אני עושה ותאחו במשפט ידי, אמר הקב"ה אני נקראתי בעל המשפט, ואני מבקש לפשוט בעשו ידי, ואינו יכול עד שאפרע לו שכר מצוה קלה שעשה לי בעולם הזה. (כו) אמר ר' פנחס הכהן בר חמא ראה מה כתיב (כח) והיה ביום ההוא (נאום ה') אבקש להשמיד את כל הגוים (זכריה יב ט), אומרים לו ישראל רבנו של עולם ומי ממחה על ידך שאתה אומר אבקש, אלא אמר הקב"ה כשאבקש להם זכות ולא אמצא, באותה שעה אבקש להשמיד את כל הגוים, (כט) אמר ר' לוי ראה מה כתיב חזה היות עד (דיכורסון) [די כורסון] רמיו (דמלא ז ט), אמר הקב"ה (ל) כשאנקה מאומות העולם מעט מצות קלות שעשו לפני באותה שעה עד די כורסון רמיו, (לא) כסאות של אומות העולם עתיד הקב"ה להפכן, שנאמר והפכתי כסא ממלכות [והשמדתי חוק ממלכות] הגוים (מגי כג), באותה שעה אני גואל אתכם, ואין אתם משתעבדים עוד, שנאמר וענתיך ולא אענך עוד (יחזקאל יב):

[ה] אם כסף תלוה את עמי וגו' (שמות כב כד). (לב) זש"ה נבהל להון איש רע עין (משלי כח כג), כל מי שהוא מבהל לנוול ממון חבירו, ולא ידע כי הסר יבואנו (שס), שחסרון בא עליו, ומי היה זה היה עפרון החתי, כשאמר אברהם תנו לי אהות קבר וגו', ויענו בני חת וגו', שמענו אדני (גנלתי כג ד כו), אמר לו עפרון ואיזה מקום אתה מבקש, א"ל במקום שדך אני מבקש, אמר לו ארץ ארבע מאות שקל כסף (שס טס טו) מיד וישמע אברהם אל עפרון, (לג) וישקל אברהם (לעפרון) [לעפרן] (שס טס טו), חסר ו', על ידי שנתאוה לקחת ממונו של אברהם, לא ידע כי הסר יבואנו, הוי נבהל להון וגו': כל מי שמלוה ברבית ומתאוה לממון, ולא ידע כי חסר יבואנו, הקב"ה קוצץ עליו ומאבדו מן העולם, מה כתיב למעלה מן הענין, וחרה אפי וגו' (שמות כב כג), אימתי אם כסף תלוה את עמי (שס טס כד), (לד) זש"ה מרבה (את) הונו בנשך (משלי כח ה), כיצד היה ישראל

הערות ותקונים

ושו"ע מזמור ט"ז: (כו) אמר ישעיה, מוצא בילקוט ישעיה רמז ט"ה בשם התנחומא, וכן מוצא בגדפס, ועיין שם בפ' יוסף מה שהביא מס' כלי פז, ובגדפס בשמות או יחוק במעוזי מפני שידי (האחוז במעוזי ידי) אחוזה בדין, הנמלות שהסגרתו מיותרות הם: (כו) אמר ר' פנחס הכהן בר חמא, כ"ה גס כ"ל רומי וכ"י רח"ס, אולם בגדפס אמר ר' פנחס הכהן בר חמא בשם ר' חלקיה בשם ר' סימון: (כח) והיה ביום ההוא נלחם ה', וכן מוצא בכ"י רומי וכ"י רח"ס, ובקרא לא כתיב נלחם ה': (כט) אמר ר' לוי, אסתר רבה פ"ה אות ו', ושם הגירסא בשם ר' שמואל בר נחמון: (ל) כשאנקה מאומות העולם מעט מצות קלות שעשו לפני באותה שעה עד די כורסון רמיו, אחר זה נמלא עוד בגדפס: "עד עכשיו הכרס בוסר משתיבגל וישעה הכרס יין אני דורכו ואתם מזמרין לי, ביום ההוא כרס חמד ענו לה [ישעיה כז ב]". ואחר זה טספ עוד אשר נמלא גס באסתר רבה שם פ"ה אות ו', ר' יודן בשם ר' איבו (במדרש בשם ר' איבו) כתיב פורה דרכתי לבדי ומעמיסין אין איש אחי [ישעיה כג ג], וכי לסיופן הקב"ה נרדף, אלא כך אמר הקב"ה לבשאבקר פנקסותיין ולא תמלא להם זכות לפני באותה שעה ולדרכם באפי וארמסם בחמתי וגו': (לא) כסאות של אומות העולם עתיד הקב"ה להפכן שנאמר והפכתי ממון, אמר ר' לוי (לב) זש"ה נבהל להון, בגדפס אות י"ב נמלא דרשה אחרת על זה הכתוב שדרש על קין, וכן הוא בשמ"ר פל"ה כמו בגדפס, וכל המאמרים מתנחומא משפטים העתיק בעל שמ"ר: (לג) וישקל אברהם לעפרן חסר ו', עיין ב"ר פל"ה אות ז' נבהל להון איש רע עין וזו עפרון שהכניס עין רע במעונו של לדיק ולא ידע כי חסר יבואנו שהכרתו התורה וי"ו, ה"ל וישמע אברהם אל עפרון וישקול אברהם לעפרון עפרן כתיב חסר וי"ו, וכן מוצא זה בפסוקתא פסקא עשר תעשר (דף ל"ה ע"ג) וע"פ בהערה ד', והעירוני שבילקוט משלי רמז תתקכ"ב מוצא המאמר הזה בשם התנחומא בשמות הוא, כי הילקוט הביא זה בשם ב"ר, ובשם התנחומא הביא מאמר אחר, ועיין במכילתא ריש יתרו וישקול אברהם לעפרון עפרן חסר כתיב ועיין בתנחומא הגדפס בבר אמר ר' יבודה הלוי ב"ר' שלום כל עפרון שכתוב כאן עד שלא נטל את הכסף מאברהם מלא זה חסר וישקול אברהם לעפרן חסר וי"ו כתיב: (לד) זש"ה מרבה סגנו בנשך, מוצא בגדפס אות י"ד וכן הביא בעל הערוך המאמר הזה בערך חן בשם הילמדנו והוא המאמר

מבקש ללוות ממנו, [ונכרי מבקש ללוות ממנו], אמר מושב לי שאני מלוה לנכרי שאמול רבית ממנו, והלוה לו, והלוה לו, עליו שלמה קורא, מרבה חונו [בנשך ובתרבות לחונן דלים יקבצנו]. מי הוא חונן דלים, זה עשו, ועשו חונן דלים הוא, אלא שהמלוכה נתגרה בו ונוטלת [ממנו] ועושה בו צרכי רבים (לה) איסמוסין (לו) ודימוסיו, היא לחונן דלים יקבצנו, לפיכך אמר להם משה הוזהרו שלא תלוו ברבית:

[ו] אם כסף תלוה וגו'. (לו) פתח בה ר' תנחומא מלוה ה' חונן דל (משלי ט"ו), כל מי שהוא מלוה לעני, כביכול כאילו מלוה להקב"ה, מלוה ה' חונן דל [וגמולו ישלם לו] (טז), (לה) אמר ר' פנחס הכהן בר חמא מהו וגמולו ישלם לו, אמר הקב"ה (לט) נפש של עני היתה מבקשת לצאת והחיותה, חייך שאני מהזיר לך נפש תחת נפש, למחר בנך או בתך (מ) באים לידי חובה או לידי מיתה, (מא) ונזכר להם, ואתן להם נפש תחת נפש, אמר הקב"ה חייך שנקראת מלוה אותו, שנאמר מלוה ה'. את מוציא על כל עבירות שאדם עושה הקב"ה יושב עליו במשפט, לומר היאך יצא משפטו, מי שגונב הקב"ה יושב עליו בדין, ועל מי שנואף, ועל מי שעובר עבירה, וכן אתה מוציא בימי אהאב, מיכה אמר (מב) לכן [שמעו] [שמעו] דבר ה' ראיתי את ה' וישב על כסאו (מג) וכל צבא השמים [עומדים] [עומד] עליו מימינו ומשמאלו (מ"א כ"ט), (מד) וכי יש שמאל למעלה, והלא כתיב ימינך ה' וגו' (שמות טו), ואומר ימין ה' רוממה וגו' (ספרי ק"ח טו), ובאן הוא אומר משמאלו, מהו מימינו ומשמאלו, [אלו מימינים ואלו משמאלים], אלו מטים לכף זכות, ואלו מטים לכף חובה, (מה) כך עושה הקב"ה לכל עוברי עבירה, נושא ונותן בדינים, אבל המלוה ברבית אינו נושא ונותן בדין, אלא בעצמו פוסק את דינו, שכן אמר הקב"ה למלאכי השרת, בנשך נתן (מו) [ובתרבות] [ותרבות] לקח [יחזקאל י"ג], מיד מלאכי השרת ענין לא יהיה את כל התועבות [האלה] עשה מות יומת (סז), לכך אמר משה אם כסף תלוה את עמי:

[ז] ד"א אם כסף תלוה. (מז) מה בין מעשה אדם למעשה הקב"ה, (מח) אדם שחייב לחבירו אומר תן לי מה שיש לי בידך, הוא אומר לו אין לי עתה, מיד עושין

הערות ותקונים

מהדפס: (לה) אלוטקטיון, בכ"י רומי וכ"י רח"ס איסטרטיוסין הוא בטעות, וז"ל איסטרטיון או איסטרטיות, וז"ל המלה היבית והרומית, *strata*, *στράτα* ופי' דרך המלך. (וועג, שמרלסטט). ובגדפס אות י"ד ובונה ממנו דמוסיות ומרחלאלות ואסמוניות שממדינה וזרכי העזברים ושבים, הוסיף מלת „ומרחלאלות“ והלגי „אסמוניות“. והמלה האלה מורגלת במשניות כמו יס ובקעה והאסמוניות והכרמלית, ופי' רש"י בנין כמו אהל מפולש מלדיו בנין לטייל ולמכסה מורס, ושבו עיין מוספי ערך אסמוואה, ובתערוך השלם שס: (לו) ודימוסיות, פי' דברים השייכים לעם ולתועלת הכלל, הן בנינים והן מרחלאלות, עיין פסקא פרה הערה י"ד: (לז) פתח זה ר' תנחומא כו', מוצא זילקופ משלי רמו תתקל"ט בשם התנחומא, מן המאמר ח"ד תנחומא ובמקום לפנינו פתח זה ר' תנחומא הביא הוא אמר ר' תנחומא, וכן מוצא בגדפס אות ט"ו וכך שם מתחיל „כך פתח ר' תנחומא“ והכוונה לתנחומא כ"י: (לח) ר' פנחס הכהן בר חמא, בגדפס נוסף „ח"ר ראונין": (לט) נפש של עני היתה מבקשת ללאת, בגדפס נפשו של עני היתה מפרכסת ללאת מן הרעב ומתת לו פרנסה והחיות אותו: (מ) צאים לידי חובה, הן הוא גם בכ"י רומי וכ"י רח"ס, אולם בגדפס צאים לידי חולי: (מא) ומכר להם, בגדפס הלשון משונה קלת, ואזכור אני להם את המלוה שעשיתי עם העני ומליל אני אורה מן המיתה, הוי וגמולו ישלם לו שאני משלם לך נפש תחת נפש, אמר הקב"ה חייך שנקראת מלוה לי, אמר הקב"ה אם כסף תלוה את עמי אתה עמי הוצה למחילתי, דרש ג"י כמו ג"י: (מב) לכן שמעו, וכן מוצא בכ"י רומי וכ"י רח"ס, ובקרא כתיב שמע: (מג) וכל צבא השמים עומדים, בקרא עומד ובכ"י רומי ובכ"י רח"ס לא מוצא סיום הכתוב, רק אחר ראיתי את ה' הלגי מלת „וגומר“ וכן בגדפס מוצא עומדים: (מד) וכי יש שמאל למעלה כו', לזה המאמר כוון רש"י בפי' בנ"א שס: (מה) כך עושה הקב"ה לכל עוברי עבירה, בגדפס מוצא פה ויאמר ה' מי יפתה את אחאב ויעל ויפול ברמת גלעד (מ"א כ"ב) ללמדך שהוא נושא ונותן עממה שדין ויאמר זה צדקה וזה אומר צדקה וי"א רוח ויעמד לפני ה' (שס שס) ויאמר אני אפתנו (שס), ח"ל יודע את אחריו עבירה, ח"ל הן, התחיל נושא ונותן בדינו, שנאמר ויאמר זה צדקה וזה אומר צדקה, ואחר זה מוצא גם שס כמו לפנינו אבל המלוה ברבית כו': (מו) ובתרבות לקח, וכן מוצא בכ"י רומי וכ"י רח"ס, ובקרא כתיב ותרבות לקח, ובגדפס מוצא לנכון ותרבות לקח, וגם מלת „האלה“ שהוספתו חסר גם בכ"י רומי ורח"ס: (מז) מה בין מעשה בני אדם, מוצא ג"כ בגדפס שס אות ט"ו, ושם מתחיל צא וראה מה בין מעשה בני אדם: (מח) אדם שחייב לחבירו, בגדפס אדם שהוא חייב לחבירו מאתים או רבואו או שלש מאות, וז"ל

מריבה ומביון זה לזה, אבל הקב"ה אינו כן, שכן אתה מוצא בקיץ לזה היום מן הלילה, (מש) עד תקופת תמוז, ומתקופת תמוז ועד תקופת טבת הלילה לזה מן היום, מנין אמר דוד יום ליום יביע אומר (תהלים י"ג), זה מלוא לזה, וזה מלוא לזה, ואין אדם שומע מה ביניהם, שנאמר אין אומר ואין דברים וגו' (ש"ס ע"ד), ובני אדם מלוין זה לזה ועושין מריבה, אמר הקב"ה למושה, לך אמור להם לישראל, אע"פ שאתם מלוין זה לזה, (ג) לא תהיו נוהגין מנהג בזיון:

[ח] אם כסף [תלוה את עמי], (גא) לא תאמר כסף, אלא אפילו כל דבר שתלוה אותו לא תהיה לו כנושה, ולא תאמר כסף אמרה תורה שלא להלוות ברבית,

(גב) אני מלוה אותו בחטים, שנאמר אם כסף תלוה את עמי את העני עמך, (גד) מביט בעני כאילו הוא עמך, (נד) מכאן אמרו רבותינו (נה) עני שבשוק ועני [בבצר שלך] שבבצר קודם. (נו) עני קרובך ודר בעיר אחרת עני קרובך קודם, (נז) את העני עמך, אותו העני שהוא עמך ומשלך לא תהיה לו כנושה, לא בשביל שאמרתי לך [לנכרי תשיך], תהא מלוה לנכרי ומניח לישראל, לומר שאני משתכר מן הנכרי,

(נח) אמר הקב"ה הוי יודע שאני שעשיתי אותו עני ולך עשיר, יכול אני להחזיר לעשות עני אותך. (נט) אמר רב נחמן [ראה] מה כתיב נתן נתן לו [וגו'] [דברים טו י'), בי למען אין כתיב כאן, כי (אם) בגלל הדבר הזה (ש"ס), מהו בגלל, הוי יודע גלגל הוא, אני עשיתי אותו עני ואותך עשיר, לא תגרום לי להחזיר את הגלגל, ואעשה אותך עני.

אמר ר' שילה ראה מה כתיב לא תאמין את לבבך [וגו' מאהיך] (ש"ס ע"ז), מהו מאהיך, מעני אין כתיב כאן, (ס) אלא מאהיך, ששניכם שוים, לא תגרום לי שאחזיר את הגלגל ואעשה אותך כמותו: מאהיך האביון. (סא) אמרו עליו על ר' תנחום בן חזילאי כשהיה לוקח לביתו בשר או ירק, או כל דבר, היה אומר לבני ביתו הפרישו לעניים חלקם, שלא לקחתי אלא לימרא אחת של בשר בשבילי, ולעני חצי לימרא, שהיה מקיים ביום טובה היה בטוב וביום רעה ראה (קבלת ז"י), שתבא על אחרים, למה שאין אתה רחוק מן העניות אצלך הוא, ואת העני עמך:

[פ] אם חבול תחבול שלמת וגו', (שמות כ"ג), אמר הקב"ה אתה כמה חייב לי אתה

הערות ותקונים

שהוא חייב לחבירו מזה או מזה או שגם מאלו: (מש) עד תקופת תמוז, נדפס מתקופת טבת ועד תקופת תמוז, ועיין מאמר גדול אשר אחד לזה מהשני בהנחומא שם במאמר שלפניו אות י"ב, וכן בשמ"ר פל"א, וכן בספר והזכיר (דף ע"ב), וע"ש שהוסף בלמעט המאמר בקיץ היום לזה מן הלילה בתקופת תמוז [ל"ל עד תקופת תמוז], ובתקופת [ל"ל ומתקופת] טבת הלילה מן היום, עיין צנפני יודה שם הערה ד', וכתב דברים אלו אינם שייכים לכהן כו', ובה"מ ר' תנחומא אינם והפסך שנשמעו שם, אבל בדת צנעל ס' והזכיר הוסף זה ג"כ מן התנחומא, אבל מן אות ע"ו, והוסף אל המאמר שלפניו שלקח מן התנחומא מן אות י"ד ומקום על התהלת המאמר היום לזה מן הלילה ולילה לזה מן היום: (ג) לא תהיו נוהגין מנהג בזיון, לזה כוון רש"י משפטים כ"ג: (גא) לא תאמר כסף, זה ליתא בדפוס, ועיין מכילתא משפטים פרשה י"ט, ומוצא בלקה טוב (משפטים כ"ג כד): (גב) אני מלוה אותו בחטים שנאמר אם כסף תלוה, כ"ל רומי, אחר אני מלוה אותו אותו בחטים כ"ס שנאמר כל דבר אשר ישך, ואח"כ מתחיל אם כסף הוי מביט בעני: (גג) הוי מביט בעני, מוצא גם בנדפס, ולזה כוון רש"י צ"י על התורה שם: (גד) מכלן אמרו רבותינו, מכילתא משפטים פ"ט, ונס במרמא ז"ל ע"א, ומוצא ברש"י ע"ה ובלקח טוב: (גה) עני בשוק, זה ליתא במכילתא ובמרמא: (גו) עני קרובך, הלשון משושב, וז"ל עניים קרובך ועניים עירך עניים קרובך קודמין, עניים עירך ועניים עיר אחרת עני עירך קודמין, כמו שהוא במקומות הנ"ל גם בנדפס: (גז) את העני עמך, מכלן ע"ד אמר רב נחמן נשמע בנדפס: (גח) אמר הקב"ה הוי יודע עד ששניכם שוים, מוצא בילקוט משפטים רמז ט"ג בשם התנחומא ואחר זה הביא גם המאמר על אם חבול תחבול אמר הקב"ה והוא ג"כ מתנחומא אות ט': (גט) אמר ר' נהמן, מוצא גם בזו"ר פל"ד אות ג' ועיין שבת קל"א: (ס) אלא מאהיך ששניכם שוים כו', וכו' כ"ל רומי וכ"ר רח"ט, אולם בנדפס הנ"ל לא כתוב מעני אלא מאהיך ששניכם שוים ואל תגרום לעניך שתעשה כמותו מאהיך לשון יונית הוא לפיך את העני עמך: (סא) אמרו עליו על ר' תנחום בר חינלאי, כ"ה גם בנדפס ומוצא בילקוט קבלת רמז התקט"ט בשם התנחומא וגורם אמרו עליו על רבי תנחומא. ובפסיקתא פסקא ביום השמיני עשרת (דף קלא ע"ג) כך היחה אמו של ר' תנחום בר חינל עושה כו' ע"ט. ועיין במדרש קה"ר בספוק ביום טובה, ובמדרש ו"ר פל"ד אות ה' היחה ג"כ בדת צנעל תנחום בר חינל ע"ט

חומא לפני ואני סמתין לך, ונפשך עולה אצלי בכל אמש ואמש, ונותנת דין וחשבון והיא חייבת ואני מחזירה לך שאתה חייב, אף אתה אע"פ שהוא חייב עד ב"ה השמש תשיבנו לו (שמות כג כ). כי הוא כסותה לבדה וגו', והיה כי יצעק אלי וגו' (שם כג טו), למה שהוא קורא תגר לפני ואומר אני אדם והוא אדם, הוא שוכב על מפתו, ואני אין לי במה לשכב, ושמעתי כי חנון אני (שם). אמר הקב"ה בעולם הזה היה יחיד צועק אלי ואני שומע אליו, אבל לעולם הבא אתם צועקים אלי, ומיד אענה לכם, אמר

הנביא חנון יחנך לקול זעקך כשמעתו ענך (ישעיהו ל ט):

[י] הנה אנכי שולח מלאך וגו' (שמות כג כ). (סב) זש"ה (ואני) [ואנכי] אמרתי איך אשיתך בבנים וגו' (ירמיהו ג ט). ר' אלעזר בן פדת אומר מה זה אשיתך עלתה על דעתי (סג) שנהא בעולם אני ואתם, היאך עשיתם לי להכניס ביניכם אומות העולם, ואין הלשון הזה אלא לשון הבדלה, וישת לו עדרים וגו' (בראשית ל מ). ר' חמא בר חנינא אמר מהו אשיתך, אהבה גדולה היתה ביני וביניכם, היאך עשיתם שאהא שונא אתכם, איך אשיתך בבנים, אין הלשון הזה אלא לשון שנהא, שנאמר ואיבה אשית (בראשית ג טו). ד"א איך אשיתך בבנים, (סד) ר' יהושע בן לוי אמר אני הייתי מלמד סניגוריא. עשיתם לי שאהא מקסרג אתכם ומחייב אתכם, ואין הלשון הזה אלא לשון חיוב, שנאמר אם כופר יושת עליו (שמות כא ג). ד"א איך אשיתך בבנים, (סה) ר' ברכיה הכהן אמר חביבין הייתם עלי כאדם שיש לו שדה אחת והוא מזבלה ומעדרה ומנכשה, כך הייתם חביבין עלי, עשיתם לי לעשות אתכם הפקר, ואין הלשון הזה אלא לשון הפקר, שנאמר ואשיתו בתה וגו' (ישעיהו י ט). ואתן לך ארץ חמדה (ירמיהו ג יט), (סו) ארץ שחמדו לה גדולי עולם, אברהם אמר לבני התנו לי אחזת קבר (בראשית כג ד), אף הקב"ה מחבבה (בבני) [לפני] יצחק, שנאמר גור בארץ הזאת וגו' (שם טו ג), יעקב אמר בקברי אשר כריתתי לי (שם כ ט), הוי ארץ חמדה. [נחלת צבי] (ירמיהו ס). מהו נחלת צבי, מה הצבי הזה שוחטין אותו ומפשימין את עורו, והן מבקשין להחזיר את הבשר לתוך העור ואינו מוחיק, כך ארץ ישראל אינה מחזקת פירותיה, מה כתיב והאלפים והעיריים עובדי האדמה בליל חמיץ יאכלו אשר זורה ברחת ובמורה (ישעיהו ל כד), בראשונה היו זורים ברחת, ואחר כך במורה, למה שהיה הדגן יתר על התבן, ואעפ"כ היה במור התבן פירות, מנין שנאמר בליל חמיץ יאכלו אשר זורה ברחת ובמורה, בלילום היו מן הפירות, הוי [ארץ חמדה] נחלת צבי, ארץ שלא היתה מחזקת פירותיה, (סח) ארץ שהיתה טובה וכל מלכי עולם נתאוו לה, (סט) כתיב מלך יריחו אחד מלך (לעי) [העי אשר מצד בית אל] אחד (יסעזי י ט), ואין בין יריחו לעי אלא ג' מילין, והוא אמר מלך

הערות ותקונים

(סב) זש"ה ואני אמרתי, וכ"ה בכ"י רומי וכ"ר רח"ס. גם בתנחומא הגדפס אות י"ז בדפוסים דפוס קונסטנצניא ודפוס וויניציא ודפוס מאנטובה מוצא לשון הכתוב ואני אמרתי, ובקרא כתיב ואנכי אמרתי, וכן תקנו בגדפס בדפוסים אחרונים, וכן מוצא המאמר בשמ"ר פל"ב אות ב', ומוצא גם בילקוט ירמיהו רמז ר"ע (והביא לנכון ואנכי) זש"ה גרסם בלדו, "מדרש" ועל המאמר שלאחריו ר' יהושע בן לוי אמר נרשם "תנחומא", אולם גם התחלת המאמר אמר ר' אלעזר בן פדת הוא מתנחומא, ומן המאמר ד"א איך אשיתך משל למלך הוא תנחומא כ"י קדושים, וכן מוצא המאמר שלפנינו בס' והזכיר משפטים (דף ע"א): (סג) שנהא בעולם אני ואתם. בגדפס נוסף וכן מוצא בספר והזכיר שם "שאני אב ואתם בני". ובשמ"ר שם פל"ב אות ב' נשמע כל המאמר מר' אלעזר בן פדת, ומתחיל בדברי ר' חמא בר חנינא, רק ששמיט שם בעל המאמר: (כד) ר' יהושע בן לוי, בשמ"ר נשמעו המלות "בן לוי", גם קצר שם המסדר בלשון, וז"ל אני הייתי מלמד סניגוריא עשיתם לי שאהא מקסרג אתכם ומחייב אתכם: (סה) ר' ברכיה הכהן, וכ"ה בכ"י רומי וכ"ר רח"ס, ובגדפס ובשמ"ר נשמע מלת "הכהן", וכן לא העתיק בעל ס' והזכיר שם: (סו) ארץ שחמדו לה גדולי עולם, מוצא בילקוט ברמז רע"א וגרסם שם בלדו על הגליון "מדרש" ובאמת נמצא בתנחומא שניין ברמז שלפניו, ובמדרש שמ"ר שם פל"ב מוצא זה בשם רבנן, והלשון נשתנה שם, וכן מוצא בתנחומא רח"ה אות ח' בסגנון אחר: (י) מהו נחלת צבי מה הצבי, הוא שוחטין אותו, מוצא בגדפס ובשמ"ר ובתנחומא רח"ה שם, ועיין בכתובות פ"ב, וכן מוצא פ"ב, והזכיר שם, ועיין ספרי עקב ס' ל"ו: (סח) ארץ שחמדו עובדי עולם וכל מלכי ארץ נתאוו לה, בגדפס כתוב לפני זה ד"ה נחלת צבי, ארץ שנתאוו לה מלכי העולם: (סט) כתיב מלך יריחו אחד מלך לעי אחד, כן מוצא גם כן בכ"י רומי וכ"ר רח"ס ותקנתי בפנים שז"ל כמו שהוא בכתוב:

יריחו, אלא (ע) כל מי שהוא קונה חרצה לארץ, ולא היה קונה בארץ ישראל, לא היה נקרא מלך, למה שהיו מתאזים לארץ ישראל. (עא) אמר ר' (יצחק) [יוחנן] ראה מה כתיב וארא בשלל אדרת שנער (ויסע : כה), (עב) פורפירא בבליקון, (עג) שהיה מלך בבל לובש ושולט ביריחו, הוי נחלת צבי צבאות גוים. ואומר אבי תקראו לי (ימיה ג' יט), מה האב הזה זקוק לתפנוקים של בתו, (עד) כך הייתי ממטיר לכם, ותעל שכבת המל וגו' (שמות טו יד). אכן בגדה אשה מרעה (ימיה טס כ), (עה) אמר ר' יהודה בר סימון ולואי כאשה בוגדת, האשה הווי שיש לה ריע מאכילה ומשקה, היא אהבת אותו, כיון שנתמעטה ידו, היא מנחת אותו והולכת לה, אכן בגדה אשה מרעה, אני לא עשיתי לכם כך, המן היה יורד לכם, והבאר עולה, חיסרתי אתכם דבר שבגדתם בי, הריני נותן לכם מלאך שיהא משמר אתכם, הנה אנכי שולח לכם מלאך, כשזוכיתם וקבלתם את התורה, בעצמי הייתי הולך לפניכם, ועכשיו שנתחייבתם הריני שולח לפניכם מלאך. (ד"א) [עו] אמר הקב"ה למשה, לפניך אני משלח ולא לפניכם, אמר (עו) אם לפני אתה משלח, איני מבקש, אבל יהושע ראה את המלאך ונפל על פניו, מה אמר לו, הלנו אתה אם לצרינו (ויסע ט יג), (עח) כיון שאמר לו הלנו, התחיל צועק מתחת צפרני רגליו, ויאמר לא כי [אני] שר צבא ה' עתה באתי (סס טז יד), הרי ב' פעמים באתי להנחיל את ישראל, אני הוא שבאתי בימי משה רבך ודחה אותי, עתה באתי, ויפול יהושע (על) [אל] פניו (סז), ראה אותו ונפל על פניו, אבל משה ראה ודחה אותו, אמר הקב"ה הנה אנכי שולח מלאך לפניך, לך (עט) ולכל מי שמשמר את התורה, [כיוצא בך, אמר ריש לקיש כתיב באברתו יסך לך ותחת כנפיו תחסה (תהלים לא ד), כל מי שמשמר את התורה] צנה וסוחרה אמתו (סז), (פ) לפיכך לשמרך בדרך וגו' (שמות כג כ): [א] השמר מפניו ושמע בקולו אל תמר בו כי לא ישא לפשעכם (סז סח כה), (פא) לא זכיתם לשמוע בקולי, שמעו בקולו של מלאך, הוא אינו יכול לישא

ה ערות ותקונים

(ע) כל מי שהוא קונה חרצה ולא היה קונה בארץ ישראל, כן הוא גם ככ"י רומי וכ"י רח"ס וזילקוס ירמיה רמו דע"א, ובגדפס הגי' כל מלך שהיה מולך בחוץ לארץ אם לא היה קונה בארץ ישראל לא היה נקרא מלך, וכן מוצא בס' וזהויר (דף ע"א ע"ב) ועיין ספרי טז עקב סי' ל"ז, כל מלך ושלטון שלא קנה בא"י חולאות ס', ועיין הלן בפרשה שלח בהוספה הערה ע"ז: (עא) אמר ר' יצחק, תקנתי של"ל ר' יוחנן כמו שהוא בכ"י רומי וכ"י רח"ס, ובגדפס וכן מוצא בס' וזהויר (דף ע"א ע"ב) אמר ר' פרנץ בשם ר' יוחנן, וכן מוצא בן בתחומא ראה את ח', וכן מוצא בן בהוספה לפרשת שלח אות ט"ז: (עב) פורפירא בבליקון, וכ"י בכ"י רומי, אולם בכ"י רח"ס הלשון משובש פורפירא בבליקון, וכן בגדפס פורפירא בבליקון, ובב"ר סוף פפ"ה פורפירא בבליא, וזילקוס יהושע רמו י"ח הביא פורפירא בבליקון, ומוצא בערוך ערך פורפירא בשם הילמדו משפטים והוא המאמר מתחומא הגדפס, וכתב שם המוספי פי' בלשון יוני רומי purur פורפירא גד תלתי, ופי' בבליקון מבבל, ואולי שלל בבליקון babylonium: (עד) שהיה מלך בבבל לובש ושולט ביריחו, עיין בב"ר שם סוף פפ"ה ולהלן פרשה שלח בהוספה אות ט"ז: (עה) כך הייתי ממטיר לכם ותעל שכבת העל, כ"ה בכ"י רומי ורח"ס אולם בגדפס הגי' קד הייתי זקוק לכם שנאמר הגי' מוטטיר לכם לחם מן השמים (שמות טו ד) ואומר ותעל שכבת העל: (עה) אמר ר' יהודה בר סימון, וכ"י בכ"י רומי וכ"י רח"ס, אכן בגדפס אמר ר' יהודה זי רב שלום, והמאמר מוצא זילקוס ירמיה רמו דע"א בשם התחומא וגם שם מוצא לנכון כמו לפנינו: (עו) אמר הקב"ה וכו', מלכין מוצא זילקוס משפטים רמו ש"ס בשם התחומא: (עז) אמר אם לפני אתה משלח איני מבקש, בגדפס אות י"ח נוסף „אלא ועתה ילך נא" וכן בקרבן ראה מה בין ראשונים לאחרונים הקב"ה אמר למשה הנה אנכי שולח מלאך השיבו אינו חפץ אלף לך" וזה נוסף ג"כ בכ"י רומי בל"ד שהוסף המעתיק מן הילמדו, ובכ"י רח"ס הוא כמו לפנינו בכ"י אקספארד, וזילקוס משפטים שם כרשם בל"ד ראה מה בין ראשונים וכו', כיון המעתיק את דברי התחומא הגדפס וילך במלת „וכו" די חובתו: (עח) כיון שאמר לו הלנו, מוצא זילקוס יהושע רמו ט"ז בשם התחומא, ובגדפס הגי' ואמר ר' יצחק מה עשה לו המלאך כיון ששמע הלנו אתה אם לצרינו כו': (עט) ולכל מי שמשמר את התורה, הוספתי כי חסר שורה שלימה שהשמיים המעתיק מן את התורה עד את התורה, ומנאל לנכון בכ"י רומי וכ"י רח"ס וכן בגדפס, רק בגדפס במקום ריש לקיש הגי' שם ר' שמעון בן לקיש: (פ) לפיכך לשמרך בדרך, בגדפס גורס כך, לפיכך לשמרך, בדין הוא שיסמך, לשמרים בדרך ולהצילך אל המקום אשר הכינתי, זה אחד מן המקראות המחוררות בהבט"ק שלממן מכוון כנגד בהבט"ק שלמעלין: (פא) לא זכיתם כו' כי הוא מן הכת כו', לזה כוון רש"י (משפטים כג כה) אינו מולמד בכך שהוא מן הכת ש"ן חוטאין ועוד שהוא שליח וא"ע עשה

לפשעכם, כי הוא מן הכת שאינן חוטאין. ד"א כי לא ישא לפשעכם, למה שהוא שליח וכל מה שהשליח מצווה לעשות הוא עושה, אבל אני נושא לכם פנים, שנאמר ישא ה' פניו (במדבר 10), אמר לו דוד רבונו של עולם ולמלאך אתה מוסרני, שאינו נושא פנים, מי יוכל לעמוד בו, אם עונות תשמר יה (ה') [אדני] מי יעמוד (תהלים קג 2), אם תאמר שהסליחה אינה עמך, עמך היא, (פב) שנאמר כי עמך הסליחה למען תורא (סג סג ד) : [יב] כי שמי בקרבו (שמות כג כא). (פג) שמו של הקב"ה משותף עם כל מלאך ומלאך, א"ל משה איני מבקש שילך עמנו מלאך, אם אין אתה מהלך עמנו אין אנו זויים ממקומינו, א"ל הקב"ה חייך אפילו מלאך לא אשלח לפניך, אלא הצרעה אשלח לפניך, שנאמר ושלחתי את הצרעה וגו' (שמות כג כח). כיצד האמוריים היו מתים, אמר ר' לוי שתי צרעות היה מזווג לכל אחד ואחד, וכל אחת ואחת (פד) היתה שופכת ארסה בתוך עיניו, ומיד היה מת. (פה) ר' חייא בר אבא אמר כיצד היו מתים (פו) חולחול היה נכנס בהם, (פי) והיו (מתרוין) [מתריזין] והיו מתים לפני ישראל. (פח) ר' ברכיה אמר הקב"ה היה אוסרן לפני ישראל, והיו באין והורגין אותן, שנאמר ויתן ה' אלהינו בידנו וגו' (דברים 2). כאדם שאוסר שונאו של בנו ונותנו לפני בנו, אם תאמר קטנים היו האמוריים, הקב"ה משבחן [ואנכי השמדתי את האמורי מפניהם] אשר כגובה ארזים גבהו (עמוס 3 ט), ומה הייתי עושה להם, ואשמיד פרוי ממעל (סג), זה השר שלהן, ושרשיו מתחת (סד), (פז) אילו האמוריים, אמר הקב"ה בעוה"ז שלחתי מלאך לפניהם והיה מכרית אומות העולם, (צ) אבל לעוה"ב אליהו זכור לטוב הוא אני משלח לכם שנא' הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא לפני בוא יום ה' הגדול והנורא (מלאכי 3 כג) :

חסלת פרשת משפטים

פרשת תרומה

[א] וידבר ה' אל משה לאמר. דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה וגו' (שמות כא 6). (א) זש"ה

הערות ותקונים

עושה חלה שליחותו עכ"ל, והרצ בעל זכור לאברהם לא ז"ין מקורו. ומוצא גם זילקוט סס והל"ן הנחומא במאמר שלפניו מוסב גם על זה. וכן הוא בנדפס אות י"ח: (פב) שנאמר כי עמך הסליחה למען תורא, בנדפס מוסף לא מוכרת אותה למלאך שר הפנים שנאמר כי לא ישא לפשעכם למה כי שמי בקרבו, וכתיב בעל אות אמת מלת למה הוא מיותר כי מן תיבת כי שמי בקרבו הוא התחלת מאמר אחר ר"ל מוסב למטה, גם לדעתו הסיוס שנאמר כי לא ישא לפשעכם מיותר: (פג) שמו של הקב"ה משותף עם כל מלאך, בנדפס מתחיל אמר רש"ל שמו של הקב"ה משותף: (פד) היתה שופכת ארסה בתוך עיניו, וכ"ה בכ"י רומי וזילקוט, ובכ"י רח"ס בעטות היתה שופכת אדמה בתוך עיניו, ובנדפס ושופכת ארסה לתוך עינו והעין מתבקע ונפול מלא קומתו ומת, ולזה כוון רש"י (משפטים כג כח) הצרעה מין שרץ העוף והיתה מכה אותם בעיניהם ומטילה בהם ארס והם מתים. וילדי הרב הגדול מהר"א בערלינער בעל זכור לאברהם לא הערה את מקורה: (פה) ר' חייא בר אבא אמר, וכ"ה זילקוט משפטים סס בשם הנחומא, ובכ"י רומי ר' אבא בר אחא אמר, ובכ"י רח"ס ר' אחא בר אבא אמר, ובנדפס ר' אחא בר אמר, אין ספק שהיתה ג"כ הגירסא כמו בכ"י רח"ס ר' אחא בר אבא: (פו) חולחול היה נכנס בהם, בכ"י רומי וכ"י רח"ס חול חול היה נכנס בהן ז"ל חולחול, וגם בנדפס החולחול היה נכנס בהם, וכן זילקוט חילחול היה נכנס בהן, פי' נתחלחל: (פי) והיו מתרוין, תקתי שז"ל מתריזין, ובכ"י רומי וכ"י רח"ס חסדים המלות, והיו מתרוין" רק הסיוס שם והיו מתים לפני ישראל, ובנדפס ג"כ בעטות והיו מתרפין לפני ישראל והרגו אותם, רק העיקר כמו שתקתי, וכ"ה לנטון זילקוט בשלה שם בשם הנחומא, ופי' מתריזין עיין ערוך ערך תרו שפי' נתחלחל ומתמלא בטן רוח ומשלה זמורה ע"ש, ובנחומא בנדפס אחר המאמר החולחול הוא נמלא עוד, ואמרו רז"ל היו נעשים פיהם כמו סקות מכבשן האש והיו מתרפין לפני ישראל והורגין אותן" אולי ז"ל ונעשה פיהם חמקסרס פי' בלי"ה חזי שרוף: (פח) ר' זכריה אמר וכ"ה בכ"י רומי ורח"ס זילקוט, אולם בנדפס ר' אבא בר כהא אמר: (פח) אילו האמוריים, בנדפס ניסך הוא וכן עושה לעתיד נכרע מן השרים של אומות העולם עובדי כוכבים תחלה ואח"כ על מלכי האומות עובדי כוכבים שנאמר והיה ביום ההוא יפקד ה' על לבא המרוס במרוס ועל מלכי האדמה על האדמה (ישעיה כד כא) וזה הוא מן מכילתא פ' בשלח מס' דטירה פ"ב, וכן הוא בנחומא בשלח אות י"ג ומדרש שמואל פ"ח: (צ) אבל לעולם הבא, בנדפס אבל לעתיד, גם אחר הסיוס מפרשה משפטים נמלא בנדפס אות י"ט הנה אנכי שולח מלאך זש"ה כי תלכיה יטוה לך, עד סוף הפרשה, וליתא בכ"י, והיה גם לפני הרב בעל הערוך זילמנדו, והנחומא בנדפס מספר שמות הוא הילמדט, ומה שהביא הערוך בערך פרמא נמצא במאמר הזה :

[א] זש"ה כי לקח טוב, מוצא זילקוט ריש תרומה רמו ש"ס בשם הנחומא וכן מוצא זילקוט מעלי דג' תתקנ"ה

כי לקח טוב נתתי לכם וגו' (מגיל ד, ג), לקח הוא תורתו (ב) בנחה שבעולם (ג) שני פרגמטין שהיו במדינה, (ד) זה לקח מטכסין, וזה לקח אולוסירקא, עמדו זה עם זה, אמר אחד לחבירו מבקש אתה להחליף, א"ל הן, החליפו זה עם זה, זה נתן מטכסין ולקח לו אולוסירקא, נמצא ביד זה דבר אחד, וביד זה דבר אחד, אבל תורה אינה כן, זה שונה סדר זרעים, וזה שונה סדר נזיקין, עמדו שניהם זה עם זה, אמר אחד לחבירו השנה לי סדר זרעים, ואני אשנה לך סדר נזיקים, נמצא ביד זה שנים, וביד זה שנים, יש מקח גדול מזה, הוי כי לקח טוב וגו' : (ה) ד"א מי שלקח סחורה ויוצא לדרך מתיירא מן הליסמין, אבל התורה אינה כן, שמא יכולים הליסמים ליטול תורתו מתוך לבו, הוי כי לקח טוב : (ו) אמרו רבותינו מעשה בספינה שהיו בה פרגמטומין, והיה שם חבר אחד, אמרו לו מה פרגמטיא שלך, אמר להם מוצנעת היא, אמרו לו למה לא תראה לנו אותה, אמר להם כשאכנס למדינה אראה אותה לכם, התחילו להזור על הספינה ולא מצאו, התחילו שוחקין עליו, לא עשו אלא עמדו המוכסין עליהם ונמלו כל מה שהיה בידן, ולא היה להן לא לאכול ולא ללבוש, אותו חבר נכנס לבית הכנסת (ז) התחיל וישב ודורש להן, התחילו לכבד אותו ולפרנס אותו, אותן שהיו עמו בספינה התחילו באין עליו ומבקשין ממנו, אמרו לו בבקשה ממך בשביל שאתה מכיר אותנו למד עלינו זכות, מי גרם לו להנצל התורה שבלבו היתה, הוי כי לקח טוב : (ח) ד"א כי לקח טוב, אדם שהוא לוה מבני אדם, ולוקח סחורה ויוצא לדרך, פעמים שהיא מפסדת, אבל התורה אינה כן, (ט) אלא לומד אדם מכאן פרק אחד, ומכאן פרק אחד, הוא מתפרנס בהן, הוי כי לקח טוב :

[ב] [ויקחו לי תרומה]. (י) אמר להן הקב"ה היתה התורה שלי ונמלתם אותם קחו אותי עבה. ויקחולי תרומה. (יא) אמר ריש לקיש כך (יב) שנו רבותינו חמשה לא יתרובו ואם תרבו אין תרומתן תרומה, החרש והשומע והקטן והתורם את שאינו שלו ונכרי שתרם את של ישראל [אפילו ברשותו] אין תרומתו תרומה. (יג) וכולן מן הפסוק הזה, דבר אל בני ישראל, יצא חרש שאינו שומע, אשר ידבנו לבו, יצא שומע שאינו מתנדב בלבו, מואת כל איש, יצא קטן שאינו איש, והתורם את שאינו

הערות ותקונים

התקל"ה במאמר המתחיל ד"א לקח טוב וחסר ה"יון, וכן נשנה בתנחומא הגדפס אות צ' וכן בספר והזכיר דף ע"ו ע"ב : (ב) נהוג שבשולס, כ"ה גס בכ"י רומי וכ"י רח"ס ובס' והזכיר, ובגדפס מתחיל אמר רשב"ל שני פרגמטומין (ג) שני פרגמטין, וכ"ה בכ"י רומי ורח"ס, ובגדפס פרגמטומין פי' סוחרים בל" : (ד) זה לקח מטכסין וזה לקח אולוסירקא, וכ"ה בכ"י רומי וכ"י רח"ס וזילקוס תרומה וילקוס משלי שם ורק זילקוס משלי ששטע שורה שלימה מן אולוסירקא ח' עד אולוסירקא ז', אבל בגדפס שני פרגמטומין עומדין זה עם זה אחד זידו מטכסא ואחד זידו פלפלין, ובספר והזכיר במקום אולוסירקא ה"ג סידוקין כשטע, והוסחא הכונה אולוסירקא והיא המלה היונית *ελοσθησακουσ* והרומית *holosericum*, פי' אלו כולו ופי' סריקין מש' ור"ל כולו מש' (גאכץ זידע), ופי' מטכסא *metaesa* מש', ומה שהוצא בגדפס פלפלין ובכ"י שני של אקספארד גם בגדפס קאטשטאטיניא פרפלין והוראתה ג"כ כמו פלפלין היא אין לה שחר ואולי ז"ל פורסין : (ה) ד"א מי שלקח סחורה, בגדפס נשמע מן הסיוס הוי כי לקח טוב במאמר שלפני זה עד הוי כי לקח טוב במאמר הזה, ויש להשלימה ע"פ הכ"י, וכן נמצא זילקוס ובס' והזכיר : (ו) אמרו רבותינו מעשה כו', ובס' והזכיר הניח זה בקררה, ובגדפס הוא בהרחבת דברים ובסגנון אחר ממה שהוא לפנינו : (ז) התחיל לישב ודורש להן. בכ"י רומי וכ"י רח"ס התחיל יושב צריבים ודורש להן, ועיין בגדפס המאמר בהרחבת לשון : (ח) ד"א כי לקח טוב אדם שהוא לוח מנבי אדם, בגדפס נמצא לפני זה (באות ג') במאמר אחד המתחיל זש"ה אהבתי אתכם, ואח"כ מתחיל כמו שהוא לפנינו בכ"י נהוג שבשולס אדם שהוא לוח כו' : (ט) אלא לומד אדם מכאן פרק אחד, בגדפס נוסף מכאן מסכת אחת ומכאן מסכת אחת, ואחר הסיוס הוי כי לקח טוב, נמצא בגדפס, ד"א כי לקח טוב, למי ששעה פרגמטיא והוא משחק פעמים שעומד זידו פעמים אינו עומד, אבל התורה עומדת לו בשולס הזה ולשולס הנא, הוי כי לקח טוב, ואפשר כי נשמע זה בכ"י שלפנינו, וכן ליתא בכ"י רומי וכ"י רח"ס וזילקוס תרומה שם : (י) ויקחו לי תרומה, כ"ה בכ"י רח"ס ובכ"י רומי הוי ויקחו לי תרומה, וזילקוס ה"ד ויקחו לי תרומה, ובגדפס שנאמר ויקחו לי תרומה : (יא) אמר ריש לקיש, כ"ה זילקוס, אולם בכ"י רומי וכ"י רח"ס ובגדפס, אמר ר' שמעון בן לקיש : (יב) שנו רבותינו, תרומות פ"א מ"א : (יג) וטבין מן הפסוק הזה, וכן נשנה בירושלמי תרומות שם פ"א ה"א, ושם בעל המאמר הוא ר' שמואל

שלו, שנאמר מאת כל איש, משלחן, ונכרי שתרים של ישראל אפילו ברשותו, שנאמר דבר אל בני ישראל, יצא נכרי שאינו מישראל :

[ג] ד"א דבר אל בני ישראל. ויקחו תרומה אין כתיב כאן, אלא ויקחו לי תרומה, כל דבר שנאמר בו לי, בעוה"ז ובעוה"ב, והארץ לא תמכר לצמיתות כי לי [הארץ] (ויקרא כה כג), בעוה"ז ובעוה"ב, (יד) [כי לי כל בכור בבני ישראל (במדבר ח יז), בעוה"ז ובעוה"ב, והיו לי הלויים (שם טז יד), בעוה"ז ובעוה"ב], ואף התרומה בעולם הזה ובעוה"ב: ד"א ויקחו לי תרומה. (טו) כל נדבה שנאמר בה לי, יש בה ברכה, התרומה הזו יש בה ברכה, (טז) אמר ר' יוחנן כל מלאכת המשכן הביאו ישראל לשני בקרים, מנין, שנאמר והם הביאו אליו עוד נדבה (יז) בבקר בבקר (שמות יז), שניתנה ברכה בתרומת המשכן, ויקחו לי תרומה: (יח) [ד"א ויקחו לי תרומה]. אמר להן הקב"ה איני מטריח על אומה אחרת אלא עליכם, זה כתיב הנה עופלה לא ישרה נפשו בו וצדיק באומותו יחיה (מקרא ד', יט) הנה עופלה, זה נבוכדנצר, כיצד המליך הקב"ה אותו על כל העולם, ולא היה שמה בחלקו, לא ישרה נפשו בו, והיה מביט בעצמו ומתכביש, (כ) ואומר אני מלך, ואומר לא ישרה נפשו בו, וצדיק באומותו וצדיק עם אמונים יחיה, אמר להן הקב"ה דן את בני אדם כל אחד ואחד עם בני אומותו וצדיק עם אמונים יחיה, אמר להן הקב"ה (כא) כל אחד ואחד (היה) [חיה] מן אומותו, ואני גאלתי אתכם ממצרים ואין אתם מפרישים לי תרומה ויקחו לי תרומה וגו' :

[ד] [כב] וזאת התרומה אשר תקחו מאתם וגו', ותכלת וארנמן וגו', ועורות אלים וגו', שמן למאור וגו' (שמות כה ג ד ט ו) אמר ר' יהודה בר' סימון לא תהיו

הערות ותקונים

שמואל בר נחמן, אולי ל"ר שמעון בן לקיש, וכן הערוך צערך חמש הביא המאמר הזה מילמדת תרומה (והוא המאמר מהגדפס, כי תנחומא הגדפס מס' שעות והוא הילמדנו) וגם מירושלמי וגורס רש"י: (יד) כי לי כל בכור, הוספתי ע"פ כ"י רומי וכ"י רח"ס, ונדפס נוסף עוד, "ישראל דכתיב ואתם תהיו לי ממלכת כהנים בעולם הזה ולעולם הבא" ועיין במדרש ו"ר פ"ב צמ"ר פס"ז ספרי בהעלתך פ' אספה לי, ועיין והזהיר ע"פ ע"א: (טו) כל נדבה שנאמר בה לי, נדפס אות ד' כל דבר שנאמר בה לי: (טז) אמר ר' יוחנן כל מלאכת המשכן הביאו ישראל לשני בקרים, עיין שמ"ר פמ"א צמ"ר פ"א אות י', מדרש שו"ט מזמור ק"א, תנחומא פקדי סו"י א", ילקוט תהלים רמז תתל"ה: (יז) צדיק בבקר, נדפס מוח צדיק צדיק, לשני בקרים הביאו את כל נדבות המשכן, ששנתלחה ברכה בנדבותיהם: (יח) ד"א ויקחו לי תרומה, הוספתי כמו שהיא בכ"י רומי וכ"י רח"ס, ובכ"י רומי נוסף בל"ו: "ויקחו לי ל"י כתיב מ' שהתורם צעין יפה תורם אחד ממ"ס" ונדפס ממלא הוספה לפני ד"א, "ויקחו לי תרומה אמר הקב"ה לא בשביל שאמרת לי לנס קחו לי תרומה תהיו מנגלגין (בדפוס קונטראטאטיאל בעשות מנגלגין) בתרומה ותאמרו לא כהן הוא שהוא לוכלה אינו נתון לו אחד ממאה (כ"ה) בדפוס קונטראטאטיאל, ובדפוסים אחרים בעשות שאם אינו נתון לו אחד ממאה) יהא יודע שאינו נוזל אותו השבט אלא לי, שכן כתיב ויקחו לי תרומה וכתיב תקחו את תרומתי, ואח"כ מתחיל שם ויקחו לי תרומה אמר הקב"ה בו' כמו שהיא לפניו: (יט) הנה עופלה, זה נבוכדנצר, מוצא צדיקס חקוק רמז תקס"ב שם התנחומא: (כ) ואומר לא ישרה נפשו לא ואומר לא ישרה נפשו בו, נדפס סיים, למה שהיה חקוק כבד לבך נקרא שמו נבוכדנצר". יש לתקן שני' קצן ככד, וזה סיים לבך נקרא שמו נבוכדנצר דורש טעריקין נבו בר נצר, ועיין במדרש ו"ר סוף פל"ג. יודע כי נבוכדנצר נסם היה, כמו שהראה גם בפסיקתא קורא אותו נסא דבבל, ופי' בל"י רומי *manus papyrus* איש קלר קומה, ושם בהערה מ"ב כתבתי ברש"י צ"ר סוף פס"ו (כפי המיוחס לו) כתב וז"ל: נסא אותו נבוכדנצר מלך בבל נסם היה, קורסה בעי קצן קטיעה מקוטע, פושכא ורת ארבו וורת רחבו, עפא סביז מתרגמינן פושכא סחור סחור, ולא ידעתי על מה קאי דברי רש"י אלה, כי במדרש שם אין כל זכר מזה, ואמרת לי חסרון הניכר יש במדרש שם, כי ז"ל המדרש, רבנן פתרין לה כל עיניא, והכוונה כל הענין תמלא צמקוס אחר, וא"כ לפני רש"י היה כתוב כל הדרש מרבין ע"ש, אולם ראיתי כי גם צערך ערך קטש ג' הביא דברי המדרש וז"ל: צד"ר פס"ז שם האחד פישון על נסא קרעע קטיע פושכא, והוא המאמר שפרש רש"י צד"ר ונשטת שם: (כא) כל אחד ואחד היה מן אומותו ותקפתי חיה מן אומותו, וכ"ה בכ"י רומי, אבל בכ"י רח"ס בעשות כל אחד ואחד היה בני אומותו, וגם נדפס בעשות כל אחד ואחד מכס מן אמונים וז"ל כל אחד ואחד מכס מן אומותו, ור"ל מן אומות שלו: (כב) וזאת התרומה, מוצא צדיקס רמז ס"ג שם התנחומא, וכן צדיקס יחוקאל רמז ע"ה ג"כ שם התנחומא, וכן מוצא ברש"י יחוקאל שם שם מדרש אנדה, והרד"ק שם הביא כל הלשון מהתנחומא ולא הזכירו שם, וכן מוצא נדפס אות ה', רק לפני זה נמלא שם הוספה וזאת התרומה אמר להו הקב"ה אין אתם מפרישים

סבורים שאתם גומלים עלי י"ג דברים, (כג) כנגד י"ג דברים (כד) שהפרשתי לכם במצרים, ואלו הן, ואלבישך רקמה, ואנעלך תחש ואחבשך בשש ואכסך משי ואעידך עדי ואתנה צמידים על ידך ורביד על גרוגך, ואתן נזם על אפך ועגילים על אזניך, עטרת תפארת בראשך (יחזקאל טו י"א י"ב), ולחמי אשר נתתי לך סולת ושמן ודבש האכלתיך (שם ט"ו), הוי י"ג שהפרשתי לי כנגד י"ג דברים שהפרשתי לכם במצרים, (כה) לעתיד לבא אני גומל לכם כנגד י"ג דברים הללו, מה שנאמר וברא ה' על [כל] מכות הר ציון וגו', (כו) וסוכה תהיה לצל יומם וגו' (ישעיה ד"ה ו):

[ה] ד"א וזאת התרומה [וגו' ועורות תחשים]. (כז) ר' יהודה ור' נחמיה, ר' יהודה אומר חיה גדולה היתה במדבר ונמלו אותה ועשו אותה וריעות ממנה, (כח) ור' נחמיה אומר מעשה נסים היה, ובשעה שנבראת בו בשעה נגנזה:

[ו] ד"א וזאת התרומה [וגו' זהב וכסף ונחושת]. (כט) זהב כנגד מלכות בבל, שכתוב בו אתה הוא (ל) (רישא דיהבא) [ראשה די דהבא] (דילא ג' לה), וכסף זו מלכות מדי, שכתוב בו ועשרת אלפים ככר כסף (אסתר ג' ט), ונחושת זו מלכות יון, שהיתה פחותה מכולם, עורות אלים מאדמים זו מלכות אדום, שנאמר ויצא הראשון אדמוני (בראשית כ"ה ט), אמר הקב"ה אע"פ שאתם רואים ארבע מלכויות האלו מתנאות עליכם, חייכם שאני מצמיח לכם ישועה מתוך השיעבוד, מה כתוב אחריו שמן למאור (שמות כ"ה ו), מהו מאור, זה מלך המשיח, שנא' שם אצמיח קרן לדוד [ערכתיו נר למשיחיו] (תהלים קל"ג ו), ודניאל היה רואה [ארבע] מלכויות אלו ומתיירא, שנאמר אתכבית רוחי אנה דניאל (דניאל ו' טו), ומה היה דניאל רואה, אלא כיון שראה נבוכדנצר את החלום, ודניאל בא ופתר לו, (לא) אמר לו אנת הוא (רישא דידהבא) [ראשה די דהבא] (דילא ג' לה), חדודי ודרעויה די כסף (שם ט"ז ג), (לב) זו מלכות בבל, (לג) ובתרך תקום מלכו אחרי ארע מינך (שם ט"ז ט), מעוהי (וירכתה) די נחש (שם ט"ז ג), (לד) זו מלכות מדי, ומלכו

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י מ

מציאים משלכם אלא מציזת היס כו', וכן נשנה הנאמר בחזית פ"ד אות ז' בספוק שלחך פרדס רמונים רק בסגנון אחר, ולדעת יש לתקן שם במקום ר' מניא ור' סימון ז"ל ר' יהודה בר' סימון, והמלות הד אמר מיוותרות: (כג) כנגד י"ג דברים, עיין בעץ יוסף בתנחומא שם: (כד) שהפרשתי לכם במצרים, בנדפס שעשיתי לכם במצרים, וכן הגיה מגיה אחד בגד הילקוט, וכן מובא בס' והזכיר דף ע"ז ע"ב: (כה) לעתיד לבא, ובנדפס ולעולם הבא: (כו) וסוכה תהיה ללל יומם וגו', בנדפס סיים: אחס פורעם לי ולאני מעלה עליכם כגומלים עלי, וכתיב בתריה אסירה נא לידי (ישעיה א') הוי אסירה לה' כי גמל עלי (תהלים ג' ו): (כז) ר' יהודה ור' נחמיה ר' יהודה אומר חיה גדולה היתה במדבר, בנדפס במאמר מר' יהודה שאמר חיה טהורה גדולה היתה במדבר, טספ, וקרן אחת היה לה במצחה ובעורה ששה גוונים. וזו הוספה ע"פ גמרא שבת כ"ח ע"ב וקרן אחת היתה לו במלחו, רק מה שמציא ובעורה ששה גוונים, ז"ל ובעורה יש גוונים הרבה כמו שמוצא בגמ' שם כ"ח ע"א. ואולי בל לו זה כמה שאמרו שם ששה גווינין הרבה, ופי' ששמה ציופן גווינין כמו שפירש"י שם, והשם שהוראתו ששה גוונים היו לה במספר. והנה מה שמוצא פה בתנחומא שם ר' יהודה נמלא צירושלמי שבת פ"ב (דף ד ע"ד) ששם רבנן, ור' יודה אמר שיינון לשם לצבו נקרא, ור' נחמיה אמר גלקטיון, ומוצא גם צק"ד פ"א פ' מה שהיה, ועיין גם בצבלי שבת כ"ח ע"א, ושם הוא בסגנון אחר, ודברי צירושלמי והצבלי מוצארים צבוב טעם ודעת בערוך השלם לידידי הרב הגדול מוה"ר ר"ח קאהוט נר"ו, ובספיקתא רבתי פסקא אכתי מוצא ששם ר' יהודה שיינון (כמו צירושלמי ובעטות שם מלינון) ובשם ר' נחמיה מוצא שם כמו בתנחומא ששם ר' יהודה: (כח) ור' נחמיה אמר מעשה נסים היה ובעשה שנבראת בו בשעה נגנזה, וכן הוא בחוספתא שבת ומוצא בילקוט רמז שס"ד, וצירושלמי שם ותייא כ"י דמר ר' לעזר צי רבי יוסי ר' אבהו ששם רש"ל ששם ר' מאיר כמין חיה טהורה גרב הקב"ה למשה במדבר, כיון שעשה צה מלאכת המשכן גמזה, כו', ועיין בפסיקתא רבתי שם שמוצא ג"ב ששם ר' מאיר לפי שעה נבראה ונגמזה: (כט) ד"א וזאת התרומה זהב כנגד מלכות בבל, מוצא ג"כ בנדפס אות ז' ובספר והזכיר דף ע"ז ע"ב: (ל) רישא דיהבא, בכת"ר רואי רישא דדהבא, ובקרא כתיב ראשה די דהבא, ובס' והזכיר בעטות רישיה די זהב טב, ובכ"י רח"ס השמיים המעתיק מן מלכות בבל עד מלכות מדי, ושם הגי' בעטות זהב כנגד מלכות מדי: (לא) אמר לו אנת הוא רישא דידהבא, וכ"ה בכ"י רומי ורח"ס, ולדעת יש לתקן שז"ל הוא נמלא ראשה די דהב טב, והוא דניאל ה' ל"ב, ואחר זה הביא ספא דקרא חדודי ודרעויה די כסף, אבל הכתוב אנת הוא ראשה די דהבא הוא בספוק ל"ח: (לב) זו מלכות בבל, בכ"י רומי וכ"י רח"ס ובנדפס ובס' והזכיר הגי' זו מלכות מדי: (לג) ובתרך תקום מלכו, זה אמר לו דילא, ועיין בעץ יוסף. (לד) זו מלכות מדי, בכ"י רומי וכ"י רח"ס ובנדפס זו מלכות יון: יראה

תליתאי אחרי (דנחשא) [די נחשא] די תשלט בכל ארעא (דניאל ב נט), שקוהי די פרול
 (עס עס נג), זו מלכות יון, ומלכו רביעאה (תהוי תקפא) [תהוא תקיפה] כפרולא, (ורגלוהי)
 [רגליא] מנהן (די פרול) [פרול] ומנהון (די) חסף (עס עס מ מ), זו אדום, למה נמשלה
 בברול ובחרס, אמרו רבותינו המלכות הרשעה הזו היא עתידה להשתמש במטבע של
 חרס: ד"א למה נמשלה בברול ובחרס, אלא מה הברול קשה כך המלכות הרשעה הזו
 קשה, ובחרס למה שעתידי הקב"ה לשברה כחרס, שנאמר ושברה כשבר נבל יוצרים
 וגו' (ישעיה ל יד), (לה) וראה מלך המשיח, שנאמר הוזה היות עד די התגורת אבן וגו'
 (דניאל ב נד), אמר ריש לקיש זו מלך המשיח, ומחת לצלמא על רגלוהי (עס), לכל
 המלכויות שהן נתונות בצלב, (לו) ובזכות מה נמשל מלך המשיח באבן, בזכות יעקב,
 שנאמר משם רועה אבן ישראל (בראשית מט כד), די מטורא אתגורת אבן (דניאל עס מה), שהוא
 מכלה את העולם כולו, שנאמר והכה ארץ בשבת פיו (ישעיה יא ד), באותה שעה ישראל
 יושבין בהשקט ובטח, שנאמר וישבו עליה לבטח (יחזקאל כח ט):

[ז] ועשית ריעות עוים וגו' (שמות טו ז). (לו) וז"ה אהבתי אתכם אמר ה' (מלאכי ב ב),
 הפסוק הזה מי אמרו, מלאכי [אמרו], אימתי בשעה שהיה מוכיה את
 ישראל, אמר להן מלאכי, היקבע אדם אלהים (עס ג ט), השיבו אותו כמה קבעונך (עס),
 אמרו רבותינו דורו של מלאכי היה מוכיחן והן משיבין אותו, אמר להן היקבע אדם
 אלהים, (לח) אמר ר' לוי לשון ערבי הוא, ערבי בא להשיח עם חבירו יאמר לו האת
 גזולינו האת קובעינו, היקבע אדם אלהים, ואמר ואמרתם כמה קבעונך המעשר והתרומה (עס)
 שאין מוציאין אותו כראוי, חזר ואמר להן הלא אה עשו ליעקב (עס ב ג), ואתם
 אומרים כמה אהבתנו (עס), בנוהג שבעולם מי שיש לו בנים אחד בכור ואחד קטן מי
 נוטל הרבה הכבוד, עשו יצא תחילה, שנאמר ויצא הראשון אדמוני (בראשית כה כה),
 הוא היה ראוי ליטול שני חלקים, ולא עשיתי כך, אלא יעקב נטל שני חלקים, העולם
 הזה והעולם הבא, כך עשו אמר ליעקב נסעה ונלכה וגו' (בראשית לג יב), (למ) נהלך שנינו
 בעולם, אמר לו יעקב טול עולמך ועבור, שנאמר יעבור נא אדוני לפני עבדו וגו' עד
 אשר אבוא אל אדוני שעירה (עס עס יד). (מ) אמר ר' יעקב גזרתי על כל המקרא אם הלך
 יעקב שעירה אם לא הלך, ולא מצאתי, (מא) ואימתי הוא הולך לעתיד לבא, שנאמר
 ועלו מושיעים בהר ציון וגו' (ישעיה א כה), לפיכך אוהב את יעקב, יעקב שותף עם עשו
 בעולם הזה, (מב) (אני) [אבל עשו אינו] שותף עם יעקב לעולם הבא, אמר שלמה יהי
 לך לבדך ואין לזרים אתך (משלי ה יז):

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י מ

(לה) וראה מלך המשיח, כ"ה בכ"י רומי וכ"י רח"ס, אולם בגדפס הני' דבר אחר למה נמשלה צבל כחרס
 שהיא עתידה להשתמש צבלי חרס, והוא היה רואה את מלך המשיח, שכן דינאל אומר הוזה היות וגו':
 (לו) ובזכות מה נמשל מלך המשיח באבן בזכות יעקב. בגדפס ובספר והזכיר טוסף בזכות התורה שישארל
 יגיעים בה, שנאמר וחות אבן כתובים בצלבע אלהים, ואחר זה הביא עס דבר אחר בזכות יעקב, וגם בכ"י
 רומי טוסף בצדו, "בזכות התורה דכתיב וחות אבן: (לו) זש"ה אהבתי אתכם, מוצא בילקוט מלאכי רמו תקפ"ז
 מן המאמר אמרו רבותיו דורו של מלאכי, וכן מוצא בתנחומא בגדפס אות ט', (וכל אות ח') טוסף בתנחומא
 בגדפס), וכן מוצא בס' והזכיר דף ע"ה ע"א: (לח) אמר ר' לוי לשון ערבי הוא כו', ואמר לו האת
 גזולינו האת קובעינו, ר"ל כשרכה לומר האת גזולינו אומר לו האת קובעינו, וצילקוט בשעות אתה נגמלו הרי
 אתה קובעינו, ז"ל גזלינו במקום גומלני, ונראה כי מן אותיות וז נעשית ט'. ומה בגמרא צבלי ר"ה כ"י
 ע"א לוי יאקלע להבוא אחרת אתה גזרה לקמיה א"ל קבען פליח לא הוה ידע מה קאמר ליה אתה שאלו כ"י
 מדרשא אמרו ליה גזן אמר לך דכתיב היקבע אדם אלהים ע"כ: (למ) נהלך שנינו בעולם, א"ל יעקב טול
 עולמך ועבור, עיין ב"ר פ"ח אות י"ד יעבר נא אדוני לפני עבדו, א"ל מבקש את שנהא שותף עמך בעולמך
 כו', וכן מוצא בתדא"ל פ"ט, וצדכרים רבה פ"א אות כ': (מ) אמר ר' יעקב, וכ"ה בכ"י רומי וכ"י
 רח"ס, ובגדפס אמר ר' יעקב צבלי, ובס' והזכיר אמר ר' יעקב צב אודי, ז"ל צבלי. ובצ"ר עס פ"ח הני'
 אמר ר' אבהו, וכן מוצא בילקוט וישלח רמו קל"ג בשם הצ"ר, ובגמרא דצ"ר פ"א עס הני' אמר ר' שמואל
 צב נחמן, ושם הוא בסגנון אחר, ובירוסלמי ע"ז פ"ב ה"א (דף מ' ע"ג) אמר ר' הונא לא מליטו שהלך יעקב
 אביו לשער, אמר ר' יודן צריה דרבי לעתיד לצבא א"ל ועלו מושיעים צביר לון לשפוט את הר עשו:
 (מא) ואימתי הוא הולך לעתיד לבא, בגדפס ואימתי הוא הולך לעולם הבא: (מב) איני שותף עם יעקב,
 תקיני

[ח] (בג) אהבתי אתכם אמר ה' (מלאכי א ב). ראו מה חיבה אתכם, (מד) מן הארץ ועד הרקיע מהלך ה' מאות שנה, וכן מרקיע ראשון לשני ומשני לשלישי ומשלישי לרביעי ומרביעי לחמישי ומחמישי לששי ומששי לשביעי, (מה) ואין צריך לשער משלפי החיות, והכסא למעלה מכולם, וראו מה חיבבתי אתכם שהונחתי כולם, ואמרתי לכם עשו לי יריעות עזים ואבוא לשכון אצלכם, (מו) אמר ר' יהושע בן לוי אילו היו אומות העולם יודעים, (מז) מה היה המשכן טוב להם, (מח) היו מקיפין אותו אהליות וקסטריות, למה עד שלא הוקם המשכן היה הדיבור יוצא ונכנס לתוך אהליהם של אומות העולם (מט) והיו נתרזים, שנאמר כי מי כל בשר אשר שמע קול אלהים חיים מדבר מתוך האש כמונו ויחי (דניאל ט ג), אתה היית שומע והי, אבל אומות העולם היו שומעים ונתרזים בתוך אהליהם. ולא תאמר במשכן, אלא אפילו בית המקדש היה יפה להם, מנין הוא ששלמה סידר בתפלתו, וגם אל הנכרי אשר לא מעמד ישראל הוא וגו' (מ"ח ח ט), אתה תשמע השמים וגו' (שם טז מג), אבל ישראל כשהיה בא להתפלל מה אומר, (נא) ונתת לאיש (בדרכיו) [ככל דרכיו] אשר תדע את לבבו וגו' (שם טז נט), אבל הנכרי בין עושין ובין שאין עושין תן לו כל מה שהוא טובע, למען

הערות ותקונים

הקנתי בפנים כמו שהוא בכ"י רומי ובכ"י רח"ס אבל עשו אינו שותף עם יעקב לעולם הבא, ובגדפס הגירסא אבל לעולם הבא ישארו על אברו ה' גדד ינחנו וגו' (דברים לז יב) וכן אמר שלמה יהיו לך לבדך ואין לזרים אתך (משלי ה י'): (בג) אהבתי אתכם ראו מה חיבה אתכם, מובא בילקוט תרומה רמז ס"ט בשם התנחומא: (כד) מן הארץ ועד הרקיע מהלך ה' מאות שנה, עיין ירושלמי זכרות פ"א (דף ז' ע"ג), כשה שבין הארץ לרקיע מהלך חמש מאות שנה, כך בין רקיע לרקיע מהלך חמש מאות שנה, ועוביו מהלך חמש מאות שנה, ובגדפס הביא וז"ל: מן הארץ עד לרקיע מהלך ת"ק שנה, מן הרקיע הראשון לשני מהלך ת"ק שנה, ועוביו של כל רקיע ורקיע מהלך ת"ק שנה, מנאלו כולם מהלך שבעת אלפים שנה, ועיין חגיגה י"ג ע"א ובתוס' שם ד"ה ורגלי החיות מה שהביאו על זה: (בה) ואין צריך לשער משלפי החיות, בכ"י רח"ס הגי' מלטפי החיות עד ראשי החיות, ובכ"י רומי וזילקוט הוא כמו לפנינו, ובגדפס וטלפי החיות מהלך ת"ק שנה וט"ו הגדפס ובס' והסויר, רק בילקוט נמצא רק התחלת המאמר וי"א זמלת, וכו' ידי חובתו, ומנאל השלמת המאמר בילקוט וחתמן רמז תתל"א בשם התנחומא, והשמיט שם המאמר, ובכ"י רח"ס בשבעות אמר ר' שמעון בן לוי ז"ל ר' יהושע בן לוי, והמאמר הזה נשנה בז"ר פ"א אות י"א, בז"ר פ"א אות ג', ומדרש חיות פ"ב אות ה' בפסוק כתפוח, וגם שם הוא בשם ב"ב, וכן בתנחומא בזמיר: (בז) מה היה המשכן טוב להם, בכ"י רח"ס וזילקוט מה היה בית המקדש המשכן, ובכ"י רומי הגי' כמה היה המשכן זבית המקדש יפין להם, וכן הוא בתנחומא הגדפס תרומה ובס' והסויר, וזו"ר אהל מועד יפה להם: (בח) היו מקיפין אותו אהליות וקסטריות, זה נשמע בכ"י רומי ובכ"י רח"ס, ובכ"י רומי טוף בלדו, ובכל המקומות שהבאתי הגירסא אהליות וקסטריות, ובמ"ז שם וכן בתנחומא הגדפס נמצא נשמע מלת אהליות, ובס' וזכור דף ע"ה ע"ב אהליות וקרקסיות בשבעות. ובעל ענפי יהודה שם לא ירד לעומק הוראת המלה כי משושבת היא, ופי' אהליות וקסטריות, אהליות פ' חילות בלשון ערבי, וקסטרס היא המלה $\alpha\alpha\sigma\tau\rho\alpha$ ופירושה מחנה (קרישם לאנער), והכוונה אם היו אומות העולם יודעים מעלות המשכן זבית המקדש ואהל מועד היו מקיפין וסובבין אותו בחילות ובמחנות. ועיין מה שהעירתי בזה בהפסיקתא פסקא החדש הערה פ"ב, אבל מסכים אני למ"ש ידידי הרב הגדול מוה"ר ח"י קאהוט י"ו בערוך השלם ערך נקסטרס, שהביא ג"כ המאמרים ומנאלרס כמו שהבאתי, ובערוך ערך קסטר הביא המאמר מילמדנו תרומה, והוא לפנינו בתנחומא הגדפס: (בט) והיו נתרזים, עיין ערוך ערך תרו, וזו"ר פ"א שם הגירסא והיו נתרזין מתוך פנוקטיון, ומובא גם בערוך ערך פנוקט, ופי' היכליהם, לך יוצילו מלכיהם שי תרגומו מפנוקטיון לך ייהוון מלכיה קרבנא: (ג) אבל ישראל ששהיה בא להתפלל מה אומר, ונתת לאיש וגו', בגדפס מנאל הוספה וכן איתה שם, אבל ישראל ששהיה מתפלל לפניך זבית הזה, ונתת לאיש ככל דרכיו אשר תדע את לבבו כי אהה ידעת לבדך את לבב כל בני האדם (מ"ח ח ט), אם הוא טובע בנים ואתה יודע שיהיו מכעיסין לפניך אל תתן לו, וכן אם תבע נכסים ואתה יודע שעתיד לבעט בך, אל תתן לו, אבל נכרי ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי למען ידעו וגו' (שם טז מג). אבל ישראל מכירין סגך ובגודך, ואתה גופה מראש מה יהיה בסוף, כי אהה ה' כאשר חפצת עשית, ולא תאמר בית המקדש היה יפה להם, אלא אפילו ישראל, שאלוהים לא היה מער יורד לעולם, ולא השמש זורחת, שבזכותן הקב"ה מזריח בעולם הזה ולעולם הבא, ולעתיד לבוא אומות העולם רואים היאך הקב"ה מתדבק עם ישראל, והם באים להדבק בהם, שנאמר ולכה עמכם כי שמעו אלהים עמכם (זכריה ח ג), ע"כ, וזה ליתא בספר והסויר, וזה סעד שהיפסה מאוחרת מלת (נא) ונתת לאיש כדרכיו, וכ"ה בכ"י רומי, ובק"א

[ידעון] כל עמי הארץ וגו' (מ"ח ט זג), לפיכך בית המקדש היה יפה לאומות העולם, (גב) [אמר ר' שמואל בר נחמן עד שלא נבנה בית המקדש היה העולם עומד (גג) על תרנום של שני רגלים, אבל משנבנה בית המקדש נתבסס העולם ועמד ביישובו, (גד) ולא תאמר בית המקדש, אפילו המשכן היה יפה לאומות העולם], לפיכך אמר הקב"ה למשה עשה לי משכן, שאני מתאוה לשכון אצל בני, כיון ששמעו מלאכי השרת כן אמרו לפניו רבונו של עולם למה אתה מניח עליונים ויורד לתחתונים, שבהך הוא שתהא בשמים, אשר תנה הדרך על השמים (תהלים ט ז), אמר להם הקב"ה הייכם שאני עושה כשם שאמרתם, (נה) אמר חבקוק הנביא, אלוה מתימן יבא (חבקוק ג ז), ואחר כך ותהלתו מלאה הארץ (ס), אמר להם הקב"ה ומה אתם תמהים על זה, ראו מה אני מחבב את התחתונים ויורד ושוכן תחת יריעות עזים, שנאמר ועשית יריעות עזים:

[ט] (נו) ר' יהודה ור' נחמיה. ר' יהודה אומר חיה טהורה גדולה היתה במדבר וממנה עשו יריעות, ור' נחמיה אומר מעשה נסים היתה, לשעה היתה נבראת ונגנזה, תדע לך שכתוב ועשית יריעות וגו', אורך היריעה האחת שלשים באמה וגו', מי מביא לך יריעות של שלשים, מכאן אתה למד כדברי ר' נחמיה שהיה מעשה נסים, (נז) [ולא תאמר ביריעה אלא אפילו בקרשים היה מעשה נסים], מהיכן היו הקרשים, (נח) יעקב אבינו נטע אותם בשעה שירד למצרים, אמר לבניו בני עתידים אתם להגאל מכאן, והקב"ה עתיד לומר לכם משאתם נגאלים עשו לי משכן, אלא עמדו ונטעו ארזים, בשעה שיאמר לכם לעשות משכן, והארזים מצויין בידכם, מיד עשו כשאמר להם אביהם, עמדו ונטעו ארזים: אמרו רבותינו הבריה התיכון ירד ביד יעקב למצרים, (נט) שהיה משמש מן הקצה אל הקצה, (ס) לא עשה אלא היו הארזים אמרו שירה, הוא שדוד אומר אז ירננו כל עצי היער וגו' (תהלים לו יג), אין אז אלא שירה שאומר להקב"ה, ואומר אימתי יעשה משכן, וכשאמר הקב"ה [למשה] שיעשה את המשכן, מה אמר לו ועשית את הקרשים לבישכן, אותם הקרשים שהתקין.

הערות ותקונים

ובקרא כתיב ככל דרכיו, ומוצא לנטון ככ"י רח"ס: (גב) אמר ר' שמואל בר נחמן, הוספתי ע"פ כ"י רח"ס, וגם ככ"י רומי נוסף בלדו והשמיים המעתיק מן לאומות העולם עד לאומות העולם, וכן הוא בגדפס ובספר והזכיר, וגם לפני בעל הילקוט היה חסר ככ"י של התנחומא שהיה לפני, כי בילקוט תרומה רמו ס"ס במאמר שהביא ס' בשם התנחומא אחר שסיים למען ידעו (ל"ז ידעון) [ואך נמוח לניין דה"כ ו'ג] כל עמי הארץ, מתחיל אמר הקב"ה למשה עשה לי משכן, וכל מה שבאמצע חסר: (גג) על תרטום, ככ"י רח"ס בשעות תרטום, וככ"י רומי הניח המעתיק מקום פטוי, ובזולתי היתה המלה נמוח, והיא המלה היונית τερσος ופ' כסא, ומוצא בערוך ערך תרטום בשם הילמדנו תרומה, והוא המאמר מתנחומא הגדפס, ובספר והזכיר בשם מלת תרטום: (גד) ולא תאמר בית המקדש אפילו המשכן היה יפה לאומות העולם, כן הוא גם ככ"י רח"ס, וכן נוסף בלד ככ"י רומי, ובילקוט חסר כל זה, עיין לעיל בהערה כ"ב, אולם בגדפס נוסף לפני זה מאמר שלם, אחרי המלות ועמד בישובו נוסף, "מנין שכן הקב"ה אומר לגד (ל"ז נתן) הגביה לך ואמרת אל עבדי אל דוד כה אמר ה' האלה תבנה לי בית לשבתי (ש"כ ז ה), וכחוצ אחד אומר לא אתה תבנה לי הבית [לשבת] (ד"ה יז ד) כו', והלשון שם משוּבש ויש לתקן ע"פ פסיקתא רבתי פ"ב פסקא מזמור שיר תוכת, ועיין שם בעץ יוסף, ועיין בס' והזכיר (דף עח ע"ג), וגם הוא העתיק כלשון התנחומא הגדפס, שכן הקב"ה אמר לגד הניבא במקום נתן הגביה: (גה) אמר חבקוק הגביה כו', בגדפס בתחלה כסה שמים הדוד, ואח"כ ותהלתו מלאה הארץ, ואחר זה נוסף שם, אמר להם דוד שחק הוא עליכם הדוד וטון על הארץ שלחמר (תהלים קמ"ג) יהללו את שם ה' כי נשגב שמו לבדו הדוד על ארץ, ואח"כ על שמים: (גו) ר' יהודה ור' נחמיה, מוצא למעלה אות כ"י, ופלוגתא היא על עורות תחשים לא על יריעות, ועיין בעץ יוסף: (גז) ולא תאמר בידיעה, הוספתי, וכן הוא לנטון ככ"י רומי וכ"י רח"ס ובגדפס ובס' והזכיר ובילקוט תרומה שם, והשמיים המעתיק מן מעשה נסים עד מעשה נסים: (גח) יעקב אבינו נטע ארזים, עיין ב"ר פ"ד אות ד', מדרש חזות פ"א פסוק עד שהלך במיכיו: (גט) שהיה משמש מן הקצה אל הקצה, וכ"ה ככ"י רומי ובכ"י רח"ס, ובגדפס הגירסא שהיה קשה שימש מן הקצה אל הקצה, ועיין שנת ג"ח ע"ב ובתוס' ד"ה תנא ובכ"י עה"ז ובצנץ יוסף התנחומא הגדפס ובצנחיי תרומה: (ס) לא עשה אלא היו הארזים אומרים שירה, כ"ה ככ"י רומי ובכ"י רח"ס ובילקוט, אולם בגדפס הגירסא, ולא עוד הלא שמוח

להם אביהם. (סא) אמר ר' שמואל בר נחמני כ"ד מיני ארזים היו, ומכלם לא נבחר אלא ז', שנאמר אתן במדבר ארזי שמה והדם ועץ שמן אשים בערבה ברוש תדהר ותאשור יהדו (ישעיה מא יט), (סב) ברוש אלטיין, (סג) תדהר (איספרנמין) [איספנדמון], (סד) תאשור (נקשנון) [פקסנן] שהוא מאושר מכל מיני ארזים, ומכולם לא נבחר אלא השיטה בלבד, [שנאמר] עצי שטים, ולמה קרא אותה שטים, אלא כדי לרפאות (סה) מה שעשו ישראל בשטים. ד"א עצי שטים, חמאו בשטים, ולקו בשטים, חמאו בשטים (סו) וישב ישראל בשטים (נמדבר כה ה), ולקו בשטים ויהיו המתים במגפה (סז סז ט), ולא זוו משם עד שנתרפאו, עמד פנחס והחזיר את החימה מהם, שנאמר פנחס בן אלעזר וגו' (סח סח יא), אמר הקב"ה לעולם הבא אני מרפא את השטים, שנאמר והיה ביום ההוא יטפו ההרים עמים והגבעות תלכנה חלב, (ואפיקי) [וכל אפיקי] יהודה ילכו מים ומעין מבית ה' יצא והשקה את נחל השטים (יואל ד י): חסלת פרשת תרומה

פרשת תצוה

[א] ואתה תצוה את בני ישראל וגו' (שמות כז כ). וזשה הנך יפה רעיתי וגו' (ש"ס א טו), (א) אמר ר' עקיבא לא כל העולם כולו ומלאו כדאי, כיום שניתן בו תורת שיר השירים לישראל, שכל הכתובים קודש, ושיר השירים קודש קדשים. (ב) אמר ר' אלעזר בן עזריה למה הדבר דומה, למלך שנמל סאה של חטים ונתנה לנחתום, ואמר לו הוצא לי ממנה כך וכך סולת, כך וכך מורסן, (ג) כך וכך סובין, כך כל הכתובין קודש ושיר השירים קודש קדשים. (ד) א"ר ראה מה הקב"ה מקלם כנסת ישראל בתוכו, הנך יפה רעיתי, (ה) הנך יפה במעשים, הנך יפה במעשה אבותיך, הנך יפה בבית, הנך יפה בשדה, בבית על מזוזות ביתך (דברים י ט), בשדה בתרומות ומעשרות ובלקט שכחה ופאה, הנך יפה בגג ועשית מעקה לגנך (ש"ס כה ח), הנך יפה בעולם הזה, הנך יפה בעולם הבא: הנך יפה רעיתי, (ו) ר' סימון בן פוי אמר היא מקלסת אותו לשון פשוט, והוא מקלם אותה לשון כפול, למה הוא מקלם אותה לשון כפול, שאם אינה עושה רצונו יכול להמירה באחרת, אבל היא מקלסת

הערות ותקונים

שאותן הארזים היו אומרים שירה, ובספר והזכיר והיו הארזים נותנין שירה להקב"ה: (סא) אמר רשב"י כמה מיני ארזים, מוצא בילקוט ישעיה רמו ש"ד בשם התנחומא ונשנה בירושלמי כתובות סוף פ"ז וחסר שם האומר, ובז"ר פט"ו אות א' מוצא ר' שמואל בר נחמן בשם ר' יונתן וכן הוא ג"כ בשמ"ר פל"ה אות א', ומוצא גם בתנחומא הגדפס תרומה שם אות ט' ובס' והזכיר דף ע"ט א': (סב) ברוש אלטיין, בזכ"י רח"ס בשמות אלתיק, ובכ"י רומי אלטיק, וז"ל אלטיין, כמו שהוא ג"כ בגדפס אלטיין, ובס' והזכיר השמים זה, וכן הביא הערוך ערך אלטיין בשם הילמדנו תרומה והוא המאמר שלפנינו בתנחומא, והמלה יונית ἑσάκλι מין ארז ועץ שמן (פ"כט, טחננט): (סג) תדהר איספרנמין, ובכ"י רומי איספרנמין, ובכ"י רח"ס איספנדמין, ובגדפס איספנרמו, ויש להחזירה, וז"ל איספנדמון כמו שהוא בזכ"י רח"ס, ובס' והזכיר השמים זה, ומוצא לנטון בערוך ערך אספנדמון בשם הילמדנו, והוא המאמר מתנחומא הגדפס, והיא מלה יונית ἑσάκλιμν ופירושה מין ארז: (סד) תאשור נקשנן, בזכ"י רומי נקשנן, ובכ"י רח"ס נקשנין, ובגדפס פקשנין, ובכולם בשמות, וז"ל פקסנן, ובירושלמי כתובות שם ותאשור פילקסינה, ומוצא בערוך ערך פקסן וז"ל בז"ר פט"ו תאשור פקסנין למה נקרא שמו תאשור שהוא מאושר מכל מיני ארזים, וכן ישנו בילמדנו פרשת ויקחו לי תרומה עכ"ל, וכוון למאמר התנחומא הגדפס, ובתב שם המוספי פי' בז"ל ἑσάκλιμν מין עץ ארז אשר עליו לא יבול: (סה) מה שעשו ישראל בשטים, בגדפס מה שעתידין לעשות בשטים, שבאמר וישב ישראל בשטים (נמדבר כה ה), ובס' והזכיר ונשפ שישראל עתידים להשכל בשטים: (סו) שנאמר וישב ישראל בשטים, אחז זה נוסף בגדפס ולא תאמר בלרון ששם משה, אלא אפילו כל ארון שישראל עשין, לריכין ליתן ארז של שיטה זו. וזה ליתא בס' והזכיר, לכן הוספה מאוחרת היא: (א) אמר ר' עקיבא, ידיים פ"ג מ"ה, ומוצא גם בגדפס תלוא אות ה': (ב) אמר ר' אלעזר בן עזריה, כן הוא גם בזכ"י רומי, ובכ"י רח"ס ובגדפס אמר ר' אלעזר בן עזריה: (ג) כך וכך סובין, בגדפס נוסף, וסלית לי מתוכה גלוסקא אחת יפה מנופה ומעולה: (ד) א"ר, כן הוא גם בזכ"י רומי ורח"ס, ובגדפס נשמתו המלות א"ר ומוצא בילקוט רמו ש"ע ריש תלוא ובילקוט ש"ס רמו תתקפ"ד בשם התנחומא וגם הוא השמיט: (ה) הנך יפה במעשים, עיין בקל"ת הרחבת לשון במדרש חיות פ"א פסוק הנך יפה רעיתי וריש פ"ד שם פסוק הנך יפה: (ו) ר' סימון בן פוי, כ"ה גם בזכ"י רומי, ובכ"י רח"ס ובגדפס ובילקוט

אותו לשון פשוט, שאינה יכולה להמיר אותו באחר, הנך יפה דודי אף נעים, לפיכך הנך יפה רעיתי הנך יפה עיניך יונים, אלו סנהדרין, מה כל הנוף מהלך אחר העינים, כך ישראל היו מהלכין אחר סנהדרין, על מה שאומרים להם טמא טמא מהור מהור, (ז) עיניך יונים, מה היונה הזאת כשהעופות כולן נשחמין הם מתפרכסין, אבל היונה אינה עושה אלא פושמת צוארה, (ח) כך אין נותן נפשו על הקב"ה אלא ישראל, שנאמר כי עליך הורגנו כל היום [נחשבנו כצאן מבחנה] (תהלים מד כג), (ט) מבעד לצמתך (ש"ס ד 6), האשה הזו כשגודלת שער ראשה. היא נותנת את השער לאחריה, והוא נאה לה, כך ישראל סנהדרין שלהם היתה יושבת בלשבת הגויות ומצומצמת מבעד לצמתך: ד"א עיניך יונים, אמר ר' יצחק אמר להם הקב"ה (י) דוגמא שלך דומה ליונה, מי שמבקש ליקח המים, אומר לחבירו הראיני דוגמא שלהן, אף את דוגמא שלך דומה ליונה, כיצד כשהיה נח בתבה מה כתיב, וישלח את היונה וגו', ותבא אליו [היונה] לעת ערב (בראשית ח טו), אמר להן הקב"ה מה היונה הביאה אורה לעולם, אף אתם שנמשלתם ליונה הביאו שמן זית והדליקו לפני, שנאמר ואתה תצוה את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית:

[ב] [ואתה תצוה וגו']. (יא) זש"ה ראשך עליך ככרמל (ש"ס יז), (יב) הדלים והרשעים שבכם הן חביבין לפני כדניאל, [מלך אסור ברהמים] (ס), אמר להן הקב"ה כביכול (יג) אסור אני ביניכם, בזכות מה, (יד) בזכות הריצות שרץ אברהם לפני, שנאמר וימהר אברהם האהלה, ואל הבקר רץ אברהם (בראשית יח ז), הוי מלך אסור ברהמים, (טו) ר' לוי אמר בזכות יעקב שכתוב בו ברהמים בשקתות המים (ס) ל (נ): (טז) ד"א מלך אסור ברהמים, א"ל הקב"ה למשה, משה מלך עשיתך, מה המלך גזור והן עושין, אף אתה גזור עליהן והן עושין, ואתה תצוה וגו' :

הערות ותקונים

וזילקום שה"ש ר' שמעון בן פזי: (ז) עיניך יונים מה היונה הזאת, בנדפס נוסף לפני זה "ד"א [עיניך יונים] מה היונה הזו כל אחת ואחת מכרת חלונה וזוכה, כך ישראל כל אחד ואחד מן התלמידים מכיר את מקומו, ד"א עיניך יונים, מה היונה הזו משהיא מכרת את בן זונה אינה זזה ממנה, כך ישראל משהכירו להקב"ה טוב אינם זזים ממנו ואין מניחין אותו, ואח"י הביא ד"א מה יונה זו כל העופות כשהן נשחמין כו' כמו לפנינו: (ח) כך אין נותן נפשו על הקב"ה אלא ישראל, בנדפס "כך אין אומה שזולם כהרפת על קדושת שמו ומוסרת עמלה להריגה אלא ישראל: (ט) מבעד לצמתך עד ד"א עיניך יונים אמר ר' יצחק ליתא בנדפס: (י) דוגמא שלך דומה ליונה, דרש עיניך לשון דוגמא כמו בלשון חכמים: (יא) זש"ה ראשך עליך ככרמל, מובא בילקוט שה"ש רמז תתקל"ב בשם התנחומא: (יב) הדלים והרשעים שבכם, בכ"י רומי הדלים הרשעים שבכם, ובכ"י רח"ס וזילקוט שה"ש הדלים שברשעים הם חביבים עלי כדניאל. וז"ל הדלים והרשעים כמו לפנינו, ודרש על סיפא דקרא ודלת ראשך כארנמן, ודרש ראשך מלשון רש ועני. ולפנינו חסר הדרשה על רישא דקרא, ונמנא בוי"ר פל"א אות ד', גם בחזית פ"ז פסוק ראשך עליך ככרמל, וכך ליתא שם, ראשך עליך ככרמל, אמר הקב"ה לישאראל, הרשעים שבכם חביבין עלי כאליו שעלה וברמל, שנאמר ואלתיו עלה אל ראש הכרמל, ודלת ראשך כארנמן, אמר הקב"ה הדלים שבכם חביבין עלי כדור, (עיין בחדושי הרד"ל ובפ"י מהרז"ל שדור לבוש ארנמן לבוש מלכות), ויש אומרים כדניאל דכתיב ביה והלבישו לדיאל ארננות, ע"כ, ובמלות "יש אומרים" הכוונה להתנחומא שלפנינו, ובתנחומא הנדפס אות ו' נמנא לנכון ראשך עליך ככרמל רש שבישראל שקול כאליו, שנאמר ואלתיו עלה אל ראש הכרמל, ודלת ראשך כארנמן, הדל שבישראל שקול כדניאל דכתיב ביה והלבישו לדיאל ארננות: (יג) אסור אני ביניכם, בוי"ר ובחזית ובנדפס אסור בשבועה: (יד) בזכות הריצות שרץ אברהם, בנדפס בזכות שתי ריאות שרץ אברהם לפני, שנאמר ואל הבקר רץ אברהם, וירא וירץ לקראתם (בראשית יח ז): (טו) ר' לוי אמר בזכות יעקב, כ"ה גם בכ"י רומי, ובכ"י רח"ס במקום ר' לוי אמר כחוש שם ד"א בזכות יעקב. ובוי"ר שם ובחזית ר' אבא בר כהנא אמר בזכותו של אברהם אבינו דכתיב ואל הבקר רץ אברהם, ר' לוי אמר בזכותו של יעקב דכתיב אשר פלל ברהמים, ובנדפס הגירסא כדדרש ר' אבא בר כהנא מלך אסור ברהמים זה יעקב שכתוב בו ברהמים בשקתות המים, והוא המאמר מר' לוי. ובשם ר' אבא בר כהנא מובא בוי"ר ובחזית בזכותו של אברהם: (טז) ד"א מלך אסור ברהמים, א"ל הקב"ה למשה, וכ"ה בכ"י רומי ורח"ס ובנדפס, אולם בוי"ר שם ובחזית שם, הנוסחא אמר ר' גריכס מלך אסור ברהמים זה משה דכתיב ביה (דברים לג ה) ויהי בישרון מלך, אסור ברהמים שגור הקב"ה עליו שלא יכנס לארץ ישראל בשביל מי בשביל רשעים של מי מריבה, ובחזית שם סיים עוד ר' נחמיה אמר מלך זה משה

[ג] ואתה תצוה וגו' ויקחו אליך [שמן זית זך], (יז) למה לא שמן אגוזים (יח) ולא שמן צנונות, אלא בשמן של זית, לפי (יש) שהשמן זית אורה לעולם: (כ) שמן זית זך [כתית] למאור, בנהוג שבעולם אדם אם יש לו שמן רע מדליקו בנר, אבל היפה הוא נותנו בתבשיל, אבל בבית המקדש לא היו עושין כך, אלא שמן זית זך היו נותנין למאור, והשני לו היו נותנין למנחות, (כא) אמר דוד כי אתה נרי ה' וגו' (ש"ג כב כט):

[ד] (כב) ד"א ואתה תצוה וגו', לא בשביל שאני צריך אורה, אלא בשביל להאיר לך, אמר ר' יוחנן העין הוה לבנה, והשחור באמצע, מהיכן הוא צריך לראות, לא מן הלבנה, ואינו כן, אינו רואה אלא מתוך השחור, ועל אור העינים אין אתה יכול לעמוד, (כג) ואתה מבקש לעמוד על דרכי, שלא ישעה אותך יצרך לומר שמא צריך הוא אורה, (כד) אמר ר' אבין הלוי (את בה) מבקש מי שהוא רוצה [את מוצא מי שהוא מבקש] לעשות לו חלונות, (כו) עושה אותם רחבות מבפנים, וצרות מבחוץ, למה שיהיו שואבות אור, אבל שר בית המקדש היו רחבות מבחוץ, וצרות מבפנים, למה שיהא האור יוצא מבית המקדש ומאיר לעולם, האור יוצא מתוך ביתי, ואני צריך לאורה, ושמא תאמר למה צריך לנר, בשביל להאיר לנו, ויקחו אליך וגו', להעלות נר תמיד, שיהא אורך לפני תדיר, אמר דוד אור זרוע לצדיק (תהלים זי יא):

הערות ותקונים

משה שנאמר ויהי בשרו מלך, אמר הקב"ה למשה מניתך מלך על ישראל, ודרכו של מלך להיות גזר גאחרים מקיימין, כך תהא גזר על ישראל והן מקיימין, הו"ד זו את בני ישראל, ע"כ, וכן כאן דורש כן על ואתה תצוה, כיון שאתה מלך, מה מלך גזר ואחרים מקיימין, כך אתה תצוה גזר: (יז) למה לא שמן אגוזים, מוצא בילקוט תצוה רמז ש"ה בשם התנחומא: (יח) ולא שמן צנונות, נדפס את ו' טסק ולא שמן דגים או שאר שמנים: (יט) שהשמן זית אורה לעולם, נדפס לפי שהזית סימן אור לעולם, ובעל זית רענן כתב מפני שאור ללול ולא כן בשאר מיני שמנים או שמן זית מחכים, ובעל עץ יוסף הביא ש"י הזית ידע נח שפסק המצול ויהי אור לעולם: (כ) שמן זית צנוט שצטול, לפני זה נמלא נדפס מאמר גדול, שנו רבותיו שלשה ויתים ומלא צמחות פ"ו ולת"כ פ' לו צברה שמיים, ועיין בענף יוסף בתנחומא שם, ובס' והזכיר פ' תצוה (דף ז"ט ע"א) ליתא ג"כ, והכל אתה גזר על הדבר, והוא מן תנחומא הנדפס בצאת ו', ואולי לקח זה מגוף הילמדנו, והמאמר שנו רבותיו שלשה ויתים השמיים והכל שמן זית זך צנוט שצטול כמו שהוא בתנחומא הנדפס, וסיים למה כן שהזית מביא אורה לעולם, והפך הסדר, כי הסיום היה הוא בתנחומא שם במאמר שלפניו, למה לא שמן אגוזים כו', לפי שהזית סימן אור לעולם, ולפניו היה הנדפס שהזית מביא אורה לעולם, עיין לעיל הערה י"ט, והרב צעל עפסי יהודה בס' והזכיר את ז' כתב עיין תנחומא פ' תצוה וליתא הסיום שהזית מביא אורה לעולם, וכן בילקוט ליתא, ונעלם ממנו שנמלא בתנחומא רק במאמר שלפניו וכן ליתא בילקוט (כא) אמר דוד כי אתה נרי ה', וכן אור ככ"י רומי, וככ"י רח"ס ונדפס ובילקוט ובס' והזכיר מוצא הכתוב כי אתה תצוה נרי (תהלים יח כט), ובס' והזכיר הביא הנדפס אמר דוד לפני הקב"ה רבותו של עולם אתה אור לנו ואתה צריך אורה, כי אתה תצוה נרי: (כב) ד"א ואתה תצוה, לא בשביל שאני צריך אורה אלא בשביל להאיר לך, מוצא בילקוט ישעיה רמז ש"ס ד"ה כי הנה החשך לפי שנאמר ואתה תצוה בשם התנחומא. ומן אמר ר' אבא בר כהנא הוא מן פסיקתא פסקא ויהי בחגי הלילה, ושם מוצא מאמר אחר אמר ר' זכריה ברבי תולדות האש מלמעלה אין כח בעין לראותו, שנאמר וטוגה לאש ומן האש יוצא צרק (יחזקאל א יג), וצרק אין כח בעין לראותו, והוא צריך לאורה, וכן מוצא זה בס' והזכיר, והוא גורם והצדקים אין כח בעין לראותו, ואינו צריך לאורה משלך, אלא לזכות ולהאיר לך: (כג) ואתה מבקש לעמוד על דרכי, נדפס לעמוד על דרכו של הקב"ה: (כד) אמר ר' אבין הלוי, נדפס ובס' והזכיר אמר ר' אבין הלוי צרני, ומוצא בילקוט מלכים רמז קכ"ז בשם התנחומא: (כה) את מבקש מי שהוא רוצה, הלשון משוש, ותקניתי את מוצא מי שהוא מבקש, ונמלא לנכון ככ"י רומי וככ"י רח"ס, וכן נדפס את מוצא כל מי שמבקש לעשות לו חלונות: (כו) עושה אותם רחבות מבפנים וצרות מבחוץ, וכן נשנה בפסיקתא פסקא קומי אורי (דף קמ"ה ע"א) אמר ר' חנינא חלונות היו בצית המקדש ומתן היתה אורה יולאה לעולם, ומה עשם ויעש לצית חלני שקופים אטומים (מ"א ו ד), שקופות היו ואטומות היו, מקטינות מבפנים ומרחיבות מבחוץ, כדי להאיר אורה לעולם. והעירתי שם בהערה ל"ה מקטינות מבפנים ומרחיבות מבחוץ, וכן נשנה בתנחומא ריש בהעלתך [וגם לפניו בתנחומא פ' תצוה] כשארס צוה בית עושה לו חלונות צרות מבחוץ וכו', ושלמה צוה בית המקדש ולא עשה כן, אלא עשה חלונות צרות מבפנים ורחבות מבחוץ, כדי שיהא האור יולא עכפנים

[ה] **באהל** מועד מחוץ לפרוכת (שמות כו כא), שלא יטעה אותך יצרך לומר צריך הוא אורה, ראה מה כתיב מחוץ לפרוכת וגו', לא היתה המנורה צריכה להנתן אלא לפניו מן הפרוכת, אצל הארון, והיא נתונה מחוץ לפרוכת, להודיעך שאינו צריך אורה, למה אמר לך, בשביל לזכותך למאור. ד"א בנוהג שבעולם מדך בשר ודם עושה לו מטה ושלחן, הוא נותן את המנורה משמאלו, אבל בבית המקדש אינו כן, (כו) אלא המנורה היתה נתונה מימינו של שלחן, להודיעך שאינו צריך אורה משלך, למה אמר לך, להאיר לך לעולם הבא, כשתבא חשיכה על אומות העולם, שנאמר כי הנה החושך יכסה ארץ וערפל לאמים ועליך יורח ה' וכבודו עליך יראה (ישעיהו ס ב):

[ו] **ד"א** שמן זית זך. את מוצא מי שנתון בחשך רואה מה שבאור, ומי שנתון באור אינו רואה מה שבחשך, אבל הקב"ה רואה מה שבחשך ומה שבאור, אמר דניאל הוא גלי עמיקתא ובסתרתא ידע מה בהשוכא ונהורא עמה שרא (דניאל ג כג). (כח) אמר ר' יהודה בר אלעאי (כט) השמש הזה נתון בתוך חיקו, שנאמר לשמש שם אוהל בהם (תהלים יט ט), ובתקופת תמוז היא יוצא מתוך חיקו לבשל את הפירות, ואין העולם יכול לעמוד בו, למה שהוא קשה באורו, אמר הקב"ה בבריה שלי אין אתה יכול להסתכל, ואני צריך לאורה משלך, אלא למה אמרתי לך לעולם הבא: שמן זית,

הערות ותקונים

מזכירים מצות המקדש ומאיר לחוץ, שכן הוא אומר וישע לבית חלוני שקופים אטומים כו', והעירתי שנמצא מנחת פ"ו ע"ב הנוסחא מוטעת ע"י שגויה שנפלה דברי רש"י שם, כי ז"ל הנמרא, וישע לבית חלוני שקופים אטומים, תנא שקופין [מזכירים] ואטומים [מבחוץ], ופירש"י שקופים מזכירים, שהמשקוף של חלונות היינו נר שבתלון היה מזכירים והרוחב שבתלון מוחזר כלפי חוץ, להוציא אורה לעולם, עכ"ל. אולם באמת דברי רש"י מוסרסים הם, בטעות אחד המשתתקים, וכז"ל שהמשקוף של חלונות היינו הרוחב שבתלון מוחזר כלפי חוץ, והנר שבתלון היה מזכירים, כמו שהוא לפנינו בפסיקתא, גם בתנחומא בהעלק שבהבאתי, גם לפנינו בפ' תלוא, והטעות הלזו ברש"י הולידה טעות גדולה מזו להמניה בש"ס שהביא במסגרת המלות "מזכירים" "ומבחוץ". ובאמת ז"ל להיפך שקופים מבחוץ ואטומים מזכירים ועדים נאמנים לדברי שהיתה כן הגירסא הנכונה לפני רש"י ז"ל הם דבריו צנעמו בפירושו למ"א ו' ד' שכתב שם וז"ל, שקופים אטומים, רבותיט פירשו שקופים לשון רחיה ופתיחה והשקפה, פתוחים מבחוץ ואטומים מזכירים, קריים [ז"ל קריים] מזכירים שלא כדרך שאר חלונות אחרות העשויות למאור, להראות שאינו נריך לאורה, עכ"ל. גם לפני הרד"ק היתה הגירסא כן, כי כתב בפירושו שם ובדברי חז"ל שקופים מבחוץ ואטומים מזכירים לא לאורה אני נריך, כלומר רחבים היו מבחוץ ורחים מזכירים, [שלא כן] מנהג העולם, עכ"ל. ובתרגום ונתן פתיחן מלגיו וסתיומן מנבצא, וט"ם הוא, וז"ל להיפך, פתיחן מנבצא וסתיומן מלגיו: (כו) אלא המנורה היתה נתונה מימינו של שלחן, בנדפס ונס' וההיר הביאו שנאמר ושמרת את השלחן מחוץ לפרוכת ואת המנורה נכת השלחן (שמות ט לה), ובמדרש חזית פ"ב פסוק שמאלו תחת לראשי איתא כך, אמר ר' יוחנן כתיב ושמרת את השלחן מחוץ לפרוכת וגו' ואינו כן, אין אדם מניח את המנורה משמאל כדי שלא תהא מעכבת הימין, וכתב המ"כ ואינו כן בנייתה דרך תימה וכי אינו כן דרך העולם להניח המנורה לצד שמאלו כדי שהיא פתוי לצד ימינו לכל השטות ידו, וכן היה במשכן, השלחן עם להם הפנים דרך ביאת הפתח שהיתה צמודה, והמנורה בדרום, וגיטי שכינה צאה מלד מערב, ששם הארון והכפרות וכרובים, ואמרו חז"ל שכינה במערב, וכדליתא בפ' גא פ"א ובמדרש איכה בסוף פסוק היו רבים, ובתלמוד הברכה מקומות נמצא שהמנורה היתה בשמאל, השכינה והשלחן בימין, שהיא היה עיקר חיבון דבוקה השכינה, ובספר אות אמת מלאתי גירסא אחרת משם נוסחא אחרת, אבל הכל עולה בקנה אחד בריאות וטובות, ואף כי אין מאמר זה מסכים עם התנחומא בפ' תלוא, הלא דברי תורה כאלו וגו': (כח) אמר ר' יהודה בר אלעאי, וכן מצא בליקוט תלוא בשם התנחומא, אולם בנדפס אות ה' אמר ר' יהודה בר אלעאי, ויש לתקן שם שז"ל בר' אלעאי. וכן בס' והזהיר (דף ק' ע"א) אשר העתיק דבריו מן התנחומא הנדפס (או מן גוף הילמדנו) הביא אמר ר' יהודה אמר ר' אלעאי ז"ל אמר ר' יהודה בר' אלעאי: (כט) השמש הזה נתון בתוך חיקו, וכ"ה בכ"י רומי, אולם נכון בגירסת כ"י רח"ט בתוך חיקו, וכן הוא בליקוט תלוא בשם התנחומא, וכן הוא בנדפס, וכן במדרש שו"ט מוזמר י"ט בפסוק בשרת עם ש' אהל צה, ר' פנחס בשם ר' אבה אמר השמש נתון בתוך, ולדעתי יותר נכון שז"ל גשתיקו, או גשתיקו, עיין פסיקתא פסקא אחריתא דסוכות (דף קפ"ט ע"א) וגשתיקו יש לו כשם שכתבי לשמש שם אהל צה, והוא יתן בתוך גשתיקו, ועיין

ביצד היו עושין את השמן, (ל) שנו רבותינו הזיתים שהיו עושין פירות יפין היו ניכרין להן, היו נופלין אותן וכותשין אותן, השמן הראשון שהיה יוצא היו מפרשין אותו למנורה, והשני לו למנחות, לקיים מה שנאמר שמן זית זך כתית למאור, (לא) אמר הקב"ה לישראל בעולם הזה הייתם זקוקים לאורו של בית המקדש, אבל לעולם הבא בזכותו של אותו הנר, אביא לכם את מלך המשיח שנמשל לנר, (לב) שנאמר שם אצמיח קרן לדוד [ערכתיו נר למשיחיו] (תהלים קל"ו), ולא עוד אלא שאני עושה לכם אורה, שכך אמר ישעיהו והיה ה' לך לאור עולם ואלהיך לתפארתך וגו' (ישעיה ס"ט):

[ז] וזה הדבר אשר תעשה להם וגו' (שמות כ"ט). (לג) וזש"ה כבוד חכמים ינחלו (מש"ג ג' לה), אלו ישראל, וכסילים מרים קלון (ס), אלו אומות העולם, ואימתי ינחלו ישראל את הכבוד, כשקיבלו את התורה מסיני, (לד) אמר ר' יוחנן ששים רבוא של מלאכי השרת ירדו עם הקב"ה לסיני, והיו נותנין עטרות בראש כל אחד ואחד מישראל, (לה) אמר ר' אבא בר כהנא כשעמדו ישראל על הר סיני ואמרו נעשה ונשמע, מיד חיבבן הקב"ה, ונתן לכל אחד ואחד מהם שני מלאכים, והיה האחד (לו) חוגר זייגו, והאחד נותן לו עטרה בראשו, אמר ר' סימון (לז) פורפירות הלבישן, שנאמר ואלבישך רקמה (יחזקאל ט"ו). ר' שמעון בן יוחי אומר כלי זיין נתן להם ושם הניפורש חקוק עליו,

הערות ותקונים

סס בהערה י': (ל) שנו רבותינו, תוספתא מנחות פ"ט: (לא) אמר הקב"ה לישראל בעולם הזה כו', לפני הסיום הזה נמצא בילקוט תורה רמז שע"ח בשם התנחומא מאמר גדול אשר איננו לפנינו המתחיל ד"ה אמרו ישראל לפני הקב"ה רבונו של עולם אתה אומר לנו שנאיר לפניך כו', משל למה הדבר דומה לפקח וסומא כו', וזה הוא מן התנחומא פ' בהעלתך, והילקוט ערשב יחד: (לב) שנאמר שם אצמיח קרן לדוד, אחר זה נמצא הוסיף כדפס סוף אות ח' וזאת תורה יבדלני ושם דרך ארצו ביצע אלהים (תהלים נ"ג), ר' מנחם בר יוסי אומר אלו מדליקים נרות לרבים במצואות האפליון, אמר רשב"ל מפני מה זכה שאול למלכות, מפני שסיה זקנו מדליק נרות לרבים כו', וזה נוסף מן וי"ר פ"ט אות ז', וכן נשנה בירושלמי שבועות סוף פ"ג ה"י (דף ל"ד ע"ד), אבל דברי התנחומא נובעים מן וי"ר, כי גם שם מובא מאמר בשם ר' מנחם ב"ר יוסי, רק כבטון אחר, ואולי יש לתקן כן בתנחומא כמו שהוא צו"ר: (לג) וזש"ה כבוד חכמים ינחלו, מובא בילקוט משלי רמז תתק"ה, ועל התחלת המאמר נרשם "מדרש", ומן ד"ה כבוד חכמים ינחלו אלו ישראל, הוא מהתנחומא, וכן מובא כדפס אות י"א, והמאמרים מאות פ' י' טפסו בהתנחומא הגדלם וליהא זכ"י שלפנינו: (לד) אמר ר' יוחנן ששים רבוא של מלאכי השרת, נשנה בפסיקתא דרב כהנא פסקא נחמו (דף ק"ד ע"ב) ובפסיקתא רבתי פ"א פסקא י' הדברות, ושם גורס וביד כל אחד ואחד עטרה לעשר זה כל אחד ואחד מישראל, ובגדפס שנאמר רכב אלהים רבותים אלפי שנאן (תהלים סח יח), וזה מיותר, וזה בפסיקתא שם בהתחלת הדרשה רכב אלהים אמר ר' אבהו דמן חיפא שטיני במשנתו עשרים ושנים אלף של מלאכי השרת ירדו עם הקב"ה על הר סיני כו', אבל לא יליף מפסוק זה לששים רבוא, וליהא גם בילקוט משלי שם: (לה) אמר ר' אבה בר כהנא, בפסיקתא רבתי שם ר' אבה בר כהנא בשם ר' יוחנן אמר מאה ועשרים ריבוא, ובפסיקתא דרב כהנא שם בטעות ר' אחא בשם ר' אחא, וז"ל ר' אבה בר כהנא, וע"ש בהערה ל': (לו) חוגר זייגו, ובפסיקתא רבתי מוסרו זוגא, והוא בטעות, וז"ל אוסרו זייגו, ופי' כלי זיין, ובילקוט משלי שם כראב חוגרו כלי זיין, ובפסיקתא רבתי שם אחר המאמר מר' אבה בר כהנא נמצא גם מאמר מר' הונא רבה לפרוין שאומר זכ"ל זיין, שנאמר מוכר מלכים פתח ויאסור אזור במתיהם (איוב יב יח), וז"ל כי ה' הונא אמר זוני הלבישם פי' חגורה, כי פירוש מלה זוני בזיוני ובזיוני זונה Zונה אזור וחגורה, (גירטט), ומובא בערוך ערך זן א' בשם הילמדנו והתה תלוה גם בפסיקתא נחמו, ומה שהביא בשם הילמדנו הוא המאמר מתנחומא הגדלם כי הגדלם מן' שמות הוא הילמדנו. ובפסיקתא שם בהערה ל"ב העירותיו כי חכמים פה בערוך איזם מלות, וכז"ל לזכרו זייגו ר' הונא אמר זוני, ושתי המלות מ"י אזור" נשמעו ממקומם וז"ל אחר סיום המאמר, כי המלות כמה דתימא כו' הם לשון הפסיקתא, ועיין גם ברבתי פ"ג פסקא אנכי אנכי, ומדרש תהלים מזמור ק"ג, ותנחומא כ"י פ' שלח בהוספה אות א', ותנחומא הגדלם שלח אות- י"ג, במ"ר פס"ז אות כ"ז, וילקוט תהלים רמז תתנ"ח, ותמצא טעמאות שונות אחת מרעותה, וראוי להשוותן יחד זמול זו. לדעת ר' אבה בר כהנא חוגרו זייגו, ולדעת ר' הונא חוגרו זוני (פי' חגורה), ולפנינו בתנחומא הגדלם חסר המאמר מר' הונא רבה לפרוין, ונמצא בפסיקתא נחמו שם גם ברבתי. וכן בתנחומא הגדלם אחר המאמר מר' סימון כתוב שם רבי הונא לפרוין אמר זוגאיות חגר להם שנאמר ואחבשך בשם, הסיום מהכתוב הוא בטעות, וז"ל שנאמר מוכר מלכים פתח ויאסור אזור במתיהם, ובתנחומא שם פירש המפרש בעל עץ יוסף בטעות זוגאיות פי' גור דין: (לז) פורפירות הלבישן

הוי כבוד חכמים ינחלו אלו ישראל שקיבלו את התורה, וכסילים מרים קלון, אלו אומות העולם, הקב"ה עושה להם קלון. (לח) (למ) אמר ר' שמואל כבוד חכמים ינחלו, אלו דוד ושלמה שבנו בית המקדש, וכסילים מרים קלון, אלו אומות העולם שהחריבוהו, הקב"ה עושה להם קלון, (ב) אמר ר' נחמן ראה מה כתיב אדני בעיר צלמם תבזה (תפלים ע"כ), (למ) למה בעיר, אלא המשל אומר במקום שהלספים מקפה שם הוא נתלה, לכך כתיב בעיר: (*מא) ד"א כבוד חכמים ינחלו, אלו משה ואהרן, וכסילים מרים קלון, אלו דתן ואבירים, למה בשעה שירד מן לישראל אמר משה איש אל יותר ממנו עד בוקר, ולא שמעו אל משה (מב) [ויותריו אנשים ממנו עד בקר (שמות טז י"ג), ומי היו אלו דתן ואבירים], (מג) אמר ר' לוי (מד) קלאנן (חיל) של תולעים היו יוצאים מתוך אהליהם: ד"א כבוד חכמים ינחלו, (מה) זה אהרן ובניו (מו) שנתבסמה הכהונה בידם על פי הדיבור, וזה הדבר אשר תעשה להם לקדש אותם וגו':

[ח] [וזה הדבר וגו'], וז"ה לעולם ה' דברך נצב בשמים (תפלים ק"ס פט), (מז) אמר ר' ברכיה הכהן (מח) מעולם היית נוהג עמנו במדת הרחמים, (מט) אימתי בשעה שהושלך אברהם אבינו לכבשן האש, היו המלאכים מריבין זה עם זה, מיכאל

הערות ותקונים

לזכרון, פ' ציוני $\sigma\sigma\sigma\sigma\sigma\sigma$ נגד תלת (פרופור): (לח) אמר ר' שמואל, כן הוא בכ"י רומי, וזילקוס משלי רמו התקל"ה נאמט (מאמר) אמר ר' שמואל, וזכ"ל רח"ס אמר ר' שמואל בר נחמן ראה מה כתיב ה' בעיר נלמס תבזה פתח אמר ר' שמואל והסר כל המאמר שלו עד אמר רב נחמן ראה כתיב, וזכ"ל זהו הליג אמר ר' שמואל בר נחמן, ובאמת דברי ר' שמואל לחוד ומאמר רב נחמן לחוד, ולריך להפריד הדברים ולהליג שם מאמר אמר ר' שמואל כמו שהוא בכ"י לפניו וזכ"ל רומי, וזנדרס חקר ג"כ שורה שלימה אחר שסיים מאמר אמר רש"י, וזכ"ל וכסילים מרים קלון אלו אומות העולם [אמר ר' שמואל כבוד חכמים ינחלו אלו ישראל שבינו את התורה מרים קלון אלו אומות העולם] שנטלו אפוסין שלהן מסיני, והשמיט מן אומות העולם עד אומות העולם, וזנדרס שם סיים מנין אמר ר' יוחנן שנאמר והגויס חרב יחרבו (שע"ה ס יב), הוי קרא חורב יחרבו מחורב יחרבו, הוי וכסילים מרים קלון, פי' בשביל שלא קיבלו התורה שיתנה בחורב יחרבו. והסיום הזה נמלא גם בתנחומא במדבר, מדרש במ"ר פ"א, וזיחשמי סוטה פ"ז דף כ"ה ע"ד ושם איתא ר' אבה בר כהנא בשם ר' יוחנן. ופי' אפוסין ציוני $\alpha\tau\phi\sigma\alpha\sigma\alpha$ גזר דין: (למ) אמר ר' שמואל, מוצא זילקוס משלי שם, ד"א כבוד חכמים ינחלו אלו דוד ושלמה, וכן הוא זנדרס, ומוצא בערוך ערך אלס בשם הילמדנו, והוא המאמר התנחומא הנדפס, (כי התנחומא הנדפס על שמות לקוח כולו מן הילמדנו): (ב) אמר ר' נחמן, זנדרס חקרים המלות, אמר היה חקר גם לפני זנדרס בערוך זלס: (מא) למה צעיר, מוצא זילקוס משלי שם, גם זילקוס תהלים רמו תת"ח בשם התנחומא, מוצא גם בראשית רבה סוף פ"ג: (*מא) ד"א, מוצא זילקוס משלי שם: (מב) ויותריו וגו', ומי היו אלו דתן ואבירים, הוספתי ע"פ התנחומא הנדפס, וכן בכ"י פ' בשלח אות כ"ד ויותריו אנשים דתן ואבירים, וכן מוצא ברש"י (בשלח ס"ז כ'), והוא לקוח מהתנחומא כ"י: (מג) אמר ר' לוי, וכ"ה בכ"י רומי, אבל בכ"י רח"ס וזנדרס אמר ר' יהושע דסיקין בשם ר' לוי: (מד) קלאנן חיל של תולעים היו יוצאים מתוך אהליהם, הסגרת מלת "חיל" כי היא הוספת המעתיק, וליתא בכ"י רומי וזכ"ל רח"ס, וזכ"ל רומי בפעוה קלאנן נתחדרו אותיות נו ועשעו ט, וזכ"ל רח"ס בפעוה קלאנן של תולעים, ז"ל קלאנן, וזנדרס הגירסא מהו וירס תולעים ויבאש (שם) היתה קלאנן של תולעים וילאין מתוך אהליהם של דתן ואבירים, ונכנסין לתוך אהליהם של ישראל הוי וכסילים מרים קלון, ע"כ. ודרש קלון כמו קלאנן, ודברי התנחומא הנדפס (שהוא הילמדנו מספר שמות), מוצא בערוך ערך קלן ב', וכתב שם המוספי פי' המון הבא בבהלה ובהפזון ע"כ. ולדעתי הוא כמו קולנין המוצא בערוך ערך קל ה' בשם הפסיקתא פסקא ויהי בחצי הלילה (דף סו ע"ב), ואחר כך הביא עליהן קולנין, ועיין בפסיקתא שם הערה פ"ז: (מה) ד"א זה אהרן ובניו, לפני זה נמלא עוד בתנחומא הנדפס ד"א כבוד חכמים ינחלו זה שבט הלוי, וכסילים מרים קלון זה קרח ועדתו: (מו) שנתבסמה הכהונה בידם, בכ"י רומי בפעוה שנתבסמה, וזכ"ל שנתבסמה, וכ"ל שנתבסמה, כמו שהוא לנכון בתנחומא הנדפס אות י"א, גם הגירסא שם שנתבסמה כהונה גדולה על פי הדבור: (מז) אמר ר' ברכיה הכהן, כן הוא בכ"י רומי וכ"ל רח"ס, וזנדרס אות י"ב הגירסא אמר ר' ברכיה הכהן בר' ז"ל ברבי: (מח) מעולם היית נוהג עמנו במדת הרחמים, וזנדרס הג' לעולם תהא טובא עמנו במדת רחמים, ויש לתקן כמו שהוא לפניו, ועיין בפסיקתא רבתי פ"א רבי תנחומא בר אבה אמר מהו לעולם ה', אמר דוד רצון העולמים לעולם אין אהרן בא עלינו דקין אלא במדת רחמים, אלולי כך לא היינו יכולין לעמוד אפילו עשה אהרן, לעולם אלהים אין כתיב כאן, אלא לעולם ה', כמה את דגנו בזה מדה של רחמים ט': (מט) אימתי בשעה שהושלך אברהם אבינו לכבשן האש, מוצא זילקוס תהלים רמו תתע"ז בשם התנחומא, ועיין פסחים ק"ה

אומר אני ארד ואציל אותו, וגבריאֵל אמר אני ארד ואציל אותו, אמר הקב"ה אני ארד בכבודי ואציל אותו, שנאמר אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים וגו' (מלאכי טו ז). אמר להן לבני בניו אתם מצולין, כיון שירדו חנניה מישאל ועזריה לכבשן האש, (ג) ירד המלאך והצילן, באותה שעה אמרו המלאכים, (נא) לעולם ה' דברך נצב בשמים (ספ"ט טז), כוננת ארץ ותעמוד (ספ"ט טז), אתה הוא קיומו של עולם: ד"א ותעמוד, תעמוד בדבריך, באיזה דבר, בדבר אשר דברת לאהרן שתהא הכהונה (גב) מתבסמת בידו:

[ט] וזה הדבר אשר תעשה להם. (גג) להם אתה עושה ולא לאחרים, התחיל ללמדן האיך יהיו מטהרין ואוכלין בקדשים, (גד) היאך יהו מובלין ואוכלין בתרומה, לקדש אותם לכהן לי, (נה) אמר ר' מני בשם ר' אליעזר כל מקום שנאמר לי, (נו) לעולם ולעולמי עולמים, בכורות לעולם, שנאמר כי לי כל בכור (ממנו ג יג), הכסף והזהב לעולם, שנאמר לי הכסף ולי הזהב (מני ג ח), המלכות לעולם, שנאמר כי ראיתי בבניו לי מלך (ש"א טו ה), והארץ לעולם, שנאמר כי לי הארץ (ויקרא כה כג), וישראל לעולם, שנאמר כי לי בני ישראל (שפ"ט טז), והלויים לעולם, שנאמר והיו לי הלויים (ממנו ג יב), הכהונה לעולם, שנאמר לכהן לי (שמות כה א):

[י] וזה הדבר אשר תעשה להם וגו'. לקח פר אחד בן בקר (ספ), (גז) במקח ולא מן הגזל ואילום שנים (ספ), (נח) איל מכאן ואיל מכאן והפר באמצע, למה ג' כנגד ג' (נח) הדרי עולם, פר כנגד אברהם, ואל הבקר רץ אברהם (בראשית יח ז), ואילום שנים [תמימים] (שמות ספ),

הערות ותקונים

ק"ה ע"א, ב"ר פמ"ד, שמ"ר פ"ח, ובחזית פ"א פסוק עד שהמלך, ובש"ס ממונר ק"ו, ותמלא חלפי נוסחאות: (ג) ירד המלאך והצילן, בנדפס סיים שנאמר ענא נבוכדנצר ואמר בריך אלההוין די שדרך מישר ועד ננו די שלח מלאכיה וטיבי לעבדוהי די התרחיט עלוהי (דניאל ג ח): (נא) לעולם ה' וגו', אתה הוא קיומו של עולם, בנדפס נוסף לעולם ה' דברך נצב בשמים לדור ודור אמנתך, לדורי דורות קיימת אמנתך שאמרת לנו שאנו יורדין ומצילין לבני בניו של אברהם, כוננת ארץ ותעמוד למשפטין עמדו היום, במשפט בראת את הכל, שנאמר בראשית ברא אלהים, ד"א למשפטין עמדו היום, אפילו היום במשפט הוא יואל, שנאמר צבור צבור משפטו יתן לאור (פסיוס ג ה), למשפטין עמדו היום, המה יאכדו ואתה חמדו, אתה הוא קיומו של עולם, ד"א ואתה תעמוד, אתה תעמיד אלהים: (גב) מתבסמת בידו, ככ"י רומי מתבססת ונ"ל מתבססת, ונמלא לנטון ככ"י רח"ס ונדפס ונס' והזכיר (דף ק ע"א), ועיין לעיל הערה מ"ז: (גג) להם אתה עושה, מוצא בנדפס את י"ג, ונס' והזכיר דף ק ע"א, ושם נוסף „לשכט הזה את עושה ולא לאחר": (גד) היאך יהו מובלין ויובלין בתרומה, בנדפס ונס' והזכיר יתן ויובלין ויובלין בתרומה, נס במקום מולמדין ו"ל מטהרין: (נה) אמר ר' מני בשם ר' אליעזר, בנדפס את י"ג היה כתוב ג"כ כל המאמר מר' מני כמו לפניו ככ"י, וכן נמלא באמת בדפוס קאטשאניטאל בדפוס וויניציא, נס בס' והזכיר (דף ק ע"א) אשר העתיק מן התנחומא הנדפס או מהילמדנו, אולם המדפיס דפוס מאנטובה השמיט סיום המאמר, ושאר רק התחלתו „כל מקום שנאמר לי לעולמי עולמים". ורשם „לעיל דף לט ע"ב" וכוונתו כי נמלא כבר בס' תרומה דפוס מאנטובה דף לט ע"ב (הוא בראת ג'), ובדפוס וויניציא המאמר הזה מפ' תורה הוא דף לו ע"ב, ורשם ג"כ כמו המדפיס דפוס מאנטובה „לעיל דף לט ע"ב" דף לו רשם „לעיל דף לט" והלך אחר המדפיס דפוס מאנטובה כעור באפילה, ולא ידע כי המדפיס כוון אל דפוס שלו במאנטובה דף לט ע"ב, ונס המדפיס דפוס פראנקפורט רשם דף לג ע"ב „לעיל דף לט ע"ב" וזה מעוות לא יוכל לתקון, והמדפיס האחרונים השמיטו „לעיל דף לט ע"ב" רק הסגירו כל המאמר מר' מני כאילו מיותר הוא, ובאמת יש שיטתיים במאמר, פה נאמר כל מקום שנאמר לי הוא לעולם ולעולמי עולמים, ושם הביא כל מקום שנאמר כי לי בעולם הזה ובעולם הבא, גם יש שיטתיים הרבה בראיות מהכתובים: (גז) לעולם ולעולמי עולמים, כי הוא גם ככ"י רומי ובכ"י רח"ס ונס בנדפס, אצל לעיל בס' תרומה את ג' וכן בנדפס תרומה את ג' איתא כל דבר שנאמר לי בעולם הזה ובעולם הבא, ובעל ספר והזכיר (דף ק ע"א) הביא גם כסס ר' מני כל מקום שנאמר כי לי בעולם הזה ולעולם הבא, וזה גורם מדגשטיה כי בנדפס קאטשאניטאל בדפוס וויניציא הביא כל המאמר והראיות מהכתובים אשר השמיט המדפיס דפוס מאנטובה (עיין הערה נ"ה) וכתיב ג"כ כמו לפניו ככ"י: (גז) במקח ולא בגזל, בנדפס נשמע מלת „במקח" ונשארו רק המלות „ולא מן הגזל, ודרש לקח במקח, וכן ולקחתם לכם דורש בפסיקתא פסקא ולקחתם לכם (דף קפא ע"ב) במקח ולא בגזל: (נח) איל מכאן ואיל מכאן והפר באמצע, בנדפס סיים „השמיטם בגבעה" ובדפוס מאנטובה „כגבעה", ובס' והזכיר לא הביא זה: (נח) הדרי עולם, ככ"י רח"ס הדרי עולם, אולם ככ"י רומי ונדפס

[כנגד] יצחק ויעקב, ולחם מצות (שמות כט ז), (ב) בזכותם אברך הלחם. (סא) אמר ר' חייא בר אבא כשהיו הקרבנות קריבין היתה (סב) סאה ארבלית עושה סאה סולת, סאה קמה, סאה קיבר, סאה סובין, סאה מורסן, (סג) סאה גבוניים, אבל עכשיו אדם מוליך סאה חטים למחון, ואינו מביא אלא כשהוא מוֹרֵץ יותר מעט, (סד) למה שבטל לחם הפנים, ראה מה היו הקרבנות שהיו קריבין על גבי המזבח (סה) יפין להם, שכל מה שהיה קרב ממינו היה מברך את מינו, אמר ר' חייא בר אבא אפילו עיקרו של מזבח לא נעשה אלא בשביל כפרתן של ישראל, למה נקרא שמו מזבח, מ' שהוא מוחל עונותיהם של ישראל, ו' שהוא זכרון טוב לישראל, ב' שהוא ברכה לישראל, ח' שהוא חיים לישראל, לחם המצות ולחם הפנים היו מברכין את הלחם, וביכורים היו מברכין (סו) את פירות האילן, מעשה בר' יונתן בן אלעזר (סז) שהיה יושב תחת תאנה אחת, והיתה התאנה מלאה תאנים יפות, ירד מל והיו התאנים שואבים דבש, והיה הרוח מנבלן בעפר, באתה עז אחת והיתה מנשפת חלב בדבש, וקרא לתלמידים ואמר להם בואו וראו (סח) דוגמא מעין העולם הבא, וכל כך למה שהיו הקרבנות קריבין, מעשה בבופר אחד שהיה עולה לירושלים בכל שנה ושנה, והכירו אותו בני ירושלים שהיה גדול בתורה, אמרו לו מול לך חמישים זהובים בכל שנה ושנה ושב לך אצלינו, אמר להם יש לי גפן אחת (סט) והיא יפה לי מכולן, והיא עושה לי (ע) שלש דיפריאות בכל שנה, ושש מאות חביות היא עושה בכך שנה, הראשונה היא עושה שלש מאות, ושניה מאתים ושלישית סאה, ואני מוכר אותם בדמים יקרים הרבה, וכל השבח הזה לירושלים, בשביל ניסוך היין שהיו מקריבין, כיון שביטלו נמנעו כל המזבחות הללו,

הערות ותקונים

ובנדפס לנכון הררי עולם וכן' והזכיר הרי עולם: (ב) זכותם אברך את הלחם, וכן הוא בכ"י רומי, ובנדפס ובכ"י רח"ס זכות לחם מצות אברך את הלחם: (סא) אמר ר' חייא בר אבא, וכן הוא בכ"י רומי וכ"י רח"ס, וכן מובא בזילקום חקוק רמז תקס"ה בשם התנחומא, וזילקום שם מהפך סדר המאמרים, וכן בירושלמי פאה פ"ז ה"ד (ק כ ע"א) וסוטה פ"א ה"ח (דף יז ע"ב), ופ"ט ה"ד (דף כד ע"ב), אולם בנדפס נשמטה אמר ר' הונא בר אבא וז"ל ר' חייא בר אבא, וכן מובא לנכון בספר והזכיר אשר העתיק הדברים מהתנחומא והנדפס: (סב) סאה ארבלית, וכן הוא בכ"י רומי, ובכ"י רח"ס ארכלות, ובנדפס ארכלית, ובספר והזכיר (דף ק ע"ב) ארבלים, והנוסחא שלמינו נכונה, ובכ"י רומי נרשם בלדו על סאה ארבלית, כאשר ינוע בכברה ת"י כמה דמחורין בארבלא קן פי' הערוך" אולם שם מקום הוא, וכן הוא בירושלמי שם שרמתי בהערה שלפניה, וכן מובא לנכון בשם הילמדנו בערוך ערך גן, והוא עיר ארבל בגליל, ובכ"י רומי נרשם בלדו על סאה ארבלית, כאשר ינוע בכברה ת"י כמה דמחורין בארבלא קן פי' הערוך" אולם שם מקום הוא: (סג) סאה גבוניים, בכ"י רח"ס נשמטה גבוניים, וז"ל גבוניים, ובכ"י רומי גבינין, ובנדפס גבינים, וכן בס' והזכיר גבוניים, וכן מובא בערוך ערך גן ב' בשם הילמדנו, והוא המאמר מתנחומא ה'נדפס, וכתב פי' מורסן עבה היואל מן הקמת, וכן בירושלמי פאה שם סאה גבינין, אולם בירושלמי סוטה פ"א ה"ח ופ"ט ה"ד חקרים המלות, "סאה גבינין" גם חקר בסוטה פ"ט "סאה סולת", וזילקום חקוק שם היה סאה אחד [עשה] חמש סאין, והשמיט מלת "ארבלית" גם השמיט "סאה גבוניים" כי הביא רק חמש והביא כלשון הבבלי כתובות ק"ב ע"א סאה ביהודה היתה עושה חמש סאין, סאה קמה סאה סולת סאה סובין סאה מורסין וסאה קיטוריא וע"ש בפרשת: (סד) למה שביטל לחם הפנים, בנדפס טקף, ולחם מזות וחלות מזות בזכות שרה לזשי ועשי עונות (בראשית יח), ובכ"י והזכיר סיים עוד ומלות אפה ויאלכו (שם יג ג): (סה) יפין להם, המלות האלה נשמטו בנדפס, ומובא גם בס' והזכיר: (סז) את פירות האילן, וכן הוא בכ"י רומי וכ"י רח"ס וזילקום, וכן בנדפס דפוס קאטשטאנינא וויניציא מאכטובה ווירווה, אולם בדפוס פראנקפורט הלני "לח פירות הארץ" וכונו קן הוא בכל הדפוסים האחרונים: (סז) שהיה יושב תחת תאנה, בנדפס נוסף "זימות הקיץ" ובכ"י והזכיר (ק' ע"ב) "להסתוכן בללה מן החמה זימות הקיץ": (סח) דוגמא מעין העולם הבא, בס' והזכיר סיים שנאמר והיה ביום ההוא יספו ההרים עפים והגבעות תלכנה חלב (ויאל ד יח) וזה ליחא גם בנדפס: (סט) והוא יפה לי מכולן, בנדפס והוא חביבה עלי מכל מה שאחם עתים: (ע) שלש דיפריעות, בכ"י רומי ג' דופריות, בכ"י רח"ס ג' דופריאות, ובנדפס שלש רפירות וזילקום חקוק רמז תקס"ה ג' דופריאות, ובכ"י והזכיר (דף קא ע"א) שלש דפריות, ויש לתקן שגריך לומר דו: ראות ומלת "שלש" הוא מיותר, והמלה מורגלת במשנה. עיין ערוך ערך דיופרא שהביא לשון המשנה כל השיתין פטורין. חוץ משל דיופרא, ובגמרא עירובין י"ח ע"א אמרו גל השיתין פטורין חוץ מן הדיופרא, מאי דיופרא, אמר עולא אינן העושה דיו פירות בשנה, פירש"י סועיין

ואתה מוצא כיון שגלו ישראל לבלב, (עא) היה אומר להן עזרא, עלו לארץ ישראל, ולא היו רוצין, אמר הקב"ה כשהייתם מקריבים לחם הפנים הייתם זורעים מעט ומביאים הרבה, (עב) אבל עכשיו זרעתם הרבה והבא מעט, (עג) אכול ואין לשבעה, (עד) שתי ואין לשכרה (תי א ו), משיבטל ניסוך היין, לבוש ואין לחום לו (ס), (עה) משיבטלו בגדי כהונה, (עו) אמר הנביא כי תאנה לא תפרח (תקין ג י), משיבטלו את הביכורים, ואין יבול בגפנים (ס), משיבטלו הנסכים, כחש מעשה זית (ס), משיבטל שמן זית למאור, ושדמות לא עשה אוכל (ס), (עז) מהו ושדמות, ושדי בהמות, משיבטלו הבכורות, גור מסכלה צאן (ס), משיבטלו התמידין, (עח) ואין בקר ברפתים (ס), משיבטלו הפרים. (עט) אמר ר' שמעון בן גמליאל מיום שחרב בית המקדש אין יום שאין בו קללה, (פ) שנאמר ואל זועם בכל יום (תהלים י י), אבל לעולם הבא הקב"ה מחזיר את הברכות שהייתה עושה, שנאמר ואתם הרי ישראל ענפיהם נתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל כי קרבו לבוא (ישעיהל לו ח): חסלת פרשת תצוה

פרשת כי תשא

[א] כי תשא את ראש בני ישראל וגו' (שמות ל יב), (א) וז"ה שררך אגן הכהר אל

הערות ותקונים

טוענין ז' פעמים בשנה, והמוספי כתב שס פי' בל"ו $\delta\epsilon\phi\epsilon\sigma\sigma\epsilon\varsigma$ אינן מוילי שני פעמים, ע"כ, ובעל ענפי יסודה בס' והזכיר בראותו הגי' דפריות הביא כי בתנחומא הגי' רפאיות, וזילקוט פריפאות ודוחק עלמו לבארה, ובזמנת כולס בעשות, גם זילקוט שכתב המלה וז"ל דופריאות, ומלת שלש יש לחמוק מן הספר: (עא) היה אומר להן עזרא עלו לארץ ישראל כו', אמר הקב"ה כשהייתם מקריבים כו', אבל עכשיו זרעתם הרבה כו', בנדפס הלשון משושב, וס' איתא אמר להן עזרא זרעתם הרבה, וזה טעות המעתיק כי הכתוב הזה הגי' אמר, רק יש לתקן כמו שהוא בז"ל, אמר הקב"ה כו', אבל עכשיו זרעתם הרבה וגו' כמו שהוא לפנינו, וגם בס' והזכיר הלשון משושב, וס' יש לתקן וז"ל, וכשגלו ישראל לבבל אמר להם עזרא [עלו לארץ ישראל, ולא היו רוצין, אמר הקב"ה כשהייתם מקריבים לחם הפנים, הייתם זורעים מעט ומביאים הרבה, אבל עכשיו] זרעתם הרבה כו': (עב) אבל עכשיו זרעתם הרבה והבא מעט, בנדפס סיים "משבטל לחם הפנים": (עג) אכול ואין לשבעה, בנדפס סיים, משבטל ניסוך היין, וכן הוא בנדפס, ובס' והזכיר שכתב הלשון, וז"ל זרעתם הרבה והבא מעט (משבטל) [משבטל] לחם הפנים, אכול ואין לשבעה משבטל ניסוך המים, (ובטעות תיקן שם הרב בעל ענפי יהודה שז"ל היין) שתי ואין לשכרה (חסר משבטל ניסוך היין) משבטל בגדי כהונה לבוש ואין לחום לו (ז"ל להיפק לבוש ואין לחום לו משבטל בגדי כהונה), משבטלו התמידין והמשתכר משתכר אל צדור נקוב [גם פה ז"ל להפק והמשתכר משתכר אל צדור נקוב משבטלו התמידין]: (עד) משבטלו בגדי כהונה, בנדפס סיים אחר זה והמשתכר משתכר אל צדור נקוב משבטלו התמידים של צדור: (עו) אמר הנביא כי תאנה לא תפרח, מוצא זילקוט חזקוק רמז תקס"ה בשם התנחומא: (עז) מהו ושדמות, ושדי בהמות משבטלו הבכורות, זילקוט חזקוק שם נמלא הוספה, ד"ה ושדמות השדות לא עשה אוכל משבטל לחם הפנים": (עח) ואין בקר ברפאים משבטלו הפרים, בנדפס משבטלו הפרים שהיו קריבין, וזילקוט שם הגירסא משבטלו הקרבנות, ובס' והזכיר הביא ג"כ ואין בקר ברפתים משבטלו הפרים, והרב בעל ענפי יהודה כתב שם בהערה ו' "ייתא לא בתנחומא ולא זילקוט" ובזמנת נמלא לנכון כמו שהביא: (עט) אמר רבן שמעון בן גמליאל מיום שחרב בית המקדש כו', משנה סופה פ"ט (דף מח ע"א), ובתנחומא הנדפס אמר רשב"ז מסוס ר' יהושע אומר הוא משנה שצירושלמי שם, ובמשנה שצבזבז רשב"ז אומר העיר ר' יהושע: (פ) שנאמר ואל זועם בכל יום, כבבלי יתא הסיים הזה, רק בגמרא ירושלמי (בבבא פ"ט דף כד ע"ב), ועיין במדרש שזחר טוב מזמור ו' בפסוק אלהים שופט זקק, והנה אחר הסיים מהכתוב שנאמר ואל זועם בכל יום נמלא נוסף בתנחומא הנדפס, אמר ר' זעירא הראשון קיים" זה נובע מירושלמי סופה שם, כתיב ואל זועם בכל יום אמר ר' זעירא ראשונה ראשונה מתקיימת, הרב בעל קרבן העדה כתב ראשונה ראשונה לרות וקלות הראשונים עכשיו שאין בית המקדש מתקיימת במקל, ז"ל ראשונה ראשונה מתקיימת בתמים, וכי אפשר לעמוד בכן, אלא יראה שהראשונים מהבטלות א"כ, והרב בעל ידי משה כתב ראשונה ראשונה מתקיימת כלומר טוב היה להתקיים ראשונה דכל יום קללתו מרובה משל חבירו, ע"כ, ובתנחומא שם אחר ההוספה שהבאתי נמלא הוספה שיהא אמר ר' יהודה בר אבא ראשונה ראשונה ארץ ישראל כו', עיין פסיקתא דרבנן ירמיה (דף קיד ע"א) ובהערה ע"ו והערה פ"א, ובפסיקתא רבתי פ"א אמר ר' יהודה ברבי הלעלי שבע שנים היתה ארץ ישראל בוטרת גנפרית:

(א) וז"ה שררך אגן הכהר, מדבר בסנהדרין, מוצא זילקוט שה"ש רמז התקל"ב, מן המאמר המתחיל

יחסר המזוג (ס"ה ז' ג'), מדבר בסנהדרין של ישראל שהיתה נתונה (ב) באמצעי של בית המקדש בלשכת הגזית שנמשל בשרר, מה השרר הזה נתון באמצע הגוף, כך היתה סנהדרין של ישראל נתונה באמצע בית המקדש: ד"א שררך, מה השרר הזה כל זמן שהתינוק נתון במעי אמו (ג) השרר שלו ממנו חי הוא, (ד) כך ישראל חיינ מסנהדרין, לפיכך נמשלו בסנהדרין בשרר, (ה) מהו אנן הסהר, פתרון של פרגמטיא, (ו) (הסהר כמו הסוחר), (ז) כל מה שצריך הוא יוצא מתוכו, ואין הלשון הזה אלא לשון פתרון, שנאמר ויקח משה חצי הדם וישם באגנות (שמות כד ו). ד"א שררך אנן הסהר, (ח) אבין בר רב חסדא אמר מהו אנן הסהר כחצי הירח, שקורין לירח סיהרא, אנן הסהר, (ט) שנו רבותינו סנהדרין היתה (י) כחצי גורן עגולה, אל יחסר המזוג, שאינן חסירין אחת משלשתן, (יא) המזוג מי שהוא מזוג כראוי, מזוג שלישי של כוס יין, וב' חלקים מים, כך היתה סנהדרין יושבת מתמיד של שחר, עד תמיד של בין הערבים, שלא היה אחד מהם נפנה לצרכו, ומה היו עושין, כשהיה אחד מהם רוצה לצאת, (יב) היה סופר אם היו כ"ג היה יוצא, ואם לאו לא היה יוצא, שכתוב אל יחסר המזוג, ולא היו חסרים אחד משלשתן, לפיכך אל יחסר המזוג: [ב] במנך ערמת חטים (ס"ה ז' ג'). (יג) אמר ר' יוחנן ערמת חטים זו תורת כתנים,

הערות ותקונים

ד"א שררך אנן הסהר בשם התנומא, ומובא בתנומא הגדפס אות ב', ושם הגירסא שררך זה סנהדרין, ולמה נקראו שרר, מה השרר הזה נתון באמצעו של ארס, כך סנהדרין יושבין בלשכת הגזית שהוא באמצע בית המקדש, ומובא בערוך ערך שרר בשם הילמדו, והוא המאמר מתנומא הגדפס, וכן נשנה בפסיקתא רבתי פ"ג פסיקא כי תשא, ושם מתחיל "כך פתח רבי תנומא בי רבי אבא זה הוא שנאמרה ברוח הקודש ע"י שלמה שררך אנן הסהר כו", ושם הוא קאת בסגנון אחר ממה שהוא לפנינו, וגם במדרש שמ"ר ריש פל"ט "כך פתח ר' תנומא בר אבא שררך אנן הסהר וגו' וכל הפתוחות כולן ענין הכתוב בפרשיות". קצר הסופר כי כבר הוא בפסיקתא רבתי, וכן מובא בגדפס אות ב', חזית פ"ג פסוק שררך אנן הסהר, תנומא במדבר ובמ"ד פ"א אות ד' נקטת שינויים: (ב) באמצעי של בית המקדש, עיין בפסיקתא רבתי שהיתה יושבת בירושלים שירושלים היא אמצעיתו של עולם, ועיין יומא כ"ד ע"ב, ועיין במאיר עין הערה ט"ו שהביא נוסחאות שונות במאמר הזה: (ג) השרר שלו ממנו חי הוא, בגדפס "פיז סתאס ומן השרר הוא אוכל" וברבתי מה הטיבור הוא חייו של הטיבור: (ד) כך ישראל חיינ ומסנהדרין, בגדפס כך ישראל אין אוכלין אלא מסנהדרין, ר"ל בזכותן, שהן יושבין ועוסקין בעוה"ב, וכן מפורש ברבתי כך כל העם הזה היה "ז"ל חיינ] צבותא של סנהדרין שהיו יושבין ועוסקים בהלכות התורה, ובחזית כי אין ישראל יכולין לעשות דבר חוץ מצבותא שלהם: (ה) מהו אנן הסהר פתרון של פרגמטיא, כי מובא ג"כ בילקוט שם"ש ע"ב בשם התנומא, וליחא בגדפס, ושם הוא בסגנון אחר, אנן מהו אנן עגול אף כך סנהדרין היתה כחצי גורן עגולה שדומה לסוחר, מה הסוחר כל דבר שאת לריך את מוצא בו, כך סנהדרין מסהרין ומטהרין פוסלין ומכשירין מתירין ואוסרין, אולם בפסיקתא רבתי ג"כ בסגנון אחר ובהרחבת לשון, ועיין במאיר עין הערה י"ח שהביא גירסת הילקוט משה"ש, וכתב ונרשם עליו מהתנומא וחשב שהילקוט כוון לתנומא הגדפס, ובאמת הילקוט הביא תמיד רק התנומא כ"י שלפנינו, ומה שהביא שם הוא לשון התנומא כ"י שלפנינו, והרב הגדול ר' מאיר איש שלום ראה לבאר דברי הילקוט שהביא פתרון של פרגמטיא, ודחק עמו לבאר שר"ל שלחן של פרגמטיא, ע"ש, אולם המאמר מהילקוט הביא הרב הגדול מהרי"מ ז"ל בספרו בייטרענע ח"ה ל"ד כ"ו וכתב פתרון אף יותר נכון פתרון היה המלה הרומית patera: (ו) הסהר כמו הסוחר, כמסרתי כי הוא האספה המעתיק, וליחא כ"י רומי וכ"י רח"ס ובילקוט שם"ש בשם התנומא: (ז) כל מה שצריך, בילקוט בטעות כלומר שצריך הוא יוצא ממנו, ז"ל כל מה שצריך: (ח) אבין בר רב חסדא אמר מהו אנן הסהר כחצי הירח שקורין לירח סיהרא, וכן בפסיקתא רבתי אבין בן חסדא אמר מהו אנן הסהר כחצי הירח] קורין לירח סיהרא, ובמדרש חזית שם אנן הסהר אדרס לאהראל אבון בר חסדי אמר אית אחרין דקריין וגוהון לאהראל סהרה, וכן בת"י תרגם ירח וזיהורא: (ט) שנו רבותינו סנהדרין היתה כחצי גורן עגולה, משה סנהדרין דף לו ע"ב: (י) כחצי גורן עגולה, ברבתי שם שלא היו יושבים בוטרנוגין שורה ארובה אלא אסטרונגיון כחצי גורן עגולה כדי שיהיו רואין זה את זה, המלות "שורה ארוכה" כחצי גורן עגולה" הם האספה המעתיק לבאר המלות, ובאמת טרינוגין פ"י ציוני פרגמטיא צבל שלם שזית (רביימשק), ופי' אסטרונגיון סגלגלעןעסדקס עגול (רונד): (יא) המזוג מי שהוא מזוג כראוי מותג שלישי של כוס יין כו', עיין חוס' סנהדרין י"ד ע"ב ד"ה אל יחסר המזוג ובגדה דף יט ע"א: (יב) היה סופר אם היו כ"ג היה יוצא, בגדפס רואין אם יש שם כ"ג יוצא, ומובא בערוך ערך מזוג בשם הילמדו, והוא המאמר מתנומא הגדפס, כמו שאין המזונה פחות משליש יין, כך סנהדרין הגדולה שהם שבעים ואחד, אם לא בשאר השליש שהם כ"ג אסאך ללאת: (יג) אמר ר' יוחנן ערמת חטים זה תורת כתנים, מובא בילקוט שם"ש

שְׁבוּלָה חַמְאוֹת וְאַשְׁמוֹת, חַמְאוֹת הוּא, אִשָּׁם הוּא, (יֵד) וְהוּא נִתּוּן בְּאַמְצַע תּוֹרָה, וְכוּלָּה חַמְאוֹת וְאַשְׁמוֹת, הוּי בְּטַנְךְ עֵרַמַת חַמִּים וְגו', (טו) אָמַר רִישׁ לְקִישׁ לְמַה נִּמְשָׁלָה בַחַמִּים, אֲלֵא מַה הַחַמִּים הִלְלוּ כּוֹלֵם עוֹלִים בְּמַדָּה, כֵּךְ הוּי יִשְׂרָאֵל כּוֹלֵם עוֹלִים בְּמַנְיִן, הַזְקִינִים וְהַחֲסִידִים וְהַחֲכָמִים (טז) וְכֹל יִשְׂרָאֵל עוֹלִין בְּמַנְיִן: בְּטַנְךְ עֵרַמַת חַמִּים, (יז) אָמַר רַב אִידִי וְהֵלֵא (יח) עֵרִיבָה שֶׁל אִיסְטְרוּבִילִין יִפָּה מִשָּׁל חַמִּים, וְהוּא אָמַר בְּטַנְךְ עֵרַמַת חַמִּים וְגו', (יט) אֲלֵא אֵין הָעוֹלָם יִכּוֹל לְעוֹמֵד עַל אִיסְטְרוּבִילִין, אֲבֵל יִכּוֹל הוּא לְעוֹמֵד עַל הַחַמִּים, לִכְךָ כְּתִיב בְּטַנְךְ עֵרַמַת חַמִּים וְגו': (כ) אָמַר ר' יִצְחָק (כא) אֵין אֲדָם מוֹנֵה עַל בֶּן בֵּיתוֹ לֹא (כב) מִשְׁפָּלוֹת שֶׁל זָבֵל, וְלֹא שֶׁל מוֹץ, וְשֶׁל קֶשׁ, וּמַה מוֹנֵה עַל בֶּן בֵּיתוֹ, מִשְׁפָּלוֹת שֶׁל חַמִּים, לֹא מִשְׁפָּלוֹת שֶׁל זָבֵל, מַה עוֹשֶׂה, מִמַּחָה אוֹתוֹ בְּמִים, וְכֵן דוֹר הַמְּבוּל מַה כְּתִיב בּו, וַיֹּאמֶר ה' אֲמַחֶה (בְּאַשְׁמֵי ו' ז'). וְלֹא מִשְׁפָּלוֹת שֶׁל מוֹץ, וּמַה עוֹשֶׂה, מוֹרָה אוֹתוֹ לְרוּחַ, וְכֵן דוֹר הַפְּלָגָה יוֹפֵץ ה' אוֹתָם (ס יא ט). וְכֵן חִבְלוֹת

הַעֲרוֹת וְתַקּוּנִים

סָס, וְדוֹרָשׁ כְּמוֹ עֵרַמַת שֶׁל חַמְאוֹס, וְכֵן מְפָרֵשׁ בְּפַסְקִיתָא רַבְתִּי אָמַר ר' יוֹחָן עֵרִימַת חַמְאוֹס, וְכֵן בְּחִזִּית עֵרִימַת חַמִּים עֵרִימַת שֶׁל חַמְאוֹס: (יֵד) וְהוּא נִתּוּן בְּאַמְצַע תּוֹרָה, ז' סְפָרִים מַכְאֵן וְז' סְפָרִים מַכְאֵן, וְכַתּוּבָה זֶה נוֹסֵף זֶה תּוֹרַת כְּהֵינִס, מַה כְּרַם זֶה הַלֵּךְ מַכְאֵן וְהַכְרֵשִׁים מַכְאֵן וְהַלֵּךְ בְּאַמְצַע, כֵּךְ תּוֹרַת כְּהֵינִס שְׁנֵי סְפָרִים מַכְאֵן וְשְׁנֵי סְפָרִים מַכְאֵן הוּא בְּאַמְצַע: (טו) אָמַר רִישׁ לְקִישׁ, וְכֵן הוּא בְּכ"י רוּמִי וְזִילְקָט שֶׁה"ש, אֹלֵם ש"פ רַח"ס וְכוּ' מוֹמָר ז' בְּנִדְפָס אָמַר ר' שַׁמְעוֹן בֶּן לִקְוֶס וּמוֹבָא גַם זִילְקָט ר"ש פ' כ"י תַּשָּׁא רַמּוֹ ש"פ, וְגַם שֶׁ הַגִּי' אָמַר רִישׁ לְקִישׁ: (טז) וְכֹל יִשְׂרָאֵל עוֹלִין בְּמַנְיִן, בְּנִדְפָס בְּשַׁעוֹת הַזְקִינִים וְהַתְּלָמִידִים וְהַחֲסִידִים מַנְיִן בְּטַנְךְ עֵרִימַת חַמִּים, וְלֹא עוֹלִין בְּמַנְיִן, וְהַח"כ מַתְחִיל שֶׁס מֵאָמַר חֲדָשׁ בְּטַנְךְ עֵרִימַת חַמִּים, וְכַעַל עַךְ יוֹסֵף מְפָרֵשׁ זְרוּחַק, וְעִינֵן הַגִּי' בְּחִזִּית שֶׁס וְכוּ' מוֹמָר ז' בְּפָסוּק נִשְׁקוּ זֵר: (יז) א"ר אִידִי, וְכֵן הוּא בְּנִדְפָס, אֹלֵם בְּרַבְתִּי וְכוּ' מוֹמָר ז' אָמַר ר' הוֹנָה בְּשֶׁס ר' אִידִי: (יח) עֵרִימַה שֶׁל אִיסְטְרוּבִילִין, מוֹבָא בְּעֵרוּךְ עֵרַךְ אִיסְטְרוּבִילִין בְּשֶׁס הֵילֵמְדוּ, וְהוּא מֵאָמַר מֵהַתְּנַחּוּמָא הַנִּדְפָס גַם לְפָנֵינוּ בְּכ"י, וְכַתּוּבָה שֶׁס הַמוֹסָפִי פ' ז' בְּל"ג אִיסְטְרוּבִילִין מִיֵּן פָּרִי אֲרוֹ הַנֶּאֱחָל וִישׁ. ז' גִּרְעִין הַרְבֵּה תְּנוּמִס אַחַד אַחַד בְּמַדוּר שְׁלוֹ בְּתוֹךְ קְלִיפָה קָשָׁה וְגְדוּלָה מְרִימֵן (פִּיכְטֵנְטֵפֶסְלוֹ אֶטְרַבֶּרְנוּס), וְכַתּוּבָה רַבְתִּי שַׁפְקָא כִי תַשָּׁא וְהֵלֵא עֵרִימַת אִיסְטְרוּבִילִית, הַמְּלוֹת, אֹף עֵרִימוֹת פְּלַפְלִים" הוּא הַסּוֹסָה, וְלִיתָא בְּכ"י שַׁלְפְּטִי וְלֹא בְּנִדְפָס וְלֹא בְּחִזִּית: (יט) אֲלֵא אֵין הָעוֹלָם יִכּוֹל לְעוֹמֵד עַל אִיסְטְרוּבִילִין אֲבֵל יִכּוֹל הוּא לְעוֹמֵד עַל הַחַמִּים, וְכ"ה בְּכ"י רוּמִי וְכ"י רַח"ס וְכוּ' לְהִיפֵךְ אֵין הָעוֹלָם יִכּוֹל לְעוֹמֵד עַל הַחַמִּים אֲבֵל יִכּוֹל הוּא לְעוֹמֵד עַל אִיסְטְרוּבִילִין, וְכַתּוּבָה גַם אֵין הָעוֹלָם יִכּוֹל לְעוֹמֵד עַל אִיסְטְרוּבִילִין בְּלֹא חַמִּים ג"כ בְּשַׁעוֹת, וִישׁ לְחַקֵּן הָעוֹלָם יִכּוֹל לְעוֹמֵד עַל אִיסְטְרוּבִילִין [וְאִי אִפְשָׁר לְעוֹלָם לְעוֹמֵד] בְּלֹא חַמִּים, וְכַתּוּבָה גַם אֵין אִפְשָׁר לְעוֹלָם לְהִיוֹת בְּלֹא אִיסְטְרוּבִילִין וְאִי אִפְשָׁר לְהִיוֹת בְּלֹא חַמִּים, וְכַתּוּבָה שֶׁס אֲלֵא אִפְשָׁר לְעוֹלָם בְּלֹא אִיסְטְרוּבִילִית וְכַתּוּבָה פְּלַפְלִין וְאִי אִפְשָׁר לְעוֹלָם בְּלֹא חַמִּים, וְסִיִּס עוֹד שֶׁס וְאֵס יַחַד הָעוֹלָם אִיסְטְרוּבִילִית וְכַתּוּבָה אִיכְפַת לְהַס [ז' לֹא אִיכְפַת לְהַס אוֹ פ' בְּתַמִּינָה] אֲבֵל אֵס חַסֵּר הוּא חַמִּים אֵין לְהַס חִיִּים אֲפִילוּ שֶׁהַס אַחַת, וְכַתּוּבָה שֶׁס אֲלֵא יִכּוֹל אֵין אִפְשָׁר לְהִיוֹת בְּלֹא פְּלַפְלִין וְכַתּוּבָה אִיסְטְרוּבִילִין, וְאִי אִפְשָׁר לְהִיוֹת בְּלֹא חַמִּים: (כ) אָמַר ר' יִצְחָק, מוֹבָא זִילְקָט רִישׁ כִּי תַשָּׁא בְּשֶׁס הַתְּנַחּוּמָא, גַם זִילְקָט שֶׁה"ש שֶׁס רַמּוֹ תַּתְקַ"ב, זֶה חַסֵּר בְּתַנְחּוּמָא הַנִּדְפָס, וְשֶׁס נִמְאָל מֵאָמַר גְּדוֹל אֲשֶׁר לֹא נִמְאָל בְּכ"י, סוּגָה בְּשׁוֹטֵיִס וְכִי יֵשׁ אֲדָם סָג שְׁדוֹה בְּשׁוֹטֵיִס וְלִקּוּחַ מִן מִדְרַשׁ חִזִּית פ"ו פָּסוּק שֶׁרַךְ אֲנִי הַסֵּהֵר, וְכֵן נִשְׁנֶה בּוֹר"ר פ' ז' וְפ"ב וְפ"ג, וְהַח"כ נִמְאָל בְּתַנְחּוּמָא הַנִּדְפָס עוֹד מֵאָמַר אַחַד אֲשֶׁר נוֹסֵף שֶׁס וְלִיתָא בְּכ"י וְאֵין שֶׁס מִקּוּמוֹ כֻּלָּל, זֶה יִתּוּ, זֶה וְרַחֵם חִיבְתָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל שְׁעִבְרִיתִיכֵן מְצִיאָן לִידֵי מַעֲלוֹת גְּדוּלוֹת עַד סוֹף אוֹת ז', וְהַח"כ כֹּל אוֹת ג' הַתְּחִיל כִּי תַשָּׁא כֵךְ פָּתַח רַבִּי תַנְחּוּמָא זֵר אֲבֵל מַתּוּקָה שְׁנֵה הַעוֹבֵד עַד סוֹף אוֹת ג' לִיתָא בְּכ"י: (כא) אֵין אֲדָם מוֹנֵה עַל בֶּן בֵּיתוֹ לֹא מִשְׁפָּלוֹת שֶׁל זָבֵל, וְכֵן הוּא בְּכ"י רוּמִי וְכ"י רַח"ס, אֹלֵם זִילְקָט כִּי תַשָּׁא שֶׁס אֵין אֲדָם מֵאוֹה עַל בֶּן בֵּיתוֹ, וְזִילְקָט שֶׁה"ש מוֹבָא כְּמוֹ לְפָנֵינוּ אֵין אֲדָם מוֹנֵה עַס בֶּן בֵּיתוֹ, וְכַתּוּבָה חִזִּית פ"ז שֶׁס הַלְשׁוֹן קְטוּעָה, ר' חוּמִיא אָמַר עַל הַדָּא דר' יִצְחָק כֶּסֶס שְׁאֵין אֲדָם הַבֵּית מַשְׁנִיחַ לֹא עַל מַשְׁפָּלוֹת שֶׁל זָבֵל וְלֹא עַל מַשְׁפָּלוֹת שֶׁל הַבֶּן וְלֹא עַל הַקֶּשׁ וְלֹא עַל הַמּוֹץ לְמַה שְׁאֵינִן נַחֲשָׁדִין לְכֹלָם, כֵּךְ אֵין הַקְּב"ה מַשְׁנִיחַ עַל אוֹמוֹת הָעוֹלָם טו', וְכַתּוּבָה רַבְתִּי פְּסָקָא כִי תַשָּׁא נִמְאָל בְּהַרְחַבַת דְּבָרִים ד"א בְּטַנְךְ עֵרִימַת חַמִּים אָמַר ר' לוי בְּעַל הַבֵּית יֵשׁ לוֹ בֶּן בֵּית כְּשֶׁבֶל לְחַצוֹב עִמּוֹ מַה הוּא מַחֲשֵׁב מַה הוּא חֹמֵר לוֹ תָן דַּעְתָךְ כְּמַה מַשְׁפָּלוֹת שֶׁל תִּבְנֵן אַחַת מִכְּנִיס לְאוּזָר (בְּתַמִּינָה) אוֹ כְּמַה מַשְׁפָּלוֹת קָם אוֹ כְּמַה מַשְׁפָּלוֹת שֶׁל קְרִיִס אַחַת מִכְּנִיס לְאוּזָר לְהִיבֵן הוּא עוֹתֵן הַקְרִיִס כֹּשֶׁשׁ וְאֵחָ הַזָּבֵל מִכְּנִיס לְחַפְּפָה הַתִּבֵן לְרוּחַ אֲבֵל מַה אוֹמֵר לְבֵן בֵּיתוֹ תָן דַּעְתָךְ כְּמַה חַמִּים אַחַת מִכְּנִיס לְאוּזָר לְמַה שֶׁהַס חִיוֹתָם שֶׁל עוֹלָם, כֵּךְ הַקְּב"ה כּו', וְעִינֵן שֶׁס בְּהַעֲרַת הַרְבַּ בְּעַל מֵאִיר עִין הַעֲרָה ל', וְמַה שֶׁהַעֲרִי שֶׁס כִּי הֵילָקֵם הַבֵּית בְּשֶׁס הַתְּנַחּוּמָא בְּגַטְוֵן אַחַר עִינֵן שֶׁס, וְהַשְׁעָס כִּי הֵילָקֵם הַבֵּית כְּמוֹ שֶׁהוּא בְּתַנְחּוּמָא כ"י לְפָנֵינוּ וְלֹא בְּנִדְפָס (כב) מַשְׁפָּלוֹת, עִינֵן עֵרוּךְ מַשְׁפָּל, וְפ"י בְּלָשׁוֹן עֲרַבִי קוֹפַת שְׁמוּיָאֵין בְּכֵן וְזִילְקָט מִיִּסְטְקֶרֶב

של קש, ומהו עושה, נותן אותן (בג) בקמין, וכן עשה למצרים, יאכלמו בקש (שמות יו ז), (כד) [ומה מונה בן ביתו, החילות של חטים, כך ישראל נמשלין בחטים, לפיכך הוא סופרן, כי תשא]:

[ג] [כי תשא]. (כה) זש"ה רבים אומרים לנפשי וגו' (תהלים ג א), זה דוד כשהגיע לידו אותו מעשה, אמרו מה אדם ששבה הכבשה והרג את הרועה והפיל את ישראל בחרב יש לו תשועה, אין ישועתה לו באלהים (ס), אמר דוד, ואתה ה' הסכמת עמכם, וכתבת בתורה מות יומת הנואף והנואפת (ויקרא כ י), אלא מן בעדי (ס), שהגנת עלי בזכות אבותי, שהחזרת אותי למלכות, ומרים ראשי (ס), תחת אשר הייתי חייב דך הרמת ראש, נתת לי תלוי ראש, על ידי נתן הנביא, [שאמר לי] גם ה' העביר חפצאתך לא תמות (ש"י יב יג): (כו) ד"א אמר דוד כנגד מעשה העגל היה העולם אומר אומה זו ששמעה מפי אלהיה לא יהיה לך (שמות כ ג), ולסוף ארבעים יום אמרו לעגל אלה אלהיך ישראל (ס לז ד), יש להם ישועה, אין ישועתה לו באלהים סלה, אין רבים אלא אומות העולם, שנאמר הוי המון עמים רבים (ישעיה יז יג), אמרו ישראל ואתה הסכמתם עמם ואמרת למשה רבינו הרף ממני ואשמידם (דברים יז יד), אלא מן בעדי שהגנת עלינו בזכות אבותינו, וזכרת לנו זכותו של אברהם, שאמרת לו אנכי מן לך (בראשית יו ה), עד שלא עשיתי אותו מעשה לא אשרית שכינתך בקרבינו, אבל משעשיתי אותו מעשה ואמרת ועשו לי מקדש וגו' (שמות כה ח), ומרים ראשי, תחת אשר היינו חייבין דך הרמת ראשינו ונתת לנו תלוי ראש, על ידי משה רבינו כי תשא את ראש:

[ד] [כי תשא את ראש]. (כה) מה כתיב למעלה מן הענין וכפר אהרן על קרנותיו (שמות יו י), כיון שחטאו ישראל אמר הקב"ה למשה דך כפר להם, אמר לפניו רבוננו של עולם לא כך אמרת אחת בשנה, (כט) אמר לו הקב"ה לך זקוף אותו עכשיו,

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י ם

(ויטקורב): (בג) בקמין, וכן הוא לנכון זילקוט כי תשא זילקוט שה"ש, אולם זכ"י רומי נטעות ברמון, וזכ"י רח"ס נטעות בחמין, והגורלת מלת קמין נלשון יוני ורומי *Caminus* ארזות העץ וכבשן (קמיון), עיין ערוך: (כד) ומה מונה בן ביתו, הוספתי כמו שהוא לנכון זכ"י רומי ורח"ס זילקוט: (כה) זש"ה רבים אומרים לנפשי, פה הלשון קטוע, ומוצא נדפס את ד' בהרצפת לשון, ונשנה בפסיקתא דרב כהנא פ"ב ריש פסקא כי תשא, ושם מתחיל [זש"ה] רבים אומרים לנפשי וגו' ר' שמואל בר אמי ורבנן, ר' שמואל בר אמי פתר קרא בדואג ואחיתופל שהיו רבים בתורה (עיין פסיקתא הברה ד'), ורבנן אומרים לנפשי שהיו אומרים לדוד אלם ששנה את הכנפס שבו, וכן נשנה במדרש שז"ע ממזמר ג' ושם ניתא המלות "בר אמי" ובפסיקתא רבתי פ"י פסקא כי תשא מתחיל כי תשא כך פתח רבי תנחומא זי ר' [ברבין] נשם ר' שמואל, רבים אומרים לנפשי [וגו'] כשנכשל דוד בצותה מעשה היו שואכים שמחים עליו ואומרים אין לזה ישועה מעתה הוא אומר על עלמו רבים אומרים לנפשי אין ישועתה לו כו', מזה תראה כי המסדר הזה לקח מאמר התנחומא והוסיף, כך פתח רבי תנחומא ברבין נשם רבי שמואל ונתנחומא הגדפס מתחיל רק רבי שמואל בר אמי פתר קרא: (כו) תחת אשר הייתי חייב לך הרמת ראש נתת לי תלוי ראש, עיין מה שכתבתי בפסיקתא הברה ע', אבל נכון הוא כמו שהוא לפנינו, כי הרמת ראש הוא לרעה ותלוי ראש הוא הגנה למוצה: (כז) ד"א אמר דוד, עיין בפסיקתא וברבתי ושו"ט, ושם הוא נשם רבנן, ורבנן פתרון קרא באומות העולם, עיין שם ועיין בפסיקתא שם הברה ו', ומוצא זילקוט תרומה רמו שס"ה נשם הפסיקתא: (כח) מה כתיב למעלה מן הענין וכפר אהרן על קרנותיו, מוצא זילקוט ריש כי תשא נשם התנחומא, ובפסיקתא (דף יא ע"ב) מוצא לפני זה מאמר גדול ר' יעקב פתח עד דף טו ע"ב ושם מתחיל מה כתיב למעלה מן הענין וכפר אהרן על קרנותיו, וממלאו כל המאמרים בתנחומא הגדפס סוף אות ד"א עד סוף אות ז', רק ראה כי נסוף אות ו' במאמר מה כתיב למעלה מן הענין וכפר אהרן על קרנותיו כו' הביא כלשון התנחומא כ"י ולא כלשון הפסיקתא ע"ס: (כט) ח"ל הקב"ה לך זקוף אותו עכשיו, אמר משה לפני הקב"ה רבונו של עולם בשעה שיש להם זכות הגה להם, ובשעה שאין להם זכות כזיכור תשא להם פעם אחת בשנה כדי שיצא יום הכפורים ויכפר עליהם שנאמר כי ציום הזה יכפר עליכם, ע"כ, ומן המאמר אמר משה עד סופו לקוח מן פסיקתא דרב כהנא (דף טו ע"ב), והתחלת

(* נדפס סם סוף אות ד' ר' יעקב בר יוחאי נשם ר' יונתן פתח וישא אלם המעיין בפסיקתא יראה כי היה כתוב כלל מאמר אחד נשם ר' יעקב המוצא בפסיקתא שם (דף יא ע"א) רבי יעקב פתח דרך עלל כו' וכשמש ע"י שגגת המעתיק

(ל) ר' אבין הלוי אמר אמר משה לפני הקב"ה רבונו של עולם (לא) מכל אומה שיש
 דך בעולמך אין אתה מצויני אלא על ישראל, (לב) ואל בני ישראל תאמר (ויקרא כ ב),
 אל בני ישראל תדבר (שמות ל ג), למה הדבר דומה לכולך שהיה לו (לג) פורפריאות,
 והיה לו פורפירון אחת והיה מהבבו יותר מכולן, והיה מצוה לעבדו ואומר לו (לד) נערה
 (לה) קפלה, ואמר לו תן דעתך עליה, אמר לו אדוני המלך מכל פורפריאות שלך אין
 אתה מצויני אלא על זו, א"ל לפי שאותה לבשתי (לו) כשמלכתי תחילה, לפיכך אני
 מחבבו יותר מכל אותן פורפריאות שלי, כך אמר הקב"ה כשאמר לו מפני מה אתה
 מצויני על ישראל מכל אומות שבעולם, אמר לו מפני מה שהמליכוני תחילה על הים,
 ואמרו ה' ימלוך לעולם ועד (שמות עו יח):

[ה] כי תשא. (לו) אמר ר' יהושע הכהן בר נחמני אמר הקב"ה למשה לך מנה את
 ישראל, (לז) אמר משה לפני הקב"ה כתיב והיה זרעך בעפר הארץ וגו' (נחמני
 כמ יד), וכתיב והיה מספר בני ישראל כחול הים וגו' (ישע נ א), ואתה אומר לך מנה
 את ישראל, אמר משה לפני הקב"ה איני יכול לעמוד על מנינם, א"ל הקב"ה משה
 לא כשם שאתה סבור אלא אם בקשתה לעמוד על מנינם של ישראל, מול ראשי
 אורתיות של שבטים, ואתה עומד על מנינם, ר' מראובן, ש' משמעון, ל' מלוי, וכן
 כל שבט ושבט, למה הדבר דומה לשולחני שהיה לו נער, א"ל ספור לי מעות האלו,

הערות ותקונים

המאמר מן מה כתיב למעלה מן הענין, הביא כמו שהוא בתחומא כ"ו, עיין הערה כ"ח, ועיין בהערה
 5"ה בפסיקתא שם שהעירתי שבתחומא הגדסם טספ' שם כיון שחטאו אמר הקב"ה למשה כו', ועתה נחזיר
 כי הוסף זה מן התחומא כ"ו שלפניו, ומה שהביא פעם אחת בשנה, עיין סדר עולם רבה פ"ו שירד בו'
 בתשרי והוא היה יום הכפורים: (ל) ר' אבין הלוי אמר, נגשה בפסיקתא שם (דף עו ע"ב), ושם איתא
 ר' אבין אמר בני מלתי הלוי, ולפני זה נמלא בפסיקתא שם (דף עו ע"ב) עוד מאמר אחד בשם ר' יודן
 בשם ר' שמואל בר נחמני למלך שהיו לו אפוקרסין, ומוצא זילקוס רמו שע"ו בשם הפסיקתא, ובתחומא
 הגדסם אות ה' מתחיל רבי יהודה בשם רבי שמואל בר נחמן אמר משל למלך שהיו לו פורפריין, והעירתי
 בפסיקתא הערה ק"ג בתחומא הגדסם כי תשא מתחיל ר' יהודה בשם רשב"ג, וכמעט יראה מלתי נחמן מתחת
 עמו פסח על כל הדרוש הזה (הנמלא בפסיקתא שם) והכחידו תחת לשונו והתחיל משל למלך שהיו לו
 פורפריין, והוא דרוש ר' אבין הגאמר אחריו, והטעם הזה יא' משני מלות למלך הדומות אשר בשני
 הדרושים האלה, ובין מלכא למלכא נאכד מאמר שלם מן הספר, ועתה נגלה לנו באשר חסר גם בתחומא
 כ"י השמיט גם מסדר התחומא הגדסם, רק 5"ל ר' אבין אמר כמו שהוא לפנינו בכ"י: (לא) מכל אומה
 שיש לך בעולמך, בפסיקתא שם משבטים אומות ארתיניות שיש לך בעולם, ובתחומא הגדסם משבטים
 אומות, והמלה הזאת איננה כי השמיט אותה המסדר, ועיין מה שהעירתי בפסיקתא שם הערה ק"א:
 (לב) אל בני ישראל תאמר, בפסיקתא שם הביא כה תאמר אל בני ישראל (שמות ג טו), ואל בני ישראל
 תדבר (שם לא ל), אמור אל בני ישראל (שם לג ה), דבר אל בני ישראל (שם לא יג), לו את בני ישראל
 (ויקרא כד ב), ואתה תראה את בני ישראל (שמות כז כ), כי תשא את ראש בני ישראל (שם לז ב):
 (לג) פורפריאות כו' פורפירון, מלה יונית $\sigma\phi\alpha\kappa\sigma\tau\alpha$ ופתרונו בגד תכלת (פורפור קלייד): (לד) נערה,
 מלשון המנער עליהו בשבת, מלא כסות מנערה כתב הערוך ערך נער פי' כמו חני נערה (נחמני ה יג):
 (לה) קפלה, מלשון היולא בעליה מקופלת, לשון כפילה הוא, עיין ערוך ערך קפל א': (לו) כשמלכתי
 תחילה, בפסיקתא בשעה שמלכתי תחלה, וכ"ה זילקוס, ובתחומא הגדסם ביום שזכנתי במלכות, ובזו"ר
 פ"ב ביום מלכותו: (לז) אמר ר' יהושע הכהן בר נחמני כו', נגשה בפסיקתא שם (דף עו ע"ב) ומתחיל
 לפקדיהם (שמות לז יב) אמר ר' יהושע בר נחמיה הכהן, ומוצא זילקוס ריש פי' כי תשא בשם התחומא,
 ובתחומא הגדסם אות ט', ושם נשמעו המלות אמר ר' יהושע הכהן בר נחמני ומתחיל אמר הקב"ה והשמיט
 המעתיק מן אמר עד אמר, וממלא בס' והזכיר תשא (דף קיד ע"ב), ועיין שם בהערת הרב בעל ענפי יאוקף
 הערה ה', ושם סיים „עיין מה שכתב המפרש לפסיקתא שם” ולא חש להזכיר את שמו בפירוש, ומה שכתב
 שם כי המשל שהביא בעל ס' והזכיר משל למה הדבר דומה לשולחני שהיה לו נער ליתא בפסיקתא, אולם
 תראה כי הועתק כמו שנמלא בתחומא כ"ו שלפניו, ועיין בפסיקתא שם הערה קכ"ב, ומה שהבאתי שם
 כי זילקוס ריש כי תשא מוצא המאמר בשם התחומא ושם האומר ברשאו, אולם אין מזה ראייה על גירסת
 התחומא הגדסם כי זילקוס הביא רק התחומא שלפניו בכ"י: (לח) אמר משה לפני הקב"ה, עיין בפסיקתא
 הוספת דברים, ובתחומא הגדסם הוא כמו לפניו, רק במקום וכתוב והיה מספר בני ישראל כחול וגו'
 (ישע ג א), מוצא שם ככתוב וכתוב ושמתי את זרעך כחול הים (בראשית לג יג), ועיין בפסיקתא הערה
 קכ"ג

א"ל היאך אני יכול לספור אותם, א"ל ספור ראש שורות של מעות, ותעמוד על החשבון, כך היה משה מתקשה על חשבונן של ישראל, א"ל הקב"ה מול ראשי ארצותיהם של שבטים ותעמוד על חשבונן, ר' מראובן מאתים אלף, ג' מנפתלי חמשים אלף, ש' משמעון שלש מאות אלף, י' מיהודה, י' מיוסף, י' מיששכר שלשים אלף, ז' של זבולון שבעת אלפים, ד' של דן ארבעת אלפים, ג' של גד שלשת אלפים, ב' של בנימין ב' אלפים, א' של אשר אלף, הרי חמש מאות אלף ותשעים ושבעה אלף, (לט) איכן השלשת אלפים, אלו שנפלו בימי העגל, שנאמר ויעשו בני לוי כדבר משה ויפול מן העם ביום ההוא כשלשת אלפי איש (שמות זכ טז), לכך אמר הקב"ה למשה מנה את ישראל לידע כמה חסרו:

[ו] (ט) ד"א כי תשא [וגו'] ולא יהיה בהם נגף. כיון ששמע משה כן נתיירא ואמר עור בעד עור וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו (ויזכר ד), (מא) אמר ר' יהודה ב"ר אלעאי אמר משה כבר מצינו שפריון נפשו של אדם כבר כסף, שנאמר והיה נפשך תחת נפשו או כבר [כסף] תשקול (מ"א כ ט), (מב) ר' יוחנן אמר ממי למד ממוציא שם רע, שנאמר וענשו אותו מאה כסף (דברים כג יט), ואנחנו הוצאנו שם רע על הקב"ה, ואמרנו אלה אלהיך ישראל (שמות זכ ד), כל אחד ואחד ממנו צריך ליתן מאה כסף, ריש לקיש אמר מן האונם למד משה, כתיב באונם ונתן האיש השוכב עמה [לאכי הגערה חמשים כסף] (דברים כג ט), ואנחנו אנסנו את הדיבור, שכתוב לא יהיה לך [אלהים אחרים] (שמות כג ג), ועשינו ע"ז, כל אחד ואחד ממנו צריך ליתן חמשים כסף, (מג) ר' יהודה בר סימון אמר משור נגח למד משה, שנאמר אם עבד יגח השור [או אמה כסף שלשים שקלים יתן לאדוניו] (שמות כא ז), ואנחנו המרנו כבודו בשור, שנאמר וימירו את כבודם בתבנית שור (תהלים קו ט), כל אחד ממנו צריך ליתן שלשים שקל, (מד) ידע הקב"ה מה בלבו של משה, א"ל הייך לא כבר כסף, ולא מאה כסף, ולא חמשים שקלים כסף, (מה) ולא שלשים שקלים, אלא זה יתנו: [ז] (מו) [זה יתנו] (שמות כא ג).

הערות ותקונים

קכ"ג: (לט) איכן השלשת אלפים, כי שש מאות אלף היו יוצאי מצרים, נדפסו אותן שלשת אלפים ששתיירו בהן שנהרגו על העגל, ובפסיקתא שם ה' א"תן תלתא אלפינן תורייא מה שפלו בימי העגל: (מ) ד"א כי תשא כיון ששמע משה כן, המאמר הזה מובא בפסיקתא (דף י"ז ע"ב), ורש"י, זה הוא נעתק מספר ההובא מלומברדיא וצוק המאמר "עד כאן לשון הספר ההובא מלומברדיא". ושם בהערה ק"מ העירותי כי כל ההעקה מלומברדיא חסרה בכ"י רומנוי וככ"י אקספארד וישנה בתנחומא (הנדפס) אך לא כסדר שלפנינו והוא שם צלות א"ל, ואולי המעתיק שחוסף בהוספה הזאת אל הפסיקתא בכ"י הרשד"ל לקח מן התנחומא כ"י ההובא מלומברדיא: (מא) אמר ר' יהודה בר אלעאי אמר משה כבר מצינו כו', וכן מובא בילקוט, ובפסיקתא אמר ר' יהודה בר אלעאי עמד משה ואמר בלבו מצינו כו', ובגדפס (אות י"א) אמר ר' יהודה בר אלעאי כששמע משה ירד להורות ואמר בלבו מצינו כו', ובס' והזכיר (דף קיד ע"ב) צעות אמר ר' יהודה בר אלעאי ואלו המעתיק שחוסף בהוספה הזאת אל הפסיקתא בכ"י הרשד"ל לקח מן התנחומא כ"י והתנחומא הגדפס והפסיקתא יחד, ע"ש צענפי יהודה אות ז': (מב) ר' יוחנן אמר, בילקוט ריש פ' כי תשא צעות ר' יוסי אומר ז"ל ר' יוחנן אומר כמו שהוא לנכון גם בכ"י רומנוי וככ"י רח"ט ובתנחומא הגדפס שם, אולם בפסיקתא (דף י"ז ע"א) ר' יהודה בר אלעאי אמר משה כבר מצינו כו', ורש"י, ז"ל ר' יהודה בר אלעאי אמר משה כבר מצינו כו', ע"ש בהערה קמ"א, ובתנחומא הגדפס יש עוד מאמר אחד בין דרש ר"ל ודרש ר' יהודה הלז, וזה תוארו: "ו"א מן המפתח למד שנאמר (שמות כג טו) כי יפתה איש בתולה כסף ישקל כמורה בתולות, אף הוא בחמשים כסף, ואמו ויפתהו צפיהם ובלשונם יכזבו לו ולבס לא יכון עמו ולא נחמנו צבירתו (תה"ס עח לו ז') לפיכך יתן כל אחד ואחד חמשים כסף": (מג) ידע הקב"ה מה בלבו של משה, בתנחומא הגדפס חסר אריכות הלשון אשר פה כ"א בקיטור, ידע הקב"ה מה בלבו של משה והראוהו בלבו ואל"ל משה זה יתנו כזה יתנו, ובהערה קמ"ג בפסיקתא שם העירותי אבל בילקוט ריש כי תשא מובא שם התנחומא כמו שהוא לפנינו בפסיקתא ע"כ, ועלעל אז מומי כי הילקוט כוון לתנחומא כ"י ולא אל התנחומא שלפנינו בדפוס: (מד) ולא שלשים שקלים, בפסיקתא לא מאה כסף ולא חמשים שקלים ולא עשרה ולא אחד וחסר שם ולא שלשים, ומובא לנכון בס' והזכיר (דף קיד ע"ב): (מו) זה יתנו אמר ר' מאיר, מובא ג"כ בפסיקתא שם (דף י"ז ע"א) וישנה צירוף שלמי שקלים פ"ה ה"ל, וכן בתנחומא

כסא הכבוד, והראדו אל משה, וא"ל למשה זה יתנו, (מו) אמר משה מי יתן, א"ל הקב"ה כל העובר בים: מחצית השקל. (מח) ר' יהודה ור' נחמיה, ר' יהודה אומר לפי שחטאו בחצי היום יתנו מחצית השקל, ור' נחמיה אומר לפי שחטאו בשש שעות ביום יתנו מחצית השקל, (ממ) שהוא עושה ששה גרמיוסין. (ג) ר' יהודה בר נחמיה אומר בשם ר' יוחנן בן זכאי לפי שעברו ישראל על עשרת הדברות, יתנו (נא) עשרת גרה. (גב) ר' ברכיה בשם ריש לקיש אומר אתם מכרתם בכורה של רחל בעשרים כסף, לפיכך כל בכור שיהא לכם (גג) יהא פדיונו חמשת שקלים כסף, שנאמר ולקחת חמשת המשת (נמדנר ג מו) :

הערות ותקונים

בתנחומא הגדפס סוף אות ט', ובתנחומא פ' נשא ובמדרש שו"ט מזמור ז"א ובמ"ר פ"ב וצ"ב וזהו דף קוד ע"ב וזילקום ריש כי תשא בשם התנחומא, ועיין הו"ס מנחות דף כט ע"א ד"ה שלשה וזהו' הולין דף מב ע"א ד"ה זאת, ויש להעיר דרך אנב בפסיקתא שם לפני זה נמלא הסיוס על המאמר הנוסף מספר הכובא מלומבדריא וזה תוארו: מאי כל העובר על הפקדים צימה של עץ היהא נחומה בעזרה כו', והעירותי בהערה קמ"ג שאינה מגוף הספר כ"א הוספת איזה מעתיק טועה וזכא אל הקודש פנימה, והמעתיק הזה טעה במאמר ירושלמי ע"ש ולאשר תראה לפנינו בתנחומא כ"י לא נמלאת ההוספה ההוא: (מו) אמר משה מי יתן, א"ל הקב"ה כל העובר בים, וכו"ה בכ"י רומי וכ"י רח"ס וזילקום בשם התנחומא, וגם הסיוס א"ל הקב"ה כל העובר בים, מוצא כן זילקום שם וצ"כ רומי וכ"י רח"ס, וזילקום שם על אמר לו הקב"ה כל העובר בים תיקן אחד בלדו ז"ל כל העובר על סכומיא, וזה הוסף אחד בלשון ראה בתנחומא הגדפס סוף אות ט' כל העובר על הפקדים כל העובר על סכומיא, אולם המהקן הזה זילקום תלמיד טועה היה ולא ידע כי בתנחומא הגדפס נלקח זה בחסר, והמאמר נמלא בשלימות בירושלמי שקלים פ"א ה"ד, ובפסיקתא (דף י"ט ע"ב) כל העובר, ר' יהודה ור' נחמיה, ר' יודה אמר כל דעבר בימא יתן, ור' נחמיה אמר כל דעבר על סכומיא, ופי' כל דעבר בימא ר"ל כל שבטי ישראל חייבין ליתן תרומה ה' אינ נקי שכולם עברו בים סוף על הפקדים, היינו בין אותן שנמנו לבדן בין אותן שנמנו עם ישראל יתנו תרומת ה', והרנא אמר כל דעבר על סכומיא יתן (ובירושלמי כל דעבר על פקודייה יתן) ר"ל כאיס וליס לא עברו במינן לפני משה אלא הוא הלך לפתחי אהליהם ומנה אותם, עיין רש"י ותוס' מנחות דף כ"א ע"ב ערכין דף ד' ע"א ובק"ע וזיפ"מ שם, והנה בתנחומא כ"י והועתק כן לתוך זילקום כל העובר בים והוא כעטמ ר' יהודה, ובתנחומא הגדפס שם חסר מאמר ר' יודה ומתחיל מיד מאמר ר' נחמיה כל העובר על סכומיא יתן, לכן תראה שלא כדין תיקן זילקום ז"ל על סכומיא יתן כי הם ב' דעות שגויות: (מח) ר' יהודה ור' נחמיה, נשנה בירושלמי שקלים פ"ב ה"ד ובפסיקתא שם, ועיין שם בהערה ק"ג, ומוצא זילקום שם ריש פ' כי תשא בשם הילמדנו, ובתנחומא הגדפס אות י' הלשון משושה וכו"ל [ר' יהודה ור' נחמיה ר' יהודה אמר לפי שחטאו בחצי היום לפיכך יתנו מחצית השקל, ור' נחמיה אמר] על שחטאו בשש שעות (בחצי היום) [ציוס] יתנו מחצית השקל: (בט) שהוא עושה ששה גרמיוסין, בכ"י רח"ס בטעות גרמיוסין ז"ל גרמיוסין, והמלה היא יונית $\mu\alpha\mu\alpha\chi\alpha\kappa\alpha$ כמ"ס המוספי, ופי' מיין משקל שהוא חלק כ"ד באונקיא $\mu\alpha\mu\alpha$, א"כ מחצית השקל רביעי אונקיא, וכן בערך אסתרא כתב המוספי משקל בקע לגלגלה שנים דרכמים כמאמר יוספון כי באונקיא שמונה דרכמים וזבל דרכמים שלשה גרמסין ויסי, וזה תרנס ירושלמי בקע שחא גרמסין, ובעל הערוך הביא המאמר בשם הילמדנו והוא התנחומא הגדפס, כי ספר שמות כולו לקוח מן הילמדנו. ובהערה הקב"ה בפסיקתא שם העירותי הערוך הביא בערך גרמס המאמר מהפסיקתא בשם הילמדנו פ' כי תשא, איין ספק כי זיין גם הפסיקתא, אך נשמטה משנגת המעתיק, ועל זה כתב ידידי הרב הגדול הבגשן הנפלא מוה"ר ר"ח קאהוט נרו בערוך השלם ערך גרמס כי בציאה כ"י נמלא בלמנת בערוך הליון של פסיקתא כמו ששערתי: (ג) ר' יהודה בר נחמיה, כן הוא בכ"י רומי וכ"י רח"ס וזילקום ריש כי תשא, אולם בפסיקתא ר' יהושע בר נחמיה וכן בירושלמי שקלים פ"ב ה"ד (דף מ"ו ע"ג) ג"כ הגי' ר' יהושע בר נחמיה, ובהערה קב"ב בפסיקתא שם אחרי המלות, וזילקום כי תשא בשם התנחומא חסריה המלות, ר' יהודה בר נחמיה והעירותי ג"כ שם בתנחומא הגדפס ר' יוחנן אמר והוא טעות: (נא) עשרת גרה, בתנחומא הגדפס מוסף שהוא מחצית השקל, ומדרש ר' יהודה בר נחמיה הלזה הוא הרצן למה זה פירש הכתוב עשרים גרה השקל, לכן הורה לנו שאף על המספר הזה הקפיד הכתוב בלשון מחציתו הוא עשרה וזה לעונש על שעברו על עשרת הדברות: (גב) ר' ברכיה בשם ריש לקיש, וכן הוא זילקום כי תשא בשם התנחומא, ובירושלמי שקלים שם ובפסיקתא ר' ברכיה ור' לוי בשם ר' שמעון בן לקיש, ובתנחומא הגדפס אות י' רש"ל אמר נשמטו המלות, ר' ברכיה בשם, ועיין ב"ר פפ"ד אות י"ה מתחיל אמר הקב"ה אחס מכרתם גנה של רחל והסר שט האומר, ועיין שם בפי' מהר"ז וזיפה תואר ועיין גם מה שהעירותי בפסיקתא כי תשא הערה קב"ה: (גג) יהא פדיונו חמשת שקלים כסף שנאמר ולקחת חמשת המשת, וכן מוצא זילקום כי תשא בשם התנחומא, ובפסיקתא (דף כ' ע"א) ובירושלמי

[ח] ד"א זה יתנו. כמה שבמים יתנו, ז' שבעה, ה' חמשה, הרי י"ב שבמים :
 (נד) אתה מוצא עשרה פעמים נמנו ישראל, אחת ביודותן למצרים,
 (נה) במצרים כתיב בשבעים נפש [ירדו אבותיך מצרימה] (דברים יג), ואחת בעלייתן,
 שנאמר ויסעו בני ישראל מרעמסס סכותה [כשש מאות אלף] (שמות יג ז), (נו) ואחת
 בפרשת כי תשא, (נז) ושנים בספר וידבר, אחת בדגלים, ואחת בחילוק הארץ,
 ושנים בימי שאול, (נח) שנאמר ויפקדם במלאים (ש"א עו ד), ויפקדם בבוק (ש"א יא ח),
 ואחת בימי דוד, (נט) שנאמר ויתן יואב את מספר מפקד העם (ש"ד נד ט), ואחת בעלייתן
 מן הגולה, שנאמר כל הקהל כאחד (ארבעת) [ארבע] רבוא [אלפים שלש מאות וששים]
 (עזרא ב סד), ואחת לעתיד לבא, [שנאמר] עוד תעבורנה הצאן על ידי מונה (יחזקאל לג יג),
 אמר הקב"ה [בעולם הזה] היו בני אדם סופרים אתכם, (ס) אבל לעולם הבא אני
 אספור אתכם, ואין מי יספור אתכם, שנאמר והיה מספר בני ישראל [כחול הים אשר
 לא ימד ולא יספר] (יהושע ב ח) :
 [ט] ויתן אל משה ככלותו (שמות לא יח). (סא) זה שאמר הכתוב נופת תפופנה

הערות ותקונים

ובירושלמי נמצא אחר המאמר הזה מר' זכריה עוד מאמר אחד מר' פנחס בשם ר' לוי (ע"ש הערה קצ"ז) לפי
 שמכרו בכורה של רחל בשערים כסף ונפל לכל אחד ואחד טבע (פי' בקע עיין שם הערה קצ"ח) לפיכך יהא
 כל אחד ואחד מהם טתן שקלו טבע. ובתנחומא הגדפס אות יו"ד היה גם המאמר השני רק נשמע אחר
 כך ע"י המעתיק, ויש לתקן וכו' [ר' זכריה בשם ר' שמעון בן לקיש אמר לפי שמכרו בכורה של רחל
 בשערים כסף [לפיכך יהא כל אחד ואחד טתה את בנו הזכור בשערים כסף, ר' פנחס בשם ר' לוי אמר
 לפי שמכרו בכורה של רחל בשערים כסף] ונטל כל אחד ואחד מטבע לפיכך יתן כל אחד ואחד מטבע,
 והשמים מן בשערים כסף ר' זכריה בשם ר' שמעון בן לקיש אמר לפיכך יתן כל אחד ואחד מטבע,
 הילקוט בשם התנחומא הוא התנחומא הגדפס, אולם עתה כאשר נגלה לנו התנחומא כ"י, נודע כי כוון רק
 לתנחומא כ"י שלפנינו ולא אל הגדפס : (נד) אתה מוצא עשרה פעמים נמנו ישראל, מוצא בילקוט שמואל
 רמז ק"ב בשם התנחומא, והוא גם בגדפס אות ט' ובס' והזכיר (דף קי"ד ע"ג) ושם בפסיקתא (דף י"ח
 ע"א) ובפסיקתא רבתי פ"י סימן י"ד ובמדרש זמ"ר פ"ב, ובהערה קכ"ט בפסיקתא שם העירות עפ"י זה
 יסד הפייטן במוסף לפ' שקלים פקדס פוקד בחמש ספרים, וגם עוד חמש בכל הספרים : (נה) במצרים
 כתיב בשבעים נפש, בפסיקתא רבתי מוצא מקרא אחר והוא : כל הגפס לבית יעקב הבאים מזמריהם שבעים
 (בראשית מו כז) : (נו) ואחת בפרשת כי תשא, וכן הוא בפסיקתא, ובתנחומא הגדפס ללקח המאמר הזה
 בחסר ויתיר וסורוס, לכן התקב"ה וכו' ואחד [בפ' כי תשא, ושנים] בחומש הפקודים, אחד במרגלים
 [כ"ג בדגלים] ואחד (בימי יהושע) בחלוק הארץ ע"כ. המלות בימי יהושע זמורות זר הן ממעתיק טועה
 לכן הסגרתים בחסות למען אויבם החוזה, גם מה שכתב שם בכוף המאמר, והדין כי תשא ראש' חוץ
 למקומו הוא ויש למחקו, כי מקומו למעלה כאשר תקתי, ובילקוט ריש כי תשא בשם התנחומא (כ"י) ג"כ
 בעשות ואחד במרגלים, ובס' והזכיר הלשון מתוקן כמו בתנחומא כ"י, רק במקום ואחת בדגלים הביא הוא
 ג"כ ואחת במרגלים, ועיין בגמ' והוא שכתב על דברי אשר העירות בפסיקתא הערה קל"א, והאמת
 אתו"ם שם ומוזה נראה שם : בתחומא בחילוק הארץ בימי יהושע, היות "בימי יהושע" יש למחוק,
 שכן סמן העירות בהערה שם : (נז) ושנים בספר וידבר, בפסיקתא שם ושנים בחומש הפקודים, וכן ברבתי
 ד"י לכו בתנחומא שלפנינו, ושנים בספר וידבר כוונתו לספר במדבר, ושני פעמים ב' היה הם א' בדגלים
 בראש הספר, ואחד בחלוק הארץ, שנאמר שאלו את ראש כל עדת בני ישראל (במדבר כ ב) לאלה תחלק
 הארץ (שם שם נג) : (נח) שנאמר ויפקדם בטלאים, ויפקדם בצוק, אחר זה נמצא בפסיקתא (דף נח ע"א)
 ובתנחומא הגדפס, כד אינון עתירין באזמיריא כד אינון מסכינין דבזיקיא, וכן הוא בזמ"ר פ"ב, ובערון
 ערך צוק הביא כן בשם הפסיקתא וילמדנו כי תשא, רק הסדר מהסוד כד אינון מסכינין באילין בזיקיא כד
 אינון עתירין באילין אמריא, ומפורש בהגדה מהו צוק אבן נטל מן כל אחד ואחד ומנאן באבנים עכ"ל.
 וגם במקרא מוקדם ויפקדם בצוק לפני ויפקדם בטלאים, ועיין יומא דף כב ע"א וברש"י שם, ובהערה
 קל"ד בפסיקתא פסקא דשקלים שם כתבתי ובתנחומא הגדפס כי תשא נוסף ומנאן צוק, אבן נטל מן כל אחד
 ואחד מהם ובאבנים מנאם, הוסף אחד כאשר מנא מוצא בערוך, אולם עתה חזר חזר מזה כי איננה
 הוספה, רק התנחומא מספר שמונה הוא הילמדנו שהיה לפני הרב בעל הערוך, ומסדר התנחומא הגדפס
 העתיק כל ס' שמות מהילמדנו אל חוץ ספרו, לכן הוא הוא המאמר שהביא הערוך, רק הערוך כתב ומפורש
 בהגדה, כוונתו להילמדנו, כי בפסיקתא אינו : (נט) שנאמר ויתן יואב את מספר מפקד העם, בפסיקתא
 נוסף עוד ואם מספר למה מפקד, ע"ש בהערה קל"ה : (ס) אבל לעולם הבא, בפסיקתא אבן לעתיד לבא :
 (סא) זש"ה טפת תפופנה, מוצא בילקוט שה"ש רמז תתקפ"ח בשם התנחומא, ובתנחומא הגדפס אות י"ח
 הוא

שפתותיך כלה (ס"ד י), ראה שבה שהקב"ה מקלם כנסת ישראל ר' יהודה בר אבא אמר הוא מקלם אותה מטמה למעלה, והיא מקלסת אותו מלמעלה למטה, למה כן, לפי שהיתה למטה והטלה אותה למעלה, שהיתה משועבדת בלבנים וגאלה, והיא מקלסתו מלמעלה למטה, שהוא נתון למעלה משבעה רקיעים, והורידה אותו אצלה, ראה שבה שהוא מקלסה נופת תמופנה, אמר ר' יוחנן (סב) מהו נופת, קלוניפי לשון יוני הוא, (סג) ר' אלעזר אמר נופת זה הדבש של צופים, יש דבש שהוא נקרא נופת צופים שהוא מעולה מכך דבש שבעולם, כך אתה מעולה מכל אומות שבעולם, (סד) נופת תמופנה [דבש וחלב תחת לשונך], אימתי בשעה שאת עסוקה בתורה: ד"א דבש וחלב תחת לשונך, בשעה שעמדו לפני הר סיני ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע (שמות כד ו), באותה שעה אמר להם הקב"ה דבש וחלב תחת לשונך, ד"א נופת, אמר להם הקב"ה כך חבבתם את התורה (סה) הייכם שהיא נתרונה לכם במתנה, ונתן אל משה :

[י] [ויתן אל משה]. (סו) זש"ה כיה ה' יתן חכמה [מפיו דעת ותבונה (משלי כו ו), גדולה היא החכמה, וגדולה ממנה הדעת והתבונה, כי ה' יתן חכמה], אבל למי שהוא אוהב [יתן] [מפיו] דעת ותבונה. (סז) ר' יצחק אמר למה הדבר דומה למלך שהיה לו בן, והיה בא מבית הספר, מיצא תמחויו לפני אביו, נשל אביו חתיכה ונתן לו, מה עשה בנו אמר לו איני מבקש אלא מה שבתוך פיך, מתוך שהיה מחבבו נתן לו מתוך פיו, [הווי] כי ה' יתן חכמה, אבל מי שהוא אוהב מפיו דעת ותבונה. במתנה נתן הקב"ה תורה לישראל, ויתן אל משה :

[יא] [ויתן אל משה ככלותו]. (סח) אמר רב הונא אמר ריש לקיש, (סט) מה הכלה

הערות ותקונים

הוא בסגנון אחר ע"ש: (סב) מהו נופת קלוניפי לשון יוני הוא, וכן הוא בכ"י רומי, ובכ"י רח"ס מהו נופת קלונימוס לשון יוני הוא, ובכולם נוספת כלה, כינפי לשון יוני הוא, וכן מוצא לנכון בילקוט שה"ש שם נוסח התנחומא, רק יש לתקן שם נופי לשון יוני הוא ו"ל מהו נופת יוני הוא, והיא המלה הקסמט שפ' כלה וארסכה, ועיין ערוך ערך נמפי שהביא גם מאמר מר"ה כ"ו ע"ל בתחום קן כשריה היה קורין לכלה כינפי והביא ג"כ תרגום על אתי מלבנון כלה, ומזה תראה גם בשמ"ר ריש פל"ו מהו יפה נוף בלשון יוני קורין לכלה כינפי, וכן בתנחומא הנדפס מהו נופת אמר ר' יוחנן לשון יוני הוא כלה כינפי: (סג) ר' אלעזר אומר נופת זה הדבש, בתנחומא הנדפס אות י"ח נשמט שורה שלימה וכ"ל, [ר'] אלעזר אומר נופת זה הדבש של נופים, יש דבש שהוא נקרא נופת נופים] כשם שהדבש מעולה כך את מעולה מכל האומות: (סד) נופת תמופנה, אימתי בשעה שאת עסוקה בתורה, בנדפס הגי' דבש וחלב תחת לשונך כשאתה עוסק בתורה שהיא דבש וחלב ואח"כ חסריים המלות "ד"א" ו"ל" ד"א כשאמרת בסיוני נעשה ונשמע, גם הסיוס שם הוא בסגנון אחר ממה שהוא לפנינו: (סה) חייכם שהיא נתרונה לכם במתנה, ויתן אל משה, דרש ויתן לשון מתנה, ועיין לקח טוב (שמות לא יח) ויתן אל משה במתנה נתינה לו התורה מתנה שנאמר ויתן אל משה, ועיין וקדשים דף לה ע"ל: (סו) זש"ה כיה ה' יתן חכמה, הוספת הסיוס שהסגריה ומנאל לנכון בכ"י רומי וכ"י רח"ס וכ"י שני של אקספארד אשר מנאל שם הוספת המאמר הזה, כי הכ"י הזה המוזכר פה באחרונה שזה עם הנדפס, רק כי הרבה פעמים הוסיף המעתיק מאמרים מתנחומא שלפניו כמו שהראה במבוא, וכן מוצא בילקוט משלי רמז תחקל"ב במאמר מפיו דעת ותבונה, ונרשם שם "מדרש" ו"ל "תנחומא", וכן מנאל במדרש שמ"ר פמ"א אות ג': (סז) ר' יצחק אמר למה הדבר דומה, וכן הוא בכ"י רומי וכ"י רח"ס וילקוט משלי, אולם בכ"י שני של אקספארד הגירסא ר' יצחק ור' לוי חד אמר למה הדבר דומה (כמו שלפנינו), ואח"כ הביא וחד אמר למה הדבר דומה למלך שהיה לו בן בא מצית הספר נעל דומה ונתן לו חלב צנו איני מבקש אלא מן הפססלון שבתוך פיך הוי מפיו דעת ותבונה, ע"כ. וזה נשמט בכתב יד שלפנינו ו"ל "תנחומא" רומי וכ"י רח"ס וילקוט משלי שם, רק ראה זה מלאתי כי במדרש שמ"ר פמ"א אות ג' שם העתיק המאמר כמו שהוא בתוך הכ"י שני של אקספארד, באשר היה לפניו קוצץ התנחומא כמו שהיה לפני המעתיק הזה אשר הוסיף אל התנחומא, ושם הגירסא הפיטלין והיא המלה pastellus פי' מן פת קטן או מיני ריקוקים נלווים צמי זביה סוקר וקנה צושם, ועיין בערוך השלם ערך הפיטלין: (סח) אמר ר' הונא אמר ריש לקיש, וכ"ה בכ"י רומי, ומנאל גם בילקוט כי תשא רמז של"א שם התנחומא, ובכ"י רח"ס נשמט אמר ר' מתנה אמר ריש לקיש, ובמדרש חוית פ"ד פסוק נפת המופנה ר' הונא ור' הלפתא קיסרייה שם ר' שמעון בן לקיש אמרו, ובתנחומא הנדפס אות ע"ו וכן נעתק במדרש שמ"ר פמ"א אות ה', אמר ר' לוי אמר רש"ל, לריך לתקן אמר ר' הונא אמר רש"ל: (סט) מה הכלה

הזאת מתקשמת (ע) בעשרים וארבעה תכשיטין, (עא) כך תלמיד חכם צריך להיות זריו בכ"ד ספרים, (עב) אמר ר' לוי מהו ככלותו, מה הכלה הזו כל זמן שהיא בבית אביה היא מצנעת עצמה ואין אדם מכירה, באה לחכם לחופה מגלת פניה לאמר כל מי שיודע לי עדות יבא ויעיד לי, כך תלמיד חכם צריך להיות צנוע ככלה הזו, ומפורסם במעשיו המובים ככלה הזו שהיא מפורסמת, ויתן אל משה ככלותו:

[יב] [ויתן אל משה ככלותו]. (עג) אמר ר' אבהו כל ארבעים יום שעשה משה למעלה, היה לומד תורה ושובחה, א"ל משה רבנו של עולם הרי יש לי מ' יום ואינו יודע שום דבר, מה עשה הקב"ה כשהשלים מ' יום, (עד) נתן לו את התורה במתנה, ויתן אל משה: שני לוחות העדות, (עה) כנגד שמיים וארץ, כנגד חתן וכלה, כנגד שני שושבינין, כנגד העולם הזה והעולם הבא, לפיכך שני לוחות העדות: לוחות אבן. (עו) בזכותו של יעקב, שכתוב בו משם רועה אבן ישראל (בראשית מט כד): והלוחות מעשה אלהים הבה (שמות לב עו), (עז) בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב, ואומרת אוי להם לבריות מעלבונה של תורה, שכל מי שאינו עוסק בתורה נקרא נוזף, [שנאמר] מעשה אלהים, (עח) שהם מלאכתו של הקב"ה: [חרות ע"ל הלוחות], מהו חרות, (עט) ר' יהודה ור' נחמיה ורבותינו, ר' יהודה אומר חירות מן המלכות, ר' נחמיה אומר חירות ממלאך המות, (פ) ורבותינו אמרו חירות מן היסורין:

[יג] [וירא העם כי בושש משה (שמות לב ה), (פא) מהו בושש, באו שש שעות ולא ירד משה, לפי שהתנה משה עמהם ואמר להם לאחר מ' ימים אביא לכם את

הערות ותקונים

הכלה הזאת מתקשמת, דרש ככלותו לשון כלה ובתנחומא הגדפס הגירסא ככלותו כתיב חסר, ועיין רש"י כי תשא ל"א י"ח: (ע) בעשרים וארבעה תכשיטין המוכרים בישיעה (ג יח יט כ כא כב כג כד), ומונה גם תורה ומעשה מקשה ופתיגול: (עא) כך תלמיד חכם צריך להיות זריו בכ"ד ספרים, במדרש חזקוני הגי' כך ת"ח צריך שיהא רגיל בכ"ד ספרים, ובגדפס נוסף פקח זוריו, ומונח גם בדרש"י כי תשא ל"א י"ח, והוא גורס אף ת"ח צריך להיות בקי בכ"ד ספרים: (עב) אמר ר' לוי, וכל"י צכ"י רומי וכו' רח"ס, ובגדפס הגי' ד"א ככלתו מה כלה כו', ובשמ"ר אמר רשב"ל, ובחזית שם ר' חונא בשם רשב"ל בודאי היתה הגי' ר' חונא בשם רשב"ל כמו במאמר שלפניו ואח"כ נשתשש ועשית ר' חונא במקום ר' חונא, ויש לתקן בכל המקומות כמו שהוא לפנינו צכ"י: (עג) אמר ר' אבהו מונח בגדפס שם ר' חונא בשם ר' פמ"א אות ו' וכן צס' והזכיר (דף קטו ע"א) ועיין בבלי נדרים דף לה ע"א בשם ר' יוחנן: (עד) נתן לו את התורה במתנה שנאמר ויתן אל משה, בתנחומא הגדפס וכן בשמ"ר שם נוסף אחר זה וכי כל התורה למד משה והלא כתיב ארוכה מארץ מדה (איוב י"א ט) אלא כללים כללים למדה הקב"ה למשה שנאמר ככלותו, וכתיב שם הרד"ל כללים למדה כמ"ס בספרי הארזים על פסוק יערוף כעמר לקחו רי"א ישעה אדם התורה כללים כו': (עה) כנגד שמים וארץ, עיין דברים רבה פ"ג סי' ט"ו, ובחזקוני הרד"ל, ובתנחומא הגדפס עקב אות ו' נוסף עוד כנגד שני ספרים כנגד שתי תורות תורה שכתב תורה וזוהר שבעל פה: (עו) בזכותו של יעקב, בגדפס לוחות אבן למה מן האבן שרובן של עוגשין הכתובים בה בסקילה, במדרש שמ"ר פמ"א אות ו' סיים עוד ד"א לוחות אבן בזכות יעקב שנקרא אבן שנאמר משם רועה אבן ישראל, ד"א כל מי שאינו עושה לחייו כאבן הזו אינו זוכה לתורה, ונראה כי נשמט מן התנחומא הגדפס, כי מובא גם צס' והזכיר (דף קטו ע"א), ודבריו נובעים מן התנחומא הגדפס או מן הילמדנו, כי התנחומא מס' שמות הוא כולו נעתק מן הילמדנו שמות, וכן נמצא בתנחומא הגדפס עקב אות ו' בהרחבת דברים ע"ש, ומה שהביא כל מי שאינו משיב לחייו כתב המ"כ לוחות דרש לשון לחיים, ועיין עירובין דף נד ע"א, ובדרש"י שם ושם הגירסא כאבן זו שאינה נמתית, וגם בעל ס' והזכיר הביא כמו שהוא בעירובין שם, ובכ"י רומי נוסף בלדו ד"א לוחות אבן, כל מי שאינו [משיב] לחייו כאבן אינו זוכה לדברי תורה: (עז) בכל יום ויום בת קול יוצאת, בגדפס ובשמ"ר ובצננות פ"ו מ"ב ובפתיחה ב' דאיכה מובא זה בשם ר' יחזקאל בן אבתיאל, (עח) שהם מלאכתו של הקב"ה, בגדפס סיים כאלה שאומר לחזירו מה מלאכתו של זה כסף נבחר כך מלאכתו של מלך מלכי המלכים עוסק בתורה, ובכ"י רומי נוסף בלדו כאלה שאומר לחזירו מה מלאכתו של פלוני והן אומרים זהבי כספי כך היא מלאכתו של הקב"ה, ובס' והזכיר (דף קטו ע"א) מה מלאכתו של פלוני כסף נגר חזב כך מעשה אלהים: (עט) ר' יהודה ור' נחמיה ורבותינו, מובא בתנחומא הגדפס, ובשמ"ר ובילקוט כי תשא עזר"ר פ"ח צמ"ר פ"י היות פ"ח פמ"א פמ"ע וכן בתנחומא שלח סי' י"ג, ובס' והזכיר (דף קטו ע"ב) חסר מאמר של רבנן: (פ) ורבנן אמרי חירות מן היסורין, בגדפס ובשמ"ר נוסף אחר זה מאמר בשם ר' אלעזר גט של ר' יוסי הגלילי ע"ש: (פא) מהו בושש בלדו שש שעות, נגהה בצ"ר סוף פ"ח אות ו' וירא

התורה, כיון שבאו שש שעות ולא ירד, מיד ויקהל העם על אהרן, (פא*) רבותינו אמרו בא ששן ועירבב את העולם, והראה להם כמו משה (פב) תלוי מן הארץ ומשתו באויר, והיו מראין אותו באצבע, ואמרו כי זה משה האיש, באותה שעה אמר להם הור (פב*) קשה עורף (פג) אין אתם נזכרים מה עשה לכם, עמדו והרגוהו, (פד) ונתכנסו על אהרן, שנאמר ויקהל העם על אהרן וגו' (שמות לב ה), אמרו לו אם תעשה לנו אלהים מוטב, ואם לאו אנו עושין לך כשם שעשיתנו לחור. וירא אהרן (סג סג ה), ראה מה שעשו לחור, ויבן מזבח (סד), (פה) הבין מזבוח, בקשו לבנות עמו, אמר דהן הניחו לי ואני עושה אותו מעצמי (פו) שאין מי שיבנה אותו עמי, (פז) ואהרן נתכוון לומר עד שאני בונה אותו משה יורד, בנה אותו ולא ירד משה, (פח) מיד וישכימו ממחרת וגו' [וישב העם לאכול] (סז סז ו), (פט) כל מקום שאתה מוציא ישיבה שם תמצא קלקלה, (צ) שנאמר וישבו לאכל לחם (בראשית לו כה), מה (קיקלון) [קלקול] היה שם, שמכרו את יוסף, ובמקום אחר כתיב וישב ישראל בשמים (צמד כה ה), ומה קלקול היה שם, ויהל העם לזנות (ס), ואף כאן וישב העם, ישיבה של ע"ז, אמר הקב"ה למושה הם קמו לצחק בע"ז ואתה יושב, (צא) (קום) לך רד (שמות לב ז), באותה שעה בא משה לירד וראה מלאכי חבלה אתה יורד, שנאמר כי יגורתי מפני האף והחמה (דברים ט יט), מה עשה הלך ואחו את הכסא, שנאמר מאחז פני כסא [פרשי עליו ענגו] (חיו כ ט), והגין עליו הקב"ה ופירשו מזיו שכינתו עליו, בוא וראה כמה רגמו עונות, (צג) אתמול היה משה כנגח בהם, ועכשיו נתיירא מהם, כי יגורתי [מפני האף והחמה]. (צד) חמשה מלאכי

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י ם

העב כי בשש משה כי באו שש שעות ולא בא משה, ומוצא לנשון התנחומא כ"ו שלפנינו בשמ"ר כמ"א אות ז' ובתנחומא כי תשא אות י"ט הוא בהרבה דברים ע"ש ועיין שבת דף פט ע"א, ועיין סעודה עיין ברא"י על התורה וברש"י שבת סג ותוס' ד"ה לנכסוף, ובכ"י שני של אקספארד נוסף התאמר הוה לפני אות י"ט ולקוח מן התנחומא כ"י שלנו: (בא*) רבותינו אמרו בא ששן ועירבב את העולם, כן הוא גם בכ"י רומי ורח"ס ובגמרא סג ועיין בראש"י סג על בא הששן, ובכ"י שני של אקספארד הששן מלא ידו בלוחה שעה, וכן תמצא כן בשמ"ר שם רבנן אחרי הששן מלא את ידיו ואתה שעה, פי' מלא מקום להטעות, וגם מזה הרהרתי כי בעל מסדר משמ"ר היה לפניו הגי' בתנחומא כ"ו כמו שהוא בקובץ צ"ג של אקספארד: (פב) תלוי מן הארץ כו', בשמ"ר שם הגירסא תלוי ציין השמים וצין הארץ, (פב*) קשה עורף, כן הוא בכ"י רומי ורח"ס, אולם בכ"י שני של אקספארד הגירסא כרותי לואר, ובכ"י רומי נרשס בלדו אחרי המלות קשה עורף, "קדותי לואר" ובשמ"ר שם קליעי לואריא, ופי' המ"ב קמיעי וכרותי לואר שאין אחס וזכרים את הרלשנות, ובעל יד"מ קליעי נוואריא פי' לשון קשי עורף, והרז"ו כתב קליעי נוואריא מורדים מחוייבי מיתה ושחיפה להתוך הלוואר, והרד"ל כתב קליעי נוואריא פי' מחוייבי מיתה וכאילו כבר ראשיהם קטועים, וע"ש גם בחדושי הרש"ש: (פג) הין אתם נזכרים מה עשה לכם, בכ"י שני של אקספארד גם בשמ"ר הין אתם מזכרים כמה נסים עשה לכם (ובשמ"ר מה נסים ל"ל כמה נסים): (פד) ונתכנסו על אהרן, עיין סנהדרין דף ז', וי"ר פ"י פדר"א פמ"ה: (פה) הבין מזבוח, בכ"י שני של אקספארד ובשמ"ר מהו מזבוח, מן הזבוח לפניו, ועיין בפ"י הרז"ו שכתב ויראה מלשון ויראה ויבן מלשון צינה, ועיין צ"ר פל"ד סוף אות ה', וה"ת מזבוח אלף מה זבוח, עיין וי"ר פ"י ומזבוח גם בראש"י עה"ת כי תשא ל"ב ה' וכן הביא שם הדרש ויבן מזבוח יג"ז פ"ב: (פו) שאין מי שיבנה אותו עמי, בכ"י שני של אקספארד ובשמ"ר שם שאין כבודו של מזבוח שיבנה אותו אחר עמי: (פז) ואהרן נתכוון לומר, בכ"י שני של אקספארד ואהרן נתכוון להאחר שמה צין כך משה ירד, ובשמ"ר ואהרן נתכוון כדי לאחר הדברים, אמר עד שאני צובה לעלמי משה ירד, ועיין בפירש"י עה"ת סג: (פח) מיד וישכימו ממחרת וגו', הוספתי סיפא דקרא וישב העם לאכול, אולם בכ"י שני של אקספארד ובשמ"ר הגי' מיד וישכימו ממחרת והביא לוח אכן השכימו השמיחו כל עליוהם (לפניה ז' ז), והא"כ מהחיל וישב העם לאכול צע"ז כל מקום שאתה מוציא ישיבה כו': (פט) כל מקום שאתה מוציא ישיבה, בשמ"ר שם, עיין סנהדרין דף קז ע"א צ"ר פל"ח אות ז' התנחומא הגדפס וישב ס' א' ספרי סוף בלק פדר"א פמ"ז: (צ) שנאמר וישבו לאכל לחם, לפני זה נוסף שם שכן מצינו בדור המגדל, שנאמר וימלאו צקעה בחרץ שנער וישבו שם (בראשית יא ז), ומה תקלה היתה שם ויאמר כבה נבנה לנו עיר (שם סג ד): (צא) קום לך רד, הסגרתו מלת קום, ובדברים ע' י"ב כתיב קום רד: (צב) והגין עליו הקב"ה ופירשו מזיו שכינתו, דורש פרשו נוסריקון פרש זו, עיין שמ"ר פמ"ב אות ד' מהו פרשו נוסריקון פרש רחוס שדי זו ענגו עליו: (צג) אתמול היה משה מנגח בהם, עיין מ"ב בשמ"ר שם ובפ"י מהרז"ו: (צד) חמשה מלאכי חבלה הן, מוציא צילקוט כי תשא שם בשש התנחומא, וגם שם הגי' חף וקפן ומשניר ומשחית ותמס, וכן הוא בכ"י רומי ובכ"י רח"ס, אולם בכ"י שני של אקספארד ובתנחומא הגדפס

חבלה הם, אף וקצף ומשביר ומשחית וחימה, (צח) הזכיר משה ג' אבות, (צו) והלכו ג', ונשתייר אף וחימה, אמר משה לפני הקב"ה רבונו של עולם עמוד אתה באחד ואני באחד, שנאמר קומה ה' באפך (תהלים ז), א"ל הקב"ה לך רד, ויירדה היא לך, א"ל למה, א"ל כי שחת עמך, (צו) א"ל משה עכשיו הן עמי ואינן עמך, שוב מחרון אפך, אמר ר' שמעון בן יוחי (צח) לא זו משה מהתפלל עד שנרצה לו הקב"ה, (צט) אמר הקב"ה בעולם הזה על ידי שהיה יצר הרע מצוי בכם המתאם לפני, אב"ל לעולם הבא אני עוקרו מכם, שנאמר והסירותי את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר (יחזקאל לו ט):

[יד] ויאמר משה אל ה' ראה אתה וגו' (שמות לג יב). כתיב (ק) חשבת ימים מקדם (תהלים עו ו), אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבונו של עולם יושבת אני ומחשבת (קא) לכמה שנים גאלתני ממצרים, לכמה שנים גאלתני מיון, הלוחי היא שנות ימין עליון (סס טז יב), (קב) אמר ריש לקיש אם חולים הם יכולים הם להתרפאות: ד"א הלוחי היא. (קג) אמר ר' אלכסנדרי כל הדברים האלה שבאו עלינו על ידי שלא חלינו להקב"ה, ואין הלשון הזה אלא לשון תפלה, שנאמר ועתה חלו נא פני אל (מלאכי ט), (קד) הלעולמים יזנה אדני ולא יוסיף לרצות עוד (תהלים סט ט), (קה) לשעבר כשהיה

הערות ותקונים

סי' כ' ובשמ"ר שם הגירסא אף וחימה וקצף והשמד והשחת, ועיין בחדושי הרש"ש שכתב ודע דזילקוט כאן הגירסא משדר תחת השמד דלכאן, והיא היתה נראית עקבית, אשר צוה מכוונים שמותם כשמות אשר קראה להם בגמרא שבה דף נה ע"א לדב שם מכלה השני הנוסף שם לשיטתם, אולם גם נקבלת בפסוק וזוב משניהם הגירסא כמו בכלן בשמ"ר, וכן לקמן פמ"ד, ועיין מש"כ שם דילוף להו מקרא לכן נראה יותר להביא בגמרא וילקוט כמו דליתא כאן, ובפ' עקב הגירסא במדרש מכלה תחת השמד, וראיתי בפדר"א פמ"ה חושב ה' מלאכים קצף אף וחימה משחית חרון, ועיין שם צביאור הרד"ל אות יג: (צח) הזכיר משה ג' אבות, מפורש בתנחומא הדפוס אות כ' כיון שהזכיר צוות ואמר וזור לאברהם וליצחק ולישכאל: (צו) והלכו ג', נגדפס מיד נגרעו ממנו שלשה, ובשמ"ר שם אותה שעה צאו שלשה האבות ועמדו בשלשה מהם: (צו) א"ל משה עכשיו הן עמי ואינן עמך, כ"ה בכ"י רומי וכ"י רח"ס, ובכ"י שני של אקספארד ובשמ"ר א"ל משה אתה קורא אותם עמי אינן אלא עמך, וכן בכ"י רומי נוסף בלדו „אינו עמי אלא עמך“: (צח) לא זו משה מהתפלל עד שנרצה לו הקב"ה, ובשמ"ר לא זו משה מהתפלל עד שקראן הקב"ה עמו שנאמר וינחם על הרעה אשר דבר לעשות לעמו, וכן נוסף בלדו של כ"י רומי: (צט) אמר הקב"ה צעולם הזה בו, כן הוא בכ"י רומי ובכ"י רח"ס וזילקוט ובשמ"ר, אבל בכ"י שני של אקספארד הגי' אמר הקב"ה צעולם הזה על ידי יצר הרע שתרצה וועתיד לעתיד לבוא אני עוקרו מהם ואחל להם לב צער (צ"ל והסירותי את לב האבן ונתתי להם לב בשר), ועוד אינן חוטאין לפני שנאמר ולא ילמדו עוד (איש את אחיו ואיש את רעהו) [איש את רעהו ואיש את אחיו] לאמר דעו את ה' כי כולם ידעו אותי למקנטם ועד גדולם נחם ה' כי אסלה לעוונם ולחטאתם לא הזכיר עוד (ירמיה לא לג) ע"כ: (ק) חשבת ימים מקדם, מובא זילקוט תהלים רמו התה"ו בשם התנחומא: (קא) לכמה שנים גאלתני, זילקוט שם השמים המעתיק מן לכמה שנים הראשון עד לכמה שנים השני, ושם הגי' לכמה שנים גאלתני מבבל ממדי ומיון, ובכ"י רומי ובכ"י רח"ס גם בכ"י שני של אקספארד אשר שם נוסף המאמר הזה באמנע אות כ"ז המתחיל ומשה יקח את האהל הוא כמו לפנינו: (קב) אמר ריש לקיש אם חולים הם יכולים הם להתרפאות, וכ"ה בכ"י רומי וכ"י רח"ס, וזילקוט תהלים שם בשמות אמר ר' לוי וצ"ל אמר ריש לקיש, והיה כתוב בל"ל אר"ל ואינו אלא המעתיק או המדפיס אמר ר' לוי, ובכ"י שני של אקספארד אמר ריש לקיש אם חולים הם יכולין להתרפאות ואם אינם חולים אינן יודע מה לעשות, ואומר הלוחי היא, והלשון נשתבש, ובפסיקתא פסקא ותאמר לוי (דף קל ע"ב) מובא גם המאמר הזה בשמו ואומר הלוחי היא שנות ימין עליון, אמר ריש לקיש אם חלואים הם אית סברא דמאן דתשש סופיה דמתכיה אם שניו דימין היא לית סברא, פי' אם חלואים צעלמא הן יש תקוה שסופו להתרפאות, וע"ש בהערה י"ח: (קג) אמר ר' אלכסנדר, עיין בפסיקתא שם (דף קל ע"א) ושם מובא מאמר של ר' אלכסנדר שם ר' שמואל בר נחמני, ובכ"י ר' אלכסנדר מובא שם מאמר אחר, וע"ש בהערה י"ג שהעירותי במדרש איכה כפסוק כמה תצכה נתיפח הסדר, מאמר ר' שמואל בר נחמני הוא בשם ר' אלכסנדר וכן להקד ע"ב. ומתנחומא שלפנינו יש גם ראייה שגירסת איכה רבתי היא בגמרה, וכן יש לתקן בפסיקתא שם: (קד) הלעולם יזנה ה', בכ"י שני של אקספארד נוסף לפני זה „השכח חנות אל תהיה שם י' שכתת אותן היבדים שאמרת וחנותי את אשר אחון, האפס לנחם הסדו (שם ט) אמר ר' לוי לשון יון הוא כשם שאת אמר אפיס" ואל"כ הביא כמו שלפנינו הלעולם יזנה ה', וזו הוספה מיוזמת שהוסיף אחד, כי הלעולם יזנה ה' הוא מוקדם בקרא (תהלים שם פסוק ט) גם הכתוב האפס וגו' מוקדם להכתוב השכח חנות אל, ועיין בפסיקתא שם (דף קל ע"א) ובהערות שלי שם: (קה) לשעבר כשהיה

כבר אמרתי לך ושלחתי לפניך מלאך, א"ל משה למלאך אתה מוסרני, אם אין פניך
 חולכים אל תעלנו מזה (שמות לג טו), ועתה אם נא מצאתי חן בעיניך וגו' (שם שס יג) :
 [מז] ויאמר ה' הנה מקום אתי וגו' (שם שס כה). (קיוג) אמר ר' יוסי בר הלפתא הנה אני
 במקום הזה אין כתיב כאן, אלא הנה מקום אתי, (קיד) במקומי מפל לי,
 ואני מפל למקומי, ויאמר אני אעביר כל טובי (שם שס יט), (קמז) הטוב כל טובי מדת
 הפורענות, וחנותי את אשר אחון (שם), (קמח) באותה שעה הראה לו הקב"ה כל האוצרות
 של מתן שבר שהם מתוקנים לצדיקים, אמר לפניו רבונו של עולם האוצר הזה של
 מי הוא, א"ל של עושי צדקה, הזה של מי הוא, של מכלכלי יתומים, וכן לכל אוצר
 ואוצר, עד שראה אוצר אחד גדול, א"ל זה של מי הוא, א"ל מי שיש לו (קיוז) אני
 נתן לו משלו, ומו שאין לו אני עושה עליו חנם, שנאמר וחנותי את אשר אחון (שם),
 (קיה) אשר (נכון) [נחון] אין כתיב, אלא אשר אחון: ויאמר לא תוכל לראות את פני
 (שם שס כ), בקש משה לעמוד על מתן שכון של מצות, ועל שלותן של רשעים, א"ל הקב"ה
 לא תוכל [לראות את פני], ואין הלשון הזה אלא לשון שלותן של רשעים, שנאמר ומשלם
 לשנאיו [אל פניו וגו'] (דברים י). אמר [לד] הקב"ה והסירותי את כפי (שמות שס כג), בעולם
 הזה אני מראה לך מתן שכון של יראים, (קיט) ולעולם הבא אני מראה הטוב שהוא
 צפון להם, אמר דוד מה רב מוכך אשר צפנת ליראיך (תהלים לא כ) :
 [יז] ויאמר ה' אל משה כתב לך את הדברים האלה (שמות לד כו). (קכ) זש"ה אכתוב לו
 רובי תורתי (שם טז כ יג), כשבא הקב"ה ליתן את התורה, אמרה למשה על
 סדר, המקרא והמשנה והאגדה והתלמוד, שנאמר וידבר אלהים את כל הדברים האלה
 (שם נה ה), אפילו מה שישאל תלמיד ותיק לרבו, אמר הקב"ה למשה באותה שעה,
 שנאמר וידבר אלהים את כל הדברים, משלמדה משה א"ל הקב"ה לך ולמדה את בני,
 א"ל משה רבונו של עולם כתוב אותה לבניך, א"ל מבקש אני ליתן אותה להם בכתב,

הערות ותקונים

שלישית: (קיוג) אמר ר' יוסי בר הלפתא, מוצא בילקוט רמז ש"ה בשם התנחומא וכן מוצא בגדפס אות
 כ"ז: (קיד) מקומי מפלה לי ואין אני מפל למקומי, ב"ר פס"ח אות ח', שמ"ר פמ"ה אות ו', שו"ס
 מזמור ז', פסיקתא רבתי פכ"א, ילקוט וילף רמז קי"ו, ילקוט תהלים רמז תתמ"א, חזקוני רמז תקס"ג,
 תנחומא הגדפס אות כ"ז, וכן מוצא בערוך ערך מקום בשם הילמנו, והוא המאמר מתנחומא הגדפס,
 ולזה הנאמר כוון רש"י כי תשא ל"ג כ"א, ובמדרש שמ"ר שם יש לתקן במקום אמר ר' יוסי בר חנינא ל"ל
 ר' יוסי בר הלפתא: (קמז) הטוב כל טובי מדת הפורענות, וכ"ה רומי וכ"ה ב"ר רח"ס וזילקוט
 בשם התנחומא ובשמ"ר פמ"ה אות ו' כל טובי מדת הטוב ומדת הפורענות, ובתנחומא הגדפס אות כ"ז
 טובי וכל טובי מדת הטוב ומדת הפורענות, ולדעתי יש לתקן וכ"ל טובי הוא מדת הטוב כל טובי מדת
 הפורענות: (קמח) באותה שעה הראה לו הקב"ה כל האוצרות, מוצא בגדפס אות כ"ז ובשמ"ר פמ"ה אות ו'
 וזילקוט שם בשם התנחומא: (קיוז) אני נתן לו משלו, ב"ר רומי וכ"ה רח"ס וילקוט כי תשא ובשמ"ר
 תנחומא הגדפס אני נתן לו משכרו: (קכ) אשר נכון אין כתיב כאן, כן הוא גם ב"ר רומי, אולם ב"ר
 רח"ס וזילקוט בשם התנחומא ובתנחומא הגדפס אשר נחון אין כתיב כאן, וכן תקתינו בפנים, ופי' את אשר
 נחון משמע שהוא כבר נחון על ידי מעשיו הטובים של עולמו, אבל את אשר אחון פי' את אשר ימנור רחמי
 עליו לשעה והע"פ שאינו כדאי, ולזה כוון רש"י צפירושו על התורה כי תשא ל"ג י"ט וחנותי את אשר אחון
 אותן שארצה לחון, ובשמ"ר שמטע זה, וכ"ל שם וחנותי את אשר אחון [אשר נחון אין כתיב כאן אלא
 אשר אחון] למי שאני מבקש לחון: (קיט) ולעולם הבא אני מראה הטוב שהוא צפון להם אמר דוד מה רב
 טובך, כ"ה ב"ר רומי וזילקוט, ובתנחומא הגדפס הגירסא אבל לעולם הבא [מראה הטוב שהוא צפון להם]
 ומעולם לא שמעו (ולא) [לא] האזינו עין לא ראתה אלהים וזולתך יעשה למחכה לו (ישעיה סד ז) „ ובכ"ו
 רח"ס מוצא זה הכתוב על צעולם הוא אני מראה לך שכון של יראים, ובשמ"ר שמטע הסיום הוא: (קכ)
 (קכ) זש"ה אכתב לו רובי תורתך, מוצא בילקוט כי תשא רמז ת"ה בשם התנחומא, וכן העתיק בגל
 המסדר את השמ"ר גריס פמ"ז כל המאמר כמו שהוא לפנינו בתנחומא כ"ו, רק בקצת שינויים, במקום
 והאגדה והתלמוד בשמ"ר תלמוד ואגדה, במקום מה שישאל תלמיד ותיק לרבו בשמ"ר אפילו מה שהתלמיד
 שואל לרבו, וכן משלמדה משה בשמ"ר מאחר שלמדה מפי הקב"ה, וכמו כן עוד שינויים קטנים אשר המסדר
 משמ"ר הציג כרצונו, אבל בתנחומא הגדפס אות ל"ד ובתנחומא הגדפס פ' וילף אות ה' וכן בתנחומא כ"ו
 וירא אות ו', ובפסיקתא רבתי ריש פ"ה פסקא ויהי ציוס כלות משה נמצא המאמר בשם ר' יהודה הלוי
 בר שלום בסגנון אחר, וכך איתא שם אמר ר' יהודה הלוי בר שלום כשאמר הקב"ה למשה כתב לך, בקב
 משם

אלא שגלוי הוא לפני שעתידים אומות העולם לשלוט בהם, וליפול אותה מהם, ויהי בני כאומות העולם, אלא המקרא תן להם בכתב. והמשנה והאגדה והתלמוד על פה. ויאמר ה' אל משה כתב לך, זה מקרא, כי על פי (שמות לד כו), המשנה והתלמוד, שהן מבדילין בין ישראל לבין אומות העולם: (קבא) (שנאמר) כתב לך. הלוחות הראשונים אני כתבתי אותם, שנאמר כתובים באצבע אלהים (שמות לא יח), אבל השניים את כתוב לך, למה הדבר דומה למלך שנשא אשה (קכב) וכתב לה גמיטום (פי' כתובה) על שדו, לא עשה אלא קלקלה וטירדה, בא שושבינה וריצה אותה למלך, אמר לה המלך הרי נתרציתי, (קכג) אלא לך ועשה גמיטום אחר: כתוב לך. בזכותך אני נותן להם את התורה, (קכד) אמר ר' יוסי בן הלפתא הוא שמשא אמר להם (קכה) ואכתוב על הלוחות (דברים יג): ד"א כתוב לך את הדברים. (קכו) כל מקום שנאמר דבר דברי דברים, תוכחות הן, כתיב דבר ה' אשר היה אל הושע (יטעט א א), מה כתיב שם, כי אתם לא עבדי (שם טע ט), כתיב דברי ירמיהו (יחממ א א), מה כתיב שם, אשר למות למות (שם טו ט), כתיב שם אלה הדברים (דברים א א), מה כתיב שם, מוזי רעב וגו' (שם נב נד), [יה] כתב לך את הדברים האלה [כי על פי הדברים האלה וגו']. (קכו) ר' יוחנן ור'

הערות ותקונים

משה שתהא המשנה כתב, ולפי טעמא הקב"ה שאומות העולם עתידין לתרגם את התורה ולהיות קוראין בה ישיבה והם אומרים אתו ישראל ועד עכשיו המאזינים משויין, אמר להם הקב"ה לאומות העולם אתם אומרים שאתם בני איני יודע אלא מי שמסתורין שלי אלא הם בני, ואזינו היא, וזו המשנה שתנה על פה והכל ממך לדרוש אמר ר' יהודה בר שלום א"ל הקב"ה למשה מה את מבקש שתהא המשנה בכתב, ומה בין ישראל לאומות העולם, שנאמר אכתוב לו רובי תורתי וא"כ כמו זר נחשבו, אלא תן להם מקרא בכתב ומשנה על פה, כתוב לך את הדברים הרי מקרא, כי על פי הדברים האלה, הרי משנה על פה, ט"כ: (קכז) שנאמר כתב לך, מלת שנאמר הסגרתה כי מיותרת היא, ומן כתב לך מתחיל מאמר חדש, וכן הוא בטעם זכ"י רומי וזכ"י רח"ס, כי המעתיקים חשבו שמוסב למעלה והוסיפו מלת שנאמר, אולם הוא לנכון וילקוט כי השא שם ובשמ"ר בלי מלת "שנאמר", וכן ממלא המאמר היה טוסף זכ"י שני של אקספארד (בין אות ל"ג ובין אות ל"ד) ובגלדו נרשם שם "מלאך עד ז"ה אכתוב לו אינו בדרום", וגם שם מתחיל לנכון כתב לך הלוחות הראשונים כתובים באצבע אלהים פי': (קכב) וכתב לה גמיטום "פי' כתובה" המלות האלה הסגרתה כי הם הוספת המעתיק וליהא זכ"י רומי וזכ"י רח"ס וכ"י שני של אקספארד, וזכ"י רומי כתוב ג"כ גמיטום, וזכ"י רח"ס גוויטום, נתפרדה אות מ ועשית וו, וזכ"י שני של אקספארד גמוטות, אולם כל הנוסחאות משושבות הן וז"ל גביקון או גביסקון, וזילקוט פ' כי תשא מוצא לנכון גמיקום, ובשמ"ר פמ"ג גמיקום, ועיין בפסיקתא פסקא החדש (דף נב ע"ג) ומה שכתבתי שם בבערה קע"ט כי המלה היא וימית פסאגאמא ופירושו שער נשואין, והגירסא גמיקום נגזר מפעל יוני גאסאגאמא עיין צעריך השלם ערך גמם מה שהעיר שם ידידי הרב הגדול מוה"ר ח"י ד"ר קאהוט: (קכג) אלא לך ועשה גמיטום אחר, גם פה ז"ל גמיקון או גמיסקון, ובשמ"ר סיים אחר המלות אלא עשה לה גמיקום ולואי אתן זו ידי ה"ה"ד ואכתוב על הלוחות, המ"כ כתב ולואי ומי יתן שאתרצה שאתן זו ידי, וכן זכ"י שני של אקספארד סיים כן ולואי נתן זו ידי ע"כ (תרגם לו תרגם לוי, ולפעמים הלואי), והסיום הקב"ד ואכתוב על הלוחות הוא מיותר, ועיין בחדושי הרד"ל במדרש שמ"ר שם, ונשתרשב מן המאמר של ר' יוסי בר הלפתא שהיה כתוב על ויכתוב על הלוחות בלדו, ואכתוב על הלוחות" ומוצא פנימה שלא במקומו, עיין הערה קכ"ה, וזילקוט כי תשא שם הוא כמו לפנינו בתנחומא כ"י, רק אחר זה הביא כטוב לך בזכותך איני נותן להם את החורה, יש לתקן שז"ל כתוב לך בזכותך איני נותן להם את החורה: (קכד) אמר ר' יוסי בר הלפתא, כ"ה גם זכ"י רומי וזכ"י רח"ס, אולם זכ"י שני של אקספארד ובשמ"ר שם הגי' ר' שמעון בן הלפתא: (קכה) ואכתוב על הלוחות, זכ"י רומי ורח"ס וכ"י שני של אקספארד מוצא הכתוב ויכתוב על הלוחות (שמות לד כח) וכן בשמ"ר שם מוצא הכתוב ויכתוב על הלוחות, ועיין בעברה קכ"ג, ואחר סיום המאמר הוא שמשא אמר להם, ואכתוב על הלוחות (או ויכתוב על הלוחות כמכתב הראשון ויתנם ה' אלי) ממלא זכ"י שני של אקספארד וכן בשמ"ר שם הוספה, לי נתנם ואני נהגתי עמכם עין טובה ונתתי אותה לכם לכך נאמר כתוב לך בזכותך": (קכו) כל מקום שנאמר דבר דברי דברים תוכחות הן, מוצא גם בשמ"ר שם, ושם הגירסא כל מקום שכתוב דבר דברים הדברים אלנות ותוכחות הן, ושמשו שם הרצויות מהכתובים, ועיין ספרי ר"ש דברים וד"ר פ"א: (קכו) ר' יוחנן ור' יהושע ור' שמעון אומרים, כן הוא גם זכ"י רומי, אולם זכ"י דה"ס ר' יוחנן ור' יהודה ור' שמעון, וזכ"י שני של אקספארד ר' יוסי ור' יהודה חד אמר כו', ר' יהודה אמר כו', ובשמ"ר ג"כ הגי' כמו זכ"י שני של אקספארד רק שם ר' יוחנן ור' יהודה ב"ר שמעון אמר כו', וכן יש לתקן לפנינו בתנחומא ר' יוחנן ור' יהודה ב"ר שמעון, כמו שתרצה להלן ראה גם מן התלמוד:

יהושע ור' שמעון אומרים (קב"ח) (נתתי לך) את הדברים אין כתיב כאן, אלא על פי הדברים, נתתי לך תורה שבכתב ותורה שבעל פה, (קב"ח) אם עשית שבכתב על פה, ושבעל פה בכתב, והמרתה אותם אין אתה מקבל שכר, למה שנתת לך תורה שבכתב ותורה בעל פה, וכרתי עמך ברית, על מנת שתהא קורא בהם כן, אבל אם המרתה אותו, הוי יודע שתבטל הברית, שנאמר פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך (דברים יד ט) שהן כתובין בכתב, ופן יסורו מלבבך (סג), אלו שבעל פה: אתך ברית [ואת ישראל] [שמות לד כו]. בשביל התורה אני אוהב את ישראל, ולא ישראל בלבד, אלא אפילו משה [גדלו] בזכות התורה, כי על פי הדברים האלה כרתי ברית אתך, ומה גידל את משה, אמר ר' שמואל בשם ר' ירמיה בר יצחק (קל) כל כבוד שראה בעולם הזה לא נטל מן הקרן כלום, אלא הקרן קיימת לו לעולם הבא: [יש] ויקרי שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה [לחם לא אבל ומים לא שתה] [שמות לד כח], (קלא) אפשר לאדם שיהא ארבעים יום בלא אכילה ובלא שתיה, מלאכים ירדו מן השמים אצל אברהם ואבלו, (קלב) משה עלה לעליונים ראה שאין שם

הערות ותקונים

(קב"ח) נתתי לך את הדברים אין כתיב כאן, וכ"ה ב"י רומי וכ"י רח"ס, אולם המלות נתתי לך מיותרות הן לכן הסגרתים, והכוונה כי את הדברים האלה כרתי אתך ברית אין כתיב כאן, הלא על פי הדברים, ודורש על פי תורה שבעל פה, הדברים תורה שבכתב, ובכ"י שני של הקספארד ובשמ"ר שם חסר זה, ושם ידועה כתב לך את הדברים האלה כי על פי הדברים האלה תורה שבכתב ותורה שבעל פה: (קב"ח) אם עשית שבכתב על פה כו' והמרתה אין אתה מקבל שכר כו' אבל אם המרת אותו הוי יודע שתבטל הברית כו', כן הוא גם בכ"י רומי וכ"י רח"ס, ומדברי התנחומא נראה שהוא מאמר אחד מר' יוחנן ור' יהושע ור' שמעון, אולם בכ"י שני של הקספארד וכן בשמ"ר שם פמ"ז אות ג' אשר העתיק כל המאמר ריש פמ"ז ע"פ כ"י הזה, (היינו על פי הכתב יד אשר העתיק גם המעתיק אל הקובץ הזה, כי המעתיק הלזה הוסיף מאמרים רבים מן התנחומא כ"י שלפניו אל הקובץ שלו, והיה לפניו כ"י בשתיים ממה שהוא לפניו) והמאמר נחלק ומוצא בשם ר' יוחנן מאמר אחד, ובשם ר' יהודה בר' שמעון מאמר אחד, (ושם הגירסא ר' יהודה בר' שמעון לא כמו שלפניו ר' יהודה ור' שמעון עיין הערה קכ"ז) וכך הגירסא שם ר' יוחנן אמר כתב לך את הדברים האלה כי על פי הדברים האלה תורה שבכתב ותורה שבעל פה, ואם המרת אותה ועשית אותה מה שבעל פה שבעל פה שבעל פה, איך מקבל שכר, למה שכתב תורה שבעל פה ותורה בעל פה, ר' יהודה בר' שמעון אמר כתב לך וגו' כרתי אתך ברית על מנת שתהא קורא בהן כך (ר"ל זה בכתב וזה בעל פה), אבל אם המרת אותם הוי יודע שאתה מבטל הברית לךך נאמר כתב לך את הדברים האלה, וכן משה אומר לישראל רק השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח את הדברים [אשר ראו עיניך] אלו דברים שאתה רואה אותם שהם כתובים בכתב, ופן יסורו מלבבך אלו הדברים שנתתי לך בעל פה, לךך נאמר כתב לך את הדברים האלה כי על פי הדברים האלה, כי אלוני תורתך שקבלתם לא הייתי מכיר אתכם, (המלות לא הייתי מכיר אתכם ליתא בכ"י) ולא הייתי מביט בכם משאך שובדי כוכבים (בכ"י) כגשאר האומות) לפיכך כרתי אתך ברית ע"כ. אולם מלאחי המאמר הזה בירושלמי פיהא פ"ב ה"ו (דף יז ע"א) מגילה פ"ד ה"א (דף עד ע"ד) הגינה פ"א ה"ח (דף עו ע"ד) בסגנון אחר ממה שהוא בתנחומא, והביא שם ג"כ שמות האומרים כמו בתנחומא, אולם בגירסת כ"י שני של הקספארד ובגירסת השמ"ר והוא ר' יוחנן ור' יודן זי רבי שמעון (עיין לעיל הערה קכ"ז), ושם מהפך ג"כ הסדר ממה שהוא לפניו, והביא בשם ר' יוחנן אם שמרת מה שבעל פה ושמרת מה שבכתב אני כורת אתך ברית, ואם לאו איני כורת אתך ברית, והורגה אמר אם שמרת מה שבעל פה ושמרת (ובירושלמי פיהא הגירסא וקיימת. אולם ב"י המקומות הגי' ושמרת) מה שבכתב, אתה מקבל שכר, ואם לאו אין את מקבל שכר, ע"כ, ולדעתי כוונת הירושלמי אם שמרת מה שבעל פה (ר"ל שלא להמיר אותה ולעשות מה שבעל פה בכתב) ושמרת מה שבכתב (ר"ל שלא להמיר אותה ולעשות מה שבכתב על פה), ועיין בפני משה וצ"ע במקומות הנזכרים שפירשו כוונת הירושלמי אם שמרת מה שבכתב ומה שבעל פה היינו על שמירת קיומו המלות שבעה, יע"ש, אבל במח"כ לא ראו את דברי התנחומא, ועיקר הכוונה כמו שכתבתי, שלא להמיר ולעשות מה שבכתב על פה ומה שעל פה בכתב: (קל) כל כבוד שראה בעולם הזה לא נטל מן הקרן כלום, בשמ"ר כל הכבוד שראה בעולם הזה אינו אלא מן הפירות אבל הקרן קיימת לו לעולם הבא. וגם הגי' בשמ"ר שם א"ר ירמיה בשם ר' שמואל בר רב יוחנן: (קלא) אפשר לאדם, מוצא בילקוט כי תשא רמז ת"ו, והיזין התנחומא מרמז ת"ה מוסב גם על זה, וכן מוצא בשמ"ר פמ"ז אות ה', ולקוח מן התנחומא כ"י שלפניו: (קלב) משה עלה לעליונים ראה שאין שם לא אכילה ולא שתיה לא הכל ולא שתי, כ"ה בכ"י רומי וכ"י רח"ס וצילקוט שם, אולם בכ"י שני של הקספארד (וגם המאמר הזה נוסף שם) הגי' כך, ואפשר לאדם להיות ארבעים יום בלא אכילה

לא אכילה ולא שתיה, לא אכל ולא שתה: (קלג) (שנאמר) ויהי שם עם ה' וגו' (שמות
 לד כח). (קלד) מעשה היה בר' יוחנן שהלך מטבריא לצפורי והיה ר' חייא בר אבא
 תלמידו עמו, והיו שניהן מהלכין בדרך, והיה ר' יוחנן רואה כרם, והיה אומר לר' חייא
 זו היתה שלי, ומכרתי אותה בכך, וכן שדה זיתים שלי היתה, ומכרתי אותה בכך,
 א"ל ר' חייא (קלה) ומכל האוסייה (פי' השדות) לא היה לך להניח בזקנתך, א"ל מכרתי
 דבר ששוה ו' זהובים, וקניתי דבר ששוה מ' זהובים, א"ל ומה לקחת, א"ל מכרתי
 דבר שדות וכרמים שנבראו לו' ימים, וקניתי תורה שנבראת למ' יום: ויהי שם עם
 ה' וגו' לחם לא אכל. (קלו) מלחמה של תורה אכל, ויום לא שתה, מומיה של תורה
 שתה, שנאמר לכו לחמו בלחמי (משלי ט ה), ואומר הוי כל צמא לכו למים (ישעיה נה א):
 (קלז) (שנאמר) ויהי שם עם ה', היה לומד תורה ביום, ופושט אותה בלילה בינו לבין
 עצמו, למה אלא ללמד לישראל (קלח) שיהיו יגיעים בתורה ביום ובלילה, ומאין היה
 ניוון אותן מ' ימים, (קלט) מזיו השכינה:

[כ] **ויכתוב** על הלוחות [את דברי הברית עשרת הדברים] (שמות לד כח), (קמ) שהיו
 שוים הראשונים והשניים, (קמא) וכיצד היו כתובים, י' דברות, ה' על
 לוח זה וה' על לוח זה, שנאמר עשרת הדברים: ויהי ברדת משה וגו' מן ההר [ומשה
 לא ידע כי קרן עור פניו] (שם שם כט), מהיכן נטל משה קרני ההוד, רבותינו אומרים
 (קמב) מן המערה, שנאמר והיה בעבור כבודי [ושמתוך בנקרת הצור] (שם לג כג),

הערות ותקונים

אכילה ובלא שתיה, אמר ר' חייא המשל אומר עיילת לקרנא הלך בנימוסה נכנסת לך בנימוסיה, מלאכי
 השרת ירדו אלל אברהם ואלכו, ואף משה כשראה שאין שם לא אכילה ולא שתיה לא אכל ולא שתה".
 בשמ"ר שם נוסף כן ג"כ, רק שם תיקן המסדר ר' תנחומא בשם ר"ה בר אבין בשם ר' מאיר ותיקן כן
 ע"פ ז"ר פמ"ח אות י"ד ושם הגירסה רבי תנחומא משום ר' אלעזר ור' אבין בשם ר' מאיר, וכן הסוים
 אמר ר' יוחנן נראין כאלוכין ראשון ראשון מסתלק, לקח מב"ר שם, רק שם נשמט שם האומר, וזו"ר
 פל"ד אות ח' אמר ר' יודן נראין כאלוכין ושותין וראשון ראשון מסתלק, ובקד"ר בפ"ג פסוק ידעתי כי כל
 אשר יעשה האלהים הוא בשם ר' נתן וז"ל ר' יוחנן: (קלב) שנאמר ויהי שם, וכ"ה בזכ"י רומי, אולם
 הסגרתו מלת שנאמר כי מיותר הוא, ומן ויהי שם מתחיל ממאמר חדש, וגם בזכ"י רח"ס וכ"י שני של
 הקספארד ליתא מלת שנאמר, וכן תראה בשמ"ר מתחיל דבר אחר ויהי שם עם ה' מעשה בר' יוחנן כו':
 (קלד) מעשה היה בר' יוחנן, מוצא ג"כ בשמ"ר שם, וכן נגעה בפסיקתא פסקא כ"ח (דף קמח ע"ג) וכן
 בזו"ר פ"ל ובמדרש חזית פסוקים מים רבים לא יוכלו לכבות, ומוצא זילקוט סוף משפטים שם פ"ג בשם
 הפסיקתא, ועיין גם בעשרות שלי בפסיקתא, וזילקוט שלי בשם ר' תנחומא ור' רב"ש (כתוב
 בסוף ואלה המשפטים" סוגונו כי שם ברמז שס"ג הביא כל המאמר בשם הפסיקתא לכן השמיטו כאן והתחיל
 מן להם לא אכל מלחמה של תורה אכל: (קלה) מכל האוסייה "פי' השדות" הפירוש הוסיף המעתיק
 וליתא בזכ"י רומי, רק בלדו על האוסייה (כן הגי' שם באלף בסוף) רשם אחד "השדות" והמעתיק שלי
 הכניס המלה בפנים בשני חלצי עגולה, ובאמת ז"ל "השדות" ובזכ"י רח"ס מכל האוגאה שלך (ואולי ז"ל
 האוניות שלך, פי' שער המצר), ובזכ"י שני של הקספארד מכל האוסייה, ופי' האוסייה בל"ל אשטטס ממון
 ורכוש, וכן פירושה שדה, עיין ערוך השלם ערך אסיה ד': (קלו) מלחמה של תורה אכל, מוצא זילקוט
 זי תשא שם, וכן בשמ"ר שם, ועיין בפסיקתא פסקא כ"ח הערה ז': (קלז) שנאמר ויהי שם, גם פה
 הסגרתו מלת שנאמר כי מיותר הוא, ומתחיל מן ויהי שם עם ה' מאמר חדש, וכן ליתא בזכ"י רומי וכו'
 רח"ס וכ"י שני של הקספארד, וכן זילקוט ליתא, ושם לא הביא כלל פה הכתוב ויהי שם עם ה', וכן ליתא
 בשמ"ר: (קלח) שיהיו יגיעים בתורה ביום ובלילה, כ"ה בזכ"י רומי ורח"ס וזילקוט אולם בזכ"י שני של
 הקספארד ואחריו העתיק בעל מסדר משמ"ר נוסף רשז"ל היה אומר לתלמידיו כו': (קלט) מזיו השכינה,
 בזכ"י שני של הקספארד נמוא פה הרחבת דברים, וכן העתיק בעל שמ"ר פמ"ז בלות ה': (קמ) שהיו
 שוים הראשונים והשניים, ר"ל בלותות הראשונים אינו מפורש עשרת הדברים, רק בלותות האחרונות
 מפורש כאן עשרת הדברים, וזה הסוגה שהיו שוים הראשונים והשניים, עיין בפ"י מהרז"ו בשמ"ר שם, רק
 מה שחשב שם עשרת הדברות במדרש שם מוסב לעמלה ובאמת מוסב למה עשרת הדברות כותה היו עשין,
 או ז"ל ויכתוב על הלוחות עשרת הדברים מולמד כו': (קמא) וכיצד היה כתובים, שמ"ר שם אית ר', ועיין
 ירושלמי שקלים פ"ה ה"א (דף מע ע"ד) ובמדרש חזית פסוק ידיו נגליו זהב, ושם סיים ורגזין אמרין עשרה
 על לוח זה ועשרה על לוח זה: (קמב) מן המערה, בתנחומא הגדפס אות ל"ז איתא מנין וכה משה לקרני
 ההוד, אמרו רז"ל מן המערה שנאמר והיה בעבור כבודי ושמתוך בנקרת האור, נתן הקב"ה כף ידו פליגי
 ומשם

(קמג) ר' ברכיה אומר מן הלוחות, (קמד) א"ר (קמה) ארכן ו' טפחים ורחבן ג' טפחים, והיה משה מחזיק בשני טפחים והקב"ה בשני טפחים וטפחים ריוח באמצע, משם נמל משה קרני הודו, (קמו) ר' יהודה בר נחמיה אומר כשמה כותב את התורה ושתייר בקולמוס קימעא והעבירו על ראשו, ומשם נעשו לו קרני הודו, ומשה לא ידע כי קרן. כף הודו שנמל ממתן שכר, אבל הקרן קיימת, שנאמר (וקרנים) [קרנים] מידו לו (תקוק ג 2), וכשימלו הצדיקים את שכרן לעולם הבא ימול הוא שכרו, כגון שכן הנביא מפרש ואמר הנה ה' אלהים בהוק יבא וזרועו מושלה לו הנה שכרו אתו ופעולתו לפניו (יעזע מ י): חסלת כי תשא

פרשת ויקהל

[א] **ויקהל** משה וגו' (שמות נה ח). ויאמר משה אל בני ישראל ראו קרא ה' בשם וגו' (שס טז ז). (א) זש"ה טוב שם משמך טוב (קבלה ז ח), שהשמן הטוב כמה ריחו הולך מיל אחד או שני מילין, אבל השם הטוב הולך מסוף העולם ועד סופו, הוי טוב שם משמך טוב: ויום המות מיום הולדו (קבלה טז), יום מיתתו ש"ז אדם, מיום שנולד בו, למה ביום שנולד בו אין אדם יודע אם מעשיו יפים אם לאו, אבל כשהוא מת הוא מודיע מעשיו לבריות: ויום המות מיום הולדו. (ב) אמר ר' לוי למה הדבר דומה לשתי ספינות שהיו ביים מלאות סחורה, אחת באה ואחת הולכת, אחת שהיתה באה היו מקלסין אותה, עמדו להם תמיהים, אמרו למה אתם מקלסים לזו, ואין אותה מקלסים לזו, אמרו להם לזו שבאותה אנו מקלסין, כי אנו יודעים שהלכה בשלום ובאה בשלום, אבל זו אין אנו יודעים מה היא עתידה לעשות, כך כשאדם נולד, אין בני אדם מכירין מעשיו, כשנפטר מן העולם הן יודעים מה היו מעשיו, הוי ויום המות מיום הולדו: (ג) ד"א טוב שם משמך טוב. שמותן של חנניה מישאש ועזריה, משמך הטוב שנמשחו נדב ואביהוא, למה בני אהרן נכנסו להקריב ונשרפו, חנניה מישאש ועזריה הושלכו לתוך כבשן האש וניצולו, הוי טוב שם: (ד) ד"א טוב שם. (ה) טוב

הערות ותקונים

ומשם זכה לקרני ההוד, וכן הוא אומר קרנים מידו לו ושם הזיון עמו (חבדק ג ד), ויש אומרים ששבעה שהיה הקב"ה מלמדו תורה מנילוות מפיו השכינה נטל קרני ההוד ש"כ, ועיין רש"י עה"ט כי תשא ז"ד כ"ט (קמג) ר' ברכיה אומר מן הלוחות, כ"ה הגירסא גם בכ"י רומי וזילקוט כי תשא סוף רמז ת"ו, אולם בכ"י רח"ס הגירסא ר' ברכיה אמר בשם ר' חלבו בשם ר' שמואל בר נחמן הלוחות ארכן ו' טפחים, וכן בשמ"ר שם איתא ר' ברכיה הכהן בשם רבי שמואל אמר הלוחות רחבן ו' טפחים, ובהתחומא הגדפס הגירסא ור' שמואל בר נחמן אמר הלוחות ארכן ששה טפחים: (קבד) א"ר, עיין בהערה שלפניה: (קמה) ארכן ו' טפחים ורחבן ג', עיין ירושלמי שקלים פ"א (דף מט ע"ד) ז"ב י"ד מנחות ז"ט זמ"ר פ"ד וד"ב פ"ג: (קמו) יהודה בר נחמיה, בכ"י רומי וכ"י רח"ס יהודה בן נחמן, וזילקוט ר' יהודה בר נחמן ובשמ"ר ר' יהודה בר נחמן בשם רשב"ל, ובהתחומא הגדפס רב שמואל אמר, ועיין דברים רבה פ"ג אות י"ב: (א) זש"ה טוב שם משמך טוב, עיין בסוגין אחר בגדפס ויקהל אות א' בגמלע המתחיל זש"ה טוב שם משמך טוב, המתאמר שם ברהב, ועיין גם בשמ"ר סמ"ה ריש ויקהל וקה"ר ריש פ"ו ומדרש שמואל פכ"ג וילקוט קבלת רמז התק"ג, והמתאמר הוה שעתק בכ"י מייבנין ודלפס צבית המדרש ח"ו דל 104: (ב) אמר ר' לוי למה הדבר דומה לשתי ספינות, בשמ"ר שם מוצא בשמו קבלת באופן אחר, וכך איתא שם אמר ר' לוי משל לשתי ספינות שהיו פורשות לים הגדול, אחת יוצאת מן הלמין, ואחת נכנסת ללמין, זו שיוצאת היו הכל שמחין בה, זו שנכנסת לא היו הכל שמחין בה, פקח אחד היה שם אמר הלופי הדברים הני רואה כהן, זו שהיא יוצאת מן הלמין לא היו הכל זריכין לשמוח בה שאין יודעין באיזה פרק היא עומדת ומה ימים מזדווגין לה, ומה רוחות מזדווגות לה, וזו שנכנסת ללמין היו הכל זריכין לשמוח בה שיהי יודעין שנכנסת בשלום ויאלה בשלום מן הים כו', ועיין גם בקה"ר שם שהגירסא שם בקלת טימייס: (ג) ד"א טוב שם משמך טוב שמונת של חנניה מישאש ועזריה, מוצא ג"כ בשמ"ר שם, ובתחומא הגדפס ברהב קבלת אמר ר' יהודה בר סיומן מלניו שבעלי שמן טוב נכנסו למקום החיים ויאלו מהים ובעלי שם טוב נכנסו למקום המתים ויאלו חיים, נלד ואביהוא נכנסו להקריב ויאלו שרופים, והם משוחים בשמן המשחה, וכתבו ותאלה אש מלפני ה' ותאלה אותם (ויקרא י ב), חנניה מישאל ועזריה עלו לאתון מרא ויאלו חיים שנאמר באדין נפקין סדרך מיטך ועבד ננו מגו מרא (דניאל ג כו): (ד) ד"א טוב שם, טוב היה שמו של צלאל. מוצא זילקוט ויקהל רמז ת"א בשם התחומא, וכן מוצא בשמ"ר שם ריש ויקהל, ומוצא מן התחומא כ"י שלפניו: (ה) טוב

היה שמו של בצלאל, משמן הטוב, למה שפרסמו הכתוב, שנאמר ויאמר משה אל בני ישראל ראו קרא ה' בשם בצלאל :

[ב] [ראו קרא ה' בשם בצלאל]. (ו) זש"ה ואל מי תדמינו ואשנה יאמר קדוש, שאו מרום עיניכם וגו' (ישעיה מ כה טו), אמר הקב"ה ואל מי תדמינו, בשר ודם אם יהיה מהלך בחשיכה, ואדם בא ומאיר לו, אינו צריך להחזיק לו טובה, ואתם ישנים בלילה, ואני מעלה לכם את האורה, אין אתם צריכין להחזיק לי טובה, שאו מרום עיניכם וגו', (ז) בזכות מה הם עומדים, אלה תולדות השמים והארץ, בזכות ואלה שמות בני ישראל (שמות א ב), ואלה בזכות מי, בזכות אלה העדות והחקים והמשפטים (דברים ד מה): מי ברא אלה [המוציא במספר צבאם לכולם בשם יקרא] (ישעיה סט), (ח) כתיב לכולם בשם יקרא, ובתוב אחד אומר שמות [לכולם שמות יקרא (תהלים קמו ד)], אם שמות למה בשם, אם בשם למה שמות, אלא כשהקב"ה מבקש (ט) הוא קורא לכולם כאחת, ובשמבקש קורא לכל אחד ואחד בשמו ביבאל וגבריאל, הוי לכולם בשם יקרא: ד"א לכולם בשם יקרא, הרי למעלה, מנין מלמטה, שנאמר ראו קרא ה' בשם בצלאל וגו' :

[ג] (ט*) ואתו אהליאב בן אחיסמך [למטה דן] (שמות לה כג). שבה לו שבה לאביו שבה למשפחתו ושבה לשבטו שכך יצא ממנו, ושם אמו שלומית בת דברי (ויקרא כד ה), גנאי לו גנאי לאביו גנאי לאמו גנאי למשפחתו גנאי לשבטו שכך יצא ממנו, עכן בן כרמי בן זבדי בן זרח למטה יהודה (יהושע ז ב), גנאי לו גנאי לאביו גנאי למשפחתו גנאי לשבטו שכך יצא ממנו, ובצלאל בן אורי בן חור [למטה יהודה] (שמות טז כג), שבה לו שבה לאביו שבה למשפחתו שבה לשבטו שכך יצא ממנו :

[ד] ראו קרא ה' בשם [בצלאל בן אורי בן חור]. (י) מה צורך היה להורג להזכר כאן, אלא שנתן נפשו על הקב"ה, כיון שבקשו ישראל לעבוד ע"ז לא הניח להם, (יא) עמדו והרגו אותו, א"ל הקב"ה חייך שאני פורע לך, למה הדבר דומה למלך שמדרו לניגונתיו, עמד שר צבא שלו ונלחם בהם, אמר להם במלך אתם מורדים, עמדו עליו והרגוהו, בא המלך ואמר היכן הוא שר צבא שלי, אברו לו הרגו אותו

ה ערות ותקונים

היה שמו של בצלאל משמן הטוב, בתנחומא הגדפס איהא טוב שם משמן טוב שמו של בצלאל מצני אהרן שנמשחו בשמן המשחה, שצלאל הקב"ה מעיד עליו ראו קרא ה' בשם בצלאל ע"כ, ור"ל אף כי בני אהרן נמשחו בשמן המשחה לא זכו לפרסמן בשם מפי ה' בצלאל: (ו) זש"ה ואל מי תדמינו ואשנה, מוצא בילקוט ישעיה רמז ט"ו בשם התנחומא, וכן מוצא בשמ"ר ריש ויקהל, ונוצט מתנחומא כ"י שלפנינו, וכן נגסה בגדפס אות ד', וכן נעחק כ"י מייבטק ונדפס צבית המדרש שם התחלת המאמר ולא הגדפס את סופו, ורשס כמו בגדפס עד מצין פתאים, ר"ל עד התחלת אות ו' המתחיל זש"ה פתח דבריך יאיר מצין פתאים: (ז) בזכות מה הם עומדים, כ"ה הגירסא בילקוט ובגדפס, אבל בשמ"ר הגי' צוסת מי נכראו: (ח) כתיב לכולם בשם יקרא וכתוב אחד אומר שמות, וכ"ה הגירסא ככ"י רומי וכ"י רח"ס, והכוונה אל הכתוב לכולם שמות יקרא, והוספתי קן צפנים, וכן הוא בגדפס ובשמ"ר, והמאמר נגסה גם בצ"ר פע"ח צמ"ר פ"א ספרי נשא ספרא מ"ב וילקוט ישעיה שס בשם התנחומא: (ט) הוא קורא לכולם כאחת, בגדפס אלא כשהקב"ה רוצה הוא קורא לכולם בשם אחד והם עומדים לפניו כאחד, ועיין בהרד"ל בשמ"ר שם: (ט*) ואתו אהליאב בן אחיסמך, פסוק הוא צפ' פקודי ל"ח כ"ג, וכן מוצא ככ"י רומי וכ"י רח"ס וכן בגדפס ובשמ"ר, ולדעתי יש להציג הכתוב, הוא ואהליאב בן אחיסמך למטה דן" (פ' ויקהל לה לד) הו' נתתי אתו את אהליאב בן אחיסמך למטה דן" (שמות לא ו), ובגדפס מתחיל מוציירין ומשבחים מוציין ומשחקים, מוציירין ומשבחין ואתו אהליאב בן אחיסמך למטה דן, וכן בשמ"ר שם אות ב' מתחיל ד"א ראו קרא בשם מדכרין ומניחין מדכרין ומשחקין, ונראה שהסר לפנינו ככ"י וכ"ל ראו קרא בשם מוציירין ומניחין ואתו אהליאב בן אחיסמך למטה דן, וכן הוצא קן בילקוט ויקרא רמז תור"א בשם התנחומא, ועיין צו"ר פל"ב אות ה' ואת ו'. ועיין אגדת שמואל פ"א: (י) מה לורך היה לחור להזכר כאן, וכן הוצא בילקוט שם בשם התנחומא וכן צמ"ר פמ"ח אות ב' מה ראה להזכר כאן חור, ובגדפס מה לורך לחזור להזכר כאן ל"ל מה לורך לחור להזכר כאן, וגם בגדפס מהלמטה הגירסא קן מה לורך לחזור להזכר כאן, ונגרש שם מאת המדפסים, פי' חור": (יא) עמדו והרגו אותו, עיין בתנחומא תפס אות י', תדע לך שהרגו לחור, שצטעס שעלם משה להר מה אמר להם הנה אהרן וחור עמכם מי צעל דברים יגס אליהם (שמות כד יד), כשריד אי אתה מוצא שהזכיר לחור לא בחיים ולא צמות, ומה אומר ויאמר משה אל אהרן מה עשה לך העם הזה כי הבאת וגו', הוי שהרגו לחור, ועיין

הלגינות, א"ל המלך חייך אילו מוכן נתת עלי הייתי פורע לך, עכשיו נפשך נתת עלי, חייך כל בנים שיש לך אני אנדלן בעולם, ואעשה אותן דוכסין (ואפרסמין) [ואפרסמין], כך חור נתן נפשו על הקב"ה במעשה העגל, א"ל הקב"ה חייך כל בניך אני אנדלן בעולם, ראו קרא ה' בשם וגו', וימלא אותו רוח אלהים בחכמה בתבונה ובדעת (שמות 31: 3), ולא תאמר בצלאל עצמו, אלא כל מי שהיה עוסק במלאכת המשכן נתן בהם הקב"ה בינה חכמה ודעת, (יב) שנאמר ויעשו כל חכם לב וגו' (שם לו ט), ומכולם לא נתפרסם אלא בצלאל, שנאמר ראו קרא ה' בשם בצלאל:

[ה] (יג) וכל השבח הזה מהיכן בא, משבטו של יהודה, [שנאמר] למטה יהודה, (יד) זש"ה אז ראה ויספרה הכינה וגם חקרה, ויאמר לאדם הן יראת ה' היא חכמה (איוב כה כז כח), ר' אחא ורבותינו, רבותינו אומרים שתי פעמים היה אומר הדיבור בינו לבין עצמו, ואחר כך אומר לישראל, שנאמר אז ראה ויספרה, הרי אחד, הכינה וגם חקרה, הרי שנים, ואחר כך ויאמר לאדם, ור' אחא אומר ד' פעמים, שנאמר ראה ויספרה הכינה וגם חקרה, הרי ד' פעמים, כמו אתה למד, מיוכבד ומרים, מה כתיב (ויקרא) [ויאמר] מדך מצרים למילדות (שמות 17 טו), מה אומר להן, וראיתן על האבנים (שם 31 טז), למה עשה כן, אלא שהיו (טו) האיסטרוולגין אומרים להן ביום הזה גואל של ישראל נולד, ואין אנו יודעים אם מצרי ואם לאו, באותה שעה כינס כל המצרים ואמר להם השאילו לי בניכם יום אחד, שנאמר כל הבן הילוד (שם 31 טז), של ישראל אין כתיב כאן, אלא כל הבן, בין ישראל ובין מצרי, ותראינה המילדות, ומה פרע להן הקב"ה, ויעש להן בתים (שם 31 טז), בתי כהונה ובתי לויה ומלכות, (טז) ויכבד נטלה כהונה ומלכות שכרה, משה ואהרן, ומה נטלה מרים שכרה, חכמה, שנאמר הן יראת ה' היא חכמה (איוב 28), העמיד ממנה בצלאל שהיה חכם, ואמלא אותו רוח אלהים:

[ו] (יז) ד"א ראו קרא ה' [וגו' בחכמה בתבונה ובדעת]. ראו חכמה [ותבונה ודעת] שנתתי בלבו, בשלשה דברים הללו נבראו שמים וארץ, שנאמר ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה, [בדעתו תהומות נבקעו] (משלי ג יט כ), ובג' דברים הללו נעשה המשכן, שנאמר ואמלא אותו רוח אלהים בחכמה ובתבונה ובדעת (שמות 31 ג). ובג' דברים הללו נעשה בית המקדש, שנאמר בן אשה אלמנה וגו' וימלא את החכמה

הערות ותקונים

ו"ר פ"י אות ג': (יב) שנאמר ויעשו כל חכם לב, יותר נכון להביא הכתוב וכל איש חכם לב אשר נתן ה' חכמה ותבונה (שמות לו ט) ובנדפס גם בשמ"ר סיים ולא צנני אדם אלא אפילו צבחה וחסה, שנאמר חכמה ותבונה צבחה (שם) צבחה כתיב, (ר"ל אל תקרי צבחה אלא צבחה) שנתנה חכמה באלם וצבחה, וגם בילקוט ויקהל רמז תי"א בשם התנחומא: נמלא חכמה, ולא תאמר צנני אדם אלא אפילו צבחה וחסה: (יג) וכל השבח הזה מהיכן בא משבטו של יהודה, על שהיה משבט יהודה שבט המלוכה, ובנדפס נוסף ומהיכן זכה לכל דעת וצנינה הזו, בזכותה של אמו, ובנדפס מאתעובה נוסף בלמע"פ, מרים. ובמדרש שמ"ר פמ"ח אות ד' הגירסא ומהיכן זכה לכל החכמה הזאת צכות מרים כו', מרים נטלה חכמה שהעמידה צלאל: (יד) זש"ה אז ראה ויספרה, ר' אחא ורבותינו, כן הוא גם בנדפס, אולם אין שייכות לזה הדרשה כהן, ובעל הילקוט ויקהל רמז תי"ב הביא המאמר הזה בשם התנחומא, כי ה' נתן תנחומא צרמו שלפניו מוסב גם על זה, השמים כל המאמר הזה וגרסם וכל השבח וכל מהיכן בא משבטו של יהודה זש"ה ויאמר לאדם הן יראת ה' היא חכמה וכתיב ויתורגן המילדות את האלהים, ומה פרע להן הקב"ה, ויעש להם בתים, בתי כהונה ומלכות כו', ומה נטלה מרים שכרה, חכמה, שנאמר הן יראת ה' היא חכמה, העמיד ממנה צלאל שהיה חכם שנאמר ואמלא אותו רוח אלהים ע"כ, וגם בעל שמ"ר שם אות ד' השמים כל הדרשה על אז ראה ויספרה, והביא ג"כ וכל השבח הזה מנין לו משבט יהודה ומהיכן זכה לכל החכמה הזאת צכות מרים כו': (טו) האיסטרוולגין, פ"י הוויס צוכוכיס Astrolog וצכ"י רומי צעעות האסטרוולגין, וגם בילקוט שמות רמז קכ"ד צעעות איסטרוולגין, וצכ"י רח"ס מוצא לנכון האיסטרוולגין: (טז) ויכבד נטלה כהונה ומלכות שכרה משה ואהרן, מוצא בילקוט שמות רמז קס"ד בשם התנחומא, ומהפך שם הסדר ע"ש, וצכ"י רח"ס רומי וצכ"י רח"ס וצילקוט רמז תי"ב, אולם בנדפס ובשמ"ר ויכבד נטלה כהונה ומלכות, אהרן כהן גדול, משה מלך, שנאמר ויהי בייסרון מלך, ועיין מה שכתיב רש"ש שם: (יז) ד"א ראו כו', ראו חכמה שנתתי בלבו, כן הוא צכ"י רומי ורח"ס וילקוט רמז תי"ב. (יח) להעיר בילקוט שם רשמו המדפיסים צעעות, שמ"ר פמ"ח" כי הוא דברי התנחומא, והילקוט לא הביא את השמ"ר, ותקנתו ש"ל ראו חכמה ותבונה

ואת התבונה ואת הדעת (מ"א ז יד), ואף לעוה"ב יבנה בהמ"ק בג' דברים הללו, (יח) [שנאמר בחכמה יבנה בית ובתבונה יתכונן ובדעת חדרים ימלאו כל הון יקר ונעים (משלי כד ג ד)], היו ואמלא אותו וגו': ד"א ואמלא אותו. (יט) יהושע שבא משבטו של יוסף אף הוא מלא רוח חכמה, שנאמר בו ויהושע בן נון מלא רוח חכמה (דברים לד ט), ועתניאל בן קנז שהוא משבטו של יהודה מלא רוח אלהים, שנאמר (כ) ותהי עליו רוח (אלהים) [ה'] (שופטים ג י), וכל זאת בזכות הברכה (כא) שבירך משה את השבט הזה, שנאמר וזאת ליהודה [ויאמר שמע ה' קול יהודה וגו'] (דברים לג ז), (כב) אמר הקב"ה לישראל בעולם הזה היתה רוחי נותנת בכם חכמה, (כג) אבל לעולם הבא אני מורה אתכם, שנאמר ונתתי רוחי בכם וחייתם (יחזקאל לז יד):

[ז] ויעש בצלאל את הארון (שמות לו א). (כד) זש"ה פתח דברייך יאיר מבין פתיים (תהלים קיט ק), (כה) שאל ר' שמעון [בן יהוצדק] את ר' שמואל בר (נחמיה) [נחמן] (כו) אתה בעל הגדה, אמור לי היאך ברא הקב"ה את העולם, א"ל הקב"ה כשבקש לבראות את העולם, (כז) נתעטף באורה וברא את עולמו, שנאמר עופה אור כשלמה (ש קד ג), אח"כ נוטה שמים כיריעה (ש), לכך פתח דברייך יאיר וגו'. (כח) אמר ר' יהודה למה הדבר דוכיה, למלך (שהיה) [שביקש לבנות] לו פלטין ואותו טוקום היה (של) השך, מה עשה הדליק את הנרות, ואחר כך בנה פלטין, כך הקב"ה כשבנה העולם היה

הערות ותקונים

ותבונה ודעת, והמאמר נשנה בנדפס אות ה', ושם מתחיל ראו מה עשה בצלאל שנתן הקב"ה חכמה בלבו שנאמר ומלא אותו רוח אלהים בחכמה ובתבונה ובדעת, אולם כמו שהקניתי יותר נכון, ובשם"ר חסר ההתחלה, ומתחיל בג' דברים הללו נברא העולם, וכן בנדפס הגירסא בשלשה דברים אלו נברא הקב"ה עולמו: (יח) שנאמר בחכמה יבנה וגו', בכ"י רומי חסר ג"כ הראיה מן הכתוב, ונרשם שם בלדו, וגמלא לנכון בכ"י רח"ס ובנדפס ובשם"ר (ובנדפס ובשם"ר הגירסא לעתיד לבא במקום שלוש הבא) ולפניו הילקוט היה חסר ג"כ והוסף הוא (או המדפיסים) כתוב אחר שנאמר ובה עליו (רוח ה') רוח חכמה ובינה [וגו'] רוח דעת וגו' (יעשה יא ז), ושם להביא גם בילקוט הכתוב שלפנינו: (יט) יהושע שהוא בא משבטו של יוסף, עיין זכאים כ"ד יהושע דקאתי מאפרים: (כ) ותהי עליו רוח אלהים, וכן מובא בכ"י רומי וכ"י רח"ס ובנדפס ובילקוט, אולם בכתוב כתיב ותהי עליו רוח ה': (כא) שבירך משה את השבט הזה, בשם"ר בשעות את השבטים: (כב) אמר הקב"ה לישראל, בנדפס נוסף מאמר גדול בדפוס מאתעובה, וגמלא שם גם זה המאמר, והגירסא שם בדפוס מאתעובה, אמר הקב"ה בעולם הזה היתה רוחי נותנת בכם חכמה, ולעתיד אני נותן בכם חכמה ומחיה אתכם, שנאמר ונתתי רוחי בכם וחייתם, אולם בדכוסים אחרים גם בשם"ר הגירסא בעולם הזה היתה רוחי נותנת בכם חכמה, אבל לעתיד לבא רוחי מחיה אתכם שנאמר ונתתי רוחי בכם וחייתם: (כג) אמר הקב"ה לישראל, בנדפס נוסף מאמר גדול בדפוס מאתעובה, וגמלא שם בדיבור שלפניה: (כד) זש"ה פתח דברייך, מובא בילקוט ויקהל רמז תי"ז בשם התנחומא, והכר שם ההתחלה ומתחיל זש"ה פתח דברייך יאיר כשבקש הקב"ה לבנות את העולם נתעטף באורה, והמאמר נמלא בתנחומא הנדפס אות ו' בהוספת דברים, והוא שהוסף המדפיס דפוס מאתעובה עד הוי פתח דברייך יאיר מבין פתיים (באמנע אות ו'), וההוספה היא משם"ר פ"ג, ובעל שם"ר בוודאי לקח דבריו מהילמדנו הנאבד, כי המאמר הוא בהוספת דברים מאשר הוא לפנינו בכ"י: (כה) שאל ר' שמעון את ר' שמואל בר נחמיה, בכ"י רומי בשעות שאל ר' ישמעאל את ר' שמואל בר נחמן, ובכ"י רח"ס שאל ר' שמעון בן יהוצדק את ר' שמואל בר נחמן, וכן בשם"ר פ"ג (שהוסף המדפיס הנדפס (שהוסף המדפיס ממונטובה) כתוב ג"כ שאל ר' שמעון בן יהוצדק את ר' שמואל בר נחמן, וכן בכ"י מינכסן ונדפס בציבת המדרש ח"ו לד ק"ד בגי' שאל ר' שמעון בן יהוצדק את ר' שמואל בר נחמן, וכן תקתי בפנים, וכן נפנה המאמר בצ"ר פ"ג אות ה' וי"ר פ"א אות ז', שו"ס מזמור ק"ד, וגם שם הגירסא ר' שמעון בן יהוצדק שאל לרבי שמואל בר נחמן. ולפני המאמר שלפניו שאל ר' שמעון בן יהוצדק נמלא בשם"ר ונתת אחר כך אל הון תנחומא הנדפס שהוסף המדפיס דפוס מאתעובה מאמר אחד כשברא הקב"ה עולמו היה כולו מים צמים, ר' יהודה ור' נחמיה, ר' יהודה אומר האור נברא החלה ואח"כ העולם (בתנחומא שם בשעות התחבא בעל תחלה וז"ל האור) משל למלך שביקש לבנות פלטין, והיה המקום אפל, מה עשה, הדליק נרות ופנסין, לידע היאך הוא עובע דימוסוס [ש"ס תמלוסוס] כך האור נברא החלה (המדפיס בתנחומא השנים המשל), ור' נחמיה אמר העולם נברא החלה משל למלך כו'. (כז) המלך השמיני המדפיס מהתנחומא, ונשנה גם בצ"ר פ"ג ע"ש עיין תמיד דף לב: (כח) אתה בעל הגדה, בצ"ר וי"ר וש"ס מפני ששמעתי עלך שאתה בעל הגדה: (כז) נתעטף באורה, עיין בצ"ר וי"ר שו"ס שם"ר שם: (כח) אמר ר' יהודה למה הדבר דומה, עיין בעהרע כ"ד מה שהבאתי נוסחת השם"ר

כולו חשך, מה עשה נתעמף באורה ובראו, הוי פתח דברוך יאיר וגו', מן הקב"ה למדו הצדיקים שיהו מתחילים באורה, כשאמר לו הקב"ה ועשו לי מקדש (שמות כה ט), אמר משה לבצלאל שיעשה משכן, (כט) מה פתח תחילה, ולא תאכלת הארץ, ויעש בצלאל את הארון :

[ח] [ויעש בצלאל את הארון]. (ל) זש"ה תן לחכם ויחכם עוד [הודע לצדיק ויוסף לקח] (משלי ט ט), מדבר בנה כשעשה את התבה, אל הקב"ה מכל הבהמה המתורה [תקח לך שבעה שבעה וגו'] (בראשית ז ז), כשיצא קירב מן המהורה, אמר לא ריבה הקב"ה בהמה מהורה, אלא כדי שאקרב ממנה, הוי תן לחכם וגו' זה נח : (לא) ד"א תן לחכם וגו', זה היה משה, כשנתן לו הקב"ה את התורה, היה הולך ומלמדה לישראל, והיה משביח את דבריו : (לב) ד"א תן לחכם וגו', זה בצלאל, בשעה שאמר לו משה לבצלאל עשה משכן, אמר בצלאל למה הוא המשכן, אמר לו להשרות שכינה בתוכו וללמד לישראל תורה, אמר בצלאל והיכן התורה נתונה, אמר לו כשאנו עושים משכן נעשה ארון, והוא התחיל בארון, שנאמר ויעש בצלאל את הארון וגו' :

[ט] [ויעש בצלאל את הארון עצי שמים]. (לג) אמר (ר') ירמיה כי אעלה ארוכה לך וממכותיך ארפאך וגו' (ירמיה ל י), מלך בשר ודם מכה (לד) באיזמל ומרפא ברמיה, אבל הקב"ה אינו כן, בדבר שמכה בו מרפא, שנאמר ויבואו מרתה [ולא יכלו לשנות מים טמרה כי מרים הם] (שמות טו כג), אמר ר' לוי למה כי מרים הם, הדור היה מר במעשיו, ויצעק אל ה' [ויורדו ה' עין] (שם טז כה), (לה) נתן לו הקב"ה עץ מר, ונתן לתוך מר, וימתקו המים (ס), הוי וממכותיך ארפאך, אף ישראל כשחטאו בשמים, אמר להם הקב"ה (לו) חייכם במה שחטאתם בו אתם מתרפאים, ויעש בצלאל את הארון [עצי שמים] :

[י] [אמרו רבותינו] מה כתיב למעלה מן הענין, ויעש את הפרוכת וגו' (שמות לו לה), (לז) [אמרו רבותינו] פרוכת עוביה מפה (לח) ועל שבעים ושנים נירים היתה

הערות ותקונים

השמ"ר הטובע מן צ"ר ריש פ"ג : (כט) מה פתח תהלה מלאכת הארון, ויעש צלאל את הארון, וכן מוצא בתנחומא הגדפס בלות ו' שסוסף המדפס דפוס מהלעובה, אולם בשמ"ר הגירסא פתח בלרון שנלמר ועשו בלרון עני שטיס (שמות כה י) ועיין מה שכתב בזה הרצ מהר"ו בפירושו למדרש שמ"ר שם ס' א' וס' א' ע"ש : (ל) זש"ה מוצא בתנחומא אות ו', וזה לא הוסיף המדפס ממאנעובה, וכן הוא בשמ"ר פ"ג אות ב', ובשמ"ר נוסף וכי י"א מן התיבה מה כתיב ויבן נח מוצח לה', מהו ויבן כתובין, וזה הוסיף מן צ"ר פל"ד אות ט' : (לא) ד"א זה משה, זה ליתא בנדפס, ובשמ"ר פ"ג אות ב' שם מוצא גירסא אחרת ד"א תן לחכם ויחכם עוד זה משה, שנלמר עיר גבורים עלה חכם (משלי כא כב) שהיה למד תורה מפי הגבורה וזה ואמר לישראל ומטיבין, והוא מוסיף להם חיים הוי תן לחכם ויחכם עוד : (לב) ד"א זה צלאל, מוצא בילקוט רמז תי"ד בשם התנחומא, וכן הוא בשמ"ר פ"ג אות ב' בקצת שיטתים, ובתנחומא הגדפס סוף אות ו' הוסיף המדפס מדפוס מהלעובה הנלמר הזה מתנחומא כ"י שלפניו, ועיין ברבות ג"ה ע"א ובהדושי הרש"ש במדרש שמ"ר שם : (לג) אמר ר' ירמיה, וכן הוא בכ"י רח"ס ובכ"י מינכני (בית המדרש ח"ו נד 104), ול"א אמר ירמיה או ירמיה אמר, ובכ"י רומי הגירסא נכונה כתוב בירמיה כי אעלה ארוכה וגו', לכן הסגרתו בפנים מלת "ר", והנלמאר נשנה גם בשמ"ר פ"ג אות ג', ושם הגירסא ד"א ויעש צלאל הו"ד כי אעלה ארוכה לך, גם מתחיל שם און מדותיו של הקב"ה כמדה בשר ודם מדת בשר ודם שהוא מכה באיזמל ומרפא ברמיה, ועיין שמ"ר פל"ד וי"ר ס"פ י"ח : (לד) איזמל, היא מלה יונית וערבית, ופי' תער וסכין קטן, עיין ערוך השלם ערך אזמיל : (לה) נתן לו הקב"ה עץ מר, בשמ"ר שם נוסף ומה היה יש אומרים זה כו', וכן הוא בשמ"ר פל"ג טובע ממכילתא סדר בשלח : (לו) חייכם במה שחטאתם בו אתם מתרפאים, בשמ"ר פ"ג אף כך ישראל הטוא בששים שנלמר וישב ישראל בששים (במדבר כה א) ורפאו בששים שנלמר ויעש צלאל את הארון עצי שטיס, גם נמצא שם לפני זה הרחבת דברים : (לז) אמרו רבותינו, וכ"ה בכ"י רח"ס ובכ"י רומי, באמת נשמעו המלות "אמרו רבותינו" ממכון שבתה, ומקומם לפני המלות פרוכת עוביה טפה כמו שתקתו ונמצא לנכון בשמ"ר פ"ג אות ד' ומתחיל שם ע"א כתיב למעלה מן כענין ויעש את הפרוכת, ושבו רבותינו פרוכת היה עוביה טפה, והוא במשנה שקלים פ"ח מ"ה ותמיד כ"ט ע"ב חולין דף ל ע"ב, ושם איתא רש"ב"ז אומר משום ר' שמעון הסגן, ושם מדבר בפרוכת של אולם שהיה ארכו ארבעים ורחבו עשרים, אף פרוכת של היכל היה ארכו כ' אמה ורחבו פשר, ושל משכן היה ארכו פשר ורחבו עשר, והוצא כאן בדרך אגב שהוכיח הפרוכת, ללמדנו שגם משנה פרוכת של משכן היה כמעשה פרוכת של בית המקדש, כן כתב מהר"ו, ועיין במ"ב : (לח) ועל פ"ג נירים היתה נארגת, וכ"ה בשמ"ר

נארת, ועל כל נימה ונימה כ"ד חושין, ארכה מ' אמה, ורחבה כ' אמה, (למ) ולא היה בה קשר, (מ) [ושתיים עושין כל שנה ושנה, וש' כהנים מטבילין אותה], (מא) וכיצד היו מטבילין אותה, כל הכהנים היו עולים ומטבילים אותה, ועולים ושומחים אותה בחיל, ומשעשה משה את הפרוכת שהיתה נתונה בפני הארון, אחר כך אמר לבצלאל שיעשה את הארון: (מב) את מוצא כל מה שהיה במשכן על הסדר היה עשוי, (מג) תחילה עשה את הקרשים והיברם, ואחר כך עשה יריעות שהיא פורש עליהם, שנאמר ועשית יריעות עזים (שמות טו), ואחר כך עשה פרוכת שהיתה נתונה בפני הארון, ואחר כך עשה הארון, ואחר כך עשה כפורת זהב על הארון, (מד) אמר ר' אלעזר בר' יוסי אני ראיתיו ברומי והיו עליה כמה מיפי דמים, שאלתי אותם (מה) מה הדם הזה שעל הכפורת, אמרו (מו) מדם יום הכפורים שהיה כהן גדול נכנס ומזה, למה נקרא שמה כפורת, שהיה מכפר עונותיהם של ישראל, ואחר כך עשה את השלחן שהיה לחם הפנים עליו, (מז) ואחר כך עשה את המנורה שהיה מאירה למעלה מן השלחן, הוא (מח) כסכמים של מלכים עשה אותה, לפיכך ויעש בצלאל:

[יא] [ויעש בצלאל], (מט) וכי בצלאל לעצמו עשה, (נ) שכל פעם ופעם הוא אומר ויעש בצלאל, אלא על ידי ששם נפשו הרבה על מלאכת המשכן, לפיכך לא קיפח הקב"ה שכרו, והוא מפרסמו בכל פעם ויעש בצלאל, אף כיוצא בו אך יונתן (נא) בן עשאל ויהויה בן תקוה עמדו על זאת [ומשלם ושבתו הלוי עזרום] [עוה"י טו], (נב) הכתוב פרסמו ששם יהונתן נפשו, אף כאן ויעש בצלאל: (נג) אמר הקב"ה עשיתם

הערות ותקונים

שס, וזכ"ל רומי וזכ"ל רח"ס וכן בחולין ובתמיד הגירסא ניריס, ובשקלים הגי' נימין, ולפני בעל הערוך היה הגי' גם בשקלים ניריס: (למ) ולא היה זה קשר, זה אינו בלשון המשנה: (מ) ושתיים עושין כל שנה ושנה וש' כהנים מטבילין אותה, הוספתי כמו שהוא זכ"ל רומי וזכ"ל רח"ס וזכ"ל מיינען דלפס צבית המדרש שס זל 105 ובשמ"ר שס ובמ"ר פ"ד אות י"ד, וכן הוא במשנה שקלים ובתמיד שס, ובחולין ומספר שלש מאות גזומא קתני, עיין בחולין שס וברש"י. וזכ"ל רח"ס וזכ"ל מיינען בשמות ושני כהנים מטבילין אותה, עשה המעתיק כי עשה מן אות ש' מלת "שני". וכן זכ"ל רומי היה כתוב ושני כהנים, ואחר כך הגי' המעתיק זכ"ל כהנים, ובשמ"ר הביא כמו שהוא במקומות שרשמתי וזה כהנים, או אולי נכון הגי' שזכ"ל רח"ס וזכ"ל מיינען זכ"ל רומי שגורסים ועל כהנים: (כא) וכ"ל היו מטבילין אותה כל הכהנים היו עולים כו'. וז"ל זכ"ל רומי ורח"ס ומיינען (בית המדרש כהנים), ובשמ"ר הביא המסדר כך, והכהנים יורדין ומטבילין אותה בחוץ ועולין ושוחין אותה על גבי החיל, עיין במ"כ: (מב) את מוצא, מוצא בשמ"ר שס, וכן בנדפס אות י', ובנדפס הוא הוספה מן המדפיס לזכ"ל מאנובה: (מג) תחלה עשה את הקרשים, עיין בחדושי הרש"ש וזכ"ל מהר"ז וזכ"ל רח"ס שס: (מד) אמר ר' אלעזר בר' יוסי, יומא ל"ז מעילה י"ז: (מה) מה הדם הזה שעל הכפורת, וכן בנדפס אני ראיתי את הכפורת ברומי כו' מה הדם הזה על הכפורת, אולם בשמ"ר שס הגי' אני ראיתי את הפרוכת ברומי, וכתב היפ"ת בתנחומא הגירסא את הכפורת ועושה הוא, לכפורת וודאי נגזו עם הארון, וגם רש"י ותוס' בפרק קדשי מוצא פירשו בנמרא אני ראיתי על הפרוכת: (מו) מדם יום הכפורים, עיין קה"ר פ"ה פ"ח: (מז) ואחר כך עשה את המנורה, שהיתה מאירה למעלה מן השלחן, זכ"ל רומי וזכ"ל רח"ס ואחר כך עשה את המנורה שהיא מאירה למעלה מן השלחן, ובנדפס שתייה למעלה מן השלחן, וכתב הרד"ל אין לפרש שהיתה שומדת על השלחן שהרי ע"כ היתה שומדת לנוכה השלחן, אלא חשונה במעלה יותר מהשלחן קאמר דשלחן רמו לעשר ומנורה רמו לחמה, והרש"ש כתב המנורה שהיתה למעלה מן השלחן, כי השלחן גבהו אמה וחצי והמנורה גבהו י"ח ספחים כדליתא במנחות כ"ח ע"ב, אמנם אין זה טעם מספיק על אימור עשייתה מן השלחן, ובתנחומא הגי' שתייה מאירה על השלחן עכ"ל: (מח) כסכמים, מלה יוגית, ופירושה כסדר: (מט) וכי בללאל לעצמו עשה, מוצא בשמ"ר ובנדפס אות י' (ביח) הוספה מן המדפיס ממנובה: (נ) שכל פעם ופעם, שם הוא גם בנדפס, ובשמ"ר הגי' שכל דבר ודבר הוא אומר ויעש בללאל, והנה לא כתוב אלא פעם אחת אלל הארון, רק כל מקום שכתוב ויעש כסם היינו בללאל, עיין פ"ה מהר"ז ש"ר פ"ג סוף אות א' ועיין גם בחדושי הרש"ש שם אות ז': (נא) בן עשאל, בקרא בן עשאל, וזכ"ל רומי וזכ"ל רח"ס הגירסא יהונתן בן שאל: (נב) הכתוב פרסמו ששם יהונתן נפשו, בשמ"ר כתוב אלא יונתן נתן נפשו על הדבר הרבה ולפי שזו וסיעו העלה עליהם הקב"ה, כאילו עשו הם המעשה, אבל יונתן על ידי שנתן נפשו בדבר פרסמו הכתוב, ובנדפס הגירסא יונתן נתן נפשו וזאלו ועזרו אותו אבל פרסמו הכתוב תחלה על שנתן נפשו הרבה, והמ"כ כתב נראה שגם יחזיהו נתן נפשו כמו יונתן אלא מפני שיונתן כתוב ראשונה נקפיה: (נג) אמר הקב"ה עשיתם יריעות עזים, כתב היפ"ת יתכן כדי לסיים בדברי נחמה הביא

לי יריעות עוים לאוהל על המשכן, כשיצאתם מצרים הבאתי ענן והיה מנין עליכם, אעפ"י שאתם פורעים לי, אני פורע לכם לעולם הבא, שנאמר וברא ה' על כף מכון הר ציון ועל מקראיה ענן יומם (ישעי' ד ט), עשיתם לפני כפורת, (נד) אני מכפר לכם על כל עונותיכם, שנאמר בכפרי לך וגו' (יחזקאל יו טו), (נה) עשיתם לפני ארון, חייכם שאני מאיר לכם, שנאמר והיה אור הלבנה כאור החמה וגו' (ישעי' ל כו), ואומר אור זרוע לצדיק וגו' (תהלים לו ט): חסלת פרשת ויקהל

פרשת פקודי

[א] אלה פקודי המשכן וגו' (שמות לח כא). (א) זש"ה איש אמונות (ורוב) [רב] ברכות [ואיך להעשיר לא ינקה] (משלי כח כ), (ב) את מוצא כל מי שהוא נאמן, הקב"ה מביא ברכות על ידיו, ומי שאינו נאמן ואיך להעשיר לא ינקה: ד"א איש אמונות. זה היה משה (ג) על כל הדברים שנעשו נזכר עליהם, והיו מתברכות על ידיו, למה שהוא נאמן. ואיך להעשיר, (ד) זה קרה שהיה לוי וביקש עוד ליטול כהונה גדולה: ד"א איש אמונות רב ברכות, (ה) זה משה שנעשה גזבר לעצמו, ואעפ"י שהיה גזבר לעצמו, היה קורא לאהרים ומחשב על ידיהם, שנאמר אלה פקודי המשכן:

[ב] [אלה פקודי המשכן], (ו) זש"ה ולא יחשבו את האנשים אשר יתנו את הכסף על ידם לתת לעושי המלאכה כי באמונה הם עושים (מ"ג יב טו), זה דורו של יואש המלך, שהיו עושים באמונה, (ז) שנו רבותינו מי שהיה נכנס לתרום הלשכה,

הערות ותקונים

הביא המדרש הדרש הזה בסופו אע"פ שאין זה ענין לדרשות הכאזנים וכ"ה דרך המדרש כנמה מקומות ובתנחומא הנדפס בזה הדרש היה בזמן אחר ויותר באריות, ע"ש: (נד) אני מכפר לכם על כל עונותיכם שנאמר בכפרי לך, וכן הוא בנדפס, ובש"מ חסר הראיה מן הכתוב: (נה) עשיתם לפני ארון, בנדפס (מכאן אה גם בדפוס קאטעאקטיניא ודפוס וויניא) עשיתם לפני ארון שי"א ממנו אור לעולם הזה, חייכם אני מאיר עליכם לעולם הבא שנאמר והיה אור הלבנה כאור החמה וגו', וכן הוא אומר קומי אורי כי בזה אורך, אחר הקב"ה על כל הדברים והמלות שעשיתם אני פורע לכם לעולם הבא, ובזוהר הארון שעשיתם שהתורה נתורה לתוכו לפיכך אני מאיר לכם ואני מטיב לכם הטובה הנפונה לצדיקים, שנאמר מה רב טובך אשר לפנת ליראוך פלנת לחוסים כך נגד בני אדם, וכן הוא אומר אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה, ע"כ, ובעל המסדר מש"מ הביא זה הדרש בסגנון אחר ובהוספת דברים, עשיתם שלחן אני מילי אתכם מן הערוכה ועתה לפניכם שולחן לעתיד לבא, עשיתם לפני מנורה אני מאיר לכם שבעתים לעולם הבא שנאמר והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים, עשיתם לפני ארון שהתורה ניתנה בתוכו, אהן לכם שכל טוב שאין בו הפסק, שנאמר מה רב טובך אשר לפנת ליראוך:

(א) זש"ה איש אמונות, מובא בילקוט רמז תי"ד ריש פקודי בשם התנחומא, וילקוט משלי רמז תתקס"ב, וכן מובא בשמ"ר ריש פקודי, והמסדר הליג בראש, כך פתח ר' תנחומא בר אבא" וכוונתו אל התנחומא כ"י שלפניו, שכן פתח בעל התנחומא, ובתנחומא הגדפס אות ה' טפס המאמר הזה מאת המדפס דפוס מאנטוובה, ורשס על אות ד', "קיקן חדש מלא יסן": (ב) את מוצא, כן הוא גם בשמ"ר, ובתנחומא הגדפס שם שהוסף המדפס דפוס מאנטוובה השמיט זה עד ד"א זה היה משה, ובכ"י מונקען נדפס בבית המדרש ח"ו ל' 100 מנאל רק ההתלה והשאר השמיט ורשס "כמו בנדפס" ובאמת בנדפס הוא הוספת המדפס מאנטוובה, ובכ"י שם הוא כמו לפניו בכ"י: (ג) על כל הדברים שנעשו מזכר עליהם, וכ"ה בכ"י רמזי ובכ"י רח"ס, אולם בשמ"ר הג' שכל הדברים שהיה גזבר עליהם היו מתברכים, ובנדפס שהוסף המדפס מאנטוובה זה משה שנעשה גזבר על המשכן וכל הדברים היו מתברכי על ידו, ובילקוט על כל הדברים שנעשה גזבר עליהם היו מתברכות על ידו, וז"ל שכל"ל כאן על כל הדברים שנעשה גזבר עליהם היו כו', ומן מלת גזבר נעשית גזבר: (ד) זה קרה שהיה לוי וביקש עוד ליטול כהונה גדולה, אף שהיה לוי ביקש כהונה ולהקטיר קטורה שמעשרת, עיין יומא כ"ו ע"א: (ה) זה משה שנעשה גזבר לעצמו כו', בשמ"ר מלא המאמר הלזה בהחבת דברים, זה משה שנעשה גזבר על מלאכת המשכן, שנו רבותינו אין ממנין שררה על הגבור בזמנון פחות משנים, והרי את מוצא שהיה משה גזבר לעצמו וכאן אתה אומר אין ממנין פחות משנים, אלא אע"פ שהיה משה גזבר לעצמו הוא קורא לאחרים ומחשב על ידיהם, שנאמר אלה פקודי המשכן, אשר פקד משה אין כתיב כאן אלא אשר פקד על פי משה על ידי משה ביד איתמר, ועיין בתנחומא הגדפס שהמדפס דפוס מאנטוובה הביא בקצת שינויים: (ו) זש"ה ולא יחשבו, עיין בשמ"ר במ"ב ובהדו"ב הרד"ל וחדושי הרש"ש ובפ"י מהר"ו: (ז) שנו רבותינו, שקלים פ"ג מ"ב, יבמות ק"ב ע"ב:

לא היה נכנס לא (ח) בפרגוד חפות, (ט) ולא בפונדיה, שאם יעשיר יאמרו משל לשכה העשיר, שאדם צריך לצאת ידי הבריות, כדרך שהוא יוצא ידי שמים, שנאמר והייתם נקיים מה' ומישראל וגו' (במדבר לג כג), ומשה היה גזבר לעצמו על מלאכת המשכן, בשעה שאמר הקב"ה למשה ועשו לי מקדש, אמר משה לכל בני ישראל זה הדבר אשר צוה ה', קחו מאתכם תרומה וגו' (שמות לג ד). אמר ר' יוחנן לשני בקרים הביאו לכל המשכן והותירו, ויצו משה ויעבירו קול במחנה וגו' והמלאכה היתה דים וגו' (ש ל ו י), אמר משה לפני הקב"ה רבונו של עולם עשינו את כל המלאכה של משכן והותרנו, מה נעשה ביותר, (י) אמר לו לך ועשה בהן משכן לדברות, הלך ועשה משכן לדברות, כיון שבא ליתן השבון, אמר להן כך וכך יצא למשכן, וביותר עשיתי משכן העדות, שנאמר אלה פקודי המשכן משכן העדות, כהו משכן משכן שתי פעמים, (יא) אמר ר' (שמעון) [שמואל] (יב) נתמשכן ב' פעמים על ידם, (יג) אמר ר' ישמעאל (יד) זה סימן לכל באי עולם שאין סליחה אלא לישראל בלבד, משכן העדות עדות הוא לכל באי עולם שהקב"ה נתרצה לישראל, משל למה הדבר דומה, למלך שנשא אשה, והיה מחבבה ביותר, כעס עליה והניחה, והיו שכינותיה אומרות לה אינו חוזר עליך, לאחר ימים נתרצה לה המלך, (טו) ונכנס [עמה] לפלמין שלו, ואכל ושתה, ולא היו שכינותיה מאמינות שנתרצה לה, והיה ריוח בשמים עליה, מיד ידעו שנתרצה המלך לה, כך

הערות ותקונים

(ח) פרגוד חפות, פירש"י פרגוד חפות חלוק שיש בו אימרה שלא יתדובו לומר בתוך האימרה החציה כספית: (ט) ולא בפונדיה, זה איתא במשנה שקלים, ושם איתא ולא במנעל ולא בסנדל, אולם ביצמות סס הגירסא ולא באנפיליא ואמרו סס ואין לריך במנעל וסנדל, לפי שאין נכנסין במנעל וסנדל לעזרה, ונראה שבתנחומא ז"ל ולא באנפיליא, וגם במדרש שמ"ר הביא ולא באנפיליא, ובתנחומא הגדסם במאמר הזה שהוסף המדפיס דפוס מנוסח הביא ולא פונדי ולא אנפיליא, ברור שכן היה לפניו בילמדט. (ואף כי העיוותי שהתנחומא מספר שמות הוא הילמדט מספר כמות בכל זאת ויקבל פקודי אינם מהילמדט): (י) א"ל לך ועשה בהן משכן לדברות, וסיים וביותר עשיתי משכן העדות, ובשמ"ר ובגדפס הגי' עשה בהן משכן לעדות, והכל אחד, ועיין בחדושי הרד"ל שזילקוט בהעלתך רמז של"ז הביא בשם מדרש אספה שהיה אהל הדברות הוץ מהמחנה כמדת המשכן, ועיין צפ"י מהר"ו וצנפ"י וסוף בתנחומא הגדפס: (יא) אמר ר' שמעון, צב"י רומי וצב"י רח"ס ובגדפס הגירסא אמר ר' שמאל, ובשמ"ר אמר ר' שמאל צר מרתא, רק זילקוט בשם התנחומא הביא ג"כ אמר ר' שמעון: (יב) נתמשכן ב' פעמים על ידם, צמ"ר ובגדפס סיים וכו' שאני כנסת הגדולה אומרים חבול חבלנו לך ולא שגורנו את המצות ואת החוקים ואת המשפטים (נחמיה א ז), מהו חבול חבלנו לך, הוי שנתמשכן ב' פעמים, וזה מוצא צרורך ערך חבל בשם הילמדט פ' פקודי, לכן מזה ראינו כי המדפיס מנוסחה הוסיף המאמרים מהילמדט הנאכז, ובצמ"ר טסוף עוד ואין חבול אלא משכון שנאמר לא יחבול רחיס ורכב (דברים כד ו), לכן כתיב אלה פקודי המשכן משכן העדות ב' פעמים, ובתנחומא הגדפס אות ב' ולמה משכן משכן ב' פעמים אמר ר' שמאל שהקב"ה עתיד להתמשכן ב' פעמים הרבן ראשון והרבן שני ולפיכך אמר משכן משכן ב' פעמים: (ג) אמר ר' ישמעאל, כ"ה צב"י רומי וצב"י רח"ס וזילקוט ריש פקודי, אולם צמ"ר פנ"א אות ד' הביא אמר ר' שמעון צ"ר ישמעאל, ואין ספק שז"ל כמו בכל המקומות אמר ר' ישמעאל, ואחד רשם צ"דו במאמר שלפניו טסחא אחרת "ר' שמעון" עיין הערה י"א, והוצא אה"כ פינמה במאמר שלהחרי: (יד) זה סימן לכל צאי עולם שאין סליחה אלא לישראל בלבד כו'. מוצא ברחבה בתנחומא הגדפס ריש פקודי אות ב', ד"ל משכן העדות עדות לכל האומות שנתרצה הקב"ה לישראל על מעשה העגל, כיצד כשעשו אורו מעשה עמד משה ולמד עליהם כפינוריא עד שנתרצה להם הקב"ה, אמר משה רבונו של עולם ומי מודיע לאומות שנתרצה, א"ל לך אמר להם ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם, לכן כתיב משכן העדות, שהמשכן מעיד שהסכינה בישראל ע"כ. ועיין עוד סס צנפ"י אות ב', ובמדרש שמ"ר פנ"א אות ד' האמרא נשיבוס, וכך איתא סס, מזה העדות, אמר ר' שמעון צב"י ישמעאל (ה"ל) אמר ר' ישמעאל, עיין הערה (י"ג) עדות הוא לכל צאי עולם שיש סליחה לישראל, ד"ל עדות הוא לכל העולם שנתמנה מפי הקב"ה, עיין צמ"ר, ובאמת ז"ל שנתרצה הקב"ה לישראל, ובחדושי הרד"ל צמות ו' עדות הוא לכל צאי עולם שיש סליחה לישראל הביא גירסת הילקוט עדות לכל צאי עולם שנתרצה להם הקב"ה, והילקוט הביא כמו שהוא בתנחומא כ"ו שלפניו, ובמאמר הראשון הביא הוא ג"כ זה סימן לכל צאי עולם שאין סליחה אלא לישראל בלבד, והוא הנאמר הראשון מן מדרש שמ"ר, ואח"כ הביא משכן העדות עדות הוא לכל צאי עולם שהקב"ה נתרצה לישראל: (טו) ונכנס לפלמין שלו, וכן הוא בצב"י רומי וצב"י רח"ס, וכן מוצא זילקוט, ונרשם צ"דו וז"ל לפלמין שלה, ואני הגהתי שז"ל ונכנס עמה לפלמין שלו, ובצמ"ר הגי' נשתתית קאת ושם איתא ונכנס אלה לפלמין, ובגדפס שהוסף

הקב"ה חבב את ישראל, והביאם לפני הר סיני, ונתן להם את התורה, (מז) וקרא אותם מלכים, לסוף ארבעים יום עשו את העגל, ואמרו אלה אלהיך ישראל (שמות לד ז), באותה שעה אמרו אומות העולם אין הקב"ה מתרצה להם עוד, כיון שעמד משה ונתפלל עליהם, (יז) א"ל הקב"ה סלחתי כדברך (נמונר יז כ), ולא עוד אלא שאני משרה שכונתי עליהם וביניהם, והכל יודעים שמחלתי להם, (יח) שנאמר ועשו לי מקדש (ושכנתי בתוכם) [שמות כה ח] :

[ג] ד"א אלה פקודי המשכן. (יט) בשעה שנכנסם (אגדרינוס) [אגדרינוס] לבית קדשי הקדשים, והיה מתנאה שם ומחרף לפני הקב"ה, (כ) אמר ר' חייא בר אבא אמר דוד לפני הקב"ה רבונו ש' עולם כך תעלה לפניך אם היו יכולין לעשות סולמות ולעלות להם למעלה היו עולים, שנאמר יודע כמביא למעלה בסבך עץ קרדומות (תהלים ע ה), אלא שאינן יכולין והן סניחין אותך וחוזרין עלינו, (כא) שנאמר אלהים באו גוים בנהלתך וגו' (שם עט ה) :

הערות ותקונים

שהסוף המדפיס ממנוכה ונכנס עמה בפלטרין ואלו ושהה עמה : (מז) וקרא אותם מלכים, בשמ"ר וקראן ממלכת כהנים, שנאמר ואתם תהיו לי ממלכת כהנים : (יז) א"ל הקב"ה סלחתי כדברך, פסוק זה אלל מרגלים, ועיין בחדושי הרש"ם ובפי' מהרז"ו מה שהעירו צוה, הולס דרך המדרש והש"ס לניקוס לפעמים ישינא דקרא בגנתר לשונו לנחות וליופי המלאה, עיין צמ' משכן מים סי' ל' : (יח) שנאמר ועשו לי מקדש, שבו מקטירים קורת הסמים של בשמים וריח, וזנדפס אות ו' שהסוף המדפיס ממנוכה כהוד מפורס אמר משה מי מודיע לאומות א"ל ועשו לי מקדש, כיון שראו אומות העולם הריח של קטורת מתמר ועולה מתוך המושכן ידעו שנתרלה להם הקב"ה : (יט) בשעה שנכנסם הגדרינוס לפני קדשי הקדשים, וכו' בכ"י רח"ס, ובשמ"ר פ"א אות ה', וזנדפס במאמר שלפניו אות ד', הגירסא אמר רשב"י כשנכנסם הגדרינוס לבית המקדש, והמאמר הזה הוסיף המדפיס דפוס ממנוכה ורשע עליו "קנין הדש מלא יתן" והוא לקוח מן ילמדנו הנאבד, וכן מובא בערוך ערך דע בשם הילמדנו, וז"ל : ויילמדנו בריש אלה פקודי כשכנסם הגדרינוס למקדש והיה מחרף ומגדף, ועליו אמר דוד רבון כל העולמים העלה עליהן שאינו יכולין לקץ ארויס לעשות סולמות לעלות לרקיע היו עולין, שנאמר יודע כמביא למעלה בסבך עץ קרדומות, עכ"ל. ותקתי צננים הגדרינוס. וכן הוא לכוון בכ"י רומי, והוא המלך Hadrianus ורלתיו במאור עינים פ"ב (דף קפח דפוס ויילא) שכתב וז"ל : גם דבר התנחומא בראש אלה פקודי והביאו צבל הערוך ערך דע וז"ל : אמר רשב"י כשנכנסם הגדרינוס למקדש והיה מחרף ומגדף כו'. ודברים רבה פרשת עקב אמר ר' תנחומא מאי עת להשליך הצננים, עת הוא שיעלה הגדרינוס וינפץ אבני צית המקדש, יעלה על הדעה היותו פעוט סופרים שהרי המקדש כבר חרב מימי טיטוס אשר קדם הרצבה קיסרים לגדרינוס, אפשר כי יש ללמוד על כל המאמרים האלה וזוה כי תמואל לכל הסופרים בחיי הגדרינוס איך צנה מחדש את ירושלים ויקרא אותה על שמו אייליא"ה ויגרש את היהודים ממנה בכרווא קרי בחיל שלל הנכנס מהם צה יומת, וזכנ אפשר כי אז נכנס למקדש ההרצ מקדש בתרופיו הנזכרים וזהו לקחת מגדרי אבניו הנחרסות לעשות בליו מלאכה אחרת עכ"ל. ורלתיו להביא מה שכתב צוה הגאון צבל ערך מלין בערך הגדרינוס לז' ע"ב וז"ל : אחר זה צנה ירושלים מחדש ויושב עם גוים וישנה את שמה, ויקראה איילי קאפיסוליא על שמו הראשון איילוס ועל שם ראש אייליו קאפיסוליוס, והאבנים לנפץ לקח מאבני האיכל הנשחרים עוד מחרבן טיטוס, וזה מסכים לדברי רז"ל במ"ר פ' עקב מהו עת להשליך הצננים עת שיעלה הגדרינוס וינפץ אבני צית המקדש, ע"כ, ותדע מהו כי מה שכתב צבל מאור עינים פ"ב על מדרש זה בלשון וזכנ אפשר וכו' (הוא המאמר שהבאתי לעיל) תתפסק ולדאי שכן הוא בלמה, וכן אין לורך לשבש המדרשים כמו שעשה הוא וזה בתנחומא ריש פקודי כשנכנסם הגדרינוס למקדש והיה מחרף ומגדף וכו' ושם פסוק ראה החילותי הגדרינוס כשכבש את ירושלים וכו', כי בלמה כבש הגדרינוס את ירושלים ג"כ מחדש מיד המורדים, ע"ש. לכן מכל זה תראה שהג' שלפניו בכ"י וזנדפס שהסוף המנוכה ממנוכה ומונא בערוך שמו, גם בשמ"ר הגדרינוס היא ג' נכונה, ואין לשבש הספר ולהיג, "טיטוס" במקום הגדרינוס כמו שהגיה הרד"ל וז"ל במדרש שמ"ר שם : (ב) אמר ר' חייא בר אבא, כן מובא גם בשמ"ר אות ה', אבל זנדפס הכר שם האומר, וכן ליתא בערוך ערך דע בשם הילמדנו, וכוונת המאמר יבאר על פי דברי התנחומא זנדפס אות ד', (שהסוף המדפיס דפוס ממנוכה מן הילמדנו הנאבד), ע"ש המתחיל ד"א משכן העדות משל למלך שהיה לו צת : (כא) שנאמר אלהים באו גוים בנהלתך, זנדפס סיים וכל אלו על ידי שנתמשכן על ידיו, וכן סיים בשמ"ר שם, וז"ל הרד"ל שם, ע"י שנתמשכן על ידיו ניתן להם רשות לשלוט במקדש של משה, אבל יחשב להם כאלו במקדש של מעלה וצווכן בתוכו כי לזה היה מתשבתה. וזהו לדרוש צ' פעמים המשכן שכתב כאלו שנתשכב כאלו שלמו צניחין על ידי עוונותיהן עכ"ל. וזנדפס שהסוף המדפיס ממנוכה וכן בשמ"ר מלאה אחר זה שז מאמר

[ד] אלה פקודי המשכן. (כב) כל מה שהיה משה עשה היה עשה על ידי אחרים, שנאמר עבודת הלוים ביד איתמר (שמות לח כה), (כג) לא עשה אלא משנמרה מלאכת המשכן, אמר להם בואו ואעשה לפניכם חשבון, נתכנסו כל ישראל עד שהוא יושב ומחשב שכה אלף ושבע מאות וחמשה ושבעים שקל, שעשה ויום לעמודים, (כד) אמר להם ואת האלף ושבע המאות וחמשה ושבעים [עשה ויום לעמודים] (שם עט טה). באותה שעה נתפייסו ישראל על מלאכת המשכן, ומי גרם לו, (כה) על ידי שישב ופייסן, אלה פקודי המשכן, ולמה עשה עמהם חשבון, והקב"ה מאמינו, שנאמר לא בן עבדי משה [בכל ביתי נאמן הוא] (צמדני יב ז), ומשה אמר בואו ועשו עמי חשבון, אלא ששמע משה ישראל מדברים מאחריו, (כו) שנאמר (והיה כבא משה האהלה וגו') (שמות לג ט) [והיה כצאת משה אל האהל וגו'] והביטו אחרי משה (שם עט טז), ומה היו אומרים, (כז) ר' יצחק אומר לשבח היו אומרים, אשרי יולדתו של זה, כל ימיו הקב"ה מדבר עמו, (כח) כל ימיו הוא מושלם להקב"ה, (כט) והביטו אחרי משה וגו', (ל) ור' חמא אמר לנגאי, היו אומרים ראה צואר, ראה שוקים, אוכל משל יהודים, ושותה משל יהודים, וכל מה שיש לו מן היהודים, והבירו משיבו אדם ששלט על מלאכת המשכן, אין אתה מבקש שיהא עשיר, כיון ששמע משה כך אמר להן חייכם משהמשכן נגמר אני עושה עימכם חשבון, שנאמר אלה פקודי המשכן וגו' :

הערות ותקונים

מהמר אחד אמר ר' חייל למה אומות העולם דומין כו', הלך אל אדרינוטוס שלו ומצקס להפילו כו', אמר מתוך שאני מפיל את הכבדים האדרינוטוס נופל, ומובא בערוך ערך אדרינוטוס בשם הילמדט פ' פקודי, וז"ל אדרינוטוס, כי המלה יונת, ופירושה גלס וזרתה אדם, ומובא לנכון בשמ"ר שם: (כב) כל מה שהיה משה עשה, מובא זילקוט פקודי רמז תפ"ו. והזיון "תנחומא" גרים פקודי מוסב גם על המאמר הזה, ומובא גם בשמ"ר שם וכן מובא בתנחומא אות ז' במאמרים שהוסף המדפיס ממנוטובה, ושם הוא קצת בסגנון אחר: (כג) לא עשה אלא, להשוק סוד מורגל סוד מדדשים ופירושו לא עשה ולא נשאר לעולם כי ולא נתחבב זמן רב כך כמו שנאמר בענין לו, ולא עלה סופו כך כמו שדברו או כמו שהוסיפו אלא באופן אחר, היינו כמו שנאמר בענין אחר מלת אלא. כן כתב צעל משען מים דף מ: (כד) אמר להם ואת האלף וגו', בתנחומא שם התחיל להסב להם בקול רם ואת האלף וגו': (כה) על ידי שיצב ופייסן, וכ"ה בכ"י רומי ובכ"י רח"ס ובשמ"ר, אולם בתנחומא הגדפס אות ז' הגו' מי גרם לו על ידי שיצב ועשה חשבון אלה פקודי המשכן, וזילקוט השמים המלות ומי גרם לו על ידי שיצב ופייסן: (כו) שנאמר ככה משה האהלה, וכ"ה בכ"י רומי וכ"י רח"ס וזילקוט בשם התנחומא ובשמ"ר, ותקנתו של"ז והיה כלהת משה פסוק שלפניו: (כז) ר' יצחק אמר לשבח כו' ור' חמא אמר לנגאי, וכ"ה בכ"י רומי ובכ"י רח"ס וזילקוט ושם התנחומא: וזירושלמי צבורים פ"ג ה"ג שקלים פ"ה ה"ב, בלי שמות האומרים, רק כך איתא שם, והיה כלהת משה, תרין אמוראים חד אמר לשבח וחד אמר לנגאי, ובגמרא בבלי קדושין דף לג ע"ב איתא והביטו אחרי משה ר' אמר ור' יצחק נפחא חד אמר לנגאי וחד אמר לשבח, ובמקום לפנינו ר' חמא נמאל בבבלי ר' אמר, ובמקום לפנינו ר' יצחק סתמי מובא שם ר' יצחק נפחא, גם מהופך שם הסדר כי לפנינו ר' יצחק אמר לשבח ור' חמא לנגאי, או אולי חד אמר לנגאי מוסב על ר' יצחק כי נמאל הרבה פעמים כי פתח צמה דסוים. ובתנחומא אות ז' במאמר שהוסף המדפיס דפוס מאנוטובה (מן ילמדט) נמאל רק התחלת המאמר ר' יצחק היה דורש לשבח "ווי" כדאיתא לעיל סדר כי תשא" והוא צ"כ כי תשא, אות כ"ו, ושם הניסחא ר' אמר דרש לשבח ר' יצחק דרש לנגאי, והוא על פי גירסת הבבלי, או תיקן אחד המגיהים כן. ובשמ"ר פמ"ה אות ד' נמאל רק התחלת המאמר, והגו' שם אמר ר' יצחק אשרי יולדתו והוא לשבח, וכן צ"כ פקודי בשמ"ר פמ"ה אות ו' ר' יוחנן [ז"ל ר' יצחק] אמר אשרי יולדתו של זה כו', ר' חמא אמר לנגאי: (כח) כל ימיו הוא מושלם להקב"ה, בכ"י רומי הוא משלם להקב"ה, ובכ"י רח"ס הוא מכולם להקב"ה, וזילקוט ובשמ"ר הוא מושלם להקב"ה: (כט) והביטו אחרי משה וגו', מיוחד פה ועיין הערה כ"ז שהצגתי לשון הכתוב הזה בהתלה: (ל) ור' חמא אמר לנגאי, היו אומרים ראה צואר ראה שוקים וכו'. זירושלמי צבורים פ"ג ה"ג חזיה שקיה חזי כרעין, וזירושלמי שקלים פ"ה ה"ב חמון שקין חמון כרעין חמון קופר, ובשמ"ר פמ"ה אות ו' חמי קל דצריה דעמרס, תרגם עורף קל, ובגמרא בבלי קדושין דף לג ע"ב איתא והביטו אחרי משה עד צואו האהלה, ר' אמר ור' יצחק נפחא חד אמר לנגאי וחד אמר לשבח, מאן דאמר לנגאי כדאיתא. אין ספק אלני שהיה כתוב פה מה שהיו אומרים עליו, רק אחר כך המעתיקים השמיטו הדברים שחס לשון נגאי על משה, והזינו "כדאיתא בתנחומא או זירושלמי" ואח"כ נשמטו המלות תנחומא או זירושלמי, ורש"י הרגיש צוח וכחז כדאיתא משום דדבר מנוגה הוא לא ראה לפרסמה, וכרי הוא מפורש במדרש ר' תנחומא, ראו כמה עדים שוקים כמה נאמריו שכן הכל משלנו, וכונן לתנחומא שלפנינו

[ה] [אלה] פקודי המשכן משכן העדות]. (לא) מהו העדות, (לב) זו התורה שהיו יגיעים בה, אמר להם הקב"ה בזכות התורה ובזכות הקרבנות אני מציל אתכם מניהנם, (לג) אפילו אברהם אביהם הראה לו הקב"ה התורה והקרבנות וניהנם ומלכויות, (לד) תורה, ולפיך אש (בראשית טו יז), וקרבנות, ויאמר אליו קחה לי עגלה משולשת (שס טס ט), (לה) ניהנם תנור עשן (שס טז יז), (לו) מלכויות והנה אימה חשכה גדולה (שס טז יז), אמר לו הקב"ה כל זמן שבניך מתעסקין הם בשתים הם ניצולים משתים, כל זמן שמתעסקין בתורה ובקרבנות, ניצולים מניהנם וממלכויות, (לז) ועתיד בית המקדש ליחרב, והקרבנות בטלין, (לה) אלא מה אתה אומר שישתעבדו בניך בניהנם או במלכויות, (לט) אברהם בירר את המלכויות, א"ל רבוננו של עולם ישתעבדו במלכויות ולא ירד אחד כותם לניהנם, שנאמר אם לא כי צורם מכרם (דברים לג ז), (מ) ואין צורם אלא אברהם אבינו, שנאמר הביטו אל צור חוצבתם (ישעיה נא ה), וה' הסגירם (דברים סט), שהסכים עמו הקב"ה, (מא) אמר ר' חנינא היה עומד אברהם ותמיה ולא היה יודע מה לברור אמר לו הקב"ה חתוך את הדבר, באותה שעה רמו לו הקב"ה לברור את המלכויות, (מב) הוי אלה פקודי משכן העדות, כל ימים שישראל עוסקים בתורה ובקרבנות, אינן יורדין לניהנם, אמר הקב"ה לישראל בעולם הזה הייתם משועבדים בידי מלכויות, ולעולם הבא אציל אתכם מניהנם, בזכות התורה שנקראת אש, שנאמר מימינו אש דת למו (דברים לג ז), והאש מכבה את האש, שנאמר כי תעבור במים אתך אני ובנהרות לא ישטפוך כי תלך כמו אש לא תבה ואלהבה לא תבער בך (ישעיה מג ז):

[ו] ויביאו את המשכן אל משה וגו' (שמות לג ז), (מג) וז"ה תאלמנה שפתי שקר הדוברות על צדיק עתק (הגלים לא יט), מדבר במשה, בשעה שאמר לו הקב"ה לעשות [משכן], (מד) מיד אמר להם קחו מאתכם תרומה לד' (שמות לג ט), והיה משה עסוק במשכן, (מה) אמר ר' חנינא ששה חדשים היה עסוק במשכן, (מו) ג' חדשים עשו

הערות ותקונים

כ"י, או מה שהוא יותר מסתבר אליו שהוא לשון רב אשי מסדר הש"ס צננמו אשר לא רצה להוילי דבר נגלו על משה רבינו עליו השלום וילגי כדאיתא וכוונתו על התנחומא או הירושלמי שהיה כבר מסודר לפי: (לא) מהו העדות זו התורה, מובא בילקוט פקודי רמז תפ"ו, וכן מובא בשמ"ר פ"א אות ז', וכן מובא בתנחומא הגדפס אות ה' שהוסף המדפיס דפוס מנטובה: (לב) זו התורה, כמ"ס אלה העדות והתקום, ועיין בחדושי הרד"ל אות י': (לג) אפילו אברהם אביהם הראה לו הקב"ה התורה כו', שמ"ר שס ותנחומא הגדפס שס, וכן בפסיקתא דרב כהנא פסקא החדש (דף מג ע"ג), ועיין שס בהערה י"ח שהעירוהו שהמאמר נשנה כ"ר פמ"ד ובמדרש שו"ס סוף מזמור כ"ב ובילקוט פ' לך רמז ע"ג, ובילקוט הגלים רמז תשל"ז ובפסיקתא רבתי פט"ו, ועיין עוד מילתא יתרו ריש פ"ט ו"ר פ"י: (לד) תורה ולפיך אש, עיין בפסיקתא שס בהערה כ': (לה) ניהנם תנור עשן, ע"ס הערה כ"א: (לו) מלכויות והנה אימה חשכה, עיין שס הערה כ"ז: (לז) ועתיד בית המקדש ליחרב, עיין שס בהערה כ"ג: (לה) אלא מה אתה אומר, שס הגירסא נמה אתה רויה: (לט) אברהם אבינו את המלכויות, שס מובא זה בשס ר' חנינא בר פפא, ועיין שס הערה כ"ד: (מ) ואין צורם אלא אברהם שנאמר הביטו אל צור, ודרש מקרא הנאמר אחריו הביטו אל אברהם אביכם: (מא) אמר ר' חנינא, כ"ה כ"י רומי וכ"י רח"ס, ובפסיקתא שס ר' זכריה בשס לוי אמר כל אותו היום היה אברהם אבינו יושב ותמה, ועיין שס בהערה כ"ז שהעירוהו כי כ"ר פמ"ד מובא ר' הונא בשס ר' אחא, וכן בשמ"ר שס הגירסא ר' הונא בשס ר' אחא: (מב) הוי אלה פקודי המשכן משכן העדות, כל ימים שישראל עוסקים בתורה כו', בשמ"ר הגירסא הוי ואלה פקודי משכן העדות, מהו העדות, שכל זמן שישראל עוסקין בתורה ובקרבנות תהא עדות להם שאינם יורדים לניהנם: (מג) וז"ה תאלמנה שפתי שקר מדבר במשה, מובא בילקוט פקודי רמז ת"ז בשס התנחומא, ובתנחומא הגדפס ליהא, וכן מובא בשמ"ר פ"ב באמצע אות ז' המתחיל ל"ה האלמנה שפתי שקר מדבר במשה: (מד) מיד אמר להם קחו מאתכם תרומה לה', בשמ"ר מובא הכתוב ויקחו לי תרומה: (מה) אמר ר' חנינא, כ"ה גס כ"י רומי וכ"י רח"ס, ובילקוט השמיים שס האומר, ובשמ"ר מובא בשס ר' יוחנן: (מו) ג' חדשים עשו אותו, שהרי ציוס הכפורים נלווה משה על מלאכת המשכן כמפורש בתנחומא הגדפס אות י"א, לפי שעלה משה להר ועשה שס מאה ועשרים יום. מששה בסיון שעלה לשם עד יום הכפורים שהוא עשרה בשערי, ואותו היום נאמר לו ועשו לי מקדש וכו' ע"ס, ולמחרת יום הכפורים אמר משה לישראל שיעשו המשכן והגדפס הביאו כ"י ימים נמוא כ"י עיין נמוא שבי"ג בשערי התחילה מלאכת המשכן, ובאחד בניסן הוקם המשכן, נמוא שהיה עסוק בו ו' חדשים, ועיין פסיקתא רבתי פ"ו מהו מאד עמקו מחשבותיך, אמר ר' מנינא

אותו, (מו) וג' חדשים קיפלו אותו, אעפ"י כן היו (מח) מתלוננים עליו ואומרים הרי נעשה המשכן, לא היה אומר שהוא משרה שכונתו אצלינו, (מט) והקב"ה נתכוון שיעמד המשכן בחדש שנתבשר אברהם אבינו ביצחק, לא עשה אלא כיון שהגיע החדש, אמר לו הקב"ה ביום החדש הראשון באחד לחדש [תקים את משכן אהל מועד] (שמות מ ג), באותה שעה אמר הקב"ה תאלמנה שפתי שקר, אותם שהיו מתלוצצים אחר המשכן, התחילו פוענים אותו ובאין כל אחד ואחד במלאכה, שנאמר ויביאו את המשכן אל משה :

[ו] [ויביאו את המשכן]. (ג) זש"ה (הוד) [עון] והדר לבושה ותשחק ליום אחרון (משלי לא סה). (גא) מעשה בר' אבהו כשהיה מסתלק מן העולם, הראה לו הקב"ה מתן שכרו שמתוקן לו לעולם הבא, והעביר לפניו (גב) י"ג נהרים של בלסמון, והיה רואה אותן ותמיה, והיה אומר כל אלה לאברהו, והיה קורא לעצמו הפסוק לתוהו והבל כחי כלייתי אכן משפמי את ה' ופעולתי את אלהי (ישעיה מעד). (הוי תשחק ליום אחרון). (גג) זבדי בן לוי, (גד) ולוי בן פייטם, (גה) ור' יהודה בן לוי [קראו] כל אחד ואחד מהם פסוק בשעת סילוקן מן העולם, (נו) אחד קרא על זאת יתפלל כל חסיד וגו' (סהלס לג ו), והאחד קרא מה רב מובך (סז לא טו), והאחד קרא וישמחו כל חוסי בך (סח ס"ג), הוי בשעת סילוקן מן העולם הקב"ה מראה להם מתן שכרן, אמר בן עזאי יקר בעיני ה' המותה לחסידיו (סח קטו טו), אימתי הקב"ה מראה לצדיקים היקר שהוא נתוקן להם סמוך למיתתן, הוי ותשחק ליום אחרון וגו': (גז) מעשה בתלמיד אחד של ר' שמעון שיצא לחוצה לארץ ובא עשיר, והיו התלמידים רואין אותו והיו רוצין לצאת לחוצה לארץ,

הערות ותקונים

הינא בעשרים וחמשה זככלו נמרה מלאכת המשכן ועשה מקופל עד אחד בניסן וכו', כמה שכתב ציוס החדש הראשון באחד לחדש תקים את משכן אהל מועד (שמות מ ג), וכל זמן שהיה מקופל היו ישראל מתלנאין (מליזין ומתלוננים) על משה לומר למה לא הוקם מיד, שמה דופי אירע בו, שחשב לערב שמחת המשכן בחודש שגולד בו יחק, שבניסן גולד יחק, ומנין? אלא כשהמלאכים באים אל אברהם מהו אומר לוי ופני עגות, שהיה פסח וכו', לא עשה אלא כיון שצ"ח ניסן והוקם המשכן עוד לא לימלא אדם אחד אחר משה, ומעתה הפסיד כסליו שנמרה מלאכה זו? לאו, מהו ותשלם, אמר הקב"ה עלי לשלם לו, ומה שילם לו הקב"ה, הוכתה בית חשמונאי כו': (מו) ג' חדשים עשו אותו וג' חדשים קיפלו אותו, זילקוט פקודי סז ג' חדשים עשו אותו קיפלו, חסריס המלות „וג' חדשים": (מח) מתלוננים, זילקוט מתלוננים, ובשמ"ר אעפ"כ היו מליזין אחריו, וכתב המ"כ מליזים מתלוננים, וה"ג הילקוט. והרש"ש כתב שז"ל ומפני כן במקום אעפ"כ, ועיין זי"פ"ת: (מט) והקב"ה נתכוון שיעמוד המשכן בחודש שנתבשר אברהם אבינו ביצחק. בתחומא הדרסם שם אות י"א ומלא המאמר הזה באריכות וז"ל, לכמה חדשים נמרה מלאכת המשכן תשרי מרחשון סליו, והיה מונח מפורק עצה שבט ואלדר, וזכרתי באחד בניסן, שנאמר ציוס החדש הראשון באחד לחדש תקים את משכן אהל מועד, ר' חנינא אמר באחד באחד היה נמרה מלאכת המשכן, למד שהמלאכה שנעשית בקיץ ציוס אחד נעשית בחורף בשני ימים, וכדברי רשב"ל שאמר שנעשה בג' חדשים למה לא עמד מיד, אלא מפני שחשב הקב"ה לערב שמחת המשכן בשמחת יחק כו' ע"ש: (ג) זש"ה הוד והדר לבושה, כן הוא זכ"ל רומי וכ"ל רח"ס זילקוט רמו תי"ו, וזככלס בטעות, וז"ל עון והדר: (גא) מעשה בר' אבהו, מובא בשמ"ר פנ"ב אות ג' וירושלמי ע"ז פ"ג ה"א וז"ר פס"ב אות ב', והילקוט פקודי רמו תי"ו השמיים פה כל זה והחל עון והדר לבושה זה משה, המאמר שמוצא אה"כ, ומלא המעשיות מתלמיד של ר"ם זילקוט משלי רמו תתקס"ד ונרסם זלדו מדרש וז"ל תחומא: (גב) י"ג נהרים של בלסמון, זה חסר בשמ"ר ומלא זכ"ר זכ"ר וירושלמי שם, ושם הגירסא י"ג נהרי אפרסמון: (גג) זבדי בן לוי, שמ"ר שם וירושלמי שם וז"ל שם ומדרש שזחר טוב מוזמר ה, (גד) ולוי בן פייטם, זכ"ל ולוי בן פייטם, ובכ"ל רח"ס ולוי בן פייטם, תהפדה אות זו ונעשית נו וז"ל פייטם, ויש להקין שז"ל ור' יוסי בן פטרוס כמ"ס בשמ"ר שם, וכן הוא זירושלמי שם ור' יוסי בן פיטרוס, ובז"ר ור' יוסי בן פרטא ז"ל בן פטרוס, ובמדרש שו"ט ור' יוסי בר פיטח ז"ל פטרוס: (גה) ור' יהודה בן לוי, וכן הוא זכ"ל רח"ס, ובכ"ל רומי ור' יהודה, וחסריס המלות בן לוי, אולס זירושלמי שם ובז"ר ובשו"ס הגי' ור' יהושע בן לוי: (גו) אחד קרא, עיין בז"ר ובשמ"ר זירושלמי איזה שמויים בכתובים: (גז) מעשה בתלמיד אחד של ר' שמעון, זכ"ל רומי וכ"ל רח"ס ובשמ"ר הגירסא מעשה בתלמיד אחד של ר' שמעון בן יוחאי. וכן מובא זילקוט משלי רמו תתקס"ד ונרסם זלדו „מדרש" וז"ל תחומא, והמעשה הו הוצא בקי"ור זירושלמי ברכות פ"ט ה"א ובז"ר ריש פ"ה ובפסיקתא פסקא ויהי בשלה (דף פו ע"ב) וז"ל: כך הוה ר' שמעון בן יוחאי אומר

ידע ר' שמעון והוציאם לבקעה (נח) שעל פני מרון עירו, ונתפלל לפני הקב"ה, ונתמלאת הבקעה דיגרי וזב, אמר להם מי שמבקש ליטול יטול, אלא היו יודעים שכל מי שהוא נומד עכשיו, מתוך חלקו של עולם הבא הוא נומד, שאין מתן שכרה בעולם הזה, אלא לעולם הבא, הוי ותשחק ליום אחרון: (נט) מעשה בר' שמעון בן הלפתא שבא ערב שבת ולא היה לו מאין לאכול, (ס) ערב שבת עם חשיכה, יצא לו חוץ מן העיר ונתפלל לפני הקב"ה, מיד נתנה לו אבן טובה מן השמים, ונכנס ונתנה לשולחני, ופירנס את השבת, והיה יושב ואוכל בלילי שבת, אמרה לו אשתו מהיכן אלו, אמר לה כמה שפירנס הקב"ה, אמרה לו אם אין אתה אומר לי איני מועמת כלום עד שתאמר לי, אמר לה כך וכך היה מעשה ונתפללתי וניתנה לי אבן טובה מן השמים ואלו ממנה, אמרה לו איני מועמת כלום עד שתאמר לי שאתה מחזירה למוצאי שבת, אמר לה למה, (סא) אמרה לו מחר אתה בא וחביריך עמך והם נוסלים יותר ואתה נומד פחות מהם, למה שאין מתן שכרה של תורה אלא לעולם הבא, שנאמר ותשחק ליום אחרון, (סב) כיון שהלך השבת עמד והחזירה, מיד ניסלה ממנו: (סג) ד"א עזו והדר לבושה. זה משה, ומשה לא ידע [כי קרן עור פניו] (שמות לה כט), ותשחק, אלו ליצני ישראל שהיו מתלוצצים

הערות ותקונים

אומר בקעה בקעה לימלאי דיגרי זכב והיא מתמלית, והעירומי שם בפסיקתא בהערות שלי הערה קל"ט שהיא על פי הספור במדרש ש"ס מזמור ל"ב אמר ר' חזקיה בשם ר' ירמיה מעשה בתלמיד אחד של ר' שמעון בן יוחאי לזולל לכהורה, ואילי טעין והעשיר, כי אחא לנבי ר' שמעון בן יוחאי והיו התלמידים רואים את ה"יוזם היו מזינין על עלמן, מה עשה ר' שמעון בן יוחאי נכב לתלמידיו ונפק עמהו לבקעהתה הלא, אמר בקעה בקעה התמלאי דיגרי זכב ונתמלאת מיד, אמר לתלמידיו יטול כל אחד ואחד חלקו כל מה שאתם רואים, אבל תהיו יודעים שכל מי שהוא נוסל ממתן שכרו של עולם הבא הוא נומד, כיון ששמעו כן משבו יליהם, התחילו אומרים כי שמחתי ה' בפעך ע"כ. ובשמות רבה פ"ג מוצא נ"ב הספור הזה מעשה בתלמיד אחד של ר' שמעון בן יוחאי שיצא חוץ לארץ וצא עשיר, והיו התלמידים רואין אותו ומקנאין, והיו מבקשין הן ללאת לחוזה לארץ, וידע ר' שמעון בן יוחאי והזיזו לבקעה אחת של פני מדון, והתפלל ואמר בקעה בקעה מלאי דיגרי זכב, התחילה מושכת דיגרי זכב לפניהם, אמר להם אם זכב אתם מבקשים הכי זכב טלו זכב, אלא הו יודעין כל מי שהוא נוסל עכשיו חלק של עולם הבא הוא נומד, שאין מתן שכר התורה אלא לעולם הבא, הוי ותשחק ליום אחרון, ע"כ. ודברי תורה עניים במקום אחד ועשירים במקום אחר. וכן מוצא כמו בתנחומא שלפנינו גם בלקח פזב סוף פקודי. וע"פ בהערה י"ג. ששעירתי כי נמלא הספור גם בס' והזכיר פקודי קל"ע"א וחשפתי כי לקחו זאת מילמדנו או מתנחומא וחסר לפנינו ובאמת שאבו מן הכ"י שלנו: (נח) שעל פני מרון עירו. וכן הוא בכ"י רומי וכו' רח"ס, והכוונה בקעה שהיתה על פני עיר מרון, ובעיר היא נקבר ר' שמעון בן יוחאי, עיין פסיקתא פסקא ויהי בשלח הערה רמ"ז, ומזה תראה איך נפל פעות סופר במדרש שמר פ"ג אות ג' והזיזו לבקעה של פני מדון, המ"ב כתב פני מדון שם מקום, וכן הוא בזילקום משלי עכ"ל, והיא שיבוש, כי ז"ל של פני ברוך, וזילקום משלי שם רמז תתקמ"ד, הביא והזיזו לבקעה שעל פני העיר, יש לתקן שז"ל שעל פני העיר מרון: (נט) מעשה בר' שמעון בן הלפתא, מוצא בזילקום משלי שם ובשמ"ר שם, ועיין במדרש רות פ"ג אות ד' דלמא ר' חיי רבה ור' שמעון בן הלפתא הוו יחבין לעיני באורייתא כו' נמלא הספור בסגנון אחר: (ס) ערב שבת עם חשיכה, זה חסר בשמ"ר שם: (סא) אמרה לו מחר אתה בא וחביריך עמך והם נוסלים יותר ואתה נומד פחות מהם, וכו' בכ"י רומי ובכ"י רח"ס וזילקום משלי, אולם במדרש שמ"ר הגירסא אמרה לו אתה רואה שיהא שולחך חסר ושולחך חבירך מלא, ר"ל מתן שכרו לעולם הבא מאחר שניתן; בנם מנכין מזוכיות, גם נמלא שם בשמ"ר הוספה והלך ר' שמעון והודיע מעשה לרבי אמר לו לך אמור לה אם שולחך חסר אני נמלאנו משלי, הלך ואמר לה, אמרה לו לך עמי לפני שלמדך תורה, אמרה לו ובי רואה אדם לחניו לעולם הבא, לא כל לדיק ונדיק הוה לי עולם בעלמא, שנאמר כי הולך האדם אל בית עולמו ופגזו בשוק הסופדים, עולמים אין כתיב כאן אלא עולמו, כיון ששמוען הך והחזיר, וההוספה הזאת נובעת מן מדרש רות שם, גם הסיוס במדרש שמ"ר רבותינו אמרו הגם האחרון היה קשה מהראשון, נוצע ממדרש רות שם וגם מנמרא תענית, ובמדרש שם כיון ששפט ידו להחזירו, מיד יד המלאך ועלה הימנו, במדרש רות שם נוסף בלשון ארמי, מנסוב ליה כות יבא ארעיא (למטה) ומי מושפא ליה הוה ידא עילאה, פי' כשלקח וקיבל המלאך בחזרה היתה יד המלאך למטה, וכשהוא שם המלאך לר' שמעון מתחלה היתה יד המלאך למעלה מיד ר' שמעון: (סב) כיון שהלך השבת עמד והחזירה, מיד ניסלה ממנו, בכ"י רומי כיון שהלך השבת עמד והתפלל ומיד ניסלה ממנו, ובכ"י רח"ס חסר הסיוס הזה, וזילקום משלי שם כיון שיצא השבת הלך והחזירה: (סג) ד"א כו' זה משה, מלאך

אחר משה לומר אפשר שהשכינה שורה על מעשה ידיו של משה, לא עשה אלא כיון שאמר לו הקב"ה להקים את המשכן התחיל שוחק עליהם, ותשחק ליום אחרון, אמר להם הביאו שנקים את המשכן, התחיל כל אחד מוענים ובאים אצלו:

[ח] כמה חכמים היו שם ולא היו יכולים להקים את המשכן, אמר שלמה רבות בנות עשו חיל, למה שעשו את המשכן ולא היו יודעים ליישב אותו, נמלו כל אחד ואחד מלאכתו והלכו להם אצל משה, כל אחד ואחד היה אומר הרי קרסי הרי קרשי הרי ברתי, ושרתה רוח הקודש על משה, והקים את המשכן, ולא תאמר משה, אלא המשכן מעצמו עמד, שנאמר הוקם המשכן, (סד) ולא תאמר המשכן אלא אפילו בית עולמים, אילולי שעזר הקב"ה, לא שלמה, ולא כל ישראל, היו בונים אותו, מנין שכך אמר דוד, אם ה' לא יבנה בית [שוא עמלו בוניו בן] [תהלים קנז ב], לפיכך במעשה נסים הוקם המשכן, כיון שהוקם את המשכן התחילו כל ישראל שמחין, (סה) שנאמר צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה (ש"ג י"ב), (סו) במלך שהשלום שלו, זה מלך מלכי המלכים הקב"ה, [בעטרה] שעטרה לו אמו (סז), הוא קורא למשכן עטרה, מה העטרה הזו מצויירת, (סז) כך היה המשכן מצוייר תכלת וארגמן: בעטרה שעטרה לו אמו, (סח) אמר ר' יצחק חזרתי על כל המקרא כולה (סט) ולא מיצאתי שעשתה בת שבע עטרה לשלמה בנה, והוא אומר בעטרה שעטרה לו אמו, (ע) ר' שמעון בן יוחי שאר לר' אלעזר בר יוסי א"ל אפשר ששמעת מאביך מהו בעטרה שעטרה לו אמו, א"ל כך אמר אבא, משל למלך שהיתה לו בת יחידה, והיה אהבה יותר מדאי, לא זו מחבבה עד שקרא אותה [אחותי], לא זו מחבבה עד שקרא אותה [אמי], כך חיבב הקב"ה את ישראל וקרא אותם בתי, שנאמר שמעי בת וראי [תהלים מה ב], ולא זו עד שקרא אותם אחותי, שנאמר אחותי רייתי (ש"ג ז), לא זו עד שקרא אותם אמי, (עא) שמעו אלי עמי ולאומי וגו' (ישעיה נ"ד), (עב) ולאמי כתיב, עמד ר' שמעון בן יוחי ונשקו על ראשו ואמר אילולי לא באתי לעולם אלא לשמוע דבר זה דייביום התונתו (ש"ג ס) על הים. וביום שמחת לבו (סז), בירושלים: ד"א ביום התונתו. בסני, וביום שמחת לבו, בירושלים. אמר דוד יפה נוף מושוש כל הארץ וגו' [תהלים מז ב], כתאנה הוה שהיא צרה מלמטה ורחבה מלמעלה, שנאמר ורחבה ונסבה למעלה למעלה וגו' [יחזקאל מז א]: יפה נוף וגו'. ר' לוי אמר נאה היא לעצמה, שהיא מניפה לאומות העולם, שנאמר להנפה גוים בנפת שוא

הערות ותקונים

מכאן מובא צילקום בשם התנחומא צ" פקודי סס, ומובא גם בשמ"ר סס: (סד) ולא תאמר המשכן אלא אפילו בית עולמים, בשמ"ר פנ"ב סוף אות ד' נמלא המאמר הזה בסגנון אחר, ואם תמה את על זה, (שהמשכן נעשו בו נסים ועמד מעצמו) הרי שלמה כשבנה בית המקדש הוא נבנה מעצמו, אמר רב הונא בשם ר' יוסי הכל מסייעין אותו כשבנה את בית האלהים הכריות והרוחות, מנין שכתוב והבית בהבנותו אכן שלמה מסע נבנה ונקבות והנרץ כל כלי ברזל לא נשמע בבית בהבנותו (מ"א ו), מעצמו היה נבנה, לפיכך במעשה נסים נבנה, וכן כשהוקם המשכן במעשה נסים עמד, הוי ויבאו את המשכן ע"כ, ועיין מדרש חיות פ"א, במ"ר פ"ד אות ג', פסיקתא רבתי פ"ו אות ז', כי דברי השמ"ר שלפנינו נובע משם, ועיין עוד תנחומא הנדפס אות י"ד, ועיין רש"י פקודי ל"ג שביבא מאמר אחד וסיים מדרש רבי תנחומא, וכדברי רש"י נמלא ק"ת הנדפס, ואולי כוון רש"י לדברי התנחומא שלפנינו בכ"י כמה שסיים והוא נזקק וקס מאליו והוה שנאמר הוקם המשכן הוקם מאליו: (סה) שנאמר לאינה וראינה, כ"ה בכ"י רומי ורח"ס וילקום אולם במדרש שמ"ר פנ"ב אות ה' הגירסא ד"ה ויבאו את המשכן הס"ד לאינה וראינה וגו' ולפי זה הוא התחלת הדרוש: (סו) במלך שהשלום שלו, לפני זה נמלא בשמ"ר הוספה, אימתי לאמר הפסוק הזה ציוס שעמד המשכן היתה שמחה גדולה בישראל שהקב"ה שורה אלסו כו': (סז) כך היה המשכן מצוייר תכלת וארגמן, בשמ"ר טספ שנאמר ורוקם בתכלת ובארגמן בתולעת השני ובשש ואורג עשי כל מלאכה ותושבי מחשבות (שמות לה לה): (סח) אמר ר' יצחק, מובא בשמ"ר סס ובפסיקתא פסקא ויהי ציוס כלת משה (דף ע"א), ובמדרש חיות פ"ג הנוסחא אמר ר' חנינא בר יצחק: (סט) ולא מלאתי שעשתה בת שבע עטרה לשלמה בנה, בפסיקתא סיים אלא זה אהל מועד שהוא מעוסר בתכלת ובארגמן ותולעת שני: (ע) רש"י שאל את ר' אלעזר בר יוסי, פסיקתא שם וע"ש בהערה ס"ו ובהערה ע', ואין להכפיל הדברים: (עא) שמעו אלי עמי, וכ"ה בכ"י רומי וכ"י רח"ס, וכן מובא צילקום פקודי בשם התנחומא וכן בפסיקתא סס, אולם בקרא כתוב הקשיבו אלי עמי: (עב) ולאמי כתיב, בפסיקתא שם הערה ע"ב הגירסא לפנינו לאומי

ורסן מתעה על לחיי עמים (ישעי' ל כח): (עג) ד"א יפה נוף. בהניפתה, שנאמר והניף אהרן וגו' (במדבר ח יב), והניף את העומר (ויקרא כג יא): משוש כל הארץ (תהלים מח ג). (עד) אמר ר' יונתן בן אלעזר (עה) מעשה היה בפרגמטיוסם (רועה) אחד שהלך לארץ ישראל למכור פלפלין, הלך וישב לו ולא מכר, אמר זו היא משוש כל הארץ, לשעה אחת מכר פרקמטיא שלו, אמר ודאי זו היא משוש כל הארץ, הר ציון ירכתי צפון קרית מלך רב, וכל השבט הזה בשל מה, בשביל שהיא קרית מלך רב, כיון שחרבה ירושלים, ערבה כל שמחה, גלה משוש כל הארץ (ישעי' כד יא), מהו ערבה חשבה (עו) קבלה, כמו שאומרים ויהי ערב (בשליש א ס), בעולם הזה שבת משוש כל הארץ, כשישוב הקב"ה ויבנה את ירושלים, הוא מחזיר את השמחה, שנאמר כי נחם ה' ציון נחם כל הרבותיה וישם מדברה כעדן וערבתה כגן ה' ששון ושמחה ימצא בה תורה וקול זמרה (ישעי' נא ג):

סליק פרישה פקודי. וסליק ספר שמות.

הערות ותקונים

לאומי מלא וכן הוא במסורה, והרבה פעמים מלינו סה"ס צבלי וירושלמי ומדרשים חולקין עם המסורה שלפנינו, ועיין עוד מה שהעירותי בזה והבאתי ג"כ דברי הזכר ואתחן דף רס"ב שסס גורס ולאומי אלי האוי, אל תקרי ולאומי אלא לאומי דלא זו הקב"ה מחבבה לנסות ישראל עד דקראת אמי ע"כ: (עג) ד"א יפה טוף, כ"ה צילקוס בשם התנחומא, אלזל ככ"י רומי וכ"י רח"ס ר' אומר מה יפה טוף, בהעתיקה הראשונה היה כתוב ד"א ומעתיק אחר העתיק ר"א ואח"כ נעשית "ר' אומר", ובפסיקתא רבתי ריש פרשה מ"א מנאל המאמר הזה, ושם הגירסא ר' גריקס, עיין שם חיזה שטוי"ס: (עד) אמר ר' יונתן בן אלעזר, וכ"ה ככ"י רומי וככ"י רח"ס וצילקוס פרשת פקודי רמו תי", אלזל במדרש שמות רבה פכ"ב אות ה' בשמות אמר ר' יוחנן בן אלעזר: (עה) מעשה היה בפרגמטיוס, ככ"י רומי וככ"י רח"ס מעשה היה ברוכל פרגמטיא אחד, ולפניו בשמות רועס, והסגרתו, ואולי היה כתוב רוכל: (עו) קבלה, תרגומו של חסך קבלה:

לוח התקונים מספר בראשית ושמות

צד	מקום	שורה	נדפס	צ"ל	צד	מקום	שורה	נדפס	צ"ל
42	הערה קס	כ מלמטה	א"ל ה"ק	א"ל הקב"ה	136	הערה קג	יב מלמטה	א"ל ה"ק	א"ל הקב"ה
כו	הערה רמח	כ מלמטה	(הל"ב הל"ט)	הל"ב הל"ט	138	בפנים	ג מלמטה	(בשבילגן זה)	בשבילגן זה
כז	בהעו"ת	ב מלמטה	לתקן לקלקלו	לתקן וקלקלו		קנה	ה מלמטה	בב"ר פס"	בב"ר פ"ס
64	הערה ס	יש	בסתתת סמלה	בסתתת סמלה		הערה כז	יב	נמצא בתנחומא	נמצא נוסף
לג	הערה עב	ב מלמטה	יוניס ταρα	בערך השלם		הערה כז	יב	שם שהיא שוה	בתנחומא שם
68	בפנים	יז	לרבגן יוחגן	לרבגן יוחגן		הערה כז	יב	עם הגרפס נוסף	שהוא שוה עם
מ	הערה ריח	טז	mysterium	mysterium		הערה כז	יב	כל המאמר	הגרפס נוסף
סג	בהעו"ת	א	שלפניו	שלפניו		הערה ד	ח	מטא	מטא
"	שם	ה	שצ"ל	שצ"ל	90	הערה יח	יא	תהיו מגלגלין	תהיו מגלגלין
88	בפנים	ו	ואת שניחה	ואת שניחה	110	הערה נח	יב מלמטה	(דף נח ע"א)	(דף יח ע"א)
"	שם	ז מלמטה	אורו איש	אורו איש		שם	יא	דבזיקא	דבזיקא
"	שם	א מלמטה	שנאמר שמעני	שנאמר שמעני	נו	הערה יח	ג	שם נופי	שם במקונופי
מט	הערה קכד	יב מלמטה	ααλλιμοσ	ααλλιμοσ	ס	הערה קלס	טו	אחד "השרות"	אחד "השרות"
130	בפנים	ה	(כאשה עניה)	(כאשה עניה)	סג	הערה א	ד	ובתמידי שם	ובתמידי שם
						הערה א	ד	ובתולין שם	ובתולין שם

ספר שמות

מטא	מטא	ח	הערה ד	מה	הערה ד	ח	מטא	מטא
"	"	ה	הערה יח	90	הערה יח	יא	תהיו מגלגלין	תהיו מגלגלין
88	בפנים	ו	הערה נח	110	הערה נח	יב מלמטה	(דף נח ע"א)	(דף יח ע"א)
"	שם	ז מלמטה	שם	"	שם	יא	דבזיקא	דבזיקא
"	שם	א מלמטה	הערה יח	נו	הערה יח	ג	שם נופי	שם במקונופי
מט	הערה קכד	יב מלמטה	הערה קלס	ס	הערה קלס	טו	אחד "השרות"	אחד "השרות"
130	בפנים	ה	הערה א	סג	הערה א	ד	ובתמידי שם	ובתמידי שם
			הערה א		הערה א	ד	ובתולין שם	ובתולין שם

מדרש תנחומא

על

חמשה חומשי תורה

Б Н И Г А

„МИДРАШЪ ТАНХУМА“

т. е.

ГОМИЛЕТИЧЕСКОЕ ТОЛКОВАНИЕ

НА

ПЕНТАТЕВХЪ.

Изданное первый разъ по рукописямъ изъ библиотекъ Оксфорда, Рима, Пармы и Мюнхена.

Критически обработано и комментировано съ обстоятельнымъ къ нему введеніемъ

СОЛОМОНОМЪ БУБЕРОМЪ

въ Лембергѣ.

Часть 3-я.

ВИЛЬНА.

Тип Вдовы и Братьевъ Роммъ. Жмудскій переулочъ домъ № 325/2631.

1885.

Дозволено цензурою. — 5 Июня 1884 г. С. Петербургъ.

מדרש תנחומא

על

חמשה חומשי תורה

MIDRASCH TANCHUMA

EIN AGADISCHER COMMENTAR

ZUM

PENTATEUCH

VON

RABBI TANCHUMA BEN RABBI ABBA

Zum ersten male nach Handschriften aus den Bibliotheken zu Oxford, Rom, Parma und München herausgegeben.

Kritisch bearbeitet, commentirt und mit einer ausführlichen Einleitung versehen

VON

SALOMON BUBER

in Lemberg.

WILNA.

Druck und Verlag v. Wittwe & Gebrüder Romm.

1885.

Nachdruck verboten.

מדרש תנחומא

הקדום והישן

מיוחס

לרבי תנחומא ברבי אבא

על

חמשה חומשי תורה

אשר היה טמון וספון בכתב יד באוצרות הספרים עד כה.

יצא עתה פעם ראשונה לאור עולם

על פי כתב יד ישן נושן, הנמצא באוצר הספרים באקספארד, אשר היה מקדם בגנזי הרב הנאון ה"ר דוד אפפענהיים ז"ל, ועל ידי השואה עם עוד שמונה כתבי יד אחרים: (א) כ"י הגנוז ברומי בוואטיקאן. (ב, ג, ד, ה) כ"י גם כן מאוצר הספרים באקספארד, ואחד מהם היה לפניו בבית עקד הספרים של הרב החכם הגדול ה"ר חיים מיכל ז"ל. (ו) כ"י מאוצר הספרים במינכען. (ז) כ"י ספרדי. (ח) כ"י מאוצר הספרים של די ראססי בפארמא.

ערוך ומסודר עם סימנים באותיות להפריד בין מאמר ומאמר, וציונים מתנ"ך כגוף הספר, וגם הערות ותקוניט ומראה מקומות, משני התלמודים, תוספתא ספרא ספרי מכילתא, פסיקתא מדרשים וילקוט, ויתר ספרי הקדמונים, ובאור להבנת דבריו, וגם פירוש המלות הזרות הכאים בתוכו,

וגם

מבוא גדול

המפיץ אור על מדרש תנחומא בכלל ובפרט.

ממני

שלמה באבער

מלבוב.

ויקרא במדבר דברים

וויילנא

בדפוס והוצאות האלמנה והאחים ראָם

בשנת חמשת אלפים ושש מאות וארבעים וחמש לב"ע

שלא תאמר למדתי הלכות די לי, ת"ל כי אפ שמור תשמרון
את כל המצוה הזאת (דברים יא כב), כל המצוה למוד מדרש
הלכות ואגרות, וכן הוא אומר למען הודיעך כי לא על הלחם
לברו יהיה האדם (שם ח ג) זה מדרש, כי על כל מוצא פי ה' יהיה
האדם (שם), אלו הלכות ואגרות (ספרי עקב פסקא מ"ח).

מדרש תנחומא

סדר ויקרא

[א] ויקרא

אל משה וגו' (ויקרא א ח). (א) זש"ה ברכו ה' מלאכיו נבורי כח עושי דברו (תהלים קג פ), ברכו ה' מלאכיו, (ב) אלז הנביאים שנקראו מלאכים, שנאמר וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים (נמדבר כ טז), וכן הוא אומר ויהיו מלעיבים במלאכי האלהים וגו' (דכ"ג ט טז). (ג) ור' הונא בשם ר' אחא אומר (ד) אילו ישראל, שהוא אומר נבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו (תהלים קג כ), שהקדימו עשיה לשמיעה. (ה) ר' יצחק נפחא אמר

הערות ותקונים

(א) זש"ה ברטו ה' מלאכיו נבורי כח עושי דברו כו', המדפיס ממאנטומא הסיף אל התנחומא הנדפס כל פרשת ויקרא ממוך כ"י אחד שהיה לפניו, והוא התנחומא כ"י שלפינו. וכן הוסיף פרשיות לו ושמיני, וכחז בראש הספר ויקרא, כי השלש פרשיות ויקרא לו ושמיני שנדפסו בראשונים (דפוס קאנשטאטניאל ודפוס וויניציא) אינן תולדות הילמדנו כאשר אמר ג"כ בהקדמתו, ככל זאת הביאם גם הם והדפיסם בנאותיות רש"י, ולגדס הליג בנאותיות מרובעות את אשר הוסיף מן התנחומא כ"י, והמדפיסים האחרונים הדפיסו בתחלה בנאות א צ ג ד ה ו ז את אשר הוסיף המדפיס ורשמו עליו "ראה כי חדש הוא" ואת"כ בנאות ה' הדפיסו את אשר נמנא בדפוסים הראשונים, ורשמו "כבר היה לעולמים", ואף כי כבר היו לעולמים בנאות חדש הוא, כי היה חסר בתנחומא אשר כעת נדפסו בהתחלתו ג' פרשיות ויקרא לו ושמיני, והוסיף אחד את הספר להשלימו, ונדפסו בדפוסים הראשונים, ובנאמר הזה מפ' ויקרא תמנא סימני ילדות כמו וזה פתרונו "אין הדבר כן", גם הבא בו מאמר אחד מספר משנה תורה להרמב"ם (הלכות תשובה פ"ח ה"א וז' וז') "ואל התנחומא שם, והוא החיים שאין עמה מות והטובה שאין עמה רעה, הוא שכתוב בתורה למען יסב לך לעולם, ומפי השמועה למדנו למען יסב לעולם שכולו טוב, והארכת ימים לעולם שכולו ארוך, ושכר הדיקים הוא שיכור ויחיו לטובה, (אשרי האיש שזכה לטובה ולעונג, המקום יזכני להתענג בה עם הדיקים, האספת המעתיק) וכבר הודיעו חכמים הראשונים שטובות חיי העולם הבא אין כח לאדם לדורשה ולאומרה, ואין יודע גדלה ויופיה ועממה כי אין לה ערך ולא דמיון ודמות, וכן אמר הכתוב עין א ראתה אלהים זולתך ועשה למחכה לו, כלומר הטובה שלא ראה אותה עין זולתך אלהים, וזה שר"א אורח חכמים העולם הבא, לא מפני שאינו מאוי עתה, אבל לנו שהיום בעולם הזה יש לבוא ולפיכך אמר העולם הבא לאחר שיאל אחד מעולם הזה וכו' והוא דברי הרמב"ם. וכן התעורר בזה הרב צעל אורח אמת (דף סז ע"ג) וז"ל והוא החיים וכו' כל זה הוא לשון הרמב"ם ז"ל בפ"ח מה' תשובה ובלבדוהו פה, וגם ידירי הרה"ג מהר"י רייפמאן בבית תלמוד שנה שניה לד פ"ח העיר ג"כ על זה, והביא שם את דברי צעל אורח אמת, כי בפ' בהעלתך הובא אל תוך התנחומא דברי רש"י, והתימה שלא הוכיר גם את שמו של צעל אורח אמת במה שהעיר ג"כ על מה שהובא בו דברי הרמב"ם, ואת"כ בבית תלמוד שנה שלישית לד קפ"ד לא הזכיר ג"כ את צעל אורח אמת. גם נמנא במאמר הזה מהתנחומא אשר רשם עליו "כבר היה לעולמים" מאמר אחד מספר האמונות והדעות ומאמר גדול מספר"א פ"ה, ועיין שם השינויים שבנו לבין פדר"א. ובנבואה הבאתי בפרק אשר העירוני על האספות המדפיס ממאנטומא כל זה באריות, ידעשם הקורא משם: (ב) אלו הנביאים, וז"ל פ"א אות א' בהוספת דברים, ועיין ב"ר פס"ח ובמ"ר ר"פ ט"ז ותנחומא הנדפס שלח את א' וסוף מס' ד"א. ובתנחומא הנדפס אות א' שהוסיף המדפיס ממאנטומא במקום אלו הנביאים הניג אלו משה ואהרן: (ג) ר' הונא בשם ר' אחא, וי"ר שם, ושם מקדים דברי ר' יצחק לדברי ר' הונא, ובדפוס רב הונא תני בשם ר' אחא אומר מלת "מני" מיותר: (ד) אלו ישראל כו' שהקדימו עשייה לשמיעה, ר"ל ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה ושמענו, וכו"ל בוי"ר; (ה) ר' יצחק נפחא אמר, בוי"ר נאמר

(ו) אילו שומרי שביעית, ולמה נקראו גבורי כח, כיון שרואה שדהו (ז) מובקרת, ואילנותיו מובקרין, והסיגין מופרצין, ורואה פירותיו נאכלין, וכובש יצרו ואינו מדבר, (ח) ושנו רבותינו ואיזהו גבור הכובש את יצרו: (ט) ר' תנחום בן חיילאי אומר גבורי כח, זה משה, שאין גבור כח במשה, שישראל עמדו לפני הר סיני ולא יכלו לשמוע קול הדבור, שנאמר אם יוספים אנחנו לשמוע את קול ה' אלהינו עוד ומתנו (דברים ס כג), ומשה לא ניזק, (י) ללמדך שגדולים צדיקים יותר ממלאכי השרת, שמלאכי השרת (יא) אינן יכולין לשמוע קולו, אלא עומדין ומרתחין ונבהלים, והצדיקים יכולין לשמוע קולו, שנאמר וה' נתן קולו לפני חילו כי רב מאד מחנהו (וכי) [כי] עצום (עושי) [עושה] דברו (יואל ב יא), מחנהו אלו המלאכים, שנאמר מחנה אלהים זה (גאסית לג ג), וכן הוא אומר אלף אלפין ישמשוניה (דניאל ז י), וזו קשה מהם הצדיקים, שנאמר כי עצום (עושי) [עושה] דברו (יואל ס), זה צדיק שעשה דברו, ואיזה זה משה, שאמר לו [הקב"ה] עשה משכן, ונודרו ועשאו, והיה עומד לעצמו מבחוץ, שהיה מתיירא לבא אל אהל מועד, שנאמר ולא יכול משה לבא אל אהל מועד וגו', כי ענין ה' על המשכן (שמות מ לב לח), אמר הקב"ה אינו דרך משה שנצטער במשכן יהא עומד מבחוץ ואני עומד מבפנים, אלא הריני קורא אותו שיכנס, לכך כתיב ויקרא אל משה, הוי קשה בהן של צדיקים שיכולין לשמוע את קולו, וכן כתיב בשמואל, ויבא ה' ויחיצב ויקרא בפעם בפעם שמואל שמואל [ויאמר דבר כי שומע עבדך] (ש"א ג ו), לפיכך אמר דוד גבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו, ואם תאמר כשהיה מדבר עם משה בקול נמוך היה מדבר, לפיכך היה יכול לשמוע, לא היה מדבר אלא בקול מתן תורה ששמעו את קולו ומתו בדבור ראשון, דכתיב אם יוספים אנחנו וגו' (דברים ס כג), וכן הוא אומר נפשי יצאה בדברו (ש"ס י ו), ומנין שבקול מתן תורה היה מדבר, שכן הוא אומר קול ה' בכה קול ה' בהדר [קול ה' שובר ארום] (תהלים כט ד). וכן הוא אומר ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו וישמע את הקול מדבר אליו (במדבר י פט), קול שהיה שומע במתן תורה, [קול ה' שובר ארום], (יב) וכן היה מדבר על כל דבור ודבור, (יג) ועל כל אמירה ואמירה, (יד) שמא תאמר ישראל היו שומעים את הקול מבחוץ, תלמוד לומר וישמע [את הקול], הוא היה שומע את הקול בלבד, וכי מאחר שבקול גבוה היה מדבר, למה לא היו שומעין, לפי שגזר הקב"ה על הדבור שיצא וילך אצל משה ועשה לו הקב"ה שביל, שבו יצא הדבור עד שיוגיע למשה, ולא נשמע לבאן ולכאן, שנאמר לעשות לרוח משקל (איוב כח כ), שכל דבור שיוצא מפי הקב"ה [הכל במשקל], וכן הוא אומר ודרך לחזיו קולות (ש"ס ט), שעשה לו הקב"ה דרך לאותו הקול שיוצא אצל משה בלבד, (טז) שנאמר ויקרא אל משה וידבר ה' אליו, אליו היה נשמע ולא לאחר, לכך נאמר גבורי כח עושי דברו:

[ב] ויקרא אל משה. (טז) וז"ה כי טוב אמור לך עלה הנה מהשפילך לפני נדיב

הערות ותקונים

ר' יצחק סתמי: (ו) אלו שומרי שביעית, עיין בסגנון אחר שם צו"ר, וכן סיים שם וז"ל אינו מדבר בשומרי שביעית, נאמר כאן עושי דברו כו' ע"ש: (ז) מובקרת כמו מופקרת, וכן הביא המדפיס ממנוסחה מופקרת, וכן ואילנותיו מופקרים: (ח) ושנו רבותינו, אבות פ"ד מ"א: (ט) ר' תנחום בן חיילאי אומר, צו"ר שם סוף אות א' מובא הדרשה בשנו בסגנון אחר, גם חסר שם הסיום, גם יש לתקן שם [גבורי כח עושי דברו] לשמוע בקול דברו אמר ר' תנחום בר חיילאי [זה משה] צוהג שבשולם כו'. (י) ללמדך שגדולים צדיקים, מובא בילקוט יואל רמז תקל"ד בשם התנחומא: (יא) אינן יכולין לשמוע קולו, נדפס המלות, שנאמר וה' נתן קולו לפני חילו"י ש' למחוק, ומשתרצבו משורה שלאחריו, והצדיקים יכולין לשמוע קולו שנאמר וה' נתן קולו: (יב) וכן היה מדבר, כן הוא בכ"י רומי וכו' רח"ס, אולם המדפיס ממנוסחה העתיק מכו"י שהיה לפניו ובו היה מדבר: (יג) ועל כל אמירה ואמירה, נדפס הביא על כל אמירה זאוו: (יד) שמא תאמר, ישראל היו שומעים את הקול מבחוץ, עיין בר"ש ספרא: (טז) שנאמר ויקרא אל משה וידבר ה' אליו, אליו היה נשמע ולא לאחר, אין מזה ראיה שרק אליו נשמע, ואולי יש להביא הכתוב וישמע את הקול מדבר אליו (במדבר ז פט) ועל זה אמר אליו הים נשמע ולא לאחר: (טז) וז"ה כי טוב, מובא בילקוט משלי רמז תתקס"א בשם התנחומא, וכן נראה צו"ר פ"א

אשר ראו עיניך (משלי כה ז). (יז) ר' תנחום אומר רחם ממקומך (יח) שנים שלשה מקומות שיאמרו לך ענה, ואל תעלה שלא יאמרו לך רד. (יט) ר' תנחומא פתח יש זהב ורב פנינים וכלי יקר שפתי דעת (שס כ טו), (כ) מתלא אמר דעה חסרת מה קנית, דעה קנית מה חסרת, אף משה לא ענה עד שקראו הקב"ה ויקרא אל משה :

[ג] ויקרא אל משה וגו' דבר אל בני ישראל אדם כי יקריב מכם קרבן]. (בא) ילמדנו רבינו העובר לפני התבה וטעה (בב) [ולא אמר ברכת קללת המינין, מהו שמחזירין אותו, (כג) כך שנו רבותינו העובר לפני התבה וטעה] בכל הברכות כולן אין מחזירין אותו, ובברכת המינין מחזירין אותו בעל כרחו, דיישינן שמא מין הוא, ולכך מחזירין אותו (כד) שאם יהיה בו צד מינות יהיה מקלל את עצמו והקלל עונין אמן, (כה) וכן מי שלא אמר בונה ירושלים מחזירין אותו, דיישינן (כו) שמא כותי הוא, (כז) אמר ר' יוסי גר שקיבל עליו דברי תורה חוץ מדבר אחד אין מקבלין אותו, ולא עוד אלא אפילו דקדוק אחד מדקדוקי תורה או מדקדוקי סופרים. (כז) אמר ר' יהודה בר שלום אתה מוצא ארבעים ושמונה פעמים בתורה הזויר התורה על הגרים,

הערות ותקונים

אות ה', ובעל הילקוט שם החל בדברי התנחומא וסיים בדברי ר' יוסי: (יז) ר' תנחום אמר, בוי"ר מוצא הדרשה בהרבה דברים בשם רבי יהושע דסקינן בשם ר' לוי, וגם איתא שם ר"ע מתני לה בשם ר' שמעון בן עזאי, ובדבור אלפי שהמלות ר"ע מתני לה בשם ר' שמעון בן עזאי היא הוספה חילונית, והיו כתוב ר"ג מתני לה, ומן אותיות ר"ג עם קו בראשו נעשית ר"ע ואחד רשם כלדו ור' נתן ר"ל בלבות דר' נתן סוף פרק כ"ה שגה זה בשם בן עזאי והוצא פנימה, והנה בעל הילקוט בריש ויקרא הביא כל המאמר מו"ר, אולם במלמע ערב את המאמר עם דברי התנחומא, והמאמר הזה הביא כמו שהוא בתנחומא, ר' תנחום אמר רחם ממקומך שנים ושלושה מושבות בו, וגם המאמר שלאחריו זש"ה גאות אדם הוא מתנחומא: (יח) שנים שלשה מקומות, בכ"י רומי ובכ"י רח"ס ובנדפס ובוי"ר שנים ושלושה מושבות, ובבלות דר"ל פכ"ה שתיים ושלושה מעלות: (יט) רבי תנחומא פתח ט', מתלא אמר בו. כן הוא בכ"י רומי ובכ"י רח"ס אולם בכ"י אשר היה לפני המדפיס ממוטטה כתוב רבי תנחומא אומר, וזה מוכח למעלה על רחם ממקומך בו, והכוונה במשל שהביא שיעקר היא הדעת ואדם שיש בו דעת אינו חסר כלום, וזה שסיים אף משה לא ענה עד שקראו הקב"ה שהיה צד דעת, אולם בוי"ר שם מתחיל מן ר' תנחומא פתח מאמר חדש בפני עצמו, ואין לו שייכות כלל למעלה, אבל הוא דרוש בפני עצמו, ומסיים אל"ל הקב"ה חידך שדבורך חביב עלי יוהר מן הכל, שמובין לא קרא הדבור אלף למשה, ומה נשמע שבעל מסדר מו"ר ראה את התנחומא והעתיק מאמרים ממנו והוסיף עליהם והרחיבם והליגם בסגנון אחר כמו שתמלא בהערותי במקומות הרבה: (כ) מתלא אמר. קה"ר פ"ה פסוק כל זה נסתי, נדרים מ"א, תד"ה פ"ו: (בא) ילמדנו רבינו העובר לפני התבה בו. כן הוא בכ"י רומי זכ"י רח"ס, ובנדפס, הרבה יעתי לכוון בשם שייכות שאלה זו בהלכה לבאן כי אין ענין כלל עם הכתוב הזה, אולם יעתי ומלאתי תאמין, כי מלאתי בספרה ריש ויקרא על הכתוב אדם כי יקריב מכם אדם לרבות את הגרים, ואין ספק שגם בתנחומא היה כתוב הדרש הזה, ועל זה הביא השאלה בהלכה זו בעבור הסיום שמדבר בענין גרים: (בב) ולא אמר ברכת קללת, הו"כ שתי, והשמיים המעתיק מן וטעה עד וטעה, וכן חסר בכ"י רומי, ומלא לכוון בכ"י רח"ס ובנדפס: (כג) כך שנו רבותינו, קשה בעיני כי זה לא נמצא במשנה או בבבלי, והוא מומרא דר' יהודה אמר רב (ברכות כט ע"א). ואין ספק שהיו באויה ברייתא ולא נמלאת לפנינו: (כד) שאם יהיה בו צד מינות יהיה מקלל את עצמו והקלל עונין אמן, הכוונה כי דיישינן שמא הוא מין ואינו רואה לקלל את עצמו, ובשהקלל יגנה אמן על הקללה מפני זה אינו אומר, ועיין בכ"י או"ח סי' קכ"ו מה שהביא בשם רבינו יונה: (כה) וכן מי שלא אמר בונה ירושלים מחזירין אותו, בבבלי שם לא נזכר רק אם טעה בבדלת המינין מסלקין אותו, אבל לא נזכר שם אם טעה בבונה ירושלים, רק בירושלמי ספ"ה דברכות נזכר ג"כ אם טעה בבונה ירושלים דמסקלין אותו, ואיתא עוד שם גם אם טעה בחתיית הגתים שמסקלין אותו, ועיין במרן הבי"ט שם או"ח סי' קכ"ו שהעיר על דברי הסור שהביא הך דירושלמי שגב' נרכות אלו אם טעה מסלקין אותו והוא נגד בבבלי ע"ש היסב ועיין במעדני יום טוב בהרא"ש שם: (כו) שמא כותי הוא, כי הכותים אינם מתפללים על בנין הבית וירושלים, לפי שבנו מקדש בהר גריזים: (כז) אמר ר' יוסי, כן הוא בכ"י רומי ובכ"י רח"ס, ובנדפס אמר ר' חסי בעטות, וכן נמצא בתוספתא דמאי פ"ב סימן ו', גר שקיבל עליו לך דברי תורה חוץ מדבר אחד אין מקבלין אותו, ר' יוסי בר יהודה אמר אפילו דבר קטן מדקדוקי סופרים, וכן הוא בבבלי בטרות ל' ט"ז: (כז) אמר ר' יהודה בר שלום אתה מוצא מ"ח פעמים בתורה, ובגמרא צ"מ נ"ט ע"ב איתא מספר אחר ז"ל: תני רבי אליעזר הגדול אומר משה מיה החירה תורה כל"ז מקומות ואמרי לה צ"מ מקומות נגר

וכנגדן הוזהר על ע"ז, אמר הקב"ה דיו שהוא מניח ע"ז שלו (בח) וביא אצלך, לפיכך
אני מזוהרך עליו שאני אוהבו, שנאמר ואוהב נר לתת לו לחם ושמלה (תפיס י ט):
[ד] ויקרא אל משה. (כט) וז"ה נאות אדם תשפילנה ושפל רוח יתאחד כבוד (מגיל
כט כג), כל מי שבורח מן השררה השררה ורודפת אחריו, שאול ברח
מן השררה בשעה שבא למלך. שנאמר וישאלו עוד בה' הבא עוד [חלום] איש ויאמר
ה' הנה הוא נחבא אל הכלים (מ"א י כג), (לא) מדוע כשבאו ואמרו לו דבר המלוכה,
אמר לחם (לב) אין אני ראוי למלוכה, אלא שאלו באורים ותומים, אם ראוי אני,
ואם לאו הגיחו אותי, מיד וישאלו עוד בה', מיד החביא עצמו עד ששאלו אורים
ותומים, ויאמר ה' הנה הוא נחבא אל הכלים, כך שגו רבותינו, הכלים אלו אורים
ותומים, (לג) זה ברח מן השררה ורדפה אחריו, שנאמר הראיתם אשר בחר בו ה'
כי אין כמוהו בכל העם (ס"ט ס"ז), ואבימלך בן ירבעל רדף אחר השררה וברחה ממנו,
שנאמר וילך אבימלך בן ירבעל שכמה וגו', דברו נא באזני כל בעלי שכם וגו'
(שפיס פ 6 ב), וישלח (ה') [אלהים] רוח רעה בין אבימלך וגו' (ס"ט ס"ג): ומשה ברח מן
השררה (לד) בשעה שאמר לו הקב"ה (ע"ה) [לכה] ואשלחך אל פרעה וגו' (שמות ג י),
ויאמר כי אדני שלח נא ביד תשלח (ס"ד יג). (לה) אמר ר' לוי שבעת ימים היה הקב"ה
כופתה את משה בסנה לשלחו, והוא משיבו שלח נא ביד תשלח. (לו) שנאמר ויאמר
משה אל ה' לא איש דברים אנכי גם בתמול גם משלשום גם מאז דברך אל עבדך
כי כבוד פה וכבוד לשון אנכי (ס"ט ס"י), א"ל הקב"ה למשה חיוך סופך לילך, כיון
שהלך ואמר (לז) כה אמר ה' אלהי (העברים) [ישראל] וגו' (ס"ט ס"א), אמר אותו רשע
מי ה' אשר אשמע בקולו (ס"ט ס"ב), התחיל משה אומר אני כבר עשיתי שליחותי הלך
וישב לו, אמר לו הקב"ה ישבת לך, בא דבר אל פרעה מלך מצרים (ס"ט י"א), (לח) ע"ה
כל דבור ודבור לך אל פרעה, השכם בבוקר, ללמדך שהיה בורח מן השררה, לסוף
הוציאם וקרע להם את הים, והביאם אל המדבר, והוריד להם את המן, והעדה להם
את הבאר, והגיו להם את השליו, ועשה את המשכן, ואמר מכאן ואילך מה יש לי
לעשות, עמד וישב לו, אמר לו הקב"ה חיוך יש לך כלאכה גדולה סכל מה שעשית

הערות ותקונים

מפני שסרו רע, ונחוס' שם הביאו ואמרו לה מ"י ש מפסד משום דחשיב כי גריס הייתם וכיוצא בה:
(כח) ובה אלך, נדפסם לבה הלליכס, אולס ככ"י רומי וככ"י רח"ס ובה אללי: (כט) זש"ה נאות אדם,
מוצא בילקוט שמואל רמו קי"א בשם התנחומא: (ל) כל מי שבורח מן השררה, נדפסם נוסף לפני זה כל מי
שרדף אחר שררה שררה נזרחת ממנו: (לא) מהו כשבאו ואמרו לו, ככ"י רומי מהו הבא בשעה שאמרו
לו דבר המלוכה, וככ"י רח"ס הגירסא וזהו כשבאו ואמרו לו דבר המלוכה, ונדפסם מהו אל הכלים, ובעל
הילקוט השמים מלת "מהו": (לב) אין אני ראוי למלוכה אלא שאלו באורים ותומים טו', לזה המאמר כוון
רש"י (ש"א י כב), נחבא אל הכלים ומדרש אגדה רבי הנחומא, אל הכלים, באורים ותומים, אמר שמא איני
ראוי לגדולה, עד שיסאלו באורים ותומים, ושאול ועלה בידו: (לג) זה ברח מן השררה, כן יש לתקן
נדפסו: (לד) בשעה שאמר לו הקב"ה לכה (מ"ב) ושלחך אל פרעה וגו' ויאמר כי אלני, הכתוב לכה ושלחך
אל פרעה נאמר בהחלפת הפרסה, ופסוק שלה נא ביד תשלח וגו' הוא נפרסה שלחך שאלמר לו לך ואני
איהי עם פוך, ע"ז השיב שלח ביד תשלח: (לה) אמר ר' לוי שבעת ימים היה הקב"ה מפתה את משה
בסנה לשלחו, מוצא בוי"ר פ"א אות ו', במ"ר פכ"ה אות ט"ו, שז"ס מומזר י"ח פסוק עם חסיד,
ובמדרש חזית פ"א פסוק הגידה לי איתא בשם רב שמואל בר נחמן, וכן מוצא בשמ"ר פ"ב אות י"ד
ותחיל אמרו הנמים ז' ימים קודם היה הקב"ה מפתה למשה לילך בשליחתו ולא היה דואה לילך עד מעשה
הסנה, וע"ש במ"כ שהעיר שבוי"ר איתא שפתיו ז' ימים היה הכל בסנה: (לו) שנאמר ויאמר משה וגו' גם
מתמול, בסדר עולם רבה ריש פ"ה כל שנפת הימים היה הקב"ה מדבר עם משה בסנה שנאמר ויאמר משה
גו' שלש ג' ימים, וגו' גם נס וחס שהיה מדבר רבי ז' ימים, ובשמ"ר פ"ג לא איש דברים אנכי [נס]
חד, מתמול שנים, גם ג', משלש ד', גם ה', מאז ו' דברך ז', בחזית גירסא אחרת, ועיין גם בוי"ר
ובש"ס ס: (לז) כה אמר ה' אלהי העברים, כן הוא ככ"י רומי וכ"י רח"ס, וכן העתיק כן המדפיס
ממנוצה נדפסם, ושם סימוני טוד לשון הכתוב שלה את עמי ועבדו, והוא לשון הכתוב שמות ט א, וזה
שמות המעתיק, כי ז"ל כה אמר ה' אלהי ישראל שלה את עמי ויחוגו לי במדבר (שמות ט א), וכן תקיני
בפנים, ועל זה השיב פרעה מי ה' אשר אשמע בקולו: (לח) ועל כל דבור ודבור לך אל פרעה השכם
בבקר, כן הביא גם המדפיס ממנוצה בהנחומא נדפסם, וככ"י רומי על כל דבר ודבר ח"ל לך אל פרעה
כסכס

ללמד לבני מוסאה וטהרה ולהזהירן היאך יהו מקריבין קרבן לפני, שנאמר ויקרא אל משה [דבר אל בני ישראל אדם כי יקריב מכם קרבן]. (לם) אבימלך רדף אחר השררה וברחה ממנו, לקיים מה שנאמר גאות אדם תשפילנו (משלי כט ט), ושפל רוח יתמוך כבוד (סע). זה משה, שנאמר ותהמדרו מעט מאלהים וכבוד והדר תעמדרו (תהלים מ א) [ה] ויקרא אל משה. וז"ה או דברת בחזון לחסידך ותאמר שויתי עזר על גבך הרימותי בחור מעם (סע פט ט), אעפ"י שדיברי הקב"ה עם אדם הראשון, וצוהו על עץ הדעת, הוא לעצמו היה בעולם, וכן נח אעפ"י שדיבר עמו הוא היה תמים בדורותיו, וכן אברהם וכן יצחק וכן יעקב יחידים היו בעולם, אבל משה כמה צדיקים [היו בעולם], שבעים זקנים, בצלאל ואורי ואהרן ובניו והנשיאים, ולא קרא מכולם אלא משה, הוי אומר הרימותי בחור מעם זה משה, [דכתיב] [לולא] [לולי] משה בחירו (תהלים קו ג):

[ו] ויקרא אל משה. מדיכן [קרא לו] מאוהל מועד, יחא שמו מבורך לעולם שהניח את העליונים ובהר בתחתונים לשכן במשכן בשביל אהבתן של ישראל, שלמה אמר כי האמנם ישב אלהים על הארץ [הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלך אף כי הבית הזה אשר בנית] (מ"א מ כו), יש פחד מתארה לכלי הרם כביכול כי יוצר הכל הוא (יחסי י ז), אלא בשביל האהבה נכספה ונב כלתה נפשי וגו' (תהלים פד ג) וכן הוא אומר ויקרא אל משה, גדול היה משה, (מ) ראה מה כתיב ויקרא אלהים לאור יום (בראשית א ט), [ו] קריאה וזו קריאה מי גדול השוכה או הנשבה הוי אומר השוכה, ראה מה כתיב ויקרא אלהים לאור יום], ואין אור אלא תורה, שנאמר כי נר מצוה ותורה אור (משלי י ט), משה שבה את התורה, שנאמר עלית למרום שבית שבי וגו' (תהלים סח יט), א"ל הקב"ה בעולם הזה עשיתך ראש, ולעולם הבא כשיבואו הצדיקים ליפול שכרן, אתה בא בראש כולם, שנאמר ויתא ראשי עם וגו' (דברים לג כח): [ז] ונתנו בני אהרן הכהן אש על המזבח וערכו עצים על האש (ויקרא א ט), (מא) כל העצים כשרין למערכה, חוץ מגנף ומזית, למה מפני שהן עושין פירות משוברין, (מב) הא למדת שבזכות בניס אבות מתכבדין: ואם מנחה על המחבת וגו' (סע ד ט), וכתיב ואם מנחת מרחשת (סע טז ז), מה בין מחבת למרחשת, (מג) מרחשת יש לו כמין, מחבת אין לו כמין, (מד) מרחשת עמוקה ומעשיה רחשין, מחבת צפה ומעשיה קשין, (מה) חביתי כהן גדול (מו) לישתן ועריכתן בפנים, ודוחות את השבת, (מז) טהגן והרקדן אינן דוחות את השבת, (מח) כל המנחות באות מצה, חוץ מחמץ שבתודה ושתי הלחם שהן באות חמץ, (מט) כל המנחות נילשות בפרשין ומשמרן שלא יחמיצו, ואם התמיצו שיריה עובר בלא תעשה, (נ) שנאמר כל המנחה אשר תקריבו לה' לא תיעשה חמץ וגו' (ויקרא כ יא):

[ח] וידבר ה' אל משה לאמר, נפש כי תחמא וגו' (ויקרא ד א ט). ילמדנו רבינו מהו שיכנס אדם לחדר הבית במקלו ובאפונדתו, (נא) כך שנו רבותינו, לא

הערות ותקונים

השכס צנקר: (למ) אבימלך רדף אחר השררה טו, קן יש לתקן צנדרס אות. ג': (מ) ראה מה כתיב ויקרא אלהים לאור יום, פה חסר מאמר שלם שהשמים המעתיק מן לאור יום עד לאור יום, ונמלא לנכון צכ"י רומי וכו' רח"ס וצנדרס, רק צנדרס יש לתקן הוי אומר הגשבה ל"ל השוכה: (מא) כל העלים כשרים למערכה, עיין תמיד כ"ט ע"ב וצנדרס ויקרא פ"ו: (מב) הא למדת שבזכות בניס אבות מתכבדין, וכו' צכ"י רח"ס וצנדרס צכות בניס אבותיהם מתכבדין, אולם צכ"י רומי צכות אבות בניס מתכבדים: (מג) מרחשת יש לה כיסוי מחבת אין לה כיסוי, משנה מנחות טג ע"א, ספרא ויקרא פ"ב, ושם הוא צסס ר' יוסי הגלילי: (מד) מרחשת עמוקה טו, צמשה סס וכן צספרא סס, ומוצא סס צסס ר' חנינא בן גמליאל, וכו"ר פ"ג אבות ז' ואמרו חכמים צמשה מרחשת עמוקה טו: (מה) חביתי כהן גדול, משנה מנחות ז"י ע"א: (מו) לישתן ועריכתן בפנים, צמשה סס לישתן ועריכתן בפנים, וע"ש צרס": (מז) טהגן והרקדן, צמשה סחיתתן והרקדתן: (מח) כל המנחות באות מלה, משנה מנחות נב ע"ב: (מט) כל המנחות נילשות בפשרין, משנה מנחות נה ע"א: (נ) שנאמר כל המנחה, עיין צרס"י וצברע"ב סס: (נא) כך שנו רבותינו, תוספתא צרכות פ"ו, ושם הגירסא לא יכנס אדם צבר הבית צמעות הצרכות לו צסדיטו וצאקבן טעל רגליו וצאפונדתו ה'תגורה לו מנחון, וצממרא צרכות טב ע"ב איתא דלתיא לא יכנס

יכנס אדם להר הבית במקלו (גב) ובאפונדתו ובאבק שברגלו, שלא ינהג בו קלות ראש אפילו בחרבנו, אמר הקב"ה את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו אני ה' (ויקרא ט ז), ומה ראה להקיש שמירת שבת למקדש, כך שנה ר' חייא הגדול כשם ששמירת שבת לעולם, כך מוראת מקדש לעולם, ושלמה צווה מקום המשפט שמה הרשע (קהל ג יז), שלמה היה צופה היאך הרשעים מעוותין במקדש, (גג) אמר שלמה מקום שהיו סנהדרין יושבין ודיני נפשות [ודיני ממונות] ודיני מכות ודיני ממאות ומתרות משקצין בו, ראה מה כתיב ויבואו כל שרי מלך בבל וישבו בשער התוך נרגל שראצו שמגר נבו שרסכים רב סרים וגו' (יחזקאל נט ג), על הר ציון ששמים שועלים הלכו בו (איכה ס יח), א"ל הקב"ה אתה קורא הנכנסות, ואין אתה קורא היוצאות, מקום הצדק שמה הרשע, אם יהרג במקדש ה' בהן ונביא (איכה ג כ), הרי דמו של זכריה מושלך על האבנים, שנאמר כי דמה בתוכה [היה] על צחיח שלע שמתהו (יחזקאל כ ד):

[ט] ד"א מקום המשפט שמה הרשע. זה שער האמצעי שסנהדרי גדולה יושבין בו שמה הרשע, מבעו בארץ שעריה (איכה ג ט), אמר הקב"ה מקום הצדק שמה הרשע, מקום אחד היה לצדיקו של עולם בית המקדש המיוחד לשכינה, והרשיעו מנשה (נד) והכניס צלם בתוכו: ד"א מקום המשפט. אמר הקב"ה בראתי את הנפש והיא נתונה בידי, [שנאמר] אשר בידו נפש כל חי (איוב יב י), ואף המשפט נתון בידי, שנאמר ותאחז במשפט ידי (דברים לב מה), ולא נתתי את הנפש אצל הדין, אלא שתהא רואה מה מתוקן לה ולא תחטא, והיא חוטאה, שמה הרשע, כי הנפש נתונה בצד הדין:

[י] נפש כי תחטא. (נה) זש"ה גם בלא דעת נפש לא טוב [ואין ברגלים חוטא] (משלי יט ג), מי שחוטא אפילו בשגגה, אינו סימן יפה הוא לו, (נו) כיצד היו לפניו שני הגויות, אחת של עובד כוכבים, ואחת של ישראל, נכנס לאותה של עובד כוכבים, נכנס במזיד נקרא חוטא, שנאמר ואין ברגלים חוטא: (נז) אמר רב יצחק בר שמואל בר מרתא, היו לפניו שני דרכים, אחת ארוכה, ואחת קצרה, הקצרה מלאה צרות, והארוכה אין בה צרור, הניח הארוכה והלך בקצרה בשבת, עליו נאמר ואין ברגלים חוטא. (נח) שנו רבותינו מצוה גוררת מצוה ועבירה גוררת עבירה, לא יצר אדם על עבירה שעשה בשוגג, אלא (נח) שנפתח לו פתח שיחטא אפילו בשוגג אפילו במזיד, ולא ישמה אדם על מצוה שבאה לידו, אלא שמיצות הרבות עתידות לבא לו, לפיכך אם חטא בשוגג אין זה סימן טוב, חטא במזיד על אחת כמה וכמה, עליו נאמר ואין ברגלים חוטא. וכן הוא אומר שש הנה שנה ה' וגו', עינים רמות לשון שקר וגו',

הערות ותקונים

אדם להר הבית לא במקלו ולא במטעו שברגליו, ולא במשנת הכרורות לו כסדיו וצפונדתו מופסת לאחריו, במקום ובאבק שעל רגליו שבתוספתא ותנחומא איתא בנמרה שם וצמנטלו שברגליו, והמלה "במקלו" חסרה בתוספתא: (גב) ובאפונדתו, כן הוא בתוספתא, ובנמרה הגי' וצפונדתו, והערות ערך אפנדה הביא גירסת הנמרה ובאפונדתו, ועיין ערוך השלם להרב הגדול הנשגב הגפלא מוהר"ר ד"ר קאהוט ערך אפנדה, והמלה יוגית ורומי ופי' אבנט: (גג) אמר שלמה מקום שהיו סנהדרין יושבין ודיני, עיין וי"ר ריש פ"ד וק"ר ג' ס"ו בסגנון אחר: (גד) והכניס אלס בתוכו, בנדפס בטעות ועשה אלס בתוכו: (גה) זש"ה גם בלא דעת, מוצא בילקוט משלי רמז תתק"ס, ונרשם שם בצדו מדרש, וז"ל "תנחומא". וכן נשנה בוי"ר פ"ד אות ג' רק בסגנון אחר, והילקוט הביא כמו שהוא לפנינו שני הגויות, בוי"ר מוצא זה בשם ר' יצחק בר שמואל בר מרתא בשם רב, וכך איתא שם משל לאחד שהיו לפניו שתי תנויות, אחת מוכרת בשר שחטתה ואחת מוכרת בשר צבילי, ושכח ורקח מוזה ומוכרת בשר צבילי, בלא ידע בלא טוב אילו ידע ולקח על אחת כמה וכמה, ולא עוד אלא ואין ברגלים חוטא, ובעל הילקוט הביא כמו שהוא בתנחומא, ונמלה המאמר גם בסוף קה"ר כמו שהוא בוי"ר, רק בלי שם האומר: (נז) אמר ר' יצחק בר שמואל בר מרתא היו לפניו שני דרכים, כן הוא בילקוט שם ובמדרש וי"ר שם ובק"ר שם הגי' ר' יוחנן פתר קרא לענין שבת, היו לפניו שני צבילין אחד שפוי ואחד מלא קולין ולרורות ושכח והלך בזה שהיה מלא קולים ולרורות בלא ידע בלא טוב על אחת כמה וכמה אם ידע ואין ברגלים חוטא, והעיר שם הרד"ל כי בצבילי עירובין דף ק מסקינן שמתה להלך ע"ג קולין בשבת, והוי"ר הוא אגדה ירושלמית סובר כדעת הירושלמי שם דאסור עכ"ל: (נח) שנו רבותינו, אבות פ"ד מ"ב קה"ר פ"ד: (נח) אלא שנתת לו פתח שיחטא אפילו בשוגג אפילו במזיד, וכ"ה ב"ל רח"ס וכן בנדפס, אולם ב"ל רומי המלות אפילו בשוגג ליתא, וכן

רגלים ממהרות לרוץ לרעה (מש"י ע"ו י"ח), (ס) זה אחאב בן קוליא וצדקיה בן מעשיה שהיו חוטאים בירושלים, ולא דיים אלא משגלו לבבל היו מוסיפין חטא, ומה היו עושין בירושלים, היו נביאי השקר, ולא הניחו אומנותן בבבל, והיו מסרסרין זה לזה, והיה נכנס אחאב אצל גדולי מלכות, (סא) והיה אומר לו אני פלוני נביא, הקב"ה שלחני לומר דבר לאשתך, והוא אומר לו הרי היא לפניך (סב) תכנס, והיה מתייחד עמה, ואומר לה הקב"ה מבקש להעמיד ממך נביאים, אלא לני ושמי עם צדקיה, והולידו ממנו נביאים, והוא בא ומשמש עמה, וכן צדקיה היה מסרסר לאחאב, וזה היה אומנותן כמה שנים, בא וראה כמה היו רשעים, הוציאו להם שם נבבל שהם נביאים גדולים, היתה אשה אחת מעוברת, ורואה אחד מהם אומרת לו נביא מה בכמני, זכר או נקבה, הוא אומר זכר, והיה הולך לשכינותיה ואומר נקבה תלד פלונית, אם ילדה זכר אומרת פלוני הנביא אמר לי, אם היא נקבה השכינות אומרות כך אמר לנו פלוני הנביא, אלא לא רצה להיצר לך, והיו כך עושים (סג) עד שהגיע לשמירת אשתו של נבוכדנצר, (סד) נכנס צדקיה ואמר לה כה אמר ה' השמיעי לו לאחאב וכו', מי גרם להם לרשעים אלו להשרף על שרצו ברגליהם אחר העבירות, לכך נאמר ואין ברגלים חוטא, ואעפ"כ גם בלא דעת נפש לא טוב. לכך אמר הקב"ה למשה אמור לישראל נפש כי תחטא בשגגה:

[יא] נפש כי תחטא בשגגה. (סה) הנפש החוטאת, אמר הכתוב מקום המשפט שמה הרשע (קבלת ג ע"ו), מקום הנפש שניתנה מן הצדק ממקום שאין שם לא עון ולא חטא, היא חוטאת הכתוב מתמיה נפש כי תחטא בשגגה. מקום הצדק שמה הרשע, (סו) למה הדבר דומה לשני בני אדם שהטאו על המלך, אחד (סז) קרתני, ואחד בן פלמין, ראה ששניהם חטאו חטא אחד, פונה לקרתני, ונתן לבן פלמין (סח) איפופסין, אמרו לו בני פלמין שלו, שניהם חטאו חטא אחד, לקרתני פנית,

הערות ותקונים

וכן תיקן בעל עץ יוסף בתנחומא הגדפס: (ס) זה אחאב בן קוליא, מוצא בילקוט ירמיה רמז ס"ט צבס התנחומא, ועיין סנהדרין ג ע"א, ומוצא ג"כ בילקוט סס: (סא) והיה אומר לו, ככ"י רומי וכ"י רח"ס והיה אומר לאחד מן הגדולים, ובילקוט והיה אומר לאחד מהם, ובגדפס אות ו' (שהוסף המדפוס ממוטובה) והיה אומר להם: (סב) תכנס, ככ"י רומי וכ"י רח"ס ובילקוט ובגדפס הכנס: (סג) עד שהגיע לשמירת אשתו של נבוכדנצר, וכן הוא בכ"י רח"ס ובילקוט סס, וככ"י רומי ליתא למלת לשמירת, והג"י סס עד שהגיע לאשתו של נבוכדנצר, ועיין בסנהדרין ג ע"א שצלו לבתו של נבוכדנצר: (סד) נכנס צדקיה ואמר לה כה אמר ה' השמיעי לו לאחאב וכו', וכן בגמרא סנהדרין סס אחאב אמר לה כה אמר ה' השמיעי אל צדקיהו וצדקיהו אמר לה אמר השמיעי לו לאחאב ופה קצר המעתיק סוס המאמר והג"י מלת "וכו" וכן ככ"י רומי וכ"י רח"ס כי צעניס המגויס קצרו ולא ראו להעתיק, אמנם ככ"י שיה לפני המדפוס ממוטובה מנאל העון כחוז מפורש, וכן מנאל מפורש צבבלי סנהדרין ג ע"א רק קצת בסגנון אחר ממה שצביא המדפוס הכ"ל, וצביא פה את אשר נמאל בגדפס סס. נכנס צדקיה אמר לה הקב"ה שלחני אליך לני ושמי עם אחאב ותולידו נביאים, אמרה לו איני יכולה לעשות אלא על דעת צעלי אלא יצא וטודיעני שהוא חפץ בדבר הזה, הלכה אל צעלה ואמרה לו נבוכדנצר, שלח צעזעים, וצאו שיהם, ואמר להם כך אמרתם לאשתי, אמרו כן שהקב"ה רוצה להעמיד מומה נביאים, אמר להם והלא שמעתי על אלהים שהוא שוא זימה, ועל שפרץ זמרי בזימה עשרים וארבע אלף נפלו צעזעלו, והאם אומרים כך שמה חזר בו, אם אתם נביאי שקר או נביאי אמת איני יודע, אלא כבר צדקתי לחנייה מישאל ועזריה והסקתי להם את הכבשן שצעת ימים ונפלו לחבו וילאו חיים ותלמים, ולכס איני מסיקו אלא יוס אחד וסניך אתכס לחובו, אם תללו מן הכבשן איני יודע ודאי ודאי שאתם נביאי אמת, ונעשה על פיכם כל מה שתאמרו, אמרו לו חנייה משאל ועזריה שלשה היו ואנו שנים. והנס נעשה ע"י שלשה, אמר להם יש כאן שלשי כיואל בכס, אמרו יהושע כהן גדול, והם חשבו צבס לומר שעל זכותו הם נלוים, הביאו ליהושע הכהן והשליכוהו עמהם לתוך הכבשן, שניהם נשרפו, ויהושע הכהן הגדול נלוו, שנאמר הלא זה אוד מולל מאש (זכריה ג ז), ומן אחאב וצדקיה לוקח מהם קללה לכל גלויות יהודה אשר צבבל לאמר ישמך אלהים לצדקיה וכאחאב אשר קלם מלך צבל צבא (ירמיה כט כז), ע"כ. ואח"כ ליתא גם שם מי גרם להם לרשעים אלו להשרף, כמו לפנינו בכ"ל שלפנינו: (סה) הנפש החוטאת, ז"ל חוטאת בתמיה: (סו) למה הדבר דומה לשני בני אדם, מוצא בילקוט ויקרא רמז תס"ד צבס התנחומא: (סז) קרתני, פי' בן כפר, (דטרפטר, אמרדמון). עיין ערוך ערך קרתני שצביא לשון המשנה קרתני שקבל שדה מירושלים, וכתיב פי' בלשון ערבי קורין לכפר אלקריא, ובתנחומא הגדפס אות ו' (שהוסף המדפוס ממוטובה) כתב בעל עץ יוסף, קרתני, בן עיר, וטעה: (סח) איפופסין, מלה יונית,

לבן פלמין נתת אפופסין, אמר להם לקרתני פניתי שאינו יודע נימוסי מלכות, אבל בן פלמין בכל יום הוא עמי, ויודע נימוסי מלכות מה הן, (סמ) והחוטא אצלי [איוה דין] יצא עליו, אף כך הגוף קרתני, וייצר ה' אלהים את האדם [עפר מן האדמה] (גנלסס כ ז) והנפש בן פלמין מלמעלה, ויפח באפיו נשמת חיים (סע), ושניהם חוטאים, למה שאי אפשר לגוף להיות בלא נפש, שאם אין נפש אין גוף, ואם אין גוף אין נפש, והוטאים שניהם, הנפש החוטאת היא תמות (יחקאל י כ), לכך הכתוב מתמיה נפש כי תחטא בשגגה, מהו בשגגה מכל מצות ה', ללמדך שכל החוטא בשגגה [כאילו] עובר על מצות ה', וכן הוא אומר וכי תשגו ולא תעשו את כל המצות האלה וגו' (מגדל טו כג), (ע) [וכן אמר דוד שגיאיות מי יבין מנסתרות נקני] גם מזדים חשוך עבדך וגו' ונקיתי מפשע רב (תהלים יט יג), מחטא הנדול שעשיתי, ואם תעשה בן יהוה לרצון אמרי פי (סע סע טו), מכאן אתה למד שכל החוטא אפילו בשגגה נקרא חוטא, (עא) שגו רבותינו שגגת תלמוד עולה זון, לפיכך כתיב נפש כי תחטא, (עב) לפי שהוא מלמעלה, ולא כתיב אדם:

[יב] (עג) לעתיד לבא הקב"ה מביא את הנפש ואומר לה למה עברת על המצות, והיא אומרת הגוף עבר על המצות, (עד) מיום שיצאתי ממנו שמא חטאתי, חזרו ואומר לגוף מפני מה עברת על המצות, אומר לו הנפש חטאה, (עה) משיצאה הנפש ממני שמא חטאתי, מה הקב"ה עושה מביא שניהם ורנם כאחד, למה הדבר דומה, למלך שהיה לו פרס (עו) והיה בתוכו ענבים ותאנים ורמונים בכורות, אמר המלך אם אני מושיב שם רואה ומהלך הוא אוכל לעצמו את הבכורות, הושיב שם שני שומרים, אחד חיגר, ואחד סומא, היו יושבים ומשמרים את הפרס, הריחו הבכורות, אמר חיגר לסומא בכורות נאות אני רואה בפרס, בא והרכיבני ונביאם ונאכלם, רכב חיגר על גבי סומא והביאן ואכלום, לימים בא המלך בקש הבכורות ולא מצא, אמר לסומא אכלת אותם, אמר לו כלום יש לי עינים, אמר לחיגר אתה אכלת אותם, אמר כלום יש לי רגלים, הרכיב חיגר על גבי סומא וזן אותם כאחד, אף הקב"ה מביא נשמה וזורקה בגוף, (עז) שנאמר יקרא אל השמים מעל (תהלים כד), זו נשמה, ואל הארץ לדין עמו (סע) (עח) זה הגוף, וצפה דוד היאך הקב"ה דן את בריותיו, התחיל לבקש רחמים על נפשו, אמר רבון העולם כשאתה דן את בריותיך אל תדינני כיוצא בהם, (עט) [ואל תבא במשפט את עבדך כי לא יצדק לפניך כל חי] (סס קמג כ), אלא צדק עשה עמי, שנאמר אני בצדק אחזה פניך (סס יז טו), אמר הקב"ה בעולם הזה על ידי שיצר הרע שולט בהם הייתם חוטאים, אבל לעולם הבא אני עוקרו מכם, שנאמר והסרתיו את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר וגו' (יחקאל לו טו):

[יג] ונפש כי תחטא ושמעה קול אלה וגו' (ויקרא ו ה). (פ) וזש"ה אל תבהל על פיך ולבך אל ימהר להוציא דבר לפני האלהים (תהלים ו ה), אלו בני אדם שמחריפין

הערות ותקונים

αὐτῶν פ"י גזר דין, (מורטהיי): (סמ) והחוטא אללי [איוה דין] יצא עליו, כן תקתי כמו שהוא בנדפס, ובכ"י רח"ס כתוב כמו בכ"י שלפניו, וחסרים המלות „איוה דין“, ובכ"י רומי וחסא אללי וילא עליו קלף, וזילקו ויקרא שם הגי' ויודע נימוסי המלכות וחוטא: (ע) וכן אמר דוד, כן הוא לנכון בכ"י רומי ורח"ס ובנדפס: (עא) שגו רבותינו שגגת תלמוד, אבות פ"ד מ"יג: (עב) לפי שהיא מלמעלה, עיין וי"ר פ"ד אות ד' עשרה דברים משמשים את הנפש, הוסיף למזון וכו', וסיים והנפש למעלה מכלל, אמר הקב"ה אני עשיתיך למעלה ממוני ואת יולאת וגזולת וחומסת וחוטאת: (עג) לעתיד לבא הקב"ה מביא את הנפש, הנאמר הוה מובא בגמרא בבבלי סנהדרין לא סע"א, ושם הוא בשם אנטוניוס שאמר לרבי, גם המשל מחיגר וסומא מובא שם. וכן מובא הנאמר בוי"ר פ"ד אות ה' ושם איתא תני רבי שמעאל: (עד) משילא ממני ע"ש בוי"ר כמה שנים: (עה) שמת חטאתי, בגמרא שם שמיוס שפרסא ממני הריני מעל כלכן דומס נקבר: (עו) והיה בתוכו ענבים ותאנים ורמונים בכורות, בגמרא שם והיה זו בכורות, פי' רש"י בכורות תאני בכורות: (עז) שנאמר יקרא אל השמים מעל זו נשמה, בגמרא שם כתב רש"י יקרא אל השמים מעל כלומר יקרא הקב"ה לנשמה הבאה לו לתוך גופו של אדם מאל השמים מעל ויקרא אף אל הגוף שבה מן הארץ: (עח) זה הגוף, ע"כ הוא בגמרא שם: (עט) אל תבא במשפט, הוספתי כמו שהוא בכ"י רומי ורח"ס ובנדפס: (פ) וזש"ה אל תבהל על פיך

שמו של הקב"ה, (פא) בוא וראה משנבראו העליונים והתחתונים בחצי השם נבראו, שנאמר כי ביה ה' צור עולמים (ישעי' סו ד), ולמה לא נבראו בכלול, שאינן כדי להזכיר שמו של הקב"ה שלם, אוי להם לבריות שמחרפין שמו של הקב"ה חנם, (פב) ראה מה כתיב בקרבנות, אדם כי יקריב מכם קרבן לה' (ויקרא א ב ג), אינו אומר לה' קרבן, לה' עולה, ובני אדם שמחרפין את שמו חנם, כי מי יאמר שהאלהים אינו בשמים, ואין בני אדם על הארץ, אלא אמר שלמה כל זמן שהחלש שבהלשים מלמעלה, הוא נוצח את הגבור מלמטה, צא ולמד מאבימלך ותשלך אשה אחת פלח רכב [על ראש אבימלך ותרץ את גלגלתו] (שופטים טו ט), (פג) וגבור שבגבורים מלמעלה על אחת כמה וכמה, ראה מה כתיב בו, וכל דיירי ארעא כלא השיבין [וכמצביה עבדן בחיל שמיא ודיירי ארעא] (דניאל ד לב), וכתיב כי ה' עליון נורא מלך גדול על כל הארץ (תהילים מז ג), ובני אדם למטון, על כן יהיו דבריך מעטים, ומה עליך לעשות, ליתן ירך על פיך ועל אונך שלא לדבר ושלא לשמוע, לכך נאמר נפש כי תחטא :

[יד] והוא עד או ראה או ידע (ויקרא א ס). וז"ה חולק עם גנב שונא נפשו [אלה ישמע ולא יגיד] (משלי כט כד), מי גרם לאדם שיאמר עליו נפש כי תחטא, אלא מפני שלא בא והגיד לחכם פלוני גידף שמו של הקב"ה, לפיכך חולק עמו עונותיו, שנאמר ואם לא יגיד ונשא עונו (ויקרא א ה), לפיכך אמר שלמה חולק עם גנב שונא נפשו, וכשם שהגנב נתפס ושותפו עמו מתחייב, אף מי ששומע גידופו של הקב"ה ואינו מגיד מתחייב עמו, ואל יאמר אדם מה לשון הרע אני אומר, אמר הקב"ה על כל דבר יש בו לשון הרע, חוץ מקללת השם, למה שכשם שאדם מקלל את חבירו ואחד שומע לא איכפת לו, אבל אם קלל לאביו בפניו, הוא נותן נפשו ואמר לאבי קללת, אמר משה הלא הוא אביך קנך (דברים לב ו) :

[טו] נפש כי תחטא ושמועה קול אלה [והוא עד או ראה או ידע]. אמר הקב"ה אם בקשת להעד העד, ואם לאו אני מעיד, שנאמר והוא עד, ומנין שנקרא הקב"ה עד, שנאמר ואנכי היודע ועד נאום ה' (ישיע' כט כג). בא וראה כל הפרשיות הכתובות בספר הזה כתוב בהן שגגה, חוץ מן פרשה זו שלא נאמר בה שגגה, עליו אמר שלמה אל תתן את פיך לחטאי את בשרך [ואל תאמר לפני המלאך כי שגגה היא] (קהלת ט ס), משל לשנים שרגמו איקונין של מלך, אחד שכור ואחד בדעתו, נתפשו שניהם, ועלו לבימה (פד) ונתן איפופסין לבן הדעת, ופינה לשכור, כך כל מי שהוא חוטא כתוב עליו שגגה, נפש כי תחטא בשגגה וגו', ואם כל עדת ישראל ישגו (ויקרא ד י), וכולן מפני שהן חוטאין בשגגה, הם מביאים קרבן ונסלח להם, שנאמר ונסלח לכל עדת בני ישראל ולגר הגר בתוכם כי לכל העם בשגגה (מנצני טו ט), אבל המגדף נוטל אפופסין, שנאמר ונוקב שם ה' מות יומת (ויקרא כד טו), [וכתיב] ונשבעת חי ה' באמת במשפט ובצדקה [והתברכו בו גוים ובו יתהללן] (ישיע' ד ג), והכתוב אומר את ה' אלהיך תירא ואותו תעבוד ובו תדבק (דברים י ס), ואחר כך ובשמו תשבע, את ה' אלהיך תירא, שתהיה כאותן שלשה שכתוב בהן ירא אלהים, באברהם כתיב בו כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה וגו' (בראשית כב יג), וביוסף כתיב את האלהים אני ירא וגו' (שם מז ט), ובאיוב כתיב ירא אלהים וסר מרע (איוב א ג). ואותו תעבוד, שתהא עוסק בתורה ובמצות, ובו תדבק, שתכבד תלמידי חכמים, ותהנה אותם מנכסך,

הערות ותקונים

מוצא זיקוק ישעיה רמז רל"ו וקהלה רמז תתקע"א בשם התנחומא: (פא) בוא וראה, עיין מנחות כ"ט ירושלמי חגיגה פ"ג, ז"ר פ"ג, שו"ט מאזור כ"ב: (פב) ראה מה כתיב בקרבנות אדם כי יקריב מכם קרבן לה' אינו אומר לה' קרבן, עיין נדרים י"ג, ז"ר פ"א, ספרא ויקרא פ"ב, ספרי האזינו פסוק כי שם ה' אקרא, ילקוט בראשית רמז ג' בשם ז"ר, ולקח טוב בראשית א' ע"ג וע"ג בהערה כד: (פג) וגבור שבגבורים מלמעלה על אחת כמה וכמה, כן הוא גם ככ"י רח"ס, וככ"י רומי הגירסא כהחלש למטה וגבור שבגבורים מלמעלה על אחת כמה וכמה, ובגדלס (שהוסף המדפיס ממנוטובה) ואם היה גבור בכל הגבורים כמוהו והרגתו אשה מלמעלה, על אחת כמה וכמה הקב"ה: (פד) ונתן איפופסין, עיין הערה סח:

אמר להם משה לישראל לא תהיו סבורין שמא התרתי לכם לישבע בשמי אפילו באמת, אלא אם יש בככם כל המדות האלו אתה רשאי לישבע בשמי, ואם לאו אין אתם רשאים לישבע בשמי אפילו באמת, לא תהיה כאותן שכתוב בהן השבע לשקר וקטר לבעל (ימיס' ט), מלא כל המדות הללו ואחר כך אתה שלי, שנאמר אם תשוב ישראל נאום ה' אלי תשוב וגו', ואחר כך ונשבעת חי ה' וגו' (ס' ט' ס' ד ט) :

[טז] אמרו רבותינו אפילו על האמת אינו יכול לישבע, למה, (פה) שנו רבותינו לא יהא אדם מישראל פרוץ בנדרים, ולא בשחוק, ולא בהמעות את חבריו בשבועה, לומר שאינה שבועה. (פו) מעשה בהר המלך שהיו שם שני אלפים עיירות וכולם נחרבו על שבועת אמת, ומה הנשבע באמת כך, הנשבע בשקר על אחת כמה וכמה, כיצד היו עושין, אדם אומר לחבירו שבועה שאני הולך למקום פלוני ואוכל ואשתה, והולכין ועושין ומקיימין שבועתן, לכך נאמר נפש כי תחטא וגו' :

[יז] וכשיבא הקב"ה לדין את כל הבריות לעולם הבא, דן אותם עם מכשפים ועם מנאפים, מנין שנאמר וקרבתי עליכם למשפט והייתי עד ממחר במכשפים ובמנאפים ובנשבעים לשקר (מלא' ג ט), ומחייבין ומורידן לגיהנם, אמר הקב"ה כמה שנתתי לכם להיות מהללים ומשבחים לשמי, אתם מחרפין ומגדפין ונשבעין בשמי לשקר, כל הבריות לקילוסין נבראו, שנאמר כל פעל ה' למענהו (משנ' טז ד), ולא דייכם שאין אתם מקלסין, אלא אתם מחרפין, אמר הכתוב והרשעים כים נגרש וגו' (ישעי' ט כט), מה הים הזה הגלים שבתוכו מתגאין ועולין, כיון שכל אחד ואחד מהם מגיע לחול הוא נשבר וחזור, וחבירו רואה אותו, אף הוא שנשבר ומתגאה ועולה ואינו חוזר בו, כך הם הרשעים רואים אלו את אלו והם מתגאים, לפיכך נמשלו כים, שנאמר והרשעים כים נגרש וגו'. כל הדורות דורו של אנוש דור המבול ודור הפלגה לא למדו אלו מאלו אלא מתגאין, לפיכך והרשעים כים נגרש, רשעים אין להם נייח בעולם, אבל הצדיקים יש להם השקט, שנאמר ושב יעקב ושקט ושאנן ואין מחריד (ימיס' ל י) :

[יח] ד"א והרשעים כים נגרש. מה הים טיטו על פיו, אף הרשעים סריותם על פיהם, שנאמר ויגרשו מימיו רפש וטיט (ישעי' מ כט), ולא מטובתו של אדם שומע חרופין וגדופין, אלא מתוך עונות שיש בידו, שנאמר נפש כי תחטא ושמעיה קול אלה וגו'. (פו) אתה מוצא שלשה דברים ברשותו של אדם, ושלשה אינן ברשותו של אדם, אלו הן ברשותו, הפה והידיים והרגלים, הפה אם רוצה אדם לעסוק בתורה עוסק, לחרף ולגדף עושה, ששפתותיו ברשותו, הידיים אם רוצה ליתן צדקה נתן, לגנוב גונב, למה שהן ברשותו, הרגלים רוצה לילך לבית הכנסת הולך, לגנוב לנאוף לרצוח הולך שרגליו ברשותו. ואלו אינן ברשותו, העינים והאזנים והאף, העינים היה עובר בשוק ראה עשה עבירה בשוק, רואה שלא בטובתו, האזנים שמע קול חרופין וגדופין ולא היה רוצה לשמוע, מה יעשה, שמע שלא בטובתו, האף עבר במקום ע"ז והריח קמורת של ע"ז, ולא הריח ברצונו, מה יעשה, הריח שלא בטובתו, וכשהקב"ה מבקש אף אלו שהן ברשותו אינן ברשותו, הפה, בלעם בא לקלל את ישראל לא הניחו הקב"ה, אלא בירך אותם, שנאמר ולא אבה ה' אלהיך לשמוע אל בלעם וגו' (דברים כג ו), והידיים, כן אתה מוצא בירבעם, כיון שבא הנביא ויקרא (אל) [על] המזבח (דבר) [כדבר] ה', ויאמר מזבח מזבח (כה אמר ה' הנה בן נולד לבית דוד וגו') (מ"א יג ג), באותה שעה אמר ירבעם משה כתב בתורה כי יקום בקרבך נביא וגו' ונתן אליך אות או מופת (דברים יג ג), ואתה מה מופת אתה נותן לי, אמר לו מופת אתה מבקש, זה המופת אשר דבר ה' הנה המזבח נקרע (מ"א יג ג), באותה שעה

הערות ותקונים

(פה) שנו רבותינו, לא מלאתי רק בנמס' ד"א פ"א אל תהי פרוץ בנדרים שלא תמשול בשבועות, ובגמרא נדרים כ' ע"א אתה לעולם אל תהי רגיל בנדרים ועיין בתנחומא הנדפס ויקרא אות ז' וריס פ' מטות ובמ"ר פכ"ג : (פו) מעשה בהר המלך, תנחומא שס ושס ובמ"ר שס ועיין גיטין ל"ז : (פז) אתה מוצא שלשה דברים ברשותו של אדם. המדפיס ממשגיחה הביא רק התחלת המאמר, אתה מוצא שלשה דברים ברשותו, וגי' "כלעליך פקשת תולדות", וכן הציגו כן בכל הדפוסים, ולפינו בל"ז כתוב פה כל המאמר, עיין

(פח) (וישא) [וישלח] ירבעם את ידו מעל המזבח לאמר תפשוהו ותיבש ידו (מ"א י"ד),
 ללמדך שלא היתה ברשותו, ורגלים מנין, מאנשי ארם, בשעה שבאו על אלישע,
 אמר להם הקב"ה ובזכות עצמיכם באתם אתם, מה עשה להם המעשה אותם, שנאמר
 ויאמר אליהם אלישע לא זה הדרך ולא זו העיר (מ"ו י"ט), ללמדך שאפילו הרגלים אינן
 ברשותו של אדם, ולא עוד אלא אפילו לעולם הבא, [שנאמר] משינא לגוים ויאבדם
 (איוב י"ג), (פ"ט) משינא כתיב, ויאבדם מורידם לאבדון, והצדיקים רואין אותן,
 שנאמר ויצאו וראו בפגרי האנשים הפושעים בי כי תולעתם לא תמות ואשם לא
 תכבה (ישעיה סו נד): חסלת פרשת ויקרא

פרשת צו

[א] וידבר ה' וגו'. צו את אהרן וגו' (ויקרא ו' א). (א) זש"ה כי מי בשחק יערך לה'
 ידמה לה' בבני אלים (תהלים פ"ו ז), אמר הקב"ה אילו הייתי מבקש קרבן,

הערות ותקונים

עיין בתנחומא תולדות שם חות י"ב מוצא זה ברחבה וקלת בסגנון אחר, ועיין ב"ר פס"ו אות ג' אמר ר'
 לוי ששה דברים משמשין את האדם שלשה נרשמו ושלשה אינן נרשמו בו, ומוצא בילקוט תולדות רמז קס"ו
 בשם ב"ר וכן בילקוט מלכים רמז ר"ב: (פח) וישא ירבעם את ידו, תקתי של"ז וישלח כמו שהוא בקרא.
 ובכ"ו רומי וכ"י רח"ס הטוסתא ויט ירבעם את ידו: (פ"ט) משנא כתיב, דורש כאלו הוא בש"י' ימנית,
 לשון שגגה, וכן במסורת התנ"ך כתוב משינא, וכ"א משינא בש"י', ועיין במנחת שי באיוב שם, ומה
 שהעיר צוה:

(א) זש"ה כי מי בשחק, מוצא בילקוט ריש לו בשם התנחומא. והנה בריש ויקרא העירוני כי בתנחומא
 הגדפם הוסיף המדפיס ממוטטה אל התנחומא פ' ויקרא מן כ"י שלי, ורשם עליו "ראה כי חדש הוא"
 ועל אות ח' שם עד סוף פ' ויקרא רשם עליו "כבר היה לעולמים". והמאמר הזה אשר כבר היה לעולמים
 וכדפס בדפוס קונסטנטינא ודפוס וויניציא הוא מן דרשן מאוחר, כמו שתמלא שם בהערה א', וכן כפ' לו
 הוסיף המדפיס שהוא ממוטטה מן כ"י שלי ורשם עליו "ראה כי חדש" והוא דפוסים האחרונים מן אות א'
 עד אות ז"ב ועד בכלל, ואח"כ נרשם "כבר היה לעולמים" והוא אות י"ג י"ד, ובדפוס ממוטטה הציג את
 אשר כבר נמלא בדפוס שלפניו באותיות רש"י, ולשמחו אשר הוסיף הציג באותיות מרובעות, והמדפיסים
 שלאחריו הדפיסו בתחלה אשר הוסיף ורח"ה הדפיסו אשר כבר היה מלפנים, והמדפיס דפוס מאוטטה העיר
 שם שגם פרשת לו אשר נדפס מלפנים אינה תולדות התנחומא רק היא נוספה מאיזה אחרון, והאמת אלו
 כמו שראה כל מעיין, וממלא בהמאמרים "אמרו חכמים" וכן ומנין שבדק הסכין שנאמר ויקח את המאכלת
 חסוב אותיות ויקח את המאכלת ותמלא י"ב כמנין הבדיקות "ששושין" לכסין, אבשרא ואסופרא ותלתת
 רותחא... וזה מן דרשן מאוחר, ועיין במנן ב"י הל' שחטיה פי"ח שאין זה מקבא דגמרא ע"ש, עוד
 שם "אלא כך פתרונו" הביא בטעות פסוק מישעיה וחשב שהוא ציחוקאל כמו שפירשם שביא שם, וכמו שנאמר
 בשנת מות המלך עזריהו וגו', ע"ש. וכן עוד שם ובשתיים יעופף וכי בכנפים מעופף, אלא מוכחן תקנו
 זכרום לזכרה לעוף על רגליו בשעה שאומר שליח צבור קדוש קדוש קדוש ה' זבאות, וזה לא נמלא לא בבבלי
 ולא בירושלמי, והבזר או"ה הל' תפלה ס' קכ"ה כתב ונשאין גופן כלפי מעלה, וסמך למנהגם מס' היכלות
 ע"ש. ומרן ב"י שם הביא בשם שכלי הלקת מה שנהגים בני העולם לנענע עלמם בקדושה מלאתי העטם
 בשם רש"י דכתיב ויועזו אמות הספים מקול הקורא בו. וכן עוד שם ותנחומא אמר כסוי רגלים לפי שהם
 כקף רגל עגל שלא להזכיר עון העגל את ישראל, כוונתו למדרש תנחומא. והוא לשון רש"י ישעיה ו' ב'
 ובתנחומא ראיתי בו. וזה הדרשן הביא ותנחומא אמר, ורש"י כוון לתנחומא אמור אות ח' ע"ש, וכן כל
 המאמר שלאחריו וקרא זה אל זה וטולין רשות זה מזה שלא להקדים האחד ויחמיל ויחייב שריפה, וכל
 הדברים אחרי כן הוא לשון רש"י בישיבה שם ראה והמלא, וכן עוד שם וכן אתה מוצא במרים שנאמר אלו
 שלשתכם כל המאמר שם הוא לשון רש"י (במדבר י"ב ה) ושם שם א', ובספרי בהעלתך הוא בשניונים קלת
 רק העתיק לשון רש"י מלה במלה וגם שם כי אשה כושת לקח כושת בנימטריא יפת מראה, הוא לשון
 רש"י, וכן מה שהביא אחר זה הוא לשון רש"י, וכן אח"ו הביא והאש משה עניו מאד עניו שפל וסבן הוא
 לשון רש"י, וכן עוד שם ויאמר ה' פתאום שגלה עמכם פתאום והם עומאים בדרך ארץ והיו לעשקים מים
 מים והודיעם שיפה עשה משה שפירש מאשתו אחר שנגלת שכינה עליו ואין עת קבוע לדבור, הוא לשון
 רש"י, וכן עוד שם פה אל פה אמרתי לו לפרוש מן האשה וכל המאמר שלאחריו הוא לשון רש"י, עוד שם
 ולפי משמעו נראה לי כן, הוא לשון רש"י, וכן ואחר התקף אומר אני כי כל האסיפות בו הוא לשון רש"י
 שם שכתב אמר אני, וכל המאמר שם עד בשביל שעה אחת שנתעכבה למשה כשהוטרף ליאור שנאמר ותחלצ

(ב) לא הייתי אומר למיכאל שיקריב לי קרבן, וממי אני מבקש קרבן מישראל, וכן הוא אומר בלחם הפנים ביום השבת ביום השבת [יערכנו לפני ה' תמיד] (ויקרא כד ט), (ג) וכתוב הירצה ה' באלפי אלים ברבבות נחלי שמן (מכסו י), בלעם הרשע היה (ד) סניגרון של אומות העולם, ועל ידו הוא מדבר, הירצה ה' [באלפי אלים ברבבות נחלי שמן], (ה) רוצה הוא מה שאתם מקריבים לו לוג שמן, אנו מקריבין לו רבוא רבבות נחלי שמן, מה הקריב אברהם לפניו לא איל אחד, שנאמר וישא [אברהם את] עיניו וירא (ו) והנה איל אחר וגו' (בראשית כג יג), אם רוצה אנו מקריבין לו אלפי אלים, ומה הקריב לו בנו, אני אקריב לו בני ובתי, שנאמר האתן בכורי פשעי פרי בטני חטאת נפשי (מכסו ט), בכורי פשעי זה בני הבכור, פרי בטני חטאת נפשי זה בתי. ראה כמה היה בלעם הרשע ערום, התחיל לומר את שבעת המזבחות ערכתי (במדבר כג ד), (ז) לא אמר מזבחות, אלא המזבחות, אלו הן משנברא אדם הראשון ועד עכשיו שבע מזבחות בנו, ואני מקריב שבע כנגד שבעתן, ומה הם מקריבים שתיים עשרה הלוח, שנאמר ולקחת סולת ואפית אותה שתיים עשרה הלוח (ויקרא כד ט), כיון שנגלה עליו הקב"ה א"ל רשע מה אתה עשה, א"ל את שבע המזבחות ערכתי, למה היה הרשע הזה דומה, למבח שהיה מוכר בשוק, והיתה הנותרו מלאה בשר, וראה (ח) הלוגנסטוס והיה מסתכל בבשר, ראה אותו טבח שהיה מסתכל בבשר, א"ל מרי כבר שלחתי (ט) אופסנין לביתך, כך בלעם אמר לו הקב"ה רשע מה אתה עושה בכאן, אמר לפניו את שבע המזבחות ערכתי ואעל פר ואיל במזבח (במדבר ט), א"ל הירצה ה' באלפי אלים (מכסו ט), אמר לפניו האתן בכורי פשעי, א"ל הקב"ה רשע אם הייתי מבקש קרבן, הייתי אומר למיכאל ולגבריאל והיו מקריבין לפני, שנאמר כי מי בשחק יערך לה' ידמה לה' בבני אלים (ספלים ט), בבני אברהם יצחק ויעקב שהן אילי עולם, אמר לו הקב"ה מה אתה מבקש להשמעות עצמך לפני שאקבל מה האומות קרבנות, אין אתה יכול, א"ל שבעה הוא מאת בני ישראל, ברית עולם תנאין הן, שאין אני מקבל קרבנות אלא מישראל, שנאמר צו את אהרן ואת בניו לאמר וגו' והאומות אומרים מה הוא כך שישאל מקריבין ומקטירין, אמר להם הקב"ה זאת תורת העולה, מי זאת עולה מן המדבר וגו' (ש"ס יג), ומשה עלה אל האלהים (שמות י"ג):

[ב] ד"א וידבר ה' וגו', צו את אהרן וגו', זאת תורת העולה. אמר הקב"ה קיימו (י) מה שכתוב למעלה מן הענין, ואחר כך וזאת תורת העולה, למה כי אני ה' אהב משפט שונא גול בעולה (ישעיה ס"ה), אפילו בעולה, מה כתיב למעלה מן הענין, והיה כי יחטא ואשם והשיב את הגולה אשר גול (ויקרא ס כג), ואחר כך זאת

הערות ותקונים

אחתו מרחוק הוא לקוח מרש"י, ועל מה שלקח מרש"י בהעתך התעורר ג"כ בעל אורח חיים ע"ש:
 (ב) לא הייתי אומר למיכאל, נגדפס נוסף שהוא אללי: (ג) וכתוב הירצה ה' באלפי אלים, מוצא בילקוט מ"כ רמז תקנ"ג בשם התנחומא: (ד) סניגרון, וכ"ה בכ"י רומי, וככ"י רח"ס וזילקוט סניגרון, ונגדפס סגורין, המלה יומת ונורגל בדר"ל סניגור, ופי' מליץ מנגד זכות: (ה) רוצה הוא מה שאתם מקריבים לו לוג שמן, וכ"ה הגי' בכ"י רח"ס וזילקוט, וככ"י רומי הגירסא רוצה הוא מה שאתם מקריבים לו רבוא רבבות נחלי שמן, ונגדפס רוצה הוא מה שאתם מקריבין לו לא לוג שמן אתם מקריבין לו חנו מקריבים לו רבוא רבבות נחלי שמן, וכ"ה בילקוט ז': (ו) והנה איל אחד, כן הוא גם בילקוט מ"כ, וזילקוט לו וככ"י רומי וכ"י רח"ס מוצא רק התחלת הפסוק והנה איל וגו'. ובקרא נאמר והנה איל אחר: (ז) לא אמר מזבחות אלא המזבחות, לזה הנאמר כוון רש"י (במדבר כג ד) את שבעת המזבחות שבעה מזבחות ערכתי אין כתיב כאן אלא את שבעת המזבחות, אמר לפניו אבותיכם של אלו בנו לפניך שבעה מזבחות, ואני ערכתי כנגד כולן, והוסף רש"י אברהם צנה ארבעה ויחזק צנה אחד ויעקב צנה שתיים ע"ש שהביא הכתובים:
 (ח) הלוגנסטוס, וכ"ה בכ"י רומי ורח"ס וזילקוט לו, אולם בילקוט מ"כ בשמות הלוגנסוס, ונגדפס ועבר הלוגנסוס ומסתכל בבשר, והמלה יומת צ'אדסאסלן ופי' ממונה על השוק (מחוקקווייטער):
 (ט) אופסנין, וכ"ה בכ"י רומי וכ"י רח"ס, ונגדפס אפסונין, וזילקוט לו בשמות אופסנין וז"ל אופסנין, וזילקוט מ"כ בשמות אופסנין, ובצורה המלה ראיתי כי ירדתי הר"ג החכם הנגזן הפלג מוהר"ר ח"י ד"ר קאהוט מצארה אצל בדוחק, ולי נראה כי היא המלה פסיון שהביא הערוך בערך פסיון עם א' צראש והוא מן עוף רעבוסין, עיין בהערות הרמ"ל שם, והכוונה כי כבר שלחתי אליך לבייתך עוף יפה למנחה: (י) מה שכתוב

תורת העולה, אם בקשת להקריב קרבן לא תגזול לאדם כלום, למה כי אני ה' אהב משפט שונא גזל בעושה, ואימתי אתה מעלה עולה ואני מקבלה, כשתנקה כפיך מן הגזל. אמר דוד מי יעלה בהר ה' ומי יקום במקום קדשו נקי כפים ובר לבב (תהלים כד ז), ומתחילת הקרבנות אתה למד, דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם אדם כי יקריב סכס קרבן (ויקרא א ב), למה נאמר אדם, אלא אמר הקב"ה כשתהא מקריב לפני תהא כאדם (ויקרא א ב), שלא היה נוזל מאחרים, שהוא היה יחידו בעולם, כך אתה לא תהא נוזל מן הבריות, למה כי אני ה' אהב משפט שונא גזל בעולה: ד"א זאת תורת העולה, למה נקרא שמה עולה, שהיא עליונה מכל הקרבנות, היא העולה, תדע מי שהיא מביא הטאת הכהן נוטלה, וכך המנחה, וזבח השלמים לבעליהן, ואשם כהן, אבל העולה אין בריה טועם ממנה, אלא כולה להקב"ה, לכך נקראת עולה, שהיא עולה להקב"ה שהוא עליון:

[ג] ד"א צו את אהרן וגו', מה עסקו של אהרן, כאן ישראל מקריבין (יא) ואהרן עיבב, והכתוב אומר צו את אהרן, והרי כתיב צו את בני ישראל ואמרת אליהם את קרבני לחמי לאשי (במדבר כה ב), וכאן הוא אומר צו את אהרן זאת תורת העולה, (יב) אמר הקב"ה (יג) כל מי שהוא מעלה את עצמו סופו לילך באש, [שנאמר] היא העולה על מוקדה וגו' (ויקרא ו ב). דור המבול על מה שאמרו מה שדי כי נעבדנו ומה נועיל כי נפגע בו (איוב כה טו), (יד) לפיכך נידחנו באש, וכן הסדומים, שנאמר וה' המטיר על סדום ועל עמורה נפירות ואש (בראשית יט כד), פרעה שאמר מי ה' [אשר] אשמע בקולך] (שמות ב ב), ועילה את עצמו, ואמר לי יאורי ואני עשיתיני (מקראל כט ג), לפיכך על מוקדה, שכן הוא אומר (טו) ירעם (מן שמים) [בשמים] ה' ועליון יתן קולו (טז) ברד וגחלי אש (תהלים יח יד), ואף סנהריב שעילה את עצמו, ואמר אני עליתי מחרם הרים ידכתי לבנון וגו' (מ"ב יט ט), מה היה לו, ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור וגו' (שם שס נה), הוא חירף על ידי מלאך, לכך ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור, ומה עשה לו, ותחת כבודו יקד יקוד כיקוד אש (ישעיה י טו), (יז) מהו תחת

הערות ותקונים

שכחיב למעלה מן הענין, מוצח בילקוט לו רמז ת"פ בשם התנחומא: (יא) ואהרן עיבב, בכ"י רומי ואהרן עבד, בכ"י רח"ס ואהרן ערב, ובגדלפס (שהוסף המדפיס ממוטובה ע"פ כ"י אחד) ואהרן מוכר: (יב) אמר הקב"ה כל מי שהוא מעלה את עצמו סופו לילך באש, מוצח בילקוט שמואל רמז קס"א בשם התנחומא, וזו"י"ד פ"ו אות ו' אמר ר' לוי נימוס וקילוסים הוא שכל המתגלה אינו ידון אלא באש, שנאמר היא העולה על מוקדה, ועיין שו"ס מזמור י"א בפסוק ימטר על רשעים פחים, וכן במזמור י"ח פסוק ותגשש ותרעש הארץ ושם איתא אמר כל מי שמעלה עצמו סופו לילך באש, ז"ל אמר הקב"ה, וזו"י"ד שם שבהאחי נימוס וקילוסים הוא המ"כ כתב נימוס קילוסין פי' נימוס חק שראוי לקלוט, וכן הרז"ו כתב חוק ומנהג מהולל, ובאמת ז"ל וקילוסים, והיא המלה היונית κατακαυστος פי' ליווי, עיין ערוך ערך קלוס, וכן נימוס הוא יונית σομος פי' חוק ומשפט, ור"ל חוק ומשפט וגם ליווי הוא: (יג) כל מי שהוא מעלה עצמו, דר"ש העולה לשון גאות שעולה בדעתו להתגאות: (יד) לפיכך נדחו באש, גם בכ"י רומי וכו"י רח"ס לא נמלא ראויה מכתובים, רק בגדלפס אות ב' הביא שנאמר צנת יוצרבו נלמחו צחמו נדעכו ממקומם (איוב ו יז), וכתיב יתחס אכלה אש (שם כז ב), ובילקוט שמואל שם הביא ג"כ הכתוב אש לא נמלא קימנו יתחס אכלה אש, וזו"י"ד שם ובש"ס מזמור י"א הביא חק אכלה הכתוב הרלשון צנת יוצרבו נלמחו, ובש"ס מזמור י"ח קצר המסדר בלשונו וכן הוא אומר דבור המבול ודבור הפלגה ובאשם סדום ובגוג ומגוג ובסנחרב ומלך חירס ובצנזכנדלר: (טו) ירעם מן שמים, וכן הוא בכ"י רומי, ותקנתי בשמים, וממלא לנכון בכ"י רח"ס, (ובש"ס כז יד) כתיב ירעם מן שמים ה' ועליון יתן קולו, אבל מן הסוים שסיים לשון הכתוב ברד וגחלי אש טון הדורש להכתוב בתהלים, כי בש"ס לא נמלא בקרא ברד וגחלי אש, ובגדלפס הביא וירעם משמים ה' מטוגה נגדו עביו עברו ברד וגחלי אש, יש לתקן וירעם בשמים ה' ועליון יתן קולו ברד וגחלי אש, ובלשון מטוגה נגדו עביו עברו ברד וגחלי אש הוא פסוק שלפניו, ובעל הילקוט בשמואל שם הביא לשון הכתובים מתהלים מטוגה נגדו עביו עברו, כן הוא בתהלים, ובשמואל כתיב מטוגה נגדו עברו גחלי אש, וכן ירעם מן שמים [ז"ל בשמים] ה' ועליון יתן קולו ברד וגחלי אש הוא לשון הכתוב מתהלים, וכן כי אהה תאיר נרי כ"ה בתהלים, ובשמואל כתיב כי אהה נרי ה': (טז) ברד וגחלי אש, אמר זה סיים בגדלפס וכה"ל ויהי ברד ואש מתלקחת (שמות ט כד) זה הוסף המדפיס דפוס מאנטובה ע"פ וי"ד שם או אולי היה כן בכ"י שהיה לפניו: (יז) מהו תחת כבודו, והגיה בגדיו

כבודו, ששרף אותו מבפנים, והניח בגדיו מבחוץ, (יח) שכבודו של אדם כסותו, למה הניח הקב"ה בנדיחה, לפי שהיו בניו של שם, (יט) שנאמר בני שם עילים ואשור וגו' (נבש"י כג), אמר הקב"ה חייב אני לשם אביהם, שנמל הכסות וכיסה ערות אביו, שנאמר ויקח שם יופת את השמלה וגו' (ס"ט כג), לכך הניח הקב"ה בנדיחה ושרף גופם, היא העוה"ה על מוקדה וגו'. וכך נבוכדנצר עילה את עצמו, אמר אעלה על במתי עב אדמה לעליון (ישעי' י"ד), אמר לו הקב"ה רשע לא דיך שאמרת אעלה אעלה ממעל לכוכבי אל ארים כסאי (ס"ט ס"ג), אלא שאמרת אעלה על במתי עב, מלמעלה, וכן אמר לחנניה וחביריו, (כ) (מאן הוא אלהא די שיוזיבכון מירי) [ומן הוא אלה די שיוזיבכון מן ידי] (דניאל ג' טו), ביתו שרפתי, ועמו הגליתי, ולא עמד עלי בביתו, ובביתי הוא יכול לי, מה עשה השליכן לכבשן האש, מה עשה הקב"ה, רמו לכבשן (כא) ונעשה פלטיה, (כב) מי שהיה ראוי להשרף [לא נשרף, ומי שלא היה ראוי להשרף] נשרף ויצאה האש ושרפה חצי האומות, שאתה מוצא כשנתכנסו לחנוכת צלמא (כג) בתחילה שמונה אומות [היו שנאמר] באדיין מתכנשין אחשדרפניא סיגניא ופחותא אדרגזריא גדבריא דתבריא תפתאי וכך שלמוני מדינתא (דניאל ג'), הרי שמונה אומות, וכשנכנסו לראות לחנניה וחביריו, לא כתוב שם אלא ארבע אומות, (ומתכנסין) [ומתכנשין] אחשדרפניא סיגניא ופחותא והדברי מלכא (ס"ט ס"ג), (הרי) [והיכן] ארבע אומות, אלא קמיל (יתרון) [המון] שביבא די גורא (ס"ט ס"ג), ואף נבוכדנצר נשרף באש, (כד) ונעשה אימת שירוף עליו, ולמה לא נשרף כולו, אמר הקב"ה הניחו לרשע זה

הערות ותיקונים

מנחוך, עיין בצלי סהדרין לא סע"א ותחת כבודו יקד יקוד חס אמר ר' יוחנן תחת כבודו ולא כבודו ממש, כי הא דר"ה קארי ליה למתיה מכבודותיה, וע"ש ברש"י, והטובה במלת כבודו נגדיו לתחת נדיחה נשרפו: (יח) שכבודו של אדם כסותו, זה ראייה שפירש כבודו נגדיו, וכן נמלא במס' ד"א פ"ה הדר אלהים בני אדם הדר בני אדם כסותם, והרצ בעל שצלי הלקח כ"י סימן נ"ח הביא זה בשם התנחומא שאיתא שם בן סירא אמר הדר אלהים בני אדם הדר בני אדם כסותן, וכן מובא בתניא רבתי סימן י', ומלאתי בקונטרס אחרון של בעל הילקוט הגדפסם שאלויקא ונדפס גם בצ"ת המדרש ח"ו שהביא שם בס' מ' המאמר הזה מן הילמדנו בשם הילמדנו: (יט) שנאמר בני שם עילים ואשור, וסנהרב היה מלך אשור: (כ) מאן הוא אלהא וגו', קן מובא גם בכ"י רומי וכ"י רח"ס, רק בכ"י רומי כתוב מן ידו כמו בקרא, ובכ"י רח"ס מובא ג"כ מיד: (כא) ועשה פלטיה, וכן הוא בכ"י רומי, ובכ"י רח"ס וילקוט שמואל שם רמו קס"א ועשה פלטיה, ובגדפסם אשר העתיק המדפסים ממנוסב מכ"י אחד מתנחומא שלנו והוסף אל הגדפסם (ראה הערה א') הגירסא פלטיה, וראיתי בגדפסם אמסטרדאם שרשם אחד בלדו פלטיה כ"ל דגרסיין פילונקיא ופי' התנגדות נגד ראונו, כמו שמא פילונקיא יש למעלה עכ"ל. אולם פילונקיא מלה יונית ופירושה מחלוקת, עיין ערוך ערך פלנק, ועיין מה שכתבתי בפ' ו'ארא הערה ק"ב, ומה הסווגה רמו לכנשן ועשה מחלוקת, רק לדעתי יש לתקן פלנטיה והיא המלה היונית $\pi\lambda\alpha\nu\eta\gamma\epsilon\varsigma$ שם כללי לכוכבי לכת (Planeten) והסווגה רמו לאור הכנשן ועשה המלה פלנטיה, ומזה תראה במדרש חזית פ"ז פ"ח (על הפסוק זאת קמתן) זאת קמתן דשרפה לתמר, מה תמר גזרה עליה שריפה ולא נשרפה, אף חנניה מישאל ועזריה גזרו עליהם שריפה אלא נשרפו, כיצד נעשה להם האור, ר' אלעזר רובינ"ר, ר' אלעזר אמר כמין מלנב, ורש"י אמר כמין אוקוי, המ"כ כתב משה אוקיי בריכה של מים, ושלנב גם הוא כה"כ ובקשתי ולא מלאתי, גם הרז"ז כתב לא מלאתי פירושה לא בערוך ולא במוספי, וי"ע. אולם יש לתקן פלנב או פלנב ונמלא במוספי ערך פלנב וז"ל: מדרש שה"ש כיצד נעשה להם האור ר' אלעזר אמר כמין פלנב פי' בל"י $\pi\lambda\alpha\nu\eta\gamma\epsilon\varsigma$ שם כללי לכוכבי לכת, ורש"י כמין אוויו פי' בל"י $\eta\gamma\epsilon\varsigma$ אור זך ובהיר לאור שמש, וזו גירסא נכונה, וכן בילמדנו פי' לו [כוונתו להתנחומא הגדפסם שהוסף המנוסב] וכן לא שרף האור, ור"ש מוסף טעם לשריפת המסילים אותם לתגור כי הני שמש למרחוק יבעירו, עכ"ל: (כב) מי שהיה ראוי להשרף, חספתי בפנים כמו שהוא לנכון בכ"י רומי וכ"י רח"ס וזילקוט שמואל ונדפס, והשמים המעתיק מן להשרף עד להשרף: (כג) בתחלה שמונה אומות היו שנאמר בלדיין וגו' וכשנתכנסו בו אין כתיב אלא ארבע כו', נגמרא סהדרין כ"ג ע"ב ונשרפו ארבע מלכות, אמרו וכלהו נגמרא (לגומר קבלה ור"ל דבר מקובל מבני הישיבה), וארבע מלכות קרא (מקראי נפיק ליה), והביא שם כי בתחלה כתיב שמונה ולבסוף רק ארבע, והקד' ד' ללא כתיבי נשרפו, וזילקוט דניאל רמו אלף ס' הביא המאמר מסהדרין, והוסף אחד בלמעט "פי' ז' מיני שרים נכתבו בתחלה, ולבסוף לא נכתבו אלא שלשה, מלמד שנשרפו ד". ובתנחומא חושב שמונה ולא שבע, ועיין במדרש חזית פ"ז בפ' אמרתי אעלה בתמר ובמ"כ שם. ועיין בתנחומא הגדפסם פי' נח אות י' שמונה ג"כ המאמר מסהדרין, ובמקום וכולן נמרא נאמר שם וכולן מן המשנה: (כד) ועשה אימת שירוף

חציו שידע על מי נידף, א"ל הקב"ה רשע לא אמרת איני רוצה לילך עם בני אדם, אלא אעלה על במתי עב, [חידך] ולך מרדין מן (אינשא) [אנשא] וגו' (דניאל ד כג), כשם שהביא מכות על פרעה ועל מצרים, כך הביא על נבוכדנצר, שנאמר אתיא ותמהיא די עבד עמי אלהא (דשמיא) [עלאה] שפר קדמי (להחוייא) [להחוייה] (ס ג לז), (כה) שנפל אימת שירוף עליו, לכך נאמר היא העולה על מוקדה וגו' :

[ד] [היא העולה על מוקדה]. (כו) זו מלכות הרשעה שעילתה עצמה, שנאמר אם תגביה כנשר ואם בין כוכבים שים קנך (עובדי א ד), ונידונו באש, שנאמר (חזא) [חזה] הוית עד (דיקמילת) [די קמילת] חיוותא [והובד גשמה ויהיבת ליקדת אשא] (דניאל ז י), אמר הקב"ה והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה וגו' כי (פי) ה' דבר (עובדי א יח), ומה דבר על ידי משה, היא העולה על מוקדה, ואחר כך ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו והיתה לה' המלוכה (סס סס כא) : וסימרא שחירף, שכתוב בו, והוא לחץ את בני ישראל (כו) בחוקה (אפטיס ד ג), בחירופין ובגידופין, לפיכך נידון באש, שנאמר מן (השמים) [שמים] נלחמו הכוכבים ממסלותם נלחמו עם סימרא (סס סס ב), (כה) ולעולם הבא כשהקב"ה בא לפרע מעשו, מה עשו עשהו, (כט) מתעטף במליתו כארי, ובא ויושב לו אצל יעקב, שנאמר ואם בין כוכבים שים קנך (עובדי א ד), ואין כוכבים אלא ישראל, שנאמר הבט נא השמימה וספור הכוכבים [וגו' כה יהיה זרעך] (בבלשט טו ס), ויעקב אומר לו אחי לא תהא אתה כיוצא בי, שנאמר אהי דברך מות אהי קמבך שארל (אושט יג יד), (אחי אחי) [אהי אהי] גזירות שהיית גזור עלי, היית גזור עלי שאעבוד ע"י, אילו הייתי עושה הייתי מתחייב מיתה בידי שמים, ואם לא הייתי עובד הייתה הורג אותי, לפיכך אהי דברך מות אהי קמבך שאול, (ל) לשון אלנסטי, (לא) [כיון שנשתייר יעקב ועשו ירד לשאול] [כיון שעשו יורד לשאול נשתייר יעקב לעצמו], שנאמר והיה בכל הארץ נאום ה' פי שנים בה [יכרתו יגועו והשלישית יותר בה] (זכריה יג ח), ואין שלישיית אלא ישראל, שנאמר (והיה) [יהיה] ישראל שלישיה וגו' (ישעיה יט כד), וישראל על (לב) שעשו עצמן נבזים ושפלים מתנחמים באש, שנאמר ואני אהיה לה נאום ה' חומת אש סביב ולכבוד אהיה בתוכה (זכריה כ ט),

הערות ותקונים

שירוף עליו, וכן הוא בילקוט שמואל סס, וכן בכ"י רח"ס ועשה אימת שירוף, ומלת עליו ליתא, וכן רומי ועשה אימת שורף עליו, וכן בנדפס אות ב' שהוסיף כל הפרטים ממנוכבה ע"פ כתב יד אחד ג"כ הגירסא ועשה אימת שירוף עליו, וכן במדרש חוית פ"ו פסוק אמרתי אעלה בתמה איתא ועשה נבוכדנצר אימוס שירוף, והגירסא הזו הנינו במדרש ע"פ המ"כ, ולפניו היה כתוב אימוק סירוס, וע"פ מה שדחק לפרס המאמר, ובגמרא סבדרין סס וסוכמ סור, וע"פ זרש"י, ובהתנחומא בנדפס נח אות י' שהביא המאמר מסנהדרין וגורם ונמק יסודו, ובילקוט דניאל סס וגומק סידו, ובמדרש שו"ס מומור כ"ב ועשה אמכירוס, ובכולס כטשה, והג"י שהיה במדרש חוית שהביא המ"כ היא הנכונה אימוק סירוס ונפרדה המלה לשתים, ול"י אימוקסירוס והיא המלה היוונית ημερησος פ"ו חלו שרף, עיין מה שהעירותו במ"ע ישרון להרב החכם מהר"י קאזאק ח"א ז' ל"א, ולפלא כי בכל הכתבי יד נשתבשה המלה בלשון נעלם מהמעתיק הראשון הורחבה, ומשבתתא כיון דעל על : (בה) שנפל אימת שירוף עליו, זה מיותר : (כו) זו מלכות הרשעה שעלתה עצמה, היא אחת מן כל מי שהוא מעלה את עצמו סופו לילך בלש שחשב למעלה : (כו) בחזקה בחרופין ובגדופין, מוצא בילקוט שופטים רמז מ"ט בשם התנחומא ובי"ר סופ"י הג"י מהו בחזקה אמר ר' יתח בחרופין ובגדופין, ובמדרש שו"ס מומור ז' ג"כ בלי שם האומר, ושם סיים אחו בחרופין ובגדופין וכן כה דכתיב חזקו עליו דזריכס (מלאכי ג יג), והמאמר מהתנחומא מוצא ברש"י שם שופטים ד ג, וסו"ס ג"כ כמו שהוא בשו"ס : (בח) ולעולם הבא כשהקב"ה בא לפרע מעשו, מוצא בילקוט ירמיה רמז של"ג וילקוט שובדיה רמז תקמ"ט בשם התנחומא : (כט) מתעטף במליתו כארי, וכן הוא בכ"י רומי וכ"י רח"ס, ובעל הילקוט השמים מלת "כארי", ובנדפס הניג המדפים ממנוכבה מתעטף במליתו כוכן : (ל) לשון אלנסטי, בעל הילקוט השמים כל זה, ובכ"י רומי בשעות לשון אלנסטי, ובכ"י רח"ס בשעות לשון אלנסטי, ול"י אלנסטי, ובנדפס שהוסיף המדפים ממנוכבה הג"י לשון אלנסטי, קמבך קא טאבא שאול, והסיוס היה ליתא בכ"י, והורחא מלת אלנסטי ביוני ודסועףאלג שפת ולשון יון (גרי"ט), והפלוסיפי, ומהו בירושלמי שמת קלון דהו קריין שמת אלנסתין, והורחא מלת αταβα בל"י רד שאול, וכן הגוסיפי שערך קצבה הביא חז"ל יתמדו פ' לו (כונתו להתנחומא בנדפס) אהיה קמבך שאול לשון אלנסטי, קמבך קצבא שאול פ"י בלשון יון שהוא אלנסטי רד למטה : (לא) כיון שנשתייר יעקב, תקתתי כמו שהוא בכ"י רומי ורח"ס ובנדפס : (לב) שעשו עצמן נבזים ושפלים, בנדפס נוסף שנאמר וגם אני נתתי אתכם נבזים ושפלים (מלאכי ב ט) וזה ליתא

(ג) כיון שעשו מסתלק מן העולם, הקב"ה [וישראל משתיירין, שנאמר אחת היא יונתי תמתי (ש"ס ו ט), ואומר] (אומר) ה' בדד ינחננו ואין עמו אל נכר (דברים לג יג) :

[ה] וזאת תורת זבח השלמים (ויקרא ז יא). וזש"ה דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום (משלי ג יז), (לד) כל מה שכתוב בתורה, (לשון) [לשום] שלום הוא נכתב, אעפ"י שכתוב בתורה מלחמות, לשם שלום נכתבו, את מוצא שביטול הקב"ה את הגזירה מפני השלום, אימתי כשאמר הקב"ה למשה (לה) כי תצור (על) [אל] עיר ימים רבים וגו' (דברים כ ט), וכל אותו הענין, א"ל הקב"ה שיהא מזהים אותם, שנאמר כי החרם תחרימם (שם שס יז), ומשה לא עשה כן, אלא אמר עכשיו אני הולך ומכה, (לו) איני יודע מי חמא ומי לא חמא, אלא בשלום אבוא עליהם, שנאמר ואשלח מלאכים ממדבר קדמות וגו' [דברי שלום לאמר] (שם כ ט), כיון שראה שלא בא בשלום הכה אותו, שנאמר ויכו אותו ואת בניו ואת כל עמו (במדבר כה לה), אמר לו הקב"ה אני אמרתי כי החרם תחרימם וגו', ואתה באתה עליהם בשלום, היך בשם שאמרת כך אני אעשה, שנאמר כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום (דברים כ י), לכך נאמר דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום (משלי יג יז) :

[ו] ד"א וזאת תורת זבח השלמים וגו'. (לו) וזש"ה אשמעה מה ידבר האל ה' כי ידבר שלום אל עמו ואל חסידיו (תהלים פה ט). אמרי אומות העולם לבלעם למה אמר הקב"ה לישראל שיביאו לו קרבנות, ולנו לא אמר כלום, אמר להם בלעם הקרבנות אינן אלא שלום, ומי שקיבל את התורה שהן כתובין בה, צריך שיקריב קרבן, אתם מתחילה פסלתם אותה, ועכשיו אתם מבקשים להקריב קרבנות, מי שקיבלה הוא מקריב, שנאמר ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום (תהלים כט יב), לכך נאמר אשמעה מה ידבר האל ה' כי ידבר שלום אל עמו ואל חסידיו, מה דיבר, וזאת תורת זבח השלמים וגו', למה נאמר זבח השלמים, שהוא עושה שלום בין המזבח ובין הכהנים ובין ישראל, בא וראה העולה היתה כולה לאישים, והחמאת היתה הלכה ואימוריה למזבח, ועורה ובשרה לכהנים, ולא היה ממנה הנאה לישראל, וכן האשם, אבל התודה היתה דמה ואימוריה למזבח, והחזה והשוק לכהנים, ועורה ובשרה לישראל, נמצאת עושה שלום בין המזבח ובין הכהנים ובין ישראל, לכך נקראת זבח השלמים, שעשה שלום לכל :

[ז] וזאת תורת זבח השלמים]. כשהיו מקריבין זבח השלמים, היה הקב"ה נושא להם פנים, שנאמר ישא ה' פניו אליך וישם לך שלום (במדבר י ט), אפשר שהקב"ה נושא להם פנים לבריות, שני פסוקין מכוושיין זה את זה, כתוב אחד אומר (לה) (כי לא) [אם] אחפזין במות הרשע (ויקהל לג יב), וכתוב אחד אומר כי חפז ה' להמיתם (ש"ס כ ט), היאך לא חפזין במות הרשע, אלא קודם שנתחתם נזר דינם לא חפזין, לאחר שנתחתם גזר דין חפז ה' להמיתם, וכן דניאל אומר אבל אני גזרתי את

הערות ותקונים

ליתא גס ככ"י רומי ורח"ס : (לג) כיון שעשו מסתלק מן העולם, וכ"ה ככ"י רח"ס, וככ"י רומי טסקף בלדו "והקב"ה ישראל הס לבדם משתיירין בעולם, שנאמר אחת היא יונתי תמתי ואומר" ה' בדד ינחננו, וכן הוא לנטון בנדפס, וכן תקתי בפנים : (לד) כל מה שכתוב בתורה לשון שלום הוא נכתב, וכ"ה ככ"י רומי וכ"י רח"ס, ותקתי לשום שלום, ר"ל בשביל שלום, וכ"ה לנטון בלדפוס אות ג' שהסוף המדפוס ממנוכזה : (לה) כי תצור על עיר, וכן מוצא ככ"י רומי ורח"ס, ובקרא כתיב אל עיר, גס לדעתיו ש' לתקן בשעה שאמר הקב"ה למשה כי תקרב אל עיר להלחם (דברים כ י). וש"ך שפיר א"ל הקב"ה שיבא מחרים אותם שנאמר כי החרם תחרימם, וראו שם שס יז. ובענין כי תצור לא כתיב כלל מענין חרם, גס תבין עכשיו אני הולך ומכה, כי נאמר והכית את כל זכורה לפי חרב (שם שס יג), גס אחר שהביא הכתוב כי תקרב אל עיר להלחם עליה, סיים התחומא "וכל אותו הענין" ר"ל וכל מה שכתוב אחריו בכתובים, וככ"י רומי חסר זה וטסקף מהמעתיק שלי כמו שהוא שם בלדו, ותיקן כן אימתי כשאמר לו הקב"ה [למשה] כי תצור על עיר גו' כל אותו הענין א"ל הקב"ה שיבא מחרים אותם שנאמר כי החרם תחרימם, וככ"י רח"ס הוא כמו לפנינו, וכן הביא כן המדפוס ממנוכזה שהסוף ע"פ כ"י אחד : (לו) איני יודע, המלות האלה נשמטו בלדפוס : (לז) וזש"ה אשמעה מה ידבר האל, מוצא בילקוט זו רמז תל"ג ובילקוט תהלים רמז תתל"ד בשם התחומא : (לח) כי לא אחפזין

הרשום בכתב אמת (דניאל יכה), (למ) אמרו רבותינו מעשה היה ברבינו הקדוש שהוא עובר (מ) בסיומוניא, (מא) יצאו כל בני העיר לקראתו, בקשו ממנו זקן אחד שילמדם תורה, נתן להם (מב) את ר' לוי בר סיסון, אמרו לו רבינו מהו שכתוב בדניאל, אבל אנכי דף את הרשום בכתב אמת, וכי יש דבר שקר בתורה שאומר אמת, לא מצא להן תשובה להשיבן, מיד יצא לו (משם ובא) לפני ר', א"ל לא יכולתי לעמוד לפניכם, דבר אחד שאלוני ולא מצאתי מה להשיבן, א"ל מהו הדבר, א"ל אבל אנכי לך הרשום בכתב אמת. וכי יש דבר שקר בתורה, (מג) אמר לו תשובה גדולה היה לך להשיבם, א"ל היה לך לומר להם, האדם חוטא הקב"ה רושם עליו מיתה, עשה תשובה הכתב מתבטל, לא עשה תשובה הרשום בכתב אמת, אף [כאן] כתוב אחד אומר ישא ה' פניו וגו' (נמדנרו טו), וכתוב אחד אומר אשר לא ישא פנים (דניסי יו), אם ישא למה לא ישא, אלא לאומות העולם אשר לא ישא פנים, אבל לישראל ישא ה' פניו אליך, אמר הקב"ה כשם שישאל נשאים לי פנים, כך אשא להם פנים, והיאך נשאים לי פנים, אדם מישראל עני יש לו ד' בנים, הוא נוטל כבר אחד, הם יושבים ואוכלים כל אותו כבר, ואינן שבעין ממה שיש בו, ומברכין ואומרין ואכלת ושבעת [וברכת], אף אני אשא להם פנים, ישא ה' פניו אליך, לכך נאמר וזאת תורת זבח השלמים :

[ח] אם על תודה יקריבנו וגו' (ויקרא יז), ראה היאך הקב"ה סולח לעונותיהם של ישראל, ומה היו מקריבין להקב"ה, והקריב על זבח התודה, אלא אמר הקב"ה מי שיש לו פר יביא פר, ומי שיש לו איל יביא איל, מי שיש לו שה יביא שה, מי שיש לו יונה יביא יונה, ומי שאין לו אלא אחד מכל אלו יביא סולת, ומי שאין לו סולת ולא כלום יביא דברים, (מד) שנאמר קחו עמכם דברים [ושובו אל ה'] (הפסע יד ג), לכך נאמר אם על תודה וגו' :

[ט] וזאת תורת זבח השלמים וגו'. (מה) אתה מוציא ויתנו ידם להוציא נשיהם ואשמים איל (הצאן) [צאן] על אשמתם (עזרא יט), והחטאת היתה [באה] על השגגה, שנאמר וחטאתם (לה) [לפני ה'] על שגגתם (נמדבר טו כה), עולה היתה באה על הרהור הלב, שנאמר והשכם בבוקר והעלה עולות מספר כולם, כי אמר איוב אולי חטאו בני וברכו אלהים בלבבם (איוב א ט), אבל התודה שהיתה באה על חנם, היתה באה, אמר הקב"ה זו חביבה עלי מכל קרבנות, אמר דוד זוכה תודה יכבדני (תהלים כג), יכבדני לא כתיב כאן, (מו) אלא יכבדני, שתי פעמים העולם הזה והעולם הבא: (מו) אמר ר' יהודה בר גדיא כל מי שעושה אמן בעולם הזה, זוכה ועונה אמן לעולם הבא, מנין ברוך ה' אלהי ישראל (מן העולם) [מהעולם] ועד העולם אמן ואמן (שם מה יד), מהו אמן ואמן, אמן בעולם הזה, ואמן לעולם הבא, (מח) לכך נאמר זוכה תודה יכבדני :

הערות ותקונים

צמות הרשע, ובכתוב אחר נאמר כי לא אחפוץ צמות המת (יחזקאל יח לב): (לט) אמרו רבותינו מעשה היה ברבינו הקדוש, עיין ירושלמי צמות פי"ב ה"ו (דף יג ע"א), ושם הוא בסגנון אחר, וכן נשנה בבב"ר פפ"א אות ז' ע"ט: (מ) בסיומוניא, הוא שם מקום: (מא) יצאו, בכ"י רח"ס נמלא המלה והאח צבוק הדף והא"כ חסר דף שלם, וקתחיל בדף שלאחריו צמלת שפתי לידו והא"י"ה והכ"י ידו מנודעת סגל. (הוא להלן צבות ט"ו ע"ט בהטרה טו): (מב) את ר' לוי בר סיסון, וכ"ה בכ"י רומי ר' לוי בר סיסון, ו"ל: "לוי בר סיסון", וכן בבב"ר נאמר ר' לוי בר סיסון ומלת רבי מיותר, ו"ל בר סיסון ובירושלמי נאמר לנכון לוי בר סיסון, והעיריות על זה כבר בהמגיד בהשגות אשר כתבתי על תולדות ר' לוי: (מג) אמר לו תשובה גדולה היה לך להשיבם כו', עיין בירושלמי מה הדין דכתיב אבל אנכי לך את הרשום בכתב אמת אם אמת למה רשום ואם רשום למה אמת אמר ליה עד שלא נתחכם גזר דין רשום משנתחם גזר דין אמת, ועיין בבב"ר שם קתה בשו"ט וכן עיין בחזית פ"א פט"ז, ובזוהר אחר נמלא זה ביצמות צבלי ק"ה ע"א ע"ט: (מד) שנאמר קחו עמכם דברים ושובו אל ה', צנדפס אות ו' נמלא הוספה ותאמר שהוא מקובל אמר הקב"ה הן ושלמה פרים שפתינו, למה שאין תשובה לפני הקב"ה יזרח מן הודיה: (מה) אתה מולא, מוצא צילקוט תהלים רמז תשס"ג בשם התנחומא: (מו) אלא יכבדני, דורש תוספת הטון לרבו, וכן דרשו סה"דרין מג ע"ב וצו"ר פ"ט אות ז': (מז) אמר ר' יודנה בן גדיא, וכן הוא בכ"י רומי, וכן מוצא צילקוט תהלים רמז תשמ"א בשם התנחומא, והמאמר הזה הוצא גם נחשב"ץ סימן רמ"ט בשם תנחומא, והוא הביא הגי' בר גוריון ויש לתקן בר גדיא, וצנדפס נשמטו המלות "בן גדיא": (מח) לכך נאמר זבח תודה יכבדני, צנדפס נוסף אמר ר"ע כל מי שאומר סירה בעולם הזה זוכה לומר

[י] (בט) וזאת תורת זבח השלמים. [גדולה שלמים] שהן עושין שלום בין ישראל לאביהם שבשמים, (ג) ר' אלעזר הקפר אומר גדול השלום שאפילו ישראל (נא) עובדין ע"ז, ועושין חבורה אחת, אין מדת הדין פוגעת בהם, שנאמר חבור עצבים אפרים הגח לו (סוטה י), אומר ר' לוי גדול השלום שאין הותם בברכת כהנים אלא שלום, שנאמר וישם לך שלום (במדבר יט), (גב) אומר ר' שמעון בן גמליאל גדול הוא השלום שכתב הקב"ה דברים בתורה שלא היו, אלא בשביל השלום, אלו הן, שכשמת יעקב ויראו אחי יוסף כי מת אביהם וגו' (בראשית כט), מה עשו (ג) הלכו אצל בלהה ואמרו לה הכנסי אצל יוסף ואמרי לו, איבך צוה לפני מותו לאמר (שם סג טו), ומעולם לא צוה יעקב מכל הדברים האלו כלום, אלא מעצמן אמרו דבר זה, אמר רבן שמעון בן גמליאל ראה כמה דיו משתפך, וכמה קולמוסין משתברין, (גד) (וכמה ינוקין מתרצעין), וכמה עורות (אבודין) [עבודין], [וכמה ינוקין מתרצעין], לצמד דבר שלא היה בתורה, ראה כמה גדול כח השלום, וכן אתה מוצא בשרה, (נה) כיון שבאו מלאכי השרת לאברהם ואמרו לו למועד אשוב אליך כעת היה ולשרה בן (סג יח יז), באותה שעה ותצחק שרה בקרבה לאמר וגו' [ואדוני זקן] (שם סג יז), והקב"ה לא אמר לאברהם [אלא] למה זה צחקה שרה לאמר האף אמנם אלד ואני זקנתי, וכל כך למה בשביל השלום, ולעולם הבא, כשיהיה הקב"ה את הגלויות לירושלים, בשלום הוא מחזירן, שנאמר שאלי שלום ירושלים (תהלים קכג ו), וכן הוא אומר הנני נוטף אליה כנהר שלום (ישעיה סו יז) :

[יא] וידבר ה' וגו' קח את אהרן ואת בניו אתו ואת הבגדים (ויקרא טו ב), (נו) וזש"ה אשרי תבחר ותקרב ישכן הצריך (תהלים סה ט), אשרי מי שבחרו הקב"ה, אעפ"י שלא קרבו, ואשרי מי שקרבו אעפ"י שלא בחרו, ואיזה זה שבחרו זה אברהם, (אבל לא קרבו אלא הוא עצמו קרבו), שנאמר אתה הוא ה' האלהים אשר בחרת באברהם וגו' (נתיב ט ז), [אבל לא קרבו אלא הוא קרב את עצמו]. יעקב בחרו הקב"ה, (נז) שנאמר יעקב אשר בחרתיך (ישעיה מא ח), ואומר כי יעקב בחר לו יה (תהלים קל"ד), ולא קרבו אלא הוא קרב את עצמו, שנאמר ויעקב איש תם יושב אהלים (בראשית כה כז), (נח) משה בחרו אבל לא קרבו, שנאמר (לולא) [לולא] משה בחירו וגו' (תהלים קו כג). דוד בחרו אבל לא קרבו, שנאמר ויבחר בדוד עבדו (שם עח ט), והוא קרב את עצמו, שנאמר חבר אני לכל אשר יראוך (שם ק"ט עג), אשריהם אלו שבחרו הקב"ה, אעפ"י שלא קירבן, בא וראה יתרו קרבו הקב"ה, אבל לא בחרו, רחב הזונה קירבה, אבל לא בחרה, אשרי אהרן בכפלים, שבחרו וקרבו, מנין שבחרו, שנאמר ובחור אותי

הערות ותקונים

לומר שירה לעולם הבא, שנאמר אז ישיר משה, אז שר לא נאמר אלא אז ישיר היו כל מי שאומר שירה בעולם הזה וזכה לומר שירה לעולם הבא, לכך נאמר זבח תודה יבדלני: (בט) וזאת תורת זבח השלמים, בנדפס אות ז' יש למחוק מן "הוי" כי וזאת תורת זבח השלמים היא פתיחה להדגוש: (ג) ר' אליעזר הקפר, עיין ב"ר פל"ה ספרי נשא פסקא וישך לך שלום, במ"ר פ"א וילקוט נשא רמז תשי"א (נא) עובדין ע"ז, בנדפס שאפילו ישראל עמלן עושין ע"ז, ויש לחקן כמו לפנינו: (גב) אומר ר' רשב"ג, מוצא בירושלמי פ"א ה"א דף סז ע"א), אומר רשב"ג זה וראה כמה הוא קשה אצק לשון ארבע סדריהם הכתובים דברי גדאי כדי ילהטיל שלום בין יוסף לאחיו, הו"ד ויילו את יוסף לאמר אביך לזה לפני מותו לאמר וגו' ולא אשכחן דפקד כלום. ועיין ב"ר פמ"ה את י"ח וב"ר פ"ק אות ה' ובג"י בימות ס"ה וי"ר פ"ע אות ט' דב"ר פ"ה: (גג) הלכו אלל בלהה, וכן לפיל בתרחמא כ"ל שמתה אות ב' למי לוי לבלהה, ורש"י ויחי כן עז ואת מי לוי את בני בלהה: (גד) וכמה ינוקין מתרצעין, פ"י נלקים ברצועה, וזה ל"ל בצוף כמו שהנחתי בפנים, כי כאשר כתוב ככ"י הוא שלם כסדר, וממלא לנפון מדפס, וגם תקנתי "עבודין" וגם בנדפס בשפת "אבודין": (גה) כיון שבאו מלאכי השרת לאברהם ואמרו לו למועד אשוב אליך וגו', וכ"ה ב"ר רומי ובנדפס, ויש להביא פה הכרח ויאמר טוב אשוב אליך עתה חיה והשג בן לשרה אשתך (בראשית יח י), ולפי זה הביא לנפון בלאתה שעה ולאחר שרה בקרבה (שם סג יז): (גו) וזש"ה אשרי הצמר, מוצא בילקוט תורה רמז ש"ע בשם התחומא, ובילקוט שמואל רמז ל"ג ג"כ בשם התחומא, ובילקוט תהלים רמז תשפ"ח, ובשפת נרשס בילקוט תהלים שם בלדו "מכילתא" ו"ל "תחומא": (גז) שנאמר יעקב אשר בחרתיך, בילקוט שם הביא שנאמר יעקב בחרתי בו, ובקרא כתיב וישאל בחרתי בו (ישעיה נד ה), לכן יש לחקן בילקוט כמו שמוצא לפנינו: (גח) משה בחרו,

[מכל שבמי ישראל לי לכהן] (ש"ס ז מה), ומנין שקרבו, שנאמר ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך (שמות כה א), לכך דוד משבחו אשרי תבחר ותקרב :
 [יב] [קח את אהרן ואת בניו]. (נש) כתיב כבוד חכמים ינחלו [וכסילים מרים קלון] (משלי ג לה), הפסוק הזה משמש בברייתו של עולם, כבוד חכמים ינחלו, זה נח ובניו, וכסילים מרים קלון, זה דוד המבול, הוא הדין כבוד חכמים ינחלו, זה שם, שנאמר ברוך ה' אלהי שם (נבאש"ט ט כו), וכסילים מרים קלון, זה הם, שנאמר ויאמר ארור כנען (שם שסא) : ד"א כבוד חכמים ינחלו, זה אברהם, וכסילים מרים קלון, זה המלכים שהכה, כבוד חכמים ינחלו, זה יצחק, וכסילים מרים קלון, אלו אנשי גרר. כבוד חכמים ינחלו, זה יעקב, וכסילים מרים קלון, זה עשו ואלפיו. כבוד חכמים ינחלו, זה יהושע, וכסילים מרים קלון, אלו שלשים ואחד מלכים שהכה. כבוד חכמים ינחלו, זה דוד, וכסילים מרים קלון, זה גלית. כבוד חכמים ינחלו, זה עלי, וכסילים מרים קלון, אלו בניו שנאמר ובני עלי בני בלעל (ש"ס ז יג). כבוד חכמים ינחלו, אלו בניו של אהרן, שנאמר קח את אהרן ואת בניו וגו' (ויקרא ח ז), (ס) למה נאמר כאן קח, א"ל הקב"ה למושה חייב אני לקיחה, קום אתה וגדלו בלקיחה, ואימתי לקח אהרן, בשעה שיצא הקצף על שונאיהו של ישראל, א"ל משה קח את המחתה ותן עליה אש (במדבר י"ו ה) : א"ל אהרן מרי משה לחרגני אתה מבקש, בני מפני שהקריבו לפני הקב"ה אש הדיומות נשרפו, [שנאמר ויקריבו לפני ה' אש זרה וגו' ותצא אש מלפני ה' ותאכל אותם] : (ויקרא י"ו ב), ואתה אומר קח את המחתה, בני הכניסו אש זרה ונשרפו, ואני אוציא אש קודש לחוץ ואני מת או נשרף, א"ל משה לך ועשה מהרה, שמתוך שאתה מסיח הם מתים, אלא תולך מהרה אל העדה וכפר עליהם (במדבר י"ו ה), כיון ששמע אהרן כך אמר (סא) אילו אני מת על ישראל איני כדוי, מיד ויקח אהרן כאשר דבר משה, לכך אמר הקב"ה למשה קח את אהרן, קבלהו בלקיחה, (סב) מה אהרן עתיד להציל בניו בלקיחה, אף אתה גדלהו בלקיחה, לכך נאמר קח את אהרן :
 [יג] [קח את אהרן ואת בניו]. זש"ה מתהלך בתוכו צדיק אשרי בניו אחריו (משלי כו), זה אהרן ובניו, אם מן הדבר הזה, אף משה היה צדיק ולא היו בניו כמותו, ואף עלי היה צדיק ולא היו בניו כמותו, ושמואל צדיק [היה] ולא היו בניו כמותו, ולא הלכו בניו בדרכיו וגו' (ש"ס ח ז). למה אתה אומר מתהלך בתוכו צדיק, שראה בניו אחריו בחייו משמשים בכהונה גדולה, לפיכך קח את אהרן ואת בניו אתו :
 [יד] [כג] ד"א קח את אהרן. א"ל הקב"ה פתה אותו בדברים, לפי שהוא בורח מן השררה, אין קח אלא לשון פיתוי, שכן נבוכדנצר אמר לנבוכוראדן קחנו ועיניך שים עליו (יכ"ט ג יג), וכן הוא אומר באמנו שרה, ותקח האשה בית פרעה (נבאש"ט י טו), ולא היתה מבקשת לילך, ואף קח את אהרן לשון פיתוי, שהיה בורח מן השררה :

[טו] ואת כל העדה הקהל (ויקרא ח ז). א"ל הקב"ה למשה, חלוק לו כבוד כנגד כל ישראל, כדי שיראו אותו שהוא נכנס לכהונה גדולה ותתרה בהן, שלא יהלוקו על הכהונה בקרה ובעדתו, שאני יודע שעתיד עווייה לעמוד ולהלוק. על הכהונה, שנאמר זכרון לבני ישראל למען אשר לא יקרב איש זר וגו' (במדבר י"ו ה), (סד) הוא אינו מזרע לוי, כשם שהיה קרח, (סה) א"ל זכרון שאתה עשה לקרח אתה עושה לו, א"ל לא

הערות ותקונים

זה חסר בילקוט, ונשמע מן משה עד דוד : (נש) כתיב כבוד חכמים ינחלו, בנדפס אות ט' מתחיל זש"ה כבוד חכמים ינחלו, והמאמר מובא בילקוט שלח רמז תקל"ה ונרשם בלדו "מדרש" וי"ל "תנחומא". והביא המאמר בסדר אחר, ומן המאמר ד"ל כבוד חכמים ינחלו אלו ישראל הוא מתנחומא כ"פ תלוגה אות ז : (ס) למה נאמר כאן קח א"ל הקב"ה למשה, מובא בילקוט זו רמז תקי"ד בשם התנחומא : (סא) אילו אני מת על ישראל איני כדאי, פ"י וכי איני כדאי שאמות על ישראל : (סב) מה אהרן עתיד להציל בניו בלקיחה, בנדפס מה אהרן הציל את בניו בלקיחה, והג' לפיניו יותר ברורה : (סג) ד"ל קח את אהרן א"ל הקב"ה פתה אותו בדברים, מובא בילקוט רמז תקי"ד בשם התנחומא, והדרשה על מתהלך בתוכו הציג אחר זה : (סד) הוא אינו מזרע לוי כשם שהיה קרח, בנדפס טוסף "ולא מורע אהרן הוא" : (סה) א"ל זכרון שאתה עשה לקרח אתה עושה לו, וכ"כ בכ"י רומי (ובכ"י רח"ס חסר דף שלם), אלז בנדפס טוסף לפני זה "מיד

ידעה כקרה וכעדוה (בגמרא יו ט), א"ל ודיאך אתה עושה לו, א"ל כאשר דבר ה' ביד משה לו (שם טז), א"ל (סו) כשם שעשיתי לידך, ויוציאה (מחיקו) והנה ידו מצורעת כשלב (שם טו ד), כך אני עשה לו, לפיכך ואת כל העדה הקהל:

[מז] ואת כל העדה הקהל וגו' (ויקרא ח ג). א"ל להיכן, א"ל אל פתח אהל מועד, א"ל משה רבינו, (סו) רבונו של עולם ששים רבוא אנשים וששים רבוא בחורים היאך אעמידם פתח אהל מועד, ואינו אלא בית סאתים, ואתה אומר ואת כל העדה הקהל, א"ל הקב"ה ועל דבר זה אתה תמיה, השמים האלו לא כדוק של עין הוא, ואני עשיתים (סח) מסוף העולם ועד סופו, [שנאמר] הנופה כדוק שמים [וימתחם כאהל לשבת] (ישעי' מ כג), ואף לעתיד לבא כך אני עושה לציון, כל [אותן] האוכלוסין [אותן] מאדם הראשון ועד שיחיו המתים היאך הם עומדין, והם עתידין לומר צר לי המקום גשה לי ואשבה (ישעי' מט כ), מה אני אעשה להם, אני מרחיבה, שנאמר הרחיבי מקום אהלך (שם נ ד), מהיכן אתה למד מהר סיני, כיון שנגלה עליו הקב"ה, מה כתיב רכב אלהים רבותים אלפי שנאן וגו' (תהלים סו יח). (סט) אמר ר' אבדימי (ע) דמן היפה אני שניתי במשנתי כיון שנגלה הקב"ה על הר סיני ליתן את התורה, ירדו עמו (עא) עשרים ושנים אלף מרכבות, (עב) אמר ר' ברכיה [הכהן] שצפה הקב"ה שאין עומדין (עג) במימיהם אלא שבטו של לוי, לפיכך ירד (עד) כנגד מתנה הלויים. (עה) אמר ר' ינאי אם כן מהו רכב אלהים רבותים, אלא כ"ב אלף מרכבות ירדו עם הקב"ה, וכל מרכבה ומרכבה כמרכבה שראה יחזקאל בן בוזי, והיה מוזיק, אלא מעשה נס היה, אמר הקב"ה הרחב הארץ וקבל בני בני אמונות, וכן אתה מוצא לעולם הבא, שהקב"ה מרחיב את ירושלים, שנאמר [וארכה] [ורחבה] ונסבה למעלה וגו' (יחזקאל מא ז), עד שעולה לשמים, ואין מעלה אלא שמים, שנאמר (עו) כי גדול מעל (השמים) [שמים חסדך] (תהלים קח ט), כיון שמגיעת עד לשמים אומרת צר לי המקום וגו' (ישעי' מט כ), (עז) אעפ"י כן הקב"ה מעלה מן השמים לרקיע, ומן שני לשלישי, ומן שלישי לרביעי, ומרביעי לחמישי, ומחמישי לששי, ומשש לשיביעי. (עה) אמר ר' אלעזר בן יעקב

הערות ותקונים

וזעף עזיהו צידו [צ"ל וצידו] מקמרת להקפיר וצועפ עם הכהנים והכרעת זרחה במלחו (דה"ב כו ט) (סו) כשם שעשיתי לידך ויוציאה והנה ידו מצורעת כשלב, לעיל בהערה מ"א העירותי שחסר בכ"ר רח"ס דף שלם, והדף הסמוך מתחיל שעשיתי לידך: (סו) רבונו של עולם ששים רבוא אנשים וששים רבוא בחורים היאך אעמידם פתח אהל מועד, עיין צ"ר פ"ה מוצא בילקוט בראשית רמז ז', ועיין ו"ר פ"ה אות ס', שאמרו זה אחד מהמקומות שהחזיק מועט את המרכבה, וע"ש המאמר בשינויים: (סח) מסוף העולם ועד סופו, וכ"ה צ"ל רומי וכ"י רח"ס, ובגדפס מראש העולם ועד סופו: (סט) אמר ר' אבדימי דמן חיפה, גשה בפסיקתא דרב כהנא פסקא בחדש השלישי (דף קו ע"ב) ועיין בפסיקתא רבתי פכ"א פסקא עשרת הדברות סי' ז' ועיין בזמ"ר פכ"ט: (ע) דמן חיפה, ובפסיקתא איש חיפה, והוא שם מקום, עיין תבואות הארץ דף קה ע"ב: (עא) עשרים ושנים אלף מרכבות, עיין בפסיקתא שם, ועיין בהערה קמ"ז, והג"י של הפסיקתא ותר נכונה, תחת של מלאכי השרה, כי מרכבות הוא מאמר אחר: (עב) אמר ר' ברכיה, מלת "הכהן" הוספתי כמו שהוא בכ"י רומי וכ"י רח"ס, גם בגדפס אות י"ב (שהוסיף המדפיס מומלצנובה) ובפסיקתא אמר ר' ברכיה הכהן צרבי: (עג) בזמיתוק וכו"ה בכ"י רח"ס וככ"י רומי שנמסה המלה הואת משגגת המעתיק ובגדפס (שהוסיף המדפיס המנוסחי ע"פ כ"י אחד) הג"י בזמיתוק, וכן בפסיקתא הג"י בזמיתוק, והעירותי שם בהערה קמ"ה כ"ה בתנחומא (הגדפס) לו, ואלם בילקוט יתרו רמז רפ"ז ובילקוט תהלים רמז תשנ"ז ובכ"י אקספסרד הג"י בזמיתוק ופי' בשבועתם, שבעה תרגום נומי, וזוה תראה בפסיקתא רבתי פכ"א אמר ר' לוי גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שכל השבטים אינם עומדים בשבועתם בתומויהם, ושם של לוי עומד בתומיא כו', צבור שהיתה הגירסא בזמיתוק, ואחד רשם בלדו הפי' "בשבועתם" ואח"כ הוצא פנימה, וכן עומד בתומיא, וצ"ל בזמיתוק: (עד) כנגד מתנה הלויים, כי מוספר שבט לוי כ"ב אלף הוי: (עה) אמר ר' ינאי אם כן מהו, כן צ"ל גם בגדפס: (עו) כי גדול מעל שמים חסדך, בגדפס בטעות כי גדול עד שמים חסדך, והוא פסוק בתהלים מ יא, והכוונה אל הכתוב שלפניו כי דורש מלת מעל, וראיתי בדפוס מאמצנובה מוצא לנכון הכתוב כי גדול מעל שמים חסדך, רק בטעות על שמים במקום מעל: (עז) אעפ"י הקב"ה מעלה מן השמים לרקיע ומן שני לשלישי כו', וכ"ה בכ"י רומי וכ"י רח"ס, ובגדפס שהוסיף המאמצנובה אעפ"י מה הקב"ה עושה מוצא ענינים ומעלה מן שמים לרקיע השני וכן לכלם: (עה) אמר ר' אלעזר בן יעקב, בכ"י רומי ובכ"י רח"ס אמר ר' אלעזר בן יעקב, ובגדפס אמר ר' אלעזר, והמלת בן יעקב השמיים, ובדפוס מאמצנובה הגירסא אמר ר' אלעזר: וכו'

עד שמגעת לכסא הכבוד, (עפ) וכיצד הן עולין, הקב"ה מביא עננים והן מפרוין, שנאמר מי אלה כעב תעופינה (ישעי' ס ט), וכל אחד ואחד מן הצדיקים יש לו חופה בפני עצמו, שנאמר וברא ה' על [כל] מכון הר ציון ועל מקראיה [וגו'] כי על כבוד חופה] (ס ד ט), כיון שמגעת לכסא הכבוד, הקב"ה אומר להם אני ואתם נהלך בעולם, שנאמר והתהלכתי בתוכם (ויקרא טו יג), (ב) והקב"ה יושב באמצע והצדיקים מראין אותו באצבע, שנאמר ואמר ביום ההוא הנה אלהינו זה קיינו לו ויושיענו וגו' (ישעי' כה טו), ואומר כי זה אלהים אלהינו עולם ועד הוא ינהגנו על מות (מלכים מה טו), לפי שהאומות אומרים, ואמר אי אלהינו (דברים לג ז), לפיכך ישראל אומרים כי זה אלהים אלהינו [עולם ועד] הוא ינהגנו על מות: חסלת פרשת צו

פרשה שמיני

[א] ויהי ביום השמיני וגו' (ויקרא ט ט). (א) זש"ה שומר מצוה לא ידע דבר רע (קהלת ס ט), מי היה זה אהרן, שנאמר ומפתח אהל מועד לא תצאו שבעת ימים (ויקרא ט ג), ופתח אהל מועד תשבו יומם ולילה שבעת ימים (סס טס ל), אמר להם משה שמרו אבילות ימים שבעה, ושמרתם את משמרת ה' (ס), א"ל משה שמרו את משמרת ה', שכן שימר הקב"ה שבעת ימי אבילות, עד שלא הביא את המבול, ומנין שנתאבל, שנאמר וינחם ה' כי עשה את האדם בארץ [ויתעצב אל לבו] (בראשית וו), אין ויתעצב אלא אבל, שכן ברוד הוא אומר, (ב) [ותהי התשועה לאבל בכל העם כי] [ותהי התשועה ביום ההוא לאבל לכל העם כי שמע ביום ההוא לאמר] נעצב המלך על בנו (ש"ס יג ג), (ג) וכן עזרא אמר לישראל בשעה שהיו בוכים איש אל אחיו ואיש אל בנו, לבו אכלו משמנים ושתי ממתקים וגו' ואל תעצבו כי חדות ה' הוא מעוזכם (נחמיה ח י), לכך נאמר ויתעצב אל לבו, באותה שעה שימר הקב"ה שבעת ימי האבל, עד שלא הביא את המבול, שנאמר ויהי לשבעת הימים [ומי המבול היו על הארץ] (בראשית ז י), וכן משה אומר לאהרן הכהן ולבניו כשם שנתאבל הקב"ה על עולמו עד שלא הביא את המבול, כך שמרו את האבל עד שלא יגע בכם,

הערות ותקונים

(עפ) וכיצד הן עולין הקב"ה מביא עננים, כ"ה גם ככ"ו רומי ורח"ס ובדפוס וכיצד הן עולין עד שהעלין עולה התחתון אוכל וסוטה וישן, ומה שהקב"ה עושה מביא עננים והם מפרוים: (ב) והקב"ה יושב באמצע והצדיקים מראין אותו באצבע, נדפס בספוט והקב"ה יושב באמצע הצדיקים ומראין אותו באצבע, ז"ל והקב"ה יושב באמצע, והצדיקים מראין אותו באצבע, ועיין בתנחומא במדבר אות י"ו, ולא עוד אלא שמראין אותו באצבע, שנאמר כי זה אלהים אלהינו וגו'.

(א) זש"ה שומר מצוה, מובא בליקוט שמיני רמז תק"ב וזילקוט קהלת רמז אלף ע"ה בשם התנחומא. והמדפיס דפוס מאגסובה הוסיף גם פרשת שמיני מן התנחומא שלנו (מן אות א' עד סוף אות ו'), ובסוף סיים "כאן נשלמו הדושים מפנינים מה שמלאתי נוסף על הראשונים". ובסיום המאמר (סוף אות ו') אחר הוי עמוד וימודד ארץ ראה ויתר גוים כתוב עוד שלשה דברים נתקשה משה והראה לו הקב"ה וכו' וכ"ה בכל הדפוסים והכוונה כי בכה"ל אשר העתיק ממנו מנאל אחר הסיום ה"ל מאמר שלשה דברים נתקשה משה והראה לו הקב"ה, כמו שראה לפנינו בכה"ל ריש אות י"א, ובאשר בא המעתיק המאגסובי לזה המאמר קצר בלשונו וה"ל תיבת "וכו'", לפי שנמאל המאמר הזה בתנחומא הנדפס (אות ח') לכן לא ראה להכפיל הדברים. גם זאת לעיר כי המדפיסים האחרונים הלגיו המלות "כבר היו לעולמים" על אות ט' המתחיל ויהי ביום השמיני ר' תנחומא ור"ה רבה ור"ב בשם ר"א אמר וכו', ובאמת גם המאמר נדפס אות ז' המתחיל ילמדנו רבינו כמה בהטת עטורות יש בעולם, הוא ג"כ ישן, ונדפס בקאטשטאטינאל ודפוס ווילניא, וגם על זה סובבים המלות "כבר היו לעולמים". ועוד זאת עשו שהקדימו מאמר ילמדנו רבינו לפני המאמר ויהי ביום השמיני (אות ט'), ובדפוס מאגסובה הוא בהיפך אחר הסיום (מסוף אות י"ב) וישאם בכתנותם מתחיל המאמר ילמדנו רבינו. וגם זה לעיר כי בסוף המאמר (מאות ח') המסיים אמר להם הקב"ה כל מי שקיים יבא ויטול שכרה בדפוס ראשון דשם קאטשטאטינאל ודפוס ווילניא נמאל כך אמר להם הקב"ה כל מי שלא אכל בשר חזיר ושקלים ורמשים יבא ויטול שכרן, באותה שעה הם נוסעין אפוספין שלהן שנאמר אוכלי בשר החזיר השקץ והעכבר יחדו יסופו וגו' (ב) ותהי התשועה לאבל, תקנתי בפנים כמו שהוא בקרא, וגם בכ"ו רח"ס מובא בקרא בשמיני ממה שהוא לפנינו, ותהי התשועה ביום ההוא לאבל על ישראל כי אמר העם כי נעצב המלך על בנו, בכ"ו רומי מובא לנכון כמו שהוא בקרא, וזילקוט מובא רק סוף הכתוב כי נעצב המלך אל בנו, מלת כי יש למחוק ובמקום אל ז"ל על: (ג) וכן עזרא אמר, פסוק הוא בנחמיה, וספר נחמיה היה בקרא פירא:

היו משמרים ולא היו יודעים על מה משמרים, למה שומר מצוה לא ידע דבר רע ועת ומשפט ידע לב חכם (קהלת ח ב) :

[ב] [ישומר מצוה לא ידע דבר רע וגו']. זה משה שכבר א"ל הקב"ה ונועדתי שמה לבני ישראל ונקדש בכבודי (שמות כט מג), (ד) מתקדש אני שם בכבודי, והיה משה משמש בשבעת ימי המילואים, ומתיירא לומר שמא מדת הדין פוגעת בו, שנאמר ונקדש בכבודי, ולא עשה אלא אמר לאהרן שמרו אבלות שבעת ימים, שכך אמר לי הקב"ה כי כן צייתי, כיון ששמרו שבעת ימי האבל (ה) ובא יום השמיני נכנסו נדב ואביהוא להקריב, פגעה בהם מדת הדין ונשרפו, שנאמר ותצא אש מלפני ה' ותאכל אותם וימותו לפני ה' (ויקרא ג), בא משה ואמר לאהרן הוא אשר דבר ה' לאמר בקרובי אקדש (שם סג סד), (ו) והיכן דיבר במדבר סיני, ונועדתי שמה לבני ישראל ונקדש בכבודי (שמות כט מג), לכך נאמר שומר מצוה לא ידע דבר רע וגו' :

[ג] [ידי ביום השמיני וגו']. וז"ה אמרתי להוללים אל תהולו וגו' (סבלים עט פ), מהו אמרתי להוללים אל תהולו, (ז) למי שהוא מזמר במחולת מחנים, וכן הוא אומר לחול במחולות (ספטיס כא כג) : (ח) שאין השמחה ממתנת לאדם) אמרתי להוללים אל תהולו, למה לא מי ששמה היום שמח למחר, ולא מי שמיצר היום מיצר למחר, שאין שמחה ממתנת לאדם, וכן הוא אומר לשחוק אמרתי מהולל וגו' (קהלת ג ג), רצונך לידע שהרי שמחתו של הקב"ה לא המתינה, אימתי כשברא הקב"ה את עולמו היתה שמחה גדולה לפניו, שנאמר ישמח ה' במעשיו (סבלים קד נג), ואומר וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאוד (בראשית א ב), ללמדך שהיה הקב"ה מתנאה ומשתבח במעשיו, וצוה לאדם הראשון מצוה קלה ולא קיימה, מיד נתן לו (ט) אפופסין, שנאמר כי עפר אתה ואל עפר תשוב (שם ג יט), ובביכול לא המתין בשמחתו ואמר לא בראתי את הכל אלא בשביל האדם, ועכשיו הוא מת, מה הנאה יש לי, [ומה אם הקב"ה] לא המתין, בני אדם על אחת כמה וכמה, [לכך נאמר אמרתי להוללים אל תהולו] : אברהם כמה שמח, נתברך בעולם, ונתגדל והרג כמה מלכים, והקנה להקב"ה שמים וארץ, ונתן לו הקב"ה בן למאה שנה, ומל אותו, וגידלו, ולמך נאמר לו קח נא את בנך את יחידך וגו' והעלהו שם לעולה (שם כג ג), ועשה כהלך שלשה ימים, שנאמר ביום השלישי וגו' (שם עט ז), חזר מהר המוריה וקבר את שרה, לא מצא מקום לקבורה עד שקנה בארבע מאות שקל כסף, (י) ואחר כך קפצה עליו זקנה, (יא) ומה אם אברהם הצדיק כך, שאר בני אדם על אחת כמה וכמה : יצחק

הערות ותקונים

(ד) מתקדש אני שם בכבודי, זכ"י רומי מתקדש אני בני שהוא מכבדי, ונגדפס מתקדש אני שם במכבדי : (ה) ובה יום השמיני, זכ"י רומי ובה יום השביעי, ונוסף בלדו, שהוא שמיני למילואים, דיוס ראשון של המילואים לא היה כולל ז' ימי הישיבה, שלא היה לילו עמו, והכחזר אומר ופתח אהל מועד תשבו יומם וילילתם שבעת ימים, כן הוציר משה את אהרן ואלעזר ואיתמר אחר גויעת דבד ואביהוא שלא ללאת משחה אהל מועד עד הילנת שהוא ליל ס' מתחלת ימי המילואים" : (ו) והיכן דבר במדבר סיני, זכ"י רומי והיכן דבר דבר סיני ונועדתי שמה לבני ישראל ונקדש בכבודי, הוא אשר דבר ה' לאמר שומר מצוה לא ידע דבר רע ועת משפט ידע לב חכם זהו משה ויהי ביום השמיני קרא משה, וגם זכ"י רח"ס סייס כן, רק שם נאמר לכך שומר מצוה, ונגדפס אות א' שהוסף המדפיס ממנו משה נירסא אחרת, והיכן דבר במדבר סיני ונועדתי שמה לבני ישראל ונקדש בכבודי, וכן משה אמר לאהרן העת שאמר לי בקרובי אקדש חשבתי כי בי או כך יפגע, ועכשיו אני יודע כי הם גדולים ממני וממך, וידם אהרן, היה לו הדבר לנחמה, לכך נאמר שומר מצוה לא ידע דבר רע : (ז) למי שהוא מזמר במחולת מחנים, ז"ל כמחולת מחנים (שה"ש ז א), ודורס הוללים כמו חוללים שה"א וחי"ת מתחלפים, ועיין בפסיקתא פסקא אחרי מות, וע"ש בהערה כ"ז, גם עוד שם דף קע ע"א ובהערה כ"ג. וזכ"י רח"ס למי שהוא מזמר ביקול מחנים, ונגדפס אות ז' ויקרא המדפיס ממנו משה ויהי ביום השמיני, מהו אמרתי להוללים למה לפי שהוא מזמר במחולת המחנים, ז"ל מהו אמרתי להוללים למי שהוא מזמר במחולת המחנים, וזכ"י רומי חסר זה ומתחיל אמרתי להוללים אל תהולו למה לא מי ששמה היום כו' והוא המאמר שלאחריו : (ח) שאין השמחה ממתנת לאדם, הסגרת כי נשתרצב משורה שלאחריה, וכ"ה בשמות זכ"י רח"ס ונגדפס (הוספת המדפיס המנוכזי) : (ט) אפופסין. עיין פ' ויקרא הערה ס"ח : (י) ואח"כ קפצה עליו זקנה, זכ"י רח"ס סייס שאמר ואברהם זקן, עיין ז"מ פ"ז ע"ב שיהדרין ק"ז ע"ב ונגדפס טוב תולדות כו' ע"ב : (יא) ומה אם אברהם הצדיק כך. זכ"י רומי וזכ"י רח"ס הנירסא ומה

[לא המתין בשמחתו] (*יא) [אף הוא כמה שמח], מילטו הקב"ה מן החרב ומן (יב) [השרפה] [האש] [ובאנשי גרר] [וג] [והצילו מאנשי גרר], [יד] והודיע להם [פי היה ובאו הן אצלן], שנאמר ואבימלך הלך אליו מגרר [וגו] ויאמרו ראה ראינו כי היה ה' עמך [בראשית טו כח], ולא המתין בשמחתו, אלא ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראות (סג טו ב), ומה יצחק עולתו של הקב"ה כך, (טו) והרשעים על אחת כמה וכמה, [לכך נאמר אמרתי להוללים אל תהולו]: יעקב בכורו של הקב"ה, שנאמר בני בכורי ישראל (שמות ד כג), כמה שמח, ראה מולם, ומלאכי אלהים עולים ויורדים, [בראשית כח יג] ומבימים בו, והקב"ה עובד למעלה ממנו, שנאמר והנה ה' נצב עליו וגו' (שג יג). (טז) והלך אצל לבן וברח מפני עשו, ונעשה עבד ללבן עשרים שנה, ולסוף העשירי, והוליד בנים, וחזר בשלום, ופגע בעשו וניצול הימנו, ושילם את נדרו, ובסוף לא המתין בשמחתו, אלא ותצא דינה וגו' (סג לד ב), ובאתה לו צרת יוסף, ומה אם יעקב הצדיק, אדם שאמר לו הקב"ה אשר בך אתפאר, שנאמר ישראל אשר בך אתפאר (ישעי מט ג), לא המתין בשמחתו, הרשעים על אחת כמה וכמה, [לכך נאמר אמרתי להוללים אל תהולו]: יהושע כמה שמח, הרג שלשים ואחד מלכים, והנחיל לישראל את הארץ והילקה, ונתנו לו כל ישראל כתף, ואמרו כל איש אשר ימרה את פיך וגו' (יהושע ב ט), מה שלא זכה משה רבינו, ולא המתין בשמחתו, אלא מת בלא בנים, לכך נאמר אמרתי להוללים אל תהולו: עלי כמה שמחה שמח, שהיה מלך, ואב בית דין, וכהן גדול, שנאמר ולי [הכהן] יושב על הכסא על מזוזת היכל ה' (ש"א א ט), [יו] [ועלי הכהן שהיה כהן גדול יושב על הכסא שהיה מלך, על מזוזת היכל ה' שהיה אב בית דין], ולא המתין בשמחתו, אלא ויהי (בהזכירו) [בהזכור] את ארון (ה') [האלהים] ויפל מעל הכסא אהרונית וגו' (ש"ד יט), ומתו שני בניו הפני פנחס, ומה [הצדיקים] [עלי הצדיק] כך, הרשעים על אחת כמה וכמה, לכך נאמר אמרתי להוללים אל תהולו: אין אתה מוציא איש ואשה שראתה שמחות כאלישבע בת עמינדב [יח] [אשתו של אהרן, שנאמר ויקח אהרן את אלישבע בת עמינדב] [שמות ו כג], [יט] ראתה בעלה כהן גדול משמש בכהונה גדולה ונביא, ומושה אחי בעלה מלך ונביא, ובניה סגני כהונה, ואהיה נהשון ראש לכל שבטי ישראל, ולא המתינה בשמחתה, אלא נכנסו שני בניה להקריב קרבן, ותצא אש מלפני ה' ותאכל אותם וימותו לפני ה' [ויקרא יג], לכך נאמר אמרתי להוללים אל תהולו: וכן שלמה אמר לשחוק אמרתי מהולל [קל"ג ז ט], [כ] מעשה באחד [כא] מגדולי בבל, [כב] שהיה משיא את בנו, ועשה סעודה גדולה לחכמים, אמר לבנו עלה והבא לנו חבית יין פלונית מן העלייה, עלה לעלייה הכישו

הערות ותקונים

אם אנרכס ה'דיק לא המתין בשמחתו הרשעים על אחת כמה וכמה, לכך נאמר אמרתי להוללים אל תהולו: (*יא) אף הוא כמה שמח, תקנית כמו שהוא בכ"י רומי ורח"ס: (יב) ומן השרפה, תקנית ומן האש כמו שהוא בכ"י רומי וכ"י רח"ס, והמדפיס ממנוסובה השמים המלות ומן השרפה: (יג) והלילו מאנשי גרר, כן הוא בכ"י רומי ורח"ס: (יד) והודיע להם, והוספתי מי היה ובלו אלו כמו שהוא בכ"י רומי ורח"ס ובנדפס: (טו) והרשעים על אחת כמה וכמה, בכ"י רומי ורח"ס סיים, לכך נאמר אמרתי להוללים אל תהולו, וכן אלל יעקב, והוספתי כן בפנים: (טז) והלך אלל לבן כו'. בכ"י רומי ורח"ס הגי' והלך אלל לבן והוליד בנים והעשיר וזכ בשלום ושלם את נדרו ולבסוף לא המתין בשמחה: (יז) ועלי הכסן שהיה כהן גדול. הוספתי כמו שהוא בכ"י רומי ורח"ס ובנדפס, וכן הוא בלגדת בראשית פמ"ג: (יח) אשתו של אהרן. הוספתי כמו שהוא בכ"י רומי וכ"י רח"ס ובנדפס אות ז' שהוסף המדפיס ממנוסובה: (יט) ראתה בעלה כהן גדול, וכן הוא בפסיקתא פסקא אחרי מות (דף קע ע"א) והעירותי שם בהערה מ"ח ארבע שמחות כ"ה בקב"ר ותנחומא אחרי מות וילקוט, אלל בו"ר אחרי מות ובזבחים קב ע"א ובסדר עולם פ"ד חמש שמחות היתה אלישבע יתרה על צנת ישראל, יצמה מלך, אישה כהן גדול, זנה סגן [פירש"י אלעזר], בן זנה [פנחס] משוח מלחמה, ואחיה [נחשון] ש"א: (כ) מעשה בלחל, מוצא בפסיקתא אחרי מות (דף קס"ט ע"ב): (כא) מגדולי בבל, כ"ה בכ"י רומי, ובכ"י רח"ס מגדולי כבול, ובפסיקתא שם מגדולי הדור שהיו בצבל, והעירותי שם בהערה מ"א בכ"י כרמולי ובו"ר מגדולי כבול, גם בסיום המאמר הגי' שם ר' זכאי דמן כבול, ובכ"י אקספארד וקב"ר הגי' כמו בפסיקתא, ובתנחומא ריש שמיני (הא המאמר שלפנינו) הגי' מגדולי בבל, אך בפסוקים גם שם ר' זכאי דכבול: (כב) שהיה משיא את בנו, כן הוא גם בכ"י רומי ורח"ס, ובנדפס נוסף שהיה משיא את בנו וברביעי שלו, ובפסיקתא שם שהיה משיא את בנו ברביעי בשנת והעירותי שם הערה ע"ב בו"ר הגי' שהיה משיא את בנו וברביעי שלו זימן אורחים א"כ הכוונה שרביעי לשנת ימי המשתה עשה סעודה.

נחש בין החביות ומת, המתין אביו עם המסובין ושהה ולא בא, אמר אביו אעלה ואראה מה עשה בני, עלה אביו מצאו מושלך בין החביות מת, מה עשה אותו חסיד, המתין בעצמו עד שאכלו האורחין ושתי כל צרכן, כיון שנמרו אמר לברך ברכת התנים באתם על בני, ברכו עליו ברכת אבלים, להכניסו לחופה באתם, הכניסוהו לקבורה, (כג) עלה ר' זכאי דכבול, ואמר לשחוק אמרתי מהולל:

[ד] ויהי ביום השמיני. (כד) ושי"ה צדיק כתמר יפרח וגו' (תהלים כג יג), זה אהרן, שנאמר (ופרח) [והנה פרח] מטה אהרן (במדבר יז כג), כל האילנות נוטעין אותן והן עולין לעצמן, אבל התמרה הזו נוטעין אותה ומעלה שרשין מכל צדדיה, כך היה אהרן נטע ועלו שרשים, אלו בניו של אהרן, אלעזר בנו, פנחס בנו, אבישוע בנו (דס"א ו ג), צדיק כתמר יפרח, היכן נטע, שתולים בבית ה' (תהלים ע"ד), ומפתח אהל מועד לא תצאו (ויקרא ח ג), לכך נאמר ויהי ביום השמיני:

[ה] ויהי ביום השמיני קרא משה וגו']. (כו) אמרו רבותינו כל אותן הימים שהיה משה בסנה, אמר לו הקב"ה לך בשליחותי, והוא אומר שלה נא ביד תשלח (שמות ד יג), כך היום הראשון והשני, אמר לו הקב"ה אני מפתח אותך, ואתה אומר שלה, חייד אני פורעה לך, למחר כשיעשה את המשכן תהא סבור בעצמך שתשמש בכהונה גדולה, ואני אומר לך קרא לאהרן שישמש, לכך נאמר קרא משה לאהרן ולבניו. יש קריאה שהיא לשובע, [ויש קריאה לרעב, מנין לשובע] שנאמר וקראתי אל הדגן והרביתי אותו (יחזקאל לו ט), ולרעב מנין [שנאמר] קרא ה' לרעב וגו' (מ"ב ח ט), יש קריאה לגדולה, שנאמר קרא משה, א"ל משה כך אמר לי הקב"ה למנות אותך כהן גדול, אמר לו אהרן אתה ינעת במשכן, ואני נעשה כהן גדול, א"ל חייד אעפ"י שאתה נעשה כהן גדול כמו שאני נעשה, שכשם ששמחת לי בגדולתי, כך אני שמח לך בגדולתך, ואימתי שמח לו, בשעה שאמר לו הקב"ה, ועתה (לך) [לכה] ושלחך אל פרעה (שמות ג י), א"ל הקב"ה לך הדבר שמור, א"ל משה בי אדוני (ס"ד י), (כז) בייא אתה מעביר עלי, אחי גדול ממני, ואני הולך לפניו, א"ל הקב"ה [חייד] שאמרת כראוי, ואעפ"י כן וראך ושמה בלבנו (ס"ד). אמר ר' שמעון בן יוחי א"ל הקב"ה אותו הלב ששמח לגדולתי של אחיו, ונתנו אותם אננים טובים עליו, לפיכך כל אותן שבעת הימים שהיה משה עוסק במשכן, הוא היה זורק את הדם ומקטיר את החלבים, א"ל הקב"ה מה אתה סבור שתהיה כהן גדול, קרא לאהרן שישמש כהן גדול, לכך ויהי ביום השמיני קרא משה [לאהרן ולבניו ולזקני ישראל], ולכה אל זקני ישראל, בשביל לגדלו בפני הזקנים, א"ל הקב"ה קרא לזקנים ומנה אותם בפניהם, שלא יהו ישראל אומרים מעצמו נעשה כהן גדול, לפיכך ולזקני ישראל:

[ו] ויאמר אל אהרן קח לך עגל (ויקרא ט ג), למה לא נאמר לו פר אלא עגל, א"ל שעל ידי העגל (כח) נתפקקה הכהונה בידך, ועל ידי העגל היא מתנוססת בידך, ולא עוד אלא שלא יהו ישראל אומרים יש להם עונות ממועשה העגל, לפיכך אמר הם יקייבו עגל, שנאמר ואל בני ישראל תדבר לאמר קחו שעיר עזים לחטאת ועגל וגו' (ס"ט א), כדי שידעו שנתכפר להם על מועשה העגל, אמר להם הקב"ה בעולם הזה נתכפר להם על ידי קרבנות, ולעולם הבא אני מוחל עונותיהם שלא בקרבן, שנאמר אנכי אנכי הוא מוחה פשעיך למעני והמאתיך לא אזכור (ישעיה מג כב):

[ז] וידבר ה' אל אהרן [לאמר] יין ושכר אל תשת (ויקרא י ט). למה הוא מצווה על היין, שכל השותה יין, חבורות ופצעים ובושה והרפה באות עליו, (כט) ורוח הקדש

הערות ותקונים

זלפי ג' הפסיקתא נקט לשון זה ע"פ המסנה ריש כתובות בתולה נשאת ליום הרביעי: (כג) עלה ר' זכאי דכבול, בפסיקתא עגל ר' זכאי דכבול [כ"ג דכבול] ואספיד עליו לשחוק אמרתי מהולל, וכו"ר הפסיד עליו ר' זכאי דמן כבול: (כד) זש"ה צדיק כתמר יפרח, מובא צילקוט תהלים רמז תתמ"ה בשם התנחומא: (כה) ומפתח אהל מועד לא תצאו, כן הוא גם בכ"ר רח"ס ונגדפס וצילקוט, אבל בכ"י רומי מובא הכתוב ופתח אהל מועד תשבו יומם וילנה וגו' (ויקרא ח לה): (כו) אמרו רבותינו, בכ"י רומי וכ"ר רח"ס אמרו דבותינו משום ר' שמואל בר נחמני: (כז) בייא את מעביר עלי, בכ"י רומי הגיח המעתיק מקום פטוי, ונגדפס חסרה המלה בייא, וככ"ר רח"ס בייא אתה מעביר והיא המלה אע"פ על ועוות דין, עיין ערוך השלם ערך בייא: (כח) נתפקקה הכהונה, עיין ערוך ערך פקה: (כט) ורוח הקדש נוחת, בכ"י רומי וכ"ר רח"ס

צווחת למי אוי למי אבוי למי מדנים למי שיה למי פצעים חנם למי הכלילות עינים
 למאחרים על היין, אל תרא יין כי יתאדם, אחריתו כנחש ישך, עיניך יראו זרות,
 (ל) והיית כשוכב בלב ים, הכוני בל הליתי (משלי כג כג לד לה), (לא) למי אוי
 למי אבוי, (לב) על מי הם אומרים ווי, למי מדנים] על מי הן אומרות [שהן בעלי]
 [שהוא בעל] מריבות, [למי שיה] ועל מי הן מסיחין, (למי הן מסיחין) למי פצעים
 חנם, למי [הם אומרים] שיש בפניו בפרות, [למי הכלילות עינים] ועל מי הן אומרות
 שענינו עכורות ואדומות מן היין, על מי הן אומרות כל הרעות הללו, למאחרים על
 היין. אל תרא יין כי יתאדם, (לג) אחריתו דם, נאה מבחין, ורע מבפנים, ורא
 תאמר שהוא יפה מבפנים כמו שהוא [נראה] טבחין, כי יתן בכוס עינו (משלי סג לה),
 (לד) בכיס כתיב, השכור נתן עינו בכוס, והחנווני בכיס: ד"א כי יתן בכוס עינו,
 רואה את חבירו שותה ואומר מוזג לי ואני אשתה, ושותה (לה) ומתקלקל בריעי
 ובמימי רגלים. (לו) יתהלך במישרים, סופו למכור את כל חפצי ביתו, ואת כל כלי
 תשמישו, (וישתמש) [וישתיר] בלא בנד, ובלא כלי תשמישי הבית, (ובלי כלי) [ובלא
 כלום] ומן הכל יתהלך במישור: (לו) ד"א יתהלך במישרים, סוף שהוא מתיר את
 העבירות, (לח) ועושה אותן [מישור כהפקר] [הפקר כמישור] משיה עם האשה בשוק,
 מנבל את פיו, ואומר דברים רעים בשכרות, ואינו מתבייש, לפי שנמלטלה דעתו,
 ואינו יודע מהו אומר ומהו עושה. אחריתו כנחש ישך, הנחש הזה נושך לאדם ואינו
 מרגיש לשעה, ומושוא הולך לביתו המכה מתחלחלת בו. אחריתו כנחש ישך, ודאי
 כנחש, מה הנחש קלל האדמה בשבילו, שנאמר ארורה האדמה בעבורך (בראשית ג י),
 (לט) כך היין נתקלל שלישו של עולם בשבילו, שנאמר וייקץ נח מיינו וגו' [ויאמר
 ארור כנען] (סג סד כה), הוי אחריתו כנחש ישך. עיניך יראו זרות (משלי כג לד לה), ראה מה
 היין גורם למי ששותה אותו, גרם לו לעבוד ע"ז, ואומר גם אלה ביין שגו ובשכר תעו
 (ישעיה נח ז), (מ) מה (תעו) [אלה שאמרו] אלה אלהיך ישראל (שמות לד ז), שנאמר וישב
 העם לאכול ושתו ויקומו (לשחק) [לצחק] (סג סד ו), מתוך היין אמרו אלה אלהיך
 ישראל. ולבך ידבר תהפוכות (משלי סג לה), (מא) שגורם לארבעה דברים ע"ז וגילוי עריות
 ושפיכות דמים ולשון הרע, ראה כמה היין קשה, וכתיב ואף כי היין בוגד וגו'
 (מקדוק ג ט), וכתיב לץ יהיר זד שמו (משלי כא כד), ואין זד אלא ע"ז, שנאמר גערת

הערות ותקונים

טספ, על ידי שלמה: (ל) והיית כשוכב בלב ים, כנדפס את ה' הביא אחר הפסוק הזה, וכל אותו ענין
 ר"ל וגם הכתוב שלאחריו: (לא) למי אוי למי אבוי, הלשון משונש גם ככ" רומי ורח"ס ונדפס, וכאשר
 תקתיו בפנים כן הוא לנכון, ונמצא גם מתוקן בילקוט סס: (לב) על מי הם אומרים, מוצא בילקוט משלי
 רמו תקת"ס בשם התנחומא: (לג) אחריתו דם, וכן הוא ככ" רומי ורח"ס ונדפס, ובילקוט שם בשמות
 אחרים אומרים דם, וז"ל אחריתו דם, ודרש יתאלס אחריתו דם: (לד) בכיס כתיב כו', עיין וי"ר ריש
 פי"ג במ"ר פי" אס"ר פי"ה מדרש משלי פכ"ג, וכן הביא רש"י בפירושו למשלי סס: (לה) ומתקלקל צריעי
 כן הוא גם ככ" רומי וכ" רח"ס ובילקוט. ונדפס ומתלכלך צריעי: (לו) יתהלך במישרים כו' ובכתיב ריקה
 מן הכל, דרש מישרים לשון מישור ר"ל מקום פנוי, ובכ" רומי רשם בלדו יתהלך במישרים, כי הוא משפע
 [ז"ל משמט] לשון שוירים: (לז) ד"א יתהלך במישרים, סוף שהוא מתיר את העבירות, וכן הוא כנדפס
 וככ" רומי ורח"ס ד"א יתהלך במישרים, מי שהוא שותה יתהלך במישרים שמה יתהלך במישרים? אלא שהוא
 מתיר את העריות, ובמדרש במ"ר פי" אה ז' איתא יתהלך במישרים שנוטלים כל מה אשר להם ושוארים
 בתיהם כמישור, ד"א ששויס בהם כל הישר בעיניו, ד"א שכל גזילות שנוזין לישראל אין חושבין עלמן עון
 אלא חושבין מה ששויין להם מן היושר, ועיין עוד שם את ג' ד"א יתהלך במישרים סוף שהוא מתיר את
 העבירות כו' ע"ש: (לח) ועושה אותן הפקר כמישור, כן תקתיו, וכן הוא כנדפס ובמדרש במ"ר שם את
 ג', וזה כוון רש"י ז"ל משלי (כג לה) יתהלך במישרים המרבה שכרות כל עבירות דומות לו למישור כל
 הדרכים ישרים בעיניו: (לט) כך היין נתקלל שלישו של עולם בשבילו שנאמר וייקץ נח וגו', הוספתי כפוק
 שלאחריו ויאמר ארור כנען, והכוונה אל הם, וכך איתא במדרש במ"ר פי" אה ז' כן נח ע"י יין נתקלל בנו
 שלישי של עולם שנאמר וייקץ נח מיינו וגו' ארור כנען זה היה חס שהיה בנו שלישי, והוא נקרא אבי כנען,
 ועיין מדרש לקח טוב (בראשית ט כה): (מ) מה תעו, תקתיו מה אלה, ר"ל דרש מלת אלה ציין שגו,
 ועל זה הביא שאמרו אלה אלהיך, וכ"ה בילקוט משלי סס: (מא) שגורם לארבעה דברים, ככ" רומי את

זדים ארורים (תהלים ק"ט כ"ה), ואין זדים אלא גילוי עריות, שנאמר אלהים זדים קמו עלי וגו' (שם פ"ד), ואומר גם מזדים חשוך עבדך (שם י"ד). (מב) ושותה ושונה ורואה את כל העולם כספינה, שנאמר והיית כשוכב בלב ים (משלי כ"ד), כשהוא שוכב מכין אותו ואינו חושש, שנאמר הכוני בל חליתי הלמוני בל ידעתי (שם ש"ג). והוא אינו יודע ואינו מתבייש ומגלה את עצמו, ואחר כך חוזר ומבקשו. [שנאמר] מתי אקיין אוסיף אבקשנו עוד (שם): (ישעיה אמר) ראה מה אחרית רעה של שותי יין (ישעיה אמר) הוי משכימי בבוקר שכר ידרופו מאחרי בנשף יין ידליקם (ישעיה ה"ה), אמר הקב"ה הואיל וכן היין גורם, בדין הוא שאצוה את הכהנים שלא יהו שותין יין (אמר הקב"ה לפני, הוי יין ושכר אל תשת: שלמה אמר אל תהי בסובאי יין (משלי כ"ג), (מג) אל תגרום לעצמך לשתות שבעים, ותראה פני שבעים, ותבא לידי מיתה, יו"ד יו"ד עשרים ו' חמשים, הרי שבעים, ותראה פני שבעים סנהדרין, ותגרום מיתה לעצמך, ראה מה כתיב, כי יהיה לאיש בן סורר ומורה וגו' ותפשו בו אביו ואמו וגו' (דברים כ"ו י"ט), והדין נעשה בו ורגמוהו [כל אנשי עירו באבנים ומת], למה שהוא זולל וסובא, ושלמה אמר אל תהי בסובאי יין בזוללי בשר, (מד) שלא תגרום לך סקילה חמורה שבמיתות: (מה) אמר ר' יהודה הלוי בר שלום בלשון עברי שמו יין, ובלשון ארמי שמו חמר, הח"ר בנימטריא רמ"ה, כנגד אברים שבאדם היין נכנס בכל אבר ואבר, והגוף מתרשל והדעת מטולטלת, נכנס היין הדעת יצאה, וכן שנה ר' אלעזר הקפר, (מו) נכנס יין שהוא שבעים, ויצא סוד שהוא שבעים, לכך נצטוו כהן גדול שלא ישתה יין בשעת העבודה שלא תלטל דעתו שהוא משמר את התורה (ומשמר את העבודה) ואת הדעת, שנאמר תורת אמת היתה ביהו ועולה לא נמצא בשפתיו (מלאכי ב' ו'), ואומר כי שפתי כהן ישמרו דעת (שם ש"ז), לכך הקב"ה מצוה לאהרן יין ושכר אל תשת וגו', ולא את עצמך אלא לבניך אתך ולא] תהא סבור שמא לשעבר תחילה צייתי אתכם בזמן שבית המקדש קיים, ואתם משמשין בו, שנאמר בבואכם אל אהל מועד וגו', [אלא] אף לעולם שמרו עצמכם מן היין שנאמר חוקת עולם לדורותיכם, לפיכך שמרו את עצמכם מן היין, שהיין סימן קללה, (מו) נח מה כתיב בו, וישת מן היין וישכר (בראשית ט"ג), מה כתיב ויאמר ארור כנען (שם ש"ג), לפיכך יין ושכר אל תשת:

[ח] וכן אתה מוצא עשרת השבמים לא גזו אלא מתוך היין, ראה מהו אומר (מה) הוי השאננים בציצין (עמוס ו'), שהיו יושבין בהיכלי עוגג בשלוה, והבוטחים בהר שומרון (שם), (מט) שהיו יושבין לבטח [בסכסטי], נקובי ראשית הגוים ובאו להם בית

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י מ

גורם לעצמך לעבור על ד' דברים, וכן רח"ם את גורם לעצמך לזוא לדי ד' דברים: (מב) ושותה ושונה, נדפס אות ה' בטעות ושונה: (מג) שלא תגרום לעצמך, מוצא בילקום משלי רמז תתק"ס ד"ה אל תהי בסובאי יין: (מד) שלא תגרום לך סקילה חמורה שבמיתות, ככ"י רומי וכ"י רח"ם שלא תגרום לעצמך מיתה על כן עתה וסכל: (מה) אמר ר' יהודה הלוי בר שלום, מוצא בילקום שמיני רמז תתק"ח בשם המנחמה, ואחר הסיום שמרו עצמכם מן היין השמים כל המאמר שלאחריו והציג אמר ישעיה נוחה על היין מאמר מן סוף אות ט': (מו) נכנס יין ילא סוד, סנהדרין דף לח: (מז) נח מה כתיב בו וישת מן היין ושכר מה כתיב ויאמר ארור כנען, ככ"י רומי ורח"ם הג' נח מה כתיב בו וישת מן היין ושכר חס ורואה אותו מגולה לפיכך אמר ארור כנען, ובנדפס מה אמר לו קלל את צמ, שנאמר ויאמר ארור כנען: (מח) הוי השאננים ציצין שהיו יושבין בהיכלי עוגג בשלוה, צו"ר פ"ה אות ג' וצמ"ר פ"ה אות ג' דורש הוי השאננים ציצין זה שבט יהודה וצימין שהיו מסובין בהיכלי עוגג, והבוטחים בהר שומרון אלו עשרת השבטים: (כט) שהיו יושבין לנצח בסכסטי, מלת בסכסטי הוספתו, וככ"י רומי בטעות בסכסטי צ"ל בסכסטי, וככ"י רח"ם שמהם ג"כ המלה הוצא כמו ככ"י אקספארד שלפינו, ומגלה גם בנדפס אות ה' (אשר הוסף המדפיס ממנו) ע"פ כ"י אחד), והמלה שם ג"כ בטעות בדפוס מאנכובה שהיו יושבין לנצח בסכסטי (כמו ככ"י רומי), ווסף שם „שותין ומשתכרין“ והוא מיותר, ולא נמצא לא ככ"י שלפנינו ולא ככ"י רומי ורח"ם, ווסף בטעות ממאמר שלאחריו במדרש צמ"ר שם, ובדפוסים אחרונים מהמנחמה הציגו בסכסטי לנכון, וכן המלה לנכון במדרש צמ"ר פ"ה אות ג' שיושבין לנצח בסכסטי, ובמדרש יו"ר פ"ה אות ג' שם השמינו המעתיקים או המדפיסים. ולא נמצא ג"כ בילקום עמוס רמז תקמ"ה בשם יו"ר, ושומרון היתה נקראת סכסטי כמ"ס המוספי בערך פוסקי, ארדוס המלך צנה עיר שומרון החרבה ויקרא לה סכסטי Sebaste לכבוד קיסר אנטוניוס אשר היונים קראים

ישראל (עמ"ס ו' א), (ג) כיצד אומות העולם יושבין [ומשיחין] ואומרין מי גבור בישראל, והן אומרין שמשון, וחזרין ואומרין מי גבור בגוים, ואומרין גלית, שכתוב בו גבהו שש אמות וזרת (ש"א י"ד), (נא) (ואלו משכימין) [ואלו לאלו מסכימין] ואומרין שמשון גבור בישראל, הוי נקובי ראשית הגוים. וחזרין ואומרין מי עשיר באומות העולם, ואומרין (גב) [אנדריינוס] [אדריינוס], (נג) ומי עשיר בישראל ואומרין שלמה, שכתוב בו ויתן המלך את הכסף [בירושלים כאבנים] (מ"א י"ז). בא וראה כל שבט ושבט (גד) היה לו מיומם בפני עצמו, כיון שהיה מבקש לילך למיומם שלו, (נה) היה נוטל עדרו עמו, כדי שיהא אוכל מן צאנו פטומין, שנאמר ואוכלים כרים מצאן וגו' [השותים במזרקו יין] (עמ"ס ו' א), מה סופן, לכן עתה יגלו בראש גולים (ש"ס ט"ז), למה על ידי שהיו להוטיין אחר היין, לפיכך מזהיר לאהרן יין ושכר אל תשת:

[ט] אשרי אדם שאינו להוט אחר היין, שכן אתה מוצא בבני יהונדב בן רכב, שצוה להם אביהם ואמר להם שלא לשתות יין, ומה ראה שלא לשתות יין, אלא שמע ירמיה מתנבא שבית המקדש חרב, אמר להם היו מתאבלים מעבשיו, בית לא תבנו [וזרע לא תזרעו] וכרם לא תמעו ולא יהיה לכם, כי באהלים תשבו כל (ימי חייכם) [ימיכם] (ויש"ס ל"ז), ושמרו מצות אביהם, כיון שהיה ירמיה מתנבא לישראל לומר להם עשו תשובה, ולא היו עושין, אמר הקב"ה לירמיה אתה אומר להם עשו תשובה ואינן עושין, ובניו של יונדב בן רכב מצוה קלה צוה להם אביהם והן משמרין אותה, ואני אומר לישראל עשו תשובה ואינן שומרין, שנאמר הוקם את (דבר) [דברי] (יונדב) [יהונדב] בן רכב אשר צוה את בניו לבלתי שתות יין, ולא שתו עד היום הזה, (נו) כי (שמרו) [שמעו] את מצות אביהם, ואנכי דברתי (לכם) [אליכם] השכם (והערב) [ודבר] ולא שמעתם [אלי] (ש"ס ט"ז), מה כתיב שם, אמר הקב"ה לירמיה, אמור להם חייכם הואיל ושמתם את המצוה הזו, שאין משפחותיכם פוסקת מלפני לעולם, שכן כתיב לכן כה אמר ה' [צבאות אלהי ישראל] לא יכרת איש ליהונדב בן רכב (עוד) [עומד] לפני כל הימים (ש"ס ט"ז), לכן הוא מזהיר על היין יין ושכר אל תשת. אמר ישעיה צווחה על היין בחוצות ערבה כל שמחה (ישעיה כ"א), מהו ערבה כל שמחה, חשכה כל שמחה, כד"א ויהי ערב (נבאש"ס א' ב), (נו) (שבת) [גלה] מישוש הארץ (ישעיה ט"ז), ששבתה ציון, שכתב בה יפה נוף מישוש כל הארץ (תהלים מ"ג), אמר הקב"ה לישראל בעולם הזה היין סימן קללה, אבל לעולם הבא אני אעשה אותו עמים, שנאמר והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסיס וגו' (ויאל' ד' י"א):

[י] וידבר ה' אל משה ואל אהרן לאמר, דברו אל בני ישראל לאמר, זאת ההיה אשר תאכלו וגו' (ויקרא י"א ב), (נח) (כתיב) [זש"ה] עמד וימודד ארץ וגו'

הערות ותקונים

קראים לו סווסקוס σαβαστος ועסע מלה זו איש נכבד ראוי שיסתחוו אחרים לו: (ג) כיול או"ה יושבין ואומרין מי גבור כו', עיין בוי"ר פ"ה אות ז' שינוי לשון ובהרחבת דברים: (נא) ואלו משכימין, תקנתי ואלו לאלו מסכימין כמו שהוא בכ"י רומי ורח"ס, ובמקום ואומרין בני" שס לומר, ובנדפס נשמט זה: (גב) אנדריינוס, תקנתי אדריינוס, וכ"ה לנכון בכ"י רומי ורח"ס ובנדפס, ועיין פקדי הערה י"ט: (גג) ומי עשיר בישראל ואומרין שלמה, בכ"י רומי ובנדפס ומי עשיר בישראל שלמה והן אומרין שלמה ומסכימין אלו לומר שלמה עשיר שכתבו זו ויתן שלמה את הכסף בירושלים כאבנים, אולם בכ"י רח"ס הגי' יותר נכונה מי עשיר בישראל קרה ומסכימין אלו לאלו לומר שלמה עשיר שכתבו זו ויתן שלמה וגו', ועיין בוי"ר פ"ה אות ג' ובמ"ר פ"י אות ג': (גד) היה לו מיומם, וכל"ה בכ"י רח"ס, וכל"ה מיומם וכן הוא לנכון בכ"י רומי גם בנדפס, וגם במדרש במ"ר פ"י אות ג' כל שבט ושבט היה מיומם בפני עצמו, המ"כ בילקוט ובוי"ר לא גרס ליה, גם לא מאלתי ולא שמעתי פירוש ולפי הענין הוא יוס סוב כעין זבח משפחה עכ"ל. אולם ראה צטרך ערך מיומם ובערך ממם ופי' בלשון רומי mimus לך אשר עושה עצמו כאחר ללעוג עליו, ע"ה בהערת הרמ"ל: (גה) היה נוטל עדרו עמו, וכ"ה בכ"י רומי ובנדפס, ובכ"י רח"ס בטעות היה נוטל עדרו עמו: (גי) כי שמעו את מלות אביהם, וכן בכ"י רומי, וכן הוא נקרא, וכן להלן עוד לפני כל הימים גם בכ"י רומי כן, ובקרא כתיב עומד לפני כל הימים: (גז) שבת משוש הארץ, וכ"ה בכ"י רומי ורח"ס אשר נוסף גם מלת, כל"ה שבת משוש כל הארץ, וכן בנדפס הביא שבת משוש הארץ, וכן בילקוט שמיני רמז תקכ"ה הביא המאמר בשם התנחומא וכל"ה בלשון שבת משוש הארץ, ובקרא כתיב גלה משוש הארץ, וכן תקנתי: (נח) כתיב עמד וימודד ארץ, תקנתי זש"ה כמו שהוא בכ"י רומי ובכ"י רח"ס

יגו' (מקוק ג ו), מהו עמד וימודד ארץ, אלא בשעה שבקש הקב"ה ליתן את התורה עמד וימדד את הארץ, (נב) ונתן את התורה בפרהסיא במדבר, לכך עמד וימודד ארץ: (ס) ד"א עמד וימודד ארץ. שבקש להחזיר את העולם למדידות מימיו, כשלא בקשו האומות לקבל את התורה, אילולי ישראל שקבלוה היה העולם חוזר למדידות מימיו, כד"א מי מודד בשעלו מים (ישעיה ס ו), ומשם נמלו הגוים (סא) אפרופין שלהם, ראה ויתר גוים (מקוק סס), מה יראה ושקמה (תהלים עו ט). ויחנן דמס (ש"ז ז' עממין) היתיר*, (סג) שנאמר והגוים הרוב יחרבו (ישעיה ס יג), (סד) ר' שמעון בן יוחי אומר (התיר דמס) (ש"ז ז' עממין) ונכסיהון (אילולי, כענין שנאמר לתור את הארץ] (במדבר יג עז), ר' אחא אמר הקפיצן לגיהנם, שנאמר לנתר בהם על הארץ (ויקרא יא כא), ר' הונא דציפורי אמר התיר (סח) (זוביאות) (זוביאות) שלהם, כענין שנאמר מוסר מלכים פתח [ויאסור אזור במתניהם] (איוב יב יח), ר' תנחום בן חנניאל אמר התיר להם את האסורים את השקצים ואת הרמשים, למה הדבר דומה לרופא שהלך לבקר שני חולים, ראה אחד מהן שהיה בסכנה, אמר לבני ביתו תנו לו לאכול כל מה שהוא מבקש, ראה את האחד שהיה חוזר לחיים, אמר לבני ביתו כך וכך מאכל יאכל, כך וכך מאכל לא יאכל, אמרו לו לרופא מה ראית בין זה לזה [שלוה שהוא בסכנה אמרת יאכל כל מה שהוא מבקש, וזה שהוא לחיים אמרת לו כך וכך יאכל כך וכך לא יאכל], אמר להם הרופא, לזה שאיתי שהוא למיתה, אמרתו תנו לו שהוא למיתה, [אבל זה שיש בו לחיים ישמור את עצמו], (סו) וכך הקב"ה התיר לגוים עובדי כוכבים שקצים ורמשים ואת כל העבירות לפי שהן לגיהנם, אבל לישראל שהם לחיי גן עדן, אמר להם (והייתם קדושים כי קדוש אני) אל תשקצו את נפשותיכם (ויקרא יא מג), (והייתם קדושים כי קדוש אני] (סס סס מד), את זה תאכלו ואת זה לא תאכלו, למה שהן חיים, שנאמר ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כלכם היום (דברים ז ד), הוי עמד וימודד ארץ וגו':

[יא] זאת החיה אשר תאכלו]. (סז) שלשה דברים נתקשה משה, מעשה המנורה, והירח, והשרצים. מעשה המנורה כיצד, בשעה שעלה משה היה הקב"ה מראה לו בהר הירק יעשה את המשכן, כיון שהראה לו מעשה המנורה נתקשה בו משה, א"ל הקב"ה הרי אני עושה אותה לפניך, מה עשה הקב"ה, הראה לו איש לבנה [אש אדומה], אש שחורה, אש ירוקה, ועשה מהן את המנורה, נביעה כפתוריה וברחיה וששת הקנים, ואומר לו זה מעשה המנורה (במדבר ט ד), שתקב"ה מראה לו

הערות ותקונים *

ובגלפס (נב) ונתן את התורה בפרהסיא במדבר, עיין מילתא יתרו מסכתא דבחדש פדשה ח' נתנה תורה דיומס פרהסיא במקום הפקר, ועיין ילקוט תהלים רמז תש"י נתנה תורה לישראל בפרהסיא במקום הפקר: (ס) ד"א עמד וימודד ארץ, מובא בילקוט חבקוק רמז תקס"ג בשם התנחומא, ובגלפס אות ו' חסרים המלות ד"א עמד וימודד ארץ: (סא) איפוספין, עיין ויקרא הערה ס"ח: (סב) אמר ר' אבה בר כהנא עד ר' תנחום בן חנניאל אמר השמיים המדפים ממנוזבה בהוספתו שהוסף אל התנחומא ע"פ כ"י אחד שהיה לפניו: (סג) שנאמר והגוים חרבו יחרבו, בילקוט ישעיה רמז תק"ג הביא בשם הילמדנו והגוים חרבו יחרבו מחורב יחרבו שנטלו איפוספין שלא קבלו את התורה מהר חורב: (סד) רשב"י אמר התיר דמס ונכסין, בכ"י רומי וכ"י רח"ס הגי' ל"א ראה ויתר גוים התיר דמס ונכסין, וזה מיותר כי הוא הוא המאמר מ"ל אבה בר כהנא, וא"כ כ"י מנאל בכ"י רומי ורח"ס רשב"י אומר אילולי, כענין שנאמר לתור את הארץ, וכן תקתי בפנים, וכ"י שני של אקספארד רשב"י אומר יילן, וכ"י רומי שם הגי' אילולי, ונרשם שם בלדו "פי' מרגלים", כן הוא בלשון ארמי, תרגום מרגלים אהס אילולי אהן, ויתורו ויאלנו, לתור לאללל: (סה) זוביאות תקתי זוביאות, ומנאל לנכון בכ"י שני של אקספארד וכ"י רומי ורח"ס, ופי' זוביאות תגורות, ומנאל זינית ורומית זונה זונה, וכן איתא שם, אמר הקב"ה התרתי לגוים את האסורים שאין בהן לחיים [שנאמר] וסיו עמי משרפות סיד קנים כסוחים בלש יתו (ישעיה לג יג), אבל ישראל שיש בהם לחיים [שנאמר] חיים כלכם היום, לכך הזכרתי אותם שלא יאכלו דברים עמא"ס אלא מה שאני מורה אתכם זאת החיה אשר תאכלו. ע"כ: (סז) שלשה דברים נתקשה משה, בגלפס אות ו' אחר הפסוק הוי עמד וימודד ארץ ראה ויתר גוים, נאמר שלשה דברים נתקשה משה והראה לו הקב"ה וכו'. והעירותי לעיל באת' א' כי המדפיס דפוס מאתמוס הוסף אות ח' עד סוף אות ו' מן התנחומא כ"י שלו, ובמאמר הזה פסק את דבריו וסיים במלת "וכו", כי ראה

באצבע, ואעפ"י כן נתקשה, מה עשה הקב"ה חקקה על ידו, אמר לו רד ועשה כשם שחקקתיה על ירך, שנאמר וראה ועשה (כתבניותם) [בתבניותם] (שמות כה מ), ומנין שחקקה על ידו, שנאמר וישלח תבנית יד (ויחוקל ח ג), ואין תבנית אלא מעשה המנורה שנאמר וראה ועשה (כתבניותם) [בתבניותם] וגו', ואעפ"י כן נתקשה ואמר מקשה [תיעשה המנורה] (שמות כה נא), מה קשה היא לעשותה, א"ל הקב"ה השלך את הזהב לאש והיא תיעשה מאליה, שנאמר מקשה תיעשה המנורה [תיעשה כתיב] מעצמה תיעשה: הירח מנין, ויאמר ה' אל משה ואל אהרן בארץ מצרים לאמר החודש הזה (סג יב ב ג), (סח) כזה ראה וקדש, הראה לו באצבע החודש הזה: בשרצים מנין, שנאמר וזה לכם השמא [בשרץ השורץ על הארץ] (ויקרא יא כט), (סט) תפש הקב"ה כל מין ומין והראה לו למשה, ואמר לו זה תאכל וזה לא תאכל, [שנאמר] (זה) [זאת] ההיה אשר תאכלו וגו' אך את זה לא תאכלו] (שס טז ז ד), (ע) ואל תתמה על הדבר, שהרי הראה הקב"ה לאדם הראשון כל בריות וקרא שמות, לאחר שקרא לכורץ שמות, א"ל הקב"ה ואני מה שמי, א"ל ה' (עא) הוא שמהכתוב אומר אני ה' הוא שמי (ישעי מ כ ט), [זה שמי שקרא לי אדם הבראשון], הוא שמי שהתבנית בניו ובין בריותיו, ומה אדם הראשון העביר הקב"ה את הבריות לפניו, משה שהיה הקב"ה מבקש להזהיר את ישראל על הטומאות ועל המהרות אתה תמה שהראה לו ואמר לו (עב) זאת (תאכלו וזאת לא תאכלו) [ההיה אשר תאכלו]: (עג) (שא"ל)

[יב] [זאת ההיה אשר תאכלו. א"ל] הקב"ה הזהיר ישראל שלא יאכלו דברים רעים, שלא יטעך יצרך לומר (עד) כי דברים טובים אמר הקב"ה לישראל, אמר הקב"ה (עה) כל מה שאסרתי לך התרתי לך כנגדו, אסרתי לך דם נדה, התרתי לך

הערות ותקונים

כי זה כבר נמלא בתחומא הגדפס אות ח', ועיין פסיקתא דרב כהנא פסקא החודש תני רשב"י בג' דברים נתקשה משה והראה לו הקב"ה באצבע, והעירוני סס בזהרה ר"ה כן הוא בפסיקתא רבתי פס"ו ובתנחומא שמיני פ' זאת החיה (אות ח') ובמכילתא פ' בא ריש פ"א, ובש"ס מנחות כ"ט ע"א אף בשס נוסף וי"א אף הלכות שחיטה שנאמר וזה אשר תעשה על המזבח, ועיין ספרי פ' בהעלתך בפסוק וזה מעשה המנורה, ובשמ"ר פס"ו ד"ל החודש הזה לכם זה אחד מד' דברים שהראה הקב"ה למשה לפי שהיה משה מתקשה בכן וכו', וחושב סס בראשונה מעשה שמן המשחה אשר איננו במקומות הכלל, ובמדרש צמר פס"ו ריש פ' בהעלתך מונה ג' רק ג' דברים, אף תחת אשר לפנינו שרשים שנאמר וזה לכם הסמא, הגי' סס וכן בפרסות [ג"ל בפרסות] בהמה עמאה וטבורה זאת החיה אשר תאכלו את זה לא תאכלו והראה באצבע, ובתנחומא פרשת שמיני הנוסחא השרשים מנין שנאמר וזה לכם הסמא בשרץ השורץ על הארץ, תפס הקב"ה כל מין ומין והראה לו למשה ואל"ז זה אכול וזה לא תאכל שנאמר זאת החיה אשר תאכלו וזה אשר לא תאכלו, ולפי זה מיושבת קושיית התוס' מנחות כט ע"א ד"ה שלשה שהוקפו ואל"ז וליחשיב נמי יהואל דאלו לריפות (מ"ב ע"א) דאמר וזאת החיה אשר תאכלו, מלמד שהפס הקב"ה כל מין ומין והראה לו למשה ואמר זאת אכול וזאת לא תאכל, וי"ל דלא חשיב אלא הך דכתוב זה, עכ"ל. ואין לורך לתרום, כי לפי דברי התנחומא שהבאתי הך דרשה דחונין מקושרת אל השרשים שנמנחות ותוספות בלור עליה, והבין: (סח) כזה ראה וקדש, בגדפס נוסף אל"ל בחדש ניסן כזה תראה וקדש: (סט) תפש הקב"ה, מוצא בילקוט שמיני רמז תקל"ו בשם התנחומא: (ע) ואל תתמה על הדבר שהרי הראה וכו', בכ"ל רומי ורח"ס ובגדפס ואם תתמה את לומר שהעביר הקב"ה לפני משה כבר העביר לפני אדם הראשון כל בריות שברא והיה אומר מה שמו של זה והוא אומר שור, ומה שמו של זה והוא אומר גמל וכן כל דבר ודבר ומנין שכן הוא אומר וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה הוא שמו, ואחר כך כתוב שם אל"ל הקב"ה ומה שמי, ובגדפס הגי' ולאחר שקרא לכולן שמות אל"ל ואל"ז מה שמי: (עא) הוא שהכתוב אומר אני ה' הוא שמי, בכ"ל רומי ורח"ס הגי' שהכתוב אומר זה שמי עלש וכו', וזכרי לדור דור: (עב) ואמר לו זאת החיה, כן תקבתי, ובכ"ל רומי וכו' רח"ס הגי' הוי זאת החיה אשר תאכל, ובגדפס שכתוב וזאת החיה אשר תאכלו וזה אשר לא תאכלו ג"ל אך את זה לא תאכלו: (עג) שא"ל, וכן הוא בגדפס, ובאמת הוא מאמר צפני עלמו, וז"ל אמר לו הקב"ה, כמו שהוא בכ"ל רומי וגם בכ"ל רח"ס, וכן בילקוט שמיני רמז תקל"ו בשם התנחומא: (עד) כי דברים טובים אמר הקב"ה לישראל, וכן הוא בגדפס, ובכ"ל רומי ורח"ס הנוסחא כל טוב שברא הקב"ה אסר לך: (עה) כל מה שאסרתי לך התרתי לך כנגדו, מוצא בילקוט שם בשם התנחומא, וזו"ר פכ"ב אות י' ומוצא בילקוט תהלים רמז תתפ"ח פסוק ה' מתיר אסורים, ושם דורש ה' מתיר אסורים מה שאסרתי לך התרתי לך, ודורש אסורים מלשון מותר ואסור, ובמדרש דצ"ר פ"ד אות י' נמלא התחלת המאמר מה שאסרתי לך בזהמה התרתי לך בחיה וכו' עד כולם בגדים קלר והיני מלת "וכו" והכוונה עד שלש דגנים כמו שהיה לז"ר שם, ועיין עוד במדרש ש"ס מאמר קמ"ז

דם בתולים, (עו) [אסרתי לך את הדם, התרתי לך את הטחול ואת הכבד שכולם דם], אסרתי לך בשר חזיר, (עז) התרתי לך לשון דג ששמו שיבוטא שדומה לחזיר, (עח) אסרתי לך אשת איש, התרתי לך אשת יפת תואר, (עט) [שנאמר וראית בשביה אשת יפת תואר וחשקת בה ולקחת לך לאשה] (דברים כא יא), אסרתי לך אשת אח התרתי לך לאחר מיתתו, [שנאמר] יבמה יבא עליה [ולקחה לו לאשה] (שם כס ה), אסרתי לך כלאים והתרתי לך סדין בציצית, אסרתי לך חלב בהמה, והתרתי לך חיה, (פ) אמר ר' ביסנא בשם ר' חייא מה שאמר הקב"ה בבהמה התיר בחיה, ומה שאמר בעוף התיר בדג, כיצד אמר חלב בבהמה, התיר בחיה, אמר גיד הנשה בחיה, התיר בעוף, אמר את הדם בעוף, התיר בדג, וכל כך למה ליתן שכר טוב לישראל שמשמרוין את המצות: (פא) הא"ל תמים דרכו וגו' (ש"צ כז לא ותלמי יח לא), כי כל דרכיו של הקב"ה תמימות הן, וכי מה איכפת להקב"ה בין שוחט בהמה ואוכל אותה לנוחר בהמה ואוכל אותה, כלום מועילו או מזיקו, או מה איכפת לו בין אוכל שמאות לאוכל טהרות, אלא אם חכמת חכמת לך [ולצת לבדך תשא] (משלי ט יג), (פב) הא לא ניתנו המצות אלא לצרף בהן [את הבריות] שנאמר אמרת ה' צרופה (ש"צ סט), למה שהוא מן עליך, [שנאמר] מן הוא לכל החוסים בו (שם), הוי זאת החיה אשר תאכלו: [יג] אמר איוב מי יתן טהור ממוא לא אחד (איוב יד ז), משתתיר הקב"ה את הפרה ואמר את הגמל, מי יוכל לטהר או לטמא, מי עשה כן, לא אחד, לא יחידו של עולם. בא וראה מתחילת ברייתו של עולם היה הכל מותר, (פג) שנאמר כירק עשב נתתי לכם את כל (בראשית ט ג), ומשעמדו ישראל על הר סיני הרבה להם תורה ומצות ליתן להם שכר טוב, ואם כן למה לא צוה לאדם הראשון, אמר הקב"ה מצוה קלה צויתו לו ועבר עליה, כל המצות הללו איך יכול לקיים, בו ביום שנצטווה

הערות ותקונים

קמ"ו ובגמרא חולין קט ע"ג: (עו) אסרתי לך את הדם. הוספתי כמו שהו"ב זכ"י רומי וכ"י רח"ס ובגמרא וכן בוי"ר שם ובגמרא חולין שם דף קט ע"ג אסר לך דמא טרף לך כגדא ופירש"י הכבד כולו דם קרום הוא וטעם דם לו והנה בתוס' שם ד"ה נדה הביאו בסליק של פרשת פרה יסד ר' אליעזר הקליר מן הדם טחול הדם ומטומאת נדה אשה סהרת בתוליה אשה ומאשת איש יפת תואר לאיש, וכנגד כותית לא פירש, והכל עשה על פי הירושלמי, עכ"ל. ואף כי חכמי התוס' קצתו ששם על פי פירוש הירושלמי כוונתם למאמר בתנחומא, והראשונים ורמב"ם לפעמים המדרשים נקטו שם ירושלמי: (עז) התרתי לך לשון דג ששמו שיבוטא שדומה לחזיר, זכ"י רומי ורח"ס התרתי לכם לשון דג, והמלות ששמו שיבוטא שדומה לחזיר ליתא שם, ובגמרא הגי' התרתי לכם את הדג ששמו שיבוטא שהוא דומה לחזיר, ובגמרא חולין שם חזיר מוחא דשיבוטא פירש"י מוח של דג ששמו שיבוטא וטעמו כטעם חזיר, ושיבוטא הוא דג הנקרא Stöhs, עיין בהרמ"ל בערך שבטא: (עח) אסרתי לך אשת איש התרתי לך אשת יפת תואר, בגמרא שם כותית יפת תואר, ובגמרא וי"ר שם אשת איש התרתי לך את השביות ופי"מ מ"ב יפת תואר, וזילקוט שמיני שם רמז תקל"ז הלשון משבט וז"ל אסרתי לך אשת איש התרתי לך לאחר מיתתו יפת תואר וראית בשביה אסרתי לך אשת אח התרתי לך יבמה יבא עליה, יש לתקן וז"ל אסרתי לך אשת איש התרתי לך יפת תואר [שנאמר] וראית בשביה וגו', אסרתי לך אשת אח התרתי לך לאחר מיתתו [שנאמר] יבמה יבא אליה, ואחר רש"י לנהיה על פי הבבלי ולא ידע כי שטוים צנייחס כמו שהעיר התוס' שם על דברי הקליר, והילקוט הביא כמו שהוא לפנינו בתנחומא: (עט) שנאמר וראית בשביה, הוספתי, וכן הוא זכ"י רומי ורח"ס: (פ) אמר ר' ביסנא בשם ר' חייא, וכ"ה בגמרא ובזכ"י רומי ורח"ס הגי' בשם ר' אחא: (פא) האל תמים דרכו, זכ"י רומי וכ"י רח"ס מתחיל אמרו רבותינו כתיב האל תמים דרכו, ובגמרא הגי' לך נאמר האל תמים דרכו, כאילו המאמר מוסב למעלה, והוא מאמר בפני עצמו, ואולי ז"ל רב אמר במקום אמרו רבותינו, והוא המאמר המובא ב"ר ריש פמ"ד האל תמים דרכו רב אמר לא נתנו המצות אלא לצרף בהן הבריות, וכי מה איכפת ליה להקב"ה למי ששוחט מן העורף או מי ששוחט מן העורף הוי לא נתנו המצות אלא לצרף בהם את הבריות, והכוונה שאין הקב"ה לרצון בענין מעשה המצות לצורך שלימות עצמו כ"ל לזכות אותו לזכר הנפש ולצדקו. וכן בוי"ר פי"ג אות ג' על הכתוב אמרת ה' צרופה מוצא בקצרה רב אמר לא נתנו המצות לישראל אלא לצרף בהן את הבריות: (פב) הא לא ניתנו המצות אלא לצרף בהן את הבריות, וכן הוא בזילקוט שם גם בגמרא, ובזכ"י רומי וכ"י רח"ס הגי' ומפני מה אסר לך אלו מפני לצרף, שנאמר אמרת ה' צרופה וגו' למה מפני שיהא מן עליך מן הוא לכל החוסים בו: (פג) שנאמר כירק עשב וגו', זכ"י רומי ובגמרא סיים ואומר וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאוד, דורש המלות את כל, כמו דכתיב כירק עשב נתתי לכם את כל, וזילקוט השמים הסיוס מהכתוב והנה טוב מאוד:

בו, בו ביום ביטל ועבר עליהם, ולא היה יכול לעמוד בציווי יום אחד, כיצד אמר ר' יהודה בן פדייה, (פד) י"ב שעות הוי היום (פה) בשעה ראשונה עלה אדם הראשון במחשבתו של הקב"ה להבראות, בשניה נמלך במלאכי השרת, בשלישית כינס עפרו, ברביעית גיבלו, בחמישית ריקמו, בששית (פו) העמידו גולם, בשביעית נפח בו נשמה, שנאמר ויפח ויפח באפיו נשמת חיים (נלש"ט ג ו), בשמינית הכניסו לנן ערן, בתשיעית צוהו מזה אכול ומזה לא תאכל, בעשירית חטא, באחת עשרה נידון, בשתיים עשרה נתגרש, הוי שלא עמד בציווי אפילו שעה אחת. (פו) אמר ר' יהודה בן פדייה מי יגלה עפר מעיניך אדם הראשון שלא יכולת לעמוד בנסיוןך אפילו שעה אחת, והרי בניך משמרין כל המצות שניתנו להם ועומדין בהם, אחד מהם עומד ונוטע מעדר ומנכש, (פה) מזמר מורה ומשקה, ורואה פירות נמיעותיו שהן מבכירות וקופץ ידיו ואינו טועם מהם, לקיים מה שנאמר שלש שנים [יהיו לכם] ערלים וגו' (ויקרא יט כג), ואדם הראשון נאמר לו מזה אכול ומזה לא תאכל, [שנאמר מכל עין הגן אכול תאכל ומועץ הדעת וגו'] (בראשית ג ו יו), ולא עמד בציווי שעה אחת, [אלא ותתן גם לאישה עמה ויאכל] (שם ג ו), ובניך נצטוו את זה תאכלו ואת זה לא תאכלו [ועומדים בהם], (פט) וביותר אדם מישראל לוקח בהמה שור או כשב ושוחט ומפשיט רוחץ בודק בריאה ונמצא טרפה מונע ידו ואינו אוכל, הוי אמרת ה' צרופה. (צ) [לפיכך לא נצטוה אדם הראשון שהיה גלוי לפני הקב"ה שלא היה יכול לעמוד בהן, אבל ישראל כמה מצות נתן להם הקב"ה והוי מקבליים ואומרים כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע, לכך הזהירן זאת החיה אשר תאכלו וגו', אך את זה לא תאכלו וגו']:

[יד] את הגמל ואת השפן ואת הארנבת ואת החזיר (ויקרא יא ד ו), (צא) את הגמל, זו מלכות בבל, שנאמר בת בבל השדודה [אשרי שישלם לך את גמולך שגמלת לנו] (תהלים קלו ח), (צב) את הארנבת, זו מלכות מדי, שנאמר ויבקש המן

הערות ותקונים

(פד) י"ב שעות הוי היום. זה מיותר, וליתא בכ"י רומי וכ"י רח"ט וצנדפס: (פה) בשעה ראשונה עלה במחשבה, עיין בפסיקתא פסקא בחדש השביעי (דף קג ע"ב), ובזו"ר פכ"ט אות א', ועיין אבות דר"י פ"א ופדר"א פ"א ובגמרא סנהדרין דף לח ע"ב, ובמדרש שוח"ט מזמור ז"ב ובפסיקתא רבתי פמ"ב פסקא מנה אחת אפיס ותרצה שמים ותלופים רבים ועיין בפסיקתא שם הערה י': (פו) העמידו גולם, בפסיקתא ובזו"ר עשאו גולם, ועיין מה שהעיר הרש"ש שם, ונסחת התנחומא העמידו גולם יותר מזכורת: (פו) אמר ר' יהודה בן פדייה מי יגלה עפר מעיניך, וכן צב"ר פכ"א אות ז', דרש רבי יהודה בן פדייה מי יגלה עפר מעיניך אדם הראשון וכו', והוא היה בן אחותו של בר קרנא כמו שסיים שם כד שנתן בר קרנא לך אמר יפה דרשתי בן אחותי, לכן ירש לתקן בזו"ר פכ"א אות ב' דרש רבי יהודה בן פוי מי יגלה עפר מעיניך ז"ל בן פדייה: (פח) מזמר מורה, צנדפס נטעות מזמור טורה ז"ל טורה: (פט) וביותר אדם מישראל לוקח בהמה, זה נשמע בכ"י רומי וכ"י רח"ט, וגמלא צנדפס אות ח', ושם הגי' כך, וביותר כשיבא אדם מישראל ליקח בהמה שה או עז או כבש שוחט ומפשיט ומכניס ידו ובודק הריאה ומלא טריפה מניחו ואינו אוכלו, וצמדפס בצפור מלחמות ה' חולין פ"א הביא כל המאמר הזה וז"ל וצילמנו צעין אגדה אמרו כן אמר ר' יהודה בן פרי' [ז"ל פדייה] מי יגלה עפר מעיניך כו' וביותר אדם מישראל לוקח בהמה כו', כמו שהוא לפינו בכ"י, ומובא בשמו ברבינו נסים בצלפסי חולין פ"א (דף ג ע"ב), וכן הביא בשמו מרן הב"י צבור יו"ד הל' טריפות ציב"ס סי' ל"ט: (צ) לפיכך לא נלטה אדם, הוספתו ע"פ כ"י רומי וכ"י רח"ט, ומלא צנדפס בשו"ת קת: (צא) את הגמל זו מלכות בבל שנאמר בת בבל השדודה, הוספתו סיפא דקרא אשרי שישלם לך את גמולך שנמלת לנו, ודרש הגמל מלשון גמול, ועיין יו"ר פ"ג אות ה': (צב) את הארנבת זו מלכות מדי, שנאמר ויבקש המן להשמיד, ובכ"י רומי ורח"ט הגי' את הארנבת זו מלכות מדי שעשה את ישראל סיפא והפקר, שנאמר להשמיד להרוג ולאבד, וכן הוא צנדפס, רק שם טוסף, וכן היתה אשתו של תלמי המלך שמה ארנבת. אולם בכתוב נאמר ואת השפן מוקדם לפני ואת הארנבת, לכן ברור שז"ל את השפן זו מלכות מדי, וכן חמלא בזו"ר פ"ג אות ה' ומובא צילקוט שמיני רמז תקל"ב בשם יו"ר את השפן זו מדי, וסיים שם מה השפן הזה יש בו סימני טומאה וסימני טהרה כך היתה מלכות מדי מעמדת לדיק ורשע וכו'. ואח"כ ז"ל לפינו את הארנבת זו וין שהשפלה את ההורה מפי הנציחים, ובכ"י רומי ובכ"י רח"ט וצנדפס סיים אחר המלות שהשפלה את ההורה מפי הנציחים, שנאמר הנה ימים צדים גלום ה' והבאתי רעב בארץ לא רעב ולא גמל לנשים כי אלו לשמוע (את דבר) [דבר] ה' ונעו מים [עד] ה' [וטעמו] [ומלשון ועד מורה יטעמו] לבקש את דבר ה' ולא ימלאו (ענוס ח"א ז'), וצנדפס המלות וכן היתה אשתו של תלמי המלך שמה ארנבת, הוא טוסף על הגי' הארנבת זו וין, ולא על זו מדי, וכן הוא בזו"ר שם ומובא

להשמיד וגו' (ספ"ג 1), את השפן זו יון שהשפילה את התורה מפי הנביאים, ואת החזיר זו מלכות אדום" הרשעה, שנאמר יכרסמנה חזיר מיער (תגלים פ"ד), (צג) למה נמשלה לחזיר שעתידי הקב"ה להחזיר עליה את מדת הדין, (צד) כיצד לעתיד לבא הקב"ה מוציא כרוז כל מי שעסק בתורה יבא ויטול שכרו, ואף הגוים אומרים תן לנו שכרינו שאף אנו עשינו מצוה פלונית, (צה) אמר הקב"ה כל מי שלא אכל שקצים ורמשים יבא ויטול שכרו, באותה שעה הם נוטלין איפופסין שלהן, שנאמר אוכלי בשר החזיר והשקץ והעכבר יחדו יספו נאם ה' (ישעיה ס"ו): חסלת פרשת שמ"ני

פרשת תזריע

[א] וידבר ה' אל משה לאמר, דבר אל בני ישראל לאמר, אשה כי תזריע וילדה זכר (ויקרא יב"ג 5), (א) וז"ה מי יתנני כירחי קדם כימי אלוה ישמרני (פ"ג כ"ט 3), הפסוק הזה איוב אמרו כשבאו עליו היסורים, אמר מי יתנני [כירחי קדם], ולואי היו לי הימים שהיו לי כשהייתי במעי אמי. כימי אלוה ישמרני, מלמד שהתינוק מתימר כשהוא במעי אמו: (ב) [בהלו נרו עלי ראשי (ס"ג ס"ג)], מכאן את למד שאורה מתינוק במעי אמו: [כאשר הייתי בימי חרפי [בסוד אלוה עלי אהלי (ס"ג ס"ג)], מדבר בתינוק] (ג) כשם שהגשם מורחת בקרקע ומלוכלך, כך התינוק מלוכלך במעי אמו, (בסוד אלוה עלי אהלי (ס"ג) מדבר בתינוק), וכשם שהתינוק עומד מלוכלך, [כך אדם מלוכלך] בעונות והצרות באות עליו, אותה שעה אמר מי יתנני כירחי קדם, ולואי היו לי הימים שהייתי במעי אמי, מהו אומר באחרונה, כאשר הייתי בימי חרפי, אמר ר' אבהו התינוק יוצא ממעי אמו מלא רירין ומלא דם והכל משבחין ומחבבין אותו, וביותר כשהוא זכר, הוי אשה כי תזריע וילדה זכר:

[ב] ד"א אשה כי תזריע. וז"ה אהור וקדם צרתני וגו' (תהלים קל"ט 5), הכתוב מדבר באדם הראשון, (ד) [אמר ר' יוחנן] כתיב בו שתי יצירות, שני יודין, וייצרה ה' אלהים את האדם (בראשית ב' 7), (ה) יצירה אחת בעולם הזה ואחת לעולם הבא, אבל הכהמה והחיה והעוף כתיב בהן יצירה אחת, וייצר ה' אלהים מן האדמה כל חית השדה (ס"ג ס"ג ט), לכך הוא אומר אהור וקדם צרתני. (ו) ר' שמעון בן לקיש אומר אהור למעשה יום ששי, וקדם למעשה יום הראשון, (ז) מה טעם, (ריש לקיש אמר) [דאמר ר' שמעון בן לקיש] ורוח אלהים מרחפת על פני המים (ס"ג ט"ז) זו נפשו של אדם הראשון, לפיכך הוא אומר אהור וקדם צרתני, אהור למעשה יום ששי, וקדם למעשה

הערות ותקונים

גם בילקוט שם הארבעת זו יון אמו של תלמי ארבעת שמה, ומה שהוא בנדפס אשתו של תלמי היא כמו שהוא בנמרא צבלי (מגילה ט"ו ע"ה), אולם בירושלמי פ"ק דמגילה כתוב אמו של תלמי ארבעת שמה, ולדעת זעל מאור עינים (אמרי בינה פ"ד) נוסח זה מתיישב יותר כי אשתו נקראת ארבעת שמה, והחוקר מוה"ר קאסעל במאור עינים ז"ל ק"ל הערה ג' העיר שאזניו של תלמי הראשון (אבי פילאדלפוס) היה שמו לאגוס ר"ל ארבעת: (צג) למה נמשלה לחזיר, זה הסר בנדפס, ועיין ב"ר שם למה נמשלה לחזיר, לומר לך מה חזיר בשעה שהוא רובץ מוציא סלפיו כו', ועיין הדר"ל פ"ד: (צד) כיצד לעתיד לבא, מובא בילקוט שמיני רמז הקל"ה בשם התנחומא, ולפי זה השמיט זעל הילקוט שם מאמר גדול: (צה) אמר הקב"ה כל מי שלא אכל שקצים ורמשים עד סוף המאמר, כן הוא בנדפס בדרום קושטא שמינה ודפוס וויניצ'א ובילקוט שמיני, והמדפיס ממוטטוב השמיט זה והל"ג, אמר להם הקב"ה כל מי שקיים את התורה יבא ויטול שכרו. וכן הוא בכל הדפוסים שלאחריו:

(א) וז"ה מי יתנני, מובא בילקוט תזריע רמז תקנ"ז בשם התנחומא, וכן נמלא כל זה בנדפס אות א': (ב) בהלו נרו, בנדפס וכן בכ"י רומי וכ"י רח"ס הגי' כמו שהוספתי בפנים, והילקוט השמיט כל זה עד כאשר הייתי בימי חרפי אמר ר' אבהו. והלשון שכתב על פני כולו בכ"י רומי ורח"ס וגם בנדפס, ותקנתו לנכון בפנים: (ג) כשם שהגשם, דורש מורפי לשון חורף שהוא זמן ירידת גשמים: (ד) אמר ר' יוחנן, הוספתי כמו שהוא בכ"י רומי וצרתני וצדפתני, וכן תראה בצ"ר ר"ש פ"ח ר' יוחנן פתח אהור וקדם צרתני כו': (ה) יצירה אחת בעולם הזה ואחת לעולם הבא, וכן מובא בצ"ר פ"ד אות ה', ועיין וי"ר ר"ש פ"ד: (ו) רש"ל אומר אהור אהור אהור יום ששי וקדם למעשה יום ששי הראשון, בצ"ר פ"ה אות א', וי"ר ר"ש פ"ד ושם הגי' למעשה יום האחרון: (ז) מה טעם, בצ"ר שם וב"ר שם הוא דעתיה דרשב"ל, דאמל

יום ראשון. (ח) ר' אלעזר בן פדת אומר אחר למעשה יום ששי, וקדם למעשה יום ששי, כיצד ששה דברים ברא הקב"ה ביום הששי, אלו הן נפש היה ובהמה ורמש וחיתו ארץ ואדם והזה, ונפשו של אדם נבראת תחילה, שנאמר תוצא הארץ נפש חיה, ואין נפש חיה, אלא נפשו של אדם, שנאמר ויהי האדם לנפש חיה (גנ'טו ד ז), הרי קדם למעשה יום הששי, ואחר ליום הששי, שהיה עמוק בו כל יום הששי, הוי אחר וקדם צרתני, אחר למעשה יום הששי, וקדם למעשה יום הששי. (ט) ר' שמואל בר נחמני אמר מהו אחר וקדם, דו פרצופין, זכר ונקבה, הוי אומר אחר וקדם צרתני. אמר אדם אחר שברא הקב"ה כל בהמה וחיה ברא אותי, (י) כך התינוק הזה עד שלא יצא ממעי אמו הקב"ה מצוה עליו מזה אכול ומזה לא תאכל, וזה לכם הטמא, ומשהוא מקבל עליו במעי אמו את כל המצות שבתורה אחר כך נולד, שנאמר אשה כי תזריע וילדה זכר:

[ג] [אשה כי תזריע וילדה זכר]. וז"ה אין קדוש כה' כי אין בלתיך (ש"א ד ז), מהו כי אין בלתיך, (יא) אלא מלך בשר ודם בונה פלמין ובנינו מבלה אותו, אבל הקב"ה מבלה את עולמו, כביכול כי אין בלתיך, (יב) כי אין בלתיך, ואין צור כאלהינו (ס), כיצד בשר ודם צר צורה על הכותל, שמא יוכל לצור על המים, הקב"ה צר את העובר במעי אמו בתוך המים, הוי אין צור כאלהינו, אין צייר כאלהינו: ד"א אין צור כאלהינו, (יג) בשר ודם צר צורה (יד) הוא מדבר וצורתו אינה מדברת, [והוא] משבח את צורתו, אבל הקב"ה צורתו עומדת ומשבח לפניו. [ד"א אין צור כאלהינו] בשר ודם מבקש לצור צורה כמה סממנין צריך להביא עד ש"א צר אותה, וששים [המשה] מיני צבעונין, והוא נוצר מטיפה אחת של לובן, ולא תאמר בעוף, אלא אפילו באדם מטיפה אחת של לובן הוא נוצר, שנאמר אשה כי תזריע וילדה זכר, [הוי אין צור כאלהינו]. ד"א מלך בשר ודם צר צורה, אבל אין צורתו עושה צורה, אבל הקב"ה צר צורה וצורתו עושה צורה, שהוא צר את האשה, והאשה יולדת ועושה צורה כיוצא בה, אשה כי תזריע]:

הערות ותקונים

ריש לקיש ורוח אלהים מרחפת על פני המים זו רוחו של מלך המשיח כמד"א ונחה עליו רוח ה', אולם במדרש שו"ט מוזמר קל"ט הגי' כמו בתנחומא: (ח) ר' אלעזר בן פדת אומר אחר למעשה יום ששי וקדם למעשה יום ששי, וכ"ה גנדפס וככ"י רומי וככ"י רח"ס, אולם צב"ר פ"ח וצו"ר סס הגי' אמר ר' אלעזר אחר למעשה יום הראשון וקדם למעשה יום האחרון, והוא בעל המאמר בהתנחומא, ויש לתקן שם אחר למעשה יום האחרון וקדם למעשה יום האחרון, ועיין צמ"כ צב"ר סס, ובמדרש שו"ט מוזמר קל"ט אמר ר' אלעזר אחר למעשה יום האחרון וקדם למעשה יום ראשון ז"ל אחר למעשה יום האחרון וקדם למעשה יום האחרון: (ט) ה' שמואל בר נחמני אמר, צ"ר ריש פ"ח, וי"ר סס, צרכות ס"א, עירובין י"ח, שו"ט סס: (י) כך התינוק הזה, בילקוט ריש תזריע צ"ס התנחומא השמים כל אות צ' וסיים התינוק הזה: (יא) אלא מלך בשר ודם בונה פלמין, עיין צב"נלי מגילה י"ד ע"א אמר ר' יהודה בר משיא אל תקרי בלתיך אלא בלתיך שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם מעשה ידיו מבלין אותו, אבל הקב"ה מבלה מעשה ידיו (יב) כי אין בלתיך, ר"ל אל תראה בלתיך אלא בלתיך, וזה חסר גנדפס: (יג) צר ודם על טורה על הכותל שמא יוכל לצור על המים, כן הוא גם במכילתא בשלח פרשת שירה, ומובא בילקוט שמואל פ"ג ועיין צב"ר ריש פ"ו ועיין גמרא מגילה סס באופן ובסגנון אחר, ובתנחומא גנדפס אות צ' נוסף, ד"א מלך בשר ודם צר טורה על הכותל אינו יכול לצור בו רוח ונשמה, והקב"ה צר טורה בתוך טורה, כלומר יצר העובר במעי אמו ונתן בתוכו רוח ונשמה, הוי אומר ואין צייר כאלהינו, וזה נוסף מגמרא מגילה סס, והמלות "כלומר יצר העובר במעי אמו" הם הוספת המסדר: (יד) הוא מדבר וצורתו אינה מדברת, פה חסר וגמלא לנכון בכ"י רומי, אבל הקב"ה צר טורה והוא מדבר והיא מדברת, ואח"כ מובא סס ד"א בשר ודם צר טורה והוא עומד ומשבח אחרת, אבל הקב"ה צר את האדם והאדם עומד ומשבח לשמו, אבל בכ"י רח"ס גם גנדפס הגי' כמו לפנינו. ובילקוט שמעוני צ"ס התנחומא גורם כך, צר ודם צר טורה הוא מדבר וצורתו אינה מדברת, הוא משבח וצורתו והצורה אינה משבח את אלו, אבל הקב"ה הוא צר טורה וצורתו עומדת ומשבח לפניו: (טו) צא וראה הטווס שבו שלש מאות וששים [ומשה], הוספתי מלת וחמשה, וכן בכ"י רומי ובילקוט שמעוני, סס"ה מיני לבעים, אבל בכ"י רח"ס וכן גנדפס סס"ו מיני לבעים וז"ל סס"ה, וכן תראה צב"ר פ"ו אות ד', רב הווא צ"ס רב מהמלא אמר הכצוע הזה מטיפה של לובן הוא, ויש לו שלש מאות וששים ומשה

[ד] [ד"א אשה כי תזריע וילדה זכר]. אם קדמה האשה יולדת זכר, אם קדם האישה (מוליד) [יולדת] נקבה. (פז) אמר ר' אבין הלוי (ברבי) רמו לך הכתוב אם נקבה תלד, אם קדם האישה מולדת נקבה, קודמת האשה מולדת זכר, שנאמר אשה כי תזריע וילדה זכר. אמר ר' חייא בר אבא לפיכך הזכר נתלה באשה, והנקבה באיש, שנאמר הנה ילדה מלכה גם היא בנים לנחור אחיך את עויך בכורו ואת בוז אחיו (בראשית כב כ כה), ובתואל ילד את רבקה (סס סס כג), וכן הוא אומר פלגש כלב (ילדה) [מעכה ילד] [שכר] [שבר] ואת תרחה. ותלד [שצף] [שעף] אבי מדמנה, (ואת) [את] שוא אבי מכבנא ואבי [גבעה] [גבעא] ובת [כלב] עכסה (דס"ב כ מה מט), הוי נתלו הנקבות באיש והזכרים באשה, לכך נאמר אשה כי תזריע. (יו) אמר ר' אייבו מעשה נסים הקב"ה עושה (יח) עם האישה הזה, אדם שהוא נתון (יט) בקמון יום אחד, (כ) אין נפשו מפרסת עליו, אבל התינוק ההוא נתון במעי אמו תשעה חדשים והקב"ה משמרו, רבותינו אמרו מעשה נסים הקב"ה עושה עם האדם הזה, האדם שהוא נתון (כא) באמבטי יום אחד נפשו (כב) מקנמת עליו, והתינוק נתון במעי אמו פ' הדיש ואין נפשו קניטה עליו, [למה שהקב"ה עושה עמו מעשה נסים]. אמר איוב אשא דעי למרחוק (איוב לו ג), והיה איוב ראה בני אדם אשה יולדת איש, והספינה שמה בתוך המים אצבע על אצבע, ותמה על הדברים האלו, ואומר אשא דעי למרחוק, לכך כתיב אשה כי תזריע:

[ה] [ד"א אשה כי תזריע]. (כג) אמר ר' יהודה [בר סימון] שני יריכי אשה נעשין כשני יריכי אבנים, כדי שיהא בה כח כשהיא יולדת, שנאמר (וראיתם) [וראיתן] על האבנים (שמות א טז). (כד) אמר ר' [מאיר] מעשה נסים הקב"ה עושה עם התינוק הזה, כיצד עד שלא תלד האשה מושכת דמים, משילדה הדמים מסתלקין לשדים ונעשה חלב, והתינוק יונק מהן. (כה) אמר ר' אבא בר כהנא מעשה נסים הקב"ה עושה עם התינוק הזה, כיצד (כו) הפונדיה (פ' כים) שהיא מליאה ופיה למטה המעות מתפורין, אבל האשה הוה פונדיה שלה למטה, והולד נשמר. (כז) ד"א הבהמה הוה מהלכת והולד רבוי בתוך מעיה, אבל האשה הוה מהלכת וקופה והולד בתוך מעיה והקב"ה משמרו:

[ו] **ובמלאות ימי מהרה לבן או לבת תביא כבש בן שנתו לעולה וגו'** (ויקרא י"ו). למה היא מביאה קרבן, (כח) אמרו רבותינו מאה פעמים היא פועה בשעה שהיא יושבת על המשבר, תשעים ותשעה למיתה ואחד לחיים, וכיון שהצרות

הערות ותקונים

וחמשה מיני זכעונים כמנין ימות הגנה של חמה, וכוונת המדרש למוסם שהוא מנוצב בכמה מיני זכעונים: (פז) אמר ר' אבין הלוי, זכ"י רומי וז"י רח"ס אמר ר' אבין הלוי ברבי, וכן תקנתי: (יז) אמר ר' אייבו, וז"ה זכ"י רח"ס וזנדפס, וזכ"י רומי אמר ר' אבהו: (יח) עם הדיש הזה, כן הוא גם זכ"י רומי ורח"ס, אולם זנדפס לתינוק הזה: (יט) זקמון, וז"ה זכ"י רומי, וזכ"י רח"ס זטעות זקמון, וזנדפס חלם שהוא נתון בחמין, יש לתקן זקמון, והיא המלה היגית והרומית caminus, וזו"י פ"ד אות ג' חם משה חלם בחמין שעה אחת, אולם לפני הערוך זעך קמן היתה לפניו הגירסא זקמון: (כ) אין נפשו מפרסת, בחמיה, ועיין ערוך ערך פרס: (כא) זאמנטי. היא מלה יוגית $\mu\beta\alpha\tau\tau$ כלי לרחוץ זחוכו (במדמונונג): (כב) מקנמת, זכ"י רומי קניסה, וזכ"י רח"ס וזנדפס מזירה, ופי' קניסה נמאס כמו זכסיקתא והיא בשלח (פ"א ע"ב) זקנמה נפשו עליו פי' זמנאס לו חייו, מלשון נקמה נפשי בחיי (איוב י"א): (כג) אמר ר' יאדה, הוספתי בר סימון כמו שהוא זכ"י רומי ורח"ס וזנדפס: (כד) אמר ר' מאיר, כן תקנתי ע"פ כ"י רומי ורח"ס ונדפס: (כה) אמר ר' אבהו בר כהנא, עיין וי"ד פ"ד אות ג' שמוצא זטמו שלשה דברים ע"ש: (כו) הפונדיה, היא מלה רומית, fundā פי' כים וזק, והמלה פי' כים" זכ"י מוספא מלת המעתה וליחא זכ"י רומי ורח"ס, וזו"י שם מוצא חרנקי של מעות, ופי' כים, וזילקוס ריש תזריע הביא זכס וי"ד מפוריא של מעות ויש לתקן פנדיא של מעות: (כז) ד"א הבהמה הוה מוצא ג"כ שם זו"י זכס ר' אבהו בר כהנא: (כח) אמרו רבותינו מאה פעמים היא פועה, וז"ה זכ"י רומי ורח"ס, אולם זנדפס הגי' אמרו רבותינו ז"ל מאה פעויות האשה פועה, גם סיים שם שנאמר הן חלס מאין ופעלכס מאפע, מהו מאפע, מאה פעויות היא פועה כו', וכן הוא בתנחומא אמור אות י"א, מאפע נמאס פעויות שהאשה פועה, וז"ה זכסיקתא חסקא טור או כז (דף עו ע"ב) וזו"י פכ"ז אות ז', שז"ר פמ"י

(כט) מגיעות אצלה, היא נודרת (ל) שאינה מכרת אישה עוד, לכך היא מביאה קרבן, שנאמר תביא כבש בן שנתי וגו' :

[ז] וביום השמיני ימול בשר ערלתו (ויקרא יג ג). (לא) אין כתיב כאן שיוציא הוצאות, ראה כמה ישראל מחבבין את המצות, כמה הן מוציאות הוצאות (לב) כדי לשמרן, אמר הקב"ה (לג) אתם משמחין את המצות, אף אני אוסיף לכם שמחה, (לד) שנאמר ויספו ענוים בה' שמחה (ישעיה כט יט). שאל טורנוסרופוס הרשע את ר' עקיבא איזה מעשים נאים של הקב"ה או של בשר ודם, א"ל של בשר ודם נאים, א"ל טורנוסרופוס הרשע הרי השמים והארץ יכול אתה לעשות כהם, א"ל ר' עקיבא לא תאמר לי בדבר שהוא מעלה מן הבריות, שאין שולטין בהן, אלא בדברים שהן מצויין בבני אדם. א"ל למה אתם מולים, א"ל אף אני הייתי יודע שאתה עתיד לומר לי כן, לכך הקדמתי ואמרתיו לך מעשה בשר ודם הם נאים משל הקב"ה, (דח) הביאו לי (לו) שבולים וגלוסקאות, [אמר לו אלו מעשה הקב"ה ואלו מעשה בשר ודם אין (לז) שבולים וגלוסקאות, (לז) אנוציי פשתן וכלים מבית שאן, א"ל אלו מעשה הקב"ה ואלו מעשה בשר ודם, אין אלו נאים, א"ל טורנוסרופוס הואיל הוא הפץ במילה, למה אינו יוצא מהול ממעי אמו, א"ל ר' עקיבא (לח) ולמה שוררו יוצא בו, לא תחתוך אמו שוררו, ולמה אינו יוצא מהול, (לט) לפי שלא נתן הקב"ה לישראל את המצות אלא כדי לצרף בהן, (מ) לכך אמר דוד (כז) אמרת (אלוה) [ה'] צרופה וגו' (תהלים יח נב) :

[ח] וידבר ה' אל משה וא"ל אהרן לאמר אדם כי יהיה בעור בשרו וגו' (ויקרא יג א ב), (מא) זש"ה מי פלג לשטף תעלה (איוב נה כ), (מב) אמר ר' יהושע דסבבין בשם ר' לוי בערביא קורין לשער שטפא, שכל שער ושער שבאדם ברא לו מעין בפני עצמו, לפי שאיוב קורא תגר ואמר אשר בסערה יושפני [והרבה פצעי חנם] (שם ט י), על חנם הביא את כל היסורין האלו עלי, א"ל אליהוא חם ושלום, הלילה לאל מרשע ושדי מעול, אלא כי פועל אדם ישלם לו [וכאורח איש ימציאנו] (שם נד יא),

הערות ותקונים

פמ"ו : (כט) מגיעות אצלה, וכ"ה בכ"י רומי וכ"ה רח"ס, ובנדפס הגי' מקיפות אותה : (ל) שאינה מכרת אישה עוד, בנדפס שלא חזקק עוד לאישה, ובגדה דף לא ע"ב שלא חזקק לבעלה : (לא) אין כתיב כאן שיוציא הוצאות, מוצא בילקוט שמיני רמז תקמ"ז בשם התנחומא, והאומר הזה ראוי להקדים לפני אות ו' : (לב) כדי לשמרן, וכ"ה בילקוט שם, ובכ"י רומי הגי' כדי לשמח עם המלאות, ובכ"י רח"ס כדי לתצב את המנוחות ולשמח בהם, ובנדפס כדי לשמור את המנוחות ולשמח בהם : (לג) אתם משמחין את המלאות, וכ"ה בילקוט שם, ובכ"י רומי אתם מוסיפין במנוחות, ובנדפס אתם משמרין את המנוחות, והשמחו בן : (לד) שנאמר ויספו ענוים בה' שמחה, בנדפס לפיטו אות ה' ננאל טקס מאמר אחד המתחיל תביעה ששבע הקב"ה, עד שנאמר שלה ידו בשלומי חלל בריתו, וזה נוסף בדפוסים האחרונים, ולא נמאל בדפוסו קטפאטיניאל וויניציאל מאנטובה ווירונא ופראנקפורט ואמשטערדאם : (לה) הביאו לי, כן הוא בכ"י רומי וכ"ה רח"ס, ובילקוט גורם הביאו לו, וכן בנדפס מפורש הביאו לו ר"ע : (לו) שבולים וגלוסקאות, ר"ל שבלים בעוד התבואה בשבלים, וגלוסקאות פ"י שגיה ופת עגול קטן והיא מלת יוגית זגלגל : (לז) אנוציי פשתן וכלים מבית שאן, זה חסר בכ"י רומי, ונוסף גדוד, ונמאל גם בכ"י רח"ס, וחסר גם בנדפס ובילקוט. ואנוציי פשתן מורגל בדדו"ל (ב"מ כ"א ע"א גדרים כ"ה ע"ב סוכה י"ב ע"ב), ופי' כריכה, וכלים מבית שאן, צוודלי הם כלי פשתן הבאים ממקום בית שאן, ומכר בדברי חז"ל כלי פשתן הדקין הבאים מבית שאן : (לח) ולמה שוררו יוצא בו לא תחתוך אמו שוררו, וכו"ה בכ"י רומי ורח"ס, ובעל בילקוט השמים זה, ובכ"י רח"ס אנוציי פשתן וכלים מבית שאן, ונמאל לפי שלא נתן הקב"ה לישראל את המנוחות כו'. ובנדפס הגי' א"ל ר"ע ולמה שוררו יוצא עמו והוא תלוי בבטנו ואמו וחותבו : (לט) לפי שלא נתן כו' אלא כדי לנרף בהן, כ"ה בכ"י רומי ובילקוט, ובנדפס לנרף אותה בהם. ובכ"י רח"ס לנרף בהן את הבריות, ועיין לעיל פ' שמיני ובהערה ע"ט והערה פ' : (מ) לכך אמר דוד כל אמרת אלוה נרופה, וכן הוא בכ"י רומי, מלת "כל" מיותר וכז"ל אמרת ה' נרופה, או ז"ל לכך אמר אמר שלמה כל אמרת אלוה נרופה, והוא בנמשל ל"ה, אך שם נאמר להחוסים בו, ובכ"י רומי מוצא החוסים "לכל החוסים בו". ובילקוט שמיני שם הביא וכן אמר דוד כל אמרת ה' נרופה ואומר אמרת ה' נרופה מגן הוא לכל החוסים בו ע"כ, הוא צביעות, וז"ל וכן אמר דוד אמרת ה' נרופה מגן הוא לכל החוסים בו : (מא) זש"ה מי פלג לשטף תעלה, מוצא בילקוט איוב רמז תתקכ"ד (מב) זש"ה מי פלג לשטף תעלה, בערביא קורין לשער שטפא, וסוים כתיב לעיל אשר בשערה יושפני : (מב) אמר ר' יהושע דסבבין בשם ר' לוי בערביא קורין לשער שטפא, צו"ר פס"ו אות ג' אמר

(מג) הכל במדה הוא מביא, (מד) אמר ר' אבין הלוי בשם ר' אבא בר כהנא (מה) אין הקב"ה מודד מדה (בנפישוה) [בכפישוה], אלא הכל במשפט, [שנאמר כי אלהים שופט] זה ישפיל וזה ירים (תהלים טו ט), א"ל הקב"ה לאיוב (מו) אפילו השער שעליך מעין עשיתי לו, וכדה עשיתי לו, שנאמר מי פלג לשטף תעלה. (מז) מעשה בכהן אחד שהיה רואה את הנגעים, נתמטה ידו, ובקש לצאת לחוצה לארץ, קרא לאשתו, אמר לה בשביל שבני אדם גרילין לבוא אצלי להראות את נגעים, בואי ואני אלמדך שתהא רואה את הנגעים, אם ראתי שערו של אדם שישב המעין שלו, תהי יודעת שלקה, לפי שכל שער ושער ברא לו הקב"ה מעין בפני עצמו, [שיהא שותה ממנו], יבש המעין שלו יבש השער, אמרה לו אשתו ומה אם כל שער ושער ברא לו הקב"ה מעין בפני עצמו [שיהא שותה ממנו], אתה שאתה אדם, וכמה שעורות יש בך, ובניך מתפרנסין על ידך, לא כל שכן שיומין לך הקב"ה פרנסה, לפיכך לא הניחה אותו לצאת לחוצה לארץ: ד"א מי פלג לשטף תעלה. כשהקב"ה ברא את האדם (מח) בחכמה ברא אותו, כיצד אם ברא אותו רובו מים ומיעוטו דם, (מט) נעשה איסמנים, אם ברא אותו רובו דם ומיעוטו מים, נעשה מצורע, הציו מים וחציו דם [הרי זה] אדם שלם:

[ט] אדם כי יהיה בעור בשרו וגו'. (נ) למה אינו אומר דבר אל בני ישראל (נא) כשם שהוא אומר בכל הפסקות, [אלא אדם כי יהיה], וז"ה כי לא אל חפץ רשע אתה לא יגורך רע (תהלים ס ט), (נד) לפי שהפסוק אומר (האומר) [אומר] עצתי תקום וכל חפצי אעשה (ישעיה טו י), מי ששומע את הפסוק הזה אומר שמא יש (נג) עיבור דין למעלה, (נד) אמר ר' תנחומא בר אבא מהו וכל חפצי אעשה, שאינו חפץ לחייב שום בריה, (נה) שנאמר [כי אם אחפץ במות הרשע (ויקרא לג יא) הוי] כי לא אל חפץ רשע אתה, מהו לא יגורך רע. אמר ר' יוחנן אמר דוד לפני הקב"ה רבונו של עולם

הערות ותקונים

ר' ברכיה חית אתרין דלווחין לשערא סיפסא, ויותר נכון הגי' לפיטו צסס ר' לוי כי ר' לוי היה ביקי בלשון ערבי: (מג) הכל במדה הוא מביא, וכ"ה בכ"י רומי ורח"ס, ובגדפס כלל מדה שהוא מודד הוא מביא עליו: (מד) אמר ר' אבין הלוי, בכ"י רומי וכ"י רח"ס אמר ר' אבין אביו של ר' אבין הלוי, ובגדפס רבי אבין אביו וחסר של ר' אבין הלוי: (מה) אין הקב"ה מודד מדה בנפישו, וכן בכ"י רח"ס, ובכ"י רומי בנפשוה, ובוודאי היתה הגי' בנפישוה, ולאכתי תקתי בנפישוה, והוא מלשון המקרא הכפישני באפר (איכה ג טו), וכתב רש"י שם וז"ל: ויש דומה צמטה פישון הגמל, במדה כפישוה מדד, [יבמות קז ע"ב], מלת צמטה מיותר, ועיין רש"י בגמרא שם, במדה כפשה מדד במדה כפוי מדד, לשון אגולה, כמודד בשולי המדה, וחציו מלאכה בתוספתא דהלכות, קדירה שביא בתורה כו' היתה כפשה, לשון הכפישני באפר, ועיין בערוך ערך כפש שביא שם כלי. ובגדפס אין הקב"ה מודד צנת אחת, והואסף המדפס ממאגטובה: **ס"א** כפישוה, אלא הכל צמטפס שנאמר כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים. ובדפוסים אחרונים הסגירו אך בשני חלואי עגולס רק את המלות **ס"א** כפישוה. ובאלתה הוסף כל מה שרשמתי, והוא ע"פ כ"י שלנו: (מו) אפילו השער שעליך מעין עשיתי, עיין צ"ב פז ע"א וי"ר פס"ו אות ג': (מז) מעשה, מובא בילקוט איוב רמו תקק"ד, והשמים באמנט מאמר אחד מן התנחומא והחל במאמר הזה, ועיין בוי"ר שם מובא המעשה הלז בסגנון אחר: (מח) בחכמה ברא אותו, וכן הוא בגדפס, ובכ"י רומי וכ"י רח"ס ובילקוט במדה ברא אותו: (מט) נעשה אסמנים, וכן הוא בכ"י רומי ורח"ס ובילקוט שם, מלת אסמנים אין לה ענין לכאן, כי הוראתה משוגג ומסונק, ולדעתי יש לתקן אדרופיקום כמו שתרצה בוי"ר פס"ו אות ב' פתמים שהמים רביץ על הדס ונעשה אדרופיקום, והיא מלה יוונית ורומית, **hydropticus** ὑδροπικτός פי בעל חולי המים (וואססטרודיטיג), ויש נסחאות בוי"ר אדרופיקום צטעות, ומובא לנכון בילקוט תוריע רמו תקק"ד צסס וי"ר: (ג) למה אינו אומר דבר אל בני ישראל, מובא בילקוט תוריע רמו תקק"ו וסידר הדברים בסדר אחר: (גא) כשם שהוא אומר בכל הפסקות, וכ"ה בכ"י רומי וכ"י רח"ס, ובגדפס בני' כמו שכתב בכל הפרשיות, ובילקוט בכל הפסקות: (גב) לפי שהפסוק אומר, וכן בגדפס, וחסר שם מלת "אומר" מראש הכתוב, ובכ"י רומי לפי שהצבי אומר, ובילקוט חסר זה וסידר האומר בסדר אחר: (גג) עיבור דין, וכן בכ"י רומי, אלא בכ"י רח"ס ובגדפס הגי' שוות הדין, ולדעתי היה כתוב פה שמה פילוקייה יש למעלה, והיא המלה שהציב הערוך ערך פלנק צסס הילמדנו, ופי' ציוני **φαιλογελαία** מחלוקת, והמעתיק השמים זה והציג עיבור דין או שוות דין: (גד) אמר רבי תנחומא בר אבא, בכ"י רומי וכ"י רח"ס אמר ר' תנחומא ברבי, ובגדפס חסרים המלות בר אבא או ברבי: (גה) שנאמר אם אחרון צמות חרשע הוי כי לא אל חפץ

אם אתה הפיץ לזכות מי ימחה בידך, כאשר דבר מלך שלטון ומי יאמר לו מה תעשה (קבלת ח ד), מי גדול ממך, בנהג שבועולם שלטון שהוא יושב לדון, ומבקש לזכות או להיביב, הוא מתיירא מן גדול הימנו, (ט) שלא יתנו עליו אנקליטון לקומום, קומום מתיירא מאפרוכום, אפרוכום מתיירא מן המלך, המלך מתיירא ממך, ואתה אם מבקש אתה לזכות בריותיך, ממי אתה מתיירא, לא יגורך רע, ואין הלשון הזה אלא לשון יראה, כענין שנאמר כי יגורתי מפני האף והחמה (דברים ט ט):

[י] אדם כי יהיה בעור בשרו וגו'. (גז) זש"ה איום וגורא הוא וגו' (תנחומא ח ז). הפסוק הזה מדבר באדם הראשון, ובפרעה, ובאדום, ובסנחריב, ובנבוכדנצר, ובבני אדם, באדם הראשון כיצד, כשברא הקב"ה (את העולם) את אדם הראשון, אמר ר' אבא בר כהנא בראו בדמותו, שנאמר ויברא אלהים את האדם בצלמו וגו' (בראשית ח יו), ובראו מסוף העולם ועד סופו, שנאמר כי שאל נא לימים ראשונים אשר היו לפניך למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ ולמקצה השמים ועד קצה השמים (דברים ד ז), והיה שולם בכל העולם, שנאמר ורדו בדת הים וגו' (בראשית ח כח). ואומר ומוראבם וחתכם יהיה וגו' (שם ט ט), לכך נאמר איום. ונראה זה אדם הראשון, ממנו משפשו ושאתו יצא (תנחומא ט), זו הרה שייצאה ממנו וגרמה לו למות, [שנאמר] ותנן גם לאיש עמה ויאכל (בראשית ג י), [ומנין שייצאה ממנו, שכן כתיב עצם מעצמי ובשר מבשרי] (שם ג ט), הרי איום וגורא הוא. [ד"א] איום וגורא הוא, זה פרעה שהיה (גח) [קומוקטור] [קומוקטור], שנאמר מושל עמים ויפתחזו (תהלים קס ז). ממנו משפשו ושאתו יצא, זה משה שהיה מגדל בתוך ביתו והיה סבור שהוא (גט) בן בתו, שנאמר ויגדל הילד ותבאתו לבת פרעה ויהי לה לבן (שמות ג י). עמד והביא עליו עשר מכות, שנאמר [ועתה לך ואשלחך אל פרעה] (שם ג י), [את המטה הזה תקח בידך אשר תעשה בו את האותות (שם ד י)]. (סא) אמר ר' יהודה המטה (סב) משאוי ארבעים סאה היה, ושל (סג) ספירינן היה, והיה חקוק עליו עשר מכות, (סד) נוטריקון דצ"ך עד"ש באה"ב, ומשה מביט במטה ורואה את המכה הראויה לבוא ומביאה על

הערות ותקונים

חפץ רשע אלה, כן תקנתו ע"פ כ"י רומי ורח"ס, רק בשם בטעות כי לא אחפץ צמות הרשע, ובקרא כתיב אם אחפץ צמות הרשע, וקרא אחר כתיב ביחוקאל"ח ל"ב כי לא אחפץ צמות המת, ובגדלם הביא הכתוב כי לא אחפץ צמות המת: (גז) שלא יתנו עליו אנקליטון לקומום, המלה וינת *αὐτῶν* ופי' קריאת מביית דין תחתון אל עליון ממנו להסד הנזירי כמ"ס המוספי, ובגדלם בטעות שלא ירנו עליו אנקליטון לקומום, ז"ל שלא יתנו עליו, ובגדלם ראשון דפוס קושטאנטיאל ודפוס וויניציאל רח"ת הגי' כך שלא יתנו עליו סנקליטון בית המשפט הגדול שיושב לשם, וכן שופט השופטים שרקומום מתירא מן המשנה הגדול אפרוכום המלך כולם הוא מתיירא מאחר, ע"כ. והלשון משובש, ואולי בית המשפט הגדול שיושב לשם [ז"ל בשם] הוא הפ" על סנקליטין, וכן שרקומום מלה "שר" הוא פי' על מלה "קומום" ומתחברו המלות. ופי' קומים זיווי רומי *comes* וקומא פי' שר וגניד, ואפרוכום ידוע מלה וינית *επαρχος* שר העיר: (גז) זש"ה איום וגורא, מוצא זילקום ריש חקוק רמז תקס"א ותקס"ב בשם התנחומא, ועיין זוי"ר פי"ה אות ז' ושם הוא בהרבה דברים: (גח) קומוקטור, וכ"ה זילקום שם, ובכ"י רומי קומוקטור, ובכ"י רח"ס קומוקטור, ובגדלם בגדלם קושטאנטיאל ודפוס וויניציאל הגי' שליט בכל העולם, והמדפיס דפוס מאנטובה הוסף המלה קומוקטור והגי' צלותיות רש"י, פי' שליט בכל העולם, ובכל המקומות בטעות, ז"ל קומוקטור, והיא המלה היונית *κομοκτατωρ* פי' מושל עולם, ועיין מה שהעירותי בפסקא שקלים הערה ע"ס: (גט) בן בתו. בכ"י רומי וכ"י רח"ס ובגדלם הגי' בן ביתו, וזילקום חסרים המלות "והיה סבור שהוא בן ביתו" (ס) ואת המטה הזה תקח בידך. הכתוב הזה נשמע בגמרא ספירינן. ספירינן: (סד) נוטריקון: (סד) נוטריקון לז"ך עד"ש באה"ב. בשבולי הלגק. כ"י ומוצא בתניא [רבתי] ה' פסח צפי' הסגרה ובאותות זה המטה שנאמר ואת המטה הזה תקח בידך וגו' וזה על האותות שעשה עם המטה שנהפך לתנין וכו'. ומלנו בגדה שהיו חקוקים עליו עשר מכות נוטריקון לז"ך עד"ש באה"ב כסמינו של ר' יהודה, ורח"ת בחזו"ש הרד"ל בשמ"ר שם שכתב מכתב הביא הר"א ז"ל רח"ה הא דתניא ר' יהודה היה נתן טו

פרעה, הוי איום ונורא: (סה) [ד"א] איום ונורא זה אדום, שנאמר (דהילא) (דהילה) ואימתני [ותקיפא] (דילא ו:ו), ממנו משפטו ושאתו יצא, (סו) זה עובדיהו (שהיה גר אדומי) [אמר ר' יצחק גר אדומי היה] ומתנבא עליו, חזון עובדיה [כה אמר אדני אלהים לאדום וגו'] (עובדיה פסוק א), (אמר ר' יצחק עובדיה זה גר אדומי היה) הוי איום ונורא זה אדום, ממנו משפטו ושאתו יצא זה עובדיה: [ד"א] איום ונורא זה סנחריב, שנאמר ואחריב בכף פעמי כל יאורי מצור (מ"ג י"ג כד), ואמר מי בכל אלהי הארצות אשר הצילו את ארצם מידי (ס"ג י"ג לה), [וכן הוא אומר] והיו מופתות כנפיו וגו' (ישעיה ח ה), חד משישים באוכלוסין היה מספק את ארץ ישראל, (סז) שנאמר והיו מופתות כנפיו, המוטה הוו של תרגול אחד משישים בכנפיו, כיון שבא להכנס לירושלים, אמר לאוכלוסיו שכבו, ובבוקר אנו משליכין לתוכה טבעות שלנו ונסקל אותם בהם, הוי איום ונורא, זה סנחריב, ממנו משפטו ושאתו יצא, אלו בניו כשעלה להחריב את ירושלים לא עלתה בידו, [שנאמר] ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור וגו' (מ"ג י"ג לה), (סה) וכתבי וישב בנושת פניו לארצו ויבא בית אלהיו (ויצאי) [וכמוציאי] מעיו (הכרהו בחרב) [שם הפילוהו בחרב] [ד"ג ז' כה], [נכנס להתפלל לפני נסרוך אלהיו, אמרו בניו כן זה כמעה עצמו, הוי לו לעמוד כשנשרפו כל אוכלוסיו, והוי נוססין והורגין אותו], שנאמר ויהי הוא משתחהו בית נסרוך אלהיו, ואדרמלך ושראצר בניו הכוהו בחרב (מ"ג י"ג לו), הוי איום ונורא זה סנחריב, ממנו משפטו ושאתו יצא זה בניו: (ס"ב) [ד"א] איום ונורא זה נבוכדנצר, שנאמר ואתה אמרת בלבבך השמים אעלה וגו' (ישעיה י"ג יג), ממנו משפטו ושאתו יצא, (ע) זה אויל מרודך, (עא) אמרו רבותינו כשנשרד נבוכדנצר, כמו שכתוב ומן אנשא לך מרדין (דילא ד' כט), כל אותו זמן היה אויל מרודך משמש תחתיו, וכיון שחזר חבשו בבית הכלא, וכל מי שנחבשו על ידו אינו יוצא מבית הכלא לעולם עד יום מותו, שנאמר (ואת) אסיריו לא פתח בירתה (ישעיה י"ד יו), כשמת נבוכדנצר בקשו להמליך לאויל מרודך, נכנסו עליו ולא קיבל, אמר להם בראשונה שמעתי לכם, לכך נחבשתי, ועכשיו אשמע לכם שמא חי הוא ויעמוד עלי ויהרגני, עמדו על נבוכדנצר וגררוהו מקברו והוציאוהו, וראה אותו שמת, והמליכוהו, לקיים מה (עב) שנאמר ואתה השלכת מקברך כנצר נתעב (ש"ס י"ג), הוי איום ונורא זה נבוכדנצר, ממנו משפטו ושאתו יצא, זה אויל מרודך: ד"א איום ונורא זה האדם

הערות ותקונים

סימנים על המסה קאמר, שסובר שנוסמריקון היה רשום עליו, ועיין פסקי תוס' מנחות ס' רל"ד שכתבו שר' יהודה היה רגיל ליתן סימנים שלא יעטה, כמו ז"ל ד' י"ג מנחות ז' ע"א: (סה) [ד"א] איום ונורא זה אדום. עיין ב"ר פ"ח אות ב' שהמדיפסים שמו הלשון, ועיין שם בהדושי הרש"ש. ויש להעיר שלפני זה נמלא הוספה בתנחומא הנדפס, וליהא דרפסי קוטסאלמינא וויניציא מאנטובה פראנקפורט ואמסטערדאם, והף המשיח שעתיד ליפרע מנגו וחילותיו שם עמהם גדל צמדיה שנאמר שם ירעה עגל וס' ירנן וכלה סעפיה (ישעיה כו י'), (סו) זה עובדיה אמר ר' יצחק ט'. כן תקנינו, כי שנאמר שאחר זה הוא מיותר, וגם בכ"י רומי ורח"ס הוא נטעות כמו לפנינו, ונדפס חסרים המלות אמר ר' יצחק עובדיה גר אדומי היה, רק הגי' שם זה עובדיה שהיה גר אדומי, ורלתי ב"ר שם הגי' כמו שתקנינו ממנו משפטו ושאתו יצא, זה עובדיה, אמר ר' יצחק עובדיה גר אדומי היה, והיה מתנבא על אדום, ועיין סנהדרין ל"ט, ואין מקור שגר אדומי היה: (סז) שנאמר והיה מופתות כנפיו, המוטה הוו כו'. מוצא בילקוט ישעיה סוף רמז רע"ט שם התנחומא: (סח) וכתבי וישב בנושת פניו. כ"ה גם צנדלס, והכתוב השני שנאמר ויהי הוא משתחהו ליתא שם. ב"ר שם פ"ח אות ב' ובילקוט חזקוני מוצא רק הכתוב השני ולא הראשון, ורלתי בכ"י רח"ס שחסר פה איזה שורות לפני הברואים מהכתוב שנאמר ויהי הוא משתחהו, והוספה הנאמר שם בפנים, ובכ"י רומי נשמע כל המאמר מן איוס ונורא זה סנחריב: (ס"ב) [ד"א] איום ונורא זה נבוכדנצר, לפני זה נמלא בילקוט חזקוני רמז תקס"ב ד"א איוס ונורא הוא זה חירם מלך לור כו', וזה הוא הוספה מצעל בילקוט מן ו"ר פ"ח אות ב': (ע) זה אויל מרודך, המדיפס דפוס מאנטובה הוסף מלת "בנו" וזה ליתא דרפוס קוטסאלמינא ודפוס וויניציא וליהא בכ"י רומי וב"ר רח"ס ובילקוט וצמרש ו"ר שם: (עא) אמרו רבותינו כשנשרד נבוכדנצר, עיין ב"ר שם כל אותן שבע שנים שעברו על נבוכדנצר ו"ר שם: (עב) שנאמר ואתה השלכת מקברך, בילקוט חזקוני שם נוסף אמר ר' אלעזר ולא עוד אלא שכל שונא ושונא שהיה לו היה צא ודוקרו בחרב לקיים מה שנאמר לנפש הרונים מסופני חרב, וזה טקף מן ו"ר שם פ"ח

שמושל בכל מה שברא הקב"ה בעולמו, שנאמר תמשילוהו (עג) (במעשה) (במעשי) יודך וגו' (הליס ח ז), ממנו משפמו ושאתו יצא, שבשעה שהוא חומא מביא עליו יסורין מגופו, למה שאין מדותיו כמדת בשר ודם, בשר ודם כשהוא רוצה עבדיו לרדות, מביא (עד) (גבלין) [מגלבין] וכבלים ורודה אותם ומצערן, אבל הקב"ה אינו כן, (עה) אלא מכל גופו של אדם רודה אותו ומכתו (שנאמר ממנו משפמו ושאתו יצא) (עו) [מנין ממה שקרינו בענין אדם כי יהיה בעור בשרו] :

[יא] אדם כי יהיה בעור בשרו וגו'. (עז) זש"ה כי לא אל חפץ רשע אתה (הליס ח ס), ללמדך שאין הקב"ה חפץ לחייב בריה, (עה) שנאמר כי לא אחפוץ במות המת' (יחזקאל יח ג), ובמה חפץ להצדיק בריותיו (עמ) [שנאמר ה' חפץ למען צדקו וגו' (ישעי' נב כח) למען לצדק בריותיו] ולא לחייב, וכן אתה מוצא באדם הראשון, כשבראו נתנו בנן עדן, וצוהו ואמר לו, זה אכול ומזה לא תאכל, כי ביום אכלך ממנו מות תמות (בראשית ג י), עבר הביא עליו איפופסין, (פ) בא השבת ופינהו, התחיל מסיח עמו שמא יעשה תשובה, שנאמר ויקרא ה' אלהים אל האדם (שס ג ט), אין ה' אלא מדת הרחמים, שנאמר ה' ה' אל רחום וחנון (שמות יד י), הקדים לו מדת רחמים למדת הדין, הוי כי לא אל חפץ רשע, שאינו חפץ לחייב בריה, התחיל מסיח מי הגיד לך וגו' (בראשית ג יח), ויאמר האדם האשה וגו' (שס ט יב), הניח מאדם, התחיל מסיח עם האשה, שנאמר ויאמר ה' אלהים לאשה וגו' (שס ט יג), אבל כשבא אצל הנחש לא הסיה עמו, אלא מיד נתן לו איפופסין, שנאמר ויאמר ה' אלהים אל הנחש כי עשית זאת וגו', ואיבה אשית וגו' (שס ט יד טו), חזר אצל האשה ואמר לה, הרבה ארבה עצבונך והרונך (שס ט טז), וכשחזר אצל האדם, לא חייבו, אלא רמו לו לעשות תשובה, מנין, (פא) אמר ר' ברכיה בשם ר' לוי שאמר לו בועת אפיך תאכל לחם עד שובך (שס ט טז), אין שובך אלא לשון תשובה, שנאמר שובה ישראל (כושע יד ג), כיון שלא עשה תשובה, טרדו מנין עדן, שנאמר ויגרש את האדם (בראשית ג יד), הוי' כי לא אל חפץ רשע אתה, מהו לא יגורך רע, אמר ר' תנחומא בר חנילאי בשם ר' ברכיה בשם ר' יוחנן אין עומדין לפני הקב"ה אלא מלאכי שלום ומלאכי רחמים, אבל מלאכי הזעם רחוקים ממנו, שנאמר באים מארץ מרחק מקצה השמים ה' וכלי זעמו לחבל (את) כל הארץ (ישעי' יג ס). [ד"א] לא יגורך רע, (פב) אמר ר' יוחנן אין אתה גורר אחר הרעה, ואין הרעה גוררת אחרך (פג) ואינה דרה אצלך :

הערות ותקונים

פי"ח אות ג', ושם היתה אמר ר' אבינא, ואין ספק שהיה כתוב זילקוט אר"א בר"ת ובה מעתיק אחד והלוי אמר ר' אלעזר: (עג) במעשה ידיך, כ"ה בכ"י רומי ורח"ס, וזילקוט וזקרא כתוב במעשה ידיך: (עד) גלגל, תקנתו מגלגל, וכ"ה לנכון בכ"י רומי וזילקוט וזנדפס, כי המ"ס שרשית, עיין ערוך ערך מגלגל, הרגס מתנ להמור מגלגל להמור, ועיניו בלשון ערבי רעושת מרדות, וזכ"י רח"ס רח"ת גלגל ז"ל מגלגלין: (עה) אלא מכל גופו של אדם רודה אותו כו', עיין זוי"ל שם הוא בסגנון אחר, ד"א חיוס וזורא אלו ישראל כו' ע"ש: (עו) מנין ממה שקרינו בענין, הוספתי כמו שהוא בכ"י רומי, וכן זנדפס סיים כן ומנין ממה שכתוב בענין אדם כי יהיה צעור צערו, ור"ל אדם כי יהיה, הוא עלמו גרס לו, מעור צערו מגופו מביא עליו יסורים, וכן זילקוט שם סיים שנאמר כי יהיה צעור צערו, וזנדפס שם (סוף אות ה') אחר הכיוס מנין ממה שכתוב בענין אדם כי יהיה צעור צערו נמאל הוספס, כתוב אחד תומר וכל חפני אעשה, וכתוב אחד תומר חי אני נאום ה' [אלהים אם אחפון צמות הרשע] וזה האמור בענין אדם כי יהיה צעור צערו, וכתבי כי לא אל חפץ רשע אתה וגו' הוא הוספס מאלת מעתיק אחד בצמות, ויש למחוק מהספר, ושחרבצ מצות ז' וגם מהתחלת אות ט', והלשון משוּבש: (עז) זש"ה כי לא אל חפץ רשע, עיין לעיל אות ט', וזנדפס אות ז', ומוצא זילקוט תזריע רמז תקי"ו בשם התנחומא: (עה) שנאמר כי לא אחפון צמות המת, וכן מוצא בכ"י רחס, וזכ"י רומי מוצא הכתוב כי לא אחפון צמות הרשע, יש לתקן צמות המת, וזנדפס מוצא הכתוב חי אני נאום ה' אלהים אם אחפון צמות הרשע (יחזקאל לג יא): (עמ) שנאמר ה' חפץ, הוספתי כמו שהוא בכ"י רומי ורח"ס וזנדפס: (פ) בא השבת ופינהו, וכן הוא בכ"י רומי ורח"ס, וזנדפס הגי' בא השבת ופטריו, ועיין שו"ט מזמור ז"ב: (פא) אמר ר' ברכיה בשם ר' לוי, וכן הוא בכ"י רומי וזכ"י רחס, וזנדפס בצמות אמר ר' חנילאי בשם ר' לוי: (פב) אמר ר' יוחנן, מוצא זילקוט מלכיס רמז רל"א בשם התנחומא: (פג) ואינה דרה אלך, כן הוא בכ"י רומי ורח"ס, וגם זילקוט

[יב] ד"א לא יגודך רע. אמר ר' אלעזר בן פדת בשם ר' יוחנן (פד) אין שמו של הקב"ה נזכר על הרעה אלא על הטובה, תדע לך שהוא בן, שבשעה שברא הקב"ה את האור ואת החושך וקרא להן שמות, הזכיר שמו על האור, ולא הזכיר שמו על החושך, שנאמר ויקרא אלהים לאור יום ולחשך קרא לילה (בראשית 1 טו), וכן אתה מוצא כשברא אדם וחוה, הזכיר שמו עליהן, שנאמר ויברך אותם אלהים וגו' (שם טז ט), וכשקללם לא הזכיר שמו עליהם, שנאמר אל האשה אמר (שם 2 טו), ולאדם אמר (שם טז י), ואם תאמר על הנחש הזכיר בשעת קללתו, (דכתיב ויאמר ה' אלהים אל הנחש כי עשית זאת ארור אתה (שם טז יד)), כך שנו חכמים, על ג' דברים הזכיר הקב"ה שמו, אעפ"י שהן לרעה, על המסית זה הנחש (פה) שהסית את האשה ואמר כי יודע אלהים וגו' (שם 2 ט), ולפי שהסית הזכיר את שמו עליו, ועל העובר על דברי חכמים, שנאמר כה אמר ה' [אלהי ישראל] ארור האיש אשר לא ישמע וגו' (יחזקאל 18 ג), ועל העושה פטורנו בשר ודם, שנאמר כה אמר ה' ארור הנבר אשר יבטח באדם ושם בשר וזרועו (ומה) [ומן ה'] יסור לבו (שם 18 ט), וכן אתה מוצא בנה כשברך את בניו, שנאמר ברוך ה' אלהי שם וגו' (בראשית 1 טו), אבל כשקלל את כנען [לא הזכיר שמו של הקב"ה עליו], שנאמר ויאמר ארור כנען וגו' (שם טז ט), וכן אתה מוצא באלישע הנביא, כשבא מלך ארם להלחם בישראל, נתייעץ בעבדיו, ועשה להם (פו) פיטסים, אמר כשיבואו ישראל להלחם בנו יפלו בתוך הפיטסים (פי' הפירות), שנאמר ומלך ארם היה נלחם בישראל וייעץ אל עבדיו לאמר אל מקום פלוני אלמוני תחנותי, וישלח איש אלהים אל מלך ישראל [לאמר] השמרו מעבור (אל) המקום הזה כי שם ארם נחתים (מ"ד ו טז). ואין הקב"ה עושה דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים (עמוס 2 י), כיון שעברו ישראל פעם ראשונה ושניה ולא נפלו, הרגיש מלך ארם ואמר לעבדיו, הלא תגידו לי מי משלנו אל מלך ישראל, אמרו לו עבדיו כי אלישע הנביא אשר בישראל גיד למלך ישראל את הדברים אשר תדבר בחדר משכבך ויאמר לכו וראו וגו' (מ"ד טז יב), וישלח שמה סוסים ורכב (שם טז יד), מיד ויצעק ויאמר אהה אדני איכה נעשה, ויאמר אל תירא כי רבים אשר אתנו מאשר אותם (שם טז טו), מיד נתפלל אלישע לשמו של הקב"ה, שנאמר ויתפלל אלישע ויאמר ה' (פה) פקח נא את עיניו ויראה, ויפקח את עיני הנער וירא והנה ההר מלא סוסים ורכב (שם טז טז) [סביבות] אלישע (שם טז טז), מיד עמד אלישע וקלל ארמים, ויאמר (הכה) [הך נא] את הגוי הזה במגרות ויכם במגרות כדבר אלישע (שם טז טז), ולא הזכיר את השם, וכשחזר והתפלל עליהם שיפקחו עיניהם אמר ה' פקח (נא) [את עיני אלה ויראו] (שם טז טז), הוי שאין שמו של הקב"ה נזכר על הרעה. (פט) וכן אתה מוצא (צ) כשבאו מלאכי הבלה

הערות ותקונים

זילקוס שם בשם התנחומא, ובנדפס ואינה גרה אלנך, ואין יגודך אלא דירה שנאמר ובי יגוד אתך גר: (פד) אין שמו של הקב"ה נזכר על הרעה, ב"ד פ"ג אות ו' וזילקוס מלכיס שם, ועיין תוס' תענית דף ג' ע"א ד"ה ואלו: (פה) שהסית את האשה ואמר כי יודע אלהים וגו', בנדפס סיים תהיו כמותו מה הוא בורא שלמות אף אתם תבראו עולמות כמותו שכל אומן שוגא את אומן כמותו, וזה ליתא גס בכ"י רומי וכ"י רח"ס וזילקוס: (פו) ועל הטובה פטורנו בשר ודם, וכן הוא בכ"י רומי ורח"ס, ופי' פטורן ביוני וברומי patronus πατρον מליץ מגין ופרקליט (פוטליהפר), עיין ערוך ערך פטר ד', ובנדפס הגי' ועל הטובה פטורנו בשר ודם, ז"ל פטורנו, וכן זילקוס שם יש לתקן כן, אולם זילקוס תזריע רמז תקנ"ג נאמר לנכון פטורנו: (פז) פיטסים, בכ"י רומי פוטיוסין, ובכ"י רח"ס פוטסיס, ובנדפס השמיט המסדר המלה סורה והליו "בורות", אולם המדפיס דפוס מאנפובה הוסיף "ס"א פטסין פי' כלים וקנקיס". ובדפוסים שלאחריו הליו "ס"א פטסין" ואת פירושו השמיטו, וכן זילקוס מלכיס ברמז ר"ל מוצא זה בשם התנחומא וגורם פטסין ופי' בלדו חפורות, והמלה יונית πατρων פי' כד וחביות וכלי גדול, ובמסגרת ר"ה דף כו ע"ב התוקע לתוך הסור או לתוך הפיסס, עיין ערוך ערך פסס, והפי' בפנים פי' חפורות הוא טופס מאת המעתיק, וליתא בכ"י רומי ורח"ס: (פה) פקח נא את עיני אלנה ויראו, וכן הוא בכ"י רומי ורח"ס וזילקוס שם, ובקרא ליתא למלת "נא": (פט) וכן את מוצא, לפני זה נמלץ הוספה בנדפס, וכן את מוצא כשראה הכזיב אותן מרכבות שנמשלו לרבע מלכיות שנאמר (זכריה ו א) ואשא עיני וראיה והנה מרכבות יואלות מבין שני ההרים וגו', וכשנאמר על הגאולה כתיב ויראיה ה' לרבעה חרשים (שם 3 ג): (צ) כשבאו מלאכי

להחריב את ירושלים, שנאמר והנה ששה אנשים באים וגו' (יחזקאל ט ז), אמר לו הקב"ה לגבריאל מלא הפניך נחלי אש מבינות לכרובים חרוק על העיר, כדכתיב ויאמר אל האיש לבוש הברדים וגו' (שם י ב), בא גבריאל ועמד לו אצל האופן, א"ל הכרוב מה אתה הפץ, א"ל כך וכך צוני הקב"ה, א"ל סוף, א"ל תן אתה בידי, וישלח הכרוב את ידו מבינות לכרובים (שם טז ז), (צא) אמר ר' יוחנן בשם ר' שמעון בן יוחי אילמלי לא נצטננו גחלים מידו של כרוב לידו של גבריאל לא נשתייר משונאיהם של ישראל שריד ופליט, ולא רצה הקב"ה לעשות את הרעה על ידי עצמו אלא על ידי מלאך, אבל לעתיד לבא הטובה עושה על ידי עצמו, שנאמר וזרקתי עליכם מים טהורים וגו' (שם לו כט), הוי כי לא אל הפץ רשע אתה לא יגורך רע :

[יג] [ד"א] מהו ולא יגורך רע. (צא*) שאין שמו של הקב"ה מיחל על הרעה, חוץ משני דברים שוחל הקב"ה שמו עליהם, ואלו הן, וישקד ה' על הרעה ויביאה עלינו כי צדיק ה' אלהינו (דניאל ט יד), משום דצדיק ה' אלהינו וישקד על הרעה, אלא צדקה עשה הקב"ה שהקדים והגלה גלות יכניה לבל עם החרש והמסגר וכל גבורי התורה וירדו לבל ועשו תרכיץ לתורה, שאילולי כן היתה התורה משתכחת בגלות, אלא שיצאו אלו שהאמינו לדבריו של ירמיה עם התורה והחרש, והמסגר אלף (מ"ב כד עז), מהו חרש, כיון שפותחין בתורה נעשו הכל כהרשין, מסגר משהיו סוגרין לא היה בכל ישראל מי שהיה יכול לפתוח, הוי כי צדיק ה' אלהינו: וצדקה עשה באותה גולה ששקד עליה, ועוד טובה גדולה עשה לה לאותה גולה, כיצד בסבת היו ראויין לגלות מירושלים, שכן הוא אומר בן אדם כתוב לך את שם היום [את עצם היום] הוזה וגו' (יחזקאל כד ב). מה עשה הקב"ה, אמר אם יוצאין עכשיו בצינה הן מתים, מה עשה להם המתין להם בקיץ והגלה אותם, הוא שהנביא אומר אסוף אסיפם נאם ה' (יחזקאל יג), אין אסוף אלא גלות, (צב) שנאמר אסוף (אאסף) [אסף] כל וגו' (פסיק' א ב). והשניה ויאמר ה' אליו עבור בתוך העיר בתוך ירושלים והתוית תו על מצחת האנשים וגו' (יחזקאל ט ד), (צב*) א"ל הקב"ה לגבריאל לך ורשום על מצחות הצדיקים תיו של דיו, כדי שלא ישלמו בהן מלאכי חבלה, ועל מצחות הרשעים תיו של דם כדי שישלמו בהן מלאכי חבלה, נכנסה קמיגוריא לפני הקב"ה, [אמרה לפניו] רבנו של עולם מה נשתנו אלו מאלו, אמר לה הקב"ה הללו צדיקים גמורים והללו רשעים גמורים, אמרה לו היה בידם למחות ולא מיחו, אמר לה גלוי וידוע לפני שאם מיחו לא קיבלו מהן, אמרה לפניו רבנו של עולם מה נשתנו אלו מאלו, אעפ"י כן היה בידם להתבנות על קדושת שמך ולקבל על עצמן הכאות מישראל, כשם שהיו הנביאים סובלים, שהרי ירמיה כמה צרות סבל מישראל, וישעיה שכתוב בו גוי נתתי למכים וגו' (ישעיה יו), ושאר הנביאים, מיד חזר ואמר למלאכי חבלה זקן בחר ובתולה טף ונשים [תהרגו למשוחית] (יחזקאל ט ו), אף זה הטובה (שהפניע) [שהפיג] הקב"ה את חמתו בירושלים, שנאמר כלה ה' [את] חמתו (איכה ד י), שאילולי כן, כל ישראל נתחייבו כליה, הוי לא יגורך רע, שאין הקב"ה מיחל שמו על הרעה, ואפילו ישראל חלק להם כבוד ולא הזכירן לרעה, כשבא על הקרבנות אמר למשה, דבר אל בני ישראל אדם כי יקריב מכם קרבן לה' (ויקרא א ב), מכם ולא מאומות העולם, אבל כשבא להזהיר על הנגעים אמר, אדם כי יהיה בעור בשרו, אדם מכם אינו אומר, אלא אדם כי יהיה בעור בשרו וגו', הוי לא יגורך רע :

[יד] ד"א אדם כי יהיה בעור בשרו. קשה לפני הקב"ה לפשוט ידו באדם זה, (צג) אלא

הערות ותקונים

מלאכי חבלה, וכ"ה צכ"י רח"ס, אולם צכ"י רומי ובגדפס כתוב כשבאו תמשה מלאכי חבלה : (צא) אמר ר' יוחנן צסס ר' שמעון בן יוחאי, ובגמרא צבלי יומא ע"ז ע"א מוצא זה צסס ר' חנא בר צינא אמר ר' שמעון חסידא, וצלקוס יחזקאל רמו שמו" ראייה הני' אמר רב כהנא בר צינא אמר ר' שמעון חסידא : (צא*) שאין שמו של הקב"ה מיחל על הרעה כו'. משום דצדיק כו'. עיין גיטין פח ע"א ואיכ"ר ובגדפס כפן פ"ב וילקוט מ"ב רמו רנ"א ורמו ר"ג וילקוט יחזקאל רמו שמו" וילקוט דניאל רמו תתרכ"ו : (צב) שנאמר אסוף אסף כל, כ"ה צכ"י רומי ורח"ס, אבל בגדפס מוצא הכתוב אסוף אסוף יעקב (צב) (מכה ג י) : (צב) א"ל הקב"ה לגבריאל כו' ע"י שבתה ע"א ובגדפס כפן וסדר מתפסיה סי' ז' : (צג) אלא מטרה אותו ומנסה ציתו, כ"ה צכ"י רומי וכ"י רח"ס, ובגדפס הני' מטרה זו

מתרה אותו (צד) ומלקה ביתו, שנאמר ונתתי נגע צרעת בבית ארץ אחותכם (ויקרא יד ז), חזר בו יפה, ואם לאו מלקה את בגדו, שנאמר והבגד (אשר) [כי] יהיה בו נגע צרעת (שם יג ט), חזר בו יפה, ואם לאו באין על גופו, שנאמר אדם כי יהיה בעור בשרו :

[טו] [ד"א] אדם כי יהיה בעור בשרו על מה הנגעים באים על הזנות, וכן אתה מוצא בירושלים לפי שהיו שמופין בזנות לקו בצרעת, מה כתיב שם ויאמר ה' יען כי גבחו וגו' (ישעי' ג ט), ואומר ושיפח ה' (את) קדקד בנות ציון (שם טז ז), [אין ספק אלא צרעת שנאמר שאת או ספחת (ויקרא יג ב)], ואומר ולשאת ולספחת (שם יד ט) :

[טז] (צה) ד"א אדם כי יהיה בעור בשרו שאת או ספחת או בחרת וגו' לנגע צרעת. מדבר בארבע מלכויות, (צו) שאת זו בבל, שנאמר ונשאת (את) המשל הזה על מלך בבל ואמרת וגו' (ישעי' יד ד), ולספחת זה מדי, (צז) שהיה המן מספח עם אחשוורוש להשמיד להרוג ולאבד. בחרת (צה) זו מלכות יון. (צט) נגע צרעת זו מלכות אדום; הרשעה, שהקב"ה מלקה אותה בצרעת ואת שר שלה, (ק) שנאמר מדוע נחסף אביריך וגו' (יחזקאל טו טו). (קא) לעולם הבא הקב"ה יושב בדיון על מלכות הרשעה, הוא אומר לה למה את משעבדת בבני, היא אומרת אתה עשית שמסרת אותם בידינו, ואומר לה הקב"ה בשביל שמסרתי אותם בידך לא נתתה להם רחמים, אלא על זקן הכבדת עולך מאד (ישעי' מו ט), זה ר' עקיבא ששעבדה בו המלכות מה שאין סוף; ד"א על זקן הכבדת עולך מאד, שהיתה מכבדת עולה על הזקן כבחור, אומר לה הקב"ה חייד שאני יושב עליך במשפט ודן אותך ומחייבך, שנאמר רדי ושבי על עפר בתולת בת בבל, שבי לארץ אין כסא בת כשדים וגו' (שם טז ט). (קב) הוא קורא לאדום בת בבל, והוא קורא לאדום בת כשדים, אלא מהו בת בבלי ותאמתה דבבל, מה בבל ההריבה את ביתי, אף זו ההריבה את ביתי, לכך בת בבל שבי לארץ אין כסא, לפי שהיתה יושבת בראשונה על כסא, עכשיו שבי לארץ אין כסא, כי לא תוסיפי יקראו לך (הרכה והענוגה) [רכה וענוגה] (שם טז ט), לפי שהיתה מתפנקת על בני, לפיכך לא תוסיפי יקראו לך רכה וענוגה, ומה אני עושה לך, אני פורע מן השר שדך, ומכה אותו בצרעת, ואחר כך אני פורע הימנך, לא תאמר במלכות הזה, אלא אפילו על נוג שהוא מתגאה בעולם ועולה, אני מכה אותו בצרעת, שנאמר וזאת תהיה המגפה אשר יגוף ה' את כל העמים אשר צבאו על ירושלים (זכריה יד יג), על ידי מה על ידי שנתגרו בישראל, וזאת תהיה המגפה (קג) על ידי מה על ידי שצבאו על ירושלים. ואל תתמה שאפילו בעולם הזה פרע הקב"ה משונאיהם בצרעת, ומי היה זה נעמן, שנאמר ונעמן שר צבא מלך ארם [וגו'], והאיש היה גבור חי' מצורע (מ"ג טז ט), (קד) בשביל מה נצמרע, בשביל ששבה מארץ ישראל נערה קמנה, ואף לעולם הבא הקב"ה מלקה אותם בצרעת, שנאמר וזאת תהיה המגפה (זכריה טז ט), אמר הקב"ה בשביל שהייתם קוראים לבני טמאים, אני מטמא אתכם בטומאה גדולה בצרעת, ומנין שהיו קורין ישראל טמאים, שנאמר סורו (סורו) ממא

הערות ותקונים

תחלה ואח"כ מלקה אותו ל"ג ביתו : (צד) ומלקה ביתו, וי"ר פ"ז : (צה) ד"א אדם כי יהיה בעור בשרו שאת או ספחת, בנדפס איתא לך נאמר אדם כי יהיה בעור בשרו, ל"ג וכן נאמר, ואח"כ יש להלני ד"א אדם כי יהיה : (צו) שאת זו בבל, עיין בו"ר סוף תוריע הוספת דברים : (צז) שיהי המן מספח, עיין בו"ר ט : (צח) זו מלכות יון, בנדפס נוסף שהיתה מזהרת על ישראל ואומרת כל מי שיש לו שור יחקה על קרן השור שאין לו חלק בלאהי ישראל, ואם לאו גוזרין עליו הריגה, ונמצא גם בנדפס קאטשטאטניא ודפוס ווינליא. והסר בכ"ה ה' אקספארד זה נוסף מן וי"ר ט, ועיין ב"ר פ"ג ופ"ז : (צט) נגע צרעת זו מלכות אדום, זה השמיטו בו"ר ט : (ק) שנאמר מדוע נספח אביריך, דרש נספח כמו נספח לשון ספחת : (קא) לעולם הבא הקב"ה יושב בדיון, מוצא בילקוט ישעיה רמז שכו' בשם התנחומא, וגורם לעתיד לבא במקום לעולם הבא : (קב) הוא קורא לאדום בת בבל עד לפי שהיתה יושבת על הכסא שמשט בנדפס : (קג) על ידי מה על ידי אשר צבאו על ירושלים, מוצא בילקוט זכריה רמז תקפ"ז בשם התנחומא, ובנדפס על ידי מה שצבאו על ישראל : (קד) בשביל מה נצטרע על ידי ששבה מארץ ישראל נערה קמנה, * (מלכות רומי קורא מלכות אדום כמנאר לקמן אות ק"ג

קראו למו (איכה ד טו), אבל ישראל אני אקדש אותם ומטהרן וגואלן מביניכם, שנאמר וקראו להם עם הקדש גאולי ה' (ישעיה סב יב), וכן אמר שלמה (קה) כולך יפה רעיתי ומום אין בך (שם ד ו): חסלת פרשת תזריע

פרשת מצורע

[א] זאת תהיה תורת המצורע וגו' (ויקרא יד ז). ילמדנו רבינו כמה בני אדם אין להם חלק לעולם הבא. (א) כך שנו רבותינו. אלו שאין להם חלק לעולם הבא, שלשה מלכים וארבעה הדייטות אין להם חלק לעולם הבא, שלשה מלכים ירבעם אחאב ומנשה. (ב) אמר ר' יהודה הלוי בר שלום בקשו חכמי המשנה לשנות ארבעה מלכים ולמנות עמהן שלמה, אלא שיצתה בת קול ואמרה אל תגעו במשיחי (ספלים קה טו), ואע"פ כן חזרו יום אחד לשנות, באתה אש מן השמים וליחכה כספסליהם, חורה ואמרה, המעמד ישלמנה כי מאסת (איוב לד לג), כל כך למה היו שונים, על שכתוב והמלך שלמה אהב נשים נכריות [וגו'], ויעש שלמה הרע בעיני ה' (מ"א יא א ו). וארבעה הדייטות בלעם ודואג ואחיתופל וגחזי, אתה מוצא שהללו מפני דבור פיהם (ג) נתחייבו לגיהנם, בלעם על ידי לשונו נדהף לגיהנם, שנאמר מן ארם ינחני בלק מלך מואב (נמדבר כג ו), מן הרמים הייתי, ממהיצת אבות הייתי, ינחני בלק וורקני לגיהנם, ואין ינחני אלא גיהנם, (ד) שנאמר בן אדם נחה על המון מצרים והורידהו וגו' אל ארץ תחתיות (יחזקאל לג יח), וכן דואג על לשונו נמרד, אימתי בשעה שברח דוד לנוב עיר הכהנים (לאהימלך) וקיבלו [אהימלך], הרגיש שאול וכינס כל עבדיו, ואמר להם יפה אתם עושים לי, כי דוד עשה כל מה שהוא מבקש, ואין אחד מכם גולה את אזני, שנאמר כי קשרתם כולכם [עלי ואין גולה את אזני וגו'] (ש"א כג ט), התחיל דואג לספר לשון הרע, שנאמר ויען דואג האדומי והוא נצב על עבדי שאול (שם סג ט), ועל ידו נהרגו שמונים וחמשה כהנים נושאי אפוד, ואחימלך כהן גדול, (ה) ונוב עיר הכהנים הכה לפי חרב. וכן אחיתופל על לשונו נמרד, שנאמר ואחיתופל ראה כי לא נעשתה עצתו וגו' ויצו אל ביתו ויחנק (ש"א יז כג). וגחזי על לשונו נמרד, בשעה שנצטרע נעמן, ונתרפא על ידי אלישע, התחיל נעמן ליתן כסף וזהב ודורות לאלישע ולא רצה לקבל, היה גחזי משמש לפני אלישע, ראה את הכסף ואת הזהב ואת הבגדים, ואמר חשך אדני את נעמן וגו' (מ"ב ז כ). ויצרעת נעמן [תדבק בך ובזרעך לעולם] (שם סג טו), למה שנאמר לא ידבק בידך מאומה מן החרם (דברי יח), והיה נעמן ומלך ארם עובדין ע"ו, וכתוב לא תביא תועבה אל ביתך וגו' (שם טו), ואמרת ולקחתי (מידו) [מאתו] מאומה (מ"ב כ), (ו) הייך מומו אתה לוקח, שנאמר ויצרעת נעמן תדבק בך, אמר ר' פדת ברית כרותה

הערות ותקונים

מוצא צילקום מלכים רמו רכ"ס צסס התנחומא: (קה) כולך יפה רעיתי ומוס אין בך, צנדפס מוצא הכוזב צספעות יפה את רעיתי ומוס אין בך:

(א) כך שנו רבותינו, משנה סנהדרין דף ז ע"א: (ב) אמר ר' יהודה הלוי ב"ר שלום צקשו חכמי המשנה לשנות ארבעה מלכים ולמנות עמהן שלמה אלא שיצתה בת קול ואמרה אל תגעו במשיחי, צכ"ו רומי ורח"ס צקשו בית דין של אותה שעה לשנות ולומר ד' מלכים, וצמדלרצ צמר ריש פי"ד איתא כך אמר רב יהודה אמר שמואל (אולי ז"ל אמר ר' יהודה ב"ר שלום) צקשו לדרש את שלמה עמהם וכל דמות דיוקנא של דוד ונשתפח לפניהם ולא השגיחו עליו, יצתה אש מצית קדשי הקדשים וליהסס סביבותיהם ולא השגיחו עליה, יצתה בת קול ואמרה לכן חיות איש מהיר צמלאכתו כו', ועיין מדרש משלי פכ"ב ואדר"ג פמ"א ופסיקתא רבתי פ"ו אות ב', ושם הוא צסס ר' יהושע בן לוי' וצססנהדרין דף קד ע"ב איתא זה צסס רב יהודה אמר רב טו' וע"ש: (ג) נתחייבו לגיהנם, צכ"ו רומי וצכ"ו רח"ס ירדו לגיהנם, וצנדפס נדחפו לגיהנם: (ד) שנאמר בן אדם נחה, צקרא כתיב נחה, ודרשו כמו נחה, צחיות, ודרשו הרבה פעמים המלות. הנכתבות צה"א כאליו נכתבות צחיות וכן להיפך, ולא מתמעין רצקן דדרשי בית דין של ה"א לחיות (ירושלמי) שבת פרק כלל גדול) ועיין צ"ר פל"א: (ה) ונוב עיר הכהנים הכה לפי חרב, אחר זה מנאל צנדפס אשר הוסיף המדפיס לפסם מאחזקתם, אמר ר' אלעזר כל מצעשה רחמן על האכזרים לסוף נעשה אכזר על הרחמנים, כתיב ויחמול שאול על אגג ועל מיטצו האלף והבקר, וכתיב צנוב עיר הכהנים ואת נוב עיר הכהנים הכה לפי חרב. ועיין ילקוט שמואל רמו קכ"א וסס הגי' ריב"ל: (ו) הייך מומו אתה לוקח, הכתיב מאומה וחקרי מומה, דורש לשון מוס, והמאמר הוא מוצא צילקום

להקב"ה בעולם, שכל המספר בלשון הרע לוקה בצרעת, מנין ממה שכתוב בענין זאת תהיה תורת המצורע, (ו) המוציא רע :

[ב] [זאת תהיה תורת המצורע]. אמרו רבותינו אין הנגעים באדם אלא על לשון הרע שיוצא מפיו, ורוח הקודש צווחת, (ח) אל תתן את פיה לחמייא את בשריך (קבלת ס ט), להלקות את גופך, [ואל תאמר לפני המלאך כי שגגה היא] (סע סז), ואל תאמר לפני המלאך הממונה עליך, בשגגה הוצאתי מפי את הדבור, שכל דבור שיוצא מפיה בספר נכתבין, בין מזב ובין רע בין בשוגג ובין במזיד, ומנין שהוא כן, שנאמר אז נדברו ויראו ה' איש אל רעהו [ויקשב ה' וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו וגו'] (מלאכי ג טו), וכן במדת פורענות אמר דוד אתה ידעת שבתו וקומי וגו' (תהלים קל"ג ב), ואמר איוב על שרשי רגלי תתחקה (איוב י"ג טו), למה יקצוף האלהים על קולך וחבל את מעשה ידך (קבלת סע), אלו הידים והגוף שהן לוקין בנגעים :

[ג] (ט) ד"א אל תתן את פיה. בלשון נקי דברה לך התורה, אם אמרה לך אשתך שהיא נדה, אל תחמיא את גופך ותיגע בה, אל תאמר לפני המלאך הממונה על צורת הולד שונג הייתי ולא הייתי יודע, למה יקצף האלהים על קולך וחבל את מעשה ידך, אלו הבנים שלוקים בנגעים. אמר ר' אחא אם שימש אדם את אשתו נדה, הבנים לוקין בצרעת, כיצד שימש ביום ראשון לנדתה, הבן הנולד מהם לוקה לעשר שנה, שימש עמה ביום שני לוקה לעשרים שנה, ביום שלישי לוקה לשלשים שנה, ביום רביעי לוקה לארבעים שנה, ביום חמישי לוקה לחמשים שנה, ביום ששי לוקה לששים שנה, ביום שביעי לוקה לשבעים שנה כנגד שבעת ימי נדתה, ואינו יוצא מן העולם עד שרואה פירותיו מקולקלין, ואין ימי חייו של אדם אלא שבעים שנה, שכן דוד הוא אומר ימי שנותינו בהם שבעים שנה וגו' (תהלים ס"ג י), ואם זכה שמונים, שנאמר ואם בגבורות שמונים שנה (סז), לכך אם שימש אדם עם האשה נדה בשביעי, הולד לוקה על שבעים שנה, שלא יצא מן העולם עד שרואה פירותיו מקולקלין, כביכול (י) אין המרדות הללו משלי, כבר העדתי כך ואמרת לך זאת תהיה תורת המצורע: ד"א אל תתן את פיה. אם עשית בודון ותטעה כהן גדול שנקרא מלאך, שנאמר כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא (מלאכי י"ג י), ותאמר בשגגה חמאתי, אל תאמר לפני המלאך כי שגגה היא, למה לעצמך אתה מטעה, את עצמך את מכה, קול שאת מוציא מפיה יחבל את מעשה ידך, למה יקצף האלהים על קולך [וחבל את מעשה ידך] אלו הבנים שלוקין בצרעת, שנאמר זאת תהיה תורת המצורע וגו' :

[ד] [זאת תהיה תורת המצורע]. זש"ה מות וחיים ביד (הלשון) [לשון] (משלי י"ח כ"א). הכל תלוי בלשון, זכה וזכה לחיים, לא זכה נתחייב למוות, עסק אדם בתורה בלשונו זכה לחיים, שהתורה [נקראת חיים שנאמר] עין חיים היא למחויקים בה (סג ג י"ח), והיא רפואתו על לשון הרע, שנאמר מרפא לשון עין חיים (סג טו ד), ואם עסק בלשון הרע מתחייב נפשו למוות, שקשה לשון הרע משפיות דמים, שכל מי שהורג אינו הורג אלא נפש אחת, (יא) והמספר לשון הרע הורג שלשה, האומר

הערות ותקונים

מלכים רמז רכ"ט צ"ס התנחומא, וגם הוא הביא ולקחתי מידו מאומה, ובקרא כתיב ולקחתי מאתו מאומה כמו שתקחתי בפנים: (י) המוציא רע, בנדפס אל תקרי המורע אלף המוציא שם רע, ובשרכין דף טו ע"ב הגירסא זאת תהיה תורתו של מוציא שם רע; (ח) אל תתן את פיה כו', מובא בילקוט קבלת רמז תתקע"א צ"ס התנחומא: (ט) ד"א אל תתן בלשון נקי, מובא ג"כ בילקוט שם וכן בילקוט מורע סוף רמז תקנ"ז ד"ה ד"א אל תתן את פיה, והרמז שלאחריו תתקנ"ח י"ט הל"ג על המשמר ד"א אל תתן את פיה, כי מכלן מתחיל מאמר בפני עלמו, וגם ה'יון תנחומא מוסב על המשמר ד"א, והמתיקוס ה'ינו הרמז בלמעט המשמר: (י) אין המרדות הללו משלי, כ"כ רומי וכ"י רח"ס אין המרדות הן משלי, ובכ"י רומי המלה מנוקדת ב"ש"י, ונרשם בלדו "לשון שגגה", והכוונה כי מוסב על מעלה על לשון הכתוב כי שגגה היא, ובילקוט מורע שם צ"ס התנחומא אין המדות הללו משלי, ובנדפס אין המרירות זו משלי, ז"ל המרדות: (יא) והמספר לשון הרע הורג שלשה, בפסיקתא פרה (ל"ב ע"א), ולמה נקרא שמו של לשון הרע שלישי, לפי שהוא הורג שלשה האומרו והמקבלו ומי שנאמר עליו, וכן הוא בוי"ר פכ"ו אות ב' ובהתנחומא חוקת ובמ"ר פ' חוקת ד"ל פ"ה וירושלמי פיהה פ"א סוף ה"א וכו"ס ממוזר י"ב

והמקבלו והנאמר עליו, (יב) דואג אמר על אחימלך לשון הרע ונהרג, [שנאמר] ויאמר (שאל) [המלך] מות תמות אחימלך (פ"א כג טו), ונהרג שאול [שנאמר] במעלו אשר מעל בה' (ד"א יג), וכן שאול אמר עמוד נא עלי ומתני כי אחזני השבץ (פ"ג ח ט), (יג) קמיגוריא של נוב עיר הכהנים, ואין השבץ אלא בגדי כהונה, שנאמר ועשית משבצות זהב (שמות כח יג). ודואג נשתרש מחיי העולם הזה, ומכל חיי העולם הבא, שנאמר גם אל יתצד לנצח ויתךד ויסחך מאהל וישרשך מארץ (החיים) [חיים] מלה (פסלים נג ז), מן חיי העולם הבא. מי קשה המכה בחרב או מכה בחץ, [הרי אומר המכה בחץ], המכה בחרב אינו יכול להמית את החייו ומכה אותו בכל מקום שהוא רואה אותו, לכך נמשל מספר לשון הרע לחץ, שנאמר חץ שחוט לשונם מרמה דבר (ימיים ט ז). ואומר בני אדם שיניהם הנית וחצים [ולשונם חרב חדה] (פסלים ט ט). ראה מה קשה לשון הרע (יד) שהוא קשה מגילוי עריות ומשפיכות דמים ומעבודה זרה, מגילוי עריות, דכתיב ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת וחטאתי לאלהים (נבאשית לט ט). משפיכות דמים, דכתיב ויאמר קין אל ה' גדול עוני מנשוא (ס"ד יג). ע"ו, דכתיב אנא חטא העם הזה חטאה גדולה (שמות לב ג). וכשהוא מזכיר לשון הרע אינו אוכר לא גדול ולא גדולה, אלא גדולות, שנאמר יכרת ה' כל שפתי חלקות לשון מדברת גדולות (פסלים י"ד ד), לכך נאמר מות וחיים ביד (הלשון) [לשון]: [ד"א מות וחיים ביד לשון] אל תאמר הואיל ונתנה לי רשות לדבר הרי אני מדבר כל מה שאני מבקש, הרי כבר הזהירה התורה אותך נצור לשונך מרע [ושפתוך מדבר מרמה] (ס"ג לז י), שמא תאמר שאתה מחסר, אין אתה אלא משתכר, ורזה הקדש מצווחת שומר פיו ולשונו שומר מצרות נפשו (משלי כא כג), אל תהי קורא כן, אלא שומר מציעת נפשו:

[ה] ד"א מות וחיים ביד (הלשון) [לשון]. קשה לשון הרע שאין אדם מוציאו מפיו עד שהוא כופר בעיקר, שנאמר אשר אמרו ללשונינו נגביר שפתינו אתנו מי אדון לנו (פסלים י"ב ט), כביכול הקב"ה צווח על מספרי לשון הרע, מי יקום לי עם מרעים וגו' (ס"ג טז טו), מי יכול עמוד בהן, ומי יעמוד בהן גיהנם, וגיהנם צווחת אף אני איני יכולה לעמוד בהן, אמר הקב"ה אני מלמעלן ואתה מלמטן, אני זורק בהם חצים מלמעלה, ואת הופכת עליהם נחלים מלמטה, שנאמר חצי גבור שנונים עם גחלי רתמים (ס"ג ק"ד), אמר להם הקב"ה רצונכם להמלט מגיהנם רחקו עצמיכם מלשון הרע, ואתם זוכין בעולם הזה ובעולם הבא, שנאמר מי האיש החפץ חיים אוהב ימים לראות טוב (ס"ג לז יג), (טו) החפץ חיים בעולם הזה, אוהב ימים לעולם הבא, לכך נאמר נצור לשונך מרע וגו' (ס"ג טז יד). אמרו רבותינו (טז) מעשה ברובל אחד שהיה מסבב בעיירות,

הערות ותקונים

צפוק יכרת ה' כל שפתי חלקות, אמר רשב"י למה נקרא לשון הרע תליתי שהוא כורג שלשה האומר והמקבלו והנאמר עליו, והעירוני צפסיקתא שם הערה מ"ו שהם הם לשון תליתי לשון הרע שגור צפי התרגומים כמו במכונה יב"ע (בראשית מט כג, וייקרא י"ט טז), וכן מלשי צסתר רעהו דמשתעי לשון תליתי על צהריה, כן א"ש לשון תרגם גבר דמשתעי לשון תליתי, ודומייהו. ולזה המאמר מהתנחומא בירושלמי והפסיקתא כוותי חז"ל ע"כ במערבא אמרי לשון תליתי קמי לשון תליתי, אורג למספרו ולמקבלו ולאומר, ופירש"י לישנא תליתי זה לשון הרכיל שהיא שלישית צין אלה לחיבור לנאות לו סוד, ובתוס' שם כתבו וז"ל ואני מלאתי כתוב לישנא תליתי שהקיסה הקב"ה אחת של ע"ס ואחת של צטר והוא שלישי בתוכה, ע"כ. אבל לפי מה שהראיתי אין צורך לפירושים האלו, כי ע"ס קריאת השם הזה מפורש לפינו במדרשים שרשמתי למה נקרא לשון הרע תליתי כו'. וכן התעורר על זה הרב צעל יפה מראה בירושלמי שם ס"ו ז': (יב) דואג אמר על אחימלך, בכ"י רומי וכ"י רח"ס הג"ו ומנין את למד מדואג שדבר לשון הרע על אחימלך לפני שאול נהרג דואג ושאול ואחימלך, כי"ל נהרג אחימלך שנאמר ויאמר המלך מות תמות אחימלך אתה וצין וצית אצד ומת שאול, וימת שאול בצמלו אשר מעל צה"ל, וכן שאול אמר בלוק חרב ומותחני כי אחזני השבץ, כן הוא בכ"י רומי וכ"י רח"ס, ויש לתקן עמוד נא עלי ומותחני: (יג) קמיגוריא של נוב, מובא בילקוט שמואל רמז קמ"א בשם התנחומא: (יד) שהוא קשה מגילוי עריות ומשפיכות דמים, בכ"י רומי וכ"י רח"ס ונדפס מוקדם שפיכות דמים: (טו) החפץ חיים בעולם הזה אוהב ימים לעולם הבא לכך נאמר נצור לשונך מרע, נדפס את ב' חסר זה וסיים לכך נאמר זאת תהיה תורת צנוורת, גם חסר שם המאמר אמרו רבותינו מעשה ברובל: (טז) מעשה ברובל, עיין וי"ר פס"ז את ב' מעשה

והיה מכריו ואומר מי מבקש סם של חיים, שמעה בתו של ר' ינאי, אמרה לאביה רוכל אחד מסבב ואומר מי מבקש סם של חיים, אמר לה לכי וקראי לו, הלכה וקראה לו אצל ר' ינאי, א"ל איהו סם של חיים שאתה מוכר, א"ל אותו הרוכל כי אין אתה יודע מה הסם הזה, א"ל אפילו כן הודיעני, א"ל הבא לי ספר תלים, הביאו לו וגיללו, והוא מראה לו מה שאמר דוד, מי האיש החפץ חיים וגו' נצור לשונך מרע וגו' (הפסלס לז יד). מה עשה ר' ינאי נתן לו ששה סלעים, אמרו לו תלמידיו רבי לא היית יודע הפסוק הזה, א"ל הן, אלא שבא זה וביירו בידי. (לפיכך הצרעת בא על מי שמספר לשון הרע, וזאת תהיה תורת המצורע), (יז) ללמדך שהמספר לשון הרע הנגעים באין עליו, שנאמר וזאת תהיה תורת המצורע, המוציא רע:

[ו] וזאת תהיה תורת המצורע. מי שהוא מדבר לשון הרע בחבירו הצרעת באה עליו, מנין את למד ממרים], ראה מה כתיב במרים, ותדבר מרים ואהרן במשה (במדבר יב ה), לפיכך ויפן אהרן אל מרים והנה [מרים] מצורעת כשלו (שע"ט י), מה כתיב שם, וזכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים (דברים כד ט), (יח) ומה דברה במשה, (יט) אמרה נמל משה אשה, והוא כפל מפריה ורביה, מה עשה לך הקב"ה, נגלה עליהן, והיו צריכין טבילה, שנאמר ויאמר ה' פתאום אל משה ואל אהרן ואל מרים (במדבר יב ד), (כ) מהו פתאום, שנגלה אליהם והיו צריכין למים פתאום, (כא) אמר להם וכך היו צריכין למים, ואני מדבר עמכם, מיד לקתה מרים בצרעת, שנאמר והנה מרים מצורעת כשלו (שע"ט י), (כב) והלא דברים קל וחומר, ומה מרים שלא דברה כי אם באהיה חביבה שלא בפניו, ולא נתכוונה אלא להחזירו לאשתו, כך, המספר לשון הרע על חבירו על אחת כמה וכמה, מה כתיב למעלה מן הענין השומר בנגע הצרעת (דברים כד ט), ואף אהרן שהיה כהן גדול נגעה בו ידו של הקב"ה, שנאמר ויחר אף ה' במ (במדבר יב ט), באהרן ובמרים, (כג) אלא שאהרן נתרפא מיד, ומרים לאחר [שבעת]

הערות ותקונים

מעשה ברוכל כו' בסגנון אחר ממה שהוא בתנחומא, ועיין מאמר הדומה קאת לזה בע"ז דף יט ע"ב מי האיש החפץ חיים מכריו רבי אלכסנדרו מאן צבי חיי מאן צבי חיי כו': (יז) ללמדך שהמספר לשון הרע הנגעים באין עליו, מובא בילקוט משלי רמז תתקכ"ט במאמר ד"א שומר פיו ולשונו: (יח) ומה דברה במשה, עד והלא דברים קל וחומר, ויש לתקן שם ע"פ הכ"ז שלנו, וראיתי כי נמצא גם בכ"י החמישי של אקספארד, ושם סג"י כך, ומה דברה מרים במשה אמרה נמל משה אשה ובעל מפריה ורביה נגלה אליהם אלהים והיו צריכין טבילה ששים, פתאום, מהו פתאום, שנגלה אליהם פתאום, אמר הקב"ה אליהם כך אתם מנבקים שיהא משה צריך למים, ואני מדבר תמיד עמו, מיד לקתה בצרעת כו': (יט) אמרה נמל משה אשה והוא כפל מפריה ורביה, עיין בספרי בהעלתך סי' ל"ט ותדבר מרים ואהרן במשה מנין היתה מרים יודעת שפירש משה מפריה ורביה, אלא שראתה לפורה שאינה מתקשטת בתכשיטי נשים, אמרה לה מה לך שאין את מתקשטת בתכשיטי נשים, אמרה לה אין אחיך מקפיד בדבר, כך ידעה מרים ואמרה לאחיה ושניהם דברו זו כו', וזה המאמר מובא גם ברש"י עה"ת בהעלתך י"ב א'. ובתנחומא הנדפס פ' זו אות י"ג במאמר אשר רשע עליו, כבר היה לעולמים אשר העירותי שכל המאמר לקח מפירש"י עה"ת מובא שם גם דברי אלה מרש"י, ועיין עוד בילקוט שהעלתך רמז תשל"ז במאמר המתחיל ותדבר מרים שביא בשם הילומדט, אמר ר' אבה בר כהנא כיון שנתנו זקנים הלויק לכן כל ישראל נרות ושמונים מרים, מרים וזהו את הילומדט, ודולקות אמרה לפורה מה עסקת של נרות הללו דולקין, אמרה הענין אמרה מרים אשריהן נשים של אלו מה הן רואות האיד עלו בעליהן לשררה, אמרה לה לפורה אוי לכן שמעכשו אינם זוקקים להם כו'. ועיין תוס' שבת פ"ז ע"א ד"ה וחתה, ומה שכתבו שם, דמשמע במדרש"י כוונת לדברי הילומדט: (כ) מהו פתאום שנגלה אליהם, לזה המאמר כוון רש"י במדבר י"ב ד', פתאום נגלה עליהם פתאום, והם עומאים בדרך ארץ והיו זועקים מים מים, לאודיעים שיפה עשה משה שפירש מן האשה, מאחר שנגלה עליו שכינה תדיר ואין עת קבוע לדבור. וגם זה המאמר העתיק המעתיק אל התנחומא הנדפס צפ"ו. עיין הערה שלפניו: (כא) אמר להם וכן היו צריכין למים ואני מדבר עמכם, בכ"י רומי וכ"י רח"ס אמר להם וכן הייתם מנבקים שהיו צריכין למים ואני מדבר עמו, ועיין מה שביאנו בהערה י"ח בשם כ"י החמישי של אקספארד אמר הקב"ה כך אתם מנבקים שיהא משה צריך למים ואני מדבר תמיד עמו, לכן יש לתקן כן גם לפניו: (כב) והלא דברים קל וחומר, זה חסר בכ"י רומי וכ"י רח"ס, רק אחר סיום הכתוב והנה מרים מלורעת כשלו כתוב שם, וי"א אף אהרן נלמדה שנאמר ויחר אף ה' גם וי"ך, גם בשנייהם אלא שנתרפא מיד, והוא המאמר שלפניו ואף אהרן שהיה כהן גדול נגעה בו יד של הקב"ה, ובנדפס הלשון כמו לפניו בכ"י שלט: (כג) אלא שאהרן נתרפא מיד, בספרי בהעלתך סי' ק"ה י"ן

ימים, [שנאמר] ותסגר מרים [מחוץ למחנה] שבעת ימים (במדבר יב טו), הוי זאת תהיה תורת המצורע, המציא רע שמצא רע :

[ז] [זאת תהיה תורת המצורע]. (כד) וכן אתה מוצא בנחש הקדמוני על שאמר לשון הרע על בוראו לפיכך נצטרע, ומה אמר, (כה) אמר ר' יהושע בן לוי כי יודע אלהים כי ביום אכלכם ממנו [וגו'] (בראשית ג ט), אמר לה (כו) כל אומן שונא את חיירו, וכשבקש לבראות את עולמו מן האילן הזה אכל וברא את עולמו, אף אתם אכלו ממנו ואתם יכולין לבראות כמותו, אמר לה הקב"ה את ספרת לשון הרע, סופך ללקות, שנאמר ויאמר ה' אל הנחש וגו' (שם טז יד). במה איררו בצרעת, ואין ארירה אלא צרעת, שנאמר כי צרעת ממארת הוא (ויקרא יג טז). (כז) אמר ר' הונא דשאב [בשם] ר' יהושע בן לוי, (כח) הסלעין (פי' הגוונים) שהן על הנחש הוא צרעותו, (כט) ולא עוד אלא כל בעלי מומין מתרפאין לעולם הבא והנחש אינו מתרפא, שנאמר ארור אתה מכל הבהמה (בראשית טז ט), מהו מכל, שהכל מתרפאין והוא איננו מתרפא, בני אדם מתרפאין, שנאמר (אז ידלג כאיל פסח וגו') אז תפקחנה עיני עורים וגו' [אז ידלג כאיל פסח יגו'] (ישעיה לב ט), ובחיה ובהמה כתיב, זאב ופלה ירעו כאחד (שם טז טז), (ל) אבל הנחש אין לו רפואה, שנאמר ונחש עפר לחמו (שם), אמר ר' חלבו אפילו אוכל כל מעדני עולם, אינו שועמן אלא עפר, ואף לעתיד לבא כן, ונחש עפר לחמו, שאינו מתרפא לעולם, שהוא תוריד את הבריות לעפר, ומו גרם לו, על ידי שאמר לשון הרע, לכך זאת תהיה תורת המצורע, הרבה תורות בספר הזה, (צאת תורת האשם), זאת תורת העולה (ויקרא יג ו), (זאת תורת האשם) (שם ז ט), זאת תורת זבח השלמים (שם טז טז), ואף כאן התקבתי תורה למצורע, זאת תהיה תורת המצורע וגו' :

[ח] [זאת תהיה תורת המצורע] ביום מהרתו. במה בשתי צפרים חיות מהירות, (לא) מה נשתנה קרבנו מכל הקרבנות, אלא הוא סיפר לשון הרע, לפיכך

הערות ותקונים

ויפן אהרן שפניה מנרעתו: (כד) וכן אתה מוצא בנחש הקדמוני, מוצא ג"כ בילקוט מנורע שם בשם התנחומא: (כה) אמר ר' יהושע בן לוי, בכ"י רומי וכ"י רח"ס אמר ר' יהושע דסקנין בשם ר' לוי, וכן תראה בכ"ז פ"ט אות ד', ר' יהושע דסקנין בשם ר' לוי אמר התחיל אומר לנפוליא על בוראו, אמר מאילן הזה אכל וברא העולם, והוא אומר לכם לא תאכלו ממנו, שלא תבראו עולמות אחרים, דכל איש ואיש סני בר אומנתיה: (כו) כל אומן שונא את חיירו, עיין בהערה שלפניה בשם ב"ר כל איש ואיש סני בר אומנתיה, וכן הוא במדרש שו"ט מנזמר י"א פסוק כי לדיק ה', ובתנחומא הגדפם בראשית אות ח' כל אומן שונא בני אומנתו. ובכ"ז פ"ג אות ז' אין לך אדם אוהב בן אומנתו: (כז) אמר רב הונא דשאב בשם ר' יהושע בן לוי, בכ"י רומי וכ"י רח"ס אמר ר' מנא דשאב בשם ר' יהושע דסקנין בשם ר' לוי, ובגדפם אמר רב הונא בשם ר' יהושע בן לוי חסרה המלה דשאב, ומנא לנכון בתנחומא כ"י החמישי של אקספארד: (כח) הסלעין שכן על הנחש הן זרעושו, המלות "פי' הגוונים" טסק מלת המעתיק, וליחא בכ"י רומי ורח"ס ובגדפם, וכן תראה בכ"ז פ"ג אות ד' רבי הושעיה דסקנין בשם ר' לוי אררו זרעיה הלין סלעיה דביה זרעין איטון, פי' ההזבחות שבו, הגדפם כסלעים זרעה הם, ובשמ"ד פ"ג אות י"ג אמר ר' אלעזר הלין סלעין דביה, זרעין איטון, יש לתקן ש"ל ר' יהושע דסקנין בשם ר' לוי, והמלות אמר ר' אלעזר הונא שם בשפות, יען כי בהתחלת המאמר נאמר שם אמר ר' אלעזר לך נהפך הגחש, ושם כוונת המסדר מהמדרש שמ"ד אל פרקי דר' אליעזר פ"ג אשר משם שאב המאמר, ובילקוט בראשית רמז ל' הלין סלעים רביה זרעין איטון ז"ל דביה: (כט) ולא עוד אלא כל בעלי מומין מתרפאין לעולם הבא והנחש אינו מתרפא, עיין ב"ר פ"כ אות ה' אמר ר' לוי לעתיד לבא הכל מתרפאין חוץ מנחש, ובכ"י רומי וכ"י רח"ס הגי' אמר ר' אליעזר כל מני שהוא אמר לשון הרע נוקב זרערת, ולא עוד אלא שכל המטות מתרפאות לעתיד לבא והוא אינו מתרפא שנאמר ארור אתה מכל הבהמה: (ל) אבל הגחש אין לו רפואה, בגדפם שמשו איזה שורות, וכך יש לתקן שם, אבל הגחש [אין לו רפואה שנאמר ונחש עפר לחמו, אמר ר' חלבו אפילו אוכל כל מעדני עולם אינו שועמן אלא עפר, ואף לעתיד לבא כן, ונחש] עפר לחמו שאינו מתרפא לעולם שהוא ארוד את הבריות לעפר, מי גרם לו ע"י שאמר לשון הרע [לכך זאת תהיה תורת המצורע, הרבה תורות בספר הזה, זאת תורת האשם, זאת תורת העולה, זאת תורת זבח השלמים. ואף כאן התקבתי תורה למצורע. זאת תהיה תורת המצורע], וכן חסר בכ"י החמישי של אקספארד ובגדפם קאשטנאטינא ודפוס וויניציא: (לא) מה נשתנה קרבנו מכל הקרבנות. בכ"י רומי וכ"י רח"ס הגי' למה זבצפרים שהן מוליכות קולן לפיכך קולן מכפר על אותו הקול שאמר לשון הרע, כי שוף השמים יזילך את הקול

אמר הכתוב צפרים, שהן מוליכות קולן, שנאמר כי עוף השמים יוליך את הקול (קל"ג י:) ועין ארו. הארו הזה אין עין גבוה ממנו (ל"ב) ולפי שהגביה את עצמו כארו, באתה עליו את הצרעת, (ל"ג) דאמר ר' שמעון בן אלעזר על גמות הרוח הצרעת באה, (ל"ד) שכן אתה מוצא בעוהיו (ובחוקתו) [ובחוקתו] גבה לבו עד להשחות וימעול (מעל) בה' [אלהיו], ובזעפו עם הכהנים והצרעת זרחה במצורו (וה"כ טו טו י"ט), (לה) ובאזוב, אין באילנות [נמוך] כאזוב, לפי שהשפיע עצמו, לפיכך מתרפא על ידי אזוב: ושחט את הצפור האחת (ויקרא י"ד ט). (ל"ה) למה שוחט אחת ומשלה אחת, אלא אם עשה תשובה אין את רואה אותה עוד, (ל"ז) ואם אין את חוזר בך, הצרעת חוזרת עליך, כשם שהצפור החיה יכולה לחזור, לכך ושלה את הצפור וגו': והובא אל הכהן (ש"ס ט"ז). מהו והובא, והוא בא, למה שהכל רחוקין ממנו, שכן דוד אמר אוהבי ורעי (רחקו ממני) מנגד נגעיו יעמדו וקרובי מרחוק עמדו (תהלים נ"ב), וכן הוא אומר בדרך ישוב מוחץ למחנה (ויקרא י"ג ט), לכך נאמר והובא, והוא בא :

[פ] ד"א (לה) זאת תהיה תורת המצורע. מדבר בישראל כשהיו בירושלים, (ל"ט) והיה ירמיה אומר להן עשו תשובה, ולא עשו, ומה עשה הקב"ה הלקה אותן בצרעת, שנאמר וספח ה' קקדך בגות ציון (ישעיה ג י"ז), (מ) ואין ספח אלא צרעת, שנאמר שאת או ספחת וגו' (ויקרא י"ג ב): וראה הכהן. זה ירמיה, שנאמר מן הכהנים אשר בענתות וגו' (יחזקאל א"ב). והנה נרפא נגע הצרעת. שהגלה אותן לבבל, משגלו א"ל נבוכדנצר שיכרעו לצלם, שנאמר ומן די לא יפול ויסגוד (דניאל ג ו), א"ל לאלהך (מ"א) (לית אנהנא) [לא איתנא] פלחין וגו' (ש"ס ט"ז), מה עשה. ולקח הכהן עין ארו ושני תולעת ואזוב, זה תנניה מישאל ועזריה, והשליך אל תוך שרפת הפרה, שהשליכן לאש, שנאמר ורמיו לגו אתן נורא וגו' (ש"ס ט"ח), א"ל הקב"ה בעולם הזה מפני העונות היותם מתיםרין ומסחרין והזורין ומתיםרין, לעתיד לבא אני הוא שמשחר אתכם מלמעלן, שנאמר וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם מכל טומאותיכם ומכל גלוליכם אטחר אתכם (ויחזקאל לו ט):

[י] (מ"ב) כי תבואו אל ארץ כנען וגו' ונתתי נגע צרעת בבית ארץ ארצותכם (ויקרא י"ד ט). ילמדנו רבינו על כמה דברים הצרעת באה, כך שנו רבותינו, (מ"ג) על אחת עשרה דברים הנגעים באים, על ע"ז, (מ"ד) ועל ברכת השם, ועל גילוי עריות

הערות ותקונים

הקול, לפיכך הוא מביא מן העוף שתי לפירים חיות טהורות, ועיין בילקוט קהלת רמז תקפ"ט ד"ה כי עוף השמים הביא בשם התנחומא גיטוי קל"ה. ובגדפס הסר הראיה שנאמר כי עוף השמים יוליך את הקול: (ל"ב) ולפי שהגביה את עצמו כארו באתה עליו את הצרעת, וכן בפסיקתא פסקא פרה (ד"ק לה ע"א) מפני מה מלרע נסח צנבוה שבנבוהים ובנמוך שבנמוכים צען ארו ושני תולעת צען אזוב, אלא ע"י שגם מנביה עצמו כארו הוא לוקה בצרעת, וכיון שהוא משפיל עצמו כאזוב מתרפא עם אזוב, ולזה המאמר כוון רש"י מלכים ה יב: (ל"ג) דאמר ר' שמעון בן אלעזר, בגדפס בטעות ד"א אמר ר' שמעון בן אלעזר וז"ל דאמר ר' שמעון בן אלעזר: (ל"ד) שכן אתה מוצא בעוהיו מוצא בילקוט מלרע רמז תקפ"ט, והליון תנחומא על ושחט את הצפור מוסב גם על זה, כי זה ליתא בפסיקתא פרה שהביא לפני זה: (לה) ובאזוב, ר"ל שכתוב ושני תולעת ואזוב, ועיין רש"י ויקרא י"ד ג: (ל"ז) למה שוחט אחת, מוצא בילקוט מלרע רמז תקפ"ט בשם התנחומא: (ל"ז) ואם אין את חוזר בך עד לכך ושלה את הצפור נשמת בגדפס: (ל"ח) ד"א זאת תהיה מדבר ישראל, מכאן עד ילמדנו רבינו חסר בגדפס וכן בדפוס ראשון דפוס קושטאנטינא ודפוס וויניציא: (ל"ט) והיה ירמיה אומר להן עשו תשובה, עיין מלרע ודאמר רמז ד"ק קל"ג ע"א, ומוצא בילקוט ישעיה רמז רס"ז וכו"ר ריש פ"ט מלרע: (מ) ואין סיפה אלא צרעת, פסיקתא וי"ר ש"ס, ובגמרא שבת ס"ב ע"ג: (מ"א) לית אנהנא, תקתי לא איתנא כמו שהוא בקרא, ומוצא לנכון בכ"י רומי: (מ"ב) כי תבואו אל ארץ כנען וגו', בגדפס דפוס קושטאנטינא ודפוס וויניציא וגם בכ"י החמישי של אקספארד חסר הכתוב אשר עליו יסוב הדרוש, והמדפס דפוס מאנטובה הגיו בראש זאת תהיה תורת המלרע: (מ"ג) על אחת עשרה דברים הנגעים באים, כו"ר פ"ו אות ג' על עשרה דברים הנגעים באים, ויש לתקן על [אחת] עשרה דברים, וכן במדרש כמ"ר פ"ו אות ב' מכאן אמר ר' יהודה הלוי ב"ר שמוס על י"א דברים הצרעת באה. ועיין ערכין ס"ו ע"א, ושם איתא על שבעה דברים, ומוצא בילקוט זכריה רמז תקפ"ב בשם התנחומא וגרס ג"כ י"א דברים, ומן המאמר ועל הגניבות מוצא גם בילקוט מלרע רמז תקפ"ג בשם התנחומא. ועיין שם בכל המקומות ותרצה השייט. ומדרשים חלוקים הם: (מ"ד) ועל ברכת השם, בגדפס ועל חלול

ועל הגניבות, ועל לשון הרע, ועל עדות שקר, ועל הדין המקלקל את הדין, ועל שבועת שוא, ועל הנכנס בתחום שאינו שלו, ועל החושב מחשבות של שקר, ועל המשלח מדנים בין אחים, (מה) ויש אומרים אף על עין רעה, [ואת חרש כו']. על ע"י מנין, שבשעה שעשו את העגל לקו בצרעת, שנאמר וירא משה את העם כי פרוע הוא, (שמות לב ט), וכתוב במצורע ראשו יהיה פרוע (ויקרא יג מה). ועל ברכת השם מנין, מגלות שנאמר ברו לכם איש (ש"ז י"ח), ואין איש אלא הקב"ה, שנאמר ה' איש מלחמה (שמות י"ג), וכתוב היום הזה יסנרך, ואין סנירה אלא צרעת, שנאמר והסנירו הכהן (ויקרא י"ח). ועל גילוי עריות, דכתיב וספה ה' קדקדק (ישעי ג י'), וכתוב ולשאת ולספחת ולבחרת (ויקרא י"ט). על הגניבות ועל שבועת שוא, שנאמר הוצאתיה נאם ה' (אלהים) [צבאות] ובאה אל בית הננב ואל בית הנשבע בשמי לשקר ולנה בתוך ביתו וכלתו (את) [ואת] עציו ואת אבניו (זכריה ט ז), ואיזה הוא דבר שמכלה עצים ואבנים, (מו) הוי אומר זה צרעת, דכתיב ונתן את הבית [את אבניו ואת עציו] (ויקרא י"ד ט). (מו) ועל לשון הרע, מן מרים, [דכתיב והנה מרים מצורעת כשלג, ויפן אהרן אל מרים והנה מצורעת] (במדבר י"ג), ואומר זאת תהיה תורת המצורע, המוציא רע. ועל מעידי עדות שקר, שהעידו ישראל על הקב"ה ואמרו אלה אלהיך ישראל (שמות לב ד), לקו בצרעת, דכתיב וירא משה את העם כי פרוע הוא (שם טז ט). ועל הדין המקלקל את הדין, שנאמר והיה כאכל קש לשון אש וחשש להבה ירפה (פרחם) [שרשם] כמק יהיה (ושרשם) [ופרחם] כאבק יע"ה כי מאסו את תורת ה' צבאות ואת אמרת קדוש ישראל נאצו (ישעי ס ט), ואין פרחם אלא צרעת, שנאמר אם פרוה תפרח הצרעת (ויקרא י"ג י). ועל הנכנס בתחום שאינו שלו, מן עווייה שנכנס בתחום הכהונה, שנאמר והצרעת זרחה במצחו (זכריה כו יט). ועל המשלח מדנים בין אחים, שנאמר וינגע ה' את פרעה (בראשית י"ז), על שנמל שרה מאברהם. ועל עין הרע, אמר ר' יצחק כיון שעיניו של אדם רעה להשאיל חפציו, (מח) אדם הולך ואומר השאילני מגלך, השאילני קרדומך, או כל חפץ, (מט) ואומר לו אין לי, מה עושה לו הקב"ה (ג) מלקה ביתו בצרעת, הוא בא לבתו, ואומר לו כנגע נראה לי בבית, והוא מצוה ונתן את הבית וגו' (ויקרא י"ד מה), והכ"ר רואין את כליו כשהן (מוציאין וגוררין) [גוררין ומוציאין] לחוין, ומפרסמין את כליו, והכל אומרים לא היה אומר לא יש לי מגל, לא יש לי קרדום, הרי יש לו חפץ פלוני ופלוני, ולא היה רוצה להשאיל, והיה עיניו צרה [והוא מתפרסם], מנין (נא) שבן הוא אומר יגל יבול ביתו נגרות ביום אפו (איזי כ ט). (נב) ויש אומרים אף על גבות

הערות ותקונים

חולו השם, ז"ל על קללת השם, וכן הוא בכ"י חמישי של אקספארד, וכן מפרש אח"כ בתנחומא שם על קללת השם מנין: (מה) ויש אומרים אף על עין רעה, כו"ר פ"ו ליתא ועל לשון הרע, ובמדרש במ"ר שם ר' יצחק אמר על עין הרע, ועיין במאמר שלאחריו ועל עין הרע אמר ר' יצחק כו'. ובכ"י רומי וכ"ר ח"ס כתוב שם ויש אומרים בשם ר' יצחק: (מו) הוי אומר זה לרעת, בגדפם בעשות רבי אומר זו לרעת, ז"ל הוי אומר, וכן הוא לנכון ככתב יד החמישי של אקספארד: (מו) ועל לשון הרע מן מרים, עיין לעיל אות ו' ומה דברה מרים במשה כו', ובכ"י חמישי של אקספארד מפרש המאמר הכתוב לעיל גם ככה, ובכ"י רומי ובכ"י רח"ס כג"י ועל לשון הרע מנין שנאמר וזאת תהיה תורת המצורע המגולל רע, וכן את מנאל במרים שלקחה בלרעת על שדברה במשה, שנאמר ויפן אל מרים והנה מאורעת: (מח) אדם הולך ואומר השאילני מגלך, עיין ו"ר פ"ו אות ב' בסגנון אחר, ועיין יומא יא ע"ב מי שמייתד ביתו כו': (מט) ואומר לו אין לי, בגדפם והוא אומר ארור הוא מי שיש לו מגל או קרדום, אולם בכ"י חמישי של אקספארד היה כתוב שם כמו בכ"י שלפניו: (ג) מלקה ביתו בצרעת, בגדפם מלקה אותו בצרעת ז"ל ביתו, וכן הוא לנכון בכ"י ה' של אקספארד: (נא) שכן הוא אומר יגל יבול ביתו נגרות ביום אפו, דורש נגרות מלשון גוררין, ועיין ו"ר פ"ו אות ב', ובגדפם לפני הסיום מהכתוב כתוב שם והוא אומר שקערורות, אל תקרי שקערורות אלא שקע ארוכות שהיה אומר ארור הוא ושקע ביתו ורכלו הכל ארוכות, וזה ליתא בכ"י חמישי של אקספארד, ומנאל גם בדפוס קאנשטאטניא ודפוס וויניצ'א, וזה הוסף בסופר הראשון על פי המדרש ו"ר פ"ו אות ב' רבי יצחק ברבי אליעזר מיייתי לה מן הדין קרא שקערורות שקע ביתא בלזין לוסיא, דורש שקערורות נוטריקון שקע ארוכות: (נב) ויש אומרים אף על גבות הרוח מנעמן, וכן במדרש במ"ר פ"ו אות ו' ועל גבות הרוח זה נעמן, והג"י שם היה איש גדול מהו גדול שהיה רוחו גסה מפני שהיה גבור חיל ועל כך נלמדה, אולם במדרש ו"ר פ"ו הנוסחה ועל גבות הרוח דכתיב ונחמקו גבה לזו עד

הרחו מנעמן, ונעמן שר צבא מלך ארם [וגו' והאיש היה גבור חיל מצורע] [מ"ב ס ב], שהיה גם רוח. (גג) ועל האומר דבר על חבירו, שכן אתה מוצא במשה רבינו על שאמר (והם) [והן] לא יאמינו (בו) [לוי] [שמות ד ח], א"ל הקב"ה הם מאמינים בני מאמינים, [מאמינים] ויאמן העם (סס סס ב), בני מאמינים שנאמר והאמין בה' (בראשית טו ו), אלא שצריך [אתה] ללקות (בגופו) [בגופך] שהחושד בכשרים לוקה בגופו, שנאמר ויאמר ה' לו עוד הבא נא ידך בחיך [ויבא ידו בחיקו ויוציאה והנה ידו מצורעת כשלג] [שמות ד ו], אמר להם הקב"ה לישראל, ראו מה בניכם לאומות העולם, כשהן חוטאין, בגופן אני נוגע תחילה, ואחר כך בבתיהם, שנאמר וינגע ה' את פרעה נגעים גדולים ואת ביתו (בראשית יב י), אבל אם אתם חוטאים, בבתיכם אני נוגע תחילה, (נד) מנין (שנאמר) [ממה שקראו בענין] כי תבואו אל ארץ כנען אשר אני נותן לכם לאחזה ונתתי נגע צרעת בבית ארץ אהוזתכם :

[יא] ד"א כי תבואו אל ארץ וגו'. (גה) זש"ה אך טוב לישראל [אלהים], יכול לכל, ת"ל לברי לבב (תהלים עג ה). [כיוצא בדבר אתה אומר טוב ה' לקיוו (איכה ג כה), יכול לכל, ת"ל לנפש תדרשנו (ס), כיוצא בדבר אתה אומר טוב ה' למעונו ביום צרה (יחזקאל א ב), יכול לכל, ת"ל ויודע חסיו בו (ס), כיוצא בדבר אתה אומר טוב לה' לכל (תהלים קמח ט), יכול לכל, ת"ל ורחמיו על כל מעשיו (ס), כיוצא בדבר אתה אומר אשרי אדם עוז לו בך (סס פו ו), יכול לכל, ת"ל מסלות בלבכם (ס), אלין דשבייליא דאורייתא בלביהון, כיוצא בו הטיבה ה' לטובים (סס קכד ד), יכול לכל, ת"ל לישרים בלבבותם (ס), כיוצא בו קרוב ה' לכל קוראיו (סס קמח י), יכול לכל, ת"ל לכל אשר יקראוהו באמת (ס), כיוצא בדבר אתה אומר מי אל כמודך נושא עון ועובר על פשע (מנסי ז י), יכול לכל, ת"ל לשארית נחלתו (ס), לפיכך אך טוב לישראל אלהים לברי לבב, אינו אומר טוב לישראל אלהים, אלא אך טוב, אך מיעוט היסורין שהביא עליהם טובים, למה לברי לבב, לברר אותו היום לעולם הבא, לכך נאמר אך טוב לישראל אלהים לברי לבב. כי קנאתי בהוללים שלום רשעים אראה (תהלים עג ג), ראיתי שלותן והייתי מקנא, (גו) באלו שהן עושין חללים חללים, שנאמר כל ימי רשע הוא מתחולל וגו' (איוב טו כ), שלום רשעים, יושבים השקט ובטח בתיהם שלום מפחד ולא שבט אלוה עליהם (איוב כא ט), כי אין הרצובות למותם ובריא אולם (תהלים סג ד), (גו) מה הרצובות לא הורדתם לאין ולא הרצבתם ליסורין, ובריא אולם, (גח) לפיכך הם בריאים כאלם: ד"א ובריא אולם, שהם בריאים (גט) כסבלו של עולם, יצא מחלב עינימו עברו משכיות לבב (סס טז ז) :

[יב] (ז) ד"א כי תבואו אל ארץ וגו'. מה חטאת הארץ שלוקה, אלא בעון בני

הערות ותקונים

להשחית וימעל בה' אלהיו ור"ל גם נסות הרוח דורש על עוהיו, והגו' שלפנינו ובמ"ר יותר נסוה כמו שהעיר גם הרש"ש במדרש סס : (גג) ועל האומר דבר על חבירו. כן הוא גם במדרש במ"ר סס ועל האומר דבר על חבירו דבר שאינו טו : (גד) מנין ממה שקראו בענין, כן תקנתי כמו שהוא בכ"י רומי ובגדס : (גה) זש"ה אך טוב לישראל, מוצא בילקוט תהלים רמז תת"ח בשם התנחומא, ובגדס פות ד' נשמע זה כל המאמר מאות י"א שלפנינו בכ"י, ומלא לנכון גם בכ"י רומי וכ"י רח"ס, אך לפנינו בכ"י שלנו קצר ומתקצר בהסתקרו, ואחר המלות יול לכל ת"ל לברי לבב רשס, וכו' כדכתיב ויקרא רבה בפרשה פ"ג. (ו) וכוונתו לפרשת ו', אולם חכמי הסלמתי המאמר בפנים ע"פ כ"י רומי וכ"י רח"ס וילקוט תהלים סס בשם התנחומא, וכן נסוה בו"ר ריש פ"ו וסו"ע מזמור ד' ואיכה רבתי פ"ג פסוק טוב ה' לקיוו : (גו) באלו שהן עושין חללים חללים, דורש הוללים כמו חוללים, ועיין בו"ר שס כי קנאתי בהוללים במערכת אומרים אלו שלבס מלא הוללות רעות, ובו"ר פ"ב פ"ב פ"ב פ"ב ופספיקתה אחרי מות (דף קע ע"א) אלו שלבס מלא עליהם החלניות רעות, וע"ס בהערות שלי, ומן כי קנאתי בהוללים מוצא בילקוט איוב רמז תקנ"ז ד"ה כל ימי רשע בשם התנחומא : (גח) מה הרצובות לא הורדתם לאין, עיין בו"ר שס פסחא אהרת ושיניס קשים להבין, ע"ס במפרשים : (גט) לפיכך הם בריאים כאלם, בו"ר שס כדתיק פתחו של אולם ארכו ארבעים אמה ורחבו עשרים אמה וחמשה מלתות של מילא היו על גביו, הוא במשק מדות פ"ג מ"ו, ומאחר שהיה חלל גדול גזרתי היה הבנין חזק מאד : (גט) כסבלו של עולם, דרש אולם כמו עולם : (ס) ד"א כי תבואו מה חטאת הארץ שלוקה, מכאן עד סוף מדרש חסר בכ"י רומי כי נחסרו איזה דפים, והמאמר מוצא בילקוט מצרע

אדם הארץ לוקה, (סא) שנאמר ארץ פרי למלחה מרעת יושבי בה (תלמיס קו לד), מפני מה היסורין באין לעולם, מפני הבריות שיראו ויסתכלו ויאמרו מי שחטא הוא לוקה, ומי שלא חטא אינו לוקה, ולמה העצים והאבנים והכתלים לוקין, כדי שיראו הבעלים ויעשו תשובה, (סב) וכן אתה מוצא כשחטאו ישראל ובקש הקב"ה להגלותן, אמר הקב"ה אם אני מגלה אותן תהלה, עכשיו נעשין חרפה וקלון לכל האומות, מה עשה הביא סנהריב הרשע על כל האומות והגלה אותן, שנאמר ותמצא כקן ידי לחיל העמים (שש"י יו), וכתוב ואסיר גבולות עמים וגו' (שס טז יג), אמר הקב"ה יהיו ישראל רואים שהגלית אומות העולם ויעשו תשובה ויראו במשפטי, שנאמר הכרתי גוים נשמו פנותם וגו' אמרתי אך תיראי אותי וגו' (פסיס ג ו ז), כיון שלא עשו תשובה מיד גלו, לכך הקב"ה מתרה אותם ומלקה בתיהם תהלה, כדי שיעשו תשובה, שנאמר ונתתי נגע צרעת בבית ארץ אהויתכם, חזר בו מוטב ואם לאו לוקה בגופו, שנאמר איש איש כי יהיה זב מבשרו וגו' (ויקרא טו ז), (לפיכך האבנים לוקים תהילה), עשה תשובה מוטב ואם לאו בגדיו לוקין, שנאמר והבנד כי יהיה בו נגע צרעת (שס יג מו), ואם לא חזר לוקה בגופו, שנאמר ואיש כי ימרט ראשו (שס יג מו), ועדיין יש במרישת הראש ממש ספק לטמא ספק לטהור, (סג) חזר בו מוטב ואם לאו לוקה בשחין, שנאמר [ובשר] כי יהיה בו שחין [ונרפא] (שס טז יח), חזר בו מוטב ואם לאו לוקה חמשה (סד) מנלצין (פי' הכאות), שאת ספחת בהרת נתק ונגע, וכל כך למה על שלא חזר בו, (סה) אמר הקב"ה [הכתוב] נכוננו ללצים שפטים [ומהלומות לנו כסילים] (משלי יט כט), אמר הקב"ה עד שלא בראתי את האדם התקנתי לו את כל אלו, משל לעבד רע שהיה נמכר, הלך רבו לקנותו, והיה יודע בו שהוא עבד רע, לקח עמו כבלים ומנלבים, שאם סרה (והוא) [יהיה] רודה אותו בהם, כיון שסרה הביא את הכבלים וכיבלו, הביא את המנלבים והכחו, א"ל העבד לא היתה יודע שאני עבד רע, למה קנית אותי, אמר לו לפי שהייתי יודע שאתה עבד רע, התקנתי לך כבלים ומנלבים, שאם תסרה, אני ארדה אותך בהן, אף הקב"ה יתברך שמו, עד שלא ברא את האדם, התקין לו יסורין, לפי שהוא יודע כי יצר לב האדם רע [מנעוריו] (גנלש"ה ה כה), לפיכך התקין לו את כל אלו, (סז) שנאמר נכוננו ללצים שפטים [ומהלומות לנו כסילים]:

[יג] ואשה כי יזוב זוב דמה וגו' (ויקרא טו כה). (סח) ילמדנו רבינו, מהו לנדה שתישן עם בעלה הוא בבגדו והיא בבגדה במטה אחת, זה ליצר אחד וזה ליצר אחד. (סט) כך

הערות ותקונים

מזרע רמו תקס"ג שסס התנחומא: (סא) שנאמר ארץ פרי למלחה מרעת יושבי בה, נדפס סייס למה מרעת כדי שיראו הבריות וילמדו, וכן הוא אומר כי כאשר משפטיך לארץ לרק למדו יושבי תכל (ישעיה כו ט), וזה ליתא גם זילקוט שס שסס התנחומא: (סב) וכן אתה מוצא כשחטאו ישראל ובקש הקב"ה לגלותן, נדפס נוסף „בבת אחת קודם האומות“. והאממר מוצא זילקוט לפימה רמו תקס"ז שסס התנחומא: (סג) חזר בו מוטב ואם לאו לוקה בשחין, עד חזר בו מוטב ואם לאו לוקה חמשה נוסף מהמדפים דפוס מנטובה וליתא דפוס קאטמאטיניא ודפוס וויניציא: (סד) מנלצין. „פי' הכאות“ נוסף מן הסופר, ועיין תזריע הערה ע"ד, ובתנחומא דפוס קאטמאטיניא ודפוס וויניציא נדפסו מנלצין: (סה) אמר הקב"ה, ככ"ה רח"ס ובנדפס אמר הכתוב, וזילקוט מזרע שס השמיים כל האממר מן לכך הקב"ה מתרה אותם עד אמר הקב"ה, וגם לפימה היתה הנדרסא ככ"ה אמר הקב"ה, ומן האממר שלאחריו אמר הקב"ה עד שלא בראתי את האדם מוצא זילקוט משלי רמו התקל"ט במאמר המהחיל נכוננו ללצים שפטים, והלצין תנחומא במאמר שלפניו מוטב גם על זה, וכן נראה המאמר הזה במדרש במ"ד פי"ג אה"ד' ומוצא שס גם המגל מהעבד: (סז) לפיכך התקין לו את כל אלו, נדפס סייס „שאם סרה רבי רודה אותן בקין“: (סח) שנאמר נכוננו ללצים שפטים ומהלומות לנו כסילים, נדפס סייס אחר זה מהו מהלומות מהה למות שהוא מתרה בו תהלה שאם חזר בו מוטב ואם לאו מלקה את גופו, מנין ממה שקראו צענין ונתתי נגע צרעת בבית ארץ אהויתכם, ובמדרש במ"ד שס פי"ג אות ד' הני"ג מה מהלומות שלשה תיבות אמר ר' ברכיה מה לו מות: (סח) ילמדנו רבינו, מוצא זילקוט מזרע רמו תקס"ז שסס התנחומא: (סט) כך שנו רבותינו, אין זה לשון המשנה, רק נגמרא שבת דף יג ע"א איתא מה אשת רעוה הוא צננדרו והיא צננדרה אסור, אף אשתו נדה הוא צננדרו והיא צננדרה אסור, ועיין בעור יו"ד ה' נדה ס"י ק"ה ולא יצב צמטה המיוחדת לה, ואין צ"ל שלא יפן עמה במטה אפילו כל אחד ואחד צננדרו ואין נוגעים זה בזה, וכתב מרן ז"ל צע"ה דלפישיטה צפ"ק

שנו רבותינו אמור לישב, (ע) שאין נותנין פרצה לפני הכשר וכל שכן לפני הגנב, שמשלו הכביים את הדבר כאש בנעורת, ואומר ואל אשה בנדת טומאתה לא תקרב (ויקרא י"ט), ללמדך שהקב"ה מזהיר את ישראל על הקדושה ועל הטהרה, (עא) שלא יעשו כמעשה העובדי כוכבים, ולא יטמאו בנשותיהן כשהן נדות, שכל המשמש עם אשתו כשהיא נדה הייב בהכרת, שנאמר ואיש אשר ישכב את אשה דוה וגו' ונכרתו שניהם (סג כ"ח), (עב) לפי שהעובדי כוכבים אינם בדילים מן הגדה הייבין בהכרת, שנאמר כי יכרת ה' [אלהים] את הגוים (דברים י"ב), לפי שכל העובדי כוכבים בני נדות ונקראו שקין טומאה ותועבה וחרם כע"ז שלהם, שנאמר ולא תביא תועבה אל ביתך (סג י"ט):

[יד] ואשה כי יזוב זוב דמה ימים רבים. והלא שבעה ימי נדה הם, ולמה קרא אותם ימים רבים, [אלא לפי שפורשת מן בעלה והן ימים של צער לפיכך קורא אותם ימים רבים], (עג) כיצא בו ויהי בימים הרבים ההם (שמות כ"ג), על שהיו ימים של צער קורא אותם ימים רבים:

[מז] כי יזוב זוב דמה ימים רבים. (עד) שלשה ימים הן, כיצד האשה הזו נטמאה שבעת ימים, ונטהרת ביום השמיני, אם ראתה דם באותו יום, שומרת יום כנגד יום ונטהרת, חזרה (עה) וראתה ביום (השמיני) [התשיעי] שומרת אותו יום ונטהרת, (עו) [חזרה וראתה ביום העשירי שומרת אותו ונטהרת], הרי שלשה ימים שהן ימים רבים, אבל אם ראתה דם ביום אחד עשר, שהוא יום רביעי לטהרתה, חוזרת לטומאתה ושומרת שבעת ימי נדתה מתחילה, (עז) שכך שנו חכמים אחד עשר יום שבין נדה לנדה הלכה למשה מסיני, לפיכך האשה צריכה שתהא שומרת חמשה עשר יום. כיצד היא עושה, שומרת שבעת ימי נדתה, ואחר כך סופרת שבעה ימי נקיים, ונטהרת ביום השמיני, וטובלת מבילה חמורה אחר שקיעת החמה, והיא מותרת לבעלה, שנאמר ואם נותרה מזוהה [וספרה לה שבעת ימים ואחר תטהר] (ויקרא ע"ב):

[מח] ואשה כי יזוב זוב דמה. (עח) למה אשה ולא איש. לשעבר הייתה נדהגת באנשים ובנשים, שנאמר איש איש כי יהיה זב מבשרו וגו' (סג ע"ג),

ר' מאיר אומר טומאת האיש חמורה היתה בטומאת האשה, למה שטומאת האשה סימן לבנים, אבל של איש צער הוא, שנאמר וזאת תדה טומאתו [מזובו] [מזובו] רר בשרו את זובו או החתים בשרו מזובו (סג ע"ג), דבר שהתם וסגור, לשעבר דין

הערות ותקונים

צפ"ק דשבת, טון להמאמר כדמתי. ועיין גם בילקוט מלוער רמז תקס"ט שהביא מן תנא דבי אליה ושכחתי עמו בצנדי כו' ת"ל לא תקרב, יכול תישן עמו בצנדיה על המטה ת"ל לא תקרב, ועיין בתוס' שבת י"ג ע"ב ד"ה זימי שהביא גם את התנא דבי אליה ויכנהו סדר אליהו: (ע) שאין נותנין פרצה לפני הכשר וכו"ש לפני הגנב, ככ"י החמישי מהאקספארד נוסף, שהספרה קוראה לנגז' (עא) שלא יעשו כמעשה העובדי כוכבים, וכן הוא בנדפס דפוס קושטאנטינא ודפוס וויניציא וככ"י מן הגדפס (הוא כ"י החמישי מהאקספארד) אבל המדפוס ממנטובה השמיטה: (עב) לפי שהעובדי כוכבים, כן הוא בנדפס דפוס קושטאנטינא ודפוס וויניציא וככ"י השני וככ"י החמישי מהאקספארד, אבל המדפוס ממנטובה השמיט כל זה, וזה נוסף עוד אחת אינה דלילה מן הגדה חייבין בצכרת שחאמר גוי כרתים (ספיה ד ה) דלמדך (ה) ישמעאל מלאך שבעובדי כוכבים חייבין בצכרת שחאמר כי יכרית ה' אליהו וגו': (עג) כיוצא בו ויהי בימים הרבים, בנדפס נוסף עוד הרבה כיוצא בו, והמסדר הוסף ע"פ ו"ר פ"ח ומוצא בילקוט מלוער רמז תקע"א וילקוט מלכים רמז ר"י בשם ו"ר, ועיין גם בשמ"ר פ"ה ואסתר רבה פ"ב: (עד) שלשה ימים הן, בנדפס אות ז' נוסף, כך שנה ר' הייא כל מקום שהוא אומר ימים שני ימים הן וכל מקום שאומר ימים רבים שלשה ימים הן וזה הוסף במסדר מן ו"ר פ"ט אות ה', והמאמר מוצא בילקוט מלוער רמז תקע"א במאמר המתחיל כי יזוב זוב דמה ימים רבים ג' ימים הא [ל"ז הס] כיצד האשה הזו והסר הליון תנחומא: (עה) וראתה ביום השמיני, ל"ל ביום התשיעי כמו שתקנתי, ונאמר לנכון ככ"י רח"ס [וככ"י רומי חסר איזה דפוס] ובנדפס: (עו) חזרה וראתה ביום העשירי, זה חסר גם ככ"י רח"ס, וגם חסר בנדפס דפוס קושטאנטינא ודפוס וויניציא, ומיין והוסף כן המדפוס דפוס ממנטובה, וכן הוא ככ"י החמישי של אקספארד, גם מוצא כן בילקוט מלוער שם רמז תקע"א בשם התנחומא: (עז) שכך שני חכמים אחד עשר יום שבין נדה לנדה הלכה למשה מסיני, בנדפס נוסף פה "פי' לרבינו שרירא גאון ז"ל י"א יום שבין נדה לנדה הלכה למשה מסיני" פי' ההלכה המסורה למשה מסיני נדה הוא כו'. וזה נוסף בדפוס ראשון דפוס קושטאנטינא ורח"כ בכל הדפוסים, וזה נוסף מחזיק מעתיק, וליהא ככ"י שני וכ"י חמישי של אקספארד: (עח) למה אשה ולא איש, מוצא בילקוט מלוער שם רמז

האנשים (עט) רואים דמים, עד שעמדה רחל, [ואמרה] כי דרך נשים לי (נלשתי נא לך) [ונתן לה], לכך נאמר ואשה כי יזוב זוב דמה :

[יו] ואשה כי יזוב זוב דמה וגו'. (פ) כך שנו רבותינו, על שלש עבירות נשים מתות בשעת לדתן, למה שאין השמן מקפוזן אלא בשעת הסכנה, ושלשתן מן התורה, גדה מנין, ואשה כי יזוב זוב דמה (ויקרא טו כה), חלה מנין, דכתיב ראשית עריסותיכם חלה וגו' (במדבר טו כ). הדלקת הנר [מנין], (פא) דתנו רבנן מנין שחייב אדם להיות רזין ומזורו בהדלקת הנר, שנאמר וקראת לשבת עונג (ישעי נח יג), זו הדלקת הנר, (פב) ולמה נמסרו לאשה, (פג) אמר הקב"ה היא (פד) כבתה נרו של עולם, דכתיב נר אלהים נשמת אדם (משלי כ טו), לפיכך תשמור מצות נר. [חלה] (פה) אמר הקב"ה היא מימאה חלתו של עולם, זה אדם הראשון, שהיה חלתו של עולם, דאמר ר' יוסי בן קצרתה כשם שהאשה משקשקת עיפתה במים, ואחר כך נוטלת חלה, כך היה אדם הראשון, ואד יעלה מן הארץ (נלשתי כו), ואחר כך וייצר [ה' אלהים וגו'] (שס טו ז). גדה, אמר הקב"ה היא שפכה דמו של אדם הראשון, והיא מתחייבת שתשפך דמה, שנאמר שופך דם האדם וגו' (נלשתי טו), תשמור נדתה שתכפר לה על הדם ששפכה, הוי ואשה כי יזוב זוב דמה וגו', לפיכך הקב"ה מדמה טומאת ישראל לטומאת הנדה שנממאת ונטהרת, כך עתיד הקב"ה לטהר ישראל, שנאמר וורקתי עליכם מים טהורים וטהרתם וגו' (יחזקאל לו כה) :

[יח] (פו) ד"א כטומאת הנדה היתה דרכם לפני, כטומאת הנדה ולא כטומאת המת, המת בבית אין כהן גדול נכנס לשם, אבל נדה כהן גדול נכנס עמה בבית, ויושב עמה על (פז) האיטמווא, ובלבד שלא תהא מתנודת, כך אילו ישראל נמשלו לטומאת המת אין השכינה חוזרת עליהם לעולם, אבל נמשלו בנדה שיש לה טהרה במקוה, והכהן עמה בבית ואינו חושש, כך השכינה שורה עם ישראל, אע"פ שהן טמאים מן העובדי כוכבים, שנאמר השוכן אתם בתיך טומאותם (ויקרא טו טו). (פח) אמרו רבותינו בשעה שהיו ישראל במצרים לא היו רואות הנשים (פט) דם נדות, מפני אימת מצרים עליהם, ואף משיצאו ישראל ממצרים לא ראו נדות במדבר, שהשכינה היתה ביניהם, והנשים קיבלו את התורה תחילה, שנאמר כה תאמר לבית יעקב (שמות יט ג), (צ) אלו הנשים, ותנד לבני ישראל (ס), אלו האנשים, (צא) וכן הוא אומר איזמה כנדגלות (ש"ס ו י), ועליהם נאמר גן נעול [אחותי כלה] גל נעול [מעין חתום] (ש"ס ד יג), אמר הקב"ה לישראל בעולם הזה היותם מטהרין וחוזרין ומטמאין, אבל לעתיד לבא אני מטהר [אתכם] שלא תטמאו עולמית, שנאמר וורקתי עליכם מים טהורים וטהרתם מכל טמאותיכם ומכל גלוליכם אטהר אתכם (יחזקאל לו כה) : חסלת פרשה מצורע

הערות ותקונים

תקע"א, ועיין הערה ע"ד כי חסר שם ה' תנחומא : (עט) רואים דמים, ככ"ו רח"ס ונדפס גני רואים מים, ושמש אות ד' : (פ) כך שנו רבותינו, שנת לא ע"ז ומובא בתנחומא ריש פ' נח : (פא) דתנו רבנן מנין שחייב אדם, עיין לקח טוב בשלח פ"ח ובהערה ל' סס : (פב) ולמה נמסרו לאשה, מובא בילקוט בראשית רמז ל"ב בשם התנחומא : (פג) אמר הקב"ה היא כבתה נרו של עולם, בנדפס אות פ' קצר המדפיס דפוס מאגנסוב, והליג, וכו' לעיל בריש פ' נח", אולם ככ"ו שני גם החמישי של מאקספארד וגם בדפוס קוסטנטינופול ודפוס וויניציאה כתוב פה כל הענין מפורש כמו בפרשת נח : (פד) כבתה נרו של עולם, עיין תנחומא שלנו ריש נח ובנדפס, ועיין בירושלמי שנת פ"ב ה"ד (דף ט"ג א') : (פה) אמר הקב"ה היא טמאה חלתו של עולם, עיין בהערות שלי בתנחומא ריש נח : (פו) ד"א כטומאת הנדה מובא ג"כ בילקוט סוף מזורע ובילקוט יחזקאל רמז טע"ד : (פז) האיטמווא, וכן הוא בילקוט שם, וככ"ו רח"ס ובנדפס אלטנא, וכן בדרכו"ל יש טסחאות אלטנא ויש טסחאות אססווא או אססווא, ופי' ציווי ציין כמו אל מפולש מלדיו, עיין ערוך השלם שם אססווא : (פח) אמרו רבותינו בשעה שהיו ישראל במצרים, ככ"ו רח"ס אמרו רבותינו, ובילקוט השמים המלות "אמרו רבותינו" ובנדפס אמר ר' לוי, אולם ככ"ו החמישי מאקספארד ליתא מלת "לוי" : (פט) דם נדות, בנדפס נשמש מלת "נדות", אולם ככ"ו החמישי מאקספארד כתוב דם נדה : (צ) אלו הנשים, מכלתא יתרו פ"ב, ספרי במדבר פסקא ל"ט, פרקי דר' אליעזר פמ"א, שמות דבה פכ"ח, סנהדרין כא : (צא) וכן הוא אומר איזמה כנדגלות, דגש איזמה לשון אימה שהיא אימת שכינה עליהם :

[א] וידבר ה' אל משה אחרי מות וגו' (ויקרא פי 6). (א) זש"ה הכל כאשר לכל מקרה אחד לצדיק ולרשע וגו' (קבלת ט 3), שלמה היה מביט וצופה בכל הדורות בצדיקים וברשעים, וראה דברים שמגיעין לרשעים ומגיעין לצדיקים, ואומר זה רע בכל אשר נעשה תחת השמש כי מקרה אחד לכל (א) הכל כאשר לכל מקרה אחד לצדיק, זה אברהם שנקרא צדיק, שנאמר כי ידעתיו [למען] אשר יצוה וגו' [לעשות צדקה] (בראשית יח יט), לרשע זה נמרוד, שהמריד את כל העולם שולמו בהקב"ה, זה מת וזה מת. לטוב ולמהור [ולטמא] (קבלת ט 3), (ב) לטוב זה דוד, שנאמר ופה עינים וטוב רואי (ש"ס פי יב), (ג) לטמא זה נבוכדנצר, (ד) זה בנה יסודי בית המקדש, וזה החריבו, (ה) זה מלך ארבעים שנה, וזה מלך ארבעים שנה, לזובח (קבלת ט 3), זה שלמה, שנאמר ויזבח שלמה את זבח השלמים אשר זבח לה' בקר עשרים ושנים אלף (מ"ח פ 3), לאשר איננו זובח (קבלת ט 3), זה ירבעם, שביטל ישראל מעלות לרגל, שנאמר רב לכם מעלות ירושלים וגו' (מ"ח יב כח), זה מלך אחר זה. (ו) כטוב (קבלת ט 3), זה משה, שנאמר ותרא אותו כי טוב הוא (שמות כ 3), כחומא (קבלת ט 3), זה מרגלים, שנאמר חמאים תרדף רעה (משלי יג כח), משה לא נכנס לארץ, והם לא נכנסו לארץ, (ז) הנשבע (קבלת ט 3), זה צדקיהו, שנאמר גם במלך נבוכדנצר מרד אשר השביעו (אליהם) [באלהים] וגו' (דנ"ג לו יג). (כל אשר) [כאשר] שבועה ירא (קבלת ט 3), זה שמשון, שנאמר ויאמר (אליהם) [להם] שמשון השבעו לי וגו' (שופטים טו יג), (ח) לזה עוורו עיניו, ולזה עוורו עיניו: (ט) ה"א כטוב, זה בניו של אהרן. כחומא, אלו אותם שהקפו על אהרן קרה ועדתו ונשרפו, שנאמר ואש יצאה מאת ה' (במדבר טו לה), ובניו של אהרן נכנסו להקריב ונצא אש מלפני ה' ותאכל אותם (ויקרא י ג), אלו מקריבין ונשרפין, ואלו מקריבין ונשרפין, (י) ושלמה צווח כטוב כחומא, כיון שנשרפו בניו של אהרן היה יושב ומתערעם, לומר מה חמא אירע לבני שכך נעשה להם, מיד נגלה הקב"ה על משה, וא"ל לך נחמו,

הערות ותקונים

(א) זש"ה הכל כאשר לכל, מוצא צילקוט קבלת רמז תתקפ"ט בשם התנחומא, וכן נמצא כל הפרשה בתנחומא הנדפס: (ב) לטוב זה דוד, וכן הוא בכ"י רומי וכ"י רח"ס וצילקוט, אולם הנדפס נוסף לטוב זה משה דכתיב ותרא אותו כי טוב, לטוב זה דוד, אולם טעות הוא, כי דורש להלן על משה, גם הראיה שהביא מהכתוב ועוד רואי תראה שמוסב על לטוב, ובכ"י החמישי של אקספארד נוסף פה "וכמו כן היה דוד טבור שלמה תחטאי בצאוב ואסתר (תהלים ט 3) מכללו של עולם היה טבור על אותה טעה שנלמדה". ובפסיקתא אחרי מות (דף קסח ע"ב) ובמדרש וי"ר ריש פ"ב ובתנחומא ואתהן דרשו לו על כטוב כחומא (קבלת ט 3) כטוב זה דוד שנאמר והוא טוב רואי, ובוי"ר שם נוסף אמר ר' יצחק טוב רואי בהלכה כל הראויה נזכר לתלמודו, וכן בקצ"ר פ"ט כל מי שהוא רואה אותו וזכר את תלמודו: (ג) לטמא זה נבוכדנצר, בפסיקתא ובוי"ר שם סיים דכתיב ביה והמלך גדדקה פרוק (דניאל ד כד): (ד) זה בנה יסודי בית המקדש, כן הוא בכ"י רומי וכ"י רח"ס צילקוט קבלת ט 3, ובנדפס נשמט מלת "יסודי" ומצא לנכון בכ"י החמישי של אקספארד, ובפסיקתא ובוי"ר שם ובתנחומא ואתהן זה בנה בית המקדש ל"ל זה בנה יסודי בית המקדש, ועיין במ"ב וי"ר שכתב דוד המלך הכין הכל ומעלה עליו כליהו הוא בנאו, וגם הוא בנה היסודות והעיקר כולו עמ"ל. אולם כאשר כתבתי ל"ל בנה יסודי בית המקדש, ובהערה י"ח בפסיקתא שם העירתי זה בנה הכונה שכלל יסודותיו ונתן ל"ל עליו וצוהו א"ן ה' עזר צדו: (ה) זה מלך ארבעים שנה, עיין מגילה י"א ע"ב שאמרו שם שמלך מ"ה שנה, וכתב היפ"ח לא הזכיר רק מ' להשוותו למלכות דוד, ומכ"כ דיפלא אם מלך יותר, ובהערה י"ט בפסיקתא שם הבאתי בכ"י אקספארד מהפסיקתא הנירסא ארבעים וחמש שנה: (ו) כטוב זה משה כחומא זה מרגלים, בפסיקתא שם ובוי"ר ובקצ"ר דרשו זה על לטוב ולטוב ולטמא, לטוב זה משה ולטוב זה אהרן ולטמא אלו המרגלים, וע"ם בהערות שלי להפסיקתא: (ז) הנשבע זה צדקיהו, בפסיקתא וקצ"ר נוסף אחר זה בנה השביעו ע"ש, וזה האות כי התנחומא הוא מוקדם לפני הפסיקתא ומדרשי וי"ר וקצ"ר: (ח) לזה עוורו עיניו, בכ"י רומי וכ"י רח"ס זה נתיירא מן השבועה ונתעוררו עיניו ולצדיקו מרד מן השבועה ונתעוררו עיניו הרי נשבע כאשר שבועה ידא לפיכך אמר שלמה זה רע, ובפסיקתא שם זה מת צדיקו עינים זה מת צדיקו עינים, זה מת צדיקו עינים וזה עיני צדיקו עור (מ"ב כ 3), וזה מת צדיקו עינים, ויאהוזה וינקור את עיניו (שופטים טז כח): (ט) ד"א כטוב זה בניו של אהרן, עיין בפסיקתא ובוי"ר שם שדורש זה על התחלת הכתוב מקרה אחד לצדיק, לצדיק זה אהרן, וע"ם קצת כסגנון אחר: (י) ושלמה צווח, מכאן עד הסיום דברו על

מנין שכן כתיב אחרי מות שני בני אהרן, ומה א"ל דבר אל אהרן אחיך וגו' (ויקרא ע"ג), ואין דבור אלא ניהומים, כד"א דברו על לב ירושלים וגו' (ישעי' מ"ג):

[ב] [אחרי מות שני בני אהרן]. (יא) ר' אבא בר כהנא פתח לשהוק אמרתי מהולל [ולשמחה מה זו עושה] (קהלת ג' ז). מה מעורבב שהוק של אומות העולם שעושוין (יב) [בבתי] מרטיאות (יג) ובבתי קרקסאות שלהם. ולשמחה מה זו עושה, מה מיבתן של תלמידי חכמים שם: (יד) ד"א לשחוק אמרתי מהולל. אמר ר' אחא אמר שלמה (טו) דברים ששחקה עליהם מדת הדין, (טז) כתיב לא ירבה לו נשים (דברים י"ו), (יז) וכתיב ויהי לו נשים שבע מאות וגו' (מ"א י"ג), (יח) כתיב לא ירבה לו כוסים (דברים ט"ז), וכתיב ויהי לשלמה ארבעים אלף אורות כוסים (מ"א י"ד), [כתיב] וכסף וזהב לא ירבה לו כבוד (דברים י"ז), וכתיב ויתן המלך את הכסף וגו' (מ"א י"ז), (יט) ולא היו נגנבות, אמר ר' יוסי בר חנינא היו כאבני עשר אמות, וכאבני שמונה אמות, (כ) תני ר' שמעון בן יוחי אפילו משקלות שהיו בימי שלמה (כ"א) של זהב היו. (כ"ב) ולשמחה מה זו עושה, א"ל הקב"ה (כ"ג) מה העטרה הזו בידך, רד מכסאך, מיד ירד מלאך בדמות שלמה וישב על כסאו, והיה שלמה מחזר בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, ואומר אני קהלת הייתי מלך [על ישראל בירושלים] (קהלת א' ג), והם אומרים לו (כ"ד) שלמה המלך יושב על כסאו, ואתה הולך ומשתטה, והיו מכין אותו בקנה, ונותנין לפניו קערה של גריסין, (כ"ה) באותה שעה אמר שלמה וזה היה חלקי מכל

הערות ותקונים

לז ירושלים חסר כנדפס, ונמלה לנכון גם ככ"י רומי וכ"י רח"ס: (יא) ר' אבא בר כהנא פתח, בכ"י רומי אחר הסיום ממאמר שלפניו דברו על לב ירושלים חסרו איזה דפים (עד אות י"א) המתחיל ד"א וידבר ה' אל משה אחרי מות זש"ה אף לזאת יחדר לבי, ורש"י בכ"י, כאן חסר הרבה" ונמלה בכ"י רח"ס, והמאמר נשנה גם בפסיקתא פסקא אחרי מות (דף קס"ג ע"ב) ובקב"ר פ"ב פסוק לשחוק אמרתי מהולל, וכן התנחומא הנדפס פ' אחרי, ובז"י"ר שם חסר ממאמר שלם, ובי'לקוט קהלת רמז תתקס"ג שם התנחומא: (יב) בבתי ערטיאות, מלה מורגלת בדברי חז"ל, וברוב המקומות היא משוּבֶּשֶׁת, וז"ל תיאטרות, והיא המלה היונית Θεατρον והרומית Theatrum (טעהטטר), ולפי צל הערוך היתה הנירסא נכונה. עיין ערוך ערך תאטר ועיין תוס' מגילה ו' ע"א, ומזה בתרגום יחזקאל כ"ו י' לאתיטרון ז"ל לתיאטרון, והרד"ק כתב שם ולא הבנתי מלת לאתיטרון: (יג) ובבתי קרקסאות שלהם, היא המלה היונית ἀκροατοὶ והרומית Circus ועיניה בנין עגול מיוחד ללחוק ושעשוע העם, ובגמרא כהובות ה' ע"א לקרקסאות ז"ל לקרקסאות, ונאמר לנכון בשנה ק"ב ע"א: (יד) ד"א לשחוק כו' אמר ר' אחא, נשנה ג"כ בפסיקתא שם, ובקב"ר מקום המאמר הזה אחר הדרוש ד"א לשחוק מה מעורבב השחוק ששחקה מדת הדין על דור המבול, וכן יש לתקן שם אמר ר' אחא אמר שלמה נמוקס אמר שמואל, עיין בפסיקתא הערה כ"י, וכן נשנה המאמר בירושלמי סנהדרין פ"ב ה"ה (דף כ' ע"ג): (טו) דברים ששחקה עליהם מדת הדין, בפסיקתא שם דברים ששחוק עליהם מדה הדין הוללת, ובירושלמי הגי' חוללת, ועיין ציפה מראה ובק"ע שם, ודרש מהולל כמו מהולל: (טז) כתיב לא ירבה לו נשים, כ"ה גם בפסיקתא וכלל המקומות גם בילקוט שם התנחומא, אף בתנחומא הנדפס בתאמר בתחלה לא ירבה לו כוסים, כי כן הוא מוקדם בקרא, ועיין יפה מראה בירושלמי סנהדרין פ"ב ס' י"א ועיין בפסיקתא פסקא ויהי ביום כלות משה הערה קל"ב: (יז) וכתיב ויהי לו נשים שרות, עיין בפסיקתא הערה כ"ע: (יח) כתיב לא ירבה לו כוסים, בירושלמי יש הוספה, עיין בפסיקתא הערה ל': (יט) ולא היו נגנבות, מוצא בילקוט מלכים רמז ק"ה וחסר הליון, ובשזור זה לא הביא זה בפי' אחרי: (כ) תני ר' שמעון בן יוחי, נשנה בפסיקתא שם ובירושלמי סנהדרין שם ובילקוט מולכים שם: (כ"א) של זהב היו, בפסיקתא שם וכן כנדפס סיים [לכתיב] אין כסף נחשב בימי שלמה למאומה (מ"א י' כ"א), ובקב"ר סיים והיו משתמשים בכל משקלות של זהב קטרין וכל משקל גדול וקטן של זהב היו, עיין בפסיקתא הערה ל"ג: (כ"ב) ולשמחה מה זו עושה, בירושלמי שם מביא רק רישא לקרא לשחוק אמרתי מהולל, אף אם הוסיף הוא על הסיפא, ועיין שם בקרבן עדה: (כ"ג) מה עפרה זה עושה בידך, דרש לה מדכתיב ולשמחה מה זו עושה וכתיב בעטרה שעטרה לו אמו ביום חתונתו וביום שמחת לבו: (כ"ד) שלמה המלך יושב על כסאו, בפסיקתא נוסף עוד מלת "ודן" ובירושלמי שם כתוב יושב על כסיליון, ובאגדת ירושלמי שם יש"מ כסיליון בעטרה, והמלה יונית βασιλευς פ"י מקום מושב של מלך, ובקב"ר פסוק לשחוק חסרים המלות, והן אומרים לו מלכא יתיב על כסיליון ידידי ותומר אני קהלת": (כ"ה) באותה שעה אמר שלמה וזה היה חלקי מכל עמלי, בפסיקתא הגי' באותה שעה היה אומר הנל הבליים אמר קהלת (קהלת א' ג). וכנדפס אחר הסיום באותה שעה אמר וזה היה חלקי מכל עמלי יש הוספה, יש אומרים קנה צידו, יש אומרים קדו, ויש אומרים קו שררתיה, באותה שעה אמר שלמה הנל הבליים אמר קהלת. וזה הוסיף המסדר ע"פ

עמלי (קבלת נ"י): ד"א לשחוק אמרתי מהולל. מה מעורבב היה השחוק ששחקה מדת הדין על דור המבול, [דכתיב] שורו עובר וגו' (איוב כ"א), ישלחו כצאן עויליהם (ש"ס ע"ב), ישאו (תוף) [בתוף] וכנור וגו' (ש"ס ע"ג), יבלו בטוב [ימיהם] (ש"ס ע"ד), כיון שאמר מה שדי כי נעבדנו (ש"ס ע"ו), אמר להם הקב"ה ולשמחה מה זו עושה, חייכם אני מאבד וזכרוניכם מה העולם, [דכתיב] וימח את כל היקום (נבאש"ת ז'): (כו) [ד"א לשחוק אמרתי מהולל. מה מעורבב השחוק ששחקה מדת הדין על אנשי סדום, ארץ מסנה יצא לחם ותתתיה נהפך כמו אש (איוב כ"ה), מקום ספיר אבניה וגו' (ש"ס ע"ו), נתיב לא ידעו עיט וגו' (ש"ס ע"ז), ולא הדריכוהו בני שחץ וגו' (ש"ס ע"ח), (כח) כיון שאמר נשכה את הרגל מבינותינו, דכתיב פריץ נחל מעם גר הנשכחים מני ורגל וגו' (ש"ס ע"ד), א"ל הקב"ה ולשמחה מה זו עושה, חייכם שאשכח אתכם בן העולם, הה"ד וח' המטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש וגו' ויהפוך את הערים האל וגו' (נבאש"ת ט"ו כ"ד כ"ה): (כט) ד"א לשחוק אמרתי מהולל. אמר ר' פנחס מה מעורבב השחוק ששחקה מדת הדין על אלישבע בת עמינדב, שראתה (ל) ארבע שמוחות ביום אחד, ראתה יבמה

הערות ותקונים

ע"פ הירושלמי ש"ס, "איה למרין חוטרא, ואיה למרין קניא, ואיה למרין קשרתיה, ופי' הרב בעל קרבן עדה י"ח אומרים מקלו ויש אומרים עליה ויש אומרים אורו שבהן היה ניכר שהן של מלך עכ"ל. וכן נשנה בקב"ר פ' וכל אשר שאלו עיני חיה חלקי מכל עמלי נאמן דלאמר קודי' ומאן דלאמר קשרתיה, גם כפי שבהי וראה, וזה היה חלקי מכל עמלי מאן דלאמר קודי' ומאן דלאמר קשרתיה ע"כ. ומזה יש לתקן בתנחומא ש"ל קשרתיה, כי נפרדה המלה ועשית קו שררותיה, וכן נדפסו קושטאטינאל ודפוס וויניציא ובכ"י החמישי של אקספאלד כתוב קשרתיה, רק המדפיס ממנוסבס הפרידה וכתב צפנים פ"י קו השררה שאחזיקו בדיהט המליכס, עכ"ל וטעה. ולדעתי אין כוונת המאמר כפי' הרב בעל ק"ע שבהם היה גיכר שהן של מלך, אך נהפוך הוא שהם דברים קלים אשר ישנם ביד כל הדיוט כמו שהבאתי להלן בהערה זו צפס הערוך שגם כלי חרס היו עמדו ואך אלה נשאר לו אחר מלכותו, וכן תראה בנסהדרין דף כ"ג ע"ב לבסוף לא מלך אלא על משהו שנאמר בהה משהו שלשמה וגו' ולבסוף לא מלך אלא על מקלו שנאמר וזה היה חלקי מכל עמלי, רב ושמואל חד אמר מקלו וחד אמר גוגדו ופירש"י גוגדו עליה, ובסדר טהרות (כלים פ"י) פ"י רב האי גאון מקודו היה מקודס של חרס [עיין כוטה לב ע"ב] ודומה לו חד אמר קודו וחד אמר מקלו, והוא מקודס שפתיים רב מים, ע"כ. ומה שנרשע ברש"י על חד אמר קודו, "וי"ר פ' אחרי"י אין זכר מזה לפנינו בוי"ר, אך כוונת רב האי גאון הוא לש"ס גיטין דף סח ע"ב, כי ו"ל רבינו האי גאון לטהרות שס כדנרסין לענין גיטין וזה היה חלקי מכל עמלי חד אמר קודו וחד אמר מקלו עכ"ל, ולפנינו בגיטין ובנסהדרין ש"ס ל"ל קודו במקום גוגדו, עיין ברש"י גיטין שס, וכן היה לפני הרב בעל הערוך בנמרה שס, כי בערך קד צ' כתב ו"ל בנסהדרין דף כ' ובוי"ר צריש אחרי מות וזה היה חלקי מכל עמלי רב ושמואל חד אמר מקלו וחד אמר קודו, פ"י מקלו שסומך עליו והולך ממקום למקום, קודי' [פ"י] קערה של חרס שאוכל עליה בכל מקום שהולך כמו מקודס של חרס והוא מכלי גולה, עכ"ל. ומזה תראה לתקן ג"כ בירושלמי שהבאתי איה למרין קודו ואיה למרין קני', ורשע אחד בלדו קני' פ"י חוטרא ואה"כ הובא פנימה ומלת קודו נשמט, והוראת מלת קשרתיה ידוע, והוא חגור שקשרין על המתיים (כו) ד"א לשחוק מה מעורבב ק"ו על דור המבול, מוצא ג' חצור הסר המתיים שס, ובכ"י חסר המתיים, והשנה גם בקב"ר, ובבבסיקתא שס נמצא לפני זה מאמר אחד ד"א לשחוק אמר ר' פנחס כי מועשה בלדס אחד כו', והשנה גם בוי"ר פ"ב אה"ג, וזה לא נמצא בתנחומא כ"י שלנו ולא בנדפס, יען כי מוצא כבר ברש"י פ' שמיני, ובילקוט קבלת רמז התקס"ו מוצא גם כן המאמר הזה המתחיל מעשה בלדס אחד וגיטין פסיקתא אולס גיטין נשמט ממקומו והמדפיסים גיטוהו על תרתי בלצי ויש להצינו על מעשה בלדס אחד. ובנדפס קרא את שס ר' פנחס על המאמר הזה, ובכ"י שלפנינו נקרא שמו על המאמר שלאחריו: (בז) ד"א לשחוק מה מעורבב השחוק וכו' על אנשי סדום, המאמר הזה נמצא בנדפס ומוצא גם בילקוט קבלת רמז התקס"ז שס התנחומא, וכן הוא גם בבבסיקתא שס (דף קע ע"א) לכן הוספתי המאמר הזה גם צפנים: (בח) כיון שאמר נשכה את הרגל מבינותינו, בבבסיקתא שס הערה מ"ז העירוהי נשכה את הרגל הכוונה שלא לגביט שס רגלי אורחים כדליתא בנסהדרין דף קט ע"א למה לנו עוברי דרכים שאין באין אלינו אלא לחברנו ממנונונו בלא ונשכה תורת הרגל מארגנו, ובנדפס שס גורם ע"פ מאמרים מסנהדרין כיון שאמרו נשכה תורת הרגל מארגנו, אולס בכ"י החמישי מאקספאלד כתוב נשכה תורת רגל מבינותינו: (כט) ד"א אמר ר' פנחס, בנדפס נקרא שמו על המאמר שלפניו מה מעורבב השחוק ששחקה מדת הדין על דור המבול, עיין הערה כ"ו. והמאמר נשנה בבבסיקתא שס ובקב"ר ומוצא בילקוט שמיני רמז תקכ"ד ד"ה וימוהו בשס הבבסיקתא: (ל) ארבע שמוחות בת עמינדב, שראתה (ל) ארבע שמוחות ביום אחד, ראתה יבמה

כולך, ובעלה כהן גדול, ואחיה נשיא, (לא) ושני בניה סגני כהונה, כיון שנכנסו להקריב קרבן יצאו שרופים, ונחפכה שמחתה לאבל, (לב) [הח"ד וידבר ה' אל משה אחרי מות שני בני אהרן]:

[ג] וידבר ה' אל משה אחרי מות. (לג) זש"ה אמרתי להוללים אל תהולו וגו' (הכ"ס ע"ס). (לד) למערבבאי, אלו שלבן כולא עליהן (לה) הולחליות רעות. (לו) ר' לוי קרא [דהון] (דו) (דהוניא) [זהוניא] אלו (לח) שמביאין אדמי לעולם. ולרשעים אל תריבו קרא (סז), הצדיקים לא שמו בעולמי, ואתם מבקשים לשמוח בעולמי. (לט) [אדם הראשון לא שמה בעולמי ואתם מבקשים לשמוח בעולמי]. (מ) ר' לוי בשם ד' שמעון [בן מנסיא] אמר תפוח עקבו של אדם הראשון מכהה גלגל המה, (מא) [ואל תתמה על זה, בנוהג שבעולם אדם עושה שני (מב) דסקרין אחת לו ואחת לבן ביתו, של מי הוא עושה נאה לא שלו, כך אדם הראשון נברא לתשמישו של הקב"ה וגלגל המה נברא לתשמישן של בריות לא כל שכן שיהא תפוח עקבו של אדם הראשון מכהה גלגל המה], ומה תפוח עקבו מכהה, קלסתר פניו על אחת כמה וכמה. (מג) ר' לוי בשם ר' המא בר הנינא אמר (מד) י"ג חופות קשר לו הקב"ה לאדם הראשון בגן עדן,

הערות ותקונים

פ"כ אות ז' ובהיות פ' מי זאת עולה וצוחים דף קכ ע"ה ובסדר עולם פ"ד אחת חמש שמחות, והסיפּו גם פתח בן צנה: (לא) ושני בניה סגני כהונה, כן הוא בכל המקומות, רק בצמחא זכחים שם הגי' צנה סגן: (לב) הח"ד וידבר גו', הוספתי כי על זה יסוד הדרוש: (לג) זש"ה אמרתי להוללים, נשנה בפסיקתא אחרי שם, וכן בוי"ר פ"כ אות ז' ושם הוא לפני הדרוש על לשחוק אמרתי מהולל. ושם מהחיל ר' לוי פתח, ומונח צילקוט שמיני רמז תקכ"ד בשם הפסיקתא וצילקוט ההלום רמז תתי"א בשם התחומא: (לד) למערבבאי, מפרש הוללים, לשון עירוב ובסכך, וכ"ה בפסיקתא ובו"ר פ"כ ובגדכס, אבל בוי"ר פ"י"א אות ה' כי קגאתי בהוללים במערבא אומרים אלו שלבם מלא הוללות רעות, ז"ל במערבבאי, ומלת "אומרים" יתירה, כי טעות אחד המעתיקים הוא שלא הבין מלת במערבבאי שפירושה עירוב ובסכך, לכן גרס במערבא והסיפּו מלת אומרים, ויש להקין שז"ל ג"כ תלחולת רעות כמו שהוא לפנינו: (לה) תלחוליות, ומונח צערוך ערך תלחולת, וז"ל בוי"ר גריס אחרי מות ובפסיקתא דאחרי מות אמרתי להוללים אל תהולו במערבבאי אלו שלבן מלא תלחוליות רעות פי' מהשבות רעות ע"כ: (לו) ר' לוי קרא להון, כ"ה גם בפסיקתא ר' לוי הוי קרי להון, ובוי"ר הוה עווח להון, וצילקוט שמיני רמז תקכ"ד רבי קרי להון ז"ל רבי לוי קרי להון, וצילקוט ההלום ר' לוי קרי להו: (לז) דהוויא, תקנתו זכונת, וכן הוא לנכון בוי"ר פ"י"א וצילקוט ההלום בשם התחומא, וכן תקנתו בפסיקתא, ע"ש הערה ל"ג, ובוי"ר פ"כ ר' לוי עווח להון אלליא שמביאין אללי לעולם, ז"ל עווח להון זהוניא אלו שמביאין אללי לעולם, והמעתיקים השמיסו המלה הזאת, ומן מלה אלו מעשה אלליא. ובעל הערוך הביא המאמר מוי"ר פ"כ והיתה לפניו הגירסא הנכונה קרא יתהון וזיינא, וכזה פי' שמחיס בכל עת, כי בלשון ערבי זיה"ה פי' משחק. ובהתחומא הגדפס דפוס ראשון דפוס קושטאשנינא נפרדה המלה זה והנייא ז"ל זהוניא, ובדפוס ווייניא תקן המדפיס והניו ר' לוי קורא להון פסוק זה הוללים אלו שהן מביאין אללי לעולם, וכן הוא בכל הדפוסים שלאחריו, בעבור שלא הבין הכוונה מן המלות זה והנייא הסיפּו ותיקין "פסוק זה הוללים". ובכ"י רח"ס המלה ג"כ משוּבשת, ר' לוי קרא זו הוּיָא אלו שמביאין אללי לעולם, ז"ל קרא זהוניא: (לח) שמביאין אללי לעולם, מלבן קניה וזרה וזלי, ודרש הוללים שמביאין אללי, כי אלף תהלהף בה"ש בלחותיות אה"ש, ובגדפס בעשות שמביאין אלליים לעולם, אולם בכ"י החמישי של ארנספארד נאמר לנכון אללי: (לט) אדם הראשון, הוספתי, וכ"י רח"ס (ובכ"י רומי הסר איזה דפיס) גם בגדפס ובפסיקתא, והסר גם בוי"ר: (מ) ר' לוי בשם ר' שמעון אמר, בכ"י רח"ס בשם ר' שמעון בן מנסיא, וכן הוא גם בפסיקתא ובפסקא אחרי מות גם בפסקא פרה (דף לו ע"ב), ובגדפס ר' לוי בשם ר' מנסיא ז"ל בשם ר' שמעון בן מנסיא, וכן תקנתו בפנים, וגם צילקוט ההלום ר' לוי בשם ר' שמעון בן מנסיא, ובוי"ר פ"כ אות ז' ריש לקיש בשם ר' שמעון בן מנסיא ז"ל ר' לוי, ואין ספק שהיה כתוב בר"ל והניו המדפיס ריש לקיש המורה ר' לוי: (מא) ואל תתמה, הוספתי, והסר גם בכ"י רח"ס (ובכ"י רומי הסריס איזה דפיס), ומנלה בתחומא הגדפס ובפסיקתא פסקא פרה שם גם בפסקא חדש השלישי (דף קא ע"א), והיה גם בפסקא אחרי, (רק המעתיק קר שם. עיין שם הערה ל"ו), ומנלה גם בוי"ר פ"כ ובקב"ר פסוק מי כההסך וברבתי פ"ד, לכן הוספתי פה בפנים, ואין ספק כי המעתיק הראשון מהתחומא השמיס מן מכהה גלגל המה עד מכהה גלגל המה: (מב) דסקרין, עיין בפסיקתא פרה שם הערה ק"ח: (מג) ר' לוי בשם ר' המא בר הנינא, עיין בפסקא כרה הערה ק"ט: (מד) י"ג חופות, ע"ש הערה ק"כ שצמחא

(מה) שנאמר בעדן גן אלהים היית כל אבן יקרה מסוכתך (יחזקאל כח יג), ואחר כל הכבוד הזה כי עפר אתה ואל עפר תשוב (נחלשית ג יט). (מו) אברהם לא שמח בעולמי ואתם מבקשים לשמוח בעולמי, אברהם נולד לו בן לסוף מאה שנה, ואמר לו הקב"ה קח נא את בנך את יחידך (שם כג ז), והיה מהלך ג' ימים, דכתיב והיה ביום השלישי [וישא אברהם את עיניו] וירא (שם כג ז), מה ראה, ראה ענן קשור על ההר, (מו) אמר לבנו בני מה אתה רואה, אמר לו רואה אני הר נאה וענן קשור עליו, אמר לנעריו רואים אתם כלום, (מח) אמרו לו רואין אנו הר וגבעה, אמר להן שבו לכם פה עם החמור (שם כג ט), עם הדומה לחמור, נמל את יצחק בנו ועלה לראש ההר, ובנה את המזבח, וערך את העצים, ועקדו על המזבח, ונמל את הסכין, אילולי שאמר לו המלאך אל תשלח [ידך אל הנער] (שם כג יג), כבר היה שחוט, (מט) כיון שבא אצל אמו, אמרה לו מה עשה לך אביך, אמר לה נמלני אבא, והעלני הרים, והורידני בקעות, והעלני לראש הר אחד, ובנה מזבח, וסיפר את כל המעשה, אילולי שאמר לו המלאך אל תשלח ידך, כבר הייתי שחוט, אמרה לו ווי לך (נ) ברא דעלובתא אילולי שאמר לו אל תשלח, כבר הייתה שחוט, (נא) לא הספיקה לגמור הדבר עד שיצאה נשמתה, שנאמר ויבא אברהם לספור לשרה ולככותה (שם כג ט), מהיכן בא, מהר המוריה בא: (נב) כביכול הקב"ה לא שמח בעולמו ובני אדם מבקשין לשמוח בעולמו, (נג) שמח ה' במעשיו, אין כתיב כאן, אלא ישמח [ה' במעשיו] (הפליט קד לא), ואימתי ישמח במעשיהם של צדיקים לעתיד לבא: ישראל לא שמחו בעולמי, ואתם מבקשים לשמוח, (נד) שמח ישראל בעושי, אין כתיב כאן, אלא ישמח [ישראל בעושי] (שם קמט ז), (נה) שעתידין לשמוח בהקב"ה, לפיכך כתיב אמרתי להוללים אל תהולו: [ד] [אחרי מות שני בני אהרן]. (נו) ר' יודן דמן גלייא פתח אם על פיך יגביה נשר וכי ירים קינו (איוב לט טו), אמר הקב"ה לאהרן על מימך פיך (נו) הייתי

הערות ותקונים

ז"ב דף עה ע"א יש לתקן במקום אשר חופית ל"ל שלש עשרה חופות: (מה) שנאמר בעדן גן אלהים וגו', גדלפס טוסף רש"ל אמר י"א ורצן אמרי י' ולא פליגי, מ"ד י"ג עבד כל אבן יקרה מסוכתך תלת, ומ"ד י"א עבד להון חדא, ומ"ד עשר לא עבד חד מנהון, והוא טוסף ע"פ הפסיקתא שם, וע"פ בהערה קכ"א שגארתי כוונת המאמר ואין להכפיל הדברים: (מו) אברהם לא שמח בעולמי, נשנה בפסיקתא פסקא אחרי (דף קע ע"ב): (מו) אמר לבנו בני מה אתה רואה א"ל רואה אני הר כו'. נשנה גם בקצ"ר פ' לך אכול בשמחה לחמך, ובתנחומא הגדפס אחרי אות ז' קצר המדפס דפוס מאנטובה וכתב וכו' לעיל דף יב, ובדפוסים אחרונים הניגו,, כו' כדאיתא לעיל סדר וירא". אולם בכ"י החמישי מאקספארד וכן בדפוס ראשון דפוס קושטאנטינא גם בדפוס וויניציא כתוב פה כל המאמר כמו שהוא לפנינו: (מח) אמרו לו רואין אנו הר וגבעה, בפסיקתא אמר לנעריו רואים אתם מה שאני רואה א"ל לאו א"ל הואיל ואין אתם רואים כלום והחמור אינו רואה כלום שבו לכם פה עם החמור עם הדומה לחמור: (מט) כיון שבא אלל אמו, עיין בפסיקתא שם הערה ס' שהעירות שפסיקתא נשמטו הדברים האלה כמו שהוא לפנינו בתנחומא ובקצ"ר גם בזו"ר, ועיין בתנחומא וירא בשנייה קתא, ועיין פרקי דרבי אליעזר פל"ב, ובשערותי שם הארכתו קתא ע"ש: (נ) ברא דעלובתא, הוא מלשון הגעלבים ואין עולבין, עיין בפסיקתא ס"א: (נא) לא הספיקה, עיין בפסיקתא שם הערה ס"ב: (נב) כביכול הקב"ה לא שמח בעולמו, פסיקתא שם, ובזו"ר מקום המאמר אחר ישראל לא שמחו: (נג) שמח ה' במעשיו אין כתיב כאן, בתנחומא הגדפס נשמח ה' בשושי אין כתיב ז"ל כמו שהוא לפנינו: (נד) שמח ישראל בשושי, גדלפס גם כאן נשמח ישראל אין כתיב וז"ל שמח ישראל בשושי אין כתיב וממלא לנכון בכ"י החמישי מאקספארד: (נה) שעתידין לשמוח בהקב"ה, בפסיקתא ובגדפס שעתידין ישראל לשמוח במעשיו של הקב"ה לעתיד לבא: (נו) ר' יודן דמן גלייא פתח, וכן הוא בכ"י רח"ס בפסיקתא דאחרי מות וכו' ר"כ אות ד'. ובתנחומא הגדפס אות ג' ר' יוחנן בר יודן דמן גלייא פתח, וז"ל ר' יודן דמן גלייא, וראיתי בדפוס קושטאנטינא דפוס וויניציא ובכ"י החמישי מאקספארד הני' ר' יוחנן ר' יודן, רק המדפס ממאנטובה תיקן ז"ר יודן, וכו"ה בכל הדפוסים, ואין ספק שמעתיק אחד כתב ר' יוחנן וצא מעתיק שני ותיקן ר' יודן, ואח"כ נשאר שניהם, ובכ"י החמישי של אקספארד כתוב לנכון דמן גלייא, ומובא בילקוט איוב רמז התקכ"ו בשם התנחומא והשמיים שם האומר. והכוונה צמלת גלייא על כפר אלל עקרון, עיין ערוך השלם ערך גלייא ז': (נז) הייתי משרה שכניתי, הוספתי, והוא לנכון בכ"י רח"ס ובזו"ר ובתנחומא הגדפס (אות ג'), וכן חסר בפסיקתא שם, ועיין שם בהערה ס"ח שהעירותי שפסיקתא כ"ו אקספארד וכרמוני ממלא לנכון, והכוונה שדורש על פיך יגביה נשר, קאי' על הקב"ה, כמנבאר

[משרה שבינתי על גבי הארון לא על מימר פיד הייתי] מסלק שבינתי שעל גבי הארון, (גח) מקדש ראשון, סלע ישכון ויתלונן (איזב לט נח), לינה אחת, מקדש שני על שן סלע ומצודה (סג) לינות הרבה, (נט) ותנינן תמן משניטל הארון אבן אחת היתה שם מימות נביאים הראשונים, (ס) ושתייה היתה נקראת, (סא) ולמה נקראת שמה שתייה, שממנה הושאת העולם, (סב) וכיצד היתה תפלה כהן גדול ביום הכפורים, (סג) והי רצון מלפניך ה' אלהינו שתהא השנה הזו (סד) גשומה שחונה ושלולה, שנת זול, שנת שובע, שנת רצון, שנת ברכה, שנת משא ומתן, שנת שלא יצטרבו עמך ישראל אלו לאלו, שנת שלא יגביהו [ישראל] שררה אלו על אלו. (סה) ורבנן דקסרין אמרי (סו) על אחינו שבקסרין שלא יגביהו שררה אלו על אלו, (ורבינו) (סז) [ורבנן]

הערות ותקונים

כמבואר בפסיקתא רבתי פ"א ספקא אחרי מות ח"ל הפסיקתא רבתי שם, וזומן סהא נכנס הייתי חולק לו כבוד, ומסלק את כבודי מזין שני הכרוכים, הוא שאמר איזב אס על פיד יגביה נשר (איזב לט כז) אמר רבי תנחומא על פיד היה הקב"ה מנביא את כבודו מזין שני הכרוכים, בכניסתו של אהרן יגביה נשר זה הקב"ה, כשבר עיר קטו (דברים לז יא) וכו', ולדעתי המסדר מהרבתי כוון צמה שכתב אמר רבי תנחומא אל התנחומא כ"י שלפניו, והמסדר הזה הביא מאמרו ביתר ביאור: (גח) מקדש ראשון כו', בפסיקתא הערה ס"ט העירותי כי פה יש ערוב דברים וכו"ל סלע ישכון זה מקדש ראשון לינה אחת, ויתלונן זה מקדש שני, על שן סלע ומצודה (סס) לינות הרבה, והכוונה כי דורש המקרא סלע ישכון ויתלונן על מקדש ראשון ועל מקדש שני, ודרש סלע ישכון על מקדש ראשון שבו היה עיקר השראת השכינה שהיה שם ארון, ונולת ויתלונן דרש על מקדש שני שלא היה בו ארון ולא שייך בו לשון ישכון רק ויתלונן דרך ארעי, ומה שאמר לינות הרבה על בית שני, יען נמשך זמן קיומו עשר שנים יותר מבית ראשון. והגאון הרש"ט במדרש וי"ט שם הערה ה' מוחק המלות, ליעת ארבעה"ל, ולרתי צהרד"ל שם מקיים הגי' וכתב אפטר משום שחקש שני עמד עשר שנים יותר מהראשון קרי ליה לינות הרבה, עכ"ל, ושמתחי כי בעהרה שלי בפסיקתא שם סווגתי לדבריו. ובגדפס רליתי חסרים המלות לינות הרבה, אולם בכ"י החמישי מאקספארד נאמר לנכון כמו לפניו, ובפסיקתא רבתי שם איתא צוה הלשון, ד"ל סלע ישכון צבנין הראשון שהיה שם ארון, ואשילו צבנין שני שלא היה שם ארון אלא אבן שם היה כבודי על שן הסלע ומצודה: (נט) ותנינן תמן, משנה יומא נג ע"ב, ותוספתא יומא פ"ב: (ס) ושתייה היתה נקראת, במשנה שם ותוספתא שם אבן היתה שם מימות נביאים ראשונים ושתייה היתה נקראת: (סא) ולמה נקראת שמה שתייה שממנה הושאת העולם, תוספתא יומא פ"ב, ושם הגי' ר' יוסי אומר ממנה שתייה העולם, ובגמרא יומא (דף נד ע"ב) תנא שממנה הושאת העולם, ובפסיקתא אחרי שם ובזו"ר פ"ב אות ד' אמר ר' יוסי בר הלפתא שממנה הושאת העולם, ונג בכ"י רח"ס ובחזיתו פ"ג אות ד' מוצא סתמו בלי שם האומר, ובזירושלמי יומא פ"ה ה"ב ובדפוס קראטאשין ה"ד (דף מב ע"ג) איתא אמר ר' יוחנן למה נקרא שמה אבן שתייה שממנה הושאת העולם, יש לתקן אמר ר' יוסי, ומה שהביאו תני ר' חייה הלא הוא המאמר מר' יוסי, וכן בזו"ר שם סיים ה"ד מניין מכלל יופי, ולדעתי הוסיף אחד אל הירושלמי תני ר' חייה וכו' וכיון אל התוספתא, כי התוספתא טולת צרייתא דר' חייה ור' אושעיא. עיין חולין קמ"א כל מתיבתא דלא מתיבתא בי ר' חייה ור' אושעיא לא תתובט מיה בני מדרשא, ולדעת רש"י עירובין פ"ע ע"א כתובת סט ע"ב צ"מ פ"ה ע"ב מתיבתא היא תוספתא, ובגמרא סנהדרין פ"ז איתא סתם מתיבתין ר' מאיר סתם תוספתא ר' נחמיה וכו' וכולהו אליבא דר' עקיבא, יש לומר כי ר' חייה ור' אושעיא השלמו התוספתא והוסיפו על התוספתא של ר' נחמיה ותקראת על שם: (סב) וכיצד היה תפלה כהן גדול ביום הכפורים. עיין ציפ"ת צו"ר שם שהביא גירסת רבינו בחיי משם הפר אוכל (והוא סיפא דקרא סלע ישכון) מיוחד אותה אבן שתייה היה כהן גדול מהפלג בספוק מזוטיתיהם ואומר יהי רלון כו', ועיין צמ"כ שם: (סג) יהי רלון, עיין יומא נג ע"ב ותענית כד ע"ב, ובזירושלמי יומא פ"ה ה"ב הטסחא כמו שהוא לפניו פה וגם כמו שהוא בפסיקתא, אך נוסף שם ואל תפנה לתפלת עובדי דרכים, וכן הוא גם בזו"ר. והכוונה שהם מתפללים לכל ירדו גשמים, ובצבלי שם ולא תתכן לפניך תפלה עובדי דרכים, ובסדר עבודה לז"כ נוספו בתפלה הזאת דברים אשר אינם פה, כי הציגו אותה על סדר א"ב: (סד) גשומה שחונה ושלולה, כ"ה בזירושלמי ובפסיקתא ובזו"ר, אבל בצבלי שם שתייה שנה זו גשומה ושחונה, שחונה מעליותא היא (הדרבה גרשיתא היא בגמרא תענית שם) אלא אימא אס שחונה תהא גשומה, וצתענית מוסף עוד עלולה, וע"פ זה צבדר עבודה הטסחא שנה עלולה וגשומה אס שחונה, ובתנחומא הנדפס כדפוס ראשון דפוס קטעלאנטיגיא לזוניה גשומה ושלולה, ו"ל עלולה גשומה ושלולה, ובכ"י החמישי מאקספארד נאמר לנכון שנת שחונה גשומה ושלולה: (סה) ורבנן דקסרין, היא עיר Caesarea כעת חרב ושטם, וגמלאות שם חרבות בנינים מפוארים מאד, והם חרבות צנין הורדוס הגדול שזנה העיר האחת וקראה קיסרי על שם המלך רומי, כמו שהביא צעל תבואות הארץ דף עח ע"ב: (סו) על אחינו שבקסרין, וכ"ה בפסיקתא ובזו"ר ובזירושלמי שם רבנן דקסרין אומרין ועל עמך ישראל שלא יגביהו שררה זו על גב זו: (סז) ורבנן דקרוס. כן תקנתי, והוא לנכון בכ"י רומי, ובפסיקתא הירוסא ורבנן

דדרחם) אמרין על אחינו שבדרום שלא יעשו בתיהם קבריהם: משם חפר אוכל (למרחוק עיניו יבישו) (איוב ג' ט), (סח) משם היה מאלל ומרגל אוכל של כל השנה כולה, למרחוק עיניו יבישו (ע), (סמ) היה יודע מראש ועד סוף, הא כיצד, כיון שהיה צופה וראה עשן המערכה עולה לדרום, היה יודע שבדרום שובע, (ע) וכן לצפון, וכן למערב, וכן למזרח, (עא) כלפי רקיע, היה יודע שכל העולם שובע. (עב) [ואחר כל השבוע הזה ואפרוחיו יעלעו דם וגו' (ש' ט' ז), חבי אפרוחיו (עג) מנענעין בדם (עד) ושתיק, אלא (עה) ובאשר הללים (עז), נדב ואביהוא, שם הוא (עח), שם הוא השכינה].

הערות ותקונים

אמרי על אחינו שבדרום שלא יעשו בתיהם קבריהם, ובירושלמי ועל אשתי השרון היה אומר יהי לרון מלפניך ה' אלהינו ולהכי אבותינו שלא יעשו בתיהם קבריהם, ובגדלס בגי' ורנן דדרומא אמרין על אחינו שבשרון, ובג' רבן דרומא [5/6 דדרומא] אמרו על אחינו שבשרון, וכן יש לתקן גם לפנינו, כי שרון מקום היה באי חוק עמק מלא חול, ולפרקים בא רוח חזק והיה מהפך החול עליהם ועל בתיהם ויאכדו מתוך הקהל, גם היו בתיהם בני יסוד חזק וגמטים ליטול כמו שתרצה במשנה סוטה דף מג ע"א ר"א אומר אף הבונה בית לבינים בשרון לא היה חוזר, פירש"י מקום הוא ששמו שרון ואין הקרקע יפה לבינים, ולא היה דבר קיימא שפעמים לריך לחדש בשבע שנים עכ"ל, וכן אמרו בגמרא שם (דף מד ע"א) תני מפני שמחדשין אותו פעמים בשבע, ופירש"י שמחדשים אותו שאינו מתקיים, בשבע בשמיטה, עכ"ל. וכן בירושלמי סוטה פ"ח ה"ו תני ר' אלעזר אומר אף אחשי השרון לא היו חוזרין שהן מתחדשים פעמים בשבע אף כהן גדול היה מתפלל עליהן ביום הכפורים שלא יעשה בתיהם קבריהם. ע"כ: (סח) משם היה מאלל ומרגל אוכל של כל השנה, וגם בפסיקתא משם היה מיליל אוכל ופי' מחפש ומבקש לו אוכל, כי חפר הוא מלשון ויחפרו לנו את הארץ, ומרגלים תרגמו מאלליל, וזאת הכוונה לפנינו מאלל ומרגל, וכן תראה בפסיקתא רבתא פמ"ו פסקא אחרי מות משם חפר אוכל משם תייר לו (מלשון לתור את ארץ כנען (במדבר יג י), שפירושו לרגל את הארץ, ותרגום לתור לאללא, וכן מרגלים תרגם אלילי) את השנה אם טובה ואם רעה, וכשהיה כהן גדול מתפלל ואומר יהי לרון וכו', ואין חפר אללא לשון יליל [5/6 מיליל או מאלל] ויחפרו לנו את הארץ ע"כ. וכבר העירוני לנביל הערה ל"ו כי מסדר הרבתי לקח מן התנחומא עש יתר ביאור. ובג' ר"א היה ג"כ הגירסא משם היה מיליל אוכל, והמ"כ כתב ה"ג משם היה נוטל אוכל, לכן הסבירו מלת מיליל בחחים, ואח"כ כתב עוד וגו' מיליל [5/6] במקום ומתחן כענין בפתח עכ"ל, ונעלם ממנו הוראת המלה, וכן העיר ה"פ"ט והג"ר מ"ז, ובתנחומא בגדלס משם היה מאלל אוכל לכל ימות השנה, ובכ"ה בכ"ו רח"ס, וזה הוסיף המדפיס ממוטטה, כי בדפוס קושטאטיניא ודפוס וויניציאה חסר זה, וכך איתא שם משם חפר אוכל למרחוק עיניו יבישו מראש השנה היה יודע וכו'. והמדפיס ממוטטה הוסיף זה: (סח) היה יודע מראש ועד סוף, וכן הוא בכ"ו רח"ס, ובפסיקתא הגי' מראש השנה היה טובע ויודע מה בסופו, וכן בג' ר"א שם בני מלת טובע מראש השנה היה יודע מה בסופו, וגם בגדלס מראש השנה היה יודע מה יהא בסוף, ולדעתי מלת "השנה" מיותר, ול"ל מראש היה יודע מה בסופו, וכן הוא בכ"ו החמישי של אקספארד במקום "בר"ה הגי' שם "בראש", וכן היא הגי' יותר נכונה דבג' עסקין, והמ"כ כתב מראש השנה כלומר מראשית השנה ור"ל ביום הכפורים וכו', אולם כאשר כתבתי הוא היגיון: (ע) וכן ללשון וכן למערב וכן למזרח, פה קצר המעתיק ור"ל וכן עולה ללשון יודע שאלפון שובע וכן כולם, ובגדלס חסר, עולה למערב היה יודע שבער שובע" ובמדרש וי"ר שם חסר, עולה ללשון היה יודע שצלפון שובע" והמלות, וכן כולם" הוא מיותר ויש למחוק מן הכפר ולהוסיף עולה ללשון: (עא) כלפי רקיע, בג' עולה באמנע הרקיע, ל"ל עולה כלפי הרקיע, ובגדלס בדפוס קושטאטיניא ודפוס וויניציאה ודפוס ממוטטה בשעות קלפו רקיע, ל"ל כלפי רקיע: (עב) ואחר כל השבת כו', חסר גם בכ"ו רח"ס, והוספתו בנינים כמו שהוא בגדלס ובפסיקתא ובג' ר"א: (עג) מנענעין בדם, העתיקו כמו שהוא בגדלס, ובג' ר"א הגי' מנענעין בלדמה, ובכ"ו ר"א וז"ל [גם צי"ע] מנענעין בלדמה [לפניו בלדמה], בג' ר"א ריש אחרי מות עובדי סוטה (בראשית מט יא), תי' [גם צי"ע] מנענעין בלדמה [לפניו בלדמה], בג' ר"א ריש המתורגמן הביא את התרגום בערך ענגע ובבערך מלין ערך אדמה הביא בשם המעריך שכתב בג' ר"א אחרי מנענעין בלדמה פי' דם עכ"ל. והתימה שלא העיר ש"ל מנענעין, וכן ל"ל בלדמה כי תרגם דם אדמה, וראיתי צי"ע שכתב מנענעין בלדמה ל"ל דם וכן הגי' בתנחומא ובצ"ח, ודבריו הביא גם בעל עץ יוסף אולם נעלם מונס כי בלדמה הוא כמו בלדמה בל"ל בסוף אשר פירושה דם: (עד) ושתיק, דורש דם לשון שתיקה כמו וידם אהרן, ומ"מ אין מקרא יולא מדי פשוטו, ודורש תרתי, והכוונה שאחרי כל הכבוד הזה ראה מיתת שני בניו והחרים ועיין רש"י איוב שם שיוון בפירושו למאמר הפסיקתא דרב כהנא ולא אל רבתי כי שם כל הענין באופן ובסגנון אחר: (עה) ובאשר הללים, נדב ואביהוא, בפסיקתא וכן בגדלס בגי' ובאשר

(עו) אמר ר' יודן בשם ר' יהושע בן לוי בשם ר' ברכיה בשם ר' חייא בר אבא קרבו שאו את אחיכם (עו) מאת הקדש אין כתיב כאן, אלא מאת פני הקדש (ויחא י' ד), באדם שאומר להבירו העבר המת מלפני אביו, עד מתי יראה את בנו מת, (עוה) לכך כתיב אחרי מות שני בני אהרן:

[ה] [אחרי מות שני בני אהרן]. (עט) (ר' יצחק) [ר' אהווא] בר זעירא אמר אף לזאת יחדד לבי ויתר ממקומו (איוב ל' א), מהו ויתר, מקפין, כמו שאמר לנתר בהם על הארץ (ויחא יא כ), (פ) ומתרגמינן לקפצא, (פא) טיפוס הרשע נכנס לבית קדש הקדשים (פב) (וגירא) (וגירד) את הפרוכת, ונכנס בשלום ויצא בשלום, (פג) ובני אהרן נכנסו להקריב ויצאו שרופים [דכתיב אחרי מות שני בני אהרן: אחרי מות. (פד) ר' ברכיה פתח גם ענוש לצדיק לא טוב (משל י' טו), אעפ"י שענשתי את אהרן. ונטמתי את שני בניו ממנו, לא טוב אלא להכות נדיבים עלי וישר (שס), [הה"ד אחרי מות וגו']:

[ו] אחרי מות. (פה) תני [בשם] ר' אליעזר (פו) לא מתו נדב ואביהוא, אלא מפני שהורו הלכה בפני משה רבן, מעשה רבין אליעזר שהורה תלמידו לפניו הלכה (פז) ואמר

הערות ותקונים

ובאשר חללים הם הוא שם הוא, השכינה המלות, "נדב ואביהוא". אולם כן הוא נכנס בו"ד, וכן תקתי בפסיקתא שם, ובפסיקתא רבתי פמ"ו גי' כך ואחר כל הכבוד הזה שנכנסו בניו להקריב לפני שלח נשות לא הקפתי להם אלא תקתי שני אפרוחים, שנאמר ואפרוחיו יעלו דם ואשפ"ל לא סלקתי כבודי מהם אלא באשר חללים הם הוא [שם היא השכינה] ועיין רש"י בחיוב שם: (עו) אמר ר' יודן בשם ר' יהושע בן לוי בשם ר' ברכיה, וכן הוא בכ"י רח"ס, אולם בנדפס ובפסיקתא ובו"ד גי' ר' יודן בשם ר' יהושע בן לוי ור' ברכיה בשם ר' חייא בר אבא: (עו) מאת הקדש אין כתיב כאן, וכ"ה גי' בכ"י רח"ס וגם בנדפס, אולם בפסיקתא ובו"ד גי' מאת פני אהרן אין כתיב כאן אלא מאת פני הקדש: (עוה) לכך כתיב אחרי מות וגו', בכ"י החמישי מאקספארד נוסף אחר זה והיה אהרן מתרעס לומר מה חטא אירע לבני שך נעשה להם, מיד נגלה הקב"ה אל משה א"ל לך לנחמו מיין שך כתיב אחרי מות שני בני אהרן ומה אמר לו דבר אל אהרן אחיך, ואין דבר אלא יחומין, שנאמר דברו על לב ירושלים וקראו אליה, לכך כתיב אחרי מות שני בני אהרן: (עט) ר' יחזק בר זעירא אמר, וכ"ה בכ"י רח"ס, (ובכ"י רומי הסרים אזהה דפיס), ובנדפס אות ד' ר' אחא בר זעירא פתח, ובו"ד פ"ב אות ה' ר' אחא ור' זעירא פתח, ובפסיקתא אחרי ר' ברכיה אחיה ברביה דר' זעירא פתח, מלות ר"י, ברכיה: נשתרבו ממאמר שלחרינו וז"ל ר' אחיה (ובכ"י אקספארד מהפסיקתא גי' ר' אחווא ברביה דר' זעירא) ברביה דר' זעירא, וכן יש לתקן בו"ד ר' אחווא בר זעירא, וזילקוס שמיני רמז תקב"ד הביא בשם הפסיקתא ר' חייא ברביה דר' זעירא ז"ל ר' אחווא. וכן לפנינו ז"ל ר' אחווא בר זעירא, ואין ספק שהיה כבוד ר' אחווא והשמיים המעתיק מלת אחווא ומן מלת רבי נעשית ר' יחזק כי חשב שהוא ר"ת וכן תקתי בפנים. ונמצא שמו מוזכר בירושלמי רבי אחווא זי ר' זעירא (ברכות פ"ה ה"א) ועוד שם (סוף פ"ה) ר' אחווא ברבי זעירא כמו שהביא בעל מנזח הירושלמי ז"ל ס"ג וכתב זה ר' זעירא הוא ר' זעירא הראשון ועיקר שם זה אמורא הוא אחווא והוא כמו הצבה: (פ) ומתרגמינן לקפלא, כן תרגם אוגוסטוס, ובו"ד חסרים המלות ומתרגמינן לקפלא, ונמצא לנכון בפסיקתא ובתנחומא הנדפס: (פא) טיפוס הרשע, בנדפס ובפסיקתא ובו"ד וזילקוס שמיני בשם הפסיקתא נוסף אמר איוב (בו"ד) בשמות אמר הקב"ה, ועיין בפסיקתא הערה פ"ד, וז"ל אמר איוב או אמר אליהוא, ועיין בפסיקתא הערה פ"ה) לא היו דומין בניו של אהרן למטהו, משה אהרן נכנס יבש ויחא לח ומוציא פרח, שנאמר ויולא פרח ויזך יזך (במדבר י' כג), וחכר גם בכ"י רח"ס: (פב) וגירד, תקתי וגירד כמו שהוא בכ"י רח"ס ובפסיקתא ובו"ד ובנדפס, ופ"י דק, ובכ"י החמישי מאקספארד גי' ג"כ גירד, ובו"ד נוסף וחרבו שלופה בידו גידר את הפרוכת ויילת חרבו מלאה דם, וזה הוסיף אחד המעתיקים ע"פ המאמר בו"ד ככ"ז אות ג', ועיין עוד קה"ר פ"ה פסוק ויתרון ארץ: (פג) ובני אהרן נכנסו להקריב, ר"ל לבית קדשי הקדשים, עיין תוס' שירובין כג ע"א ד"ה מאי: (פד) ר' ברכיה פתח, כן הוא בפסיקתא ובו"ד ובנדפס, והמאמר סתום, ועיין בפ"י מברז"ו ובעץ יוסף בתנחומא שם. והמאמר מוצא זילקוס משלי רמז תקל"ז בשם התנחומא במאמר המתחיל ד"ה גם ענוש לצדיק לא טוב אמר הקב"ה כו'. והליון תנחומא נשמט ממקומו: (פה) תני ר' אליעזר, וכ"ה בו"ד, אולם בכ"י רח"ס ובפסיקתא ובנדפס גי' תני בשם ר' אליעזר, וכן מוצא בירושלמי שביעית פ"ו ה"א (דף לו ע"ג) וירושלמי גיטין פ"ה ה"ב (דף לו ע"ג) וגם שם גי' תני בשם ר' אלעזר, ובנמרקא בבלי שירובין כג ע"א הניא ר' אליעזר אומר, וכן נשתה בספרא סדר שמיני (מכילתא דמלואים): (פו) לא מתו, עיין יפה מראה בירושלמי שביעית שם סי' ג': (פז) ואמר לאימא שלום אשתו,

לאימא שלום אשתו, זה (פח) אינו מוציא שנתו, וכן היה לא דציצא שנתו, (פט) אמרו לו תלמידיו רבינו נביא אתה, אמר להם לא נביא ולא בן נביא אנכי, אלא כך מקובלני מרבתי, כל המורה הלכה בפני רבו חייב מיתה: (צ) תניא אסור לתלמיד להורות הלכה בפני רבו, עד שירחק ממנו (צא) שנים עשר מיל, כנגד מחנה ישראל, (צב) [הה"ד ויחזו על הירדן מבית הישימות עד אבל השמים] [כמדבר לג מט]. (צג) ר' נחום בר ירמיה הוה (צד) בחפר הוה שואלין ליה והוא מורה, שאלין ליה והוא מורה, אמרין ליה והא כדון אפין רבי אסור לתלמיד להורות הלכה בפני רבו עד שירחק ממנו י"ב מיל, כנגד מחנה ישראל, והא ר' מני [רבן] יתיב נציפורי, אמר להו ייתי עלי אם הייתי יודע לא הייתי מורה, מן ההיא שעתא לא אורי:

[ז] (צה) בארבעה מקומות מזכיר מיתתן של בני אהרן [וזוכיר סורחנן, וכל כך למה, להודיעך שלא היה בידם אלא אותו עון בלבד. אמר ר' אלעזר המודעי צא וראה כמה הוא קשה מיתתן של בני אהרן לפני הקב"ה, שבכל מקום שהוא מזכיר מיתתן מזכיר סורחנן, וכל כך למה, שלא ליתן פתחון פה לבאי העולם לומר מעשים מקולקלין היה להם בסתר שעל ידי בן מתו: (צו) בר קפרא בשם ר' ירמיה בר אלעזר אמר בשביל ארבעה דברים מתו בניו של אהרן, על ההקריבה, ועל ההקריבה, ועל אש זרה, (צז) ועל שלא נמלץ עצה זה מזה, על הקריבה שנכנסו לפני ולפנים, ועל ההקריבה שהקריבו קרבן מה שלא נצטוו, ועל אש זרה שהביאו אש מבית כריים, ועל שלא נמלץ עצה זה מזה: (צח) ר' מני דשאב ור' יהושע דסכנין בשם ר' לוי בשביל ארבעה דברים מתו בני אהרן, ובכולם כתיב מיתה,

הערות ותקונים

פי' אשת ר' אלעזר אחותו של רבן גמליאל אימא שלום שמה כדאיתא נדרים כ' כ"ה ובי"מ כ"ט ע"ב, אולם במדרש וי"ר שם הני' אמר לאימא שלום אוי לאשתו של זה, וא"כ הכוונה שר' אלעזר אמר לאשתו אוי לאשתו של זה התלמיד, ובגדפס הני' ואמר חבירו לאימא שלום אשתו יש לתקן ואמר ר' אלעזר לאימא שלום, וגמלא לנטון כמו שתקתי בכ"י החמישי של אקספארד: (פח) אינו מוציא שנתו, בירושלמי שביעה וגיטין ובספרא ובי"ר הני' אינו מוציא שנתו, אולם בפסיקתא ובגדפס הני' כמו לפנינו: (פט) אמרו לו תלמידיו, כן הוא בפסיקתא ובגדפס ובירושלמי, ובגמרא צבליה עירובין שם אמרה ליה פי' אשתו, ובי"ר הני' נכנסו הנמים אלנו אמרו ליה: (צ) תניא, ובכ"י רח"ס ובגדפס הני' ובפסיקתא ובי"ר הני' מתי ר' אלעזר, ונס בירושלמי שם איתא הני סהס בלי שם האומר: (צא) שנים עשר מיל, עיין בפ"מ ירושלמי גיטין שם: (צב) הה"ד ויחזו, הוספתי כמו שהוא במקומות שרשמתי, ובירושלמי שביעה שם שנים עשר מיל כמחנה ישראל, ומה טעם ויחזו על הירדן מבית הישימות עד אלל הטיס וכמה הן שנים עשר מיל. ובמכילתא יתרו פ"ט על הכתוב ויעמוד העם מרחוק אמרו אלנו שנים עשר מיל, מגיד שהיה מחנה של ישראל שנים עשר מיל, ומגין שהיה מחנה ישראל י"ב מיל שנאמר ויחזו על הירדן מבית הישימות (במדבר לג מט) שנים עשר מיל, ועיין בצבלי צעירובין שם: (צג) ר' נחום בר ירמיה, וכו"ה בגדפס ובפסיקתא, ובי"ר ובירושלמי גיטין שם ר' הנחום בר ירמיה, ובירושלמי שביעה שם ר' הנחום בר חייה לג' בר ירמיה: (צד) בחפר, הוא שם מקום, וזכר כשתה קדש וסמוך לציפורי בתוך י"ב מיל, ולכן שללו והא' ר' מני רבך יתיב נציפורי, ועיין תבואות הארץ לד' כ' ע"ב שכתב הכפר היא נקרא ג"כ גת חפר ועד היום למזרח דרומית לציפורי בערך שעה א' הכפר גמלא' והוא על שם מנת חפר ששם קבר יונה הנביא מנת חפר, ובירושלמי שביעה פ"ו זכר שחפר בתוך י"ב מיל לציפורי עכ"ל. והוא הוא ג"כ המאמר שלפנינו. ובגדפס בשעות הוה בכפר וז"ל בחפר, והוא לנטון בכ"י החמישי מאקספארד: (צד) בהרבע מקומות, ששה בוי"ר שם רק במאמר שאחר זה, ובגדפס ובמדרש במ"ד סוף פ"ב, ונושא בילקוט שמיני רמז תהכ"ד בשם הפסיקתא, ולפנינו נשמע מאמר שלם שהשמיים הסופר מן הארץ עד הארץ, וגמלא גס בכ"י רח"ס, והוספתיו בפנים: (צו) בר קפרא, מוצא בפסיקתא ובי"ר שם, ובמדרש במ"ד סוף פ"ב קלר המעתיק וגיין, כמו שכתוב למעלה בוי"ר פ' אחרי מות עד הרבה סיחים מתו ונעשו שטוחים על גבי אמותיהן: (צז) על שלל מעלו עזה זה מזה, בפסיקתא ונס בגדפס נוסף, הני' ר' חייה איש מחתו (ויקרא י' א) איש מעלמו עשה ולא מעלו עזה זה מזה. וכן הוא בוי"ר, רק שם נשמעו המלות הני' ר' חייה' ומגיה אחד הני' שגמלא', וכן ליתא זה בכ"י רח"ס. וכוונת הדורש צמלות תני' ר' חייה אל דברי הספרא ריש שמיני, וכבר העירותי במקום אחר כי בהרבה מקומות כשהציאו את הספרא הביאו בשם ר' חייה: (צח) ר' מני דשאב ור' יהושע דסכנין בשם ר' לוי, כן הוא בכ"י רח"ס ובפסיקתא ובגדפס, ובי"ר ור' יהושע בשם ר' לוי, יהושע מיתרות, ובילקוט שמיני שם יש לתקן וכו"ל ר' מני [דשאב ור'] יהושע דסכנין בשם ר' לוי:

(צט) על שנכנסו שתיי יין, ואומר יין ושכר אל תשת וגו' ולא תמותו (ויקרא י ט), ועל שנכנסו בלא רחיצת ידים ורגלים, ואומר בבואכם אל אוהל מועד ירחצו מים ולא ימותו (שמות ל ב), ועל שנכנסו מחוסרי בגדים, ומה היו חסירין, אמר ר' לוי (ק) מעיל היו חסירין, וכתוב בו מיתה, שנאמר והיה על אהרן לשרת ונשמע קולו וגו' [ולא ימות] (שם כח לה). ועל ידי שלא היו להם בגדים, וכתוב בו מיתה, שנאמר וימת נדב ואביהוא וגו' ובגדים לא היו להם (במדבר ג ד). אבא הנן אומר על ידי שלא היו להם נשים, (קא) וכתוב וכפר בעדו ובעד ביתו (ויקרא טו ו). אמר ר' לוי (קב) שהציצים היו הרבה, והיו אומרים איזו אשה הונגת לנו, (קג) הרבה נשים היו יושבות עגונות וממתנות להם, והיו אומרים אחי אבינו מלך, אבינו כהן גדול, אחי אבנו נשיא, אנחנו סגני כהונה, איזו אשה הונגת לנו. (קד) ר' מנחמא בשם ר' יהושע בר חנינא [אמר] עליהם הוא אומר בתוריו אכלה אש ובתולותיו לא הוללו (תהלים עט כג), למה בתוריו אכלה אש, (קה) על בתוליו שלא הוללו, (קו) ועוד מן הדא ואל משה אמר עלה אל ה' [אתה ואהרן נדב ואביהוא] (שמות כד ה), מלמד שהיו משה ואהרן מהלכין תחילה, (קז) ונדב ואביהוא הולכין אחריהם, והיו אומרים עוד ימותו שני זקנים אלו, ואנו נוהגים בשררה על הצבור תחתיהם. (קח) [ר' יודן בשם] ר' אייבו אמר (קט) בפייהם אמרו זה לזה, ר' פנחס אמר בלבם הרחרו. אמר ר' ברכיה אמר להם הקב"ה אל תתהלל ביום מחר וגו' (משלי כו ה), הרבה (קי) סיחיון מתו, ונעשו עורותיהן שטוחין על גבי אמותיהם, ועוד מן הדא ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו (שמות כד יא), מכאן שהיו ראויין להשלחת יד. (קיב) אמר ר' הושעיא וכי (קיב) קלורין (פי' עוגות) עלו עמיהן לסיני שאומר ויהיו את האלהים וגו' (שם), אלא שזנו עיניהם מן השכינה, כאדם שמביט בחבירו מתוך מאכל ומשתה. (קיג) ר' יוחנן אמר אכילה [ושתייה] ודאי, דכתוב באור פני מלך

הערות ותקונים

(צט) על שנכנסו שתיי יין, עיין מ"ב בוי"ר שם מה שהביא בשם הרא"ש בתשובותיו כלל י"ג, ועיין תוס' יומא נג ע"א ד"ה שארו, והמאמר הזה נשנה גם בוי"ר פ"ב: (ק) מעיל היו חסרים. בוי"ר שם כתב המ"כ אע"פ שהיו הדיוטס והדיוטס אינו משתמש במעיל, כבר נשאל על זה הרא"ש, והשיב ש בתשובותיו כלל כ' שלפי שעותם שהחזיקו א"ע ככהנים גדולים שהרי נכנסו לפני ולפנים, עברו על והשמע קולו צבאו אל הקדש, ועיין יד"מ שם ועיין צפ"י מהר"ו שהלריך בזה: (קא) וכתוב וכפר בעדו ובעד ביתו, בפסיקתא ונדפס הגי' דתנין תמן וכפר בעדו ובעד ביתו ביתו זו אשתו, והוא במשנה הראשונה דמס' יומא, ובי"ד מנאל ג"כ "הסיוס ביתו זו אשתו", וחסר ג"כ המלת "דתנין תמן": (קב) שהלוי היו, פי' בעלי גאולה, והוא מלשון מקרא בני שחן (איוב כח ח), ובדברי רז"ל אנשי שחן (שבת סב ע"ב): (קג) הרבה נשים היו יושבות עגונות, בפסיקתא ובי"ד אמר ר' לוי שהלוי היו הרבה נשים היו יושבות עגונות ממתנות להם, וזו הגי' יותר ישרה: (קד) ר' מנחמא בשם ר' יהושע בר חנינא, ובכ"י רח"ס בר חנינא, ובפסיקתא ובי"ד ונדפס בר נחמיה, וזילקוס שמיני שם רב נחמן בשם ר' יהושע בר נחמן: (קה) על בתוליו בלא הוללו, דרש הוללו מלשון הוללה בלשון חז"ל שהוא כנוי לנשואין: (קו) ועוד מן הדא ואל משה אמר מלמד כו', עיין סהדרין ל"ב סע"א וכבר היה משה ואהרן מהלכין בדרך כו': (קז) ונדב ואביהוא הולכים אחריהם, נדפס ובי"ד ובפסיקתא עסק אחר זה וכל ישראל אחריהם: (קח) ר' יודן בשם ר' אייבו, כן תקתי כמו שהוא בכ"י רח"ס ונדפס ובפסיקתא ובי"ד, וזילקוס שמיני שם רמז הקב"ד וזילקוס משפטים רמז ספ"א: (קט) צפיהם אמרו זה לזה, וכ"ה בכ"י רח"ס, ובפסיקתא הגי' צפיהם אמרו זה לזה, וכתבתי שם בהערה ק"ו צפיהם ל"ה גם זילקוס שמיני, ול"ה צפיהם כמו שהוא בפסיקתא כ"י אקספארד ובי"ד וזילקוס משפטים שם בשם הפסיקתא. ובתנחומא הנדפס אחרי (אות ו') הגי' שניהם אמרו צפיהם זה לזה, בצפיהם אמרו זה לזה אין ספק שבתנחומא היה כתוב צפיהם אמרו זה לזה ובא מעתיק שני והוסיף גירסא אחרת צפיהם אמרו זה לזה, והוציא אחר"כ פנימה (וכל"ז בהערה שם כמו שכתבתי), וכן סעד לזה שכתבתי כי בתנחומא שלפנינו כתוב רק צפיהם אמרו זה לזה, וגם ראיתי כי בצ"ה החמישי מאקספארד וגם בדפוס ראשון בקאשעלאניא בדפוס וויניציאה ליתא להמלת צפיהם אמרו זה לזה, רק זה הוסיף המדפיס מנגטובה, וראיתי כי כוונתי אל האמת: (קי) סיחיון. פי' עיריס בני אחותו כמו עגלים וסיחיון (שבת קכח ע"ב), ועיין בהרע"ב ב"ב פ"ה מ"ב פי' סיח הוא בנו של חמור, ועיין בתוי"ט שם: (קיב) אמר ר' הושעיא, בוי"ד אמר ר' יהושע ז"ל אמר ר' הושעיא: (קיב) קלורין (פי' עוגות), הפי' נוסף מאת המעתיק, בערוך ערך קלר ג' הצי"ה וז"ל: בוי"ד גרים אחרי מות ובפסקא דאהרי מות וכי קלורית עלת עמיהן לסיני, פי' שמענו שיש מקום שקורין לעונה קליר, ע"כ נקרא ר' אליעזר הקליר שאכל עונה שהיה כתוב בה קמיעא ונתפסק עכ"ל. וכתב שם המוספי פי' בל"ג αλλερα עונה ומין פת. ע"כ: (קיג) ר' יוחנן אמר אכילה ושתיה ודאי, עיין במ"כ ויד"מ

חיים (משלי טו טו). אמר ר' תנחומא (קיד) מלמד שהניסו את לבם, ועמדו על רגליהם, חזנו עיניהם מן השכינה. ר' יהושע דסבנין בשם ר' לוי אמר משה לא זן עיניו מן השכינה, שנאמר ויטור משה פניו וגו' (שמות י ו), (קמו) ועוד מן הדא וימת נדב ואביוהא לפני ה' (במדבר ז ד), וכי לפני ה' מתו, אלא מלמד שקשה לפני המקום בשעה שבניהם של צדיקים כמתלקין [בחייהם]:

[ח] (קמו) ר' נחמן דיפו בשם ר' פנחס בשם ר' סימון אמר (קיו) לפני ה' לפני ה' (במדבר ז ד), שתי פעמים, על פני אהרן אביהם (שם זע), פעם אחת, אלא מלמד שקשה לפני הקב"ה כפליים כאביהם: במדבר סיני (שם זע), (קיה) (אמר ר' מואיר) וכי במדבר סיני מתו, אלא שמחר סיני נמלו (קוט) איפופסין שלהם למיתה. למלך שהיה משיא את בתו, ונמצא (קב) בשושבינון שלו (קבא) דבר זוהמא, אמר המלך אם אני הורגו (קכב) אני מעכב בשמחת בתי, למחר שמחתי באה, מוטב בשמחתי ולא בשמחת בתי, כך אמר הקב"ה אם אני הורג נדב ואביוהא עכשיו, אני מעכב את שמחת התורה, למחר שמחתי באה, מוטב בשמחתי ולא בשמחת התורה, הה"ל ביום חתונתו וביום שמחת לבו (ש"ג ז יא), (קכג) ביום חתונתו זה יום מתן תורה, וביום שמחת לבו (קכד) זה אהל מועד:

הערות ותקונים

ויד"מ במדרש זמ"ר סוף פ"ב ועיין בפסיקתא פסקא את קרבני לחמי, וכי יש לפניו אכילה ושתייה, ואם האמר יש לפניו אכילה לא ולמד ממשרתיו דכתיב משרתיו אש לוחס מהיכן הן יזווחו מזיו השכינה שנאמר בצור פני מלך חיים ע"כ. ואל"כ כוננת המאמר מנוארת בצר הפעו (קיד) ולמד שהניסו את לבם, צו"ר צרעו את רלשיהו וגיטו לכן, ובשמ"ר פ"ג נדב ואביוהא איפופסין וזנו עיניהם מזיו השכינה: (קמו) ועוד מן הדא, פה גם בכ"י רח"ס חסר וכו"ל צשכר כי ירא זכה וייראו מנשת אליו, צשכר מהכניט זכה ותמונת ה' יביט, צשכר ויסתר משה זכה והנה קרן עור פניו, ונדב ואביוהא זנו עיניהם מן השכינה ולא נהנו מן השכינה מן הדא וימת נדב ואביוהא כו', וכן הוא נדפס וצו"ר ועיין בפסיקתא הערה ק"ד: (קמו) ר' נחמן דיפו בשם ר' פנחס בשם ר' סימון, וכן הוא בכ"י רח"ס, ובפסיקתא ר' נחמיה דיפו בשם קומי ר' תמוס בר חמא בשם ר' סימאי, ובדפוס ר' נחמן צעי קומי ר' פנחס בר חמא בר סימון, ובכ"י חמישי של אקספארד הגי' ר' יוחנן צעי קומי ר' פנחס בר חמא בשם ר' סימון, וצו"ר ר' יודן דיפו בשם מיטיה ר' פנחס בר חמא בשם ר' סימון, ובמדרש זמ"ר פ"ב אות כ"ד ר' יוחנן דיפו בשם קומי ר' פנחס בר חמא בשם ר' סימון, ראונו פה וספחאות שונות, ובילקוט שמיני רמז תקכ"ה חסר שם האומר: (קיו) לפני ה' נפשי ה' שתי פעמים על פני אהרן אביהם פעם אחת, וכן הוא בכ"י רח"ס ובדפוס ובפסיקתא וצו"ר וכן במדרש זמ"ר שם פ"ב ובילקוט שמיני שם, ושם הגי' ולהלן הוא אומר על פני אהרן אביהם. והעירונו בפסיקתא הערה ק"ה שצבולס צעטעט וכו"ל לפני אביהם פעם אחת, והכוונה כאלו נאמר וימת נדב ואביוהא לפני ה' בהקריבם אש זרה לפני ה' נאמר צ' פעמים לפני ה' וכתיב דה"ל כ"ל צ' וימת נדב ואביוהא לפני אביהם, נאמר רק לפני אביהם פעם אחת, ועל זה השיב הדורש מלמד שהוא קשה לפני הקב"ה כפליים כאביהם: (קיה) אמר ר' מאיר, הוספתי כמו שהוא בכ"י רח"ס וצו"ר ובדפוס: (קיט) איפופסין, פי' ביוני אֵפֹפֶסוֹס אֵפֹפֶסוֹס וגזר דין (אורטהייז): (קכ) צשושבינון, מלה מורגלת צבצבי רז"ל, עיין ערוך ערך ששן ועיין רש"ז פ"ב קמ"ד ובצרמז"ס פ"ו מה' שלוחין: (קכא) דבר זוהמא, וכן הוא בכ"י רח"ס ובילקוט שמיני רמז תקכ"ה, וצו"ר פ"ב דבר של שמה, ובמדרש זמ"ר פ"ב אות וכן דבר של לוגמאי, ובדפוס דבר מקולקל, ובפסיקתא דבר של זיגומיאי, כולם עשו עם המלה כרנוס, אולם אין ספק אלני שז"ל זיגומיאי, ובטעות נפרדה אות ש לתשים ונעשה בפסיקתא ממה אהותו נו, כמו שהראה צערוך ערך זנס שהביא בשם וי"ר פי' אחרי (היתה עוד לפניו המלה הזרה צו"ר אך אח"כ השמיטה המדפיסים), ובפסיקתא דלארי מות אורע צשושביות דבר של זיגומיאי ס"א כסימניא פי' ששע של מיתה עכ"ל, ועוסחת ספרים אחרים שהביא היא העיקר, וכן במדרש זמ"ר פ"ד לטרפסיוס שנמלא אחריו דבר של זיגומיאי פי' ביוני אֵפֹפֶסוֹס עיין הקורה ותביעה ועון (אונטרשוואנג), וכן כתב המוספי צערוך זיגומיאי, ומן זיגומיאי נעשית לפנינו זוהמא, וכן נעשית במדרש זמ"ר לוגמאי במקום זיגומיאי. והמוספי הציין ערך לוגמאי והביא את דבר המדרש זמ"ר וכתב פי' ביוני דבר אשר לא ישבח, והרמ"ל הוסיף לפי העיין נראה שהוא שמץ פסול, אולם נעלמו מהם כי המלה משוובשת. והעיקר כמו שכתבתי: (קכב) אטי מעכב, כ"ה גם נדפס, אולם בכ"י חמישי מאקספארד נאמר מערצב, וכ"ה גם בפסיקתא וצו"ר ובמ"ר וכן במאמר שלאחריו אטי מעכב שמחת התורה הגי' שם מערצב: (קכג) ביום חתונתו זה יום מתן תורה, בפסיקתא שם וצו"ר ביום חתונתו זה סיני, ובפסיקתא ויהי ביום כלות משה (דף ט ע"א) ביום חתונתו [זה סיני] חתונתו היה, ע"ש בסערה פ"ז: (קכד) זה אהל מועד, עיין בפסיקתא ויהי ביום כלות הפעה פ"ז:

[פ] ובנים לא היו להם (ממנו ג ד). (קבה) ר' יעקב בר אבבי בשם ר' אחא אמר אילו היו להם בנים היו קודמין לאלעזר ואיתמר, (קבו) שכל הקודם (בגדולה) [לגולה] קודם לכבוד, ובלבד שיהא נודה במנהג אבותיו: ויכהן אלעזר ואיתמר על פני אהרן אביהם (ממנו ס). ר' יצחק אמר בחייו, ור' הייא בר אבא אמר במותו, על דעתיה דר' יצחק דאמר בחייו, נאמר כאן על פני ונאמר להלן פני, על פני תרה אביו (בגלגלי יא כח), מה פני האמור להלן בחייו, אף פני האמור כאן בחייו, ועל דעתיה דר' הייא בר אבא דאמר במותו, נאמר כאן פני ונאמר להלן פני, ויקם אברהם מעל פני מתו (ס כג ג), מה פני האמור להלן במותו, אף פני האמור כאן במותו, ועל דעתיה דר' יצחק דאמר בחייו, אירעה שומאה באהרן, ושימש אלעזר, אירעה שומאה באלעזר שימש איתמר. (קבו) מעשה בשמעון בן קמחית שיצא לדבר (קבה) עם מלך הערביים, (קבט) ניתזה צינורא מפיו על בגדיו ושמארו, (קל) נכנס יהודה אחיו ושימש תחתיו בכהונה גדולה, אותו היום ראתה קמחית שני בניה כהנים גדולים, (קלא) אמרו שבעה בנים היו לקמחית, (קלב) וכולן שימשו בכהונה גדולה, (קלג) נכנסו חכמים אצלה אמרו לה אמרי לנו מה מעשים טובים יש בידך, אמרה להם

הערות ותקונים

(קבה) ר' יעקב בר אבבי בשם ר' אחא. וכן הוא בכ"י רח"ס, ונגדפס ר' יעקב בר אבין בשם ר' אחא, וזה הוסיף המדפיס ממנו. כי דפוס קושטאניא ודפוס וויניציא וכן בכ"י חמישי של אקספארד חסרים שמות האלה, והג' שם ובנים לא היו להם היו קודמין לאלעזר ואיתמר רק המדפיס תיקן והוסיף כמו שראה בכ"י או בוי"ר והלני בר אבין נמקום בר אבבי, ובפסיקתא ר' יעקב בר אבבי בשם ר' אחא, ובו"ר פ"ב אות י"א ר' יעקב בר אבין בשם ר' אבין בשם ר' אחא, המלות "בשם ר' אבין" יש למחוק, ובמדרש נמ"ד פ"ב אות כ"ו ר' יעקב בר איבו בשם ר' אחא, ויש לחקן בכל המקומות כמו שהוא לפנינו בכ"י ר' יעקב בר אבבי בשם ר' אחא, וכן נמלא בירושלמי נכרות פ"ד (דף ד ע"ד) מגילה פ"א (דף ע"ג) כמו שהביא הרב מהר"ם פראנקעל ז"ל במבוא הירושלמי דף קד ע"ב: (קבו) שכל הקודם בגדולה, תקתי לנחלה, וכו"ל לנכון בכ"י רח"ס שכל הקודם נמלא קודם לכבוד, וכו"ל נגדפס ובו"ר שם ובמדרש נמ"ד שם ובפסיקתא שם. ובו"ר שם נוסף, דתינין תמן" ובפסיקתא פסקא כ"ו הערה קב"ג העירותי בהגות מיימוניות הלכות מלכים פ"א ה"ז ובסוף משנה שם סימן ז' כתבו וז"ל ובת"כ תניא [הוא צ"פ שמיני שם] ובנים לא היו להם הא אס היו להם בנים היו קודמין אע"פ שלא היו שקולים כאלעזר ואיתמר שכל הקודם נחלה הוא קודם כבוד, ובפסיקתא שם מוסף ובגדל שיהא נודה כמנהג אבותיו. ע"כ: (קבו) מעשה בשמעון בן קמחית, שגנה בירושלמי יומא פ"א ה"א הוריות פ"ג ה"ג ותוספתא יומא פ"ג ו"ר פ"כ אות י"א נמ"ד פ"ב אות כ"ו פסיקתא אחרי שם, אבל בבבלי יומא מ"ז ע"א שם הוספתא ישמעאל בן קמחית: (קבח) עם מלך הערביים, כ"ה בכל המקומות שרשמתי, אבל בירושלמי שם הג' שלא לדבר עם המלך ערב ז"ל הכפורים, וחולני היה כתוב לפני המעתיק מירושלמי או לפני המדפיס עם מלך ערביים וחשב שהוא שתי מלות ערב ז"ל והוסיף מדליה מלת הכפורים. ובבבלי יומא ותוספתא שם פעם אחת ספר דברים עם ערבי אחד בשוק וניתזה לינורא מפיו על בגדיו וכו' ולא נזכר עיו"כ. ועיין רש"י שם שכתב ביו"כ היה: (קבט) ניתזה לינורא, בתנחומא הגדפס (אות י"ז) שמטא נתזא לנורא, כתבתי בהערה קכ"ח הפסיקתא ברור שמלת "שמטא" היא פ"י על מלת "נתזא" והוספת אחד המעתיקים היתה בגליון הספר, ועתה ראיתי כי דפוס קושטאניא ודפוס וויניציאה חסר מלת נתזא" וכתוב רק המלה "שמטא" והמדפיס ממנו הוסיף מלת "יתזא" אולם בכ"י החמישי מאקספארד כתוב רק מלת יתזא ויתזא למלת שמטא. וזה סעד לאשר כתבתי כי המעתיק הראשון הוסיף מלת שמטא לפרש מלת יתזא, והכ"כ שמטא מלת יתזא ובה ובידפוס הוסיפה, וגם מלת שמטא שגרה. ועוד העירותי שם כי בפסיקתא ובירושלמי נוסף "של רוק" וכך כתוב שם יתזה יתזא של רוק, המלות של רוק נוספות בן מאחד המגיהים לפרש מלת לנורא, שכן אינם בתוספתא סוף פ"ג דיומא ולא בוי"ר ולא בתנחומא שלנו ולא נגדפס גם לא בגמרא בבבלי יומא, ורש"י כתב שם לנורא פי' רוק, וכן שמא ניתזה לנורא מפיה (שבת קכז ע"ב) פרש"י לנורא רוק. ובפרוץ ערך נזר הביא מאמרים רבים כאלה, ולדעתי הוא מן הנור בלשון הקדש בדרך השאלה: (קל) ונכנס יהודה אחיו, כן הוא גם בירושלמי ווי"ר נמ"ד פ"ב ותנחומא הגדפס, ובתוספתא נאמר נכנס אחיו, ובבבלי יומא שם, ישבב אחיו, גם נוסף בבבלי שם ושוב אמרו עליו על ר' ישמעאל בן קמחית פעם אחת ימי וספר עם לדון אחת בשוק ונתזה לנורא מפיו על בגדיו ונכנס יוסף אחיו ושימש תחתיו ורתהה אשה של חכמים גדולים ביום אחד. עכ"ל: (קלא) אמרו ז' בנים היו לקמחית, כן הוא גם בירושלמי וירושלמי יומא והוריות שם ובפסיקתא ב"ו נמ"ד, ושנה גם בירושלמי מגילה פ"א ותוספתא סנהדרין פ' חלק, ובגמרא יומא מז ע"א תנו רבנן שבעה בנים כו': (קלב) וכולם שימשו בכהונה גדולה, פי' גוון שאירע שומאה באחד מהם, עיין תוספתא ימיני יומא שם: (קלג) נכנסו חכמים אצלה, בבבלי הגי' אמרו לה חכמים, ובירושלמי

(קלד) העבודה (קלה) מעולם לא ראו קורות ביתי שערות ראשי, (קלו) אמרו כל קמחייה קמחיו, וקמחא דקמחית סולת, קראו עליה את הפסוק הזה, כל כבודה בת מלך פנימה [ממשבצות זהב לבושה] [תהלים מה יד]: (קלז) ועל דעתיה דר' חייא בר אבא דאמר במותו, מת אהרן שימש אלעזר, מת אלעזר שימש איתמר תחתיו:

[י] (קלה) אמר ר' אבא בר אבינא מפני מה נסמכה פרשת מרים לפרשת אפר פרה, אלא מלמד שכשם שאפר פרה מכפר, כך מיתת צדיקים מכפרת,

(קלט) אמר ר' [יודן] (קמ) מפני מה נסמכה מיתת אהרן לשיבוור הלוחות, מלמד שקשה לפני הקב"ה מיתת צדיקים כשיבוור הלוחות. (קמא) אמר ר' חייא בר אבא באחד בניסן מתו בניו של אהרן, למה מזכיר מיתתו ביום הכפורים, (א"ל) [אלא] ללמד (קמב) כשם שיום הכפורים מכפר כך מיתת צדיקים מכפרת, ומנין שיום הכפורים מכפר, שנאמר כי ביום הזה יכפר עליכם לשהר אתכם (ויקרא טו ז), ומנין שמיתת צדיקים מכפרת, שנאמר ויקברו את עצמות שאול וגו' ויעתר אלהים לארץ אחרי כן (ש"ס נ"ד):

[יא] וידבר ה' אל משה אחרי מות. (קמג) וז"ה אף לזאת יחרד לבי (איוב לו א), [מי אמר הפסוק הזה אליהוא אמרו], אליהוא היה צופה האיך בניו של

אהרן נבנסין להקריב ויוצאין שרופין, ותמה ואומר אף לזאת יחרד לבי ויתר ממקומו, מה ראה לומר כך, אלא בשעה (קמד) בשעה שנתחלשה (פי' שנהלשה) הכהונה ביד אהרן, מה כתיב שם וידבר משה אל בני ישראל ויתנו אליו כל נשיאתיהם מטה לנשיא אחד וגו' (מגדג"י ח), וכתב שמו של כל שבט ושבת על כפיהו, ושם אהרן כתב על מטה לוי, ונתנו באמצע, אמר משה שלא יאמרו בני ישראל מריח היה בשכינה ועשה פרי, [אמר משה הרי אני נתנו באמצע כדי שלא ליתן פתחון פה שנאמר

הערות ותקונים

ובירושלמי שלחו חכמים אמרו לה, ובי"ר שלחו אחריה אמרו לה, ובפסיקתא גם במ"ר פ"ב הוא"ל כמו לפיטו: (קלד) העבודה, לשון שבועה, ובפסיקתא הגי' יבא עלי, ובי"ר חסר מלת העבודה, ובבמ"ר פ"ב כך יעורו עלי: (קלה) מעולם לא ראו קורות ביתי שערות ראשי, ובפסיקתא חס ראו קורות ביתי שערות ראשי מימי, וכ"ה בירושלמי וי"ד ובמ"ר, ובגמרא בבלי יומא שם מימי לא ראו קורות ביתי קלעי ראשי, ובירושלמי ובי"ד נוסף ואימרת חלוקי, פי' שפת כתנית: (קלו) אמרו כל קמחייה קמחין וקמחא דקימחא סולת, דרש כן יען שנקראת קימחית, וכן הוא בירושלמי ובפסיקתא ובי"ד ובמ"ר, אבל בבבלי ליתא הסייה הזה, אך נאמר במקומו אמרו לה הרבה עשו כן ולא הועילו, גם הסייה וקראו עליה הפסוק כל כבודה וגו' אינו שם ע"כ: ורש"י יומא שם ד"ה לא ראו כתב וי"ל ראיתי בש"ס ירושלמי כל כבודה בת מלך פנימה ממשבצות זהב לבושה, אשה לטעה ראו ללאת ממנה כהן גדול לבוש משבצות זהב ע"כ. וכוונתו למאמר הירושלמי ביומא כמו שהוא לפיטו גם בנתחומא ובפסיקתא ובי"ד ובמ"ר, ועיין בגמרא במ"ר פ"א אות ג' מאן אמרו אשה שהיא מלגעת אפילו היא ישראלית ראוייה היא שתגשא לכהן ותעמיד כהנים גדולים שנאמר ממשבצות זהב לבושה ע"כ: (קלז) על דעתיה דר' חייא בר אבא, מוסב על התחלת המאמר ר' יחזק אמר בחייו ור' חייא בר אבא אמר במותו, והביא בתחלה על דעתיה דר' יחזק ועתה דרש על דעתיה דר' חייא: (קלה) אמר ר' אבא בר אבינא, ירושלמי יומא שם פ"א ה"א (דף לח ע"ב). ובפסיקתא הערה קל"ה בטעות בס"י במקום (פ"א), ושם איתא אמר ר' בא בר בונה, והוא כמו ר' אבא בר אבינא, ובי"ר חס ובפסיקתא בטעות בר זבינא במקום בר אבינא, כמו שהעירוני שם, ובגמרא בבבלי ח"כ רע"א מובא זה בשם ר' אחי, וכן מובא זה ברש"י עה"ת חוקת כ"א, והביא מה קרבנות מכפרין, במקום מה אפר פרה מכפר: (קלש) אמר ר' יודן, תקתי כמו שהוא בכ"י רח"ס ובגדפס ובירושלמי ובי"ר: (קמ) מפני מה נסמכה מיתת אהרן לשיבוור הלוחות, דברים י' צריש הפרשה עד פסוק ו' מדבר משבירת הלוחות ופסוק ו' מיתת אהרן. ובגמרא מ"ק ליתא זה ושם איתא בשם ר' אלעזר למה נסמכה מיתת אהרן לנגדי כהונה מה נגדי כהונה מכפרין אף מיתתן של לדיקים מכפרת, וע"ש בתוס' ד"ה מיתת. ובגדפס חלף מלמד שקשה לפני הקב"ה מיתתו של אהרן, ז"ל מיתתן של לדיקים, וכן הוא לנכון בכ"י החמישי מאקספארד: (קמא) אמר ר' חייא בר אבא, ירושלמי שם יומא פ"א ה"א ובפסיקתא ובי"ר שם: (קמב) כשם שיום הכפורים מכפר כך מיתתו של לדיקים מכפרת, עיין תוספתא סוף יומא ארבעה חלוקי כפרה הן, ובגדפס ששמו הגלות, של לדיקים והוא לנכון בכ"י החמישי של אקספארד. והמאמר מגין שמיתת לדיקים מכפרת מובא בילקוט שמואל רמז קל"ה ד"ה ויקברו את עצמות שאול בשם התחומא: (קמג) וידבר, זש"ה אף לזאת, לעיל העירוני כי מן סוף אות א' חסר בכ"י רומי איזה דפי' עד התחלת המאמר הזה מאות י"א גם כל פרשת אחרי גשנה בפסיקתא ובי"ר אחרי עד המאמר הזה: (קמד) שנתחלשה, פי' שחלשה, זה טעם מלת העשיתק וליהא

ומטה אהרן בתוך מפותם (במדבר יז כה), מזה כתיב שם, וינח משה את המטות [וגו'] ויהי מסחרת וגו' והנה פרה מטה אהרן וגו' ויגמול שקדים (סג כג כג), (קמה) לא חסר המקרא בלום, מהו ויגמול שקדים, גמל על כל מי שהיה שוקד רעה על שבטו של לוי, ומה אם עצים יבשים הריחו בחייו של עולם [הפריחו] ויצאו חיים [ועשו פירות], ובני אהרן שנכנסו שם חיים יצאו שרופים, ואלוהוא היה מביט באלו ובאלו ואמר אף לזאת יחרד לבי וגו', אימתי וידבר ה' אל משה אחרי מות שני בני אהרן :

[יב] [אחרי מות שני בני אהרן]. (קמו) ארבעתן היו ראויין למות ונתפלל משה עליהן ועשתה תפלתו מחצה, אימתי בשעה שעשו ישראל את העגל, מה כתיב שם, ובאהרן התאמר ה' מאד להשמירו (דברים ט כ). ואין השמדה אלא כליה, שנאמר ואשמיד פריו ממעל (שמות כג ט), כיון שנתפלל משה עשה תפלתו מחצה: [אחרי מות שני בני אהרן]. א"ל הקב"ה אהרן לא כך כתבתי בתורת, על כל דבר פשע על שור [וגו'] (שמות כג ח), אין אתה זכור מה עשית בשור, שנאמר וימירו את כבודם בתבנית שור (תהלים ק ל), על חמור, אותן מצרים שכתוב בהן, אשר בשר חמורים בשרם (יחזקאל כג כ), עשית להן עגל שיהיו משתחווים לו, [שנאמר] והאספסוף אשר בקרבו (במדבר יד ט), על שה, אלו ישראל, שנאמר שה פזורה ישראל (ירמיה כ יז), על שלמה, אותו שכתוב בו שמלה (לך) [לכה] קצין תהיה לנו (ישעיה ג ו), על כל אבידה שכתוב בהן צאן אוכלות היו עמי (ירמיה ו י), (קמו) אשר יאמר כי הוא זה, אותן שאמרו (זה) [אלה] אלהיך ישראל (שמות לג ח), עד האלהים יבא דבר שניהם, זה משה (קמה) שכתוב בו ראה נתתיך אלהים לפרעה (סג ז ח), ישב משה ודון, (קמו) אשר ירשיעון אלהים, אלו הדיינין, שכתוב בהם אלהים לא תקלל (סג כג כז); ישלם שנים לרעהו, אלו שני בני אהרן, הוא אחרי מות שני בני אהרן :

[יג] [קג] [מהיכן היתה חטייה שנמלו [את שלהן], א"ר הושעיא בשעה שהיה משה עולה וזקני ישראל עמו מן המדבר, היה אהרן וחור ושבעים זקנים נגדב ואביהוא עולים עמו, משה ואהרן היו מהלכין תחילה, נדב ואביהוא מהלכין אחריהם, וכל זקני ישראל מהלכין אחריהם, והיו נדב ואביהוא מזהרהרין בלבם, ואמרו אימתי שני זקנים הללו מסתלקין כדי שניטול שררה ונהיה אנחנו ראשונים לכ"ך דבר, אמר להם הקב"ה, אל תתהלל ביום מחר (משלי כו ח), הרבה סייחין מתו ונעשו עוורותיהן שמיחין על גבי אמותיהן, אמר להם מאותה שעה הייתם צריכים ליטול את שלכם, אלא מה אני עושה, הרי אני ממתין לכם עד שיעלה המשכן, ואחר כך אני דן אתכם, לפיכך כשעמד המשכן נמלו אפופסין שלהן ומתו, אחרי מות שני בני אהרן: ר' אחא אמר מהיכן נמלו את שלהן, אלא שלא נזקקו לפריה ורביה, היו אומרים אנו פרחי כהונה גדולה, ואנו נוטלין נשים שאינן חוגנות לנו, אמר ר' אחא בחוריו אכלה אש (תהלים עח ט), למה בשביל בתולותיו לא הוללו (סג): רבותינו אומרים בשביל שזנו עיניהם מן השכינה, אמרו לא כך עשה משה שהלך לרקיע והביט בשכינה, ולא צריך

הערות ותקונים

ככ"י רומי וכ"י רח"ס, וזנלפס אות ח', ועיין ערוך ערך פק, ועיין רמז"ס עדיות פ"ח מ"ח: (קמה) לא חסר המקרא בלום, כן הוא ככ"י רומי וכ"י רח"ס, אולם זנלפס נשמטה מלת "לא" וכתבו סס חסר המקרא כלומר מחר וגמל וכשגמל שקדים גמל, כל מי שהיה שוקד רע על שבטו של לוי, הלשון משושב, והרד בעל עץ יוסף נחלק לפרעה זדוחק גדול, אבל יש לתקן שם כמו שהוא ככ"י שלפנינו וכמו שהוא גם ככ"י החמישי של אקספארד וכ"ל [גא] חסר המקרא (כלומר) [כלום] (מהר וגמל וכשגמל שקדים) [מהו ויגמול שקדים] גמל [על] כל מי שהיה שוקד רע על שבטו של לוי, ודרש ויגמול מלשון גמול: (קמו) ארבעתן היו ראויין למות, ככ"י רומי וכ"י רח"ס היו ראויין להתנות: (קמו) אשר יאמר כי הוא זה, דרש כל הפסוק שמות כג ח', וזנלפס בטעות מי הוא זה וז"ל כי הוא זה אותן שאמרו אלה אלהיך ישראל ונאמר לנכון ככ"י החמישי מאקספארד וגם זנלפס קטעאנטיא וזפוס וויניציא: (קמו) שכתבו בו ראה נתתיך אלהים לפרעה, זנלפס קטעאנטיא וגם וויניציאה בטעות ראה נתתיך ארון לפרעה, וזנלפס מאנמוזה ראה נתתיך אלהים ארון לפרעה, ואח"כ זנלפס אחרים הצינו ראה נתתיך אלהים לפרעה ארון לפרעה: (קמו) אשר ירשיעון אלהים, הוא ג"כ בפסוק שמות כ"ז ח', וזנלפס בטעות עד אשר ירשיעון אלהים, גם נשמטו סס המלות, שכתבו בזה אלהים לא תקלל": (קג) מהיכן היתה חטייה, הוספתי כמו שהוא ככ"י רומי וכ"י רח"ס, והסר גם זנלפס,

לא אכילה ולא שתיה, אף אנו כיון שאנו מבימים בשכינה, אין אנו צריכין לא אכילה ולא שתיה, אעפ"י כן ויחזו את האלהים (שמות כד ה'), וצרכו לאכילה ושתיה, שנאמר ויאכלו וישתו (ס), מאותה שעה בקש הקב"ה לפשוט יד בהן, אמר הקב"ה אני אמתין עד שיעשה המשכן, והן נכנסין לחקריב, ואני עושה בהן מדת הדין, שנאמר בקרבנתם לפני ה' וימותו (ויקרא יז ה'), (קנא) ב' פעמים כתיב לפני ה', וימת נדב ואביהוא לפני ה' בהקריבם אש זרה [לפני ה'] (במדבר ז ד), למה ב' פעמים, אמר הקב"ה הוציאו את המת מלפני, שכן כתיב קרבו שאו את אחיכם מאת פני הקודש (ויקרא י ד), כביכול כשישראל בצרה אף הוא עמהם, שכן כתיב בכל צרתם לו צר (ישעי סג ט), (קנב) אמר ר' מאיר ויושע ה' ביום ההוא (שמות יד ל), ויושע כתיב, אמר ר' אבהו ראה מה כתיב לפני אפרים ומנשה עוררה את גבורתך ולכה לישועתה לנו (ספלים פ ג), שלך ושלנו היא הגאולה, אמר הקב"ה לעולם הבא אני גואל אתכם, ואתם שמחים ואני שמח, [שנאמר] ישמח ה' במעשיו (ספלים קד לא), (קנב) ישמח ה' [ישראל] בעושיו (סס קמט ג) :

[יד] וירבר ה' אל משה לאמר [וגו'], איש איש מבית ישראל אשר ישחט שור או כשב או עז במחנה (ויקרא יז א), ורוח הקודש צווחת ממזרח שמש ועד מבואו [גדול שמי בגוים ובכל מקום מקטר מוגש לשמי ומנחה מהורה] (מלאכי א ה'), (קנד) משעה שהשמש זורה עד שהוא שוקע, אין קילוסו של הקב"ה (קנה) פוסק מפיו, שנאמר ממזרח שמש עד מבואו מהולל שם ה' (ספלים קיג ג), וכן אתה מוצא בשעה שעשה יהושע מלחמה בגבעון, מה כתיב שם, אז ידבר יהושע לה' וגו' שמש בגבעון דום (יושע י ב). בקש יהושע לשתק את החמה, לא אמר לו שמש בגבעון עמוד, אלא דום, למה אמר דום, שכל שעה שהוא הולך הוא מקלם של הקב"ה, וכל זמן שהוא מקלם (קנו) יש בו כח להלך, (קנו) לכך אמר לו יהושע שישתוק, שנאמר שמש בגבעון דום, אמר השמש ליהושע וכי יש קמן אומר לגדול דום, אני נבראתי ברביעי, ובני אדם נבראו בששי, ואתה אומר לי דום. א"ל יהושע בן הורין שהוא קמן ויש לו עבד זקן, אינו אומר לו שתוק, אברהם אבינו הקנה לו הקב"ה שמים וארץ שנאמר ברוך אברהם לאל עליון קנה שמים וארץ (בראשית יד יט), ולא עוד אלא שהשתחווית ליוסף, שנאמר הנה השמש והירח ואחד עשר כוכבים משתחווים לי (סס לו ט), [ואת מדבר כנגדי] הוי שמש בגבעון דום, א"ל השמש ליהושע, וכך אתה גוזר עלי שאדום, א"ל הן, א"ל ומי יאמר קילוסו של הקב"ה, א"ל דום אתה ואני אומר קילוסו של הקב"ה שנאמר אז ידבר יהושע (יושע י ב), ואין אז אלא שירה, (קנח) שנאמר אז ישיר משה (שמות טו א). (קנט) ובכל מקום מקטר מוגש לשמי (מלאכי סס), שא"ר ר' אמי את ר' שמואל בר נחמן מהו ובכל מקום מוקטר מוגש לשמי, התורה מזוהרה השמר לך פן תעלה עולותיך בכל מקום אשר תראה כי אם במקום אשר יבחר וגו' (דברים יג יג יד), וכן הוא אומר איש איש מבית ישראל אשר ישחט שור או כשב או עז במחנה [וגו'] ואל פתח אוהל מועד לא הביאו וגו' (ויקרא יז ד), והנביא אומר ובכל מקום מוקטר מוגש לשמי, א"ל ר' שמואל בר נחמן איזו היא מנחה מהורה שבכל מקום מוקטר מוגש לשמו של

הערות ותקונים

ונמלא לעיל בנות ו' מאמר הדומה קנא, וכנראה אין המאמר מנוף התחומא: (קנא) ב' פעמים כתוב לפני ה', עיין לעיל הערה ק"ז: (קנב) אמר ר' מאיר, זה נהנה להלן בסוף אחרי, ראה שם בהערה קפ"ג: (קנג) ישמח ה' בששיו, תקנתי ישמח ישראל בששיו, וכן הוא לכתוב בכ"י רומי וכו' רח"ס: (קנד) משעה ששמש זורה, מוצא בילקוט יבאשע רמז כ"ב, והתחלת וסוף המאמר מוצא גם בילקוט מלאכי רמז תקפ"ז: (קנה) פוסק מפיו, וכן הוא בגדפס, ובכ"י החמישי של אקספארד פוסק מפיו של שמש, אולם בכ"י רומי ובכ"י רח"ס הגי' צמל ממנו, גם כתוב עוד שם, אלא משעה שהוא זורה ועד שהוא שוקע הוא מקלם להקב"ה: (קנו) יש בו כח להלך, בילקוט יבאשע בטעמיה יש בו כח לעמוד צ"ל להלך, ובגדפס יש בו כח להלך דמס עמד, הסולת "דמס עמד" יש למחוק מן הכסף: (קנז) לכך אמר לו יהושע שישתוק, בגדפס בטעמיה לכך אמר לו יהושע שיעמוד, צ"ל שישתוק: (קנח) שנאמר אז ישיר משה, בכ"י חמישי של אקספארד וסוף אחר זה ואין דבור אלא שירה שנאמר וידבר דוד לה' את דברי השירה הזאת, איש איש מניח ישראל ואל פתח אהל מועד זש"ה ובכל מקום מוקטר כו' : (קנט) ובכל מקום מוקטר, מוצא בילקוט מלאכי רמז תקפ"ז: זש"ה

זקב"ה זהו תפלת המנחה, אין מוקדם אלא תפלת המנחה, שנאמר תכון תפלתי קמורת לפניך וגו' (תהלים קמ"ג ב), [ואומר] ויהי בעלות המנחה ויגש אליהו וגו' (מ"א י"ג):

[טו] [ד"א] איש איש מבית ישראל. (קס) זש"ה היטיבה בריצונך את ציון תבנה חומות ירושלים, אז תהפוך זבחי צדק עולה וכליל וגו' (תהלים נ"א ב כה), למה הדבר דומה, (קסא) לעשיר גדול רווק ואין לו אשה, אין ביתו בית, למה (קסב) בשהאריסין באין הוא אומר להם לכו לחנות, למה שאין לו בית, ואין לו אשה, (קסג) נגמל אשה היה אומר להם כל מה שתביאו לי מכאן ואילך העלו אותם לבית, כך כל הימים עד שלא העמיד משה אהל מועד, היו הקרבנות קריבין (מכל) [בכל] מקום, שנאמר וישלח את גערי בני ישראל ויעלו עולות וגו' (שמות כ"ד ט), וכן הוא אומר דרך שלשת ימים נלך במדבר וזבחנו לה' אלהינו (שם ט"ג), כיון שהוקם המשכן, א"ל [הקב"ה] למה אמר להם, מכאן ואילך אין אתם רשאים להקריב קרבן אלא באוהל מועד, ושם היו מעלין את [הדורות] [הדורות] להקב"ה, שנאמר השמר לך פן תעלה עולותיך [בכל] מקום אשר תראה] כי אם במקום אשר יבחר ה' [באחד שבטין שם תעלה עולותיך] (דברים י"ג י"ד), והיכן בחר הקב"ה בירושלים, שנאמר כי בחר ה' בציון [אוה למושב לו] (תהלים קל"ג י'), לפיכך משה מזהיר ישראל לאמר, איש איש אשר ישחט וגו', ואל פתח אהל מועד לא הביאו להקריב קרבן וגו' (ויקרא י"ג ד):

[טז] [קסד] [זה הדבר] (שם ט"ג ב), צפה הקב"ה שבית המקדש עתיד ליחרב, ואמר הקב"ה כל זמן שבית המקדש קיים ואתם מקריבין קרבנות לתוכו מתכפר עליכם, אין בית המקדש קיים במה מתכפר עליכם, התעסקו בדברי תורה, שהן משולין בקרבנות והן מכפרין עליכם, שנאמר זה הדבר, וכן הנביא אומר קחו עמכם דברים (שם י"ג). בכל הקרבנות נמשלו דברי תורה, מקריבין וין נסך על גבי המזבח, (קסה) שנאמר ויין לנסך רביעית ההין (מנצ"ד טו ט), ונמשלה תורה ביין, שנאמר ושתו ביין מסכתי (מש"י ט ט), (קסו) (ונמשלה תורה בלחם, שנאמר) [מקריבין לחם (קסז) על גבי המזבח, שנאמר את קרבני לחמי לאשי] (מנצ"ד כ"ג), וכה"א] ונתת על השלחן לחם [פנים לפני תמיד] (שמות כ"ג ז), ותורה נמשלה בלחם, שנאמר לכו לחמו בלחמי (מש"י ט ט). מקריבין שמן על גבי המזבח, שנאמר סולת בלולה בשמן (ויקרא י"ג ט), ונמשלה תורה בשמן, שנאמר בכל עת יהיו בנדיך לבנים ושמן על ראשך (ד"א) [א"ל] יחסר (קהלת ט ט):

[יז] איש איש מבית ישראל אשר ישחט. (קסח) ר' עקיבא אומר כשהיו ישראל במדבר היו נחרין את הבתמה ואוכלין אותה, וכאן אסרה להם, ואמר להם איש איש מבית ישראל וגו', (קסט) ואמר להם אסור לכם לשחוט חוץ מאוהל מועד. ר' ישמעאל

הערות ותקונים

(קס) זש"ה היטיבה, מובא בילקוט תהלים רמז תשס"ו בשם התנחומא: (קסא) לעשיר גדול רווק, כ"ה בכ"י רומי ורח"ס וזילקוט, ובתנחומא נדפס דפוס ראשון דפוס קאטאנטינא ודפוס וויניציאה חסר מלת רווק, והמדפיס דפוס מאנטוזה הוסיפה רק נשאשש שם ומן רווק נעשית מלת חוק, ונמלא לנכון בכ"י התמישי של אקספארד, ופי' רווק מי שאין לו אשה, ומורגל בדר"ל רווק הדר בכרך, והערך הביא תרגום ובחורים כשלו יבטלו ורווקי רשיע' תקלא יתקלון: (קסב) כשהאריסין באין, נדפס ראשון דפוס קאטאנטינא כשהאריסין, ובדפוס וויניציאה כשהאריסין, ובדפוס מאנטוזה הביא ג"כ כשהאריסין, והוסיף באמנע"ס, "כ"ה כשהאריסין" וכן הדפוסו בכל הדפוסים כמו כן, אולם יש לתקן כשהאריסין, וכן הוא לנכון בכ"י רומי ורח"ס וזילקוט, וכ"ה נדפס וזילקוט, ובכ"י רומי לא עשה ימים הרבה אלא נעל אשה, ובכ"י רח"ס לא עשה אלא נעל אשה: (קסד) זה הדבר, הוספתי כמו שהוא בכ"י רומי, וגם בכ"י רח"ס, ועל זה יסוד הדרוש, וחסר גם נדפס: (קסה) שנאמר ויין לנסך, הוספתי כמו שהוא בכ"י רומי ורח"ס ובנדפס: (קסו) ונמשלה תורה בלחם, הלשון משושב, ותקנתי בפינים כמו שהוא לנכון בכ"י רומי וכ"י רח"ס ובנדפס: (קסז) על גבי המזבח, הוספתי כמו שהוא בכ"י רומי ורח"ס ובנדפס: (קסח) ר' עקיבא אומר, בכ"י מיינען קוצן 224 העתיק רק מאמר קטן מפ' אחרי, מבין עד תהיו נועלים מותר האלן ושוחטים, ועיין חולין דף ט"ז ו"ז, ועיין ספרי דברים פסקא ע"ה גם וי"ל פכ"ב אות ז' ר' ישמעאל ור' עקיבא וע"ה במפרשים ועיין צען יוסף בתנחומא אחרי אות י"א: (קסט) ולאמר להם אסור לשחוט חוץ מאהל מועד, בכ"י רומי ורח"ס וכ"י מיינען חסר מן חוץ מאהל מועד עד חוץ מאהל מועד במאמר

אומר כיון שאמר להם משה היו מתאווים לאכול בשר, באותה שעה הזהירו עצמן מן השחיטה, שלא לשחוט חוץ מאהל מועד, ולמה כן, (קע) אלא שהיו להוסיף עד עכשיו אחר ע"ז, ומנין שהם שוחטין לע"ז, שנאמר ולא יזבחו עוד את זבחיכם וגו' (ויקרא י' ז), כיון שבקשו ליכנס לארץ ישראל, באו אצל משה, אמרו לו רבינו אם בקשנו לאכול בשר כיצד נעשה, אמר להם לשעבר כשהייתם במדבר היה אמור לשחוט לכם חוץ מאהל מועד, אבל כשאתם נכנסין לארץ מותר לכם לשחוט בכל מקום, שנאמר כי ירחיב ה' אלהיך את גבולך כאשר דבר ד'ך ואמרת אוכלה בשר כי תאווה נפשך לאכול בשר (דברים י"ג), אמר להם לא כשהתרתי לכם את השחיטה תהיו נוטלים מתוך הצאן ושוחטין, אמר שלמה ודי חלב עוים ללחמך ללחם ביתך (משלי כ"ו), משה מלמד לישראל ואומר להם, אם יש לכם כבשים שאתה גוזז לכסות שלך, שנאמר כבשים ללבושין ומחיר שדה עתודים (ש"ס ט"ו), (קעא) מהו ומחיר שדה עתודים, שכל מה שאתה עושה מן העתודים היו קונה מהם שדות, ודי חלב עוים, דייך חלב עוים ללחמך ללחום ביתך. אמר ר' עקיבא ראה היוצא חס הקב"ה (קעב) על נכסיהן של צדיקים וישראל, ראה מה כתיב (קעג) (ולקחת) [וזבחת] מבקרך ומצאנך (דברים י"ב), ממה שהן יודות, לא תהא נופל ומקריב, אלא (קעד) ממה שהן מולידות, שנאמר כל הבכור אשר יולד בבקרך ובצאנך וגו' (ש"ס ט"ו), [ממה שהן מולידות אתה רשאי להקריב]. (קעה) אמר ר' אלעזר [בן עזריה] לימדך התורה דרך ארץ, (קעו) אם יהיה לאדם מישראל עשרה לימיו של כסף, יהא אוכל ירק בקדירה, ואם יש לו עשרים (קעז) יהא אוכל באילפס, ואם יהיה לו שלשים יהא אוכל לישראל בשר משבת לשבת, ואם יהיה לו חמשים יהא אוכל בשר בכל יום [ויום], וכל כך למה, כדי לחוס על נכסיהן של ישראל. אמר ר' אלעזר בן שמוע, וכשהיא לוקח משבת לשבת, (קעה) לא יקח עד שיהא נמלך בתוך ביתו, מנין שכך כתיב [כי ירחיב ה' אלהיך את גבולך] ואמרת אוכלה בשר וגו' (דברים י"ג), לפיכך משה מזהיר ונותן להם רמז בשביל (קעט) שלא יהו מרבים בשחיטה:

[יח] איש איש מבית ישראל אשר ישחט וגו', ואל פתח אהל מועד וגו'. ישעיהו אמר שוחט השור מכה איש (ישעיהו ט"ו ג), כל מי שהוא גונב שורו של חבירו ושוחטו, כאילו מכה לבעליו. ד"א שוחט השור מכה איש, (קפ) עד שלא הוקם המשכן היו כל (הבהמות) [הבמות] מותרות, [ומשהוקם המשכן נאסרו הבמות], אמר הקב"ה מי שהוא מקריב שור חוץ מאהל מועד כמכה איש, [כאילו נפש הוא שוחט],

הערות ותקונים

ד"ר ישמעאל, וטקף על הגליון בלד הכ"י מזומי וכן נמלל לנכון גם בנדפס, ועיין צו"ר ס"ס וצחודשי מהרש"ם זכ"ל מהר"ז ובעץ יוסף בתנחומא ס"ס: (קע) אלא שהיו להוסיף, עיין ו"ר ס"ס ו"ר פ"ה וצ"ד פ"ס: (קעא) מהו ומחיר שדה עתודים שכל מה שאתה עושה מן העתודים היו לוקח בהם שדות, זכ"ל רומי הג' שבר שאתה עושה מן העתודים, וכל לפי משמעות הכתוב מחיר שדה משמע כל מה שאתה עושה מן השדה היו לוקח בהם עתודים, ורחמי בילקוט משלי רמז תתקס"א שביב גמרא חולין פ"ה ומחלב שדה עתודים לעולם ימכור אדם שדה ויקח עתודים ולא ימכור עתודים ויקח שדה, ובגמרא בילקוט נרשס ס"ס בלדו חולין פ"ה ולא נרשס הדף כנשאר מקומות, כי הדפים נוספו מאת המדפיסים, וצדאותו חולין פ"ה חפס ולא מלל, אולם ב"ל חולין פ"ה והוא בדף פ"ד ע"א ומ"ס בילקוט ומחלב שדה ב"ל ומחיר שדה: (קעב) על נכסיהן של צדיקים, בנדפס דפוס קאמפאלימילא דפוס וויניציא כתוב על מחייתם, והמדפיס דפוס מאנטוונה הוסיף בלמלע ס"ס"א נכסיהן" אולם בדפוסים אחרונים הניגו להיפך, היינו הדפיסו הג' נכסיהן והוסיפו, ס"ס"א מחייתם": (קעג) ולקחת מבקרך, כ"ה גם זכ"ל רומי וז"ל רח"ס, ובקרא כתיב וזבחת מבקרך: (קעד) ממה שהן מולידות, כ"ה זכ"ל רומי ורח"ס וצנדפס: (קעה) אמר ר' אלעזר, הוספתי בן עזריה, כמו שהיא זכ"ל רומי ורח"ס וצנדפס וצחולין ס"ס: (קעו) אם יהיה לאדם מישראל עשרה לימיו, עיין בגמרא חולין ס"ס בלמלע אחר: (קעז) יקח אלא אוכל באילפס, עיין ערוך ערך לפס שפ' צווי לוπααס ס"ר וקדרה ומזבת: (קעה) לא יקח עד שיהא נמלך בתוך ביתו, כ"ה גם זכ"ל רומי ורח"ס וצנדפס, ועיין בגמרא בבלי חולין ס"ס, ששם איתא בלמלע אחר כי ירחיב ה' אלהיך את גבולך [וגו'] למדה תורה דרך ארץ שלא יאכל אדם בשר אלא לתאנון, ורש"י בדברים י"ג כ' על פסוק כי ירחיב כתב למדה תורה דרך ארץ שלא יאמרו אדם לאכול בשר אלא מתוך ריבנת ידים ועשר ע"כ. וכן הוספתי רישא דקרא כי ירחיב: (קעט) שלא יהו מרבים בשחיטה, כ"ה גם זכ"ל רומי ורח"ס, וצנדפס הג' שלא יהו מרבים באכילה ושחיה: (קפ) עד שלא הוקם המשכן היו כל הבמות מותרות,

שנאמר דם יחשב [לאיש ההוא דם שפך] (ויקרא יז ד), וכל מי שהוא שוחט במשכן [מכבדני, שנאמר זובח תודה] יכבדני (שמיט כג), ומה שזכר אני פורע לו, כשאבי ישועה לישראל הוא זוכה לראות בה, שנאמר ושם דרך אראנו בישע אלהים (סע קפא) אמר ר' אבהו כל ישועה שבאה לישראל היא של הקב"ה, שנאמר עמו אנכי בצרה [וגו' ואראהו בישועתי] (סע סא טו טז), רבונו של עולם הואיל ואמרת עמו אנכי בצרה, כביכול הוא נושע, הושיעה ימינך וענני (סע ז ס), שאם אתה עונה אותנו הושיעה שלך היא, שנאמר ולכה לישיעתה לנו (סע פג). (קפב) אמר ר' ברכיה הכהן [בירבי] ראה מה כתיב גילי מאוד בת ציון וגו' צדיק ונושע (זכריה ט ט), ומושיע אין כתיב כאן, אלא ונושע, וכן הוא [אומר] אמרו לבת ציון הנה ישעך בא (ישעיה סב יא), מושיעך אין כתיב כאן, אלא ישעך, [כביכול הוא נושע]. (קפג) אמר ר' מאיר וישע ה' ביום ההוא (שמות יד ג), וישע כתיב כביכול כשישראל נגאלין הוא נגאל. אמר ר' מאיר משה מקלס כנסת ישראל, אשריך ישראל מי כמוך עם [נושע בה'] (דברים לג כט), [קפד] עם הושיע ה' אין כתיב כאן, אלא עם נושע בה', משל לאדם שהיה לו סאה של חטים של מעשר שני, מהו עושה, נתן מעות ופודה, כך ישראל במה הם נפדים, כביכול בהקב"ה, עם נושע בה'. אמר הקב"ה לישראל בעולם הזה הייתם נושעים על ידי בשר ודם, במצרים על ידי משה ואהרן, בימי סינא על ידי ברק ודבורה, במדינים על ידי שמגר בן ענת, וכן על ידי השופטים, [קפה] [ועל ידי שהיו בשר ודם הייתם חוזרים ומשתעבדים], אבל לעתיד לבא אני בעצמי גואל אתכם, ישוב אין אתם משתעבדין, שנאמר ישראל נושע בה' תשועת עולמים (ישעיה מה יז): חסלת פרשת אחרי

פרשת קדשים

[א] וידבר ה' אל משה לאמר. דבר אל כל עדת בני ישראל ואמרת אליהם קדשים תהיו [כי קדוש אני ה' אלהיכם] (ויקרא יב ב), (א) זש"ה ויגבה ה' צבאות במשפט [והאל הקדוש נקדש בצדקה] (ישעיה ס טו), אימתי נעשה הקב"ה גבוה בעולמו, כשיעשה דין ומשפט באומות העולם, שנאמר נצב לריב ה' ועומד לדין עמים (סג ג יג), ואומר [חזי] [הזה] הוית עד [דיכורסון] [די כרסון] רמיו [דמאל ז ט], (ב) מהו [כורסון] [כרסון], וכי כסאות הרבה הן, (ג) והכתיב ואראה את ה' יושב על כסא (ישעיה ו ח), מהו כורסון, ר' יוסי הגלילי ור' עקיבא חד אמר כורסון זה הכסא (ד) ואפיפורין שלו

הערות ותקונים

כן תקתי, וזמנשה זכחם דף קיב ע"ב איתא כך עד שלא הוקם המשכן היו הצמות מותרות ועבודה בכזכות, ומשהוקם המשכן נאסרו הצמות ועבודה כזהים: (קפא) אמר ר' אבסו כו' שנאמר עמו אנכי בצרה, עיין שמות רבה סוף פ"ל וס"ז: (קפב) אמר ר' זכריה הכהן זירבי, מלת זירבי הוספתי כמו שהוא בכ"י רומי ורח"ס ונדפס, והמאמר מוצא זילקוט זכריה רמו תקע"ז בשם התנחומא, וזילקוט סס בטעות בר רבי, וז"ל זירבי, ופי' גדול הדור, וכן מוצא זילקוט שמואל סוף רמו פ"א ורמו פ"ב בשם התנחומא: (קפג) אמר ר' מאיר וישע ה' ביום ההוא וישע כתיב, ר"ל קרי וישע כתיב, כביכול נושע אהם שעד עתה לא הכירו גדלו ועתה ע"י יאיאת מזרים וקריעת ים סוף הכירו. ובמדרש במ"ד פ"ב אות ב' וישע כתיב ז"ל וישע כתיב, וזילקוט שמואל סס אמר ר' ז"ל אמר ר' מאיר: (קפד) עם הושיע ה' אין כתיב כאן, בכ"י רומי הגירסא בישראל אין כתיב כאן, ובכ"י רח"ס וזילקוט הגירסא לה' אין כתיב כאן אלא בה', ונדפס עם הושע בה' אין כתיב כאן אלא עם נושע בה'; (קפה) ועל ידי שהיו בשר ודם, הוספתי כמו שהוא בכ"י רומי ורח"ס ונדפס וזילקוט זכריה סס:

(א) זש"ה ויגבה ה', התחלה המאמר מוצא זילקוט ישעיה רמו רס"ס בשם התנחומא, ומן חזה הוית עד די כרסון רמיו מוצא זילקוט ישעיה רמו רס"ד ג"כ בשם התנחומא: (ב) מהו כרסון, וכי כסאות הרבה הן עד תדע שכך הוא היה חסר בנדפס ומוספ. מהמלפנים ממנו: (ג) והכתיב וזכריה את ה', המלפנים ממנו: (ד) ואפיפורין שלו, וכ"ה בכ"י רח"ס רומי וכן נדפס אשר הוסיף המנווני, ומלות הדוס רגלו ליתא סס, כי זה מהמעתיק בכ"י חקפארד לפרש מלת ואפיפורין, אולם המלה משושבת וכן בצרעה מקומות דכרי חו"ל וז"ל אפיפורין, והמלה יונית

(ה) וחד אמר אלו כסאות של אומות העולם שעתידי הקב"ה להפכן, שנאמר והפכתי (את) כסא ממלכות והשמדתי חזק ממלכות הגוים (מג' כ' כג.) (ו) תדע [לך] שכן הוא, כורסוין יתיב אין כתיב כאן, אלא רמזו, וכתיב סוס ורוכבו רמה בים (שמות טו 6). ורבנן אמרין מהו כורסוין, לעתידי לבא הקב"ה יושב, והמלאכים נותנים כסאות לגדולי ישראל והם יושבים, (ז) והקב"ה יושב כאב ב"ד עמהם, ודנין לאומות העולם, שנאמר ה' במשפט יבא עם זקני עמו ושירו (ישעיה ג יד), על זקני עמו אין כתיב כאן, אלא עם זקני, מלמד שהקב"ה יושב עם הזקנים ושירי ישראל ודן לאומות העולם, ומי הן אלו כסאות בית דוד וזקני ישראל, שנאמר כי שם ישבו כסאות למשפט כסאות לבית דוד (הגלים קכ"ג). (ח) אמר ר' פנחס בשם ר' חלקיה [הדרומי] בשם ר' ראובן אם אתה אומר כי שם ישבו כסאות למשפט כסאות לבית דוד, ומה ועתיק יומין יתיב (דמ"א ט), שהוא יושב ביניהם כאב בית דין, ודן עמהם את האומות, לפיכך כתיב עד [דיבורו] (די כרסוין) רמזו. מהו ושער (רישיה) [ראשה] כעמר (נקי) [נקא] (דמ"א ס), שהקב"ה מנקה את עצמו מאומות העולם, ופורע להם שכר מצות קלות שעשו בעולם הזה, כדי לדון אותן ולחייבן בעולם הבא, כדי שלא יהא להם פתרון פה, ולא ימצא להם כותי, שנאמר ומה יענה מלאכי גוי כי ה' יסר ציון ובה יחמו עיני עמו (ישעיה יד ג), ומיד הוא עושה בהם את הדין, באותה שעה הקב"ה נעשה גבוה בעולמו, (ט) שנאמר ויגבה ה' צבאות במשפט [הואל הקדוש נקדש בצדקה] (ס"ה טו), מהו והואל הקדוש נקדש בצדקה, שהוא מתקדש בעולמו בצדקה שהוא מלמד על ישראל, שנאמר אני מדבר בצדקה (ס"ה טו 6), אמר הקב"ה לישראל אני מתקדש בך, שנאמר כי בראתו ילדיו מעשה ידי בקרבו יקדישו שמי והקדישו את קדוש יעקב וגו' (ס"ה כ"ג), וכן הוא אומר ישראל אשר בך אתפאר (ס"ה מט ג), ואתם מתקדשים בי, ואני מתקדש בכם, שנאמר [והתקדשתם] והייתם קדושים כי קדוש אני (ויקרא י"א מד) :

[ב] (ו) ד"א קדושים תהיו. אלו הקב"ה לישראל, עד שלא בראתי את עולמי היו מלאכי השרת מקלסין אותי בכם, ומקדישין אותי בכם, ואומרים ברוך ה' אלהי ישראל מן העולם ועד העולם (דמ"א טו 6), כיון שנברא אדם הראשון, אמרו המלאכים רבונו של עולם זה הוא שאנו מקלסין אותך בשמו, (יא) אמר להם [לאן] גנב הוא זה, שנאמר ותאכל מן העץ אשר צויתוך וגו' (בראשית ג יז), בא נח אמרו לו זה הוא, (יב) אמר להם [לאן] זה שיכור הוא, שנאמר וישת מן היין וישכר וגו' (ש"ט כ"ה), בא אברהם אמרו לו זה הוא, (יג) אמר להם זה נר הוא, בא יצחק אמרו לו זה הוא, אמר להם זה אהוב את שונאי, שנאמר ויאהב יצחק את עשו (ש"ס כ"ה כח), כיון שבא יעקב אמרו לו זה הוא, אמר להן הן, וכן הוא אומר לא יקרא שמוך עוד יעקב וגו' (ש"ס נ"א)

הערות ותקונים

σποσδδσφ פ"י כסא של רגלים הדוס רגל (פסובמק) : (ה) וחד אמר אלו כסאות של אומות העולם, מוצא בילקוט דניאל רמז אלף ס"ד, ונרשם שם "מדרש" ונ"ל תנחומא : (ו) תדע לך שכן הוא כו', כן יש לתקן בנדפס : (ז) והקב"ה יושב כאב בית דין עמהם, עיין שמ"ר פ"ה אות י"ג ר' אבין אמר עתיד הקב"ה להשיב את זקני ישראל כגורן והוא יושב בראש כולן כאב בית דין, וע"ש בחדושי הרש"ש : (ח) אמר ר' פנחס בשם ר' חלקיה הדרומי בשם ר' ראובן, מלת הדרומי הוספתי כמו שהוא בכ"י רומי ורש"י ובנדפס, ובמקום בשם ר' ראובן כתוב בדפוס קאספארדניאל ודפוס וויניציא בשם ר' מאיר, אולם בדפוס מאנצובה השמיט המלות "בשם ר' מאיר" ובכ"י תמישי של אקספארד כתוב לנכון בשם ר' ראובן, ובילקוט דניאל השמיט מלת הדרומי גם מלות בשם ר' ראובן, ופי' הדרומי מאנשי דרום : (ט) שנאמר ויגבה ה' צבאות כי שמו מתקדש בעולמו, מוצא בילקוט קדושים רמז תר"ד בשם התנחומא : (י) ד"א קדושים, א"ל הקב"ה לישראל ומוצא בילקוט שם ובשמות שם פ"ס שנאמר קדושים תהיו כי קדוש אני ונ"ל שנאמר והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני וחס"כ מתחיל ד"א קדושים תהיו : (יא) אמר להם [לאן] גנב הוא כו' א"ל [לאן] שיכור הוא, בכ"י רומי ובכ"י רח"ס כתוב בכולם אמר להם "לאו" ובכתיבי יד הג"ל אחר אמר להם לאו שיכור הוא כתוב בכ"י רומי מתיססיס הוא, ובכ"י רח"ס מתיססוים הוא, וכן חסר בילקוט ובנדפס (אות ז') ובכ"י תמישי של אקספארד : (יב) אמר להם זה נר הוא, כן הוא גם בנדפס דפוס לראשון של קאספארדניאל ודפוס וויניציא וכן בכ"י תמישי של אקספארד אמר להן, לאו, זה נר הוא, אולם בדפוס מאנצובה אחר המלות אמר לכן זה נר נכ"ף "גוי הוא ש"א ממונו ישמעאל" וכן הוא בכל הדפוסים שלאחריו, והמה הסנירו מלת "גו" ויש למחוק

ונקראו כל ישראל בשמו, באותה שעה קידש הקדוש ברוך הוא אותן על שמו, שנאמר ישראל אשר בך אתפאר (שם יט טז), א"ל הקב"ה הואיל ולשמי נתקדשתם, עד שלא בראתי את עולמי היו קדושים כשם שאני קדוש, שנאמר קדושים תהיו כי קדוש אני ה' אלהיכם. למה הדבר דומה למלך שקידש אשה אמר לה הואיל ונתקדשת לשמי, אני מלך ואת מלכה, כשם שהוא כבודי כך הוא כבודך, למה שאת אשתי, כך אמר הקב"ה למשה לך קדש את ישראל, שנאמר לך אל העם וקדשתם היום ומחר (שמות יט י), קידשם (יג) [בא] הקב"ה ואמר להם ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש (שמות יט י), למה כי קדוש אני, ואף אתם תהיו קדושים כשם שקידשתם אותי, שנאמר דבר אל כל עדת בני ישראל ואמרת אליהם קדושים תהיו וגו', אמר להם הקב"ה אם זכותם תקראו עדת קדושים, לא זכותם, תקראו עדה רעה, עד מתי לעדה הרעה הזאת וגו' (במדבר יד טו): [ג] דבר אל כל עדת בני ישראל. (יד) מה ראה לומר הפרשה הווי בכינים, למה לא אמר דבר אל בני ישראל כשאר פרשיות, אלא אל כל עדת, (טו) לפי שכל הדברות כלולין בתוכה, כיצד בדברות כתיב ונאמר ה' אלהיך (שמות כ ג), וכאן אני ה' אלהיכם (ויקרא יט ג), בדברות כתיב לא יהיה לך (שמות כג ז), וכאן אל תפנו אל האילים (ויקרא טז ד), בדברות כתיב לא תשא (שמות כג י), וכאן לא תשבעו בשמי לשקר (ויקרא כג יב), בדברות כתיב זכור [את יום השבת] (שמות כג ח), וכאן כתיב את שבתותי תשמורו (ויקרא כג ז), בדברות כתיב כבוד את אביך ואת אמך (שמות כג יב), וכאן כתיב איש אמו ואביו תיראו (ויקרא כג ז), בדברות כתיב לא תרצח (שמות כג יג), וכאן כתיב לא תעמוד על דם רעך (ויקרא כג טו), בדברות כתיב לא תנאף (שמות כג יד), וכאן כתיב קדושים תהיו (ויקרא כג טז), בדברות כתיב לא תגנוב (שמות כג טז), וכאן כתיב לא תגנובו (ויקרא כג יז), בדברות כתיב לא תענה (שמות כג טז), וכאן כתיב לא תלך רכיל בעמך (ויקרא כג טז), בדברות כתיב לא תחמוד (שמות כג טז), וכאן כתיב לא תעשוק את רעך ולא תגזל (ויקרא כג יג), הוי [למה אמר לו הקב"ה לומר את הפרשה הווי בכינים] שכל הדברות כלולין בתוכה, לכך נאמר דבר אל כל עדת בני ישראל:

[ד] דבר אל כל עדת בני ישראל קדושים תהיו כי קדוש אני. א"ל הקב"ה היו קדושים כשם שאני קדוש בכל דבר, ראה מה כתיב כי אלהים קדושים הוא (ישעיהו כד יט), מהו כי אלהים קדושים הוא, פסוק זה פתח הוא לטינין שנראה כשתי רשויות, (טז) שאלו המינין את ר' שמלאי כהו כי אלהים קדושים, אין אתם אומרים שהוא רשות אחד, הרי שתי רשויות הן, אמר להם שוטים שבעולם [ראו מה כתיב כי אלהים קדושים הוא], אילו אמר כי אלהים קדושים הם, אתם אומרים שתי רשויות הם, [ומה אלהים קדושים], (יז) אמר ר' ברכיה בשם ר' אבא מהו קדושים הוא, שהוא קדוש בכל מיני קדושות, כיצד אמר ר' אחא בר חנינא דבורו בקדושה, שנאמר אלהים דבר בקדשו (פסלים ט ח), דרבו בקדושה, שנאמר אלהים בקדש

הערות ותקונים

הספת המגובי, שכל המוסף גורע: (יג) בא הקב"ה, מלת בא הוספתי כמו שהוא צילקוט שם: (יד) מה ראה לומר הפרשה הווי בכינים, ר"ל צהקל, וצו"ר פכ"ר אות ה' תני ר' חייה פרעה זו נאמרה צהקל מפני שרוב גופי תורה תלויין בה, וכוונת הדורש תני ר' חייה להספרא, כי כן הוא בספרא ריש קדושים. והעיוותי במקום אחר כי כוון תמיד כאשר כתב תני ר' חייה אל הספרא: (טו) לפי שכל הדברות כלולין בתוכה, זו מאמר ר' לוי צו"ר שם ר' לוי אמר מפני ששערת הדברות כלולין בתוכה: (טז) שאלו המינין את ר' שטלי, צירושלמי ברכות ריש פ"ט (דף י"ב ע"ד) וצ"ר פ"ח אות ט' נמלא אחי שאלות שאלו המינים את ר' שטלי וחתם מהן מה הוא דין דכתיב כי אלהים קדושים הוא, אמר לן קדושים כמה אין כתיב אלא קדושים הוא. וצירושלמי שם מסיים (וחסר צ"ר) אמרו לו תלמידיו רבי לאלו דמית צקיה ולנו מה אחא משיב אמר ר' יחזק קדוש בכל מיני קדושות דלמור ר' יודן בשם ר' אחא הקב"ה דרכו בקדושה דצרו בקדושה ושצו בקדושה חשיפת זרועו בקדושה, אלהים טרא ולדיר בקדושה, והציג שם ראות מהכתובים. והנאמר מצד צילקוט יבוע רמז ל"ג וגורס אמר ר' אחא האלמוני במקום אמר ר' יחזק, וכן אמר ר' אחא בשם ר' חנינא במקום דלמור ר' יודן בשם ר' אחא: (יז) אמר ר' ברכיה בשם ר' אבא, שנדפס נאמר אמר ר' ברכיה לנד, אולם כ"ל חמישי של חקפארד כתוב בשם ר' אבא, והשמיס האמריס. וכ"ל רומי ור"ס כתוב בשם ר' אבא האדום, ועיין בהערה שלמיה מה שהציג הילקוט ר' אחא האלמוני. ולדעתי צירושלמי המלות אמר ר' יחזק הם בעשות, וגם צילקוט אמר ר' אחא האלמוני הלא

דרכך (תהלים עז יד), נראה בקדושה, שנאמר כן בקדש חזיתך (עס עג ג), קילוסו בקדושה, שנאמר מי כמוכה נאדר בקדש (שמות טו יב). חשיפת זרועו בקדושה, שנאמר חשף ה' וגו' (ישעיה נב י), הוי קדושים הוא, שהוא קדוש בכל מיני קדושות:

[ה] קדושים תהיו. למה כי קדוש אני, (יה) לפי שהדבקתי אתכם במתני, שנאמר כי כאשר ידבק האזור אל מתני איש וגו' (יחמיס יג יב), אמר להם הקב"ה לישראל איני כבשר ודם, מלך בשר ודם אין רשות לבריות להקראות בשמו, תדע לך שבשעה שאדם מבקש לקמרג את חבירו, קורא לו (יט) אנוסמה פלוני, ואין לו דעים, אבל ישראל נקראו על שמו של הקב"ה, נקרא אלהים, וקרא לישראל אלהים, שנאמר אני אמרתי אלהים אתם (תהלים עג ו), נקרא חכם, שנאמר חכם לבב ואמין כה (איוב ט ד), וקרא לישראל חכם, שנאמר רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה (דברים י ד), נקרא דוד, שנאמר דודי צה ואדום (ש"ש ס י), וקרא להם דודים, שנאמר אכלו רעים שתו ושכרו דודים (עס עס ה), נקרא בחור, שנאמר בחור כארוים (עס עס טו), וקרא להם בחורים, שנאמר כי חסיד [אני] נאום ה' (יחמיס ג יב), (כ) וקרא להם חסידים, שנאמר אספו לי חסידיו (תהלים נס), נקרא קדוש, שנאמר קדוש קדוש קדוש ה' צבאות (ישעיהו ג), וקרא לישראל קדושים, [שנאמר קדושים תהיו], אמר הקב"ה הנה נקראתם קדושים, (כא) ובעולם הבא והיה הנשאר בציון והנותר בירושלים קדוש יאמר לו (ישעיה ד ג):

[ו] (כב) קדושים תהיו. (כג) אמר ר' פנחס הכהן בר המא אמר ר' ראובן מזהו דכתיב ואשמע אחרי קול רעש גדול (יחזקאל ג יב), מזהו אחרי, אחרי שקילסתי אני וחבירי שמעתי מלאכי השרת שקילסוהו, (כד) ואמרו ברוך כבוד ה' ממקומו (עס), ואומר ברוך יחד כוכבי בוקר (איוב לה ז), והדר ויריעו כל בני אלהים (עס), (כה) אמר ר' מני לא תהא קריית שמע קלה בעיניך, מפני שיש בה רמ"ח תיבות, כנגד אברים

ה ערות ותקונים

בשמות, וז"ל אמר ר' זכריה בשם ר' אבא כמו שהו לפינו בתנחומא, ואח"כ ז"ל בירושלמי דאמר ר' אחא בר חנינא כמו שהביא הילקוט רק בשמות בשם ר' חנינא וז"ל בר חנינא, ובגדלפס נשמטו המלות כ"לד אמר ר' אחא בר חנינא. גם הכר בדפוס קושטאלמיניא ודפוס וויניציא שורה אחת ותיקן המדפיס מנוסחה, ושם הגי' דבורו בקדושה שנאמר הליכות אלי מלכי בקדש, ותקן דבורו בקדושה שנאמר [אלהים דבר בקדשו, דרכו בקדושה שנאמר אלהים בקדש דרכך, הלכו בקדושה שנאמר] הליכות אלי מלכי בקדש: (יח) לפי שהדבקתי אתכם במתני, מוצא זילקוט רמז הר"ד, והליון תנחומא בראש הרמז מוכס גם על זה, וזילקוט נוסף ז"ש"ה ואתם הדבקים בה', וכתוב כי כאשר ידבק האזור, וכן מוצא זילקוט ירמיה רמז ר"ל"ג בשם התנחומא ושם מתחיל בפסוק כי כאשר ידבק האזור: (יט) אנוסמה, וכן ברש"י ז"ל מלך בשם ודם אין קרא בשמו קיסר אנוסמה ולא נקרא בשמו ממיתין אותו. והוראת המלה Augusta היא תוארי הכבוד למלכי רומי עיין ערוך השלם ערך אנוסמה: (כ) וקרא להם חסידים, עד וקרא לישראל אנוסמה חסר בגדלפס דפוס קושטאלמיניא ודפוס וויניציא ותיקן המדפיס דפוס מלכוסידי: (כא) ובעולם הבא והיה הנשאר בציון, בכ"י רומי ורח"ס הגי' ואף לעתיד לבוא כל אחד מכם יאמר לו קדוש שנאמר והיה הנשאר בציון וגו', גם נמצא שם בסוף, כך דרש רבי תנחומא: (כב) קדושים תהיו אמר ר' פנחס מכלן עד התחלת אות ז' חסר בכ"י רומי ונמצא לנכון גם בכ"י רח"ס: (כג) אמר ר' פנחס, התחלת המאמר מוצא זילקוט יחזקאל רמז שמ"א בשם התנחומא: (כד) ואמרו ברוך כבוד ה' ממקומו ואומר ברוך יחד וגו', אחר סיום הכתוב ברוך כבוד ה' ממקומו וזין התחלת ואומר ברוך יחד נמצא הוספה בתנחומא הגדלפס אות ו' וז"ל תדע לך שבשעה שעלה משה למרום שמע קול מלאכי השרת מקלסין כן ירד ולמד את ישראל שיהו אומרים כן בלחיים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. אמר ר' שמואל ז"ר נחמתי ראה מה כתוב שם בעמדת תרפינה כנפיהם (יחזקאל א כד), מי שזומע בעמדת ספור שיש ישיבה למעלה, אלא הכל בעמידה שנאמר שנאמר שרפים עומדים ממעל לו (ישעיהו ו ג), וכן הוא אומר קרבת על הד מן קאמיא (דניאל ז טו), וכן ראיתי את ה' יושב על כסאו וכל זבא השמים עומדים עליו (מ"א כב יט), ומאי בעמדת תרפינה כנפיהם משישראל מקלסין מלאכי השרת מרפין כנפיהם עומדים מלומר שירה שבנפיהם אומרים שירה, ע"כ. ואחר זה סיים וכן הוא אומר ברוך יחד כוכבי בוקר, והוספה הזאת נובעת מן ז"ר פס"ה אות כ"א ונכנסין שם, וע"ש כפי מהירו' שכתב כי המדרש נשתבש מאד ולקח בחסר ונחלוף ע"ש: (כה) אמר ר' מני לא תהא קריית שמע קלה בעיניך, מוצא בשנלי הלקט כ"י ערוגה א' סי' ס"ז בשם התנחומא, וכן מוצא בתיגרי רבתי סי' ד':

שבאדם, (כו) ומדם ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, אמר הקב"ה אם שמרתם שלי לקרותה כתיקנה, אף אני אשמור את שלכם, לכך דוד מקלם שמרני כאישון בת עין (תהלים י"ח), א"ל הקב"ה שמר מצותי והיה (משלי ד'). (כז) אמר ר' שמעון בן חלפתא למה הדבר דומה, לאדם שהוא בגליל ויש לו כרם ביהודה, ואחד ביהודה ויש לו כרם בגליל, אותו שבגליל הולך ליהודה לעדר את כרמו, אותו שביהודה הולך לגליל לעדר את כרמו, עמדו זה עם זה, אמרו זה לזה, עד שתבא אתה למקומי שמור שלי בתחומך, ואני אשמור שלך בתחומי, כך אמר דוד שמרני כאישון בית עין, אמר לו הקב"ה שמר מצותי והיה, כך אמר הקב"ה לישראל, שמרו מצותי, מצות קריית שמע שחרית וערבית, ואני משמר אתכם, שנאמר ה' ישמרך מכל רע ישמר את נפשך (תהלים קמ"ז):

[ז] וכי תבאו אל הארץ ונמעתם כל עין מאכל וגו' (ויקרא י"ג), (כח) זש"ה ועתה לא כימים הראשונים וגו' כי זרע השלום הגפן תתן פריה והארץ תתן את יבולה וגו' (זכריה ח' י"ג), מהו לא כימים הראשונים, כיון שיצאו ישראל ממצרים, והיו מהלכין במדבר, (כט) והוריד להם את המן, והגיו להם שליו, והעלה להם את הבאר, והיה כל שבט ושבט עשה לו אמת המים, [וממשיכה מן הבאר], ומכניסה אצלו, והיה [כל אחד ואחד] נוטע (ל) תאנים וגפנים ורמונים, ועושין פירות בני יומן, כשם שהיה מתחילת בריותו של עולם, עץ פרי עשה פרי למוינו (בראשית א' ה'), (לא) אילו זכו בני אדם, עד עכשיו כך היה, אדם נוטע אילן ועשה פירות מיד, כיון שחטא אדם נתקללה האדמה שנאמר ארורה האדמה בעבורך (שם ג' י'), מכאן ואילך בעצבון תאכלנה כל ימי חייך (שם), זרע חטים וצמחה דרדרים, שנאמר וקוף ודרדר תצמח לך (שם ט"ה), כשיצאו ממצרים העלה להם [הקב"ה] את הבאר, והיו נוטעין על מימיה, והיו האילנות עושי פירות בני יומן, משנשתלקה הבאר [נשתלקה הטובה] מה כתיב שם, לא מקום זרע ותאנה וגפן ורמון (מגדל כ' ב'), א"ל הקב"ה למשה, אמור להם לישראל כשתכנסו לארץ ישראל אני מחזיר לכם את כל הטובה, שנאמר כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה וגו' ארץ חסה ושעורה וגפן ותאנה ורמון וגו' ארץ אשר לא במסכנות וגו' (דברים ח' ט"ט), כיון שבאו לארץ ישראל התחילו חוטאים, שנאמר ותבאו ותטמאו את ארצי וגו' (יחזקאל כ"ג), ולא היתה עושה פירות כראוי, היו זורעין הרבה ומביאין מעט, (לג) שנאמר זרעתם הרבה והבא מעט (חגי א' ו'), למה (לד) שביטלו את הביכורים, אכזר ואין לשבעה (שם), משבטל הביכורים להם הפנים, שרתו ואין לשכרה (שם), משבטל ניסוך היין, לבוש (ולא) [ואין] לחום לו (שם), משבטלו בגדי כהונה, והמשתכר משתכר אל צרור נקוב (שם), משבטלו עושי צדקה. שכר האדם לא נהיה (זכריה ח' י'), משבטלו עולי הגלים, ישכר הבהמה איננה (שם), משבטלו הקרבנות, אבל לעתיד לבא אין הקב"ה

הערות ותקונים

(כז) ומדם ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, הכוונה כמו שיצוה בשבילי הלקם וכתמיא רבתי וז"ל ואס תאמר הרי בשלשה פרשיות שנקרית שם יש ר"ס תיבות וכשאתה מוסיף עליהם בשכמל"ו שהם שש תיבות הרי רמ"ה ואנו אומרים רמ"ח בתשובת הגאונים תירץ רב דניאל גאון ז"ל רמ"ה תיבות יש נק"ש הוסיף עליהם אל מלך נאמן שהן שלש תיבות ועלו למנין רמ"ח, ועיין אבודרהם סדר שהיתם על חול דפוס פראג דף כד ע"ב: (כז) אמר ר' שמעון בן חלפתא למה הדבר דומה כו', צמדס דברים רבה פ' ראש פ"ד אות ד' ד"ה אמר ר' שמעון למה הדבר דומה לשני בני אדם אחד היה לו כרם בגליל ואחד וכו', כך אמר הקב"ה, המסדר ק"ר בלשון והגיו מלת "וכו'". והמאמר בשלימותו הוא לפנינו בתנחומא, ועיין גם בשו"ס מזמור י"ו בפסוק הפלה חסדיך, ושם הוא צסס ר' חי"א: (כח) זש"ה ועתה, מוצא צילקוס חגי רמז תקס"ז ורשס ג"דו מדרש בעטות וזריך לזיין תנחומא. מכאן ואילך נמא"ל גם ככ"י רומי, עיין לעיל הערה כ"ב: (כט) הוריד להם את המן, ככ"י רומי ורח"ס מוצא רח"ה מן הכתוב שנאמר הגני ממעיר לכם להם מן השמים, וכן על והגיו להם שליו מוצא וכן הוא אומר ויגז שליו מן הים, ועל העלה להם את הבאר מוצא וכן הוא אומר על צאע עטו לה: (ל) תאנים וגפנים ורמונים, ככ"י רומי ורח"ס וצילקוס חגי גם נוסף ותפוחים, ונדפס חסר גם מלת "וגפנים" (לא) אילו זכו בני אדם עד חטא אדם, חסר נדפס גם תי"ו שם משונה: (לב) זרע חטים ולממה דרדרים, ככ"י רומי ורח"ס זורעתי ועשיתי קנאים ודרדרתי: (לג) שנאמר זרעתם הרבה והבא מעט, זה חסר נדפס, (לד) שביטלו הביכורים, נדפס כתוב "וכי

עושה כן, שנאמר ועתה לא כימים הראשונים אני לשארית העם הזה נאום ה' צבאות, כי זרע השלום הגפן תתן פריה הארץ תתן את יבולה והשמים יתנו שלם והנחלתי את שארית העם הזה את כל אלה וגו' (זכריה ה' י"א ב) :

[ח] כי תבואו אל הארץ ונמעתם. (ל"ה) אמר להם הקב"ה לישראל, אעפ"י שתמצאו אותה מליאה כל מדב, לא תאמרו נשב ולא נטע, אלא הוא זהירין בנמיעות, שנאמר ונמעתם כל עין מאכל, כשם שנכנסתם ומצאתם נמיעות שנמטו אחרים, אף אתם נמטו לבניכם, שלא יאמר אדם אני זקן ולמחר אני מת, ולמה אני יגע בשביל אחרים, אמר שלמה את הכל עשה יפה בעתו גם את העולם [נתן בלבם] (קהלת ג' י"א), (ל"ו) העלם כתיב, למה אילולי שהעלים הקב"ה מכני אדם יום המיתה, לא היה אדם לא בונה, ולא נוטע, שהיה אומר למחר אני מת, למה אני עומד ליגע בשביל אחרים, לפיכך העלים הקב"ה לבות בני אדם מן המיתה, שיהא אדם בונה ונוטע, וזה [יהיה] לו, לא וזה לאחרים. (ל"ז) מעשה באדרינוס המלך שהיה עובר למלחמה, והיה הולך עם גייסות שלו להלחם עם מדינה אחת שמרדה בו, ומצא זקן אחד שהיה נוטע נמיעות של תאנים, א"ל אדרינוס אתה זקן עומד וטורה ומתייגע לאחרים, א"ל לאדרינוס אדוני המלך, הריני נוטע אם אוכה אוכל כפירות נמיעתי, ואם לאו יאכלו בני, עשה שלש שנים במלחמה, וחזר לאחר שלש שנים, מה עשה אותו זקן, (*ל"ז) נמל כלכלה ומילא אותה ביכורים של תאנים יפות, וקירב לפני אדרינוס, א"ל אדוני המלך קבל אלו התאנים, שאני הוא אותו זקן שמיצאת בהילוךך, ואמרת אתה זקן מה אתה מצטער ומתייגע לאחרים, הרי כבר זיכני הקב"ה לאכול מפירות נמיעותי, ואלו בתוך הכלכלה מהם, אמר אדרינוס לעבדיו, מלו אותה ממנו ומלאוה אותה זהובים, ועשו כך, נמל הזקן את הכלכלה מלאה זהובים, והתחיל הולך ומשתבח בביתו לאשתו ולבניו, וסח להם את המעשה, היתה שכינתו עומדת שם שמעה מה אמר הזקן, אמרה לבעלה כל בני אדם הולכים, והקב"ה נותן להם, וזומן להם מובה, ואתה יושב בביתך השוק באופל, הרי [שבן] שלנו כיבד את המלך בכלכלה של תאנים, ומילא אותה לו זהובים, ואתה עומד וטול סל גדול, ומילא אותו מיני כגדים מן תפוחים ותאנים, ושאר מיני פירות יפים, שהוא אוהב אותן הרבה, לך וכיבדו בהן, אולי ימלא אותו לך זהובים, כמו שעשה לשכננו הזקן, הלך ושמע לאשתו ונמל סל גדול ומילא אותו תפוחים ותאנים, וטען על כתיפו, וקירב לפני המלך (ל"ח) בקופנדר, ואמר לו אדוני המלך שמעתי שאתה אוהב את הפירות, ובאתי לכבדך בתאנים ותפוחים, אמר המלך (ל"ט) (לסרדיוטין) [לסרדיוטין], מלו הסל וטפחו לו על פניו, (מ) וכן עשו וטפחו

הערות ותקונים

כדאיתא לעיל". זה קצר המדפים ממנוסבה ורשס "ט" לעיל דף מב ע"כ" וכוונתו לסוף תלוי, אולם בדפוס קושטאנטיניא ודפוס וויניציא גם ככ"י המישי של אקספארד כתוב פה המאמר במלואו כמו שהוא בכ"י שלפנינו: (ל"ה) אמר להם הקב"ה לישראל, מכאן עד סוף אות ט' חסר ככ"י רומי ומובא בילקוט קבלת רמז התקס"ט במאמר המתחיל אלולי שהעלים הקב"ה מכני אדם יום המיתה. והסר שם הליון תנחומא, וראש הרמז המתחיל בצולדנר אמר, הוא מן ק"ר פ"ג בפסוק את הכל עשה יפה בעתו, וכן המאמר השני אמר ר' זכריה בשם ר' נתן, הוא ג"כ מן ק"ר שם (ושם הגירסא ר' זכריה ור' אבהו בשם ר' יונתן) ומן המאמר ד"ה הוא מן התנחומא שלפנינו: (ל"ו) העלם כתיב, חסר וי"ו: (ל"ז) מעשה באדרינוס המלך, הוא המלך Hadrian והמאמר מובא בילקוט קבלת שם וכן בילקוט קדשים רמז רט"ו: בשם התנחומא במאמר המתחיל לישראל אחרינה א"ל אדרינוס אתה זקן, והילקוט הביא בתחלה התחלת המאמר מן וי"ד פכ"ה אות ה' וכן הוא בק"ר פ"ג בפסוק וסבתי אני שמוצא שם אדרינוס שחיק עצמות הוה עבר באלין שבליא דצבירא, ואחר זה הביא בשם התנחומא והוסף, לישראל אחרינה: (*ל"ז) נמל כלכלה, בדפוס סלסלה, בטעות, ובכ"י המישי מאקספארד נאמר לנכון כלכלה: (ל"ח) בקופנדר, ובכ"י רח"ס בקופנדר, (ובכ"י רומי חסר כל המאמר כמו שהכתיבי בהערה ל"ה), והמלה מורגלת דצברי ר"ל גם בחסרון המ"ם, והמלה רומית Compendiaria פ"י שזיל המקצר את הדרך (וייטטופונג), ובילקוט קדושים וקבלת שם המישי המלה: (ל"ט) לסרדיוטין, וכן הוא בכ"י רח"ס, ותקתי לסרדיוטין, ושמשם הביט ברוב המקומות בדברי ר"ל והיא המלה סטרטיוטין צווי στρωματιστας פ"י איש צבא אחר צבא, ובילקוט קבלת שם אמר המלך לאסטרון ז"ל לאסטרטיוטין, ובילקוט קדושים שם לסרדיוטין: (מ) וכן עשו וטפחו אותו על פניו, בכ"י רח"ס ובדפוס

אותו על פניו, עד שנפחו פניו, (מא) ושברו את עיניו, ועשאוהו (מב) דונמא, והלך לביתו כשהוא עשוי דונמא ובוכה, והיא סבורה שהוא בא בסל מלא זהובים, וראתה אותו פניו נפוחות, וגופו מושבר וכזכה, אמרה לו מה לך, אמר לה ששמעתי לך והלכתי וכברתי אותו באתו דורון, ומפחו אותי על פני, אילולי שמעתי לך והיטלתי בסל (מג) מיני פירות קשין, כבר היו מרנמין את פני ואת כל גופי בהן, וכל כך למה, ללמדך שהגשים הרעות מפילות את בעליהן, (מד) לפיכך לא יבטל אדם מן הנטיפעות, אלא כשם שמצא עוד יוסף ויטע, אפילו זקן, אמר הקב"ה לישראל למדו ממני, כביכול אמר ויטע ה' אלהים גן בעדן מקדם (בראשית כ ה) :

[ט] קדושים תהיו. (מה) זש"ה ישלח עורך מקדש ומציון יסעדך (תהלים כ ג), [מקדש] מקודש מעשים שבך, ומציון [יסעדך, מציון] מעשים שבך. (מו) אמר ר' ברכיה מעשה היה (מז) בקריתנו ברוח אחד, שהיה שחיו על המעין, בא רוח אחר להזדווג לה, ובקש להוציאה משם, (מח) היה שם חסיד אחד, ור' יוסי איש צייתור שבו, (מט) נגלה לו אותו הרוח, אמר לו רבי הרי כמה שנים אני נתון כאן, ובצהרים ובלידה לא היוקתי בריה, (ואף לא ביום), והרוח הזה בא עלי ממקום אחר, ומבקש להוציאני מכאן, ולהזיק את הבריות, א"ל מה נעשה, א"ל סלו מקליכם ומגליכם (נ) וצאו עליו בשעת הצהרים, ואמרו שלנו נוצח, שלנו נוצח, והוא יברח, כך עשו והבריחוהו משם, אמרו לא וזו משם עד שראו (נא) כחררת דם צף על המים, כששמעו חכמים בדבר אמרו ומה אם דבר שלא נברא לצורך סיוע צריך סיוע, בני אדם על אחת כמה וכמה, לכך אמר דוד ישלח עורך מקדש :

[י] כי תבאו אל הארץ ונטעתם. (נב) זש"ה עשיתי לי נגות ופרדסים [ונטעתי בהם עץ כל פרי] (קהלת ד ה), (נג) וכי כל בני אדם אינן נוטעין כל מה שהם מבקשים, (נד) כל מה שיטע אדם בארץ הוא עושה, בין פלפלין ובין כל דבר, אם יטע אדם הן

הערות ותקונים

ונדפס טקף עמדו והפסיקוהו ערוס: (בא) ושברו את עיניו, וכ"ה בכ"י רח"ס, ונדפס וסימו את עיניו, וזילקוס קדושים השמים זה, וזילקוס קהלת ונאכדו עיניו, וזילקוס קהלת שם עד שנפלו פניו ז"ל עד שנפחו פניו, תרגום לנבות במן לאפסח: (מב) דונמא, פי' ציוני $\delta\epsilon\mu\alpha\sigma\epsilon\tau\epsilon$ סימן: (מג) מיני פירות קשין, בכ"י רח"ס ונדפס וזילקוס קדושים וקהלת כחזב אהרובין במקום מיני פירות קשין: (מד) לפיכך לא יבטל אדם מן הנטיפעות, זילקוס קדושים רמו תרס"ו הניג פה בטקף. המאמר שהוא בתנחומא בהתחלתו, כדרס: (מה) זש"ה ישלח עורך מקדש כו' אמר ר' ברכיה מעשה היה. זילקוס תהלים רמו תר"פ הביא חז"ל ומציון יסעדך ומציון מעשים שבך וכל דבר לריך סיוע עד אמר ר' ברכיה מעשה היה, מלת עד אין לה הבנה כלל, ובראה של"ל כך, עד וכל דבר לריך סיוע, וכונתו כי מתחלה זיין התחלת המאמר ממדרש תהלים מזמור כ' והיה לפניו מזמור כ"א כל המאמר שהוא במדרש תהלים מזמור י"ד, רק המדפיסים השמיטו והזינו וכו' במזמור י"א והוא טעות וז"ל מזמור י"ד, ולפני בעל הילקוט היה המאמר במילואו על מקומו במזמור כ', ובעל הילקוט השמיט וכתב עד וכל דבר לריך סיוע, וע"פ הילקוט השמים גם המדפיס במדרש שם, ומן המאמר אמר ר' ברכיה חסר הציין "תנחומא" כי במדרש תהלים שם במזמור כ' הוא בסגנון אחר: (מו) אמר ר' ברכיה, כן הוא זילקוס שם, ובמדרש תהלים חסר שם האומר, והמאמר נמצא גם בוי"ר פכ"ד אות ג' ושם היא בלשון ארמית, והגי' שם ר' ברכיה בשם ר' סימון אמר, וכן נדפס הגי' כן: (מז) בקריתנו, וכן הוא נדפס, והילקוט הניג בעירנו, ובו"ר מעשה בקריתנו באבא יוסי איש צייתור, ויהיה פי' בקריתנו איש כפרי או בן כפר, אבל יותר נכון כמו שהוא לפנינו ועיין במ"כ: (מח) היה שם חסיד אחד ור' יוסי איש צייתור שמו, וכן הוא נדפס, ובכ"י רח"ס ור' יוסי בן זיקבור ז"ל איש צייתור, ובו"ר אבא יוסי איש צייתור, ובמדרש ש"ס שם איתא מעשה היה באתו הרוח שהיה בימי ר' אבא בן דוסאי: (מט) עלה לו אותו הרוח, עיין בו"ר ובש"ס בסגנון אחר: (נ) ולא עליו בשעת הצהרים, זילקוס תהלים שם אחרי המלות ולא עליו בשעת הצהרים מוסף ואיכא דלמרי עם מנמחי דיומא, והוסיף זה מן וי"ר פכ"ד אות ג' אשר מובא שם המאמר הזה בשניוויים ובלשון ארמי, ושם כתוב עם מנמחיה דיומא, ופי' המ"כ כשנזומה היום ומתחיל להאיר: (נא) כחררת דם, זילקוס וכן במדרש ש"ס שם, כספת דם, ונדפס כחרדת ז"ל כחררת, וגם בו"ר הגי' כמין חרדה דלמא: (נב) זש"ה עשיתי לי, מכאן נמצא בכ"י רומי, אחר שהסבר דף אחד, עיין לעיל הערה ל"ה: (נג) וכי כל בני אדם אינן נוטעין כל מה שהם מבקשים, המלות האלה אינם בכ"י רומי וכו' רח"ס ומתחיל כל מה שנטע אדם בארץ הוא עושה אפילו פלפלין אם יטע הן עשין. ונדפס (אות י') נטעות וכי כל בני אדם היקין נוטעין ז"ל אינן נוטעין: (נד) כל מה שיטע אדם בארץ הוא עושה, נדפס נטעות

עושיין, אלא שאין אדם יודע מקום של נפייעה ונפייעה היכן היא נוטע, אבל שלמה שהיה חכם נטע כל מיני אילנות, [שנאמר עשיתי לי גנות ופרדסים ונטעתי בהם עץ כל פרי], אמר ר' ינאי (נח) אפילו פלפלין נטע שלמה, וכיצד היה נוטען, אלא שלמה היה חכם, (נז) והיה יודע עיקר משתיתו של עולם, מנין מציון מכלל יופי אלהים הופיע (תפלים ב), מציון נשתכלל כל העולם כולו, (נו) למה נקראת אבן שתיה שממנה הושתת העולם, (נח) והיה שלמה יודע איזה גיד הולך לכוש, ונטע עליו פלפלין, ומיד היו עושיין, הרי מה שהוא אומר נטעתי בהם עץ כל פרי: ד"א נטעתי בהם וגו'. כשם שהטיבור הזה נתון באמצע האיש, כך ארץ ישראל טיבורה של עולם, שנאמר יושבי על סבור הארץ (יחזקאל לח יב), ארץ ישראל יושבת באמצעותו של עולם, וירושלים באמצע ארץ ישראל, ובית המקדש באמצע ירושלים, והיכל באמצע בית המקדש, והארון באמצע ההיכל, והאבן שתיה לפני ההיכל, שממנה הושתת העולם, שלמה שהיה חכם עמד על השרשין היוצאין ממנה לכל העולם, ונטע בהם כל מיני אילנות, לפיכך אמר עשיתי לי גנות ופרדסים:

[יא] ד"א כי תבאו אל הארץ. וז"ה ויתן להם ארצות גוים וגו' בעבור ישמרו הקיו וגו' (תפלים קה מד מה), ויתן להם ארצות גוים, כל מה שנמל הקב"ה מאומות העולם נתן לישראל, ארצות כסף וזהב שדות וכרמים וערים, ולא נתן להם, אלא כרי שיתעסקו בתורה, שנאמר בעבור ישמרו הקיו וגו' (ע), והם לא עשו כן, אלא ויטמאו (אותם כדרכם) [אותה כדרכם ובעלילותם] (יחזקאל לו י), טמאו אותם בחרמו של עכן שנאמר ותבואו ותטמאו את ארצי (ירמיה ב ז), [בהרם עכן], ונחלתו שמתם לתועבה (ע) בצלמו של מיכה, ומה עשה להם הקב"ה, הגלה אותם מתוכה, שנאמר ויתשם ה' מעל אדמתם (דברי נט כז), מהו ויתשם, התיש חילם, היו זורעים ויגיעים, ואומות העולם באין ונוטלין, שנאמר והיה אם זרע ישראל וגו' (שפיטס יג), וכתיב ויהנו עליהם וישחיתו את יבול הארץ (ע ע), וכשעושים תשובה לא יבנו ואחר ישב, לא יטעו ואחר יאכל למה שהן נוטעין ואינן נותשין, שנאמר ולא ינשתו עוד מעל אדמתם אשר נתתי להם אמר ה' אלהיך (עמוס ט טו):

[יב] כי תבאו אל הארץ. (נב) וז"ה ואנכי אמרתי איך אשיתך בבנים ואתן לך ארץ חמדה (ירמיה ג ט), משל למלך שהיו לו פלגשים, והיו לו בנים הרבה, והיה לו בן אחד ממטרונא אחת, והיה מחבבו יותר מדאי, נתן המלך לכל בני הפלגשים שדות וכרמים, ואחר כך נתן לבנו פרדס אחד שממנו היה (ס) כל (קלארין) [קלארין] שלו עולה, שלה הבן ואמר לאביו, לבני הפלגשים נתת שדות וכרמים, ולי נתת פרדס אחד, א"ל המלך חייד כל (קלארין) [קלארין] שלי מן הפרדס הזה היה לי, ולפי שאני מחבבך יותר מאחיד נתתי אותו לך, (סא) כך הקב"ה ברא אומות העולם, כמה שנאמר

הערות ותקונים

בטעות הוא טעם ל"ל הוא עושה: (נח) אפילו פלפלין נטע שלמה, וכן בקה"ר פ"ב בספוק עשיתי לי גנות ופרדסים ונטעתי עץ כל פרי אפילו פלפלין, ודרש עץ שהוא עלמו כפריו שהוא פלפלין טעם עץ ופריו ציין, ברכות ל"ו יומא פ"ה סוכה ל"ה: (נז) והיה יודע עיקר משתיתו של עולם, בקה"ר סס א"ל ר' ינאי זביה דר' שמעון אלף עמד שלמה בחכמות על משתיתה של ארץ וכן היתה עומת פירות ע"כ. ומוצא זילקוס קבלת רמו תתק"ו וסוים, למה מליון מכלל יופי נשתכללה כל העולם, למה נקראת אבן שתיה שמתם לתועבת העולם, והסוים הזה לקח מהתנחומא שלפניו. ופי' משתיתה שרשה ועיקר טבעה: (נו) למה נקראת אבן שתיה, תנחומא אחרי צמ"ר פ"ב פרקי דרבי אליעזר פל"ה חזית פ"ג: (נח) והיה שלמה יודע איזה הוא הגיד שהוא הולך לכוש, לזה כוון רש"י בקבלת ב' ה' וז"ל שהיה שלמה מכיר בחכמות את גידי הארץ איזה גיד הולך לכוש ונטע בו פלפלין, איזה הולך לארץ חרובין ונטע בו חרובין, שכל גידי הארצות באין לציין שמש משתיתו של עולם שנאמר מליון מכלל יופי, לכך נאמר עץ כל פרי במדרש תנחומא עכ"ל: (נב) זש"ה ואני אמרתי איך אשיתך כו' משל למלך כו', זילקוס קדושים רמו תרע"ו וכן מוצא זילקוס ירמיה רמו ר"ע, מן התנחומא ד"ה איך אשיתך משל למלך, והליון תנחומא מוסב גם על זה, וכן התנחומא הוא מהתנחומא ששפסא אות', ומן ד"ה איך אשיתך הוא מהתנחומא קדושים שלפניו: (ס) כל קלארין, תקתי קלארין, וכ"ה בנדפס אות י"ב, ובכ"י רומי ורח"ס קלארין, וזילקוס קדושים וירמיה שם קלארין, והמלה היא יומית וזושיית Cellarium καλαριου ופי' אורז: (סא) כך הקב"ה ברא אומות העולם, וכן הוא בנדפס וזילקוס

ששים המה מלכות (ש"ט ו. ח), אלו האומות, אחת היא יונתי (ש"ט ט"ו), זו כנסת ישראל, וחילק הקב"ה לאומות העולם [שדות וכרמים], שנאמר בהנחל עליון גוים (דברים לב ח), ונתן להם לישראל ארץ ישראל, (קלאדיו) [קלארין] של הקב"ה, הקרבנות ממנה, להם הפנים ממנה, הביכורים ממנה, עומר ממנה, כל המטובות שבעולם [ממנה], וכל כך למה, כדי להפריש בין בנה של מטרונא לבני הפלגשים, שנאמר ואנכי אמרתי איך אשיתך בבנים וגו', (סב) אהבה גדולה היתה בין הקב"ה לישראל, והיאך הכניסו את השנאה, אמר הקב"ה איך אשיתך, ואין הלשון הזה אלא לשון שנאה, שנאמר ואיבה אשית (נחש"ט ג טו): ד"א איך אשיתך בבנים. אמר להם הקב"ה אני הייתי מלמד עליכם סניגוריא היאך עשיתם אותי לקמרג עליכם, איך אשיתך בבנים, ואינו אלא לשון קמינור, שנאמר אם כופר יושת עליו וגו' (שמות כא ג):

[יג] כי תבאו אל הארץ. שלמה אמר זממה שדה ותקחרו (משלי לא טו). בא וראה כל מה שהרהר אברהם בלבו נתן לו הקב"ה, הרהר [על] ארץ [ישראל] ונתן לו, שנאמר אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים [לתת לך את הארץ הזאת לרשתה] (נחש"ט טו ז), אמר אברהם לפני הקב"ה, רבונו של עולם, אתה נתת לי רשות לומר לפניך במה אדע (ש"ט ט"ז), השיבו ואמר לו יודע תדע (ש"ט ט"ז), אוי לו לאדם שמוציא דבר מתוך פיו ואינו יודע היאך מוציאו, על שאמר במה אדע נתהייבו בניו להשתעבד במצרים ארבע מאות שנה, ושלמה אמר כל עמל האדם לפיהו וגו' (קבל"ט י), מהו כל עמל אדם לפיהו, כל מצות וצדקות שאדם עושה, דיו לשעה שנפשו יוצאה הימנו, לכך נאמר כל עמל אדם לפיהו. כששמע אברהם ידוע תדע הרהר בלבו ואמר שכל אומה שמשתעבדת בבני יוצאה בשלום ואינה מתחייבת, אמר לו הקב"ה גם את הגוי וגו' (נחש"ט טו יד), לכן נאמר זממה שדה ותקחרו:

[יד] ונמעתם כל עין מאכל וערלתם (את) ערלתו את פרו (ויקרא י"ג), (סג) מדבר בתינוק, שלש שנים יהיה לכם ערלים (ט), שאין יכול לא להשיח ולא לדבר, ובשנה הרביעית יהיה כל פרו [קודש] (ש"ט ט"ז), שאביו מקדישו לתורה, (סד) הילולים לה' (ט), [מהו הילולים], משעה שמהלל להקב"ה, ובשנה החמישית תאכלו את פרו (ש"ט ט"ז), (סה) משעה שהוא מתחיל לקרות בתורה, להוסיף לכם תבואתו (ט), מכאן (סו) שנו רבותינו בן חמש שנים למקרא, בן עשר למשנה, לפי שבעולם הזה אדם מו"ד לו בן, ומוליכו לבית הספר, יגע עמו ומלמדו תורה, ומתוך עונות הוא מת, ואינו שמה ממנו, אמר הקב"ה לישראל בעולם הזה על ידי שיצר הרע מצוי בכם, אתם הוטאים ובניכם מתים, אבל לעתיד לבא אני מסיר יצר הרע [הרע] מבניכם, ומולדין ושמתים, שנאמר לא יגעו צדיק ולא ילדו לבהלה כי זרע ברוכי ה' המה וצאצאיהם אתם (ישעיה ס"ג):

[טו] [כ] איש איש אשר יקלל את אביו ואת אמו וגו' (ויקרא כ ט). (סז) אמר שלמה מקלל אביו ואמו ירעך נר באשון חשך (משלי כ ט), רבותינו אמרו חם על שום שראה ערות אביו, אבל קללה לא קיללו, נתרחק הוא ותולדותיו עד סוף כל העולם, המקלל את אביו על אחת כמה וכמה, והכתוב אומר כי לא תהיה אחרית לרע (משלי כ ט), בא וראה כבוד אב ואם כמה היא חביבה לפני הקב"ה, שאין הקב"ה מקפח שכרו בין צדיק ובין רשע, מנין מעשו הרשע, על ידי שכיבד את אביו, נתן לו הקב"ה את כל הכבוד הזה, (סח) ר' אלעזר אומר שלש דמעות הזיל עשו הרשע,

הערות ותקונים

ובילקום קדושים ובכ"י רומי ורח"ס זבילקום ירמיה הגי' כך הרבה אומות העולם יש להקב"ה בעולם: (סב) אהבה גדולה היתה עד אמר הקב"ה איך אשיתך הוסיף המדעים ממנומה: (סג) מדבר בתינוק, מוצא זילקום קדושים רמז תרס"ו בשם התנחומא: (סד) הילולים לה' מהו הילולים, מכאן חסרו חיוב דפוס בכ"י רח"ס, ומתחיל בלחנע פ' אמור אות פ' ומתחיל משעש גזל הכי מסתפילא, והוא נמאמר של אלכסנדרוס מלך מוקדון אזל לגביא מלכא קיא: (סה) משעה שהוא מתחיל לקרוא בתורה, נגדפס נעשות שבוט מתחייב לקרוא בתורה, אבל בכ"י חמישי מאקספארד כתוב ג"כ מתחיל לקרוא: (סו) שנו רבותינו בן חמש שנה למקרא, אבות פ"ה: (סז) אמר שלמה, מוצא זילקום משלי רמז תתק"ט בשם התנחומא, ומכאן עד סוף קדושים חסר בכ"י רומי: (סח) ר' אלעזר אומר שלש דמעות הזיל עשו הרשע, אית

[אחת] מעינו של ימין, ואחת מעינו של שמאל, והשלישית נקשרה בעינו ולא ירדה, אימתי בשעה שבירך יצחק את יעקב, שנאמר וישא עשו את קולו ויבך (נלאים כו' לת), (ט) ומה אם רשע זה על שכיבד את אביו פרע לו הקב"ה, (ע) מכבד אבותיו על אחת כמה וכמה. אמר מי הקדימני ואשלם וגו' (ויקרא כג), אמר הקב"ה (עא) מי הוא זה שהקדים כיבוד לאביו ולא נתתי לו בנים, וכן באיוב הוא אומר מי יתן אלוה דבר וגו' (ש"י ס), ויגד לך תעלומות חכמה וגו' (ש"ס ו), החקר אלוה תמצא וגו' (ש"ס ט), (עב) למה איוב דומה, (עג) למי שנתון בקולר, ואמר אני יודע מה שבתוך פלטין של מלך, אמרו לו התר עצמך מן הקולר ונדע שאמת אתה אומר, אף כך איוב היה לבוש שבעה מיני שחין, והיה צריך לצדקה, שנאמר חנוני חנוני אתם רעי כי יד אלוה נגעה בי (ש"ס י"ב), והוא אומר הנעתי לסוף מעשיו של הקב"ה, שנאמר אדעה (מה) מלים יענני [ואבינה מה יאמר לי] (ש"ס ע"ב), אמרו לו חבריו החקר אלוה תמצא וגו' (ש"י ז), הן (יחרם) [יהרום] ולא יבנה וגו' (ש"י י"ד), מי משהרם סדום ועמורה והפכה מי בנאה, אין בריה יכולה לעמוד על מעשיו, שנאמר ראה את מעשה האלהים כי מי יוכל לתקן את אשר עותו (קולת י"ג), אמר הקב"ה בעולם הזה בשביל יצר הרע בני אדם לוקין, אבל (עד) לעולם הבא אני מסיר יצר הרע מכם, שנאמר והסירותי את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר ואת רוהי אתן בקרבכם וגו' (ויקרא לו ט כו) :

חסלת פרשת קדושים

פרשת אמור

[א] ויאמר ה' אל משה אמר אל הכהנים בני אהרן וגו' (ויקרא כא ה). (א) זש"ה אמרות ה' אמרות טהורות וגו' (תהלים י"ז), (ב) כל מה שהקב"ה מזהיר את ישראל בשביל קדושתן וטהרתן, אמרות ה' אמרות טהורות, אמור אל הכהנים ואמרת אליהם, הרי [אמירה] שתי פעמים, למה הדבר דומה למבנה שהיה נכנס ויוצא לפני המלך, אמר המלך גזורני ע"ך שלא תראה מת כל ימך, מפני שאתה נכנס ורואה את פני, שלא תמטא פלטרין שלי, כך הקב"ה נזר על הכהנים הנכנסים לבית המקדש שלא יטמאו למת, לפיכך הוא אומר לנפש לא יטמא בעמיו (ויקרא ט) :

[ב] ד"א אמור אל הכהנים. (ג) זש"ה יום ליום יביע אומר וגו' (תהלים י"ג), אין אומר ואין דברים (ש"ס ז), (ד) אתה מוציא בימות הסתיו היום מלוא את הלילה, ובימי הקיץ הלילה מלוא את היום, אין בריה שומע ביניהם, (ה) שנאמר אין אומר ואין דברים [בלי נשמע קולם], אבל למטה בני אדם מלוין זה לזה, וכמה מריבות הן עושין, שנאמר אין אומר ואין דברים וגו' [בכל הארץ יצא קום ובקצה תבל מליהם] (ש"ס ט)

הערות ותקונים

אות כ"ד והוצא זילקום תולדות רמז קס"ו בשם התנחומא, וע"ש : (ט) ומה אם רשע זה, לפני זה נמלא האספה בנדפס אות פ', ב"א וראה כמה שלום נתן לו הקב"ה שנאמר האכלתם להם דמעה ותשקמו בלמעו שלום (תהלים פ ו) שלם אין כתיב אלא שלום שלם היו ג' שלימות" : (ע) מכבד אבותיו, בנדפס נוסף ועשה מלות אחרות : (עא) מי זה שהקדים כבוד לאביו. בנדפס בשמות שהקיס כבוד וז"ל שהקדים, וכן הוא לנכון בכ"י חמישי של אקספארד : (עב) למה איוב דומה, מוצא זילקום איוב רמז תתק"ו בשם התנחומא : (עג) למי שנתון בקולר, המלה רומית Collare, ופי' סגור הכתון בצוואר השנאים : (עד) לשלם הבא, בנדפס הגירסא לעתיד :

(א) זש"ה אמרות ה', כל מה שהקב"ה מזהיר את ישראל, מוצא זילקום אמור רמז תרכ"ו בשם התנחומא וגם זילקום תהלים רמז תרכ"ג ג"כ בשם התנחומא, ומכאן נמלא ג"כ בכ"י רומי (עיין לעיל קדושים הערה ס"ז), ובכ"י רח"ס חסר ג"כ איזה דפים, עיין לעיל קדושים הערה ס"ד : (ב) כל מה, בנדפס י"ח למחוק מלת "עליו" וכן "ד"א" במאמר שלאחריו הרי אמירה ג' פעמים : (ג) ד"א אמור, זש"ה יום ליום יביע אומר, מכאן עד מה כתיב למעלה מן הענין חסר בנדפס : (ד) אתה מוצא בימות הסתיו היום מלוא את הלילה, עיין מדרש שו"ס מומור י"ח בפסוק יום ליום יביע אומר, ארבע תקופות בשנה כו', ומוצא זילקום תהלים רמז תרע"ב, ועיין בוי"ב פכ"י אות ד' המתחיל זש"ה יום ליום יביע אומר וע"ש : (ה) שנאמר אין אומר ואין דברים, הוספתי סיפא דקרא בכל הארץ יצא קום ובקצה תבל מליהם, ועיין בוי"ב שם הוספת דברים, והכוונה אצל בכל הארץ יצא קום ובקצה תבל מליהם של מעות ויחומים, ובכ"י רומי הגי' ד"א אין אומר

העליונים אינם צריכין לא אמירה ולא דיבור, אבל התחתונים צריכין אמירה ודיבור ואמרות, אמור ואמרת אולי יעמדון, שנאמר אמור אל הכהנים [ואמרת אליהם]:

[ג] אמור אל הכהנים. מה כתיב למעלה מן הענין, ואיש או אשה כי יהיה בהם אוב או ידעוני וגו' (ויקרא כ כז), וש"ה וכי יאמרו אליכם דרשו אל האובות ואל הידעונים (ישעי' ח יט), אמר הקב"ה לישראל אם יאמרו אליכם דרשו אל האובות, והניחו אלהים שבשמים (ו) אמרו להם הלא עם [אל] אלהיו ידרוש (עס), כשם שאמר אליהו לאחזיהו המבלי אין אלהים בישראל וגו' (מ"ב א ג), (ז) למה לנו להניח לחי העולמים, (ח) וה' אלהים אמת (הוא אלהים חיים ומלך עולם) (ימימי י), וכתיב ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים (דברים ז ד), לפיכך נדרוש באלהים חיים, אבל [אלוה] אומות העולם כתיב, כמותם יהיו עושיהם (תהלים קטו ח), מה כתיב אחריו לתורה ולתעודה [אם לא יאמרו כדבר הזה אשר אין לו שחר] (ישעי' ח ט), (מ) ר' יוחנן ור' לקיש, ר' יוחנן אמר אמר הקב"ה אם לא יאמרו כדבר הזה לאומות העולם אשר אין להם שחר, (י) [ור'] לקיש אמר אשר אין לו שחר [האובות והידעונים על עצמם אינן מעלים את השחר, שהם נתונים באופל, וכל שכן על אומות העולם, ואם תאמר ממי נדרוש, הרי הוא אומר, ובאת אל הכהנים הלויים ואל השופט וגו' על פי התורה אשר יורוך (דברים יז ט יא):

[ד] ואיש או אשה כי יהיה בהם אוב או ידעוני (ויקרא כ כז), מה כתיב אחריו, אמור אל הכהנים, מה ענין זה אצל זה, אלא צפה הקב"ה שעתיד שאל למלך על ישראל, ולהרוג את הכהנים, ולדרוש באוב וידעונים, שנאמר ויאמר שאל (אם עבדיו) [לעבדיו] בקשו לי (אשה) [אשת] בעלת אוב (ש"א כח ז). (יא) אמר ריש לקיש למה שאל דומה, למלך שנכנס למדינה ואמר כל התרנגולין שבמדינה זו ישחמו בלילה, בקש לצאת לדרך, (יב) אמר אין כאן תרנגול שיקרא, אמרו לו לא צוית אתה לשוחטן, אף כאן שאל הסיר את האובות ואת הידעונים (שס טג ג), ואמר בקשו לי (אשה) [אשת] בעלת אוב. ויתחפש שאל (שס ח), מהו ויתחפש, (יג) שנעשה הפשי מן המלכות. (יד) וילך הוא ושני אנשים עמו (שס), מי היו, אבנר ועמשי, (טו) לימדה תורה דרך

הערות ותקונים

אומר והין דברים העליונים אין צריכין כו': (ו) אמרו להם הלא עם אל אלהיו ידרוש כשם שאמר אליהו, מוצא צילקוס ישעי' רמז רפ"א בשם התנחומא: (ז) למה לנו להניח לחי העולמים, ככ"י רומי הגי' הלא עם אל אלהיו ידרוש אלא מה אהם אומרים נניח את החי ונלך אלל המת שנאמר צעד החיים אל המתים וה' אלהים אמת הוא אלהים חיים הוא שאמר לנו ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים וגו' ונלך אלל המתים, שנאמר ויאכלו מנצחי מתים: (ח) וה' אלהים אמת, צו"ר פ"ו אות ו' וירושלמי סנהדרין פ"א איתא וה' אלהים אמת נטו אמת אמר ר' אבין שהוא אלהים חיים ומלך עולם, אלל אלהי ומלך עולם שחומר פה להם ולא ידברו עינים להם ולא יראו אזנים להם ולא ישמעו (תהלים קמו ה ו) מתים הן ואנן מניחים חי העולמים ומשתחווים למתים לתורה ולתעודה התורה מעידה בנו אם לא יאמרו כדבר הזה אשר אין לו שחר, ואח"כ מוצא מאמר ר"י ורשב"ל כמו שהוא ג"כ בתנחומא לפנינו: (מ) ר' יוחנן וריש לקיש, וי"ל שס ר' יוחנן ור' שמעון בן לקיש: (י) וריש לקיש אומר, הוספתי, ועיין צו"ר ובנדפס. והכוונה ר' יוחנן דרש אין לו שחר להקב"ה על ישראל וריש לקיש דרש אשר אין לו שחר על האובות והידעונים: (יא) אמר ריש לקיש למה שאל דומה, מוצא צילקוס שמואל רמז קל"ט בשם התנחומא, וגם הילקוס הביא הכתוב בסעודה ויאמר שאל אל עבדיו בקשו לי אשה בעלת אוב וצ"ל לעבדיו גם צ"ל אשת כמו שתקנתי בפנים. וצילקוס שם אמר ר' שמעון בן לוי צ"ל אמר ר' שמעון בן לקיש, והיה כתוב צ"ל אמר רש"ל והמדפיסום הצינו אמר ר' שמעון בן לוי, וכן נשנה המאמר צו"ר פ"ו אות ז', ושם הגירסא אמר ריש לקיש כמו בתנחומא, וכן נשנה במדרש שמואל פכ"ד ושם חסר שם האומר: (יב) אמר אין כאן תרנגול שיקרא, לידע כמה שעות בלילה: (יג) שנעשה חפשי, דרש ויתחפש כאלו הוא בשי"ן ימינית: (יד) וילך הוא, לפני זה נמצא במדרש וי"ר ובמדרש שמואל וילבש בגדים אחרים מאנין פניקא [באגדת שמואל פניקא] והמוספי' בערך פנן ב' הביא את המאמר ממדרש שמואל וכתב פ"י בלשון רומי paganus פרו' ואיש כפר, וזוהו הראה כי המדרש וי"ר מלאחר להתנחומא, כי זה נוסף צו"ר ואח"כ באגדת שמואל: (טו) למדה תורה דרך ארץ, צו"ר אמ' ר' איבו ובאגדת שמואל אמר ר' אבהו ושם הגי' למדתך תורה דרך ארץ שלא יהא אדם יולא לדרך בפתוח פתוח משנים, שאם יא סופו נשך עבד לעבדו ללמור ר' איבו שני בני אדם כו'. וש"ל סוף פ"ל אמר ר' אבהו שני אנשים נהגו בערך ארץ אברהם ושאלו, אברהם ויקח את שני עבדיו, וכו'. שאלו ויקח הוא שני אנשים עמו, וצילקוס וירא רמז ל"ו הביא זה בשם צ"ל ובסעודה הביא שם ושני אנשים אתו במקום עמו, ובנדפס הגי' ג"כ

ארץ שלא יצא אדם לדרך (בלילה) לבדו, וכן עשה אברהם אבינו, (פז) ויקח את שני נעריו (עמו) [אתו] [ואת יצחק בנו] (נחשית כג ג), (פז*) וכן וילך הוא ושני נעריו (אתו) [עמו] (ש"א כה ט), ויבואו אל האשה לילה (ס), (יז) וכי לילה היה, אלא אותה שעשה היתה להם אפילה כלילה, ויאמר קסמי נא לי באוב וגו' (ס), ותאמר האשה (אל שאול) [אליו] הנה אתה ידעת [את] אשר עשה שאול אשר הכרית את האובות ואת (הידעונים) [הידעוני] (סס סס ט), מיד וישבע לה שאול בה' לאמר [חי ה'] אם יקרך עון בדבר הזה (סס סס), (יח) אמר ריש לקיש (יט) למה שאול דומה, לאשה שהיתה נתונה אצל אהובה, (כ) וגשבעת בחיי בעלה, ותאמר האשה את מי אעלה לך (סס סס יח), מאומרי מי כמוכה (שמות טו יח), או מאומרי מי ה' (סס סס ט), (כא) אמר לה את שמואל העלי לי (ש"א סס), עשתה מה שעשתה והעלתה, ותרא האשה את שמואל ותועק (קול) [בקול] גדול ותאמר למה רמייתני ואתה שאול (סס סס יג), מהיכן ידעה, אמרו רבותינו, לא כשם שעולה למלך עולה להדיוט, לכורך פניו למעלה ורגליו למטה, כדרך כל האדם, ולהדיוט רגליו למעלה ופניו למטה, ויאמר לה המלך [אל תיראי כי] מה ראית ותאמר האשה אל שאול אלהים ראיתי עולים מן הארץ (סס סס יג), (כב) עולים תרי, (כג) ומי היו משה ושמואל, כששמע שאול בן נתנירא שקרא אחד ועמדו שנים, ויאמר לה מה (תוארו) [תארו] ותאמר איש זקן עולה הוא עומה (סס סס יג), וישארה דברים אמרו במעלה את האוב, המעלה אותו וראוה ואינו שומע את קולו, השואלו שומע את קולו ואינו רואהו, העומדין שם לא רואין אותו ולא שומעין את קולו, איש זקן עולה הוא עומה מעיל, ולהלן הוא אומר ומעיל קמן תעשה לו אמו (ש"א ג יג), תנא המעיל בו גדל, בו נקבר, בו עלה, (כד) תני בשם ר' נתן כמות שיוורד עם אדם לקבורה בו עתיד לעלות בתחית המתים, שנאמר תתהפך כחומר חותם ויתניצבו כמין לבוש (איוב לה יד), וידע שאול כי שמואל הוא ויקד אפים ארצה וישתחו, ויאמר שמואל אל שאול למה הרגתני להעלות אותי (ש"א כה יד טו), (כה) לא היה לך להרגני בוראך (כו) אלא בי שעשית אותי ע"ז, (כו) לא כך שנינו כשם שנפרעין מן העובד כך נפרעין מן הנעבד, (כח) ויש אומרים למה הרגתני שאמר לו הייתי מרגיז שמא יום

הערות ותקונים

אמר ר' איבו שני בני אדם נהגו לך ארץ אברהם ושאלו: (פז) ויקח את שני נעריו עמו, תקנתו אהו, ונס בוי"ר וזילקוט שמואל הביא בטעות עמו, ובו"ר שם סוף ומי היה שמעאל ואליעזר: (פז*) נדפס הגי' וכו', וילך הוא ושני אנשים עמו" כמש"כ גבי שאול, והג"ש שלפניו י"ל דכוון התנחומא לקרוא דכתיב גבי בלעם וי"ל וכן ושני נעריו עמו (במדבר כג כב), ועי' רש"י שם וצנף יוסף על התנחומא הנדפס אמור אות ב: (יז) וכי לילה היה, עיין נחדושי הרד"ל: (יח) אמר ריש לקיש, וכן הוא בוי"ר ובנדפס ובמדרש שמואל אמר ר' שמעון בן לקיש, וזילקוט שמואל גם כן, בטעות אמר ר' שמעון בן לוי, עיין לעיל הערה י"א: (יט) למה שאול דומה, בוי"ר משל לאשה, ובנדפס משל לנאי שאול דומה, וי"ל כמו לפניו, וכן מובא זילקוט: (כ) וגשבעת בחיי בעלה, בוי"ר סיים כך שאול שאל כצבוב וידעו ויאמר חי ה' אם יקרך עון בדבר הזה: (כא) אמר לה את שמואל העלי לי, נדפס ובאגדת שמואל נוסף רבן של הנביאים: (כב) עולים תרי, כן יש לתקן נדפס במקום אלהים תרי, (כג) ומי היו משה ושמואל, בוי"ר ובאגדת שמואל שם איתא ויש אומרים לדיקום עלו עמו בצאות שמי, ובכ"ז חמישי של אקספליד נוסף וכן איתא שם אלהים תרי ומי היה שמואל ומשה, כשעשה שעלה שמואל זיקב"ז ממשע שיעלה עמו שסיה מתיירא עיזס הדין, אמר למשה בל והעד לי שקיימתי כל מה שכתוב בתורתך ועלה עמי וזקב"ז רחמים על ישראל שנאמר אם יעמדו משה ושמואל לפני יעמדו כששמע שאול כך מתיירא שאמר לה להעלות אחד ועלו שנים: (כד) תני בשם ר' נתן, מן המאמר הזה ליתא בוי"ר, ובאגדת שמואל, וכן מובא זה בירושלמי כלאים פ"ט ה"ד (דף לט ע"ג) תני בשם ר' נתן כמות היורדת עם האדם לשאול היא צאה עמו מה עממא תתהפך כחומר חותם ויתניצבו כמו בלעם: (כה) לא היה לך להרגני, וי"ר שם ובאגדת שמואל שם: (כו) אלא בי שעשית אותי ע"ז, בוי"ר אלא עשיתני ע"ז, ופי' לא די שהרגת את בוראך לצד כמה ששאלת בצבוב אלא הרגת ע"ז ג"כ, שעשיתני ע"ז. וזילקוט במקום צי הביא כי: (כו) לא היה לך שנינו, נשתה גם בצ"ר פ"ז: (כז) ויש אומרים למה הרגתני שאמר לו הייתי מרגיז שמא יום אהיה ויהיה שמואל סבור שהוא יום הדין ונתירא והעלה למשה עמו כו'. ובכ"ז רומי הגי' נשתתית ויאמר שמואל אל שאול למה הרגתני להעלות אותי, השמדתני אין כתיב כאן, אלא למה הרגתני להעלות אותי, אמר ר' הניחא מיכן אתה למד שאפילו הדיקום מתייראים מיום הדין כענין שהוא אומר שמעתי ותרגזו צעתי, א"ל שמואל למה הרגתני הייתי סבור שמא יום הדין והרגתני למה הרגתני ולא די שהרגתני אלא להעלות אותי אתי כתיב שהעשית

הדין הוא והיתי מתיירא, והרי דברים קל וחומר, ומה שמואל [רבנן] של כל הנביאים היה מתיירא מיום הדין, שאר בני אדם על אחת כמה וכמה. (כט) ויאמר שאול (אל שמואל) צר לי מאוד וגו' [ולא ענני עוד גם ביד הנביאים גם בחלומות] (ש"א כח טו), למה (ל) לא אמר לו באורים ובתומים, (לא) אמר ר' יצחק לב יודע מרת נפשו (משני י"ד), (צב) על שהרג נוב עיר הכהנים, ויעש ה' לך כאשר דבר בידי, ויקרע ה' את הממלכה מידיך ויתנה לרעך לדוד (ש"א ע"י), (צג) א"ל [כד הוית גבן אמרת לי ויתנה לרעך הטוב ממך, וכדו אמרת לרעך לדוד, א"ש] כד הוינא גביכון הוינא בעלמא דשקר, והוינא אמרין לך מלין דשקר דדהילת מינך דלמא תקמלינני, ברם אנא כען בעלמא דקשוט, לא תשמע מני אלא מלין דקשוט, ולא על חנם עשה לך את הדבר הזה, כאשר לא שמעת בקול ה' ולא עשית חרון אפו בעמלק [וגו'], ויתן ה' גם את ישראל עמך ביד פלשתים ומחר אתה ובניך עמי (ש"א ע"י ט), (לד) עמי במחיצתי, כששמע כך וימהר שאול ויפל מלא קומתו ארצה ויירא מאד מדברי שמואל (ש"א ע"י כ), אמרו לו אבנר ועמשא מה אמר לך שמואל, אמר להם אמר לי למחר את נחית לקרבא ונצח, ובגך מתמנין רברבן. אמר ריש לקיש באותה שעה קרא הקב"ה למלאכי השרת, אמר להם בואו וראו בריה שבראתי בעולמי, (לה) בנוהג שבעולם אדם הולך לבית המשתה, אינו מוליך בניו עמו, מפני מראית העין, וזה שיורד למלחמה ויודע שהוא נהרג נוטל בניו עמו, ושמה על מדת הדין שפוגעת בו. (לו) אמר ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי מלמד שהראהו הקב"ה למשה, דור דור ודרשיו, דור דור ושופטיו, דור דור ומלכיו, והראהו שאול ואת בניו נופלים בחרב, אמר לפניו רבונו של עולם מלך ראשון שיעמוד על בניך ידקר בחרב, א"ל, משה ולי אתה אומר, (לז) אמור אל הכהנים שהרג שמקטרגין אותו. (לח) תנו רבנן על חמש חמאות נהרג אותו צדיק, (לט) שנאמר וימת שאול במעלו אשר מעל בה' (דב"א י"ג), על שהרג נוב עיר הכהנים, ועל שחמל על אגג, ועל שלא שמע לשמואל, שנאמר שבעת ימים תוחל וגו' (ש"א י"ח), והוא לא עשה כן, אלא

הערות ותקונים

אחי את נפשו של משה, ויאמר שאול נר לי מאלד ופלשתים נלחמים צי ואלהים סר מעלי ולא ענני עוד גם ציד הנביאים גם בחלומות וגו' מה אמר לו שמואל עכשיו למה תשאלי ויהי ערך, תחלת דברך שהרבה את כחתי ויהי ערך שהרבה הוהם שכתבי צהם וערכו בני הארץ הכהנים ויתן ה' גם את ישראל עמך ציד פלשתים ומחר את ובניך עמי, א"ל אם הלך למלחמה לא תבדה ולא תהרג אתי מפיים עליך לעמוד לצד, ומהר אתה ובניך עמי וימהר שאול ויפול מלוא קומתו ארצה ויירא מאד מדברי שמואל וגם כח לא היה בו, לא חכל כל היום וכל הלילה, כיון שעמדה נפשו של משה התחילה אומרת רבון כל העולמים המלך שהעמדת על בניך את הורגו ציד פלשתים, א"ל הקב"ה משה חלילה לאל מרשע ושדי מעול, אלא כי פועל אדם ישלם לו וגו', ולא תאמר אלא ראה מה הכתבתי בתורתך ואלו אתה כי יהיה צהם אוב או דעונו מות וימתו וגו' אמר לכהנים שהרג שהיו מקטרגין אותו ע"כ. ואח"כ מתחיל ד"ל אמור אל הכהנים אמר ר' יוחאי כל מקום שהוא אומר אמור ואמרת נריך להידרש. (הוא אות ד'): (בט) ויאמר שאול נר לי מאלד, לפני המאמר הזה אחר הסיום על אחת כמה וכמה נמצא בנדפס הוספה רבי כי הוה מטי להאי קרא כפי בו'. וזה ליתא גם צילקוט שמואל שם רמז ק"ש צהם התנחומא, וזה נוסף מו"ר פכ"ו אות ז' קה"ר פ"ב פסוק כי את כל מעשה ויחכה רבה פ"ג אות' פסוק יתן צפר פיהו, ירושלמי פ"ב דתנינה ה"א, ועיין תנינה דף ד': (ל) למה לא אמר לו צאורים ותומים, שהרי גם צהם שאל כדכתבי וישאל שאול בה' ולא ענהו ה' גם בחלומות גם צאורים גם צנביאים (ש"א כח): (לא) אמר ר' יצחק, וכן הוא בנדפס. ובז"ר ובאגדת שמואל שם הגי' אמר ר' יצחק צר חייא: (לב) על שהרג נוב עיר הכהנים, ולכן לא הוכרס שכתביים ממנו, שלא יאמר לו אתה גרמת לעמך שהכית הכהנים, וכן מפורש בז"ר שם ובאגדת שמואל: (לג) א"ל כד הוית גבן, הוספתי, וכן הוא לנכון בנדפס, ועיין בז"ר שם ובאגדת שמואל: (לד) עמי במחיצתי, עיין ברכות דף י"ב, ובז"ר הגי' א"ל ואין מיערק אמר ח"ן ערקת את משתובי פי' בתמייה את תנאל, אם אתה מקבל עליך מלת הדין מחר את ובניך עמי מאי עמי אמר ר' יוחנן עמי במחיצתי. ובאגדת שמואל הגי' בטעות ח"ן ערקת משתובה, פי' שם המפרש תוכל לגוס אם זכית לך, ובאמת ז"ל משתובה צב"ת: (לה) צוהג שבשולם, וי"ר שם ומדרש פ"ט ממוזר ז': (לו) אמר ר' יהושע דסכנין מלמד שהראה הקב"ה, עיין סנהדרין ל"ה ע"ז ה' שמ"ר פ"מ מכילתא סוף בשלח ספרי סוף ברכה תד"א פ"ו וי"ר פכ"ו שם ובאגדת שמואל שם: (לז) אמור אל הכהנים שהרג שמקטרגין אותו, וכן מוצא צילקוט שמואל צהם התנחומא, ובנדפס הגי' אמור אל הכהנים שהרג שמקטרגין על שאול על שהרג נוב עיר הכהנים וזה שנאמר ויאמר ה' אל משה אמור אל הכהנים: (לח) תנו רבנן, מוצא בז"ר שם ובאגדת שמואל שם ובש"ס שם ממוזר ז': (לט) שנאמר וימת שאול, לשון הכתוב צדה"ו הוא כך וימת שאול במעלו

ואתאפק ואעלה העולה (שא יגי), וגם אשר שאל באוב, ושנאמר וגם לשאל באוב לדרוש, (דפ"א יג) ולא דרש בה' וימיתהו (שס סס יד):

[ה] ויאמר ה' אל משה אמור אל הכהנים. (מ) אמר ר' יוחנן כל מקום שהוא אומר אמור ואמרת צריך להדרש, ויאמר המלך אחשוורוש ויאמר לאסתר המלכה (אסתר ו), ויאמר ויאמר למה, אמר לה אם הוא זה מוטב, (מא) ואם לאו אמרו שהוא הוא, (מב) ר' אבין אמר (מג) עד שלא הכיר בה שהיא יהודית היה מספר עמה על ידי מתורגמן, משהכיר בה התחיל לספר עמה בעצמו, כיוצא בו ויגש איש האלהים ויאמר אל (אחאב) מלך ישראל ויאמר כה אמר ה' (מ"א כ כח), ויאמר ויאמר למה, (מד) אמר לו כשיפול בן הדרד בידך לא תחמול עליו, אמירה שניה אמר לו, הוי יודע כמה מצודות וחרמים פרשתי לו עד שבא לידך, ועכשיו אם הפקד יפקד (והיה) [והיתה] נפשך תחת נפשו ועמך תחת עמו (שס סס מז), [כיוצא בן] ויאמר אל האיש לבוש הכדים ויאמר בא אל בינות גלגל (יחזקאל יג), אמר אל המלאך, והמלאך אמר לכרוב, אמר לו גור עלי הקב"ה ואני אין לי רשות להכנס תוך מחיצתך, אלא עשה עמי צדקה ותן לי שני נחלים, מיד וישא ויתן אל חפני לבוש הכדים (שס סס יו), ר' פנחס אמר (מה) הפשירן ונתנן לו, (מו) אמר ר' יהושע דסבנין בשם ר' לוי שני נחלים היו עמומות בידו של גבריאל (מו) שתי שנים ומחצה, סבור שישראל עושין תשובה, כיון שלא עשו בקש לזורקן ולקעקע ביצתן, אמר לו הקב"ה גבריאל אל תעשה יש בהן בני אדם שעושין תשובה וצדקה אלו עם אלו, שנאמר וירא לברובים תבנית יד אדם (שס סס ט), לפיכך ויאמר ויאמר, ואף כאן אמור אל הכהנים ואמרת, (מח) אמירה ראשונה למת כיצוה שיטמא, והשניה לאחרים לא יטמא:

[ו] ויאמר ה' אל משה אמור אל הכהנים. (מט) מה כתיב אחרי הענין הזה, והכהן הגדול מאחיו (ויקרא כא י), (ג) למה נקרא שמו גדול (נא) שהוא גדול בחמשה

הערות ותקונים

במעלו אשר מעל בה' על דבר ה' אשר לא שמר וגם לשאל באוב לדרוש ולא דרש בה' וימיתהו וגו'. ודרש במעלו על שהרג טב עיר הכהנים, אשר מעל בה' אשר חמל על אנג כי אין הכסף שלם ואין השם שלם עד שימחה וזכר של עמלק, על דבר ה' אשר לא שמר שלא שמע לשמואל, וגם לשאל באוב לדרוש שאל באוב, ולא דרש בה' היינו מה שאמר לכהן אסוף ידך ולא המתין עד שידרוש באוב"ס, והוא מדברי היסוד, ועיין בספר מדרש תנאים להר"ז ז"ל דף לח ע"ג בליקוט מה שהאר"י צוה ושב"א גם כשם הגאון מוילנא ז"ל: (ב) אמר ר' יוחנן, מובא בליקוט אמור רמז תרכ"ז בשם התנחומא וכן מובא בליקוט ומלכים רמז רכ"ו ג"כ בשם התנחומא, ובמלכים שם הג"י כל מקום שהוא אומר ויאמר ויאמר, וכן נשנה בו"ר פכ"ו אות ח', ובאגדת שמואל שם, ובו"ר חסר שם האומר, ובאגדת איכה פרשה א' בפקוק ממרוס שלא אש וכן באגדת שמואל הגירסא אמר ר' יוחנן בשם ר' שמעון בן יוחאי, ועיין גם מגילה דף עו ע"א: (מא) ואם לאו אמרו שהוא הוא, בכ"י חמישי של אקספארד הג"י אמרו לי מי הוא: (מב) ר' אבין אומר, וכ"ה בליקוט, ובגדפס חסר שם התנחומא ונדרס שם ר"ב עד שלא הכיר, ובו"ר ר' אומר ז"ל ר' אבין אומר, וגם לפני בעל המסדר מתנחומא הגדפס היה כתוב „ר"א". והביא ד"א ובמדרש איכה רבתי שם הג"י אמר רב בשם ר"א, ובגמרא בבלי מגילה ס"ו ע"א אמר ר' אבהו: (מג) עד שלא הכיר בה שהיא יהודית היה מספר ע"ה מתורגמן, וכן הוא בו"ר, ובבבלי ובמדרש שמואל שם הלשון משושב ע"ה כי מתחלה היה מדבר עמה ע"ה מתורגמן: (מד) אמר לו כשיפול בן הדרד בידך, נשנה בירושלמי סנהדרין פ"ד ה"ז (דף ל ע"ג), ובו"ר ובאיכה רבתי שם: (מה) הפשירן ונתנן לו, עיין יומא דף עו ע"א: (מו) אמר ר' יהושע דסבנין, וכן הוא בו"ר ובאגדת שמואל ובמדרש איכה שם בליקוט, ובגדפס בשמות ר' שמעון דסבנין: (מז) שתי שנים ומחצה, בליקוט אמור ומלכים שם רמז ר"כ וגם בגדפס חסרי המלות שתי שנים ומחצה, גם בשמות שם עומדות בידו במקום עמומות בידו, אולם בו"ר ובאיכה רבה ובאגדת שמואל שם הג"י שם שנים, ועיין במ"ב ובפ"י מהר"ז שם: (מח) אמירה ראשונה למת מלוא כו'. וכן הוא בגדפס ובו"ר ובליקוט, אולם במדרש שמואל ובמדרש איכה הג"י בשיפך, אמירה ראשונה לנפש לא יטמא בעמיו, ובאמירה השניה אמר לו אם בא מת מלוא לידך העמא לו, ובאיכה רבתי ובאגדת שמואל סיים אחר מאמר זה לפי שבעולם כזה אחס מממאין במת מלוא אבל לעתיד לבא אין אחס מממאין כל עיקר למת שאין מיתה לעתיד לבא הה"ד בלע המות לנחם (ישעיה כה ט). וזה ליתא גם בו"ר וכן ליתא גם בכ"י רומי, וראיתי בגדפס סוף אות ג' ג"כ ההוספה ההיא, וזה נוסף מן המדפיס דפוס מאנטובה, וליתא בגדפס קאפאטאניא דפוס וויניציאה גם אינה בכ"י חמישי מאקספארד: (מט) מה כתיב אחר הענין, לפעמים דורש מה כתיב למעלה מן הענין, ובכ"י דורש מה כתיב אחר הענין: (נא) למה נקרא שמו כהן גדול, מובא בליקוט אמור רמז תרל"א בשם התנחומא, וכן נשנה בו"ר פכ"ו אות ט': (נב) שהוא גדול

דברים, (גב) בנוי בכח בעושר בחכמה ובשנים, בנוי שהוא נאה מאחיו, בכח שהיה נבחר בכח, (גג) בא וראה אהרן כשהניף את הלויים עשרים ושנים אלף ביום אחד, כיצד היה מניף, מוליך ומביא מעלה ומוריד, הוי שהיה גדול בכח, ובעושר שאם לא היה עשיר, אחיו הכהנים מעשרין אותו. (גד) מעשה בפנחס הסתת שמינזוהו כהן גדול, ויצאו אחיו הכהנים וראו אותו חוצב אבנים, ולא הניחוהו, ומלאו את המחצב לפניו דיגרי זהב, [ומנין] שאם אין לו, אחיו הכהנים מגדלין אותו, שנאמר והכהן הגדול מאחיו, ולא כהן גדול בלבד, אלא מלך כיוצא בו, וכן אתה מוצא בדוד, כשהלך להלחם עם גלית הפלשתי, אמר לו שאול, לא תוכל ללכת אל הפלשתי וגו' (ש"א י"ג), א"ל דוד, רועה היה עבדך [לאביו] בצאן וגו' (ש"ש ע"ג), ויצאתי אחריו והכיתיו וגו' (ש"ש ע"ג), גם את הארי גם את הדוב וגו' (ש"ש ע"ג), א"ל שאול וכו' אמר לך שאתה יכול להרוג אותו, השיבו דוד (נה) וכו' קניגיו למדני אבא, ה' אשר הצילני מיד הארי וגו' (ש"ש ע"ג), (נו) מיד וילבש שאול את דוד מדיו וגו' (ש"ש ע"ג), וכתוב בשאול משכמו ומעלה גבוה מכל העם (ש"ש ע"ג), כיון שהלבישו (נז) וראה שהם עשויים לו, מיד הכניס לו עין צרה, כשראה דוד שהלכין פני שאול, א"ל לא אוכל [צצאת] [ללכת] באלה כי לא נסיתי (ש"ש י"ט), הא למדת שאפילו יהא אדם קצר ויתמנה מלך נעשה ארוך, למה שבשעה שהיה נמשח בשמן המשחה היה משובח יותר מאחיו, אמר דוד בשמן המשחה שנמשחתי בו אני שמח שאיני זו מכבודי לעולם, שנאמר לכן שמח לבי ויגל כבודי אף בשרי ישכן לבטח (תהלים ע"ט) :

[ז] ישר או כשב או עז כי יולד וגו' (ויקרא כ"ז). זש"ה צדקתך כהררי אל משפטין תהום רבה (תהלים לו), אלו הצדיקים שנמשלו בהרים, שנאמר שמעו הרים את ריב ה' וגו' (מ"ה ג). ומשפטין תהום רבה, אלו הן הרשעים, (נח) שנאמר ונער פרעה וחילו בים סוף (תהלים ק"ט): [ד"א] צדקתך כהררי אל. אלו הצדיקים, מה הרים הללו מעלים עשבים, כך הצדיקים יש להם מעשים טובים. משפטין תהום רבה, אלו הרשעים, מה התהום אינו מעלה עשבים, אף הרשעים אין להם מעשים טובים]: (ס) ד"א צדקתך כהררי אל. מה ההרים ראויין לזרע ועושין פירות, כך הצדיקים עושין פירות, ומטיבין לעצמן, ומטיבין לאחרים, שנאמר אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם

הערות ותקונים

גדול בחמשה דברים, דורש הגדול ה' גדול, וכן הביא מהר"ו: (גב) בניו בכח בעושר ובחכמה ובשנים הן דברים שמתו צדיקות פ"ב מ"ס שהבא זוכה לבנו, ובמסנה אבות פ"ה מ"ח מונה שבע מדות לצדיקים, ובמקום לפנינו נשים חושב שם הזקנה והשיבה, ונוסף שם עוד והצנים, ובספרא אמור פ"ד ובתוספתא יומא פ"א וזירושלמי יומא פ"א ה"ג (דף ל"ט ע"א) במקום ובשנים חשיב צמראה, וכן הביא ג"כ הרמב"ם רפ"ה מה' כלי המקדש, והילקוט אמור רמז תרכ"ד הביא שם ת"כ ובמדה במקום ובמראה, ובגמרא צבולת יומא דף יח ע"א ליתא נשים וחושב רק ד', חין ספק שנסמט מלת "ובמראה": (גג) צל וראה, וי"ר שם וקה"ר פסוק וישב העפר אל הארץ ובמ"ר פ"ה: (גד) מעשה בפנחס הסתת, בספרא שם איתא אמרו עליו על פנחס איש חבתה שעלה גורלו להיות כהן גדול והלכו אחריו גזברים ומרכוליין ומלאוהו חוצב ומלאו עליו את המחצב דיגרי זהב כו'. וראה להגיה בספרא איש הסתת, וכן מוצא לנכון שם בספרא בתוס' גדה דף ח' ע"ב ד"ה והא קשיש, והילקוט אמור שם הביא את דברי הת"כ וגורם איש הפתה ג"כ בעשות. ופי' הסתת חוצב אבנים. וראיתי בתוספתא יומא פ"א שהגוי' שם איש הצירא וז"ל שם מקום הוא: (גה) וכו' קניגיו למדני אבא, פי' קניגיא בל"א קניגיא שמואל רמז קכ"ו שם חסר צנדפס וכו"ר: (נו) מיד וילבש שאול, מוצא בילקוט אמור שם, גם בילקוט שמואל רמז קכ"ו שם חסר צנדפס וכו"ר: (נז) וראה שהם עשויים לו, פי' שהיו כמדמו, ובכ"י חמישי של הקספארד חסר המלות מיד הכנים בו עין לרה נוסף שם מפני שזו הנגדים ראויים ועשויים למדתו: (נח) שנאמר ונער פרעה ועלו בים סוף, יותר נכון להביא הכתוב מרכבות פרעה וחילו ירה בים ומצחר שלטיו טבעו בים סוף, והכוונה לכתוב שלאחריו התאמות יכסיומו, ובכ"י רומי הגי' שנאמר ונער פרעה וחילו בים סוף התאמות יכסיומו, מזה תראה שהיתה בתחלה הגירסא ומצחר שלטיו טבעו בים סוף התאמות יכסיומו. ובנדפס אות ה' מוצא רק התאמות יכסיומו: (נח) ד"ל לזקתך, בנדפס חסרים המלות "ד"ל" וכל המאמר שהוספתו נמצא לנכון בכ"י רומי, ובכ"י רח"ס חסר איזה דפיס כמו שהבאתי למעלה, וכן הוא לנכון בנדפס, וכן הוא ביו"ר ריש פכ"ו: (ס) ד"ל לזקתך מה ההרים ראויים לזרע, גם פה חסר בנדפס המלות "ד"ל". וזה נשנה גם ביו"ר ריש פ' ויקרא וכן בפסיקתא ספקא שור

יאכלו (ישעיה ג י), (סא) למה הדבר דומה, לפעמון זהב, (סב) והגיל שלו של מרגלית, כך הצדיקים הם מטיבין לעצמן ומטיבין לאחרים. ומשפטיך תהום רבה. אלו הרשעים, מה תהום אינו יכול להזרע ואינו עושה פירות, כך הרשעים אין בהם מעשים טובים, (סג) אלא מצירין לעצמן ולאחרים: (סד) ד"א צדקתך כהררי אל. סרס את המקרא ודרשוהו, (סה) צדקתך על משפטיך כהררי אל על תהום רבה, (סו) שנאמר צדק מלאה ימינך (תהלים מה יא), וכתוב ותאחו במשפט ידי (דברים לב מה), (סז) מה ההרים האלו כובשים על התהום שלא יעלה ויצוף את העולם, כך מעשיהם של צדיקים מכבשין את הפורעניות שלא תבא לעולם: ד"א צדקתך כהררי אל. מה ההרים הללו אין להם סוף, כך אין סוף למתן שכרן של צדיקים לעתיד לבא. ומשפטיך תהום רבה, (סח) מה תהום אין לו חקר, כך אין חקר לפורענותן של רשעים לעתיד לבא: ד"א צדקתך כהררי אל. (סט) ר' ישמעאל ור' עקיבא (אומרים), (ר' ישמעאל אומר) הצדיקים שהם עושים את התורה שניתנה מהררי אל, (ע) [הקב"ה עושה עמהן צדקה כהררי אל, והרשעים שאין עושין את התורה שניתנה מהררי אל], הקב"ה מדקדק עמהם עד תהום רבה. (עא) שימין הרבה יש למקרא הזה אלא בשביל שלא להטריח. (עב) [ר' עקיבא אומר אחד אלו ואחד אלו הקב"ה מדקדק עמהן וגובה מן הצדיקים מיעוט מעשים רעים שעשו בעולם הזה, כדי לשלם להם שכר משלם לעולם הבא, ומשפיע שלוה לרשעים ומשלם להם מיעוט מעשים טובים שעשו בעולם הזה, לפרוע להם לעולם הבא, (עג) רבי מאיר אומר משל את הצדיקים בדירתן, ומשל את הרשעים בדירתן,

הערות ותקונים

או כשב (דף עג ע"ב) (סא) למה הדבר דומה, זה ליתא בפסיקתא, ולייתא גם כריס וי"ד סס: (סב) והגיל, הוא הענבל המשמיע קולו: (סג) אלא מנירים לעצמן ולאחרים, פה חקר הסיוס צמאמר אוי לרשע רע כי גמול ידיו יעשה לו, רע לעצמו ורע לאחרים. ע"כ. ומנאל לנכון צמדס אות ה'. גלה המאמר כוון רש"י ישעיה ג' י"א בשם התנחומא: (סד) ד"א לזקתך סרס את המקרא, וי"ד סס, וכן בפסיקתא סס, ובפסיקתא מוצא בשם ר' יוגתן בשם ר' אשעיא, ועיין סס בהערה י"א כי נגשה גם במדרש שחר מוצ מומור ל"ז, וגם בשם נאמר ר' יאשיה הגדול אומר. ומה שכתבתי שס כי התנחומא נלקח בחר זה, ע"י הוי"ר, כי העתיק התנחומא דבריו מן הוי"ר, כעת אני הדגנא בי, כי הוי"ר לקח דבריו מן התנחומא כ"י שלנו, והנדפס מש' ויקרא מוצע מן התנחומא דלין: (סה) לזקתך על משפטיך, כן הוא בוי"ר ובפסיקתא ובמדרש ש"ס. אבל במדרש ב"ר פל"ג מסרס קרא לזקתך עד משפטיך כו' עד תהום רבה, וס"ס הוא וז"ל לזקתך על משפטיך כו' על תהום רבה, ומוצא לנכון בשם ב"ר בילקום תהלים רמז תשכ"ו, ועיין נדרים דף לו ע"ב עיטור ספרים לזקתך כהררי אל: (סו) שנאמר לזק מלאה ימינך, וכתוב ותאחו במשפט ידי, זה ליתא בוי"ר ובפסיקתא ובגדס: (סז) מה ההרים הללו כובשים על התהום, עיין בפסיקתא הערה י"ג, ומכאן חסרים איזה דפים בכ"י רומי: (סח) מה התהום אין לו חקר, עיין אבודרהס (תפלת מגחה של שבת) שהביא מאמר חז"ל שהרשעה דומה לתהום מה התהום אין לו חקר כו'. וכוון למאמר שלפנינו: (סט) ר' ישמעאל ור' עקיבא, תקתי בפנים ר' ישמעאל אומר, והמאמר נגשה בוי"ר פכ"ו אות א', וכן בפסיקתא בהתחלת הפסקא דשור או כשב, כי בוי"ר גם בתנחומא זה הוא בצמנע המאמר. אבל בפסיקתא מאמר זה הוא בהתחלת הדרוש, ונגשה גם בב"ר ריש פל"ג ומוצא בילקום תהלים רמז תשכ"ו בשם ב"ר: (ע) הקב"ה עושה עמהם לזק, תקתי כמו שהוא לנכון בוי"ר ובפסיקתא גם צנדפס, והשמיט המעתיק מן הקב"ה עד הקב"ה (עא) שימין הרבה יש למקרא הזה אלא בשביל שלא להטריח. זה דברי המעתיק שקצר ולא העתיק סיוס המאמר, כי הביא רק דברי ר' ישמעאל, ודברי ר' עקיבא לא הביא, וכן בשמיט כל הסיוס של המאמר, ומנאל לנכון בתנחומא הגדפס אות ה' ובי"ר פכ"ו ובפסיקתא פסקא דשור או כשב (דף עג ע"א). ואנכי השלמתי המאמר בפנים. והנה בעל המסדר מהתנחומא הגדפס אף כי היה לפניו המאמר בנילוהו בתנחומא כ"י (כי כל ספר ויקרא ותנחומא הגדפס לקוח מן התנחומא דלין) אולם צראותו בכ"י אחר אשר רשס, שימין הרבה יש למקרא הזה אלא בשביל שלא להטריח" העתיק גם זה אל התנחומא בסוף המאמר הבוא אשר הוספתי, ובקמאת המלות האלה מיושרות צנדפס כי לא חסר מן המאמר מאומה. או יוכל להיות שהיו גם לפניו המלות האלה שימין הרבה כו' בכ"י אחד אשר העתיק ממנו והס דברי המסדר צמנעו, והוא הוסיף את הנחסר והשאר את המלות שימין הרבה וכו' ולא השמיט אחרי מלאותו את ההסרון. וכן מנאל גם בכ"י התמושי של אקספארד המלות האלה. והמדפיס מן דפוס מאנטוניה הליג שטיין הרבה צמקוס שימין הרבה, ומנאל לנכון בדפוס קאספאטיניאל דפוס וויניציאלה. ואחר דפוס מאנטוניה מנאל בכל הדפוסים שטיין צמקוס שימין: (עב) ר' עקיבא אומר, נגשה בוי"ר, ומוצא גם בפסיקתא ובגדפס: (עג) רבי מאיר אומר, מוצא

ימשל את הצדיקים בדירתן, כמו שנאמר במדעה טוב ארעה אותם ובהרי מרום ישראל יהיה ניהם (יחזקאל ל' יד), ומשל את הרשעים בדירתן, שנאמר כה אמר אדני יהוה ביום רדתו שאולה האבלתי כסתי עליו את תהום (שם לא טו), (עד) הובלתי כתיב. (עה) אמר ר' יהודה בר אמי משל (עו) אין עושין כסוי לניגית לא של כסף, ולא של זהב, ולא של נחושת, ולא של ברז, [ולא של עופרת], אלא של חרש, מפני שהוא מין במינו, כך אמר הקב"ה, ניהנם חשך, שנאמר יהי דרכם חשך והלקלקות ומלאך ה' רודפם (הסלים ל' ו), והתהום חשך, שנאמר וחשך על פני תהום (בראשית א' ג), והרשעים חשך, שנאמר והיה במחשך מעשיהם ויאמרו מי רואנו ומי ידענו (ישעיה עט טו), יבא חשך ויכסה חשך, כמה דאת אמר כי בהבל בא ובחשך ילך ובחשך שמו יכוסה (קבלת ד'): :

[ח] [ד"א] צדקתך כהררי אל. (עו) אמר ר' יהודה בר סימון צדקה שעשית עם נח בתבה כהררי אל, [שנאמר] ותנה התבה בחדש השביעי [בשבעה עשר יום לחדש] על הרי אררט (בראשית ח ד), ומשפטים שעשית עם דורו ורקדת עמהם עד תהום רבה, [שנאמר] ביום הזה נבקעו כל מעינות תהום רבה (שם ז' ו'), וכשהזכרתו לא לבדו נזכרת, שנאמר ויזכר אלהים את נח ואת כל החיה ואת כל הבהמה (שם ח א), הוי אדם ובהמה תושיע ה': (עה) ר' יהושע בן לוי סליק לרומי, ראה שם (עמ) שני עמודים של שיש (ב) מוכסין בקיטאות, בשרב שלא יפקעו, ובצינה שלא יקדשו, ראה שם עני אחד (פא) מחצלת של קנים מתחתיו, ומחצלת של קנים על גביו, על העמודים קרא צדקתך כהררי אל, (פב) הן דאת יהיב את משפיע, ועל העני קרא ומשפטיך תהום רבה, [הן] דאת מחי את מדקדק :

הערות ותקונים

מוצה ג"כ סס במקומות שרשמתי, גם ברש"י זבילקוט תהלים סס, אבל צב"ר פל"ג זבילקוט יחזקאל רמו ש"צ מוצא זה בשם ר' לוי וע"ס הוא, זבילקוט יחזקאל נרשם בל"ו במדבר רבה" בטעות ול"צ צ"ב והוא המאמר שרשמתי מצ"ר פל"ג והמוצה גם זבילקוט תהלים סס, כי במדרש צב"ר המאמר בשיטתו קת, גם הוא סס בשם ר' מאיר: (עד) הובלתי כתיב, כן הוא גם צב"ר ומדרש שמו"ר פ"ד במקרא כתיב האבלתי ודורש שהוא כמו הובלתי, ופי' הבאתי את הרשע למען אכסה עליו את התהום, וצו"ר ורש"י צב"ר חסרים המלות הובלתי כתיב: (עה) אמר ר' יהודה בר אמי, בפסיקתא וצו"ר ר' יהודה צב"י: (עו) אין עושין כסוי לניגית, עיין שמו"ר פ"ד חזקיה אמר הגיגית הזו צמה מכסין וכו': (עו) ד"ל אמר ר' יהודה בר סימון, שנה צו"ר סס, ובפסיקתא (דף ע"ב) ובצ"ר סס מקום הדרוש הזה אחר שני המאמרים ר' יהושע בן לוי סליק לרומי ונלכנס לדרום מוקדון אזיל כו', ושם הנוסחה ר"י בר סימון פתר קרא צנה אמר הקב"ה נדקק שעשיתי עם נח בתיבה לא עשיתי עמו אלא עם הררי אל (ר"ל ע"י הררי אל) שנאמר ותנה התיבה על הרי אררט. והנוסחה שלפנינו בתנחומא ובפסיקתא וצו"ר יותר נכונה: (עה) ר' יהושע בן לוי סליק לרומי, ו"ר ופסיקתא סס: (עמ) שני עמודים, שם ליתא למלת שני, וכן ליתא צנדפס: (ב) מוכסין בקיטאות, בפסיקתא מוכרכין בקיטיות, וצו"ר סס מוכסין בטיפיאות, ובצ"ר סס פל"ג בטעות בטיפסין, ול"ג בטיפיטין, כמ"ס הערוך ערך טפיט וצ"ל צב"ר פל"ד [ל"ג פל"ג] עמודיא מוכסין בטיפיטין פי' בלע"ז הוא טפיט' (Tappeto) יושבין עליו בני אדם עכ"ל. וכן צויו וצרומי tapes תפספסע (טפספסע, טפיט) מוכה מרוקב צנונים שונים לכסות את הכתלים או למכסה, ע"ס במוכסי. וטוחת התנחומא והפסיקתא ג"כ נכונה כמ"ס בערוך בערך קפה וצ"ל צנעים פ"א [משנה ז'] קפה [לפנינו במשנה קיטא ע"ס בערע"צ] שיש בה פספסין, וזילמדו קיטיות של סורפרין, ובפסקא דסור או כשז וצו"ר אמור [פכ"ו] ריב"ל סליק לרומי הוא עמודיא דשיסא מכסן בטיפיטא, ס"א עמודא של שיש מוכרכין בקיטיות, ס"א מוכרכין במחללות, פי' היינו וילון, עכ"ל. ולפנינו בתנחומא הנדפס הגירסא בקניות וצ"ב פי' צקיס. ובדפוסם קוטשטאטינא דפוס וויניטא בקניות, נפרדה אות שו ושעשית ממנה שתי האותיות נו, ול"ג בקיטאות וכן נמצא לנכון ככ"ל המהימי של אקספארד. ורלויתו במערך ערך קט שכחז וצ"ל צירושלמי וסוכה [פ"א ריש ה"ד] תלה בה קיטיות פי' בגדים מלויירים כמו טפיט זילמדנו בקיטיות ע"ס הוא ול"ג בקיטיות עכ"ל. ובהערה כ"א בפסיקתא סס דמיתאי כי כוון להילמדנו האצד, אבל אח"כ רלויתי כי המערך הביא זילמדנו דף סו ע"ג וכוון להתנחומא הנדפס דפוס מאנטובה וזיין הדף מן התנחומא ממנטובה וקורא תמיד התנחומא בשם ילמדנו: (פא) מחללת של קנים, כן הוא צו"ר ובפסיקתא וצנדפס, אבל צב"ר פל"ג המא' חד מסכין מוכריך בחדא מחללת, ומנה במשנה סוכה דף יט ע"ב מחללת קנים פירש"י מחללת קנים קשה ואין נוחה למשכב: (פב) הן דאת יהיב את משפיע הן דאת מחי את מדקדק. כן הוא בפסיקתא וצו"ר גם צנדפס, ופי' למי שאתה נותן טובה אתה נותן בשפע רב, ולמי שאתה מכהו תדקדק עמו, ומחי מלשון ודי הוא אצ"ב

[ט] [פג] אלכסנדרון מוקדון אול (פד) [לגבי מלכא קצינא] לאחורי הרי חשך, משי להדי מדינתא (פה) דשמא קרטיגנא, (פו) והות כולה (שנין) [נשין] נפקין לקרמוניה, אמרו ליה אי את עביד עמנא קרבא ונצחת לן שמך נפיק בעלמא (פו) [דכוהוזא] דנשי חרבת, ואי אנן עבדין עמד קרבא ונצחונך, שמך נפיק בעלמא דנשי עבדו עמד קרבא ונצחו לך, ותוב לית את קאים קדם מלכו, כי נפיק כתב (פח) על תרע פיסי, אנא אלכסנדרוס מוקדון מלך שמיא הוינא עד דאתית לקרטיגנא מדינתא ואלפיית עצה מן נשיא, אול למדינתא אחריתי דשמה (פט) אפריקי, נפקין קרמוניה (צ) [בחזורין דדהב], ברימונין דדהב, ובלחם דדהב, אמר להו וזהבא מתאכיל בארעכון, אמרו ליה ולא הוה לך (מידי למיכל) [כדון] בארעך דאתית גבן, אמר להו לא (צא) עותרכון אתית למיחמי, (צב) אלא דינכון אתית למיחמי, (צג) עד

הערות ותקונים

הוא מהא (למאל ה יט). אבל צב"ר שם הטוסחא הן דיהבת אשפע, על אורו העמי קרא משפטיך תהוס רבה הן דמחייית גיית, וכתב המ"ב גיית פי' לשון גודל וגיותו ופי' היכן שאתה מכה אתה מכה בכה ונציות, ופירש"י (ר"ל) בפירות המיוחס לרש"י ו"ל על הצ"ר) מלחתי גורם גיית ופי' זו מכלה, עכ"ל. והדוק נראה לעינים. ורואתי צערך ערך גיית הביא ו"ל צב"ר פל"ד (הוא פל"ג] הן דמחייית גיית, וצו"ר [פכ"ו] ובפסיקתא דשור או כשב הן דמחייית דקדקת עכ"ל. ולא העיר מאומה לבאר הוראת מלת גיית, והרמ"ל תרגם סהאל, וחסב שהוא מלשון גיאת, ואולי צ"ל דייק הקרובה לנוסחת מדקדק, עיין מתורגמן שורש דקדק. כן העירושי בפסיקתא הערה כ"ג. אולם צערך השלם ערך גי' ראויה שלדעתו גי' היא מלה ערבית ופתרונה שחק, וישערו למי שאתה נותן טובה התן בשפע רב, ולמי שאתה מכחז ממרק ותשחק אותו. וכן בגי' את מדקדק לדעתו פרושה דקדקת ותשחק אותו הישעב הדק, כי דקדק ג"כ אוראתה שחק וכתה, ואות חו"ל צמלת גיית כיטיי הפעל היא: (פג) אלכסנדרון מוקדון. כן הוא צו"ר ובפסיקתא ובגדפס, ובשנה בשיטוס ובקצרה בירושלמי צ"מ פ"ב ה"ב וצב"ר פל"ג, ובשמיטה חסר בראש אול להרא' מדינתא סי'. ועיין תמיד לב ע"ה, ואלכסנדרון הוא שם עלם פרסי למלך יון Aleksander (פד) לגבי מלכא קאיא, הוספתי כמו שהוא בגדפס ובפסיקתא וצב"ר וצו"ר וצירושלמי. והרב צבל תנחומא הארץ זל קכ"ו ע"ב כתב שלפנין הרי טוירוס במדינת פאנאוס סמוך לים השחור עיר גדולה הנקראת בלסונס קינטיא והיא בלתי ספק קינטיא עכ"ל. אולם הנכון כמו שהביא ירדני הרב הגדול צבל ערוך השלם צערך אלכסנדרוס שקינטיא בלתי ספק מקום ובר בלגריס התחזקה בגג ששמו קאיא Κασιον Casium ושם היה אליל מפורסם הוקדש ליוסי, והרי חו"ל הם הרי קינטיא: (פה) דשמא קרטיגנא, כן הוא בפסיקתא וצו"ר. ובגדפס דפוס קאטשטאטינא ודפוס וויניציא ומנטובה קרטיגנא, ובדפוסים אחרים הליגו קרטיגנא, ומפורש שם בגליון "ל"ג דגרגס קרטיגנא לפי שהיתה עיר של נשים נקראת כך כי קרתא הוא בלשון תרגום עיר וגיינא הוא בל"י אשה עיין ערוך ערך אנטרוסי" עכ"ל. וצ"ל החמישי של אקספארד מוצא בתנחומא אשר הוא כעת לפנינו בדפוס ג"כ קרטיגנא, וכן במאמר שלאחריו לקרטיגנא. והנה העיר הזאת מוזכרת בירושלמי וצבלי ומדרשים (עיין בפסיקתא שם הערה כ"ו) והיא העיר המפורסמת בימי קדם earthago בחלק אפריקי, וכעת סמוך במקומה עיר תוניס, ועיין תנחומא הארץ זל קכ"ו ומאור עינים פי"א וערך מליס זל ע"ב סימן ז' וזל קפ"ד: (פו) והות כולה נשין נפקין לקדמוני, בפסיקתא והות טולה דשין ונפקין לקדמוני, ובגדפס דהות כולה דנשים נפקו לקדמותיה: (פז) דמחוזא דנשי חרבת, וצו"ר אחרבת, וכן בגדפס דפוס קאטשטאטינא ודפוס וויניציא אחרית, אולם אח"כ בדפוסים אחרונים נשתבש אחרית צ"ל אחרית: (פח) על תרע פיסי, מלת פיסי מוגיה לרוב במדרשים, ויונית היא ηγλιטא ופי' שער ותרע אוראתה פתח, תרגום פתח האלה (בראשית יח ה) תרע משכנא וג"כ יונית היא αραα ואל" פירושא בפתח השער, או תרע היא הוספה חיונית מן אחד המעתיקים לפרש מלת פיסי, עיין בהערה כ"ו בפסיקתא שם: (פט) אפריקי, עיין תנחומא הארץ זל קכ"ו ע"ב גם צערך מלין זל קפ"ד ערך אפריקא, ורואתי להאריך כאן ורואתי שכבר העריך והארץ צבוב טעם ודעת ירדני הרב הגדול צבל ערוך השלם צערך אפריקי שאפריקי היתה נקראת לפינות של אפריקא ששם היתה עיר וארץ קרתגא, ובפי הרומים נקרא אפריקא פרופריא, ואלכסנדרוס מוקדון רבה לינד למגריס תחתונה לשם שישב צהר קינטיא: (צ) בחזורין דדהב, הוספתי כמו שהוא במקומות הנ"ל, ופי' תפוחי זהב, ועיין בפסיקתא שם הערה כ"ט והערה ל': (צא) עותרכון, פי' עשרכס, אבל צו"ר הגי' עזידתכון: (צב) אלא דינכון, בתנחומא הגדפס בטעות ונתחברו שתי אותיות ני וטעות צ' זמן אות ב נעשית ב בטעות, וצ"ל החמישי של אקספארד הטוסחא נכונה דיניטון, וצירושלמי צ"מ שם לא להבך ולא כספך אלא לריך לא אחיה אלא מוחמי פרוכסין דיטון הך אחון יהיבין הך אחון דיינין, ובפיסה מראה (צ"מ פ"ב סי' ג') בטעות בדוכסין צ"ל פרוכסין כמו שהוא בירושלמי, והמלה יונית περαξια ענינה פעולה ומנהג, כמו שהביא המוספי, אולם צערך ערך דכסן הביא המוספי הגולה כמו שהיא ביפה מראה בדוכסין והוא טעות: (צג) עד לאוטין יתבין, עיין בירושלמי

דאינון יתבין אתו תרי נברי לדינא קדם מלכא, חד אמר מרי מלכא חורבה זבנית מהאי גברא, וגרפיתה ואישכחית בה סימא, ואמרית ליה סיב סימתוך, דחורבה זבנית סימא לא זבנית, (צד) ואחרניא גבר (צה) כמה דאת מסתפי מעונש גול, הכי אנא נמי מסתפינא מעונש גול, וכד זבינית לך חורבה, וכל מה דאית בה זבינית, מתהום ארעא עד צית שמיא, קרא מלכא לחד מנהון, א"ל אית לך בר, א"ל אית לי, קרא לאחרניא א"ל אית לך ברתא, א"ל הין, אמר להון (לון) [יזלוין] וינסבון דין לדין, ויכלון סימא תרויהון, שרי אלכסנדרוס תמה, א"ל מלכא מה לך דקא תמהת ולא דנית שב, א"ל הן, א"ל אילו הוה הדין דינא בארעכון מה עבדיתון ביה, א"ל קטילנא דין ודין, וסימתא סלקא לביה מלכא, א"ל ושימשא נהירא עליכון, א"ל הין, ומיטרא נחית עליכון, א"ל הן, א"ל דילמא אית בארעכון בעיר דקיק, א"ל הן, א"ל תיפה רוחיה דההוא גברא, בזכות בעיר דקיק שמשא נהרא לכון, ומיטרא נחית עליכון, [ובזכות בעירא דקיקא אתון משתזבין], דכתיב אדם ובהמה תושיע ה' (הגלים לו ז), בזכות בהמה תושיע אדם: אמרו ישראל רבונו של עולם אדם אנהו וכבהמה תושיענו, לפי שאנו נמשכין אחרוך כבהמה, שנאמר משכני אחרוך (ס"ט א ד), להיכן אנו נמשכין אחרוך לנן עדן, שנאמר ירוין מדין ביתך ונחל עדניך תשקם (הגלים לו ט), אמר ר' אלעזר בר מנחם (צו) עדנך אין כתיב כאן, אלא עדניך, שכל צדיק וצדיק (צו) יש לו מדור בעון בפני עצמו. אדם ובהמה תושיע ה', (צה) אמר ר' יצחק משפט אדם ומשפט בהמה [שוין], משפט אדם וביום השמיני ימול בשר ערלתו (ויקרא י"ג), ומשפט בהמה, ומיום השמיני והלאה ירצה וגו' (שם כ"ג כז):

[י] (צט) ר' תנחומא פתח מי הקדימני ואשלם תחת כל השמים לי הוא (איוב מא ג), זה (ק) רווק הדר במדינה ונתן שכר סופרים (קא) ומשנים, אמר הקב"ה עלי לשלם גמולו בן זכר, אמר ר' ירמיה בר אלעזר עתידה בת קול שתהא מפוצצת בראשי ההרים, ואומרת כל מי שפעל עם אל יבוא ויטול שכרו. (קב) [הה"ד כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל] (במדבר כ"ג כג), (קג) ורוח הקדש צווחת מי הקדימני ואשלם, מי

ה ערות ותקונים

בירושלמי שם: (צד) ואחרניא אמר, עיין בפסיקתא הברה ל"ד מה שהעירותי שם: (צה) כמה דאת מסתפי מעונש גול, מן המלות מעונש גול מתחיל בכ"י רח"ס אחרי שחסרים איזה דפיס, עיין לעיל בפסרה קדושים הברה ס"ד: (צו) עדנך אין כתיב אלא עדניך, ר"ל שצ"ל עדנך בלשון יחיד ולמה נכתב עדניך בלשון רבים: (צו) יש לו מדור בעון בפני עצמו, בכ"י רח"ס ונדפס ובפסיקתא זבוי"ר יש לו עדן בפני עצמו: (צח) אמר ר' יצחק, מלאתי בשבילי הלקט כ"י (ערוגה השנית ס"ק קכ"ו) ומוצא בתניא רבתי ס"ב כ' וז"ל מנה לומר תפלת המנחה לדקתך זקק, ובפסיקתא דשור או כגש דורש לדקתך כהררי אל וגו' אדם ובהמה תושיע ה', משפט אדם ומשפט בהמה שוין, משפט אדם וביום השמיני ימול בשר ערלתו שחצור עליו את השבת, ומשפט בהמה ומיום השמיני והלאה ירצה לקרבן אשה לה', הה"ד אדם ובהמה תושיע ה', מכלן שאומרים לדקתך כהררי אל בשבת במנחה כו' עכ"ל. ועיין בסדור הגיון לז שהציב בהברה לדקתך זקק דברי התניא רבתי, וחשב שהמלות מכלן שאומרים לדקתך כהררי אל כו' הם דברי הפסיקתא ע"ש. ועוד ראיתי בשבילי הלקט שם ובתניא רבתי שם יש מקומות שהן אומרים אלו הפסוקים בסדר הזה לדקתך כהררי אל ודקתך אלהים עד מרום לדקתך זקק לעולם גם הפסיקתא מוכיח שכן סדרן שמתחיל לדורש לדקתך כהררי אל עכ"ל, כוונתם להתחלת הפסיקתא, וזה נגד מנהגינו לומר בתחלה לדקתך זקק לעולם ואחריו ודקתך אלהים ואחריו לדקתך כהררי אל, ועיין בלמודה (תפלת מנחה של שבת) שכתב שלא יתכן לאמרו כמנהגינו רק בתחלה לדקתך כהררי אל כו', וכאשר הוא מסודר בסדר רב עמרו ורבינו סעדיה עכ"ל. אולם בסדור ר"ע לאון ראיתי כי גם שם מסודר כמנהגינו בתחלה לדקתך זקק: (צט) ר' תנחומא פתח, מוצא בזו"ר פכ"ז אות ז' ובפסיקתא (ק) עה ע"א) ומוצא בילקוט אמור רמו תרמ"ב שם וז"ר, ומוצא בילקוט איוב רמו תתק"ו שם התנחומא: (ד) רווק הדר במדינה, בפסיקתא שם הברה ל"ח שהעירותי בפסיקתא הגירסא שהוא שרוי במדינה, המלות הדר במדינה או שרוי במדינה הן נוספו מאוזה מתיק כי מיותרות הן וז"ל זה רווק ונתן שכר סופרים ונוספו ע"פ מאמרו ז"ל פסחים דף קי"ג ע"א שלשה מכריז עליהם הקב"ה בכל יום על רווק הדר בכרך ואינו חושא, ושם הדר בכרך הוא לרבותא, ועתה ראיתי כי גם הגאון הרד"ל העיר לזה. ופי' רווק אדם פנוי, עיין תוס' קדושין פ"ג ע"א ד"ה לא וז"ל רווק הוא אדם פנוי שלא נשא אשה מעולם, ותרגום ובחורים כשול יכשלו (ישעיה מ ל) הוי רווקים, עכ"ל. ויהיה רווק מלשון ריק: (קא) ומשנים, פי' מלמדי תינוקת, ובתנחומא הגדפס בעטות ומשניות, ובכ"י חמישי של אקספארד נאמר לנכון ומשנים: (קב) הה"ד, הוספתי כמו שהוא בזו"ר ובפסיקתא: (קג) ורוח הקדש

קולם לפני עד שלא נתתי בו נשמה, מי מל לפני עד שלא נתתי לו בן זכר, מי עשה לפני ציצית עד שלא נתתי לו מלית, מי עשה לפני מעקה [עד שלא נתתי לו גג, מי עשה מוזהר] עד שלא נתתי לו בית, מי עשה לפני סוכה עד שלא נתתי לו מקום, מי הפריש פאה עד שלא נתתי לו שדה, מי הפריש תרומה ומעשר עד שלא נתתי לו גורן, [קד] מי הפריש בכורות ומעשרות וקרבת עד שלא נתתי לו בהמה, [הה"ד] שור או כשב או עז:

[יא] (קה) ר' יעקב בר זבדי (קו) בשם ר' אבהו בתח ולא יהיה עוד לבית ישראל למבטח מזכיר עון (יחזקאל כט טו), ובתיב שרפים עומדים ממעל לו וגו' (ישעיהו ו ט), (קז) בשמים יכסה פניו שלא להביט בשכינה, ובשמים יכסה רגליו (קה) שלא יראו פני השכינה, דכתיב וכף רגליהם ככף רגל עגל (יחזקאל א ט), על שם ולא יהיה עוד לבית ישראל למבטח מזכיר עון: (קט) תמן תנינן כל השופרות כשרין חוץ משל פרה מפני שהוא של עגל על שם לא יהיה עוד לבית ישראל למבטח מזכיר עון. (קי) תמן תנינן והרגת את האשה ואת הבהמה (ויקרא כ טו), אם אשה חטאת בהמה מה חטאת, אלא לפי שבאת לאשה תקלה על ידה, לפיכך ואת הבהמה תהרגו. (קי"א) שלא תהא בהמה עוברת בשוק ויאמרו זו היא שנהרגה אשה פלונית על ידה, וזה הוא ולא יהיה עוד לבית ישראל למבטח מזכיר עון, ותנן מפני מה אמרו אין סומא שותה בכוס של חברתה, שלא יאמרו הבריות בכוס זה שתתה אשה פלונית ומתה, וזהו ולא יהיה עוד לבית ישראל למבטח מזכיר עון, ואף כאן שור או כשב, (קי"ב) וכי שור נולד הלא עגל נולד, אלא דכתיב עשו להם עגל מסכה (שמות לג ח), לפיכך כתיב שור ולא כתיב עגל, [הה"ד] שור, או כשב או עז וגו':

[יב] (קי"ג) ד"א שור או כשב או עז. זש"ה] מה שהיה כבר הוא וגו' (קל"ג ג טו), ר' יהודה ור' נחמיה, ר' יהודה אומר אם יאמר לך אדם שאם לא חטא אדם הראשון היה חי וקים לעולם, אמור לו אתה הרי אליהו (קי"ג) (וכו') [שלא חטא (קיד) הוא חי וקים לעולם, ואשר להיות כבר היה וגו' (קל"ג טז), אם יאמר לך אדם שהקב"ה מחיה מתים, אמור לו הרי כבר עשה כן על ידי אליהו ועל ידי אלישע ועל ידי יחזקאל (קט"ו) [ורבי נחמיה אומר אם יאמר לך אדם שעתיד הקב"ה לעשות

הערות ותקונים

אוחת, מוצא בפסיקתא רבתי פכ"ה פסקא עשר תעשר, וע"ש הרבה סיגויים: (קד) מי הפריש בכורות ומעשרות וקרבת, כן הוא גם זילקוט איוב ט, וסיים עד שלא נתתי לו נאן. וזו"ל ובפסיקתא ונדפסס בגי' מי הפריש לפני קרבן עד שלא נתתי לו בהמה, וברבתי בגי' מי הפריש בכורות שלא נתתי לו נאן: (קה) ר' יעקב בר זבדי, מוצא בפסיקתא טס וזו"ל אות ג', ומוצא זילקוט יחזקאל רמז ט"ס ט"ס בשם התנחומא וזילקוט אמור רמז תרמ"ב בשם וי"ר, ובטעות זילקוט אמור ר' עקיבא בר זבדי וז"ל ר' יעקב בר זבדי: (קו) בשם ר' אבהו, וכן הוא בפסיקתא ונדפסס וזילקוט יחזקאל, וחכמים זו"ל, אולם נמצאו לנכון זילקוט אמור בשם וי"ר: (קז) בשמים יכסה פניו, לפני זה נמצא זו"ל ובפסיקתא בשמים יעופף לקולם, והל"ג שלא כסדר הכתוב, אולם נדפסס מוצא כסדר, ועיין פרקי דרבי אליעזר פ"ד ובשמים מעופפים ומעריכים ומקדשים את שמו הגדול טו', ועיין חגיגה דף יז ע"ב כתיב הלא ובשמים יעופף כו': (קח) שלא יראה פני השכינה דכתיב וכף רגליהם, במדרש וי"ר נוסף וכתיב עשו להם עגל מסכה, ובפרקי דרבי אליעזר טס שלא יראה פני שכינה כדי לשכח עמידת רגל עגל, ע"ש: (קט) תמן תנינן כל השופרות, משנה כ"ה דף כו' ע"א, והמלת "עגל" ליתא במשנה, והטעם שהוא פסול מפני שנקרא קרן ולא שופר, ע"ש בגמרא, ואולם לטעמא דרב חסדא טס שאין קטיגור נעשה סניגור אתי ספיר, אולם בכל זאת לא נמצאו במשנה המלות של עגל: (קי) תמן תנינן והרגת, משנה סנהדרין נד ע"א: (קי"א) וכי שור נולד, עיין בפסיקתא הערה מ"ז שהערוותי שעל פי זה יסד הסימן ר"א הקליר בקרובות הנאמרים ביום שני של פסח ע"ש: (קי"ב) ד"א זש"ה מה שהיה. פסיקתא טס וי"ר טס אות ד' ק"ר פ"ג פסוק מה שהיה בזמ"ל פו"ל ומוצא זילקוט קהלת רמז תתקס"ז ד"ה מה שהיה בשם התנחומא: (קי"ג) וכי. פה ק"ר המעתיק והל"ג מלת וכו'. וכן בכ"י רח"ס הל"ג המעתיק מלת וגו' (במקום וכו'), והל"ג הוספתי בפנים הסיום כמו שהוא בפסיקתא וזו"ל ונדפסס, וחכר הסיום גם זילקוט טס: (קיד) הוא חי וקים לעולם, כן הוא בגי' בפסיקתא וזו"ל. ובתנחומא נדפסס בגי' אינו חי וקים עד עכשיו, פי' בתמייה. אולם בכ"י חמישי של הקספארד הנרסא (גם בתנחומא שלפניו כעת בדפוס) והוא חי וקים עד עכשיו: (קט"ו) ור' נחמיה אמר,

את הים יבשה, אמור לו כבר עשה כן בימי משה, שנאמר ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים והמים להם חמה מימינם ומשמאלם (שמות יד כט), (קמז) ור' אחא בשם ר' שמואל בר נחמן אמר כל מה שעתידי הקב"ה לעשות לעתיד לבא, כבר הקדים ועשה מקצת על ידיהם של צדיקים בעולם הזה, אמר הקב"ה אני עתיד להתיות את המתים, כבר עשיתי על ידי אליהו ועל ידי אלישע ועל ידי יחזקאל, אמר הקב"ה אני עתיד לעשות את הים יבשה, כבר עשיתי ובני ישראל הלכו ביבשה (ס), אמר הקב"ה אני עתיד לפקוח עיני עורים, כבר נעשה, שנאמר ויפקח ה' את עיני הנער (מ"ז יו), אמר הקב"ה אני עתיד לפקוד עקרות, כבר נעשה, שנאמר וה' פקד את שרה וגו' (בראשית כא א), אמר הקב"ה [אני עתיד לעשות מלכים שישתחוו לכם שנאמר] והיו מלכים אומניך וגו' (ישעיה מט כג), כבר נעשה על ידי דניאל (שהשתחוו נבוכדנצר לדניאל שנאמר לדניאל סגיד (דניאל ג יו): והאלהים יבקש את נרדף וגו' (קס"ג א), (קיו) ר' הונא בשם ר' יוסף אמר, עתיד הקב"ה לתבוע דמון של נרדפים מיד רודפיהם, צדיק רודף צדיק, האלהים יבקש נרדף, רשע רודף רשע, האלהים יבקש את נרדף, [רשע רודף צדיק, והאלהים יבקש את נרדף, אפילו את חורו ואומר צדיק רודף אחר רשע, מכל מקום והאלהים יבקש את נרדף] (מכל מקום), תדע שהוא כן, שהרי הכל נרדף מפני קין, לכך נאמר וישע ה' אל הבל ואל מנחתו (בראשית ד ד), נח נרדף מפני דורו, ונח מצא חן (ס"ו ח), ודורו וימח את כל היקום (שם ז כג), אברהם נרדף מפני נמרוד, אתה הוא ה' האלהים אשר בחרת באברם (נחמיה ט ז), יצחק נרדף מפני פלשתים, ויאמרו ראה ראינו וגו' (בראשית לו כח), יעקב נרדף מפני עשו, כי יעקב בחר לו יה (תהלים קל"ד ד), יוסף נרדף מפני אחיו, (קיוח) ויהי ה' את יוסף וגו' (בראשית ל"ג א), משה נרדף מפני פרעה, ויאמר להשמידים לולי משה בחירו (תהלים ק"ו כג), (קיוט) ישראל נרדפים מפני אומות העולם, (קכ) כך בחר ה' אלהיך (דברים י"ו), (קכא) ר' יהודה בר סימון בשם ר' יוסי בר' נהוראי אף כאן שור נרדף מפני ארי, כבש מפני הזאב, עז מפני נמר, אמר הקב"ה לא תביאו לפני קרבן מן הרודפים אלא מן הנרדפים, שנאמר שור או כשב או עז:

[יג] (קכב) [ר' א' שור או כשב. זש"ה] עמי מה עשיתי לך ומה הלאיתך ענה בי (מ"ט ג), אמר ר' אחא ענה בי וקבל שכר, ואל תענה ברעך עד

העומת ותקונים

המאמר המוסגר הלז חסר לפנינו גם ככ"י רח"ס, והוספתיהו צפנים כמו שהוא צפסיקתא ונדפס, וכן צו"ר שם חסר כל המאמר שהוספתי, ובקב"ר שם מסורס המאמר כי שם הנוסחא ר' יהודה ור' נחמיה ר' יהודה אומר אם אומר לך אדם אפשר שהיה העולם כולו מים כו' יחס דברי ר' נחמיה לר' יהודה וכן להיפך, וחסר במדרש שם על המאמר אם יאמר לך אדם שאינו לא חטא אדם הראשון כו' שם האומר וז"ל ר' נחמיה אומר, וראוי להקין שם ע"פ התנחומא והפסיקתא: (קמז) ור' אחא בשם ר' שמואל בר נחמן, קן הוא ככ"י רח"ס וגם בנדפס, אבל צפסיקתא וצו"ר הגי' בשם ר' אליעזר בן חלפתא, ובקב"ר בשם ר' חלפתא לבד: (קיו) ר' הונא בשם ר' יוסף, מוצא בילקוט אמור רמז תרמ"ג בשם התנחומא: (קיוח) שנאמר ויהי אלהים את יוסף, צו"ר ובקב"ר מוצא הכתוב עדות ציוסוף שמו (תהלים פ"א ו), ועל שהוסף לו הקב"ה אות ה' לעדות צחרו כמו אברהם, ובנדפס הוא כמו לפנינו ככ"י, ויש להקין בנדפס אחר ונח מלא חן צפניו ה', חסר, ודורו, וימח את כל היקום, וכן הוא לנכון ככ"י חמישי של אקספארד: (קיוט) ישראל נרדפין, צו"ר וקב"ר כתוב לפני זה דוד נרדף מפני שאלו וצחר הקב"ה בדוד שנאמר ויצחר בדוד עדכו (תהלים ע"ח ע), שאלו נרדף מפני פלשתים וצחר הקב"ה בשאלו שנאמר הראיתם אשר צחר צו ה' (ש"א י כד), ובפסיקתא ובנדפס ניתא זה, והתימה שהביא ראיה מהכתוב הראיתם אשר צחר צו ה', הלא זה היה קודם שמונך וילתם עם פלשתים, לכן יותר נכון להביא הכתוב בנצבת שאלו צחר ה' (ש"ב כא ו): (קכ) כך צחר ה' אלהיך, צו"ר מוצא הכתוב וכן צחר ה' להיות לו לעם סגולה (דברים יד ב), ויותר נכון כמו שהוא בתנחומא שהוא מוקדם בקרא כך צחר ה' אלהיך להיות לו לעם סגולה (שם ז א): (קכא) ר' יהודה בר סימון בשם ר' יהוראי, וכן הוא בנדפס, ובפסיקתא ר' יודן בר סימון בשם ר' יוסי בר יהוראי, וצו"ר ובקב"ר ר' אלעזר ברבי יוסי בן זמרא אמר, ובכ"י רח"ס ר' יהודה ור' שמעון [ג] צ"ל בר סימון] בשם ר' יוסי בר יהוראי, לכן תקבלין כן צפנים, וראיתי כי ככ"י חמישי של אקספארד הגירסא בשם ר' יוסי בר יהוראי: (קכב) ד"א שור או כשב זש"ה עמי מה עשיתי לך, פסיקתא שם וי"ר שם אות ו' חזיה פ"ו פסוק חנו ממתקיס צמ"ר ריש פ"י ומוצא בילקוט מיכה רמז תקל"ד ונרשם בל"ו „בראשית רב"ס

שקר, ותקבל דין וחשבון, (קבג) אמר ר' שמואל בר נחמן בשלשה מקומות בא הקב"ה להתוכה עם ישראל, והיו אומות העולם שמהים, (קכד) ואמרו היאך יכולים אלו להתוכה עם בוראן, עכשיו הוא מכלה אותן, באותה שעה שאמר להם לכו נא וגו' (ישעי' 6 יח), שמהו ואמרו עכשיו הוא מכלה אותן, כיון שראה הקב"ה שהיו שמחין, הפכה להם למוטב, אמר אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג וגו' (ס), כששמעו אומות העולם כן, תמהו ואמרו זו תשובה וזו תוכחה, אמרו לא אתא אלא (קכה) למתפננא עם בנהו, השניה כשאמר להם שמעו הרים את ריב ה' (כי ריב לה' עם עמו ועם ישראל יתוכה) (ויקט' ו 3), שמהו אומות העולם, ואמרו עכשיו הוא מכלה אותן, כשראה הקב"ה כן, הפכה להם למוטב, ואמר עמי זכר נא מה יעין בלק מלך מואב וגו', כמה אקדם ה' (סס סס ו 1), תמהו אומות העולם ואמרו זו תשובה וזו תוכחה, לא אתא אלא למתפננא עם בנהו, השלישית כשאמר וריב לה' עם יהודה [ולפקוד על יעקב כדרכיו] (יחזק' ע"ב 2), אמרו אומות העולם עכשיו הקב"ה מכלה אותן, כשראה הקב"ה כן, הפכה להם למוטב, בבטן עקב את אחיו וגו' (סס סס ד). (קכו) משל לאשה שהיתה קובלת על בנה לדיין, (קכז) כיון (דהוות) [דהמת] דיינא דהוה דיין (לבריתיה) [לבריתיה] לקטלא, [אמרה] אם מהודענא סורחניה דברי יומר למיקטליה, מה עבדת (קכח) דרכא [עד] דחסל מדיניה, אמר לה מה סרחנותיה דברך, א"ל כד הוה במעי בעש בי, א"ל וכדון עבד לך כלום, אמרה לא, אמר לה זילי לית דין סורחן כלום, (קכט) תמהו אומות העולם [ואמרו] זו תשובה וזו תוכחה, לא אתא [אזלא] למתפננא עם בנהו: ומה הלאיתך וגו' (ויקט' ו 1), (קל) [אמר ר'] ברכיה [משל למלך ששלח (קלא) פרוודגומא שלו למדינה, מה עשו בני המדינה, נמלו אותה, [עמדו על רגליהם],

הערות ותקונים

ו"ל "תנחומא". ולשון הילקוט הוא כמו לפנינו בתנחומא כ"י דיין: (קבג) אמר ר' שמואל בר נחמן, במדרש וי"ר שם הלשון משושב, כי הקדים שם את המאוחר ואיחר את המוקדם, וזריך לתקן שם על פי התנחומא והפסיקתא ומדרש חזית: (קכד) ואמרו היאך יכולים אלו להתוכה עם בוראן עכשיו הוא מכלה אותן, זה חסר בנדפס ומלא לנכון בכ"י החמישי מאקספארד: (קכה) למתפננא, מוצא צערוך ערך פנ ג', וז"ל בוי"ר אמור ובפסיקתא דסור או כשז לא צעי אלא לאתפוננא עם בניו, פי' לעלות, עכ"ל. ואולי ל' לאתפננא כמו שהוא בילקוט מיכה שם, ומלשון מקרא הוא בהמי מנית ופננ (יחזקאל כו יז) אשר לדעת חזיה חכמי הלשון הוא אחד עם פננ בחלוק אותיות ני"ק, וענינו ערך ותענוג: (קכו) משל לאשה, כן הוא גם בכ"י רח"ס ובפסיקתא ובנדפס, אולם בוי"ר ובמ"ר מוצא זה בשם ר' יודן בר שמעון, ובמדרש חזית הוא בשם ר' יודן לבד. ובילקוט מיכה שם חסר ג"כ שם האומר, וזה סעד כי דבריו נזכרים מהתנחומא ולא מן וי"ר. ובתנחומא הנדפס מוצא ג"כ כמו לפנינו בלי שם האומר. וראיתי בנדפס שם כי המשל הזה הוא בציוס שיטויים, ועיינתי בדפוס קושטאניניא ודפוס וויניציא גם בכ"י חמישי של אקספארד וראיתי כי גם שם הגי' כמו לפנינו בכ"י, רק המדפיס דפוס מאנצוזה שינה הלשון, והציג משל למה הדבר דומה לאשה שהיתה קובלת על בנה והזמינה אותו לפני השופט למשפט, אתו כולי עמלא למיחמי אמרו דין לדין חזו האי איתתא אחיא לדינא למקטל ברא, כיון דחזת אתתא הא ושמעה מה דהוי אמרין אפכה לאשתעוי צמילי אחריני כד אתת קדם דיינא בוי". מכאן הוא כמו לפנינו בכ"י, ולא אדע למה לא ישרה בעיניו הגי' שהיתה לפניו: (קכז) כיון דחמת דיינא דהוה דיין לצרייתא לקטלא, כן תקתה, פי' כיון שראתה את הדיין ששופט אנשים למיתה, ובו"ר הגירסא כיון דחמת דיינא דהוה דיין צור ובופת ובמנלני אמרה חין אלא מודענא סורחנא צדין צרי דיינא, כדון הוא קטיל ליה: (קכח) דרכא. בוי"ר דרכת, והמ"כ כתב לפי הענין פי' המחיה, ולא מלאתי לו חסר, ע"כ. ובתנחומא הנדפס בדפוס קושטאניניא גם בדפוס וויניציא ובכ"י החמישי מאקספארד הגי' ארכת, וכן שיערתי בפסיקתא הערה ס"ו אולי ז"ל כן, עיין ערוך ערך ארך ג' ד', ובפסיקתא הגי' שבת: (קכט) תמהו אומות העולם, עיין בפסיקתא הערה ס"ח. ובנדפס דפוס קושטאניניא ודפוס וויניציא גם בכ"י חמישי של אקספארד הגי' כמו לפנינו בכ"י, אולם המדפיס דפוס מאנצוזה הציג גם פה תורה כולי עמלא ואמרו זו תשובה וזו תוכחה לא אתת דין אלא למתפננא עם צרה, והוסף, וחזרו בצושת פניס, כך הקב"ה חזר והפך התוכחה לאהבה וחזרו אומות העולם חסויים: (קל) אמר ר' ברכיה הוספתי מנו שהוא בכ"י רח"ס ובנדפס ובפסיקתא ובו"ר ובילקוט מיכה שם, ובו"ר טפס פה אמר ר' ברכיה משל למלך ששלח שלוחין שלו למדינה כו' ואח"כ מביא המשל שלפנינו פה ומייחסו שם לר' יתחק, ואין ספק אצלי שטפס בוי"ר ע"פ הילמדנו המוצא בילקוט מיכה שם המתחיל ואשלח לפניך את משה בוי"ר ע"ש. והמאמר שלפנינו מר' ברכיה מוצא צמור א"ח ריש סימן ס"א: (קלא) פרוודגומא

מן אומות העולם שקרוין אין, [דכתב] כל גוים כאין נגדו (ישעי' מ י). ופעלכם מאפע, אמר ר' לוי כל פעולות טובות ונחמות שעתיד הקב"ה לעשות עם ישראל, אינן אלא (בשם) [בשכר] פעה אחת שפענו בסיני ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע (שמות כד ז). תועבה יבחר בכם, אותה תועבה שעשיתם עגל מסכה, [מאותה תועבה] הביאו לפני קרבן, ואני אבחר בכם, שור או כשב או עז:

[טו] [קלו] [ד"א] שור או כשב. זש"ה [ברעתם ישמחו מלך (הושע ז ג), וכי (קלח) מה ראה בשור לעשותו ראש לקרבנות, אמר ר' לוי משל למטרונא שיצא עליה שם רע, (קלט) מאחד מגדולי המלכות, בדק המלך בדברים, ולא מצא בהם ממש, מה עשה המלך עשה סעודה גדולה והושיבו (קמ) בראש המסובין, להודיע שבדק המלך בדברים ולא מצא בהן ממש, (*קמ) [כך לפי שהיו או"ה אומרים לישראל אתם עשיתם את העגל ובדק הקב"ה את הדברים ולא מצא בהן ממש] לפיכך נעשה [שור] ראש לקרבנות: (קמא) [הה"ד] שור או כשב או עז: (קמב) ר' הונא ור' אירי בשם ר' שמואל בר נחמן מוצלים היו ישראל מאורת מעשה, שאילו עשו את העגל היה להם לומר אלה אלהינו ישראל, אלא הגרים שעלו עמהם עשאוהו (קמג) ואמרו לישראל (קמד) אלה אלהיך ישראל (שמות לג ד): [מז] [ד"א] שור או כשב. (קמה) שור בזכות אברהם, שנאמר ואלה הבקר רין אברהם (בראשית יח ז), כשב בזכות יצחק, שנאמר והנה איל (שם כג יג), עז בזכות יעקב. שנאמר לך נא אל הצאן וקה לי משם שני גדיי עזים טובים (שם לו ט), כהו טובים, (קמו) אמר ר' ברכיה בשם ר' הלבו טובים לך וטובים לבניך, טובים לך שעליהם אתה מתברך, וטובים לבניך (קמז) שעליהם מתכפר להם:

[יז] והיה שבעת ימים תחת אמו. (קמח) ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי (קמט) משל למלך שנכנס למדינה, [והוציא כרוז] ואמר כל אכסנאין שיש כאן אל יראו פני עד שיראו פני מטרונא [תחלה], כך אמר הקב"ה לישראל, בני לא תקריבו לפני קרבן עד שיעבור עליו השבת, שאין שבעה בלא שבת, (קנ) ואין מילה בלא שבת. (קנא) אמר ר' יצחק משפט אדם ומשפט בהמה, [משפט] אדם, ובוים השמיני ימול (ויקרא יב ג), [ומשפט] בהמה, מיום השמיני והלאה ירצה (שם כג ז):

הערות ותקונים

פ"ב אמר ר' ברכיה הן אחת, שכן בלשון יוני קורין לאחת הן, וכן בגמרא שבת דף לא ע"ב הן יראת ה' שכן בלשון יוני קורין לאחת הן, וכן משך דף כח ע"ב סנהדרין ע"ב ז' מיר ח' ב' וע"ש בתוס' ד"ה רבינו וב"ב קסד ז': (קלו) ד"ה שור אל ע"כ זש"ה ברעתם ישמחו מלך, מוצא בפסיקתא שם ובו"ר ד' ע"א ח' וזנדפס אמור אות י"א: (קלד) מה ראה בשור לעשותו ראש לכל הקרבנות, עיין בפסיקתא השרה ע"ט שהבאתי ע"פ זה יסד הקליר בפיוט שלו ע"ט: (קלט) מאחד מגדולי המלכות, וכ"ה בכ"י רומי בפסיקתא ובו"ר וזנדפס הגי' ע"ס אחד מגדולי המלכות, וכ"ל לפנינו כמו ססיס והושיבו: (קמ) בראש המסובין, מלת המסובין נשמט בזנדפס ונמלא לנכון בכ"י הושיבו מאקספארד: (*קמ) כך לפי כו'. הוספתי כמו שהוא בזנדפס וזילקוט ישעיה רמז ט"ד: (קמא) הה"ה שור או כשב או עז. בזנדפס הגי' מנין ממה שקראו צענין שור או כשב או עז: (קמב) ר' הונא ור' אירי, הן הוא בכ"י רח"ס ובפסיקתא וזנדפס וזילקוט ישעיה שם, אבל בו"ר ר' הונא ור' אירי. פ"ב ור' אירי: (קמג) אומרים לישראל, בפסיקתא ובו"ר מונין לישראל א"ל אומרין לישראל: (קמד) ואמרו לישראל אלה אלהיך ישראל, אחר זה נמלא בזנדפס אמר ר' יהודה בר סימון כתבי ידע שור קבוה והמור אכוס צעלוי ישראל לא ידע ע"ו (ישעיה א ג), ולא היו יודעין אלא שדשו צעקב ודכוותיה והיא לא ידעה כי אנכי נתתי לה הדגן והתירוש והיהאר וכסף הרביתי לה וזהב עשו לבעל (הושע ז י) ולא הייתה יודעת אלא שדשה צעקב, וזה הוסיף מן וי"ר פכ"ו סוף אות ח' ונמלא ג"כ בפסיקתא שור או כשב (דף עח ע"א), וכנראה הוסיף זה המסדר מהנחומא הדפס מן הפסיקתא, כי בו"ר טוסף עוד ודכוותיה כי אויל עמי אותי לא ידע (ירמיה ד כב) ולא היו יודעים אלא שדשו צעקב. ועיין מה שכתבתי בפסיקתא שם השרה פ"א פ"ב פ"ג פ"ד: (קמה) שור בזכות אברהם, עיין בפסיקתא שם השרה ע"ה ש"פ זה יסד הקליר בפיוט שלו ע"ט, ועיין בפסוקתא פסקא אחרי מות (דף קעז ע"ב) ושם בהשרה ר"ו: (קמו) אמר ר' ברכיה, נשנה גס צב"ר פס"ה ושם הוא בשם ר' חלבו לבי, ועיין בפסיקתא אחרי מות ופסיקתא רבתי פמ"ו פסקא אחרי מות: (קמז) שעליהם מתכפר להם, בפסיקתא שור או כשב גס בפסקא אחרי מות ובו"ר שם סייס מתכפר להם ביום הכפורים הה"ל כי ביום הזה יכפר עליכם (ויקרא עז ל) וכן הוא בזנדפס: (קמח) ר' יהושע דסכנין, עיין בפסיקתא שור או כשב השרה פ"ו: (קמט) משל למלך, עיין בפסיקתא שם השרה פ"ח מה שכתבתי שם בשם צעלי הלקט כתב יד: (קנ) ואין מילה בלא שבת, עיין בפסיקתא שם השרה פ"ט: (קנא) אמר ר' יצחק משפט

[יח] וְשׁוֹרָר אוֹר שֶׁהָ אוֹתוֹ וְאוֹת בְּנוֹ לֹא תִשְׁחַטּוּ בְיוֹם אֶחָד. (ויקרא כג כח). (קנב) וְשׁוֹרָר
 (קנב) יודע צדיק נפש בהכתו וגו' (משלי י"ג), זה הקב"ה, שאמר לא תקח
 האם על הבנים (דברים כג ו'), ורחמי רשעים אכזרי (משלי סג), זה סנהריב, שכתוב בו אם
 על בנים רומשה (שופטים יד): (קנד) [ד"א] יודע צדיק. זה הקב"ה, שאמר ושור או שה,
 אורו ואת בנו וגו', ורחמי רשעים אכזרי, זה המן, שכתוב בו, להרג ולאבד וגו' (אסתר
 ג יג). (קנה) אמר ר' לוי אוי להם לרשעים שהם (קנו) מתעמקין עצות על ישראל, כל
 אחד ואחד אומר עצתי יפה מעצתך, (קנו) עשו אמר שומה היה קין שהרג את הבל [אחיו]
 בחיי אביו, ולא היה יודע שאביו יפרה וירבה, אני איני עושה כן, אלא יקרבו נא
 ימי אבל אבי [ואהרנה את יעקב אחי] (בראשית נט מה). פרעה אמר שומה היה עשו,
 שאמר יקרבו ימי אבל [אבי], לא היה יודע שאחיו יפרה וירבה בחיי אביו, אני איני עושה
 כן, אלא עד דאינון דיקיין תחות כורסי אימתהון, אנא מחנק להון, דכתיב כל הבן
 הילוד היאורה תשליכוהו וגו' (שמות א כג). המן אמר שומה היה פרעה, שאמר כל הבן
 הילוד [וכל הבת תחיון], לא היה יודע שהבנות נושאות לאנשים, ופרות ורבות מהן,
 אני איני עושה כן, אלא להשמיד להרוג ולאבד [את כל היהודים מנער ועד זקן טף
 ונשים ביום אחד] (אסתר ג יג). אמר ר' לוי (קנח) אף גוג [ומנוג] עתיד לומר כן, שומים
 היו הראשונים (קנט) שהיו מעמיקים עצות על ישראל, לא היו יודעים שיש להם
 (קס) פטרון בשמים, אני איני עושה כן, בתהלה אודווג לפטרונן, ואחר כך אודווג
 להם, הדא הוא דכתיב יתיצבו מלכי ארץ ורוונים נסדו יחד על ה' ועל משיחו (הגלים
 כג), א"ל הקב"ה רשע, לי באת להודווג, היך שאני עושה עמך מלחמה, (קסא) שנאמר
 ה' כגבור יצא וגו' (ישעיה מב יג), ואומר ויצא ה' ונלחם בנוים ההם ביום הלהמו ביום
 קרב (זכריה יד ג):

הערות ותקונים

חס, עיין בפסיקתא שם הערה פ"ט: (קנב) זש"ה יודע לדיק, מוצא בו"ר פכ"ו אות י"א ובפסיקתא שם
 (דף עח ע"ב) ובגדפס, ושם הגי' ר' זכריה בשם ר' לוי אמר יודע לדיק נפש בהמתו ורחמי רשעים
 אכזרי, יודע לדיק זה הקב"ה: (קנג) יודע לדיק נפש בהמתו כו', עיין בתוס' מגילה דף כה ע"א ד"ה
 מפני ששטה מדותיו של הקב"ה רחמים והן אינם אלא גזירות, וז"ל: קשה להר"ר ללהתן על מה שסיד
 הקליר בקדושתא שאנו אומרים ביום ב' של פסח לדיקו אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד, דמשמע ש"ל
 שהקב"ה חס על אותו ואת בנו, והוא אינו אלא גזירה, עכ"ל. והוא תמוה כי איך משמע זה מן לדיקו
 אותו ואת בנו, וראיתי בפסקי תוס' שם (כימן פ"ד) שכתבו וז"ל הפייס יסד לדיקו אותו ואת בנו ומציא
 הפסוק יודע לדיק נפש בהמתו משמע שהן רחמים, ותנין מדבריהם ממה שהביא הפייס את הפסוק יודע
 לדיק נפש בהמתו משמע זה, לא מלשון לדיקו אותו ואת בנו כו', והיה איפוא נוסחא אחרת לפני בעלי
 התוס' בקדושת הקליר וכאשר תראה מיוסדים דברי הקליר על המאמר שלפנינו ובפסיקתא ואף
 כי בקדושת הקליר אין כל זכר מפסוק הזה, היה כן לפני בעלי התוס' כמו שמוצא בפסקי תוס' שם,
 והתנחומא והפסיקתא הם סעד לדבריהם, את זה העירתי בפסיקתא הערה ז': (קנד) ד"ה יודע לדיק,
 זה הקב"ה שכתוב בתורתו שור או שה אותו ואת בנו וגו', כן הוא גם בפסיקתא ובגדפס, ולאות לענין
 הדרש שגזירת המן היתה לעומת אותו ואת בנו לא תשחטו, כי נזר להרוג טף ונשים ביום אחד, אבל
 בו"ר מוצא במקום שזר או שה לא תשחטו הכתוב שור או כשב או עז כי יולד, וטעות גלוי לעינים הוא,
 כי מה ענין מקרא זה לאכזריות המן ולגזירותיו וזמה וינגדו זה לזה: (קנה) אמר ר' לוי, מוצא בילקוט
 זכריה רמז תקפ"ג בשם התנחומא, ושם בהדרש אסתר פסוק ויקראו סופרי המלך, ובמדרש טו"ט מזמור
 ז' בפסוק על ה' ועל משיחו (קנו) מתעמקין עצות, וכן הוא בכ"י רח"ס, ובכ"י רומי חסר איזה דפים
 כמו שהבאתי למעלה, ובילקוט זכריה שם בשם התנחומא מעמיקים, ובפסיקתא שם מתחממים, ובו"ר
 ובגדפס מתעסקים בעלות רעות, ובש"ס מקיימים עשה, והגו' שלפנינו מעמיקים או מתעמקין עצות היא
 הנכונה, והוא מלשון הכתוב מים עמוקים עשה כלב איש (משלי כ ה): (קנו) עשו אמר, ז"ר פט"ה:
 (קנה) אף גוג ומנוג עתיד לומר כן, בפסיקתא אף גוג ומנוג לעתיד לזכר עתיד לומר כן: (קנט) שהיו
 מעמיקים עצות, בפסיקתא הגי' פה מתקוממים בעלות, ובו"ר ובגדפס שהיו מתעסקין, ובש"ס שם
 שמתקייפין עשה, והגו' שלפנינו נכונה עיין לעיל הערה קי"ו: (קס) פטרון, מוצא בערוך ערך פטר ד'
 בשם הפסיקתא והמלה יוית רומית עשקטאטא patronus עניה מליץ ומגין ופרקליט (טוטנהעבר):
 (קסא) שאמר ה' כגבור יצא ואומר יצא ה' ונלחם בגוים, עיין בפסיקתא שם הערה ז"י, ובו"ר סיים
 עוד מה כתיב תמן והיה ה' למלך על כל הארץ (זכריה יד ט) ובילקוט זכריה אחר הסיום ואומר ויצא ה'
 ונלחם הביא, ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזיתים למעלה מעשרה, והוא מאמר בפני עלמו ואינו מעש
 למעלה

[יש] וכי תזבחו זבח תודה לה' (ויקרא כג כט). ר' פנחס ור' לוי ור' יוחנן אמרו (קסב) בשם ר' מנחם דגליל (קסג) לעתיד לבוא כל הקרבנות בטליון, וקרבן תודה אינה בטילה [לעולם], (קסד) כל ההודאות בטילות, והודאת תודה אינה בטילה [לעולם], שנאמר קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה קול אומרים הודו (לה) [את ה' צבאות כי טוב ה'] כי לעולם חסדו [מביאים תודה בית ה' (ימימי לג יב), הודו את ה' אלו ההודיות, מביאים תודה] זה קרבן תודה, וכן אמר עלי אלהים נדריך אשלים תודות לך (תהלים טו יג), תודה אין כתיב כאן, אלא תודות ההודיה וקרבן תודה:

[כ] [ד"א] (קסה) ומיום השמיני והלאה [ירצה לקרבן אשה לה'] (ויקרא כג כז), שלא ימטך יצרך לומר שלפניו יש אכילה ושתייה, מי היה מקריב לו עד (שעמדו) [שלא עמדו] ישראל, (קסו) אמר דוד כי מי בשחק יערוך לה' (תהלים פט ז), מי היה מקריב לו קרבנות, אמר ר' אבין הלוי מי כיוצא כהקב"ה בפרנס יתומים, ומאכיל רעבים, ואין לשון הזה אלא לשון פרנסה, שנאמר ביום השבת וגו' יערבנו (ויקרא כד ט) ד"א כי מי בשחק יערוך לה', מי כיוצא כהקב"ה מאיר עיני השכים, ואין הלשון הזה אלא לשון אורה, שנאמר על המנורה הטהורה יערוך את הנרות (שם טז ז): ד"א כי מי בשחק יערוך לה', מי כיוצא כהקב"ה מלביש ערומים, ואין הלשון הזה אלא לשון כסות, שנאמר וערך בגדים (ומהייתם) [ומהייתך] (שופטים י"ז): ד"א כי מי בשחק, מי כיוצא כהקב"ה עשה מלחמתן של ישראל, ואין לשון יערוך אלא לשון מלחמה, (קסז) שנאמר ויערבו מלחמה פתה השער (ש"י י"ח): ד"א כי מי בשחק יערוך לה', אם בא יצרך לומר דך מי היה מקריב להקב"ה עד שלא נברא העולם, [אמור לו] הרי משה עלה לרקיע, ועשה שם מאה ועשרים יום, יאמר לך אם היו מקריבים להקב"ה, ולא עוד אלא הוא היה למד לאכול, וכיון שעלה אצלי, [ראה שאין אכילה ושתייה למעלה] לא אכל ולא שתה, [שנאמר ויהי שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכל ומים לא שתה] (שמות לד כח): אמר ר' שמעון בן לקיש אם בא יצרך להרהר ולומר אילולי שיש לפניו אכילה ושתייה לא היה אובר לי שאקריב ואנסך לו, מה כתיב עולת תמיד העשויה בהר סיני (נחמדני כה ו), וכי בהר סיני הקריבו קרבנות, אלא הרי משה שעלה לחר סיני, יאמר לך אם יש לפני אכילה ושתייה, אמר הקב"ה הפרחתי עליכם להביא קרבן בשביל לזכות אתכם: אמר ר' חייא בר אבא גבור החולך בדרך וצמא והולך לשתות מים כמה ישתה בכפיו, עשר כפיים שש כפיים ארבע כפיים, פחות משתים אינו שותה, וכל המים שבכל העולם מולא שעלו, שנאמר מי מודד בשעלו מים (ישעיה מ יג), להודיע שאין לפניו לא אכילה ולא שתייה, למה אמר לי להקריב קרבן כדי לזכותך, הוי שור או כשב או עז כי יולד:

הערות ותקונים

למעלה, וכוונתו למאמר סוכה דף ה' ע"א והכתיב ועמדו דגליו ביום הכהן על הר הזיתים למעלה מעשה: (קסב) בשם ר' מנחם דגליל, וכן הוא בכ"י רח"ס וזנדרס, ובפסיקתא וכו"ל שם פכ"ז הג' בשם ר' מנחם דגליל, והוא גירסא ישרה, וכן בירושלמי ברבות פ"ד (דף ה' ע"ג) מנחם דגליל, וכן בקרא כפר אלל ערקון ומקומו בנבול לפניו של יודם, עיין ערוך השלם גליא ב': (קסג) לעתיד לבא כל הקרבנות בטליון, נשנה בוי"ר פ"ט אות ז' וסוף פכ"ז ובפסיקתא שם ובשור"ט מזמור כ"ו וק' וילקוט תהלים רמז תתל"ד, והתחלה המאמר הוא מהפסיקתא פסקא שוכה, ומן כתוב אחד אומר הוא ממדרש תהלים מזמור ק', ומצא זילקוט אמור רמז תרמ"ג בשם התחומא, ועיין ברנב"ז פ"ב לפ' אמור כסוף חזקן האפיסה שמיים והמכיל יבין, וזה סוד מה שאמרו רבותינו כל הקרבנות בטליון וקרבן תודה אינו בטל לעולם כו', ועיין ישועת משיחו להרב אברבנאל העיין הרביעי סוף פ"א שאין הכוונה שיבטל דבר ממנו התורה, אלא שאו יבטל יר' הרע לב האבן מזהרם כמ"ס ואת האפוי ארחיק מעליכם ואמרו חז"ל זה יר' הרע האבן בלבו, וע"ז יתבטלו רובי הקרבנות הבאים על איזה תא, וזאת קרבן הבא להודות לה' על הסוכה: (קסד) על ההודאות בטילות, בוי"ר פ"ט כל התפלות בטילות: (קסה) ומיום השמיני ירצה, שלא ימטך יצרך, עד המאמר הזה נשלים הפסקא שור או כשב, וכן נשלים בוי"ר פכ"ז, וזה מוצא זילקוט תהלים רמז תתמ"ג בשם התחומא, ומכאן מתחיל בכ"י רומי אחרי שחסרו איזה דפים: (קסז) אמר דוד. בכ"י רומי וכו"ר רח"ס אמרה רוח הקודש ע"י דוד: (קסח) שנאמר ויערכו מלחמה פתה השער, וכן הוא בכ"י רומי ובכ"י רח"ס וזילקוט, אולם בנדרס מוצא הכתוב ויערכו אחס מלחמה (בראשית יד ח'), אולם בנדרס קושטאפינא ודשם ווינינא היא שנאמר וערכו מלחמה, אין ספק שהיה כתוב ויערכו מלחמה (ש"א י"ז ב')

[כא] ומיום השמיני. (קפה) זש"ה כי מקרה בני האדם [ומקרה הבהמה מקרה אחד להם וגו' ומותר האדם מן הבהמה אין] (קבלת ג יט). כתיב באדם לא תלבש שעטני צמר ופשתים יחדו (דברים כג יא), וכתיב בבהמה לא תחרוש בשור ובחמור יחדו (שם טז י), מקרה אחד (לכל) [קבלת טז], מה האדם מקבל טומאה, אף הבהמה מקבלת טומאה, כתיב באדם הנוגע במת (ישמא) (לכל נפש אדם ושמא שבעת ימים) (גמדבר יט יא), ובבהמה הנוגע בנבלתה ישמא (ויקרא יא טז), כמות זה כן מות זה (קבלת טז), באדם, והרגת את האשה (ויקרא כ עז), ובבהמה כתיב ואת הבהמה תקורנו (שם טז טו). (ומי) [מי] יודע רוח [בני] האדם העולה היא למעלה ורוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ (קבלת טז כא), רוח האדם לפי שניתנה מלמעלה, כתיב ביה עליה, ובהמה לפי שניתנה מלמטה, כתיב בה ירידה, ומותר האדם מן הבהמה אין (קבלת טז ט), (קסט) מהו אין, שהוא מדבר והיא אינה מדברת, ועוד שיש באדם דעת, ובבהמה אין דעת, ועוד שהאדם יודע בין טוב לרע, והבהמה אינה יודעת בין טוב לרע, ועוד האדם נוטל שכר על מעשיו, אבל הבהמה אינה נוטלת שכר על מעשיה, ועוד האדם מת מטפלין בו ונקבר, והבהמה אינה נקברת, [הוין] ומותר האדם מן הבהמה אין, מה כתיב באדם אשה כי תזרע וגו' ויום השמיני ימול (ויקרא יב ג), ובבהמה כתיב שור או כשב או עז וגו', ומיום השמיני ירצה]:

[כב] [ד"א] שור או כשב או עז וגו'. (קע) זש"ה ועתה ירום ראשי על אויבי סביבותי [ואזכחה באהל זבחי תרועה] (תהלים כו ו), כיון שעשו ישראל אותו מעשה, היו אומות העולם אומרים אין להם תקומה, [ואינו חוזר עליהם לעולם], כששמעו ישראל שיקריבו שור רמה ראשם, שנאמר ועתה ירום ראשי וגו' (שם), והיו אומרים עכשיו אני יודעין שנתרצה לנו הקב"ה, התחילו אומרים שירה, ואזכחה באהל זבחי תרועה, אשירה ואזכרה לה' (שם):

[כג] [ד"א] שור או כשב או עז. למה אמר הקב"ה להקריב שור, לכפר על תבנית שור, שנאמר הסולח לכל עוונתי וגו' (תהלים קג ג), (קעא) תדע לך ראה מה כתיב ארבעה פנים [לאחת] (וארבעה) [וארבע] כנפים [לאחד]. [לאחת] להם (יחזקאל ב ט), מה כתיב שם ורגליהם רגל ישרה וכף רגליהם ככף רגל עגל (שם טז ט), ובשביל כפרתן של ישראל הוסיף להן [עוד] שתי כנפים, שנאמר שש כנפים [שש כנפים לאחד בשתים יכסה פניו ובשתים יכסה רגליו] (ישעיהו ו ב), למה כדי שיתכסו הרגלים שהן דומות לעגל, כדי שלא יראה אותם, ויזכור מעשה העגל, בשתים יכסה רגליו, וכל כך למה, (קעב) אלא לכפר על ישראל, הסולח לכל עוונתי. אין לך גדול בעוף אלא הנשר, ונעשה פנים לחיה, שנאמר לפני נשר לארבעתן (יחזקאל ב ט), הגדול שבחיה ארי, והוא עשוי פנים לחיה, (קעג) שנאמר (פני האחד) [והשלישי] פני אריה (שם יד), והשור גדול בבהמה, ועשה אותו פנים לחיה, שנאמר לפני השור [מהשמאל] לארבעתן (שם טז י), (קעד) (לפני אדם) ובשביל ישראל מחה הקב"ה את השור, ונתן כרוב תחתיו, (קעה) שאין אתה מוצא שהוא מזכיר שם אלא כרוב, שנאמר פני האחד פני הכרוב (שם יז), וכך

הערות ותקונים

או ש"ז י ח), והמדפיס דפוס מאגוסבה תיקן ויערבו אתם מלחמה: (קפה) זש"ה כי מקרה בני האדם, מוצא בילקוט קבלת רמז תתקס"ח בשם התנחומא: (קסט) מהו אין, קס"ח פ"ג פ"ט: (קע) זש"ה ועתה ירום ראשי, מוצא בילקוט תהלים רמז תש"ו בשם התנחומא: (קעא) תדע לך ראה מה כתיב, בילקוט יחזקאל רמז סס"ט הביא מאמר בשם התנחומא, והוא בתנחומא אמור אות י"א, ובאמצע המאמר הביא ראה מה כתיב ארבעה פנים לאחד עד שם דומות לעגל, הוא מתנחומא שלפניו אות כ"ג. גם בילקוט יחזקאל רמז של"ז הביא בשם התנחומא והוא ג"כ מאות י"א ומן אמר הקב"ה יתכסו רגליהם שם דומות לעגל אתה מוצא שאין לך גדול משוף הוא המאמר שלפניו אות כ"ג. ולזה המאמר מתנחומא כוון רש"י ישעיהו ו ב: (קעב) אלא לכפר על ישראל, מן הסולח לכל עוונתי עד הגדול שזכיה ארי, הוסיף המדפיס דפוס מאגוסבה: (קעג) שנאמר פני האחד פני אריה, כן הוא צ"ל רומי וכ"י רח"ס וכן מוצא בילקוט יחזקאל רמז של"ז, ותקנתו והשלישי פני אריה, והוא ביהזקאל י"ז. ויותר נכון של"ז לפני אריה (שם ח י) כמו שהוא בנדפס: (קעד) לפני אדם, וכן הוא צ"ל רומי ורח"ס גם בנדפס, ומיותר הוא לכן הסגרתים בשני תלמי עגולה, וכן השמיטם בעל הילקוט ביהזקאל רמז של"ז: (קעה) שאין אתה מוצא שהוא מזכיר שם

כך למה, לכפר על ישראל, הוי יפה אמר הסולח לכל עונוי. למה הסיר הקב"ה את העגל, שיהו ישראל זכין לפניו, ולא עוד אלא כשאחד מישראל מהרהר בלבו עבירה או דבר רע, (קעו) [אין] הקב"ה מצרפה, שכן דוד אומר און אם ראיתי בלבי לא ישמע ה' (תהלים פו יח), ומה הקב"ה שומע, כשאדם עומד ומהרהר בתפלה, (קעו) שנאמר אכן שמע אלהים מקשיב בקול תפלתו (שם שם יט), ולא עוד אלא כששני בני אדם יושבין ועוסקין בתורה, הקב"ה מקשיב ושומע, שנאמר [או דברו יראי ה' איש אל רעתו] ויקשב ה' וישמע (מלאכי ג טו), אמר הקב"ה בזכות התורה שאתם עוסקין בה הייתי מקשיב ושומע תפלותיכם, (קעה) אבל לעולם הבא עד שלא תאמרו לפני תפלה ותקראו לפני, אני שומע אתכם, שנאמר ויהי טרם יקראו ואני אענה [עוד הם מדברים ואני אשמע] (ישעיה סס נד):

[כד] ולקחתם לכם ביום הראשון וגו' (ויקרא כג ט). (קעט) זש"ה שמע בני וקח אמרי (משלי ד י), אמר הקב"ה הרבה לקיחות צייתי אתכם בשביל לזכות אתכם, אמרתי לכם ויקחו אליך פרה אדומה (במדבר יט ז), שמא בשבילי, לא, [אלא] בשביל לשהר אתכם, לא כך כתיב והזה המהור [על הטמא] (שם שם יט), אמרתי לכם ויקחו לי תרומה (שמות כה ז), בשביל שאדור ביניכם, שנאמר ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם (שם שם ח), דבר קשה כביכול אמר להם קחו אותי שאדור ביניכם, ויקחו תרומה אין כתיב כאן, אלא ויקחו לי תרומה, אותי אתם לוקחים. אמרתי לכם ויקחו אליך שמן זית זך (שם כו ז), (קפ) וכי אור שלכם אני צריך, אלא בשביל לשמור את נפשותיכם, שהנפש נמשלה לנר, שנאמר נר אלהים נשמת אדם (משלי כו), ועכשיו שאמר ולקחתם לכם ביום הראשון, לא בשביל שצריך לי אלא לזכות אתכם:

[כה] פרי עץ הדר כפות תמרים וענף עץ עבות [וערבי נהל] (ויקרא כג ט), מה טיבן של ארבעה מינים הללו, מהן עושין פירות, ומהן אינן עושין פירות, פרי עץ הדר כפות תמרים אלו הצדיקים, [שיש להם מעשים טובים], וענף עץ עבות וערבי נהל אלו הבינונים של ישראל, אמר הקב"ה [יקשרו להם כאחת] ויעשו כלם אגדה אחת, (קפא) כדי שלא [יהיה] בבני פסול, (קפב) אם עשיתם כך, (אני מעלה עליהם שכר) [באותה שעה אני מתעלה, וכן הנביא אומר הבונה בשמים מעלותיו (שמוס טו)], ואימתי הוא מתעלה. כשהן עשויין אגודה אחת, שנאמר ואגודתו על ארץ יסדה (שם):

[כו] ולקחתם לכם. בלקיחה שלא תהא גזול ועומד בו, (קפג) ונמצא סניגורו נעשה קסניגורו: (קפד) ולקחתם. תני (בשם) ר' חייא במקח ולא בגזל, במקח

הערות ותקונים

שם אלא כרוז, ז"ל הרד"ק יחזקאל י"ד, מה שאמר פני הכרוז במקום שזכר צמחה הנבואה הראשונה פני שור, וזו מה שאמרו רז"ל יחזקאל ביקש רחמים והסכו לכרוז, אמר לפניו רבש"ע אין קסניגור נעשה סניגור, וכן מובא ברש"י יחזקאל י' א': (קעו) [אין] הקב"ה מוצרפה, בנדפס בגי' אין הקב"ה מוצרפה למעשה, וכן בכ"י רומי ורש"י ליתא למלת "למעשה": (קעז) שנאמר אכן שמע אלהים, וכ"ה בכ"י רומי וכ"י רח"ס, אולם בנדפס מובא הכתוב אכן שמעת קול תמוגי (תהלים לא ג), וכאשר הוא לפניו בכ"י הוא לנכון. כי הוא כפסוק שלאחריו שהביא מלפניו: (קעה) אצל לעולם הבא, בכ"י רומי ורש"י הגי' אצל לעתיד לבא, ובנדפס כתוב ולעתיד וחסר מלת "לזוה": (קעט) זש"ה שמע בני וקח אמרי, המאמר הזה נשנה צו"ר פ"ל אות י"ג ומתחיל ר' יהודה בשם ר' שמעון בן פזי פתח שמע בני וקח אמרי, אולם בתנחומא מובא סתם ולא בשם ר' יהודה בשם ר' שמעון בן פזי, ובפסיקתא פסקא ולקחתם לכם חסר זה, עיין שם בהערה קי"ח, ומובא בליקוט אגור רמז תרכ"ז ונרשם גלדו מדרש וז"ל "וי"ר": (קפ) וכי אור שלכם אני צריך, צו"ר שם טפס והא' כתיב ונאורא עמייה שרא (דניאל ז כב): (קפא) כדי שלא [יהיה] בבני פסול, בכ"י רומי וכ"י רח"ס פסולה, ובנדפס פסולה: (קפב) אם עשיתם כך אני מעלה עליהם שכר, תקתי צפיס כמו שהוא בכ"י רומי וכ"י רח"ס וצו"ר שם ובנדפס, ועיין בפסיקתא פסקא ולקחתם לכם הערה קי"ז: (קפג) ונמצא סניגורו נעשה קסניגורו, וכן איתא בירושלמי סוכה פ"ג ה"א (דף ע"ג) אמרו אוי לו לזה שנעשה סניגורו קסניגורו: (קפד) ולקחתם תני בשם ר' חייא במקח ולא בגזל עד וזה בגזול ליתא בכ"י רומי וכ"י רח"ס, ונמצא שם בנדפס אות י"ח, ותקתי צפיס תני ר' חייא, והסוכה להספרא פ' אמור פט"ז, וכן בירושלמי סוכה שם פ"ג ה"א איתא תני רבי חייא ולקחתם לכם משלכם ולא בגזול, וכן בפסיקתא פסקא ולקחתם לכם (דף קסב ע"א) וצו"ר פ"ל אות ו' איתא תני ר' חייא במקח ולא בגזל

ולא בחנם, להוציא את השאול ואת הגזול, (קפה) משל למה הדבר דומה, לשליח של מלך שהלך לגבות (את העיר) [בעיר], משנבה אותה, מצאו עירוני אחד בדרך (קפ) (לסמים), (קפו) קיפחו ונטל את כליו, ואת המוגבה שחיתה בידו, לאחר ימים בא לאותו עירוני דין לפני השלטון, בא לשכור לו אדם שילמד עליו זכות, א"ל הגבוי מה אתה עושה כאן, א"ל יש דין ואני מבקש לשכור לי אדם שילמד עלי זכות, (קפה) א"ל תן לי [אותו זהב ואתן הכלים] אתן עבוסת שנמלת ממני, ואני אלמד עליך זכות, א"ל כן אעשה, הלך נתן לו אותו זהב, ואתן עבוסת מקצת, וחלך לו, למחר כשעמד לפני השלטון, אמר יש לך מי שמלמד עליך זכות, השיב ואמר איש פלוני, א"ל השלטון מה זכות אתה מלמד על זה, א"ל מרי אני אומר דברים שעשה לי חברי זה כשהלכתי לגבות את עיר פלוני, עמד עלי וקיפחני, ונטל כל מה שהיה בידי, והכלים האלו שאתה רואה בידי הם מקצת הכלים שהחזיר לי, כדי שאלמד עליו זכות, עכשיו התחילו הכל אומרים, אוי לו לזה שסניגורו נעשה קסיגורו, כך אין אדם מישראל צריך להלל בלולב הגזול, (אם אין לו) [אלא אם כן] לוקח לו בדמים, שנאמר ולקחתם לכם :

[כז] [ד"א] ולקחתם לכם ביום הראשון וגו'. וש"ה או ירננו (קפמ) (עצי היער) [כל עצי יער] וגו' (הגלים טו יג), במי הכתוב מדבר, בישראל ובאומות העולם, שהקב"ה הן אותם ביום הכפורים, אלו ואלו נכנסין [לדין] ואין אנו יודעין מי נוצח, למה הדבר [דומה], לשני בני אדם נכנסין לדין לפני המלך, ולא היה אדם יודע מה ביניהן, אלא המלך בלבד, דנן [המלך] ולא היו הבריות יודעות מי נוצח להבירו, אלא מי שהוא יוצא (קצ) ואגוז בידו, הכל יודעים שהוא נוצח, כך ישראל ואומות העולם נכנסין לדין ביום הכפורים, ואין הבריות יודעות מי נוצח, אמר הקב"ה מלו לולביכם בידכם, כדי שידעו הכל שאתם זוכים בדין, לכך אמר דוד או ירננו וגו', (אימתי) כי בא לשפוט (את) הארץ (הגלים טז יג). [אימתן] ביום הכפורים. מה ישראל

הערות ותקונים

גזול, וכן הוא נקדש. ובפסיקתא שם הערה ס"ח העירוני על המאמר תני ר' חייה הוא בספרא אמור ס' קל"ד, ודרך ירושלמי ובפסיקתא והמדרש שמביאים כרייתות נשם תני ר' חייה, ומקורס מן הספרא, כי ייחס את הספרא לרבי חייה. גם העירוני שם שבירושלמי סוכה פ"ג ה"א הלשון מקולר, תני ר' חייה ולקחתם לכם משלכם ולא הגזול, וראוי לתקנו כמו שהוא בפסיקתא תני ר' חייה שחאה לקחה של כל אחד ואחד מכם, לכם משלכם ולא מן הגזול, וכו"ו"ר שם תני ר' חייה במקה ולא גזול לכם לכל אחד ואחד, נריך להוסיף [שחאה לקחה] לכל אחד ואחד, ובגמרא סוכה דף מא ע"ב ודף מג ע"א דת"ר ולקחתם שחאה לקחה ביד כל אחד ואחד, לכם משלכם להוציא את השאול ואת הגזול, ובתוס' כט ע"א ד"ה בעינן, ודף מא ע"ב ד"ה ולקחתם כתבו שהדרש הוא מדכתיב ולקחתם בלשון רבים ולא ולקחת לישן יחיד, ע"כ: (קפה) משל למה הדבר דומה, בפסיקתא שם וכו"ו"ר שם מוצא המשל בלשון ארמית ובסגנון אחר ובשם ר' לוי: (קפו) ליסמים, הסגרת, וליהא גם בכ"י רומי ורח"ס: (קפו) קיפחו, עיין ערוך ערך קפה: (קפה) א"ל תן לי אותן עבוסות, בכ"י רומי ורח"ס א"ל מה אתה נוטן לי ואני מלמד עליך זכות א"ל אתה יודע שאין לי זהב, א"ל ותן לי עבוסות, נתן לו ספיטוס אחד ועוד בגדים אחרים שנטל הימנו, ע"כ. ומלת ספיטוס היא יופת ורומית Tapes (טפסטטט, טפטיף), מכסה מרוקס בגוונים שונים לכסות הכתלים והרצפה או למכסה, עיין בפסיקתא פסקא שור או כזה הערה כ"א ובפסקתא ולקחתם לכם הערה פ"ב: (קפמ) עני היער, כן הוא גם בכ"י רומי ורח"ס, ובקרא כל עני יער: (קצ) ואגוז בידו, בכ"י רומי ובאגוז בידו, ובכ"י רח"ס ובאגוז בידו, ובגמרא שם וכו"ו"ר שם מוצא את א"ל מלך דכסב באגוז אנו יודעים דהוא נח. וכו"ו"ר פ"ג א"ל מוצא כמו שהוא בפסיקתא והגו' שם מתוך דכסב באגוז. ובילקוט אמור רמו תרנ"א בשם הפסיקתא גורס דכסב ביון, והגירסא הוהת היא האמתית, וכן יש לתקן בתנחומא ובידו באין, והיא המלה היונית βαλάντιον ופי' ענף תומר (פמלמלויג), כי ענף תמר הוא את נחתן לנצורי מלחמה שנשאו איש איש כף תומר בידו, וזה היא לקחת הלולב אשר לנו ובכרות שנלחמו את אויבינו. וגם הערוך ערך ביון הביא בשם הילמדט שור או כשם מי שמוח נוטל ביון, ובשזלי הלקט כ"ו ס' שכ"ב הביא בשם הפסיקתא דכסב ביון בידיה, ובתנ"ח ס' פ"ב חסר מלת "ביין", ועיין מה שכתבתי בצרתיכות בפסיקתא שם הערה ל". ועתה ראיתי בתוס' על התורה אמור שם פסוק ביום הראשון שהביאו מאמר הוא

עושיין, (קצא) ממתנינים לו עוד ד' ימים, כדי שידעו הכל שישראל זכו, לכך נאמר ולקחתם [לכם ביום הראשון פרי עץ הדר וגו']
 [כה] [ולקחתם לכם]. (קצב) וש"ה כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך (מגילת לוי), יפה אמר דוד הפסוק הזה, תדע לך שהלולב הזה דומה לשדרה של אדם, וההדר הזה דומה לעינים, והערבה דומה לשפתים, והאתרוג דומה ללב, אמר דוד אין לי אבר אחד גדול מאלו שהן שקולים כנגד כל הגוף, הוי כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך]:

[כט] ולקחתם לכם. (קצג) אחר כל החכמה (קצד) שכתוב בשלמה, [ותרב חכמת שלמה וגו'] ויחכם מכל (אדם) [האדם] (מ"א ס"י י"א), הניח כל הדברים האלו וישב לו, תמיה על ארבעת המינין הללו, וש"ה שלשה המה נפלאו כמיני (משלי ל"ח), (קצה) [פסח מצה ומרור, וארבעה לא ידעתים (משלי ס)], אלו ארבעת מינין שבלורב (שאינו יכול) [שבקש] לעמוד עליהן, ואם תאמר פרי עץ הדר שהוא אתרוג, כל האילנות עושיין פירות, כפות תמרים, (קצו) צריך אדם ליטול שתי כפות [ולחלל בהם], ואינו נוטף אלא לבה של תמרה זה הדורב, וענף עץ עבות, מי אומר לך שהוא הדם, שכתוב במקום אחר צאו ההר והביאו עלי זית (קצז) [ועלי עץ שמן ועלי הדם ועלי תמרים ועלי עץ עבות] (ממס' ח טו), וערבי נהל כל האילנות גדלים במים. וארבעה לא ידעתים, ובמקום אחר אמר שלשה המה מטיבין צעד וארבעה מטיבין לכת (משלי ס טו). אלו ארבעה מינין שבלולב, שכל אחד ואחד מישראל הולך וריץ ויקח לו אחד מהם, לחלל לפני הקב"ה שנתרצה לו, ויכפר לו על כל עונותיו, מטיבין לכת, מי שרואה אותם ארבעה מינים הללו (קצח) הוא בוסר עליהן, והן גדולות לפני הקב"ה, ארבעה הם קטני ארץ (שס טז כד), אלו ארבעת מינים הללו, והמה חכמים מחוכמים (שס), (קצט) [שהן מתחכמין ומלמדין (ר) זכות (וחכמה)] [וחיבה] לפני מי שאמר והיה העולם: ד"א ארבעה הם קטני ארץ, אלו ד' מינים שהן נראין קטנים והם גדולים בכחם, ומי

הערות ותקונים

וכימו שס מי שהוא יולא במקל לכן או תפוח בידו, וזה שנגה מלחיה מגיה שגה: (קצא) ממתנינים לו עוד ד' ימים, כן הוא בגי' האנוה, ובכ"י רומי ורח"ס ובגדפס בגי' ה' ימים, ובין יו"כ לסכות יש ד' ימים: (קצב) ולקחתם לכם וש"ה כל עלמותי, הוספתי כמו שהוא בכ"י רומי ובכ"י רח"ס ובגדפס לניחן, והמעתיק דלג מן ולקחתם עד ולקחתם, והמאמר הזה נגסה גם במדרש וי"ר פ"ל אות י"ד וסס מתחיל רבי מני פתח כל עלמותי תאמרנה, ולפניו בתנחומא הוא סתם בלי שם האומר, ועיין לעיל הערה קע"ט, גם שם הבאתי כי במדרש וי"ר שם מוצא מאמר אחד ונוסף בראש רבי יהודה בשם ר' שמעון בן פאי פתח. ובספיקתא פסקא ולקחתם לכם חסר, עיין שם הערה קי"ח: (קצג) אחר כל החכמה, גם זה שגה בזו"ר פ"ל אות ט"ו ומוצא עילקוס משלי רמז תתקס"ג בשם וי"ר: (קצד) שכתוב בשלמה ויחכם מכל האדם, הוספתי גם הכתוב שלפניו ותרב חכמת שלמה, וגמלא גם בזו"ר שם, וחסר גם בגדפס ובכ"י רומי וכ"י רח"ס. ולפי זה הכתוב מוצא בזו"ר ובכ"י רומי ורח"ס גם הכתוב התכמה והמדע נתון לך (ד"ב א' ב'): (קצה) פסח מצה ומרור, הוספתי כמו שהוא בכ"י רומי ורח"ס ובזו"ר, וחסר בגדפס, ועיין בפי"ת: (קצו) צריך אדם ליטול שתי כפות ולהלל בהם ואינו נוטף אלא לבה של תמרה, המלות „ולהלל בהם" הוספתי כמו שהוא בכ"י רומי ורח"ס ובזו"ר, אולם בגדפס גם בכ"י ה' של הקספארד ובדפוס קאטמאנטינא ודפוס וויניציא נשתבש ונשטה „ולולביהם" ו"ל", „ולהלל בהם". ובעל אות אמת כתב בתנחומא מלת „ולולביהם" מיותר, אולם כאשר כתבנו נשתבש גם בגדפס נשתבש בדפוסים אחרונים במקום לבה של תמרה היינו לכף של תמרה, ובכ"י חמישי של הקספארד כתוב לבה של תמרה, ובדפוס קאטמאנטינא ודפוס וויניציא ודפוס מאנטובה לבה של תמרה, ויותר נכון לבה, והגאון הרד"ל העיר שמכאן סמך למה שכתב רי"ף בש"י רפ"ו דסוכה שולבז הוא מנפשים הפימיים שצדקו לבו של דקל ולא מן החיזונים שצדקו חיות: (קצז) ועלי עץ שמן, הוספתי סיפא דקרא מדתכתיב ועלי הדם ועלי עץ עבות משמע מזה שצדק עבות אינו הדם: (קצח) הוא בוסר עליהן, פי' מזה, תרגם דבר ה' זה, פתגם דה' בשר, ובגדפס בדפוס קאטמאנטינא וויניציא ומנטובה בשעת בוחר עליהן. ובזו"ר פ"ל אות ט"ז בשינוי קלת, הם נראים קטנים בשני הדם וגדולים המה לפני הקב"ה, ואח"כ חסר שם ומתחיל מי פירש להם לישראל. ויש לתקן שם ע"פ התנחומא ולהסוף את הכתוב: (קצט) שהן מתחכמין, הוספתי המאמר הנוסגר כמו שהוא בכ"י רומי ורח"ס. ובגדפס אחר והמה חכמים מחוכמים נוסף בדפוס מאנטובה, „שהם גדולים לפני הקב"ה והמה חכמים מחוכמים" יש למחוק זה מן הספר, וליתא בדפוס קאטמאנטינא ודפוס וויניציא: (ר) זכות וחכמה. תקנתו

פירש לנו בפירוש שארבע מינין הללו שהן אתרוג ולולב והדס וערבה (רא) (אמרו רבותינו) [חכמים], שכתוב והמה חכמים מחוכמים]:

[ל] ולקחתם לכם ביום הראשון. ואפילו בשבת, (רב) (בזמן שביט המקדש קיים היו נוטלין, ועכשיו גזרו עליהם חכמים (ג) (הראשונים) [האחרונים] שלא ליטול בשבת, שמה ילך אצל הבקי ללמדו ויעביר ארבע אמות ברשות הרבים, וכן לענין שופר ומגילה): (רד) ביום הראשון, וכי ראשון הוא, והלא יום חמשה עשר הוא, אלא מאי ראשון, ראשון לחשבון עונות, (רה) ר' מני ור' יהושע דסכנין בשם ר' לוי משל למה הדבר דומה למדינה שהיתה חייבת (רו) ליפם למלך, (רי) והיה המלך משלח לגבותה, ולא היתה נותנת לפי שהיה השמר גדול, כך פעם ראשון, ופעם שני, והיה משלח ולא היו נותנין, מה עשה המלך, אמר לבני פלמיין שלו [עמדו ונגד עליהם], עד שהן תולכין כמו עשרת מילין, שמעו בני המדינה, מה עשו, התחילו גדולי המדינה לילך (רז) לאנפמי של מלך, אמר להם מי אתם, אמרו לו אנו בני מדינה פלונית ששלחת לגבותינו, אמר להם ומה אתם מבקשים, אמרו לו בבקשה ממך עשה עמנו חסד שאין לנו מה ליתן, אמר להם (רש) אני מניח לכם מחצה, עד שהוא בא יצאו (רי) (בריוני) [בינוני] המדינה וקדמוהו (ריא) כמו (עשר) [חמשה] מילין, אמר

הערות ותקונים

תקתי וחיבה, כמו שהוא נדפס דפוס קאטאליטיאל ודפוס וויניציא, והמדפיס דפוס מאנטובה תיקן ג"כ והכמה כמו שראה בכ"ו וקלג: (רא) אמרו רבותינו, כ"ה בכ"י רומי ורח"ס, והסגרתו ותקתי "חכמים", והכוונה מי פירש לנו, והתשובה חכמים, ור"ל ע"ה הקבלה המסורה להם, וזה שסיים דכתיב חכמים מחוכמים, ונדפס גם בוי"ר שם נאמר לנכון "חכמים" במקום "אמרו רבותינו": (רב) בזמן שביט המקדש קיים, עד וכן לענין שופר ומגילה זה ליתא בכ"י רומי וכו' רח"ס, וזה נוסף מאת הסופר התנחומא הנדפס (אות כ"א), והוא מנמרא סוכה דף מג ע"א יו"ט הראשון של תשחל להיות שבת מולידין את לולביהן לבהר הבית, ולאחר שם נממרא אמאי טלגול צלמלא הוא ולידתי שבת אמר רבה גיורא שמה יעלטו בידו וילך אל בקי ללמוד ויעבירו ארבע אמות ברשות הרבים והיינו פעמא דשופר והיינו פעמא דמגילה כו' ע"ש: (ג) הראשונים, תקתי האחרונים, כמו שהוא נדפס: (רד) ביום הראשון וכי ראשון הוא, נשנה בפסיקתא פסקא ולקחתם לכם, ועיין שם בהערה פ"ד ובוי"ר פ"ל אות ז' ובקצ"ר פ"ט פסוק לך אכול בשמחה לחמך, ומוצא בילקוט אמור רמז תרנ"ה בשם הפסיקתא: (רה) ר' מני, וכן הוא נדפס ובפסיקתא ובוי"ר ר' מני דשאב, ובקצ"ר ר' מנא דשאב: (רו) ליפם, עיין מה שכתבתי באריות בפסיקתא פסקא ולקחתם לכם בהערה פ"ו, והעירתי שם שהיא המלה היונית λογισμα (סטיירערסטט): (רי) והיה המלך משלח לגבותה, כו', עיין בפסיקתא ובוי"ר ובקצ"ר קלת בסגנון אחר וע"ש בהערה פ"ו: (רז) לאנפמי של מלך, וכן הוא בכ"י רומי וכו' רח"ס, וז"ל לאנפמי, והיא המלה היונית ανπεμα ופי' לקראת, וכן הוא לנכון נדפס ובפסיקתא, גם הבין במקום המלה הרה וכתב יאלו גדולי המדינה לקראתו: (רש) אני מניח לכם מחצה, עיין בפסיקתא וי"ר וקצ"ר שם הוא בסגנון אחר שהניח להם שליש, וכיון שאכנס בתוך חמשה מילין יאלו פערבולי וקלסו אותו והניח להם שליש, וכיון שאכנס המלך למדינה יאלו כל בני המדינה לקראתו וקלסו אותו [התיר להם הכל], ולפנינו הניח להם בתחלה מחצה ואח"כ רבע ואח"כ עוד רבע, וכאשר הוא בפסיקתא ובוי"ר יותר נכון: (רי) בריוני המדינה, כן הוא גם בכ"י רומי וכו' רח"ס ונדפס, ולדעתי הוא טעות בהעתק הראשונה וז"ל בריוני המדינה כמו שהוא לנכון בוי"ר, גם בקצ"ר יאלו בריונים, כי מלת בריוני אין לה שייכות כלל לכאן, באשר הוראתה פרייטס ופוחוס ורקיס. ועתה ראיתי בכ"י החמישי של אקספארד (אשר הוא כתב זי מהתנחומא הנדפס) ושם הגירסא הנכונה בריוני המדינה, ובדפוס ראשון דפוס קאטאליטיאל ודפוס וויניציא כתוב בני המדינה, רק הגירסא דפוס מאנטובה הינן בריוני המדינה כמו שראה ומאל בכ"י שלפנינו. ועיין בפסיקתא הערה פ"ט, ולדעתי בפסיקתא שם בתוך עשרה מילין [יאלו] גדולי המדינה לקראתו וקלסו אותו כו', בתוך חמש המילין יאלו פערבולי וקלסו, יש לתקן שז"ל בתוך עשרה מילין יאלו פערבולי המדינה בתוך חמשה מילין יאלו בריוני המדינה. וגם במדרש וי"ר שם בתוך עשרה מילין יאלו גדולי המדינה [ז"ל] פערבולי המדינה במקום גדולי המדינה] ואח"כ מוצא שם לנכון בתוך חמשה מילין יאלו בריוני המדינה, ופעד לדברי תראה מדברי הערוך ערך פרט י הביא וז"ל בוי"ר אמור אל הכהנים ולקחתם לכם מה עשו בני המדינה רחוק עשר מיל יאלו פרעטוי לקראתו וקלסוהו, ובפסיקתא ולקחתם לכם כתוב פרעטוי מדינה, עכ"ל. ז"ל ובפסיקתא כתוב פערבולי, עיין שם בהערה באריות, הרי שלפני הערוך היתה הגי' בוי"ר פרעטוי במקום גדולי המדינה: (ריא) כמו עשר מילין, וכ"ה בכ"י רומי ורח"ס, ותקתי חמשה מילין, וכ"ה

להם מי אתם, אמרו לו אנו בני מדינה פלונית, אמר להם ומה תבקשו, אמרו לו בבקשה ממך רחם עלינו, אמר להם כבר הנחתי מחצה, ובשבילכם אני מניח מחצה על מחצה, עם שהוא [מהלך] (ריב) יצאו כל בני המדינה, אמר להם ומה אתה מבקשים, אמרו לו אדונינו המלך אין לנו מה ליתן, רחם עלינו, אמר להם כבר הנחתי מחצה, ימחצה על מחצה, ובשבילכם אני מניח את הכל, אלא מכאן ואילך ראש חשבון הוא, המלך (ריג) זה [מלך מלכי המלכים] הקב"ה, בני המדינה שלו אלו ישראל, שהן מסגלין עונות של כל השנה כולה, מה הקב"ה עושה, ואמר להם עשו תשובה בראש השנה, (רסו) והם נכנעים ובאים ביום הכפורים, (רסז) והם מתעניין ועושין תשובה, והקב"ה מוחל להם את הכל, ובסכות כלם נוטלים את לולביהם ביום טוב ראשון ומקלסין להקב"ה והוא מטרצה להם ומוחל להם, אמר להם הרי ויתרתי לכם כל עונותיכם הראשונות, [אבל מעכשיו ראש חשבון הוא, שנאמר ולקחתם לכם ביום הראשון, ראשון לחשבון עונות]. אמר להם הקב"ה בעולם הזה אמרתי לכם שתעשו סוכה לשלם לי גמולי שעשיתי לכם, שנאמר [בסכות תשבו שבעת ימים וגו'] כי בסכות הושבתי את בני ישראל (ויקרא כג מז טז), ואני מעלה עליכם כאילו אתם נוטלים לפני, ולעולם הבא אופיע עליכם במלכות, ואנן עליכם כסוכה, שנאמר וסוכה תהיה לצל יומם מחורב וגו' (ישעי' ד י) :

[לא] (ריז) [ויצא] בן אשה ישראלית (ויקרא כד י). (ריח) מהיכן יצא, ר' לוי אומר מעולמו יצא, כמד"א ויצא איש הבינים (ש"ס י"ד), ר' ברכיה אמר מפרשה של מעלה יצא, שנאמר ולקחת סולת ואפית אותה שתיים עשרה חלות (ויקרא כד ט), אמר דרך המלך לאכול פת חמה, שמא צוננת, (ריט) כההיא דתנינן תמן לחם הפנים אין נאכל פחות מתשעה, ולא יותר על אחד עשר, כיצד נאפה בערב שבת, ונאכל בשבת לתשעה, חל להיות יו"ט בערב שבת נאכל לעשרה, שני ימים טובים של ראש השנה נאכל לאחד עשר, שאינו דוחה לא את השבת ולא את יו"ט, רשב"ג אומר משום (רבי) שמעון בן הסגן דוחה את יו"ט ואין דוחה את יום הצום, (רכ) שתי הלאה נאכלות אין פחות משנים ולא יתר על שלש, כיצד נאפות מערב יו"ט נאכלות ליו"ט לשנים, חל יו"ט להיות אחר השבת נאכלות לשלשה] :

[לב] ויצא בן אשה ישראלית. (רכא) מהיכן יצא, ר' חייא בר אבא אמר מפרשה של יוחסין יצא, כשבא ליטע אהלו במחנה של דן ודחורו, ואמרו לו בן

הערות ותקונים

וכ"ה דפוס וויניציא ומאנטובה, ובדפוס ראשון דפוס קושטנטינא חסרה מלת "חמשה", וגם בדפוסותא וצו"ר כתוב וכיון שזכנם המלך בתוך חמשה מילין : (ריב) יאלו כל בני המדינה, בדפוס נוסף גדולים וקטנים, וצו"ר נוסף אנשים וגו' וסוף, וזה ליתא גם בדפוסותא, ובדפוסותא שם ששמו המלות, והתיר להם הכל" : (ריג) זה [מלך מלכי המלכים] הקב"ה, המלות שהוספתי כ"ה בכ"י רומי ורח"ס גם בדפוס, רק בדפוס נוסף עוד יתברך ויתעלה שמו, (ולפניו דפוס מאנטובה ויתברך שמו בדפוס דפוסים ראשונים ויתעלה שמו) : (ריד) מסגלין עונות, פ' מרביס עונות, מלשון סגל מלות ומעשים טובים, וכן אברהם סיגל מעשים טובים (הייטע) : (רמ"ט) והס נכנעים, וכ"ה בכ"י רומי ורח"ס, אצל בדפוס והס נכנעים : (ר"ט) ומה הס עושין, בכ"י רומי ורח"ס חסר שורה שלימה אחר הסיוס מה הס עושים כתוב נוטלים לולביהם ביום"ט, ומה שבימינו חסר, ובדפוס גם צו"ר ובדפוסותא גירסא אחרת ממה שלפניו, וכך הגי' שם ערב ר"ה גדולי הדור מתעניין והקב"ה מוותר להם שלש מעשותיהם ומראש השנה ועד יום הכפורים יחידים מתעניין והקב"ה מוותר שלש מעשותיהם, וביום הכפורים כל ישראל מתעניין ומבקשים רחמים אנשים וגו' וסוף והקב"ה מוותר להם את הכל, ועיין בדפוסותא הערה ל"א שם הארכתי בזה : (ריז) ויאלו בן אשה ישראלית מהיכן יאלו ר' לוי אומר, האספתי, וליתא בכ"י רומי, כי חסר מן אות ל"א עד סוף פ' אמור, ובכ"י רח"ס מתחיל מן ויאלו בן אשה מהיכן יאלו מפרשה של יוחסין שלאחר זה אות ל"ב. ואני הוספתי ע"פ התחומא הדפוס את כ"ב, ומנאל צו"ר פל"ב אות ג', ובמדרש וי"ר שם המאמר מקובע, ואחר המלות נאכל ליו"ט כתוב כדאיתא בתנחומא גם המאמר השני מפרשת יוחסין יאלו מקטע שם : (ר"ח) מהיכן יאלו, מוצא גם ברש"י עה"ת אמור כ"ד י' : (ריט) כההיא דתנינן תמן, משנה נחמות דף ק ע"ב ועיין בדפוס"ט שם : (רב) שתי הלחם נאכלות, שם בהתחלת המשנה : (רכא) מהיכן יאלו ר' חייא בר אבא אמר, לעיל בהערה ר"י"ה הנבתי כי בכ"י רומי חסר עד סוף פ' אמור והמאמר הזה נמנאל בכ"י רח"ס ושם הגי' ?

מצרי אתה, וכתיב איש על דגלו באותות לבית אבותם (נמדנר 3 ז), ולא לבית אמותם, [מיד] התחיל לנקוב את השם ולקללו, (רכב) ר' לוי אמר ממזר היה, כיצד היו גונשים מש" מצרים, והשומרים משל ישראל, הנוגש היה ממנה על עשרה שופרים; והשומר על עשרה ישראלים, נמצא הנוגש מטונה (רכנ) על (ק"י) [ק] ישראלים, חד זמן קדמו נוגש לשומר, א"ל זיל כנוש עשריותך, (רכד) כשהלך נכנס בביתו וקילקל עם שלומית אשתו של שומר, חזר בעלה מצאו יוצא מביתו, כיון שידע שהרגיש בו, היה מכה אותו בכל יום, נצנצה רוח הקדש במשה, תלה עיניו למרום, אמר לא די לרשע זה שענה את אשתו, אלא שחזר ומכה אותו, מיד ויך את המצרי וישמנהו בהול (שמות 3 ז), אמר הקב"ה בעולם הזה בעונות אתם נמסרים ביד אומות העולם, (רכה) אבל לעולם הבא והיו מלכים אומניך ושרותיהם פיינותיך [אפים ארץ ישתחוו לך ועפר רגליך ילחכו וידעת כי אני ה' אשר לא יבשו קוין] (ישעי' מט טג): חסלת פרשת אמור

פרשת בהר

[א] **וידבר ה'** אל משה בהר סיני לאמר (ויקרא כה 6), וכי תמכרו ממכר לעמיתך (שם שס יד). וש"ה נבהל להון איש רע עין [ולא ידע כי חסר יבואנו] (משלי כה כג), (א) הפסוק הזה מדבר בהרבה בני אדם, (בקין ובעפרון ובמלוה ברבית), [נבהל להון איש רע עין, זה היה קין, שהרג לאחיו בשביל שירש לעצמו את העולם, הוי נבהל להון איש רע עין], אמר הקב"ה אתה נבהלת להעשיר ולירש את העולם חייך חסרון יש לך בדבר הוי ולא ידע כי חסר יבואנו, ומה היה לו שנמלטל בעולם, שנאמר גע ונד תהיה בארץ (נבאש"ת ד יב), הוי נבהל להון איש רע עין זה קין: (ב) ד"א נבהל להון איש רע עין, זה היה עפרון החתי, בשעה שצותה שרה אשת אברהם, הלך לו אברהם אצל עפרון, שימכור לו המערה, אמר לו עפרון תן לי את דמיה, אמר לו ארץ ארבע מאות שקל כסף ביני ובינך מה היא ואת מתך קבור (שם כג טו), התחיל אברהם צובר לעפרון את הכסף. שנאמר וישמע אברהם אל עפרון וישקל אברהם לעפרון את הכסף

הערות ותקונים

ר' חמא בר אבא, וכן הוא נדרסם אות כ"ד, וז"ל ר' חייה בר אבא וכו' וידי"ן נתחברו ועשו לזות מ; וכו"ר פל"ג אות ג' שם נאמר לנכון תני ר' חייה, ומליו ר' חייה סתם והוא ר' חייה בר אבא, וכאן כוונת שהז"ו נסר ר' חייה אל הספרא כמו שהעירוני בהרבה מקומות שכן דרך הירושלמי והפסיקתא והמדרש שמציאים בריות שם תני ר' חייה וכוונתם אל הספרא, והמאמר שלפנינו נמלא בספרא אמור ריש פ' י"ד: (רכב) ר' לוי אמר, וי"ר שם ועיין בספרא שם ושמו"ר פ"א: (רכג) על ק"י ישראלים. תקנתו ק' ישראלים, כי היה כתוב ק' עם קו ועשה ק"י, ונמלא לנכון בוי"ר שם, ובכ"י רח"ס על ק' וי' מישראל ג"כ בטעות. וראיתי בתנחומא הנדפס דפוס ראשון דפוס קושטאנטיניא דפוס וויניציא גירסא משושפת, וכך איתא שם נמלא הנוגש ממונה על ק' ועשרה מישראל על אלף, וזה טעות כפול, וז"ל ממונה על ק' מישראל, והמדפיס דפוס מתקטובה מחק המלות „על אלף" והניח הגירסא על ק' ועשרה מישראל ויש למחוק מלת ועשרה: (רכד) כשהלך נכנס בביתו וקילקל, עיין בהרחבת דברים בוי"ר שם אות ד': (רבה) אכל לעולם הבא, בכ"י רח"ס ובנדפס אכל לעתיד לבא:

(א) הפסוק הזה מדבר בהרבה בני אדם, בכ"י שלפנינו סיים „בקין ובעפרון ובמלוה ברבית" קלר המעתיק ולא העתיק מה שמדבר בקין ועפרון ובמלוה ברבית, אולם נמלא כתוב מפורש בכ"י רומי וכ"י רח"ס לכן העתיקו את החסר בפנים הספר. וכן בכ"י שהיה לפני בעל הילקוט היה כתוב לנכון, כי זילקוט משלי רמו תקתק"ב הביא את המאמר ד"ל נבהל להון זה קין שם התנחומא. וגם בתנחומא הנדפס דפוס קושטאנטיניא דפוס וויניציא גם בכ"י חמישי של אקספארד חסר ההתחלה מפ' צהר, ושם איתא זש"ה נבהל להון וכו' זה המלוה משותפו ברבית שהוא מתכבד להעשיר ולא ידע כי חסר יבואנו, ואח"כ נאמר כיון שלא שמר השמיטה התחילה המארה נכנסה בזמנו, פתח במלוה ברבית וסיים במאמר נבהל להון אלו סוחרי שביעית, והוסף המדפיס ממנוטובה כל המאמר בהתחלתו מן הפסוק הזה מדבר בהרבה בני אדם עד וישקלו אברהם לעפין חסר וי"ו כתיב, ובמאמר האחרון זה המלוה ברבית אחר ולא ידע כי חסר יבואנו הוסף ד"ל נבהל להון אלו סוחרי שביעית עד המאמר כיון שלא שמר את השמיטה ששמתם ביניהם: (ב) ד"ל נבהל כו' זה היה עפרון, נשה גם בצ"ר פנ"ח אות ז', ועיין בפסיקתא דרב כהנא פסקא עשר תעשר (דף

וגו' (כאלשיט כג טו), (ג) אמר בן מאמא אעפ"י (ד) שאמר ר' חנינא כל שקלים שבתורה סלעים הם, חרץ מאלו שהם קנטרין, ארבע מאות קנטרין צבר אברהם לפני עפרון, כיון שראה עפרון את הכסף נבהל ונתפתה, שנאמר במכר קברינו קבור את מתך (סג טז ט), אמר לו הקב"ה אתה נבהלת לממון, נבהל להון איש רע עין, הייך חסרון יש לך בדבר, ולא ידע כי חסר יבואנו, ומהו חסרונו, אמר ר' יהודה הלוי בר שלום כל עפרון שכתוב כאן עד שלא נמל הכסף מאברהם מלא, עפרון, וזה חסר, וישקל אברהם לעפרון, חסר ו' כתיב: (ה) ד"א נבהל להון איש רע עין, זה המלוה ברבית שהוא מתבהל להעשיר, מלוה כדי ליטול רבית מן הלוה, ויעשיר מן הרבית, ומארה ניתנה בנכסיו, ולא ידע כי חסר יבואנו: ד"א (נבהל להון וגו') אלו סוחרי שביעית, שהם נבהלים להעשיר, ואינן משמרין את השביעית, וסבורים שהם מתעשרין, א"ל הקב"ה נבהלת להעשיר מן השביעית, הייך חסרון יש לך בדבר, ולא עשה אלא כיון שלא שימר את השמטה, התחילה המארה נכנסת בממונו, והוא מוכר כל מה שיש לו, מה כתיב למעלה מן הענין, ושבתה הארץ שבת לה' (ויקרא כג ט), ואח"כ וכי תמכרו ממכר (שס טז יד):

[ב] (ו) **אמר** ר' אלעזר הקפר כתיב שוקיו עמודי שש מיוסדים על אדני פז וגו' (שס טז ט). העמוד הזה אם אין לו כותרת מלמעלה ובסיס מלמטה, אינו נראה נאה. (ז) אמר ר' שמואל בן גדליה אין לך פרשה בתורה שאין לה כותרת מלמעלה, ובסיס מלמטה, מה כתיב למעלה מן הענין, וידבר ה' אל משה בהר סיני לאמר, דבר אל בני ישראל [וגו'] ושבתה הארץ (ויקרא כג ט), ואחר כך פרשת יובל, וספרת לך שבע שבתות שנים (שס טז ט), אם לא שימר שמטה ויובלות, סוף שימכור ממלצין שלו, [שנאמר] וכי תמכר ממכר וגו' (שס טז יד), חזר בו מוטב, ואם לאו סוף שימכר את שדהו, [שנאמר] כי ימוך אחיך ומכר מאחוזתו (שס טז כ), חזר בו מוטב, ואם לאו סוף שהוא מוכר את ביתו, שנאמר ואיש כי ימכור בית מושב (שס טז כ), חזר בו מוטב, ואם לאו סוף שהוא מוכר את שדהו מסבב על הפתחים, שנאמר וכי ימוך אחיך וגו' (שס טז ט), חזר בו מוטב, ואם לאו סוף שהוא נמכר לך, שנאמר [וכי ימוך אחיך] עמך ונמכר לך (שס טז ט), חזר בו מוטב, ואם לאו סוף שהוא נמכר לגוים, שנאמר וכי תשיג יד גר ותושב עמך (שס טז ט), ולא הוא לעצמו, אלא הוא וכל ישראל, שכן אתה מוצא בימי ירמיה, בשביע שחילו את השביעית נמכרו לגוים, שנאמר ויעל עליהם [את] מלך כשדים [וגו'] וכל כלי בית האלהים [וגו'], ואוצרות בית ה' [וגו'] (ד"ס טו י), הרי ענין ישראל, א"ל הקב"ה משה ראה היאך נמכרין לגוים, בשביע שהללו את השביעית, אמר לפניו רבוננו של עולם לא כך אמרת וכי ימוך אחיך [ומטה ידו עמך], קיים מה שאמרת [אחיך ישראל שנאמר למען] אחי ורעי (פסלים קכג ט), וכי ימוך אחיך ומטה ידו עמך, כשתמוט ידם לפני נבוכדנצר, כביכול שכינה עמהם, שנאמר למענכם שלחתי בבלה (ישעיה מג יד), והחזקת בו, תפוס בידם, שלא יאבדו בידו, אלא מה גר ותושב והי עמך, אע"פ שהם נעשים גרים ותושבים בבבל, אלא והי עמך, א"ל הקב"ה בעונותיהם אני מוכר ביתי לכשדים, שנאמר ואיש כי ימכור בית מושב (ויקרא כג ט), זה ביתו של הקב"ה, שנאמר כי בחר ה' בציון אוה למושב לו (פסלים קלג י), ומה היה לו וישקף את בית ה' (מ"ב ט ט). עיר חומה (ויקרא טז ט), [זה עירו של הקב"ה, שנאמר] וינתצו את חומות ירושלים וגו' (ד"ס טו י), הוא שהקב"ה אומר, וכי תשיג יד גר ותושב (ויקרא כג ט), יד גר זה נבוכדנצר, ותושב

הערות ותקונים

זה ע"א) ובהערה ז' ושם ליינתי המקומות אשר נשנה המאמר הזה: (ג) אמר בן מאמא, כ"ה בכ"י רומי וכ"י רח"ס, אולם בנדפס השוסיף המדפיס ממנוצבס הגי' אמר בן מאמא, ורואיני בסדר הדורות ח"ב אות ז' הביא בן מאמא תנחומא ריש בהר ע"כ. אין ספק שיש לתקן בדבריו בן מאמא, ואולי הוא רב מרי או רב מארי: (ד) שאמר ר' חנינא, עיין בפסיקתא שם ובהערה ז' ג' ד': (ה) ד"א נבהל להון זה המלוה ברבית, עיין בפסיקתא שם ר' יחנן פתר קרא בזה שהוא מלוה את ישראל ברבית: (ו) אמר ר' אלעזר הקפר, מוצא בילקוט ריש בהר ונרסס בלדו, "מדרש" ו"ל, "תנחומא" וכן מוצא בילקוט שם"ס רמז תתק"ץ ב"ס התנחומא, ועיין וי"ר פכ"ה אות ח' ד"א מיוסדים על אדני פז אלו פרשיותיה של תורה, ובחזית פ"ה פסוק שוקיו עמודי שש: (ז) אמר ר' שמואל בן גדליה, וכן הוא בכ"י רומי וכ"י רח"ס, ובנדפס אמר ר' שמואל בן גוריא, ובכ"י חמישי של אקספטרד נשמש המאמר שלו שהשמיט המעתיק מן הכ"ס

זה מלכות מדי, ונמכר לגר תושב עמך (ע), זו מלכות יון, או לעקר משפחת גר (ע), זו מלכות רביעית, אמר משה לפני הקב"ה רבוננו של עולם למה נסמרו למלכות הללו, אמר לו מפני שמחללין את השביעית, שנאמר ויגל השארית מן ההרב אל בבל ויהיו לו ולבניו לעבדים עד מלוך מלכות פרס, למלאות דבר ה' בפי ירמיהו, עד רצתה הארץ את שבתותיה כל ימי השמה שבתה למלאות שבעים שנה (דב"ל כ ט), לכך אמר הקב"ה למשה רצונך שלא יגלו, הזהירם על השממות ועל היובלות. הוא שאמר בסוף כל הפרשיות את שבתותי תשמרו ומקדשי תיראו אני ה' (ויקרא כ ט), אני הוא העתיד ליתן שכר טוב לכם אם תשמרו אותם, ואם לאו אני עתיד ליפרע מהם ביד המלכות, לפיכך הזהירין על השביעית, שנאמר ושבתה הארץ שבת לה' (ויקרא כ ט), שלא יגיעו אותן פרשיות התבובות אחריהן:

[ג] וכי תמכרו ממכר לעמיתך [או קנה מיד עמיתך] אל תונו (ויקרא כ ט). שלא תהיו מונים זה לזה, (ח) שאף אני מכרתי, אימתי בשעה ששמר אברהם מצותיו של הקב"ה, עד שלא ניתנה התורה שמרה אברהם אבינו (ט) [וישמר כל המצות שבתורה, (י) אמר ר' שמואל בר נחמן בשם ר' אלכסנדרא (יא) אפילו עירובי תבשילין שימור אברהם, שנאמר עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמור משמרותי וגו' (בראשית טו ה), מהו עקב, אמר ר' שמעון בן לקיש בן ג' שנים הכיר אברהם להקב"ה, מנין עקב, ע' שבעים, ק' מאה, ב' שנים, הרי מאה ושבעים ושנים, והיה אברהם מאה ושבעים וחמש, צא מהם ג' שהיה קמן, הרי בן ג' שנים הכיר אברהם להקב"ה], כיון שראתה הקב"ה היאך חיבב אברהם את המצות, התחיל מקנה לו העליונים והתחתונים, שנאמר ברוך אברהם לאל עליון [קונה שמים וארץ] (ע יד ט), וכן הוא אומר כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננתה] (ע יג טו), אמר הקב"ה כל העולם כולו שלי הוא, ומכרתי אותו לאברהם, על ששימור מצותי, ואתם גרמתם [בעונותיכם] לי להיות [דומה] לתושב ששכר בית מבעליו, שכן ירמיה אמר למה תהיה כנר בארץ (ירמיה יד ח), וכשחטאתם לפני מכרתי אתכם, שנאמר תמכור עמך בלא הון וגו' (תהלים מד יג), לפיכך אם צריך אדם למכור בית או שדה או חפץ, לא תהיו מונין זה את זה. לכך נאמר לא תונו איש את אחיו (ויקרא כ ט), ולא תונו איש את עמיתו (עס עט יז):

[ד] ועשיתם את חקותי וגו' [והארץ לא תמכר לצמיתות] (עס עט יח יג). (יב) א"ל הקב"ה כשם שמכרתי את עמי, וחזרתי עוד וקרבתים, שנאמר שובו בנים שובבים (אמר) [נאום] ה' כי (אני) [אנכי] בעלתי בכם (ירמיה ד יז), וכתוב [כי] כה אמר ה' הנם נמכרתם ולא בכסף תנאלו (ישעיה עג ג), לכך לא תמכר הארץ להלומין, שנאמר והארץ לא תמכר לצמיתות כי לי הארץ (ויקרא כ ט), הביבה עלי ארץ ישראל שקידשתי אותה מכל הארצות, תדע לך כשהיתה ארץ ישראל מתחלקת לשבטים, לא היתה עוברת משבט לשבט, אלא [נהלקת] כל שבט בפני עצמו, תדע לך וראה כמה דינין דנו בנות צלפחד שלא תתעבר נהלתן משבט לשבט אחר, והודה הקב"ה לדבריהם, שנאמר כן בנות צלפחד דוברות וגו' (במדבר כז ז), (יג) ולא תסוב נחלה ממשה למשה אחר (עס לו ט), לפיכך אם נמצא לו גואל יפה, ואם לאו מי שלקחה עשה לפניו עד היובל ומוציאה ביובל, שנאמר ויציא (ביובל) [מעמדך] הוא ובניו עמו (ויקרא כ ט), אמר הקב"ה כשתקרב שנת הגאולה אני גואל אתכם, שנאמר כי יום נקם בלבי ושנת גאולי באה (ישעיה סג יד):

הערות ותקונים

ובסים מלמטין עד ובסים מלמטין: (ח) שאף אני מכרתי, בנדפס אות ה' נוסף אמר הקב"ה שאף אני מכרתי העולם כולו לאברהם ולא הוניתו אותו חזר והקנה אותו לי שנאמר קונה שמים וארץ (בראשית יד כב) ע"ל. והא"כ מתחיל אימתי כמו לפנינו: (ט) ושימור כל המצות, הוספתו כמו שהוא בכ"י רומי וכ"י רח"ס גס בנדפס: (י) אמר ר' שמואל בר נחמן בשם ר' אלכסנדרא, עיין לעיל פ' לך שם בהערה ז': (יא) אפילו עירובי תבשילין שימור אברהם, עיין לעיל פ' לך הערה ח': (יב) א"ל הקב"ה כשם שמכרתי את עמי, בכ"י ה' של אקספארד הגי' א"ל הקב"ה כשם שמכרתי אתכם בלא הון אפדה אתכם בלא הון דכתיב כי כה אמר ה' הנם נמכרתם ולא בכסף תנאלו ולקחתו אתכם אחד מעיר ושנים ממשפחה ופצחתו אתכם ליון כך אתם לא תמכרו ארץ ישראל שקדשתי אותה מכל הארצות שבעולם תדע לך וכו' כמו לפנינו: (יג) ולא תסוב נחלה,

[ה] וכי ימוך אחיך ונמכר מאחוזתו (ויקרא כג ט). זש"ה אל תגול דל כי דל הוא וגו' כי ה' יריב ריבם וגו' (משלי כג כג), אמר הקב"ה לישראל, אל תגול דל כי דל הוא, שאני עשיתי אותו דל, ומי שהוא גזול או מלעיג עליו חרף עושהו, כאילו עלי הוא מלעיג, (יד) שנאמר לועג לרש חרף עושהו (שם יז ה), (טו) כהו אל תגזול דל, וכי יש אדם גזול דלים, מהו גזול ממנו והוא דל, אלא אם היתה למוד לפרנסו וחזרת בכך ואמרת עד מתי אני מספיק לו, ואתה מונע שלא ליתן לו, דע כי אתה גזול, הוי אל תגול דל, אלא הוי מפרנסו שאין לו מקום אחר, ואל תדכא עני בשער (משלי ט), שלא אעצור בשבילך [את] השמים (טז) שאף הן נקראו שער, שנאמר וזה שער השמים (בראשית כח יז), כי ה' יריב ריבם (משלי ט), רב אני אותך שאני עשיתי אותו עני ואתה עשיר, (יז) אני הופך מנגנון שלי, ואעשה אותו עשיר ולך עני, שנאמר עשיר ורש נפגשו עושה כלם ה' (שם כג ג), למה כי ה' יריב ריבם, למה שנפגשו אתה מחסרו, שאם אין אתה מפרנסו, לפיכך וקבע את קובעיהם נפש (שם טג טג) :

[ו] ד"א וכי ימוך אחיך ומכר מאחוזתו ובא גואלו הקרוב וגו', מו הוא גואלו, אני הוא, שנאמר כה אמר ה' עשוקים וגו' גואלם חזק ה' וגו' (ירמיה ג לג לד) : [ד"א כי ימוך אחיך], (יח) שבעה שמות נקראו לעני, אלו הן דך עני כך רש תכך מסכן אביון :

[ז] וכי ימוך אחיך וגו'. זש"ה פעמים רבות יצילם וגו' [וימוכו בעונם] (תהלים קו מג), אתה מוציא בימי שפוט השופטים שהיו ישראל עובדים ע"ו, והיו משועבדים בידי אומות העולם, שנאמר ויעשו בני ישראל הרע וגו' (שופטים ג ז), ומה עשו, ויזעקו בני ישראל אל ה' ויקם ה' מושיע לבני ישראל [ויושיעם] את עתניאל בן קנו (שם ט ט), מיד עשו תשובה ונגאלו, כך פעם אחרת, [שנאמר] (יט) ויוסיפו בני ישראל לעשות הרע ויחזק ה' את עגלון וגו' (שם טז טז), [מיד עשו תשובה] והעמיד להם גואל (ועשו תשובה) את אהרן [בן גרא ונגאלו על ידו], ועוד עבדו ע"ו (כ) ונמכרו ביד סיסרא, שנאמר והוא לחץ את בני ישראל בחזקה (שם ד ג), מהו בחזקה, (כא) אמר ר' שמעון בן לוי בחרופין ובגדופין, כד"א חזקו עלי דבריכם (מלאכי ג י), כיון שעשו תשובה העמיד להם גואלים דבורה וברק [ונגאלו על ידם], הוי פעמים רבות יצילם וגו' וימוכו בעונם (תהלים ט), מהו וימוכו בעונם, שנעשו דלים בתוך האומות, שנאמר וידל ישראל מאד וגו' (שופטים ו), מהו וידל, ר' יצחק ור' לוי, חד אמר שהיו דלים ממעשים טובים,

הערות ותקונים

בנדפס בטעות שלל תסוב נחלה, וז"ל ולא תסוב והוא לשון הכתוב : (יד) שנאמר לועג לרש חרף עושהו, כ"ה בכ"י רח"ס, ובנדפס מוצא הכתוב עוסק דל חרף עושהו ומכבדו חונן אביון (משלי יד לא), וגם בכ"י רומי מוצא הכתוב כמו בנדפס : (טו) מהו אל תגזול דל וכי יש אדם גזול דלים ומה גזול ממנו והוא דל, כן הוא גם בנדפס, אולם בכ"י רומי וכו' רח"ס מהו אל תגזול דל וכי יש לו כלום, ומוצא בילקוט משלי רמז תתק"ם בשם התנחומא : (טז) שאף הן נקראו שער, כ"ה בכ"י רומי וכו' רח"ס וזילקוט בשם התנחומא, אבל בנדפס הג' שאף השמים יש להם שער : (יז) אני הופך מנגנין שלי ואעשה אותו עשיר ולך עני, זה חסר בכ"י רומי וכו' רח"ס, וגם בילקוט משלי שם חסר שורה שלימה ויש לתקן שם ע"פ התנחומא שלפנינו, ונמצא לנכון בנדפס רק שם לתקן שם ג"כ שלי במקום שלו, ופי' מנגנין ביוני $\mu\epsilon\tau\alpha\chi\epsilon\tau\alpha$ ערמות, עיין פסיקתא ויהי בשלל הערה כ"ט : (יח) שבעה שמות נקרא לעני, בוי"ר פל"ד אות ו' שמונה שמות נקראו לעני עני אביון מסכן רש דל דך מך הלך, במקום תכך (או תככיס) חושב שם דל. והוסף הלך. ובעל הערוך ערך אביון הביא דברי המדרש וי"ר וגורם ז' שמות, וגם במדרש משלי פכ"ג הגי' שבע שמות, וזילקוט בהר רמז תרס"ה הביא ג"כ בשם וי"ר שמונה שמות והביא ג"כ הלך וסיים הלך שכל נכסו הלכו לו וזה חסר בוי"ר, והי"פ ה' גורם הלך כדכתיב עיני לחלכה ילפטו עליך יעזוב חילכה. ורואיני צפי' מהרז"ו שכח לא פירש המדרש תיבת הלך היא השמימית, והוא מפורש בכתוב (ש"ב י"ב ד) ויבא הלך ללשם העשיר והוא כפשוטו על שהולך ממקום למקום עכ"ל. אולם כאשר הבאתי מפורש בילקוט בשם וי"ר : (ט) ויוסיפו בני ישראל לעשות הרע עשיתי ה', ויחזק ה' את עגלון וגו', בכ"י רומי וכו' רח"ס אחר הסיום ויוסיפו בני ישראל לעשות הרע עשיתי ה' הביא, מה כתיב וימכרם ה' ביד עגלון" וזה לא נמצא בקרא : (כ) ונמכרו ביד סיסרא, כן הוא בנדפס, ובכ"י רומי ורח"ס ושעתעבדו לסיסרא : (כא) אמר ר' שמעון בן לוי המלות האלה נשמטו בנדפס :

וחד אמר (כב) שלא היה להם להביא אפילו קרבן דל, שנאמר ואם דל הוא [ואין ידו משגת וגו'] (ויקרא יד כה), הוי וימוכו, שנעשו דלים:

[ח] ד"א פעמים רבות יצילם. מדבר בבני אדם, כיון שמציע לו צרה, מיד הוא עושה תשובה, והקב"ה מצילו, כך פעם ראשונה ושניה, חזר בו מוטב, (כג) ואם לאו מביא עליו צרה, (כד) למה שקשה לפני הקב"ה לפשוט ידו באדם הזה ומהו עושה לו, כיון שהוא חוטא, תחלה פושט ידו בנכסיו, ממי אתה למד מנעמי ובניה ואליםלך שהיה ראש הדור, כיון שבא רעב מה עשה, (כה) הניח ארץ ישראל והלך לו לארץ מיאב, והיה הקב"ה קוצף עליו, שהיה נשיאו של דור, א"ל הקב"ה, אי"ו היו בני עושוין בן, היו מניחין ארץ ישראל שממה, מה כתיב שם, וימת אלימלך איש נעמי (רות 2), (כו) ולא היה לבניו ללמוד מאביהם לחזור לארץ ישראל, ומה עשו אף הם, וישאו להם נשים מואביות (ס 2 ס 2), שלא הסבילו אותן, ולא גיירו אותן, שם האחת ערפה ושם השנית רות (ס), ערפה שהפכה עורף לחמותה, רות שראתה דברי חמותה, וישבו שם כעשר שנים (ס), כל אותן י' שנים היה הקב"ה מתרה בהן, כשראה שלא חזרו בתשובה, התחיל לפשוט ידו בנמליהם ובמקניהם, ולא חזרו, כשראה שלא חזרו, מיד וימותו גם שניהם מחלון וכליון (ס 2 ס 2), הוי שקשה לפני הקב"ה לפשוט ידו באדם הזה, ומהו עושה להן, מדלדלן מנכסיהון ומזכרין אותן: אדם שהוא חוטא בתחלה מה הקב"ה עושה לו, מביא עליו עניות, והוא מוכר שדדו, שנאמר וכי ימוך אחיך ומכר מאחוזותו, אם חזר הרי יפה, ואם לאו הוא מוכר את ביתו שנאמר ואיש כי ימכור בית מושב, אם חזר הרי יפה, ואם לאו הוא מוכר את בתו, שנאמר וכי ימכור איש את בתו לאמה (שמות כה 1), אם חזר הרי יפה, ואם לאו הוא מוכר את עצמו, שנאמר כי ימכר לך אחיך העברי, כל כך למה, (כז) ע"י שמך בעונות, כי ימוך אחיך: ובא גואלו. מי היה זה בועז, אימתו בשעה שמכרה נעמי השדה, שנאמר חלקת השדה אשר לאחינו ולאלימלך מכרה נעמי (רות 2), הוי ומכר מאחוזותו. (כח) אמר ר' שמעון בן יוחאי אלימלך ושלמון ופלוני אלמוני ואבי נעמי כלם היו בני נחשון בן עמינדב, אלימלך ומחלון וכליון היו פרנסי הדור, ומפני מה נענשו, מפני שיצאו מארץ ישראל לחוצה לארץ, שנאמר ותהום כל העיר עליהן ותאמרינה הוצאת נעמי (ס 2 ס 2), (כט) מהו הוצאת נעמי, ראיתם נעמי שיצאה מארץ ישראל לחוצה לארץ מה הגיע לה. ובא גואלו, זה בועז, שנאמר קרוב לנו האיש מנאלינו הוא (ס 2 ס 2), אותה שעה הלכה לה רות אצל בועז, אמרה לה חמותה הנה הוא זורה את גורן השעורים היללה (ס 2 ס 2), (ל) הוא היה נשיא, והיה זורה בגורן, אלא שהיה דורו פרוץ בעריות וגזל, והיה יוצא לשמור גרנו, אמרה לה ורחצת וסבת (ס 2 ס 2) ואחר כך וירדת הגורן (ס), (לא) וירדתי

הערות ותקונים

(כב) שלא היה להם להביא אפילו קרבן דל, כן הוא בכ"י רומי וכ"י רח"ס, ובנדפס הגי' שלא היה להם אפילו מנחה להביא קרבן, ועיין בעץ יוסף והגי' שלפנינו נכונה: (כג) ואם לאו מביא עליו למה שקשה לפני הקב"ה כו', בנדפס אות ג' הוסיף המדפיס מאמר אחד אחרי המלות מביא עליו למה הוסיף ודעו מה הקב"ה מנסה את ישראל כו' עד ותקדים צדקו הרעם, וזה לא מלא בכ"י החמישי של אקספארד ולא בדפוסו קאשטאטניאל נס וויניאל. ובמקום מה שקשה לפני הקב"ה לפשוט ידו באלים הזה הליג המדפיס בא וראה כמה קשה לפני הקב"ה לפשוט ידיו בצריותיו: (כד) למה שקשה לפני הקב"ה לפשוט ידו באלים הזה, עיין ו"ר פ"י אות ד', רות רבה פ"ב, פסיקתא פסקא ז' ויהי צנתי היליה, ופסיקתא רבתי פ"י, אין צעל ברחמיס גוט צנפשות תחלה ע"ס: (כה) הניח ארץ ישראל, המדפיס דפוס מאלטובה הוסיף והביא הניח ארץ ישראל שמה, וזה ליתא בכ"י חמישי מאקספארד נס לא בדפוס קאשטאטניאל ולא בדפוס וויניאל: (כו) ולא היה לבניו ללמוד מאביהם, בכ"י רומי הגי' מאכרהס: (כז) ע"י שמך בעונות, משען וימוכו בעונות (תהלים קו מג), ובכ"י חמישי של אקספארד ע"י שמרד בעונות: (כח) אמר ר' שמעון בן יוחאי, בנדפס משען המלות "בן יוחאי", ובכ"י חמישי של אקספארד כתוב לנכון ר' שמעון בן יוחאי, ובגמרא צנתי כ"ב דף לא ע"א מוצא בשם ר' שמעון בן יוחאי אלימלך מחלון ותליון גדולי הדור היו ופרנסי הדור היו ומפני מה נענשו מפני שיצאו מארץ לחוצה לארץ כו'. ובשם רב חנן בר רבא אמר רב מוצא אלימלך ושלמון ופלוני אלמוני ואבי נעמי, כולן בני נחשון בן עמינדב הן: (כט) מהו הוצאת נעמי, ראיתם נעמי שיצאה מארץ ישראל לחוצה לארץ, בגמרא כ"ב ע"א הוא בשם ר' יאחק: (ל) הוא היה נשיא והיה יוצא לשמור גורנו, לזה כוון רש"י צפירושו לרות ג' ב': (לא) וירדתי כתיב, ברות רבה פ"א אות י"ב נשמעו המלח וירדתי

כתיב, אמרה לה זכותי תרד עמך. (לכ) היא לא עשתה כמו שאמרה לה חמותה, מה עשתה רות, לאחר שירדה הגורן עשתה, שנאמר ותרד הגרן ותעש ככל אשר צותה חמותה (רות ג י), למה, אלא אמרה הדור פרוץ בעריות הוא, שמא יראו אותי מקושטת, ויאמרו שמא זונה היא, ויאכל בועז וישת וייטב לבו (שם סג י), מהו וייטב לבו, (לג) שעסק בתורה, שנאמר לכו לחמו בלחמי (משלי ט ס), ויבא לשכב בקצה הערמה ותבא בלש (רות סג), [מהו בלש, בסתר], כמד"א הנה היא לזמה בשמלה (ש"ל כ"א י). ויהי בחצי הלילה ויהרד האיש וילפת (רות סג ח), מהו וילפת, (לד) שאחז בראשה, (לה) שהיה סבור שרוח הוא, כד"א וילפת שמשון את שני עמודי התוך (שופטים טו כט). ויאמר מי את, ותאמר אנכי רות אמתך (רות סג ט), אמר לה מה באת לעשות כאן, אמרה לו לקיים את התורה. כי ימוך אחיך וגו' [ובא גואלו], עמוד וקיים את התורה, אמר לה הואיל ובאת לקיים את התורה, ליני הלילה והיה בבוקר אם יגאלך טוב (שם סג יג), שהיה לו אה גדול ממנו ששמו טוב, אמר ר' חנינא, אמרה לו בדברים אתה מוציאני, אמר לה חי ה' (שם), איני מוציאך בדברים, ובוועז עלה השער וישב שם (שם ד ה), א"ל שב ונביש בתורה, מה וכי ימוך אחיך, א"ל בועז לטוב, חלקת השדה אשר לאחינו לאלימלך מכרה נעמי (שם סג ג), ואני אמרתי אגלה אונן לאמר קנה (שם סג ד), שאתה גדול ממני לגאולה, אם תנאל גאל (שם), ויאמר הגואל (לבוועז) גאל לך (שם סג ו), באותה שעה גאל בועז מה שמכרה נעמי, ומחיכן למד בועז, מן הפרשה הזו, וכי ימוך אחיך וכבר באהורתי וגו' :

[ט] וכי ימוך אחיך, אלו ישראל, שנאמר וימוכו בעונם (תהלים קי ז), ומכר מאחוזות, שנמכרו ביד מדי, בידו המן, ובא גואלו זה מרדכי, וגאל את ממכר אחיו, שכיסה עונותיהם של ישראל, שכולם היו ראויין להריגה, (לו) שאבלו מתבשילי עובדי כוכבים, שנאמר ובמלאת הימים האלה עשה המלך לכל העם וגו' (אסתר ה ס), ונתגרה בהם המן, שנאמר הפיל פור וגו' (שם יג), ובזכות מרדכי נצולו, שנאמר ונהפוך הוא וגו' (שם ט ה), הוי וגאל את ממכר אחיו: ד"א ובא גואלו הקרוב אליו, זה הקב"ה, שנאמר גואלם חזק ה' (יחזקאל כ לד), הקרוב אליו, זה הקב"ה, שנאמר וירם קרן לעמו תהלה לכל חסידיו לבני ישראל עם קרובו הללויה (תהלים קמח י): חסלת פרשה בהר

פרשת בהקתי

[א] אם בהקתי תלכו וגו' (ויקרא טו ג). (א) זש"ה אם חרוצים ימיו [ומספר חדשיו אתך חקיו עשית ולא יעבור] (איוב יד ס), מהו אם חרוצים ימיו, כשברא הקב"ה את העולם חרץ ימיו של כל אחד ואחד, שנאמר והיו לאותות ולמועדים [ולימים ושנים] (בראשית ה יד), ולמי נתנם לישראל, שנאמר מגיד דבריו ליעקב [חקיו ומושפטיו לישראל] (תהלים קמז יט), מספר חדשיו אתך חקיו עשית (איוב סג), אמר הקב"ה לישראל, אם עשיתם [חוקיו] [חוקיו], אין השמן נוגע בכס, (ב) שנאמר מדי עברו יקה אתכם [ישעי כה יט], חקיו עשית ולא יעבור (איוב סג), כך אמרתי לשלמה בשעה ששאל את החכמה, ומה אמרתי לו, גם אשר לא שאלת נתתי לך גם עושר גם כבוד (מ"א ג יג), ואם תקיים את התורה, אין מלאך חמות נוגע בך, שנאמר לו והארכתני [את] ימך (שם סג יד),

הערות ותקונים

וירדתי כתיב" וזה המאמר כוון רש"י צפירושו לרות סג: (לכ) היא לא עשתה כמו שאמרה לה חמותה, לזה כוון רש"י סג: (לג) שעסק בחורה, כן הביא גס רש"י סג: (לד) שחזו בראשה, ברש"י סג נתן ידו על ראשה וככיר שהיא אשה, ובגדפס מהו וילפת כמד"א וילפת שמשון, התחיל אותו לדיק לנעוק לפתו, ובמדרש רות פ"ז וילפת לפתו כחזות התחיל ממשמש בשערה אמר רוחות אין להם שער: (לה) שהיה סבור שרוח היא, מוצא ג"כ ברש"י סג: (לו) שאכלו מתבשילי עכו"ם, במדרש אסתר רבה פ"ג אות"ה בפסוק ובמלאת, אמר ר' חנינא בר עסל יהודים היה שם בנאותה סעודה:

(א) זש"ה אם חרוצים ימיו, מוצא צילקוט בהקתי רמז תקע"ח בשם התחומא. וצילקוט מלכים רמז קע"ה ג"כ בשם התחומא ומוצא גם צילקוט איוב רמז תקפ"ו ונגש צלדו במדרש וצ"ל התחומא: (ב) שנאמר מדי עברו יקה אתכם ועל זה סיים חוקיו עשית ולא יעבור, ר"ל אכל אם עשית חוקיו לא יעבור השמן,

חוקיו עשית ולא יעבור וגו'. אדם הראשון אילו שמד את התורה ואת המצוות שנתתי לו לא מת, לפיכך כתיב אם בהקתי תלכו וגו' :

[ב] [אם בהקתי תלכו], (ג) זש"ה ימאסם אלוה כי לא שמעו לו (הושע ט יז), אמר הקב"ה אני אמרתי שתהיו נתונים בשלוח, שנאמר ונשמעתים על אדמתם וגו' (שמואל ט ט), אימתי אם בהקתי תלכו, ואכלתם לחמכם לשבוע וגו' (ויקרא טו ט), אני כך יעצתי, אבל אתם לא עשיתם כן, אלא ויחפאו בני ישראל דברים אשר לא כן וגו' (מ"ד יז ט), אף אני דברים שלא הכתבתי בתורה נתתי עליכם, שנאמר גם כל חלי וכל מכה אשר לא (כתובה) [כתוב] בספר התורה (הזה) [הזאת] (דברים כח כה), ומה [אם דברים] שלא היה בי נתתם עלי, שכן ישעיה אמר עזבו את ה' (ישעיה א ד), אל תאמר עזבו אלא עזבו אותי כביכול, ונקראתי אל רחום והנון ארך אפים (שמות לד ו), ובעונותיכם נעשיתי אכזרי והפכתי את מדתי, שנאמר יהיה ה' כאויב (איכה ג ט), ואומר ויהפך להם לאויב (ישעיה גג י), לכך אמר הושע מי גרם לכם לכך על שלא שמעתם לו, שנאמר ימאסם (אלהים) [אלהי] כי לא שמעו לו ויהיו נודדים בגוים (הושע ט יז), [וכתיב] ובגוים ההם לא תרניע (דברים כח כה) :

[ג] ד"א אם בהקתי תלכו וגו', ונתתי נשמיכם בעתם וגו', ואם לא תשמעו לי וגו', ונתתי את שמיכם כברזל וגו' (ויקרא טו ג ד יד יט), (ד) וכן הוא אומר על כן עליכם כלאו שמים מטל והארץ כלאה יבולה (מגי א' ב), כי בשביל עונותיכם אף האומות לוקין, אמר ר' יהושע בן לוי אילו היו האומות יודעין כשיחטאו ישראל אף הם לוקין, היו מעמידין שני (ה) איסטרטיוטין כדי שיחיו משמרין כל אחד ואחד מישראל (ו) [שלא יחטאו], ולא דיון שאין האומות משמרין את ישראל, אלא עוד מבטלין אותן מן המצוות, ועל ישראל חוטאין כל העולם כולו לוקה, שנאמר על כן עליכם כלאו שמים מטל, ואם אינם חוטאין כל העולם מתברך בשבילם, שנאמר והתברכו בזה עמך כל גוים הארץ (בראשית טו ד), אמר הקב"ה למושה אתה ראיתם כי מן השמים בברתי עמכם, לא תעשו אתי אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשו לכם (שמות כג כג), שאם תחטאו ותתפללו לפני איני עונה אתכם, שנאמר (ז) ויהי כאשר (קראתי) [קרא] ולא שמעו כן יקראו ולא אשמע אמר ה' צבאות (זכריה ז יג), לכך לא תעשו אתי אלהי כסף וגו' :

[ד] אם בהקתי תלכו וגו'. (ח) זש"ה חכמות בחוץ תרונה ברחובות תתן קולה (משלי א ב), שאל ר' שמואל בר נחמן (ט) את ר' יונתן בן אלעזר שהיה עומד בשוק, א"ל שנה לי פרק אחד, א"ל לך לבית התלמוד ואני אשנה אותך שם, א"ל רבי לא למדתי חכמות בחוץ תרונה, א"ל אין אתה יודע לקרות, (י) ואין אתה יודע לשנות, מהו חכמות בחוץ תרונה, בחוצה של תורה, (יא) המרגליות היכן היא נמכרת בחוצה, כך התורה בחוץ שלה היא נאמרה, מהו ברחובות, במקום שמרחיבין לה, והיכן מרחיבין לה, בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, לכך נאמר ברחובות תתן קולה: (יב) בראש

הערות ותקונים

ובנדפס בהרצת לשון אצל אם אינכם טובים חקי הכרי השקן נוגע בכם שנאמר מדי עברו יקח אתכם : (ג) זש"ה ימאסם, מוצא בילקוט הושע רמז תקל"ז בשם התנחומא : (ד) וכן הוא אומר על כן עליכם, מוצא בילקוט חגי רמז תקס"ז בשם התנחומא : (ה) איסטרטיוטין, המלה יונית, ἰστροστρατισταῖς א"ש ל"א ושר ל"א, ובילקוט חגי שם אסטרטיוטין, והנכון כמו שהוא לפיני ונס בנדפס אות ב' : (ו) שלא יחטאו ולא דיון, כל המאמר הוספתי ע"פ כ"י רומי וכן הוא בנדפס והסר גם כ"י רח"ס : (ז) ויהי כאשר קראתי, וכו' כ"י רומי ובנדפס, וכו' ויהי כאשר קראו, ובנדפס מוויין ירמיה יג בשמות : (ח) זש"ה חכמות בחוץ תרונה, מוצא בילקוט משלי רמז תתק"ל בשם התנחומא : (ט) אמר ר' יונתן בן אלעזר, וכו' כ"י רח"ס ובנדפס אות ג', אולם כ"י רומי ובילקוט אמר ר' יוחנן בן אלעזר : (י) ואין אתה יודע לשנות כ"ה גם כ"י רח"ס ובנדפס, ובילקוט הגירסא אף קרית לא שנית, ובכ"י רומי בנין א"ן אתה יודע לדרוש : (יא) המרגליות היכן היא נמכרת בחוץ כ"ה התורה וכו', בנדפס נמלא פה הרהצת לשון מאיזה סופר, ואך למותר הוא ומשובש ובלתי מובן, וכך איתא שם א"ל המרגליות היכן נמכרת היא לשון בחוץ, אצנים טובות ומרגליות היכן הן נמכרות לא במקום הידוע, אין מוליכין אותן לא לבעלי ירקות ובלגים ושומים אלא במקום סחורים (א"ל) לא בחוץ ? ע"כ. גם המלות א"ל המרגליות, מלת א"ל"ן יש למחוק, וכ"ל בחוץ של תורה, המרגליות היכן נמכרת לא במקום הידוע ? אין מוליכין אותה לא לבעלי ירקות וכו' אלא ירקוס סחורים כך התורה בחוץ היא נאמרת, והכוונה צבית תלמוד : (יב) בראש הומויות תקרא, פה נש"ס

דמויות תקרא (משלי 6 כ), [בראש הומויות היא קוראה, פיצד מראשה של תורה כמה אוכלוסין היא מאבדת, ד"ר המבול, דור הפלגה, דור סדום, הוי בראש הומויות תקרא : (יג) ד"א בראש הומויות תקרא, בראש מות היא קוראה באדם הראשון, מה כתיב בו, כי ביום אכלך ממנו מות תמות (נלשתי 3 יו), הוי בראש הומויות תקרא : בפתחי שערים בעיר אמריה תאמר (משלי 10), בראשונה היו עושים בתי כנסיות בגבהה של עיר, לקיים מה שנאמר בפתחי שערים בעיר אמריה תאמר, אם אמרת בדברי תורה, לא תאמר כבר אמרתי, אלא חזור ואמר שכך כתיב, אמריה תאמר : (יד) ד"א אמריה תאמר, אמר ר' אחא אומרת הטובה, ואמרת הרעה, אם לא תשמעו לי (מו) יתן ה' את מטר ארצך אבק וגו' (דמיס כה כד), הרי הרעה, ואמרת הטובה, אם בחקותי תלכו, מה כתיב שם, ונתתי גשמיכם בעתם :

[ה] [ד"א] אם בחקותי תלכו. מה כתיב שם, ונתתי משכני בתוכם (ויקרא 10 יב), אם תקיימו מצותי כתיב אני את העליונים, וארד ואשכון ביניכם, שנאמר ושכנתי בתוך בני ישראל (שמות 22 טו), שעל מנת כן יצאו מצרים שיעשו את המשכן ותשרה שכינה ביניהם, שנאמר וידעו כי אני ה' אלהיהם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים לשכני בתוכם (שם 22 טו), ואם יעשו רצוני אין שכינתי זוה מביניהון, למה (מו) אמר ר' שמואל בר אבא נתאוה הקב"ה כשם שיש לו דירה למעלה, כך יהא לו דירה למטה, שכך הוא אומר לאדם הראשון, אם זכית, כשם שאני מלך על העליונים, כך אני עושה אותך מלך על התחתונים, שנאמר ויקח ה' אלהים את האדם (נלשתי 3 יו), (יז) ואין לשון ויקח אלא לשון עילוי, כשם שאת אומר ותוקח האשה בית פרעה (שם י"ט), וכה"א ותלקח אסתר אל המלך אחשוורוש אל בית מלכותו (ספר 3 יו), והוא לא עשה כן, אלא כיון שחטא אדם סילק שכינתו ממנו, וכיון שעמדו ישראל, אמר להם הקב"ה לא יצאתם ממצרים אלא על מנת שתעשו לי משכן, ואשרה שכינתי ביניכם, שנאמר ועשו לי מקדש (שמות 25 ט), וכן אמר לשלמה, הבית הזה אשר אתה בונה אם תלך בחוקתי (ואם את) [ואת] משפטי תעשה ושמרת את כל מצותי ללכת בהם והקימתי [את דברי] אתך אשר דברתי (את) [אל] דוד אביך (מ"א 10 י), ושכנתי בתוך בני ישראל ולא אעזוב וגו' (שם 22 יג), אם שוב תשובון אתם ובניכם מאחרי וגו' (שם 10), מה אני עושה, והכרתי את ישראל מעל [פני] האדמה אשר נתתי להם, ואת הבית (הזה) [אשר הקדשתי לשמי אשלה וגו'] (שם 22 י), למה, תנאים הן, שנאמר אם בחקתי תלכו וגו' ונתתי משכני בתוכם וגו', ואם לא תשמעו לי, מה כתיב שם, והשימותי את מקדשיכם (ויקרא 10 כ), מה עשה שלמה, הרבה לו נשים וסוסים, וכתיב ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו (מ"א 14 ד), א"ל הקב"ה אני נתתי לך את התורה לעשות את מצותיה, וראית תנאים שהתניתי לך בה, שנאמר לשלמה אלהים משפטך למלך תן וצדקתך לבן מלך (תהלים 72 ב), וכתיב יען אשר היתה זאת עמך ולא שמרת בריתי וחקתי אשר צויתי עליך קרע אקרע את (הממלכות) [הממלכה] מעליך ונתתי לעבדך (מ"א 14 ב), ומה אני עושה, כן יהיה דברי אשר יצא מפי לא ישוב אלי ריקם (ישעיה 55 ב), עמד מנשה ועשה את הצלם והכניסו לבית קודש הקדשים, שנאמר וישם את פסל הסמל אשר עשה בבית האלהים אשר אמר אלהים אל דוד ואל שלמה בנו בבית הזה ובירושלים אשר בחרתי מכל שבמי ישראל אשים את שמי

הערות ותקונים

נלם המאמר ככ" טלפניו וכן ככ" רח"ס, אולם ככ" רומי נמצא מאמר גדול אשר השמיטו המעתיקים, וממצא ג"כ בנדפס אות ג', לכן הוספתי בפנים מלאך ועד סוף אות ה': (יג) ד"א בראש הומויות, ובנדפס כג' הוי בראש הומויות ז"ל ד"א בראש הומויות : (יד) ד"א אמריה תאמר, אמר ר' אחא, בנדפס חסריס המלות, ד"א אמריה תאמר, גם איתא שם אמר ר' אבא במקום אמר ר' אחא : (מו) יתן ה' את מטר ארץ אבך, בנדפס מוצא הכתוב ונתתי את שמיים ככרזל (ויקרא 10 יט) : (מו) אמר ר' שמואל בר אבא, ל"ל אמר ר' שמואל בר רמי, בנדפס אמר ר' חמי נשמטו המלות אמר ר' שמואל בר ר' וכן בנדפס ב"ד פ"א אות ט' איתא אמר ר' שמואל בר רמי מתחלת ברייתו אמר ר' שולם נתאלם הקב"ה לעשות שופטות בתחתונים, ובתנחומא נשא אות ס"ה בגי' אמר ר' שמואל בר נחמן : (יז) ואין לשון ויקח אלא לשון עילוי,

[לעולם] [לעילום] (דכ"ג ג), והקב"ה קרא אל ירמיה ואמר לו, גם תנין חלצו שד הניקו גוריהו וגו' (ישעי' ד ג), התנין הזה כשהוא בא לינק את אמו, היא רואה אותו מרחוק וחולצת שדיה בשביל שיינק, ולא יראה שדיה מכוסין, ואינו יונק, ובני לא עשו כן, אלא כשראו אותי נכנס לבית, בא מנשה והכניס שם את הצלם כדי להוציאני מתוכו, (יח) [בתחלה עשו לו פרצוף אחד והעמידו למערב כביכול היתה השכינה חולכת לזויות אחרת מקום שלא נראה הפסל כשראה מנשה כך עשה לו ד' פרצופין שיראה השכינה ויסתלק, שנאמר כי קצר המצע מהשתרע והמסכה צרה כהתכנס (ישעי' נח ט), אף לא כתנין חלצו שד הניקו גוריהו, אמר הקב"ה מה אני עושה כאן, אלך אשובה אל מקומי (ישעי' ס טו), (יט) אלך ואשובה אין כתיב כאן, אלא אלך אשובה, שאילו היה כתיב אלך ואשובה לא היה תקוה, אלא אמר הקב"ה אעפ"י שאני הולך יעשה תשובה ואני חוזר, לכך כתיב אלך אשובה אל מקומי עד אשר יאשמו ובקשו פני בצר להם ישחרונני (ישעי' סז), (כ) מתוך צרה שהיא בא עליהם, הן עושים תשובה, ואני מחזיר שכינתי, (כא) ר' אליעזר אומר אם ישראל עושים תשובה נגאלים, ואם אין ישראל עושים תשובה אין נגאלים, שנאמר בשובה ונחת תושעון (ישעי' ל טו), (כב) ר' יהושע אומר בין עושין תשובה, ובין שאינן עושין תשובה, כיון שהגיע הקץ מיד נגאלין, שנאמר אני ה' בעתה אחישנה (ישעי' סז טז). אמר ר' אליעזר (כג) הקב"ה מעמיד עליהם אדם רע כהמן, והוא משעבד בהם, ומתוך כך הן עושין תשובה, שנאמר כי יבא כנהר צר רוח ה' נוספה בו (ישעי' נט ט), באותה שעה ובא לציון גואל ולשבי פשע ביעקב נאם ה' וגו' (ישעי' סט ט), (כד) כך דרש ר' תנחומא ברבני:]

[ו] **וידבר ה' אל משה לאמר.** דבר אל בני ישראל [ואמרת אליהם] איש כי יפליא נדר בערכך נפשות לה' (ויקרא כו ב ג), (כה) זש"ה כי מי בשחק יערך לה' [ידמה לה' בבני אלים] (תהלים פט ז), אמר הקב"ה כל מי שעושה כמעשי יהא דומה לי, אמר ר' לוי משל למלך שבנה מדינה (כו) והדליק בתוכה שני (כז) פנסין, אמר המלך כל מי שמדליק שני פנסין כאלו, אני קורא אותו (כח) אנוספה ואינו מקנא בו, כך הקב"ה ברא את השמים, ונתן בהם [ב' פנסים שיהיו מאירין לעולם] חמה ולבנה, שנאמר ויתן אותם אלהים ברקיע השמים להאיר על הארץ (גנאס"ט ב י), אמר הקב"ה כל מי שיעשה כאלו, יהא שוה לי, שנאמר כי מי בשחק יערך לה', אין הלשון הזה

הערות ותקונים

כשם שאת אמר ותקו וגו', כז"ר פס"ז אות ה' ויקח ה' אלהים ר' יהודה אמר עילה אותו המל"ה ולקחוס עמים והביאוס וגו' (ישעי' יד ז): [יח] בתחלה עשו לו פלגין אחד, הוספתי כמו שהוא בנדפס וממלא גם כז"י חמישי של אקספארד: (יט) אלך ואשובה אין כתיב כאן, בנדפס הלכה ואשובה אין כתיב, ותיקן הרב בעל אות אמת שיש לגרום כמו שהוא לפנינו כז"י אלך ואשובה: (כ) מתוך צרה שהיא בזה עליהם הן עושין תשובה, בנדפס הגירסא ומתוך צרה הבה עליהם יעשו תשובה ואני חוזר שנאמר כזר לך ומלאוך כל הדברים האלה (דברים ד ז), והח"כ מתחיל אני מחזיר לכם שכינתי: (כא) ר' אליעזר אומר, כז"י חמישי של אקספארד ובדפוס קושטאטניאל ודפוס וויניציא כתוב ג"כ ר' אליעזר. רק בדפוס מאנטובה הגיו ר' יהודה אומר, גם חסר בנדפס אם ישראל עושין תשובה נגאלים: (כב) ר' יהושע אומר, גם כן כז"י חמישי של אקספארד ובדפוס קושטאטניאל ודפוס וויניציא הגירסא ר' יהושע אומר, רק המדפיס דפוס מאנטובה הגיו ר' שמעון אומר, ולא אדע מדוע מחק השמות ר' אליעזר ור' יהושע והגיו במקומם ר' יהודה ור' שמעון, וגם בצבלי סהדרין דף לו ע"ב איתא בשם ר' אליעזר ור' יהושע: (כג) הקב"ה מעמיד עליהם אדם רע, בנדפס אם אין עושין תשובה מעמין הקב"ה מעמיד עליהם מלך רע שגורותיו קשה כהמן, והוא כמו שהוא בצבלי סהדרין שם: (כד) כך דרש רבי תנחומא ברבי, הסיס היה בשם בתנחומא הנדפס: (כה) זש"ה כי מי בשחק אמר הקב"ה, מוצא בילקוט תהלים רמז תת"ס בשם התנחומא והגיון על כי מי בשחק מוסב גם על זה, רק המאמר הראשון הוא בתנחומא אמר אות כ', ומן אמר הקב"ה הוא מתנחומא בתקוה שלפנינו: (כו) והדליק בתוכה ז' פנסים אמר האלך כל מי שמדליק שני פנסין כאלו אני קורא אותו אנוספה, כאשר לפנינו כן הוא כז"י רח"ס וצילקום שם בשם התנחומא, אולם כז"י רומי הגיו כן, והדליק בתוכה ז' פנסין והיו דולקים בכל יום ולא פוסקים אמר להן המלך כל מי שיכול להדליק לכך ז' פנסים כשם שהדלקתי לכך קראו אותו אנוספאה, ובנדפס נוספו המלות, והיו כל אונלסין קוראין לו אנוספו" ומיותרות הן: (כז) פנסין, המלה יונית φανος ופי' עשיתי: (כח) אנוספה Augusta הוא

אלא לשון אור, שנאמר על המנורה המהורה יערך ויקרא כד ד, (כט) [הוי כי מי בשחק יערך לה' ידמה לה' בבני אלים, הוא שכתוב ואל מי תדמוני ואשנה יאמר קדוש (ישעי' מ כט), (ל) יאמר לו קדוש, כשם שנאמר לי קדוש: ד"א כי מי בשחק יערך לה', אמר ר' אבין הלוי (לא) ברבי, מי כמך מאיר עיני חשכים, כענין שנאמר על המנורה המהורה יערך וגו' (ויקרא כד ד), הוי כי מי בשחק יערך לה', (לג) אמר ר' אבין מי כמך מלביש ערומים, שנאמר וערך בגדים ומחיתך (שופטים י"ו), הוי כי מי בשחק יערך לה': ד"א כי מי בשחק יערך לה', אמר ר' אבין מי כמך סודר מלחמות, ואין יערך אלא מלחמה, שנאמר ויערכו אתם מלחמה (נבאש' יד ט), הוי כי מי בשחק יערך לה': ד"א כי מי בשחק יערך לה'. אמר ר' אבין מי כמך זן רעבים, ואין יערך אלא זן רעבים, שנאמר ביום השבת ביום השבת יערכנו לפני ה' תמיד מאת בני ישראל ברית עולם והיתה לאהרן ולבניו ואכלהו במקום קדוש (ויקרא כד ט), הוי כי מי בשחק יערך לה': ד"א כי מי בשחק יערך לה', (נג) בשעה שבקש הקב"ה לבראות לאדם, הוי מלאכי השרת אומרין לפני הקב"ה, מה אנוש כי תזכרנו וכן אדם כי תפקדנו (תהלים ט), מה אתה מבקש מן האדם הזה, אמר להם הקב"ה מי מקיים תורתו ומצותי, אמרו לו אנו מקיימים תורתך, אמר להם אין אתם יכולים, אמר לו למה, אמר להם כתיב בה אדם כי ימות באהל (במדבר י"ד), ואתם אין ביניכם מתים. כתיב בה אשה כי תזרע וילדה זכר (ויקרא י"ג), ואתם אין ביניכם יולדות, כתיב בה את זה תאכלו (ש"ס יא כג), ואתם אין ביניכם אכילה, הוי אין התורה יוצאה אצלכם, שנאמר ולא תמצא בארץ החיים (ויקרא כ"ג), אלא כיון שאמר הקב"ה לישראל שיעשו לו משכן, ועשו אותו, התחילו עושים מזבח העולה, מזבח הקטורת, ומקריבין בתוכו, התחיל הקב"ה נותן להם כמה מצות, מצוה אותן על כל דבר ודבר, והן עושין, התחיל הקב"ה אומר למלאכי השרת מי ביניכם עורך לי כשם שישראל עורכים לי, שהייתם אומרים לי מה אנוש כי תזכרנו וגו', עורכים לי קרבנות כמה שנאמר וערך הכהן אותם (ויקרא י"ג), עורכים לי שלחנות, כמה שנאמר ביום השבת ביום השבת יערכנו לפני ה' תמיד, עורכים לי נפשות, כמה שנאמר איש כי יפליא נדר בערך נפשות לה', הוי כי מי בשחק יערך לה':

[ז] (לד) ד"א איש כי יפליא וגו'. וז"ה פרי צדיק עין חיים [ולוקח נפשות חכם] (משלי י"ג), (לה) זה התורה, שמתוך שהיא בן תורה הוא לומד היאך לוקח נפשות, שנאמר לוקח נפשות חכם, וכן אתה מוצא בפתח הגלעדי, מפני שלא היה בן תורה איבד את בתו, אימתי בשעה שנלחם עם בני עמון וגדר, שנאמר וידר יפתח נדר לה', והיה היוצא וגו' (שופטים י"ג ל), (לו) באותה שעה כעס עליו הקב"ה, אמר

הערות ותקונים

הוא תואר הכבוד של מלכי רומי: (כט) הוי כי מי בשחק יערך לה', מכאן עד סוף אות ו' חסר לפניו, וכן חסר ככ"ו רח"ס, וכנראה לא היה גם לפני בעל הילקוט כי לא הביאו בתהלים רמז תת"ס. ואני הוספתי בפנים כמו שהוא ככ"ו רומי וכן הוא בנדפס אות ד': (ל) יאמר לו קדוש כשם שנאמר לי קדוש, בנדפס דפוס קאטשטאטינא ודפוס וויניצ'א בני' אל תהא קורא יאמר אלא יאמר קדוש, אולם המדפיס ממעטובה הוסיף כן אל תהי קורא יאמר אלא יאמר לו קדוש כשם שנאמר אל קדוש, וכל המוסיף גורע, וכאשר הוא בדפוס ראשון כן הוא לנכון אל תהי קורא יאמר אלא יאמר: (לא) צרכי, מלת צרכי הסרה בנדפס: (לב) אמר ר' אבין מי כמך מלביש ערומים ואין יערך וכו', מן ואין יערך עד מי כמך זן רעבים השמים בעל המסדר התנחומא בנדפס, והציג "כבר נכתב בסדר אמור אל הכהנים" וכן הוא נרשם גם בדפוס קאטשטאטינא ודפוס וויניצ'א גם בדפוס מאנטובה, ולא נמצא כלל בסדר אמור: (לג) בשעה שבקש הקב"ה לבראות לאדם, בנדפס בשעה שבקש הקב"ה לבראות את העולם, והמדפיס דפוס מאנטובה הוסיף אחר זה ובקש לבראות את האדם: (לד) ד"א איש כי יפליא, זה הוא גם ככ"ו שלפניו וכ"ו רח"ס וגם ככ"ו רומי: (ל) זה התורה, פה חסר וממצא לנכון ככ"ו רומי ורח"ס ובנדפס, וז"ל כן, אם יביא אדם לדיק ואע"פ שהוא לדיק אם אינו עוסק בתורה אין צידו כלום אלא פרי לדיק עץ חיים זו התורה שמתוך שהוא בן תורה לומד היאך לוקח נפשות שנלמד ולוקח נפשות חכם, שאם ידור לערוך נפשות הוא לומד מן התורה היאך לוקח נפשות ואם אינו בן תורה אין צידו כלום, וכן אתה מוצא בפיסת כו'. מוצא בילקוט שופטים רמז ס"ו בשם התנחומא, וגם לפניו היתה בני' כן כמו שהבאתי: (לז) באתה שעה כעס עליו הקב"ה אמר הקב"ה אינו יאל מצינו כלל, ככ"ר פ"ס אות ג' וי"ר סוף פל"ז איתא ארבעה פתחו בנדריס שלשה

הקב"ה אילו יצא מביתו כלב או חזיר או גמל יקריב לפני, (לו) זימן לו הקב"ה בתו, שנאמר והנה בתו יוצאת לקראתו, ויהי כראותו אותה (שופטים יא ג' ט), (לח) והלא פנחס היה שם, והוא אמר לא אוכל לשוב (ט), אלא פנחס אמר אני כהן גדול בן כהן גדול אשפיל עצמי ואלך אצל עם הארץ, ויפתח אמר אני ראש שבטי ישראל, ראש הקצינים, אשפיל עצמי ואלך אצל הדיוט, (*לח) מבין שניהם אבדה הוא עלובה, ושניהם נתחייבו בדמיה, (למ) פנחס נסתלקה ממנו רוח הקדש, (מ) יפתח נתפזרו עצמותיו, שנאמר ויקבר בערי גלעד (שם יב ז), (מא) אמרה לו בתו אבי שמא כתיב בתורה שיקריבו נפשות בגיהם על גבי המזבח, והלא כתיב [אדם כי יקריב מכם קרבן לה'] מן הבהמה מן הבקר ומן הצאן וגו' (ויקרא א ג), מן הבהמה ולא מן בני אדם, אמר לה בתי נדרתי והיה היצא וגו' (שופטים יא לה), [אמרה לו] יעקב אבינו שגדר וכל אשר נתן לי עשר אעשרנו לך (בראשית כח כג), (מב) ונתן לו הקב"ה שנים עשר שבטים, שמא הקריב אחד מהם, (מג) [ולא עוד הלא הנה כשהיא נודרת ואומרת ונתתיו לה' כל ימי חייו (שם א ו)], שמא הקריבה את בנה להקב"ה, כל הדברים האלה אמרה לו, ולא שמע אליה, אמרה לו הניחני ואלך אצל בית דין, שמא אחד מהם ימצא פתח לדבריך, שנאמר הרפה מכני שנים חדשים [ואלכה ויירדתי על ההרים] (שופטים יא לו), (מד) אמר ר' לוי בן ברכיה וכי יש אדם יורד על ההרים, והרי עולים על ההרים, אלא מהו ויירדתי על ההרים, (מה) אלו סנהדרין, שנאמר שמעו הרים את ריב ה' (מיכה ו ג), (מו) [הלכה אצלם ולא מצאו פתח (מו) להתיר את נדרו, ועליו אמר הכתוב גבר רש ועושק דלים מטר סוהף ואין לחם (משלי כג ג), גבר רש זה יפתח שהיה רש בתורה, (מח) גרופות של שקמה היה, עושק דלים שהיה עושק את הדלים, בשעה שהיו אומרים אמר שבולת ויאמר סבולת (שופטים יב ו), והיה שוחמו, לפיכך מטר סוהף ואין לחם, שהיה לו מי שיתיר את

הערות ותקונים

שלוש שאלו (בב"ר תבטו) שלא כהוגן והשיבם הקב"ה כהוגן, ואחד שאל שלא כהוגן והשיבו הקב"ה שלא כהוגן, יפתח שאל שלא כהוגן שנאמר והיה הולא אשר ילא מלתי בתי אמר הקב"ה אילו ילא גמל או חזיר או כלב כהה היתה מעלה עולה השיבו הקב"ה שלא כהוגן וזימן לו את בתו, ועיין הענין דף ע"א : (לו) זימן לו הקב"ה בתו, נדפס נמצא הסופר "כל כך למה כדי שילמדו כל הגדרים הלכות נדרים וקוגמות שלא לגנוב פשות בנדרים": (לח) והלא פנחס היה שם, עיין בב"ר שם וזי"ר שם וקב"ר פרשה י' פסוק ט"ו : (רח) מבין שניהם אבדה היא עלובה, במדרשים שם איתא בין דין לדין אבדה הגערה היתה, הדא דבריהא אמרה בין חיותה למחבתה אול ברא דעלובתא, פי' בין המילת והיולדות הנה הלק לו. והנדה שם מבין תריוסון אבדה היא עלובתא מן עלמא, ובכ"י חמישי של אקספארד אבדה היא עלומתא מן עלמא : (למ) פנחס נסתלקה ממנו רוח הקדש, בב"ר וי"ר סייח הה"ד ופנחס בן אלעזר נגיד היה עליהם לפנים ה' עמו (ה"א ס כ), ובב"ר שם טקף הוא נגיד עליהם אין כתיב כאן אלא נגיד היה, לפנים ה' עמו, והרד"ל הביא נעלו ממנו רוח הקודש כמ"ש בפסחים ס"ו ע"א כל המתחייב אם נביא הוא נבואתו מחלוקת ממנו כו' : (מ) יפתח נתפזרו עצמותיו שנאמר ויקבר בערי גלעד, בב"ר וי"ר יפתח מה בגשילה אבדים בכל מוקם שהיה הולך בו היה אבר משול הימנו והיו קוצרין אותו שם הה"ד (שופטים יב ז) וימה יפתח ויקבר בערי גלעד, בערי גלעד לא נאמר אלא בערי גלעד : (מא) אמרה לו בתו, מוצב בילקוט שופטים רמז ס"ו, ובכ"י רומי טקף, בערי גלעד שצקק לקרבה היתה צוכה לפיו אמרה לו בתו הלא אבא ילאחי לקראתך ויחיי שמהה שגלחת ואתה שוחטני" וכ"ה גם בנדפס : (בב) ונתן לו הקב"ה שנים עשר שבטים, וכן הוא בכ"י רח"ס, ובכ"י רומי י"ב זכרים ונקבה אחת, ובנדפס י"ב זכרים : (מג) ולא עוד, הסופתי ע"פ כ"י רומי, וכ"ה בנדפס, והסר גם בכ"י רח"ס : (מד) אמר ר' לוי בן ברכיה, וכן מוצב בילקוט שופטים שם, ובכ"י רח"ס אמר ר' ברכיה לבד, ובכ"י רומי אמר ר' לוי בן זכרים, ובנדפס דפוס קושטאמיניא ודפוס וויניציא אמר ר' לוי בר זבדא, והמדרשים דפוס מאנפובה הליג ר' זכריה והשמיט המלות אמר ר' לוי, אולם בכ"י חמישי של אקספארד (כ"י מן התנחומא הנדפס כעת) כתוב לנכון אמר ר' לוי בן ר' זכריה : (מה) אלו סנהדרין, לזה כוון רש"י שופטים י"א ל"ז וירדתי על ההרים, ובמדרש אבדה דורש רבי תנחומא על ההרים לפי סנהדרין שמא ימצא פתח לנדרך ע"כ. וכוון זה שכתב דורש רבי תנחומא למדרש התנחומא שלפנינו : (מו) הלכה אצלם ולא מצאו פתח להתיר, המאמר שהסברתי הוספתי ע"פ כתב יד רומי, וכן הוא בנדפס, והסר גם בכ"י רח"ס, ואחר המלות שנאמר שמעו הרים את ריב ה' מסיים בכ"י שלפנינו ובכ"י רח"ס מי גרם ליפתח להבד את בתו : (מז) להתיר את נדרו, בדפוס מאנפובה הוסף אחר זה, בעון אותן שחטם משפט אפרים" וזה ליתא בכ"י רומי וכן ליתא בדפוס קושטאמיניא ודפוס וויניציא, ועיין בתדכ"א מוצב בילקוט שופטים רמז ס"ח : (מח) גרופות של שקמה היה, ר"ל נעושה קמנה, וכן ע"י שהיה שאלו גרופיה של

נדרו, אלא ואין להם, שהעלים הקב"ה מהן את ההלכה שלא ימצאו [פתח] להתיר את נדרו, כיון שלא מצאו [פתח] להתיר את נדרו, עלה ושחפה לפני הקב"ה, ורוח הקודש צווחת נפשות הייתי מבקש שתקריב לפני, אשר לא צויתי ולא דברתי ולא עלתה על לבי (וימס יט ט), אשר לא צויתי לאברהם שישחוט את בנו, אלא אמרתי לו אל תשלח ידך אל הנער וגו' (גנאשט כג ט), (מט) בשביל להודיעך היאך היה אברהם עושה רצוני, שהיו אומות העולם אומרים למה הקב"ה מחבב לאברהם הרבה, לכך אמר לו קח נא את בנך וגו' (ש טס ט), הוי אשר לא צויתי לאברהם לשחוט את בנו ודאי, (ג) ולא דברתי ליפתח להקריב לי את בתו, ולא עלתה על לבי שיפול מלך מואב ביד מלך ישראל ויקריב לי בנו בכורו, שנאמר ויקח את בנו הבכור אשר ימלך תחתיו ויעלהו עולה על ההומה (מ"ג ג ט), (נא) מי גרם ליפתח לאבד את בתו, על שלא קרא בתורה, שאילו קרא בתורה לא איבד את בתו, שכתוב איש כי יפליא נדר וגו', ואם נקבה היא (ויקרא טו ט), הרי פרי צדיק עין חיים :

[ח] [ד"א] איש כי יפליא נדר. האומות אומרים במה אקדם לה' אכף לאלהי מרום [וגו] הירצה ה' באלפי אלים [וגו], האתן בכורי פשעי פרי בטני חטאת נפשי] (מכס ו ז), אמר להם הקב"ה בניכם אתם מבקשים להקריב לפני, לא בניכם ולא קרבנותיכם אני מבקש, לבני נתתי פרשת ערכין, ופרשת קרבנות, שקרבנותיהם חביבין לפני, וכן הוא אומר טוב מעט לצדיק (תהלים לו טו), תדע לך שתהילתו של ספר דבר אל בני ישראל [ואמרת אליהם] אדם כי יקריב מכם (ויקרא א ט), מכם ולא מן האומות, וסופו של ספר דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם איש כי יפליא נדר וגו' (ויקרא כו ג), ואומר מגיד דבריו ליעקב וגו' (תהלים קמו יט), אמר הקב"ה לישראל, אם אתם מביאים לפני ערכים שלכם, ואני מעלה עליכם כאילו הקרבתם נפשותיכם לפני, לכך נאמר איש כי יפליא נדר בערך נפשות לה' וגו', אמר הקב"ה בזכות הערכים אני מציל אתכם מערבת גיהנם שכתב בה כי ערוך מאתמול תפתה (ישעיה לג), ואערוך לפניכם שלחן, כמו שאמר דוד תערוך לפני שלחן נגד צוררי דשנת בשמן ראשי בומי ריזה (תהלים כג ט):

סליק פרשה בחקתי . וסליק ספר ויקרא .

הערות ותקונים

על שקמה צ"ר פכ"ה אות ג': (כט) בשביל להודיעך, בנדפס נקטת סיטויס בלשון: (ג) ולא דברתי ליפתח להקריב לי את בתו, בזמנע המאמר בין זה ובין ולא עלתה על לבי, ממלא בנדפס הוספה וזו תוראה: "ר" יוחנן ורשב"י, רבי יוחנן אמר דמיס היה חייב כענין שכתוב בערכין, ורשב"י אמר ולא כלום שהתנה על דבר שאי אפשר להקריב ולא היה עליו כלום". והמאמר הזה לקוח מצ"ר פ"ס אות ג', ושם איתא ר"י ור"ל ר' יוחנן אמר הקדש דמיס היה חייב, ור"ל אמר אפילו הקדש דמיס לא היה חייב, דמנן אמר על בהמה שמאה ועל בעלת מוס הרי אלו עולה לא אמר כלום, אמר הרי אלו לשלח ימכרו ויביא דמיהיס עולה ע"כ. והנה גם צו"ר סוף בחקתי רק בדיקן לדעת ר"ל הוא חייב דמיס ולדעת ר' יוחנן לא היה חייב. והנה בתגומא חמלת, כענין שכתוב בערכין" אין לכן הנהה כלל, ועיין מה שכתב הרש"י צ"ד טס. ודבריו דחוקים, ויראה לדעתי כי המלות האלה הן נוספות מהמסדר ההנחומא הגדפס אשר הוסיף המאמר הזה, וכוננו כי פלוגתא ר"י ור"ל הלויה בפלוגתת ר"מ ורבנן במס' ערכין דף ע"א ע"ש, המעריך פחות מנן חדש ר"מ אומר טותן דמיו וחכ"ה לא אמר כלום במה קמופלני ר"מ סבר אין אדם מוטיא דבריו לבעלה ודע שאין ערכין פחות מנן חדש וגמר ואמר לשם דמיס, ורבנן סברי אדם מוטיא דבריו לבעלה, וה"כ דכוותיה לר"י אדם יודע שאין אדם קרב עולה וגמר ואמר לשם דמיס, ור"ל ס"ל כרבנן דאדם מוטיא דבריו לבעלה ולא אמר כלום, ועיין עוד בתוס' תמורה דף כז ע"ב ד"ה מתניתין דלא כר"מ שכתבו ועוד י"מ דקאי אחא דקתני אס אמר על בהמה שמאה וכו' לא אמר כלום, והיינו דלא כר"מ, ע"ש ותראה כי כוונת פה ליפתח האמת. וראיתי בכ"ה חמשי מאן קפארד ההוספה הזאת היא בסוף המאמר אחר שסיים מי גרם ליפתח על שלא היה בין תורה כו' והיה נכרך הזכר, ואחר זה סיים שם ומה היה לו לעשות ליפתח ר' יוחנן ורשב"י וכו' (נא) מי גרם ליפתח לאבד את בתו, כן הוא גם בכ"ה חמשי של אקספארד גם בלפס ראשון דפוס קאטאטאטיניא, אולם בלפס וויניציא נכתבש המאמר, מי גרם למיטע שיקריב את בנו על שלא היה בין תורה שאילו קרא בתורה לא אבד את בתו, ומששתא כיון דעל על, ומשאר העשות הזה בכל הדפוסים, וז"ל ומי גרם ליפתח לאבד את בתו וכו' כמו שהוא לפנינו בתגומא כ"י שלנו וגם בכ"ה רומי וכו' רח"ס:

מדרש תנחומא

סדר במדבר

[א] וידבר

ה' אל משה במדבר סיני באהל מועד (במדבר א ה), (א) זש"ה צדקתך כהררי אל [משפטיך תהום רבה] (הגלס לו ז), אמר ר' מאיר (ב) משל את הצדיקים בדירתן, ומשל את הרשעים בדירתן, משל את הצדיקים, במרעה טוב ארעה אותם (ג) (ובמרעה שמן) [ובהרי מרום ישראל] יהיה נזיהם (יחזקאל לג יד), ומשל את הרשעים, כה אמר ה' [אלהים] ביום רדתו שאולה האבלתי כסיתי עליו את התהום (סג לא טו), ובמה הרשעים מתכסין כשהם יורדים לגיהנם, בתהום, חזקיה בר חייא אמר הניגית הווי במה מכסין אותה, בכלי חרס, מפני שהיא של חרס, לפיכך מכסין אותה בכלי חרס, כך הרשעים כתיב בהן, והיה במחשך בעשיהם (ישעיה כט טו), לפיכך הן חשוכין לפני הקב"ה, והוא מורידן לשאול, שהיא חשיכה, ומכסה עליהם את התהום שהוא חושך, שנאמר וחושך על פני תהום (גנלציה ב ג): (ד) ד"א צדקתך כהררי אל, צדקה שהקב"ה מביא לעולם מפורסמת על ההרים הללו, משפטיך תהום רבה, (ה) משפט שאתה עושה לעולם תהום רבה, מה תהום בסתר, אף משפטיך בסתר, כיצד (ו) כיון שחרבה ירושלים בתשעה באב חרבה, (ז) וכשנראה ליחזקאל נראה בעשר, למה שלא לפרסם, אבל כשהוא בא לגדל את ישראל הוא מפרסם, [באיזה יום], באי זה מקום, באי זה חודש, באיזו שנה, (ח) (בשנה

הערות ותקונים

(א) זש"ה לך דקתך. אמר ר' מאיר. כ"ה ככ"י רומי וגם ככ"י רח"ס וכ"י מינכטן, וכן מתחיל גם במדרש ריש במ"ר, וכן מוצא צילקוט רמז תרפ"ג בשם התנחומא, אולם צנדפס גם ככ"י ספרדי הסר בהתחלה ומתחיל מן המאמר לך דקתך כהררי אל לך דקתך שהקב"ה מביא לעולם, והמאמר שלפניו צנדפס ר' מאיר נשנה גם בתנחומא אמור ככ"י וצנדפס, וי"י פכ"י אות א', פסיקתא ריש פסקא שור או כשב, רק קלת כסגנון אחר ע"ש, ועיין בפסיקתא שם הערה ד': (ב) משל את הרשעים בדירתן, ככ"י מינכטן צטעות צדיתן ויש לתקן צדיתן: (ג) וצמרעה שמן יהיה נזיהם, כ"ה גם ככ"י רח"ס וכ"י מינכטן וז"ל כמו שתקנתי: (ד) ד"א לך דקתך שהקב"ה מביא לעולם, מכאן מתחיל ככ"י ספרדי גם צנדפס, וכו"ר הסריס המלות ד"א לך דקתך וגו', וככ"י רומי נמצא הוספה אשר איננה גם ככ"י רח"ס וכ"י מינכטן וכ"י ספרדי, אחר שסיים היו לך דקתך כהררי אל וגו' ומשפטיך תהום רבה וגו' מתחיל אמר ר' יוחנן צנדפס ר' יאשיה לך דקתך על משפטיך כהררי אל על תהום רבה כשם שההרים הללו כובשים על התהום שלא יעלה ויפץ את העולם, כך הצדיקים כובשים על הפורענות שלא תבוא לעולם לך דקתך על משפטיך כהררי אל על התהום רבה ע"כ. וזה המאמר מוצא גם בפסיקתא פסקא שור או כשב (דף ע"ג ע"ב) וע"ש בערה י"א: (ה) משפטיך שאתה עושה בעולם תהום רבה, ככ"י חמישי של אלקספארד הגי' שאתה עושה בעולם הזה תהום הוא לעולם הבא: (ו) כיון שחרבה ירושלים בתשעה באב חרבה, משנה תענית כ"ח: (ז) וכשנראה ליחזקאל נראה בעשר, וכן הביא הבבלי הראה לו בעשרה בחדש, וככ"י רומי ורח"ס ומינכטן וספרדי וצנדפס וצמ"ר וצילקוט הגי' בעשרים. וככ"י רומי נרשם בצדו, ל"א איתפרש כי לא נמצא זה בספר יחזקאל וצמ"ר שז"ל הוא מראה לו בחדש בחדש, והכוונה על מה שכתוב ביחזקאל כ"ז א' ויהי צעשתי עשרה שנה בחדש לחדש היה דבר ה' אלי לאמר בן אדם יען אשר אמרה לר על ירושלים האח וגו', כי שמחו על הרבן ירושלים, ולא גילה הכתוב בציוה חדש, אבל הכוונה על חדש אב, וכמ"ס הרד"ק שם וז"ל וכיון שסתם אותו נראה כי על חדש החרבן אמר שהוא חדש אב, ואף שחרבן הבית היה בתשעה בו, מ"מ חשבו אותו לחרבה ערס יום החרבן כיון שהיתה העיר במגור צי"א שנה למלך לדיקוהו ידעו כי לא תמלט וחתרצ עכ"ס סתם הכתוב ולא גילה בציוה חודש ובציוה יום. וצירושלמי תענית פ"ד ה"ח מפרש ג"כ בחדש לחדש היינו חדש אב וקאמר שם כי קלקול השגונות יש כאן, ועיין בפני משה שם שכתב ולא רצה הכתוב לשנות ממנו שהיו ספורים ע"ש היעז: (ח) צנדפס השגיח, בסגרתו 1.

השנית), באיוו (ט) איפטייא, (תחום). [באיווה יום באחד לחודש, באיווה מקום במדבר סיני, באיווה חדש לחדש השני, באיווה שנה בשנה השנית, באיווה איפטייא] לצאתם מארץ מצרים. לאמר, מה אמר להם, שאו את ראש (במדבר א ח ז):

[ב] וידבר ה' אל משה במדבר סיני. (י) וז"ה הדור אתם ראו דבר ה' [המדבר הייתי לישראל וגו'] (ירמיה ב ג), אמר הקב"ה לישראל על שאמרתם למשה (יא) למה העליתנו (מארץ מצרים) [במצרים] (במדבר כ ה כה ה), המדבר הייתי לישראל (ירמיה טז), במדבר עשיתי לכם, בנוהג שבקעולם מלך בשר ודם שיוצא למדבר, שמא [מוצא שם] שלוה, כשם שהיה [מוצא] בפלמין שלו, או אכילה או שתיה, ואתם הייתם עבדים לפרעה במצרים, והוצאתי אתכם משם, (יב) והרכצתי אתכם תחת ענני כבוד, והעמדתי לכם שלשה גואלים משמשין אתכם, [שנאמר] ואשלח לפניך [את] משה אהרן ומרים (מייסד וד), (יג) [בזכות משה הייתם אוכלים את המן שלא ראו האבות הקדושים, שנאמר ויענך וירעיבך ויאכילך את המן וגו' (דברים ח ג), ובזכות אהרן הקפתי אתכם בענני כבוד, שנאמר פרש ענן למסך ואש להאיר לילה (ספריס קס ט)], (יד) שבעה עננים היו, מלמעלה ומלמטה ומארבע רוחות ואחת בפניהם, מכה נחשים ועקרבים, ומשוה להם

הערות ותקונים

הסגרת, וכל מטיין יראה כי נשמש שורה שלימה, והמלות בשנה השנית נשתרבו משורה שלאחריה, והוספתו בפנים את החסר, ונמלא לנכון בכ"י רומי וכ"י ספרדי וגם בנדפס, וחסר בזמ"ר וכ"י רח"ס וכ"י מינכטן וזילקוט: (ט) איפטיא תחום, מלת תחום הסגרת, כי היא נוספה מאלת המעתיק לפרש מלת איפטיא, וכן וכן בכ"י רומי נרשם בז"ו "פי" תחום" ואולי היה כתוב לפני המעתיק הזה אפרכייה לכן מפרש תחום, וכן דפוס וויטיא כתוב פה אפרכייה, אולם בדפוס ראשון דפוס קאנטאטאניא נאמר לנכון איפטיא, וכן תימן המדפים ממאנטובה, רק מה שהוסף המדפים הזה וכתב "פי" שבע לך" כי בלשון יון ר"ל שבעה" אין ספק של" פי" שבעה לעתי כי בלשון יון אפסא פי" שבעה. וזה שגה אם כי אפסא εἶσα פי" בל" שבעה כמו שהביא הערוך המאמר מז"ר פ"ד ופסא אפסא, אבל אין זו המלה הזאת רק היא מלה יונית אחרת ὑπερσῆμα והיא המלה המזכרת גם בפסיקתא פסקא החדש דף כ"ב ע"ב ופסקא בחדש השלישי דף ק"ד ע"א, אמר הקב"ה היו מטיין אפטיא ליולאת מזרים, ועיין שם בהערה קע"ה וע"ש שהבאתי דברי המוספי פירש המלה הזאת לשון שררה ובלשון של שריס רומיים הנזכרים מדי שנה בשנה למשול בזיפה, ובכל ספרי הזכרונות היו כותבים בשעת שררה פלוגי ולפוגי לכוון המון ולקבוע מינו, ועיין ב"זאפרעטע מהרמ"ז ח"א לך ק"ז ובערוך השלם ערך אפטיא: (י) זש"ה הדור, מוצא זילקוט במדבר שם רמו תרפ"ג גם זילקוט ירמיה רמו רס"ז בשם התנחומא, במאמר ד"ח אמר הקב"ה: (יא) למה העליתנו מארץ מזרים והקנתי ממזרים, ובכ"י רומי מוצא הכתוב במלאו למה העליתנו ממזרים להביא אותנו אל המקום הרע הזה, והוא במדבר כ"ה, ובנדפס מוצא הכתוב למה העליתנו ממזרים למות במדבר, והוא במדבר כ"א ה', ובמדרש זמ"ר מוצא להמות במדבר ז"ל למות במדבר: (יב) והרכצתי אתכם תחת ענני כבוד והעמדתי לכם גואלים משמשין אתכם וכו' שבעה עננים היו כ"ה הגי' בכ"י רח"ס ובכ"י מינכטן, וכן מוצא זילקוט במדבר וילקוט ירמיה שם בשם התנחומא, אולם בכ"י רומי ובמדרש במדבר גי' אחרת בזה וכך איהא שם והרכצתי אתכם בסוגמטון שנאמר ויסב אליהם את העט דרך המדבר ים סוף (שמות יג יח), מזה ויסב שהרצין כלדרי המלכים רבזים על מעוטיהן (למה המאמר כוון המנהיג ה' פסח סו"י ל"ד) ולא עוד אלא העמדתי לכם גי' פידגונין משה ואהרן ומרים. ובתנחומא הנדפס דפוס קאנטאטאניא ודפוס וויטיא ובכ"י ספרדי במקום בסוגמטון הגי' שם בשמות "בסבסטיין" והמדפים בדפוס מאנטובה הוסף "ס"א סיגמטין" וזו גירסת הישרה ונשתבשה המלה ונעשית בסבסטיין, וח"ל המוספי בערך סיגמטין בריש זמ"ר והרכצתי אתכם בסוגמטין, ובמדרש ילמדנו (כוונתו לתנחומא הנדפס) יש נוסחא זאת ונוסחא אחרת בסבסטיין פי" סיגמטין בל"י סיגמטין ופי" סבסטיין בל"י שלטוניס ופי" מלה ויסב שהרצים כדרך שהמלכים מוכזין על מעוטיהם עכ"ל, ומה שסיים ופירש מלה ויסב ר"ל שהתנחומא מפרש מלת ויסב ודורש ויסב מלשון הסיבה. ורתינו בכ"י ה' מאקספארד הגי' שם בפרסטיין כלומר בלוגר ברור שהיה גורם בפרהסיא ועל זה הוסף כלומר בלוגי, גם נוסף שם ולא הוצאתם עמכם לא מהכל ולא משקב כמה שנאמר ונס' לדה לא עשו לכם, והא"כ הביא ויסב וכו'. ובתנחומא הנדפס שם הגי' כדרך שהמלכים מסובין רבזים על מעוטיהן, מלת "מסובין" היא הוספה לפרש מלת רבזים, גם בנדפס ולא העמדתי להם שלשה פרעושין אפילו לנער אתכם, היא בשעות, ונכון כמו בכ"י רומי ובמדרש זמ"ר, ולא עוד אלא העמדתי לכם גי' פדגונין, ובכ"י ה' של אקספארד גורם ולא העמדתי להם אפילו פרעוש אחד לנער אתכם. ועיין תענית ט' ע"א: (יג) בזכות משה, הוספתי כמו שהוא בכ"י רומי וכ"י ספרדי ובמ"ר ובנדפס, וליתא גם בכ"י רח"ס ובכ"י מינכטן, ובנדפס ובכ"י ספרדי נוסף אחר בזכות אהרן הקפתי אתכם ענני כבוד, הכתוב וה' הולך לפנייהם יומם בעמוד ענן (שמות יג כא): (יד) שבעה עננים, עד זאת עולה מן המדבר נשמש בנדפס דפוס קאנטאטאניא

את ההרים ואת העמקים ושורף את הקוצים, והן מעלין עשן, ורואין אותו כל מלכי מורה ומערב, ואומות העולם אומרים מי זאת עולה מן המדבר כתמרות עשן (ע"ג ג' ד), (מו) וכתוב ואלך אתכם ארבעים שנה במדבר [לא בלו שלמותיכם וגו'] (דברים כט ד), התינוק הזה (מו) כל זמן שהוא [גדל] לבושו ושמלותיו גדלין עמו, והבאר בזכות מרים, (יז) שאמרה שירה על המים, (יח) אמר ר' ברכיה הכהן בשם ר' לוי משל למלך בשר ודם שיש לו מדינה, והוא משלח בני אדם גדולים לתוכה, שיהיו נושאים משואן ועושיין משפטן, מי צריך להיות זקוק למוזנותיהם, לא בני המדינה צריכין להיות זקוקים למוזנותיהם, והקב"ה לא עשה כן, אלא שלח למושה ולאהרן [ומרים], שנאמר ואשלח לפניך את משה אהרן ומרים (מ"ב ו' ד), שבזכותן היו ישראל מתנהגין, (יט) המן בזכות משה, [תדע לך שהוא כן, כיון שנשתלק משה מה כתיב, וישבות המן ממחרת (י"ט ט' ב)], ענני כבוד בזכות אהרן, תדע לך שהוא כן, כיון שנשתלק אהרן מה כתיב, ותקצר נפש העם בדרך (במדבר כא ד), שהיתה השמש זורחת עליהן, והבאר בזכות מרים, (כ) שנאמר ותמת שם מרים, ולא היה מים לעדה (במדבר כ א ב), והיאך היתה [הבאר] עשויה, (כא) כמין סלע היתה מתגלגלת ובאה עמה במסעות, כיון שרזו הדגלים חונים, והמשכן עומד, היה הסלע בא ויושב לו בחצר אהל מועד, והנשיאים עומדים על גביו ואומרים עלי באר (ש' כא י), והבאר עולה, ואח"כ הבאתי להם שלום, המדבר הייתי לישראל (י"ב ט' א),

הערות ותיקונים

קאנטאטניא דפסוק וויניא וכוסף המדפס מומאטובה, וכן נמלא בכ"ו ה' מאקספארד, וכו' שבע ענינים כו' הוא ג"כ בכ"ו רח"ט וכ"ו מיינקען וזילקטן שם בשם התנחומא, אולם בכ"ו רומי ובמדרש במ"ג ג' אחרת וכך איתא שם, וכמה ענני כבוד היו מקיפין את ישראל במדבר, ר' הושעיה ור' יאשיה, ר' הושעיה אמר תמשה ארבע לארבע רוחות ואחד מהלך לפניהם, ור' יאשיה אמר שבע ארבעה לארבע רוחות השמים הוא חמל מעלן ואחד מלמטן ואחד סהיה מהלך לפניהם רחוק ג' ימים" ומכאן נחשט כו' - ובמדרש במ"ג ט' איתא אמר שבעה ר' הושעיה אמר ה', ועיין במכילתא בשלח כפ' ו' הולך לפניהם מביא בתחלה סתמי שבעה ענינים היו ואח"כ בשם ר' יאשיה ד' ענינים, וכן מובא כן בספרי בהעלתך פסקא פ"ג. ומה שהוצא כאן ובמדרש במ"ג ואחד סהיה מהלך לפניהם רחוק ג' ימים, במכילתא ובספרי גורסים ואחד סהיה מהלך לפניהם, והמלות "רחוק ג' ימים" ליתא והוא כמ"ם במדבר י' ל"ג וארון ברית ה' נוסע לפניהם דרך שלשת ימים לתור להם מנוחה וענן ה' עליהם יומם בנקטם מן המנוחה, וסובר שהענן היה על הארון רחוק מישראל ג' ימים: (מו) וכתב ואלוהי אהבהם ארבעים שנה וגו', מכאן מתחיל בנדפס דפוס קאנטאטניא דפסוק וויניא אחר שנשמוט מאמר שלם, והמדפס דפוס מאנטובה הביא פסוק אחר שמתלך לא בלתי מעלין (דברים ח ד): (מו) כל זמן שהוא גדל לבושו ושמלותיו גדלין עמו, בכ"ו רומי ובמדרש במ"ג ט' סיים אחר זה ואם היה מנקט נמוך היה מנציבו ואם היה מקוט גבוה היה משפילו ועושה אותם משור שנאמר כל גיא יבשא וכל הר וגבעה יספלו וגו' (ישעיהו ד' ד), וזה שייך למעלה אחר ומושה להם את ההרים ואת העמקים: (יז) שאמרה שירה על הים, בכ"ו רומי ובמדרש במ"ג ט' סיים אחר זה שנאמר ותען להם מרים שירו לה' (שמחט טו כא) ובמי צאר אז ישיר ישראל את השירה הזאת [עלי צאר ענו לה] (במדבר כא יז) וכתב מהר"ו לך זכחה שיהיו המים בזכותה לישראל שיאמרו שירה על המים, ואין כוונת המדרש שמכאן אנו למדין שהצאר בזכות מרים שאין מכאן ראיה כו': (יח) אמר ר' ברכיה הכהן בשם ר' לוי, זה השמיט צעל הילקוט ריש במדבר, ומתחיל מלך צאר ודע שיש לו מדינה: (יט) המן בזכות משה תדע לך, הוספתי כמו שהוא בכ"ו רומי ובמדרש במ"ג ונדפס, וכן היה לפני צעל הילקוט כי הביא ריש במדבר בשם התנחומא המן בזכות משה וכו', ה"ג מלת וכו'. והכר גם בכ"ו רח"ט גם בכ"ו מיינקען, וכאשר העיר מהר"ו לפי מ"ש לאן ע"כ שיהיו שיהיו משה מת צו' צאלר ומ"ש וישבות המן היה צמ"ו צניסן כמפורסם ציבועט ה' י"ב, אך הענין מפורסם בצדק עולם סוף פרק י' ובמכילתא בשלח פרשת המן ובתוספתא סוטה פ"א ו"ל כל זמן שהיה משה קיים היה המן יורד להם משמת מהו אומר וישבות המן ממחרת, ולא שהמן תולה להם בחייו אלא אף במותו שמן המן שלקטו צו' צאלר אכלו ל"ט יום עד ע"ו צניסן וכו' הכי שלדעת התוספתא שפסקו זה וישבות המן ממחרת היינו ששבת בח' צאלר, ודרשו כן שהרי בפסוק הקודם כתיב ויאלכו מעבור הארץ ממחרת הפסח מלות וקלי וגו' וישבות המן ממחרת צאלרם מעבור הארץ ולא היה עוד לישראל מן שהוא כפול לשון וישבות וגו' ולא היה וגו' ע"כ דרשו וישבות המן ממחרת היינו ממחרת של מיתת משה וע"ש: (כ) שנאמר ותמת וגו', בכ"ו ה' מאקספארד סיים מלמד כיון שנשתלקה פסק הבאר אך שם אלו ורעין שבתה והבאר בזכותה (כא) כמין סלע היתה מתגלגלת, כ"ה גם בכ"ו רח"ט וכ"ו מיינקען וזילקטן במדבר, אולם בכ"ו רומי ה"ג סלע כמין כברה היתה מתגלגלת, ובמ"ג סלע כמין כוורת היתה ומתגלגלת, ובכ"ו ספרדי סלע כמין קרה היתה מתגלגלת, צדור שהיה כתוב בכ"ו כמין שורה כמו שהוא בנדפס דפוס קאנטאטניא

שמה כמדבר נהגתי אתכם, אם ארץ מאפליה (ימיש 3 ב), לא אני בעצמי הייתי מאיר לכם, שנאמר וה' הולך לפניכם וימים וגו' (שמות יג ב): ד"א מאפליה. שמה אמרתי לכם שאני מביא טובה והלקשתי אותה, ואין נאפליה אלא לשון הלקשה, שנאמר כי אפילות הנה (שם ט ג). (כב) אמר (ר') יהושע לא נפל דבר (אחד) מכל (דברו) [הדבר] הטוב אשר דבר ה' אל (בני) [בית] ישראל הכל בא (יחזקאל כג ז), מדוע אמרו עמי רדנו (ימיש 3 ב), (כג) לשון משנה הוא, הרודה פת חמה, (כד) אמרו כשהפת מתכשלת בתנור ונימלת ממנו יכולה היא לקבוע בתנור עוד, (כה) ואנו היינו בירושלים כבתנור, שנאמר נאם ה' אשר אור לו בציון ותנור לו בירושלים (ישעיה נא ט), והגליתנו לבבל, מה אתה מבקש ממנו עוד, מדוע אמרו עמי רדנו: [ד"א מדוע אמרו עמי רדנו, מהו רדנו], בענין שנאמר כי הוא רודה בכל עבר הנהר (מ"א ט ד), אמרו לו (כו) נתת לנו בית המקדש, וסילקת שכינתך ממנו, ומה אתה מבקש ממנו עוד, לא נבוא עוד אליך (ימיש 3 ב), (כז) אמר להם ומי יתן, שנאמר (ו) מי יתנני במדבר מלון אורחים (שם ט ב), (כח) היכן שהייתי מתקלם, שנאמר ישאו מדבר ועריו [וגו'] ישימו לה' כבוד ותהלתו באיים יגידו [ישעיה מז יא יב], משל לנשיא שנכנס למדינה, וראו אותו בני המדינה וברחו, נכנס לשניה וברחו מפניו, נכנס לעיר אחרת (כט) [והחריבה] [הריבה], וראו אותו בני המדינה וקילסו אותו, אמר אותו הנשיא זו העיר טובה מכל המדינות, (ל) כאן אני בונה לי אכסניא, וכאן אני דר, כך הקב"ה בא לים ברה מפניו, שנאמר הים ראה וינס (תהלים קיד ג), בא במדבר חריבה קלסו אותו, שנאמר ישאו מדבר ועריו [וגו'] [ישעיה מז יא], אמר זו העיר טובה היא, (לא) כאן אני בונה לי אכסניא, ירד לתובה התחילו שמחים, שהקב"ה דר בתוכו, שנאמר יששום מדבר וציה [ותגל ערבה ותפרח כחבצלת] (שם ט ב):

[ג] ידבר ה' אל משה במדבר סיני באהל מועד. (לב) עד שלא עמד אהל מועד דבר עמו

הערות ותקונים

קאנטאטניאל דפוס וויניצ'א, אולם המדפיס ממאטובה היני מנין סלע מנין כזרה או כדורת והיתה מתגלגלת, וחכ"כ בדפוס פראקפורט הינו סלע מנין כדורת או כדורת, ופי' בלדו פי' כדורת דגורים, כדורת פי' כדור, והמפרש עץ יוסף כהן כדורת פי' טעם של ענפי אילן, אולם הגירסא הנכונה מנין כזרה, והמלות "או כדורית" הן הוספה בתוספתים ממאטובה, וגם בכ"ח חמישי של אקספארד כתוב הבהר עשוי מנין סלע מנין כזרה, ורז"תי מן אקספארד סוכה פי"ג הבהר שיהיה עס ישראל במדבר דומה לסלע אלף כזרה מופרפת (פי' מתגלגל) ועולה כמפי הפך הוה, ועלה עמהם להרים ויודת עמהן גלגלית מקום שישאל שורין הוא שורה כנגדן במקום גבוה כעד פתחו של אהל מועד נשיאי ישראל באין וסובבין אותה במקלותיהן ואומרים עליה את השירה עלי באר ענו לה עלי באר והמים מצבצבין ועולה למעלה וכל אחד ואחד מושך במקלו איש לשבסו ואיש למשפחתו כו'. ויש לתקן שם באיסקפאלות במקום באיסקפאלות, ופי' באיסקפאלות צפספיה: (כב) אמר (ר') יהושע, מלת, רבי' הסגרתו וכן ליתא בכ"ח רומי, וכן במדרש צמ"ר כתוב שכן אמר יהושע, והוא שיהושע כ"א מ"ג, ובגדפס מוצא הכתוב מיהושע כ"א י"ד, ובכ"ח ה' של אקספארד גם בילקוט במדבר שם הגי' אמר ר' יהושע כן לוי. גם הביא שם הכתוב לא נפל דבר אחד מכל דברו הטוב טעמות, וז"ל כמו שתקנתו צפספיה: (כג) לשון משנה הוא, הרומות פי' מ"ג משפ"ן פי' מ"ג, ובגדפס יש לתקן הרודה פת חמה: (כד) אמרו, בכ"ח רומי ובמדבר דבר, ובגדפס אמרו ששאל, אולם בכ"ח רח"ס וכ"ח מיינען אמרו חכמים הוא בטעות וז"ל אמרו ישראל: (כה) ואנו היינו בירושלים, צמ"ר בטעות ואנו היינו בידם: (כו) נתת לנו בית המקדש, כן הוא גם בגדפס דפוס קאנטאטניאל דפוס וויניצ'א וגם בכ"ח חמישי מאקספארד כתוב לנכון נתת, אולם המדפיס ממאטובה הינו נתת, וכן נשאר בכל הדפוסים: (כז) אמר להם ומי יתן, בכ"ח רומי ובכ"ח ספרדי ובגדפס ובמ"ר הגי', אמר להם מי יתן והייתי כמדבר עכשיו היכן שעשיתי לכם כל אותן הנסים וכה"ל מי יתני במדבר וגו': (כח) היכן שהייתי מתקלם, בגדפס בכל הדפוסים גם בדפוס ראשון דפוס קאנטאטניאל הגי' שהייתי מוסתלק, ויש לתקן מתקלם בהיות האותיות, וכ"ח גם לנכון בכ"ח ה' של אקספארד גם בכל הכתבי יד, וכן מלאתי המאמר מוצא בילקוט ימימה רמז ר"פ בשם התנחומא, וגם שם הגי' בטעות כמו לפנינו: (כט) והחריבה, תקנתו חריבה, וכ"ח לנכון בכ"ח רומי וכ"ח רח"ס ובכ"ח ספרדי וכן בגדפס ובמ"ר וגם בילקוט, אך בכ"ח מיינען בטעות, קרובה: (ל) כאן אני בונה אכסניא, בכ"ח רומי כאן אני בונה אכסניא בלי א' בראש והיא ג"כ נכונה, כי המלה יוניה $\xi\mu\epsilon\alpha$ ופי' הכנסת אורחים, ובמדרש צמ"ר אני בונה כס נאה ז"ל אכסניא, כי המדרש צמ"ר העתיק מקובץ אחד אשר הוא טוב עס כ"ח רומי: (לא) כאן אני בונה לי אכסניא, בכ"ח רומי בטעות בכאן אני בונה אכסניא ז"ל אכסניא, וגם בעל מדרש צמ"ר העתיק כן כמו שהוא בכ"ח רומי, וז"ל אכסניא או אכסניא: (לב) עד שלא עמד אהל מועד, אוצא בילקוט שם רמז תרס"ג

בסנה, (לג) שנאמר (ויקרא) [וירא] מלאך ה' אליז בלבת אש מתוך הסנה (שמות ג ז), (לד) [אחר כך דבר עמו במדין, שנאמר ויאמר ה' אל משה ואל אהרן בארץ מצרים] (שם ד יט), אחר כך דבר עמו במצרים, שנאמר ויאמר ה' אל משה ואל אהרן בארץ מצרים (שם יב ב), ואחר כך דבר עמו במדין, שנאמר וידבר ה' אל משה בהר סיני (ויקרא כה ה), כיון שעמד אהל מועד אמר יפה הזניעות, שנאמר והזנעו לכת עם (ה') אלהיך (מייכה ו ח), התחיל לדבר עמו באהל מועד, וכן דוד אומר כל כבודה בת מלך פנימה [ממשבצות זהב לבושה] (תהלים מה יד), (לה) בת מלך זה משה, שנאמר וסכרתי את מצרים ביד אדונים קשה (ישעיה יט ד), אלו המכות שבאו על המצריים, ומלך עז ימשל במ (שם עט), זה משה, שהוא מלכה של תורה, שנקראת עז, שנאמר ה' עז לעמו יתן (תהלים כט יא), לפיכך כל כבודה בת מלך פנימה. ממשבצות זהב לבושה, זה אהרן, שנאמר ועשית משבצות זהב (שמות כח יג), מכאן אמרו רבותינו כל כלה שהיא מצנעת עצמה אפילו ישראלית, ראויה שתנשא לכהן, ותעמיד כהנים גדולים, שנאמר ממשבצות זהב לבושה (תהלים מה יד), אמר הקב"ה כך הוא נאה שיהא מדבר מבפנים, (לו) שנאמר [ובכבוד משה אל אהל מועד לדבר אתו וישמע את הקול מדבר אליו (במדבר י טט)], (לז) אמר ר' יהושע בן לוי אילו היו אומות העולם יודעים מה בית המקדש יפה להם, (לח) קסטריות היו מקיפין אותו כדי לשמרו, שהיה יפה להם יותר משל ישראל, שכן שלמה סידר בתפלתו, וגם (את) [אל] הנכרי אשר לא מעמך ישראל הוא ובא מארץ רחוקה למען שמך הגדול וידך החזקה וזרועך הנטויה (ובא להתפלל) [ובאו להתפללו] אל הבית הזה ואתה תשמע [מן] השמים [מן] מכון שבתך ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי למען ידעו כל עמי הארץ את שמך [ו] ייראה אותך כעמך ישראל ולדעת כי שמך נקרא על הבית הזה אשר בניתי (דברים יג לב), אבל כשהוא בא אצל ישראל מה כתיב, ונתת לאיש ככל רכביו אשר תדע את לבבו (שם עט ג), אמר שלמה רבון העולמים אם ראוי תן לו, אם אינו ראוי אל תתן לו, (לט) ולא תאמר בית המקדש, אלא אילולי ישראל לא היה המטר יורד לעולם, ולא השמש זורחת, שבזכותן הקב"ה (מ) מרויח לעולם, (מא) ולעולם הבא אומות העולם רואים לישראל היאך הקב"ה עמהם, והם באים להדבק בהם, שנאמר בימים (ההם) [ההמה] אשר יהיוקו עשרה אנשים מכל לשונות הגוים והחיוקו בכנף איש יהודי [לאמר] נלכה עמכם כי שמענו אלהים עמכם (זכריה ח כג) :

[ד] ד"א וידבר ה' אל משה במדבר סיני [וגו' שאו את ראש כל עדת בני ישראל]. (מב) וז"ה שררך אגן הסהר אל יחסר המוג בטנך ערכת הטים סוגה בשושנים

הערות ותקונים

בסס התחומא, ומואל גס נדלפס ובמ"ר: (לג) שנאמר (ויקרא) [וירא] מלאך ה', בכ"י רומי ובנדפס ובמ"ר מוצא הכתוב ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה (שמות ג ז) : (לד) ואח"כ דבר עמו במדין, הוספתי כמו שהוא בכ"י ספרדי ובנדפס, ובכ"י רומי ובמדרש במ"ר כתוב זה אחר ואח"כ דבר עמו במצרים (ובמ"ר חסרים המלות "דבר עמו במדין שנאמר") וז"ל בתחלה מדין ואח"כ מצרים, וכאשר חסר לפנינו בכ"י חסר גס בכ"י רח"ס ובכ"י מיינכטן וכן בילקוט בשם התחומא: (לה) בת מלך זה משה שנאמר וסכרתי את מצרים (שם יב ב) גס נדפסם קאנשפאנטינא ודפוס וויינלי"א ובכ"י החמישי של אקספארד, והמדפיס מנאנעוובה הוסף, שנאמר ותביאהו לבת פרעה ויהי לה לנב"ן ואח"ה הביא וכתוב וסכרתי את מצרים. ומן וסכרתי את מצרים מוצא בילקוט ישעיה רמז רפ"ח בשם התחומא: (לו) שנאמר ובכבוד משה, בכ"י חסר דף שלם, בסוף הדף מסיים במלת שנאמר, ודקף שלאחריו מתחיל בשמותיו ועשה אותו דגלים, (והוא צלמנע אות' י"ג ע"ה הערה פ"ה) והוספתי את כל הנחמר מכ"י רומי, ומואל לנטון גס בכ"י רחם וכ"י מיינכטן וכ"י ספרדי וכן נדפסם ובמדרש במ"ר: (לז) אמר ריב"ל, מוצא גס בזו"ל פ"ה אות י"א, ושם מוצא דברי ריב"ל חילו היו זדעים אומות העולם מה אהל מועד יפה להם כו', וזה חסר בכלן, כי זה עיקר הדקס שדורש בזהל מועד, ואגב מאמר זה הביא ג"כ המאמר מבית המקדש: (לח) קסטריות, בכ"י מיינכטן ובכ"י רח"ס וכן בזו"ל שם הגי' אהליות וקסטריות, וכן בתחומא תרומה אות ח', ומואל בילקוט ואתחן רמז תתל"א ג"כ גי' אהליות וקסטריות, ועיין מה שהעירוני בפ' תרומה הערה מ"ה: (לט) ולא תאמר בהמ"ק אלא אילוני ישראל, פי' ולא בהמ"ק לבד היה טוב לאומות העולם אלא אף ישראל ג"כ: (מ) מרויח בעולם, וכ"ה במ"ר, אבל נדפסם הגי' שבזכותן המטר יורד והקב"ה מרויח בעולם הזה, ובכ"י רח"ס ובכ"י מיינכטן הגי' שבזכותם הקב"ה מוריה השמש והמטר יורד לעולם: (מא) ולעולם הבא, כן הוא בכל הכ"י, ובנדפסם הגי' לעתיד: (מב) וז"ה שררך, ובמ"ר שם, וחזית פ' ו' פסוק שררך אגן הסהר, ופסיקתא רבתי פ"ה, ותחומא תשא, ושמ"ר פל"ט, בשישיים

(ש"ס ז א), מדבר בסנהדרין של ישראל, שהיתה נתונה בלשכת הגזית, והיא משולה (מג) כשרר, ולמה נמשלה כשרר, אלא מה השרר הזה נתון באמצע הנוף, כך היתה סנהדרין של ישראל נתונה (מד) באמצעו של בית המקדש, אל יחסר המזג, מהו אל יחסר המזג, (מה) שלא היו חסרים אחד משלשתן, אל יחסר המזג, (מו) מי שהוא מוזג כראוי, מוזג שלישו של כוס יין, ושני הלקים מים, כך היתה סנהדרין יושבת מתמיד של שחר עד תמיד של בין הערבים, ולא היה אחד מהן נפנה לצורכו, ומה היו עושין כשהיה אחד מבקש לצאת, היה סופר אם היו שם עשרים ושלשה היה יוצא, ואם לאו לא היה יוצא, למה שכתוב אל יחסר המזג, שלא היו חסרין משלשתן, לפיכך כתיב אל יחסר המזג. בטנך ערמת חמים, נמשלה ישראל בערימה של חמים, מה חמים הללו נכנסות לאוצר במנין ויוצאות במנין, כך אמר הקב"ה שיהיו ישראל נמנין בכל שעה, לכך נאמר בטנך ערמת חמים, אבל התבן והקש אינן נמנין (מו) אלא נמדדין, כך אומות העולם נמשלו בתבן ובקש, שנאמר יהיו כמוץ לפני רוח ומלאך ה' דוחה (תהלים נ"ט), וכן הוא אומר ובית עשו לקש (שנדיה פסוק י"ט), ולמה שאין להם הנאה מהן, שנאמר כל הגוים כאין נגדו מאפס ותהו נחשבו לו (ישעיה מ"ו), אבל ישראל יש להקב"ה הנאה מהן, קרוין שמע ומתפללים ומברכים שמו של הקב"ה בכל יום, (מח) לפיכך הן נמנין בכל שעה, לכך נמשלו בחמים, שנאמר בטנך ערמת חמים, לכך וידבר ה' אל משה במדבר סיני וגו' שאו את ראש כל עדת בני ישראל וגו' :

[ה] ד"א וידבר ה' אל משה במדבר סיני וגו'. (מט) זש"ה לא עשה כן לכל גוי וגו' (תהלים קמ"ט), וכן וירם קרן לעמו תהלה לכל חסידיו (שם קמ"ז), משול למלך שנשא אשה ראשונה ולא כתב לה כתובה, גירשה ולא כתב לה גט, כך לשניה ולשלישית היה עושה, ולא היה כותב להן לא כתובה ולא גט, (לא עשה אלא) [לומן] ראה ענייה אחת יתומה (נ) בת אבות, ביקש ליטול אותה, (נא) אמר לשושבינו אל תנהוג בה כבראשונות, זו בת אבות היא, צנועה היא במעשה וכשרה, כתוב לה כתובה, באיזה שבוע באיזה שנה, באיזה חודש, בכמה בחדש, (נג) באיזה איפרכיא, כשם שכתוב באסתר, ותלקה אסתר אל המלך אחשוורוש אל בית מלכותו בחדש העשירי הוא חדש טבת בשנת שבע למלכותו (אסתר ג טו), כך כביכול (נג) ברא לדור המבול, ולא כתב

ה ערות ותקונים

קתה. ובכ"ו רח"ס וכ"י מיינען חסר כל אות ד', ואולי דג המעתיק מן ד"ה עד ד"ה השני, ומלא גם בכ"י ספרדי: (מג) כשרר, הוא מיבור: (מד) בלמשל של בית המקדש, נפסקתה רבתי כך היתה סנהדרין יושבת בירושלים שירושלים היא ארמנותו של עולם, ובתנחומא כי תשא מה השרר הזה נתון בלמשלותו של ארס כך סנהדרין יושבת בלשכת הגזית שהיא בלמשל בית המקדש, מה השרר הזה כל זמן שהתנוק מתון במעי אמו פיו סתום ומן השרר הוא אוכל כך ישראל אין אוכלין אלא מסנהדרין לפיכך נמשלו כשרר, והאופן השני מה השרר ליתא לפנינו ולא נגדפס במדבר רק במדרש חיות שם ורבתי שם: (מה) שלא היו חסרים אחד משלשתן, פ"י משלש מהם, ובגדפס כתוב לכוון משלשתן, ועיין בהרמב"ם ה' סנהדרין פ"ג ה"ב שכתב סנהדרין לא יפתחו מן כ"ג יושבין תמיד כל זמן ישבתן, הולך אחד לאחת ה"ז מהתבל בתביריו הנשארם אם ישארו שם כ"ג ילא ואם לאו לא ילא עד שיבא אחר. וע"ש בכ"מ שהביא מהמרס מסנהדרין ל"ז ע"א שדרשו מאל יחסר המזג פ"י אל יחסרו מחלק הג' שהוא כדאי הראוי למוזג ע"כ. ועיין גם בתוס' סנהדרין י"ד ע"ב ד"ה אל יחסר המזג: (מו) מי שהוא מוזג כראוי מוזג שלישו של כוס יין, עיין נדה י"ט ע"א סנהדרין שם י"ד ע"ב ובתוס' שם, ועיין בתוס' ב"ב ל"ו ע"ב ד"ה כל חמרא: (מז) אלא נמדדין, בגדפס גם במ"ר ובכ"י ספרדי הגי' ולא נמדדין: (מח) לפיכך הן נמנין בכל שעה, לאו דוקא רק נמנו הרבה פעמים במדבר: (מט) זש"ה לא עשה כן, מוצא זילקוס במדבר רמו תרפ"ד בשם התנחומא: (נ) בת אבות, כ"ה גם בגדפס דפוס קאנטיאניא דפוס וויניציא, רק המדפיס מואנעוזה (מח) המלות בת אבות והל"ג בת טובים, גם טקף בגדפס גם בגדפוס הרשעונים, לזנוה במעשים וכשרה: (נג) אמר לשושבינו אל תנהוג בה כבראשונות כו' כתוב לה כתובה, וכן הוא גם במ"ר, אולם בכ"י מיינען ובכ"י רח"ס זילקוס ובגדפס הגי' אמר לשושבינו זו חגי רזיה לישא ואיני נוהג בה כבראשונות כו' אכתוב לה כו': (נד) באיזה איפרכיא, כ"ה גם בכ"י רח"ס וכ"י מיינען וכ"י ספרדי ובמ"ר זילקוס, אולם בגדפס הגי' באיזה הפסוק והוא גי' ישרה, עיין לעיל אות א'. הערה ט'. ובכ"י ה' מאקספארד (שהוא קובץ מהתנחומא הגדפס כבר) הגי' אפרכיא: (נז) ברא הקב"ה לדור המבול, בכ"י רח"ס וכ"י מיינען וכ"י ספרדי ובגדפס זילקוס נאמר אחר זה, ולדור הפלגה ולסדומיים ולגזריות"ם זה מיותר ויש לתמוך מן הספר, ונשתרשב משוררם עלאחריה

אימתי בראו, העבירין מן העולם, ולא כתב אימתי העבירין, (נד) אלא ביום הזה נבקעו כל מעיינות תהום רבה וארובות השמים נפתחו (בראשית ז' ט), וכן לדור הפלגה, [וכן לסדומיים], וכן למצרים, לא היה כותב להם אימתי נבראו, ולא אימתי מתו, (לא עשה אלא) כיון שעמדו ישראל אמר הקב"ה למשה איני נוהג באלו כאותן הראשונים, אלו בני אבות הן, בני אברהם יצחק ויעקב הן, לפיכך כתוב להם, (נה) באיזה חודש, בכמה בחדש, ובאיזו שנה, ובאיזו איפרכיא, באיזה מדינה רוממתי קרנם, ונתתי להם (נו) תלוי ראש, לכך נאמר וידבר ה' אל משה במדבר סיני, הרי איפרכיא, באהל מועד הרי המדינה, באיזה שנה בשנה השנית, באיזה חודש בחדש השני, בכמה בחדש באחד לחדש, (נז) [לצאתם מארץ מצרים] הרי נכתבה איפטייא, למה שאו את ראש כל עדת בני ישראל וגו', לקיים מה שנאמר לא עשה כן לכל גוי וגו', (נח) מה עשה וירם קרן לעצמו תהלה לכל חסידיו לבני ישראל עם קרובו הללויה (תהלים קמח יד) :

[ד] ד"א וידבר ה' אל משה. (נט) אשריו משה, ששים רבוא עומדים והכהנים והלוים והזקנים הכל עומדים שם, ומכולם לא נדבר שם אלא עם משה, שנאמר וידבר ה' אל משה : במדבר סיני. למה במדבר סיני, (ס) מכאן שנו רבותינו בג' דברים ניתנה התורה, באש ובמים ובמדבר, באש מנין, שנאמר והר סיני עשן כולו מפני אשר ירד (ה' עליו) [עליו ה'] באש ויעל עשן כעשן הכבשן ויחרד כל ההר מאד (שמות י"ט), במים מנין, שנאמר ה' בצאתך בצעודך משרה אדום ארץ רעשה גם שמים נטפו גם עבים נטפו מים (שמות ט"ז), ובמדבר מנין, שנאמר וידבר ה' אל משה במדבר סיני, ולמה ניתנה בשלשה דברים הללו, אלא מה אלו הנם לכל באי העולם, כך דברי התורה הללו הם, שנאמר הוי כל צמא לכו למים ואשר אין לו כסף לכו שברו ואכלו ולכו שברו בלא כסף ובלא מחיר יין וחלב (ישעיה נ"ח ב) : ד"א למה במדבר. אלא (סא) כל מי שאינו עושה עצמו הפקר כמדבר, אינו יכול לקנות את התורה, לכך נאמר במדבר סיני :

[ז] ד"א וידבר ה' אל משה במדבר סיני. (סב) ששה שמות נקראו לו, הר אלהים, הר בשן, הר גבנונים, הר חמד, הר חורב, הר סיני, הר אלהים, שישב בו האלהים בדיון, שנאמר ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם (שמות כא ב), הר בשן, (סג) הר שבא שם הקב"ה, הר גבנונים, הר שפסל שם כל ההרים, מנין כשם שאת אומר או

הערות ותקונים

שלאחריו : (נד) אלא ביום הזה נבקעו כל מעיינות תהום רבה, יפה העיר הרש"ש במדרש במ"ר ס"ס ס' י"ב לכאורה יפלא הלא לא נכתב דבר הכתוב בשנת שש מאות שנה לחיי נח בחדש השני בשבעה ועשרים יום לחדש, ולא והשזו שני הדורות מאלס ותמלא אזו היה אלף תרל"ו שנה לבריאת עולם, וע"ש והקק לפרשה : (נה) באיזה חודש בכמה בחדש ובאיזה שנה ובאיזה אפרכיא באיזה מדינה רוממתי קרנם, וכ"ה במדרש במ"ר רק במקום באיזה מדינה הניג באיזה עיר, ובכ"י רח"ס הגי' באיזה חודש בכמה בחדש באיזה יום ובאיזה שנה באיזה אפרכיא באיזה מדינה רוממתי קרנם, ובכ"י מיינכען הוא ג"כ כמו בכ"י רח"ס רק חסרים המלות „באיזה שנה“, וכן מוצא כן בילקוט רק השמיט המלות „באיזה מדינה“. ובגדפס ג"כ הגי' כמו בכ"י רח"ס רק במקום באיזה שנה הגי' שם באיזה שבוע ובמקום באיזה אפרכיא הגי' באיזה אפטיא. ובכ"י ה' מאקספארד גם כפאן הגי' באיזה שנה באיזה אפרכיא : (נו) לשון התנאיות, ובגדפס במקום וכחצתי להם ל"ל ונתתי להם, וכן הוא לנכון בכ"י ה' של אקספארד : (נז) לנאחם מארץ מזרים, הרי נכתבה אפטיא, כן תקתי, והסר גם בצמ"ר, ובכ"י מיינכען ובכ"י רח"ס וכן בגדפס : (נח) מה עשה, בגדפס הגי' ומה עשה הרים ראשם שנאמר וירם קרן וגו'. ועיין צפי' מהרז"ו : (נח) אשריו משה, מוצא כן בילקוט שם בשם התנחומא, ועיין וי"ר פ"א אות ה' : (ס) מנין שנו רבותינו, מכילתא יתרו פרשה ה' בשלש דברים ניתנה תורה במדבר באש ובמים, והמאמר שלפנינו מוצא בילקוט שופטים רמז מ"ח בשם התנחומא, והלוי „תנחומא“ מוסב על ראש רמז מ"ח : (סא) כל מי שאינו עושה עצמו כמדבר הפקר, ר"ל שלא להסריד עצמו בצייני עולם, ועיין במכילתא יתרו פרשה ה' דרשה אחרת ניתנה תורה דיומוס פרהסיא במקום הפקר וכל הרוצה לקבל יבא ויקבל כו'. ועע"ש יתרו פ' ה' : (סב) ששה שמות נקראו לו, מוצא בילקוט במדבר שם גם בילקוט תהלים רמז תשל"ו בשם התנחומא, וכ"ה במדרש במ"ר ובגדפס, ובמדרש במ"ר השמיט מעתיק אחד הר חמד והלוי הר מוריה בשמות, וע"ש במ"כ, וגם צפי' מהרז"ו כתב ששמות הוא מאת הסופר המעתיק, והלוי כי גם במדרש שם סיים הר חמד שחמד הקב"ה כו', וזה שכת המעתיק אשר הלוי הר מוריה. ובצמ"ר פ"א אות ח' הביא בשלשה שמות נקרא וחושב רק הר האלהים הר חורב הר סיני. השמות המפורשים צעת מתן תורה : (סג) הר שבא שם, דורש נעטרקין בשן בא שם, בתלוף מ"ן במ"ס :

גבן או דק (ויקרא כא כ), **אר חמדה**, (סד) שבו חמד הקב"ה לישב, שנאמר החר חמד אלהים לשבתו (תהלים סח י), (סה) הר חורב, שעליו נשטמה החרב, שנאמר מות יומת הנואף והנואפת (ויקרא כ י), מות יומת הרוצח (במדבר לה טו), (סו) הר סיני, שבו נשתנאו אומות העולם להקב"ה, ונתן להם (סז) איפופסין, שנאמר והגוים חרוב יחרבו (ישעיה ס יב). (סח) אמר ר' אבא בר כהנא בשם ר' יוחנן (סח) והגוים סחורב יחרבו, שנמלו איפופסין שם:

[ח] **ר"א** וידבר ה' אל משה במדבר סיני וגו'. מה אמר לו, שאו את ראש כל עדת בני ישראל וגו' אמר הקב"ה לישראל, לא חבבתי לבריה יותר מכם, לכך נתתי לכם תלוי ראש, ודמיתו אתכם לי, שכשם שיש לי תלוי ראש על כל באי העולם, שנאמר לך ה' הגדולה והנכורה והתפארת והנצח וההודו כי כל בשמים ובארץ לך ה' הממלכה והמתנשא לכל לראש (דברים כט יא), כך אף לכם עשיתי להיות לכם תלוי ראש, לכך נאמר שאו את ראש כל עדת בני ישראל, לקיים מה שנאמר וירם קרן לעמו תהלה לכל חסידיו לבני ישראל עם קרובו הללויה (תהלים קמט יד), וכן הוא אומר ונתנד ה' אלהיך עליון על כל גווי הארץ (דברים כח ה):

[ט] **(ע) וידבר ה' אל משה ואל אהרן** לאמר איש על דגלו באותות לבית אבותם וגו' (במדבר כ א ב), ילמדנו רבינו (עא) בתוך כמה אמות מותר לאדם להלך בשבת, (עב) כך שנו רבותינו, השובת בדרך עושה לו עגולות עד ארבע אמות, דברי (עג) ר' חנניא בן אנמיגנוס, ומשלל בתוך ארבע אמות בשבת ואומר שביטתי במקומי, וזכה לו מקומו אלפים אמה לכל רוח ורוח, וכמה הן ד' אמות, (עד) ר' יהודה אומר כדי שיטול חבית מן מרגלותיו ויתננה במראשותיו, (עה) והשובת במדינה אפי' היא גדולה כאנמוכיא מהלך את כולה, ועיבורה וחויץ מעיבורה אלפים אמה, (מהו עיבורה, התנויות (עו) והפונדקיות שחויץ למדינה על הדרך, (עז) והשובת במערה, אפי' היא גדולה

ה ערות ותקונים

(סד) שבו חמד הקב"ה לישב, עיין ב"ר ריש פ"ט: (סה) הר חורב שעליו נשטמה החרב, ר"ל ארבע מימות ב"ד שדנו הסנהדרין בזמן בית המקדש, ובגמ' שבת פ"ט ע"ב ולמה נקרא הר חורב שירדה חורבה לאומות העולם עליו, ובכ"י רח"ס ובכ"י מיינכטן וזילקוט שם שבו נמטטה החרב: (סו) הר סיני שבו נשתנאו אומות העולם, בכ"י רח"ס ובכ"י מיינכטן שבו נתנלו, ובגמ' ובדפוס שבו נשאלו, ובכ"י ה' מאקספארד בעשות שבו נשתאו, וזילקוט במדבר שבו נשתנו, וזילקוט תהלים שם שבו נשאלו, וכן הוא ג"כ בילמדנו ומובא בזילקוט ישעיה רמז ס"ג וגם בערוך ערך אפופסין והגוים חרוב יחרבו מחורב יחרבו שנטעו איפופסין שלא קיבלו את התורה מהר חורב, סיני למה נקרא שמו סיני שבו נשתנאו אוה"ע ודורש סיני מלשון שגאה, וכן בשבת פ"ט ע"ב מדבר סיני שירדה שגאה לאומות העולם: (סז) איפופסין, פי' גור דין, בלי $\alpha\pi\sigma\phi\alpha\sigma\epsilon\iota\sigma$ (מורטיה"י): (סח) אמר ר' אבא בר כהנא, מובא בערוך ערך איפופסין בשם הילמדנו, וכן הובא במדרש חוית פי' כנגדל ונקר שם. כמו שהעיר גם ידידי הרב גדול ד"ר קאהוט בערוך השלם. וכן נשנה בירושלמי סוטה פ"ז [ה"ה] דף כ"א ע"ד: (סט) והגוים מחורב יחרבו, דורש חרוב כמו חורב ור"ל מהר חורב, ובגדפס הלשון נשתבש: (ע) וידבר ה', ילמדנו רבינו עד סוף אות ח' נמלא כל המאמרים גם במדרש במ"ר, אבל כל אות ט' לא נמלא שם, ובמקום המאמר מאות ט' נמלא שם מאמרים אחרים מן אות י' בפרשה א' עד סוף פ"א וגם התחלת פ"ב, כל אות א' ואות ב' שם הוא כמו שלפניו בתגומא אות י', ואות ט' שלפניו בתגומא נמלא במדרש במ"ר פ"ב אות ט' המתחיל תנין תמן, והמלות ילמדנו רבינו השמיים: (עא) בתוך כמה אמות מותר לאדם להלך בשבת, בכ"י רומי נוסף בלדו, פי' הלא לשבת ואיירי בע"ש: (עב) כך שנו רבותינו, במשנה עירובין מ"ט ע"ב וכן מובא במדרש במ"ר פ"ב אות ט' ומתחיל תנין תמן השובת בדרך עושה לו עגולות עד ארבע אמות, ובמשנה עירובין שם איתא ולא אינו מכיר או שאינו צקי בהלכה ואמר שביטתי מקומו וזה לו מקומו אלפים עגולות דברי ר' חיינא בן אנמיגנוס: (עג) רבי חניא, וכ"ה בגדפס ובכ"י רח"ס וגם במשנה שבירושלמי, אולם במשנה שנמדרא ר' חיינא בן אנמיגנוס, וכ"ה בכ"י מיינכטן וכו' ספרדי, ובמדרש במ"ר שם ג"כ הני' ר' חיינא והמקרים המלות בן אנמיגנוס: (עד) ר' יהודה אומר, הוא בירושלמי עירובין שם (דף כ"א ע"ג) ותוספתא עירובין פ"ג ארבע אמות שאמרו מלא קומתו ושפסו ידי, ר' יהודה אומר הוא וג' אמות כדי שיהא טול חבית מראשותיו ונותן אל מרגלותיו, והכוונה גופו ג' אמות ואמה, עיין מה שכתבו החמי' התוס' וימלא דף ל"א ע"א ד"ה אמה ותוס' פסחים דף ק"ט ע"ב ד"ה אמה ובגדפס גם במ"ר שם הני' כדי שיטול הפך, בתקום כדי שיטול חבית: (עה) והשובת במדינה, מובא בערוך ערך עיר ה' בשם הילמדנו, ונמלא גם בתגומא לפנינו וגם בגדפס, ובגמ' עירובין דף ס"א ע"ב שבת בעיר אפי' היא גדולה כאנמוכיא: (עו) והפונדקיות, פי' בלי $\alpha\pi\sigma\phi\alpha\sigma\epsilon\iota\sigma$ בית מלון: (עז) והשובת במערה, בגמ' עירובין שם במערה

כמערה שברה בה צדקיה מלך יהודה, (עח) שהיה בה שנים עשר מיל, מהלך את כולה, וחזן ממנה אלפים אמה לכל רוח שירצה, (עט) ומנין סמכו חכמים, מדברי תורה [שנאמר] ומדותם מהוין לעיר את פאת קדמה אלפים באמה וגו' (במדבר לה ט), (פ) וכל אתה מוצא ביהושע כשהלך להחריב את יריחו, אמר להם יהושע עתידים אתם לעשות שם את השבת, אל תרחקו מן הארון יותר מן אלפים אמה לכל רוח, למה שתהיו רשאים לבוא להתפלל לפני הארון בשבת, וכן הוא אומר אך רחוק יהיה ביניכם וביניו כאלפים אמה במדה (יטו טז ג), וכן אתה מוצא כשאמר האלהים למשה שישרה את ישראל דגלים, א"ל (פא) השרה אותם לדגליהם לכל רוח, מנין ממה שקראו בענין איש על דגלו באותות לבית אבותם יהנו:

[י] איש על דגלו באותות לבית אבותם וגו' (במדבר כ ג). (פב) וז"ה נרננה בישועתך ובשם אלהינו נדגול וגו' (תהלים כו ו), אמרו ישראל ה' אלהים אנו מרננים בישועתך מה שעשית לנו בשמך, נרננה בישועתך, שנאמר ויושע ה' ביום ההוא את ישראל (שמות יד ז), (פג) (וישע) [ויושע] כתיב, כביכול, ישראל נגאלים, וכאילו האלהים נגאל, ובשם אלהינו נדגול, (פד) שקבע האלהים שמו [פה] בשמותינו ועשה אותנו דגלים, שנאמר איש על דגלו באותות. (פו) חיבה גדולה חיבב הקב"ה את ישראל כי עשאן דגלים כמלאכי השרת, כדי שיהו ניכרים, בני ראובן לעצמן ובני שמעון לעצמן, ומנין שהיה אוהבן, שנאמר [הביאני אל בית היין] ודגלו עלי אהבה (ש"ס ג ז), למה הדבר דומה, לעשיר שהיה לו אוצר מלא יין, נכנס לבדוקו ומצא אותו חמוץ, בא לצאת מן האוצר, מוצא שם הבית אחת יין [טוב], אמר (פז) הבית זו עומדת עלי כמלא אוצר, כך ברא הקב"ה שבועים אומות, ומכולן לא מוצא הנייה אלא בישראל, שנאמר הביאני אל בית היין, (פח) יו"ד יו"ד עשרים גו"ן חמשים (פט) הרי שבועים, ומכולם לא אהב אלא ישראל, שנאמר ודגלו עלי אהבה, ואומר ששים חמה מלכות וגו' אחת היא יונתי תמתי (ש"ס ו ט) : הביאני אל בית היין. (צ) [רבי יהודה אומר

הערות ותקונים

במערה אפילו היא כמערת נדקיהו מלך יהודה מהלך את כולה וחזנה לה אלפים אמה : (עח) שהיתה בת ששים עשרה מיל, וכו"ה בכ"י רח"ס וכ"י מינכטן וכ"י ספרדי ובנדפס וזילקוט במדבר רמז תרפ"ג בשם התנחומא, אולם במדרש במ"ר שם נס בערוך ערך עבר ה' בשם הילמדנו הגי' שהיתה י"ח מיל : (עט) ומנין סמכו חכמים, במדרש במ"ר מנין סמכו תחומין : (פ) וכן אתה מוצא ביהושע, מוצא זילקוט במדבר רמז תרפ"ד וילקוט יוטע רמז א"ג בשם התנחומא, וכן מוצא בש"י יוטע ג' ד' בשם התנחומא : (פא) השרה אותם, נדפס בטעות השוה אותם, ובכ"י ה' מאקספארד כתוב לנכון השרה אותם, ועיין במדרש במ"ר שם בסוף אות ט' בהרחבת דברים מהו מנגד אמר ר' יצחק מרסוק מיל ששה אלפים אמה, ומניין דהאי מנגד ברחוק מיל הוא כו' : (פב) זש"ה נרננה, מוצא במדרש במ"ר פ"ב אות ב', ובכ"י רח"ס וכ"י מינכטן וכ"י ספרדי וילקוט במדבר. ובנדפס אות י' הלשון משונה קצת, זש"ה נרננה בישועתך ובשם אלהינו נדגול, נרננה בישועתך שנאמר וישע ה', ובשם אלהינו נדגול, הקב"ה שמו כשמותינו ועשה לנו דגלים שנאמר איש על דגלו באותות, אולם במ"ר הלשון מתוקן כמו שהוא בכ"י : (פג) ישע כתיב, וכו"ה במדרש במ"ר, ותקניתו וי"ש כתיב, ר"ל אל תקרי וישע אלא וי"ש, כביכול טעם : (פד) שקבע אלהים שמו בשמותינו שם אל בשם ישראל, והמדפיס דפוס ממאנכובה הוסיף בלדו פ"י על שם נקרא אחד וישראל נקראו גוי אחד כו' ע"ש : (פה) בשמותינו, מנאן מתחיל בכ"י חרש שחסר דף ט"ס, כמו שהבאתי לעיל הערה ל"ו : (פז) חזיבה נדגלו, כ"ה בכ"י רומי ובכ"י רח"ס ובכ"י מינכטן וכ"י ספרדי וזילקוט ובנדפס, רק המדפיס ממאנכובה הוסיף המלות, אמר ר' אבהו ומה ת"ל הביאני אל בית היין ודגלו עלי אהבה [כן יש לתקן] וזה הוסיף כמו שראה במדרש במ"ר שם. ובכ"י ה' מאקספארד הגי' אמר ר' שמעון, ובמדרש במ"ר חסרים המלות ששמשו ע"י המעתיק או ע"י המדפיס, כדי שיהיו ניכרים בני ראובן לעצמם ובני שמעון לעצמם : (פו) חזיבה עלי מכל האוצר, ובכ"י במ"ר ובכ"י רומי ובכ"י מינכטן, אולם נדפס ובכ"י רח"ס הגי' חזיבה זו חזיבה עלי מכל האוצר, ובכ"י ספרדי טובה עלי : (פח) יו"ד יו"ד עשרים, בכ"י רומי ובמדרש במ"ר כתוב לפני זה ומניין שיהיו עולה שבועים. ובכ"י רומי נרשם בלדו כך : רבותינו אמרו יין נתן צ"ה סוד נתן צ"ה נכנס יין ילא סוד, ויין הוא ר"ת של ישראל יראים נביאים טלסה נלה הקב"ה סודו ככתוב ואת ישרים סודו, ומכיו סוד ה' ליראיו, ומכיו כי אלו נלה סודו ואלו עבדיו הנביאים, שמעתי, בשם החסיד ע"כ : (פט) הרי שבועים. נדפס סיים אחר זה אלו שבועים אומות : (צ) ר' יהודה אומר, הוספתי כמו שהוא בכ"י רומי וכ"י ספרדי ובנדפס ובמ"ר, והסר ג"כ בכ"י רח"ס ובכ"י מינכטן וזילקוט במדבר בשם התנחומא. ובנדפס ובכ"י ספרדי הגי' ולמדנו משם תורה שנדרשת במ"ס פנים עוקר

(צא) למרתף הגדול של יין, זה סיני, ולמדני משם תורה שהיא נדרשת במ"ט פנים, ודגלו עלי אהבה: ד"א הביאני אל בית היין] (צב) אמר ר' חוניא בראשונה כל מי שהיה מראה (צג) איקונין של מלך באצבע היה נהרג, והתינוקות הולכין לבית הספר, ומראין את האזכרות באצבע, (צד) אמר הקב"ה ודגלו עלי אהבה: (צה) [ר'] יששכר אמר מהו ודגלו עלי אהבה, אפי' אדם יושב ועוסק בתורה ומדלג מהלכה להלכה ומפסוק לפסוק, יאמר הקב"ה חביב עלי הוא ודגלו עלי אהבה, ודלוגו עלי אהבה: ד"א ודגלו עלי אהבה, אמר הקב"ה יש לאומות העולם דגלים, ואין חביב עלי אלא דגלו של יעקב, שנאמר ודגלו עלי אהבה]:

[יא] איש על דגלו באותות. וז"ה מי זאת הנשקפה [כמו שחר יפה כלבנה ברה כחמה וגו'] [ש"ס וי], [קדושים] וגדולים ישראל בדגליהם, וכל האומות מסתכלין בהם, ותמהים ואומרים מי זאת הנשקפה, אמרו להם האומות שובי שובי השולמית (ש"ס), הדבקי לנו ובאי אצלנו, ואנו עושין אתכם שלמונין (צו) דוכסין (צז) והגמונין, [שנאמר] שובי שובי ונחזה כך (ש), [צח] [ואין ונחזה אלא שורה, שכן יתרו אמר למשה ואתה תחזה מכל העם וגו' (שמות י"ב)], וישראל אומרין להם מה תחזו בשולמית (ש"ס), ומה גדולה אתם נותנים לנו, שמא כמחולת המחנים (ש), שמא אתם יכולים ליתן לנו כגדולה שנתן לנו ה' אלהינו במדבר, דגל מחנה יהודה, דגל מחנה ראובן, דגל מחנה אפרים, דגל מחנה דן, יכולים אתם לעשות לנו כך, מה תחזו בשולמית, שמא כמחולת המחנים, (צט) שאנו חוטאים והוא מוחל לנו, ואומר לנו והיה מחניך קדוש (דברים כ"ו), כך אף בלעם הרשע הביט בהם ויצאה עינו כנגדם שלא היה יכול ליגע בהם, שנאמר וישא בלעם את עיניו וירא את ישראל (ק) שוכן לשבטיו (במדבר כ"ד), התחיל לומר (קא) מי יוכל ליגע באלו בני אדם שכל אחד ואחד יושב בדגלו:

הערות ותקונים

ספור ובמ"ט פנים טמא, והמדפיס מן מאנעובה הוסיף עוד ודגלו בנימטריא מ"ט. וכן במדרש חיות פ"ב בפסוק ודגלו ג"כ הגי' שנדרשת מ"ט פנים ספור ומ"ט פנים טמא מנין ודגלו, וכן בפסיקתא רבתי פכ"א אמר רבי ינאי תורה שנתן למשה יתן לו מ"ט פנים ספור ומ"ט פנים טמא מנין ודגלו עלי אהבה: (צא) למרתף הגדול של יין, כתב הרש"י פי' שניתנה לו התורה המשולנה ציין, ועיין צפי' מהר"ו. ובמדרש חיות שם מובא זה בשם רבי אלכא בשם ר' ינאי: (צב) אמר ר' חזיאל, וז"ה ככ"י רח"ס וצכ"י רומי וכ"י ספרדי ובמדרש במ"ר אמר רבי חנינא, ובגדפס אמר רבי חנינא, ובכ"י מינכטן אמר ר' חמא, וזילקוט במדבר אמר ר' הונא, וכן בכ"י ה' של אקספארד אמר ר' הונא, ובמדרש חיות אמר ר' אוניא: (צג) איקונין, מלה יונית εἰκονισμός נורה לנס ודמות: (צד) אמר הקב"ה ודגלו עלי אהבה, בכ"י רומי ובמדרש במ"ר סיים אחר זה וידולו עלי אהבה, וכן בחיות פ"ב בפ' הביאני אל בית היין לשעבר מראה איקונין בצלצבו והיה מוקף ועשוי מניח אדם ידו על האזכרה כמה פעמים ואינו מוקף ולא עוד אלא שאמר הקב"ה וגדולו עלי אהבה פי' המ"כ אלצבו שמראה זו את האזכרה: (צה) ר' יששכר אמר, זה הוספתי ע"פ כ"י רומי וכ"י ספרדי, ומנאל גס בגדפס, רק חסר בכ"י ספרדי ובגדפס שם האומר, ומנאל ג"כ לנכון כמו בכ"י רומי במדרש במ"ר אות ג'. והמאמר שהוספתי חסר גם בכ"י רח"ס וצכ"י מינכטן וזילקוט במדבר רמז רפ"ז בשם התנחומא, ואחר סיום המאמר שהוספתי נמאל במדרש במ"ר עוד הוספה ד"א הביאני אל בית היין בשעה שנגלה הקב"ה על הר סיני עד סוף אות ג', וזה ליתא בתנחומא גם ליתא בכ"י רומי: (צו) דוכסין, ידוע שחל שר גדול ושר זבא: (צז) והגמונין, מלה יונית γέμωνες פקיד וקצין, ובמדרש במ"ר נוסף עוד אפרכין אסטרטגטיון: (צח) ואין ונחזה, הוספתי ע"פ כ"י רומי וכ"י ספרדי וכן הוא גם בגדפס ובמ"ר, וחסר גם בכ"י רח"ס וכ"י מינכטן וזילקוט במדבר שם בשם התנחומא: (צט) שאנו חוטאים, זילקוט במדבר שם רמז תרפ"ה החל צוה מאמר הדש והציג ד"א כמחולת המחנים, והציין תנחומא מרמז תרפ"ד מוסב גם על זה: (ק) שוכן לשבטיו, בכ"י רומי וכ"י ספרדי סיים אלו הם הדגלים, וכן הוא בגדפס ובמדרש במ"ר, וחסר גם בכ"י מינכטן וכ"י רח"ס וזילקוט רמז תרפ"ה: (קא) מי יוכל ליגע באלו בני אדם שכל אחד ואחד יושב בדגלו, וז"ה בכ"י רח"ס וכ"י מינכטן וזילקוט רמז תרפ"ה, אולם בכ"י רומי וכ"י ספרדי גי' אחרת מי יוכל ליגע באלו בני אדם שהן מכירין את אבותיהם ואת משפחותיהם, שנאמר שוכן לשבטיו, מכאן למדנו שהיו הדגלים גדולה וגדר לישראל, הוי איש על דגלו בלחות. וכ"ה גם במדרש במ"ר סוף אות ד', ובגדפס דפוס קאנטאטאניאל ודפוס וויניציאל בשעות שהן כבורים לאבותיהם ולמשפחותיהם. והמדפיס ממאנעובה הציג שהן כבורים ואבותיהם כבורים ואת משפחותיו. ובדפוסים אחרים הציג שהן כבורים ואבותיהם כבורים, וזו גי' משוּבַּת וז"ל שהן מכירין את אבותיהם ואת משפחותיהם. ובכ"י ה' של אקספארד נאמר לנכון שהן מכירין את אבותיהם. גם בגדפס שהיו הדגלים גדולה וכבוד, ז"ל גדולה וגדר:

[יב] **איש** על דגלו באותות לבית אבותם. (קב) **וש"ה**] אשא דעי למרחוק ולפועלי אתן צדק (חז"ל לו ג), לא היה צריך לומר אלא **איש** על דגלו [באותות יחנו בני ישראל], (קב) ומה תלמוד לומר על דגלו באותות [לבית אבותם], (קד) אלא בשעה שנפטר יעקב אבינו מן העולם, אמר להם ושכבתי עם אבותי ונשאתני ממצרים וקברתני בקבורתם (בבלי ש"ס מו ז), הור על כל בניו ובירכם (קה) ופקדם, אמר להם כשתמלו אותי ביראה ובכבוד תמלו אותי, (קו) ולא יגע אדם אחר במטתי, לא אחד מן המצרים, ולא אחד מבניכם, (קז) מפני שיש בהם שנשאו מבנות כנען, וכן הוא אומר ויעשו בניו לו כן כאשר צום (ש"ס י"ג), [וישאו אותו בניו ארצה כנען] (ש"ס י"ג), בניו ולא בני בניו, [וישאו אותו בניו ארצה כנען], היאך צום, אמר להם יהודה יששכר וזבולון ימענו מטתי מן המזרח, ראובן ושמעון וגד מן הדרום, אפרים ומנשה ובנימין מן המערב, דן ואשר ונפתלי מן הצפון, יוסף אל ימעון שהוא מלך, ואתם צריכין לחלוק לו כבוד, ולוי אל ימעון, למה שהוא טוען את הארון, ומי שהוא טוען את ארון חי העולמים, אינו טוען ארונו של מת, אם עשיתם כן וטענתם את מטתי כשם שצויתי אתכם, הקב"ה עתיד להשרות אתכם דגלים דגלים, כיון שנפטר טענו אותו כשם שצוה אותם, שנאמר ויעשו בניו לו כן כאשר צום, מה כתיב אחריו וישאו אותו בניו ארצה כנען, כיון שיצאו ישראל ממצרים, אמר הקב"ה הרי השעה שיעשו דגלים דגלים, כשם שבישרן אביהן, שהן עתידין לעשות דגלים, (קה) מיד אמר הקב"ה למושה עשה אותם דגלים לשמי, מיד התחיל משה מיצר, אמר עתיד מהלוקת להיות בין השבטים, אם אומר לשבט יהודה לשרות במורת, אומר אי אפשר לי לשרות אלא בדרום, וכן כל שבט ושבט כיוצא בו, אמר לו הקב"ה [מה איכפת לך] אינן צריכין לך בדבר זה, מעצמן הם מכירין דירתן, (קט) למה שצוואת אביהם בידם, היאך לשרות בדגלים, איני מחדש עליהם דבר, כבר יש בידן (קי) שבטים אביהן, כשם שהקיפו את מותו, (קי"א) כך יקיפו את המשכן, מנין שנאמר איש על דגלו באותות [לבית אבותם]:

הערות ותקונים

(קב) **וש"ה** אשא דעי למרחוק - מוצא בילקוט במדבר רמז תרפ"ה והוא מתנחומא, וכ"ה בנדפס אות י"ג, וכאשר הוא לפינוי כ"ה בכל הכ". אולם בעל המסדר מדרש במ"ר פ"ג אות ח' הפך הסדר והלגי בתחלה בשעה שאמר הקב"ה למשה עשה אותם דגלים, ואח"כ ענין פסירת יעקב, והביא הכתוב אשא דעי למרחוק ולפועלי אתן צדק ר"ל אשא דעי לזמן הקודם שהוא רחוק כמה דורות והיינו בזמן פסירת משה ולא לפועלי אתן צדק: (קג) ומה ת"ל על דגלו באותות, הוספתי המלות, [לבית אבותם] וחסרים בכל הכתיב יד גס בנדפס, והוא לנכון **בכ"ל** רומי ובמדרש **במ"ר** שם, כי לא שייך זה אלא בדגלים שכל דגל של ג' שבטים איך שייך יד ג' בית אבות איוס בית אב ז' להדגל **ע"כ** דורש על יעקב, ועי' **בפי' מהר"ו**, ולמה המאמר כוון רש"י במדבר ב' ז' וסיים שם כדליתא בתנחומא: (קד) אלא בשעה שנפטר יעקב אבינו מן העולם, לט"ל בהערה ק"א העירוית שבעל מסדר המדרש במ"ר הפך הסדר, וכאן הלגי דאמר ר' חמא בר הנינא כיון שבא אבינו יעקב ליפטר מן העולם כו'. ולא אדע המקור אשר הביא מאמר זה בשם ר' חמא בר הנינא: (קה) ופקדם, **בכ"ל** רומי ופקדם על דרכי העולם וקבלו עליהם מלכות שמים ומשגמר אמר להם כשתעלו ארתי, וכ"ה במדרש במ"ר וזוון על דרכי העולם וקבלו עליהם מלכות שמים משגמר דבריו אמר כשתעלו כו': (קו) ולא יגע אדם אחר במטתי, **בכ"ר** פ"ק אות ב' אמר להם תנו דעתכם שלא יגע ערל אחד במטתי שלא לסלק את השכינה מעלי, והמדפיסים הסבירו מלת **"אחד"** ולפינוי הגי' שלא יגע אדם אחר במטתי ולא אחד מן המצרים ולא אחד מבניכם: (קז) מפני שיש בהם שנשאו מבנות כנען, וכ"ה בילקוט במדבר ו**בכ"ל** רח"ס ו**בכ"ל** מיינכטן, ו**בכ"ל** ספרדי הגי' שיש בהם שנשאו מבנות כנען, ו**בכ"ל** רומי ובמדרש במ"ר מפני שאהם נפלות מבנות כנען. והגי' שיש בהם יותר נכונה ור"ל בני בניו, ועיין בפדר"א ריש פל"ט שכל זרעו של יעקב נשאו אחיותיהם ושאר בשרם כדי שלא יתחתנו בכנענים לפיכך נקראו זרע אמת ועיין ב"ר פס"ד אות כ"א ר' יהודה אומר לאחיותיהם נשאו השבטים: (קה) מיד אמר הקב"ה למשה, זה הוא במדרש במ"ר פ"ג אות ח' בתחלת המאמר, עיין לט"ל בערה ק"ג: (קט) למה שצוואת אביהם בידם, **בכ"ל** רומי ורח"ס ומיינכטן ומדרש במ"ר הגי' דייחיקי יש בידן מאביהם, אולם בנדפס וכ"י ספרדי הגי' כמו לפינוי שצוואת אביהם בידם. ואין ספק שהיה גס **בכ"ל** שלנו כתוב דייחיקי שהיא מלה יונית ופי' ספר לוואה, והמעתיקים הלגו שצוואת אביהם בידם: (קי) שבטים, פירש ביוני **αἰετός** סדר (הרדוטנו), ובמדרש טעסן ל"ג שבטים, ו**בכ"ל** לנכון **בכ"ל** ה' של אקספארד: (קי"א) כך יקיפו את המשכן, מנין ממה שבאמר איש על דגלו באותות [לבית אבותם], הוספתי המלות לבית אבותם. כי על זה יסוב הדרש ששראת הדגלים היא כמו לבית אבותם, ר"ל כמו שבנו ארצה אביהם, ו**בכ"ל** ה' מאקספארד כתוב לנכון, ובמדרש במ"ר מנאף בסוף אות ח' הוספה מהמסדר, **אשא** דעי למרחוק ולפועלי אתן

[יג] (קיב) כיצד היו שרויין, הלויים יחנו סביב למשכן העדות, משה ואהרן ובניו מן המזרח, שנאמר והחונים לפני המשכן קדמה לפני אהל מועד מזרחה משה [ו] אהרן ובניו (במדבר ג לח), וסמוכים להם יהודה יששכר וזבולון, (קיג) מכאן אמרו אשרי הצדיק ואשרי שכניו, אלו ג' שבטים שהיו סמוכים למשה ואהרן נעשו גדולים בתורה, שנאמר לא יסור שבט מיהודה [וגו'] [בראשית מט יט], [יששכר כתיב] ומבני יששכר יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל ראשיהם מאתים [דס"א יב לב], (קיד) אלו מאתים ראשי סנהדראות שיצאו מיששכר, (קמו) [וכל אחיהם על פיהם (סז), שהיו מסכימים הלכה על פיהם. מזבולון כתיב], ומזבולון מושכים בשבט סופר [שופטים ה יד], על שהיו שכניו תורה, נעשו כולם בני תורה, ומן הדרום בני קהת, וסמוכים להם ראובן ושמעון וגד, (קמז) מכאן אמרו אוי לרשע אוי לשכנו, אלו שלשה השבטים שהיו שכנים לקרה ולעדתו בדרום, אבדו עמו במחלוקתו, ותפתח הארץ את פיה ותבלע אותם ואת בתיהם וגו' (במדבר עז לב), מן המערב בני גרשום, וסמוכים להם אפרים ומנשה ובנימין. ומן הצפון ובני מררי, וסמוכים להם דן ונפתלי ואשר, והיו [שבועה] ענני כבוד מקיפין אותם, וכן היתה נסיעתם, סימן היה למשה בענן אימתי היה מסתלק, כיון שהיה מסתלק היה אומר קומה ה' ויפוצו אויבך (סז יט), והענן מסתלק, נסתלק הענן, (קיו) והיו כולם מתקינין ליסע (קיא) ומישיבין בליהם, (קיט) מי שהיה לו בהמה, ואם לא היה לו, הענן נוטף את השאר, כיון שנתיישבו תקעו בחצוצרות, ונסע יהודה ודגלו תחלה נשיאו ושבטו אחריו, וסימניות על כל נשיא ונשיא מפה, (קכ) [ומהם למדו המלכות להיות עושה לה מפה], (קכא) וצבע שעל כל מפה ומפה, כצבע של אבנים טובות שהיו על צביו של אהרן, כצבע שבט ושבט היתה צבועה מפה שלו כצבע של אבנו, ועננים היו על גביהם, (עד שהיו מעתישבין תקעו חצוצרות הלכו, וכך היו מהלכין על גביהם), וכמין קורה יוצא מן הענן שהיו יודעין לאיזה רוח הם נוסעין, כך היה מסע על כל דגל ודגל, נמרו להלך עד היכן שהוא רוצה שיחנו, ואתו הענן שהיה נראה כמין קורה היה כנוסע עצמו, והן יודעין שבאותו המקום הן חוננין, עמדו להן ענני כבוד, התחילו מיישבין באהליהם היכן ישרו, והענן שהיה על גבי המשכן היה מהלך על גבי מחנה הלויים באמצע המחנות, הוא היה עומד תחלה, כיון שהיה עומד לו, (קכב) היו בני קהת ובני לוי מעמידין את המשכן קודם לכל המחנות עד שלא היו באים, שנאמר והקימו

הערות ותקונים

לדק שמיטקב היה בהם דעה היאך ישרו דגלים, ולפועלי אתן לדק זה הקב"ה שפעל פעולות טובות עם ישראל, וכדי ליתן להם פעולה טובה שכל שקימו מלות אביהם לא נווט לחנות דגלים אלא כמלות אביהם לדק עמהם שלא שינה הדבר שלא ליתן מחלוקת ביניהם לכך נאמר לבית אבותם כענין שהקיפו מטת אביהם כן יחנו בני לבית אבותם יחנו בני ישראל" וזאת היא הוספה בהרחבת לשון להבנת הדרש מלת המסדר וליחא גם ככ"י רומי: (קיב) כיצד היו שרויין הלויים יחנו סביב, מוצא בילקוט במדבר רמז תרפ"ג כ"ג מן התנחומא והליון מרמז תרפ"ד מוסב גם על זה, וכן מוצא בילקוט שופטים רמז ל"ב. ונדפסם הלשון משושב, והנכון כמו לפנינו ובכ"י ה' של הקספארד (שהוא קובץ כ"י מן התנחומא אשר לפנינו בעת הדפוס) הוא לנכון כמו בכ"י שלפנינו, ובילקוט שם יש למחוק מלת "ואלכ" ואל"ו סמוכין להם יכודה יששכר וזבולון: (קיג) מכאן אמרו אשרי הצדיק ואשרי שכניו, בגמרא סוכה דף ק"ו סוף ע"ב טוב ללדיק טוב לשכניו: (קיד) אלו מאתים ראשי סנהדראות שיצאו מיששכר, זה נשמע בנדפס, ובגמרא לנכון בכ"י ה' של הקספארד: (קמו) וכל אחיהם על פיהם, הוספתי כמו שהוא בכ"י רומי ורח"ס ובכ"י מיינכתן וספרדי גם בנדפס, וחסר גם בילקוט: (קמז) מהלך אמרו אוי לרשע, סוכה שם, אדר"כ פ"ט: (קיו) והיו כולם מתקינין ליסע, כ"ה גם בכ"י רומי ורח"ס ומיינכתן, ובילקוט היו כולם מתקרבין ליסע, ובנדפס היו כולם מתקינין ליסע, ובעל עץ יוסף דוחק לפרשה, והנכון כמו שהוא לפנינו בכ"י ואל"ו מתקינין, וכן בכ"י ה' של הקספארד כתוב מתקינין עמין: (קיא) ומישיבין בליהם, בכ"י רומי מושבין את בליהם: (קיט) מי שהיה לו בהמה, ונדפסם נוסף, נושא עליה": (קכ) ומהם למדו המלכות להיות עושה לה (או להם) מפה בכל כתב יד גם בנדפס ובילקוט, אולם בכל המקומות צטעות מהם למדו המלכות להיות עושה לה (או להם) מפה וצבע, ועל כל מפה ומפה כצבע של אבנים, ומלת וצבע מוסב למטה, ואל"ו וצבע שעל כל מפה ומפה: (קכא) וצבע שעל כל מפה ומפה, עיין זה באריכות במדרש במ"ר פ"ב אות ז' ושנ"ר פל"ח: (קכב) היו בני קהת ובני לוי מעמידין את המשכן, בכ"י רומי נרשם בלדו אל"ו בני גרשון ובני מררי, ובגליון למטה כתוב ואל"ו: כן הוא בהדיא בפ' בהעלותך שבני גרשון ובני מררי נסעו מיד אחר דגל מחנה יהודה אבל בני קהת נסעו אחר דגלו של ראובן, כדי שיקימו בני מררי ובני גרשון את המשכן משום כבודו של ארון הקודש שיכניסוהו בני קהת מיד, שלא יעמדוהו בדה"ה, ונס

את המשכן עד בואם (במדבר י"ח), וכיון שהיו מעמידין את המשכן היו מעמידים כל אחד ואחד במקומו, וענני כבוד עומדין על גביהם, זו היתה גדולה ביד משה, שלא היה ענן כבוד השכינה יורד למשכן, עד שהיה משה אומר שובה ה' רבבות אלפי ישראל (שם ט"ו), וענני כבוד היו מקיפין אותן, (קב"ה) ורוח הקדש אומרת על ידי שלמה יפה את רעיתי כתרצה (ש"ש י"ד), מהו כתרצה, שאני מתרצה לכם: (קב"ה) ד"א כתרצה, כשם שאתם מתרצין לי בקרבנות, שנאמר ונרצה לו לכפר עליו (ויקרא א' ד), נאווה כירושלים, (ש"ש ט"ז), (קב"ה) כאותן מלאכי השרת שהן יראים ומושלמים לי, איומה כנגדגלות (שם), כדגלים שצנתני לך, ודוד רואה ואומר לא עשה כן לכל גוי (תהלים קמ"ב), אלא לעמו:

[יד] איש על דגלו באותות. (קבו) זש"ה ימצאהו בארץ מדבר (דברים ל"ג י), מציאה גדולה מצא הקב"ה את ישראל (קבו) כאדם שהוא מהלך במדבר והוא מוצא שם ענבים, כך מצא הקב"ה את ישראל, שנאמר כענבים במדבר [מצאתי ישראל] (הושע ט"ו י), לכך נאמר ימצאהו בארץ מדבר, מדבר היה העולם עד שלא יצאו ישראל ממצרים, ובתהו ילל ישימון (דברים ט"ז), (קב"ה) תוהו ויללה היה העולם עד שלא קיבלו ישראל את התורה, (לא עשה אלא) כיון שיצאו ישראל ממצרים וקיבלו את התורה (קב"ה) האיר העולם, שנאמר כי נר מצוה ותורה אור (משלי י"ג), [יסובבנהו יבוננהו יצרנהו כאישון עינו] (דברים ט"ז), מהו יסובבנהו, שהקיפן בענני כבוד, יבוננהו שהבינם דברי תורה, יצרנהו אשרי האזנים ששמעו, עד היכן חיבבן, עד היכן שמרן, עד היכן נצרון כביכול עד כאישון עינו, ראה היכן חיבבן ושמרן ונצרון, שאמר הקב"ה למשה אמור להם שיעשו משכן ואשכון ביניהם (קל) [כביכול אני מניח את העליונים ויורד ושוכן ביניהם] להם ולא עוד אלא שאעשה אותם דגלים לשמי, למה שהם בני, שנאמר בנים אתם לה' אלהיכם (ש"ש י"ב), והם צבאותי, שנאמר והוצאתי את צבאותי [את עמי בני ישראל] מארץ מצרים (שמות י"ד), וכן הוא אומר דגל מחנה יהודה [לצבאותם] (במדבר כ"ג); לפיכך עשה אותם דגלים לשמי, שנאמר איש על דגלו וגו':

[טו] איש על דגלו באותות. [קלא] זש"ה הביאני אל בית היין [ודגלו עלי אהבה] (ש"ש כ"ד), מהו הביאני אל בית היין, כיון שנגלה הקב"ה על הר סיני (קל"ב) ירדו עמו עשרים ושנים אלף מרכבות של מלאכים, שנאמר רכב אלהים רבותים אלפי שنان (תהלים ס"ח י"ח), (קל"ג) והיו כולם עשויים דגלים דגלים, לכך נאמר דגול מרבבה

הערות ותקונים

וגם שהיו כהנים ויהי קשה להם לישא על כתפיהן עם השלחן ומזורה ומזבת הקטורת עד שיקימו בני נרשון את המשכן. והא דכתיב וישאו בני קהת וגו' עד והקימו את המשכן עד בואם, ללדדין נכתב, תחלת המקרא מדבר צבני קהת, וסופו צבני נרשון, פירוש ויקימו את המשכן מדבר צבני נרשון וצני מררי פ"ו עד בואם חוזר ומדבר צבני קהת, ע"כ. וכן מוזכר צבני קהת ע"ה"ת צ"ב בהעלתך י' כ"א, ע"ס. ומסיים וזה משמעות הכתוב ויקימו מקימי המשכן אותו עד טרם בואם של בני קהת. וגם בתנחומא הנדפס הנוסחא כמו צב"ה שלפנינו. וצב"ה' של אקספארד הני' והיו בני קהת וצני לוי מעמידין את המשכן קודם לכל המחטת עד שלא היו צבין בני נרשון שנאמר והקימו את המשכן עד בואם, והקימו את המשכן אלו בני קהת, עד בואם אלו בני נרשון: (קב"ה) ורוח הקדש אומרת על ידי שלמה, במדרש צמ"ר פ"ב אות ה' הכל צוה מאמר חדש, וכן יאמר שם: ד"א איש על דגלו יהי יפה את רעיתי, וגם בנדפס סוף אות י"ב הוא מאמר אחד עם המאמר שלפניו כמו לפנינו צב"ה: (קב"ה) ד"א כתרצה, צמ"ר שם, ומוצא צילקוט במדבר שם צב"ה התנחומא, וכן צילקוט שה"ס רמז תתקל"ג צמ"ר יפה את רעיתי וג"כ צב"ה התנחומא, ונראה גם במדרש חוית פ"ו: (קב"ה) כאותן מלאכי השרת הן יראים ומושלמים, דורש ירושלים נוסריקין ירא ושלים: (קבו) זש"ה ימלאהו, מוצא צילקוט במדבר רמז תרפ"ו צב"ה התנחומא, והליון ברמז תרפ"ד מוסב גם על זה, וכן מוצא גם במדרש צמ"ר פ"ב אות ו': (קבו) כאדם שהוא מהלך במדבר וכו' כך מוצא הקב"ה את ישראל, נשמע במדרש צמ"ר מן את ישראל עד את ישראל: (קב"ה) תהו ויללה היה העולם, צמ"ר צטעות תהו ויללה, ז"ל ויללה: (קב"ה) האיר את העולם, שנאמר כי נר מצוה ותורה אור, זה נשמע צמ"ר ויש להשלים ע"פ התנחומא, וכן מוצא לנטון צילקוט שם וצב"ה הכ"י: (קל) כביכול אני מניח את העליונים, הוספתי כמו שהוא לנטון צב"ה רח"ס וכו' מונקטן וכו' ספרדי, וכן נוסף בלד הכ"י מרומי, וכ"ה בנדפס ובמדרש צמ"ר, וחסר גם צילקוט: (קלא) זש"ה הביאני אל בית היין, מוצא צילקוט במדבר רמז תרפ"ו צב"ה התנחומא, ומוצא במדרש צמ"ר פ"ב צמ"ר אות ג' המתחיל ד"א הביאני אל בית היין: (קל"ב) ירדו עמו עשרים ושנים אלף מרכבות, פסיקתא פסקא צדש השלישי: (דף ק"ו ע"ב) ופסיקתא רבתי פכ"א. ועיין צ"ר פט"ה ושמ"ר פכ"ט: (קל"ג) והיו כולם עשויין דגלים דגלים, בנדפס נדפס

(ש"ס טו), כיון שראו אותם ישראל שהם עשויים דגלים גדלים, היו מתאווים לדגלים, (קלד) אמרו ולואי אנו נעשים דגלים כמותם, לכך נאמר הביאני אל בית היין [ודגלו עלי אהבה], בית היין זה סיני, שבו ניתנה תורה, [שנמשלה ביין], שנאמר ושתי ביין מסכתי (משנ"ט ט), הוי הביאני אל בית היין, זה סיני, ודגלו עלי אהבה, אמרו ולואי הוא מדגיל עלי אהבה, וכן הוא אומר נרננה בישועתך ובשם אלהינו נדגול (הה"ס טו), אמר להם הקב"ה נתאוותם לדגלים, חייכם שאני עושה שאלתכם, שנאמר ימלא ה' כל משאלותיך (ש"ס), מיד הודיע הקב"ה את אהבתו לישראל ואמר למשה לך עשה אותם דגלים כמו שנתאוו:

[מזו] איש על דגלו באותות [וגו': מנגד סביב לאהל מועד יחנו]. מהו (קלה) מנגד, אמר ר' יצחק מרחוק מיל, אמר הקב"ה יהיו ישראל רחוקים מן הארון אלפים אמה, שנאמר אך רחוק יהיה ביניכם וביניו כאלפים אמה וגו' (ישע"ג ד), ומשה ואהרן יהיו סמוכים לו, שנאמר והחונים לפני המשכן [קדמה לפני אהל מועד מזרחה משה ואהרן ובניו וגו' (במדבר ג לט)], למה היה משה ואהרן סמוכים לו, אלא אמר הקב"ה אם כעסתי על בני, יהיו עושיין פשרה ביני ובין בני, לכך היו סמוכים לו. אבל השבטים מנגד סביב לאהל מועד יחנו: ד"א והחונים קדמה מזרחה, (קלו) אתה מוציא בכל מקום יהודה קודם לדגלים, שנאמר והחונים קדמה מזרחה דגל מחנה יהודה (ש"ס ג ג), הרי לחנייה, לנטיעה בנין, (קלו) שנאמר (ונסע) [ויסע] דגל מחנה [בנין] יהודה (ש"ס יד), לקרבנות בנין, שנאמר ויהי המקריב ביום הראשון [וגו'] [נחשון בן עמינדב למשה יהודה] (ש"ס יז). מנין למלחמה, [שנאמר] מי יעלה לנו אל הכנעני בתחלה להלחם בו, ויאמר ה' יהודה יעלה (שפטים טו ב), ואף כשיבוא המבשר יהודה מתבשר תחלה, שנאמר הנה על ההרים רגלי מבשר [משמיע שלום] חגי יהודה הגיך שלמי נדריך (יחז"ל טו ב). (קלה) אמר להם הקב"ה בעולם הזה עשיתי אתכם דגלים, שנאמר איש על דגלו וגו', ולעולם הבא בזכות הדגלים אני (מדגל) [מדלג] וגואל אתכם, שנאמר קול דודי הנה זה בא מדלג על ההרים וגו' (ש"ס ג ט):

[יז] פקוד [את] בני לוי וגו' (במדבר ג טו). (קלט) זש"ה צדיק כתמר יפרוה (הה"ס טו ג), (קמ) מה התמורה הווי צלה רחוק, כך מתן שכרן של צדיקים רחוק, מה

ה ערות ותקונים

בדפוס קאטשטאטניא דפוס וויניציא חסר שורה, והוסיף לנכון המדפיס ממאנעטובה המלות, לכך נאמר דגול מרבה כיון שראו אותן ישראל שהיו עשויין דגלים: (קלד) אמרו ולואי הוא מדגיל, במדרש צמ"ר שם אינולי ז"ל הלאי או ולואי, גם יש לתקן שם מדגיל במקום מגדיל, וגם בנדפס בטעות מנדיל: (קלד) מנגד, מרחוק מיל, לזה המאמר כוון רש"י במדבר ז' ז': (קלה) אתה מולא בכל מקום יהודה קודם לדגלים, מוצא בילקוט נחום רמז תקס"א בשם התנחומא: (קלו) שנאמר ונסע דגל מחנה יהודה, וכן הוא בכל הכ"ו וגם בנדפס וזילקוט, ותקנתו ויסע דגל מחנה בני יהודה: (קלח) אמר להם הקב"ה, צכ"י רומי ורח"ס ווינעטן הטוסחא ד"א איש על דגלו באותות וגו' אמר ר' לוי עד שהן צסיני נתאוו לדגלים שראו למלאכי השרת עשויין דגלים, אמר להם אלהים נתאוותם לדגלים חייכם שאני עושה אתכם דגלים בשולם הזה ובשולם הבא, בשולם הזה איש על דגלו באותות וגו', אבל לשולם הבא כשאבוא לגאול אתכם בזכות הדגלים אני מדלג וגואל אתכם שנאמר קול דודי הנה זה בא מדלג על ההרים מקפץ על הגבעות. ובנדפס וכו"י ספרדי הוא כמו לפנינו רק נוסף ומדלג על הקץ בזכות האבות שנקראו הרים: (קלט) זש"ה לדיק כתמר יפרח, מוצא בילקוט במדבר רמז הר"ע בשם התנחומא, וכן מוצא במדרש צמ"ר ריש פ"ג ובנדפס אות ט"ו, ועיין תענית דף כ"ה, ב"ר פמ"א, שו"ט מזמור ל"ב, ותנחומא פ' לך: (קמ) מה התמורה הווי עושה תמרים ועושה טבלות, וכ"ה בכל הכ"ו גם בנדפס, בדפוס קאטשטאטניא דפוס וויניציא נשמע שורה שלימה מן המעתיק הראשון, וכ"ל שם, מה התמורה הווי עושה תמרים [ועושה טבלות, כך ישראל יש בהן בני תורה ויש בהן עמי הארץ, מה תמרה זו יש בהן טבלות שאין נכנסין לאור, ועושה תמרים] והם נכנסים לאור כך ישראל וכו'. והוסיף לנכון גם המדפיס ממאנעטובה, אולם במדרש צמ"ר הלשון משונה מאת מניח אחד, מה התמרה הווי עושה תמרים וקלונסן וטבלות ועושה טבלין כך הם ישראל יש בהם בני תורה ויש בהם עמי הארץ ויש בהם צורים, כל מעיין יראה שהיא רק הוספה חיצונית, על עושה תמרים הוסיף, רטובים נקלונסן" גם על ועושה וטבלות הוסיף, "טבלין" ומשתבש הלשון וטבלות ועושה טבלין, וזה הוסיף מניח אחד מן מדרש שו"ט מזמור ל"ב, כי כך איתא שם, מה התמרה הווי עושה תמרים רטובים מקולסין [ל"ג נקלסין] ועושה טבלין ט'. ומן המאמר הזה הוסיף אל תוך דברי המדרש. וגם זאת הוסיף המניח הזה במאמר שלמנו: כך מתן שכרן של צדיקים רחוק, והוסיף המלות, עד לשולם הבא" כמו שהוא במדרש שו"ט. ופי' וטבלות מזבאר בגמרא ברכות מ', חד אמר בשולא כומרא, וחד אמר תמרה דיקא,

התמרה הוּו (קמא) עושה תמרים ועושה נובלות, כך הן ישראל יש בהן בני תורה ויש בהן עמי הארץ, מה התמרה הוּו יש בהן נובלות שאינן נכנסים לאוצר, ועושה תמרים והן נכנסין לאוצר, כך ישראל כשהיו במדבר, מהן נכנסו לארץ ישראל, ומהן לא נכנסו: ד"א צדיק כתמר יפריה. (קמב) מה התמרה הוּו אם נקצצה או נעקרה, אין עולה תחתיה אחרת, וכן הארו כשהוא נעקר או נקצץ אינו מחליף, לכך נמשלו הצדיקים בתמר ובארו: [ד"א] צדיק כתמר יפריה. (קמג) מה התמרה הוּו עושה תמרים ועושה קוצים, כל מי שמבקש (קמד) לגנוב התמרים, הקוצים שולטים בו, כך הצדיקים כל מי שאינו משמר נפשו מהם לוקה, למה (קמה) שנשיכתן נשיכת שועל, ועקיצתן עקיצת עקרב, ולהישתן להישת שרף, ואף כל דבריהם כגחלי אש: (קמו) [ד"א] צדיק כתמר יפריה. מדבר בשבטו של לוי, (קמוז) שהפרישן הקב"ה במעשיהם הטובים, מה כתיב אחריו, שתולים בבית ה' בחצרות אלהינו יפריהו (תהלים כ"ג), (קמז) ללמדך שלא היו זוים מבית המקדש, שנאמר עיני בנאמני ארץ [לשבת עמדי הולך בדרך תמים הוא ישרתני] (שם ק"א), לכך נאמר שתולים בבית ה', שלא היתה עזרה חסירה מהם, שנאמר בחצרות אלהינו יפריהו, מהו בחצרות, וז"ה אשרי תבחר ותקרב [ישכן הצריך נשבעה בטוב ביתך קדוש היתכך] (שם ס"ה), אמר הקב"ה הואיל והם (קמט) לגיונותי לך וספור אותם, לכך נאמר פקוד את בני לוי: (קנ) זש"ה אלהים מושיב יחידים ביתה (תהלים ס"ז),

[יח] פקוד את בני לוי. (קנ) זש"ה אלהים מושיב יחידים ביתה (תהלים ס"ז),

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י ם

פי' א' תמרים שאינם מתבשלים לעולם, וב' תמרים שגופלים ע"י הרוח: ופי' נלסין תמרים חסודים, עיין מוספי ערך נקלם. ופי' סילין, קוליס, (קמא) עושה תמרים, מכלן עד ועושה תמרים שלאחריו חסר ננדפס בדפוס קאטשטאטינא ודפוס וויניציא וגם בילקוט שם, והסר שורה שלמה, וכל' מה התמרה הוּו עושה תמרים [ועושה נובלות כך הן ישראל יש בהן בני תורה ויש בהן עמי הארץ, מה התמרה הוּו יש בהן נובלות שאינן נכנסין לאוצר ועושה תמרים] והן נכנסין לאוצר. והמדפס ממאטנובה הוסיף את הנחסר: (קמב) ד"א מה התמרה אם נקצצה, זה נשמע במדרש במ"ר, מן ד"א עד ד"א השני, וגמלא ננדפס, ובכ"י ה' של אקספארד ליתא הסיוס, וכך הארו כשהוא נקצץ או נעקר אינו מחליף לפיכך נמשלו הצדיקים לתמרה ולארו. רק הגי' שם מה התמרה הוּו אם נקצצה או נעקרה אין עולה תחתיה אחרת עד כמה שנים כך הצדיקים כשנעטר צדיק אחד, אין בא אחר כמותו עד אחר כמה שנים. וזה גמלא גם בתנחומא הנדפס פ' לך סוף אות ב' ע"ש ועיין גם צב"ר פ"א אות ב'. ובעל אות אמת הגיה וכן הארו כשהוא נקצץ או נעקר אינו מחליף [כך הצדיקים אין להם חלופים בשעה שמתים שנאמר והחכמה מאין תמוא גו'] לפיכך נמשלים הצדיקים לתמרה ולארו. וזה הוסיף מן במ"ר שחיתא שם מה תמרה אם נעקרה אין לה חילופים כך הם הצדיקים אין להם חילופים בשעה שמתים שנאמר והחכמה מאין תמוא ואי זה מקוש בינה: (קמג) מה התמרה הוּו עושה תמרים, זה גמלא במדרש במ"ר: (קמד) לגנוב התמרים, וכל' ככל הכ"י וגם בילקוט ובנדפס, ובמדרש במ"ר לגבות ל"ג לגנוב: (קמה) שנשיכתן נשיכת שועל, אבות פ"ב: (קמו) ד"א צדיק כתמר יפריה מדבר בשבטו של לוי, לפני זה גמלא במדרש במ"ר פ"ב הוספה המתחלת ד"א מה תמרה זו אין בה פסולת כו' עד ד"א צדיק כתמר יפריה מדבר בשבטו של לוי, וכל הוספה היא הוסיף מגיה אחד או המסדר בעצמו מן מדרש שזחר טוב מזמור ז"ב, ועיין גם במדרש צ"ר ריש פמ"א, גם מה שהביא במדרש במ"ר שם, וכל העינין כוונתו וכל העינין הנמלא במדרש ש"ס תמלא שם במקומו בזממור ז"ב. ובמדרש אמר ר' תנחומא מעשה בתמרה, וכל' צב"ר שם, ובש"ס איתא אמרו רבותינו מעשה בתמרה, במדרש שלשת אלבזין, ובש"ס נטעות אוכלין, ופי' אלבזין מלשון אגביה מגיה פ' פרוי, והבזן ש"ל אלבזין, כמו שפירש במדרש היות פסוק אמרתי אצלם בתמר, הלא תמרה לא פחיתא דלא עבדא מן ג' אילנין אלבזין, אבון בר חסדא אמר באתרין וחוהין לאלבזייתא סנסגייה, ועיין בזה מה שהעיר בדרך הרב הגדול מהרש"י ד"ר קאהוט בספר ערוך השלם ערך אלבזייתא: (קמוז) שהפרישן הקב"ה במעשיהם הטובים, ננדפס אות ע"ו הוסיף המדפס ממאטנובה, ולמה נמשלה לתמר לומר לך מה תמר אין לו אלא לב אחד כך שנט לוי אין לו אלא לב אחד להקב"ה שנאמר ויאמר משה מי לה' אלו יאספוא אלו כל בני לוי (שמות לב). וזה ליתא בדפוס קאטשטאטינא ודפוס וויניציא וליתא בכ"י ה' של אקספארד. גם במדרש במ"ר פ"ג אות א' יש גמלאר הוּו הוספת דברים, מדבר בשבטו של לוי שהיו צדיקים והפריחו מעשים טובים צנת שעשו ישראל העגל שנאמר ויאספו אלו כל בני לוי כו'. ובכ"י מייכתן קצר המעתיק והביג, ד"א צדיק כתמר יפריה כדאיתא בתנחומא" וחס"ת מתחיל פקוד את בני לוי זש"ה אלהים מושיב יחידים (קמח) ללמדך שלא היו זוים, במדרש במ"ר נוסף לפני זה, אמר ר' חנין בן פי ע"ש שם שתולים הם צבית ה' אלו היתיוקות שם צבית הספר, ד"א שתולים צבית ה' שלא היו זוים, וזה נוסף ממדרש ש"ס מזמור ז"ב, גם הסיוס במדרש במ"ר שם בחצרות אלהינו יפריהו אלו השירות הוא משו"ס שם: (קמט) לגיונותי, מלה יונית ורומית Legion λεγεων נצ"ה (רטיגינטט): (קנ) זש"ה מושיב יחידים ביתה

(קנא) שאלה מטרונא אחת את ר' יוסי בן חלפתא לכמה ימים ברא הקב"ה את העולם, אמר לה לששת ימים, שנאמר כי ששת ימים עשה ה' (שמות לא ט), אמרה לו ומשנברא העולם מה הוא עושה, יושב ומוזון ויוונים, וגוזר גזירות, ואומר פלוני ישא פלונית, שנאמר אלהים מושיב יחידים ביתה, מי היה זה, (קנב) זה עמרם ויוכבד אשתו, שבזכותם הוציא הקב"ה את ישראל ממצרים, שהיו משועבדים בטיט ובלבנים, מה עשה הקב"ה, זיווג את יוכבד לעמרם, כדי להעמיד מהם גואל לישראל, ולהעמיד מהם כהנים גדולים, לכך נאמר אלהים מושיב יחידים ביתה, אמר הקב"ה הואיל והשבט הזה למוד הוא להיות מעמידים גואלים, לך וספור אותם פקוד את בני לוי:

[יט] (קנב) ד"א פקוד את בני לוי. ובמקום אחר כתיב אך את משה לוי לא תפקוד ואת ראשם לא תשא וגו' (במדבר א מט), אלא אמר הקב"ה הואיל והם נתנו את נפשם עלי, לך ספור אותם לבדם, ואימתי נתנו נפשם על הקב"ה, בשעה שעשו ישראל אותו מעשה, שנאמר ויעמוד משה בשער המחנה [ויאמר מי לה' אלי ויאספו אליו כל בני לוי] (שמות לז כו), א"ל הקב"ה למשה (קנב) הואיל והן עומדין במומיהו, לך ספור אותם, פקוד את בני לוי. ר' יהודה בר שלום אומר (קנב) למוד הוא השבט הזה, להיות מונה אותו הקב"ה בכל מקום עד שהן קטנים, מנין שבשעה שאמר הקב"ה ליעקב שירד למצרים, אותה שעה סיפר את ישראל ובניו ונמצאו כולם ששים וששה (ו) כל הנפש וגו' ששים ושלש [בראשית מו טו], ושני בניו של יוסף ויוסף, הרי שבעים חסר אחד, והוא אומר כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים (שס טז טז), (קנב) אמר רבי לוי אמר רבי שמואל בר נחמן למוד הוא השבט הזה שהקב"ה מונה אותן עד שהן במעי אמן, (קנב) אמר רבי ברכיה [הכהן ברבי]

הערות ותקונים

זיתה שאלה מטרונא אחת, מוצא בילקוט במדבר רמז תר"ז בשם התנחומא, וק"ר בלשוננו והליג מלת, וכו'. וכו"ה גם בנדפס אות פ"ו, והמדפיס דפוס מאנטובה השמיט איזה דברים מן המאמר אחר המלות בכמה ימים הליג, וכו' לעיל דף י"ד. וכן המדפיס מווירונא פראנקפורט אמסטרדם הדפיסו כן והליגו, לעיל דף י"ז אף כי לא נדפס התנחומא דף על דף ומשויים הדפיסו זו מזו, רק המדפיס הלכו אחריו כעורים בצלפה וכוון בדף י"ז לסוף פ' וישלח. ובדפוסים אחרונים הליגו, כדליתא לעיל סדר כי תשא ס"ה ה". אולם בנדפוס ראשון דפוס קאנטאטאניא ודפוס ווייניא וכו"ה ה' של אקספארד כתוב פה כמו שהוא לפנינו בתנחומא כ"ל שלנו, ובאמת צ"ל כי תשא ס"ה הוא ברחבת דברים, צעבור איזה שורות לא היה להמדפיס ממאנטובה להשמיט הדברים, והרבה ישבנו כי הוא מן ספרים צעמו: (קנב) שאלה מטרונא, בכ"י רומי ורח"ס ומינכטן טוסף פה לפניו ה', מנין שכן שלמה אמר גן נעול אחותי כלה גן נעול מעין חתום, גן נעול אלו בתולות, גן נעול אלו נשי האנשים, מעין חתום אלו הפניות, אמר להם הקב"ה בצמותה אני גואל את בני הה"ד שלחתיך פרדם רמוים שלחתיך שלחתיך הרי צכות הנשים מוציא אסירים בצושרות, ואח"כ מתחיל ד"א אלהים מושיב יחידים זיתה שאלה מטרונא וכו'. והבוספה היא נמלאת במדרש שו"ט מומור ס"ח וחיות פ"ד וי"ר פל"ג אות ה' ומכילתא צא, וע"ס איזש טעוים: (קנב) זה עמרם ויוכבד אשתו, לזה כוון בילקוט תהלים רמז תשל"ה טעין מכילתא ותנחומא, וכן מוצא בילקוט במדבר רמז תר"ז בשם התנחומא, אולם במקום הזה הביא כל הלשון ובתהלים רק המלות מה עמרם ויוכבד, והשאר איננו בתנחומא: (קנב) ד"א פקוד, בילקוט שם בשם התנחומא נשמע מאמר מן לך וספור אותם (סוף אות י"ח) עד לך וספור אותם השני (באות י"ט), ובכ"י מינכטן לא העתיק המעתיק את המאמר הזה ורשם כדליתא בתנחומא. ופה המקום להעיר בפסיקתא סוף שקלים נמלא בכ"י הרשד"ל מאמר אחד המתחיל בספר רומי כתיב פקוד את בני לוי, והעירוטי שם בהערה קס"ח שליתא בכ"י כרמולי וכו' אקספארד, ועתה נראה צרור שהסוף מעתיק אחד אל הפסיקתא מן התנחומא כ"י אשר נמלא צרומי ורשם, בספר רומי: (קנב) הואיל והם עומדים במומיהו, זה נשמע בנדפס, ובכ"י רומי והם עומדין בתומיהו, ובכ"י רח"ס והם עומדים בנדקס, והנכסחא שלפנינו נכונה וי"ל בתומיהו, ופי' בשנועתם, ועיין מה שהעירוטי בפסיקתא פסקא בחדש השלישי הערה קמ"ה: (קנב) למוד הוא השבט, מוצא בילקוט במדבר בשם התנחומא ובילקוט ריש עזרא וחסר שם הליגו תנחומא, ועיין צ"ר פל"ד, וכן מוצא במדרש צמ"ר פ"ג סוף אות ח' ועיין גם במדרש שו"ט מומור י"ב: (קנב) אמר ר' לוי אמר ר' שמואל בר נחמן, במדרש צמ"ר בעשות אל"ף שמעון בר נחמן וי"ל אמר ר' לוי בשם ר' שמואל בר נחמן, ורשם ר' שמואל בר נחמן, בפסיקתא פ' שקלים שם הני' אמר ר' לוי בשם ר' שמואל בר נחמן ויוכבד נמנית במעי אמה וכן בעולי גולה ביקשו כ"ל משמרות ולא מלאו שלמין ונמלא מספר בניו (עזרא ז ב) עמסה, מכו מספר בניו שנמנה במעי אמו, לפי שלמוד הקב"ה להיות מונה השבט הזה במעי אמו, עיין בהערות שם, והמאמר הזה נשמע בתנחומא, והיה לכוון לפני בעל הילקוט בתנחומא כמו שהביא בעזרא רמז אלף ס"ו: (קנב) אמר ר' ברכיה הכהן ברבי, כ"ה בכ"י רומי וכו' רח"ס ובמ"ד, אבל בפסיקתא

(קנה) השרף הזה אינו מספיק לצאת עד שמספיגין אותו, כך יוכבד היתה אמה מעוברת מטנה, והיתה במועי אמה, ונמנה עליה. אמר ריש לקיש עד שאמה נכנסת בפתח מצרים ילדה אותה, לכך נאמר בשבעים נפש, ואף בני בניה אמר הקב"ה למשה כל זכר מבן חדש ומועלה [תפקדם] (נמדנר ג טו), א"ל משה יכול אני להיות עומד ומסבב בחצרותיהם ובחוך בתיהם ולספור כל אחד ואחד מהם, שאתה אומר כל זכר מבן חדש ומועלה, א"ל הקב"ה למשה את עשה את שלך ואני עושה את שלי, (קנט) אמר ר' יהודה הלוי בר שלום היה משה הולך ועומד על פתח האהל והשכינה מקדמת ואומרת לו חמשה תינוקות יש באהל הזה, עשרה תינוקות יש באהל הזה, מנין שנאמר ויפקוד אותם משה על פי ה' כאשר צוה (שס טס טו), כשם שהשכינה אומרת לו :

[כ] פקוד את בני לוי (שס טס טו). (קס) השבט הזה היה חביב לפני הקב"ה ביותר, ולמה מכל השבטים לא נבחר אלא השבט הזה, שנאמר ובחר אותו [מכל שבטי ישראל לי לכהן וגו'] (ש"א ז כח), כיצד ברא לו הקב"ה ימים ובחר לו אחד מהם, שנאמר ימים יוצרו (קסא) ולו אחד בהם (תהלים קלט טו), ואיזה הוא, אמר ר' לוי זה יום השבת. (קסב) ברא שנים ובירר לו אחד מהם, זו שביעית, שנאמר ושבתה הארץ שבת לה' (ויקרא כג ז). (קסג) ברא שבועים ובירר לו אחד מהם, זה היוכל, שנאמר וקדשתם את שנת החמישים שנה (שס טס טו). ברא ארצות ובחר לו אחד מהם ארץ ישראל, שנאמר ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה [תמיד עיני ה' אלהיך בה] (דברים יא יג), (קסד) [וכך הקב"ה קורא אותה ארצו שנאמר ואת (ארצו) [ארצו] חלקן] (יואל ד ג). ברא רקיעים ובחר לו אחד מהם זה ערבות, שנאמר סולו לרוכב בערבות ביה שמו (תהלים כח ה). ברא אומות ובחר לו אחד מהן זה ישראל, שנאמר כך בחר ה' אלהיך להיות לו לעם סגולה (דברים יו י), (קסה) גוי בשר ואתה בשר, ובך בחר ה' אלהיך וגו', למה בחר אתכם הקב"ה לפי שאהב אתכם, שנאמר כי מאהבת ה' אתכם (שס טס טו). ברא שבטים ובחר לו אחד מהם, זה שבט לוי, שנאמר ובחר אותו [מכל שבטי ישראל וגו'] (ש"א ז כח), לפיכך הוא מחבב אתכם ביותר, ואומר למשה בכל פעם פקוד את בני לוי. [כל זכר]. למה אמר כל זכר, ולא מזכיר שם נקבה, מפני שכבודו של אלהים עולה מן הזכרים, כל זכר, אמר דוד

הערות ותקונים

שס וננדפס וזילקוט מוצא ר' נרמיה הכהן וליהא למלת "נרמיה": (קנה) השרף הזה, קן הוא צב"ג גס ככל הכ"י, ובתנחומא הנדפס כדפוס קאנטאטאניאל ודפוס וויניציא הגי' צטעות השבט הזה, והליג המדפוס דפוס מאנטוזה (ס"א השרף) והיא העיקרית, ופירושו הוא כשרף העוטף מעלי הקטף וצבעו החלו ללאת מן העץ ממחרים לקבלו כספוט לכל תלך טפה אחת לצדון מרוב יקרו: (קנט) אמר ר' יהודה גלוי בר שלום, זילקוט צמדבר הליגו פה רמו תרנ"ג צטעות, כי הוא המאמר אחד עם מה שלפניו, ורלוי להליג ראש הרמו הצטט הזה הוא חביב לפני הקב"ה: (קס) השבט הזה, מוצא ג"כ צמדבר צמ"ר פ"ג אות ח': (קסא) ולו אחד, קן הוא לפי הקרי, ולוה טוון רש"י צפירושו לתהלים שס יולרו הראהו ימים העתידיס להצדראות ולחלקו וזכיר אחד את יום השבת: (קסב) צרא שנים וכו', זילקוט צמדבר שס רמו תרנ"א חסר צורה וכל"ל צרא שנים [וזכיר] לו אחד מהס [זו שביעית שנאמר ושבתה הארץ שבת לה'], צרא שצובעים וזכיר לו אחד מהס זה היוכל] שנאמר וקדשתם את שנת החמישים שנה והשמיט מן אחד מהס עד אחד מהס: (קסג) צרא שצובעים, צדפוס ראשון דפוס קאנטאטאניאל חסר דף שלם, כי נשמט דף אחד צכ"י שהיה לפניו, ואח"כ נדפס קן עם החסרון צדפוס וויניציא, אולם המדפוס מאנטוזה הוסיף את הנחסר על פי כ"ו אחד מתנחומא שהיה לפניו, וכן נמצא לכהן גס צכ"י ה' של אקספארד (שהוא קובץ מן התנחומא אשר כעת צדפוס), לכן אין זה רק היה חסר לפני המדפוס מקאנטאטאניאל דף אחד צכ"י שהיה לפניו, והנה חסר היה כל המאמר מן וזכיר לו אחד, והמלות צרא שצובעים היו עוד צסוף הדף האחרון, והדף שלאחריו היה מתחיל וישראל צרוכים הס שנאמר ועמד כולם לדיקים, והוא צנדפס סוף אות י"ט ולפניו סוף אות כ"ב, צמקוס לפניו אכל ישראל לדיקים הס, היה כתוב לפניו אכל ישראל צרוכים הס, וכל המאמר צמאנע חסר, והמדפוס מוויניציא צראותו המלות צרא שצובעים ולא ידע הכוונה, כי היה חסר מה שנאמר לאחריו, תקן מסבאר צרא שצובעים אומות וישראל צרוכים הס, ובאמת ל"ל צרא שצובעים. . . וכל השאר חסר, ושאר רק סוף המאמר ר"ל כי החל הדף שלאחריו וישראל צרוכים הס שנאמר ועמד כולם לדיקים כו' עד סוף אות י"ט צנדפס, וככ"י עד סוף אות כ"ב, עיין להלן צסוף הערה קפ"א: (קסד) וכך הקב"ה קורא אותה לרני, הוספתי ע"פ כ"ו רומי ורח"ס, וכ"ה צמדבר צמ"ר. ובנוסף המאמץ צנדפס. (קסה) גוי בשר ואתה בשר, הסו"ס היה חסר זילקוט גס צכ"י רומי וככ"י ספרדי, ושס הגירסא למה שישאל נכחה מכל אומות העולם, וגמאלה צכ"י רח"ס וכן

הנה נחלת ה' בנים שכר פרי הבטן (תהלים קמו ג), [נחלת ה' בנים] אלו הזכרים, [שכר פרי הבטן] ואם באו הנקבות אף הם שכר, ולמה פוקד אותם בכל פעם ופעם, שהם מכסים שזו, והמלך שמח במכסים שלו הרבה. (קסו) ואתה מוציא שכל שבטו של לוי הוא כמועט, ולמה היה ממועטין, שהיו רואין את השכינה, ואף כשעלו ישראל מן הגולה לא מוצאו מהן שהיו מועטין, שנאמר ואבינה בעם ובכנהים ומבני לוי לא מצאתי שם (מזרח ח טו), אמר הקב"ה בעולם הזה היו מתבלין על שהיו רואין את כבודי, שנאמר כי לא יראני האדם והי' (שמות לג ב), אבל לעולם הבא כשאחזיר שכינתי לציון, אני נגלה בכבודי על כל ישראל ורואים אותי וחיים לעולם, שנאמר כי עין בעין יראו (ישעיה נב ח), ולא עוד אלא מראים את כבודי זה לזה באצבע, ואומרים כי זה אלהים אלהינו (תהלים מה טו), ואומר ואמר ביום ההוא הנה אלהינו זה קיונו לו [ויושיענו] זה ה' קיונו לו נגילה ונשמחה בישועתו (ישעיה סה ט):

[כא] ויאמר ה' אל משה פקוד כל [בכור] זכר וגו' (במדבר ג ט). (קסז) ילמדנו רבינו תינוק (קסה) שנולד לשמונה חדשים מחללין עליו את השבת, (קסט) כך שנו רבותינו תינוק שנולד לשמונה חדשים אין מחללין עליו את השבת, ואין חותכין את טיבורו, ואין טומנין את שלייתו, ואין מטללין אותו ממקום למקום, אבל אמו גוחה עליו ומניקתו, והמטללו בשבת כאילו מטלל את האבן, (קע) ספק בן שמונה, ספק בן שבעה, אין מחללין עליו את השבת, ואין חותכין את טיבורו, ואין טומנין את שלייתו, ואין מטללין אותו ממקום למקום, ואם דבר ברור הוא שהוא בן שבעה, מחללין עליו את השבת, וחותכין את טיבורו, וטומנין את שלייתו, ומטללין אותו ממקום למקום, ולמה מחללין את השבת על ילוד שנולד לשבעה, לפי שהוא של חיים, אבל הנולד לשמונה אינו להדשיו, ואינו של חיים, לכך אין מחללין עליו את השבת, (*קע) שאלו לר' אבהו מנין לנולד בן שבעה שהוא חי, אמר להם בלשון יוונית ויטא איפטא איטא אקטו, ואיזהו בן שמונה, כל שאין שערו וצפורנו גמורין, (קעא) רשב"ג אומר כל שאינו

ה ערות ות קונים

נדפס שהוסף המדפיס ממאנטובה, ושם הגי' גוי כשר ואת כשר, וז"ל גוי כשר ואת כשר: (קסו) ואתה מולא שכל שבטו של לוי כו', מוצא זילקוט ישעיה רמז ר"ל וזילקוט ירמיה רמז תשנ"ו בשם התחומא: (קסז) ילמדנו רבינו, מוצא זילקוט רמז תרל"ג בשם התחומא וסוף מהמדפיס ממאנטובה אל הנדפס (עין הערה קס"ג), ומוצא במדרש צמ"ר פ"ד אות ג', ושם לא הביא המסדר השאלה בהלכה ילמדנו רבינו, רק התחיל תינין תמן: (קסה) שנולד לשמונה חדשים, נדפס (שהוסף המדפיס ממאנטובה) צטעות לטשה חדשים, וזה תקן המדפיס ע"פ הילקוט וגם שם צטעות, וסיים לכתוב זילקוט שם כך שנו רבותינו תינוק שנולד לשמונה חדשים, וגם כנאף הביא המדפיס ממאנטובה צטעות כך שנו רבותינו תינוק שנולד לטשה חדשים: (קסט) כך שנו רבותינו, תוספתא שבת פט"ז, שבת דף קל"ה ע"א: (קע) ספק בן שמונה ספק בן שבעה, כן יש להגיה במדרש צמ"ר: (*קע) שאלו לר' אבהו כו', אמר להן צ"ל זיטא איפטא איטא אקטו, וזיטושלמי יצמות פ"ד ה"ב (דף ה' ע"ד) איתא כך צעון קומי ר' אבהו מניין לכן שבעה שהוא חי אמר לון מדידכון אגא יבז (צב"ר אגא ממש) לכון זיטא אכטא זיטא אכטא, וצב"ר פ"ד אות ב' ופ"כ אות יח' הגי' נכונה זיטא אכטא איטא אוקטא, כמו שלפנינו בתחומא, רק במקום אקטו כתוב במדרש אוקטא, ולהבין כוונת ר' אבהו אגרא בתחלה הוראת המלות האלה בזינות: זיטא אקטא אות הששי צ"ב וערכו צמספר ז', וגם הוראה אחרת לה, זיטא אכטא פ' חי. ופ' אכטא אקטא צ"ל שבעה, ובמקום איטא צ"ל תיטא אקטא אות ח' צ"ב יוגיה, כמו שתקן לנכון ירדי הרב הגדול ד"ר קאהוט צערוך השלם, וגם ראש האות Θ סימן למיתה, באשח המיתה צ"ל αααααα מתחיל צוה האות, וזדיני הרוני מלכות השופטים כתבו ת—תיטא על הכדורים סגלגליס כשרו לחייבם צמיתה, ופ' אכטו או אקטו אקטא צ"ל שמונה, וזהו כוונת ר' אבהו שתקן להם תשובה כי בן שבעה יהיה וכן שמונה יהיה ומוח צדרשו אות זיטא בהוראה מספר ז' וגם מפטל יוגי שפירושו חי, ומלת זיטא דורש מן אות אקטא שהיא אות שמיני צ"ב יוגי, וגם נופל על מלה αααααα סימן לחייבי מיתה, וזה שיעור המאמר, אות זיטא שהוא מספר שבעה וגם מורה יחי הוא הסימן כי בן שבעה חדשים יהיה, ואות תיטא שהוא אות שמיני וגם סימן למיתה מראה כי בן ח' חדשים ימות, ועל כל זה העיר צב"ד הרב צעל ערוך השלם. אולם לדעתי הגירסא אחיטי אקטו ג"כ נכונה, כי אחיטי הוא צמספר שמונה, כמו זיטי הוא צמספר ז', ולכן הביא ר' אבהו צ' אותיות זיטא וזיטא שהם צ"ב יוגיה זה אחר זה ומורים צמספר שבעה ושמונה. ובתחומא הנדפס צב"דריס שהוסף המדפיס ממאנטובה העתיק צטעות אוקטא הרגון במקום איטא אוקטו או אקטו, וצ"ל ה' של אקספארד נאמר לנכון אוקטא, וזילקוט במדרש שם זיטא איפטא איטא אופטו צ"ל אוקטו: (קעא) רשב"ג אומר תוספתא

הי שלשים יום אינו לחדשיו אלא נפל הוא, (קעב) ובמה סמכה דעתו של רבן [שמעון בן גמליאל לדבר תורה, לפי שאין הבכורות נפדין אלא לאהר שלשים יום, [שנאמר] ופדויו מבן חדש תפדה (במדבר יח טו), (קעג) לפיכך אמר הקב"ה למשה שלא יהו הבכורות נפקדים אלא מבן חדש, מנין ממה שקראו בענין פקוד כל בכור וזכר בבני ישראל מבן חדש וגו': [כב] [פקוד כל בכור וזכר]. [קעז] וז"ה מאשר יקרת בעיני נכבדת ואני אהבתיך (ישעיה מג ד), אמר הקב"ה ליעקב יקרב אתה הרבה אתה יקר בעיני, למה כביכול שקבעתי (קעה) איקונין שלך בכסא כבודי, ובשמך המלאכים מקלסים אותי, ואומרים ברוך ה' אלהי ישראל (תהלים מא יד), הוי מאשר יקרת בעיני נכבדת: ד"א מאשר יקרת. אמר הקב"ה ליעקב יקר אתה בעיני שכביכול (קעו) אני ומלאכי נצבים עליך בשעה שיצאת לפדן ארם ובביאתך, שנאמר ויצא יעקב וגו', ויפגע במקום וגו', והנה ה' נצב עליו וגו' (בראשית כח יא יג). אמר ר' הושעיא אשריו לילוד אשה שראה את המלך (קעז) ופמליא שלו נצבים עליו (קעה) ומשמשין אותו, ומנין בביאתו, שנאמר ויעקב הלך לדרכו ויפגעו בו מלאכי אלהים (שם לג ג), הרי מלאכים, השכינה מנין, וירא אלהים אל יעקב עוד וגו' (שם לה ט), לכך נאמר מאשר יקרת בעיני: [ד"א מאשר יקרת בעיני נכבדת] אמר הקב"ה יקר אתה בעיני, שלכל האומות לא נתתי להם מנין, ולך נתתי מנין, משל למלך בשור ודם שהיו לו גרנות הרבה והיו כולם שנופות ומליאות (קעט) זונין, ולא היה מדקדק במנין, אבל הגורן הזו חטין יפות הן, לכך אני רוצה לדקדק במנין, כמה כורין הן, כמה שקים יש בה, (קפ) כמה מדות יש בו, כך המלך הזה מלך מלכי המלכים הקב"ה, והגורן זה ישראל, שנאמר מודשתי וכן גרני (ישעיה כ"א י), ואומר קדש ישראל לה' [ראשית תבואתה] (יחזקאל ג ג), בן ביתו זה משה, שנאמר [לא כן עבדי משה] בכל ביתי נאמן הוא (במדבר י"ז י), א"ל הקב"ה האומות נמשלו כקוצים, שנאמר והיו עמים משרפות סיד קוצים כסוחים (ישעיה לג יב), לפיכך אל תדקדק במנינים, (קפא) אבל ישראל צדיקים הם, שנאמר ועמך

הערות ותקונים

תוספתא שס, וגמרא שנת סס, יבמות ל"ו ע"ב ודף פ' ע"ב ע"ש בתוים ד"ה כיון: (קעב) ובמה סמכה דעתו של רשב"ז, הם דברי צבל התנחומא, ובנדפס בטעות וכמה וז"ל ובמה: (קעג) לפיכך אמר הקב"ה, עד סוף אות כ"א השנים המדפים ממאנטובה נדפס, ואולי העתיק כל המאמר מהילקוט שהביא זה בשם התנחומא, וגם שם חסר, וכן חסר בכ"י (קעד) וז"ה מאשר יקרת בעיני, מובא בילקוט שם רמז תרל"ב וגם בילקוט ישעיה רמז שס"ו בשם התנחומא, ומובא במדרש במ"ר ריש פ"ג, ובכ"י רח"ם השמים המשתיק אמר הקב"ה ליעקב עד אמר הקב"ה ליעקב במאמר שלאחריו, וממלא לנטון בכ"י רומי: (קעה) איקונין, המאמר הזה נמלא ג"כ בילמדנו במדבר כמו שתראה בערוך ערך אקוניס שהביא וז"ל בילמדנו פקוד כל בכור וזכר אמר הקב"ה ליעקב הרבה יקר בעיני אהה כביכול שקבעתי את איקונין שלך תחת כסא הכבוד, והמלה יונת *αἰκονισ* פ"י טרה ול"ס דמות: (קעו) אני ומלאכי נצבים עליך, כן הוא גם בנדפס שהוסיף המדפיס ממאנטובה ובילקוט במדבר, אולם בכ"י רומי הגי' אני ומלאכי השרת נעשינו כטיגוריה שלך, ובכ"י רח"ם סניגוריא, ובילקוט תהלים שס אני ומלאכי נעשינו פמליא שלך, ובמדרש במ"ר שם אני ומלאכי השרת שלי יאלו לקראתך, והנה הגי' סניגוריא ל"ל מליים פרקליטי וישר ומלמדים וזות, אבל אין להמלה האת שייכות לענין המאמר שזכאן, וראיתי בערוך ערך סנודיא שהביא המאמר הזה בשם הילמדנו, וז"ל בילמדנו פקוד כל בכור וזכר כביכול אני ומלאכי השרת נעשינו סניגוריא שלך, וכתיב פ"י בל"ל *αἰκονισ* שיייה, וז"ל תגורה של הולכי אורח, והוא הוא המאמר שלפנינו רק במקום סניגוריא היתה הגירסא לפניו בילמדנו סניגוריא והיא גי' ישרה וכונה לענין המאמר: (קעז) ופמליא שלו, פ"י בלשון רומי *familia* בני ביתו (פמיליית): (קעה) ומשמשין אותו, כ"ה גם בכ"י רומי וכ"י רח"ם, ובמדרש במ"ר ובילקוט הגי' ומשמשין אותו: (קעט) זונין, כתב הערוך הם זרעונים שחורים הממלאים בין החטים, ובכ"י רומי נרשם בלדו, פ"י בלשון אשכנז רמז"ל כוונתו להמלה רמז: (קפ) כמה מדות, במדרש במ"ר שם כמה מודיאות שם כלי של מדה: (קפא) אבל ישראל לדיקים הם, בכ"י רומי אבל ישראל לדיקים הם כולם חטים הם, ובכ"י רח"ם הגי' כולם חטים הגדוים, וכן במדרש במ"ר שם כולם אגודיים. ובתנחומא הנדפס שהוסיף המדפיס ממאנטובה הניג חטים ברורים הם, וצבל הילקוט השמים המלות האלה, ואין ספק שז"ל כולם חטים אגודייה כמו שהביא המעריך אתגר אגר ופי' מלאים סולת, כמו זית אגורי (ברכות ל"ט ע"א), והרב צבל ערך מלים לז"ל ר"ה לפרש חטים אגורי על של מקום שנקרא *Egra* וזכריו דחוקים, ואולי אגרו הם מלשון הירושלמי מעשר שני פ"ד ה"א דף ג"ד ע"ד מן החמין על השעורים כו' אפילו מן האגרו על השמתית ומן השמתית על האגרו, ויש נוסחאות האגרו בל"ל, ועיין גם בירושלמי פאה פ"ג ה"ד קרז הני אגרו, וע"ש במדברא הפנים, ופי' מין חטים לנשים טובים, וכיון ע"פ זה הגירסא חטים אגרו הם. ובתנחומא דפוס קאנשטאטינא ודפוס וויניציא אחר שחסר דף שלם כמו שהעירותי לפני

כולם צדיקים (ישעיה ס כה), ואומר כולך יפה רעיתי [ומום אין בך] (שם ד ז), לכך דקדק במנינם של ישראל, כך עשה משה מנה אותם כמה כורים, שנאמר שאו את ראש וגו' (נמדנר ח ב). כמה שקים, שנאמר וצבאו ופקודיהם (שם ז ד), כמה מדות, שנאמר פקוד כל בכור זכר :

[כג] ד"א פקוד כל בכור זכר. (קפב) זש"ה ששים המה מלכות ושמיים פילגשים ועלמות אין מספר אחת היא יונתי תמתי וגו' (שם טו ט), (קפג) משל לאחד פרגמטוס שהיה לו אבנים של זכוכית, והיה מוציאן לשוק, ולא היה מבחין במנינם, שלא היה מוציאם במנין, ונכנס להניחו ולא היה מניחן במנין, לפי שהיו של זכוכית, לא היה משניה עליהן, (קפד) והיה לו ליניה אחת של מרגליות נאות, והיה נוטלה ומוציאה במנין ומניחה במנין, כך כביכול אמר הקב"ה לאומות העולם לא נתתי להם מנין, לפי שאינן חשובין לפני כלום, שנאמר כל הגוים כאין נגדו מאפס ותוהו נחשבו לו (ישעיה מ י), אבל אתם, בניי אתם, שנאמר העמוסים מניי במן הנשואים מניי רחם (שם נג ג), לכך אני מונה אתכם בכל שעה, לכך נאמר פקוד כל בכור זכר, (קפה) הוי ששים המה מלכות [וגו'] ועלמות אין מספר] אחת היא יונתי תמתי, אלו ישראל :

[כד] (קפו) ד"א פקוד כל בכור זכר. אמר הקב"ה לשוביל חיבתם של ישראל שניתי סדרו של עולם, כיצד כתבתי בתורתך שיהא חמור נפדה בשה, שנאמר ופטר חמור תפדה בשה (שמות לד כ), ואני לא עשיתי כן, אלא פדיתו שה בחמור, המצריים נמשלו בחמור, שנאמר אשר בשר חמורים בשרם (יחזקאל כג כ), וישראל נקראו שה, שנאמר שה פזורה ישראל (ישעיה יו י), והרגתי את בכוריהם של מצריים, והקדשתי בכוריהן של ישראל, שנאמר כי לי כל בכור [בבני ישראל באדם ובבהמה ביום הכותי כל בכור בארץ מצרים הקדשתי אותם לי] (נמדנר ח י), לכך אמר לו פקוד כל בכור זכר בבני ישראל]:

[כה] ד"א פקוד כל בכור זכר. (קפז) והרי אני מוציאם מאתם ושבעים ושלושה בכורות שנמצאו עודפים על הלויים בשעה שמנה אותם משה. (קפח) ר' יהודה ור' נחמיה. ר' יהודה אומר כך עשה משה, (קפט) נפל (מאתים ושבעים ושלושה) [שנים

הערות ותקונים

הערה קס"ג מתחיל וישראל ברזכים הם, במקום לדיקים הם, ומוזה הל"ג המדפיס ממאמנוזה ברזכים הם: (קפב) זש"ה ששים, מוצא זילקוט נמדנר שם בשם התנחומא ובמ"ר פ"ד אות ז': (קפג) משל לאחד פרגמטוס שהיו לו אבנים של זכוכית, וכן מוצא זילקוט נמדנר שם ובכ"י רומי וכ"י רח"ס וכ"י ספרדי משל לאדם פרגמטוטוס שהיו לו אבנים של זכוכית, ובגדפס אות כ' משל לאדם שהיו לו פרקמטוטוס של זכוכית, כן הל"ג המדפיס ממאמנוזה, אולם נדפוס ראשון נדפוס קאנטשטאניניא ונדפוס וויניציא כתוב משל לאדם פרקמטוטוס שהיו לו אבנים של זכוכית, ובגדפס לא הביין מלת אבנים עשה עם הנאמר כרזוט, ואין ספק שהיה כתוב גם בכ"י שהיה לפני המדפיס הראשון מקאנטשטאניניא שהיו לו אבנים של זכוכית, ור"ל שהיו לו אבנים נעשו מזכוכית שהם בזול ולא אבנים יקרים. ופי' פְּרָגְמַטוּטוּס בְּלִי קֶרֶס ופְּרָגְמַטוּטוּס כוהר. וראיתי צערוך ערך ארנון הביא מאמר מילמדנו פקוד כל בכור זכר והוא הצימר שלפנינו, והיה לפנינו גי' משובשת, שהיו לו ארנון של זכוכית, במקום הכוסחה המשובשת נדפוס קאנטשטאניניא... אבנים של זכוכית, היה לפנינו ארנון של זכוכית, ושניהם נשטות, ור"ל אבנים של זכוכית. ובמדנר במ"ר פ"ד אות ז' הגי' משל לאדם שהיו לו פרגמטוטוס של אבנים של זכוכית, והיא נ"כ גי' נכונה: (קפד) והיה לו ליניה אחת של מרגליות נאות, זילקוט השמים מלת, ליניה". ובכ"י רומי וכ"י ספרדי ליתא ג"כ להמלה הזו, ובכ"י רח"ס כתוב והיה לשה אחת של מרגליות, ובגדפס נדפוס קאנטשטאניניא והיה לו נטוח אחת של מרגליות, ובנדפוס וויניציא והיה לו נוח אחת, והמדפיס ממאמנוזה הל"ג שהיה לו סחורה אחרת של מרגליות, ובמדנר במ"ר שם והיה לו פרגמטוטוס אחת של מרגליות, ופי' המ"כ פרגמטוטוס חיבה מלא סחורה של אבנים זה מוצא על פרגמטוטוס של אבנים, מפרש נשטות, רק פי' מסחר של אבנים, והוראת מלת ליניה נעלמה ממני: (קפה) הוי ששים מלכות, ודרש סיפא דקרא ועלמות אין מספר, פי' שאינו סופר ומונה אותם, אבל אחת היא יונתי אלו ישראל: (קפו) ד"א אמר הקב"ה, מוצא זילקוט שם בשם התנחומא ומוצא נמדנר במ"ר פ"ד באמצע אות ה': (קפז) והרי אני מוציאם מאתים ושבעים ושלושה בכורות, שהלויים היו כ"כ אלף והבכורים כ"כ אלף ורע"ג: (קפח) ר' יהודה ור' נחמיה ר' יהודה אמר כך עשה משה, מוצא נמדנר במ"ר פ"ד אות ו', ושנה צירושלמי סנהדרין סוף פ"א (דף ע"ט ע"ג) ושם אחת נפל שנים ועשרים אלף פסקים, וכתב עליהם בן לוי, ורע"ג כתב עליהם המשת שקלים כו' ר' יהודה ור' נחמיה מתבי תנייא להבדיל כו' ע"פ התנחומא, ובמקום רבי יהודה ור' נחמיה מתבי תנייא להבדיל כו' ע"פ התנחומא: (קפט) נפל (מאתים ושבעים ושלושה) [שנים

ועשרים אלף] (קצ) פיטקים, וכתב בהם לוי לוי, ונשל עוד רע"ג פיטקים, וכתב בהם חמש סלעים, (קצא) טרפן ונתנן (קצב) בקלפי, והיה אביו של בכור מושיט ידו בקלפי, אם עלה בידו פטק שכתוב בו בן לוי היה נפדה, והיה פטור מה' סלעים, ואם עלה בידו פטק שכתוב בו ה' סלעים, היה נתון ה' סלעים, אלו דברי ר' יהודה, ר' נחמיה אומר עדיין היא מחלוקת בדבר, שהיה יכול לומר לו אין כאן פטק שכתוב בו בן לוי, לפיכך לא עלה בידי, אלא כך עשה משה, נטל פטקין כמנין כל הבכורות, וכתב בהן בן לוי, (קצג) ועוד לקח פתקים אחרים במנינים, וכתב בהן חמשה סלעים, טרפן ונתנן בקלפי, והיה אביו של בכור מושיט ידו בקלפי, אם עלה בידו פטק של בן לוי, היה יודע שפדאו בן לוי, והיה פוטרו מה' סלעים, ואם עלה בידו פטק של ה' סלעים, [היה נתון חמשה סלעים], והממונה אמר לו הלא יש שם פטק אחר שכתוב בו בן לוי, ולא היתה ראוי לפדות בן לוי:

[כו] [ד"א] פקוד כל בכור זכר. (קצד) יש פקידה לבכורות, שנאמר פקוד כל בכור זכר, יש פקידה לבנים, כי פקד ה' את חנה ותהר ותלד שלשה בנים (ש"א נ כא), יש פקידה לשמירה, ופקודתך שמרה רוחי (איוב י"ג), יש פקידה לשלום, ושמתי פקודתך שלום (ישעיה ס"ו):

[כז] וידבר ה' אל משה ואל אהרן לאמר אל תכריתו את שבט משפחת הקהתי (נמצה ד"י"ח), (קצה) זשה אל תגזל דל כי דל הוא (משלי כב כב), אמר ר' תנחומא בר אבא אמר ר' לוי אל תגזל דל כי דל הוא. (קצו) זה התורמוס שהוא נכנס עם (קצז) הפרפרת, לא יאמר אדם יש לפני אנונים מרמים (קצה) עליהם אני אומר, ומניה את התורמוס, אמר הקב"ה אל תגזל דל כי דל הוא, (קצט) א"ר חזקיה ור' ירמיה בר אבא בשם ר' יוחנן, כל שאינו אומר דבר בשם אומרו, עליו הכתוב אומר אל תגזל דל כי דל הוא, וצריך אדם כשהוא שומע דבר, לומר אותו בשם אומרו, (ר) אפילו משלישי של הלכה, ששנו רבותינו אמר ר' נחום הלבלר מקובל אני מר' מייאשא שקיבל

הערות ותקונים

ושבעים ושלשה, וכ"ה בכ"י רומי ובכ"י רח"ס ובגלפס, ונ"ל נפל עשרים ושנים אלף כמו שתקנתי בפנים: (קצ) פיטקים, כתב המוספי פי' בלשון רומי Pittacia כתב קמן כחוב בקלף, תרגום בספר ויוחקו בפיחקה יתרחשון: (קצא) סרפן, פי' ערצבס, וכן בגמרא יומא ל"ס סרף בקלפי: (קצב) קלפי, מלה יונית αλαττα פי' (מורע): (קצג) ועוד לקח פתקים אחרים במנינים, הכוונה במנין רע"ג, וכן הוא בירושלמי סנהדרין כהדיל. ועיין בבלי סנהדרין דף י"ז ע"א מביא רק כדעת ר' יהודה, וכן בפירוש ע"ה"ת, ובילקוט במדבר רמז תרנ"ג אחר שהביא דברי חכמים ז"ל מסנהדרין, פ"ס, "אלו דברי ר' יהודה ר' נחמיה אומר כו" ועל המלות ר' נחמיה אומר לין בלדו "תנחומא". ובערוך ערך פתק הביא אהמר הירושלמי מסנהדרין, ודגן מן נפל כ"ב אלף במאמר דר' יהודה עד נפל כ"ב אלף במאמר דר' נחמיה, ע"ה: (קצד) יש פקידה לבכורות, מובא בילקוט שמואל רמז פ"ח בשם התנחומא, ועיין בילקוט שם מה שהביא גם בשם בילמדנו הוספת דברים: (קצה) זשה אל תגזל דל, מובא בילקוט במדבר רמז תרנ"ה בשם התנחומא, וכן בילקוט משלי רמז תתק"ס ד"ה ד"ה אל תגזל דל, והתחלת המאמר הוא מתנחומא בהר אות ה', ומן ד"ה אל תגזל דל הוא מתנחומא שלפניו, והליון התנחומא מראש הרמז מוסב גם על זה: (קצו) זה התורמוס, בל"י מין קמניות מר קסמוס: (קצז) הפרפרת, עיין ערוך ומוספי: (קצה) עליהם אני אומר, בגלפס עליהם אני אומר הברכה חלה, ובילקוט הגי' עליהם אני מצרך, ובילקוט משלי הביא ג"כ כמו לפניו עליהם אני אומר, וכוונת המאמר עיין בזית רענן שכתב ז"ל מיירי שרובה לאכול התורמוס ג"כ אלה שס"ל אס יברך כפה"א על עץ יא"ו וא"כ כשיבדך על התורמוס כפה"א לא יוכל לבדך על האגוזים, ואס יבדך ברישא על האגוזים ואח"כ על התורמוס מנאל גורס צרכה שאינה נריכה, ולכן ירצה להניח התורמוס שלא לאכול כלל, לכן אמר אל תגזל דל כי דל הוא, דבאמת אע"ג דק"ל צירך על פי העץ צירך על פי ה' ח"מ צדיעבד אכל לכתחלה יבדך על כל מין ומין כלאו כמ"ה רש"י בצרכות דף מ"א: (קצט) אמר ר' חזקיה ור' ירמיה בר אבא בשם ר' יוחנן בדפוס קאבטאטאניאל ובדפוס וויניציא חסר זה, ומתחיל וצריך אדם כשהוא שומע כו', והמדפיס דפוס מאנטובה הוסיף זה, ובכ"י רומי וכ"י רח"ס הגירסא אמר ר' חזקיהו אמר ר' ירמיה אמר ר' חייא בר אבא בשם ר' יוחנן, ובכ"י ה' של אקספארד הגי' אמר ר' חזקיה אמר ר' נחמיה בשם ר' יוחנן, ובילקוט במדבר השמיט שמות האומרים וביא רק אמר ר' יוחנן: (ר) אפילו משלישי של הלכה, בגלפס קאבטאטאניאל ודפוס וויניציא הגי' אפילו משלשה, והמדפיס מנאנטובה הליו אפילו משלישי הלכה, והמדפיס האחרונים עשו נקודה אחרי המלות ששנו רבותינו כאלו הוא מוסב למעלה, ובאמת הכוונה שצריך אדם לומר דבר אפילו בשם השלישי

[מאבא שקיבלו מן הוונגות שקיבלו] מן הזקנים הלכה למשה מסיני. ומי שאינו אומר דבר בשם אומרו, עליו הכתוב אומר אל תגזל דל, (רא) וכל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם, ממי אתה למד מאסתר, ששמעה היבר ממדרכי, ואמרה לאחשוורוש, שנאמר ותאמר אסתר למלך בשם מדרכי (אסתר ב כג), על ידי כן זכתה שנגאלו ישראל על ידיה, הוי אם שמעת דבר הוי אומר בשם אומרו: (רב) ד"א אל תגזל דל. הוא מדבר בשבטו של לוי, והוא קורא לשבטו של לוי דל, וכי דלים היו, ר' יהודה בר סימון ורבותינו, אחד מהם אומר למה נקראו דלים, לפי שהיו דלים מנחלה, שנאמר ולשבט הלוי לא נתן משה נחלה (ויסע יג לג), לפיכך אל תגזלוהו מן המתנות שאמרת לך, ואחד אומר (רג) שהיו דלים מן המנין, ולמה שהיה הארון מכלה בהן, לפיכך הקב"ה מצוה [את] משה ואומר אל תכריתו את שבט משפחות הקהתי:

[כח] [אל תכריתו]. (רה) ילמדנו רבינו, העובר על כריתות שבתורה, (רה) במה הם מתכפרים, ויוצאין מידי כריתתן, (רו) כך שנו רבותינו, כל הייבי כריתות שלקו נפטרו מידי כריתתן, שנאמר והפילו השופט וגו' ארבעים יכנו לא ויסוף וגו' ונקלה אחיך (דברים כג ב ג), כיון שלקה הרי הוא אחיך. ולמה ארבעים, אלא האדם הזה נוצר לארבעים יום, ועבר על התורה שניתנה לארבעים יום, ילקה ארבעים ויצא ידי עונשו, וכן אתה מוצא באדם הראשון כשנצטווה ונאמר לו מעין הדעת [שוב ורע לא תאכל וגו'] (בראשית ב יו), נתחייב מיתה, ולקה העולם בארבעים עונשין, עשר לאדם, עשר לחיה, עשר לנחש, עשר לאדמה, (רי) לפיכך כיון שיעבור אדם על אחת מן העבירות ילקה ארבעים, וכן אתה מוצא על כל דבר ודבר שצוה הקב"ה את משה אזהרות ועונשין, כתיב בשפת זכור את יום השבת (שמות כ ח), אזהרה, ועונש מהלליה מות יומת (שם לא יד), באו למדבר ומוצאו מקושש, ולא היה משה יודע באיזו מיתה הוא נהרג, אלא (ויניחוהו במשמר לפרוש להם על פי ה' ויקרא כד יב), (ויניחו אותו במשמר וגו' במדבר עו לד). אמר הקב"ה מות יומת האיש רגום אותו באבנים (שם עס לו), מיד עמד משה בתפלה, ואמר רבש"ע אם יחטא אדם מישראל כך הוא נסקל הרי הם מתכלים, עשה להם תקנה, א"ל ולקו ארבעים ויצאו ידי כריתתן, כך כשמתו בני אהרן, ראה אותן שבטו של קהת, התחילו צווחין על משה לאמר כך אנו מתין, א"ל הקב"ה למשה כשם שעשיתי תקנה לאהרן, שנאמר בזאת יבא אהרן וגו' (שם עט ז), ואף למשפחות הקהתי כך אני עושה תקנה, שלא ימותו בבואם אל קדש הקדשים, וזאת עשו להם וחיו ולא ימותו וגו' (במדבר ד יט), מנין ממה שקראו בענין אל תכריתו את שבט משפחות הקהתי:

[כט] אל תכריתו. (רח) זש"ה הנה עין ה' אל יראוי וגו' להציל ממות נפשם] (תהלים לג יט יט), (רט) מדבר הכתוב בשימין הרבה, אלא למה שאנו צריכין, מדבר בשבטו של לוי, ומנין שנקראו שבטו של לוי יראי ה', שנאמר ואתנם לו מזרא ויראני

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י מ

השלישי מהלכה, ועל זה הביא ראיה ששנו רבותינו אמר ר' תנחום הלצר, והוא במשנה פאה פ"ב מ"ו אמר נחום הלצר מקובל אני מר' מייאשא שקיבל מן האבות שקיבל מן הנביאים הלכה למשה מסיני מזה למד שצריך לומר השמועה בשם אומרו עד השלישי, וצילקוט במדבר שם הני' אפילו משלם הלכות, וזה טעם, גם הסיוס שהביא ג"כ בטעם, ויש לתקן גם שם כמו שחקמי כפנים, ואולי היה לפני בעל התנחומא הני' במשנה מקובל אני מר' מייאשא שקיבל מן הסוקים ולא יותר: (רא) וכל האומר דבר בשם אומרו, אבות פ"א, מגילה ס"ו, חולין ק"ו, נדה י"ט: (רב) ד"א אל תגזל דל מדבר בשבטו של לוי, מדרש רבה פ"ה אות ב': (רג) שהיו דלים מן המנין, עיין במדרש במ"ר פ"ה סוף אות ב' הכהנת דברים: (רד) ילמדנו רבינו, מוצא צילקוט רמז תרל"ה בשם התנחומא, ובכ"י רומי חסר כל אות כ"ח מן אל תכריתו עד אל תכריתו בהתחלת אות כ"ט, וממלא לנכון בכ"י רח"ס: (רה) במה הם מתכפרים, כ"ה בכ"י רח"ס וצילקוט, אולם נדפסם אות כ"ט, במה הם מתכפרים, וצ"ל מתכפרים: (רו) כך שנו רבותינו, משנה מכות כ"ג ע"א: (רי) לפיכך כיון שיעבור בו עד כשמתו בני אהרן השמיט בעל הצילקוט שם: (רז) זש"ה הנה עין ה', מוצא צילקוט במדבר רמז תרל"ה בשם התנחומא: (רט) מדבר הכתוב בשימין הרבה אלא למה שאנו צריכין, זה דברי בעל מסדר התנחומא, ולשון שימין מורגל במדרשים, כמו וי"ר סל"ד אות ח, ר' אליעזר אומר זה ד' שימין. והמסדר ראה להגיד כי יש הרבה אופנים למקרא היה אלא שלא להטריח מביא רק למה שצריך, ובכ"י רומי ובכ"י רח"ס כתוב פה, "מדבר במקומות הרבה אלא למה שאנו צריכין" אבל כאשר הוא לפיטו גם בכ"י ספרדי וגם נדפסם היה הני' הנכונה, וכן ממלא גם בתנחומא פ' אמר אות י' שימין הרבה יש למקרא

(מלאכי ב ט). למיחלים לחסדו (תהלים לג יח), (רי) שהם מיחלים לשמו של הקב"ה בכל עת, להציל ממות נפשם ולהיותם ברעב (סס יט), בעשרים וארבע מתנות שנתן הקב"ה להם, עשר במקדש, ועשר בגבולין, וארבע בירושלים, (ריא) עשר במקדש, חמאת, ואשם, וזבחי שלמי צבור, חמאת העוף, ואשם תלוי, ולוג שמן של מצורע, ושתי הלחם, ולחם הפנים, ומותר העומר, ושירי מנחות. עשר שבגבולין, תרומה, ותרומת מעשר, והלה, וראשית הגז, והזרוע והלחיים והקיבה, ופדיון הבן, ופטר חמור, וגזל הגר, והרמים, ושדה אחוה. וארבע בירושלים, הבכורות, והבכורים, והמורם מאיל תודה ומאיל נזיר והזה השלמים והשוק, ועורת קדשים, הרי אילו עשרים וארבע מתנות, הוי ולחיותם ברעב:

[ל] [ד"א] אל תכריתו את שבט משפחות הקהתי. צפה הקב"ה שקרה עתיד לעמוד ולחלוק על הכהונה, אמר הקב"ה לא בשביל קרה נאבד את הלויים. אל תכריתו, (ריב) זש"ה למען שמי אאריך אפי ותהלתי אחטם לך לבלתי הכריתך (ישעיה מט ט), למה הדבר דומה, למלך שהיה לו בן ונדבק עם הליסטים, ונתפשו ונתפש בנו עמהם, אמר המלך מה אעשה אהרוג את הליסטים (ריג) אפשר בני עמהם, (ריד) אלא בשביל בני אני פונה אותם עכשיו, כך היו הלויים נושאים את המשכן, שנאמר (ובני) [ולבני] קחה לא נתן [כי עבודת הקדש עליהם בכתף ישאון] (במדבר טו ט), והיה הקב"ה מביט בקרה ובעדתו שעתידין לחלוק על משה ואהרן, אמר הקב"ה מה אעשה לאלו, להרוג אותם אי אפשר, למה שנטל הקב"ה חצי שמו ונתן עליו (רטו) י"ה הקהתי, לפיכך הוא אומר למען שמי אאריך אפי וגו' לבלתי הכריתך:

[לא] [רטו] ד"א אל תכריתו. הרי יפה אמר הכתוב ולא דבר ה' למחות את [שם] ישראל מתחת השמים (מ"ב יד כו), אין הקב"ה מבקש שימות אחד מישראל, ראה מה כתוב, ואל יאמר בן הנכר הנלוה אל ה' לאמר הבדל יבדילני ה' מעל עמו (ישעיה לו ג), ומה על בן נכר אמרתי שלא לפוסלו, על אחת כמה וכמה בניו, הוי לא דבר ה' למחות את [שם] ישראל, וכן הגבועונים שלא היו גרים של אמת, אלא היו (ריז) גרים גרורים, (ריח) [ונתניירו] מן היראה, קבלתי אותם, ועל שביקש שאול להזדקק להם, (ריט) והרג כוהם, הרגתי אותו, ולא עוד אלא שהבאתי שלש שנים

הערות ותקונים

למקרא זה אלא בשביל שלח להטריח, ובעל הילקוט במדבר רמז תרנ"ה השמיט זאת: (רי) שהם מיחלים לשמו של הקב"ה בכל עת, במדרש במ"ר פ"ה אות א' הביא ג"כ המאמר מתנחומא בהוספת דברים שהם יושבים ומקוים לחסדו של הקב"ה וכי כל הכריות אינן מיחלים לחסדו של הקב"ה אלא ביותר שצטוו על לוי שלח נטלו חלק בלחך אלא יושבים ומתפללים שתעשה ארץ ישראל פירותיה כדי שיטלו מעשרותיהם שאין להם כלום בעולם אלא חסדו של הקב"ה: (ריא) עשר במקדש חמאת ואשם וכי, וכן מונה אותם בתוספתא חלה פ"ב ובי"ק ק"י ע"ב וחולין קל"ג ב' וגם בנדפס אות כ"ד, אולם במדרש במ"ר לא השיב אותם בפרוטרוט, ובעל מ"כ שם הביא כי בפסיקתא וסרתא קחשיב להו, ונעלם ממנו כי כן הוא בתוספתא ובגמרא בי"ק וחולין ובתנחומא, ובתנחומא הגדפס במקום זכאי שלמים וזכאי צבור ז"ל זכאי שלמי צבור וכן ז"ל בילקוט שם, גם במקום והמורה מאיל תודה ז"ל והמורם מאיל תודה, וכן הוא לנטון בכ"י ה' של אקספארד: (ריב) זש"ה למען שמי אאריך אפי, מובא בילקוט במדבר רמז תרנ"ה גם בילקוט ישעיה רמז סכ"ח בשם התנחומא, ובכ"י ה' של אקספארד נשמט זה בטעות המעתיק עד אל תכריתו שלאחריו אות ל"א: (ריג) אפשר בני עמהם, כן הוא גם בדפוס, ובכ"י רומי וכ"י רח"ס הגי' אי אפשר שהרי בני עמהם, ובילקוט גורם אפשר אהרוג בני עמהם, ובילקוט ישעיה נ"כ הגי' אי אפשר שהרי בני עמהם: (ריד) אלא בשביל בני אני פונה אותם עכשיו, זה נשמט בילקוט במדבר, ונמצא בילקוט ישעיה שם, אך בנדפס הגי' אינו מכפר, ובמדרש במ"ר פ"ה אות ו' הריני מפנה אותם, ובילקוט ישעיה שם אינו פותר את הליסטים: (רטו) י"ה הקהתי, בילקוט ישעיה שם ה"א מלמעלה וי"ד מלמטה, ובמדרש במ"ר שם ה' מתחלה וי"ד בסוף הרי י"ה: (רטז) ד"א אל תכריתו הרי יפה אמר הכתוב ולא דבר ה' למחות את ישראל, מובא בילקוט מלכים ב' רמז רל"ד גם התנחומא, ומובא גם במדרש במ"ר פ"ה אות ג': (ריז) גרים גרורים. פי' שפלים ונגררים ממקום למקום שלא הוצרכו לצוא בקהל, ובנדפס בטעות גרים ארורים, ובמדרש במ"ר כתוב לנטון כמו לפנינו בכ"י: (ריח) [ונתניירו] מן היראה, שלא ירגס יהושע עס שאר הכנענים: (ריט) והרג כוהם, במדרש במ"ר והרג הכהנים שהיו מספיקין מוונותיהן, וכן במדרש במ"ר פ"ה אות ד' היכן מנינו שהמית גבעונים, אלא מתוך שהרג כוה עיר הכהנים שהיו מספיקין להם מים ומזון מעלה עליו הכתוב כאילו הרג, וכ"י בוי"ר פכ"ב אות ה' אולם במדרש שם במאמר שלאחריו הביא על שפסק מוונותיו ועל שהמית

רעב בשבילו, שנאמר ויהי רעב בימי דוד שלש שנים (ש"ב כא ב), ומה אם לנבעונים שבאו אצלכם איני פוסל, ולבני אני פוסל, הוי ולא דבר ה' למהות [את שם ישראל מתחת השמים] (מ"ב יד כז), ללוים על אחת כמה וכמה שמשרתים לפני, הוי אל תכריתו:

[לב] אל תכריתו. (רב) זש"ה טוב ה' למעון [ביום צרה] (מסו א ב), אין מדתו של הקב"ה כמדת בשר ודם, מלך בשר ודם שמרדה עליו מדינה, הוא עושה בה (רכא) אנדרולומוסיא, והורג הטובים עם הרעים, (רכב) ואינו אומר זה הטא, וזה לא הטא, אלא הורג את כולה, והקב"ה אינו כן, (רכג) אלא בשעה שהדור מכעים לפניו, הוא ממלך את הצדיקים, ומאבד את הרשעים, הטאו דור אנוש איבד אותם, והציל את חנוך, ויתהלך חנוך את האלהים (בראשית ט ד), למה ביום צרה יודע חוסי בו (מסו ט), דור המבול הכעיסוהו ואיבדן, שנאמר וימה את כל היקום (בראשית ו ז), והציל לנח, שנאמר ונח מצא חן (סו ט), וכן הסדומיים ואיבדן, שנאמר וה' המטיר על סדום (סו יט ד), והציל לופ, שנאמר וישלח את לופ (סו טו ט), הביא חושך על המצרים, ולכל בני ישראל היה אור במושבותם (שמות יג), למה ביום צרה יודע חוסי בו, יצאו ממצרים באו למדבר, עשו אותו מעשה, חוץ משבטו של לוי, שנאמר ויאמר מי לה' אלי (סו לב ט), (רכד) מהו מי לה', ר' שמעון בן יוחי אומר מי שלא נתן נזם לע"ז יבא אלי, ויאספו אליו כל בני לוי (סו), אמר הקב"ה ביום צרה יודע חוסי בו, מי נשתתף במעשה העגל ומי לא נשתתף, מה עשה הרג לחוטאים, שנאמר ויגוף ה' את העם וגו' (סו לב ט), אבל שבטו של לוי שנתנו נפשם על שמו של הקב"ה, אמר למושה ולארהן אל תכריתו וגו': [לג] [ד"א] אל תכריתו]. וכן הוא אומר במקום אחר פקוד את בני לוי (ממדבר ג טו), וחזר ואמר אך את משה לוי לא תפקוד (סו א ט), ולא אמר לו אלא בתוך בני ישראל, ולא אמר להם במדבר הזה יפלו פגריכם (סו יד ט), לפיכך הקב"ה אמר בני לוי לא יהיו מן אותה גזירה, שנאמר ואת ראשם לא תשא בתוך בני ישראל (סו א ט), למה שהם שלי, והיו לי הלויים, שכל מי שקירב את עצמו מעט, מקריבין אותו הרבה, והם קרבו עצמן, כשנאמר משה מי לה' אלי, ולא עוד אלא ואתה הפקד את הלויים על משכן העדות (סו ט), שכל מי שנבדק בדבר ונמצא נאמן, הקב"ה מאמינו לעולם, שכן אתה מוצא ביהושע, שנבדק בעמלק, ועשה בו כתורה וכמצוה (רכה) שנאמר ויחלוש יהושע וגו' (שמות יז יג). א"ל הקב"ה משבטך אני מעמיד ופורע מעמלק, שנאמר מני אפרים שרשם בעמלק וגו' (שופטים ט ד), [מהו מני אפרים] (רכו) מנה אפרים בלבו לשרש ביצתו של עמלק, א"ל הקב"ה [אחרידך] בנימין בעממך, הניח לשאול בן קיש בן ימיני הוא משרתו: (רכו) ד"א מני אפרים. נבדק שאול ולא נמצא נאמן בפקדונו, אלא ויחמול שאול והעם על אגג (ש"א טו ט), החזירו לאהריו ונימלה המלכות ממנו, שנאמר אחרידך בנימין בעממך (שופטים ט ד), ואף השבט הזה בדקתי אותו ונמצאו שמרים בכבודי, ונתנו את נפשם על קדושת שמי, שימו איש חרבו על ירכו (שמות לב כז), ויעשו בני לוי כדבר משה (סו ט ט), ולא נשאו להם פנים, לפיכך משה מברכן ואומר להם, האומר

הערות ותקונים

ממנו נבעה אנשים שני חטאי מים וחזן וסופר ושמש, וכ"ה בירושלמי קידושין פ"ד ה"א (דף ס"ה ע"ג): (רב) זש"ה טוב ה' למעון, מובא בילקוט במדבר רמז תרל"ה בשם התנחומא ומובא ג"כ במדרש במ"ר פ"ה אות ג': (רכא) אנדרולומוסיא, נדפס אנדרולומוסיא בשחרון הלמ"ד, ובכ"ה ה' של אקספארד כתוב אנדרולומוסיא, בתנחומא קרח איתא משלח לשם לגיונותיו ופוסה אנדרולומוסיא, והמלה ויניח ἀνδρολομῶς פ"י מגפת אנשים (ומעטשניוֹט), וכאן הכוונה אצדון כולל כמו מגפת: (רכב) ואיני אומר זה הטא וזה לא חטא הלא הורג את כולה, כ"ה גם בכ"י רומי וכ"י רח"ס, אך נדפס גם בכ"י ספרדי חסר זה: (רכג) אלא בשעה שהדור מכעים לפניו הוא ממלך את הצדיקים, נדפס בשעות בשעה שהדור מרעים לפניו הוא ממלך לצדיקים, ובכ"י ה' של אקספארד כתוב לנכון כמו לפניו: (רכד) מהו מי לה' אלי, ר' שמעון בן יוחי אומר מי שלא נתן נזם לע"ז יבא אלי, במדרש במ"ר ונדפס הלשון משונה קצת ושם האומר חסר, וכן חסר בילקוט גם בכ"י ספרדי: (רכה) שנאמר ויחלוש יהושע, מכאן על שנאמר מני אפרים חסר נדפס קאנשאטאטינא גם נדפס וויניליא והסוף המדפים נדפס מאגוסבה: (רכו) מנה אפרים בלבו, נדפס בשעות מנה אפרים בלבו, ז"ל בלבו: (רכו) ד"א מני אפרים, המלה האלה שממו בילקוט

לאביו ולאמו לא ראיתיו [וגו'] (דברים לג ט), ואף אני מקרבו ועושה אותו (רכב) פלמנטירין שלי, ואני מאמין להם ביתי וקדושתו שנאמר ואתה הפקד את הלויים וגו' (במדבר א ט), ומה שאמרתיו לך אך את משה לוי לא תפקוד (שם א ט), להוציאם מן הגזירה שאני עתיד לגזור על ישראל, אלא להם אני חולק כבוד גדול, שאתה מונה אותן לעצמן כדיבור פקוד את בני לוי (שם ג טו), ומה אם ללויים שנושאים את המשכן כיבדתי אותן, על אחת כמה וכמה בני קהת הנושאים את הארון, [שנאמר ומשמרתם הארון והשולחן והמנורה והמזבחות וכלי הקדש וגו'] (שם ב), לכך אמר להם אל תכריתו וגו', (רכט) אמר הקב"ה [מה אם בני קהת] בשביל שיראו אותי חלקתי להם כבוד [ולבניהם], כך כל מי שהוא מתיירא ממני [אני מכבדו], ואיני מכרית שמו מן העולם, (רל) ממי את למד, מיונדב בן רכב, שנאמר לא יכרת איש ליונדב בן רכב וגו' (יחמ"ה ל"ט). ומה אם אותם שהיו גרים, על שעשו רצוני כך עשיתי להם, ישראל שהן עושיין רצוני על אחת כמה וכמה לא יכרתו ולא ישמד שמם מלפני, אלא חיים וקיימים הם, ועולם ולעולמי עולמים, שנאמר ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כולכם היום (דברים יד ז):

חסלת פרשת במדבר

פרשת נשא

[א] וידבר ה' אל משה לאמר, דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם איש איש כי תשטה אשתו (במדבר י"א י). (א) ילמדנו רבינו מי שהיה מבקש לקנאות לאשתו כיצד היה מקנא לה, (ב) כך שנו רבותינו, המקנא לאשתו היה מוליכה לב"ד הגדול שבירושלים, ומאיימין עליה על דרך שמאיימין על עידי נפשות, ואח"כ מעלין אותה (ג) לשער המזרח, לשער (ד) ניקנור, ששם (ה) מזהרין את המצורעים, ומשקיין את הסוטות, (ו) כהן היה מביא פיילי של חרס, ונותן לתוכה חצי (לוגמין) [לוג מים] מן הכיור, נכנס להיכל ופנה לימינו, ומקום היה שם אמה על אמה, ומבלא של שיש שם, ומבעת קבועה בה, מגביה ונוטל עפר מתחתיה, (ז) ונותן על המים, שנאמר ומן העפר אשר יהיה בקרקע המשכן יקה הכהן ונתן אל המים (שם י"ו), (ח) והיה כותב את המגילה (ט) ואם לא שכב איש אותך וגו' (שם ט"ז). מכאן שנו רבותינו שפותהין בדיני נפשות מתחילה לזכות, ועוד כותב ואת כי שטית וגו', יתן ה' אותך לאלה וגו' (שם ט"ח), וכן שלמה אמר אשר יחמא איש לרעהו ונשא בו אלה להאלותו ובא אלה לפני מובחך בבית הזה, ואתה תשמע השמים ועשית ושפטת את עבדיך להרשיע רשע לתת דרכו בראשו ולהצדיק צדיק לתת לו בצדקתו (מ"א ח לא ז). בפרשת סוטה הכתוב מדבר, שנאמר וכתב את האלות האלה (במדבר י"ב), ואתה תשמע השמים ועשית ושפטת את עבדיך להרשיע רשע לתת דרכו בראשו (מ"א ט), וצבתה בטנה ונפלה ירכה

הערות ותקונים

ניקוט במדבר ט: (רכב) פלמנטירין, כחז המוספי בערך פלמנטר המלה ח'יה יונית πολεμο וח'יה רונית Notarius, פ' פולמי בלשון יוני צבא, ופ' טערין בלשון רומי סופר, כלומר סופר ממונה על אנשי הצבא (קרייטגסטרייבר), וניקוט סוף פ' במדבר פלמנטירין ז"ל פלמנטירין, ובגדו נרשם ממונה על ביתו: (רכט) אמר הקב"ה, זה מוצא במדרש צמ"ר סוף פ' במדבר אחר שנוסף שם מאמרים שלמים מאת המוסדר: (רל) ממי את למד, צמ"ר טס, ועיין ספרי בהעלותך פסקא ע"ח, חיות פ"ב פסוק סמכוני באשיות: (א) ילמדנו רבינו, מוצא בליקוט נשא רמז תש"ד בשם התנחומא: (ב) כך שנו רבותינו, משנה סוטה ז' ע"א: (ג) לשער המזרח לשער ניקנור, וכן גירסת הצ"ח במשנה, ופירש"י לשערי מזרח שער החיטון שבו נכנסין לחר הבית ומשם לשער ניקנור הוא שער העליין שחומה שבין עזרת ישראל לעזרת נשים: (ד) ניקנור, פירש"י אדם גדול היה והביא ללדתו נחשת מאלכסנדריא של מלכים לאותו שער ונעשו בו עסוי וקרא על שמו: (ה) מטהרין את המצורעים, במשנה טס נאמר ג"כ ומטהרין את היולדות, וכן מוצא גם בדפוס: (ו) כהן היה מביא פיילי של חרס, משנה סוטה פ"ו ע"ב, ובדפוס בטעות היה מנלא פיילי, וז"ל מביא פיילי, ובמשנה שבגמרא פיילי של חרס, ורש"י טס הגאון רי"ב במשנה שבמשניות פיילי, וכן הביא הערוך פיילי של חרס תרגום ספל פיילי, וגם ביוני הלגאס פ"ו כוס: (ז) ונותן על המים, במשנה ונותן כדי שיראה על המים: (ח) והיה כותב את המגילה, משנה סוטה י"ז ע"א: (ט) ואם לא שכב איש, ז"ל אם לא

(נמנר ס כו), להצדיק צדיק לתת לו כצדקתו (מ"א מ לב), ואם לא נטמאה האשה וטהרה היא ונקתה ונזרעה ורע (נמנר סס כח). ואם היתה טמאה (י) לא היתה מספקת לשתות עד שפניה מוריקות, ועיניה בולטות, והיא מתמלאת גידים, (יא) והכהן אומר הוציאה הוציאה שלא תטמא את העזרה, (יב) כשם שהמים בודקין את האשה, כך המים בודקים את האיש, (יג) שנאמר ובאו ובאו (סס ככ וסס סס כד), כשם שאסורה לבעל כך אסורה לבעול, (יד) שנאמר ונטמאה ונטמאה, (טו) אבל אם שתת ונמצאת מזהרה, אם היתה עקרה נפקדת, היתה למודה [להיות] יולדת כעורים יולדת יפים, שחורים יולדת לבנים, קצרים יולדת ארוכין, נקבות יולדת זכרים, שנאמר אם לא נטמאה האשה וטהרה היא ונקתה ונזרעה ורע (סס כח), אמר הקב"ה למשה כתוב פרשת טומה, כדי שתהא יודעת איזה שם הכהן (טז) מוזק בשבילה, ומהו מיתה והיאך היא מתפרסמת, מנין (שנאמר) [ממה שקראו בענין] איש איש כי תשטה אשתו:

[ב] **איש** איש כי תשטה אשתו]. (יז) אם יש לה זכות תולה לה שנה או שתיים, (יח) ר' שמעון אומר אין זכות [תולה] במים [המרים], שאם אתה אומר כן, (יט) נמצאת (מדה) את כל הנשים השוות, ומוציא לעז על הסחורות ששתו, לומר טמאות היו, (כ) אלא שהזכות תולה בהן, (כא) ר' מאיר אומר לעולם הזכות תולה במים המרים, אבל אם היתה טמאה, שוב אינה יולדת ומשבתה, ומתנוונה והולכת, לסוף מתה באותה מיתה:

[ג] **איש** איש כי תשטה אשתו]. (כב) זש"ה שש הנה שנה ה' [שבע תועבת נפשו] (משנ"ו ו יז), ר' יוסי הגלילי אומר שבעה דרכים בטומה הן אמורות, עינים רמות (סס סס יו), שהאשה הסומה תולה עיניה לאיש אחר, וכן הוא אומר יען כי גבהו בנות ציון ותלכנה נטויות גרון ומשקרות עינים (ישעי"ג ג יז), לשון שקר (משנ"ו סס), שהיא נואפת עם איש אחר ומתעברת ממנו ומשקרת ואומרת לבעלה ממך אני מעוברת, וידיים שופכות דם נקי (סס), שהנואף נכנס על מנת שאם יתפש יהרוג או יהרג. לב חורש מהשבות און (סס יח), שהנואף והנואפת אין מהשבותיהם בכל שעה אלא און, אימתי הם חוטאים, ואומרים זה לזה באיזה מקום באיזה שעה. רגלים ממהרות לרוץ לרעה (סס), בוודאי שממהרים לעשות את החטא. יפיה כזבים עד שקר (סס יט), שאם יתפשו הם מכזבים ומשקרים, ונשבעים ואומרים מסיחים היינו בדברים אחרים. ומשלח מדנים בין אחים (סס), שכל ישראל אחים הם, והנואף אשת חבריו בעלה שומע ושונאי, וזה אינו יכול לראותו, היו ומשלח מדנים בין אחים, הרי שבעה דברים קשים (שהזנות) [שהסומה] עושה:

[ד] **אמרו** רבותינו בשם ר' הנינא אביו של ר' אחא הנואף והנואפת עוברים על

הערות ותקונים

סכ, וע"ש במשנה ובהגהת הב"ח: (י) לא היית מספקת לשתות, משנה סוטה כ"ז ע"א: (יא) והכהן אומר במשנה והם אומרים: (יב) כשם שהמים בודקין את האשה, משנה סוטה כ"ז ע"ב: (יג) שנאמר ובאו ובאו, בנמנר ס"ד דף כ"ח ע"א מפס"ס או וי"ו יתיר' דריש' או ובאו ובאו יתיר' דכתיבי צענינא, ובתנחומא הדפס הביא שלאמר ובאו המים, יש לתקן של' שנאמר ובאו ובאו: (יד) שנאמר ונטמאה ונטמאה, עיין ברש"י במשנה סס, ובנמנר דף כ"ח ע"א, ועיין בספרי נשא פסקא ז' במאמר דרבי ישמעאל: (טו) אבל אם שתת ונמצאת טמאה אם היתה עקרה נפקדת, תוספתא ריש פ"ה וסוטה כ"ז ע"א: (טז) מוזק בשבילה, בדפוס מוחה בשבילה, אולם בכ"ה ה' של אקספארד נאמר לנטון מוזק: (יז) אם יש לה זכות, משנה סוטה כ"ז ע"א, ובכ"ה רומי חסר מנאן עד זש"ה שש הנה שנה ה': (יח) ר' שמעון אומר, משנה סוטה כ"ב ע"ב: (יט) נמצאת מדה את כל הנשים השוות, במשנה הני' מדה אתה את המים בפני כל הנשים השוות: (כ) אלא שהזכות תולה בהן, במשנה אלא שתלתה לנטון זכות: (כא) ר' מאיר אומר, וכ"ה בכ"ה רח"ס ובנדפס וזילקוס רמז תש"ד, אולם במשנה סס הני' ר' אומר: (כב) זש"ה שש הנה, מוצא זילקוס נשא רמז תש"ד וזילקוס משלי רמז תתקנ"ח בשם התנחומא, ובנדפס נשא אות ה' בטעות שנאמר שש הנה שנה ה' כאלו מוסב למעלה, והוא מאמר בפני עצמו, וכן מוצא המאמר במדרש במ"ר פ"ט אות י"א: (כג) אמרו רבותינו בשם ר' הנינא, בכ"ה רומי ורח"ס הני' אמר רב במקום אמרו רבותינו, ובנדפס אמרו רבותינו בשם ר' הנינא ז"ל בשם ר' הנינא, וזילקוס נשא סס נאמר לנטון אמרו רבותינו בשם ר' הנינא, וגם בכ"ה ה' של אקספארד הני' בשם ר' הנינא, ובנדפס בסוף המאמר נאמר לנטון אמרו לו לרבי הנינא, רק במקום אביו של ר' אחא כתוב בכ"ה הנה אביו של ר' חייא בטעות, וראיתי המאמר הזה מוצא ג"כ במדרש במ"ר פ"ט אות י"ב ושם

עשרת הדברות, אמר להם על תשעה אנו מודים, (כד) אלא על השבת כיצד, על אנכי, שכל הנואף אשת חבירו כאילו כופר בהקב"ה, (כה) שנאמר כחשו בה' ויאמרו לא הוא (ירמיה' ה יב). לא יהיה, שכתוב בו כי [אנכי] ה' אלהיך אל קנא (דברים ה ט), (כו) ושני פעמים אמור בסוטה ועבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו (במדבר ה יד), ולמה שני פעמים, שהוא מקנא להקב"ה ולבעלה, שנאמר כי מנחת קנאות הוא (שם טו טו), שהיא שתי קנאות. לא תשא את [שם] ה' אלהיך, שהוא נואף ונשבע על שוא שלא עשה. כבד את אביך, שהנואף עם הסוטה מתעברת ממנו, ואומרת לבעלה ממך אני מעוברת, והעובר גדול, ומכבד לפני בעלה, סבור שהוא אביו ואינו אביו, ועובר בשוק ומבזה את הנואף, שסבור שאינו אביו. לא תרצה, הנואף נכנס על מנת שאם נתפס או יהרג או יהרג. לא תנאף, וודאי שהוא נואף. לא תגנוב, שהוא גונב מקור חבירו, וכן הוא אומר מים נגובים ימתקו וגו' (משלי ט יז). לא תענה ברעך, שמעידה עדות שקר [לבעלה] ואומרת ממך אני מעוברת. לא תחמוד בית רעך ולא תחמוד אשת רעך, שכל מי שחומד אשת חבירו ונואף עמה, חומד כל אשר לחבירו, כיצד כשהוא נואף עמה והולך לו, והיא יולדת ממנו, סבור בעלה שהוא ממנו בא, כשבא להיפטר מן העולם, סבור שאותו הבן שלו, וכותב לו (כו) דייתיקי מכל נכסיו, ומורישו כל מה שיש לו, ואינו יודע שאינו בנו, נמצא שהנואף חומד כל מה שיש לו לחבירו, (כח) אמרו לו לר' חנינא הרי אפרנו תשעה, [זכור את יום] השבת כיצד עובר עליו, אמר להם אני אומר לכם פעמים כהן שיש לו אשה כהנת, (כט) ישראל נואף בא עליה, והיא יולדת ממנו, סבורים בו שהוא בנו של כהן, ועומד התינוק ומשמש בבית המקדש, ועורך עצים ומעלה בשבת, ונמצא מחלל השבת, הרי עשרת דברות שהסוטה עוברת עם הנואף, ועליה אמר שלמה ומוצא אני מר ממות [את האשה אשר היא מצודים וחרמים] (קהלת ז טו), (ל) מהו מצודים, צדה בעולם הזה ליעולם הבא, (לא) וחרמים החרם הזה צד במים, ואינו צד ביבשה, אבל האשה צד בים וביבשה: (לב) ד"א ומוציא אני מר ממות. אם זכה אדם, מוצא אשה מוצא טוב (משלי יח כג), ואם לאו ומוציא אני מר ממות. את האשה (קהלת ט), כשהיא טובה אשת חיל מי ימצא (משלי לא י), וכשהיא רעה ומוציא אני מר ממות. טוב לפני האלהים ימלט ממנה (קהלת ט), (לג) זה יוסף, וחוטא ילכד בה (קהלת ט), זה זמרי. (לד) ד"א [מוב] זה בועז שהוא אומר לרות ליני הלילה (רות ג יג), וחוטא ילכד בה, זה שמשון. (לה) ד"א טוב

הערות ותקונים

הוא קצת בסגנון אחר, שאלו תלמידיו לרב הונא אביו של ר' אחא למדהו רבינו הונא והטאפת עוברין על עשרת הדברות על התשעה אנו מכירים ועל השבת אין אנו מכירים: (כד) אלא על שבת כיצד, פי' על השבת כיצד עוברים, ובמדרש במ"ר טס ועל השבת אין אנו מכירים: (כה) שנאמר כחשו בה', כוונתו גם לרשע דקרא איש אל אשת רעהו ילהו (ירמיה' ה ח) כתוב מיד אחריו כחשו בה' וגו' (שם טס יב): (כו) ושני פעמים אמור בסוטה, ב' פעמים בפסוק י"ד ועבר עליו רוח קנאה או עבר עליו רוח קנאה. והסיוס שהוא מקנא להקב"ה ולבעלה הוא בתוספתא סוטה פ"ב, ובספרי נשא פסקא ח', וצד"י עה"ת נשא ה' ס"ו: (כז) דייתיקי, מלה יונית קנאה $\epsilon\mu\alpha\sigma\alpha$ שער לוואה (טעסטאטוניט): (כח) אמרו לו לרב חנינא, גם ככאן במדרש במ"ר בטעות אמרו לרב הונא וז"ל לרב חנינא, וממלא נ"כ לנכון בנדפס, אף שבהתחלה התאמר כתוב בטעות בשם ר' הונא, אבל ככאן מוצא לנכון רב חנינא: (כט) ישראל נואף בא עליה, עיין זית רעקן ועיין בהרד"ל במדרש במ"ר טס: (ל) מהו מולדים לדה בעולם הזה, מוצא בילקוט קהלת רמו התקע"ג בשם התנחומא: (לא) וחרמים, החרם הזה לך במים, כ"ה גם בילקוט נשא טס, אולם בילקוט קהלת הגי' המנוודה הוא לך ביבשה ולא בים, והחרם הזה לך בים ולא ביבשה, אבל האשה לך בים וביבשה. ופה המקום להעיר במדרש במ"ר טס אחר המלות אבל האשה לדה במים ודה ביבשה ממלא הסופה וליחא בתנחומא: לכה, שהיא חובעת בלבה, אסורין ידיה כו', ודורש סיפא דקרא מן ממות, ולקוח מן קהלת רבה טס: (לב) ד"א ומוציא אני מר ממות, מכאן עד ד"א ומוציא אני מר ממות לא קולנית, נשמט בנדפס, גם בדפוס ראשון של קאנשאנטינא, וכן יתיא בילקוט נשא רק בילקוט קהלת בשם התנחומא: (לג) זה יוסף כו' זה זמרי כו'. וכ"ה בילקוט קהלת טס, אבל במדרש קהלת פ"ו פסוק ומוציא אני הגו' זה יוסף, וחוטא זה פוטיפר, ויש לתקן כאן ע"פ המדרש קהלת, טוב לפני אלהים ימלט ממנה זה יוסף, וחוטא ילכד בה [זה] פוטיפר, ד"א טוב זה פנחס וחוטא אשר ילכד בה [זה] זמרי: (לד) ד"א [עוב] זה בועז, כן הוא בילקוט קהלת טס, וזה חסר במדרש קהלת: (לה) ד"א כו' זה שלמי, מוצא בילקוט גם במדרש קהלת טס, רק בילקוט

לפני האלהים ימלט ממנה, (לז) זה פלמי, וחומא ילכד בה, זה אבשלום: ד"א טוב לפני האלהים ימלט ממנה, (לז) מי שהוא רואה אשה פוטה ובורח ממנה, וחומא ילכד בה, מי שהוא נתפס בה, לכך נאמר איש איש כי תשמה אשתו. (לח) ד"א ומוציא אני מר ממות, לא (למ) קולנית, ולא רגל רמה, ולא פרוצה בשחוק, זה דרך בנות ישראל, ואם היתה פרוצה באחת מהן, מתרה בה ע"פ שנים [עדים ואומר לה], מה לך לשחק עם פלוני, מה לך לדבר עמו, אם דיברה עד עכשיו מותרת לביתה ולאכול בתרומה, (מ) [נכנסה עמו בסתר ושהתה כדי טומאה אמורה לביתה ולאכול בתרומה]:

[ה] והביא את קרבנה עליה עשירית האיפה קמה שעורים (במדבר כ טו). (מא) למה מביאה קמה שעורים, לפי שנהגה עמו מנהג בהמה, לפיכך תביא קרבנה מאכל בהמה. [לא יצוק עליה שמן] (ס), למה לא יצוק עליה שמן, (מב) שהשמן אור וקריו יצהר, וזו אהבה את האפילה, לפיכך לא יצוק עליה שמן, [ולא יתן עליה לבונה] (ס), למה לא יתן עליה לבונה, לפי שהלבונה זכר לאמהות הוא, (מג) [שנאמר] אלך לי אל הר המור ואל גבעת הלבונה (ש"ש ד ו), וזו פירשה מדרכיהם, לפיכך תהא מזכרת עון, ולא מזכרת זכות. ולקח הכהן מים קדושים בכלי חרס, ומן העפר אשר יהיה בקרקע המישכן (במדבר ט יז), (מד) הוא נברא מן העפר, והוא נוצרה מן המים, לפיכך היתה נבדקת במים ובעפר אם טהורה היא כברייתה או לאו, ועוד למה נבדקת במים ובעפר, לפי שהן עדיה, (מה) שנאמר העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ (דברים ל ט): ד"א למה נבדקת במים [ובעפר], לפי שהאדם [יודע] [זורע] כמה זרעים בעפר, ואינו יודע מה הן, עד שהמים יורדים עליהם ומודיעין אם הם של בעל השדה, או מה שזרעו אחרים:

[ו] ד"א [איש] איש כי תשמה אשתו. (מו) זש"ה ועין נואף שמרה נשף לאמר לא תשורני עין (אוב כד טו), שכן הנואף אומר אין ברי' יודע בי, והקב"ה עיניו משוטטות בכל הארץ, ואומר אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו (ימיה כג כז), כך דרך

הערות ותקונים

הוא כמו לפניו וחוטא זה אבשלום, אולם במדרש קהלת וחוטא זה אמנון: (לז) זה פלמי, עיין סנהדרין י"ט, וי"ד פכ"ג: (לז) מי שהוא רואה אשה פוטה, בילקוט קהלת הלשון משושב, ויש לתקן שם כמו שהוא לפניו: (לח) ד"א ומוציא אני מר ממות לא קולנית, מכאן נמלא בנדפס רק המלות "ד"א" חסרים שם, ובכ"י רומי חסר מן ד"א זה ע"ד ד"א כי תשמה אשתו זש"ה ועין נואף שמרה נשף, ונמלא לנכון גם בכ"י רח"ס: (לט) קולנית, פי' משמע קולה ביותר (טריירין): (מ) נכנסה עמו בצנור, חסר גם בכ"י רח"ס, והוספתי ע"פ התחומא הנדפס, וגם נמלא בכ"י ה' של אקספאלד (הוא כ"י מתחומא הנדפס) וגם בכ"י ספרדי, ובמקום עד עכשיו מותרת לביתה שם הגי' מותרת לבעלה ולביתה: (מא) למה מביאה קמה שעורים, מוצא בילקוט נשא רמו תש"ה, והליון מתחומא ברמו שלפניו מוסב גם על זה, וגם נה בנספרי נשא פסקא ח' בשם ר' שמועון בן גמליאל, ובמסנה סוטה דף י"ד ע"א הוא בשם רבן גמליאל, ומוצא גם ברש"י עה"ת (נשא ה' ט"ו): (מב) שהשמן אור וקריו יצהר, ויזהר הוא מנגרת זהר ולהרים, ובמדרש במ"ד פ"ט אות י"ג שהשמן אורה לעולם שהכתוב קראו יצהר, ובמש"י עה"ת הביא וז' שלא יהא קרבנה מהודר שהשמן קרוי אור והיא עשה בחושך, פה הרכיב שני מאמרים יחד, המאמר הראשון שלא יהא קרבנה מהודר הוא מנגמרא מנחות ו' ע"א, והמאמר השני הוא מתחומא. ועיין במדרש במ"ד פ"ט אות י"ג שם שהביא בתחלה תני אמר ר' שמועון הוא דעת הרשב"ה, ואח"כ בשם ד"ה דעת שנים: (מג) שנאמר אלך לי אל הר המור ואל גבעת הלבונה, במדרש במ"ד שם הר המור אלו אבות העולם, ואל גבעת הלבונה אלו האמהות, וכן הביא רש"י המאמר מתחומא צפי' שם וז' שהאמהות נקראו לבונה שנאמר ואל גבעת הלבונה, והיא פירשה מדרכיהן: (מד) הוא נברא מן העפר והוא נוצרה מן המים, ובכ"י בכ"י רח"ס, (ובכ"י רומי חסר, עיין הערה ל"ח), ובתחומא הנדפס (אות ד') גם בדפוס ראשון הגי' למה לוקח מים ועפר ובדקה מפני שתחלתה מן המים ומן העפר, ואדם נברא מן העפר והוא נברא מן המים, לדעתי המלות "שתחלתה מן המים ומן העפר" נוספו לפרש והיא נבראת מן המים, ועיין צ"ד ריש פי"ד ותחומא ריש נח, אמר ר' יוסי בן קלרת כלשה הזאת שהיא משקקת עיסתה במים ומגבחה חלתה מבייתים כך בתחלה ואד יעלה מן הארץ ואח"כ יוצר ה', ועיין בירושלמי סוטה פ"ב ה"ב (דף י"ח ע"א), ולמה מים ועפר, מים ממקום שבתא, עפר למקום שהיא הולכת, ובילקוט נשא שם רמו תש"ה הלשון משושב, מפני שתחלתה מן המים, ל"ל מן המים, ואח"כ במאמר לפני שהן עדים חסר ד"א למה נבדקת במים ובעפר": (מה) שנאמר העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ השמים של מים הן, צ"ד סוף פ"ד וירושלמי ר"ה פ"ד והביא ראה דכתיב המקרה במים עליותיו: (מו) זש"ה ועין נואף, מוצא בילקוט נשא רמו תש"ה

של עוברי עבירה, משמרין שעה אפילה, שלא יראה אדם אותם, לכך נאמר עין
 נואף שמרה נשף, וכן נגבים משמרין שעת הושך, שנאמר הטר בחשך בתים (איוב כד טו),
 וכן הוא אומר הוי המעמיקים מה' לסתור עצה והיה במחשך מעשיהם [ויאמרו מי רואנו
 ימי יודענו] (ישעי כט טו). קשה הגנב והנואף שמשלקין את השכינה, כביכול הקב"ה מלא
 העליונים והתחתונים, שנאמר הלא את השמים ואת הארץ אני מלא נאם ה' (יחזקאל כג כד),
 ובמקום שבא הנואף לנאוף, הלא הקב"ה בכבודו שם, שנאמר מלא כל הארץ כבודו
 (ישעי ו ג), והנואף אומר להקב"ה סלק עצמך ותן לי מקום לשעה הדבר קשה עד מאד
 כביכול הוא מלא רחמים ארך אפים, ונותן לו מקום, כי הוא ידע מתי שוא [וירא
 און ולא יתבונן] (איוב יא יב), ואומר וסתר פנים ישים (איוב כד טו), הוי ועין נואף שמרה
 וגו', ומה הקב"ה עושה וסתר פנים ישים, שם פנים של נואף באותו העובר, שנואף
 ונואפת אינן מובקשים שחתעבר, אלא שיעשו תאותן בלבד, והקב"ה מפרסמן בעולם,
 הוי וסתר פנים ישים, כדי שידעו הבריות ויאמרו בוודאי שפניו של זה דומין לפני
 נואף, שצר צורת העובר בדמות הנואף, הוי וסתר פנים ישים, לפיכך נקרא זימה,
 שהן כופרין שניהן ואומרין אין אנו יודעין מה אתם אומרין, והבריות אומרין אם כן
 (מז) זה מה הוא. אמר ר' יצחק קשה כה הנואף שהוא מרשל כה השכינה, כיצד
 העובר שהוא מתעבר מן האישה, הקב"ה צר צורתו לארבעים יום, שכך שנו רבותינו,
 לארבעים יום צורת העובר ניכר, לאחר ארבעים יום והנואף בא עליה והקב"ה עומד
 ותוהא ואומר של מי אצור, צורת האישה, או צורת [הנואף] כביכול צור ילדך תשי
 (דברים לג יח), (בח) יו"ד זעירא, תש ידי הצייר. (מז) אמר ר' אבהו למה הדבר דומה,
 לצייר שהוא צר איקונין של מלך, בא לגמור את הפרצוף, אמרו מת המלך, ועמד
 מלך אחר, כיון ששמע הצייר כך, נתרשלו ידיו, התחיל לומר מה אעשה בא"ו הסמנין
 אשר בידי אצור בצורת המלך הראשון, או בצורת המלך השני, התחיל תמיה, וכן
 האישה משמוש עם אשתו, הקב"ה צר את העובר בדמות אביו, חזר הנואף ובא עליה
 הרי נתערבו הסמנין, שנאמר אלה וכחש ורצוח וגנוב ונאוף פרצו ודמים בדמים ננעו
 (ישעי ד ג), מה עושה כביכול חוזר והופך את הצורה לדמות הנואף, הוי וסתר פנים ישים:
 [ז] איש איש כי תשטה אשתו. (ג) שנו רבותינו אין המנאפין מנאפין עד שתכנס
 בהן (נא) רוח של שמות, שנאמר איש איש כי תשטה אשתו, למדנו
 לאשה, לאיש בניין, שנאמר נואף אשה חסר לב (משלי ו ג):

[ח] איש איש כי תשטה אשתו. זש"ה אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו וגו'
 (יחזקאל כג כד), (גב) [אמר ר' בנימין ב"ר לוי] אמר הקב"ה אם יעשה אדם
 מעשה ואני לא אראנו, הרי כתיב עיני ה' (נג) המה (משוטטות) [משוטטים] בכל
 הארץ (ויחזקאל ד י), ומה כתיב ואני לא אראנו, (נד) לא אראנו לבריות ואפרסם

הערות ותקונים

תש"ה בשם התנחומא, וכן בילקוט איוב רמז התק"ט ד"ה ועין נואף, וחסר שם הליון תנחומא, כי הליון
 ב"ר הוא רק על המאמר בין שורותיה יבחינו עד לא היה בהן תוחלת, והוא צב"ר פל"א אות ב'. ונגדפס אות
 ד' חסרים המלות, ד"ל א"ש כי תשטה אשתו זש"ה". וכן בשם המאמר במדרש צמ"ר ריש פ"ט בק"ת שניונים:
 (מז) זה מה הוא, דורש מועריקין זימה זה מה. ובכ"ה של אקספארד הגי' והבריות אומרים זה מה היא:
 (בח) יו"ד זעירא, תש ידי הצייר, צמ"ר שם, וכ"ה לנכון בילקוט נשא שם, אולם בילקוט איוב שם רמז
 התק"ט בשמות אמר ר' זעירא כביכול תש ידי הצייר, ז"ל כביכול צר ילדך תשי יו"ד זעירא תש ידי הצייר,
 וביו"ר סוף כ"ג יו"ד זעירא ולית בקרייה כותה ר"ל אין דוגמתה צמקרא (ב"ט) אמר ר' אבהו למה הדבר
 דומה, צמ"ר שם וכן ביו"ר בסוף ס"ג: (ג) שנו רבותינו, מוצא בילקוט נשא רמז תש"ה, והליון תנחומא
 צמ"ר שם מוסב גם על זה, ומוצא צמ"ר עה"ת נשא ה' י"ב והוא מתנחומא: (נא) רוח של שמות,
 דרש תשטה מלשון שמות צמ"ר ימנית, וכן במדרש צמ"ר פ"ט סוף אות ו' הביא תשטה כתיב צמ"ר לומר
 שאינה מוצא עד שיכנס בה השמות: (גב) אמר ר' בנימין בר לוי, הוספתי כמו שהוא בכ"ר רומי ורח"ס,
 וחסר גם בנדפס ובילקוט נשא שם: (נג) המה משוטטות, תקנית משוטטים, ובכ"ר רומי ורח"ס הגי' הרי
 כתיב בכל מקום עיני ה' אפוח רעים וטובים, וכן עיני ה' המה משוטטות בכל הארץ, הפסוק הראשון הוא
 צמ"ר ע"ו ג', ובפסוק השני ז"ל משוטטים. ובתנחומא הנדפס אות ה' מוצא צמ"ר בכל מקום עיני ה' משוטטות
 בכל הארץ אפוח רעים וטובים, וכן עיני ה' המה משוטטים. וכן במדרש צמ"ר פ"ט אות פ' מוצא עיני
 ה' המה משוטטות, ורמז צמ"ר ע"ו פ' צ"ה עיני משוטטות: (נד) לא אראנו לבריות, דרש צמ"ר אראנו כמו

מעשיו, מהו הלא את השמים ואת הארץ אני מלא נאם ה' (ירמיה כג כד), אמר הקב"ה אני ממלא העליונים והתחתונים, לכך נאמר אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו: ד"א אם יסתר איש במסתרים. (נה) משל (לארביטסקון) [לארביטסקון] יצא (קאטריקון) [קאטריקון] על אותה מדינה (פי' עונש בלשון ויון), התחילו בני המדינה מטמינים כספם וזהבם בתוך אותם המטמונים, אמר להם (הארביטסקון) [הארביטסקון] אני בניתי את המדינה, ואני עשיתי את המטמונים, ממני אתם מטמינים, כך אמר הקב"ה למנאפים, ממני אתם מסתירים עצמכם, אם יסתר איש במסתרים, אני בראתי אתכם (גו) ועשיתי אתכם מחילים מחילים, (גו) [שנאמר] ותשכח אל מחוללך (דברים לג יח), לא מועיל לכם כלום מה שאתם מטמינים עצמיכם, לפי שאני ה' חוקר לב בוחן כליות ולתת לאיש כדרכו כפרי מעלליו (ירמיה יו י), ואני הוא שמקרב אתכם למשפט, שנאמר וקרבותי (אתכם) [אליכם] למשפט (מלאכי ג ט), לפיכך אל תהיו טועים אחר יצר הרע, שלא תשטה אשתו של אחד מכם, כמה שנאמר איש איש כי תשטה אשתו:

[ט] ד"א איש איש כי תשטה. ללמדך שמועלת וכופרת בשנים, באיש של מעלה, ובאיש של מטה, באיש של מעלה, ה' איש מלחמה (שמות טו ג), ובאיש של מטה, זה אישה: ד"א איש איש כי תשטה אשתו. אמר לה הקב"ה באישך של מטה את משחקת, שמא בי [את יכולה] (לשחק), (גח) משל למה הדבר דומה, למי שהיה חבוש תוך שני בתים זו לפנים מזו, והיו שם שני שומרים, אחד בפנים ואחד בחוץ, פתח את הפנימי ויצא, ולא הרגיש בו השומר, בא לצאת פון החיצון, הרגיש בו תפשו, אמר לו באותו שבפנים שחקת, אבל בי אין אתה יכול לשחק, כך אמר הקב"ה לאשה המנאפת, באישך שחקת, אבל בי אין אתה יכולה לשחק, אבל אני יושב ומשחק על בריותי, שנאמר יושב בשמים ישחק (תהלים כ ד):

[י] **ושכב** איש אותה שכבת זרע (צמדג ס יג). (גמ) פרט לקמן שאינו איש. [אותה] שכבת זרע, (ס) ששכבתה פוסלת, ואין שכיבה אחרת פוסלת אותה, (סא) מעשה בשתי

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י מ

אראנו, ובמדרש צמ"ר פ"ט אות ט' כתוב מפורש לא אראנו קרי ביה אראנו לבריות. (גה) משל לארביטסקון קאטריקון על אותה מדינה, והוסף המעתיק פי' עונש בל", וזה הפי' לא מנאל כל" רומי ורח"ס, ובכ" רומי משל לארביטסקין קאטריקוס, ובכ" רח"ס משל לארכת וקטון קאטריקוס, ובכ" ספרדי משל לארביטסקון סה"ה קאטרי קס, נשתבשה המלה מן קאטריקוס ונעשית קאטרי קס. ובמדרש צמ"ר פ"ט אות ח' משל לארביטסקין קאטריקוס, וצילקט נשא ס משל לארביטסקין של מדינה, וצנדפס דפוס קאטריטאטינא דפוס ווינליא הגי' משל לארביטסקין קאטריקוס, ותיקן המדפיס ממהטובה משל לארביטסקין סה"ה קאטריקוס על מדינה, וכן הוא לנכון צילקט ירמיה רמז ס"ה, ומנאל סס הלשון מתוקן, משל לארביטסקון צבנה מדינה ועשה צתוכה מחילין ומערות ומטמוניות ואח"כ יאל קאטריק על אותה מדינה. וזו נוסחא נכונה, וזוה נראה כי לפי צעל הילקוט צעת אשר סידר את ילקוטו לס' ירמיה היה לפניו כ"י אחר מאשר היה לפניו צעת אשר סידר פ' נשא. רק במקום קאטריק צ"ל קאטריק. וכן היה לנכון לפני הרב צעל הערוך שהביא כן צבס הילמדנו בערוך ערך ארך ד' וז"ל: צילמדנו פ' סוטה אם יסתר איש במסתרים משל לארביטסקון צבנה מדינה וזנה צתוכה מחילין מערות ומטמוניות, וזוה אכתה המלות ארביטסקון פי' בל"ל $\alpha\rho\tau\acute{\alpha}\tau\epsilon\alpha\kappa\omega\varsigma$ ראש הצבואים (מריטקטס בויהויטסטער), ופי' קאטריק בל"ל $\alpha\rho\tau\acute{\alpha}\tau\epsilon\alpha\kappa\omega\varsigma$ עונש. והכוונה לארביטסקון צבנה מדינה ואח"כ יאל גזירה שיטלמו מס. ובמדרש צמ"ר שס הגי' משל לארביטסקין [צ"ל לארביטסקון] קאטריקוס על אותה מדינה, ובעל המוספי חשב שהוא מאמר אחר ממה שהביא הערוך בערך קאטריק הוסיף ערך קאטריקוס והביא את דברי המדרש צמ"ר וכתב פי' גובה מעונש ומס. ועיין צ"ר ריש פכ"ד לארביטסקוס צבנה את המדינה לאחר ימים נעשה גבאי. וצילקוט ישיב רמז ס"ב צבס צ"ר לארביטסקוס [צ"ל לארביטסקוס] צבנה את המדינה, לאחר ימים נעשה גבאי עמיון. וראיתי בכ"י ה' של אקספארד הלשון משוכם וכך נאמר שס לאפקטון דקא שארי מס על מדינה: (גו) ועשיתי אתכם מחילים מחילים, צמדדש צמ"ר שס נוסף אלו הלצבות והכליות: (גו) שנאמר ותשכח אל מחוללך, דרש נחוללך לשון מחילים: (גח) משל למה הדבר דומה, מוצא גס צמדדש צמ"ר פ"ט אות ט': (גמ) פרט לקמן שאינו איש, ספרי נשא פסקא ז', סוטה כ"ו ותוספתא סוטה פ"ה. וצנדפס פרט לקמן ולמי שאינו איש, וכן הביא רש"י בצירובו לתורה: (ז) ששכיבתה פוסלת ואין שכיבה אחרת פוסלת אותה, יצמות צ"ה ע"א, ולזה המאמר מתנחומא כוון רש"י נשא ה' י"ג, וזה שסיים שס כמעשה צבתי אחיות שהיו דומות זו לזו, והוא אשר כתוב מפורש לפנינו, וע"ס מה שהעיר ירמיה הרב הגדול מהר"א צעלניער צבנור לאברהם: (סא) מעשה צבתי אחיות, מוצא גס צמדדש צמ"ר פ"ט סוף אות ט', ומנאל צילקוט נשא

אחיות שהיו דומות זו לזו, והיתה אחת נשואה בעיר אחת, ואחת היתה נשואה בעיר אחרת, ביקש בעלה של אחת מהן לקנאות בה, ולהשקותה מים המרים בירושלים, הלכו לאותה העיר שהיתה אחותה נשואה שם, אמרה לה אחותה מה ראיתם לבא בכאן, אמרה לה בעלי מבקש להשקות אותי, אמרה לה אחותה אני הולכת תחתיך ושותה, אמרה לה לבי, לבשה בגדי אחותה והלכה תחתיה, ושתתה מי המרים ונמצאת טהורה, וחזרה לבית אחותה, יצתה לקראתה שמחה וחבקה ונשקה, כיון שנשקה זו לזו, הריחה במים המרים, ומיד מתה, לקיים מה שנאמר אין אדם שליט ברוח לכלוא את הרוח ואין שלמון ביום המות וגו' (קבלת ח מ):

[יא] ונעלם מעיני אישה (במדבר ט יג), (סב) פרט לסומא, ד"א ונעלם מעיני אישה, (סג) שלא יהא בעלה רואה ומעמעם, ונסתרה (סד) עדיין לא שמענו שיעור לסתירה, (סד) ר' אלעזר אומר כדי חזרת דקל, ר' יהושע אומר כדי מויגת הכוס, בן עזאי אומר כדי לשתותו, ר' עקיבא אומר כדי לצלות ביצה, ר' יהודה אומר כדי לאכול ג' ביצים זו אחר זו, ר' אלעזר בן פנחס אומר כדי לקשור גרדי את הנימא, חנן אומר כדי שתתן אצבעה לתוך פיה, פלימו אומר כדי לפשוט ידו על הסל ליטול ככר לחם, ואע"פ שאין ראייה לדבר זכר לדבר, שנאמר כי בעד אשה וזנה עד ככר לחם (משלי טו י): **[יב] ועד** אין בה (במדבר ט יג). (סה) אע"פ שאין לה עכשיו, יש לה לאחר זמן, כיוצא בדבר אתה אומר ותהי שרי עקרה אין לה ולד (בראשית יא ג), אע"פ שאין לה עכשיו, יש לה לאחר זמן, שנאמר וה'פקד את שרה וגו' (שם כא ה), כיוצא בדבר אתה אומר, לא הגידה אסתר (אסתר ג י), אע"פ כ שלא הגידה לו עכשיו, הגידה לו לאחר זמן, שנאמר ומרדכי בא לפני המלך כי הגידה אסתר מה הוא לה (שם ח ט), ואף כאן ועד אין בה, אע"פ שאין לה עכשיו, יש לאחר זמן, שנאמר והייתי עד ממהר [במכשפים ובמנאפים] (מלאכי ג ה):

[יג] אמרו רבותינו אשה שהיא מתייחדת עם בעלה, והוא משמש עמה, והיא נותנת עיניה באחר בשעת תשמיש, אין לה ניאוף גדול מזה, שנאמר האשה המנאפת תחת אישה [תקח את זרים] (יחזקאל טו לב), וכי יש אשה שמנאפת תחת בעלה, אלא זו שפגעה באיש אחד, ונותנת עיניה בו, והיא משמשת עם בעלה, ולכה עליו. שאל מלך הערביים את ר' עקיבא, אני כושי ואשתי כושית, וילדה לי בן לבן, אני הורגה שזינתה תחת, א"ל יש לך צורות בתוך ביתך, א"ל הן, א"ל צורות ביתך לבנות או שהורות, א"ל לבנות, א"ל כשהיית עסוק עמה, נתנה עיניה בצורות, וילדה כיוצא בהם, ואם תמיה אתה על הדבר, למוד מצאנו של יעקב בן המקלות היו מתייחמות, שנאמר ויחמו הצאן אל המקלות וגו' (בראשית ל ט), והודה מלך ערביים לר' עקיבא. הוי כל אשה שמתייחדת עם בעלה בקדושה, סוף טעמיד ממנה בנים צדיקים, שכן מצינו בהנה, שנתייחדה עם בעלה בקדושה, לא קיפח הקב"ה שכרה, אלא נתן לה בן צדיק כמשה, שנאמר אם יעמד משה ושמואל לפני (יחזקאל טו ט), ואומר משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו (תהלים טו י), וכן אמרה חנה אל הנער הזה התפללתי ויתן ה' לי את שאלתי (ש"א ח ט), למה שנזרע בקדושה, אמר הקב"ה בעולם הזה כל האומות תיעבתי אותם על שהם מזרע הטומאה, ובחרתי בכם שאתם מזרע אמת, שנאמר ואנכי נטעתוך שורק (כולו) [כלה] זרע אמת (יחזקאל ט כ), וכתיב בך בחר ה' אלהיך (דברים יו), ואף לעתיד לבא אינו בוחר אלא בכם שאתם זרע קודש, שנאמר לא יגעו לריק ולא ילדו לבהלה [כי זרע ברוכי ה' המה] (ישעיה סג ט):

הערות ותקונים

ס: (סב) פרט לסומא, ספרי נשא פסקא ז', במ"ר פ"ט, כוטה כ"ז: (סג) שלא יהא בעלה רואה ומעמעם, ספרי סס, ונוכח במדרש במ"ר פ"ט אות י': (סד) ר' אלעזר אומר כדי חזרת דקל, עיין תוספתא כוטה פ"א ובגמרא כוטה דף ד' ע"א, וספרי נשא פסקא ז' ובמדרש במ"ר פ"ט אות י', (ובמדרש סס יש לתקן פלימו אומר במקום פנימון אומר), ויש חילוף בשמות האומרים: (סה) אע"פ שאין לה עכשיו יש לה לאחר זמן, מוצא בליקוט פשא רמו הש"י, והלויין מרמו הש"י מוכס גס על זה, וכן מוצא במדרש במ"ר פ"ט אות י', ועיין מהמ"ר הדומה קלת לזה בפסיקתא פיוסקא עניה כוברה (דף קל"ה ע"א), אמר ר' לוי כל מקום שנאמר אין לה כוח לה, וכ"ה בפסיקתא רבתי פל"ג ובזוה"ר רבתי פסוקא אין לה מנחם, ב"ר סוף פל"ח; וע"ש מה שהסירותי

[יד] וידבר ה' [אל משה לאמר דבר אל אהרן ואל בניו לאמר] כה תברכו את בני ישראל [במדבר 1 כג ג]. ילמדנו רבינו כהן בעל מום מהו שישא את כפיו, (פו) כך שנו רבותינו כהן שיש בידו מומין לא ישא את כפיו, (פו) ורבי היה שונה כהן שיש מומין בכלו לא ישא את כפיו, (פח) ר' יהודה אומר אף מי שהיו ידיו צבועים (סט) סטים או קוצה או פואה, לא ישא את כפיו, למה שדרך בני אדם להיות מסתכלין בו. (ע) ר' יהושע הגדול שונה אם רוב אנשי העיר מלאכתן בכך, מותר לו לישא את כפיו: כה תברכו, אמר הקב"ה מתהלה הייתי מברך בריותי, מכאן ואילך הרי הברכות מסורין לכם, אתם היו מברכין את בני לכך אמר הקב"ה למשה שיהיה את אהרן ואת בניו להיות מברכין את ישראל (עא) (שנאמר) [מנין ממה שקראו בענין דבר אל אהרן ואל בניו לאמר] כה תברכו:

[מו] [כה תברכו]: (עב) זש"ה השקיפה ממועון קדשך מן השמים וברך את עמך (דברים 10 טו), (עג) וכן דוד אומר ועתה הואל וברך את בית עבדך להיות לעולם לפניך וגו' (ומברכותיך) [ומברכתך] יבורך (עד) (את) בית עבדך לעולם (ש"ג ז טט), (עה) אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה, רבש"ע לכהנים אתה אומר לברכנו, אין אנו צריכין אלא לברכתך, השקיפה ממועון קדשך מן השמים, אמר להם הקב"ה אע"פ שאמרתי לכהנים שיהיו מברכין אתכם, אני עומד עמהם ומברך אתכם, לפיכך הכהנים פורסין כפיהם, לומר שהקב"ה עומד אהרינו, וכן הוא אומר הנה זה עומד אחר כתלנו משגיח מן החלונות מציץ מן החרכים (ש"ס 3 ט), (עו) משגיח מן החלונות מבין אצבעות של כהנים, מציץ מן החרכים, בשעה שפושטין את כפיהם, לכך נאמר כה תברכו: [מו] (עז) ד"א כה תברכו. זש"ה הנה מטתו שלשלמה ששים נבורים סביב לה (ש"ס 2 ט),

הערות ותקונים

שהעירתי בהרהר י"ז בפסיקתא שם, ופה בהנחומא הביא גם פסוק אחד אשר כתוב בו מלת לא: (סו) כך שנו רבותינו, משנה מגילה כ"ד ע"ג: (סז) ורבי היה שונה בו, זה ליתא בנשמה והוא חוספה, ובכ"י רומי ורח"ס הגי' רבי אחד שנה כהן שיש צידו מומין לא ישא את כפיו, ורבי אחר שנה כהן שיש בכלו מומין לא ישא את כפיו, ור"ל נוסחא אחת כהן שיש צידו מומין, ויש נוסחא כהן שיש מומין בכלו, פי' אפילו בכל הגוף: (סח) ר' יהודה אומר, מובא בנשמה שם: (סט) סטים או קוצה או פואה, המלות או קוצה או פואה ליתא בנשמה לפניהו, וז"ל סטים והוא כמו אסטים, והמלה יונית ורומית isatis אשטזט שש של נכשים, וכן קוצה ופואה מיני נכשונים, ולדעת הערוך קוצה ופואה אחד הם: (ע) ר' יהושע הגדול, כ"ה בכ"י רומי ורח"ס, אבל נדפס ר' הושעיה הגדול, והוא ר' הושעיה רבה, ובגמ' מגילה דף כ"ד ע"ג מובא זה סתמי תנא אס רוב אנשי העיר מלאכתן צדך מותר, ובכ"י רומי ורח"ס אחר שסטים מותר לו לישא את כפיו וסוף, מהו אס היה רוב העיר כך כשם שיש כרכים עיירות נזופות ארגמן ורובין ידיהם נזופות. ובמקום שיש כרכים הגי' בכ"י רומי שם שיש צרכים, ובכ"י ספרדי שיש צדווס, אולם בכ"י רח"ס שיש כרכים, ובנדפס נשמוט המלות, מהו אס היה רוב העיר כך? ונשאר מחלה השנית כשם שיש צדווס עורות נזופות ארגמן ומצין ידיהם נזופות, ובכ"י ספרדי הוא כמו נדפס, ונמלא שם גם מחלי הראשונה שנשמה נדפס, ויש לתקן כשם שיש צדווס עיירות שנזופים צהן ארגמן ורובין ידיהם נזופות, כמו שהוא לנכון בכ"י ה' של אקספארד: (עא) שנאמר כה תברכו, תקנתי כמו שהוא בכ"י רומי ורח"ס ובנדפס: (עב) זש"ה השקיפה, מובא בילקוט נשא רמז תש"ג בשם הנחומא: (עג) וכן דוד אומר, כ"ה גם בכ"י רומי וכ"י רח"ס, אולם בילקוט ובנדפס גם בכ"י ספרדי חסר זה: (עד) את בית עבדך, כ"ה בכ"י רח"ס, והסגרתו מלת, אהת ליתא צבא, ובכ"י רומי הוא לנכון בלי מלת את: (עה) אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה, מובא במדרש במ"ר פי"א אות ב' אמרו ישראל לפני הקב"ה: (עו) משגיח מן החלונות מבין אצבעות של כהנים, כ"ה בכל הכ"י ובמדרש חזית פ"ב פסוק משגיח מן החלונות ובפסיקתא פסקא יהודש (דף מ"ט ע"א), אולם במדרש במ"ר שם משגיח מן החלונות מבית כתפותיהם של כהנים מניץ מן החרכים מבין אצבעותיהם של כהנים, ועיין סוטה דף ל"ח ע"א בנשמה צבדיה נוסחא כפיהם כנגד כתפותיהם ובמקדש על גבי ראשיהם, והעירותי שם הערה ק"א כי מהאמר הפסיקתא מובא בשבלי הלקט כ"י ערוגה הראשונה סי' כ"ג, ובעל המגיה ה' נשיאות כפים סי' ע"ה הביא המאמר בשם מדרש ש"ס, ועיין צערוך ערך חלון שהביא הפסיקתא, וע"ש שהביא שאלה לפני הגאונים, ועיין צעור אר"ח סי' ק"ה ובמדרש ב"י שם ובצד"ש מגילה פ"ד סי' כ"א ובפסקי רקניו סי' ל"ו שהביא ג"כ בשם ר' אליעזר ממיץ ורבינו יפ"ס סוף מן המאמר שהבאתי ועיין במדרש פי"ג במגילה. ובתנחומא הנדפס יש לתקן וכו"ל משגיח מן החלונות מניץ מן החרכים, (מה צין) [משגיח מן החלונות] מבין אצבעות של כהנים, מניץ מן החרכים בשעה שפושטין כפיהם: (עז) ד"א זש"ה הנה מטתו, מובא בילקוט שם נשא רמז תש"ג בשם הנחומא, וכן מובא גם בילקוט.

וכי מה ראה שלמה לעסוק במטה, שאמר הגה מטתו, אלא אינו עסוק אלא במלך שהשלום שלו, (עח) הגה מטתו זה בית המקדש, ולמה נמשל בית המקדש למטה, אלא מה מטה הזאת אינה אלא לפריה ורביה, כך בית המקדש כל מה שהיה בתוכו היו פרין ורבין, (עט) שנאמר ויאריכו הבדים (מ"א ח ט), ואומר והזהב זהב פרוים (ד"ג ג ו), שהיה עושה פירות, וכן הוא אומר ויבן את בית יער הלבנון (מ"א ז ט), למה נמשל ליער, מה יער פרה ורבה, כך בית המקדש כל מה שהיה בתוכו היה פרה ורבה, לכך נאמר הגה מטתו. ששים גבורים (ד"ג ג ט), (פ) אלו ששים אותיות שבכרכת כהנים, כולם אחוזי חרב (ס ט), שכל אחד ואחד שמו של הקב"ה נזכר בו, יברכך ה', יאר ה', ישא ה', (נמדנר ו כד כ ט), איש חרבו על ירכו (ס ט ט), מה ראה הירך להזכר כאן, אלא אפילו אדם רואה בחלומו החרב שלופה נתונה על צוארו וקוטע את ירכו, משכים בבקר והולך לבית הכנסת, מפחד בלילות (ס ט), מפחד שראה בלילות בחלומו, ורואה את הכהנים נושאים כפיהם, ההלום רע מתבטל ממנו, לכך נאמר מפחד בלילות, לכך אמר הקב"ה למשה הוזהר לאהרן ולכניו שיהיו מברכין את בני, שנאמר כה תברכו [את בני ישראל]: [יז] (פא) [ד"א כה תברכו]. אמר הקב"ה לשעבר הייתי זקוק לברך ברויתי, ברכתי לאדם הראשון ולאשתו, שנאמר ויברך אותם אלהים וגו' (בראשית א כח), ברכתי לנח ולבניו, שנאמר ויברך אלהים את נח ואת בניו (ס ט ו), ברכתי לאברהם, שנאמר וה' ברך את אברהם בכל (ס כד ה), אמר הקב"ה מכאן ואילך הרי הברכות מסורות לך, שנאמר והיה ברכה (ס י ב), מה עשה אברהם הוליד שנים ישמעאל ויצחק ולא בירכן, משל למה הדבר דומה למלך שהיה לו פרדס, נתנו לארים, (פב) והיה בתוך אותו פרדס אילן אחד של סם חיים, ואילן אחד של סם המות, מורכב על גביו, אמר הארים אם אני משקה אילן של סם החיים, אילן של סם המות שותה, אמר הארים אני אעבוד ואשלים זמני, ומה שהמלך רוצה לעשות בפרדסו יעשה, המלך זה הקב"ה, והפרדס זה העולם, מסרו הקב"ה לאברהם, א"ל והיה ברכה, מה עשה אברהם, היו לו שני בנים, אחד צדיק ואחד רשע ישמעאל ויצחק, אמר אברהם אם אברך את יצחק ישמעאל מבקש שאברכנו והוא רשע, אלא אני בשר ודם, כשאפטר מן העולם, הקב"ה יעשה רצונו, כשנפטר אברהם, נגלה הקב"ה על יצחק ובירכו, שנאמר ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלהים את יצחק בנו (ס כ ט), ויצחק בירך את יעקב, ויעקב בירך לשנים עשר שבטים, שנאמר כל אלה שבטי ישראל שנים עשר (ס מט ט), מכאן ואילך אמר הקב"ה הרי הברכות מסורות לכם, והכהנים יהיו מברכין את בני:

[יח] (פג) [ד"א כה תברכו את בני ישראל]. יברכך ה' וישמרך, עם הברכה השמירה, יברכך בשמירה בעושר, וישמרך שתהא עושה מצות, יאר ה' פניו וגו', (פד) יעמיד ממך בנים בני תורה, שנאמר כי נר מצוה ותורה וגו' (משלי ו יג), יאר ה' פניו, יעמיד ממך כהנים שמאירים על גבי המזבח, שנאמר לא תאירו מזבחי חנם (מלאכי א ט), ויחנך, (פה) שנה ר' חייא הגדול יחנה ה' אצלך, ד"א ויחנך, יעמיד ממך נביאים, שנאמר ושפתי על בית (יהודה) [דוד ועל יושב ירושלים] רוח הן ותהנונים (זכריה י ב), ד"א ויחנך, יתן חנו עליך בכל מקום שאתה הולך, (פו) שנאמר ותשא חן והסד (אסתר ב ט),

ה ערו ת ות קו נים

זינקוט שה"ש רמו תתקפ"ו ד"ה ד"ה הנה מטתו וחסר סס הליין תנחומא: (עח) הנה מטתו זה בית המקדש, מוצא במדרש זמ"ר פ"א אות ג': (עט) שנאמר ויאריכו הבדים, והיה ע"פ נס, ועיין בתנחומא הדפס הרומה אות י"א הקב"ה אומר למשה בדים ששית לחרון עתידים להאריך אחר חפ"י שנה, שנאמר ויאריכו הבדים: (פ) אלו ששים אותיות שבכרכת כהנים, מוצא במדרש חזית פ"ג פ' הנה מטתו ובמדרש זמ"ר סס, וזהויות של ג' פסוקים יברך יאר ישא עולים במספר ששים: (פא) ד"א כה תברכו, אמר הקב"ה מוצא זינקוט רמו תש"י בשם התנחומא ושנה ג"כ בצ"ר פל"ט זמ"ר פ"א תנחומא הדפס לך פ' ד': (פב) והיה בתוך אותו פרדס אילן אחד של סם חיים, בנדפס דפוס מלמנובה השמיט המדפיס את סיום המאמר ורשם, וכו' לעיל פ' לך" אולם בדפוס קאנשטאטניא ודפוס וויניציאה גם כ"י ה' של אקספארד כתוב פה כל הענין כמו כ"י שלפנינו: (פג) ד"א כה תברכו עם הברכה השמירה, מוצא זינקוט סוף רמו תש"י בשם התנחומא, וכן מוצא במדרש זמ"ר פ"א אות ו': (פד) עמוד ממך בנים בני תורה, בספרי תש"א פסקא מ"א ד"א יאר זה מאור תורה שנאמר כי נר מלוא ותורה אור. ובמדרש זמ"ר סס ד"א יאר זה מאור תורה שיאר עיניך ולבך בתורה ויתן לך [בנים] בני תורה: (פה) שנה ר' חייא הגדול, גם זה מוצא במדרש זמ"ר סס: (פו) שנאמר ותשא חן והסד, בספרי

ישא ה' פניו אליך, וכתוב אחר אומר אשר לא ישא פנים (דברים י יו), הא כיצד, (פו) עשה תשובה עד שלא יתחתם גזר דין ישא ה' פניו, כיון שנתחתם אשר לא ישא פנים. ד"א יברכך ה' וישמרך, עם הברכה שמירה, (פח) מלך בשר ודם יש לו אוהב בסוריא, והוא יושב ברומי, שלח המלך אחריו, עלה וכו' אצלו, נתן לו מאה ליטרין של זהב, טענו יצא לדרך, נפל עליו ליטפין, נמלו כל מה שנתן לו, וכל מה שהיה אצלו, שמא יכול לשומרו מן הליטפין, לכך נאמר יברכך ה' וישמרך. (פט) ד"א יברכך בממון, יברכך בבנים, וישמרך בבנות, שהנקיבות צריכות שמירה, וכן הוא אומר ה' שומרך ה' צלך על יד ימינך (תהלים קמ"א ס). [יאר ה' פניו אליך], יאר לך מאור פניו, ואין יאר אלא היים, דכתיב באור פני מלך חיים (משלי טו טו), ואומר אל ה' ויאר לנו (תהלים קמ"א כו), וכן הוא אומר אלהים יחנו ויברכנו יאר פניו אתנו (שם סו כ). ישא ה' פניו וגו', (צ) וכי הקב"ה נושא פנים לבריה, והכתיב אשר לא ישא פנים וגו', אלא אמר הקב"ה כשם שהם נושאים לי פנים, כך אני נושא להם פנים, כיצד כתבתי בתורה ואכלת ושבעת וברכת (דברים ח ט), ואדם יושב הוא ובניו ובני ביתו ואין לפניהם כדי שביעה, ונושאיין לי פנים, ומברכין ומדקדקין על עצמן (צא) עד כזית עד כביצה, לכך ישא ה' פניו אליך: כה תברכו [את בני ישראל] אמור להם. (צב) מלא, אמור להם לכהנים, לא מפני שאמרתי לכם שתהיו מברכים את ישראל, תהיו מברכין אותם (צג) באנגריא ובהלות, אלא תהיו מברכין אותן ככוונת הלב, כדי שתשלוש הברכה בהם, (צד) לכך נאמר אמור להם: [יט] ויהי ביום כלות משה (במדבר יז ו). ילמדנו רבינו כמה דברים קרמו למעשה בראשית, (צה) כך שנו רבותינו, שבעה דברים קדמו לעולם, ואלו הן, כסא הכבוד, והתורה, ובית המקדש, ואבות העולם, [וישראל], ושמו של משיח, והתשובה, ויש אומרים אף גן עדן וגיהנם. כסא הכבוד מנין, שנאמר נכון כסאך מאז מעולם אתה (תהלים כג ז), התורה מנין, שנאמר ה' קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז (משלי כג), בית המקדש מנין, שנאמר כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו (יחזקאל יב), האבות מנין, שנאמר כענבים במדבר מצאתי (את) [ישראל] בככורה בתאנה בראשיתה ראיתי אבותיכם (אשע ט י), ישראל מנין, [שנאמר] וזכור עדתך קנית קדם (תהלים עד ז), שמו של משיח מנין, שנאמר לפני שמש יגון שמו (שם עז יז), תשובה מנין, שנאמר בטרם הרים יולדו (שם צג), וכתוב תשב אנוש עד דכא [ותאמר שובו בני אדם] (שם סג ג), גן עדן מנין, שנאמר וישא ה' אלהים בעדן במקדם (בראשית ג ח), גיהנם מנין, שנאמר ערוך מאתמול

הערות ותקונים

בספרי שם ובמדרש צמ"ר שם הביא כמה דתימא ויתן חנו בעיני ער (בראשית לט כה), ותהי אסתר נושאת חן (אסתר ז עו), ויתן אלהים חן את דניאל, ומלא חן ושלל טוב (משלי ג ד), והכתוב ויתן אלהים חן את דניאל לא נמצא במקרא, ובספרי ויתן אלהים את דניאל לחן ולחסד ולרחמים, מלת חן אצל דניאל ג"כ לא נמצא במקרא רק זה לשון הכתוב (דניאל א ט) ויתן אלהים את דניאל לחסד ולרחמים: (פו) עשה תשובה עד שלא יתחתם גזר דין, צמ"ר שם וספרי פסקא מ"ב ומדרש שמואל פ"ז בכרחה דברים: (פח) מלך בשר ודם יש לו אוהב בסוריא, מוצא במדרש צמ"ר פ"א אות ה': (פט) ד"א יברכך בממון, אחר זה נמצא הוספה בנדפס וצ"ל ה' של אקספארד וצ"ל הספרי וכן במדרש צמ"ר שם, וליחא צ"ל רומי וכו' רח"ס, ד"א יברכך ה' וישמרך, יברכך בממון שלא תהא עשוי במדינה פניאם ושלא תהא זימיל למדינה ולתרו לך חן וצב, וישא יברכך ה' וישמרך וחס"כ מתחיל ד"א יברכך בבנים כמו לפנינו. ומלת פניאם הוא בעשות ו"ל כסיאן בהיפך האותיות ופי' מס, ומלא תמיד אלל זימיל שפי' ביוני ζηναιז מס ועוש, עיין פסיקתא פסקא בחדש השביעי הערה כ"ב והערה כ"ד: (צ) וכי הקב"ה נושא פנים, עיין צבלי ברכות דף כ' ע"ב: (צא) עד כזית עד כביצה, פרש"י עד כזית לר' מאיר עד כביצה לר' יהודה, דתנן (דף מ"ה ע"א) עד כמה מומינן ר' מאיר אומר עד כזית ר' יהודה אומר עד כביצה: (צב) מלא אמור להם לכהנים, מוצא בס צמ"ר פ"א סוף אות ד', ולנאמר מהתנחומא כוון רש"י בפירושו עה"ת: (צג) באנגריא, היא מלה יונית ורומית αγγαρια angariae פי' עבודה נעשה באונס, ובנדפס נשמנו חזיה מלות, וצ"ל לא מפני שאמרתי לכם שהתיו מברכין [את] ישראל, תהיו מברכין אותם באנגריא: (צד) לכך נאמר אמור להם, אחר זה הוסיף המדפוס מנהגטובה וליחא דכוס קאשטאנטינא דפנס וויניאל וצ"ל ה' של אקספארד: „בס"א אמור מלא ונקוד פתח (ר"ל קמץ) לומר שגריך אדם ליתן שלום לחבירו כפה מלה": (צה) כך שנו רבותינו, עיין ספרי עקב פסקא ל"ז מילתא בשלה סוף פרשה פ' ועיין פסחים דף כ"ד ע"א, גדרים ל"ט ע"ב, צ"ר פ"א, שו"ט ממונר ע"ד פדר"א פ"ג, תד"א פ"א, מדרש משלי פ"ח, ילקוט בראשית רמז ד', ילקוט ירמיה רמז ר"ח, ילקוט תהלים רמז

תפתה (ישעי' ל ג), בא וראה בשעה שא"ל הקב"ה למושה שיאמר לישראל שיעשו לו משכן, א"ל הקב"ה למושה (צו) אמור להם לישראל כביכול לא בשביל שאין לי איכּן לדור, אני אומר לכם שתעשו לי משכן, עד שלא נברא העולם הרי מקדשי בנוי למעלה, שנאמר כסא כבוד מרום מראשון וגו' (יזמ"ס י"ג), ושם היכל כסאי בנוי, שנאמר וה' בהיכל קדשו אגו' (מקוק ז כ), וכן ישעיה אמר וראה את (ה') [אדני] יושב על כסא רם ונשא (ישעי' ו ה), ובשביל חיבתכם אני מניח בית המקדש העליון, שהיה מתוקן עד שלא נברא העולם, וארד ואשכון בתוכם, שנאמר [ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם] (שמות כה ט). (צו) אמר ר' יהודה בר סימון בשם ר' יוחנן זה אחד משלושה דברים ששמע משה מפי הגבורה והרתיע לאהוריו, בשעה שאמר לו ונתנו איש כופר נפשו (ס ל"ג), אמר משה מי יוכל ליתן כופר נפשו, כתיב עור בעד עור וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו (איוב ז ד), ועדיין אינו מניע, שנאמר אח לא פדה יפדה איש (ו) לא יתן לאלהים כפרו (תהלים מט ח), א"ל הקב"ה איני מבקש לפי כחי, אלא לפי כחי, (צח) זה יתנו (שמות ל"ג). [אמר ר' מאיר נמל הקב"ה כמין מטבע של אש מתחת כסא הכבוד והראה לו למושה זה יתנו כזה יתנו]. ובשעה שאמר את קרבני לחמי לאשי (במדבר כח ז), אמר משה מי יוכל להספיק לך קרבנות, אם אנו מקריבים כל היתו יער, וכל עצי לבנון, אינן כדוי, שנאמר ולבנון אין די בער וחיתו אין די עולה (ישעי' מ טו), (צט) א"ל איני מבקש לפי כחי אלא לפי כחי, שנאמר ואמרת להם זה האשה אשר תקריבו לה' (במדבר כח ז), ולא שניהם בבת אחת, אלא את הכבש (ה) אחד תעשה בבקר ואת הכבש השני תעשה בין הערבים (ס טז ד), ובשעה שאמר לו ועשו לי מקדש (שמות כה ט), אמר משה [לפני הקב"ה] הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך (מ"א ח כו), ואומר את השמים ואת הארץ אני מלא נאם ה' (יזמ"ס נג כד), ואומר השמים כסאי והארץ הודם רגלי (ישעי' סו ה), ואנו יכולין לעשות לו מקדש, א"ל הקב"ה איני מבקש [לפי כחי], אלא לפי כחי, שנאמר ואת המשכן תעשה עשר יריעות (שמות טו ה), כיון ששמעו ישראל כך עמדו ונתנדבו ברצון ועשו את המשכן, וכיון שעשו את המשכן נתמלא מכבודו, שנאמר ולא יכול משה לבא אל אהל מועד וגו' (ס"ט מ ט), אמרו הנשיאים הרי השעה שנקריב קרבנות בשמחה ששרתה שכינה בינינו, (ק) מנין (שנאמר) [סמה שקראו בענין] ויהי ביום כלות משה :

[כ] (קא) ד"א ויהי ביום כלות משה. (קב) זש"ה נוצר תאנה יאכל פריה (משלי יז ט), אין הקב"ה מקפח שכר כף בריה, אלא בכל מה שאדם יגע ונותן נפשו על הדבר אין הקב"ה מקפח שכרו, לכך נאמר נוצר תאנה יאכל פריה, רצונך לידע, שלמה בנה בית המקדש, (קג) שנאמר ויבן שלמה את הבית ויכלהו (מ"א ו יז), ובשביל שנתן דוד נפשו על בית המקדש שיבנה, שנאמר זכור ה' לדוד את כל ענותו, אשר נשבע לה' נדר לאביר יעקב, אם אבא (אל אהל) [באהל] ביתי אם אעלה על ערש יצועי

הערות ותקונים

תתמ"ו וילקוט משני רמז תקמ"ב: (צו) אמר לנס לישראל עד הרי מקדשי בנוי חסר ככ" ספרדי וזנדרס: (צו) אמר ר' יהודה בר סימון, יטן ססייס שנאמר ועשו לי מקדש, הביא הקדש הזה, ונסנה בפסיקתא פסקא שקליס (דף כ' ע"א) ופסקא את קרבני (דף ס"ה ע"ג) ורבתו את קרבני פסקא ס"ו וזנדרס וזנדרס כי תשא אות י' ומדש ש"ס מומור ל"א, וזנדרס רבה פ"ב אות י"ג, אכל לשון משונה סס. וכל המקומות שרשמתי את בסגנון אחד, אולם בתנחומא הנדפס נשא אות י"א הוא כמו ככ" שפנינו וזה לאות כי בעל המסדר מתנחומא ס' שמות הוא מוסדר אחר מתנחומא מוס' במדבר, כי התנחומא מס' שמות הוא הילמדנו שהיה לפני הערוך: (צח) זה יתנו, הוספתי כמו שהוא ככ" רומי ורח"ס וכ" ספרדי ובפסיקתא ובמקומות שרשמתי, וב"ה זנדרס וזירושלמי שקליס פ"א ה"ו (דף מ"ז ע"ה): (צט) א"ל הקב"ה איני מבקש לפי כחי, הוא בסגנון אחר בפסיקתא ובמקומות שרשמתי ע"ש: (ק) מניין ממה שקראו בענין, תקתי כמו שהוא ככ" רומי ורח"ס וזנדרס: (קא) ד"א ויהי ביום כלות משה, זנדרס נוסף מאמר שלם כל אות י"ב המתחיל ויהי ביום כלות משה כלומר וי ביום כלות משה משל למלך עד סוף אות י"ב, וזה הוסיף המדפיס ממאגנטוס, וליא דפוס קאטשטאנטיאל דפוס וויניצ'א וככ" ה' של אקספארד ולא ככ" ספרדי, והמדפיס היני יד פוסטת מורה באצטע לומר כי הוספה היא ממנו, והוסיף זה מן מדרש במ"ר פ"ב אות ז'. ובעל מדרש במ"ר לקח זה מן פסיקתא רבתי פ"ה פסקא ויהי ביום כלות משה, והמדפיס הזה הביא זלשון משונה קאת: (קב) זש"ה גולר תאנה, מוצא זילקוט נשא רמז תשי"א זשס התנחומא: (קג) שנאמר ויבן שלמה את הבית ויכלהו, זנדרס

[וגו'], עד אמצא מקום לה' (תהלים קלג ז ט), (קד) לא קיפה הקב"ה את שכרו, אלא הכתיבו על שמו, שנאמר מזמור שיר חנוכת הבית לדוד (שם ז ט), (קה) [לשלמה אינו אומר אלא לדוד], יפה אמר שלמה נוצר תאנה יאכל פריה, וכן אתה מוצא במשכן, (קו) שהכל נתנו את נפשם ועשו את המשכן, כל ישראל נתנדבו, הנשים מוּו את העוים, וכן ויעשו כל חכם לב (שמות לו ט), (קז) [ועשה] בצלאל ואהליאב (שם טז ט), בשביל שנתן משה נפשו עליו שיעשה כשם שהראה לו הקב"ה בהר, שנאמר וראה ועשה (כתבניתם) [בתבניתם] וגו' (שם טז ט), והלך משה ונתן נפשו שלא יטעו, לכך כתיב על כל דבר ודבר כאשר צוה ה' את משה (שם טז ט ז ט כט לא ז ט), וכן הוא אומר וירא משה את כל המלאכה וגו' ויברך אותם משה (שם טז ט), (קז) ומה ברכה ברכן, אמר להם תשרה שכינה במעשה ידיכם, אמר הקב"ה הואיל ומשה נתן נפשו על המשכן, (קח) איני כותבו אלא על שמו, שנאמר ויהי ביום כלות משה:

[כא] [ויקרי ביום כלות משה]. (קט) זש"ה מה טובו אהליך יעקב משכנותיך ישראל (במדבר כד ט), אם אהליך למה משכנותיך, ואם משכנותיך למה אהליך, (קי) אלא מה טובו אהליך אלו אהלי משכנותיך, אל תהי קורא בן (קיא) אלא משכנותיך, א"ל הקב"ה למשה (קיב) אמור לישראל שיעשו לי משכן, שאם יחטאו שיהא מתמשכן על ידיהם, תדע לך שהוא בן, כשהטאו מה כתיב, שמע אלהים ויתעבר (תהלים עח ט), מה כתיב אחריו ויש משכן (שילה) [שלו] אהל שיכון באדם (שם טז ט), זה המשכן שלא נעשה אלא שיהא מתמשכן על ישראל:

[כב] ד"א ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן וימשחם וגו'. כשמשחו חזר ומשה את כליו, ויקריבו נשיאי ישראל. אמרו הרי השעה שנקריב קרבנות בשמחה ששרתה השכינה בינינו, וכיון שראו שנעשה המשכן ולא היה [חסר] להם בו כלום, אמרו מה יש לנו להביא, הלכו והביאו עגלות, שיהו נושאים עליהם את המשכן, ומי נתן להם את העצה הזאת, שבטו של יששכר, שהיו חכמים וגבורים בתורה, שנאמר ומבני יששכר יודעי בינה לעתים (ד"א יב ג), לפיכך זכו להקריב ביום השני, שנאמר ביום השני הקריב נתנאל בן צווער נשיא יששכר (במדבר ז ט), (קיג) למה בכל הנשיאים נאמר קרבנו, וכאן נאמר הקריב את קרבנו (שם טז ט), שעל פי הדבור הקריב, שביקשו שאר השבטים שיהיו גדולים ממנו להקריב [תחלה], והכריעו אותו מן השמים, ונצטוו שבט יששכר להתקרב קרבן המזבח, ולהקריב קרבנו, תדע לך (קיד) שכן כתיב הקרב חסר יו"ד, שהיה רחוק ונתקרב לבא, וכל כך למה, על שהיו יודעים בתורה, שנאמר ומבני יששכר יודעי בינה לעתים [וגו'], וכל אחיהם על פיהם (ד"א יב ג), ללמדך שכולם מסכימים הלכה על פיהם:

הערות ותקונים

גדפס אות י"ג מוצא בטעות ויכן שלמה את בית ה', ולא נמצא כן במקרא: (קד) לא קפח הקב"ה את שכרו, עיין תחומא הגדפס ויחי אות ט"ו, אסתר רבה ריש פ"ג, מיתלתא בשלח מסכתא דשירה פ"א: (קה) לשלמה אינו אומר, כ"ה בכ"י רומי ורח"ס, וגם בדפוס קאנטשטאטינא ודפוס וויניציא, אולם המדפיס ממהאנטוזה הוסיף וכי דוד חנכו והרי שלמה חנכו אלא לפי שנתן דוד נפשו עליו נקרא על שמו: (קו) שהכל נתנו את נפשם ועשו את המשכן, וכן הוא בדפוס דפוס קאנטשטאטינא ודפוס וויניציא אצל המדפיס ממהאנטוזה ה"ג וכן אתה מוצא במשכן שאטפ"י שכל ישראל עשו אותו ונתנו נפשם ועשו את המשכן, יש לתקן כמו שהוא בכ"י ובדפוסים הראשונים, ולמחמר שלפנינו כוון רש"י צפירושו ע"ה"ת שא ז' א' ע"ש: (קז) ומה צרכה ברכן, ספרי פסקא קמ"ג, סדר עולם רבה פ"ג, צמ"ר נשא פ"ג אות י': (קח) איני כותבו אלא על שמו, שנאמר ויהי ביום כלות משה, גנדפס (סוף אות י"ג) הוסיף המדפיס ממהאנטוזה הוי נוצר תאנה יאכל פריה, וכל"ה בכ"י ספרדי: (קט) זש"ה מה טובו אהליך, מוצא במדרש צמ"ר פ"ב אות י"ד קצת צבטונן אחר: (קי) אלא מה טובו אהליך אלו אהלי משכנותיך, כ"ה בכ"י רומי ובכ"י רח"ס, ובגדפס הגי' אלו אהלים ומשכנותיך אל תהי קורא, ובמדרש צמ"ר שם מה טובו אהליך זה אהל מועד צמדבר ושצטלה ונצטון: (קיא) אלא משכנותיך, ר"ל אל תקרי טשטנטיד' אלא טשטנטיד': (קיב) אמור לישראל שיעשו לי משכן שאם יחטאו שיהא מתמשכן על ידיהם, מוצא בצרוך ערך משכן בשם הילמדנו והוא המחמר שלפנינו: (קיג) למה בכל הנשיאים נאמר קרבנו וכאן נאמר הקריב, עיין רש"י צפירושו ע"ה"ת שא ז' א' ח': (קיד) שכן כתיב הקריב חסר יו"ד, מוצא בילקוט שא רמז תשט"ז בשם התחומא, ועיין ברש"י שם שכתב לכך אמר הקרב חסר יו"ד שהוא משמע

[כג] ד"א ויהי ביום כלות. (קמו) זש"ה היטיבה ברצונך את ציון [וגו', או תחפון זבחי צדק וגו'] [תהלים לא כ גא], (קמו) לפי שבעולם הזה הקריבו קיבועא, שנאמר ויהי הקריב ביום הראשון את קרבנו (במדבר יז), מה הקריב את קרבנו עקרת כסף אחת, כף אחת, פר אחד, איל אחד, כבש אחד, שעיר עזים אחד, ולזבח השלמים בקר שנים, הרי כל הקרבן, למה הדבר דומה, (קיו) למלך שיצא לדרך, והיו מביאין לפניו סעודה, לפי הדרך ולפי הפונדק, אמר להם המלך, כך אתם מכבדין אותי, (קוח) כך אתם נוהגים לי, (קיש) ואיני מלך, ואיני שולט בעולם, אמרו לו אדונינו המלך, בדרך אנו נותנין לפי הדרך ולפי הפונדק הכנסנו לך, אלא נכנס למדינה, וכשתכנס לפלטרין שלך, אתה רואה במה אנו מכבדין אותך, כך כשהוקם המשכן, הקריבו לו הנשיאים דורון, כף אחת פר אחד איל אחד כבש אחד שעיר עזים אחד, אמר להם הקב"ה כך הוא כבודי, אמרו לו רבון העולמים במדבר אנו נתונין, ולפי המדבר הקרבנות לפניך, אלא כשתכנס לפלטרין שלך, אתה רואה כמה פרים נקריב לפניך, שנאמר היטיבה ברצונך וגו' או יעלו על מובחך וגו' (תהלים עט), ולא פר אחד. וכן אתה מוצא בשלמה [כשבנתה] בית המקדש, ביקש להקריב לחנוכת בית המקדש, ראה מה כתיב שם, ויזבח שלמה את זבח השלמים אשר זבח לה' בקר עשרים ושנים אלף וצאן מאה ועשרים אלף, (מ"א ט כ), וכן בימי עזרא מה כתיב שם, והקריבו לחנוכת בית אלהא (דנא) [דנת] תורין מאה דיכרין מאתן אמרין ארבע מאה וגו' (ע"א ו יז), הוי היטיבה ברצונך את ציון וגו': [בד] (קב) ד"א ויהי ביום כלות משה. (קבא) רבי אומר כל מקום שנאמר ויהי (קכב) [דבר חדש הוא, (קכג) ורשב"י אומר כל מקום שהוא אומר ויהי דבר שהיה ופסק להרבה ימים, וחזר להיות לכמות שהיה, (קכד) זש"ה באתי לגני וגו' (ש"ס ט ה), בשעה שברא הקב"ה העולם, (קכה) התאווה שיהא לו דירה בתחתונים, כשם שיש לו בעליונים, קרא אדם וצוה ואמר לו מכל עץ הגן אכול תאכל, ואמץ הדעת שיש ורע לא תאכל ממנו (בראשית ג טו יז), ועבר על ציוויו, וקב"ה כך נתאוות, כשם שיש לי דירה בעליונים, כך היא לי בתחתונים, דבר אחד צויתי אותך, ולא שמרת אותו, מיד סילק הקב"ה שכינתו לרקיע, מנין שנאמר וישמעו את קול ה' אלהים מתהלך בגן עדות היום (ש"ס ט), [וכיון שעברו את ציוויו סילק את שכינתו לרקיע הראשון], (קכו) עמד קין והרג את הבל, כידי סילק שכינתו מרקיע הראשון לרקיע השני,

הערות ותקונים

משמע הקרב לשון לוו' שמפי הגבורה נלשוה הקרב: (קמו) זש"ה היטיבה ברצונך את ציון, מוצא בילקום נשא רמו תש"ד בשם התנחומא וכן בילקום מלכים רמו ק"צ ד"ה ויזבח ג"כ בשם התנחומא, וכן מוצא במדרש צמ"ר ריש פ"ג, ובילקום שם נרשם בלדו תנחומא ובמדבר רבה, והליון במדבר רבה החל אחד המנייהם לליון, אבל הליון הזה אינו מבעל הילקום: (קמו) לפי שבעולם הזה הקריבו קיבועא, צעל מסדר מן צמ"ר הביא לפי שבמדבר בהקמת המשכן הקריבו לחנוכת המזבח קמעה: (קיו) למלך שיצא לדרך, צמ"ר שם ומדרש וי"ר פ"ז אות ז' מוצא ג"כ המשל בשנינוס קאת: (קוח) כך אתה טהגיס לי, כ"ה גס נדפס, ובילקום שם כך אתה טהגיס צי כבוד, ובמדרש צמ"ר שם כך אתה טהגיס לי: (קיש) ואיני מלך ויהי ביום כלות משה (קב) ד"א ויהי ביום כלות משה רבי אומר כו', מכלן עד אימתי ביום שהוקם המשכן ויהי ביום כלות משה (סוף אות כ"ו) נכתב בכ"ה הוה בלד הגליון, ואות כ"ד נמלא לנכון בכ"י רומי וכ"י רח"ט וגם בנדפס ובכ"ה ה' מאקספארד בגוף הכ"י. אבל כל אות כ"ה וכ"י ליתא בכ"י רומי ובכ"י רח"ט, וממלא גס בנדפס אות כ"ה ואות כ"ו, וכן בכ"י ספרדי, רק בנדפס ובכ"י ספרדי הוא אחר אות כ"ו לפנינו: (קבא) רבי אומר, כ"ה בכ"י רומי וכ"י רח"ט, ובנדפס הגי' רב אמר, ובכ"ה ה' של אקספארד אמרו כל מקום שהוא אומר, וגם נמלא המאמר בשנינו קאת בפסיקתא רבתי פסקא ויהי ביום כלות משה סי' ח', וגם צמ"ר פ"ג אות ו', והגי' שם רב אמר, וע"ש הלשון ברחבה, ובעל מדרש צמ"ר לקח דבריו מן הרבתי: (קכב) דבר חדש הוא, הוספתי כמו שהוא לנכון ובכ"י רומי וכ"י ספרדי, ובכ"ה ה' של אקספארד ובנדפס, והשמיט המעתיק מן דבר עד דבר, וכן הקר גס בכ"י רח"ט: (קכג) ור' שמעון בן יוחי אומר, כ"ה בכ"י רומי, ובפסיקתא רבתי ובמדרש צמ"ר, ובנדפס הגי' ר' שמעון אומר, אולם בכ"ה ה' של אקספארד נאמר לנכון ר' שמעון בן יוחי אומר: (קכד) זש"ה באתי לגני, עיין במדרש חיות ריש פ"ה, צ"ר פ"ט אות ז', ופסיקתא רבתי שם, תנחומא פקודי אות ו' ובמדרש צמ"ר שם, גס במדרש צמ"ר פ"ג סוף אות ז', ובפסיקתא דרב כהנא ריש פסקא ה' מוצא הפרשה בצאריכות: (קכה) התאוה שיהא לו דירה, בכ"י רומי הגי' אמר ר' שמואל בר אבא תתאוה הקב"ה שיהא לו דירה כו', ובכ"י רח"ט הגי' אמר ר' שמואל בר המא, ובנדפס אמר ר' שמואל בר חמנין: (קכו) עמד קין, בנדפס

(קבו) עמדו דור אנוש והיו עובדי ע"ו, שנאמר או הוחל לקרא בשם ה' (בראשית ד טו),
 וסילק שכינתו מן השני לשלישי, עמדו דורו של סבול, וכתוב בהם ויאמרו לאל סור
 ממנו (איוב כא יד), מיד סילק שכינתו מן הרקיע השלישי לרביעי, עמדו דור הפלגה אמרו
 לא כל הימנו, לבור לו את העליונים, וליתן לנו את התחתונים, מה אמרו, הבה נבנה
 לנו עיר (בראשית יא ד), ומה עשה להם הקב"ה, ויפץ ה' אותם משם (שם טז ה), עמד וסילק
 שכינתו מן הרקיע הרביעי לחמישי. עמדו הסדומיים מה כתיב בהם, ואנשי סדום רעים
 והמאים [לה' מאד] (שם יג יג), רעים זה לזה, והמאים בגילוי עריות, לה' בע"ו, (קבח) מאד
 בשפיכות דמים, מיד סילק שכינתו מן הרקיע החמישי לששי. עמדו הפלשתים והבעיטו
 להקב"ה מיד סילק שכינתו מרקיע הששי לשביעי. אמר הקב"ה שבעה רקיעים בראתי
 ועד עכשיו יש לרשעים לעמוד, מה עשה הקב"ה קיפל כל דורות הרשעים והעמיד
 לאברהם אבינו, כיון שעמד אברהם אבינו (קכט) ועשה מעשים טובים, מיד ירד הקב"ה
 מרקיע השביעי לששי, עמד יצחק ופשמ צוארו על גבי המזבח, וירד מרקיע הששי
 לחמישי, עמד יעקב וירד מן החמישי לרביעי, עמד לוי והיו מעשיו נאים וירד מן הרביעי
 לשלישי, עמד קהת וירד מן השלישי לשני, עמד עמרם והורידו מן השני לרקיע הראשון,
 עמד משה והוריד את השכינה, אימתי כשהוקם המשכן, אמר הקב"ה באתי לגני (קל) לדבר
 שהייתי מתאזהר לי, וזה הוא ויהי ביום כלות משה, מכאן אמר ר' שמעון בן יוחאי אין
 יהיה אלא דבר שהיה נפסק להרבה ימים והורז לכמות שהיה:

[כה] (קלא) [ויקרא] ביום כלות משה]. אמר ר' יהודה בר סימון יום שהוקם המשכן נכנס
 משה, והיה שומע קול הדר, קול נאה, קול משובח, אמר משה
 אשמעה מה ידבר האל ה' (תהלים פה ט), בקושי הוא מדבר, ברחמי הוא מדבר, אשמעה
 מה ידבר האל ה', א"ל הקב"ה משה שלום אני מדבר, אין בלבי על בני, שנאמר כי
 ידבר [שלום אל עמו ואל הסידיו ואל ישובו לכסלה (ש)], וכתוב בתורה אך קרוב ליראיו

הערות ותקונים

גנדפס אות ט"ז קר המדפס ממאנטובה והלני וכו' לעיל מ"ט ע"ד, והוא פקודי אות ו', אולם נמלא כל
 המאמר על מקומו לנכון בדפוס ראשון דפוס קאנטאטטינא ודפוס וויניציא נס כ"ה ה' של אקספארד וכו'
 הספרדי, ובדפוס וירונא ודפוס פראנקפורט הלנו אחר המדפס ממאנטובה כעורים באפילה והניחו כמו שהלני
 המדפס המאנטובי 77 מ"ט ע"ד" אף כי הדפס משויס הם ולא נדפסו דף על דף בהולא תנחומא
 המאנטובי: (קבו) עמדו דור אנוש, עיין מה שהעירוני בפסיקתא ספקא ה' הערה כ"ב על הסגנוים
 במדרשים: (קבח) מאל דשפיות דמים, גנדפס דפוס ראשון דפוס קאנטאטטינא ודפוס וויניציא, (המאנטובי)
 ממאנטובה השמע זה וקר דלשאו, עיין הערה ק"ו) ראיתי הג' ויש אומרים מאל דס שפיות דמים.
 והלשון קצוע, ונמלא לנכון ככ"י ספרדי וכו' [מאל שהיו מכוונים והואס] ויש אומרים מאל דס שפיות
 דמים: (קכט) ועשה מעשים טובים, גנדפס סיגל מעשים טובים: (קל) לדבר שהייתי מתאזהר לי כו', הסיוס
 הזה ליתא גנדפס, ונמלא לנכון נס ככ"י ה' של אקספארד: (קלא) ויהי ביום כלות אמר ר' יהודה בר
 סימון, ככ"י רומי וכ"י רח"ס כל המאמר הזה מאלות כ"ה וגם המאמר מאלות כ"ו הוא אחר הסיוס של המאמר
 מאלות כ"ז, ולעיל הבאתי בהערה ק"כ כי בקובץ שלפנינו נמלא בלדו הוספה כל אות כ"ד ואלות כ"ה ואלות כ"ו,
 לכן הנחתו היה כמו שהוא נרשם שם בלדו על הגליון, אף כי ככ"י רומי ורח"ס אות כ"ה וכ"ו מונחלים אחר
 אות כ"ו, וככ"י שלפנינו אשר נרשם בלדו הסרים בשולי היריעה לזוה שורות מוסף אות כ"ה והסתכלת אות
 כ"ו, ובהספתי בפנים את הנחבר, ובתנחומא הגדפס נמלא המאמר מן אות כ"ה ומן אות כ"ו גם כן אחר
 אות כ"ו, וכל המאמר מן אות כ"ד אשר נוסף בלדו נמלא נס ככ"י רומי וכ"י רח"ס, ודע כי גנדפס הוסף
 המדפס ממאנטובה כל אות י"ז י"ח י"ט כ' כ"א כ"ב ולקח כל זה מן פסיקתא רבתי ספקא ה', גם הוסף
 כל אות כ"ד, ועיין במבוא במאמרי אודות דפוס מאנטובה. והמאמר שלפנינו המתחיל אמר ר' יהודה בר
 סימון נמלא נס גנדפס אות כ"ה, וכ"ה לנכון ככ"י חמישי של אקספארד וכו' הספרדי, והוא מנוף
 התנחומא, ואינינו הוספה מן המדפס ממאנטובה, ובוודאי היה לפני המסדר הזה ג"כ בתנחומא כ"י שלנו,
 רק נשמט ככ"י רומי ורח"ס, וכל המאמר נמלא בפסיקתא רבתי פ"ה אות י"א, רק נלקח שם בחסר,
 ובמאמר שהיה משה עומד והיה הדיבור בא לתוך אזנו כמין סיגון נמלא במדרש במ"ר ריש פ' י"ב הלשון
 מתוקן ובהשלמה, אמר רב יהודה בר רב סימון באלותה שעה שמת משה קול נאה וקול משובח לשעבר היה
 משה עומד והיה הדיבור בא לתוך אזנו כמין סיגון, והוא המאמר שלפנינו, רק בעל פסיקתא רבתי העתיקו
 בהרחבת לשון כדרכו, ומן הפסיקתא רבתי נובע אל המדרש במ"ר אשר לקח הרבה מאמרים מן הרבתי.
 וגם לפני בעל סילקום היה המאמר בתנחומא שלפנינו, כי בתהלים רמז תתל"ד על הכתוב אשמעה מה ידבר האל,
 עיין בלדו תנחומא, והוא בתנחומא שלפנינו פ' לו אות ו'. ואח"כ הביא ד"א אמר ר' יהודה בר סימון יום

ישעו וגו' (תהלים פה י), אימתי ביום שהוקם המשכן, (קלב) [דאמר ר' יהושע הכהן בשם ר' אליעזר], שעד שלא הוקם המשכן היה תחרות בין הקב"ה לישראל, וביום שהוקם המשכן נעשה שלום, שנאמר כי ידבר שלום אל עמו ואל חסידיו ואל ישובו לכסלה, (קלג) אמר ליה רשב"ל מה לי ללמוד מספר תהלים, דבר תורה הוא, ואפי' במקומה אינה חסרה כלום, מה כתיב למעלה מן הענין, ישא ה' פניו אליך וישם לך שלום, אימתי ביום שהוקם המשכן]:

[כו] [יהי ביום כלות]. (קלד) אמר ר' ברכיה הכהן ברבי] שעד שלא הוקם המשכן שעמדו ישראל לפני הר סיני רמזן הקב"ה ואמר להם כשאבוא אליכם אני בא מעון ברכות, אמר ר' ברכיה הכהן ברבי, האנוש מאלוה יצדק וגו' (ויקרא י), (קלה) יעקב כשהלך אצל פרעה, לא יצא מאצלו עד שברכו, (קלו) ומה ברכו, א"ל יעלה נילום לרגלו, מנין שנאמר ויברך יעקב את פרעה (בראשית מז י), ואני כשאבוא אליכם אבוא מעון ברכות, ואיכן רמזה להם בסני, שנאמר מוזב אדמה תעשה לי וגו' אבוא אליך וברכתך (שמות כ ד), וכשבא אליהם ברכן, שנאמר יברכך וגו', אימתי ביום שהוקם המשכן, ויהי ביום כלות משה:

[כז] (קלז) ד"א ויהי ביום כלות משה, אמר ר' יוחנן מהו ביום כלות, לשון כילוי, (קלח) ביום שהוקם המשכן נתכלו המזיקין מן העולם, שעד שלא הוקם את המשכן היו מזיקין מצויין בעולם, כשהיה משה עולה בהר, (קלט) היה אומר המזמור הזה, וישב בסתר עליון (תהלים נא ב), (קמ) שישב בסתרו של הקב"ה, בצל שדי יתלונן (ע), (קמא) שלן שם ק"ב יום, אומר לה' מחסי (ע ב), (קמב) שהוא מחסי ועשו לי כחומה, אלהי אבטח בו (ע), א"ל הקב"ה בי בטחת, [היך] אני עומד לך, כי הוא יצילך מפח יקוש (ע ג), [מהו מפח יקוש], (קמג) ממזודתו של צייד, תחת כנפיו תחסה צנה וסוחרה

הערות ותקונים

שהוקם המשכן נכנס משה ויהי שומע קול הדר כו', והוא המאמר שנפנינו צפ' נשא, והליון תנחומא בראש המאמר מוסב גם על זה: (קלב) דאמר ר' יהושע הכהן בשם ר' אליעזר, כן הוספתי כמו שהוא בנדפס והמלות דאמר ר' יהושע הכהן בשם ר' אליעזר יתא' בכ"י רומי וכו' רח"ס, ובפסיקתא רבתי שם, גם במדרש במ"ר גם נמצא עוד מאמר בשם ר' זכריה הכהן בשם ר' יהודה בר סימון, ואח"כ מוצא בפסיקתא רבתי ד"א כי יצבר שלום אמר ר' יהושע הכהן בר נחמיה כך אמר ר' אלעזר עד שלא הוקם המשכן כו', והוא המאמר שלפנינו, וגם במדרש במ"ר יתא', ובפסיקתא דרב כהנא פסקא א' (דף ו' ע"א) מוצא זה בשם ר' יוחנן, ע"ש בהערה ק"ח: (קלג) אמר ליה רשב"ל, הוא ר"ת ר' שמעון בן לקיש, וכ"ה בכ"י רומי וכו' רח"ס, ובפסיקתא רבתי הגי' אמר ריש לקיש: (קלד) אמר ר' זכריה הכהן ברבי, הוא בנדפס אות כ"ז ומצא גם במדרש במ"ר פי"ב אות ז', ובמדרש שם מתחיל במאמר של ר' זכריה שלא הריו, ומאמר הראשון מר' זכריה השמיט, ונמצא לנכון בנדפס, ובפסיקתא רבתי סוף פ"ה נמצא כבגטון אחר, אמר ר' יהושע בן לוי אמר הקב"ה לישראל כשעשו את המשכן שהוא נותן להם את הברכות כו'. ובעל מסדר ממדרש במ"ר שם החל בלשון התנחומא בשם ר' זכריה, ואח"כ הביא בלשון הרבתי בשם ר' יהושע בן לוי והרכיב שניהם יחד ע"ש, וזה לאות כי הפסיקתא רבתי היה לו למקור ובסוף המאמר אחרי המלות אימתי ביום שהוקם המשכן ויהי ביום כלות משה סיים הא למדנו שאין אדם לדיק יותר מן האלהים הוי האנוש מאלוה ידק לאו אלא גם הקב"ה כרך ישראל צביאתו אלס, לכך נאמר יברכך ה' וישמרך וסמך לו ויהי ביום כלות וגו', ע"כ והוא הוספה מן המסדר: (קלה) יעקב כשהלך אל פרעה, מוצא בילקוט חיוז רמז תתל"ז בשם התנחומא: (קלו) ומה ברכו א"ל יעלה נילום לרגלו, לזה המאמר כוון רש"י בראשית מז' א' מה ברכה ברכו, שיעלה נילום לרגלו, והוסף רש"י וכתב לפי שאין מזרים שותה מי נשמים אלא נילום עולה ומשקה ומברכתו של יעקב ואליך היה פרעה צה על נילום והוא עולה לקראתו ומשקה את הארץ, וסיים "תנחומא": (קלז) ד"א ויהי ביום כלות משה, אמר ר' יוחנן, בכ"י רומי וכו' רח"ס ר"ת ר' יהושע בן לוי אחר כלות את כ"ד, ובנדפס הוא בלות כ"ג, ובפסיקתא רבתי פ"ה אות ו' ובמדרש במ"ר פי"ב אות ג', ומדרש תהלים מזמור ל"א, ועיין עוד בפסיקתא דרב כהנא פסקא א' (דף ו' ע"ב) מוצא בשם ר' אלעזר ור' יוחנן, וע"ש בהערה ק"ג: (קלח) ביום שהוקם המשכן נתכלו המזיקין מן העולם, עיין בפסיקתא שם הערה קי"ד מה שהבאתי בשם שבלי הלקט כ"י: (קלט) היה אומר המזמור הזה, עיין בפסיקתא בהערה הני"ל במדרש שוח"ט מזמור ל"א ובמדרש במ"ר פי"ב אות ג', ובילקוט תהלים רמז תתמ"ב: (קמ) שישב בסתרו של הקב"ה, מוצא בילקוט תהלים רמז תתמ"ב בשם התנחומא: (קמא) שלן שם ק"ב יום, דורש צל בגימטריא מלה ועשרים, וכן מפורש בנדפס ממנין לל: (קמב) שהוא מחסי ועשו לי כחומה, ובנדפס אות כ"ג הגי' שהיה מחסי ועשה לי כחומה: (קמג) ממזודתו של צייד, כ"ה הגי' בכ"י רומי ורח"ס ובילקוט, אולם בנדפס ובכ"י ספרדי וכן

אמתו (תהלים 66 ד), (קמד) אמר ריש לקיש צינה אני נעשה לכל מי שהוא סוחר בתורה, לא תירא מפחד לילה (סע ס), [מכאן] שהיו מתייראין, מחץ יעוף יומם. (קמה) אמר רבי ברכיה הכהן [ברבי], יש מויק שהוא פורח כעוף, (קמו) וקושט כחץ, מדבר באפל יהלוק (ו) מקטב ישוד צהרים (סו ו), זה קטב מירי, (קמו) שכל מי שרואה אותו אין לו חיים [בעולם] בין אדם בין בהמה ובין חיה, (קמה) כיצד עשוי, ראשו דומה לעגל, (קמש) וקרן אחת יוצאה מתוך מצחו, והוא שולט משבעה עשר בתמוז עד תשעה באב, לפיכך כתיב מקטב ישוד צהרים, לא תאונה אלהיו רעה ונגע לא יקרב באהליך (סע סו), (קנ) עד אהליך, הוי עד יום שהוקם המשכן היו המזיקים מצויין, וביום שהוקם המשכן נתכלו, (קנא) אמר (רשב"ג) [רשב"ל] מה לי ללמד מספר תהלים, נלמד ממקומו, יברכך ה' מן המזיקין, וישמרך מכל רע, אימתי ביום שהוקם המשכן, ויהי ביום כלות משה: [כתח] (קנב) ויהי ביום כלות משה, (קנג) כלת כתיב, ביום שנכנסה כלה לחופה:

כט] ויקריבו נשיאי ישראל (במדבר 31). את מוצא בשעה שהכריז משה ואמר קחו מאתכם תרומה (שמות 28), מה עשו נשיאים, אמרו לא היה משה יודע לומר לנו שנעשה המשכן, מה עשו ולא נתנו נדבה, אמרו אלו עושין את המשכן, ולנו הוא אומר שניתן נדבה, אמר הקב"ה חייכם שיש לכם לידע שאיני צריך לכם, מה כתיב שם, והם הביאו אליו [עוד] נדבה בבקר בבקר (סו ו), (קנד) אמר ר' יוחנן לשני בקרים הביאו כל מלאכת המשכן ויותירו, שנאמר והמלאכה היתה דיים [לכל המלאכה לעשות אותה והותר] (סע סז). וירא משה את כל המלאכה [וגו' ויברך אותם משה] (סע נט מג), (קנה) ומה ברכה ברכן, אמר להם תשרה שכינה במעשה ידיכם, בעולם הזה ברכן משה, אבל לעולם הבא הקב"ה מברכן, (קנו) שנאמר יברכך ה' מציון (עושה שמים וארץ),

הערות ותקונים

נרשם בל"י רומי וכו' מפח יקם ממולדתו של דוד שנתפס ליהרג ושאלו ואנשיו עוטרם אל דוד ואל אנשיו לתפסם (ל"א כג כו), ולדעתי כוה' הסופר בתנחומא הנדפס מאיזה מעתיק, והטעם הוא ממולדתו של ל"י, רק המעתיק קרא המלה של דוד והוסיף המלות שנתפס ליהרג והביא הכתוב ושאלו ואנשיו וגו': (קמד) אמר ריש לקיש, בל"י רומי וכו' רח"ס וזילקוט תהלים ונדפס אמר ר' שמעון בן לקיש: (קמה) אמר ר' זכריה, מוצא גם במדרש במ"ר פי"ג אות ג' וזכריה רבה פי': (קמו) וקושט כחץ, המוספי בערך קט"ז הביא המאמר בשם במ"ר ולא זיין מקומו, וכוון למאמר שלפניו, והוא נדפס במ"ר פי"ג אות ג' וכתב פי' מורה צקת ת"י או ירה יירה או גירי דאשא יתקשטון ביה. ועיין ד"ר פי"ו אות ו'. ונדפס בטעות וקושט כחץ. וזילקוט תהלים שם וקשת, ל"ל וקושט: (קמו) שכל מי שראה אותו אין לו חיים, בל"י רומי וכו' רח"ס נוסף ואם ראה לאדם אפשר לו לחיות, וזילקוט תהלים שם אי אפשר לו לחיות, יש למחוק מלת אי: (קמח) כיצד עשוי, עיין במדרש במ"ר שם ובש"ס מוזמר ל"א: (קמט) וקרן אחת יולאה מתוך מלחו, בל"י רומי וכו' רח"ס נוסף אחר זה והוא עשוי אפרסין אפרסיין, ובכ"י ספרדי והוא עשוי אפסיין, ונדפס (אות כ"ג) אפסיין, ובכ"י ה' של אקספארד אפסיים, וזילקוט תהלים שם רמו תתמ"ב והוא עשוי אפוסין אפוסין, ראינו פה נוסחאות שונות בהמלה הזוה, ובכ"י שלפניו השמייע כולה, ובמדרש במ"ר פי"ג אות ג' אחר שהביא וקרן אחת יולאה מתוך מלחו, והוסיף והוא מתגלגל כדל אמר ר' הונא בשם ר' יוסף קטב מרירי עשוי קליפין קליפין שערות שערות עינים עינים, וזה הוסיף המסדר מן מדרש שו"ס מוזמר ל"א ושם ר' הונא בשם ר' יוסי אמר קטב מרירי עשוי כמין קליפין שערות, גם איתא בשו"ס שם ומתגלגל כדור יש לתקן גם במדרש במ"ר כדור, ובעל הילקוט אחר שהביא מאמר התנחומא הביא ג"כ מן שו"ס מהמאמר מחץ יעוף יומם, יש מויק שהוא פורח כו' וחסר הלין, מדרש"י והוא גורם במדרש שו"ס קליפין קליפין של שערות, גם הביא ומתגלגל כדור במקום כדור. ובעיני הוראת המלה הזוה ראינו שהעורר כזה ידידי הרב הגדול הבלשן הנפלא מהרח"י ד"ר קאהוט בערוך השלם ערך אפוסין שוסיף וכתב שהמלה משובשת ול"ל אפוטמן, פי' המלה חריות וקליפה (רוג'ט, טטל'ט), וכן קליפין בזו"י פי' חריות של דקל: (קנ) עד אהליך, נדפס הגי' זה אהל מועד: (קנא) אמר רשב"ג, וכן נדפס אמר רבן שמעון בן גמליאל, ובכ"י רומי הגי' אמר ר' שמעון בן לוי, אבל לדעתי ל"ל אמר רשב"ל, וכן תקנתי בפנים וכן הוא נדפס, והוא ר"ת אמר ר' שמעון בן לקיש, וכן הוא לכוון לעיל בל"א כ"ה, עיין הערה קל"ג, ובפסיקתא דרב כהנא פסקא א' (דף ו' ע"ב) הוא בשם ר' יוחנן ע"ש ובהערה קט"ו שם: (קנב) ויהי ביום כלות כלת כתיב, כן הוא בכ"י רומי ורח"ס, והמאמר קטוע, ועיין בפסיקתא דרב כהנא דף ו' ע"א. וזה המאמר נמלא נדפסם בטוף אות כ"ו, והמאמר ההוא מהנדפס הוא גם לפניו בל"א כ"ז: (קנג) כלת כתיב, עיין בפסיקתא שם הערה ק"ד מה שהעירתי על זה: (קנד) אמר ר' יוחנן לשני בקרים, מוצא גם בתנחומא הנדפס תרומה אות ד': (קנה) מה ברכה ברכן, עיין לעיל סוף אות כ': (קנו) שנאמר יברכך ה' מציון עושה שמים וארץ.

[וראה בטוב ירושלים כל ימי חיך] וראה בנים לבניך שלום על ישראל (תהלים קמח סו) :
 [ל] ביום השביעי נשיא לבני אפרים (במדבר ז מה). (קנו) זש"ה לי גלעד ולי מנשה ואפרים
 מעון ראשי יהודה מחוקקי (תהלים ס ט), אמר ריש לקיש, אמר ריש לקיש את המינים יאמרו לך
 שאין הקב"ה מחיה מתים, אמור להם הרי אליהו [מעיד] שהחיה את המת [על ידו], (על ידו),
 (קנח) הרי לי גלעד. ולי מנשה, אם יאמרו לך המינים שאין הקב"ה מקבל שבים, אמור
 להם הרי מנשה מעיד שקבלתי אותו בתשובה, (קנט) שנאמר ויתפצל אליו ויעתר לו
 [וישמע תחנונו] וישיבהו [לירושלים] [ירושלים] למלכותו (דה"ב לג יג), הרי לי מנשה.
 אפרים מעון ראשי. אם יאמרו לך המינים שאין הקב"ה פוקד עקרות, [אמור להם] הרי
 אלקנה [מהר אפרים] מעיד שפיקדתי חנה אשתו, שנאמר כי פקד ה' את חנה וגו' (ש"א
 ז כא), הוי אפרים מעון ראשי וגו'. יהודה מחוקקי, אם יאמר לך אדם (קס) שאין הקב"ה
 מציל מן האש, הרי חנניה וחביריו מעידין שהצילתי אתם מן האש, שנאמר ויהי בהם
 מבני יהודה [דניאל חנניה מישאל ועזריה] (דניאל ו א), הוי יהודה מחוקקי :

[לא] (קסא) ד"א לי גלעד. אם יאמר לך אדם למה בנה אליהו מזבח בהר הכרמל
 והקריב עליו, ובית המקדש היה קיים באותה שעה, ואמר משה
 איש איש מבית ישראל אשר ישחט שור או כשב וגו', ואל פתח אהל מועד לא הביאו
 [להקריב קרבן לה] לפני משכן ה' דם יחשב לאיש שהוא וגו' [ויקרא יז ג ד], אמור לו מה
 שעשה אליהו לשם הקב"ה עשה, ועל פי הגבורה, (קסב) שנאמר ויוד [בעלות] [בעלות]
 המנחה [ויגש אליהו הנביא וגו'] ובדברך עשיתי את כל הדברים האלה [מ"א י"ט טו], הוי
 לי גלעד. לי מנשה, אם יאמר לך אדם (קסג) הרי נדעון הקריב בבמה, והיה אמור, שהרי
 שילה קיימת, (קסד) ואמר ר' אבא בר כהנא שבעה דברים עשה נדעון, הקריב פר
 הנעבד, ופר המוקצה, ובנה מזבח, וברת עצים מן האשרה, והקריב בלילה ובלא כהן,
 (קסה) והיה בין הכמרים, וכל מה שעשה על פי הגבורה עשה, שנאמר ויהי בלילה ההוא
 ויאמר לו ה' קח את פר השור [וגו'] [שפטים ו כס], הוי לי [גלעד ולי] מנשה. (קסו) [יהודה
 מחוקקי], ואם יאמר לך אדם (קסז) הרי דוד עבר על לא תעשה, (קסח) אמר הקב"ה
 למד את השבטים כסופר מלמד תינוקות, שנאמר אלמדה פושעים דרכיך חטאים אליך

הערות ותקונים

אני הסגרת המלות האלה עושה שמים וארץ, כי הוא לטון הכתוב תהלים קל"ד ג', וכן מציא הכתוב
 מהתלים קכ"ה ה' ו' : (קנו) זש"ה לי גלעד אמר ריש לקיש, מוצא בילקוט תהלים רמו תשע"ט ד"ה ד"ה לי
 גלעד אמר ר' שמעון בן לוי ז"ל בר לקיש, ובגדפס (אות כ"ח) במקום אמר הקב"ה ז"ל אמר רשב"ל,
 וראיתי דפוס קאנטשטאטיניא ודפוס וויניא הגירסא כמו שתקתי, רק המדפוס ממאנטובה הניג אמר הקב"ה,
 ובמדרש זמ"ר פ"ד אות א' היתא ד"ה לי גלעד אמר סומה בר כהנא (הרד"ל הגיה אמר כמה בר קרחה) בשם
 ר' שמעון בן לקיש אמר האלהים אם יאמר לך אדם כו', קלח בשעוים ועיין אג"כ פ"ג : (קנח) הוי לי
 גלעד, ואלהיו היה מתושבי גלעד, וגם המדפוס דפוס מאנטובה הוסיף, שהיה אלהיו מתושבי גלעד, והוספה
 שהוסיף היתא דפוס קאנטשטאטיניא ודפוס וויניא וגם בכ"ה ה' של אקספארד : (קנט) שנאמר ויתפצל אליו
 ויעתר לו, עיין פסיקתא פסקא טובה ומה שהעירותי שם בזהרה קי' : (קס) שאין הקב"ה מליט מן האש, כ"ה
 גם בדפוס קאנטשטאטיניא ודפוס וויניא וכ"ה ה' של אקספארד וזילקוט תהלים, רק המדפוס ממאנטובה הוסיף
 מלת "האליקים" שאין הקב"ה מליט "האליקים" מן האש : (קסא) ד"ה לי גלעד, מוצא בילקוט תהלים שם
 רמו תשע"ט, והתחלת המאמר למה בנה אליהו מזבח מוצא גם בילקוט מלכים רמו רמ"ל בשם התנחומא :
 (קסב) שנאמר ויהי כעלות, תקתי בעלות כמו שהוא במקרא, גם הבאתי סיפא דקרא וזכרתי עשיתי,
 וזכרתי עשיתי פ"ג ה"ח (דף ס"ה ע"ד) ואלהיו מקריב בשעת חיסור הבמות אמר ר' שמלאי דיבריה
 א"ל ובדרך עשיתי וזכרתי עשיתי, ופי' דיבריהו א"ל ר"ל הקב"ה אמר לו ועשה כן ע"פ הדיבור. והרב
 הגאון מהר"ן חיות ז"ל חשב ר' שמלאי דיבריהו הוא שם חכם, והעירותי על זה במקום אחר, וכן תראה
 ביו"ד פ"ג אות ט' ואלהיו מקריב בשעת חיסור הבמות אמר ר' שמלאי הקב"ה א"ל שנאמר וזכרתי עשיתי
 וזכרתי עשיתי : (קסג) הרי נדעון הקריב בצמה והיה אמור, עיין וזכים דף קי"ב במשנה בין שצא לשילה
 נאסרו הבמות : (קסד) ואמר ר' אבה בר כהנא שבעה דברים עשה נדעון, עיין תמורה כ"ז, וי"ר שם ובמ"ר
 שם וזכרתי עשיתי פ"ה אגדת שמואל פ"ג : (קסה) והיה בין הכמרים, במדרש זמ"ר וכן בכ"ה מינכטן
 בין הכמרים : (קסו) יהודה מחוקקי, ר"ל זה דוד שצא מיהודה : (קסז) הרי דוד עבר על לא תעשה, ר"ל
 במשנה דבת שבע, ועיין נוסחה אחרת במדרש זמ"ר שם, וכאשר לפנינו היא היסרה : (קסח) אמר הקב"ה
 למד את השבטים, בגדפס דוד למד השבים, אולם בדפוס קאנטשטאטיניא ודפוס וויניא כתוב לומד את השב,

ישוּבו (תהלים נא טו), הוּי יהודה מחוקקי: (קטט) אפרים מעוז ראשי, אם יאמר לך אדם למה הילל יהושע את השבת ביריחו, אמור לו על פי הגבורה עשה, שנאמר ויאמר ה' אל יהושע ראה נתתי בידך את יריחו (יהושע ו ג), (קע) וכתוב וסבותם את העיר וגו', כה תעשה ששת ימים ושבעה כהנים וגו' (קעא) וזיום השביעי תסבו את העיר שבע פעמים והכהנים יתקעו בשופרות (שס ט ג ד), ומנין שהיתה שבת, שאין לעולם שבעת ימים בלא שבת, (קעב) ועוד דבר אחר עשה יהושע מדעתו, מה שלא נאמר בו, כיון שנכבשה יריחו שבת היה, (קעג) אמר השבת כולה קודש, וכל מה שכבשנו בשבת היא קודש לה', שנאמר וכל כסף וזהב (וכל) [וכלי] נהושת וברזל קודש הוא לה' וגו' (שסו יט), אמר ר' ברכיה הכהן [ברבי] עשאה כעיר הנדחת, והרי עיר הנדחת אמורה בהנאה, שנאמר ושרפת באש את העיר (ו) את כל שללה כליל לה' אלהיך (דברים יג יו). אמר ר' יהודה הלוי בר שלום, (קעד) לימד לישראל, מה שאמר הקב"ה לישראל, ראשית עריסותיכם (הלא תרימו תרומה) [במדבר טו ב], אמר יהושע הואיל וכבשנו אותה תהלה נעשה אותה הלא להקב"ה, נקדיש את כל שללה לנבוא, אמר הקב"ה (קעה) הואיל וכך עשית הרי קרבנך מסייע את שבטך ודוחה את השבת, (קעו) שנאמר ביום השביעי נשיא לבני אפרים:

[לב] [ביום השביעי נשיא לבני אפרים. (קעז) אמר ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי] זש"ה [כאשר] [באשר] דבר מלך שלטון וגו' שומר מצוה לא ידע דבר רע (קלט מד ט), וכן הוא אומר אמר אלהי ישראל לי דבר צור ישראל מושל באדם צדיק מושל (קעה) [ביראת] [יראת] אלהים (ש"ב גג ג), מי הוא זה, זה שמושל ביצרו, (קעט) ומוי היה זה, זה יוסף אבי (מנשה) [אפרים], אבי אביו של יהושע בן נון, מה כתיב בו, ויהי אחר הדברים האלה ותשא אשת אדוניו את עיניה אל יוסף [גו'] וימאן וגו' (בראשית נט זח), אמר לו הקב"ה, אתה לא שמעת לה, חייך אני ממליכך על מצרים, ויהיו הכל נשמעים לך, שנאמר ויאמר פרעה (אל כל) [לכל] מצרים לכו אל יוסף (שס מא ט), ואומר אתה תהיה על ביתי (שס ט ט), ולא יעשו בני פלטרין שלי דבר חוץ מדעתך, ואומר ויוסף הוא השליט על הארץ (שס מג ו), על ששלט ביצרו נעשה שליט בארץ. ויהי איש

הערות ותקונים

וקר' המדפיס ובאמת ל"ה השנים, והמדפיס מאמאנובה הניג את השנים: (קטט) אפרים מעוז ראשי אם יאמר לך אדם, מוצא צילקוט יהושע רמז ט"ו במאמר תסבנו את העיר ד"ה כתיב אפרים מעוז ראשי וחסר שם הליון תנחומא: (קע) וכתוב וסבותם, כ"ה גם בגדפס הגי' אולם בכ"י רומי ורמ"ס וזכ"י מיינכטן ומנין שהיתה שבת אמר ר' יוסי בר חלפתא שנאמר וסבותם וגו': (קעא) וזיום השביעי תסבו, וכתוב אחרי כן ויהי זיום השביעי ושכימו בעלות שחר ויסובו את העיר כמשפט הזה שבע פעמים וגו' (יהושע ו טו) ועיין צירושלמי שבת פ"א ה"ג (דף ד' ע"א) (וצירושלמי עם ק"ע הוא סוף ה"ח) אין מקופין על עיר של גוים פחות משלשה ימים קודם לשבת הלא דתימר במלחמת הרשות אבל במלחמת חובה אפילו בשבת, שכן מלינו שלא נכבשה יריחו אלא בשבת, דכתיב כה תעשה ששת ימים וכתוב וזיום השביעי תסבו את העיר שבע פעמים, וכתוב עד רדתה אפילו בשבת. ועיין בפני משה צירושלמי שם, וגם רש"י ביהושע שם כתב וזיום השביעי שבת היה, ועיין סדר עולם פ"א, וצילקוט יהושע שם מוצא לשון הכתוב שבעת כה תעשון שבעת הימים: (קעב) ועוד דבר אחר עשה יהושע, לזה כוון רש"י צפירושו ליהושע שם, ובמדרש במ"ר פ"ד ולפי שהיתה יום שבת אותו יום שכבשו, יש לתקן במדרש ע"פ התנחומא וז"ל ועוד ד"א עשה יהושע, כי הוא מאמר בפני עצמו ואינו מוסב למעלה, ע"ש: (קעג) אמר השבת כולה קודש, ר"ל יהושע אמר כן, ובמדרש במ"ר שם וגם זכ"י מיינכטן כעשות אמר ר' יהושע, וז"ל אמר יהושע: (קעד) לימד לישראל, ר"ל לימד יהושע לישראל, וצילקוט מלכים שם כעשות אמר ר' יהודה הלוי בר שלום אמר ר' יהושע, ז"ל אמר יהושע כו': (קעה) הואיל וכך עשית, עיין במדרש במ"ר פ"ד סוף אות א' הרחבת דברים: (קעו) שנאמר זיום השביעי נשיא לבני אפרים, עיין במ"ר שם סוף אות א' נשיא אפרים הקריב קרבנו לחוכת המזבח זיום השבת, מנין שיום השבת היה, לפי שכבר אמרנו אותו יום שהתחילו הנשיאים יום ראשון היה, מכלאן את למד שיום ז' להקריב יום שבת היה, שלא תאמר היאך הלל את השבת והלא אין קרבן יחיד דוחה את השבת וזה הקריב בשבת, אמר הקב"ה לא על פיו עשה, שאני אמרתי למשה נשיא אחד ליום נשיא אחד ליום יקריב את קרבנו לחוכת המזבח, בלא הפסק יקריבו זה אחר זה, וזה הוא הוספת המסדר: (קעז) אמר ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי וז"ה בכ"י רומי וכ"י רמ"ס וז"ל מיינכטן, וחסר גם בגדפס (אות ח), (קעא) ציראת, כ"ה בכל כ"י, אבל ככתוב כתיב ידחת: (קעט) ומי היה זה וזה יוסף, מוצא צילקוט שמואל רמז קס"ה ד"ה ד"א מושל באלם:

מצליח (בראשית לט ז), לא היה צריך לומר אלא איש צדיק, למה כתב איש מצליח, א"ל הקב"ה (קפ) שוית אתה מה שלא שוה אדם הראשון, אין מצליח אלא שוייה, שנאמר וצלוו הירדן לפני המלך (ש"ג יט יח), א"ל הקב"ה אין קרבן יחיד דוחה את השבת, הייך שקרבן בנגך דוחה את השבת, בשביל מצוה שעשית, הוי ביום השביעי נשיא לבני אפרים אלישמע בן עמיהוד. (קפא) אמר ר' עזריה א"ל הקב"ה ליוסף אתה שמרת מצות לא תנאף וקיימת התורה קודם שנתתיה, אין שבט מפסיק בין שני בנגך, אלא אפרים ביום השביעי ומנשה ביום השמיני :

[לג] [ד"א] ביום השביעי נשיא לבני אפרים אלישמע בן עמיהוד, (קפב) ר' מאיר ור' יהושע בן קרחה היו דורשין את השמות, אלישמע אלי שמע, ולאדונותו לא שמע, בן עמיהוד (קפג) עמי היה אבל עמה לא היה, וכן גמליאל בן פדהצור (נמנמ וז), אמר יוסף [גמליאל] גמל אל עמי גמולים טובים, בן פדהצור (קפד) פדה אותו צור, ומי גרם לו, יגמלני ה' כצדקי, (קפה) (כבורי) [כבור ידי] , שהיית ברור במצות, יגמלני ר' שמואל בר אבא מהו (כבורי) [כבור ידי], וכשהוא עשיר בוטח בעשרו, ואין עליו ה', כיצד אדם כשהוא עני בוטח בהקב"ה, וכשהוא עשיר בוטח בעשרו, ואין עליו יראה, אבל יוסף כשהיה עבד היה ירא את ה', שאדונותו משדלתו בדברים, והוא אומר לה ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת וחמאתי לאלהים (בראשית לט ט), וכשנעשה מלך הוסיף יראה, שנאמר את האלהים אני ירא (שם מג יח), (קפו) וכשירדו אחיו אצלו שנייה, וירא יוסף אתם וגו', ושבח שבח והכן כי אתי יאכלו האנשים בצהרים (שם מג יט), והלא אין דרך מלכים (לאכול) [להכין] מיום לחבירו, (קפז) א"ר יוחנן שבת היתה, (קפח) ואין הכן אלא יום השבת, שנאמר והכינו את אשר יביאו (שמות יז ה), א"ל הקב"ה אתה שמרת

הערות ותקונים

(קפ) שוית אתה מה שלא שוה אדם הראשון, אין מצליח אלא שוייה שנאמר וצלוו הירדן לפני בנדפס. ובז"ר פ"ו אות ד' היתה ויהי איש מצליח ר' זכריה אמר גבר קפז כמה דתימא וצלוו הירדן לפני המלך, פי' קפז קפ"ה, תרגום וצלוו וקפלו, והיפה תואר הארץ שם לפרש דברי המדרש וסיים ובתנחומא נשא איתא שוית מה שלא שוה אדם הראשון וקשה לכוון הלשון צד, פכ"ל. ופליגי יש לתקן בתנחומא שוירת שמה כי שוה שוור אדם הראשון אין מצליח אלא שוור שנאמר וצלוו וגו'. ושוני ערוך ערך שוור, ואיפשר עוד כי כמו שחזק לפניה נ"כ נכון. והוא מלשון שוי שהביא הערוך בערך שווי שעניו לשון עופפות (פליהקן) תרגום וישף אלי והשתי לוית ע"ש: (קפא) אמר ר' עזריה כו', במדרש במ"ד פי"ד אות ז' מונח בשמו בהרחבת דברים אמר ר' עזריה א"ל הקב"ה ליוסף אתה שמרת מצות לא תנאף שהיא שביעית בדברות ולא נאפת בקשת פוסיפר וגם שמרת מצות לא תגזב שהיא שמינית בדברות שלא נגבת ממוט של פוסיפר וכו', יבא העת שהי פורע לך לתמר כשיבואו הנשיאים להביא בחטות המונח, יהיו נשיאי שני בנגך אחד מקריב ביום שביעי והשני ביום השמיני, ואין שבט אחר מפסיק בין שני בנגך, כשם שאתה לא הפסקת בין לא תנאף ללא תגזב, שכן תבז ביום השביעי נשיא לבני אפרים ביום השמיני נשיא לבני מנשה: (קפב) ר' מאיר ור' יהושע בן קרחה כו' אלישמע אלי שמע ולאדונותו לא שמע, מונח בילקוט נשא רמו תשט"ו בשם התנחומא, והליון במאמר שלפניו מוסב גם על זה, ובז"ר רומי וכ"י רח"ם וכ"י מיינען הני' ר' מאיר היה דורש שמות וכן ר' יהושע בן קרחה מהו אלישמע שברח מאדמותו שנאמר ולא שמע אליה, אמר הקב"ה אליה לא שמע אבל אלי שמע: (קפג) עמי היה עמה לא היה, כ"ה הני' בכל הכ"י, אולם בנדפס (אות כ"ח) וצילקוט נשא עמי היה הודו ולא עם אחר: (קפד) פדה אותו צור, בנדפס פדני צור מלרתי מצית הסוכר וכן כתיב יגמלני ה' כצדקי: (קפה) כבורי, תקתי כבור ידי כמו שהוא בקרא ומונח לנכון בכל הכ"י, ואח"כ כתיב גם בכל כ"י א"ר שמואל בר אבא מהו כבורי כבוריות ידי (בנדפס כבוריות ידי, ז"ל כבוריות ידי, וכן הוא לנכון גם בז"י ה' של אקספארד), ואולי היה כן לפני הדורש במקרא, ובש"כ כ"כ כ"ח כתיב יגמלני ה' כצדקתו כבור ידי ישיב לי, ואח"כ בפסוק כ"ה כתיב ויש ה' לי כצדקתי כבורי לנגד עיני, ובתהלים י"ח כ"ה נאמר כבור ידי לנגד עיני, וצילקוט נשא שם חסר זה: (קפו) וכשירדו אחיו אצלו שנייה, פי' בפסח שנית: (קפז) אמר ר' יוחנן שבת היתה, בנדפס יש למחוק המלות, שנאמר והכין' (קפח) ואין הכן אלא יום השבת, מנילתא ריש בשלח, ז"ר פ"ג, תדב"א פכ"י, ובמדרש במ"ד פי"ד סוף אות ז' ד"א מי הקדמני ואשלים מדבר ביוסף שהוא הקדים ושימר את השבת עד שלא ניתנה, שנאמר וטבוח טבח והכן אמר ר' יוחנן ערב שבת היתה ואין הכן אלא לשבת שנאמר והיה ביום השש- והכינו, אמר הקב"ה ליוסף אתה שמרת את השבת עד שלא ניתנה התורה, חייך שהי משלם לכן בנגך שיהא מקריב קרבנו בשבת מה שאין יחיד מקריב, ועלי לקבל קרבני ברגלן, ובז"י ה' של אקספארד אחר הסיום שנאמר והיה ביום הששי והכינו כיום הרי שהיה ירא את ה' שהיה שומר

את השבת עד שלא ניתנה, חיך לבן בנך אני עושה שיקריב ביום השבת, (קצט) שנאמר ביום השביעי נשיא לבני אפרים:

[לד] אמר ר' אבין הלוי [ברבי], היה יוסף מברך ואדונו רואה אותו מלחש בפיו, א"ל יוסף מה אתה אומר, והוא משיבו ואומר לו, אני מברך להקב"ה, א"ל אני מבקש לראות אלהיך, א"ל יוסף הרי חמה, אחד מכמה שמשוין שלו, אין אתה יכול להביט, כבודו על אחת כמה וכמה, א"ל הקב"ה בשבילך אני נגלה עליו, שנאמר וירא אדונו כי ה' אתו וגו' (בראשית נט ז), (קצ) אמר ר' אבין הלוי (קצא) ברבי, (קצב) מהו (מי הוא זה) [ויבא] מלך הכבוד (תהלים נד ט), שהוא חולק מכבודו ליראיו, זה הקב"ה, (קצג) מלך בשר ודם אין משתמשוין בשרביטו, והקב"ה נתן שרביטו למשה, (קצד) שנאמר ויקח משה את סטה האלהים בידו (שמות ז ד), ואין יושבין על כסאו, [אבל הקב"ה הושיב את שלמה על כסאו], כתיב וישב שלמה על כסא ה' למלך (דברי הימים ב כג), ואין רוכבין על סוסו, [אבל הקב"ה הרכיב את אליהו על סוסו], ואיזהו סוסו של הקב"ה, סופה וסערה, שנאמר ה' בסופה ובסערה דרכו (תהלים א ז), וכתיב ויעל אליהו בסערה השמים (מ"ב יב יא), הוי שהקב"ה חולק מכבודו ליראיו, ולבושו נתן למלך המשיח, שנאמר הוד והדר תשוה עליו (תהלים נא ו), ולבושו של הקב"ה הוד והדר, [שנאמר הוד והדר] לבשת (ש"ק ה), מה כתיב בהקב"ה (קצה) (כעל) [כי אל] גמולות [ה' שלם יושלם] (ירמיה נא ט), שהוא משלם למוטיב כמאבים, ולרעים שעצמה ולא הבימה באהת מן המצוינות, שנאמר א"ל הקב"ה יוסף יהא שלום על העין שעצמה הוא הבימה באהת מן המצוינות, שנאמר בנות צעדה עלי שור (ש"ק) (קצו) אמר ר' ראובן מהו עלי שור, אמר הקב"ה עלי לשלם שבר לאותו העין. (קצז) שנו רבותינו שהיו אוכלין במקדש לפניו מן הקלעים, (קצה) אבל בשילה כמלא עין, מה שעשה יוסף פרע לו הקב"ה, מה כתיב ויעזב בגדו

הערות ותקונים

שומר שבת: (קפט) שנאמר ביום השביעי נשיא, כן הוא בכל הכ"ו, ונדפס דפוס ממאטובה מסיים מגין ממה שקראו בענין ביום השביעי נשיא לבני אפרים, ובכ"ה ה' של אקספארד ונדפס ראשון דפוס קאנטאטאטינא דפוס וויניציא הוא כמו לפנינו: (קצ) אמר ר' אבין הלוי, מובא בליקוט נשא טס רמו תש"ו נשא התנחומא, ומובא גם במדרש במ"ר פ"ד סוף אות ג' ושם איתא אמר ר' אבין הלוי ז"ר יוסף, מברך להקב"ה, ז"ל אמר ר' אבין הלוי כתיב, יוסף מברך להקב"ה. ולפני זה המאמר שהוא נדפס התחלת אות ל' מאלף ממאמר אחד המתחיל ביום השמיני נשיא לבני מנשה ילמדנו רבינו נר חנוכה עד מגין ממה שקראו בענין ביום השמיני נשיא לבני מנשה, והוא טס אות כ"ט, וזה הוסיף המדפיס ממאטובה וליהא בכל כ"ו וגם ל"א ספרדי גם לא בכ"ה ה' של אקספארד ולא נדפס קאנטאטאטינא דפוס וויניציא, רק היה הוספת המדפיס ממאטובה, והניג יד פוסת להודות כי הוסיף היה, וזה הוסיף מן הפסיקתא רבתי פ"ג אות א'. והדין הזה מאלף גם בשאליות וישלח סי' כ"ז, ועיין בשאלת שלום סי' ל"ד, המדפיס ממאטובה העתיק בקלת שינויים כמו שהעיר עליהם הרב החכם מהר"מ פרידמאן במאיר עין להרבה, רק מה שכתב טס צאות ה' כשאתוה סגנון התנחומא טס סגנון הפסיקתא רבתי תמלא סגנון התנחומא הוא מאוחר לסגנון הפסיקתא רבתי, נעלם ממנו כי אין זה דברי התנחומא רק הוספת המדפיס ממאטובה אשר לקח המאמר הזה מהפסיקתא רבתי: (קצא) אמר ר' אבין הלוי ברבי מהו מי הוא זה מלך הכבוד, כ"ה בכל הכ"ו, גם בכ"ה החמישי של אקספארד ונדפסו קאנטאטאטינא דפוס וויניציא, אולם המדפיס ממאטובה הניג אמר ר' חנינא: (קצב) מהו מי הוא זה מלך הכבוד, כן הוא בכל הכ"ו, והגהתי מהו ויבא מלך הכבוד, וכן נגהה המאמר במדרש במ"ר פ"ד אות ג': (קצג) מלך בשר ודם, עיין סהדרין דף כ"ב ע"א במטה, מדרש תהלים מומור כ"א, אנ"ב כמ"ט, התנחומא ואלף אות ח', ועיין להלן לפנינו בהעלותך אות ט"ו: (קצד) שנאמר ויקח משה את מטה, במדרש במ"ר מובא כתוב אחר, ועיין בהדושי הרש"ט: (קצה) כעל גמולות, תקנתי כי אל גמולות ה' שלם ישלם, ונדפס כעל גמולות ה' כעל ישלם (ישעיה נט יח) מהו שלם ישלם, מובא הכתוב מישיעיה בסעות, ומלה ה', ל"ה ליהא בקרא ויוסף מן המדפיס ממאטובה, כי בקרא כתיב כעל גמולות כעל ישלם, רק ל"ל כמו שהגהתי הכתוב מירמיה, ועל זה אמר מהו שלם ישלם, וגם בליקוט מובא הכתוב כעל גמולות כעל ישלם: (קצו) אמר ר' ראובן, בכ"י רומי וכ"י רחס וכ"י מיינעטן אמר ר' אבין: (קצז) שנו רבותינו שהיו אוכלין במקדש, משנה וזכחים ק"ב ע"ב: (קצה) אבל נשיא כמלא עין, המלוא כמלא עין נשמטו נדפס, ומאלף לכתוב גם בכ"י ספרדי, ועיין בגמרא וזכחים ק"ח ע"ב ר' אבהו אמר, אמר קרא בן פורת יוסף, בן פורת עלי עין, עין שלל רלחה לזון וליהנות מדבר שאינו שלו תזכה ותאכל כמלא עיניה, ע"ש בפירוש", ומאלתי המאמר מובא גם במדרש במ"ר פ"ד אות ו', וז"ל הוא לא נתן עיניו בה ולא במצרות בעת שמלך כמה דתומא בן פורת יוסף בן פורת עלי

(אצלה) [בירה וינס ויצא ההוצה] [גבלתי לט יט], א"ל הקב"ה (קצט) [חידך] כשיצאו בני ישראל ממצרים, עתיד הים לראות את ארונך ולהיות בורה, שנאמר הים ראה וינס (תהלים קיד ג), (ר) ומה ראה, [ראה] ששמר יוסף כל עשרת הדברים. שמעון איש קיטרון אומר עצמות של יוסף ראה, ולא עוד אלא שהיה ארונו של יוסף מהלך לפני הארון, ואומות העולם רואין אותו, ואומרין מה טיבו של ארון זה שמהלך עם ארון התורה, וישראל משיבין אותם ואומרים קיים זה מה שכתוב בזה, ומה היה בארון עשרת הדברות, ויוסף קיים את כולם עד שלא ניתנו מסיני, א"ל הקב"ה ליוסף יוסף אע"פ שפרעתי לך מקצת שכר בעולם הזה, הקרן קיים לך לעולם הבא, כשיגאדו ישראל נאולת עולמים, בזכות יעקב ובזכותך הם נגאלים, שנאמר גאלת בזרוע עמך בני יעקב ויוסף סלה (סס טו טז):

חסלת פרשת נשא

פרשת בהעלתך

[א] וידבר ה' אל משה לאמר, דבר אל אהרן ואמרת אליו בהעלתך את הנרות (מגדל ח טז ג), ילמדנו רבינו, (א) מהו להדליק בשמן שריפה ביום טוב. (ב) כך שנו רבותינו, אין מדליקין (ג) בשמן שריפה ביום טוב, [ר] ישמעאל אומר אין מדליקין בעיטרן מפני כבוד השבת. וחכמים מתירין בכל השמנים בשמן שומשמן בשמן אגוזים בשמן צנונות [בשמן דגים] בשמן פקועות בעיטרן ובנפט, ר' טרפון אומר אין מדליקין אלא בשמן זית בלבד, (ד) עמד ר' יוחנן בן גורי על רגליו (ה) ואמר מה יעשו אנשי בבל שאין להם אלא שמן שומשמן, ומה יעשו אנשי מדי שאין להם אלא שמן אגוזין, (ו) [ומה יעשו אנשי אלכסנדריא שאין להם אלא שמן צנונות], ומה יעשו אנשי (ז) קפוטקיא שאין להם לא זה ולא זה אלא נפט, (ח) אמר להם ר"ט הרי מצינו שהיבב הקב"ה שמן זית מכל השפנין בנר, ויתר מכל מנחות הנקרבות, תדע שהרי כל המנחות לא נאמר בהן אלא ונתת עליה שמן, ובהדלקת הנר כתיב שמן זית זך, [לכך אמר ר"ט אין מדליקין אלא בשמן זית בלבד]. (ט) ואנו מוצאין כי בכמה מקומות הזהיר הקב"ה על הנרות להדליק בשמן זית זך, וכן הוא אומר ויקהו אליך שמן זית זך

הערות ותקונים

עלי עין שע"ס עינו מאשת פוסיפר ומן המלרית, צמח לעדה עלי שור, ולפיכך עלי שור, אמר ר' ראובן מהו עלי שור, אמר הקב"ה עלי לשלם שכר אותה העין, כיצד שנו רבותינו שהיו אוכלין במקדש קדשים קלים תוך החומה לפנים מחומת ירושלים, אבל בשילו שיהיה חלק יוסף אוכלין אותו בכל הכוזה, הוי עלי שור, כמה דתימא לא תשורנו עין רואה, ע"כ. ובכ"י חמישי של אקספארד הגי' אבל בשילה שיהיה חלקו של יוסף היו אוכלין קדשים בכל העיר, וכאן פסע לו הקב"ה כו': (קצט) חידך כשיילאו בני ישראל, ז"ר פפ"ד ופס"ז מכלתא בשלה פ"ג שו"ט מומור קי"ד: (ר) ומה ראה ראה ששמר יוסף כל עשרת הדברות, בכ"י ה' של אקספארד ומה ראה ראה ארונו של יוסף וששמר כל עשרת הדברות:

(א) מהו להדליק בשמן שרפה ביום טוב, בכ"י רומי הגי' מהו להדליק בשמן שרפה ביו"ט צילי שנת, ובכ"י רח"ס מהו להדליק בשמן שרפה צילי שנת, ובגדפס ובכ"י ספרדי ובכ"י ה' של אקספארד מהו להדליק בשמן שרפה בשנת. וז"ל כמו לפנינו מהו להדליק בשמן שרפה ביום טוב, ועיין בחוספתא שנת פ"ב כל אלו שאמרו אין מדליקין בהן בשבת מדליקין בהן ביו"ט חוץ משמן שרפה, מפני מה אמרו אין מדליקין בשמן שרפה ביו"ט, לפי שאין שורפין לא תרומות ולא קדשים ולא חמץ ביו"ט ועיין צבלי שנת דף כ"ד ע"ב ובתוס' טס ד"ה לפי שאין שורפין: (ב) כך שנו רבותינו, משנה שנת כ"ד ע"ב: (ג) שמן שריפה, שמן של תרומה טמאה: (ד) עמד ר' יוחנן בן גורי, הוספתא שנת פ"ב, שנת כ"ו ע"א. ובגדפס בכ"י ספרדי בטעות עמד ר' יהודה על רגליו, והיה כתוב בכ"י עמד ר"י, והכוונה ר' יוחנן, והמעתיק הרגשון העתיק עמד ר' יהודה: (ה) ואמר מה יעשו אנשי צבל, בכ"י רומי ורח"ס ובגדפס הגי'. ואמר ליה לר' טרפון: (ו) ומה יעשו אנשי אלכסנדריא, הוספתי כמו שהוא בחוספתא ובגמרא צבלי וכן בגדפס, ובכ"י רומי וכ"י רח"ס ובכ"י ספרדי הגי' ומה יעשו אנשי מזרים, ואלכסנדריא היא העיר הגדולה Alexandria אשר צנה אלכסנדר מקדון ויקרא אותה על שמו: (ז) קפוטקיא, בכ"י רומי ורח"ס קפודקיא, שם מהו צלחץ אפיא וקרא צלשום Cappadocia (קופספאלאיטין): (ח) אמר להם ר' טרפון, זה ליתא בחוספתא ובגמרא צבלי שם: (ט) ואנו מולאין כי צמח מקומות, במדרש צמ"ר ריש פ' בהעלתך פט"ז אות א' החל מכאן להעתיק את התנחומא כלשונו ממש עד סוף ספר במדבר, וראוי להוסיף במדרש שם התחלת המאמר כמו שהוא בתנחומא, כי כאשר החל במדרש

(שמי' כו כ), וכן הוא אמר [ויקחו אליך שמן זית וגו'] על המנורה הפחורה יערוך את הנרות [ויקח כו ד], (י) ואף כאן הוא מזהיר על הנרות, מנין ממה שקרינו בענין בהעלתך את הנרות וגו' :

[ב] (יא) ד"א [בהעלתך את הנרות]. וז"ה ה' הפיץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר (ישעי' מב כה), כביכול אמר הקב"ה למשה אמור לישראל לא בשביל שאני צריך לאורכם, אני אמור לכם להדליק נר, אלא בשביל לזכותכם, (יב) וכן הוא אמר ה' הפיץ למען צדקו, כביכול כתיב בו ידע מה בחשוכא ונהורא עמיה (שרי) [שרא] (דניאל ב כ), וכן הוא אמר גם השך לא יהשיך ממך [ולילה (כאור) [כיום] יאיר כהשיכה כאורה] (תהלים קל"ט י), להודיעך שאיני צריך לכם, תדע לך בא וראה כשאדם בונה בית והוא עושה הלונות בתוך [ביתו], והוא מבקש שיהא האור נכנס, (יג) הוא עושה את החלונות צרות מבחוץ ורחבות מבפנים, למה כדי שיהא האור נכנס מבחוץ ומאיר מבפנים, וכשבנה שלמה את בית המקדש לא עשה כן את החלונות, אלא צרות מבפנים ורחבות מבחוץ, כדי שיהא האור יוצא מבית המקדש ומאיר מבחוץ, שנאמר ויעש לבית חלוני שקופים אטומים (מ"א וד), להודיעך שכולו אור ואינו צריך לאורה משלך, ולמה צויתי אתכם בשביל לזכותכם, לכך נאמר בהעלתך את הנרות, הוי' ה' הפיץ למען צדקו, ולא עוד אלא אם הייתם זחירים להדליק נרות לשמי, אף אני מאיר לכם אורה גדולה לעתיד לבא, שנאמר קומי אורי כי בא אורך [וגו'] והלכו גוים לאורך וגלמים לנוגה דרחק (ישעי' ס"א ג) :

[ג] ד"א בהעלתך את הנרות. (יד) את מוצא שנים עשר שבטים שהקריבו קרבנות לחנוכת המזבח, שבט לוי לא הקריב כלום, והיו מצירים למה רחקנו מהקרבה לחנוכת המזבח, משל למה הדרב דומה, למלך שעשה סעודה והיה קרוא בכל יום (טו) אומניות אומניות, והיה לו אוהב אחד שהיה אוהבו יותר מדאי, ולא קרא אותו עמוס, והיה מיצר לומר שמא יש בלבו של מלך עלי, לפיכך לא זימני המלך בכל הסעודות, כיון שעברו ימי הסעודה, קרא לאוהב אמר לו לכל בני המדינה עשיתי סעודה, ולך לעצמך אני עושה סעודה אחת בלבד יחידה, למה שאתה אוהבי, כך המלך זה מלך מלכי המלכים הקב"ה, [את מוצא י"ב שבטים הקריבו לחנוכת המזבח] וקיבלן הקב"ה, שנאמר קח מאתם (במדבר ז ט), ושבטו של לוי לא הקריבו, כיון שעברה חנוכת המזבח, א"ל הקב"ה לאהרן ולבניו כל השבטים עשו חנוכה, ואתם לעצמכם עשו חנוכה, לכך נאמר דבר אל אהרן בהעלתך את הנרות, מה כתיב אחר כך, קח את הלויים (ש טו) :

[ד] [ד"א] בהעלתך את הנרות וגו'. וזה מעשה המנורה. (טז) את מוצא שנתקשה משה במעשה המנורה יותר מכל כלי המשכן, עד שהראה לו הקב"ה באצבע, (יז) וכן בפרשות בהמה טהורה, שנאמר זאת החיה [אשר תאכלו וגו'] אך את זה לא

הערות ותקונים

במדרש באלמנע המאמר מתנחומא הוא חסר ביאור: (י) ואף כאן הוא מזהיר על הנרות מנין ממה שקרינו בענין, כן יש להקפיד בדפוס: (יא) ד"א כו' ז"ה למען צדקו, במ"ר שם פט"ו אות ז': (יב) וכן הוא אמר ה' הפיץ למען צדקו, זה יתאם בדפוס ובמ"ר, ובכ"י רומי מנוקד וכה"ל ד' הפיץ למען צדקו צדקו: (יג) הוא עושה את החלונות צרות מבחוץ ורחבות מבפנים וצבית המקדש כו' צרות מבפנים ורחבות מבחוץ, וכ"ה במדרש במ"ר שם, וכן נשנה המאמר בפסיקתא פסקא קומי אורי (דף קמ"ה ע"א), ובזו"ר פל"א אות ז', עיין מה שכתבתי לעיל פרשה תל"ז הערה כ"ו: (יד) את מוצא, מוצא בילקוט בהעלותך רמז תשי"ט בשם התנחומא, ומוצא במדרש במ"ר שם אות ג', ולזה המאמר מתנחומא כיון רש"י צריש בהעלותך ע"ש: (טו) אומניות, ר"ל צעלי אומניות (קיסטוסטר) וצבחה יד התמישי של אקספארד הגי' כל אומניות שלו: (טז) את מוצא שנתקשה משה, במ"ר שם אות ד', וכן נשנה בתנחומא שמיני, והמדפיס ממאנוטובה בדפוס אות ג' קלר והציג "לעיל דף נ"ח ע"ד" וכן בדפוס וירונא ודפוס פראנקפורט הלכו המדפיסים כעורים בצפלה והדפיסו ג"כ, ואף כי הדפיס משונים הם ולא נדפסו דף על דף כהצ"ח התנחומא המאנוטובי, והוא צפ' שמיני אות ח'. והמדפיסים האחרונים השמיטו הדף והציגו לעיל שמיני סי' ח': (יז) וכן בפרשות בהמה טהורה, וכן הוא במ"ר שם, ובכ"י רומי ורח"ם הגי' בפרשות צורה וצמורה הראה לו הקב"ה בצלצע בפרשות בהמה טהורה וצבחה ממה שזאמר זאת החיה אשר תאכלו וגו' כל מפרכת פרסה וגו' אך את זה לא תאכלו וגו', ועיין בפסיקתא פסקא הקדש (דף נ"ד ע"ב) תמי רש"י בנ"ד צריש נתקשה משה כו', והערתו שם בעברה ר"ה, כן הוא

תאכלו] (ויקרא' כ ד), וכן בירה, א"ל הקב"ה החדש הזה (שמות יב ב), וכן במעשה המנורה, שנאמר וזה מעשה המנורה [מקשה זהב] [במדבר ח ד], מהו מקשה, כלומר מה קשה הוא לעשות, שהרבה יגע משה עד שלא נעשתה המנורה, שכן הוא אומר מקשה תעשה המנורה (שמות כב א), (יה) [כאדם שהוא אומר מה קשה לי המלאכה הזאת], וכיון שנתקשה לו, א"ל הקב"ה משה (יט) טול ככר זהב והשליכוה לאור והוציאורו ומעצמה נעשית, (כ) [שנאמר] (כפתוריה ופרחיה נביעיה וקניה) [ירכה וקנה נביעיה כפתוריה ופרחיה מכנה יהיו] (ס), היה מכה בפטיש ומעצמה נעשית, לכך נאמר מקשה תיעשה, יו"ד מלא, ולא כתיב תעשה, כלומר מעצמה תיעשה. מה עשה משה, נטל ככר זהב והשליכה לאור, ואמר משה רבש"ע הרי הככר [נשלך בתוך האש], כשם שאתה רוצה תיעשה לפניך, מיד יצאה המנורה עשויה כתקונה, לכך כתיב כמראה אשר הראה ה' את משה כן עשה את המנורה (במדבר ח ד), עשה משה אין כתיב כאן, אלא עשה סתם, (כא) ומי עשאה הקב"ה, לכך אמר הקב"ה למשה להזהיר לאהרן [להדליק שנאמר] בהעלתך, אמר הקב"ה לישראל אם אתם מדליקין לפני אף אני משמר את נפשותיכם מכל דבר רע שלא יגע בכם דבר, שנמשלו נפשותיכם כנר, שנאמר נר (אלהים) [ה'] נשמת אדם חופש כל חדרי בטן (משלי כ ב):

[ה] בהעלתך את הנרות. (כב) וזש"ה כי אתה תאיר נרי וגו' (תהלים יח ט), אמרו ישראל לפני הקב"ה רבש"ע אתה אומר שנאיר לפניך, אתה אורו של עולם, והאורה [דרה] אצלך דכתיב (והוא גלי) [הוא גלא] עמיקתא ומסתרתא ידע מה בחשוכא ונהורא עמיה שרא (דמלא ככ), ואתה אומר אל מול פני המנורה יאירו וגו', הוי כי אתה תאיר נרי, אמר להם הקב"ה לא שאני צריך לאורכם, אלא שתאירו לי כשם שהארת לי לכם, (כג) כדי לעלות אתכם בפני כל האומות, שיהו אומרין ראו היאך ישראל מאירין למי שהוא מאיר לכל, למה הדבר דומה, לפיקה וסומא שהיו מהלכין בדרך, א"ל הפיקה לסומא, בא ואני מסמך אותך, והיה מסמכו ומהלך, כשנכנסו לעיר ונכנסו לבית, א"ל פיקה לסומא צא והדלק לי את הנר הזה והאר לי, א"ל הסומא כשהייתי בדרך אתה היית מסמכני עד שנכנסתי לבית, ואתה היית מלוה אותי, ועכשיו אתה אומר לי צא והדלק לי את הנר הזה והאר לי, א"ל הפיקה שלא תהא מוזיק לי טובה שהייתי מלווך בדרך, לכך אמרתי לך האר לי, כך הפיקה זה הקב"ה, שנאמר עיני ה' כמה משיטטים בכל הארץ (זכריה ד), והסומא אלו ישראל, שנאמר נגששה כעורים קיר

הערות ותקונים

בפסיקתא רבתי ובתנחומא שמיני פ' זאת היתה ומכילהא בל' ריש פ"א, ובגמרא מנחות כ"ט ע"א, אך בשם נוסף ויש לומרם לפי ה' שחיטה, שנאמר וזה אשר תעשה על המזבח, ועיין ספרי פ' בהעלתך פסקא ס"א וספרא פ' שמיני, ובשמ"ר פט"ו ד"א הודש הזה לכם זה אחד מד' דברים שהראה הקב"ה למשה כו', חושב שם בראשונה מעשה שמן המשחה אשר איננו פה בזה. ובמדרש צמר פט"ו ריש בהעלתך וכן בתנחומא בהעלתך מונה ג"כ רק ג' דברים כמו בפסיקתא, אך תחת אשר שם בפסיקתא מביא שרשים שנאמר וזה לכם הטמא הגי' שם וכן בפסוקים (בהערה שם הקתי' ט"ז צפרשת, וכן ראייה כי הגיה כן גם הרד"ל). אבל אין צורך להגבה) בהמה עממה וטהורה שנאמר זאת היתה אשר תאכלו את זה לא תאכלו והרהרו בללצב, ובתנחומא פ' שמיני הנוסחא השרשים מנין שנאמר וזה לכם הטמא בשרץ העורץ על הארץ, תפס הקב"ה כל מין ומין והראה למשה ואל"ל זה אכלו וזה לא תאכלו כו', ואל"ל זה מיוסבה קושיית התוב' מנחות כ"ט ע"א ד"ה שלשה שהקשו ואל"ל וליהשוב נמי ההוא דאלו טרפות מ"ב ע"א דאמר וזאת היתה אשר תאכלו מלמד שהתפס הקב"ה כל מין ומין והראה לו למשה ואמר לו זאת אכלו וזאת לא תאכל, וי"ל דלא חשיב אלא הך דכתיב זה עכ"ל. ואין צורך לתירוטם כי לפי דברי התנחומא שהבחי הך דרשה לחולין מקושרת אל השרשים שבמנחות ותוספות ביאור עליה: (יה) כלאים סבא' אומר, הוספתי ע"ש כ"י רומי ורח"ס: (יט) מול ככר זהב כו', היה מכה בפטיש, המאמר הזה היה נשנה גם בזילמנו הנאבד בשינויים, ומוצה צברוך ערך מרזב ב' וי"ל, בזילמנו בהעלתך מול ככר זהב והשלך לאור ונעשית היא וכפתוריה ופרחיה וקניה את הוי מוקים במרזבהא מנרמיה היא מתעבדה, פ' בלשון ערבי קורין למקבת מרזבא: (כ) שנאמר כפתוריה וגו', גם בצדכס (אות ג') מוצא בעטות וכפתוריה ופרחיה נביעה וקניה ממנה יהיו, וכן הפתיק כן עם הטעות בעל מדרש צמר' שם: (כא) ומי עשאה הקב"ה, לזה כוון רש"י בהעלתך ה' ד', כן עשה את המנורה, ומדרש אגדה על ידי הקב"ה נעשית מאליה: (כב) זש"ה כי אתה תאיר נרי, מוצא במדרש צמר' שם אות ה' ושמ"ר פל"ו: (כג) כדי לעלות אתכם בפני כל האומות, מכילהא בשלח פסקו

(שפי' ט' י), והיה הקב"ה מנהיגם ומאיר להם, שנאמר וה' הולך לפניהם יומם וגו' (שמות יג כב), כיון שעמד המשכן קרא הקב"ה למשה ואמר לו אמור להם שיאירו לי, שנאמר דבר אל בני ישראל בהעלתך וגו'. (כד) אמרו ישראל להקב"ה כי אתה תאיר נרי וגו'. ואתה אומר שנאיר לך, אמר להם הקב"ה בשביל לעלות אתכם אמרתי לכם שתאירו לי, כשם שהארתי לכם, לכן נאמר בהעלתך :

[ו] [בהעלתך את הנרות]. (כה) מה כתיב למעלה מן הענין, ויהי ביום כלות משה [וגו'] ויקריבו נשיאי ישראל (נמדנכ ז ט ב), ואחר כך דבר אל אהרן [ואמרת אליו] בהעלתך, (כו) ושה' יראו את ה' קדושו כי אין מחסור ליראיו (תהלים לד י), אתה מוציא למעלה אחד עשר שבטים הקריבו, ושבת אפרים הקריב, ושבת לוי לא הקריב, וכל הנשיאים הקריבו, הוין מנשיאו של לוי, ומי היה נשיאו של לוי, זה אהרן, שנאמר ואת שם אהרן תכתוב על מטה לוי (נמדנכ י יח), ואהרן לא הקריב עם הנשיאים, והיה אומר (כז) אי לי שמת בשבילי אין הקב"ה מקבל שבטו של לוי, א"ל הקב"ה לך אמור אל אהרן אל תירא, לגדולה מזו אתה מתוקן, לכן נאמר דבר אל אהרן וגו', הקרבנות בזמן שבחמ"ק קיים הן נוהגים, (כח) אבל הנרות לעולם, אל מול פני המנורה יאירו, וכל הברכות שנתתי לך לברך את בניי, אינן בטלין לעולם :

[ז] ד"א אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות, (כט) שלא תהיו מבזין את המנורה הזו, שנאמר כי מי בז ליום קטנות ושמחו וראו את האבן הבדול ביד זרובבל שבעה אלה (נכ"ס ד י), (ל) מהו שבעה, (לא) אלו שבעה כוכבים שמשושמין בכל הארץ, יאירו שבעת הנרות, שבעה אלה כך הם הביבין לפניו, שלא תהיו מבזין עליהן, לכן נאמר אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות, שלא ישעה אותך יצרך לומר שהוא צריך אורה, ראה מה כתיב באורה, בחלונות בית המקדש, וחלונות אפסות אל התאים [וגו'] כחלונות האלה] (יחזקאל מ טו כ), בחלונות אין כתיב, (לב) אלא כחלונות, שהיו רחבות מבחוץ וצרות מבפנים, כדי שיהיו מוציאים אורה לחוץ, אמר ר' ברכיה הכהן (לג) [ברבי] הברק הזה תולדת אש שלמעלה הוא כשהוא יוצא מביהק את כל העולם, שנאמר ודמות החיות [מראיהם כגהלי אש בוערות כמראה הלפידים וגו'] ומן האש יוצא ברק] (שס א יג), אמר הקב"ה איני צריך לאורה שלכם, [ולמה אמרתי לכם] אלא כדי להעלותך: (לד) אמר ר' חנינא העינים שבך, שחור ולבן יש בתוכן, ואין אתה רואה מתוך לבן, אלא מתוך שחור, (ואני) [לח] [וכה אם עיניך שיש בתוכן שחור ולבן ואין את רואה אלא מתוך השחור, הקב"ה שכולו אורה] צריך אורה משלך :

הערות ותקונים

פסוק וה' הולך לפניהם יומם: (כד) אמרו ישראל להקב"ה, וכן הוא בנדפס, אבל בעל מדרש צמ"ר השמיט זה: (כה) מה כתיב למעלה מן הענין, צמ"ר סס אות ו' מוציא בילקוט בהעלתך רמז תשי"ט צ"ס התנחומא: (כו) ושה' יראו את ה' קדושו, מוציא בילקוט תהלים רמז תש"ו צ"ס התנחומא: (כז) אי לי שמת בשבילי אין הקב"ה מקבל, על שיהיה לי חלק בעולם: (כח) אבל הנרות לעולם, עיין מ"כ וצפ"י מהר"ז ובהר"ל: (כט) ד"ל שלא תהיו מבזין, צמ"ר סס אות ז': (ל) מהו שבעה, בנדפס הגי' זו המנורה, ואח"כ מתחיל ומכו שבעה אלה שבעת הנרות, ובמדרש צמ"ר אלה זו המנורה, שבעה אלו שבעת הנרות ויש למחוק מלת "אלה", רק כוננת התנחומא הכדפס זו המנורה על הדביל ציד זרובבל, ועיין בחדושי הרד"ל ועיין צפ"י מהר"ז: (לא) אלו שבעה כוכבים, שבעה כוכבי לכת: (לב) אלא כחלונות, בפסיקתא פסקא קומי אורי (דף קמ"ה ע"ג) ר' ברכיה צמ"ר צ"ל כהיב (וחלונות) [וחלונות] לו ולאמיו סביב סביב כחלונות האלה (יחזקאל מ כה), כחלונות אין כתיב כאן, אלא כחלונות חלונות כהות הוו אפסות הוו מקסינות מצפנים ומרסיבות מצחוץ כדי להוית אורה לעולם, והערותי שם בשרה ל' חלונות אין כתיב כאן, דורש ה"א היתרה כאלו נכתב כהה חלונות, וכן הביא רש"י ביהוקאל מ' כ"ה את הדרוש הזה צמ"ר תנחומא וכו' מתנחומא שלפינו, ושניה גם בנדפס צמ"ר פט' אות ז', והמ"כ נדחק שם בפירושו, ובעל מנמו שכוונת הדרוש הוא כאשר צארתי. והמאמר הזה מוצא בערוך ערך כחלונות צמ"ר הפסיקתא דקומי אורי, ובמדרש צמ"ר [ונצב מתנחומא] מוצא בטעות מקרא ד"חזקאל מ' ט"ו ולריך להייה ולהביא המקרא כמו שמוצא בפסיקתא, ע"כ. אולם הדרוש החל להביא התחלת הכתובים, וכן מוצא בכל כ"י: (לג) צרבי, הוספתי כמו שהוא בכ"י רומי וכ"י רח"ס, וחסר גם בנדפס, ונמצא גם במדרש צמ"ר: (לד) אמר ר' חנינא, בכ"י רומי וכ"י רח"ס מוצא אמר ר' חנינא דרמשיק: (לה) ומה אם עיניך, הוספתי כמו שהוא בכ"י רומי ורח"ס וצמ"ר, ובנדפס נשמט ג"כ ורק

[ח] ד"א אל מול פני המנורה. בשר ודם מדליק נר מנר דולק, שמא יכול להדליק נר מתוך החשך, והקב"ה האיר נר מתוך החשך, שנאמר וחשך על פני תהום (בנח"מ ט"ז), מה כתיב אחריו, ויאמר אלהים יהי אור (שם ט"ז), ומתוך החשך הוצאתי אורה, ואני צריך לאור שלכם, ולמה אמר, אלא בשביל לעלותכם להעלות נר תמיד:

[ט] בהעלתך. (לו) זש"ה גם השך לא יחשיך ממך [ולילה כיום יאיר כחשיכה כאורה] (תפלים קל"ט י"ב), ואתה אומר לנו בהעלתך את הנרות, למה הדבר דומה, למלך שהיה לו אוהב, א"ל המלך תהא יודע שאצרך אני סועד, (לז) אלא התקין לי, הלך אוהבו התקין מטה של הדיוט, מנורה של הדיוט, שלחן של הדיוט, כיון שבא המלך באו עמו שמשין, (לח) סובקין לפניו מכאן ומכאן מנורות של זהב, כיון שראה אוהבו את כל הכבוד, נתבייש והטמין כל מה שהתקין, שהיה הכל מן ההדיוטות, א"ל המלך מה זה, לא אמרתי לך שאצרך אני סועד, למה לא התקנת לי כלום, א"ל אוהבו אדוני המלך ראיתי את כל הכבוד הזה שבא עמך, ונתביישתי והטמנתי כל מה שהתקנת לי, מפני שהן כלי הדיוטות, א"ל המלך חייך שאני פוסל את כל כלי שהבאתי עמי, ובשביל אהבתך איני הפך להשתמש אלא בשלך, כך הקב"ה כולו אורה, שנאמר ונהורא עמיה (שירי) [שרא] (דניאל ג' כ"ג), והוא אוכר לישראל (ל"ט) התקינו לי מנורה ונרות, מה כתיב שם, ועשו לי מקדש (שמות כ"ח), ועשית מנורת זהב פתור (שם ט"ז), כיון שעשו באת שכינה, מה כתיב שם, ולא יכול משה לבא אל אהל מועד וגו' (שם ט"ז), מיד קרא למשה (ט) [ויקרא אל משה], ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו (במדבר י' ט"ז), ומה דיבר אליו בהעלותך, חייכם בשביל היבתכם אני פוסל את הכל, ומשתמש בשלכם, בהעלותך את הנרות:

[י] ד"א בהעלתך את הנרות. (מא) אמרו ישראל שלא אורך ואמתך המה ינחנו (תפלים ט"ג), גדול אורו של הקב"ה, החמה והלבנה מאירים לעולם, ומהיכן הן מאירין, מן זקוקי אור. של מעלה הן הומפים, שנאמר לאור חצוק יהלכו לנוגה ברק חניתך (תנח"מ י"ב), גדול אור של מעלה, שלא ניתן לכל הבריות אלא אחד ממה, (מב) שנאמר ידע מה בחשוכא וגו' (דניאל ג' כ"ג), לפיכך עשיתי המה ולבנה שאירו לפניך, שנאמר ויתן אותם אלהים ברקיע השמים להאיר על הארץ (בנח"מ ט"ז):

[יא] (מג) ד"א אל מול פני המנורה יאירו. אמר ר' יעקב בר יוסי נמנעה שמחה מן הרשעים, וניתנה לישראל, שהוצרך הקב"ה לישב עם בשר ודם בנר, שאמר להם אל מול פני המנורה, ר' לוי אמר מנורה פתורה ירדה מן השמים, למה שאמר לו הקב"ה למשה ועשית מנורת זהב פתור (שמות כ"ח), א"ל כיצד נעשה, א"ל מקשה תעשה המנורה (שם), אעפ"כ נתקשה משה, וירד ושכח מעשיה, עלה ואמר רבש"ע שכחתי, א"ל ראה ועשה, שנמשל מטבע של אש, והראה לו עשייתה, ועוד נתקשה על משה, א"ל הקב"ה לך אצל בצלאל והוא יעשה אותה, ירד משה ואמר לבצלאל, מיד עשאה, התהלך משה תמיה, ואמר אני כמה פעמים הראה לי הקב"ה ונתקשיתי לעשותה, ואתה שלא ראית עשית

הערות ותקונים

ורק בסיום נשאר לנכון: (לו) זש"ה גם השך, מוצא צילקוט בהעלותך רמז תשי"ח ששם התנחומא, ומוצא ג"כ במדרש במ"ר שם אות ח': (לז) אלא התקין לי, כן: כסאות ומוטות ליטש עליהם: (לח) סובקין לפניו, כ"ה ככ"י רומי וכ"י רח"ס וגם בתנחומא הנדפס בדפוס קאטשטאטניטא ודפוס וויניצי' גם מאנפובה, אולם בדפוסים אחרים הלינו סבכו ומכאן ומכאן, וכן במדרש במ"ר סיבכו [ואולי צ"ל סובבין] מיכן ומיכן, וצילקוט בהעלותך שם השמיט המלה: (ל"ט) התקינו לי מנורה ונרות, הנולות מנורה ונרות ליתא ככ"י רומי וכ"י רח"ס, וממלא גם בנדפס ובמדרש במ"ר וגם צילקוט: (מ) ויקרא אל משה, גם בנדפס ליתא כן, מיד קרא למשה שנאמר ויקרא אל משה, וכתיב וצבא משה וגו', אולם בסגרתו ויקרא אל משה, כי ליתא בקרא בספר במדבר, וליתא גם ככ"י רומי וכ"י רח"ס, וליתא במדרש במ"ר, ולא כהוגן הגיה כן ברש"ש במדרש במ"ר ע"פ התנחומא הנדפס, וגם כרז"ו הליךך צבא אך למוחר: (מ"א) ד"ל בהעלותך אמרו ישראל, בנדפס אות ו' אין פירוד בין המאמרים, ונתחבר למאמר שלפניו, והוא ענין צפני עמנו, ובמדרש במ"ר אות ט' חסדים המלות ד"ל בהעלתך: (מ"ב) שנאמר ידע מה בחשוכא, ר"ל אל תקרי מה אלא מאה: (מ"ג) ד"ל אל מול פני המנורה יאירו אמר דוד, כן הוא ככ"י רומי וכ"י רח"ס ובנדפס, גם במדרש במ"ר אות ט' ו"ל אמר שלמה,

מדעתך, בצלאל שמא (מד) בצל אל היית עומד כשהראה לי הקב"ה, לפיכך כשחרב בית המקדש נגנזה המנורה, וזה אחד (מה) מחמשה דברים שנגנזו, הארון, והמנורה, והאש, ורוח הקודש, וכרובים, וכשישוב הקב"ה ברחמיו ויבנה ביתו והיכלו הוא מחזירן למקומן, ומשמה את ירושלים, שנאמר ישושום מדבר וציה וגו' (ישעיה ס"ה), ואומר פרוח תפרה ותגל אף גילת ורגן כבוד הלבנון ניתן לה הדר הכרמל והשרון המה יראו כבוד ה' הדר אלהינו (שם ס"ה ע"ג):

[יב] וידבר ה' וגו' קח את הלויים (במדבר כ"ו). (מו) ילמדנו רבינו, כמה נימין היו בכנור שהיו הלויים מנגיניו בו, (מז) כך שנה ר' יהודה ישבע נימין היו באותו כנור, שנאמר שובע שמחות את פניך (תהלים ע"ה), אל תקרי שובע אלא שבע, וכן אמר דוד שבע ביום הללתיך (שם ק"ט קסד), ולימות המשיח נעשית שמונה, שכן אמר דוד בניגון, למנצח בניגונת על השמינית (שם ס"ו), ולעתיד לבא נעשית עשר, (מח) שנאמר (שירו לאלהים שיר חדש וגו') [אלהים שיר חדש אשירה לך בנבל עשור אומרה לך] (שם קמ"ט), ומי התקין להם, שמואל ודוד, שנאמר המה יסד דודי ושמואל הרואה באמנותם (דב"ל ט"ז), והם העמידו חלוקי השיר, והיו הלויים עומדין על הדוכן, ומזמרין לפני מי שאמר והיה העולם, ראה חיבה שחיבב הקב"ה את הלויים, ומתחלה בחר בהם הקב"ה שיהו משמשין אותו, לפיכך אמר הקב"ה למושה, הרבה הלויים חיביים לפני, קח אותם לשמי לשררה, (שנאמר) (מט) [מניין ממה שקראו בענין] קח את הלויים:

[יג] ד"א קח את הלויים. (נ) זש"ה ה' צדיק יבחן (תהלים י"א), אין הקב"ה מעלה את האדם לשררה, עד שבוהן ובודק אותו תחלה, וכיון שהוא עומד בנסיונו, הוא מעלה אותו לשררה, וכן אתה מוצא באבינו אברהם ניסה אותו הקב"ה עשר נסיונות, ועמד בנסיונו, ואחר כך בייכו, שנאמר וה' ברך את אברהם בכל (בראשית כ"ד), וכן יצחק ניסחו בימי אבימלך, ועמד בנסיונו, ואחר כך ברכו, שנאמר ויזרע יצחק בארץ ההוא [וגו' ויברכחו ה'] (שם ט"ז), וכן יעקב ניסחו בכל אותן הצרות, בעשו ובדינה וביוסף, והיאך יצא מבית אביו ואמו, כי במקלי עברתי וגו' (שם ל"ג), וברכו, שנאמר וירא אלהים אל יעקב עוד [בבואו מפדן ארם ויברך אותו] (שם ל"ט), וכן יוסף ניסחו באשת פוטיפר, והיה חבוש י"ב שנה, ואחר כך יצא ונעשה מלך, על שעמד בנסיונו, הוי ה' צדיק יבחן, ואף שבטו של לוי נתנו נפשם על קדושת שמו של הקב"ה, שלא תבטל התורה, שבשעה שהיו ישראל במצרים, מאסו את התורה, ואת המילה, והיו כולם עובדי ע"ז, שכן יהוקאל מוכיח, שנאמר ואמרת אלהים כה אמר ה' אלהים ביום בהרי בישראל וגו' (יהוקאל כ'), ומה כתיב בסוף, ומרו בי ולא אבו לשמוע אלי [איש את שקביו עיניהם לא השליכו ואת גלולי מצרים יא עזוב] (שם ס"ח), מה עשה הקב"ה הביא חשך על המצרים שלשת ימים, והרג בהם כל רשעי ישראל, שכן הוא אומר [כאשר נשפטת את אבותיכם במדבר בארץ מצרים] [וגו'] וברותי מכם וגו' (שם ט"ז), וכן הוא אומר התאנה הנטשה פניה וגו' (שם ט"ז), (נא) אלו הרשעים שהיו בישראל, והגפנים סמדר נתנו ריה (שם), אלו הנשארם שעשו תשובה ונתקבלו, קומי לך רעיתי יפתי ולכי לך (שם), שהרי הגיע קץ הגאולה, (נב) אבל שבטו של לוי כולם היו צדיקים, והיו עושים את התורה, שנאמר כי שמרו אמרתך (דברים ל"ט), (נג) זו התורה, ובריתך ינצורו (שם), זו המילה, ולא עוד אלא כשעשו ישראל את העגל לא נשתחפו שם שבטו

הערות ותקנים

או תיך לטביל קרא אחר מתהלים: (מד) צלל אל היית, זכרות נ"ה: (מה) מחמשה דברים שנגנזו, עיין יומא כ"א, סוריות פ"ב, תוספתא יומא פ"ב, ותוספתא סוטה פ"ב, אדר"ג סוף פ"א, ירושלמי תענית פ"ב, סוריות פ"ב, חזית פ"ח: (מו) ילמדנו רבינו, במדרש זמ"ר פס"ו אות י"א במקום ילמדנו רבינו הביא הלכה כמה נימין יכו': (מז) כך שנה ר' יהודה, תוספתא ערכין פ"ב, ובגמרא ערכין י"ב ע"ב, ובמדרש שו"ס מומור פ"א הגי' ר' יהודה צרכי אלטאי, ועיין בפסיקתא רבתי ריש פסקא כ"א: (מח) שגאלר שירו לאלהים, הסגרתו והבטחי הכתוב לאלהים שיר חדש, וכו' לנטון בכל כ"ו ובגמרא ובמדרש זמ"ר: (מט) מניין ממה שקראו בענין, כ"ה הגי' זכ"י רומי וכו' רח"ס ובגמרא ובמדרש זמ"ר: (נ) זש"ה ה' צדיק יבחן, מוצא זילקוס בהעלותך רמז תשי"ט זשס התנחומא ומוצא נס במדרש זמ"ר פס"ו אות י"א: (נא) אלו הרשעים, חזית פ"ב: (נב) אבל שבטו של לוי, שזמ"ר פ"ט, ספרי בהעלתך פסקא ס"ו: (נג) זו התורה, זה נשמת במדרש זמ"ר: ע"ה

של לוי, שנאמר ויעמד משה בשער המהנה ויאמר מי לה' אלי ויאספו אליו כל בני לוי (שמות לב כו), כיון שאמר משה [שימו] איש הרבו על ירכו (שם שם טו), מיד עשו כן, ולא נשאו פנים, וכן משה סברכן האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו וגו', כי שמרו אמרתך ובריתך ינצרו (דברים לג ט), כיון שראה הקב"ה שהיו כולם צדיקים, וניסה אותם ועמדו בנסיונם, שנאמר אשר נסיתו במסה (שם שם ט), מיד אמר הקב"ה והיו לי הלויים, לקיים מה שנאמר ה' צדיק יבחן (תהלים י"א ט), אבל רשעים כתיב בהם ורשע ואוהב המס שנאה נפשו (שם), אמר דוד אשרי כל ירא ה' ההולך בדרכיו (שם קמח ה) :

[יד] וידבר ה' וגו' עשה לך שתי הצוצרות כסף (במדבר י"א ז), (נד) וז"ה שאו שערים ראשיכם (והנשאור פתחי עולם) (תהלים כ"ד ז), (נה) בשעה שהכנים שלמה את

הארון לבהמ"ק, התחיל לומר שתי שערים ראשיכם, א"ל השערים מי הוא זה מלך הכבוד (שם שם י), והנשאור פתחי עולם ויבא מלך הכבוד, א"ל השערים מי הוא זה מלך הכבוד (שם שם י), (נו) מיד בקשו השערים לבלעו, אילולי שאמר ה' צבאות הוא מלך הכבוד סלה (שם), חזר ואמר ה' עוזו וגבור (שם ט), אמר להם התגדלו שמלך הכבוד בא עליכם, (נז) מיד חלקו לו כבוד, ונשאור לו כבוד, ונשאור את עצמן, ונכנס הארון, אמר להם הקב"ה אתם חלקתם לי כבוד, כשאחריב את ביתי, אין אדם שולט בכם, תדע שכל כלי בהמ"ק גלו לבבל, שנאמר ויתן ה' בידו את יהויקים מלך יהודה [ומקצת כלי בית האלהים ויביאם ארץ שנער] (דניאל א ג), אבל שערי בהמ"ק במקומן נגנזו, שנאמר טבעו בארץ שעריה (איכה ג ט): [טו] (נח) [ד"א] מהו ה' צבאות הוא מלך הכבוד (תהלים כ"ד ז). (נט) שהוא חולק מכבודו ליראיו ככבודו, כיצד הוא נקרא אלהים, וקרא למשה אלהים, שנאמר

ראה נתתיך אלהים לפרעה (שמות ח ז), הוא מחיה מתים וחלק מכבודו לאליהו והחיה את המת, שנאמר ויאמר אליהו ראי חי בנך (מ"א יז כג), שהקב"ה חולק מכבודו ליראיו, למלך המשיח מלביש לבושו, שנאמר הוד והדר תשוה עליו (תהלים כא ו). (ס) שנו רבותינו מלך בשר ודם אין רוכבין על סוסו, ואין לובשין לבושו, ואין משתמשין בכתרו, ואין יושבין על כסאו, ובכולם חלק הקב"ה ליראיו ונתן להם, מנין שנאמר ה' כסופה ובשערה דרכו (תהלים א ג), ונתנה לאליהו, שנאמר ויעל [אליהו] בסערה השמים (מ"ב ג י"א), ואין לובשין לבושו, מה כתיב (ו) הוד והדר לבשת (תהלים קד ה), ובמלך המשיח כתיב, הוד והדר תשוה עליו (שם טו ו), ואין משתמשין בכתרו, מה כתיב במשה, ומשה לא ידע כי קרן עור פניו (שמות לד כט), ואין יושבין על כסאו, וכתיב וישב שלמה על כסא ה' למלך (ד"א טט כג), ואין משתמשין בשרביטו, ונתנו למשה, שנאמר ואת המטה הזה תקח בידך וגו' (שמות י"ד ז),

הערות ותקונים

(נד) זש"ה שאו שערים, במ"ר פט"ו אות י"ג: (נה) בשעה שהכנים שלמה את הארון, כ"ה במדרש במ"ר שם, אבל במדרש במ"ר פי"ד אות ג' כנגנון אחר, כי המסדר לקח שם את המאמר מן מדרש שו"ס מזמור כ"ד, ובכאן בפס"ו הוא כולו מן התנחומא שלנו, וכ"ה בתנחומא הנדפס אות ט', אבל בתנחומא הנדפס וז"ה אות ז' ושם"ר ריש פ"ח ג"כ כנגנון אחר, ועיין גם בקה"ר פסוק וסוב משניהם: (נו) מיד בקשו השערים לבלעו אילולי שאמר ה' צבאות וגו' חזר ואמר ה' עוזו וגבור, כ"ה בנדפס ובכ"י ספרדי ובמ"ר, רק במקום לבלעו הגי' שם יירד עליו ולרוץ את ראשו. ובכ"י רומי ובכ"י רח"ס הגי' מתוקנת יותר וכך איתא שם מיד בקשו השערים לירד לרוץ את ראשו אילולי שאמר ה' עוזו וגבור ה' נצור מלאמה, חזר ואמר להם שאו שערים ראשיכם ופאו פתחי עולם, וזו גי' ישרה, כי הכתוב ה' עוזו וגבור הוא מוקדם בקרא. (נז) מיד חלקו לו כבוד, עיין סופה דף ט', איכה רבתי פ"ב אות י"ג ושם"ר פ"ח: (נח) ד"א מהו ה' צבאות שהוא חולק מכבודו, מוצא זילקוט בהעלותך רמז תשכ"ד בשם התנחומא, והשמיים צלמטע מאמר שלם, ואח"כ מתחיל עשה לך משלך אתה עשה והוא בתנחומא כ"י שלפנינו: (נט) שהוא חולק מכבודו, בכ"י רומי ובכ"י רח"ס הגי' ד"א וכן הוא זה מלך הכבוד ה' צבאות וגו' אמר ה' אין הלוי צדיק מי הוא זה מלך הכבוד שהוא חולק כבוד ליראיו וכן הוא לעיל בפ' נשא אות ל"ד, ותקנתו שם של"ל ויבא מלך הכבוד: (ס) שנו רבותינו, משנה סנהדרין כ"ב ע"א, ושם הגי' אין רוכבין על סוסו ואין יושבין על כסאו ואין משתמשין בשרביטו וכו'. ובמשנה ליתא ואין משתמשין בכתרו רק הוא לקוח מתוספתא סנהדרין פ"ד, וגם הרמב"ם הלכות מלכים פרק ז' ה"א הביא ולא בכתרו ולא בלחם מכל כלי תשמיו, והוא מתוספתא שם, ועיין לעיל בפ' נשא אות ל"ד, וכל המאמר הזה מן שנו רבותינו עד מה הקב"ה כתיב זו ליתא בנדפס (אות ט') וליתא בכ"י ספרדי, וכן ליתא בכ"י ה' של אקספארד, (שהוא קובץ מן תנחומא הנדפס), וכן ליתא במדרש במ"ר פט"ו אות י"ג, כי בעל המסדר מן מדרש במ"ר העתיק מן פ' בהעלותך מתנחומא מלה צמלה כמו שהוא כעה בנדפס, ומה שחכר שם הוכר גם במדרש

בהעלתך

מה הקב"ה כתיב בו, עלה אלהים בתרועה ה' בקול שופר (תהלים מזו), אמר הקב"ה למשה מלך עשיתוך, שנאמר ויהי בישרון מלך (דברים לג ב), מה המלך כשהוא יוצא תוקעין לפניו, (סא) אף אתה כשאתה יוצא יהי תוקעין לפניך, עשה לך שתי הצוצרות ככף: [מזן ד"א] [עשה לך שתי הצוצרות ככף]. (סב) וזש"ה ירא את ה' בני ומלך (משלי כד כ), אמר ר' יצחק בר אלעזר דקיפרין (כג) מה שעשתה חכמה עמרה לראשה, עשתה ענוה (סד) (שוליים) [סוליים] לרגלה, כתיב ראשית חכמה יראת ה' (תהלים קיא י), ובתיב להלן עקב ענוה יראת ה' (משלי כג ד), לכך אמר שלמה ירא את ה' בני ומלך, (כה) מהו ומלך, אלא המליכהו עליך. ד"א ומלך, ומלוך על יצר הרע שנקרא מלך, שנאמר ובא אליה מלך גדול וגו' (קהל ט יד). ד"א ומלך, מן המלך, ויכול אם יאמר לך המלך עבוד ע"ז שתשמע לו, ת"ל ירא את ה' בני, כך נבוכדנצר אמר להנניה מישאל ועזריה לעבוד ע"ז לא שמעו לו, אלא אמרו לו לאלהך לא איתנא פלחין ולצלם דהבא די הקימת לא נגדו (דניאל ג יח), הצדא שדרך מישך ועבד נגו (שס טז יד), (סו) [אונטום אתם אומרים, אטמול כל מי שהיה מבקש ליקח לו ע"ז, היה הולך לירושלים, שנאמר ופסיליהם מירושלים ומשומרון (שפיה י), ועכשיו באתם להצדות ע"ז שלי, הצדא שדרך מישך ועבד נגו], לא כך אבר לכם הקב"ה שתהיו שוומעין למלכות, כל מה שהיא אומרת לכם, שנאמר אני פי מלך שמור (קהל ה ג), אמרו לו אתה מלך עלינו (סז) למסין ולארגנויות, אבל לעבוד ע"ז נבוכדנצר וכלב שוה, ענו שדרך מישך ועבד נגו [ואמרין למלכא נבוכדנצר] לא (הששין) [השחין] אנהנא על (דנא) [דנה וגו'] הן איתי אלהנא וגו' (דניאל ג טז יח), אמרו בין מציל ובין אינו מציל ידיע (להוי) [להוא] לך וגו' (שס טז יח), הוי ירא את ה' בני ומלך. עם שונים אל תתערב (משלי כד כה), עם אותן שאומרין שהן שתי אלהות בעולם אל תתערב להם שסופן לאבד מן העולם, שנאמר והיה בכל הארץ נאם ה' פי שנים [בה] יכרתו [יגועין] והשלישית יותר בה (דברים יג ה), מי הם השלישית אלו ישראל, שנאמר ביום ההוא (יהו) [יהיה] ישראל שלישיה (שפיה יט כה), הוי ירא את ה' בני ומלך: [יז] [סח] [ד"א ירא את ה' בני ומלך]. כל מי שירא מן הקב"ה נעשה מלך, ממי אתה למד מאברהם על ידי שנתירא מן הקב"ה נעשה מלך, שנאמר כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה (בראשית כב ע), ומניין שנעשה מלך, (סט) [אמר ר' ברכיה הכהן

הערות ותקונים

במדרש זמ"ר, וכל הטסהאות מן הגדפס נמאלים גם במדרש זמ"ר: (סא) אף אתה כשאתה יוצא יכו תוקעין לפניך עשה לך שתי הצוצרות. בגדפס אות ט' וכן במדרש זמ"ר סוף אות י"ג נוסף שבשעה שבהל יוצא ומכניס את ישראל תוקעים בהם וחס מהתכנסין שנאמר ותקעו בהן וועדו חליך [במדבר י ג], לפיך עשה לך שתי הצוצרות ככף: (סב) ד"א זש"ה ירא את ה' יצחק ז"ר אלעזר, התהלת המאמר עד ומהו ומלך המליכהו עליך ליתא בגדפס גם לא במדרש זמ"ר שם, וכן חכר זכ"י כפרדי ובכ"י ה' ב' אקספפרד (כג) מה שעשתה חכמה, מוצא בילקוט משלי רמז התק"ס זשס התנחומא, מזה תראה שיהי גם לפניו בתנחומא כמו שלפניו ושמש בגדפס, עיין הערה שלפניה, וכן נכנה המאמר צירושלמי שבת פ"א סוף ה"ג (דף ג' ע"ג), ובמקום לפניו עשתה ענוה שוליים לרגלה הנ"ל שם עשתה ענוה עקב לסוליתה, ובמדרש חיות ריש פ"א אות ט' מה שעשתה חכמה עמרה לראשה עשת ענוה כגדל לעקבה, ובתנחומא ריש זרעיה מוצא מאמר הדומה לה, התורה סוליתה [ז"ל סוליסה] ענוה וכתרה יראה וראיתי בס' המפתח לרבינו נסים על זכרות פ"ט דף כ"ה ע"א שזכיה זשס הילמדנו והוא המאמר מהתנחומא הגדפס שהבאתי רק ששעות שס סולמא ענוה ז"ל סוליסה ענוה, וכן זכתרה יראה ז"ל וכתרה יראה, וכן הביא שם רבינו נסים מאמר הירושלמי שבת, ובחסו' בימות ק"ג ע"ב ד"ה המכונים הביאו המאמר הזה זשס מדרש חיות, זכרוקא בהתהלתו שורש ליראה הביא המאמר זשס הפסיקה, והעירותי במצוא להפסיקה ס' ה' אות ו' שלא נמלא לא בפסיקה ולא ברבתי ואין ספק שז"ל בתנחומא: (סד) שוליים, תקנתו סוליים, וכ"ה לנכון זכ"י רומי וכ"י רח"ס ופי' ברומי solea מין מנעל שאין לו עקב (פאנטאפפול): (סה) מהו ומלך, מכאן מוצא בגדפס ובזמ"ר פס"ו אות י"ד וכן מוצא בילקוט משלי רמז התקס"א זשס התנחומא. ועיין וי"ר פ"ג, קה"ר פ"ט, התנחומא נח אות ט"ו, ילקוט דניאל רמז אלף ס"א, הג"ב פ"ו, חיות פ"ב: (סו) אונטום אתם אומרים, זה הוספתי ע"פ כ"י רומי וכ"י רח"ס, ואמאל גם במדרש זמ"ר אבל נשמע בגדפס מן ועבד נגו ועבד נגו, והדרת מלת אונטום בצרתי לעיל בפרשת נח הערה קל"ג: (סז) למסין ולארגנויות, זכ"י רומי ורח"ס לפסים ולארגנויות, עיין לעיל פ' נח הערה קל"ו: (סח) ד"א ירא את ה' בני ומלך, מוצא בילקוט משלי רמז התקס"א זשס התנחומא, ואך למוהר שם ה"יין תנחומא, וי הוא המשך המאמר מראש הרמז אונטום ומניין שם תנחומא: (סט) אמר ר' ברכיה הכהן

ברבי בשם ר' הלבן] כתיב אל עמק שוה הוא עמק המלך (ג'לש"ת יד יו), [מהו עמק שוה], שהרשוו הכל ונטלו עצה וקצצו ארזים ועשו כסא והושיבו אותו עליהם מלך, ולא תאמר אברהם בלבד אלא משה שנתיירא מן הקב"ה נעשה מלך, (ע) [ומניין שירא, שנאמר ויסתר משה פניו כי ירא מהביט אל האלהים (שמות ג 1), ומניין שנעשה מלך], שנאמר ויהי בישרון מלך (דברים ג 8), א"ל הקב"ה למשה מלך עשיתך, מה מלך בשיוצא למלחמה תוקעין לפניו, אף אתה כשאתה יוצא למלחמה יהי תוקעין לפניך, (עא) שנאמר עשה לך שתי הצוצרות כסף :

[יח] (עב) ד"א עשה לך. משלך, עשה לך, לך אתה עושה, ולא לאהרים, (עג) אתה משתמש בהן, ואין אחר משתמש בהן, (עד) תדע לך שהרי יהושע תלמידו לא נשתמש בהן, אלא בשופרות, כשבאו להלחם ביריחו, נתכנסו ביריחו שבעה אומות, שנאמר ותעברו [את] הירדן ותבואו אל יריחו וילחמו בכם בעלי יריחו האמרי והפרזי [והכנעני והחתי והגרנשי] החוי והיבוס (יושע מד 1), וכי שבע אומות היו בעלי יריחו, שהוא אומר בעלי יריחו האמרי וגו', (עה) אמר ר' שמואל בר נחמני יריחו היתה (עו) נגרה של ארץ ישראל, אמרו אם יריחו נכבשת כל הארץ נכבשת, לפיכך נתכנסו לתוכה שבע אומות, מה כתיב וירע העם ויתקעו בשופרות (ש 1 כ), מלמד שאפי' יהושע תלמידו לא נשתמש בהן, ולא תאמר ליהושע, אלא אפי' משה רבינו עצמו עד שהוא חי נגזז. אמר ר' יצחק הרי שמושה אומר בשעה שהוא בא להפטר מן העולם, הקהילו אלי [את כל זקני שבטיכם ושוטריכם] (דברים לא 1), והיכן היו החצוצרות, שלא היה אומר תקעו בהן ויתכנסו, אלא שעד שהוא בחייו נגזזו, (עז) אמר ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי לקיים מה שנאמר ואין שלטון ביום המות (קל"ט ט), הוי עשה לך, ואין אחר משתמש בהן כל יומך :

[יט] ד"א עשה לך. אתה משתמש בהן, שאתה מלך, ואין אחר משתמש בהן, (עח) אלא דוד המלך, (עט) שנאמר ויעמדו הלויים (על עמדם) [וגו'] והשייר משורר והחצוצרות מחצצים (דס"ב טו כה), (פ) אמרו רבותינו (פא) אף החצוצרות שהיו

הערות ותקונים

הכהן, הוספתי ע"פ כ"י רומי ורח"ס, וכ"ה זילקוט שם, ובז"ר פמ"ג אות ה' הגי' ר' זכריה ור' חלבו זכס ר' שמואל בר נחמן, ובפמ"ג אות ה' זמקס ור' חלבו הגי' ור' חנינא יש לתקן ור' חלבו, ובקס"ד פ"ד פסקו עוב י"ד מסכן חסר שנות האומרים, ובגדפס בהעלותך אות ט' וכן במדרש זמ"ר סוף אות י"ד חכרים המלות שהוספתי: (ע) ומניין שירא, הוספתי ע"פ כ"י רומי ורח"ס, וכ"ה בגדפס (סוף אות ט'), והסגר כל הסוס במדרש זמ"ר סוף אות י"ד: (עא) שנאמר עשה לך החצוצרות, בגדפס גורם מניין ממה שקראו זענין עשה לך שתי החצוצרות: (עב) ד"ה עשה לך משלך, מוצא זילקוט בהעלותך רמז תשכ"ד זכס התנחומא. ונסנה בספרי בהעלותך פסקא ע"ב, ומוצא במדרש זמ"ר פט"ו אות ט"ו: (עג) אחת משתמש בהן, מנחות כ"ח ע"ב, זכ"ר פ"ו, ק"ה פ"ח: (עד) תדע לך, מוצא גם זילקוט יהושע רמז ט"ו זכס התנחומא: (עה) אמר ר' שמואל בר נחמני, מוצא זילקוט יהושע רמז ל"ב זכס התנחומא: (עו) נגרה של ארץ ישראל, כ"ה גם זכ"ר רח"ס, וזילקוט יהושע שם ובמדרש זמ"ר נגרא של ארץ ישראל, אבל בגדפס יריחו היתה סוגרה של ארץ ישראל, וזכ"ר ה' של אקספארד וזכ"ר ספרדי גם זכ"ר רומי זעטות נגדה של ארץ ישראל וז"ל נגרה זכ"ר, ופי' נגרה זכיה מלשון המשה נגר הנגר, כמו טקונרין החומה זכריה כך סגרה יריחו על כל ארץ ישראל, ובגדפס סוגרה מלשון ויריחו סוגרת ומסוגרת, והרב זעל כפתור ופרח פ"ו דף ל"ה ע"ב (דפוס זעלרין) הביא המאמר זכס התנחומא וכתב כלומר יריחו הוא נגר ומגעול: (עז) אמר ר' יהושע דסכנין לקיים מה שנאמר אין שלטון זיוס המות, נסנה במדרש זכ"ר פ"ו אות ג' ויקרבו ימי ישראל למות כתיב אין אדם שליט זכרו לכלוא את הרוח ואין שלטון זיוס המות ר' יהושע דסכנין זכס ר' לוי החצוצרות עשה מהם במדבר זעטה זעטה למות גזס הקב"ה שלל יבא אחר תוקע זכס וסס זכ"ס אללו דתביי הקהילו אלי וגו' לקיים מה שנאמר ואין שלטון זיוס המות ועיין קס"ד סוף פ"ח: (עח) אלא דוד המלך, עיין זכ"ר מהר"ו שאין הכוונה על דוד עצמו אלא על המלכים זרע דוד: (עט) שנאמר ויעמדו הלויים על עמדם, וכן הוא זכ"ר רומי וכ"י רח"ס, וזכ"ר ספרדי ויעמוד את הלויים על עמדם וכן הוא גם בגדפס ואף זכפוס מאנטובה, אבל זכפוסים אחרונים השמיטו המלות על עמדם והציגו מלת "וגו" וגם במדרש זמ"ר מוצאים המלות "על עמדם" ולא נמצאו בקרא: (פ) אמרו רבותינו, במדרש זמ"ר אמר רב, ובגדפס זכפוסים ראשונים אמרו רבותינו ובזכפוסים אחרונים אמרו רז"ל: (פא) אף החצוצרות שהיו במקדש אף הם נגזזו, עיין בחדושי הרד"ל שכתב נראה ר"ל שלל היו משמשין בחצוצרות אף זימי

במקדש אף הם נגנזו, אבל דוד המלך היה משתמש בכנור, שנאמר עורה כבודי עורה הנבל וכנור (הקלים טו ט). (פב) אמר ר' פנחס הכהן בר חמא כנור היה תלוי למעלה מראשותיו של דוד, כיון שהגיעה הצות לילה, רוח צפונת מנשבת בו, והיה מנגן מאליו, מיד היה דוד עומד וכל התלמידים שהיו עוסקין בתורה, והיו מגדדין שינה מעיניהם, והוגין בתורה עד עמוד השחר, לפיכך היה אומר דוד עורה כבודי, דרך השחר להיות מעוררת בני אדם, אבל אני אעירה שחר: ד"א עורה כבודי. מהו עורה כבודי, מפני כבוד יוצרי, שהיה יצרו אומר לו דוד הלא אתה מלך, דרך מלכים להיות עומדים בשלש שעות [ביום], ולמה אתה עומד בחצות לילה, והיה אומר לו עורה כבודי, אין כבודי לפני יוצרי, לכך נאמר עורי כבודי, והיה עומד בחצות לילה ומקלס להקב"ה, שנאמר הצות לילה אקום להודות לך על משפטי צדקך (עס קט ט), אמר דוד חייב אני לעמוד בחצי הלילה ולקלסך על פלאות שעשית עם זקינתי בחצי הלילה, שנאמר ויהי בחצי הלילה ויהרד האיש וילפת גוו' ויאמר מי את ותאמר אנכי רות אמתך, אמר לה ליני הלילה [והיה בבקר] אם יגאלך טוב וגו' (ות ג ט ט יג). (פג) אמר ר' יהודה [הלוי] בר שלום אמרה לו בדברים אתה מוציאני, אמר לה חי ה' (עס ט ט יג), איני מוציאך בדברים. [ד"א] חי ה', מלמד שהשביע ליצרו שהיה מקטרגו, ואמר לו אתה פניו והיא פניו, הוי השעה שתזקק לה, מיד נשבע אותו הצדיק חי ה' (פד) איני נוגע בה בזו הלילה, ולא בועז לבדו אלא כל הצדיקים משביעים על יצרם, שכן אתה מוצא ברוד שכשנפל שאול בידו מה אמר דוד, ויאמר דוד חי ה' כי אם [ה'] יגפנו או יומו יבא ומת (ע"א טו י), (פה) למה נשבע שני פעמים, אמר ר' שמואל בר נחמן היה יצרו בא ואומר לו אילו נפלת אתה בידו לא היה מרחם עליך והיה הורגך, (פו) ומן התורה מותר להורגו, שהרי רודף הוא, לפיכך קפץ ונשבע שני פעמים, חי שאיני הורגו, (פז) אמרו ישראל לפני הקב"ה רבש"ע אתה

הערות ותקונים

זימי דוד אלא במקדש, ולשון נגנזו לאו דווקא אלא מלהשתמש בכן חוץ למקדש קאמר וכדקאמרינן ברה"ק כ"ז ע"א שאין הלואות אלא בשערי מזרח כהר הבית וכדברי הירושלמי שהביאו הרמב"ן והר"ן שאין הלואות נגבולין ע"ס: (פב) אמר ר' פנחס הכהן בר חמא כנור היה תלוי למעלה בו, ככ" רומי וכו' רח"ס בני' כר אמר ר' פנחס בר חמא קיסטרין היה שם למעלה (וככ"י רומי קיסרין, ונרשש שם צלדו שחסר מלת כן) ממטחו של דוד עשהיה עומד לניע בתורה היה מקוש צו, וכל תלמידי תורה היו עומדין ויניעם בתורה שלמור עורה כבודי עורה והיה הבל וכנור. והסופר מהקובץ הזה מאקספארד שכתב הלשון הזה והליג כמו שהוא בנדפס (אות י), והמסדר הזה מתנחומא הנדפס הביא כמו שהוא בצבלי זכרות ג' ע"ז. והמדפיס ממאנטובה השמיט המלות אמר ר' פינחס הכהן בר חמא כמו שהוא בדפוס קאנטשטאטינא ודפוס וויניציא וככ"י ספרדי וכ"י ה' של אקספארד והליג אמר ר' שמעון הסידא ע"פ מאמרם שם בצבלי זכרות אמר ר' אחא בר זינא אמר רבי שמעון הסידא, ובמדרש זמ"ר פט"ו אות ט"ז הביא כלשון התנחומא הנדפס. ושאר שם אמר ר' פנחס הכהן בר חמא, אבל הביא כלשון הנדפס שהוא מנמרח צבלי, ובפסיקתא דרב כהנא פסקא ז' (דף ס"ב ע"ב) וברבתי פ"ו ובירושלמי זכרות פ"א ה"ב (דף ב' ע"ד) ומדרש שו"ט ומדבר כ"ז ואיכה רבתי סוף פ"ב ורות רבה ריש פ"ו נוסחא אחרת בזה ר' פנחס שם ר' אלעזר בר מנחם אמר (ובמדרש שו"ט בטעות רבי בשם ר' אלעזר, כ"ד רבי [פנחס] בשם ר' אלעזר) מה היה דוד עושה היה נוטל צבל וכנור ונתנו מראשיתו ועומד בחצי הלילה ומנגן בזה והיו חכמי ישראל שומעין את קולו ואומרים מה דוד מלך ישראל עוסק בתורה לנו על אחת כמה וכמה ונמלאו כל ישראל עוסקים בתורה על ידו. (ובירושלמי קאת צבנגון אחר, עיין בפסיקתא הערה ט"ז) ואח"כ מהחיל מאמר שני בשם ר' לוי חלון היתה פתוחה על גבי מטחו של דוד לרוח לפון והיה הכנור תלוייה כנדה, והיתה רוח לכונית יואל בחצי הלילה ומנשבת בה והיה הכנור מנגן מאליו כו'. ובמדרש איכה שם הליג כפי ר' לוי כמו שהוא בצבלי בשם ר' אחא בר זינא. ובמדרש רות רבה קצר בלשונו והליג, וכו', ולדעתי יש לתקן כן בתנחומא שלפנינו ע"פ הירושלמי והפסיקתא, וההבדל בין לשון הפסיקתא ללשון הצבלי עיין מה שהעירוני בפסיקתא שם הערה י"ז: (פג) אמר ר' יהודה הלוי בר שלום, הוספתה מלת הלוי כמו שהוא בכ"י ראוי ורח"ס ובנדפס, אבל במדרש זמ"ר בטעות אמר ר' יאסע בן לוי ברבי שלום: (פד) איני נוגע בה בזו הלילה, מלת הלילה נשמט במדרש זמ"ר: (פה) למה נשבע שני פעמים, כתב המ"כ אחד כנגד יצרו שנסיתו שלא כדן, והשני על הסיתו כדן שהרי רודף היה, וב' פעמים חי ה' וחלילה לי מה', והרז"ו כתב ל"ע שאין כהכח רק בטובה אחת, וזכרות רבה ליתא למאמר זה כולו, והמאמר בוי"ר פכ"ג אות ה' ושם ל"ג נשבע ז' פעמים, רק יש שם פלוגתא למי נשבע, חד אמר ליתרו וחד אמר לאבישי נשבע שאם יגע בו שיהרגו: (פו) ומן התורה מותר להורגו, במדרש זמ"ר נוסף, בל להורגך השכם להרגו: (פז) אמרו ישראל לפני

יודע כהו של יצה"ר שהוא קשה, אמר להם הקב"ה (פח) סילקו אותו קימעא קימעא ואני מעבירו, שנאמר סולו סולו כולו המסלה וגו' (ישעי' סג י), ואומר סלו סלו פנו דרך וגו' (שם נ ד), ולעולם הבא אני עוקרו מכס, שנאמר והסירותי את לב האבן מבשרכם (יחזקאל לו ט), (פמ) כך דרש ר' תנחומא בר אבא :

[כ] ויאמר ה' אל משה אספה לי שבעים איש מוקני ישראל וגו' (במדבר יא טו). (צ) ילמדנו רבינו בתוך כמה אמות אדם חייב לעמוד מפני הזקן כשהוא רואה אותו, (צא) כך שנו רבותינו, בתוך ארבע אמות חייב אדם לעמוד מפני הזקן, שנאמר מפני שיבה תקום (ויקרא יג ג), (צב) וכורע לפניו, ושואל בשלומו בתוך ארבע אמות, ואיזהו הידור שאמרה תורה, והדרת פני זקן (ס), שלא יעמוד במקומו, ולא ישב במקומו, ולא יהא סותר את דבריו, וכשהוא שואל הלכה שואל ביראה, (צג) ולא יקפוץ להשיב, ולא יהא נכנס לתוך דבריו, שכל מי שאינו נוהג ברבו כל המדות האלו, נקרא רשע לפני המקום, ותלמודו משתכח, ושנותיו מתקצרות, (צד) ולסוף הוא בא לידי (עבירות) [עניות], שנאמר וטוב לא יהיה לרשע ולא יאריך ימים כצל אשר אינו ירא מלפני אלהים (קבלת ח יג), מורא זה אינו יודע מה הוא, כשהוא אומר מפני שיבה תקום [וגו'] ויראת מאלהיך, הוי אומר זה מוראת תלמידי חכמים, (צה) ואימא זו מוראת ריבית ומוראת משקלות, אלא אמר ר' אלעזר נאמר כאן פני זקן ויראת מאלהיך, ונאמר להלן איננו ירא מלפני (האלהים) [אלהים] (קבלת ס), וחייב להקדים לכל אדם בכניסה וביציאה, ולנהג בו מורא וכיבוד, שנאמר את ה' אלהיך תירא (דברים יג י), (צו) לרבות בעלי תורה, שאין לך מדה כיוצא בה, וכן הוא אומר (צז) ואתן אותם ראשים (על העם) [עליונים] (שם א טו), מכאן אתה למד שתנהוג בו מנהג נשיאות, לעמוד לפניו, ולהקדימו לכך דבר של גדולה, שלא יהא אדם מונע עצמו מלעמוד לפני הזקן. אמר ר' אבא הכהן בר פפא כשהייתי רואה סיעה אחת של בני אדם, הייתי מהלך בדרך אחרת, שלא להטריח עליהם, שלא יהו רואין אותי ועומדין ספני, וכשאמרתי דברים לפני ר' יוסי בר זבידא (צח) אמר לי צריך אתה לעבור לפניהם, ויהיו רואין אותך, ועומדין ספניך, ואתה מביאין לידי יראת שמים, שנאמר מפני שיבה תקום [וגו'] ויראת מאלהיך (ויקרא יג ג), למה שמעלתם של צדיקים מעלה שאין לה ירידה, אבל מעלתו של עשו הרשע מעלה שכולה ירידה היא, (צט) היום איפרכוס, למחר פגן, למחר קומוס, למחר סרדיוט, וכן כל גדוליהם, וכן הנביא אומר אם תגביה כנשר ואם בין כוכבים שים קנך משם אורידך נאם ה' (עזריקס פסוק ד),

הערות ותקונים

לפני הקב"ה, מוצא בילקוט ישעיה רמז ס"ו בשם התחומא, (פח) סילקו, וכן נדפס סלקו, ובמדרש צמ"ר סילקו ל"ג סילקו, ובילקוט שם היו מסלקין: (פמ) כך דרש רבי תנחומא, וכו"ה צכ" ספרדי ונדפס, וגם במדרש צמ"ר פס"ו אות י"ז, רק במדרש הליג הליון י"ז לפני כך דרש רבי תנחומא, וראוי להציג הליון לאחריו, כי מוסב למעלה, והסיוס הזה ליתא כלל צכ" רומי וכי"ה רח"ס: (צ) ילמדנו רביע, מוצא גם במדרש צמ"ר שם אות י"ז, ובמקום ילמדנו רבינו הביא במדרש שם הלכה בתוך כמה אמות וכו': (צא) כך שנו רבותנו, בגמרא בבלי קידושין ל"ג ע"ב חכם עובר עומד מלפניו ד' אמות, ובירושלמי ביכורים פ"ג ה"ג דף ס"ה ע"ג לזקן ד' אמות: (צב) וכורע לפניו, וכו"ה נדפס, וחסר שם במדרש צמ"ר: (צג) ולא יקפוץ להשיב, עיין תוספתא סוף פ"ו לסנהדרין: (צד) ולכסוף הוא בא לידי עניות, כן תהגיה כמו שהוא בכל כתבי יד ובנדפס ובצמ"ר, ועיין קדושין דף ל"ג ע"ב א"ו מאריך ימים ותלמודו משתכח: (צה) ואימא זו מוראת רבית ומוראת משקלות, רבית כתיב אל תקח מלתו נשך ותרבית ויראת מאלהיך (ויקרא כ"ה לו), אכל על משקלות לא מליגו שכתוב מורא, ועיין רש"י צמ"ר שם ובתוס' ד"ה ואימא מורא משקלות, ובנדפס (אות י"א) וכך נאמר צמדות ומשקלות, ויש לתקן צביות ומשקלות, וגמלא לנכון במדרש צמ"ר שם: (צו) לרבות בעלי תורה, פסחים דף כ"ב, ובנדפס ובמדרש צמ"ר הגי' ותניא את לרבות בעלי תורה: (צז) ואתן אותם ראשים על העם, תקתי ראשים עליכם, וגמלא בקרא ויתן אותם ראשים על העם (שמות יח כה) וגם נדפס ובצ"ר רח"ס מוצא בעטות ואתן אותם ראשים על העם: (צח) אמר לי נריך אחי כו', בגמרא קידושין ל"ג ע"א מסקינן דאי מוקף חיי, פי' רש"י מסבב דרך אחרת שלא לעבור לפני הניכור חיי מאריך ימים, ובתוס' ר"ל שם הביא האמרא מתנחומא בשם ילמדנו וכן הביא הרמ"ז: (צט) היום איפרכוס למחר פגן להטריח קומוס למחר סרדיוט, במדרש צמ"ר פס"ו אות י"ז אינו פגן וצמ"ר פגן (שמות יח כה) ובנדפס דפוסים הרגשונים גם בדפוס מהטובה וכן צכ"י חמישי של אקספארד נאמר לנכון פגן, רק בדפוסים האחרונים הליגו פגן והשגז לתקן וקלקלו, וגם השמיפו המלות למחר קומוס. והכוונה היום הוא הכרכוס שפירושו ציוני εραρχος ולמחר הוא

אבל מעלתו של יעקב מעלה שאין לה ירידה, ואין קדושתם (ק) מתחללת לעולם, (קא) וכן אתה מוצא שהוקנים אחד משלשה עשרה דברים שהן כתובין לשמו של הקב"ה, אלו הן, הכסף והזהב, והכהנים, והלוים, וישראל, והכבורות, והמוזבה, והתרומה, ושמן המשחה, ואהל מועד, ומלכות בית דוד, והקרבת, וארץ ישראל, והוקנים: הכסף והזהב מנין, שנאמר לי הכסף ולי הזהב (מגי ב ה), והכהנים [מנין, שנאמר] לקדש אותם לכהן לי (שמות כט ה), הלוים [מנין, שנאמר] והיו לי הלוים (במדבר ג י), ישראל [מנין, שנאמר] כי לי בני ישראל (ויקרא כה ט), הבכורות [מנין, שנאמר] כי לי כל בכור (במדבר יז י), המזבה [מנין, שנאמר] מזבה אדמה תעשה לי (שמות כ כד), התרומה [מנין, שנאמר] ויקחו לי תרומה (שס כה ב), שמן המשחה [מנין, שנאמר] קדש יהיה זה לי (שס ל ה), אהל מועד [מנין, שנאמר] ועשו לי מקדש (שס כה ח), (קב) הקרבנות [מנין, שנאמר] את קרבני לחמי [לאשי ריח ניהוהי תשמרו להקריב לי (במדבר כח ז), מלכות בית דוד [מנין, שנאמר] כי ראיתי בבניו לי מלך (ש"א יז ה), ארץ [ישראל מנין, שנאמר] כי לי הארץ (ויקרא כה כג), הוקנים [מנין], במה שקראו בענין אספה לי (במדבר יא טז):

[כא] אספה לי. (קג) זש"ה הבונה בשמים מעלותיו ואגודתו על ארץ יסדה (עמוס ט ו), (קד) למה הדבר דומה לפלמין שהיתה בנויה על גבי הספינות; כל זמן שהספינות מהוברות, הפלמין שעל גביהן עומדות, כך הבונה בשמים מעלותיו וגו'. כביכול אימתי כסאו (קה) (מבוסס) [מבוסס] למעלה, בזמן שישראל עשוין אגודה אחת, לכך נאמר הבונה בשמים מעלותיו, אימתי בזמן שאגודתו על ארץ יסדה, וכן הוא אומר ויהי בישרון מלך בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל (דברים לג ט), לכך אמר הקב"ה למשה אספה לי שבעים איש מוקני ישראל, למה (קו) שכיונסן של צדיקים הנאה להם, והנאה לעולם, אבל כיונסן של רשעים, תקלה להם, ותקלה לעולם:

[כב] (קז) ד"א אספה לי שבעים איש. בשעה שאמר הקב"ה למשה אספה לי שבעים איש, אמר משה היאך אעשה להביא מכל השבטים, אם אביא המשחה משה מכל שבט, אינן עולין למנין שבעים, [אינם אלא ששים], ואם נביא ששה ששה מכל שבט, הן עולין למנין שנים ושבעים, (קח) ואם נביא המשחה משבט זה וששה משבט זה, אני מטיל קנאה בין השבטים, מה עשה משה, (קט) ר' יהודה אומר נמל

הערות ותקונים

פוא פגן פי' ברומי paganus פרוי ואיש ככר, עיין צערוך ערך פגן, וכן היום הוא קומוס פי' ביוגי וברומי Comes Κομης פי' נגיד, ולמחר הוא סרדיוס הוא פי' ביוגי Κομης Κομης איה היל (סולדאטס) כמו אסרדיוס: (ק) מתחללת לעולם, וכן הוא בנדפס, ובמדרש זמ"ר, הגי' ואין קדושתם נופלת לעולם, ז"ל מתחללת: (קא) וכן אתה מוצא שהוקנים כו', ספרי בהעלותך פיקא ז"ר, וי"ל אות ז', מדרש שמואל פי"ט, וילקוט תרומה רמז שס"ד, ושם מוצא כל זה שצכל מקוב שנאמר לי אינו זו לעולם לא צעולם הוא ולא לעולם הוא: (קב) הקרבנות מנין, יש להקדים מלכות בית דוד מנין, לפי הסדר שהשג, כמו שהוא לנכון בכ"י רומי וכ"י רה"ס: (קג) זש"ה הבונה, מוצא במדרש זמ"ר שם אות י"ח: (קד) למה הדבר דומה, בספרי ברכה פיקא שמו מוצא המשל כך, רש"י אומר משל לאדם שהביא ז' ספיות וקשרם בחוגים ובעששות העמידן על צדיכם וזכה עליהם פלטורים, כל זמן שהספיות קשורות פלטורים קיימים פרוו ספיות אין פלטורים קיימים, והצרי הספרי מוצא בילקוט ברכה רמז התק"ג וילקוט עמוס רמז תקמ"ח, ויש להעיר בילקוט עמוס שם מתחיל אביי אומר ואגודתו על ארץ יסדה, כשישראל שוין צענה וכו', ונרשם על ג' אביי אמר ספרי, הולס בספרי לא מוצא שם אביי אמר, רק פעל הילקוט הביא לפני זה מאמר מצריות דף ו' ע"א ואח"כ הביא מאמר שני אמר ר' חנינא בר בונא אמר ר' שמעון הסידל כל הענית שאין מתענין בה מפושעי ישראל אינו הענית, והוא מאמרם בצריפות דף ו', ובמאמר הזה סימון אביי אמר מהכא ואגודתו על ארץ יסדה, לכן מוסב זה למעלה, והמאמר מוספרי מתחיל כשישראל שוים צענה: (קה) מזבוס, תקנהי מזבוס, פי' עומד על כנו ועל בסיס, והוא מלה יוונית ורומית basis בסיס פי' קן ומכון ורגל (גרוד): (קו) שכיונסן של צדיקים, סנהדרין דף ע"א ע"א במשנה: (קז) ד"א אספה, מוצא בילקוט בהעלותך רמז השל"ו בשם התנחומא, והביא עד כיון שעשה כך נתמנה הוקנים, והשמיט מאמר גדול והכל במאמר מאות כ"ד והיכן היו הראשונים, ומוצא גם במדרש זמ"ר אות י"ט, ונשנה בספרי בהעלותך פיקא ז"ל: (קח) ואם נביא המשחה משבט זה וששה משבט זה, ז"ל נתחלה ששה משבט זה ולאח"כ הושתה משבט זה, היינו משערה בשבטים ששה ששה הרי ששים, ומשני שבטים חמשה הרי שבטים, וכן הוא לנכון בספרי שם ובמדרש זמ"ר שם. וצילקוט שם מוצא ר' יהר אס אביא ששה מכל שבט ושבט ומשני שבטים חמשה חמשה כו': (קט) ר' יהודה אומר

שבעים (קי) פתקים וכתב בהן זקן, (קיא) ונטל עוד (שבעים) [שנים] פתקים חלקים, וטרפן ונתנן בקלפי, ואמר להם בואו ושלו פתקיכון, כל מי שהיה נוטל פתק שכתוב בו זקן, היה יודע שנתמנה זקן, וכל מי שעלה בידו פתק חלק היה יודע שלא נתמנה זקן, אמר לו ר' נחמיה עדיין היא מחלוקת שהיה יכול לומר לו איכן פיתק שכתוב בו זקן, אילו היה שם היה עולה בידו, אלא היאך עשה להם, אמר ר' נחמיה (קיב) נטל שבעים ושנים פתקים וכתב בהן זקן, ועוד שבעים ושנים פתקים חלקים, וטרפן ונתנן בקלפי, אמר להם בואו ושלו פתקיכם, אם עלה בידו פתק שכתוב בו זקן, היה יודע שנתמנה זקן, ואם עלה בידו חלק היה יודע שלא נתמנה, והממונה אומר לו הרי יש שם פתק אחר וכתוב בו זקן, אילו היתה ראוי להתמנות היה עולה בידך, כיון שעשה משה כך נתמנו הזקנים, אלדד וטידד היו שם וסיעעו את עצמן, (קיג) אמרו אין אנו כדאי להיות במנוף הזקנים, ועל שמיעטו את עצמן נמצאו יתירים על הזקנים בחמשה דברים, הזקנים לא נתנבאו אלא למהר, שנאמר ואל העם תאמר [התקדשו למהר] (נמדבר יא יט), והם נתנבאו מה שעתיד להיות (קיד) בסוף ארבעים שנה, שנאמר וישאר שני אנשים במחנה [שם האחד אלדד ושם השני טיידד וגו' מתנבאים במחנה] (שם טו כז), ומה היו מתנבאים, (קטו) יש אומרין על מפלתו של גוג ומגוג, ויש אומרים היו מתנבאים משה מת, ויהושע מכניס את ישראל לארץ, (קטז) תדע לך שכן היו מתנבאים, שנאמר ויען יהושע בן נון משרת משה מבחוריו ויאמר אדני משה כלום (שם טז כח), וירץ הנער ויגד למשה וגו' (שם טז כז), (קיז) ומי היה, גרשום בן משה היה, הזקנים לא נכנסו לארץ, ואלו נכנסו לארץ, (קיח) אלדד זה אלדד בן כסלון (שם נז כא), ומיידד זה קמואל בן שפטן (שם טז כד), הזקנים לא נתפרשו שמותן, ואילו נתפרשו שמותן, (קיט) הזקנים פסקה נבואתן, ואלו לא פסקה נבואתן, שנאמר ויתנבאו ולא יספו (שם יא כה), הזקנים היתה נבואתן משל משה, שכן אמר הכתוב, ואצלתי מן הרוח (שם טז לו), (קכ) אבל אלו היתה נבואתן משל הקב"ה, שנאמר ותנה עליהם הרוח (שם טז לו), ואם תאמר הזקנים שהיתה נבואתן משל משה, שוא היסר מנבואתו כלום, לאו, למה היה משה דומה, לנר שהיה דולק, הכל מדליקים

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י מ

אומר, כעין פלוגתא זו נמצא לעיל פ' במדבר אות כ"ה אצל הלוי, ועיין ספרי שם שהביא כיוצא בו אתה אומר ואת פדויו השלשה אמר משה מה אעשה בו. ויש להעיר כי במדרש במ"ר שם נשמע כל המאמר מרבי נחמיה, שהסמיע הגעתיק מן היה יודע שלא נתמנה במאמר דר' יהודה עד היה יודע שלא נתמנה במאמר דר' נחמיה, ויש להוסיף ולתקן שם ע"פ התנחומא, ונשאר בשלימות נגדפס. ועיין צבלי סנהדרין דף י"ז וירושלמי סנהדרין פ"א ה"ד, והבאתי לעיל צפ' במדבר בהערה קפ"ה, וצילקוט בהעלתך שם נשמעו המלות ר', יהודה אומר: (קי) פתקים, עיין לעיל צפ' במדבר הערה ק"ז: (קיא) ונטל עוד שבעים, תקנתי ש"ל עוד שנים כמו שהיה לנכון בכ"ר ח"ט, ובמדרש במ"ר, ובעשות גס נגדפס, וכן בעשות גס צילקוט, וצילקוט נרשם צלדו, ו"ל שנים: (קיב) נטל שבעים ושנים פתקים וכו' ועוד שבעים ושנים פתקים חלקים, וכן הוא לנכון בכל כ"י גס צילקוט, ובנגדפס הלשון משוכם נטל שבעים ושנים פתקים וכתב על שבעים מהן זקן, ושנים פתקין חלקים, יש לתקן, וכ"ל נטל שבעים ושנים פתקים וכתב עליהם זקן ועוד שבעים ושנים פתקים חלקים. ועיין ברש"י בפירושו ע"ה: (קיג) אמרו, מלת אמרו נשמע במדרש צבלי, והמאמר מובא צילקוט בהעלתך רמז תשל"ז בשם התנחומא: (קיד) כסוף ארבעים שנה, כמו שסיים משה מת והיוטע מכנים וזה היה סוף ארבעים שנה, ועיין סנהדרין דף י"ז ע"א: (קטו) יש אומרים על מפלת גוג ומגוג, עיין סנהדרין שם דליף ליה מקרא, ועיין אגדת בראשית פ"ב ולזה כוון גס תרגום ירושלמי ותרגום יב"ע (בהעלתך י"א י"ז) ע"ש: (קטז) תדע לך שכן הוא, והביא ראיה מהכתוב ויאמר אדוני משה כלום מן העולם יען שנתנבאו כן, כי אם לא כן למה לזה לכלום, ועיין בגמ' סנהדרין שם וברש"י ע"ה, ועיין בתרגום יב"ע ובתרגום ירושלמי שם: (קיז) מי היה גרשום בן משה היה, מובא גס ברש"י ע"ה פ' בהעלתך י"א כ"ז, ובספרי פיסקא י"ו יש אומרים זה יהושע, ובעל הצילקוט ברמז תשל"ז הביא דברי הספרי והוסיף צבלי על "וירץ הנער [זה] נגדפס בן משה" וזה הוסיף ע"פ התנחומא: (קיח) אלדד הוא אלידד, מובא צילקוט בהעלתך רמז תשל"ז בשם התנחומא, ועיין בפרקי דר"א ובתרגום יב"ע: (קיט) הזקנים פסקה נבואתן, נגדפס נשמע שורה שלימה וכ"ל הזקנים נפסקה נבואתן [ואילו לא נפסקה נבואתן, שנאמר ויתנבאו ולא יספו, הזקנים היתה נבואתן] משל משה וכו': וגם צעל מדרש במ"ר העתיק מן גוססת התנחומא אשר כעת נדפסו עש העשות, וכן חסר בכ"י ספרי וצ"ל ה' של אקספארד: (קכ) אכל אלו היתה נבואתן משל הקב"ה עד למה היה משה דומה חסר נגדפס נדפסו קאנטאטינה ודפסו ווינליה, וזה הוסיף המדפיס מנאמטובס

ממנה, ואורו איננו חסר כלום, אף כן משה, אע"פ שנמלך הנביאים מנבואתו, לא חסרה נבואתו של משה כלום, [שנאמר] ולא קם נביא עוד בישראל כמושה (דברים לז י):

[כג] **אספה** לי שבעים איש מוקני ישראל. (קבא) וכי לא היה להם זקנים לשעבר, והלא כבר נאמר במצרים, לך ואספת את זקני ישראל (שמות ג טז), אלא מפני מה אמר הקב"ה אספה לי וגו', (קכב) ללמדך כי בשעה שאמר פרעה הבה נתחכמה (שם טז י), קיבץ פרעה את כל ישראל, אמר להם בבקשה מכם עשה עמי היום בטובה, היינו דכתיב ויעבדו מצרים את בני ישראל בפרך (שם טז יג), בתהלה (קכג) בפה רך, פרעה נמל סל ומגריפה, וכל מי שהיה [רואה פרעה] נומל סל ומגריפה ועושה בלבנים, היה עושה, מיד הלכו ישראל בזריוות, ועשו אומנות עמו כל היום לפי כהן, לפי שהיו בעלי כח וגבורים, כיון שהחשיך העמיד עליהם נוגשים, אמר להם חישבו את הלבנים, מיד עמדו ומנו אותן, אמר להם כזה אתם מעמידין לי בכל יום ויום, מינה את הנוגשים של מצרים על השוטרים של ישראל, והשוטרים נתמנו על יתר העם, וכשאמר להם לא תוסיפון לתת תבן לעם, היו הנוגשים באים ומונים הלבנים, נמצאו חסירות, היו הנוגשים מכים את השוטרים, שנאמר ויכו שוטרי בני ישראל אשר שמו עליהם וגו' (שם טז יד), שהיו השוטרים מוכים על יתר העם, ולא היו מוכרים אותם ביד הנוגשים, והיו לוטרים, מוטב לנו ללקות, ואל יכשלו יתר העם, לפיכך כשאמר הקב"ה למשה אספה לי וגו', אמר משה רבש"ע איני יודע מי ראוי ומי אינו ראוי, אמר לו אשר ידעת כי הם זקני העם ושוטריהם (במדבר יא טז), אותם השוטרים שמסרו עצמן ללקות עליהם במצרים במתכונת הלבנים, הם יבואו וישלו בגדולה הזו, (קכד) לפיכך אמר אשר ידעת כי הם [זקני העם ושוטריהם], מיכאן אתה למד שכל מי שמוסר עצמו על ישראל, זוכה לכבוד ולגדולה, לכך כתיב אשר ידעת [כי הם זקני העם ושוטריהם, מי הם אותם שכתוב בהם] ויכו שוטרי בני ישראל:

[כד] **אספה** לי וגו'. (קכה) והיכן היו אותן הראשונים, וש"ה ירוע כבירים לא חקר [ויעמד אחרים תהתם] (איוב לז כד), כשהיו הנשיאים במצרים היו להם שבעים זקנים, שנאמר לך ואספת את זקני ישראל (שמות ג טז), ועמהם יצאו מצרים, וכשעלה משה לקבל את התורה, היו עמו, שנאמר ויעל משה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מוקני ישראל (שם כד ט), ואל הזקנים אמר שבו (לכם) [לנו] בזה וגו' (שם טז י), כיון שעלה משה (קכו) התנה עם ישראל שירד למוקף ארבעים יום, כיון ששהה לירד, כמה שנאמר וירא העם כי בושש משה (שם לד ה), ואין בושש אלא שיהיו, שנאמר מדוע בושש רכבו לבא מדוע אחרו פעמי מרכבותיו (שפטים ה כח), נתכנסו כל ישראל אצל הזקנים, אמרו להם משה התנה עמנו שירד לארבעים יום, והרי ארבעים יום ולא ירד, (קכז) ועוד שש שעות יותר, ואין אנו יודעים מה היה לו, אלא קום עשה לנו אלהים (שמות לד ה), כיון ששמעו כך, אמרו להם מה אתם מוכישים למו שעשה לכם את כל הנסים והנפלאות,

הערות ותקונים

(קבא) וכי לא היו להם זקנים, מוצא במדרש במ"ר פט"ו אות כ', וכו"ה ככ"י רח"ס, אכל ככ"י רומי חסר כל אות כ"ג וממלא מאמר אחר במקומו, וכך איתא שם, ד"ל אספה לי שבעים איש מוקני ישראל וגו' וש"ה טוב ה' למעוז ציון כרה יודע חוסן בו (נחום א ז), כיון שאמר לו הקב"ה למשה אספה לי שבעים איש, א"ל אל תביא לי אלא מן אותם שנתנו נפשתיים על ישראל במדבר שהיו לוקין בשבילם שנאמר ויכו שוטרי בני ישראל וגו' (שמות טז יד) והן נתנו נפשותן על ישראל ולקו בשביליהם ויעלו לשררה לקיים מה שנאמר טוב ה' למעוז ציון כרה יודע חוסן בו (שם טז י), (קכב) ללמדך כי בשעה שאמר פרעה הבה נתחכמה, מוצא בליקוט שמות רמז קס"ג בשם התנחומא: (קכג) בפה רך, סוטה דף י"א, שמ"ר פ"א: (קכד) לפיכך אמר אשר ידעת כי הם זקני העם ושוטריהם, אחר זה ממלא בנדפס (סוף אות י"ג) וכן במדרש במ"ר (סוף אות כ') ולפי שמסרו עצמן ללקות על הצבור לפיכך נשאו אתך במשא העם ללמדך שהשוון הקב"ה למשה". וממלא גם ככ"י ספרדי וככ"י ה' של אקספארד: (קכה) והיכן היו אותן הראשונים, מוצא בליקוט בהעלותך רמז תשל"ו בשם התנחומא, ומוצא גם במדרש במ"ר אות כ"א: (קכו) התנה עם ישראל, שבת פ"ט, שמ"ר פמ"ב, תנחומא הדפס כי תשא אות י"ט: (קכז) ועוד שש שעות יותר, כמו שדרשו בשמ"ר פמ"א מהו כי בושש בלא שש שעות, ועיין ב"ר סוף פי"ח (אות ו') אמר ר' אליעזר שלשה הן שלא המתין בשלותן שש שעות ואחת מהן ישראל שנאמר כי בושש

עמדו עליהם והרגום, (קבח) ולפי שעמד עליהם חור בדברים קשים, (קבט) עמדו עליו והרגוהו, [מנין שחרגו לוקנים וחור], שכך אמר ירמיהו, גם בכנפיך נמצאו דם נפשות אביונים נקיים לא במחתרת מצאתים כי על כל אלה (ירמיהו ז לד), [מהו על כל אלה], (קל) בשביל אלה אלהיך ישראל (שמות לב ד), אחר זמן כשסלה להם הקב"ה אמר למושה אספה לי שבעים איש, (קלא) תחת אותן שנהרגו על קדושת שמי, הוא שכתוב ירוע כבירים לא הקר [ויעמד אחרים תחתם] (ויזב לד נד):

[כה] אספה לי. (קלב) זש"ה דברי חכמים כדרבנות (קלג יב יג), (קלג) מה הדרבן הזה מביא חיים לעולם, אף דברי תורה מביאין חיים לעולם, דכתיב כי הוא חייד ואורך ימיו (דניס לב). (קלד) [ד"א כדרבנות], מה הדרבן זה מכוין את הפרה לחרוש לשוות את התלמים, אף דברי תורה מכוונין [את לומדיהם] לומר על האסור אסור על המותר מותר, ומראין פנים והיראות מן התורה. דברי חכמים כדרבנות, (קלה) שלש שמות נקראו לו, דרבן מרדע מלמד, למה נקרא שמו מלמד, שהוא מלמד את הפרה לחרוש, מרדע שהוא מורה דעה לפרה לחרוש, דרבן שהוא דר בה בינה, לכך נאמר דברי חכמים כדרבנות, ואם תאמר כשם שהרבן מיטלטל כך דברי תורה מיטלטלין, ת"ל וכמסמרות נטועים (קלה סג), (קלו) כמשמרות כתיב, אם קבעת אותם כמסמר הם משתמרין ומשמרין אותך: ד"א וכמסמרות נטועים, מייכאן אמרו חכמים אסור לקרות בספרים החיצונים, שנאמר כמשמרות נטועים, מה משמרות הכהנים עשרים וארבע, אף הספרים עשרים וארבע, (קלז) בעלי אסופות (סג), אלו סנהדרין, ואם תאמר זה מתיר וזה אוכר,

הערות ותקונים

משה כי בלא שש שעות ולא בא משה, ובשבת שם אל חיקרי בושש אלה בלא שש: (קבח) אפי שעמד עליהם חור, פרקי דר"א פמ"ד, שמות רבה פמ"א, וי"ר פ"ג, תנחומא פ' תזוה אות': (קבט) עמדו עליו והרגוהו, אחר זה נמצא הוספה בנדפס (אות י"ד) ובמדרש במ"ר (אות כ"א), נכנסו כל ישראל לאהרן בעקבים גדולה, שנאמר ויקהל העם על אהרן ויאמרו אליו קום מה אתה וישב, קום, אמר ר' ייחך רוח הקדש נוחת שנאתי קהל מועים ועם רשעים לא אשב (תהלים כו ה') קום עשה לנו אלהים כי זה, כזה אנו עושים לך כשם שעמדנו על חור והרגנוהו כך אנו עושים לך אם תננע ממנו, כיון שראה אהרן מה שעשו לוקנים וחור נתיירא הרבה שנאמר וירא אהרן ויבן מוזה (שמות לב ה) הבין ממני שזכות מוזה (ובתנחומא ויבן מוזה), וכ"ה בכ"י ה' של אקספארד ובכ"י ספרדי, וזה טכף מן המסור התנחומא הנדפס, עיין וי"ר פ"ג, שמ"ר כמ"א, סנהדרין דף ז', פדר"א פמ"ה: (קל) כשניל אלה אלהיך ישראל, בנדפס (סוף אות י"ד) ובמדרש במ"ר (אות כ"א) נוספו המלות מה פרע מהם ויגוף ה' את העם וגו' (שמות לב): (קלא) תחת אותן שנהרגו, במדרש במ"ר תחת אבותם שבעים, ז"ל תחת אותם שבעים, ובנדפס דפוס קאטשטאטינא ודפוס וויניציא חסר הסיוס הוה עד סוף אות י"ד, והוסיף המדפיס מנאטוזה לזה הסיוס: (קלב) זש"ה דברי חכמים כדרבנות, במ"ר שם אות כ"ב: (קלג) מה הדרבן הזה, לפני זה נמצא בכ"י רומי וכן בנדפס אות ס"ו ובמדרש במ"ר שם בכ"י ה' של אקספארד ובכ"י ספרדי כדרבנות ככדור של צנות, מה הכדור של צנות מזורקין בו מכאן לכאן, כך היו הדברות מורקים בסיני, ואח"כ מהחיל כדרבנות מה הדרבן הזה מביא חיים לעולם כמו בתנחומא כ"י שלפנינו. ובמדרש במ"ר נשמע מאמר גדול מן ד"א כדרבנות מה הדרבן הזה, עד ד"א כמסמרות נטועים, מכאן אמרו חכמים, ויש להוסיף אל המדרש את הנחסר מן התנחומא. וזה ליתא גם בכ"י רח"ס, ונמצא גם בפסיקתא רבתי פ"ג אות ב' רק בסינון אחר, וזירושלמי סנהדרין פ"ג (דף כ"ח ע"ה) ומדרש קהלת פ"ג בפסוק דברי חכמים, ד"א כדרבנות כדור [ז"ל כדור] הזה צין הצנות, מה הכדור הזה מקלעת מיד ליד וסופה לנות ביד אחר, כך משה קיבל תורה מסיני ומכרה ליבושע ויבושע לוקנים וזקנים לנציאים ונציאים מסרוה לאנשי כנסת הגדולה, וזה הכוונה כך היו הדברות מורקים בסיני: (קלד) ד"א כדרבנות מה הדרבן זה מכוין את הפרה, מובא במדרש במ"ר פ"ד אות ד', ושם איתא אמר ר' תנחומא בר אבא מה הדרבן הזה כו' וכיון אל התנחומא: (קלה) ג' שמות נקראו לו, ירושלמי שם ורבתי שם וקבלת רבה שם וי"ר פכ"ג, במ"ר פ"ד, פסיקתא דרב כהנא פכ"ג: (קלו) כמשמרות כתיב, דרש כאלו הוא צש"ן מניית: (קלז) בעלי אסופות אלו סנהדרין. זירושלמי סנהדרין בעלי אסופות אין אסופות אלא סנהדרין כמה דתימר אספה לי שבעים איש מוקמי ישראל, ובנדפס אות ס"ז הלשון משוכם מכאן אחו"ל אסור לקרוא בספרים החיצונים שכתוב נטועים אלו הסנהדרין, יש לתקן וכז"ל אסור לקרוא בספרים החיצונים שכתוב [כמשמרות] נטועים [מה משמרות הכהנים עשרים וארבע אף הספרים עשרים וארבע, בעלי אסופות] אלו הסנהדרין. וראיתי כי כ"ה לנכון דפוס קאטשטאטינא ודפוס וויניציא, רק במקום בעלי אסופות אלו סנהדרין מובא שם בשמות נטועים אלו סנהדרין. אולם המדפיס מנאטוזה השמיט כל זה. וזה עשה בכוונה, כי לפני זה הוסיף מאמר אחד והוא: בעלי אסופות, מהו בעלי אסופות אימתי הן נטועים באלם צומן שבעליהן נאספין מהן כל זמן שרצו קיים הוא היה שאלו, מה רבו הרי יעט ציוס וזבילה לקיים לתלמוד

וזה פוסל וזה מכשיר, וזה מטמא וזה מטהר, (קלח) ר' אליעזר מחייב ור' יהושע פוטר, בית שבאי (מחייבין) [אוסרין] ובית הלל מתירין, לכו אשמע, (קלח) אף על פי כן כלם נתנו מרועה אחד:

[כז] אספה לי. (קמ) [זש"ה אורב טהר לב חן שפתיו רעהו מלך] (משלי כב יא), למה לא אמר לו שבעים אנשים, אלא שבעים איש, אלא [א"ל שבעים איש

מיוהדים] שהם דומין לי ולך, ה' איש מלחמה (שמות טו ג), והאיש משה (במדבר יב ג):

[כז] אספה לי. (קמא) וכי לא היו זקנים קודם לכן, והרי כתיב בהר סיני ויעל משה [גו'] ושבעים מזקני ישראל (שמות כד ט), והפרשה הזאת אחר כך היתה,

(קמב) והיכן היו הזקנים, אלא בשעה שעשו ישראל אותן הדברים, שנאמר ויהי העם כמתאוונים [גו', ותבער במ אש ה'] (במדבר יא ה), נשרפו כולם באותה שעה, אלא

שהיתה שריפתן (קמג) כשריפת נדב ואביהוא, שאף הם הקלו ראשם בעלותם לסיני כשראו את השכינה, שנאמר ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו (שמות כד יא), וכי אכילה

וישתיה היתה שם, למה הדבר דומה, לעבד שהיה משמש את רבו, (קמד) ופרוסתו בידו, והיה נושך ממנה, כך הקלו את ראשם כאוכלים ושותים, והיו ראויין באותו וזם

לישרף הזקנים ונדב ואביהוא, ומפני שהיה מתן תורה חביב לפני הקב"ה, לפיכך לא רצה לפגוע בהן, ולעשות בהם פירצה בו ביום, הוא הוא דכתיב ואל אצילי בני ישראל

לא שלח ידו (סג), מכלל שהיו ראויין לשילוח יד, אבל לאחר זמן נשרפו, (קמה) נדב ואביהוא נשרפו בכניסתן לאהל מועד, והזקנים נשרפו כשנתאוו תאוה, שנאמר והאספסוף

אשר בקרבו וגו' (במדבר יד ז), מהו והאספסוף, (קמו) ר' שמעון בן מנסיא ור' שמעון בר אבא,

חד אמר אלו הגרים שעלו עמם ממצרים הנאספים עליהם, שנאמר וגם ערב רב וגו' (שמות יב לח). וחד אמר אין אספסוף אלא סנהדרין, שנאמר אספה לי [שבעים

איש]. מה כתיב שם, ותבער במ אש ה' ותאכל בקצה המחנה (במדבר יא ה), (קמז) בקצינים שבמחנה, ומנין שאותן הזקנים שעלו להר נשרפו, שנאמר ותבער אש בעדתם (הגלים קו יח),

הערות ותקונים

תלמודו, שאין לו למי הוא שואל, לך נאמר צעלי אסופת. וכמסמרות נטועים, אמר ר' ברכיה הכהן ברבי

כעמסרות כתיב ואלו קריין מסמרות לומר לך מה מסמרות כהונם כ"ד אף ספרי תורה כ"ד. וזה ליתא

זדפוס קאנטשטאטינא ודפוס וויניציא, וליתא גם בכ"י ה' של אקספארד ובכ"י ספרדי, וזה הוסף המאגסובי מן

פסיקתא רבתי פ"ג: (קלח) ר' אליעזר מחייב, הוספתי כמו שהוא בכ"י רומי ורח"ס, ובנדפס ובמדרש במ"ר.

ובמדרש במ"ר שם בית שמאי פוסלין ובית הלל מכשירין ז"ל בית שמאי אוסרין ובית הלל מתירין: (קלח) אעפ"כ

כולם נתנו מרועה אחד, בנדפס הוסף המדפיס ממהאנטובה, זה משה שאלמר זו ומשה היה רועה (שמות ג)

שקיבל מיחידו של עולם ודברים אחרים הם אלא זה אומר עטם אחד זה אומר עטם אחד, לך נאמר כולם

נתנו מרועה אחד. וזה לקח ג"כ מפסיקתא רבתי פ"ג אות ז': (קמ) זש"ה אורב טהר לב, הוספתי כמו

שהוא בכ"י רומי ובנדפס אות ט"ו ובמ"ר אות כ"ג: (קמא) וכי לא היו זקנים מוצא זילקוט רמז תשל"ז בשם

התנחומא, ומוצא במדרש במ"ר שם אות כ"ד, וזילקוט שם חסר איזה שורות: (קמב) והיכן היו הזקנים

במדרש במ"ר שם בשעות ואז היו הזקנים, ז"ל ואן היו הזקנים, כמו היכן היו: (קמג) כשריפת נדב ואביהוא,

עיין ו"ר פ"כ אות י', ועיין בפסיקתא דרב כהנא פסקא אחרי מות (דף קע"ג ע"א): (קמד) ופרוסתו

בידו, וכ"ה בכ"י רומי וכ"י רח"ס וזילקוט, ובנדפס ופרנסתו, וכן העתיק בעל במ"ר אולם יש לתקן שם

ופרוסתו, ועיין במ"כ שכתב אולי ז"ל ופרוסתו, ובאמת כן הוא לנכון לפנינו: (קמה) נדב ואביהוא נשרפו,

במדרש במ"ר הלשון משובש וז"ל כמו לפנינו, וגם בתנחומא הנדפס הלשון משובש, אבל לאחר זמן בא להם,

ובמדרש במ"ר הגי' גבה מהם, ולפנינו הגי' לאחר זמן נשרפו, גם ז"ל בנדפס נשרפו במקום ונשרפו: (קמו) ר'

שמעון בן מנסיא ור' שמעון בר אבין, וכ"ה בכ"י רח"ס, ובכ"י רומי רש"ז ור' שמעון בן מנסיא, ובנדפס

זדפוס קאנטשטאטינא ודפוס וויניציא גם בכ"י ה' של אקספארד ובמדרש במ"ר ר' שמעון בר אבא ור' שמעון

בן מנסיא, ועיין גם בספרי בהעלתך פסקא פ"ה, אולם המדפיס ממהאנטובה מחק שמות האומרים והציג

ר' שמואל בר נחמני ור' נחמיה: (קמז) בקצינים שבמחנה, בנדפס במקומים שבמחנה, ובמדרש במ"ר בקצינים

שבמחנה, יש לתקן כמו לפנינו בקצינים שבמחנה, וכן זילקוט רמז תשל"ז מוצא בשם התנחומא בקצינים שבמחנה.

ובספרי בהעלתך פסקא פ"ה ר' שמעון בן מנסיא אומר ותאכל בקצה המחנה ובמקומים שבמחנה גדולים

שבהם וכן הוא אומר וישמו העם אותם עליהם לראש ולקצין מזה תראה שיש לתקן גם בספרי בקצינים שבהם,

וזה שסיים בנדולים שבהם והביא ראיה מן לראש ולקצין. ועיין ברש"י עה"ה בהעלתך י"א ח' שהיה לפניו גי'

אחרת בספרי שהביא בקצה המחנה במקומין שבהם לשפלות אלו ערצ רב, ר' שמעון בן מנסיא אמר בקצינים

שבהם

ואין עדה אלא סנהדרין, שנאמר והיה אם מעיני העדה וגו' (במדבר טו כד), (קמה) וכתוב
 ואם כל עדת ישראל ישנו (ויקרא ד יג), (קמט) וחזרו ובכו ובקשו בשר, ואם תאמר בשר
 היה מה שבקשו, והלא כל מה שבקשו היה המן נעשה לתוך פיהם, שנאמר ויתן להם
 (את) שאלתם (תהלים קו טו). (קנ) ואם תאמר שלא היה להם שור ובהמה, והכתיב וגם
 ערב רב עלה אתם [צאן ובקר (שמות יב לח)], ואם תאמר אכלום במדבר, והלא כתיב ומקנה
 רב היה לבני ראובן ולבני גד (במדבר לב ה), (קנא) מוכאן אמר ר' שמעון לא בשר היה
 שנתאו, שכן הוא אומר וימטר עליהם כעפר שאר (תהלים עח כז), (קנב) ואין שאר אלא
 עריות, שנאמר איש איש אל כל שאר בשרו (ויקרא יח י), הו אומר שבקשו להתיר להם
 את העריות, וכן הוא אומר וישמע משה את העם בוכה למשפחותיו (במדבר יא י), וכשבקשו
 כך ויחר אף ה' (בם) מאד וגו' (ע). באותה שעה אמר משה לפני הקב"ה למה הריעות
 לעבדך וגו' (שם עט ה), (קנג) לשעבר היה עמי מי ישא במשוואן של ישראל, ועכשיו אני
 לבדי, דכתיב לא אוכל אנכי לבדי לשאת וגו' (שם עט י), ואם ככה את עושה לי וגו'
 (שם עט טו), באותה שעה אמר לו הקב"ה מנה זקנים אחרים תחת אותן הזקנים, [שנאמר]
 אספה לי שבעים איש :

[כה] (קנד) וירדתי ודברתי (שם עמך) [עמך שם] (שם יא י). להודיעך שיום מינוי זקנים
 היה חביב לפני הקב"ה כיום מתן תורה, שנאמר כי ביום השלישי
 ירד ה' וגו' (שמות יט יא), ואף במינוי הזקנים וירדתי כתיב, למה הדבר דומה, למלך שהיה
 לו פרדס, ושכר לתוכו שומר, ונתן לו שכר שמירה שישמור הפרדס, לאהר זמן אמר
 לו השומר איני יכול לשמור כולו לבדי, אלא תן לי אחרים שישמרו עמי, א"ל המלך לך
 נתתי את כל הפרדס כולו לשמרו, וכל שכירות שמירתו לך נתתי, ועכשיו תאמר לי
 לך והבא אחרים שישמרו עמי, הריני מביא אחרים שישמרו עמך, אלא הו יודע שאיני
 נותן להם שכרם משלי, אלא מתוך שכרך שנתתי לך הם נוטלים שכירותם, כך אמר
 הקב"ה למשה, כשאמר לפניו איני יכול לבדי, אמר לו הקב"ה אני נתתי בך בינה ודעת
 לפרנס את בניי, ולא הייתי מבקש אחרים, אלא כדי שיהא בך כח ודעת, ותתייחד אתה
 באותה הגדולה, ועכשיו אתה מבקש אחרים, הו יודע שמשלי אינן נוטלין כלום, אלא
 משלך, שנאמר ואצלתי מן הרוח אשר עליך (במדבר יא י), (קנה) ואעפ"כ משה לא חסר
 כלום, תדע לאהר ארבעים שנה אמר למשה, קח לך את יהושע בן נון ונתתה מהודך
 עליו (שם כו יב), מה כתיב ביהושע, ויהושע בן נון מלא רוח חכמה (דברים לז ט), למה,
 כי סמך משה את ידיו עליו (ע), אמר הקב"ה בעולם הזה יחידים נתנבאו, אבל לעולם
 הבא כל ישראל יהיו נביאים, שנאמר והיה אהרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר ונבאו
 בניכם ובנותיכם וגו' (יחזקאל ג ח) :

חסלת פרישת בהעלתך

פרישת שלה

[א] וידבר ה'. שלה לך אנשים ויתורו את ארץ כנען (במדבר יג א ב). (א) כך דרש רבי

הערות ותקונים

שנהם ובגדולים : (קמה) וכתוב ואם כל עדת ישראל ישנו, ככ"ל רומי נוסף „וכן הוא אומר ואף אליהם עלה
 בהם ויהרגו משמנהיהם (תהלים עח לא) אלו סנהדרין, ובחזרי ישראל הכריע (שם) אותן הבחורים שהיו קרוין
 זקנים שכתוב בהן ויוסף עוד דוד את כל בחור בישראל" (ש"ב ו א), וזה נמלא גם בנדפס ובמדפס כמ"ר וליה
 ככ"י רח"ס ובנדפס שכתוב עוד בהם ויוסף עוד דוד מלת עוד הראשון יש למוחק : (קכט) וחזרו ובכו ובקשו
 בשר, היינו מה שכתוב וישבו ויבכו גם בני ישראל ויהמרו מי יאכילנו בשר (במדבר יא ד) : (קנ) ואם תאמר
 שלא היו להם שור ובהמה, הספרי בהעלתך סוף פסקא פ"ו, וע"ש שמסיים אלא שמבקשים עליהם היאך לפרס
 מן המוקס : (קנא) מוכאן אמר ר' שמעון, לדעתי כוון זה אל הספרי בהעלתך פסקא ז' : (קנב) ואין שאר
 אלא עריות, עיין שבת דף ק"ל : (קנג) לשעבר היה עמי, מובא בילקוט בהעלתך שם : (קנד) וירדתי
 ודברתי. מובא בילקוט שם בשם התחומא ומובא במדרש כמ"ר אות כ"ה : (קנה) ואעפ"כ משה לא חסר
 כלום, עיין לעיל סוף אות כ"ב, והביא שם משל לנר :

(א) כך דרש רבי תחומא בר אבה, כ"ה גם ככ"י רח"ס, וכ"ה בילקוט ריש שלה בשם התחומא בההלת

תנחומא בר אבא, (ב) ילמדנו רבינו מהו לפרוש לים הגדול קודם לשבת שלשה ימים, (ג) כך שנו רבותינו אין מפליגין בכפינה לים הגדול (ד) שלשה ימים קודם לשבת, בזמן שהוא רוצה להלוך במקום רחוק, (ה) אבל אם מבקש לפרוש בגון מצור לצידון, מותר לו לפרוש אפי' בערב שבת, שהדבר יודע שהוא יכול לילך מבעוד יום, (ו) והני מילי בשלוחי הרשות, אבל בשלוחי מצוה מותר לו לפרוש באיזה יום שירצה, דמה שהוא שליה מצוה, (ז) ושליח מצוה דוהה את השבת, וכן אתה מוצא בסוכה, (ח) שנינו שלוחי מצוה פטורין מן הסוכה, שאין לך חביב לפני הקב"ה כשליח שהוא משתלה לעשות מצוה, ונותן נפשו להצליחותו, ואין לך אדם שנשתלחו לעשות מצוה ונתנו את נפשם להצליח בשליחותו, כאותן שנים ששלח יהושע בן נון, [שנאמר וישלח וגו'] שנים אנשים מרגלים הרש לאמר (יהושע כ ג), מי היו שנו רבותינו אלו היו פנחס ובלב, והלכו ונתנו נפשם והצליחו בשליחותו, (ט) מהו הרש, שעשו עצמן קדרין והיו צווחין הרי קדירות מי שרוצה יבא ויקנה, כדי שלא ירגיש בהם אדם, קרי ביה חרס, כדי שלא יאמרו בני אדם שהן מרגלין, וילכו ויבואו (אל) בית אשה זונה (סס עט), עמדה וקיבלה אותם, הרגיש בהם מלך יריחו ושמע שבאו לחפור את הארץ, שנאמר ויאמר למלך יריחו [וגו'] (סס עט ג), כיון שהלכו לבקשם, מה עשתה רחב, (י) נמלה אותם להטמינם, אמר דה פנחס אני כהן, והכהנים דומין למלאכים, שנאמר (ושפתי) [כי שפתי] כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא (מלאכי כ ז), והמלאך מבקש נראה, מבקש אינו נראה, (יא) ומנין שהנביאים נקראו מלאכים, שנאמר וישלח מלאך ויוציאנו מצמצים (מגדל כ טו), והלא משה היה, (יב) מיכאן שנמשלו הנביאים למלאכים,

הערות ותקונים

פ' שלח, אולם בכ"ו רומי ובנדפס ובמדרש במ"ר ובכ"ו ספרד הוא בסוף פ' בהעלתך, ובכ"ו רומי סיים „מדרש רבי תנחומא“, ויותר נכון שהוא הכוס מן פ' בהעלותך: (ב) ילמדנו רבינו, מוצא צילקוט ריש שלח רמז תשמ"ב בשם התנחומא ומוצא במדרש במ"ר ריש פ' שלח. ובמדרש שם במקום ילמדנו רבינו הניג הלכה, ומוצא גם בצוקה ה' עירובין ק"ז בשם התנחומא: (ג) כך שנו רבותינו, שבת י"ט ע"א, ובודאי הוא צרייתא בחיזה מקום: (ד) שלשה ימים קודם לשבת, וכ"ה במדרש במ"ר שם, ובגמרא איתא פחות מג' ימים קודם לשבת, וכן הביא הרמב"ם ה' שבת פ"ל ה"ג, ועיין בצור או"ח סי' רמ"ח ובמקן כ"ב שם, והחלקו הגדולים בטעם אסור זה, ועיין במגיד משנה שם ובטור שם ובכ"ו: (ה) אבל אם מבקש לפרוש בגון מצור לצידון, גמרא שם ומוזר לצידון אפילו בע"ש מותר, פי' רש"י מזור לצידון אין אלף מהלך יום: (ו) וה"מ בשלוחי הרשות, בגמרא שם בד"א לדבר הרשות אבל לדבר מצוה ש"ד: (ז) שלוחי מצוה דוהה את השבת, עיין מהרז"ל שכתב יש שלוחי מצוה שמתר להם להלל שבת לכתחילה כמו שלוחי מצוה עדות החודש וכו'. ובחדושי הרד"ל כתב נראה שלוחי מצוה דוהה שבת לאו דוקא, אלף כלומר לא גזרו רבנן דבדר מצוה, סי' ע"ט. ומגלתי בכ"ו רומי שכתבו שלוחי מצוה דוהה את הַשַּׁבָּת, ומלת השבות מוקדת שם, וזה ראייה לדברי הרד"ל: (ח) שנינו שלוחי מצוה פטורין מן הסוכה, סוכה כ"ה ע"א: (ט) מהו חרש שעשו עמין קדרין, דורש חרש כמו חרש בש"ן שמאלית, וזה שסיים קרי ביה חרס, ויותר נכון לגרום מהו חרש קרי ביה חרס שעשו עמין קדרין, ובמדרש רות רבה פ"ב ר' נהמיה אמר עשו עמנים קדרין והיו טועקים ואומרים הרי קדרות מי שירצה יבא ויקנה למה שלא ירגש בהם אדם. ובערוך ערך חרס הביא מאמר אחד בשם הילמדנו שלח (ובא גב תנחומא) שפליטו אות י"ב והא"כ הביא אלו האנשים מרגלים חרש אל הקרי חרש אלף חרש שעשו עמנים קדרים כדי שלא יכירו בני אדם ויאמרו שנו מרגלים, והוא חרש המאמר שנגמל גם בתנחומא שפליטו: (י) נמלה אותם להטמינם אחר לה פנחס, מוצא צילקוט יהושע רמז ח' בשם התנחומא, ולזה המאמר כוון רש"י יהושע ב' ד' ותפנו, ומדרש הגדה תנחומא יש, פנחס וכלב היו ופנחס עמד לפנייהם ולא ראהו לפי שהיה כמלאך ע"כ. וכן הוצא ברד"ק שם: (יא) ומנין שהנביאים נקראו מלאכים, כ"ה גב בכ"ו רה"ם ובמדרש במ"ר ובנדפס לפוסים ראשונים, אולם המדפוס מואמצובה חיקן וכן הנביאים נמשלו למלאכים, שכן הוא אומר במשה כו'. וכן הביא הרד"ל במדרש במ"ר ע"פ התיקון הזה, ובכ"ו רומי ליתא לזה המאמר וכן הנביאים, וכן הוא בוי"ר פ"א, מ"ס ד"א פ"א: (יב) מיכאן שנמשלו הנביאים למלאכים, נדפס נוסף וכן הוא אומר ועל מלאך ה' מן הגלגל וגו' (שופטים ב) והלא פנחס היה אלף מלאך שנקראו הנביאים מלאכים, וכן את מוצא בהשמו של מנוח שאמרה אים האלהים בא אלי ומראהו כמלאך האלהים גורא (שם י), וכ"ה אומר ויאמר חגי מלאך ה' במלכותה ה' לעם לאמר (חגי א), וכן הוא אומר ויהיו מלעבים במלאכי האלהים ובוזים דבריו (דנ"ב לו) לפיכך אמר לה פנחס כשאני רואה נראה וכשאני רואה איני נראה, ע"כ. וזה נמלא גב בכ"ו ה' של הקספארד ובכ"ו ספרדי, והמסדר מהתנחומא אשר דפוס לקח זה מו"ר ריש ויקרא, והילקוט שופטים רמז מ' הביא המאמר כמו שהוא בוי"ר וז"ל וז"ל וי"ר, ובמדרש במ"ר לא הביא את זה,

(יג) ומנין שלא הטמינה אלא לכלב, שנאמר ותקה [האשה] את שני האנשים ותצפנו (יהושע ז ד), ללמדך כמה נתנו עצמן שני הצדיקים האלו לעשות שליחותן, אבל שלוהים ששלח משה רשעים היו, (שנאמר) (יד) [מנין כמה שקראו בענין] שלח לך אנשים:

[ב] [שלח לך אנשים ויתורו וגו']. (טו) וז"ה אשתוללו אבירי לב נמו שנתם ולא מצאו כל אנשי היל ידיהם (הגלים טו ו), אשתוללו אבירי לב, זה משה ואהרן אחרי ששלחו המרגלים ובאו ואמרו לשון הרע על הארץ, לא היו יודעין מה לעשות, אלא אף משה ואהרן נתרשלו בדבר, מיד עמד כלב ושיתק כל אותן האוכלוסין, שנאמר ויהם כלב וגו' (נמדנר יג ב), עמד לו על הספסל והיה משתקן, ואומר להן, [וכי זו בלבד עשה לנו בן עמרם], והן שותקין לשמוע הימנו, אמר להם טובה הארץ מאד מאד (טז יז), אמר לו הקב"ה למשה טובה גדולה אני מהזיק לכלב, שנאמר זולתי כלב בן יפונה (דברים א לו), מאי זולתי, (טז) זה לזה אתי יותר מששים רבוא מכם, אתם לא מצאתם ידיכם, לפיכך נתרשלתם, לכך נאמר אשתוללו אבירי לב וגו', כל כך למה, שהיו שלוהים מפשים, (יז) [עליהם אמר שלמה מקצה רגלים המס שותה שולח דברים ביד כסיל] (משלי יו ו):

[ג] שלח לך אנשים וגו'. (יח) ר' אחא הגדול פתח יבש חציר נבל ציין ודבר אלהינו יקום לעולם (ישעיה מ ח), למה הדבר דומה, למלך שהיה לו אוהב והתנה עמו ואמר לו בוא לך עמי ואני נתת לך מתנה, הלך עמו ומת, אמר המלך לבנו של אוהבו, אע"פ שמת אביך, איני חוזר בי במתנה שאמרתי ליתן לו, בוא ופול אתה, המלך זה הקב"ה, והאוהב זה אברהם, שנאמר זרע אברהם אהבי (שם מא ח), א"ל הקב"ה, בא לך עמי, שנאמר לך לך מארצך (בראשית יב א), התנה עמו לתת לו מתנה, שנאמר קום התהלך בארץ [וגו'] כי לך אתננה (שם יג יז), (יט) ואומר כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה [ולודעך עד עולם] (שם טו טו), א"ל הקב"ה למשה אע"פ שהתנית עם האבות ליתן להם את הארץ ומתו, (כ) איני חוזר בי, אלא ודבר אלהינו יקום לעולם (ישעיה מ ח):

[ד] שלח לך אנשים. (כא) וז"ה כחומין לשינים וכעשן לעינים כן העצל לשולחיו (משלי יו טו). (כב) ניכרים היו המרגלים שהיו אומרים לשון הרע על הארץ,

הערות ותקונים

רק הראים מן הכתוב ויעל מלך ה', והשאר לא העתיק מן התנחומא: (יג) ומנין שלא הטמינה אלא לכלב כו', כ"ה ככ"י רח"ס ונדפס, אבל ככ"י רוני הגי' והמלאכים מנבקים נראים ומנבקים ואינם נראים, איני מנבק להטמן אלא הטמיני לכלב חצירי ואני עומד לכניסה ואינם רואים אותי, וכן עשה, מנין שנאמר ותקה האשה את שני האנשים ותצפנו, ותצפנס אין כתיב כאן, אלא ותצפנו, הכי שלא הטמינה לפניהם אלא לכלב, וכן הוא במדרש צמ"ר רק יש לתקן שם הטמיני במקום הטמינו: (יד) מנין ממה שקרינו צענין, הוספתי כמו שהוא ככ"י רוני ונדפס ובמדרש צמ"ר, והמדפיס ממאגטובה הוסיף אחר מנין ממה שקראו צענין, והאנשים אשר שלח משה לחור את הארץ וישונו וילינו עליו את כל העדה להוציא דבה על הארץ" היו שלח לך אנשים. והרד"ל הגיה כן במדרש, אולם זו הוספת המדפיס ממאגטובה, והכיום הזה ליתא צדפוסים ראשונים ולא ככ"י ה' של אקספארד ולא ככ"י ספרדי: (טו) וז"ה אשתוללו, מוצא צילקוט ריש פ' שלח בשם התנחומא וצילקוט יהושע רמז ז' ג"כ בשם התנחומא, ומוצא גם צילקוט תהלים רמז תתט"ו והכר שם הלין תנחומא, ומוצא גם במדרש צמ"ר: (טז) זה לזה אתי יותר מששים ריבוא מכם, דורש זולתי נוטריקון, ונדפס בטעות זה לזה אותי יותר ומששים מכם, יש לתקן זה לזה אתי יותר מששים ריבוא מכם, וגם במדרש צמ"ר בטעות זה לזה אתי ל"ל לזה אתי: (יז) עליכם אמר שלמה, הוספתי כמו שהוא ככ"י רוני ונדפס ובמדרש צמ"ר: (יח) ק' אחא הגדול, מוצא צילקוט ריש שלח בשם התנחומא וצילקוט ישעיה רמז ש"פ ד"ה ר' אחא הגדול אומר ג"כ בשם התנחומא, ומוצא במדרש צמ"ר שם אות ג': (יט) ואומר כי את כל הארץ, פסוק זה מוקדם לפסוק קום התהלך, ואולי הוא מוכף אח"כ, וצילקוט שלח אינו: (כ) איני חוזר בי אלא ודבר אלהינו יקום לעולם, ככ"י הגי' איני חוזר בדבורי צלו ופלו, אמור אתה להם שישלחו להם מרגלים, שלח לך אנשים ויתורו וגו', לקיים מה שנאמר יבש חציר נבל ציץ, יבש חציר נבל ציץ אלו האבות שנמשלו לחציר, שנאמר חכן חציר העם, אמר הקב"ה אע"פ שמתו האבות איני חוזר אלא ודבר אלהינו יקום לעולם. וכ"י רח"ס הוא כמו לפנינו: (כא) וז"ה כחומין לשינים, מוצא צילקוט ריש שלח בשם התנחומא, ומאמר קטוע מן התנחומא מוצא צילקוט משלי רמז תקמ"ו ד"ה ומוציא דבה הוא כסיל, ומוצא גם במדרש צמ"ר שם אות ד': (כב) ניכרים היו המרגלים, פ"י כמה שאמר שלח לך יש להכיר שהיו מוכיבים ועתידים לקלקל, ונדפס אות ד' בטעות גבורים היו המרגלים, וזה נשתבש בדפוס מאגטובה, ונמצא לנכון ניכרים בדפוס קאמפאטניא דפוס וויניציא

שנאמר וידרכו את לשונם קשתם שקר ולא לאמונה נברו בארץ (ויקרא ט ז), למה הדבר דומה, למלך שהיה לו כרם, כשהוא רואה שהיין יפה, הוא אומר לאריסיו הכניסו בביתי, וכשהוא רואה שהוא הומץ, אומר לאריסיו הכניסו אותו בבתיכם, אף כאן כשראה הקב"ה הזקנים כשרים קרא אותם בשמו, שנאמר אספה לי וגו' (במדבר י"א טז), כשראה המרגלים שעתידים (לחטאת) [לחטוא], קרא אותם לשמו של משה, שנאמר שלח לך:

[ה] [שלח לך אנשים]. (כג) בכל מקום שנאמר אנשים צדיקים הם, (כד) [שכן הוא אומר ויאמר משה אל יהושע בחר לנו אנשים] (שמות י"ט), וכן הוא אומר והאיש בימי שאלו זקן בא באנשים (ש"א י"ג), וכן חנה אומרת ונתתה לאמתך זרע אנשים (ש"א י"ב), ולא לו אתה קורא כסילים, שולח דברים ביד כסיל (משלי יו), ולא נקראו כסילים, אלא על שהוציאו דבה רעה על הארץ, שנאמר ומוציא דבה הוא כסיל (ש"א י"ח), ואעפ"כ בני אדם גדולים היו, ועשו עצמן כסילים, ועליהם משה אומר כי דור תהפוכות הבה וגו' (דברים לג כ), שנבחרו מכל ישראל על פי הקב"ה ועל פי משה, שנאמר וייתב בעיני הדבר ואקח מכם וגו' (ש"א כג), (מנין) [מכאן] אתה אומר שהיו צדיקים בעיני ישראל ובעיני משה, ואף משה לא רצה לשלחם עד שנמלך בהקב"ה על כל אחד ואחד [ואמר] פארן על פי ה' [כלם אנשים ראשי בני ישראל המה] (במדבר י"ג), ואחר כך לטוף ארבעים יום נהפכו ועשו כל אותה צרה, והם גרמו לאותו הדור שלקה אותה המכה, שנאמר כי דור תהפוכות המה, שנתבררו צדיקים [ונתהפכו], לכך נאמר שלח לך אנשים:

[ו] [שלח לך אנשים]. (כה) זש"ה לא ידעו ולא יבינו (*כה) (בהשיכה יתהלכו) כי טה בראות עיניהם (ישיב מד י"ח), (כו) כה ראה לומר אחר מעשה מרים, שלח לך, אלא שהיה צפוי לפני הקב"ה שהם באין ואומרים לשון הרע על הארץ, אמר הקב"ה שלא יאמרו לא היינו יודעים עונשו של לשון הרע נהו, לפיכך סמך את הענין [זה] לזה, (כז) ולפי שדיברה מרים באהיה, לקתה בצרעת, כדי שידו הכל יודעין עונשו של לשון הרע, (כח) שנאמר ואחר נסעו העם מחצרות ויחנו במדבר פארן (במדבר י"ג טז), שאם באו לומר לשון הרע יהיו מסתכלין במעשה מרים, ואעפ"כ לא רצו ללמד, לכך נאמר לא ידעו ולא יבינו, לכך כתב הקב"ה שילוח מרגלים, אחר מעשה מרים: [ז] ד"א שלח לך. (כט) אע"פ שאמר הקב"ה שלח לך, לא היתה מן הקב"ה שילוח, למה שכבר אמר להם הקב"ה את שבחה של ארץ ישראל, שנאמר כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה (דברים ה"ז), וכן הוא אומר כי הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה וגו' (ש"א י"ג), ועד שהם במצרים אמר להם וארד להצילו וגו' [אל ארץ טובה וגו'] (שמות ג ט), ובהו שלח לך, אלא הם בקשו הדברים הללו, שבשעה שהגיעו התחומין, אמר להם משה ראה נתן ה' אלהיך לפניך את הארץ (דברים א כג), באותה שעה נתקרבו

הערות ותקונים

ווינליא, וגם כ"ו ה' של אקספארד: (כג) בכל מקום שנאמר אנשים, ככ"ו רומי ובגדפס ובמדרש נמ"ר נוסף לפני זה: "זש"ה מקלס רגלים המם שמה שולח דברים ביד כסיל, וכי כסילים היו מרגלים, והלא כבר נאמר שלח לך אנשים". ואח"כ מתחיל בכל מקום שנאמר אנשים בני אדם צדיקים הם כמו לפנינו, אבל יען כי ליתא גס ככ"ו רח"ס, וגם צילקוט שלח גסש התנחומא לא הביאו, לכן לא הוספתי זה צפניס, ובפרט כי כבר נוסף לשיל סוף אות ז': (כד) שכן הוא לומר, הוספתי כמו שהוא לנכון ככ"ו רומי ורח"ס ובגדפס ובמ"ר, והסר גס צילקוט שלח שס: (כה) זש"ה לא ידעו ולא יבינו, מוצא צילקוט ריש שלח גסש התנחומא, וצילקוט ישעיה רמז שכ"א גס גסש התנחומא: (*כה) בהשיכה יתהלכו, שתי המלות האלה הסגרתו צפניס, כי הן מקרא אחר, לא ידעו ולא יבינו בהשיכה יתהלכו (תהלים פ"ה), ומה שפייס כי טה מראות עיניהם מוכח שכוון להכתוב ישעיה מ"ד י"ח, ובכ"ו רומי ובכ"ו רח"ס מוצא לנכון צלי המלות בהשיכה יתהלכו, וגם צל צילקוט שלח שס התיק לשון הכתוב ג"כ צטעות כמו כן: (כו) מה ראה לומר אחר מעשה מרים שלח לך, ר"ל למה נכמכה פרשה מרגלים לפרשת מרים, כי למעלה כתיב ותדבר מרים וגו' (י"ב א) ואח"כ כתיב שלח לך, ולזה המאמר כוון רש"י ריש שלח: (כז) ולפי שדיברה מרים באהיה לקתה בצרעת, המלות האלה נשמטו בגדפס דפוס מאוסובה, ונמצא לנכון דפוס קאטשטאטינאל ודפוס ווינליא ככ"ו ה' של אקספארד ובכ"ו הספרדי ובמדרש נמ"ר, ובמדרש שס צמקוט ולקתה בצרעת ז"ל לקתה בצרעת: (כח) שנאמר ואחר נסעו העם, הסיס מהכתוב ליתא בגדפס ובמדרש נמ"ר: (כט) ד"א שלח לך אע"פ שאמר הקב"ה, מוצא צילקוט שס

ישראל אצל משה, שנאמר ותקרבון אלי כלכם ותאמרו נשלחה אנשים וגו' (דברים א כג),
 (ל) זה שאמר עזרא וימאנו לשמוע ולא זכרו (נפלאותיו) [נפלאותיך] וגו' (נחמיה ט י), ואומר
 וארון ברית ה' נוסע לפנייהם וגו' לתור להם מנוחה (במדבר י ג), (אלא) [והם] אמרו נשלחה
 אנשים וגו', (לא) [אלא] שלא האמינו בתורתו, (לב) וכן אמר דוד לא האמינו (בתורתו)
 [באלהים] וגו' (תהלים עח כג). ר' יהושע אומר למה היו דומין, למלך שזימן לבנו אשה נאה
 בת טובים ועשירה, א"ל המלך זימנתי לך אשה נאה בת טובים ועשירה אין כמותה בכל
 העולם, א"ל הבן אלך לראותה, שלא היה מאמין לאביו, מיד הוקשה הדבר והורע לאביו,
 אמר אביו מה אני עושה, אם אומר לו איני מראה אותה לך, עכשיו הוא אומר כעורה
 היתה, לפיכך לא רצה להראותה, למוף אמר לו ראה אותה, ותדע שלא כחשתי בך,
 ובשביל שלא האמנת לי, קונם שאין אתה רואה אותה בביתך, אלא לבנך אני נתנה,
 וכך הקב"ה אמר לישראל טובה היא, ולא האמינו אליו, אמרו נשלחה אנשים, אמר
 הקב"ה אם מעכב אני עליהם והם אומרים לא טובה הארץ, שלא הראה אותה לנו, אמר
 הקב"ה אלא יראו אותה, ובשבועה שאין אחד מהם נכנס בתוכה, שנאמר אם יראו את
 הארץ וגו' (במדבר יד כג), אלא לבניהם אני נתונה:

[ח] [שלח לך אנשים]. (לג) כיון שאמרו למשה נשלחה אנשים, התחיל משה עומד
 ותוהא, אמר אי אפשר לי לעשות דבר עד שאמלך בהקב"ה, הלך ונמלך,
 א"ל כך וכך מבקשים בניך, א"ל הקב"ה אין זה תחילה להם, עד שהיו במצרים הלעיגו
 לי, שנאמר זו לעגם בארץ מצרים (יוסע ז טו), למודים הם לכך, אני איני צריך, שנאמר
 ידע מה בחשוכא וגו' (דניאל ג כג), א"ל הקב"ה למשה יודע אני (לד) מה הם [אומרים],
 אלא אם בקשת שלח [לך אנשים, לך] לעצמך, מנין שכתוב אלה שמות האנשים אשר
 שלח משה לתור את הארץ (במדבר יג טו):

[ט] ויקרא משה להושע בן נון יהושע (ס). (לה) ומה ראה משה להוסיף על שמו של
 יהושע יו"ד, אלא כלב נמל שכרו מן הארץ, שנאמר אם לא הארץ אשר
 דרכה נגלך בה וגו' (יוסע יד ט), ויהושע [נמל] שכר עשרת מרגלים שתוסף על שמו יו"ד
 עשרה, ויקרא משה להושע בן נון יהושע. [ד"א] כיון שראה משה שהם רשעים הרבה,
 א"ל משה (לו) י"ה יושיעך מן הדור הרע הזה:

[י] (לז) אלה שמות האנשים (במדבר יג טו). ומה היה שמותם, סתור בן מיכאל (שס טז יג),
 נחבי בן ופסי (שס טז יד), גאואל בן מבי (שס טז טו), (לח) יש בני אדם
 (ששמותם כעורים ומעשיהם נאים), שמותם נאים ומעשיהם כעורים, [שמותם כעורים
 ומעשיהם נאים], שמותם ומעשיהם נאים, שמותם ומעשיהם כעורים, שמותם נאים
 ומעשיהם כעורים, זה ישמעאל ועשו, ישמעאל שומע אל, עשו עושה רצון עושיו,
 והיו מעשיהם כעורים. שמותם כעורין ומעשיהם נאים, אלו עולי גולה, בני (ברקום)
 [ברקום] (לט) בני סיסרא (מ) בני תמח (עזרא ג כג). (מא) שמותם נאים ומעשיהם נאים,

ה ערות ותקונים

ריש שלח בשם התנחומא, מוצא במדרש צ"ח אות ז, ועיין סוטה דף ל"ד: (ל) זה שאמר עזרא פסוק הוא בנחמיה,
 רק ספר נחמיה היה נקרא עזרא וכדל"י בסדרין ג"ג ע"ב: (לא) שלח האמינו בתורתו, מלת בתורתו משמע בנדפס,
 וממלא לנטון ככ"י ה' של אקספארד: (לב) וכן אמר דוד לה האמינו בתורתו, וכן הביא כן הילקוט שלח טס, ובנדפס
 מוצא הכתוב לא שמרו ברית אלהים ובתורתו מהלכו ללכת (תהלים עח י), ובמדבר צמ"ר הביא כי לא האמינו
 צלהים (תהלים עח כג) וכתוב ובתורתו מהלכו ללכת (שס טז י): (לג) כיון שאמרו, ילקוט טס ובמ"ר טס אות
 ח': (לד) מה הם אומרים, ככ"י ה' של אקספארד הגי' מה הם עושין ומה הם מבקשים: (לה) ומה ראה
 משה, ילקוט טס בשם התנחומא, וילקוט יהושע רמז צ' ג"כ בשם התנחומא, ובמדבר צמ"ר טס אות ט',
 ועיין סנהדרין דף ק"ו, צ"ר פמ"ז, ובמ"ר פ"ו: (לו) יה יושיעך מעגל מרגלים, סוטה ל"ד ז', ומוצא
 ברש"י עה"ת: (לז) אלה שמות האנשים, צמ"ר טס אות י, ויותר נכון לגרוס ואלה שמותם (במדבר יג ד)
 ועל זה הביא מה היה שמותן: (לח) יש בני אדם, צ"ר פע"א אות ג', סוטה ל"ד ע"ב, ועיין בתנחומא
 הנדפס האזינו אות ז' בשם ר' משה ירושמי: (לט) בני סיסרא, עיין צפי' מהר"ו: (מ) בני תמח, בנדפס
 בדפוסים ראשונים בני תמח בשמות, וגם בדפוס מאתנו בשמות, והמדפיס הזה הוסיף, ובנו בית המדרש
 וזה הוסיף מן בראשית רבה פע"א ט"ש: (מא) שמותם נאים ומעשיהם נאים, זה נשמת במדרש

אלו השבטים, שמותם כעורים ומעשיהם כעורים, אלו המרגלים, מה כתיב בהם, (מב) סתור (במדבר י' יג'), שסתרו אל מן העולם:

[יא] (מג) ויאמר אליהם עלו זה בנגב [ועליהם את ההר] (סג י' יז). עם שהם עולים, אמר ר' ברכיה הכהן [ברבי] מצאו שלשה בני ענקים שם, אחימן ששי ותלמי (סג סג כג), למה נקרא שמו אחימן, שהיה אומר (מד) אהי מאן יבא עלי, ששי (כה) שהיה בריא כשיש, (מו) תלמי שהיה הולך ועושה תלמים בארץ, ילידי הענק (מז) שהיו עונקים את ההמה, כשראו אותם מרגלים נתייראו, מיד הלכו ואמרו כי חזק הוא ממנו (סג י' ג), (מח) אמר ריש לקיש הקישו כלפי מעלה, ובאותו עון נגזר עליהם גזירות רעות, מה הקב"ה אומר לירמיהו, לך אמור להם (מט) אין אתם יודעים מה הוצאתם מפניכם ליום המולה גדולה (ימשי יא טו), אמרו ונהי בעינינו כהגבים (במדבר י' ג), אמר הקב"ה (נ) ויתרתי עליה, (נא) אלא וכן היינו בעיניהם (סג), מי יאמר שלא הייתם בעיניהם כמלאכים, ידעתם מה עשיתי אתכם בעיניהם, מה גרמתם לכם במספר הימים אשר תרתם את הארץ (סג יד לד), לא דיים כן אלא שלא נכנסו לארץ, אמר הקב"ה לישראל, בעוה"ז על ידי שהיו שלוחי בשר ודם, נגזר עליהם שלא נכנסו לארץ, אבל לעולם הבא אני אשלח מלאכי פתאום ויפנה דרך לפני, שנאמר הנני שלוח (מלאך) [מלאכי] ופינה דרך לפני [ופתאום יבוא אל היכל] (מלאכי ג א):

[יב] וישלח אותם משה [וגו'] עלו זה בנגב (במדבר י' יז), (נב) למה בנגב, (נג) שכן [הבקרין] [התגרים] עושין (נד) מראין את הפסולת תחלה, ואחר כך מראין

הערות ותקונים

במ"ר סג: (מב) סתור סתרו אל מן העולם, אחר זה נוסף בתנחומא הנדפס, נחבי שהצביא את דבריו וזה נוסף מגמרא סוטה ל"ד ע"ב, כי כך איתא שם, סתור ססתר מעשיו של הקב"ה, נחבי שהצביא דבריו של הקב"ה, פירש"י שהצביא דבריו ולא אמרן כמות שכן. ובכ"י ה' של אקספארד הני' סתור ססתר טובת קונו נחבי שהצביא טבה ארלו: (מג) ויאמר אליהם עלו זה בנגב עם שהם עולים אמר ר' זכריה, כ"ה הוא כלל כהני יד גם בדפוס ראשון דפוס קאנזאטאניא ודפוס וויניציא ובכ"י ה' של אקספארד, אולם המדפיס ממאטובה הפך הסדר והביא פה בנדפס (אמנע אות ו) אחר ויאמר אליהם עלו זה בנגב עלו שהם עולים המאמר מתנחומא להלן וישלח אותם משה וגו' ויאמר אליהם עלו זה בנגב ועליהם את ההר. למה בנגב שכן דרך התגרים עד סוף אות ו' וגם התלהת אות ו' עד הוי"ו דבה, ואח"כ החל במאמר שלפניו אמר ר' זכריה מאלו שלשה בני ענק ויפה עשה, כי זה המאמר מר' זכריה מקומו להלן שם. והנכון להציג פה הכתוב ויעלו בנגב (במדבר י"ג כ"ב) ואח"כ ל"ג אמר ר' זכריה הכהן עד שהם עולים מאלו שלשה בני ענקים שם: (כד) אחי מאן יבא עלי, במדרש במ"ר אחי מן יבא עלי, ובנדפס אחי מאן יבא עלי שום אדם, ובכ"י רומי אחי מאן בא עלי, ובגמרא סוטה ל"ד ע"ב אחימן מיומן שבאחיו, פרש"י מיומן גבור שבהם, ואולי ל"ל ומי מן שבאחיו, ודורש אחימן נוטריקון אחימן, ומי בתרגום מן, או אחד הוסיף מלת מי לפרש מלת מן: (מה) שהיה בריא כשיש, עיין סוטה שם ובפרש"י, ואולי יש לתקן בן בנמרא: (מו) תלמי שהיה הולך ועושה תלמים בדרך, וכן הוא בגמרא שם: (מז) שהיו עונקים את ההמה, בנמרא שם ילידי ענק שמעניקין חמה בקומתן, פרש"י מרוב גובה קומתן דומין כאלו לוארס נוקב ועונק בנקב שהחמה יואה בו, ע"כ. ובמדרש במ"ר ככ"ו אות ו', ר' אחא אמר שהיו עונקים לנגל חמה, וע"ש בפרש"י ובמ"כ: (מח) אמר ריש לקיש הקישו כלפי מעלה, עיין סוטה ל"ה ע"א, ובמדרש במ"ר הטיחו דברים כלפי מעלה, ובנדפס הקישו כלפי מעלה, ל"ל הקשו כלפי מעלה, וכל"ה לנגב בכ"י ה' של אקספארד: (מט) אין אתם יודעים מה הוצאתם מפניכם ליום המולה גדולה, בכ"י רומי כתוב אחר זה שאמרתם מה גרמתם לעמיכם היות אש עליה [ירמיהו יא טז] יום לשה יום לשה, וכ"ה הנוסחא בנדפס ובמדרש במ"ר קלת בסגנון אחר שאמרתם מה גרמתם לעמיכם היות אש עליה (ובמדרש במ"ר צטפות הייתה אש עליכם) יום לשה יום לשה השאו את טעותיכם, והמאמר מוקדם, עיין בחדושי הרד"י ובכ"י מהר"ו עיין בגמרא סוטה שם, ומלאכה המאמר מוצא בן בליקוט רמז תשמ"ג ומתחיל ונהי צעיינו כתגבים וצטפות שם שם ה' הקב"ה אומר ליחזקאל ל"ל ירמיהו, עיין שם כי גם אין להמתיל הבנה כלל: (נ) ויתרתי עליה, בכ"י ה' של אקספארד לא ויתרתי עליה: (נא) אלא וכן היינו בעיניהם, בנדפס נוסף מקפיד אני וכי יודעים הייתם מה עשיתי בעיניהם, וזה ליתא גם במדרש במ"ר, ובכ"י ה' של אקספארד ליתא המלות, מקפיד אני וכי": (נב) למה בנגב, מוצא בליקוט שלח רמז תשמ"ג ד"ה עלו זה בנגב, והי"ן התחומא במאמר שלפניו מוסב גם על זה, וצטפות היינו בלדו "במ"ר", כי צעל בליקוט לקח דבריו מתנחומא, בכ"י רומי חסר כהן מלות י"ב עד סוף פ' שלח: (נג) שכן הבקרים, כ"ה בכ"י רח"ס ובכ"י ה' של אקספארד וכן בכ"י ספרדי, אך בלד הכ"י האחרון נכתב על הגליון מידי הסופר "התגרין" וכן תקנתו גם אני בפנים "התגרים", וכ"ה גם במדרש במ"ר ובנדפס ובליקוט, וכן הביא רש"י בפירושו על האורה: (נד) מראין את הפסולת

את השבח, וראיתם את הארץ מה היא (במדבר יג יח), (נה) שלש פעמים אמר להם משה היו מסתכלין בארץ ישראל, יש ארץ שמנדלת גבורים, ויש מנדלת הלשים, ויש מנדלת (גו) אוכלוסין, ויש ממעטת אוכלוסין, כך פיקדן, ואת העם היושב עליה החזק הוא (אם רפה) [הרפה], המעט הוא אם רב, ומה הארץ השמנה היא אם רזה (שס טז יח כ), ומנין אתם יודעין כחן, אם במחנים הם שרונים, הם גבורים ובוטחין על כחן, ואם במבצרים, חלשים הם ולבן רך, ומה הארץ, השמנה היא אם רזה, אם פירותיה קלים או שמנים, אמר להם הסתכלו באבנים ובצורות שלה, (גו) אם של צונמא הם הם שמנים, (נה) ואם של חרסית הם רויס. והימים ימי בכורי ענבים (שס טז כ), מכאן אתה למד (גמ) שאין תקופת תמוז בלא תאנים וענבים :

[ג] ויעלו ויתורו את הארץ (שס יג כג). (ס) כיצד היו נכנסין לעיר, הדבר היה נוגף הגדולים, והיו בני העיר מתעסקין בקבורתם, והיו נכנסין, ובריה לא היה רואה אותם, לכך אמרו הארץ אשר עברנו בה וגו' (שס טז כג), בניסים שהקב"ה עושה להם הוציאו דבה :

[יד] וחברון שבע שנים נבנתה וגו' (שס טז כד). (סא) להודיע שבחה של ארץ ישראל, (סב) שהפסולת שלה משובח מארץ מצרים, שבשעה שנחלו בני נח את העולם אחר המבול, הם בנו עיירות תהלה, ולא במקום השבח, אלא בהרו את הפסולת של ארץ [ישראל, וחברון פסולת של ארץ ישראל], וצוען היא המובה שבארץ מצרים, וזו קדמה לה שבע שנים, אם תאמר לא מי שבנה זו לא בנה זו, הוא הדור היא המשפחה, ובני חם כוש ומצרים ופוטו וכנען [בנחשיט יו], ועמדו וברנו זו לפני זו, (סג) וחברון שבע שנים נבנתה לפני צוען מצרים :

[טו] ויבואו עד נחל אשכול (במדבר יג כג). (סד) לא רצו ליטול מן פירות ארץ ישראל, (סה) אילולי כלב (ששלה) [ששלה] את היווין, (סו) וירד לפניהם ואמר להם אם אין אתם נוטלים או אתם הורגים אותי, או אני אהרוג אתכם, לא היו נוטלים, לכך נאמר אם לא הארץ אשר דרכה רגלך בה לך תהיה לנחלה [וגו'] כי מלאת אחריה' אלהי (יהושע ט ד). וישאווה במוט בשנים (במדבר טז), (סז) אין פחות משני מוטות, לפי שאינו אומר במוט שנים, אלא בשנים, ויש אומרים שלשה במוט אחד בשנים הוי שלשה, (סח) וכמה היה משאווי ביד כל אחד ואחד, צא ולמד מן האבנים שנמלו מן הירדן, שנאמר ואת [שתים] עשרה האבנים [האלה אשר לקחו מן הירדן הקים יהושע בנגלד] [יהושע ד כ], כמה שיעורה של כל אחת מהן, משאווי ארבעים סאה, מכאן אתה מחשב לאותו אשכול, אדם נושא משאווי לעצמו ומגביה סאה, מגביה עליו חבירו נושא

הערות ותקונים

הפסולת תהלה, וכן הנגז הוא גרוע, כמ"ס ארץ הנגז נתתני (יהושע טו) : (נה) ג' פעמים, החזק הוא הרפה, המעט הוא אם רב, השמנה היא אם רזה : (גו) אוכלוסין, פי' המון עס, בלשון יויו $\sigma\lambda\gamma\sigma\varsigma$: (גז) אם של צונמא, פי' לבן קשה וחזק מאוד : (נה) ואם של חרסית הם רויס, מובא בתוס' חולין דף פ"ח ע"א ד"ה כל דבר וז"ל ואין ראייה מן המדרש דקאמר אם חרסית היא פירותיה ריין, וכוותו לדברי התנחומא אף כי נתקפו גם במדרש במ"ר, ויתור נראה כי לקחו דברייהם מהערוך שהביא בערך חרס את המאמר הזה בשם הילגמדנו ופי' חרסית מין סיד שחוקפין אותו מן הקרקע, ובצל מ"ל טעה בפירושו שכתב חרסית ששברים בקל : (גט) ואין חרסית תמוז בלא הארץ, כסדר עולם פ"ח איחא ששלוח מרגלים זכ"ט פסין וחס שכו ארבעים יום כל חודש תמוז עד ס' זבא, וכו"ה בכתעתי כ"ט א', ולזה המאמר כוון המתרגם יב"ע על התורה (במדבר יג יח) ויומיא די אזלו בעשרין ותשעה לירחא דסיון, ואח"כ בפסוק כי תרגס והבו מלאכלא ית ארעא בתמינא יומין צירחא דאב, והמפרש שם לא גלה המקור : (ס) כיצד, מובא בילקוט רמז תשמ"ג בשם התנחומא, גם מובא במדרש במ"ר אות י"ג, ובגמרא סוטה דף ל"ה : (סא) להודיע שבחה של ארץ ישראל, עיין ספרי דברים פסוקא ל"ז וסוטה ל"ד ומובא גם במדרש במ"ר שם : (סב) שהפסולת שלה משובח מארץ מצרים, שם הגירסא משובח הרבה יותר מן המשובח של ארץ מצרים : (סג) וחברון שבע שנים נבנתה לפני צוען מצרים, שנדפס סיים אדם אחד בנאן ומפסולת של ראשון בנה השניה, (זה נוסף מן הספרי, ועיין בעץ יוסף בתנחומא הגדפס : (סד) לא רצו ליטול, מובא בילקוט רמז תשמ"ג בשם התנחומא, ומובא גם במדרש במ"ר אות י"ד : (סד) אילולי כלב ששלח את היווין, תקתי שגלף, כמו שהוא בכ"י רח"ס [ובכ"י רומי חסר הרבה] וצילקוט ובמדרש במ"ר. ובנדפס הגי' שגלף את מרבו : (סו) וירד לפנייהם. כ"ה בכ"י רח"ס וכו"ה גם בנדפס, ובמדרש ובמ"ר גי' וירך לפנייהם, וצילקוט ורך לפנייהם : (סז) אין פחות משני מוטות, עיין סוטה ל"ד ע"א, וברש"י עה"ת : (סח) וכמה היה משאווי

סאתים, נושא עם חבירו נושא שלש, הוי מכאן חושב: וישבו מתור הארץ מקץ ארבעים יום (במדבר יג כג), (סב) והלא אתה מוציא (ע) שהלכו מן הדרום לצפון, ולא רבעים יום היו מהלכין את כולה, אלא גלוי היה לפני הקב"ה שהן באין ואומרין לשון הרע, ונגזר על אותו הדור שנים של צרה, יום לשנה [יום לשנה] תשאו את עונותיכם ארבעים שנה (שס יד לד), וקיפץ הקב"ה לפניהם את הדרך:

[טז] למקום ההוא קרא נחל אשכול וגו' (שס יג כד). (עא) זש"ה מגיד מראשית אהרית [ומקדם אשר לא נעשו] (ישעיהו מו י), שהכל צפוי לפני הקב"ה, אשכול אוהבו של אברהם היה, ונקרא אשכול על אודות האשכול שהיו ישראל עתידין לכתות משם ממקומו:

[יז] וילכו ויבואו וגו' (במדבר יג כו). ויספרו לו ויאמרו באנו וגו' (שס טז כז), אפס כי עז וגו' (שס טז כח), כך דרכן של מספרי לשון הרע, פותחין במזבה ומשלימין ברעה: [יח] עמלק יושב (שס טז כט). (עב) מה ראו לפתוח בעמלק, משל למה הדבר דומה, לתינוק (עג) שמרח ולקה ברצועה, כשמבקשין להפחידו מזכירין לו הרצועה, כך היה עמלק רצועה רעה לישראל, ומה ראה לישב לו (עד) על הדרך, שכך ציודו עשו זקנו לקדמו לדרך, ועקר ממקומו וישב לו בדרך, (עה) ויירד העמלקי והכנעני היושב בהר ההוא) [התחתי והיבוסים והאמורי יושב בהר] והכנעני יושב על הים ועל יד הירדן (סז), (עו) אלו הגבורים יושבים על הדרך, לפיכך נתכוונו המרגלים לשבר לבן של ישראל, שנאמר ויניאו את לב בני ישראל (שס טז לב):

[יט] ויהם כלב וגו' (שס יג ל). (עז) שבתחלה אמר להם אני עמכם בעצה אחת, ולבו היה לומר את האמת, שנאמר (ואשיב) [ואשב] אותו דבר כאשר עם לבבי (ישעיהו יד ז), והקב"ה מיעד עליו, שנאמר ועבדי כלב [עקב היתה רוח אחרת עמו] (במדבר יד כד), וכשבא המרגלים, אמרו נאמן עלינו כלב, מיד עמד על הספסל ושיתק כל ישראל, שהיו מצווחין על משה, שנאמר ויהם כלב את העם אל משה, והם היו סבורים שהוא אומר לשון הרע, לכך שתקו, פתח ואמר עלה נעלה וירשנו אותה (שס טז), מיד חלקו ואמרו לא נוכל לעלות וגו', ויוציאו (את) דבת הארץ וגו' (שס טז לב):

[כ] ותשא כל העדה וגו' (שס יד ה). (עח) זש"ה דברי נרגן כמתלהמים (משלי יח ה), דברים שרגנו אחר הקב"ה הם (עט) גרמו להם צרה לדורות, (פ) שאילו לא נשתו למרגלים לא היו לוקין עמהם, אלא השלימו עמהם, (פא) שנאמר ותרגנו באהליכם וגו' (דברים ה כז):

הערות ותקונים

עיין בגמרא שם ובד"ש שם ובפס"י עה"ת: (סא) והלא אתה מוציא, מוציא בילקוט שם בשם התנחומא, ומוצא גם במדרש במ"ר אות ט"ז: (ע) והלא את מוציא שהלכו מן הדרום לצפון ולא רבעים יום היו מהלכין את כולה, בתמיה, וז"ל רש"י והלא ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה היא ומהלך ארבע צימוני עשר פרסאות ליום הרי מהלך ארבעים יום מן המזרח למערב, והם הלכו ארבע ורבעה, אלא שגלוי לפני המקום שיגזרו עליהם יום לשנה קצר לפניהם הדרך: (עא) זש"ה מגיד מראשית אהרית, מוציא בילקוט שם בשם התנחומא ומוציא במדרש במ"ר אות ט"ו, וכמאמר הזה ראוי לשום לו מקום לפני המאמר שלפניו על יושונו מתור הארץ, כי הוא מוקדם בקרב: (עב) מה ראו לפתוח בעמלק, מוציא רמז השמ"ג בשם התנחומא ומוציא במדרש במ"ר אות י"ח: (עג) שמרה, בילקוט בשעת צרה, ותרגום ואנכי העתי, ואנכי כרתית: (עד) על הדרך, כ"ה גם בכ"י רח"ס (ובכ"י רומי חסר) גם בילקוט, ובגדפס (אות ט"ו) ובמדרש במ"ר שם על הספר על דרך כניסתן של ישראל לארץ, וכך היתה הגי' בילמדנו כמו שהביא הערוך בערך ספר ד', ופי' חוף ים (האֶפֶסוֹן), וז"ל כתיב עליו זה בנגז, וכאן כתיב עמלק יושב בצרף הנגז מיד בעליות: (עה) ויירד העמלקי, הכגרתו, כי הוא פסוק בסוף הענין (פסוק מ"ה) ואין לו ענין ושייכות לכאן, והגתי הכתוב שלפניו בפסוק כ"ט, וגם בגדפס ובמדרש במ"ר ובילקוט מוציא כמו לפניו, ואין לזרז לפי מהרז"י, (עו) אלו הגבורים, הסיוס חסר במדרש במ"ר: (עז) שבתחלה אמר להם, בילקוט שם ומדרש במ"ר שם את י"ט וסופה דף ל"ה וגם בד"ש עה"ת שם: (עח) זש"ה כדברי נרגן, מוציא בילקוט רמז השמ"ג ד"ה וישא י"ז ותשא] כל העדה, והליון תנחומא שזמ"ר שלפניו מוכח גם על זה, ומוציא גם במדרש במ"ר אות כ': (עט) גרמו להם צרה לדורות, בגדפס גרמו צרה גדולה, ובמדרש במ"ר גרמו להם צרה גדולה: (פ) שאילו לא נשתו למרגלים, וכ"ה גם במדרש במ"ר, אולם: בגדפס שאילו לא שמו למרגלים: (פא) שנאמר ותרגנו באהליכם, וכ"ה בכ"י רח"ס בילקוט בשם התנחומא, ובגדפס (אות י"א) נוסף אחר זה, מהו ותרגנו, תרגום גנות ארץ

[כא] ותשא כל העדה ויתנו את קולם. (פב) וזש"ה נתנה עלי בקולה וגו' (ימימי יב ט), אותו קול שבכיתם (פג) גרם לכם ללקות כשונאין, ועל אותו הדור (פד) אמר ישעיה ביום נטעך תשגשגי ובבקר זרעך תפריהו נד קציר ביום נחלה וכאב אנוש (ישעיה יז יא), (פה) ביום שעברתי ליתן לכם נחלת אבותיכם, נעשיתם כרוז בעולם. וכאב אנוש, זו הפורענות, שנמלתם ירושה לדורות, שבכו העדה בליל תשעה באב, (פו) אמר הקב"ה אתם בכיתם בכייה של חנם, אני אקבע לכם לילה הזה בכייה לדורות, ומן אותה שעה נגזרה גזירה על בהמ"ק ליהרב, ושיגלו בני ישראל לבין האומות, שנאמר וישא ידו להם [להפיל אותם במדבר ולהפיל זרעם בגוים ולזרותם בארצות] (ספלים קו כו טז), נשיאת יד כנגד נשיאת קול :

[כב] (פז) וילוננו על משה ועל אהרן כל בני ישראל ויאמרו אליהם כל העדה לו מתנו בארץ מצרים וגו' (נמדנר יד ט), משל למלך שעלה אחד (פח) לבימה של לידון, הוציא דבר מפיו במה שחייב את עצמו, הניח המלך (פט) האילונית שלו וחייבו מפיו, א"ל במה שהוצאת מפין אני דרך, ויהא לך כמה שאמרת, כך אמר להם הקב"ה במדבר הזה יפלו פגריכם (שס טס טט), התחילו לומר ולמה ה' מביא אותנו וגו' (שס טז ג), ויאמרו איש אל אחיו נתנה ראש ונשובה מצרימה, (ויפלו) [ויפלו] משה ואהרן על פניהם וגו', ויהושע בן נון וכלב בן יהונתן את התרים את הארץ קרעו בגדיהם, ויאמרו אל כל עדת בני ישראל לאמר וגו', אם הפך בנו ה' וגו', אך בה' אל תמרודו וגו' (שס טז ד טו ז טז), אמרו להם אין אתם נאמנין עלינו, אחינו חוששין בנו יותר מכם, שנאמר אנה אנחנו עולים אחינו המסו את לבבנו (דברים א כח), ויאמרו כל העדה לרגום אותם באבנים (נמדנר יד י), (צ) ומי הם משה ואהרן, וכבוד ה' נראה באהל מועד (שס טז), (צא) מלמד שהיו זורקין אבנים והיה הענן מקבלן :

[כג] ויאמר ה' אל משה עד אנה ינאצוני [העם הזה ועד אנה לא יאמינו בי] (שס טז יא), (צב) אמר הקב"ה (צג) שתי צווחות צווחתי מפניכם, סופכם לצווח ארבע בשעבוד מלכות, עד אנה ה' תשכחני נצח (ספלים יג ט), עד אנה (ה') תסתיר את פניך

הערות ותקונים

ישראל שקראה הקב"ה ארץ טובה, משל למי שהיה אוהב למלך, והמלך צורר לו מנה יפה לתת לו, ועמד אחד ואמר לאוהבו שהיא רעה אינו אומר לא כדעת לאוהבך יפה. וכן"ה ככ"ה ה' של אקספארד וכן"י ספרדי. ובמדרש צמ"ר נשאר רק ההתלה והמשל נשמט: (פב) וזש"ה נתנה עלי בקולה, מוצא בילקוט שס בשם התנחומא ובמדרש צמ"ר אות כ': (פג) גרם לכם ללקות כשונאין, ככ"י רח"ס בשנוליו, ובנדפס ללקות בשנוליס, ובמדרש צמ"ר גרם לכם להיות שנולין, ובילקוט שס גרם לכם ללקות, ומלת "כשונאין" ליהא: (פד) אמר ישעיה ביום נטעך תשגשגי וגו' ביום שעברתי, מוצא בילקוט שס ובילקוט ישעיה רמז רפ"ז, והליון תנחומא שס מוצא על המאמר ביום נטעך עד כיה לדורות: (פה) ביום שעברתי ליתן לכם שחר נחלת אבותיכם נעשיתם כרוז בעולם, כ"ה גס ככ"י רח"ס ובילקוט, ובנדפס ובמדרש צמ"ר הני' נעשיתם קלון בעולם, וכן"ה גס ככ"י ספרדי, ועיין צמ"ר במדרש שס. ולפי זה נמצא בנדפס ובמדרש צמ"ר הוספה, ביום שאמר ליטע אתכם בארץ נעשיתם סינים, ובבקר זרעך תפריחי, עד שלא בא השרץ פרחתם. (בנדפס פרחת, אולם ככ"י ה' של אקספארד פרחתם): (פו) אמר הקב"ה אתם בכיתם בכייה של חנם, עיין סוטה דף ל"ה ע"א ותענית דף כ"ט ע"א וירושלמי תענית פ"ד: (פז) וילוננו על משה ועל אהרן כל בני ישראל ויאמרו אליהם כל העדה, מוצא במדרש צמ"ר שס אות כ"א, ובנדפס וגם במדרש צמ"ר שס נוסף אלו סנהדראות ר"ל סנהדרין נקראים עדה, משל למלך מוצא בילקוט רמז תשמ"ג ד"ה ויאמר אליהם, ונרשם צלדו "צמ"ר ר"ל "תנחומא": (פח) לבימה, מלה וינה א.מ.ת.ב.צ.ב.ין גבוה לדרוש צדיים או לדון, עיין ערוך השלם בערכו, והמוספי כתב שס מלה זו נעתיקה ליונים מלה"ק צמה: (פט) האליון שלו, וכן ככ"י רח"ס ובמדרש צמ"ר האליון, ובנדפס האליון, והיא גי' ישרה ובילקוט בשעת האליון, ובעל הערוך ערך אלוגוין כיה בשם הילמדנו פ' שלח בפסיקתא [צ"ל בפסוק] לו מתנו, הניח המלך האלוגונוס שלו ודנו מפיו, ע"כ, והגי' אלוגין היא העיקרית, והיא מלה רומית Alogium ופי' ספר זכרון אשר בו ישובה או יגובה דבר, וגם ספר עדות, כמ"ש המוספי, ועיין ערוך השלם בערכו: (צ) ומי הם משה ואהרן, מוצא בילקוט שלח רמז תשמ"ג בשם התנחומא, ועיין מה שמביא ג"כ מהילמדנו המתחיל מיד נלה עליהם הקב"ה בעין: (צא) מלמד שיו זורקין אבנים, עיין סוטה ל"ה ע"א מלמד שנטלו אבנים וזרקו כלפי מעלה: (צב) אמר הקב"ה שתי צווחות, מוצא בילקוט שס בשם התנחומא, ומוצא במדרש צמ"ר אות כ"ב: (צג) ב' צווחות, עד אנה ינאצוני ועד אנה לא יאמינו בי, ועיין להלן בהוספה אות ח' ובמדרש שו"ט מומור י"ג, ופסיקתא ופרתא שלח פסוק עד אנה ינאצוני

מכני (ההלים יג ב), עד אנה אשית עצות בנפשי יגון בלבבי יומם (שס טס ג), (צד) עד אנה ירום אויבי עלי (סס), צווחתי עד מתי לעדה הרעה (במדבר יד כז), סופכם לצווח ונפשי נבהלה מאד ואתה ה' עד מתי (ההלים ו ד) :

[כד] (צה) אכנו בדבר ואורישנו וגו' (במדבר יד יב). אמר משה רבש"ע הכפ לברית אבותם שנשבעת להם שתעמיד מהם מלכים נביאים וכהנים, א"ל הקב"ה ואין אתה מבניהם, (צו) ואעשה אותך לגוי גדול [ועצום ממנו] (שס טס), כיון שראה משה כך עמד במדה אחרת, ויאמר משה אל ה' ושמעו מצרים וגו', ואמרו אל יושב הארץ (שס טס יג יד), (צו) יאמרו לא היה כח לזון אותם, א"ל והלא ראו נסים וגבורות (צה) שעשית להם של עלי עמד, והיאך יאמרו מבולתי יכולת ה' (שס טס טו), יאמרו בפרעה היה יכול לעמוד, בשלשלים ואחד מלכים לא היה יכול לעמוד, [ובן כל העולמים עשה בשבילך], ועתה יגדל נא כח ה' (שס טס יז), וינצח מדת הרהמים למדת הדין, כאשר דברת לאמר (שס), אני אמרתי לפניך באיזו מדה אתה דן עולמך, הודיעני נא את דרכיך (שמות לג יג), [ובדת הדין] העברת מכני, ויעבר ה' [על] פניו וגו' (שס לו ו), אותה המדה שאמרת לי קיים יגדל נא כח ה' וגו', קיבל הקב"ה את דבריו והודה לו, (צט) ויאמר ה' סלתיה כדברייך (במדבר יד כ): [כה] (ק) אם יראו [את הארץ] אשר נשבעתי לאבותם (שס טס טז), וכתוב אם יראו [האנשים העולים ממצרים מכן עשרים שנה] [ומעלה] (שס לג יח), בין שהיה בעצה ובין שלא היה בעצה נכנס, אנשים העולים ממצרים, אם הביא שתי שערות

הערות ותקונים

ינאלוי, ושם איתא כנגד ארבעה עד אנה: (צד) עד אנה ירום אויבי עלי, זה נשמט בנדפס, ונמאל לנטון בכ"י ה' של אקספארד, גם עוד שס בנדפס סופכם לזווח [ארבע] בשעבוד מלכיות, מלת ארבע נשמט, ונמאל לנטון גם בכ"י ה' של אקספארד: (צה) אכנו בדבר אמר משה, כ"ה בכ"י רח"ס, ונמאל בליקוט רמז תשמ"ג בשם התנחומא, וכן מוצא במדרש במ"ר אות כ"ב תיבך אחר סיום המאמר ואתה ה' עד מתי. וכן הוא בתנחומא הנדפס בלפס קאנטאטאניאל ודפוס וויניאל. אולם המדפיס ממאטוביה הוסיף מאמר שלם, הוא התחלת אות י"ג המתחיל ויאמר ה' עד אנה ינאלוי זש"ה ותפרשו כל עתאי, עד אמר משה אתה אומר אכנו בדבר ואורישנו ואני אומר סלה נא. ואח"כ מתחיל אכנו בדבר ואורישנו אמר משה, כמו לפנינו בכ"י בלשוננו ממש, וזה הוסיף המדפיס הזה מן המדרש במ"ר שס פט"ו אות כ"ד, ונמאל שם הוספה מאמר גדול כל אות כ"ד, המתחיל ויאמר ה' ה"ד ותפרשו כל עתאי, וכל אות כ"ה אות כ"ו וכ"ז עד סוף פרשה ט"ו, והמדפיס מן מאטוביה הוסיף אל הנדפס מהמדרש במ"ר מהתחלת אות כ"ד עד לכך נאמר ותפרשו כל עתאי, ואחר זה השמים מאמר גדול והכל אמר משה שמעו כי אתה ה' בקרב העם, וסיים אמר משה אתה אומר אכנו בדבר ואני אומר סלה נא, והוא שס במדרש במ"ר באות כ"ה, וכל הוספה במדרש במ"ר היא כמו שהוא בכ"י רומי אשר הוספתי בסוף פ' שלח: (צו) ואעשה אותך לגוי גדול. הוספתי ועלם ממנו, ודרש ממנו שאתה ג"כ יואל ממנו מורע אבותיכם, והוא לשון הכתוב שס במדבר י"ד י"ב. אלה המדפיס ממאטוביה הוסיף מלת "ורב" ממנו. ובמדרש במ"ר שם אות כ"ב מוצא רק התחלת הכתוב ואעשה אותך לגוי גדול, ומרשים בטעות שמות ל"ב, כי כוון לפסוק שלפניו בפרשה הזו: (צז) יאמרו לא היה כח לזון אותם, בכ"י ה' של אקספארד הגי' לא היה כח לזון אותם המיהם במדבר, ואין לשון יכולת אלא מונוט, שנאמר ושלמה נתן לחירם עשרים כור סולת הסיים מכולת לציחו: (צח) שעשית להם על היס, בנדפס הגירסא במצרים ועל היס, ובגמ' ברכות דף ל"ב ע"א ליתא ג"כ המלה במצרים, ונמאל גם בכ"י ה' של אקספארד, גם נמאל בכ"י הואו הוספה אחר הכלות בשלשה ואחד מלכים לא היה יכול לעמוד, ועוד שלא יאמרו שאתה טובה באכזריות בא דור המבול ואבדן בא דור הפלגה ואבדן סדומים ואבדן מצרים ואבדן ואף לאלו שקרא בני בכורי ישראל הוא מכלה אותן: (צט) ויאמר ה' סלתיה כדברייך, בנדפס סיים אחר זה, שכן עתידין אומות העולם לומר כדברייך, וכ"ה במדרש במ"ר, ובמקום "אומות העולם" הליגו "המצרים", גם בטעות שם שס עתידים, ז"ל שכן עתידים. ולדעת נוסף בתנחומא הודפס מנמאל ברכות דף ל"ב ע"א אמר ר' יוחנן מניין שחור הקב"ה והודה לו למשה שנאמר ויאמר ה' סלתיה כדברייך, הנא דבי רבי ישמעאל כדברייך עתידים אומות העולם לומר כן: (ק) אם יראה, וכ"ה בתנחומא הנדפס (אות י"ג), ושם הגי' ואולם חי אני, אם יראו האנשים העולים ממצרים מכן עשרים שנה ומעלה בין שהיה עמהם בעלה בין אלא היה עמהם בעלה לא נכנס, פחות מכן עשרים שנה ולא הביא שתי שערות, אם היה עמהם בעלה לא היה נכנס. וכתב שם בעל עין יוכף וז"ל, ואולם חי אני אם יראו, כסדר הנמאל כאן אינו בפסוק א', אלא הני תיבות ואולם חי אני הוא תחלת פסוק [פסוק כ"א] והני תיבות אם יראו ג"כ תחלת פסוק [פסוק כ"ג] והנה תיבות האנשים העולים ממצרים לא מאלתי זה בשום מקום, והני תיבות מכן עשרים שנה ומעלה הוא בתוך פסוק כ"ט, עכ"ל. ועלם ממנו כי הוא פסוק במדבר ל"ב י"א אם יראו האנשים העולים ממצרים מכן עשרים שנה, ולדעתי השמים בעמותיך הראשון מן אם יראו

הוא פחות מבין עשרים, אם היה עמהם בעצה לא היה נכנס, ואעפ"כ לא מת אחד מהם פחות מוששים, (קא) בא וראה מה בין צדיקים לרשעים, (קב) [כענין שנאמר ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע] (מלאכי ג יח), משל למטרונות אחת שהיתה לה שפחה [כושית], הלך בעלה למדינת הים, כל הלילה היתה שפחה אומרת למטרונותא, (קג) [אני נאה ממך והמלך אוהב אותי יותר ממך, אמרה לה אותה מטרונותא] יבא הבקר ונדע מי [נאה ומי] אהב המלך, כך אומות העולם אומרים לישראל אנו מעשינו יפין ובנו הפיץ הקב"ה, (קד) לכך (אמר ישעיה) [אמרו ישראל] יבא הבקר ואנו יודעין כמי הפיץ הקב"ה, שנאמר אמר שומר אתא בקר (ישעיה נא יג), יבא העולם הבא שנקרא בקר, ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע (מלאכי ג יח): (קה) כתיב אך הבל בני אדם (האליס כג י), אמר ר' חייא בשם ר' לוי כל הבלים שעושין ישראל כל ימות השנה, במאזנים לעלות (שס), הקב"ה מוחל להם במזל מאזנים, בחדש תשרי, שנאמר כי ביום הזה יכפר עליכם וגו' (ויקרא טו ז):

[כז] (קו) וידבר ה' וגו'. דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם כי תבואו אל ארץ מושבותיכם (במדבר טו א ב), (קז) ילמדנו רבינו כמה דברים האב חייב לעשות לבן, (קח) [כך שנו רבותינו חמשה דברים האב חייב לעשות לבן, למולו, וללמדו תורה, ולפדותו מפדיון הבן, וללמדו מצות, ולהשיאו אשה, האב זה הקב"ה, כשם שהאב חייב לבנו, כך הקב"ה עושה לישראל, האב חייב למול את בנו, כך עשה הקב"ה מל את ישראל על ידי יהושע, ושוב מול את [בני] ישראל שנית (יהושע ב ג), האב חייב לפדות את בנו, כך הקב"ה עשה להם לישראל, פדה אותם, (קט) שנאמר (ו)מי כעמך ישראל גוי אחד בארץ [אשר הלך האלהים לפדות לו עם] (דברים יז כג), (קי) ללמדו תורה, (הקב"ה למד תורה לישראל), שנאמר ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם (דברים יז ט).

הערות ותקונים

עד אם יראו, כמו שהקנתי בפנים. וגם במדרש במ"ר אות כ"ג מוצא זה, וקצת בסגנון אחר, וכל המאמר אין לו שחר וקשה להולמו, עיין בחדושי הרד"ל ובהדושי הרש"ש במדרש שם שדחקו לפרש: (קא) בא וראה, אין לו שייכות לכאן כמו שהעיר הרד"ל: (קב) כענין שנאמר, הוספתי כמו שהוצא בכ"י רח"ס ונגדפס, וכן יש לתקן במדרש במ"ר: (קג) אני נאה ממך, הוספתי כמו שהוא בנדפס ובמדרש במ"ר, ומלאתי משל הדומה לה מוצא בילקוט מלאכי רמב"ם שם הילמדנו, וכך איתא שם, משל למטרונא שביהיה לה שפחה כושית, ועשה בזילה ועשה מריבה עם מטרונא והמרה אני לבנה מתך, אמרה לה המטרונא לאמי מה שאתה מבקש, יבא הבקר וגראה: (קד) לכך אמר ישעיה, וכ"ה בנדפס ובמדרש במ"ר, ותקנתי, אמרו ישראל. ועיין בילמדנו מוצא בילקוט מלאכי שם: (קה) כתיב אך הבל בני אדם, עיין בכפיקתא פסקא בחדש השביעי בהערה ס'. וגם זה איתו ענין לכאן, וכן העיר מהרז"ו כי ענין הטא מרגלים היה בפי' באב ולא בחדש תשרי, רק דברי התנחומא והמדרש שהעתיק דבריו סתומים, ומפורשים בתנחומא סוף פקודי, שכן איתא שם, ואימתי נאמר לו למשה לעשות המשכן, ביום הכפורים, לפי שעלה משה להר ג' פעמים, ועשה שם מאה ועשרים יום, מן ו' ביום העלה לשם עד יום הכפורים שהוא י' בתשרי, ואותו היום נאמר לו ויחם ה' על מעשה העגל, ואותו היום אמר לו סלחתי כדברך, פי' שגם במרגלים שאמר לו סלחתי כדברך (בבבדרי"ד כ) היה ג"כ ביום הכפורים, וה"כ מוכס על הכתוב כלח נא וגו' ויאמר ה' סלחתי כדברך: (קז) וידבר ה', כן הוא גם בכ"י רח"ס, וגם בנדפס (אות י"ד) סמוך המאמר הזה אחר אות כ"ה, אולם במדרש במ"ר נוסף מאמרים גדולים מן אות כ"ד המתחיל ויאמר ה' עד אכה יכאזני הה"ו ותפרעו כל עתתי, עד סופו, וכל אות כ"ה כ"ו כ"ז כ"ח עד סוף פ' ט"ו, והא"כ מתחיל פי"ו כמו לפנינו, וזה נמצא בכ"י רומי, והוספתי כל זה בהוספה לסוף פ' שלח: (קז) ילמדנו רבינו, במדרש במ"ר שם ריש פי"ז במקום ילמדנו רבינו האיג, הלכה": (קח) כך שנו רבותינו, הוספתי, והשמט גם בכ"י רח"ס שקפן המעתיק מן לבן עד לבן, וממלא לנטון בנדפס ובמדרש במ"ר, ושם במדרש במ"ר תשמטה שורה שלימה וכ"ל שנו רבותינו חמשה דברים הוא חייב לעשות לבן [למול אותו, וללמדו תורה, ולפדותו, וללמדו מצות, ולהשיאו אשה]. וזה נשנה בתוספתא קדושין פ"א, ומכילתא פ' בא, וירושלמי קדושין פ"א ה"ו דף ס"א ע"א, קהלת רבה פ"ט פסוק ראה חיים, ובבלי קדושין דף כ"ט ע"א. ושם במקום ללמדו מצות הגוי ללמדו אומנות, ובמגלה שם דף ל' ע"ב ללמדו אומנות מלך כו'. ובנדפס האיגו ללמדו אומנות במקום ללמדו מצות, ולא נודע להמעתיק כי התנחומא הביא במקום ללמדו מצות, וכ"ה בכ"י ספרדי כמו לפנינו בנדפס. ובילקוט שלח רמז תשמ"ה הביא שם הילמדנו ג"כ וללמדו אומנות: (קט) שנאמר מי כעמך ישראל, הוספתי סיפא דקרא. ובמדרש במ"ר מוצא הכתוב לפדות לו לשם (ש"ב ז כג) וכן הביא בילקוט שלח שם שם הילמדנו, אבל בכ"י רח"ס ובנדפס מוצא כמו לפנינו: (קי) ללמדו תורה, לפנינו בכ"י וגם במדרש במ"ר הלשון משושב, ותקנתי בפנים, וגם בנדפס בדפוסים הראשונים הוא

[והקב"ה למד תורה לישראל שנאמר] אני ה' אלהיך מלמדך להועיל (ישעיהו מה יו), ללמדו מצות, הקב"ה לימד את המצות לישראל, (קיא) אלה המצות אשר צוה ה' (ויקרא כו לד), (קיב) הקב"ה אמר לישראל פרו ורבו (בראשית א כח), (קיג) וכשם שהאב כותב נכסיו לבנו, ואף בנו הייב להעלות לו דורון, אף כך הקב"ה אמר לישראל כי תבואו אל ארץ מושבותיכם [וגו'] ועשיתם (עולה) [אשה] לה' [וגו'] ריה ניהוחה וגו' (במדבר טו ב):

[בזו] (קיד) כך פתח ר' תנחומא בר אבא בשם ר' הנינא אביו של ר' אחא בר הנינא, הפרשה הזו של נסכים היא, שנאמר או לאיל תעשה מנחה [וגו'] ויין לנסך (חצי) [שלישית] ההין (שס טו יו), ומכאן ואילך בחלה, והיה באכלכם מלחם הארץ [וגו'] ראשית עריכותיכם הלה תרימו תרומה וגו' (שס טז כ), הרי הלה למטה, ונסכים למעלה, לפיכך פתח ר' הנינא לך אכול בשמחה לחמך וגו' (קסג טו י), (קטו) כיצד הפסוק מדבר כנגד אברהם, שאמר לו הקב"ה קח נא את בנדך (בראשית כב ג), השכים אברהם נמלו בזיוות, והולכי והעלהו להר המוריה, [א"ל הקב"ה אל תשלה ירך אל הנער] (שס טז יב), אמר אברהם לפני הקב"ה רבש"ע על חנם אמרת לי קח נא, א"ל לאו, אלא להודיעך בעולם, שנאמר כי ידעתיו למען אשר יצוה וגו' (שס יח ט), (קטז) אמר ר' שמעון בן יוחי אמר לו הקב"ה (קיו) הייך מעלה אני עליך, שאם אמרתי לך שתשחוט את נפשך, שלא היית מעכב על שמי, והיית שומע להשחט על שמי, מנין אמר ר' שמעון בן יוחי, (קיה) א"ל הקב"ה ולא השכח את בנדך את יחידך (שס כט יו), הרי כבר פירש את יצחק, מהו את יחידך, אלא נפשו של אברהם, שהנשמה קרויה יחידה, שנאמר [הצילה מחרב נפשי] מיד כלב יחידתי (תהלים כב כה), אמר אברהם לפני הקב"ה אפשר לי לילך מכאן בלא קרבן, א"ל הקב"ה לאברהם, הרי קרבנדך כותוקן מששת ימי בראשית, (קיט) וישא אברהם את עיניו וירא והנה איל וגו' ויעלהו לעולה תחת בנו (בראשית כב יג):

הערות ותקונים

כמו לפניו, והמדפיס ממאטובה תיקן לכתוב: (קיא) אלה המצות אשר צוה ה', הר"ש מן הכתוב חסר במדרש זמ"ר: (קיב) שכן הקב"ה אמר לישראל פרו ורבו, רשמתי בראשית א' כ"ח. ובגדפס חקן המדפיס ממאטובה שכן הקב"ה אמר לבני נח פרו ורבו, כוונתו להכתוב בראשית ט' א'. ואולי ל"ל פרה ורבה (בראשית לה יא): (קיג) וכשם שהאב כותב נכסיו לבנו. בגדפס (וגם ככ"י ספרדי) ובמדרש זמ"ר הגי' כך, ומה האב זקוק לבנו להאכילו ולהסקוהו לרחלו ולסונו ולהלבישו כך עשה הקב"ה לישראל שנאמר ורחמך נמיס והשטוף דמיך [מעליך והסבך בשמן] והלבישך רקמה והשגלך תחש (יחזקאל טז ט), להאכילו שנאמר ולחמי אשר נתתי לך, (שס טז יט), להסקוהו, שנאמר עלי צאר ענו לה (במדבר כה יז), מה האב נותן לבנו נכסיו אף הקב"ה עשה כך לישראל שנאמר והתן לך ארץ חמדה נחלת צדי לצלוח גוים (ירמיה ג יט), וכשם שהאב כותב נכסיו לבנו ואף בנו חייב להעלות לו דורון אף כך הקב"ה בו, פי' ומה האב זקוק לבנו להאכילו. ר"ל האב זקוק ולתקן לקבל זה מצבו שהן מצות כבוד, עיין בחכ"ה ח"ו, פי' ומה האב זקוק לבנו להאכילו. ר"ל האב זקוק ולתקן צר האב צטס ר' חנינא אביו של ר' אחא בר חנינא. זמ"ר שס אות ב', ושס צטטס אחיו של ר' אחא, ל"ל אביו של ר' אחא, ונמלא לכתוב גם בגדפס אות י"ד: (קטו) כיצד הפסוק הזה מדבר כנגד אברהם, במדרש זמ"ר נמלא לפני זה הוספה, אכול בשמחה לרמך, זו פרשת חלה, ושתה בלל טוב ויין, זו פרשת נסכים, כי כבר ראה אלהים את מעשיך זו הכנסת ישראל לררן, שנאמר כי תבאו אל הארץ וגו'. זה ליתא בגדפס, ומעתיק אחד הוסיף זה אל המדרש זמ"ר ממדרש קבלת רבה פי"ט בפסוק לך אכול בשמחה. והמאמר מדבר כנגד אברהם נמלא ג"כ במדרש זמ"ר שס: (קטז) אמר ר' שמעון בן יוחאי אמר לו הקב"ה וכו"ה בגדפס בדפוס קאטשטאטיניאל דפוס וויניצא גם ככ"י ה' של האקספארד, הולס בדפוס מאטובה צטטס אר"ה בגדפס, וכן במדרש זמ"ר מובא לכתוב הרשב"י: (קיו) הייך שמי מעלה עליך, ספרי דברים פירש א"ל, ולדעתי מה שהביא התנחומא אמר ר' שמעון בן יוחאי כוון בזה אל הספרי, בלשון אמרו סתם ספרי רבי שמעון: (קיה) א"ל הקב"ה לא השכח את בנדך את יחידך, בספרי מובא הכתוב קח נח את בנדך את יחידך אשר אהבת את יתחק (בראשית כב ג), וזה נכון יותר, וזה שסיים הרי כבר פירש את יתחק, ר"ל הלא כתב קח את בנדך את יתחק ולמה אמר את יחידך, ובמדרש זמ"ר הלשון משובש, הרי כבר פירש מנין את יחידך, ל"ל הרי כבר פירש את יתחק ומהו את יחידך, אפשר לי לילך מכאן בלא קרבן, בתמיה. ובמדרש זמ"ר יש לנחוק מלת "א"י, וישא אברהם את עיניו, בגדפס (אות י"ד) וכן ככ"י ספרדי יתא, מיד וישא אברהם את עיניו וירא והנה איל, שכן עמו רבותיו אילו של אברהם בגדפס משהת ימי בראשית בן השמשות, בצלוחה עטלו אברהם ויעלבו ועלבה החת בנו, כיון שאמר ויקח את האילו ויעלבו לעולה בן המקרא כלום, מבו תחת בנו, אמר אברהם רבש"ע הריני שומט ה' האילו כך היתה רואה כאלו בני שחוט לפניך, נטל דמו אמר בך תהא רואה כאלו דם יתחק זרוק לפניך, נטל את האילו והכשיתו א"ל כך תהא רואה כאלו עור יתחק הוספט לפניך

(קכ) באותה שעה אמר אברהם לפני הקב"ה רבש"ע איני זו מכאן עד שתשבע לי שלא תנכסני עוד לעולם, שאם ה"ו לא שמעתי לך, הייתי מאבד כל מה שיגעתי מימי, (קכא) אמר ר' חנן א"ל הקב"ה חייך כך הוא, שאילו לא שמעת לי, לא היה בידך כלום, באותה שעה נשבע לו הקב"ה שלא ינסהו עוד לעולם, שנאמר ויאמר בי נשבעתי נאם ה' (נבאשית כב טו). אמר לו הקב"ה חייך יסורין קשין ונסיונן אחרים היו ראויין לבא עליך, ועכשיו אינן באין, אלו הן אותן יסורין שבאו על איוב היו ראויין לבא על אברהם, שכן הוא נסמך לפרשה ויהי אחר הדברים האלה ויוגד לאברהם וגו' את עוץ בכורו וגו' (שם שם כ כה), והוא איוב, (קכב) שנאמר איש היה בארץ עוץ [איוב שמו] (איוב א 6), (קכג) א"ל הקב"ה לאברהם לך אכור בשמחה לחמד [וגו'] כי כבר רצה אלהים את מעשיך (קהל ט ו): [כח] ויאמר ה' אל משה לאמר דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם ועשו להם ציצית (במדבר טו לז ג), (קכד) וז"ה אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה (תהלים א יא), ואומר ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר (ישעיה מז כה), זרע הקב"ה את התורה ואת המצות לישראל, להנחילם חיי עולם הבא, לא הניח דבר בעולם שלא נתן בו מצוה לישראל, יצא לחרוש, לא תחרוש בשור ובחמור יהדו (דברים כג י), לזרוע, לא תזרע כרמך כלאים (שם שם ט), לקצור, כי תקצור קצירך בשדך [וגו'] (שם שם יט), (קכה) לש, ראשית עריסותיכם חלה תרימו תרומה (במדבר טו ז), (קכו) שהט, ונתן לכהן הזרוע והלחיים והקיבה (דברים יא ג), (קכז) קן צפור, שילוח הקן, בחיה ובעוף, (קכח) ושפך את דמו וכסהו בעפר (ויקרא יז יג), נטע, [ונטעתם כל עץ מאכל] וערלתם (את) ערלתו (שם יט כ), קבר את המת, לא תתגודדו (דברים יד א), מגלח שער, לא תקיפו פאת ראשכם (ויקרא יט כז), (קכט) בנה בית, ועשית מעקה (דברים כב ח), וכתבתם על מזוזות ביתך (שם טו), (קל) נתכסה בטלית, ועשו להם ציצית (במדבר טו לה):

הערות ותקונים

לפיך על גבי המזבח, [פגלו והפסיגו, אמר כך תהי רואה כאלו יתכן מתחפן לפניך על גבי המזבח], שרפו א"ל כך תהא רואה כאלו אפרו לצור לפניך ע"ג המזבח, ויעלהו לעולה תחת בנו, הסר המקרא כלום, מהו תחת בנו, א"ל הקב"ה חייך [כאלו] בך הוא שנתקרב ראשון אלא האיל הזה תחתיו. וכל זה העתיק גם צעל המסדר את מדרש במ"ר, כי כאשר העירוני כבר, היה לפניו הקובץ מהתנחומא אשר כעת בדפוס. ואשר הוספתי בספגו נטלו והפסיגו, כן הוא בכ"ה ה' של אקספארד וגשמת לפניו, ונמלא גם במדרש במ"ר רק שם צטעות והפסיגו מסתפג, וז"ל שם והפסיגו, תרגומו של וינתח ויפסג, וכן ז"ל מתפסג (קכ) צאותה שעה אמר אברהם, מכהן הוא בנדפס ובמדרש במ"ר כמו לפניו: (קכא) אמר ר' חנין, המלות האלה חסרים במדרש במ"ר, וממלאים לנתון בנדפס, ועיין ב"ר פנ"ז אות י"א: (קכב) שאלמר איש היה בלחץ עץ איוב שמו, זרע שחיבת עוץ שייך לנטעה עוץ איוב שמו, ור"ל איש היה בלחץ פי' מפורסם וודע בלחץ, ועוץ איוב שמו. וכן ב"ר פנ"ז אות ד' איוב אימתי היה, בימי אברהם היה, שאלמר את עוץ בכורו, וכתוב איש היה בלחץ עוץ: (קכג) א"ל הקב"ה לאברהם לך אכור בשמחה כי כבר רצה, ב"ר פנ"ז אות ד' אברהם נתיירא מן היסורין א"ל הקב"ה אין אתה נריך כבר נולד מי שיקבלם, ואחר הסיבס הזה כי כבר רצה האלהים את מעשיך נמלא במדרש במ"ר פי"ז סוף אות ב' הוספה ד"ל לך אכור מדבר בשלמה כו', עיין מ"ק ט"ו ע"ב וב"ר פנ"ה אות ג', והוספה זו ליתא בתנחומא הנדפס (סוף אות י"ד) והיא נלקחה מן ההוספה של פי' שלח אות י"ז אשר הוספתי בסוף עיין שם הערה פ': (קכד) זש"ה אור זרוע לצדיק, מוצא בילקוט שלח רמז תש"ז בשם התנחומא ומוצא במדרש במ"ר פי"ז אות ה', (ובמדרש במ"ר שם נוסף מן סוף אות ב' המתחיל ד"ל לך אכור בשמחה מדבר בשלמה עד סוף אות ג' וכל אות ג' ואות ד' וילקוח מן הילמגרו, והוא ההוספה אשר הוספתי בסוף פ' שלח, ומן התחלת אות ה' הוא מנוף התנחומא): (קכה) לש ראשית עריסותיכם חלה תרימו תרומה, כ"ה גם בכ"ה רח"ס ובמדרש במ"ר. ובנדפס אות פי"ז בדפוס קהנשאטאניטיאל ודפוס וויניציא צטעות חלה ראשית עריסותיכם, והמדפס מומאנטובה תיקן והציג צטעות ראשית עריסותיכם, והוסוף לפני זה, בדישה לא תחבוס שור בדישו (דברים כ"ה), ובילקוט גורם לאפות ראשית עריסותיכם חלה תרימו: (קכו) שהט ותן לכהן הזרוע, כתב הרד"ל היינו כשכבר שהט, ונתן לגרום תהלה יצא לאכול בשר וזבתת מנפקך כו' כלומר לשקוט כדון, ואח"י גרסינן שהט ותן לכהן כו': (קכז) קן צפור שילוח הקן, וכ"ה במדרש במ"ר, ובנדפס הגי' קן צפור שלח תהלה [את השלח ואת הבגים תקח לך] (ויקרא כג ז): (קכח) ושפך את דמו, במדרש במ"ר צטעות ושחט את דמו ור"ל בשני מוטים אלו יש מלות אלו שהיטה ויכסיו והביא הכתוב ושפך את דמו וכסהו בעפר: (קכט) בנה בית ועשית מעקה וכתבתם על מזוזות, כ"ה גם בכ"ה רח"ס ובמדרש במ"ר ובילקוט, ובנדפס דפוס קהנשאטאניטיאל ודפוס וויניציא, אולם המדפס מומאנטובה הוסיף ותיקן, במוזחה וכתבתם על מזוזות ביתך וצטעריך ופי' כשאתה עושה מזוזה: (קל) נתכסה בטלית ועשו להם ציצית, כל הפרשה

[כמ] (קלא) [ועשו להם]. תעשה ולא מן העשוי, (קלב) שלא יוציא נימין מן המלית ויעשה מהן, אלא מצוה להביא לבן ותכלת ויעשה מהן, (קלג) אימתי כשהיה תכלת, ועבשיו אין לנו אלא לבן, שהתכלת נגנו. על כנפי (נמדנר טו נט), (קלד) ולא באמצע אלא על הכנף. (קלה) פתיל (ס), שהוא צריך לפותלן, אמר ר' מאיר מה נשתנה תכלת מכל מיני צבעונין, (קלו) שהתכלת דומה ללים, וים דומה לרקיע, ורקיע דומה לכסא הכבוד, שנאמר ויראו את אלהי ישראל ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וכעצם השמים לטוהר (שמות כד י):

[ל] והיה לכם לציצית וראיתם אותו (נמדנר טו נט). שתהא נראית, וכמה שיעורה, (קלז) בית שמאי אומרים ארבע אצבעות, ובית הלל אומרים שלש, וראיתם אותו, (קלח) פרט לכסות לילה, אתה אומר לכסות לילה, או אינו אלא פרט לכסות סומא, הרי חוזר ואומר למען תזכרו (ס סט מ), הרי נתן ראייה ונתן זכירה, זכירה למי שאינו רואה, וראייה למי שהוא רואה. וראיתם אותו, (קלמ) אותו ולא אותה, כשישראל מסתכלין באותה ציצית של תכלת, נראה להם (קמ) כאילו שכניה שרויה ביניהם. וראיתם וזכרתם, הראייה מביא לידי זכרון, וזכרון מביא לידי מעשה, שנאמר למען תזכרו ועשיתם (ס), (קמא) למה, כי לא דבר רק הוא מכם (דברים לב מ):

[לא] ולא תתורו אחרי לבבכם [ואחרי עיניכם אשר אתם זוננים אחריהם] (נמדנר טו נט). (קמב) הלב והעינים הם סרסורין לגוף, שהם מוזנין את הגוף. [למען תזכרו ועשיתם את כל מצותי] (ס סט מ), משל לאחד שהיה מושלך לתוך המים, הושיט (קמג) הקברניט את החבל, א"ל תפוש את החבל הזה בידך ואל תניחהו, שאם תניחהו אין לך חיים, אף כך אמר להם הקב"ה לישראל, כל זמן שאתם מדובקים במצות, ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כלכם היום (דברים ד ד), וכן הוא אומר החזק במוסר אל תרף נצריה כי היא חיך (משלי ד יג): והדיותם קדושים (נמדנר טו מ). בזמן שאתם עושים המצות אתם מקדושים, ואימתכם על האומות, (קמד) פירשתם מן התורה, נעשיתם

הערות ותקונים

הוצא לכתן אנז הסיוס הזה מענין יוצית: (קלא) ועשו להם העשה ולא מן העשוי, מנחות מ"ג: (קלב) שלא יוציא נימין מן המלית, נמדנר במ"ר בטעות שלא יוציא מן נימין ויעשה מהן: (קלג) אימתי כשהיה תכלת, נדפס אימתי כשהיה תכלת, ובמדנר במ"ר אימתי כשהוא תכלת, וז"ל כמו לפנינו כשהיה תכלת: (קלד) ולא בלמען אלא על הכנף, עיין א"ח סי' י"א סי' ט': (קלה) פתיל שהוא צריך לפותלן, נדפס הוא צריך ל"ל שהוא צריך, ופי' שהוא צורין ולא יסיה כל חוט עד צד: (קלו) שהתכלת דומה ללים וים דומה לרקיע, כן תתגור, ונס ככ"ר רח"ס חסר שהעתיק מן דומה לדומה, וכן חסר נדפסם בדפוס קאנשטאטניול הדפוס וויניציא. אולם המדפיס ממאטנובה תיקן לנכון, וכן חסר נמדנר במ"ר סס, וגמלא לנכון בדפסי שלח פסקא קמ"ז גם כן בשם ר' מאיר, ומנחות דף מ"ג ע"ב, ועיין בירושלמי ברכות פרק א' ה"ב ומדרש שוחר טוב מומזר כ"ד: (קלז) בית שמאי אומרים ארבע ובית הלל אומרים שלש, אחר זה נוסף נדפס ובמדנר במ"ר, וכמה חושין ב"ש אומרים ארבע וב"ה אומרים שלש. ומובא במדנר מנחות מ"א ע"ב, ועיין בהרמב"ם הל' יוצית פ"א ה"ו: (קלח) פרט לכסות לילה, זכוחס יח ע"ב, מנחות מ"ג ע"א, ומובא בילקוט שלח רמז תש"ג ד"ה אהה אומר פרט לכסות לילה בשם התנחומא: (קלמ) אותה ולא אותה, כן הוא נדפס ובמדנר במ"ר, עיין מ"כ, ובספרי הגי' אותה וז"ל אותם, וז"ל בספרי ר' מאיר אומר ורליית אותם ל"ל לאמר אלא ורלייתם אותו מגיד הכתוב שכל המקיים מצות יוצית מעלים עליו כאלו הקביל פני שכניה: (קמ) כאילו שכניה שרויה עליהם, נדפס וכן הוא בכ"י ספרדי ובמדנר במ"ר כאילו כסא כבוד אהה רואה שהוא דומה לתכלת: (קמא) למה כי לא דבר רק [הוא] מכם, נדפס (סוף אות ס"ו) וגם בכ"י ספרדי וכן נמדנר במ"ר (סוף אות ה') נוסף אחר זה משל לנצטל הבית שהיה שוקל ארנוניות וטובת אפכיות אמר לו אציו בני הוי וזהר באפכיות שמידן נתן כך, אמר להם הקב"ה לישראל כי לא דבר רק הוא מכם כי הוא חיך וגי'. וזה ליתא גם בכ"י רח"ס. ובתנחומא הנדפס אשר משם נוצע המאמר להמדרש הגי' אפכיות בטעות, ובכ"י ה' של האקספארד כתוב אפכיות בהפוך האותיות וז"ל אפכיות, וגראה כי הוסף אחד המאמר הזה אל התנחומא הנדפס מן הילמדנו, ומובא בערך ערך אפכיות בשם הילמדנו וכתב עיין ספר וזכרונות וזה הריציו, מעריך אפכי שהביא בערך שלפניו שהיה מלה וינית ἀποσφύγις שפירושה שטר פרעון כמו שזכר (קוויטטוניו), ועיין בערך השלם שהביא ג"כ בתנחומא שלפניו בטעות אפכיות, ופי' ארנוניות ידוע שפי' בל"י ἀποσφύγις מה שקובצים אנשי העיר לתת ארוחה או מתנה לשלטון העיר: (קמב) הלב והעינים, מובא בילקוט שלח רמז תש"ג בשם התנחומא, וכן מובא נמדנר במ"ר אות ו': (קמג) הקברניט, פי' צוני ἡγεστεικסטου טובג הספינה רצ הסובל: (קמד) פירשתם

מהולליו, אמר להם הקב"ה לישראל, בעולם הזה על ידי יצר הרע, אתם פורשין מן המצות, לעתיד לבא אני עוקרו מכם, שנאמר והסירותי את לב האבן מבושרכם ונתתי לכם לב בשר, ואת רוחי אתן בקרבכם ועשיתי את אשר בחוקי תלכו (קמה) (ואת משפטי) [ומשפטי] תשמרו ועשיתם (יחזקאל לו טו ז):

הסלת פרשת שלח

הוספה לפרשת שלח בתוך כתב יד רומי.

[א] [א] ויאמר ה' אל משה עד אנה ינאצוני העם הזה ועד אנה לא יאמינו בי וגו' (במדבר יד יא). (ב) זש"ה ותפרעו כל עצתי ותוכחתי לא אביתם [וגו'], נאצו כל תוכחתי (משלי א כה ז), כוהו ותפרעו כל עצתי, אלא כל טובה שיעצתי עליכם קלקלתם אותה (ג) ופרעתם אותה, שנאמר ותפרעו כל עצתי, מתחלה (ד) אמרתי לבשר, (ה) וארד להצילו מיד מצרים ולהעלותו וגו' (שמות ג ח), ואתם לא עשיתם כן,

הערות ותקונים

מן התורה, נדפס גם במדרש במ"ר שם הגי' פירשתם מן המלות: (קמה) ואת משפטי, וכן מוצא נדפס, אולם בקרא כתיב ומשפטי:

(א) לעיל הבאתי כי בכ"י רומי, נמצא פ' שלח רק עד סוף אות י"א, ומן אות י"ב המתחיל וישלח אותם משה עד סוף פ' שלח חסר כמו שהבאתי בהערה ל"ב, וכנגד זה אחר כלות המאמר מאות י"א נמצא בכ"י ההוא הוספה וליחא לפנינו לא בכ"י אקספארד ולא בכ"י רח"ס ולא נדפס ולא בכ"י ה' של אקספארד ולא בכ"י ספרדי. ואמרתי ליתן כל הווספה היא בסוף פ' שלח. וכאשר עיינתי מלאתי ראייתי כי גם לפני בעל מדרש במ"ר אשר העתיק מן פ' בהעלותך והלאה מלה במלה מן התנחומא היתה ג"כ הווספה היא לפניו בתנחומא כ"י שהיה לפניו והוסיף כל הדברים מן הווספה אל המדרש במ"ר, רק לא כסדר, והוא בפי' שלח פט"ו מן אות כ"ד המתחיל ויאמר ה' עד אנה ינאצוני הה"ד ותפרעו כל עצתי, וכן כל אות כ"ה כ"ז כ"ח עד סוף פט"ו הוועק מן הווספה מכ"י רומי (מן אות א' עד סוף אות י"ד, שם סמיים במלות סלחתי כדברך) רק התחלה אות ג' מן הווספה השמיט והחל מן אמר להם הקב"ה בטובה שהבאתי עליכם זה אלא מוכיסיס עיין הערה כ"א וכ"ב. גם השמיט כל אות ח' מן הווספה המתחלת זש"ה ויהי כאשר קרא עד סוף אות ח' והחל שם (באות כ"ז) מן המאמר זש"ה כי ממוצה והוא בהווספה אות ט', עיין הערה ל"ג, וכן השמיט כל אות י' ד"ל אמר הקב"ה עיין בהערה ל"ו שמה בהערות תמצא הטעמים למה השמיט המאמרים יען כי כבר נמצאים בהמאמרים שלפניו, וכן הטעמים מאמר שלם באות כ"ח, עיין הערה פ"ז ס"ו. וגם חסריס איזה מלות ודברים אחרים עיין הערה כ"ו כ"ז כ"ט ל"א ל"ב ל"ג ל"ד ל"ה ל"ו וגם נמצא שהוסיף איזה דברים, עיין הערה מ' פ"ה ל"ד, והתחלת פי"ז אות א' ב' הוא מנוקח התנחומא, אולם סוף אות ב' המתחיל ד"ל לך אכול וגו' מדבר בשלמה (עיין הערה פ') וכל אות ג' עד סוף אות ד' הוא מן הווספה ההוא מאות י"ז עד סוף הווספה והשמיט אות ט' עד סוף פט"ו מהווספה, עיין הערה ס"ח. גם העירותי למעלה כי לא נמצא מן הווספה היא בתנחומא הנדפס, רק הדעי כי המדפיס ממאטעובה הוסיף מאמר אחד מזה הווספה אל הנדפס והוא התחלת אות י"ג עד לכך נאמר ותפרעו כל עצתי לקוח מן המדרש במ"ר אות כ"ד, ואח"כ השמיט מאמר שלם והחל להעתיק מאמר קטן מן אמר משה שמעו כי אתה ה' בקרב העם, וסיים אמר משה אתה אומר אכנו דברד ואני אומר סלח נא, והוא לקוח מן מדרש במ"ר באות כ"ה, (עיין הערה ל"א), ואח"כ הביא מאמר קטן מן במ"ר התחלת אות כ"ה אמר משה ושמעו מה אומות העולם אומרים, והיא הווספה בתנחומא אות ה', והמדפיס הזה העתיק התחלת המאמר מן במ"ר מקוטע וביסרויגין עד ואני אומר סלח נא (עיין הערה ל"ח) ואח"כ מתחיל אכנו דברד ואורישינו אמר משה רבש"ע הבס לבדית, והוא כמו צנוף התנחומא, ולא הביא המדפיס ממאטעובה כל הווספה רק התחלתה, ומה שנהסר במדרש במ"ר חסר גם בהווספה שהוסיף המדפיס ההוא (עיין הערה ד ז יג), ולפעמים השמיט המדפיס הזה בהגנה איזה מלות או שורות (עיין הערה ה' ט' י"ד י"ז י"ט). וכאשר הבנתי מלאתי ראייתי כי כל הווספה היא בכ"י רומי והעתיקה בעל מדרש במ"ר נוצעת מן הילמדנו הנאבד, כי איזה מאמרים אשר הערוך הביא מילמדנו פ' שלח נמצאים בהווספה היא, עיין ערוך ערך אטימוס, ומה שהעירותי בהערה ס"ב, ערוך ערך אטיס ב' (עיין הערה ע"ז), ערך קטעייור בהערה י"ח, ערך פרפירא ובהערה ע"ח. גם לפני רש"י ז"ל היתה הווספה בכ"י מתנחומא אשר היה לפניו, כי הביא מאמר ממנה בפי' שלח י"ד מ"ד בשם התנחומא וגמלא בהווספה אות י"ט (עיין הערה פ"ז). ובהערות שלי אשר ערכתני על הווספה תמצא אשר העירותי על כמה שגיאות במדרש במ"ר אשר הוסיף המאמר הזה אל המדרש: (ב) זש"ה ותפרעו, במ"ר פט"ו אות כ"ד, והווספה המדפיס ממאטעובה אות י"ג נדפס: (ג) ופרעתם אותה, נדפס בשמות ובעלתם אותה, (ד) ופרעתם כי דורש מלת ותפרעו: (ד) אמרתי למשה, המלות האלה חסריס במדרש במ"ר ובתנחומא הנדפס: (ה) וארד להצילו מיד מצרים, המדפיס ממאטעובה

אלא באתם לים, ומיד קלקלתם את העצה, שנאמר וימרו על ים בים סוף (תהלים קו ז), באתם להר סיני, ויירדתי אני ודברתי עמכם, באלפי אלפים ורבי רבבות של מלאכים (ו) הורדתי בשבילכם, ומסרתי לכל אחד ואחד מישראל ב' מלאכים, (ז) אמר ר' יוחנן אחד חוגרו (ח) זינו, ואחד נותן עטרה בראשו, (ט) ר' חונא דציפורין אמר (י) זינם אסר להם, (יא) ר' סימיו אמר (יב) פורפירה הלבישן, שנאמר ואלבישך רקמה (יחזקאל לו י), (יג) רשב"י אומר כלי זיין הלבישן, ושם המפורש כתוב עליו, וכל ימיים שהיה בידם, לא היה דבר רע נהגו בהם, (יד) ולא מלאך המות, ולא דבר אחר, וכיון שהטאו אמר להם משה, ועתה הורד עדיך מעליך (טו) ואדעה מה אעשה לך (שמות לג ט), באותה השעה וישמע העם את הדבר הרע הזה ויתאבלו וגו' (שם טז ד), ומה כתיב ויתנצלו [בני] ישראל את עדים וגו' (שם טז ו), מה עשה הקב"ה (טז) הביא למלאך המות, וא"ל כל העולם ברשותך, חוץ מן האומה זו שבחרתי לי, (יז) אמר ר' אלעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אמר מלאך המות לפני הקב"ה על חנם נבראתי בעולם, א"ל הקב"ה בראתי אותך (יח) שתהא משכל באומות העולם, חוץ מן האומה הזו, שאין לך רשות עליה ליטול אחד ממנה, ראה עצה שיעיץ עליהם הקב"ה שיהו חיים וקיימים, שנאמר ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כלכם היום (דברים ד ד), וכן הוא אומר והמכתב מכתב אלהים הוא חרות על הלוחות (שמות לג טו), (יט) מהו חרות, ר' יהודה אומר חירות מן המלכיות, ור' נחמיה אומר חירות ממלאך המות, ורבתינו אומרים חירות מן היסורים, ראה עצה שיעיץ הקב"ה עליהם, ומיד קלקלו את העצה הזו, אחר ארבעים יום, לכך נאמר ותפרעו כל עצתי:

הערות ותקונים

ממאנפובה השמיים שהתקתו שורה שלימה מן וחתם לא עשיתם כן עד באלפי אלפים: (ו) הורדתי, במדרש במ"ד ובגדפס ירדתי: (ז) אמר ר' יוחנן, שם האומר השמיים צעל מדרש במ"ד ואחריו גם המדפים ממאנפובה, ובפסיקתא דרב כהנא פסקא נחמו (דף קכ"ד ע"ב) נמלא מאמר כזה בענין מתן תורה, וכן בפסיקתא רבתי פסקא כ"א כנגלה הקב"ה על הר סיני ליתן תורה לישראל, ירדו עמו ששים ריבוי של מלאכים וביד כל אחד ואחד עטרה ויעטר בה כל אחד ואחד מישראל, ר' אבה בר כהנא צבס ר' יוחנן אמר מאה ועשרים ריבוא, אחד מליבשו עטרה ואחד לאוסרו זייני, ר' הונא רבא דליפורין אמר זוני כמד"א מוסר מלכים פתח ויאסור אזור במתניהם (איוב יב יח), ונשנה עוד שם בפסקא לג' ועיין במדרש חזית פ"ד פ' כולם מתאלימות ומדרש איכה פ"ב פ' מה לעיך ומדרש תהלים ממוזר ק"ג, ועיין מה שהעירתי בפסיקתא שם הערה לג', ועיין לעיל בתנחומא כ"י תורה ובהערה לג' ל"ו: (ח) זינו, הכוון לגרום כמו שהוה בפסיקתא זייני פ"י נשק וכלי זיין: (ט) ר' חונא דלפורין, ובפסיקתא ר' הונא רבא דליפורין, ונקרא לפעמים ר' הונא ולפעמים ר' חונא, ועיין מצא הירושלמי דף ע"ג ע"ב, ופי' רבא דליפורין הוקן מליפורין, ובגדפס במ"ד ר' יהודה דלפורין יש לתקן ר' הונא, ובגדפס אשר הוסיף המדפים ממאנפובה נשמט איזה מלות תורה שם רב הונא דליפורין אמר זוני ור' סימאי אמר פורפורה הלבישם: (י) זינם, אסר להם בפסיקתא בני זוני וסיים שם כד"א מוסר מלכים פתח ויאסור אזור במתניהם (איוב יב יח), ופי' זוני חגורות, והיא המלה היונית והרומית Zona ז' קע"ז ועיין מה שהעירתי בפסיקתא נחמו שם הערה לג': (יא) ור' סימיו, במדרש במ"ד ור' סימאי. ועיין חזית פ"ד בפסוק דבש וחלב תחת לשונך ובפסוק שלחך פרסם רמונים, ושחר טוב שם ממוזר כ"ג, ועיין במאמר עיין לידידו הרב הגדול מהר"ם איש שלום בפסקא אכני אנכי הערה ל"ב שהאר"י צוה להשוות הטעמות: (יב) פופירה הלבישן, פי' ציוני וצורמי purpur צפופסא נגד תכלת: (יג) ר' שמעון בן יוחי אומר כלי זיין הלבישם ושם המפורש כתוב עליו, במדרש במ"ד חסדים איזה מלות ואחריו העתיק המדפים ממאנפובה בטעות וכל' ורבי סימאי אמר פורפירה הלבישן שגאמר ואלבישך רקמה, רשב"י אמר כלי זיין הלבישן ושם המפורש כתוב עליו והשמיים ודגל המעתיק מן אותיות הדומות הלבישן א' עד הלבישן ב'. ועיין גם בשמ"ר פנ"א אות ח': (יד) ולא מלאך המות, בגדפס בהוספת המאנפובה נשמט מלת המות, (טז) ואדעה מה אעשה לך, סיום מהכתוב חסר במדרש במ"ד ובהוספת המאנפובה, ועיין בחדושי הרד"ל שהוסיף כן במדרש: (טז) הביא למלאך המות, עיין שמ"ר ריש פל"ב: (יז) אמר ר' אלעזר בנו של ר' יוסי הגלילי, המלות האלה נשמטו בגדפס שהוסיף המאנפובה, ונמלא גם במדרש במ"ד, וכ"ה גם בשמ"ר פנ"א אות ז': (יח) שתהא משכל, פי' מכלה כמד"א מוחץ שכלה חרב (איכה א כ), ושכלה אתכם ויקראו כו כב), ולדעתי המעתיק הגיג המלות שתהא משכל במקום אשר היה לפניו הנוסחא בראתי אותך סטטיוזר, כי כל המאמר מהוספס לקוח מן הילמדנו, כמו שהעירתי לעיל באות א' ובהערה א'. והתראה צערוך ערך סטטיוזר הביא וז"ל בילמדנו פ' שלח פרשת עד הנה אמר הקב"ה אס יבא מלאך המות ויאמר לי על חנם צברת אותי בשביל אני אומר לך סטטיוזר בראתי אותך על אומות העולם אבל על בני און אתה שולט, וכתב המוספי פ"ב לשון רומי stationarus לופה עומד על מלפס: (יט) מהו חרות, מובא גם בשמ"ר ריש פל"ב ופמ"א ריש אות ז' וחזית פ"ד וי"ר פי"ה ותנחומא

[ב] [כ] [ד"א] עד אנה ינאצוני העם הזה]. אמר להם הקב"ה אני אמרתי שאין אתם חושאים, אלא שתהיו חיים וקיימים כמותי, כשם שאני חי וקים לעולם ולעולמי ועולמים, אני אמרתי אלהים אתם ובני עליון כולכם (הכלים פ 1), כמלאכי השרת שאינם מועמים מיתה, ובקשתם אחר הגדולה הזאת למות, אכן כאדם תמותון (סע סז פ 2), כאדם הראשון, שצויתי אותו מצוה אחת שיעשה אותה, ויהיה חי וקים לעולם, שנאמר הן האדם היה כאחד ממנו (בראשית ג כג), וכן ויברא אלהים את האדם בצלמו (סא פ 1), שהיה חי וקים כמותו, והוא חבל מעשיו, וביטל גזירתו, ואכל מן האילן, ואמרתי לו כי עפר אתה ואל עפר תשוב (סג ג ט), ואף אתם אני אמרתי אלהים אתם, והבלתם מעשיכם כאדם, אכן כאדם תמותון, ומי גרם להם כך, ותפרעו כל עצתי, נאצו כל תוכחתי, לכך נאמר עד אנה ינאצוני העם הזה וגו' :

[ג] [עך] אנה ינאצוני העם הזה וגו']. (כא) וש"ה מה לעשות עוד לכרמי ולא עשיתי בו מדוע קייתי לעשות ענבים ויעש באושים (יבשטי ס ד), אמר הקב"ה מה טובות שבראתי בתוך עולמי לא עשיתי לכם, ובאותה הטובה שעשיתי עמכם הייתם מכעיסים אותי, הוצאתי אתכם ממצרים ובאתי לים, ועשיתי אותו כמלוא מיט, שנאמר דרכת בים סוסיך חומר מים רבים (תנאק ג 10), והיו מהלכים בו, ואומרים זה לזה פלוני ראובן איכן אנו, אין אתם יודעים ממיט ולבנים הוציאנו, ולמיט החזירנו, שנאמר וימררו את חייהם בעבודה קשה בחומר ובלבנים (שמות ח יד), וכן דרכת בים סוסיך חומר מים רבים (תנאק סע), (כב) אמר להן הקב"ה בטובה שהבאתי עליכם בה אתם מכעיסים אותי, באו למדבר והורדתי לכם את המן ארבעים שנה, ולא נצרך אחד מהן לנקבו אותן מ' שנה, אלא אוכלים את המן, והוא נעשה להם בשר, שנאמר להם אבירים אכל איש [וגו'] וימטר עליהם כעפר שאר וגו' (הכלים פת ספ כו), (כג) שהיה נעשה בהם אברים ובשר, ובו הכעיסו אותו, רואין עצמן שלא צרכו לצאת לבני אדם, והתחילו אומרים זה לזה אין אתה יודע (כד) יש לנו עשרים יום ושלושים [יום] שלא עשינו צורכינו מה הוא כך, אדם שאינו עושה צרכו ד' ימים או ח' ימים [אינו] מת או נבקע, ואנו נפישו קצה בלחם הקלוקל (במדבר כא ס), למה נאמר הקלוקל, (כה) שהיה קל בתוך מידתו, אמר הקב"ה במה שהטבתי להם בו הכעיסו אותי, שנאמר מה (לו) לעשות עוד לכרמי ולא עשיתי וגו' (יבשטי ס ד), הלכו המרגלים וראו את הארץ, ואת מוצא שבכל מקום שישראל הולך ניכר הוא, שנאמר כל רואיהם יכירום וגו' (סא פ 10), אלא אמר הקב"ה (כו) אם רואים הם הורגים אותם, אלא מה אני עושה, על כל מדינה ומדינה שהיו המרגלים נכנסים לתוכה, היה ראש המדינה ניגף, או מלכה [היה ניגף], כדי שיהו עסוקים להוציא מתייהם, ואינם נותנין דעתם למרגלים, שלא יהרגו אותם, (כז) נכנסים וראו את הארץ, ובדקו אותה שהיא יפה, ראה טובה מה שעשיתי עמכם, ובה הכעיסו אותי, כשבאו אצל משה ואצל ישראל, (כח) מה אמרו, הארץ אשר עברנו בה לתור אותה ארץ

הערות ותקונים

תשא ופ' עקב. ובנדפס שלח אשר הוסיף המדפיס ממאנטובה נשמטו המלות ורבותיו אומרים חירות מן הסורים, ובמדרש צמ"ר ורבי אומר מן היסורין ל"ו ורבותיו אומרים: (ב) [ד"א] עד אנה, אמר להם הקב"ה אני אמרתי, כ"ה נס צמדרש צמ"ר סס, אבל המדפיס ממאנטובה לא העתיק כל זה, רק אחר הסיום לכן נאמר ותפרעו כל עמתי מתחיל אמר משה ושמעו כי אלה ה' בקרב העם הוא מן מדרש צמ"ר אות כ"ה, ולפיכך ברוספס מכ"ו רומי אות ה', עיין להלן בהערה ל"א: (כא) זש"ה מה לעשות, זה לא העתיק בעל מדרש צמ"ר, ואחר שסיים ומי גרם להם כך ותפרעו כל עמתי, מתחיל אמר להם הקב"ה בטובה שהבאתי עליכם בה אתם מכעיפון בו'. והוא לפיכך במאמר שלאחריו, עיין הערה שלאחריו: (כב) אמר להם הקב"ה בטובה שהבאתי צמדרש צמ"ר אחר שהשמיט מאמר שלם החל בזה המאמר, עיין הערה שלפניה: (כג) שהיה נעשה מהם אבירים ובשר, זה חסר צמדרש צמ"ר. דורש אבירים אבירים שנתפעמו בצצר ונעשו צעלי אבירים מכלתא פ' בשלח ועיין יומא דף ע"ה ע"א, ועיין צמ"ר פ' נשא פ"ו אות ד' להם אבירים אכל איש אל תהי קורא אבירים אלא אבירים להם שהוא מנוח באבירייה, ועיין ספרי בהעלותך: (כד) יש לנו עשרים יום ושלושים יום, צמדרש צמ"ר יש לנו כמה ימים: (כה) שהיה קל, דורש הקלוקל קל קל: (כו) אם רואים הם, צמדרש צמ"ר אם רואים להם המרגלים: (כז) נכנסים וראו את הארץ, עד וכה הכעיסו חסר צמדרש צמ"ר סס: (כח) מה אמרו הארץ וגו', צמדרש צמ"ר בטעות אמרו מה הארץ ל"ו מה אמרו הארץ וגו', וכן הלשון שס

אוכלת יושביה היא וגו' (במדבר יג לב), (כט) התחיל הקב"ה צווח מה לעשות עוד לכרמי ולא עשיתי וגו' :

[ד] ערך אנה ינאצוני העם הזה וגו'. אמר הקב"ה אני הייתי סבור ומקוה שאתם נעשים כאבות, שכתוב כענבים במדבר מצאתי ישראל בכבורה בתאנה בראשיתה ראיתי אבותיכם (הטעם ט י), ולא הייתי סבור שאתם נעשים כסדום שנשרפו באש, שנאמר כי מגפן סדום גפנם ומשמדות עמורה [ענבימו ענבי רוש וגו'] (דברים לב לב), מדוע קייתי לעשות ענבים ויעש באושים (ישעיהו ה ד), (ל) כסדום שנשרפו באש, לכך נאמר עד אנה ינאצוני העם הזה :

[ה] ערך אנה ינאצוני העם הזה. (לא) אמר משה להקב"ה ומה את מבקש, א"ל אכנו דבר ואורישנו ואעשה אותך לגוי גדול ועצום כמנו (במדבר יג יב), א"ל משה ושמעו מצרים כי העלית בכחך את העם הזה מקרב, ואמרו אל יושב הארץ הזאת וגו', מבלתי יכולת ה' להביא את העם הזה וגו' (שם טט יג יד טו), שלא יהו אומות העולם אומרים אלהי כנען קשים הם מאלהי מצרים, למה אלהיהן של מצרים (לב) של שקי הן, אבל של כנען של בעל הן, ואמרו אל יושבי הארץ הזאת [וגו'] מבלתי יכולת ה' להביא וגו', מבלתי יכולת שלא היה לו (לג) להספיק כדי מזונות הוציאם להמיתם במדבר, ואין לשון יכולת אלא מזונות, שנאמר ושלמה נתן לחירם עשרים אלף כור חטים מכולת לביתו (מ"א ס כה) : [ו] (לד) ד"א, שלא יהו אומות העולם אומרים נוהג כך כאכזרי, כלומר בא דור המבול ואיבדם במים, (לה) שנאמר והמבול היה מים על הארץ (בראשית ו ז), (לו) וכן בא דור הפלגה ואיבדו, וכן באו הסדומיים ואיבדו, וכן באו המצריים ושקעו במים, ואף לאלו שקרא אותן בני בכורי ישראל (שמות ד כב), הרי הוא מכלה אותן (לז) כלילית הזו שאינה מוצאה כלום, והיא הופכת על בניה, כך מבלתי יכולת ה' להביא את העם הזה אל הארץ אשר נשבע להם וישחתם במדבר (במדבר יז טו). אמר משה רביש"ע (כז) [אשר] עין בעין נראה אתה ה' (שם טז יז), מה (כז) [אשר] עין בעין, אמר ר' שמעון בן לקיש הרי מאזנים מעיין, אתה אומר אכנו ברבר ואורישנו (שם טז יז), (לח) ואני אומר סלה נא (שם טז יט), נראה של מי עומדת, (לט) א"ל הקב"ה חייך משה שלך עומדת

הערות ותקונים

משום ויש לתקן ע"פ כ"ו שלפנינו : (כט) התחיל הקב"ה נווח מה לעשות, זה חסר במדרש צמ"ר : (ל) כסדום ששרפו באש, חסר במדרש צמ"ר : (לא) אמר משה להקב"ה ומה את מבקש, במדרש צמ"ר אות כ"ה חסר הסתלה ומתחיל מן א"ל משה ושמעו וגו', וכן המדפיס מן המאגובה אחר שהשמיט בהוספה שלו כלאמר גדול, השלים את אשר הוסיף במאמר זה, עיין לעיל הערה ל' והביא רק מאמר קטן מוקטע ובסריונין וסוים סלה נא. עיין להלן הערה ל"ח : (לב) של שקי הן, במדרש צמ"ר שם וכן בהוספת המאגובה גדלפס אות י"ג הגי' של שקר הן, וכתב שם בעל ידי משה שז"ל במדרש של שקיה היא ולא גלה הטעם, וכן הוא באמת בכ"ו שלפנינו, וכן להלן בתנחומא בהוספה, גם במדרש צמ"ר פי"ז אות ג' אותה עדה אחת של סוקי ואחת של בעל וכו' ארץ מזרים של סוקי וארץ כנען של בעל, ופי' סוקי שקייה כלומר של משה. ובגדפס אשר הוסיף המאגובה הגיו של כנען בעלי כח הם ז"ל של בעל הם, כמו שהוא גם במדרש צמ"ר אשר העתיק משם, ופי' בעל הוא כמו שמבאר הרמב"ם ידדי הרב הגדול בעל ערוך השלם בערך בעל ג' ספ' בעל בלשון ערבי (עדה כהר או במקום גבוה שאין לרבים להשקות ומסתפק בשמים, והיפך מזה שקיה, ע"ש : (לג) להספיק, במדרש צמ"ר שם בעבות הרוסיס, וז"ל להספיק : (לד) ל"א שלא יהו אומות העולם אומרים טובה כך כאכזרי, מובא במדרש צמ"ר שם אות כ"ד, ושם הביא שלא יהו אומות העולם טוהגים כך כאכזרי, ודחק המ"ב טוהגים כך כלומר יאמרו עליך כי טובה אחת בעלמך מנהג אכזרי, וכאשר היא לפנינו נכונה, גם במקום כלומר לפנינו, במדרש צמ"ר הגי' לומר : (לה) שנאמר והמבול היה מים על הארץ, הסיס הזה מהכתוב חסר במדרש צמ"ר : (לו) וכן בא דור הפלגה וכו', במדרש צמ"ר שם קצר בלשון בא דור הפלגה ובאו סדומים ובאו מזרים ואבדו : (לז) כלילית הזו, שידה הנקראת לילית, כמו הרגעי לילית (ישעיהו לד יד) כי עין צעין נראה אתה ה', וכן מובא במדרש צמ"ר שם, והסגרתו מלת "כי" והגתי אשר עין צעין, וכן ז"ל מהו אשר עין צעין, וגמלא כתוב אחר בישיעיה כ"ב ט' כי עין צעין יראה בשבט ה' את ליון, ועיין במאמר בהרחבה דברים במדרש דברים רבה ט"ה אות י"ג : (לח) ואני אומר סלה נא, עיין לעיל הערה ל"א כי המדפיס ממאגובה במאמר שהוסיף אל התנחומא מתוך מדרש צמ"ר סיים בזה ואני אומר סלה נא, והמאמר שהעתיק הביא מוקטע ובסריונין. ואח"כ הוא בתנחומא הגדפס כמו בנוף התנחומא בכ"ו שלנו, ומתחיל אכנו דלבר : (לט) א"ל הקב"ה חייך משה שלך עומדת ושלי צטילה. המלות האלה נשמטו במדרש צמ"ר : העמיד

ושלי במילה, שנאמר ויאמר ה' סלחתי כדברך (במדבר יד ט), ואעפ"כ לא במלה גזירתו של הקב"ה שאמר למשה ואעשה אותך לגוי גדול ועצום ממנו (שם טז יג), (מ) העמיד ממנו ששים רבוא, (מא) ולעולם הבא הקב"ה מכנסן, שנאמר הנה אלה מרחוק יבאו והנה אלה מצפון ומים ואלה מארץ סינים (ישעי' מט יג), והגלויות באות עמהם, והשבתים שהם נתונים לפנים מן (מב) סמבטיון, ושלפנים מן החשכה, הם מתכנסין ובאין לירושלים, (מג) עליהם אמר ישעיה לאמר לאסורים צאו (שם טז ט), לאלו שהם נתונים לפנים מן סמבטיון, (מד) לאשר בחשך הגלו (שם), אלו שהם נתונים לפנים מן ענן חשך, ע"ד דרכים ירעו (וע"ל) [ובכלל] שפיים טרעיתם (שם), אלו שהן נתונים בדפני של אנטוכיא, אותה השעה הן נגאלים, ובאין לציון בשמחה, אמר ישעיה ופדויה ה' ישובון ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם ששון ושמחה ישיגון נסו יגון ואנחה (שם לא יא) :

[ז] ע"ד מתי לעדה הרעה הזאת אשר (הם) [המה] מלינים עלי וגו' (במדבר יד טו). (מו) ילמדנו רבינו תינוק שיש בידו אבן בשבת, (מז) מהו ליטול בשבת, (מח) כך שנו רבותינו נוטל אדם את בנו והאבן בידו, כלכלה ואבן בתוכה, מדור המדבר אתה למד שהקב"ה נושאם במדבר כביכול, ובמדבר אשר ראית אשר נשאך ה' אלהיך כאשר ישא (ה) איש את בנו (דברים א לא), היתה ע"ז בידם, (מט) שנאמר אף כי עשו להם עגל מסכה וגו' (נחמ"ט ט יח), וכן את מוצא כשעברו בים, (נ) צלמו שר מיכה עבר עמהם, שנאמר ועבר בים צרה (זכריה יא), וכל כך לא הניחם הקב"ה, אמר למשה הרבה טובות עשיתי עמהם, והרבה הן מכעיסים אותי, (נא) קרעתי להם את הים הכעיסו אותי, שנאמר וימרו על ים [בים] סוף (תהלים ק"ו ז), ה"באתי אותם במדבר ושם הכעיסו אותי, וכן הוא אומר וינסו אותי זה עשר פעמים ולא שמעו בקולי (במדבר יד כג), אף כאן אמרתי לך לשלחם לתור את הארץ, והכעיסו אותי, והוציאו עליה שם רע, איני יכול לסבול,

הערות ותקונים

(מ) העמיד ממנו ששים רבוא, במדרש צמ"ר שם סיים שנאמר וצני רחביה רצו למעלה (דה"א כג יז), וזה הוסף אחד ע"פ מאמרם ברכות דף ז' סע"א ע"ש : (מא) ולעולם הבא כו', במדרש צמ"ר ולעתיד לבא : (מב) סמבטיון, הראוי צמ"ר והמ"ס נוסף, ונקרא כן על שם שבת (ספא-באטאיאן-אום) ובגמרא סנהדרין דף ס"ה ע"ב נהר סמבטיון יוכיה שמושך אבנים כל ימות השנה ובשבת הוא נח, וע"ש בפרש"י, ובצ"ר פ"א אות ו' נהר סמבטיון יוכיה שמושך אבנים כל ימות השנה ובשבת הוא נח. ובצ"ר פע"ג אות ו' עשרת השבטים גלו לפנים מן נהר סמבטיון שבט יהודה ובנימין מפוזרים בכל הארעות. וכן בפסיקתא רבתי פסקא כ"ג נהר סמבטיון יוכיה שלל ימות החול הוא מושך ובשבת אינו מושך. ושם בפסקא ל"א אחת גלתה לסמבטיון ואחת גלתה לפנים מסמבטיון וכו'. ובירושלמי סנהדרין פ"א ה"ו (דף כ"ט ע"ג) לאמר לאסורים לאו אילו שגלו לפנים מנהר סמבטיון כו'. ועיין איכה רבתי פ"ב פסוק היה ה' כאו"ב. ועיין גם ילקוט ישעיה רמז ש"א, ועיין ברמב"ן עה"ת פ' האזינו בפסוק אמרתי אפסיהם. ובשאלות חפ"י בראשית ח"ל ממאי ילף ח"ל מנהר סמבטיון שהוא רץ כל הימים ובשבת הוא עומד, ח"ל אף בנהר זה אינו ממתיך שאינו יודע את מקומו : (מג) עליהם אמר ישעיה לאמר לאסורים לאו כו', ירושלמי סנהדרין שם : (מד) לאשר בחשך הגלו, אלו שהם נתונים לפנים מן ענן חשך, בירושלמי שם אלו שירד עליהן הענן וכיסה אותם. ובאיכה רבתי שם שירדו עליהם ענן והקיפן, לכן מזה תראה שבמדרש צמ"ר בהתחלת המאמר הזה והשבטים שהם נתונים לפנים מן סמבטיון ושלפנים מן הרי חשך הם מתכנסין ובאין, ח"ל ושלפנים בענין של חשך במקום הרי חשך, ולפינו צכ"י הגי' ושלפנים מן החשכה : (מה) אלא שהן נתונים בדפני של אנטוכיא, בירושלמי ובאיכה רבה שם שגלו לדפנא של אנטוכיא. אנטוכיא היא העיר המסופארה Antiochia, ובגמרא של אנטוכיא היתה עיר דפני Daphne וזה דפני של אנטוכיא, עיין מה שהרחיב לדבר אודותיהם ידידי הרב הגדול מוה"ר ח"י דר' קאהוב בערך השלם ערך אנטוכיא וערך דפני, וזה אין המקום להאריך : (מז) ילמדנו רבינו, במדרש צמ"ר פס"ז אות כ"ו ה"ג המסדר "הלכה" במקום ילמדנו רבינו : (מח) מה ליטול בשבת, במדרש צמ"ר מה למלטנו : (מח) כך שנו רבותינו, משנה שבת קמ"א ע"ב : (מט) שנאמר אף כי עשו להם עגל מסכה, זיינתי נחמיה ט' י"ח. כי כל מעין יראה כי כוון להפסוק הזה, כי רק מפסוק דנחמיה ראייה להדרשה שדורש, וזה שמסיים שם ואתה ברחמך הרבים לא עזבתם והמרש'ים במדרש צמ"ר שמות ל"ב טעה, וגם שם מלת "כי" איננה : (נ) צלמו של מיכה, עיין מביתאם בא פ"ד בשלם פ"א, ספרי בהעלותך פסקא פ"ד, ירושלמי סוכה פ"ד סוף ה"ג, שו"ע ממור ק"ד, אבות דר"י פל"ד, סנהדרין דף ק"ג ע"ב, ושמ"ר פמ"א אות א' : (נא) קרעתי להם הים הכעיסו אותי שנאמר וימרו על ים [בים] סוף הבאתי אותם במדבר ושם הכעיסו אותי וכה"ל וינסו וגו', במדרש צמ"ר קרעתי להם הים והכעיסוני שנאמר כמה ימרוהו במדבר (תהלים עח)

עד מתי אהיה סובל להם, (גב) מנין ממה שקראו בענין, עד מתי לעדה הרעה הזאת :
 [ח] (גב) [ד"א] עד מתי וגו'. זש"ה ויהי כאשר (קראתי) [קרא] ולא שמעו כן יקראו
 ולא אשמע אמר ה' צבאות (זכריה יג), מדה כנגד מדה, אמר הקב"ה
 לפי שאמרתי ד' פעמים, כך אתם עתידים לומר ד' פעמים כיוצא בו, אני אמרתי
 (גד) ד' פעמים עד אנה מאנתם (שמות טו כח), עד אנה ינאצוני (במדבר יד יב), ועד אנה לא
 יאמינו בי (ש), עד מתי לעדה הרעה הזאת (שם שם כז), אף אני אמסור אותם ביד ד'
 מלכות, והן עתידים לצווח ולומר ד' פעמים, עד אנה ה' תשכחני נצח (תהלים יג ב),
 בבבל, עד אנה תסתיר את פניך ממני (ש), במדי, עד אנה אשית עצות בנפשי (שם שם ג),
 ביון, עד אנה ירום אויבי עלי (שם שם), באדום, לקיים מה שנאמר ויהי כאשר (קראתי)
 [קרא] ולא שמעו כן יקראו ולא אשמע וגו', לכך נאמר עד מתי לעדה הרעה הזאת וגו':
 [ט] (גה) [ד"א] עד מתי לעדה הרעה הזאת. זש"ה כי ממזרה שמש [ו] עד מבואו גדול
 שמי בגוים (מלאכי א יב), (גו) אמר הקב"ה אומות העולם מכבדים אותי,
 ואתם כמה נסים עשיתי לכם, ואתם מכעיסים אותי, רצונך לידע עגלון מלך מואב ערף
 היה, ונכנס אהוד בן גרא אצלו, וכיון שהוכיר לו שמי חלק לי כבוד, ועמד לו מכסאו,
 שנאמר ואהוד בן אליו והוא יושב בעליית המקרה אשר לו לברו ויאמר אהוד דבר אלהים
 לי אליך ויקם מעל הכסא (שופטים ג ב), לקיים מה שנאמר כי ממזרה שמש [ו] עד מבואו
 גדול שמי בגוים (מלאכי א יב), אמר הקב"ה אומות העולם מכבדים אותי, וחולקים לי כבוד,
 ואתם מכעיסים אותי, ואני טוען אתכם, עד מתי אני סובל, עד מתי לעדה הרעה הזאת:

[י] (גז) [ד"א] עד מתי לעדה הרעה הזאת וגו'. אמר הקב"ה בא וראה מונות שעשיתי
 להם שהלכו לתור את הארץ, כל מקום שהיו נכנסים הייתי עושה לראש
 העיר למות, וכיון שהיו נכנסין מוצאין כל בני העיר מטפלים עם ראש העיר, ולא היו
 נותנים דעתם להם, ובטובה שעשיתי להם הוציאום שם רע, מה אמרו למשה, ארץ
 אוכלת יושביה היא (במדבר יג לב), אחר כל הטובה הזאת שעשיתי עמךן שלא יתכבדו בהם
 שהם מרגלים ויתפשו אותם, ואחר כל אלו אמרו לשון הרע ואני סובלן, עד מתי
 לעדה הרעה הזאת וגו':

[יא] (גח) [ד"א] עד מתי לעדה הרעה הזאת וגו'. אמר הקב"ה כביכול (גמ) אדם קונה לו
 עבד שיהא העבד נוטל את (ס) הפנס ומאיר את קונו, ואני לא עשיתי
 כן, אלא אתם עבדי, שנאמר כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם (ויקרא כג כט), ואני הייתי
 נוטל את הפנס ומאיר להם, שנאמר וה' הולך לפניהם יומם בעמוד ענן לנחותם הדרך
 ולילה בעמוד אש להאיר להם (שמות יג כה):

הערות ותקונים

חסר שורה וכו' ק"עתי להם הם והכעסוני שנאמר [וימרו על ים בים סוף (תהלים קו ז) הבאתי אוהם
 במדבר וסם הכעסו אותי שנאמר] כמה ימרוו במדבר (שם עח ט), והשמים המעתיק מן שנאמר עד שנאמר
 והביא ראה מהכתוב כמה ימרוו במדבר במקום לפנינו מוצא פסוק אחר וינסו אותי זה עשר פעמים:
 (גב) מנין ממה שקראו בענין, זה נשמע במדרש צמ"ר: (גב) ד"א עד מתי זש"ה ויהי כאשר קראתי וגו',
 במדרש צמ"ר פס"ו אות כ"ו אחר סקיים עד מתי אהיה סובל להם עד מתי לעדה הרעה הזאת מתחיל (אות
 כ"ו) ד"א עד מתי זש"ה כי ממזרה שמש, והשמים כל אות ח' מתנחומא שלפנינו, וזה לא נעשה בשגגה
 רק בכוונה לא העתיק כל המאמר הזה, וזה מטעם כי כבר העתיק מאמר מגוף התנחומא בפרשה זו אות כ"ב
 ויאמר ה' אל משה עד אנה ינאצוני העם הזה אמר הקב"ה ב' נווחות נווחתי מפניכם, ספסכס לנווח ארבע
 כו'. ויען כי הוא מאמר דומה קצת, רק בשם הביא ב' נווחות היינו עד אנה ינאצוני ועד אנה לא יאמינו,
 ובכפל הוספה של התנחומא חשיב ד' כנגד ד' מלכות, ועיין לעיל פ' שלח הערה ל"ג: (גד) ד' פעמים,
 היינו ד' פעמים עד אנה, והרביעי הוא עד מתי, והוא כמו עד אנה: (גה) ד"א עד מתי זש"ה כי
 ממזרה, זה מוצא במדרש צמ"ר שם אות כ"ו: (גו) אמר הקב"ה אור"ה מכבדים אותי, במדרש צמ"ר שם ים
 למחוק מלת "עליך": (גז) ד"א עד מתי אמר הקב"ה בא וראה, כל אות י' השמים בעל מדרש צמ"ר, ונס
 זה השמים בכוונה כי כבר הוצא לעיל צמ"ר פס"ו אות י"ג ויעלו ויתורו את הארץ כי"ד היו נכנסים לעיר הדבר
 טוגף את הגדולים, עיין לעיל בגוף התנחומא ובהערה ס': (גח) ד"א אמר הקב"ה כביכול, אעתיק במדרש
 צמ"ר שם אות כ"ו, וחסר שם המלות ד"א עד מתי, והמאמר מחובר שם למאמר שלפניו, והוא מאמר בפני
 עגמו: (גט) אדם קונה לו עבד, עיין צמ"ר פס"ו אות ו': (ס) פנס, המלה יונית פנס עשית:
 ד"א

[יב] (סא) ד"א בנהוג שבעולם אדם קונה לו עבד שאם יצא לדרך יהא עבדו קודם ומתקן לו (סב) איטימסיאה, ואני לא עשיתי כן, אלא אתם עבדי ואני הייתי מתקן איטימסיאה, שנאמר (סג) וארון ברית ה' נוסע לפניהם דרך שלשת ימים לתור להם מנוחה (במדבר יג):

[יג] (סד) ד"א בנהוג שבעולם אדם קונה לו עבד שיהא עבדו אופה לו לחם, וקונה לו אוכל, ואני לא עשיתי כן, אלא אתם עבדי, (סה) ואני הייתי אופה לכם שתהיו אוכלים, שנאמר הנני ממטיר לכם לחם מן השמים (שמות יז ד), וכן הוא אומר לחם אבירים אכל איש (ההלים עח כה), אחר כל השבועות הללו שעשיתי לכם אתם מקעיסים אותי, עד מתי אני סובל, עד מתי לעדה הרעה הזאת:

[יד] (סו) [ד"א] עד מתי לעדה הרעה]. אמר הקב"ה למושה מכלה אני אותם מלפני, שכן הוא אומר אכנו בדבר ואוריחנו (במדבר יד יג), מיד עמד לו משה מבקש רחמים מן הקב"ה, כיצד בשעה שעשו ישראל את הענל עמד לו משה, באותה שעה היה מבקש עליהם, אמר לו בבקשה ממך הודיע אותי באיזה מדה את נוהג בעולמך, שכן הוא אומר הודיעני נא את דרכיך ואדעך וגו' (שמות לג יג), א"ל הקב"ה במדת רחמים אני נוהג בעולמי, שנאמר ויעבור ה' על פניו ויקרא ה' ה' אל רחום וחנון ארך אפים ורב חסד ואמת (עג לג י), כיון שראה משה שאמר לו הקב"ה ארך אפים, התחיל אומר להקב"ה רבון העולמים זאת שאמרת ארך אפים כך אתה מאריך רוחך, א"ל הקב"ה אעפ"כ עתיד אני לפרוע להם, לא עשה אלא כיון שביקש הקב"ה לכולתם כאן, שנאמר אכנו בדבר ואוריחנו, עמד משה והיה מבקש רחמים לפני הקב"ה, ואמר לו בבקשה ממך אותן התנאים שהתניתה ואמרת ארך אפים, כאן קיים דברך, ועתה יגדל נא כח ה' כאשר דברת לאמר (במדבר יז י), ומה אמר ה' ארך אפים ורב חסד וגו' (עס עס יח), (סז) אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע עבד אם יהיו מעשיו טובים, ויהא רבו מסתכל בו בסבר פנים יפות, אין מחזיקין לרבו טובה, ואימתי הן מחזיקין לו טובה, בזמן שהעבד של תרבות רעה, ומעשיו רעים, ורבו מסתכל בו בסבר פנים יפות, כך אף את רבש"ע אל תבט בקשי ערפם, שנאמר אל תפן אל קשי העם הזה ואל רשעו ואל חטאתו (דברים ט טז), אמר לו הקב"ה הרי בשבילך אני סולח להם, שנאמר ויאמר ה' סלחתי כדברך (במדבר יז כ):

[טז] (סח) וידבר ה' אל משה לאמר דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם כי תבואו אל ארץ מושבותיכם אשר אני נותן לכם, ועשיתם אשר לה' עולה או זבח לפלא נדר וגו' (עס טו א ג ד). וזש"ה איך אשיתך בבנים ואתן לך ארץ חמדה נחלת צבי צבאות גוים ואומר אבי תקראו לי ומאהרי לא תשובו (ימינו ג יט), (סט) מהו איך

הערות ותקונים

(סא) ד"א בנהוג שבעולם, הועתק במדרש צמ"ר עס: (סב) איטימסיאה, מוצא בערוך בשם הילמדנו, וזה לאות כי כל ההוספה לקוח מן הילמדנו, והמוספי כתב שם מלאחי גירסא זו במדרש צמ"ר אבל בילמדנו לא מלאחיה, וחשז כי הערוך כוון להתנחומא הגדפס, ובזמנת הילמדנו שהיה לפני בעל הערוך נאבד ואינו, והמוספי כוון אל המאמר במדרש צמ"ר פט"ו אות כ"ז, והמלה יונית ετοιμασεια ופי' מקום מוכן ומוזמן למנוחה בדרך (סטטיאיון): (סג) וארון ברית ה' וגו', זימניו במדבר י' ל"ג, ובקשת מלויין במדרש שם במדבר י"ד: ד"א בנהוג שבעולם, במדרש צמ"ר עס: (סד) ואני הייתי אופה לכם, במדרש צמ"ר הלשון מקושע ואני אופה לכם לחם מן השמים וכן הוא אומר לחם אבירים, ל"ג ואני אופה לכם לחם (שהיה לו אוכלים שנאמר הנני ממטיר לכם לחם מן השמים) וכה"ל לחם אבירים לכל איש, ואחר זה חסר הכוסף אחר כל הסובות הללו שעשיתי לכם וכו', כמו לפניו אשר לקוח ממנו: (סד) ד"א עד מתי רוספתי, וחסר גם במדרש צמ"ר אות כ"ח, ומתחיל אמר הקב"ה, ובמדרש צמ"ר שם השמים מאמר שלם מן שכן הוא אומר אכנו בדבר עד אמר לפניו רבון העולמים אתה מאריך אף ועדד אם יהיה זו מעשים טובים, שהוא לפניו בצוק אות י"ד (עיין הערה שלאחריה) וזה השמים יטן כי כבר (שם במדרש צמ"ר אות כ"ג) נמלא קצת הדומה לזה, ויש להוסיף ולתקן כמו שהוא לכוון לפניו, כי כל ההוספה הזאת נלקחה על פני כולה מתוך הילמדנו הנאבד מאתנו: (סז) אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע עבד כו', ומאן החל להעתיק בעל מדרש צמ"ר, עיין הערה שלפניה: (סח) וידבר ה' זש"ה איך אשיתך, זה לא העתיק בעל מדרש צמ"ר, ובפ"ו אות א' וזאת צ' העתיק מנוף הפסיקתא, ומן אות ג' העתיק מן ההוספה הבאה שלפניו להלן וע"ש בהערה פ': (סט) מהו איך אשיתך צבנים אהבה גדולה טו', עיין בתנחומא שלנו משפטים אות י' ובתנחומא הגדפס משפטים אות י"ז, ושצמ"ר פל"ג אות ב': ותנחומא קדשים אות י"ב ותנחומא הגדפס קדשים אות י"ב, וילקוט ירמיה רמז ר"ע בשם התנחומא:

אשיתך בבנים, היאך אשוח אותך כחיבת בנים, (ע) אמר ר' יוסי בר חנינא מהו איך אשיתך בבנים, אהבה גדולה היתה ביני וביניכם, היאך נתחממת שראה ביני וביניכם, איך אשיתך בבנים, ואין הלשון הזה אלא לשון שנאה, שנאמר ואיבה אשית בינך וביני האשה (בראשית ג טו): ד"א איך אשיתך בבנים, (עא) אמר ר' יהושע הלוי אמר הקב"ה אני הייתי מלמד עליכם סניגוריא, ועשיתם אותי שאהא מלמד קסיגוריא, איך אשיתך בבנים, ואין הלשון הזה אלא לשון חיוב, שנאמר אם כופר יושתי עלי וגו' (שמות כ"ג): ד"א איך אשיתך בבנים, (עב) אמר ר' חייא אמר הקב"ה לאיוו אומה עשיתי מה שעשיתי לכם, לאיוו אומה קרעתי את הים, לאיוו אומה נתתי לה את התורה, לאיוו אומה הבדלתי כשם שהבדלתי אתכם, איך אשיתך בבנים, אין הלשון הזה אלא לשון הבדלה, שנאמר וישת לו עדרים לבדו וגו' (בראשית ל מ): ד"א איך אשיתך בבנים, אמר ר' אליעזר אמר הקב"ה לאיוו אומה עשיתי מה שעשיתי לכם, לא עשיתי אתכם אומה מיוחדת בעולם, והפרשתי אתכם מכל האומות, שנאמר לא תתחתן עם וגו' (דברים יג), איך אשיתך בבנים וגו', אין הלשון הזה (עג) אלא לשון השתופייה, שנאמר כי שת לי אלהים זרע אחר (בראשית כ"ד): ד"א איך אשיתך בבנים, אמר ר' ברכיה הכהן בירכי חביבין הייתם עלי כאדם שהיה לו כרם אחד, והיה מעדרו ומנכשו, ועושה כל צורכו, היאך עשיתם לי לעשותכם הפקר, ואין הלשון הזה אלא לשון הפקר, שנאמר ואשיתוהו בתה לא יזמר ולא יעדר ועלה שמיר ושית (ישעיה סו):

[מז] (עד) ואתן לך ארץ חמדה (יחזקאל ג ט). ארץ שנתחמדו לה אבות העולם, אברהם, שנאמר ויסע אברם הלךך וגנסע הנגבה (בראשית י"ב ט), וכן הוא אומר גר ותושב אנכי עמכם תנו לי אחוזת קבר עמכם (שם ט"ז), ויצחק, (עה) אף הוא נתחמדה לה כשהיה מסתלק מן העולם, מה אמר לבניו קברו אותי אל אבותי אל שדה עפרון בן צוחר החתי) [אף הקב"ה מחבבה לפני יצחק, גור בארץ הזאת וגו' (שם ט"ז)], ויעקב כך הוא מצוה, בקברי אשר כריתי לי בארץ וגו' (שם כ"ה), הוי ארץ חמדה נחלת צבי צבאות גוים, ארץ שהיא צביונים של אומות העולם: ד"א נחלת צבי, ארץ שמריצה פירותיה כצבי: ד"א נחלת צבי צבאות גוים, ארץ שצביונות אומות העולם בה: כתיב מלך יריחו אחד מלך העוי אשר מצד בית אל אחד (ישעיה י"ט), ואין בין זו לזו ג' מילין, והוא אומר מלך יריחו מלך העוי, (עו) אמר ר' פרנך אמר ר' יוחנן כל מלך שהיה בחוצה לארץ, (עז) ולא היה קונה לו עיר אחת בארץ ישראל, לא היה נקרא מלך, מה כתיב וארא בשלל אדרת שנער אחת טובה (שם י"ב), מהו אדרת שנער (עח) (פורפירורה) [פורפירה] בבליקון, (עט) אלא שהיה מלך בבל, וחגוי בארץ ישראל, הוי נחלת צבי צבאות גוים, ואומר אבי תקראו לי (יחזקאל ג ט), מה עסקו של אב, אוהב את הבן, מה עסקו של בן זקוק לתפנוקו של אביו, מאכילו ומשקחו, אף אתם הוי זקוקים לאביכם שבשמים: [יז] (כי תבואו וגו'). מה כתיב למטה מן הענין, ראשית עריסותיכם חלה תרימו תרומה (במדבר ט"ז), הרי מאכל, ומנין משקה, כי תבואו אל ארץ מושבותיכם (וגו')

הערות ותקונים

(ע) אמר ר' יוסי בר חנינא, נתחומא משפטים שם אמר ר' תמא בר חנינא: (עא) אמר ר' יוסע הוי, נתחמ מ' משפטים אמר ר' יוסע בן לוי: (עב) אמר ר' חייא, עיין בתחומא משפטים שם שמוצא בשם ר' אלעזר בן פדת מתאמר הדומה לזה, ולפיכך במתאמר שלאחר זה מוצא בשם ר' אליעזר מתאמר אחר, וזה ליתא שם: (עג) אלא לשון השתופייה, לשון שותפות: (עד) ואתן לך ארץ חמדה, תחומא משפטים שם: (עה) אף הוא נתחמדה לה כו' מה הוא אומר לבניו קברו וגו' אל שדה עפרון וגו', המתאמר נשתבש, הפסוק קברו נאמר אלל יעקב (בראשית מט כט) ונחית השנית אל שדה עפרון נאמר אלל אברהם (בראשית כ"ה ט), לכן תקנתי כמו שהוא בתחומא משפטים ובשם ר' שם: (עו) אמר ר' פרנך אמר ר' יוחנן, עיין לעיל משפטים הערה ע': (עז) ולא היה קונה לו עיר אחת בארץ ישראל, לעיל כפ' משפטים אות' א' כל מי שהוא קונה חוזה לארץ ולא היה קונה בארץ ישראל לא היה נקרא מלך, עיין שם בהערה ס"ט. וראיתי בערוך ערך אסיה צ' שהציא בשם ילמדנו שלח כל מלך שלח היה לו אסיה בארץ ישראל, לכן אין ספק במקום עיר אחת אסיה, פי' אסיה ציוני אסיה שדה, והמשתק השמים המלה והל' "עיר אחת": (עח) פורפירורה [ל' פורפירה] בבליקון, מוצא בערוך בשם ילמדנו פ' שלח, והוא המתאמר שלפנינו, ועיין לעיל פ' משפטים הערה ע"א מה שהעירותי שם: (עט) אלא שהיה מלך בבל וחגוי בארץ ישראל, לעיל פ' משפטים

דיין לנסך (במדבר טו ט), (פ) זש"ה לך אכול בשמחה לחמך ושתה בלב טוב יינד כי כבר רצה האלהים את מעשיך (קאט ט ז), מדבר בשלמה (פא) בשעה שבנה בהמ"ק ושכללו, מה עשה, עשה ז' ימים חנוכה, וחזר ועשה עוד ז' ימים של חג ושכחו לעשות יום הכפורים והיו מצירים, אמר ר' יצחק יצתה בת קול ואמרה לו לך אכול בשמחה לחמך וגו': (פב) ד"א לך אכול בשמחה לחמך, מדבר בישראל בקרבנות שהיו מקריבים, ושתה בלב טוב יינד בנסכים, אמר להם הואיל והקב"ה מתרצה לכם בקרבנות, שנאמר ועשיתם אשה לה' עולה או זבח וגו':

[יח] (פג) ד"א כי תבואו אל ארץ מושבותיכם וגו'. אמר ר' זכאי דשאב, אמרו ישראל רבש"ע בכל מקום אתה קורא אותה [ארץ כנען וכאן] ארץ מושבותיכם, אמר להם הקב"ה הייכם לאבותיכם נתתי אותה, לאברהם ליצחק וליעקב, (פד) לאברהם אמרתי לזרעך אתן את הארץ הזאת (בראשית כו ז), ליצחק אמרתי גור בארץ הזאת ואהיה עמך ואברכך כי דך ולזרעך אתן את כל הארצות האל וגו' (שם טו ז), וליעקב אמרתי הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה ולזרעך (שם כח יג), והבן יורש את האב, (פה) לפיכך אמר אליהם כי תבואו אל ארץ מושבותיכם:

[יט] (פו) ד"א כי תבואו אל ארץ מושבותיכם]. מה כתיב למעלה מן הענין פרשת המרגלים, ויעפילו לעלות אל ראש ההר (במדבר יד מד), (פז) מהו ויעפילו הביאו אפילה, (פח) ויאפילו ישבו כולחם באפילה, (פח) למה וארון ברית ה' ומשה לא משו מקרב המחנה (שם), שלא עלו עמהם, שנאמר לא משו מקרב המחנה, אמר משה כך אמר הקב"ה לא תעלו ולא תלחמו כי אינני בקרבכם (דברים א מג), אמר להם משה עכשיו אמרתם אנה אנחנו עולים אחינו המסו את לבבנו וגו' (שם שס כח), (צ) מהו המסו,

הערות ותקונים

משפטים אות י' הגי' שהיה מלך צבל לובס ושולט ביריחו ועיין צב"ר סוף פס"ה: (פ) זש"ה לך אכול בשמחה מדבר בשלמה, צעל מדרש צמ"ר העתיק כל ההוספה כמו שהעירוהו לעיל אות א', והתחלת פ' י"ז (אות א' וב') העתיק מנוף התנחומא, ובסוף אות ב' מן ד"א לך אכול בשמחה מדבר בשלמה הוא מן ההוספה שהוספתי בסוף פ' שלח, ומן התחלת אות ה' הוא מנוף התנחומא, ועיין לעיל הערה קכ"ג קכ"ד: (פא) צעשה שזנה בית המקדש כו' ושכחו לעשות יום הכפורים, עיין צ"ר פל"ה אות ג' ובגמ' שבת דף ל' ע"א, ומ"ק דף ט' ע"א, וילקוט יהושע רמז ל"א וילקוט מ"א רמז ק"א: (פב) ד"א מדבר בישראל, זה משמע צעל מדרש צמ"ר כי כבר מובא למעלה (צאות צ') מנוף התנחומא: (פג) ד"א כי תבאו אמר ר' זכאי דשאב, הועתק במדרש צמ"ר פ"ז אות ג': (פד) לאברהם אמרתי וכו', וחושב המקראות שכתוב צהס שנתנה לאברהם וליצחק וליעקב, וצעל מדרש צמ"ר שם קצר בלשונו, וכתב "ובולם מן המקרא" ולא הביא יותר: (פה) לפיכך אמר אליהם כי תבאו אל ארץ מושבותיכם, ר"ל כילינו כבר אתם יושבים בה מימי אבותיכם, שנתתי אותה להם והתם יורשים אותה, ואחר סיום המאמר הזה נמלא צמדרש צמ"ר שם הוספה, "ולמה זכה כנען שנקראת הארץ על שמו, כיון ששמע ישראל באים פלה את המקום אמר הקב"ה אתה פליתה את המקום תקרא הארץ על שמך ותהן לך ארץ יפה קארנך ואיוו זו אפריקוי": ופה יש לתקן פינה את המקום אמר הקב"ה אתה פליתה את המקום, וכן במדרש דברים רבס פ"ה אות י"ד מה עשה הגרגסי פנה והלך לו מלפניו ותהן לו הקב"ה ארץ יפה כאלוהו או אפריקוי. ועיין ירושלמי פ"ו דשביעית ג' פריסטיגיוות שלה יהושע לארץ ישראל מי שרואה להפנות יפנה כו'. גרגסי פינה והלמין לו להקב"ה והלך לו לאפריקוי, עד צווי ולקחתי אתכם אל ארץ כאלרנכס זו אפריקוי. וכן בחוספתא שבת פ"ח רשב"ג אומר אין לך מתון יותר מן האמוריים, וכן מלינו שהלמינו במקום וגלו לאפריקוי ותהן להם המקום ארץ סיפה כאלרנכס והיתה ארץ ישראל נקראת על שמך, ועיין מה שהעיר צעל ערך מלין צערך אפריקא: (פז) ד"א מה כתיב למעלה, צמ"ר שם, ושם אין פירוד בין המאמר: (פז) מהו ויעפילו הביאו אפילה כו', לזה המאמר כוון רש"י בצירובו על התורה (שלח יד מד), ויעפילו מדרש התנחומא מפרשו לשון אופל, הלכו חסכים שלא ברשות, וזה לקיה מן ההוספה שפליטנו. ואין ספק שצמ"ר של התנחומא שהיה לפני רש"י ז"ל היה נמלא ג"כ ההוספה הבוא כמו שהוא בקובץ של רומי, וידידי הרב החכם הגדול מהר"א צרלינער צבור לאברהם שם העיר וז"ל, וכן צינמוקים של ר"א צבור לרנ"ק הביא כן בשם התנחומא, והפסתי ולא עזאזתי בתנחומא שפליטנו, אך עיין בת"י ותמלא כפירש", עכ"ל. וכאשר הוא לפנינו תראה כי רש"י כוון בזה אל התנחומא: (פח) ויאפילו ישבו כולחם באפילה, דרש ויעפילו כמו ויאפילו, ובמדרש צמ"ר שם הלשון שנתבש הביאו אפילה על יושביה כולם באפילה ז"ל הביאו אפילה עליהם וישבו כולם באפילה: (פח) למה וכו', ר"ל מפני שהארון ומשה שהאורה יולאת מן לא משו מהמחנה, לכן נשאלו כולם באפילה: (צ) מהו המסו, מלאך עד אמרו רבותינו נשמע

(צא) המסיב את לבנו : ד"א המסו, ר' יהודה בר' סימון חלקו את לבנו, (צב) לשון אליונוסמי אימיסו : (צג) ד"א המסו, אמרו רבותינו מיכן עישרו הרמונים ששנו רבותינו הרמונים משימסו : עם גדול ורם ממנו (דברים ה כז), אמר להם (צד) מתחלה חלקתם אותה, ותקרבון אלי כולכם ותאמרו נשלחה אנשים לפנינו (עס עס כג), וכתוב ותרגנו באהליכם ותאמרו בשנת ה' אותנו הוציאנו מארץ מצרים (עס עס כז), הקב"ה אומר להם אהבתי אתכם (מלאכי א ג), והן אומרים בשנת ה' אותנו הוציאנו (דברים ה כז), (צה) אמר ר' יוסי בר' חנינא שונה אותה בשם ר' ישמעאל משל ההדיוט אומר מה בלבך על חבירך מה שבלבי עלי בשנת ה' אותנו היו דורשים ואומרים תדע לך שהוא שונא אותנו, מלך בשר ודם שיש לו ב' בנים, ויש לו ב' שדות, (צו) אחת שקי, ואחת של בעל, למי שהמלך אוהב הוא נותן של שקי, ולאותו ששונא הוא נותן לו אותה של בעל, ארץ מצרים של שקי והיינו בתוכה, וארץ כנען של בעל, והוציאנו ממצרים (לתת לנו את ארץ כנען), אעפ"כ ותחגרו איש את כלי מלחמתו ותהינו לעלות ההרה, ויאמר ה' אלי אומר להם לא תעלו ולא תלחמו (עס עס מה מג), סבור היית לעלות אתכם, ועכשיו לא תעלו, ירידה היא לכם אינה עליה לכם, אעפ"כ (צו) ותחגרו [איש] נעשיתם כולכם אגודה אחת, ותהינו לעלות ההרה (עס), מהו ותהינו לעלות ההרה, שהיו אומרים (צח) מטיפה לטיפה נתמלא ההין, (צט) כתוב אחד אומר ותיודו (עס ה מג), וכתוב אחר אומר ותהינו (עס עס מה), מהו ותיודו, שהיודו (ק) על הניתויו של הקב"ה :

[כ] ויצא האמורי היושב בהר ההוא לקראתכם וירדפו אתכם כאשר תעשינה הדבורים (עס עס מג מד), מה הדבורה הזו כיון שהיא מכה לאדם מיד היא מתה, אף אתם כיון שהיה אחד מהם נוגע בכם מיד היתה נפשו יוצאה : כאשר תעשינה הדבורים, מה הדבורה פורחת, כך היו פורחים עליכם, לשעבר היו שומעים שמעכם ומתים, שנאמר שמעו עמים ורגזון וגו' (שמות טו יז), עכשיו וירדפו אתכם כאשר תעשינה הדבורים וגו' : ותשובו ותבכו לפני ה' ולא שמע ה' בקולכם ולא האזין אליכם (דברים ה מה), כביכול (קא) עשיתן מדת הדין כאילו אכזרי, ולא שמע ה' בקולכם וגו' : ויאמר ה' אלי קום לך למסע לפני העם ויבואו ויירשו את הארץ וגו' (עס יא), ואם באתי לעשות עמהם משפט אינם נכנסים לארץ, אלא קום לך למסע לפני העם וגו', הוי כי תבואו אל ארץ מושבותיכם וגו' : [כא] ועשיתם אשה לה' עולה או זבה וגו' (נמדנר טו כג). אמר להם הקב"ה כל מי שמקריב לי קרבן בעולם הזה אינו מקריבו על הנם, אלא [אם] מקרבו

הערות ותקוניר

במדרש צמ"ד : (צא) המסיב את לבנו, אין לזה פתרון, וזוהדאי שתבין המלה : (צב) לשון אליונוסמי אימיסו, הכוונה במלת אליונוסמי שפת יון αλιονοσμι עיין לעיל פ' לו אות ד' ובהערה (צ) לשון אלנסטי, וכן בירושלמי סופה פ"ו ה"א (דף כ"א ע"ב) קרו שמע אלנסתין : ומלת אימיסו זיוני טסטמון פ' חלוי, וזה שדורש המסו מלשון יוני חלקו את לבנו : (צג) ד"א המסו אמרו רבותינו מיכלן טישרו הרמונים ששנו רבותינו הרמונים משימסו, במדרש צמ"ד מכלן טשירו הרמונים, פי' למדו מכלן טישור אימתי שיתחייבו צמעשר. וכאשר היה לפנינו ג"כ נכונה מיכן טישרו הרמונים פי' במשנה מעשרות פ"א משנה ב' שאלו מאימתי הפירות חייבין צמעשרות, ועל זה אמרו הרמונים חייבין צמעשרות משימסו, ובירושלמי מעשרות פ"א ה"ב (דף מ"ח ע"ד) איתא הרמונים משימסו ר' יודה בר פוי צבס ר' יהושע בן לוי משימסו מאלה, ר' יוסה צבי דלמא מן רבנן דאגדתא הוא שמע לה אחינו המסו את לבנו פלגון לבנו : (צד) מתחלה חלקתם אותה, במדרש צמ"ד נוסף מתחלה חלקתם אותה ותקרבון אלי כולכם (דברים יא כב) לטובה, ותקרבון אלי כל ראשי שבטים (עס ה כג) לרעה, וזה הוסף ומספרי, והוצא גס צבס' על התורה (דברים יא כב) ותקרבון אלי כולכם צברצוביא, ולהלן הוא אומר ותקרבון אלי כל ראשי שבטים וחקיכם ותאמרו הן הראנו וגו', אותה קריבה היתה הוגנת בו, אבל כלן ותקרבון אלי כולכם צברצוביא, ילדים דוחפין את הזקנים וחקיכם דוחפין את הראשים : (צה) אמר ר' יוסי בר חנינא שונה אותה צבס ר' ישמעאל, עד צבנתה ה' אותנו, נשמט במדרש צמ"ד מן צבנתה ה' אותנו א' עד צבנתה ה' אותנו ב' : (צו) אחת שקי ואחת של בעל, עיין לעיל בהוספה אות ה' ובהערה ל"ב : (צז) ותחגרו [איש] נעשיתם אגודה אחת, דורש מלת איש טעמשו כולס כליש אחד : (צח) מטיפה לטיפה נתמלא ההין, דורש ותהינו מלשון הין ומדה : (צט) כתוב אחד אומר, ו"ל צבס'ך, כתוב אחד אומר ותהינו וכתוב אחר אומר ותיודו, כסדר הכתובים צקרא : (ק) על הניתויו של הקב"ה, במדרש צמ"ד : על חמיתו של הקב"ה, עיין מ"כ, והרד"ל רבא לבנים הנותו, והוא כן צבמת לפנינו צכ"י : (קא) עשיתם מדת הדין כאילו אכזרי. עיין צמ"כ ובפ"ו מהר"ו במדרש צמ"ד עס' ע"ה

והוא ערב עלי, אף לעולם הבא הוא זכה לקרב ואני מקבלו והוא ערב עלי, שנאמר וערבה לה' מנחת יהודה וירושלים בימי עולם וכשנים קדמוניות (מלאכי ג' ד) :

חסלת הוספה לפרשת שלח

פרשת קרה

[א] ויקח קרה (במדבר טו א). (א) זש"ה אה נפשע מקרית עוז ומדינים כבריה ארמון (משלי יח ט), אה נפשע (ב) זה קרה, שחלק כנגד משה, ומרד וירד מכבוד שהיה בידו, ואין נפשע אלא מרידה, שנאמר מלך מואב פשע בי (מ"ג ג ז), ואומר אז תפשע לבנה (ס"ח כג), (ג) ומדינים כבריה ארמון (ס), שחלק על הקב"ה ועל משה :

[ב] [ד"א] ויקח. (ד) אין ויקח אלא לשון משיכת דברים רכים, שמשך כל גדולי ישראל והסנהדראות אחריו, במשה כתיב ויקח משה ואהרן את האנשים האלה וגו' (במדבר א' י), (ה) וכן כתיב קח את אהרן ואת בניו וגו' (ס"ג כ"ט), הוי ויקח קרה, שבדברים רכים משך לבם :

[ג] ויקח קרה. (ו) על [ירי] מה נחלק, ע"י [ירי] אליצפן בן אחי אביו, שנעשה על משפחתו נשיא, שנאמר ונשיא בית אב למשפחת הקהתי אליצפן בן עוזיאל (ס"ג ז), אמר קרה ארבעה אחים היו [אחי אבא], ובני קהת עמרם ויצהר וחברון ועוזיאל (שמות י"ח), עמרם הבכור (ז) זכה אהרן בנו לכהונה גדולה, ומשה אחיו למלכות, ומי ראוי לימול השניה, לא השני, ובני קהת עמרם ויצהר, ואני בנו של יצהר, הייתי ראוי להיות נשיא של משפחתי, והוא עשה בנו של עוזיאל, קטן של אחי אבא יהא גדול עלי, הרי אני חולק ומבטל כל דבריו כל מה שעשה, לפיכך היתה מחלוקת :

[ד] ויקח קרה. (ח) מה כתיב למעלה מן הענין, דבר אל בני ישראל [ואמרת אליהם] ועשו להם ציצית (במדבר טו לח), (ט) א"ל קרה למשה רבינו, משה מלית שכולה תבלת, (י) מהו שתהא פטורה מן הציצית, (יא) א"ל משה חייבת בציצית, א"ל קרה מלית שכולה תבלת אינה פוטרת עצמה, (יב) וארבעה חוטין פוטרין אותה, בית שמלא

הערות ותקונים

(א) זש"ה אה נפשע. מובא בילקוט ריש קרה בשם התנחומא, ומובא במדרש במ"ר פי"ח אות א', ורש"י בריש קרה כתב פרשה זו יפה נדרשת במדרש רבי תנחומא, ורוב דבריו שם לקוחים מן התנחומא : (ב) זה קרה, שהיה בן אחי אביו של משה וזהו אה, ועיין גם במדרש במ"ר פי"ח אות י"ד אה נפשע מקרית עוז זה קרה שפסע בתורה שהיה עו שלאמר ה' עו לעמו יתן ה' יבך את עמו בשלום : (ג) ומדינים כבריה ארמון שחלק על הקב"ה ועל משה, כ"ה גם בכ"י רומני ובכ"י רח"ס, ובילקוט הגי' עשה דינס [ג' מדינים] עם משה והעלה הארץ בריחיה בעדו. ובתנחומא הנדפס וכן הוא בכ"י ספרדי ומדינים כבריה ארמון מדינים עשה כנגדו פליטס כבריה ארמון שחלק על משה ועל המקום [ובדפוסים הראשונים הגי' על משה ועל אהרן]. והמדפיס ממאגנובה הוסיף בלמע"ס"א שהעלתה הארץ בריחיה בעדו. וזה כמו שהוא במדרש במ"ר, והוא ע"ד לשון הכתוב (ויזה ג ז) לקבץ הרים ירדתי הארץ בריחיה בעדי לעולם. ובעל אות אמת כתב על גי' התנחומא הנדפס ט"ס הוא וז"ל העלתה הארץ בריחיה בעדו כארמון, ואין ספק אללי שוטף כך אח"כ אל המדרש. (ד) אין ויקח אלא לשון משיכה, מובא במדרש במ"ר סס, ומובא גם ברש"י עה"ת : (ה) וכן כתיב קח את אהרן ואת בניו, בנדפס ובמדרש במ"ר נוסף אחר זה וכה"ל קחו עמכם דברים (הושע יד) וכן ותקח האשה בית פרעה (בראשית יב) : (ו) על מה נחלק, כ"ה בכ"י רומני וכ"י רח"ס ובנדפס ובמדרש במ"ר ומובא גם ברש"י עה"ת, ובילקוט קרה הוסיף פה מאמר אשר לפנינו להלן, אין ויקח אלא לשון פליגא שלבו לקחו שנאמר מה יתקד לך, על מה נחלק, ע"י אליצפן וכו' : (ז) זכה אהרן בנו, כ"ה בכל הכתבי יד וכן בילקוט, ובנדפס הגי' זכה אהרן ובניו : (ח) מה כתיב למעלה, מובא במדרש במ"ר שם אות ג' : (ט) א"ל קרה למשה רבינו, בנדפס ובמדרש במ"ר קפן קרה ואמר למשה. והמאמר הגנה בירושלמי סנהדרין פי"ה ה"א (דף כ"ז ע"ד) רב אמר קרה אפיקרסי היה, מה עשה עמד ועשה עליות שכולן חלתו כו'. ומובא בסגנון אחר במדרש משלי פי"א ע"ס : (י) מהו שתהא פטורה מן הציצית, ובירושלמי מהו שתהא חייבת ציצית : (יא) א"ל משה חייבת ציצית, בירושלמי סיים דכתיב גדילים תעשה לך : (יב) והרבעה חוטין פוטרין אותה, כתב המ"כ ד' חוטין בכל ציצית חוט אחד, עיין תוס' מנחות דף ל"ח ע"א ד"ה התכלת, והסיוס הזה ליתא בירושלמי. ורש"י בספרו עה"ת הביא וז"ל אפשר עלית של מן

ספרים, (יג) מהו שיהא פטור מן המזוזה, א"ל חייב במזוזה, (יד) א"ל כל התורה כולה רע"ה פרשיות יש בה, ואינן פוטרות את הבית, (טו) ושתי פרשיות שבמזוזה פוטרות את הבית, א"ל דברים אלו לא נצטוו עליהם, אלא מלבד את בודאם, הדה הוא דכתיב ויקח קרח :

[ה] (טו) ויקח קרח. אין ויקח אלא לשון פליגיא שלבו לקחו, שנאמר מה יקח לבך (אבות טו ע"ג), (יז) הוא שמשא אמר להם המעט מכם כי הבדיל אלהי ישראל אתכם וגו' (במדבר טו ט), כל אותו הענין, עד כמות כל האדם (שס טס כט), אמרו חכמים חכם גדול היה קרח, ומטועני הארון היה קרח, שנאמר ולבני קהת לא נתן כי עבודת הקדש עליהם בכתף ישאו (שס טז), (יח) וקרח בן יצהר בן קהת, כשאמר משה ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת (שס טז לח), מה עשה, מיד צוה ועשו מאתים וחמשים מליתות של תכלת, ונתעמפו בהן אותן מאתים וחמשים ראשי סנהדראות שקמו על משה, כענין שנאמר ויקומו לפני משה [ואנשים מבני ישראל חמשים ומאתים וגו'] (שס טז ז), עמד קרח ועשה להם משתה, ונתעמפו כולם במליתות של תכלת, באו בני אהרן ליטול מתנותיהם, חזה ושוק הימין, עמדו כנגדם ואמרו להם מי צוה אתכם ליטול כך, אמרו משה, (יט) ענו הם ואמרו לא ניתן לכם כלום שלא ציווהו הקב"ה, באו והודיעו למשה, הלך לפייסן, (כ) מיד עמדו כנגדו, שנאמר ויקומו לפני משה (שס), (כא) ומי היו אליצור בן שדיאור והביריו, האנשים אשר נקבו בשמות (שס טז י), אע"פ שלא פירסמן הכתוב, נותן את סימניהם, ומתוך המקראות אתה מביין אותם, משל למה הדבר דומה, לבן טובים שגנב (כב) כלים מן המרחץ, ולא היה רוצה בעל הגנבה לפרסמו, התחיל נותן סימניו, אמרו לו מי גנב את כליך, אמר בן טובים, בעל קומה, (כג) ושיניו נאות, (כד) שערו נאה, משנתן סימניו ידעו מי הוא, ואף כאן שסתמה הכתוב, ולא פירש שמותן, ועבר ונתן את סימניהם, אתה יודע מי הם, נאמר להלן אלה קרואי העדה נשיאי ממות אבותם ראשי אלפי ישראל הם (שס טז טו), וכתיב ויקח משה ואהרן את האנשים האלה אשר נקבו בשמות (שס טז י), וכאן כתיב (כה) נשיאי עדה קריאי מועד אנשי שם (שס טז ז) :

[ו] ויקח קרח. (כו) לקח מליתו והלך ליטול עצה מן אשתו, בשעה שאמר הקב"ה קח והעבירו תער על כל בשרם (שס טז ז), מיד עשה כך לקרח, התחיל לחזר על כל ישראל,

הערות ותקונים

אחר חוט אחד של תכלת פוטרה זו שכולה תכלת לא תפסור את ענמה: (יג) מהו שיהא פטור מן המזוזה, בירושלמי מהו שיהא ח"צ במזוזה, וסיים דכתיב וכתבתם על מזוזות ביתך וגו', והשאר ליתא שס: (יד) א"ל כל התורה כולה רע"ה פרשיות יש בה, וכ"ה בנדפס ובמדרש במ"ר שס. לא אדע לכוון השבון, ויש אשר ראו להגיה קע"ה פרשיות ע"פ מה שכתוב בירושלמי שנת פט"ו דף ט"ו ע"ג, מס' סופרים פט"ו ה"י, ומדרש ש"ס מזמור כ"ב, ואתיות דר"ע אות' ז'. א"ר יהושע בן לוי אלא מן יומי לא אסתכלית בספרא דאגדתא אלא חד זמן אסתכלית אסתחית כחוב בה, מאה שבעים ותמס פרשיות שכתוב בתורה דיבור אמירה ליווי כנגד שנותיו של אבינו אברהם, אולם שס מונה כסוד הפרשיות שכתוב בהם אמירה ליווי: (טו) ושתי פרשיות, במדרש במ"ר פרשה אחת, יש לתקן שם שתי פרשיות: (טז) ויקח קרח, במדרש במ"ר אין פירוד בזה המאמר, ויש להוסיף ויקח קרח אין ויקח, והוא מאמר בפני עצמו, ולאמר לכוון גם בנדפס: (יז) הוא שמשא אמר להם המעט וגו', במדרש במ"ר המלה שנאמר יש למחוק, וגם חסרים שם המלתה, כל אותו הענין עד כמות כל האדם". והכוונה שהדורש לא רצה להעתיק כל הפסוקים ורשס כל אותו הענין עד כמות כל האדם, ור"ל שמשנת משה שאמר אם כמות כל האדם וגו' הרי שכל לזכר עשות קרח שאמר לא ה' שלמו, והוררך להשיב בואת תדעו כי ה' שלחני וגו': (יח) וקרח בן יצהר בן קהת, זה הביא לראיה וקרח היה מבני קהת ואם כן היה מטועני הארון: (יט) ענו הם ואמרו, כן יש לתקן במדרש במ"ר שס: (כ) מיד עמדו כנגדו שנאמר ויקומו לפני משה, במדרש במ"ר בטעות נקדמו לפני משה, ל"ל ויקומו לפני משה: (כא) ומי היו אליצור בן שדיאור, פסיקתא רבתי פסיקא' אות ה', וכן במדרש במ"ר שס ובמ"ר פ"ג אות ה': (כב) כלים מן המרחץ, וכ"ה במדרש במ"ר, אולם בנדפס בטעות צבית המדרש, ל"ל צבית המרחץ, ובכ"ה ה' של אקספארד נאמר לכוון צבית המרחץ: (כג) ושיניו נאות, וכ"ה בכ"ר רח"ס וגם במדרש במ"ר, אולם בכ"ר רומי גם בנדפס ועיניו נאות, והוא הכוון: (כד) שערו נאה, בנדפס ובמדרש במ"ר נוסף חוטמו נאה: (כה) נשיאי עדה קריאי מועד אנשי שם, כפסוק שלאחריו כחוב ויקבלו על משה ועל אהרן, ובמדרש במ"ר החל מן ויקבלו על משה מאמר חדש, ובאמת זה מוסב למעלה ובכ"ה גם הכתוב שלאחריו, וכאן ממחיל מן ויקח קרח: (כו) לקח מליתו,

ולא היו סכירים אותו, ואמרו לו מי עשה לך כך, אמר להם משה, ולא עוד אלא נבולני בידי וברגלי וכניף אותי, ואומר לי הרי אתה טהור, והביא את אהרן אחיו וקישטו ככלה, והושיבו באהל מועד, מיד התחילו שונאי משה להתגרות בו את ישראל, ואמרו משה מלך, ואהרן אחיו כהן גדול, ובניו סגני כהונה, תרומה לכהן, (כז) תרומת מעשר לכהן, כ"ד מתנות כהונה לכהן, (כח) מיד ויקהלו על משה ועל אהרן, ויאמרו אליהם רב לכם כי כל העדה כולם קדושים ובתוכם ה' ומדוע תתנשאו על קהל ה' (במדבר טו ג), אמר ר' לוי באותה שעה כינס קרח את עדתו ויאמר להם הרביתם עלינו משאוי יותר משעבוד מצרים, טוב לנו תחת מצרים ולא תחת ידכם, (כט) שבכל שנה מתין ממנו חמשה עשר אלף וארבעים וחמש, וביקשו לסקלו, לפיכך וישמע משה ויפל על פניו (סג סג ד), אמר להם משה לא מלוכה אני מבקש, ולא אהרן כהונה גדולה, שנאמר ואהרן מה הוא כי תלינו עליו (סג סג ו), אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע לא כך צויתני, ואתה הקרב אליך וגו' (שמות כח טו), והם עמדו עלינו להרגנו, א"ל בוקר ויודע ה' (במדבר טו ו), (ל) (מהיכן) [מהו כן], אמר ר' נתן אמר הקב"ה אם יתקבצו כל חרטומי העולם וביקשו להפוך את הבוקר לערב לא יוכלו, (לא) וכשם שהבדלתי בין אור לחשך, (לב) כך הבדלתי אהרן להקדישו קודש קדשים, מיד וישלח משה לקרוא לדתן ולאבירם בני אליאב ויאמרו לא נעלה (סג סג ז), לא נלך ולא נבא, אין כתיב כאן, אלא לא נעלה, (לג) פי כסיל מהתה לו (משלי יז י), (לד) פתחו פיהם בירידה, לומר שאין להם עלייה, כשם שאמרו, כך מתו, וירדו הם וכל אשר להם היים שאולה (במדבר טו זג), אמר משה הואיל ולא רצו לבוא, אני אלך אצלם, אולי יתביישו ויחזרו בהם, שנאמר ויקם משה וילך אל דתן ואבירם (סג סג ח), כשראו אותו התחילו לחרף ולגדף, שנאמר ודתן ואבירם יצאו נצבים (סג סג ט), וכי יושבין או כורעין או נופלין יוצאין בני אדם, אלא שיצאו הן מחרפין ומגדפין, נאמר כאן יציאה והצבה, ונאמר להלן בגלית הפלשתי יציאה והצבה, דכתיב ויצא איש הבינים [וגו'] ויגש הפלשתי השכם והערב ויתיצב ארבעים יום (ט"ז ד טו), מה יציאה והצבה דהתם חירופין וגידופין, אף יציאה והצבה דכאן חירופין וגידופין, לכך פתח משה ואמר אם כמות כל האדם וגו', ותפתח הארץ את פיה וגו' (במדבר טז כט ז), וכך וראה כמה קשה המחלוקת, שכל העוור במחלוקת הקב"ה מאבד את זכרו, שנאמר ואש יצאה מאת ה' ותאכל את החמשים ומאתים איש (סג סג ח), אמר ר' ברכיה כמה קשה המחלוקת שב"ד של מעלה אינן קונסין אלא מכן עשרים שנה, וב"ד של מטה מכן שלש עשרה שנה, ומחלוקתו של קרח תינוקות בני יומן נשרפו, ונבלעו בשאול תחתית, דכתיב ונשיהם ובניהם וטפם (סג סג טו), וירדו הם וכל אשר להם היים שאולה (סג סג זג);

לכך נאמר ויקח קרח:

[ז] ויקח קרח בן יצהר בן קהת בן לוי. ולא כתיב בן יעקב בן ישראל, (זה) זש"ה בסודם אל תבא נפשי (בבב"ש מט ו), אלו המרגלים, ובקהלם אל תחד כבודי (סג), זה קרח, אמר יעקב לפני הקב"ה, רבש"ע לא במרגלים ולא במחלוקתו של קרח יזכר שמי, [על] אותן הרשעים שעתידין להכעיס, (לו) ואימתי יתייחד שמי, כשהן מתייהדין לעמוד על הדוכן, בן אסיר בן אביאסף בן קרח בן יצהר [בן קהת] בן לוי בן ישראל (דס"א ו ככ זג):

הערות ותקונים

מוצא בילקוט סג ריש קרח בשם התנחומא: (כז) תרומת מעשר לכהן, בכ"י רומי ומעשר מן המעשר לכהן, ובמדרש צמ"ר הני' ומעשר לכהן, וכתב הרש"ש ר"ל מעשר מן המעשר: (כח) מיד ויקהלו על משה, מוצא בילקוט קרח רמו הש"ן בשם התנחומא: (כט) שזכל טעה מתין ממנו המשה עשר אלף וארבעים וחמש, זה שמעט במדרש צמ"ר: (ל) מהיכן, תקנתי כמו שהוא בכ"י רומי וזח"ס ומדרש צמ"ר "מהו כן". ובתנחומא הנדפס הגי' מהו צקר: (לא) וכשם שהבדלתי, נדפס כך כשם שהבדלתי. מלת כך מיותר: (לב) כך הבדלתי אהרן להקדישו קדש הקדשים, וכוונתו למה שכתוב צד"א כ"ג ויג' ויצל אהרן להקדישו קדש קדשים: (לג) פי כסיל מהתה לו, מוצא בילקוט משלי רמו תקנ"ל. ע"ס: (לד) פתחו פיהם בירידה, לומר שאין להם עליה. בכ"י רומי וזח"ס וצנלפס ובמדרש צמ"ר פתחו פיהם לפורענות לומר שהן מתיים בירידה ולא נעליה: (לה) זש"ה בסודם, מוצא במדרש צמ"ר שם אות ה', צ"ר פנ"ח, תנחומא ותי: (לו) ואימתי יתייחד שמי כשהן מתייהדין לעמוד על הדוכן, בכ"י רומי ואימתי יכתב שמי כשהן מתייהדין

[ח] ודתן ואבירים (במדבר טו ז). (לח) מיכאן אמרו אוי לרשע אוי לשכנו, טוב לצדיק טוב לשכנו, דתן ואבירים, (למ) שהיו שכנים לקרח, שהיה שריו בדרום דכתיב משפחות בני קתה יחנו וגו' (שם ג כט), דגלו של ראובן סמוך להם, [שנאמר] דגל מחנה ראובן תימנה (שם ז ב), אבל דגל של יהודה היה במזרח, ויששכר וזבולון עמו, [שנאמר] והחונים קדמה מזרחה דגל מחנה יהודה (שם ז ג), וסמוכין להן משה אהרן ובניו, [שנאמר] והחונים לפני המשכן קדמה לפני אהל מועד מזרחה משה ואהרן ובניו (שם ג לח), לפי שהיו אלו סמוכין לתורה, לכך זכו להיות בני תורה, דכתיב יהודה מחוקקי (תהלים ס ט), [וכתיב] ומבני יששכר יודעי בינה לעתים (דב"א יג לב), [וכתיב] ומזבולון מושכים בשבט סופר (שופטים ט יד), ודתן ואבירים שהיו שכנים לקרח בעל מחלוקת, לקו ואבדו מן העולם:

[ט] [מ] ויקהל עליהם קרח (במדבר טו יט). אמר להם, כי כל העדה כולם קדושים [וברתובם ה'] (שם ט ג), וכולם שמעו בסיני אנכי ה' אלהיך, (מא) ומדוע תתנשאו (שם), מיד נודעו משה, לפי שכבר היה סורחן רביעי בידם, משל לבן מלך שסרח על אביו, ופיים עליו אוהבו פעם שתיים ושלוש, כשסרח רביעית נתרשלו ידי אוהבו של מלך, אמר כמה פעמים אטריח על המלך, אף כן משה, חטאו בעגל, ויהל משה (שמות לב יא), במתאוננים ויתפלל משה אל ה' (במדבר יא ב), [במרגלים ויאמר משה אל ה'] (שם יד יג), ושמעו מצרים וגו' (שם), במחלוקת של קרח נתרשלו ידיו, אמר כמה אוכל להטריח לפני המקום, לפיכך וישמע משה ויפל על פניו (שם טו ז):

[י] [מב] וידבר אל קרח ואל כל עדתו לאמר בוקר [ויודע ה' את אשר לו] (שם טו ה), מה ראה לומר בוקר ויודע ה', אמר משה שמא מתוך מאכל ומשתה אמרו דבר זה, לפיכך אמר בוקר, שמא בין כך ובין כך יעשו תשובה, אמר להם אין [לוי] רשות ליכנס עכשיו, אין לפניו לא אכילה ולא שתיה, אלא בשבילנו על שאכלנו ושתינו: ד"א בוקר. אמר משה גבולות חלק להם הקב"ה בעולמו, יכולים אתם (מג) לערב בוקר לערב, והוא דכתיב בתחלה ויהי ערב ויהי בוקר (בראשית א ה), ויבדל אלהים בין האור ובין החושך (שם טו ז), בשביל תשמישו של עולם, וכשם שהבדיל בין האור ובין החושך, כך הבדיל ישראל מן האומות [שנאמר] ואבדיל אתכם מן העמים (ויקרא כ טו), וכך הבדיל אהרן, [שנאמר] ויבדל אהרן להקדישו קדש קדשים הוא ובניו (דב"א כג יג), אם יכולים אתם לערב אותם הבדלות שהבדיל בין היום ובין הלילה, אתם יכולים לבטל את זו, לכך אמר להם בוקר ויודע ה' את אשר לו, כבר הוא מתוקן, ואת אשר יבחר בו יקריב אליו:

[יא] [מד] זאת עשו קחו לכם מחתות [קרח וכל עדתו] ותנו בהן אש (במדבר טו ז). מה ראה לומר להם כך, אמר להם בדתי העובדי כוכבים (מה) טעיות הרבה

הערות ותקונים

מתייחסים על הדוקן, וזכ"ר רח"ם אימתי יזכר שמי כשהן מתייחסים ועומדים על הדוקן, וכן במדרש זמ"ר במקום יכתב כתב יזכר: (לז) ודתן ואבירים, מדרש זמ"ר שם, ומוצא בילקוט שם רמז תש"ן בשם התנחומא: (לח) מכאן אמרו אוי לרשע, נגעתי פ"ב, ספרא מלורע, לעיל התנחומא במדרש, אבות דר"פ פ"ח ובזמ"ר פ"ג, ילקוט במדבר רמז הרפ"ו, סוכה ג"ז ט"ז: (למ) שהיו שכנים לקרח, בעל מחלוקת, במדרש זמ"ר שם בשפות שהיו שכנים לקראת בעל מחלוקת, ז"ל שכנים לקרח בעל מחלוקת: (מ) ויקהל עליהם קרח, כ"ה בזכ"ר רומי ורח"ם ונדפס ובמדרש זמ"ר, והוא מקרא במדבר ט"ז י"ט, ולדעתי צרור שז"ל ויקהלו על משה ועל אהרן (במדבר טו ג), וזה שסיים אמר להם (ז"ל) אמרו להם כי כל העדה וגו' והוא בפסוק ה"ל, ומוצא גם בילקוט רמז תש"ן בשם התנחומא והלן להעתיק מן כי כל העדה כולם קדושים: (מא) ומדוע תתנשא, נדפס (אות ד) ובמדרש זמ"ר נוסף אלמלא (ז"ל) אלמלא אתם שמעתם לנדכם וחס לא שמעו הייתם אומרים עשיו כולם קדושים ומדוע תתנשא, וזה ליתא גם בזכ"ר רומי וכ"ר רח"ם: (מב) וידבר אל קרח, מוצא בילקוט רמז תש"ן בשם התנחומא ומוצא במדרש זמ"ר שם אות ז: (מג) לערב צדק לערב, בזכ"ר רומי וכ"ר רח"ם ונדפס (אות ה) ובמדרש זמ"ר ובילקוט שם יכולים אתם לערב יוס בלילה: (מד) זאת עשו, מוצא בילקוט שם ובמדרש זמ"ר שם וברש"י עה"ת: (מה) טעיות הרבה יש, פי' ע"ז הרבה, חלבים אחרים מתורגס טעויות עממיא, וכן אלהי של ע"ז כמו אלהי נכר אלהי מלרים מתורגס טעויות. וזה נשמע בתנחומא דפוס מאתנבזה, וכן השמיטו במדרש זמ"ר וממלא גם בתנחומא דפוס קאנשאטאניטא ודפוס וויניציא. ובתוס' השמיטו, כי טעיות

יש, (מו) ונימתיין] ונימוסין] הרבה, (מו) וכומרין הרבה, (מח) כולם מתקבצין בבית אחד, ואני אין לי אלא ה' אחד, ותורה אחת, ומשפט אחד, ומזבח אחד, כהן גדול אחד, ואתם מאתים וחמשים איש, מבקשים כהונה גדולה, אף אני רוצה בכך, (מט) לכך אתה וכל עדתך הנועדים על ה' (במדבר טו יא). זאת עשו קחו לכם מחתות, הרי לכם תשמיש חביב מהכל, היא הקטורת חביבה מן הקרבנות, (נ) וסם המות ניתן בתוכה, שבה נשרפו נדב ואביהוא, לפיכך התרה בהן, והיה האישי אשר יבחר ה' הוא הקדוש וגו' (ס טז ז), כבר הוא בקדושתו, והיה האישי אשר יבחר ה', כבר הוא שמי שיבחר ה' הוא הקדוש, אלא אמר להם משה, הרי אני אומר לכם שלא תחייבו בנפשותיכם המשים ומאתים שאתם מקריבים מי שיבחר מכם יצא חי, וכולכם אבודין :

[יב] רב לכם בני לוי (ס טז ז). הרי אמרתי לכם, לא טיפשיין היו, שכך התרה בהם וקיבלו עליהם, הם המאו על נפשותם, שנאמר את מחתות החמאים האלה בנפשותם (ס טז ג), וקרה שפיקה היה מה ראה לעשות שמות זו, אלא עינו המעתו, ראה שלשלת גדולה עומדת ממנו, שמואל ששקול כמשה ואהרן, (נא) ועשרים וארבע משמרות עומדות מבניו, שכולן מתנבאין ברוח הקדוש, [שנאמר] כל אלה בנים להימן חוזה המלך בדברי [אלהים] [האלהים] להרים קרן (ד"א כה ט), אמר אפשר הגדולה הזאת עתידה לעמוד ממני, (נב) ואני אובד ולא ראה יפה, לפי שבניו עומדין בתשובה ויוצאין מהן, כך היה רואה, (נג) לכך נשתטה לבוא (נד) לאותה חוקה ששמע מפי משה שכולם אבודין ואחד פלט, והיה האישי אשר יבחר ה' הוא הקדוש :

[יג] ויאמר משה אל קרה שמעו נא בני לוי (ס טז ח). (נה) יש לך אדם (נו) שמדבר עם יוסף, ואומר לשמעון שמע, יש אומרים שהיה מבקש שיחזור בו ואמר לפניו דברים רכים, כיון שראה שלא שמע לו, אמר עד שלא ישתתפו אחרים עמו יחזרו בהן, התחיל לורו בהם שמעו נא בני לוי, הקטמן הוא הכבוד שבידכם, המעט מכם וגו' (ס טז ט), חזר על קרה, ויקרב אותך ואת כל אחיך בני לוי אתך (ס טז י), שהיה הגדול בשבט שנעשו אחיו טפילה לו :

[יד] לכן אתה וכל עדתך הנועדים על ה' (ס טז יא). המחלוקת הזו שאתם עושים אותה כנגדינו, אינה אלא כנגד הקב"ה, משל למלך שהיו לו עבדים הרבה,

הערות ותקונים

פי' ע"ז כמו שמהורגס בתרגום וזילקוט שם ה'ינו סדרים הרבה וזה משגת המדפיסים כי נימוסיס הוראתה סדרים: (מו) ונימתיין, כ"ה בכ"ח רח"ס, אולם נאמר לנכון בכ"י רומי ובגדלפס ובמדרש במ"ר בכ"י ספרדי וברש"י עה"ט שס. ונימוסין הרבה פי' בל"י $\nu\sigma\mu\sigma\varsigma$ חוק ומשפט: (מו) וכומרין הרבה, זה השמיטו דלפוס ממאכטובה, ומלא גס במדרש במ"ר וברש"י עה"ט, וזילקוט ה'ינו וכהניס הרבה: (מח) כולם מתקבצין צבית אחד, כ"ה הני' גס בכ"י רומי וכ"י רח"ס ובמדרש במ"ר (רק שם בטעות צבת אחת וז"ל צבית אחת) וכן ברש"י עה"ט, ובתנחומא הגדלפס הני' ואין כולם מתקבצין, ובכ"י ה' של אקספארד (אשר הוא קובץ מהתנחומא אשר כעת דלפוס) נמלא לנכון טעיות הרבה ונימוסין הרבה וכומרין הרבה ומתקבצין צבית אחד, ובגדלפס שם נוסף ג"כ בסוף וצית המקדש אחד: (מט) לכן אתה וכל עדתך הנועדים, פה הביא הדורס כסוף י"א ואולי מיותר הוא, וברש"י עה"ט ליתא: (נ) וסם המות ניתן בתוכה, במדרש רבה נתן, עיין במ"כ, וברש"י עה"ט נתן בתוכו, וכתב הרבניו בחיי שהכוונה שנתן להם עשה שעשנו זה עושה מיתה וזה סם המות דרך משל שאילו היינו מפרשים סם המות ממש, היה פתחון פה לרשעים לומר שהעושה הוא לא היה מן השמים: (נא) ועשרים וארבע משמרות עומדות מבניו, עיין בפ"י מהר"ז כי ראה להגיה י"ד משמרות ע"ס, אולם כן הוא בכל הכתבי יד, ועיין בזהושי' רש"י בתוספות שסוסיף בסוף פי הירסא לפנינו נכונה ע"ס: (נב) ואני אובד, וכ"ה הני' בכ"י רומי וכ"י רח"ס ובגדלפס וזילקוט, אולם במדרש במ"ר וברש"י עה"ט ואני אדום, ופי' המ"כ אדום לשון וידם אהרן, וכ"ה אומר ואדום לא אלף פתח, ובכ"י ה' של אקספארד הני' ואני שותק, וכל הדרשות מהתנחומא מוצא ברש"י שם, וסיים בפסוק י"ז "תנחומא": (נג) לכך נשתטה, וכ"ה בכ"י רומי וכ"י רח"ס, אולם בגדלפס ובמדרש במ"ר וברש"י עה"ט נשתתף ויש לתקן כמו לפנינו: (נד) לאותה חוקה, כ"ה בכ"י רומי ובכ"י רח"ס ובכ"י ספרדי ובכ"י ה' של אקספארד ובגדלפס ובמדרש במ"ר וברש"י עה"ט לאותה חוקה, והרד"ל ראה להגיה היזק כלומר להזקק לעסק המסוכן הזה, אולם כאשר לפנינו נכונה: (נה) יש לך אדם, מוצא זילקוט שם בשם התנחומא ומוצא במדרש במ"ר את ס' וסם ברש"י עה"ט וקוצע מהתנחומא: (נו) שמדבר עם יוסף, לשמעון שמע, וכן כאלו אמר לקרה ואח"כ אמר שמעו נא בני לוי: (נז) לכן אתה, מוצא זילקוט שם גס מוצא במדרש במ"ר את ס':

רצה לעשות אחד מהם בר חורין, (נח) ליתן לו זמורה, (נש) חזר ועשה אותו סנקלימין,
 (ס) עמדו חביריו כנגדו, אילו הוא עצמו עשה בר חורין ונטל לעצמו אותה גדולה, יפה
 עמדו כנגדו, עכשיו שרבו עשה לו, כל מי שעומד כנגדו (סא) לא כנגד רבו עומד,
 אף כן אמר להם משה, אילו אהרן אחי נטל לעצמו את הכהונה, יפה עשיתם שנתרעמתם
 עליו, הקב"ה נתן לו, שהמלכות והגדולה שלו, כל מי שעומד על אהרן אחי, לא על
 הקב"ה הוא חולק, לפיכך כתיב ואהרן מה הוא כי תלינו עליו (במדבר טו ה), בא וראה
 חסידותו של אהרן הצדיק, (סב) בשעה שהציק משה על אהרן שמן המשחה, נודעו
 אהרן ונבעת, אמר לו למשה אחיו שמא לא הייתי ראוי להמשח בשמן המשחה, ומעלתי
 ונתחייבתי כרת, שנאמר על בשר אדם לא ייסך (שמות לג), לפיכך העיד עליו הקב"ה,
 הנה מה טוב ומה נעים וגו', כשמן הטוב [על הראש] יורד על הזקן זקן אהרן וגו',
 כטל חרמון וגו' (תהלים קלג א ב ג), הקיש שמן המשחה לטל חרמון, מה טל חרמון אין בו
 מעילה, כך שמן המשחה שעל ראש אהרן אין בו מעילה, לפיכך כתיב הנועדים על ה':
 [טז] [ואהרן מה הוא כי תלינו עליו] (במדבר טו ה). כל הדברים האלו פיים משה לקרן,
 ואין אתה מוצא שהשיבו דבר, לפי שהיה פיקח ברשעו, אמר אם אני
 משיבו יודע אני שהוא חכם גדול, עכשיו יקפחני בדבריו ומקלקלני ואני מתרצה לו בעל
 כרחי, מוטב שלא אזקק לו, כיון שראה משה שאין בו תועלת, פירש הימנו, וישלח
 משה לקרוא לדתן ולאבירם (סג טז י), אף הם עמדו ברשעו, ולא נודקקו להשיבו,
 ויאמרו לא נעלה (סד), פיהן הכשילן לרשעים, וברית כרותה לשפתים, (סג) וירדו להם
 לשאול, שנאמר וירדו הם וכל אשר להם חיים שאולה (סג טז ג), לאחר שירדו
 חיים שאולה מתו:

[טז] **המעט** כי העליתנו וגו' (סג טז יג). על מה אתה מתרברב עלינו, מה טובה עשית
 עמנו, הוצאתנו מארץ מצרים (סד) שהיא כנן ה', ובארץ כנען לא
 הכנסתנו, אלא הרי אנו מתים במדבר, והנגף משתלח בנו בכל יום, העיני האנשים
 ההם תנקר לא נעלה (סג טז יד):

[יז] **ויקח** למשה מאד (סג טז טו). (סה) מצטער למה, שהאדם דן עם חבירו מתוכח עמו
 ומשיבו יש שם נחת רוח, ואם אינו משיבו הרי זה צער גדול:
 [יח] **ויאמר** אל ה' אל תפן אל מנחתם (סג). אל תקבלם בתשובה, היה צריך למקרא
 לומר אל תפן אל עבודתם, מהו אל מנחתם, כך אמר לפני הקב"ה, רבש"ע

הערות ותקונים

(נח) ליתן לו זמורה, וכ"ה בכ"י רומי וכ"י רח"ס וכן בילקוט בשם התנחומא ונס במדרש זמ"ר. אולם נדפס (אות
 ו') השמיטו המלה הזאת והציגו ליתן לו שררה, כן עשה המדפיס מוויניציא, אולם בדפוס הראשון דפוס קאנטשטאטניציא
 ובכ"י ה' של אקספארד כתוב לנכון זמורה כמו לפנינו, ובצנזור זה הגיה אחד המגיהים בילקוט ורשם
 גדלו "שם שררה", רק שם התנחומא אשר ממנו נוצע המאמר כתוב שררה, אולם בילקוט כוון רק אל
 התנחומא שלפנינו בכ"י, ואין ספק שכן היה במדרש זמ"ר אשר הועתק מן התנחומא אשר בעת דפוס,
 ובצנזור זה הראה זמ"כ שכתב "וליתן לו זמורה גרסינן" כי תקן כמו שהוא בילקוט, וזמורה היא אות חירות
 ושררה, ובזמ"ר פכ"ה אות ט' משל לבעל הזמורה: (נש) חזר ועשה אותו סנקליטון, וכ"ה בכ"י רומי.
 ובכ"י רח"ס ונדפס ובמדרש זמ"ר ונס בכ"י ספרדי סנקליטון, והמלה מורגלת הרבה במדרשים, עיין
 ערך ערך סנקלט, והמלה סנקליטון ויות $\sigma\kappa\lambda\eta\gamma\alpha\iota\tau\omega\sigma$ בית דין (אמנאט) ופי' סנקליטוקוס ציוני
 $\sigma\kappa\lambda\eta\gamma\alpha\iota\tau\omega\sigma$ ויעז' אחד מבית דין (ראסהסהרר), לכן הגי' סנקליטוקוס נכונה, ובילקוט קרח שם נשמטה
 המלה: (ס) עמדו חביריו כנגדו, בתנחומא הבריות, והוא טעות, אך בדפוס קאנטשטאטניציא ודפוס וויניציא
 לאמר לנכון חביריו, וחס"כ נעשית מן חביריו בטעות הבריות. ורש"י בכ"י ה' של אקספארד הגי' עמדו
 חבורות: (סא) לא כנגד רבו עומד, בתמיים: (סב) בשעה שהציק משה על אהרן שמן המשחה. נדפס בשעה
 שהציג משה על אהרן ומשחו בשמן המשחה ויזק על ראשו, אולם בכ"י ה' של אקספארד ובדפוס קאנטשטאטניציא
 כתוב בשעה שהציק משה על אהרן שמן המשחה, והמלות ויזק על ראשו ליתא שם, והמדפיס מן וויניציא תקן
 והציג בנימ"ל, ועיין כל זה בזו"ר פ"ג אות ה', מדרש ש"ס מומור קל"ג, חזית פסוק נאוו לחייך בתורים, אריות
 דף י"ב כריתות ה': (סג) וירדו להם לשאול שנאמר וירדו וגו', בתנחומא הדפס שמתו כבר וירדו לשאול,
 ובמדרש זמ"ר הגי' נשתנה קל"ט וז"ל כמו לפנינו: (סד) שהיא כנן ה', דכתיב כנן ה' כארץ מזרים (בראשית
 יג י'): (סה) מנעטר, נדפס סוף אות ו' נטעטר לחלף פי' נטעטר מאד, ובמדרש זמ"ר נטעט המלה "מנעטר".
 וכוונת הדורש יחר אין פירושו שטעס אלא שנטעטר, וכן מוצא ברש"י טה"ח, ויחר למשה מאד נטעטר עד
 למאד

(סו) יודע אני שיש לאלו חלק באותה מנחה שהקריב, (סז) [שנאמר] מלבד עולת התמיד ומנחתה ונסכה (במדבר כח נב), והיתה של כל ישראל קריבה, הואיל ופירשו אילו מבניך, אל תסתכל בחלקם, תניחנה האש ואל תאכלנו :

[יט] (סח) לא חמור אחד מהם נשאתי (סס טו יט). מה שהיה דרכי ליטול לא נמלתי, בנוהג שבועולם אדם שהוא עשה בהקדש נוטל שכרו מן ההקדש, בשעה שהייתי יורד ממדין למצרים, היה דרכי ליטול מהם חמור, שבשכיל צורכיהם אני יורד ולא נמלתי, וכן שמואל הצדיק אמר הננו ענו בי נגד ה' ונגד משיחו את שר מי לקחתי (ואת חמור) [וחמור] מי לקחתי (ש"א י"ג), שור שהייתי מקריב לקרבנותיהם, ומבקש רחמים עליהם, וכן למושה עליהם מלך משלי היה, שנאמר עגלת בקר תקח בידך וגו' (ס"ט טו ז), וכן הוא אומר כי זבח היום לעם בבמה (ס"ט טו ז), ולא נמלתי משלהם, ובשעה שהייתי חוזר ועושה את דיניהם וצורכיהם והולך וסוכב עיירות, שנאמר והלך מדי שנה בשנה וגו' (ס"ט טו ז), דרך העולם בעלי דינין הולכין אצל הדיין, ואני הייתי הולך וסוכב מעיר לעיר, ומבקום למקום, וכן אמר משה לישראל כי יהיה להם דבר בא אלי (שמות י"ט), ואני לא עשיתי כן, אלא אני משריה והולך אצלם, ולא הרעותי (לאחד) [את אחד] מהם (במדבר טו טו), שלא חיבתני את הזכאי, ולא זכיתי את החייב, כשראה משה שעמדו בנאותם ובמרדיהם, ויאמר משה אל קרה אתה וכל עדתך וגו', וקחו איש ממתתו וגו', ויקחו איש את מחתתו וגו' (ס"ט טו י"ח), הלך קרה כל אותה הלילה, והיה מטעה את ישראל, ואומר להם מה אתם סבורים שאני עוסק ליטול הגדולה לעצמי, אני מבקש שתהא הגדולה חוזרת על כולנו, שמשנה נטל גדולה לעצמו, וכהונה גדולה נתן לאהרן אחיו לחק עולם, והיה הולך ומפתה כל שבט ושבט כראוי לו, (ס"ט) עד שנשתתפו עמו, מנין שבשעה שנכנסו ובאו עמו, מיד וידבר ה' וגו', הבדלו וגו', ויפלו על פניהם ויאמרו אל אלהי הרוחות לכל בשר וגו' (ס"ט ט"ז כ"ג), אמרו לפניו רבש"ע, מלך שמרדה עליו מדינה, שעמדו וקיללו את המלך, או שלוהיו עשרה או עשרים מהן, משלח (ע) לגיונותיו, ועושה בה (עא) אנדרולמוסיא, והורג הטובים עם הרעים, לפי שאינו מכיר בהם, מי מרד ומי לא מרד, מי כיבד את המלך ומי קיללו, אבל אתה יודע מחשבותיו של כל אדם, (עב) ומה הלכות והכליות יועצות, ואתה יודע מי חטא ומי לא חטא, ואתה יודע רוח של כל אחד ואחד, לכך נאמר אל אלהי הרוחות לכל בשר, אמר להם הקב"ה יפה אמרתם, אני מודיע את הדבר מי חטא ומי לא חטא :

[כ] וידבר ה' [וגו'] דבר אל העדה לאמר העלו מסביב (ס"ט ט"ז כ"ד). (עג) אע"פ ששמע משה מפי הגבורה, לא אמר להם העלו, עד שהלך והתרה בהם, שנאמר ויקם משה וילך וגו' (ס"ט ט"ז כ"ה), להודיע רשותן, שאע"פ שהלך משה ברגליו אצלם, הרשעים קשים לרצות, מה עשו לא רצו ליצאת מאהליהם כנגדו, כיון שראה משה כך, אמר עד כאן היה עלי לעשות :

[כא] [סורן] נא מעל אהלי האנשים הרשעים האלה! (ס"ט טו טז). (עד) שנו רבותינו ארבעה

הערות ותקונים

נמלך (ויש נוסחאות ברש"י עד לאחת והיא ג' משובצת) : (סו) יודע אני שיש לאלו חלק בלוחה מנחה שהקריבו, וכן מובא ברש"י ע"ה ומדרשו אמר יודע אני שיש להם חלק בתמידי לצור אף חלקם לא יקובל לפניך לרצון תניחנה האש ולא תאכלנו : (סז) שנאמר מלבד עולת התמיד, ש"ס התמיד היה קרב מנחה ג"כ, ובתנחומא הגדפם בגו' יודע אני שיש לאלו חלק בלוחה מנחה שישאל מקריבים לפניך בכל יום הואיל ופירשו אלו מבניך אל תסתכל בחלקם כו'. אולם ברש"י ה' של אקספארד בגו' שישאל מקריבים בכל יום מלבד עולת התמיד ומנחתה ונסכה והיתה של כל ישראל קריבה הואיל וכו' : (סח) לא חמור אחד מהם נשאתי, ילקוט שם רמז תש"ן ובמ"ד שם אות י', שמ"ר ריש פ"ד, אגדת שמואל פ"ד, ועיין גם ברש"י ע"ה שם הביא ג"כ דברי התנחומא : (ס"ט) עד שנשתתפו עמו, כ"ה בנדפס ובמדרש במ"ד ובכ"י ספרדי, בגו' עד שנשתפנו לו, ובכ"י ה' של אקספארד עד שנשתפנו (ע) לגיונותיו, מלה יודעה ברומית legion : (עא) אנדרולמוסיא, מלה יונית ἀνδροπολιμὸς מנפת אנשים : (עב) ומה הלכות והכליות יועצות, בנדפס ובמדרש במ"ד נוסף „ויארי בריותיך אתה מציין“ : (עג) אע"פ ששמע משה, מובא בילקוט סוף רמז תש"ן בשם התנחומא, ומובא במדרש במ"ד שם אות י"ב : (עד) שנו רבותינו, מובא בילקוט קרה רמז תש"א בשם התנחומא ומובא גם במדרש במ"ד שם. ובפסיקתא פסקא ציוס השמיני עשרת (דף ק"ע ע"ב) ושם איתא אמר ר' יחזק שגשה הן שיקראו

נקראו רשעים, הפושט ידו על חבירו להכותו, (עה) אע"פ שלא הכהו נקרא רשע, שנאמר וירשע למה תכה רעך (שמות כ"ג), הכית לא נאמר אלא למה תכה. (עו) והלוא ואינו משלם, שנאמר לזה רשע ולא ישלם (תהלים לו כה). (עו) [ומי שיש לו עוות פנים ואינו מתבייש במדול הימנו, שנאמר העו איש רשע בפניו (משלי כה כט)]: ומי שהוא בעל מחלוקת, שנאמר סורו נא מעל אהלי [האנשים] הרשעים (במדבר יו טו), ושניהם היו בדתן ואבירם, עוות פנים, ומחלוקת, ומחלוקת באותיותיה נדרשות, (עה) מ' מכה, (עט) ח' חרם, ל' ליקוי, ק' קללה, ת' תועבה. (ב) ויש אומרים תכלית, כלליה מביא לעולם: [כב] ויעלו מעל משכן קרח (שם טז כז). (פא) כיון שראו כך שנסתלקו ישראל מסביבותיהם, יצאו מחרפין, שנאמר יצאו נצבים (שם), ולהלן יוגש הפלשתי השכם והערב (ש"א י"ט), פתח משה ואמר, בואת תדעון כי ה' שלחני וגו' (במדבר טז כח), משל למה הדבר דומה, (פב) לשושבין בתו של מלך, שהיו עדותיה בידו, עמד אחד מן המסובין כנגדו, וקילל את השושבין, [ואמר] לא היו בתולין לבתו של מלך, עמד השושבין כנגד המלך ואמר לו (פג) [אם] אין אתה מוצא זה להרגו בפני הכל, אף אני אומר בודאי לא היו בתולים לבתו של מלך, מיד אמר המלך מוטב לי להרוג את זה, שלא יוציא השושבין שם רע על בתי, כך קרח נחלק על משה, ואמר בלבו ומעצמו אמר משה את כל הדברים האלה, (פד) פתח ואמר כי בואת תדעון כי ה' שלחני אם כמות כל האדם, ואף אני אומר לא ה' שלחני ומלכי אמרתי:

הערות ותקונים

שנקראו רשעים וחושב הפושט יד לחבירו, והלוא ואינו משלם, ומי שהוא בעל מחלוקת. ואחר זה מובא שם אמר ר' שמואל בר תנחומא כי אמרתי קומי ר' תנחומא אמר לי אף כשהוא מעיז פנים נקרא רשע שנאמר הטו איש רשע בפניו (משלי כה כט). ופה לפנינו בתנחומא חושב ארבעה כי כולל גם הוספת ר' שמואל בר תנחומא בשם ר' תנחומא: (עה) אע"פ שלא הכהו, בפסקתא שם אמר ר' זעירא לא סוף דבר שהכחו אלא מני הנביא ידו להכותו נקרא רשע ויאמר לרשע למה תכה רעך, הכית לא נאמר אלא למה תכה בעי ממחייה ועד כדון לא מחייתה, ובמדרש שם"פ"א סוף אות כ"ט ובתנחומא הגדפס שם אות י' ויאמר לרשע למה תכה רעך הכית לא נאמר אלא למה תכה מכאן שמשעה שחדס מרים ידו להכות חבירו אע"פ שלא הכהו נקרא רשע. וכן בגמרא סנהדרין דף כ"ח ע"ב, ולזה המאמר כוון רש"י שמות כ"ג י"ג: (עו) והלוא ואינו משלם, עיין משנה אבות פ"ב מ"ט: (עו) ומי שיש לו עוות פנים, כשמש ככ"י מן ומי עד ומי השני, ומנאל לנכון ככ"י רומי וכ"י רח"ס ובגדפס ובמדרש במ"ר ובילקום: (עה) מ' מכה, וכ"ה במדרש במ"ר, ובגדפס בדפוסים אחרונים מ' מרה, אולם ככ"י ה' של אקספארד וכלל הדפוסים הראשונים הגי' כמו לפנינו: (עט) ח' חרם, וכ"ה בילקום, אצל ככ"י רומי וכ"י רח"ס וככ"י ספרדי ובגדפס ובמדרש במ"ר הגי' ח' חרון: (ב) ויש אומרים תכלית, ר"ל לדעת ש' אומרים לרשע למה תכה רעך, וזה שסמ"ה מביא לעולם, היינו תכלית עולמית. ובכ"י רומי תכלית קללה מביא לעולם: (פא) כיון שראו כך, מובא בילקום רמז תשנ"ג בשם התנחומא שמואל גם במדרש במ"ר שם: (פב) לשושבין, מלה מורגלת בדברי רז"ל רע דוד מתורגם שושבין דוד, עיין רש"ס ב"ב קמ"ד, והרמז"ס פ"ו מהל' שלחין כתב וז"ל המעות שמשלחין נקרא שושבין ואתם ששלחו נקראו שושבין: (פג) אם אין אתה מוצא זה להורגו בפני הכל אף אני אומר וכו', כן הוא ככ"י רומי וכ"י רח"ס ובגדפס אות ח'. אולם במדרש במ"ר הוצע מן התנחומא מנאל כאן אוספה עמד השושבין כנגד המלך ואמר לו אם אין אתה תובע בנפקין שלך, ואין אתה מוצא את זה והורגו [ז"ל להורגו] בפני הכל אף אני אומר כו'. הגולת "אם אין אתה תובע בנפקין שלך" אוסף המסדר מן הילמדנו, כמו שתרצה צערוך ערך נפק ג', צילמדנו צריש ויקח קרח משל לשושבין של בת מלך שביקש צניפקין אמר אם אינך תובע בנפקין שלך אף אני אומר שלא מנאלתי לנתך בתולים. והוא המאמר שהוסף, והמסדר הזה מהמדרש במ"ר בשם התנחומא שמואל ככ"י רומי אשר שם נוסף בראש פ' קרח מאמר גדול מן הילמדנו, עיין להלן בהוספה אות א'. ויפה כתב המוספי אות ב' שרשית הוא ברומי beneficium תועלת הן צממון הן כבוד (וואהוהאט, גנפלאוויקייט): (פד) פתח ואמר כי בואת תדעון כו', כ"ה ככ"י רומי וכ"י רח"ס ובגדפס סוף אות ח'. אולם במדרש במ"ר פ"ח אות י"ב גירסא אחרת, וכך איתא שם, פתח משה ואמר לפני הקב"ה אם מתים אלו על מותם כדרך שני אדם מתים והרופאין עולין והן מבקרין אותם כדרך שכל החולים מתבקרין, אף אני כופר ואומר לא ה' שלחני ומלכי אמרתי. ומן המאמר הזה שהתחיל הגי' נשתנית במדרש במ"ר כי רע כאלו הועתק מלה במלה בלשון התנחומא הגדפס. ואחר ויאמר הזה מתחיל במדרש במ"ר זה חלד מג' נביאים שאמרו בלשון הזה וכו' עד קרח אות י"ב וכל אות י"ג ו"ד י"ז י"ח נוסף עד התחלת אות י"ט המתחיל ויהי ככלותו לדבר את כל הדברים האלה ללמדך וכו' שהוא מן התנחומא והוסף כל זה ע"פ כ"י רומי, כי שם מנאל בהתחלת פ' קרח הוספה מן הילמדנו, עיין להלן בהוספה אות א', וכן ראיתי כי מנאל הכל כמו שהוסף בעל מדת

[כג] [פה] יִרְקֵי כְּכֹלֹתוֹ לְדַבֵּר [וגו'] וּתְבַקַּע הָאֲדָמָה אֲשֶׁר תַּחְתֵּיהֶם (במדבר טו לב). שֶׁמֶכֶל־מִקֹּמָם שֶׁהוּא רוֹצֵה הוּא מִצְמִיחַ אֶת הַפּוֹרְעָנוֹת; וַיִּרְדּוּ הֵם וְכָל אֲשֶׁר לָהֶם וְגו' (טט טט לב). (פו) יֵשׁ אוֹמְרִים חַיִּים נִדְוֹנִין עַד עַכְשָׁיו; וְתַכְסַּע עֲלֵיהֶם הָאָרֶץ (טז), הֵם אָבְדוּ (פז) אָבֵל לֹא סָרְרוּתָם, (פה) אָבֵל לֹא סָרְרוּתָם, וְתַכְסַּע עֲלֵיהֶם שְׂרִים אַחֲרֵיהֶם: (פח) וְכָל יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר סָבִיבוֹתֵיהֶם נִסּוּ לְקוֹלָם (טז טט לד), שֶׁהָיוּ צוֹוֹחִין לְמֹשֶׁה מִשֶּׁה רַבִּינוּ הִצִּילָנוּ; וְאֵשׁ יִצְאָה מֵאֵת ה' וְתֹאכַל אֶת הַחֲמֻשִׁים וּמֵאֲתֵימִם אִישׁ מִקְרִיבֵי הַקְּטוֹרֶת (טז טט לה), אֵלֹהֵי הַיּוֹם נִבְלָעִים, (צ) וְאֵלֹהֵי הַיּוֹם נִשְׂרָפִים, וְקָרַח עוֹמֵד בֵּין הַשְּׂרֹפִים, שֶׁאָמַר מֹשֶׁה, וְאַתָּה וְאַהֲרֹן אִישׁ מִחַתָּתוֹ (טז טט יו), וְקָרַח לָקַח יוֹתֵר מִן כּוֹלָם, (צא) שֶׁנִּשְׂרָף וְנִבְלָע, וְלִמָּחָה נִעֲשֶׂה בּוֹ שְׁנֵי דִינָיִם, שֶׁאֵילּוּ נִשְׂרָף וְלֹא נִבְלָע, הָיוּ הַבְּלוּעִים מִתְרַעְמִים וְאוֹמְרִים שֶׁלֹּא הִבִּיא עֲלֵינוּ אֶת כָּל הַפּוֹרְעָנוֹת אֲלֵא קָרַח, וְהָרִי הָן בְּלוּעִין וְהוּא נִיּוֹל, וְאֵילּוּ הָיָה נִבְלָע וְלֹא נִשְׂרָף, הָיוּ הַשְּׂרֹפִין מִתְרַעְמִין וְאוֹמְרִים שֶׁלֹּא הִבִּיא עֲלֵינוּ אֶת כָּל הַפּוֹרְעָנוֹת הַזֶּה אֲלֵא קָרַח, וְהָרִי הָן שְׂרֹפִין וְהוּא נִיּוֹל, לְפִיכָךְ נִידוּן בְּשֵׁתֵי מִיתוֹת, לִיהִטּוֹ הָאֵשׁ תַּחֲלָה לְעֵין כָּל הַשְּׂרֹפִים, שֶׁבִּידּוֹ הָיָה הַמַּחֲתָה, וְכֵן הַקְּטוֹרֶת, וְקִיפְלָתוֹ הָאֵשׁ (צב) כְּדוֹר, 'הָאֵשׁ מִנְגַלְתָּ בּוֹ, עַד שֶׁהִבִּיאָתוּ לְפִי הָאָרֶץ לְבִין הַבְּלוּעִים, שֶׁנֶּאֱמַר וּתְפַתַּח הָאָרֶץ אֶת פִּיהָ (טז טט צג):

[כד] [צג] וְאֵרָא בֵּן פִּלַּת (טז טט סא). לָמָּה נִקְרָא שְׁמוֹ אוֹן, שֶׁלֵּן בְּאֵינִינּוֹת כָּל יְמֵיו. בֵּן פִּלַּת, בֵּן שֶׁנִּעֲשָׂה לוֹ פִּלָּאוֹת, אָמַר רַב אֹן בֵּן פִּלַּת אֲשֶׁתּוֹ הִצִּילָתוֹ, וְאָמְרָה לִּיהִ מַחֲ לָךְ בְּהַדִּין פְּלוּגְתָא, אִי אַהֲרֹן כְּהֵנָּה רַבָּא, אַנְתָּ תְּלַמִּידָא, (צד) [אי קָרַח כְּהֵנָּה רַבָּא אֶת תְּלַמִּידָא], (צה) אָמַר לֵה יִדְעֵנָּה דְכּוֹלָה כְּנִישְׁתָּא קְדִישָׁא, דְכַתִּיב כִּי כָּל הָעֵדָה כּוֹלָם קְדוּשִׁים (טז טט ג), מַה עֵבֶדָא אֲשֶׁרְקִיָּה חֲמֵרָא אֲרוּיָתִיהּ: (צו) וְאִנְגִּיתִיהּ בְּעַרְסִיהּ, וְהוּא יִתְבָּא הִיא (צז) אֲבָבָא [דְּבִיתָא], (צה) וְסִתְרִיהּ לְמוֹזִיָּה, כָּל מֵאֵן דַּתִּי בְּשִׁבּוּל אוֹן בְּעֵלָה חֲזִיָּה וְהָדֵר, אֲדַחְכִּי וְהָכִי נִבְלָעוּ, הֵינִינּוּ דְכַתִּיב חֲכֻמוֹת נְשִׁים בְּנִתְהָ בֵּיתָהּ (משלי יד ה), (צט) זו אשתו של און, וְאוֹלֵת בִּידֵיהּ תִּהְרַסְנָה (ס), זו אשתו של קרח:

[כה] [ק] וַיִּקְוֹמוּ לְפָנֵי מֹשֶׁה וְאֹנְשִׁים מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל חֲמֻשִׁים וּמֵאֲתֵימִם (קא) נִשְׂיָאֵי עֵדָה קָרִיָּא מוֹעֵד (במדבר טו ז), שִׁיּוּדְעִים לְעֵבֶר שְׁנַיִם וְלִקְבוּעַ חֲדָשִׁים, אֲנָשִׁי שֵׁם (ס), שֶׁהָיָה לָהֶם שֵׁם בְּכָל [הַעוֹלָם]: וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה (טז טט ז). (קב) מַה שְׁמוּעָה שְׁמַע,

הַעֲרוֹת וְתִקּוּנֵים

מדרש צמ"ר בקובץ כ"ה החמישי של אקספארד במקומו כאן: (פה) ויהי ככלותו לדבר, מוצא בילקוט רמז תשנ"ב בשם התנחומא ומוצא במדרש צמ"ר פ"א אות י"ט: (פו) יש אומרים חיים נדונין עד עכשיו, וכ"ה נדפס אות ט', ובמדרש צמ"ר שם חיים וקיימים עד עכשיו ל' ונדונים עד עכשיו: (פז) אבל לא סררותם, פ' סררותם, וכ"ה בכ"י רומי וכ"י רח"ס, וכן נדפס, ובמדרש צמ"ר ולא פחדותן ל' סררותן: (פה) אבל נעשו תחתיהם שרי אחרים, וכ"ה בילקוט שם, ובכ"י רומי ובכ"י רח"ס ובנדפס וגם במדרש צמ"ר ה"א אבל נעשו תחתיהם שרי אלפים ושתי מאות: (פח) וכל ישראל, מוצא בילקוט שם בשם התנחומא: (צ) ואלו היו נשרפים, זה נשמע בילקוט שם, וכן נשמעו המלות וקרח עומד בין השרפים שאמר משה ואתה ואהרן איש מחתתו: (צא) שנשרף ונבלע, עיין סנהדרין דף ק"י, וספרי פסוקא קט"ז, ומה שאמרו שם במתניתא הנ"ל קרח מן הבלועים ומן השרפים כוונתו למאמר שלפניו: (צב) כדור, כ"ה בכ"י רומי ובכ"י רח"ס, ובמדרש צמ"ר ובנדפס כדור: (צג) ואון בן פלַת, למה נקרא כו', צמ"ר שם אות כ', ושם הני' שכל ימיו באימות, וכ"ה נדפס אות י', ובגמרא בצלי סנהדרין דף ק"ט סע"ב ואון שיטב באימות וע"ש כל הענין, ולדעתו נוסף כל המאמר הזה סוף קרח מן הגמרא הבבליה אל התנחומא מלת מעתיק אחד. ובנדפס נוסף עוד מאמר אחד מנמרה שם, (עיין הערה ק"ה קי"ד), וכל המאמר הנוסף מנמרה נמצא גם בכ"י רומי וכ"י רח"ס ובכ"י ה' של אקספארד: (צד) אי קרח כהנא רבא, הוספתי כמו שהוא בכ"י רומי וכ"י רח"ס ובנדפס ובמדרש צמ"ר: (צה) אמר לה ידענא דכו' כנישתא קדישא, אולם בכ"י רומי גי' אחרת, אמר לה ומאי אעביד כבר אישחבע בהדיא וכו' וכו' בעלמא, אמרה ליה ידעת דכו' כנישתא קדישא, וכן יש לתקן לפנינו, וכן משמע בהדיא בגמרא סנהדרין שם אמר לה ומאי אעביד הווי בעלמא ואשתבעי לי בהדיא, אמרה ליה ידענא דכו' כנישתא קדישתא ניכח: (צו) ואנגיתיה בערסיה, לשון שכיבה, תרגם ישכר יגני: (צז) אבבא, פ' שער הבית, ובכ"י רומי ורח"ס ובנדפס כתוב אבבא דביתא, וכן תקנתו בפנים, ובמדרש צמ"ר שם נשתבש הלשון ע"י מנייה שגגה והל"ג וכו' ויבא אבבא היא וברתה, כי טעה בכוונת מלת דביתא, ואולי היא הגהה בעל מ"כ שכתב היא וברתה גרסיקן: (צח) וסתרם למזייה, פ' מזייה שערס: (צט) זו אשתו של און, סנהדרין שם ק"י ע"א: (ק) ויקומו לפני משה, זה מוצא ג"כ בסנהדרין שם: (קא) נשיאי עדה, בכ"י רומי וכן בגמרא סנהדרין שם טסף מיוחדים שבעדה, וזה מוסב על נשיאי עדה, לכן יש לתקן צמ"ר שם ולהוסיף, נשיאי עדה: (קב) מה שמועה שמע שחשדוהו מאשת איש, בגמרא סנהדרין שם. ובתנחומא הנדפס ובמדרש צמ"ר שם מוצא זה בשם

שחשדוהו מאשת איש, שנאמר ויקנאו למושה במהנה (תהלים קו טו), (קנ) אמר רב שמואל בר יצחק אמר רב מלמד שכל אחד ואחד (קד) קינא לאשתו ממושה:
 [כז] (קה) דרש רבא [מה דכתיב] שמש (ו) יורה עמד זבולה (מקוק ג ב), מלמד שעלו שמש וירח לזבול, ואמרו לפני רבש"ע אם אתה עושה דין לבן עמרם נצא, ואם לאו לא נצא, עד שזרק בהם הצים, אמר להם לכבודי לא מחיתם, לכבוד בשר ודם מחיתם, (קו) והאידינא עד דמחו להו לא נפקי:

[כז] (קז) דרש רבא מאי דכתיב והם בריאה יברא ה' (במדבר טו ז), למאי אילימא למיברייה ממש, והכתיב ואין כל חדש תחת השמש (קהלת א ט), אלא לקרובי פיתחא, ובני קרה לא מתו (במדבר ט ו), תנא משום רבינו מקום נתבצר להם בגיהנם וישבו עליו [ואמרו שירה], אמר רבה בר בר חנה זימנא חדא הוה קאזילנא באורחא ואמר לי ההוא (קה) מייעא תא אחוי לך בלועי דקרה, אזלי וחזאי תרי (קפ) ביועי דקא נפקי (קי) קיטרא מינייהו, שקלי (קיא) גבבא דעמרא (קיב) ואמשייה בסיא, ואותבה בריש רומחא (קיג) ואיחרך, ואמר לי אצית מאי שמעת, שמעי דהוו קא אמרי משה ותורתו אמת (קיד) והן בדאיין, (קטו) ולעתיד לבא הקב"ה עתיד להוציאם, (קטז) ועליהם אמרה חנה ה' מביית ומחיה מוריד שאלו ויעל (ש"א ב):

חסלת פרישת קרה

הוספה לפרישת קרה מתוך כתב יד רומי.

[א] [א] ויקח קרה בן יצחק בן קהת בן לוי וגו' (במדבר טו ז). ילמדנו רבינו מהו להציל

הערות ותקונים

ד' שמואל בר נחמני אמר ר' יגתן, וכ"ה בכ"י ספרדי, והמחבר מוצא בילקוט תהלים רמז תתס"ד בשם התנחומא, וגם שם הוא כמו לפנינו: (קג) אמר ר' שמואל בר יצחק אמר רב, סנהדרין שם ומ"ק דף י"ה ע"ב, ובגמרא שם ליתא למלות "אמר רב". ובגמרא אה"י הגי' אמר ר' חייה בר אבה אמר רב, אולם במדרש זמ"ר שם הגי' כמו לפנינו, וגם בכ"י החמישי של אקספארד הגי' אמר ר' שמואל, והמלות בר יצחק הסרים, ובילקוט שם הסרים המלות אמר ר' שמואל ומתחיל אמר ר' יצחק: (קד) קינא לאשתו, פירש"י אל תסתרי עם משה, קטוי היינו התראה: (קה) דרש רבא, סנהדרין שם, וע"ש בפרש"י. ולפני זה נמלא בגמרא אה"י וכן בכ"י ספרדי וכן גם במדרש זמ"ר מאמר אחד מן גמרא סנהדרין שם, ויקס משה וילך אל דתן ואזכיר אמר רש"ל מכאן שאין מחזיקין במחלוקת, ובגמרא שם רב אסי אמר ובגמרא רב אשי אמר, והמאמר מר' יוסף השמיט שם בעל התנחומא הדגם ומתחיל מן אמר בר חסדא: (קו) והאידיגא עד דמחו להו, עיין ברש"י בגמרא שם: (קז) דרש רבא מאי דכתיב, סנהדרין שם: (קח) סייעא, סופר ערבי: (קט) ביזעי, פי' בקעים, והיה יולא עשן מהם: (קי) קיטרא, פי' עשן: (קיא) נצבא, פי' גיזת למר: (קיב) ואמשייה, פי' טרה אותה זמיס: (קיג) ואיחרך, בגמרא שם ואחלפיה התם איחרך. ובגמרא זמ"ר ועיילא להתם ואיחרך ונפל, פי' הוסיפה לשם למקום ש"ל ממנו ארוה עשן ונחרך מן החום ש"ל משם. ובגמרא ואותביה יתיה זריש רומחא ואיחרך ונפל. בכ"י ה' של אקספארד ואותביה יתיה זריש עומרא עייליה זימנא חדא ואיחרך ונפל: (קיד) והן בדאיין, בגמרא שם ובגמרא בכ"י ספרדי ובגמרא זמ"ר טוסף, ה"ל כל תלתין יומין מהדרת להו גיהנם כבשר בתוך קלחת ואמרי הכי משה ותורתו אמת והם זדאין: (קטו) ולעתיד לבוא, הסיכס הוא ליתא בגמרא שם, ומוצא במדרש שמואל פ"ה: (קטז) ועליהם אמרה חנה ה' מביית ומחיה, עיין להלן בהוספה ובהערה כ"ה. אחר זה נמלא בגמרא אה"י גם במדרש זמ"ר אה"י כ"ה מאמר אחד ומתחיל מנפ"ך האותיות כפולות, והוא טוסף. והמדפיס ממאגנופזה כתב מכאן עד סוף הפרשה לא נמלא בילמדנו כתובי יד והנה ראינו שאינו מהמחבר ז"ל ע"ל, ור"ל מצעל מסדר התנחומא, ובאמת לא נמלא בכ"י ה' של אקספארד (שהוא קצבן טוב עש התנחומא אשר כעת בדפוס) וההוספה נמלאה בדפוס קאשטנאטניאל ודפוס וויניציא, ואחר כלות המאמר הזה הטוסף (בגמרא טוסף אה"י ז"ל ובגמרא זמ"ר טוסף אה"י כ"ה) נמלא במדרש זמ"ר שם (אות כב) מאמר אחד המתחיל יתברך שמו של מלך מלכי המלכים, והוא לפנינו בכ"י ובגמרא זמ"ר שם חוקת, והמתחיל מן המדרש זמ"ר החזירו אל סוף פ' קרה, ובאמת שייך לסדר חוקת, שזה כעין הקדמה למה שכתוב בדפוס ו' ולקח הכהן טן ארו ואוזב ושיי הולעת שע"י דברים קמנים כאלו עושה הקב"ה דברים גדולים, ובגמרא זמ"ר ריש פ"י נמלא שגגשם וכל המדרש כמו שכתוב בוי"ל ובזאת חוקת התורה. מה שאין וי"ר הוא ריש פ"כ, ומה שאין ובזאת חוקת התורה הוא המאמר בסוף קרה (אות כב) השייך לפ' חוקת כמו שהוא לנכון בכ"י שלפנינו ובגמרא. ואחר כלות המאמר מאות כ"ב (השייך לפ' חוקת) נמלא במדרש שם (אות כב) המתחיל ומטה אהרן יש לומרים הוא המטה שהיה ציד יהודה כו' וזה נמלא גם בכ"י ה' של אקספארד בסוף פ' קרה (סוף אות כ"ו, ובגמרא זמ"ר סוף אות כ'):

[א] ויקח קרה, כל ההוספה מתחלתה ועד סופה הוספתי מתוך כ"י רומי וליתא בכ"י רומי, ובכ"י רומי

כתבי הקדש בשבת, (ב) כך שנו רבותינו, כל כתבי קודש מצילין אותן מפני הדליקה בשבת, בין שקורין בהן, ובין שאין קורין בהן, אבל (ג) ספרי מינין אין מצילין אותן בשבת מפני הדליקה, (ד) ר' יוסי הגלילי אומר אם מוציא אני ספרי מינין, (ה) אני קורם אזכרותיהן ושורף את השאר, (ו) א"ל ר' טרפון אקפה את בני שאם יפלו ספרי מינין לתוך ידי, שאני שורפן עם אזכרותיהן, ואם יהא אחד רודף אחרי, שאני בורה לבית עובדי ע"ו, ואיני בורה לבית המינין, שעובדי ע"ו אינן מכירין את הקב"ה וכופרין בו, (ז) והללו מכירין וכופרין בן, (ח) ועליהם אמר דוד הלא משנאיך ה' אשנא ובתקוממך אתקושט וגו' (תהלים קלט כה), מי גרם לקרח לאבד מן העולם, אינו אלא שפירש למינות, וחלק על משה ועל אהרן, מנין ממה שקראו בענין ויקח קרח וגו' :

[ב] ויקח קרח. (ט) זש"ה אה נפשע מקרית עזו, זה קרח שפשע בתורה שהיא קרית עזו של הקב"ה, שנאמר ה' עזו לעמו יתן (תהלים כט יא), ועשה מריבה עם משה, שנאמר ומדנים כבריה ארטון, מהו כבריה, (י) שהעלה הארץ בריחיה בעדו, ומי גרם לו לבוא לכל הקלון הזה, אלא שחלק על משה ואהרן, ומה היה אומר, ראו מה בן עמרם עושה,

הערות ותקונים

ההוספה הזו נמאלת בריש פ' קרח, ואני הוספתי כל ההוספה בסוף הפרשה. ובכ"י רח"ס מתחיל כמו. בכ"י שלפנינו וכמו שהוא גם בגדפס ובמדרש במ"ר ריש קרח שמתחיל מן ויקח קרח זש"ה אה נפשע וגו' זה קרח שחלק כנגד משה. וזכור שלל ההוספה היא הוסף המעתיק בכ"י רומי מתוך הילמדנו הגאבד. וסעד לזה כי מה שהביא הערוך מהילמדנו בערך ארנטיס נמאלת בההוספה (עיין הערה י"א) וכן מה שהביא בערך נפק נמאלת ג"כ בהוספה (עיין הערה י"ב), וכן תראה בילקוט קרח רמז תשנ"ג ד"ה ותפתח הארץ את פיה ר' יהודה אומר כי הביא ע"ה שם הילמדנו ומנאל בהוספה, וגם מה שהביא הילקוט בתנאמר שלפניו לא שלחתי זה אחד מג' בני אדם וביאיש שממרו בלשון הזה כי הוא מהילמדנו והסר הליון ילמדנו שם ומנאל בהוספה, כי בתנאמר שלפניו ליון תנחומא וזה לא נמאל בתנחומא שלפניו רק מן הילמדנו נעתק ונלקח לשם ומנאל בהוספה. גם תשוב תראה כי בעל מסדר ממדרש במ"ר פיי"ה אות י"ב העתיק כמו שהוא בתנחומא כ"י שלפנינו גם בגדפס, אולם אחר הקיום משל למה"ד לשושבין וכו' וכן קרח נחלק על משה ואמר מלנז ומעלמו אמר משה כל הדברים הללו. מתחיל במדרש במ"ר פתח משה ואמר לפני הקב"ה אם מתים אלו על עמוסם כדרך שבני אדם מתים והרופאים עולין וכו' זה אחד מג' דברים עד סוף אות י"ב וכל אות י"ג המתחיל ותפתח הארץ את פיה אמר ר' יהודה בצוהה שעה נפתחו לארץ פסיות הרבה, עד סופו הוא מהילמדנו אשר לקח המעתיק מהקובץ של כ"י רומי והוסיף באלמע המאמר מתנחומא, (עיין הערה פ"ד ובההוספה הערה י"ג) גם בתוך המשל באות י"ב הוסיף וביא כלשון הילמדנו הנמאלת בהוספה היא אם אין אחת תועב בנפקין שלך. עיין לעיל הערה פ"ג. גם אות י"ד הוסיף מן הילמדנו כי בהתחלת פ' קרח הביא הדרש על זה הכתוב ובבאת באת י"ד החל עוד הפעם לדרוש על הפסוק אה נפשע באופן אחר כי זה הוסיף מן הילמדנו ומנאל בהוספה ההוספתי שם בראש המאמר ולקוח מהילמדנו (עיין שם הערה ט') : (ב) כך שנו רבותינו, משנה שבת קמ"ו ע"א : (ג) ספרי מינין אין מצילין, הוספתא שבת פ"ד, גמ' שבת קמ"ו ע"א, הגליונים וספרי ע"ו אין מנילין אותן מפני הדליקה : (ד) ר' יוסי הגלילי אומר, בתוספתא שם ר' יוסי הגלילי אומר בחול קודר את האזכרותיהן וגומן ושורף את השאר, וכ"ה בגמרא שם, ומלת "הגלילי" נשמע : (ה) אני קורם אזכרותיהן, בהוספתא שם ובגמרא בבבלי שם הגי' קודר, ופי' רש"י קודר חותך חתיכות הקלף ממקום השם. אולם יש להקין קודר שענינו נקובה וחתוכה (דורבן-הירשן, דורבן-טרייב) עיין ערוך השלם ערך אזורי שהעיר בלשון ערבי וסורי כך ענינו החוץ (אבטייטען). ומזה תראה בצערוך ערך קודר הביא איזה מאמרים אשר מלת קודר בתוכם וסיים וכן מני קודר כל אזכרות שבו : (ו) א"ל ר' טרפון, בתוספתא שם אמר רבי טרפון אקפה את בני שאם יבואו לידי, שאשרפם ואת האזכרות שבהן, שאפילו הרודף רודף אחרי, נכנסתי לביתן, שעובדי ע"ו אין מכירין אותו וכופרין בו, והללו מכירין וכופרין בו, ועיין בגמרא שם בקל"ט שנויים : (ז) והללו מכירין וכופרין בו, הוספתי כמו שהוא שם בתוספתא ובגמרא : (ח) ועליהם אמר דוד, ראה בתוספתא ובגמרא שם נשמע פה מאמר אחד מן ועליהן אמר הכתוב עד ועליהן אמר הכתוב : (ט) זש"ה אה נפשע, בתנחומא ריש קרח בכ"י ובגדפס גם במדרש במ"ר נמאל ג"כ שמתחיל הדרש זש"ה אה נפשע ע"ש. ובמדרש במ"ר העתיק בהתחלת קרח כמו שהוא בתנחומא, ואח"כ באת י"ד החל עוד הפעם אה נפשע מקרית עזו באופן אחר, והעתיק רק התחלת המאמר, והוא לקוח מהילמדנו מהמאמר שלפנינו בהוספה, וכן הרגיש צוה הרב מנח"ל בפירושו וכתב על אות י"ד לעיל בראש הפרשה באופן אחר, וכאן העתיק ממקום אחר עכ"ל. וכוון להאמת כי זה העתיק מן הילמדנו והנמאל בהוספה שלפנינו. והאמת יורה דרכו כי מנאלתי רלויתי בילקוט משני רמזי תתק"ז שהביא זה שם הילמדנו : (י) שהעלה הארץ בריחיה בעדו, הוא לשון הכתוב לקבצי הרים ירדתי

נתן את הכהונה לאהיו אהרן, ונמל את המלכות לעצמו, (יא) ועשה אותו (כתף) אורגטיס, שנאמר כי עבודת הקדש עליהם בכתף ישאו (במדבר ז ט), שהיה מוען בארון, התחיל הולק עליהם ואומר לא משה נביא, ולא אהרן כהן גדול, ולא תורה ניתנה מן השמים, כיון ששמע משה כך, התחיל הולך לו אצל הקב"ה, א"ל אוותר על ביווני ועל ביווני של אהרן, ועל ביוונה של התורה אני טובע, שנאמר בזאת תדעון כי ה' שלחני וגו' (סס עז כח), ואין זאת אלא תורה, שנאמר וזאת התורה אשר שם משה וגו' (דברים ד מד), משל לשושבינה של בת המלך, שביקש בני פיקון [צ"ל בניפיקון] מן המלך, אמר למלך (יב) אם אינך טובע בני פיקון [צ"ל בניפיקון] שלי, אף אני אומר שלא היה לבתך בתולים, (יג) כך אמר משה לפני הקב"ה, אם מתים הם על ממותם, כדרך שכל בני אדם מתים, והרופאים עולים ומבקרים אותם, כדרך שכל החולים מתבקרים, (יד) אף אני כופר ואומר ודאי אין תורה ניתנה מן השמים, שנאמר אם כמות כל האדם ימותון אלה וגו' (במדבר טו כט):

[ג] (טו) זהו אחד מג' נביאים שאמרו בלשון הזה, אליהו ומיכה ומשה, ואליהו מהו אמר, ה' אלהי אברהם יצחק וישראל היום יודע כי אתה אלהים בישראל ואני עבדך ובדברך עשיתי את כל הדברים האלה עניי ה' עניי וידעו העם הזה כי אתה ה' האלהים (מ"א י"ח לו ז), (טז) ואם אין אתה עונה אותי, אני אומר ואתה הסבות את לבם אחורנית (סז), וכן מיכה מהו אומר לאחאב, אם שוב תשוב בשלום (סס ככ כח), אף אני אומר לא דבר ה' בי (סס סז), ומשה אף הוא אומר אם כמות כל האדם וגו', אף אני אומר לא ה' שלחני, א"ל הקב"ה משה מה אתה מבקש, א"ל משה רבש"ע אם בריאה יברא ה' וגו' (במדבר טו ז), אם בראת פה לארץ מתחלת ברייתו של עולם הרי יפה, ואם לאו יברא ה' עכשיו פה, א"ל הקב"ה וכך אמרת ותגור אומר ויקם לך ועל דרכיך נגה אור (איוב ככ כח):

[ד] (יז) ותפתח הארץ את פיה ותבלע וגו' (במדבר טז ז). ר' יהודה אומר באותה שעה נפתח לארץ פיות הרבה, (יח) שנאמר בקרב כל (הארץ) [ישראל] (דברים י"א ו), א"ל ר' נהמיה והרי כתיב ותפתח הארץ את פיה ותאכל אותם וגו', א"ל והיאך את מקיים בקרב כל (הארץ) [ישראל], אלא שנעשית הארץ כמשפך, וכל איכן שהיה אחד מהן עומד מכנו היה מתגלגל ובא ויורד עמו, נמצאת מקיים בקרב כל (הארץ) [ישראל], נמצאת מקיים ותפתח הארץ את פיה, ומהו ואת כל היקום אשר

הערות ותקונים

הארץ ברימיה בעדי לעולם (יונה ז ז): (יא) ועשה אותו כתף אורגטיס, מלת "כתף" הסגרתית, כי היא הוספת מעתיק אחד לפרש מלת אורגטיס. והמאמר הזה מוצא בערוך ערך ארנטיס שם הילמדנו ח"ל, בילמדנו זריש ויקח קרח משה נמל לעלמו את המלכות ועשה אותו ארנטיס (י"ב) כי עבודת הקדש עליהם בכתף ישאו פי' כתף, שהיה מוען את הארון, עכ"ל. המלה "פי" הסגרתית כי מיותר הוא, כי כן מפורש בילמדנו לפנינו ו"ל, "שנאמר" ומורחאת המלה כחב המוספי בל"י ἀρχαῖος פועל ובעל מלאכה (חביביטער): (יב) אם אינך טובע בני פיקון, תקנתי בפנים והצרתיה למלה אחת בניפיקון, והוא המאמר שהביא הערוך בערך נפק שם הילמדנו ח"ל, בילמדנו זריש ויקח קרח משל לשושבינה של בת מלך שביקש בניפיקון אמר אם אינך טובע בניפיקון שלי אף אני אומר שלא מלאתי לכתך בתולים. רק הערוך הציג המלה בלתי כ"ל כ"ל שמושיה שלא כמשפט, ובזאת מן השם היא כי בל"י βερεφλαου ובל"ר beneficium פי' משכורת (בוכסבטעניגא), ועיין לעיל בנזק הנחומא הערה פ"ג: (יג) כך אמר משה לפני הקב"ה, ומלך העתיק בעל מסדר מדרש בל"ר פי"ה אות י"ב, עיין לעיל הערה א': (יד) אף אני כופר ואומר, במדרש בל"ר שם השמים הסוים והעתיק אף אני כופר ואומר לא ה' שלחני ומלבי אמרתי. ובז"ל רומי שם גרשם בל"ר, אין זאת כי אם משל ומליצה בעלמא חלילה למשה ולאלהיו ולמיכה לומר כן, אלא ידעו על הצירור ברו"ק שיעשו הנסים והנסיחו את ישראל בזה": (טו) זה אחד מג' נביאים, בל"ר שם ומוצא בילקוט קרח רמו תשנ"ב וחבר ה"יון ילמדנו, וכן נמשה בירושלמי סנהדרין פ"ו ה"א (דף כ"ח ע"א) אמר ר' שמעון בן לקיש ג' כפרו בציבואתן כו': (טז) ואם אין אתה עונה אותי אני אומר ואתה הסבות, וכ"ה בירושלמי שם ובמדרש בל"ר, אולם בילקוט גורם ואם אין אתה עונה אני אומר לא ה' אלהים שלחני, חת גי' משובעת: (יז) ותפתח הארץ את פיה, ר' יהודה אומר, בל"ר שם אות י"ג ומוצא בילקוט קרח רמו תשנ"ב שם הילמדנו: (יח) שנאמר בקרב כל הארץ, וכן מוצא בילקוט שם וכן במדרש בל"ר, ותיקן גם שם בל"ר וברש"י ע"ל בקרב

ברגליהם (דברים י"א), (יט) זה הממון שהוא מעמיד את הרגלים: רבותינו אומרים (כ) אפי' היה להם כלים ביד הכובס, היו מתגלגלים ובאים ונבלעין עמהם. (כא) אמר ר' שמואל בר נחמני אפי' מחט (כב) שהיה שאולה ביד ישראל מידם, אף היא היתה נבלעת עמהם, שנאמר וירדו הם וכל אשר להם חיים שאולה (במדבר טו ג), (כג) כיון שהיו נבלעים היו מצווחים ואומרים משה מלך ונביא ואהרן כהן גדול, ותורה ניתנה מן השמים, והיה קולן הולך בכל מחנה ישראל, שנאמר וכל ישראל אשר סביבותיהם נסו לקולם וגו' (שם טז לז), כל כך למה לפי שחלק על הקב"ה, (כד) ואעפ"כ לעתיד לבוא הן עתידים לעלות, ר' יהודה בן בתירא שונה שיש להם חלק לעולם הבא, מה כתיב בהו ויאבדו מתוך הקהל (שם טז לג), ונאמר בדוד תעיתי כשה אובד בקש עבדך כי מצותיך לא שכחתי (תהלים קיט קט), מה אבידה שכתב בדוד היא עתידה להתבקש, אף אבידה זו עתידה להתבקש, (כה) וכן אתה מוצא שחנה מתפללת עליהן בתפלה, שנאמר ה' ממת ומחיה מוריד שאול ויעל (ש"א ז י):

[ה] ד"א ויקה קרח וגו'. (כו) זש"ה אה נפשע מקרית עזו ומדנים כבריה ארמון (משלי יח יט), אה נפשע מקרית עזו, אמר ר' אחא זה קרח שהיה מסובלי הארון, שנאמר ולבני קהת לא נתן כי עבודת הקדש עליהם בכתף ישאו (במדבר יט), והוא היה גדול מכל השבט ופשע אך בארון, שנאמר אה נפשע מקרית עזו, ואין עזו אלא ארון, שנאמר ויתן לשבי עזו וגו' (תהלים עח סא):

חסלת הוספה לפרשת קרח

פרשת הקת

[א] זאת הקת התורה (במדבר יט ז). (א) יתברך שמו של מלך מלכי המלכים הקב"ה, שברא את עולמו בחכמה ובתבונה, ונאפלאותיו אין חקר, ולגדולתו אין מספר, וכונם כנד מי הים, ונותן באוצרות תחומות (תהלים לג ז), ומהו כונם כנד מי הים, בשעה שברא הקב"ה את העולם, אמר לו לשר של ים, פתח פיך ובלע כל מימי

הערות ותקונים

צקב כל ישראל: (יט) זה הממון, עיין צ"ר פל"ג אות ז' וסנהדרין ק"י ע"ג: (כ) אפילו היה להם כלים ביד הכובס, הר"ל כחז אפסך דרש אשר ברגליהם כמו עין רוגל שפרגמו עין דקלרא: (כא) אמר ר' שמואל בר נחמני אפי' מחט, זה מוצא גם בירושלמי סנהדרין פ"ה ה"א, ושם הגי' אמר ר' יוסי בר חינינה אפי' מחט שהיתה שאולה ביד ישראל מידם אף היא נבלעה עמה דכתיב וירדו הם וכל אשר להם חיים שאולה: (כב) שהיתה שאולה, כחז הר"ל דרש חיים שאולה כמו שאולה: (כג) כיון שהיו נבלעים, עד כל כך למה נשמע במדרש צמ"ר שם: (כד) ואעפ"כ לעתיד לבא הן עתידים לעלות, עיין אבות דר' נתן פל"ו וסנהדרין דף ק"ח ע"א: (כה) וכן אתה מוצא שחנה מתפללת עליהם בתפלה ה' ממת ומחיה וגו', בירושלמי שם ומי נתפלל עליהם ר' שמואל בר נחמן אמר משה נתפלל עליהם יחי ראובן ואל ימות, ר' יהושע בן לוי אמר חנה נתפללה עליהן, היא דעתיה דר' יהושע בן לוי דאמר ר' יהושע בן לוי צמ"ר יוסי כך היתה דעתו של קרח שוקעת ויורדת עד שעמדה חנה ונתפללה עליהם ואמרה ה' ממת ומחיה מוריד שאול ויעל. ועיין צ"ר פכ"ח ושמואל רבתי פ"ה: (כו) זש"ה אה נפשע מקרית עז, זה לא העתיק בעל מדרש צמ"ר, רק צאות י"ד הביא מאמר אחד שהוא צקוסה אות ז', עיין לעיל בהערה פ' להוספה:

(א) יתברך שמו של מלך מלכי המלכים הקב"ה, כן מתחיל גם צכ"ו רומי וכ"ו רח"ס וצנדפס וצכ"ו ה' מאקספארד וצכ"ו ספרדי. וגם בעל מדרש צמ"ר העתיק המאמר ההוא (כל אות ה) רק המדפיסים הציגוהו בסוף פ' קרח (אות כ"ב), ובאמת אין שייכות להמאמר הזה לפ' קרח, רק חוקן ענינו מתאים ויהר לפ' חוקת, וכל ההתחלה היא כעין הקדמה למש"ב פ' ו' ולקח הכהן עץ ארז ואוזב ושני תולעת, ש"ע דברים קטנים כאלו עושה הקב"ה דברים גדולים, ומזה תראה בצמ"ר ריש פ"ו שנרשם שם, וכל המדרש כמו שכתוב צו"ר וצו"ת חוקת התורה. היינו צו"ר פכ"ב וכלן צריש חוקת. והכוונה להמאמר ההוא מאות כ"ב עיין הערה י"ג. ולדעתי היה חסר צכ"ו של התנחומא התחלת פרשת חוקת, והוסף המעתיק מהתנחומא אשר כעת בדפוס, וצבור זה נמצא לפנינו גם בהוספה מן השאלות המתחיל שאלתה למחייבים כו' (אות ז'), ועיין להלן הערה כ"ח: (ב) נשעה שצמ"ר הקב"ה את העולם, נצמ"ר צ"ב דף ע"ד ע"ג מוצא זה

בראשית, אמר לפניו רבש"ע דיי שאעמוד בתוך שלי, (ג) והתחיל לבכות, בעט בו והרגו, שנאמר בכחו רגע הים ובתבונתו מחץ רהב (איוב כו יג), (ד) את מוצא ששר של ים רהב (ה) מה עשה הקב"ה כבשן ודרכן], וכך קיבלן הים, שנאמר ודורך על במתי ארץ ה' [אלהי] צבאות שמו (עמוס ד ג), ושם להן חול בריה ודלתים, שנאמר ויפך בדלתים ים (איוב לח ט), ואומר האותי לא תיראו נאם ה' [אם מפני לא תחולו] אשר שמתי חול גבול לים (ירמיהו ה כג), ואומר עד פה תבא ולא תוסף (איוב לח ט), (ו) אמר לו הים רבש"ע אם כן יתערבו מימי המתוקין במלוחין, א"ל לאו, כל אחת ואחת יש לו הים בפני עצמו, (ז) שנאמר נותן באוצרות תהומות (ספלים לג ז), ואם תאמר שזה תימה גדול שאין מתערבין מימיהן, הרי פרצוף שברא הקב"ה בבני אדם (ח) מלא הסיט, יש בו כמה מעיינות ואינן מתערבין זה בזה, מי עינים מלוחים, מי אזנים שמנים, מי החוטם סרוחין, מי הפה מתוקין, מפני מה מי עינים מלוחין, (ט) שבזמן שאדם בוכה על המת בכל שעה, מיד היה מסתמא, אלא על שהן מלוחין פוסק ואינו בוכה, מפני מה מי אזנים שמנים, שבשעה שאדם שומע שמועה קשה (י) (אילמלא) [אלמלי] תופשה באזניו מתקשרת בלבו ומת, ומתוך שהן שמנים מוציא בזה ומכניס בזה, מפני מה מי החוטם סרוחין, שבזמן שאדם מריח ריח רע (יא) אם לא מי החוטם סרוחין שמעמידים אותו מיד מת, ומפני מה מי הפה מתוקין, פעמים שאדם אוכל אכילה שאינה מתקבלת בלבו ומקיא, ואם לא מי הפה שמתוקין, אין נפשו חוזרת עליו, ועוד שהוא קורא בתורה, שכתוב בה ומתוקים מדבש ונופת צופים (שם יט יא), לפיכך מי הפה מתוקים, והרי דברים קל וחומר, ומה מלא הסיט יש בו כמה מעיינות ואינם מתערבים, הים הגדול על אחת כמה וכמה, שנאמר זה הים (הגדול) [גדול] ורחב ידים וגו' (שם קד כג), (יב) ללמדך שבכל עושה הקב"ה את שליחותו, ולא ברא דבר אחד לבטלה, ופעמים שעשה הקב"ה שליחותו (יג) על ידי [צפרדע, ועל ידי יתוש, ועל ידי צרעה, ועל ידי] עקרב, אמר רבי חנן דציפורי, (יד) מעשה בעקרב אחד שהלך לעשות שליחותו בעבר הירדן, ווימן לו הקב"ה צפרדע אחת ועבר עליה, והלך אותו עקרב ועקץ אדם ומת. (טו) ומעשה בקוצר אחד שהיה עומד וקוצר (טז) בבקעת בית טופה, כיון שבא השרב, נמץ עשב (קצרו) [קשרו]

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י מ

בשם ר' יודא אמר רב (ג) והתחיל לבכות, וכ"ה בנדפס ובמדרש במ"ר, וליתא בנגמרא ס: (ד) את מוצא ששר של ים, הוספתי כמו שהוא בכ"י רומי וכ"י רח"ס וכ"י ספרדי ובנדפס ובמדרש במ"ר, וכ"ה בנגמרא ס: אמר ר' יתחק ש"מ שר של ים רהב ש"מ (ה) מה עשה הקב"ה, הוספתי, וכ"ה רומי ורח"ס ובנדפס ובמדרש במ"ר, ובכ"י ה' של אקספארד הגי' ורח"ס קבלן הים, ועיין מדרש שו"ס מומור ל"ג: (ו) אמר לו הים רבש"ע, במדרש במ"ר א"ל הים רבי ל"ל רבונו של עולם, ובכ"י ה' של אקספארד א"ל שר הים, והמאמר הזה מוצא בילקוט תהלים רמז תש"כ במאמר המתחיל נותן באוצרות תהומות בשם התנחומא: (ז) שנאמר נותן באוצרות תהומות, שהתהום שמחזיק כל המים נעשה אוצרות הרבה לכמה מיני מים מתוקים מלוחים חמוצים מרים וכדומה, עיין ב"ר פ"ד אות ה': (ח) מלא הסיט, מן האלבע לאמה כשמפרישים זה מזה, עיין שבת ק"ו ע"א: (ט) שבזמן שאדם בוכה על המת בכל שעה מיד היה מסתמא, בכ"י ה' של אקספארד בזמן שאדם בוכה על המת חלו היו מתוקים היה בוכה לעולם והוא מסתמא: (י) אלמלא, תקנתי אלמלי, פי' חילו הים, עיין תוס' מגילה כ"א ע"א ד"ה אלמלא, ובמדרש במ"ר הגי' אלימא ו"ל אלמלי: (יא) אם לא מי החוטם, במדרש ס: גם בינה הגי' אלימא ו"ל אלמלי וגם בנדפס הגי' אלמלא: (יב) ללמדך שבכל עושה הקב"ה את שליחותו, כ"ה בכ"י רומי וכ"י רח"ס, חולס בנדפס הגי' שבכל דבר, ובמדרש במ"ר שבכל מקום. ועיין ב"ר פ"י אות ז', פרכי דר"א פמ"ט, וי"ר פכ"ב, קה"ר פ"ה פסוק ויתרון ארץ, ועיין שבת דף ע"ו ע"ב. ולזה המאמר כוון הדורש במדרש שמ"ר ריש פ"י שהביא הה"ד ויתרון ארץ, וכל המדרש כמו שכמוז בו"ר וצולת חוקת ההורה" וכוון צוה של"ין וצולת חוקת ההורה להמאמר שלפנינו שהוא במדרש במ"ר סוף קרח אות כ"ב ואשר שיך לריש חוקת כמו שהוא בנדפס ובכ"י שלפנינו, ורק המדפיסים הלינוהו צ"פ קרח. עיין לעיל הערה א': (יג) ע"י אפרדע, הוספתי כמו שהוא בכ"י רומי וכ"י רח"ס ובנדפס ובכ"י ספרדי ובמדרש במ"ר: (יד) מעשה בעקרב, עיין ב"ר ס: ובזו"ר ס: ובקה"ר ס: (טו) ומעשה בקוצר, ע"ס במקומות שרשמי, ובמקום שהיה עומד וקוצר הגי' שהיה מעמר וקוצר: (טז) בבקעת בית טופה, כ"ה בכ"י רומי, ובכ"י רח"ס בית טופה ל"ג ג"כ בית טופה, ובמדרש במ"ר ס: בבקעת בית טופה, ובקה"ר בית טופה, ובנדפס בבקעת בית טופה, ובכ"י ה' של אקספארד הגי' בבקעת בית טופה, חולס במדרש במ"ר ס: פ"ה הגי' בדהא בקעת צי טרפא, הוא ס: מקום, ובמדרש וי"ר ס: בקעת צי שופרי, אין ספק שהיתה הגי' שופרי ומעשית בשעת שופרי:

בראשו, אתא עליה חד חיויא גבר קמליה, עבר עליה (יו) חד חבר המא חיויא קמיל, א"ל מאן קמיל האי חיויא, א"ל אנא, אסתכיל בעשבא דברישיה, א"ל מרים את עשבא דברישיך, א"ל אין, כיון דארים יתיה, א"ל את יכול מרים הדין חיויא בהדין חומרא, א"ל אין, עביד הכי קרב לגביה לא הספיק ליגע בו עד שנשר איברים איברים: ר' ינאי (יה) היה יושב ושופט בפתח עירו, (יט) ראה נחש מרתיע ובא לעיר, כד מוקמין ליה מהכא, הוה אזיל להכא, אמר כמדומה אני שזה הולך לעשות שליחותו, כיון שנכנס לעיר נפל (כ) הברה בעיר, פלוגי בן פלוגי נשכו נחש ומת: (כא) מעשה בשני בני אדם שהיו מהלכין בדרך, אחד פיקח ואחד סומא, ישבו לאכול פשטו ידיהם לעשבי השדה ואכלו, זה שהיה פיקח נסתמא, וזה שהיה סומא נתפקח, לא זזו משם עד שזה נסמך על זה שהיה סומכו: מעשה באחד שהיה הולך מארץ ישראל לבבל, כשהיה אוכל ראה שני צפורים מתנצצים זה עם זה, הרג אחד מהן את חברו והלך והביא עשב, [והניחו על פיו] והחיהו, הלך אותו האיש ונטל אותו עשב שנפל מן הצפור והלך להחיות בו את המתים, כשהגיע (כב) לסולמה דצור, מצא ארי מת מושלך, הניח העשב על פיו והחיהו, עמד הארי ואכלו, (כג) מתלא אמר טב לביש לא תעביד ובישא לא מטי לך: מעשה בשיחין באחד סומא שירד למכול במים במערה, נזדמנה לו בארה של מרים וטבל ונתרפא, (כד) טיטוס הרשע נכנס לבית קודש הקדשים, כשהוא מחרף ומגדף עמד ונידר את הפרוכת, ונטל ס"ת והוציאה והציעה, והביא שתי זונות ועבר עליהן, שלף חרבו (כה) וקצץ את (הפרוכת) [הספר], נעשה נס והתחיל הדם מבצבץ ממנו, (כו) התחיל משתבח לומר שעצמו הרג, התחיל מתגבר והולך, כיון שהגיע לים, התחיל הים הולך וסוער, אמר אלהיהן של אלו אין לו כח אלא בים, עמד פרעה וטבעו בים, וכן לסיסרא, עכשיו אם הוא רוצה הרי היבשה בינו לבני, ונראה מי נוצח, אמר הקב"ה רשע בן רשע בן בנו של רוצח הרשע, (כז) בריה קלה פחותה שבבריותי אני משלח בך לבערך מן העולם, נכנס יתוש בחוטמו ומת במיתה משונה, למה נקרא שמה בריה שפלה,

הערות ותקונים

(יז) חד חבר, חבר הוא היודע ללחוש על הנחשים שלא יזיקו, כו"ט אשר לא ישמע לחול מלנחשים חובר חברים: (יח) היה יושב ושופט, כ"ה גם בכ"י רומי. אולם בכ"ל רח"ס ונדפסם ובמדרש במ"ר הגי' ופושט, ובכ"י ה' של אקספארד הגי' ושופט בפתח ביתו: (יט) ראה נחש מרתיע, עיין תוס' ברכות דף ל"ג ע"א. ובכ"י רומי ובמדרש במ"ר שם הגי' מרתיע: (כ) הברה, קול הברה: (כא) מעשה בשני בני אדם שהיו מהלכין בדרך, לפני זה נמלא בנדפס וכן בכ"י ספרדי וכ"י ה' של אקספארד ונעתק במדרש במ"ר שם (וליתא גם בכ"י רומי ורח"ס) ונמלא גם בכ"ר שם ובכ"י רומי שם מאמר זה, "ר' אלעזר (ובמדרש ב"ר שם ובמ"ר שם ר' יחא בן אלעזר, ובכ"י ה' של אקספארד ר' פנהם בן אלעזר) הוה מטייל בשוניתא דימא דקיסרי (בכ"י ה' של אקספארד דימא דקצרי) מלא קוליא אחת מושלכת בדרך, הוה מנעג ליה מן הכא, הדר משכח לה מן הכא, אמר כמדומה אני שזו מתוקת לעשות שליחותה, בחר יומין עבר בלדרים (בכ"י ה' של אקספארד בלדרים מן מלכותא) נכשל בה נפל ומת, בדקו אחריו מאלו בידו כתבין בישין על יהודאין, ופי' בלדרים, הוא כמו בדרים, כי למ"ד ורי"ש מתחלפות, ופי' ביוני βερσαδραος רץ וזיר, ועיין בערוך השלם ערך בדרר סיפה העיר כי בלשון סורי בילדרא טעם המלה זיר ושליח של אגרות וכתבים, ע"ש: (כב) לסולמה דצור, כתב הרב צעל תבואות הארץ (דף ק"ז ע"ב), וז"ל לדרום צור בערך ד' שעות על שפת הים ולצפון ז"ב (אכזיב) בערך שעה א' נמלאים סלעים גדולים נכססים בים וגראים למרחקים ועליהם דרך מעבר מנעג שבו עולים כמו צבולס וכו' סולמא דצור המוכר בעירובין דף פ' ע"א ביצה כ"ה ע"ב: (כג) מתלא אמר, בנדפס מתלא אמר בן סירא, אולם בכ"י ה' של אקספארד המלות „בן סירא" ליתא. ובכ"ר פכ"ב ובז"ר פכ"ב דברייתא אמרי טב לביש עבדת בישא עבדת טב לביש לא תעביד וביש לא מטי לך. (כד) טיטוס הרשע, ב"ר פ"י, וז"ר פכ"ב, במ"ר פ"ה ובנדפס, וקה"ר פ"ה, ופער"א פמ"ט, ועיין גיטין ל"ו: (כה) וקצץ את הפרוכת, תקנתיה את הספר, כמו שהוא בכ"י רומי וכ"י רח"ס ובנדפס ובמדרש במ"ר וקצץ את הספר: (כו) התחיל משתבח לומר שטעמו הרב, אחר זה נוסף בכ"י רומי, זה שמשה מתנבא ואומר אי אליהו צור חסיו צו, ולקח כל הכלים של בית המקדש ושםם במרוטופים שלו כדי לילך להשתבח בעירו, ושם הכל בספינה שלו. ופי' מרוטופים בלשון רומי marsupium אמתחה וכו', עיין ערוך: (כז) בריה קלה, בכ"י רומי בריה קלה יש לי בעולמי ויתם שמה דמטיילנא אית לה ומפקא לית לה אותה אני משלח בך, והיא תצטרך אותך מן העולם, בא יתוש ונכנס בחוטמו ועמד בחוטמו ג' שנים, וכיון שהיה עובר במקום שהנפחים עושים מלאכתן, כד הוה שמע קלא דמרופתא שקד ונח, כל דהוה עבר קמיה הוה אגר ליה בל' זוזי, וא"ל מהי קמי במרופתא כוליה יומא, וכדן הוה עבד גדל יומא הוה יחיב ד' זוזי לגוי, אס עבר עליה בר ישראל ואומר לו קח והכה על המקום ואני אתן לך

שמכנים ואינו מוציא : ופעמים על ידי צרעה , דכתיב ושלחתי את הצרעה לפניך (שמות כג כח) , אמרו רבותינו כששלח הקב"ה את הצרעה לפני ישראל להרוג האמוריים , ראה ובה כתיב בהן , ואנכי השמדתי את האמורי [מפניהם אשר כגובה ארזים גבהו וחסון הוא כאלונים וגו'] (שמות כ ט) , היתה נכנסת בעינו של ימין , ושופכת ארסה בו , והיתה מתבקע ונופל ומת , שכן דרכו של הקב"ה לעשות שליחותו על ידי דברים קלים לכל המתנאים עליו , שולח להם בריה קלה ליפרע מהם , להודיען שאין גבורתן אלא ממנו , ולעתיד לבא הקב"ה עתיד ליפרע מן האומות עובדי כוכבים על ידי דברים קלים , שנאמר והיה ביום ההוא ישרוק [ה'] לזבוב אשר בקצה יאורי מצרים ולדבורה אשר [בקצה ארץ] [בארץ] אשורו באו ונחו כלם וגו' (ישעיה ז יח ט) :

[ב] (כח) שאילתא דמחייבין דבית ישראל לאפרושי (כט) מן מידעם מסאב , שנאמר והבדלתם בין הבהמה השהורה לטמאה ובין העוף הטמא לטהור (ויקרא כ כג) , (ל) ולא מיבעיא מן [מדעם] מסואבא דאסיר , אלא אפי' מני דאיבשיל בהו מדעם מסואבא (לא) אסיר לישראל לבישו'י בהון , (לב) עד דפליט להו כל חד וחד , שנאמר כל [דבר] אשר יבא באש [תעבירו באש וטהרו] (צמדיק לא כג) , כגון (לג) השפודין והאסכלאות , (לד) דאשתמשו בהו עובדי כוכבים , לא משתריין (לה) עד דעילין בנורא ,

הערות ותקונים

שכך , והיה מכה כל אותו היום , וכשכח להפטר ממנו ואמר לו יהודי תן לי שכרי , והיה משיבו ואומר לו מסתיין דקא חזית בשלך , כך היה עושה בכל יום ויום כג' שנים , כיון שמת פלעו ראשו ומלאו שם שהיה יתוש נעשה כמו גזול וכפור דרור והיו לפורני קשים כנחשת , ומת צמיחה משונה , ולפי שמכנים ואינו מוציא נקראת בריה קלה . וכן נמלא כל ההוספה גה צנדפס (אות א) אשר הוסיף המדפיס ממהנעוזה מן נכנס יתוש בחוטמו עד ומת צמיחה משונה . ובכ"י ה' של אקספארד איתא כך , נכנס יתוש בחוטמו ועמד בחוטמו ג' שנים והוא אוכלו , שלח בשביל כל הרופאים שבעולם להאילו ולא יכלו , פסע אחת עבר בשוק של נפחים , כיון ששמע היתוש קול הקורטוס שתק , מיד כשראה טיפוס הדשע שהקול מועיל לו שלח בשביל כל הנפחים יהודים וגוים והיו כל היום מכים צפטיס על הקורטוס לפניו , והיה נוהן לאומנים הגוים שכירות , ולאומן יהודי לא היה נוהן כלום , כיון שהיה שאלו ואומר לו תן לי שכירותי היה אומר לו דיין שאתה מתנקס ממני , כשעשה כן כמו שני חדשים נתגדל היתוש ולא היה חושש בקול הפסע וחזר לנקר מוחו כמו שהיה עושה עד שמת הדשע , ומשמת לזה לבני ביתו שיטרו אותו ויטרו אותו לארבע רוחות העולם וכן עשו , וכן עשין לו עדיין בכל יום מלאכי חבלה הם מפורין עפרו בכל יום בכל העולם ואח"כ מאספין אותו ולמחר עושין לו שכן , וכן בכל יום , שהוא לזה לבניו כן כדי שלא ימלא אותו אלהיהם של יהודים , אמר הקב"ה ממני אתה רוצה לצרוח חייך שכן יעשה לך בכל יום , וכששרפו אותו בני ביתו קרעו את ראשו ומלאו על מוחו יתוש משקל שני לטרין והיו הפה והכפרנים שלו נחושת עד שמת צמיחה משונה . אצל צמדדש צמ"ר הוא כמו לפניו . ועיין צמדדש גיטין דף כ"ו ע"ב , ויש איזה שינויים , צמדדש איתא שיתוש נכנס בחוטמו וקר בחוטמו שבע שנים , גם איתא שם עד תלתין יומין עבד הכי מכאן ואילך כיון דדש דש , ובמקום אשר לפניו כיון שמת פלעו ראשו ומלאו שם שהיה יתוש נעשה כמו גזול וכפור דרור , וכ"ה צנדפס , אולם צמדדש שם איתא כך אמר ר' פנחס בן ערובא תנא אני הייתי בין גדולי רומי וכשמת פלעו את מוחו ומלאו בו כפור דרור משקל שני סלעים , צמדתיתא תנא כגזול בן שנה משקל שני לטרין , ובמקום והיו לפורני קשין כנחשת , צמדדש שם אמר אבי נקיטין פיו של נחושת וליפורניו של צרול : (בח) שאילתא , נמלא גם בכ"י רומי וכ"י רח"ס ובכ"י ה' של אקספארד . והמאמר הזה הוא לקוח מן השאלות פ' מטות ס' קל"ז , ונעתק בתנחומא הנדפס אות ב' , והמעתיק מן התנחומא דלין הוסיף ג"כ המאמר ע"פ התנחומא אשר הוא כעת צדפוס (עיין לעיל אות א') , והוספה מאוחרת היא , כי השאלות נור' אחאי גאון ז"ל נתחברו בזמן הגאונים , ובעל מדרש צמ"ר אס כי העתיק הכל מן התנחומא אשר הוא כעת צדפוס , אולם ההוספה ההיא לא הביא , כאשר ראה כי אינו מן מחבר התנחומא רק הוספה מאוחרת היא , ועל השינויים והשיבושים נעיר אחת אחת בהערות : (בט) מן מידעם מסאב , צשאלותו טופך מלה 'דליסור' ופי' מדעם מסאב מדבר טמא : (ל) ולא מיבעי מן מדעם מסאבא דאסיר , צנדפס צמטתו איות מלות וכז"ל ולא מיבעיא מן מדעם מסאבא דאסיר [אלא אפילו מני דאיבשיל צבו מידעם מסאבא אסורה לישראל לצשולי צהון , והשמיים מן אסור עד אסור , וכן חסר בכ"י ספרדי , ונמלא לנטון בכ"י של אקספארד] (לא) אסור לישראל לצשולי צהון , צשאלותו טופך , למיכל מינייהו' ועיין בהעמק שאלה צפירושו לשאלות : (לב) עד דפליט להו כל חד וחד , צנדפס עד דמפלט להו כל חד וחד , ובשאלותו בגי' עד דמפליט להו מג : כי היכי דלישתמשו ביה היאך מדעם מסאבא : (לג) השפודין והאסכלאות , שפור דיוע , (ספיעס בראש ספיעס) , זאכללה הוא כמו אסכרה צרי"ג המורת הלמ"ד , ציוני εσααα' ופי' כלי צרול לללות צו (בראטרקסט) : (לד) דאשתמשו צבו שובדי כוכבים , המלות האלה צמטתו צשאלותו : (לה) עד דמעילין צמרה , צנדפס צשטתו עד דעילין

כלי, אמר רבא כלי סעודה האמורין בפרשה, (נו) דכתיב כל [דבר] אשר יבא באש וגו' (במדבר לא כג). (נז) רב יצחק בר יוסף (וכן) [זבן] שהוא מנא (נח) דמדרתא חדתא סבר לאטבולא, א"ל שהוא מרבנן ור' יעקב שמו, (נט) הכי אמר ר' יוחנן כלי מתכות האמורין בפרשה, שנאמר אך את הזהב ואת הכסף (שס שס כג), אבל הני מני דפחרא נינהו (ס) חדשין אין צריכינן טבילה, ישנים לא מיפלטין, (סא) דאשכחינן גבי המאת וכלי חדש אשר תבושל בו ישבר (ויקרא ו כא): ברם צריך למימר הני (סב) קערות דקוניא דאשתמשו בהו ברותהין, מי אית להו פליטא או לא, משום דמעיקרינהו כלי הרס נינהו, ושעינהו בקוניא מי מינין ההוא שיעתא דקוניא אעליהון ולא בלע הרש, משום דקוניא מתכת הוא וסני ליה בפליטה, או דילמא לא מינין ובלע הרס ולית ליה תקנתא, תא שמע דבעו מניה ממרימר, לענין המין בפסח, הני (מילי) מני דקוניא מי אית להו פליטה ושרי לאישתמושי בהון (סג) בפסחא או לא, דאית בהון (סד) קרטופני, לא קא מבעיא לון, (סה) דהא בלע במקום קרטופני, יורקא לא קמבעיא לן דמצרף, כי קא מיבעיא לן חזיר או אוכם, אמר להו (הוינא) (כו) [הוינא] להו דכי רמו בהו המימי מודיית גביהו ש"מ בלעי, הלכך ככלי הרס דמיין, והני מילי לענין המין בפסח ולענין תשמיש עובד כוכבים, דתשמישייהו ברותח, (סז) אבל לענין יין נסך דתשמישיתהו בצונן, יורקא אסור משום דמצרף, אוכמא והיורא אית בהו קרטופני אסור, לית בהו קרטופני, (סה) בשיכשוך בעלמא סני להו, [אלמא] ככלי מתכות דמי דקיימא לן הלכה כרב זבד, (סח) דאמר רב זבד הני מני דקוניא חזירי ואוכמי שרי, יורקי אסור, ואי אית בהו קרטופני כולוהו אסירי, (ע) וכן הוא הלכתא:

[ג] ד"א (עא) [זאת הקת התורה וגו' ויקחו אליך פרה אדומה תמימה (במדבר יט ט). ילמדנו

הערות ותקונים

כי הוראת זוג מספרים (טפטרפ), או אולי היתה הני' זווא דסרבלא כמו שהוא צהרי"ף, וכן הביא גם הערוך בערך זווא המאמר מנמרה ע"ז וגורם אפילו זווא דסרבל' וגם הוראת זווא זוג: (נו) דכתיב כל דבר אשר יבא באש, וכו' בשאלות, ובגמרא ליתא הכיום מהכתוב, וע"ש בפרש"י ועיין בהעמק שאלה: (נז) רב יצחק בר יוסף, וכן הוא מנא, תקנתי זבן ההוא מנא, וכו' לנכון צנמרא ע"ז שם ובשאלות. וגם בכ"י רח"ס צטעות וכן הוא מנא, וגמלא ג"כ לנכון בכ"י רומי, ובנדפס הני' רב יצחק בר אבין הוה ליה ההוא מאנא, אולס בכ"י ה' של אקספארד הני' רב יצחק זבין ההוא מאנא: (נח) דמדרתא, כ"ה הני' בכ"י רח"ס, וגם צנמרא ע"ז זבן מנא דמדרה, ופרש"י אדמה ופשי בקר מעורבין ועושיין מהן כלי, ובשאלות ובהנחומא הנדפס ובכ"י רומי וכו' ה' של אקספארד הני' מנא דפחרא חדתא פי' כלי הרס חדשים, וגם צבא' איתא מנא חדתא דמדרא, וכן הוא בשאלות כ"י מוצא בהעמק שאלה. ולדעתי מלת דמדרתא או דמדרא הוא צטעות וז"ל דמדרתא או דמדרא, כי זה לשון הערוך בערך מדר, בת"כ ועפר אחר יקח, ועפר לרבות כל עפר במשמע אפי' מדר ואפילו חרסית, פי' לשון ששאלן קרויין לקוואת אלמה מדר, עכ"ל: (נט) הכי אמר ר' יוחנן כלי מתכות האמורין בפרשה, ובגמ' ע"ז שם הני' אמורין בפרשה ובכ"י ה' מאקספארד כל כלים האמורים בפרשה של מתכות: (ס) חדשים אין צריכינן טבילה ישנים לא מיפלטין, וכו' בשאלות, בהנחומא הנדפס הלשון משושב, חדשים צריכינן טבילה ישנים אין צריכינן טבילה ישנים לא מיפלטין, וכו' לנכון בכ"י ה' של אקספארד: (סא) דאשכחינן גבי חמאת, בכ"י רומי נוסף לפני זה, וכך איתא שם לא מיפלטין להו אלא צריכינן טבילה דאשכחינן וכו': (סב) קערות דקוניא עיין פרש"י ע"ז ל"ג ע"ב ובהוס' שם ד"ה קוניא ובערוך ערך קניא ובהעמק שאלה שהאר"ך בזה: (סג) צפסחא, בשאלות הני' בדיבחה: (סד) קרטופני, פי' צקעים ושיצרות, עיין ערוך ערך קרטפן: (סה) דהא בלע במקום קרטופני, בשאלות נוסף, כי תיבע לן היכי דשיערי, וליתא ג"כ בכ"י רומי ורח"ס, ובהנחומא הנדפס חרסית איוו מלות וכו"ל היכא דאית צבא קרטופני, לא קמיבעיא לן, [דהא] בלעו מקום קרטופני כי תיבע לן היכא דשיע ירוקא נמי לא קא מיבעי לן דמצרף צריפין, וז"ל דמיצרפי ובלעי: (סו) הוינא להו דכי רמו בהו המימי מודיית גביהו ש"מ בלעי, כ"ה בשאלות, ובהנחומא הנדפס צטעות חזינא להו דמדייתא ומדמייתא וודאי בלעו, ותיקן המדפיס ממאנוטובה ונדפס בצלמא, ס"א דכי רמה בהו המימי מדייתא ש"מ בלעי. ובכ"י ה' של אקספארד הני' ישרה כמו שתיקן המאנוטובי: (סז) אבל לענין יין נסך, בנדפס נוסף או חמץ צפסח, וזה ליתא בשאלות: (סח) בשיכשוך, וכו' בשאלות, ובנדפס צפסח וכו' ה' של אקספארד כתוב לנכון בשכושך: (סט) דאמר רב זבד, ע"ז ל"ג ע"ב: (ע) וכן הוא הלכתא, הכוסם הוא ליתא בשאלות: (עא) זאת חקת התורה [וגו'] ילמדנו רבינו, כל אות ג' הוספתי ע"פ כ"י רומי, ואין ספק שגובע מן ילמדנו בגלגל, או היה כן בהנחומא שלפנינו ושמשו איהו דפין, ועצבור זה הוסף בהעמק שאלה מהנחומא:

רבינו פרה שקרניה ומלפיה שחורים, כדו שתיא כשרה, (עב) כך שנו רבותינו פרה שקרניה ומלפיה שחורים כשרה, אבל כולה צריכה שתיא אדומה, (עג) אמרו מעשה שהיו מחזירין שנה אחת ומבקשים פרה אדומה תמימה, באו אצל עובד כוכבים אחד ומצאו אצל, אמרו לו מכור אותה לנו, ראה אותן שהיו צריכים לה הרבה, (עד) התחיל מתפרנית עליה, אמרו לו בכמה, אמר להם במאה זהובים, אמרו לו מול והוציאה ונתנו לו, נכנס לביתו ויצא, אמר להו איני מוכרה אם אין אתם מוספים לי, הוסיפו לו המשיים והזבים, ועוד נכנס לביתו ויצא, עד שנתנו לו שלש מאות זהובים, אמר בינו לבין עצמו אני אלעיג על היהודים, נכנס ונמל העול והניח על צוארה כל הלילה, לבוקר הוציאה להם, (עה) כשראו אותה ידעו שעלה עליה עול, (עו) שראו עיניה מפלבלות, כשהן באין ליתן עליה עול מפלבלות עיניה, ומבטת בעול, כיון שראו סימניה שעלה עליה עול, אמרו לו תן לנו זהובים, שאפי' בהנם אין אנו נוטלין ממך, אין אנו צריכים לה, כיון שראה אותם שמסתכלים בה, וידעו שעלה עליה עול, נתן להם ממונם, והתחיל מקלם להקב"ה ואמר ברוך אלהיכם שנתן בכך חכמה ודעת, החזיר להם את זהובים והתק לעצמו להודיעך שגזירת הכתוב היא שלא היא מביאין אלא פרה אדומה, מנין ממה שכתוב בענין ויקחו אליך פרה אדומה תמימה אשר אין בה מום אשר לא עלה עליה עול (עס):

[ד] ד"א זאת חקת התורה. (עז) זש"ה (עח) מי יתן טהור מטמא לא אחד (עז י ד), כגון אברהם מתרח, (עט) חוקיה מאחו, מרדכי משמעי, ישראל מאומות העולם, (פ) [ועולם הבא מן העולם הזה], מי עשה כן, ומי צוה כן, ומי גזר כן, לא אחד, לא יחידו של עולם. (פא) תמן תנינן (פב) [בהרת כגרים טמא, פרחח בכלול טהור, מי עשה כן, מי גזר כן, מי צוה כן, לא יחידו של עולם. (פג) תמן תנינן] האשה שמת ולדה תוך מעיה, והושיטה (פד) [חיה] את ידה, ונגעה בו, החיה טמאה טומאת שבעה, והאשה טהורה עד שיצא הולד, (פה) [וכן] המת בבית הבית טהור, יצא ממנו אותו

הערות ותקונים

אשר כעת דפוס: (עב) כך שנו רבותינו פרה שקרניה ומלפיה שחורים כשרה, נמשנה פרה פ"ב מ"ב איתא פרה שקרניה ומלפיה שחורים יגוד, פי' יתחוך והר"ש הביא שם שנחוספתא תניא ניסלו קרניה ומלפיה והוכר עמהם פסולה, והוא בתוספתא פרה פ"א, והגר"א הגיה כשרה, וע"ש צור זב ומנחת כבורים ואפשר שלפני נעל התנחומא היתה הגי' נמשנה פרה שקרניה ומלפיה שחורים כשרה (עג) אמרו מעשה וכו', עיין באריכות קצת בפסיקתא רבתי פ"י: (עד) התחיל מתפרנית עליה, מלת מתפרנית משושבת: (עה) כשראו ארוכות ידעו שעלה עליה עול, עיין בפסיקתא רבתי שם, וזה הוא סימנה של פרה שלא עלה עליה עול שתי שערות יש בצוארה במקום שעול נתון, וכל זמן שלא עלה עליה עול שתי שערות וקופות הם, ונתן עליה עול מיד שתי שערות נכפפים, ועוד סימן אחד יש בה, עד שלא עלה עליה עול עיניה שוות כו': (עו) שראו עיניה מפלבלות, אולי ז"ל עיניה מתחלפות, עיין בפסיקתא רבתי שם, עלה עליה עול עיניה שורות והיא מתחלפות פוזלות ומסתכלת בעול, או ז"ל שראו שמפליא בעיניה, עיין ערוך ערך פליא שהביא וז"ל בילמדנו ויקחו אליך פרה וכל שעה היא חיוה ומפליא בעינא: (עז) זש"ה מי יתן טהור מטמא לא אחד, בפסיקתא דרב כהנא פסקא פרה הושתק כל זה מהתנחומא, וממלא גם בתנחומא הגדפס, ובעל מדרש צמ"ר פ' חוקת העתק מהתנחומא אשר כעת דפוס, וכל השנויות והסיטויים אשר בתנחומא הגדפס נשאר גם במדרש צמ"ר. וזבילקו חוקת רמו תשל"ט והדפס המאמר הזה שם בפסיקתא, אך הפך הסדר, דרש ר' תנחום בר חיילאי על אמרות ה' הליב צדק, והדפס על מי יתן טהור מטמא הביא אחריו כמו שהעירוני בפסיקתא הערה א': (עח) מי יתן טהור מטמא, ע"פ זה יסד הפייטן לפ' פרה צפיוט אלולת אומן חוק טהור מטמא מחוזקה: (עט) חוקיהו מאחו, נדפס ובמדרש צמ"ר הוסיף וישיהו מאמון: (פ) ועולם הבא מהעולם הזה, הוספתי כמו שהוא בכ"י רומי, ובגדפס ובמדרש צמ"ר וזבילקוט צטעות טוה"ז משהו"ב, ונכתב צלדו זל"ל להיפך: (פא) תמן תנין בהרת כגרים טמא, עיין נעשים פ"ח מ"ב, והמעתיק השמיט מן תמן תנין עד תמן תנין, וממלא לנכון בכ"י רומי ובפסיקתא ובגדפס ובמדרש צמ"ר, והסר גם בכ"י רח"ס וכן בפסיקתא בכ"י אקספארד, ומזה יסד הקליר צפיוט אין לשוחח לפ' פרה מטמא טהור ומטהור טמא בהרת ממועט תמא פרהה ככולו: עוד כל תמא: (פב) בהרת כגרים, נדפס נוסף, מאי כגרים כחאי פול צלדס עמא" וליתא במדרש צמ"ר: (פג) תמן תנין האשה שמת ולדה תוך מעיה, מנשה חולין דף ע"א ע"א: (פד) חיה, הוספתי, ופי' המילדת: (פה) וכן המת בבית הבית טהור, בתנחומא הגדפס הוסיף המדפיס ממאגוסבה, פי' כל זמן שהילד מת צמעי האשה שהיא ביתו, האשה טהורה, ילא מתוכו, כלומר שגולד הרי הוא טמא, ואמו טמאה לידה עכ"ל. וכן יסד הקליר צפיוט אין לשוחח, המת בבית אינו מטמא, ילא ממוט אותו מטמא. ורבינו קוביב בלקח טוב (פסיקתא זוטרתא) ריש פ' תזיע (דף י"ו סע"ב) הביא דברי ר' אלעזר הקליר, וז"ל זה הוא שאמר

מטמא, מי עשה זאת, לא יהידו של עולם. (פו) תמן תנינן כל העוסקין בפרה מתהלה ועד סוף מטמאין בגדים, (פו) היא גופה מטהרת טמאים, אלא הקב"ה אמר חוקה הקקתי לכם, גזירה גזרתי, ואין אתה רשאי לעבור על גזירתי:

[ה] [ד"א פה] וזאת הקת התורה. ר' תנחום בר הנילאי פתח אמרות ה' אמרות מהורות (הג"ס י"ז), כלום אמרות ה' הוו אמרות, אבל אמרות בשר ודם אינו אמרות, אלא בנהוג שבועלם, מלך בשר ודם נכנס למדינה ובני המדינה מקלסין אותו, וערב לו קילוסין, אמר להם למחר אני בונה לכם (פג) דימוסאות, למחר אני בונה לכם מרהצאות, למחר אני מכניס לכם את (צ) אמת המים, ישן לו ולא עמד, היכן הוא, והיכן אמרותיו, אבל הקב"ה אינו כן, אלא וה' אלהים אמת (ימ"ס י'), ולמה הוא אמת, (צא) אמר ר' אבין לפי שהוא אלהים חיים ומלך עולם]:

הערות ותקונים

שומר ר' אלעזר קליר המתה הבית טהור, ילא מן הבית הוא טהור והבית טמא, ע"ל. ונראה לי להגיה הוא טמא והבית טמא. ורבותי צרצו צהיי פ' חקת כהז"ל, וכן נגע הבשרת סאדם מטמא כשיעור הלי פול ביהיה במקום אחד מנופס, ואם יבז כל גופו בשרת מראבו טהור רגליו, הנה גם זה פלא ודבר תימה, והוא ג"כ טהור מטמא, וכן בוסם, [דף ט' ע"א] מי יתן עיני מעינא, זה חלז מן הדם, דם האשה נעקר ונעשה דם [ל' חלז], ומטעם זה יחד הקליר צמק ל' פרה שאמר המתה צבית הבית טהור ילא מתוכו הבית טמא, וקרא לצטן האשה בית, והוא פ' מה שנינו צמס' הולין פ' בהמה המקשה [דף ע"א ע"א] האשה שמת ולדה בתוך משיה, והשושן המיה את ידה ונעשה צו, התייה טמאה טומאת שבעה, ואשה טהורה עד שילא הולד ע"ל. ופליאה נעבדה מאד צעניו על רבינו צמיי אשר הביא את המאמר הזה בשם ר' אלעזר הקליר, ולא הערה את מקומו, כי בתנחומא ובמדרש צמ"ר הוא, (ושניהם יחד בפסיקתא שרשב"ג) והתנחומא הלוח, הלא נגד עיניו היה, ומלתו על לשונו, צמאמר סלפני זה, וז"ל ובמדרש התנחומא ויקחו אליך פרה לדומה כו' ועוד דרשו כו', ובתנחומא תמן תנינן צרתה כנרים כו'. צמר לנו המדרש הזה ההדוש הגדול כו' ע"ל. אך אולי השג צדעת האומרים שר' אלעזר הקליר הוא אחד התנאים מצעלי המשיה, לכן נמר לומר שבעל התנחומא לקח את דבריו ממנו. והאמת שהקליר יחד ע"פ הפסיקתא. ועיין בתשובות הר"ש כלל שלשים סימן ה' שכתב ז"ל: והאי צמדרש פ' פרה, המתה צבית טהור, ילא הבית טמא, פירושו תמלא צפ' המקשה לילד [ל' צאלות פ"ו מ"ד] האשה המקשה לילד והוליואיה מבית לבית הרחשון טמא מספק והבטי ודלוי, פ' הבית השני שילד צו ולד מת טמא ודלוי והרחשון טמא ספק טמא (לא) מת צבית הרחשון, אמר ר' יהודה אימתי בזמן שהיא נטלה צאנפים, אבל אם היתה מהלכת הרחשון טהור, משנתפתה הקצר אין פנאי להלך, וכיון דלא נפתח הקצר, אפילו מת הולד הבית טהור, ודלוי טמא עד שילא לחון, והכתי תמן צפ' בהמה המקשה [הולין ע"א ע"א] והאשה טהורה עד שילא הולד, ודלוי פ' המדרש המתה צבית, דלוינו צצטן האשה טהור, פ' האשה טהורה, ילא ממונו האשה טמאה, כן פ' הר"ר אלעזר הקליר המדרש צפנינו, ע"ל לדעתי ז"ל כן יחד הר"ר אליעזר הקליר מהמדרש צפנינו: (פו) תמן תנינן כל העוסקין, חולין כ"ט ע"ב, פרה פ"ד מ"ז: (פו) היא גופה מטהרת טמאים, כ"ה גם בפסיקתא, אבל צכ"י רומי וכ"י רח"ס וצנדפס ובמדרש צמ"ר הגי' היא עלמה מטהרת בגדים: (פז) זאת חוקת התורה ר' תנחום צר הנילאי פתח אמרות ה' אמרות טהורות, המאמר הזה הוספתו, ונראה צכ"י רומי וצכ"י ה' של א"ק: סאדר ובפסיקתא, וחסר גם צכ"י רח"ס וצנדפס דבוס קאנשאטאניעא ודפוס וויטיניא, רק המדפיס ממאנצוזה הוסיף זה אל התנחומא, וחסר גם צמדרש צמ"ר, כי בעל התנחומא לא שנה בעל מדרש צמ"ר מנין לו, כי בעל המדרש צמ"ר השתיק מן התנחומא אשר כעת צדפוס, ונשנה ג"כ צמדרש וי"ר פ' אמר ר' פ"ו סכ"י, ומונא צילקוט ריש פ' אמר צבס הפסיקתא ויף סימנא גם צו"ר צפ' הווא רשס בעל צילקוט מקור המאמר מהפסיקתא, ומונא גם צילקוט ריש חוקת, והפך שם הסדר כי החל המאמר צדברי ר' תנחום אלה, כמו שהעירוני למעלה הערה ע"ו, ובהערה להפסיקתא העירוני שצמדרש צמ"ר פ' חוקת נשמע צעעות מאמר זה עד אמר ר' יהושע צן לוי מלינו טעקס וכו', אולם אין זה צעעות, רק כי לא היה אז המאמר בתנחומא אשר כעת צדפוס. כי אשר מנאל לפנינו צדפוס הוא הוספת המדפיס ממאנצוזה. ובפסיקתא רבתי פ"ד ה' ד' דרש על הכתוב הזה אמרות ה' אמרות טהורות צלופן אחר כדרך המסדר המאוחר הזה להתחיל רוב הדרשות צמקראות מהפסיקתא דרש כהנא ולפנות לו דרך אחרת: (פח) דימוסאות, עיין מה שהעירוני בפסיקתא שם הערה י"ד שהמלה יונית, ע"ס: (צ) אמת המים, שם שזור על לשון חולין לצמר העובר להשקות הסדות (ומוספת לייבוג): (צא) אמר ר' אבין, כ"ה צכ"י רומי וצו"ר, ועיין בפסיקתא הערה ס"ז כי צעעות שם אמר ר' לוי. והבאתו שם ראיה כנראה מהירושלמי צרבות פ"א ה"ה א"י ה' אלהיכס וכתיב ה' אלהים אמת, מהו אמת, אמר ר' אבין שהוא אלהים חיים ומלך עולם, ועיקר דרשת ר' אבין הוא צירושלמי סנהדרין פ"א ה"ה חותמו של הקב"ה אמת, מהו אמת, אמר ר' צון שהוא אלהים חיים ומלך עולם, ופה הביא דרשת ר' אבין דרך אבז, ונס צמדרש וי"ר סוף פ"ו מונא צבס ר' אבין, ובתנחומא הנדפס אשר הוסיף

[ו] ד"א זאת חקת התורה. אמרות ה' אמרות שהורות (תהליס ינ ז), (צב) ר' יהושע בן לוי אמר מצינו שעיקם התורה (צג) שתים ושלש תיבות בתורה, שלא להוציא דבר מומאה מפיו, (צד) שנאמר מכל הבהמה הטהורה תקח לך שבעה שבעה איש ואשתו ומן הבהמה אשר לא טהורה היא (בראשית ז ז), ולא כתיב מן הבהמה הטהורה. (צה) אמר ר' יודן כשבא לפתוח (צו) בסימני בהמה טמאה, (צז) לא פתח אלא בסימני טהרה, את הגמל כי לא מפרים פרסה הוא, אין כתיב כאן, אלא כי מעלה גרה הוא (ויקרא יד ט), (צה) [ואת הארנבת כי לא מפרים פרסה הוא אין כתיב כאן, אלא כי מעלת גרה (שס טו)], את החזיר כי לא מעלה גרה הוא אין כתיב כאן, אלא כי מפרים פרסה (שס טז) :
 [ז] (צט) [מוזקק] שבעתים (תהליס ינ ז). (ק) ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר

הערות ותקונים

המדפיס ממהגטובה (עיין לעיל הערה פ"ח) הגי' אלא מהמר אלהים אמת שהוא אלהים חיים ומלך עולם. הכה מלבד שהשימש המלות, מרוב אמת אמר ר' אבין" גם מלת "מאמר" ט"ס הוא, וז"ל וכו' אלהים אמת, וכו' לישנא דקרא כמו שרשמתי, והסיוס שהוא אלהים חיים ומלך עולם, הוא סיפא דקרא הדין, וראיתי בכ"י ה' של אקספארד אשר נמלא שם המאמר שהוסיף המדפיס, והגי' שם כך אלא מהמר אלהים אמת, וכתיב זו וכו' אלהים אמת, מה הוא אמת, אמר ר' אבין שהוא אלהים חיים ומלך עולם. ועיין במדרש חזית פ' לוסתוי ובב"ר פפ"א: (צב) ר' יהושע בן לוי אמר, כ"ה בכ"י רח"ס ובגדלפס ובמדרש במ"ר חוקת פי"ט אות ב', אולם בכ"י רומי ובפסיקתא הגי' ר' יודן בשם ר' יוחנן ור' זכריה בשם ר' אלעזר דכפר חנין, וכו"ה בפסיקתא כ"י של אקספארד ובוי"ר שם ובב"ר פל"ב. ובפסיקתא יש לתקן במקום ור' זכריה בשם ר' אלעאי ז"ל בשם ר' אלעזר, גם הגי' בפסיקתא ובב"ר ובוי"ר ור' יעקב דכפר חנין, וכן יש לתקן בכ"י רומי ור' יעקב דכפר חנין, ובהערה י"ח בפסיקתא שם הבאתי בשם תנאואות הארץ (לד ק"א ע"א) שהוא למעבר לפת כשתי שעות, ובזל דרוס הכפר קבר ר' יעקב איש כפר חנין, ובפסיקתא שם ואמרי לה בשם ר' יהושע בן לוי כוון להתנחומא, וגם במדרש שו"ט מוזמור י"ב בפסוק אמרות ה' נאמר רק ר' יהושע בן לוי אומר, ובמדרש שחר טוב מוזמור א' בלי שם האומר, ובפסיקתא רבתי אמר ר' יוחנן עקב הקב"ה, והוסיף על המאמר הזה כהצבת דברים, גם עשה איזה שינויים כלדך המסדר הזה: (צג) שתיים ושלש תיבות, כ"ה בב"ר פל"ב ובגדלפס ובמדרש במ"ר שם ושו"ט מוזמור י"ב וילקוט שם. ובמדרש שו"ט מוזמור א' בטעות שתיים ושלש אותיות וז"ל תיבות, ובמדרש וי"ר ריש אמור הגי' שיעקב הקב"ה ה' אותיות ואין ספק בידי שז"ל ד' אותיות כמאמר ר' יהושע בן לוי (פסחים דף ג' ע"א) לטולס אל יוציא אדם דבר מגונה מפיו שהרי עקב הכתוב שמונה אותיות ולא הוציא דבר מגונה מפיו שנאמר מן הבמה גו', ופירש"י אשר איננה טהורה ולא כתיב הבהמה טמאה כי אורחיה הרי שמונה אותיות עקס, כי הטמאה חמש אותיות הן, אשר איננה טהורה י"ג אותיות הן, ע"כ. וכן כתב הרשב"ם ב"ב ק"ג ע"א ד"ה אפשר: (צד) שנאמר מכל הבהמה גו', בפסיקתא ובתנחומא הגדלפס ובמדרש שו"ט מוזמור א' ומזמור י"ב מוצא הכתוב שלאחריו מן הבמה גו' (בראשית ז ח), ועתה ראה במדרש וי"ר ריש א' אמור מוצא כתבולת את הכתוב האחרון (בראשית ז ח), ואח"כ בטעות "ובמקום אחר עקס שנים ושלש תיבות כהורה כדי שלא להוציא דבר של טומאה מתוך פיו ה"ד מכל הבהמה אשר לא טהורה" והוא המקרא שלפניו (שם ז ב), שגוי הסדר הזה יורנו דעת כי מן "ובמקום אחר" הוא הוספת המעתיק, ובמלות ובמקום אחר כוונתו על הנוסחה האחרת הנמאלת לפנינו בתנחומא, ור"ל במקום אחר הנוסחה היא כן. ובמדרש במ"ר ריש חוקת הגי': מן הבהמה הטהורה ומן הבהמה אשר איננה טהורה ומן הבהמה אשר לא טהורה, וכל עי' תחמה כי גם פה הכוים ומן הבהמה אשר לא טהורה, הוא הוספת ע"פ נוסחה אחרת: (צה) אמר ר' יודן, וכו"ה בגדלפס ובמדרש ובמ"ר ובכ"י רח"ס, אולם בפסיקתא הגי' אמר ר' יודן בן מנשה, וכו"ה בוי"ר ריש אמור, והעירוני בפסיקתא שם הערה כ"ה שז"ל אמר ר' יודן ב"ר מנשה, כמו שהוא בפסיקתא כ"י אקספארד, וכו"ה ג"כ בתנחומא כ"י רומי וגם בב"ר פל"ב ושו"ט מוזמור א' ובפסיקתא רבתי כו"ד הנוסחה ר' יהודה ריש ב' מנשה: (צז) בסימני בהמה טמאה, במדרש שו"ט מוזמור א' בטעות בסימני טהרה ז"ל בסימני טמאה: (צז) לא פתח אלא בסימני טהרה, עיין בפסיקתא הערה כ"ג מה שהעירוני שם כי בפסיקתא רבתי ה"ע את הדרש הזה באריכות דברים, ומה שכתבתי שם כי התנחומא לקח דבריו מן הפסיקתא דרב כהנא, וכעת הלום ראיתי אחרי רואי כי דברי הכסיקתא נוגעים מתנחומא שלפנינו: (צח) ואת הארנבת, הוכפתי כמו שהוא בגדלפס ובמדרש במ"ר, ובכ"י רומי הגי' וכן בשפן ובארנבת ובחזיר, כי לא מעלה גרה אין כתיב כאן, אלא כי מפרים פרסה הוא. ובהערה כ"ד לפסיקתא העירוני כי הכר ואת השפן כי לא מפרים פרסה הוא אינו אמר אלא כי מעלת גרה". וגמלא במדרש וי"ר ריש פ' אמור ובפסיקתא כ"י אקספארד. ובמדרש ב"ר פל"ב איתא ואת השפן, אבל ואת הארנבת חסר זו, בפסיקתא רבתי נאמר בטעות ואת החזיר לפני השפן ובארנבת, כי החזיר הוא מלאכה בקרא: (צט) מוזקק שבעתים, כן הוספתי, כי על זה סובב הולך הדרוש אשר החל לדרוש על הכתוב אמרות ה' אמרות טהורות גו' מוזקק שבעתים, ודרש שבעתים ז' פעמים ז' שש מ"ט, עיין להלן בהערה ק"ב: (ק) ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי, מוצא בילקוט

(קא) תינוקות שהיו בימי דוד עד שלא טעמו טעם המא, היו יודעים לדרוש את התורה בארבעים ותשע פנים טמא, (קב) וארבעים ותשע פנים טהור, והיה דוד מתפלל עליהם ואומר, אתה ה' תשמרם תצרנו מן הדור זו לעולם (תהלים יב ה), אתה ה' תשמרם נמר אוריותהון בלבדון, תצרנו מן הדור זו לעולם, (קג) [מן דרא] שהוא חייב כלייה, ואחר כל השבחה הזה (קד) יוצאין למלחמה ונופלין, (קה) [על ידי שהיה בהן (קו) דלטורין], הוא שדוד אומר נפשי בתוך לבאים אשכבה לוחמים בני אדם שניהם חנית והצים ולשונם הרב חדה (שס מ א), נפשי בתוך לבאים, (קז) אלו אבנר ועמשא, שהיו לבאים בתורה, (קח) אשכבה לוחמים, אלו דואג ואדיותופל, שהיו לוחמים אחר לשון הרע, (קט) בני אדם שיניהם חנית והצים, אלו אנשי קעילה, שנאמר היסגרוני בעלי קעילה וגו' (ש"א כג א), ולשונם הרב חדה, אלו הזיפים, שנאמר בבא הזיפים ויאמרו לשאוף הלא דוד מכתרת עמנו (תהלים נד ז), (קי) באותה שעה אמר דוד רומה על השמים אלהים (שס מ ו), סליק שכינתך מביניהם, (קיב) אבל דורו של אהאב כולם עובדי ע"ז היו, ועל ידי שלא היו בהן דלטורין יוצאין למלחמה ונוצחין, הוא שאמר עובדיה לאליהו, (קיג) הלא הוגד לאדוני את אשר עשיתי וגו' ואכלכלם לחם ומים (מ"א י"ג), אם לחם למה מים, (קיג) אלא שהיה המים קשה להביא להם יותר מן הלחם, ואליהו מכריז בהר הכרמל ואומר, אני נותרתי נביא לה' לבדי (שס שס כג), וכל עמא ידעין ולא מפרסמין למלא:

הערות ותקונים

צילקוט מלכים רמ"ג שס התנחומא, ובפסיקתא וכו' פ' אמור ה'ג' ר' יוסי ממלחיא ור' יהושע דסכנין שס ר' לוי, וגם גדלפס ובמדרש צמ"ז ובש"ט מוזמור י"ב וצילקוט מלכים שס הסרים המלות, ר' יוסי ממלחיא ומהחיל כמו לפנינו ר' יהושע דסכנין שס ר' לוי. והמאמר הזה נמצא ג"כ במדרש שו"ט מוזמור ז' ושס הנוסחה בשמות ר' יהושע בן לוי שס ר' יוסי, ובמוזמור י"ב מוצא לנכון ר' יהושע שס ר' לוי, והנה ר' יוסי ממלחיא נקרא כן על שס עירו, וכן צבר פמ"ב ר' יוסי ממלחיא, ועיין תבואות הארץ דל ס"ה ע"א שכתב וז"ל מלחיא ר' יוסי ממלחיא, מערבית נוסח מעט דרומית ירושלים בערך ששה מ' וג' רביעית הכפר מלח"א ושס מעין טוב שמימיו קלים וטובים, ומביאים מהם הפירה למכור, ושס נמאלס ורדים הרבה, עכ"ל: (קא) התינוקות שהיו בימי דוד, כ"ה גם בוי"ר ובגדלפס ובמדרש צמ"ר, אבל במדרש תהלים מוזמור ז' תינוקות שהיו בימי שאל ושמואל, ובמוזמור י"ב במאמר המתחיל אמרות ה' נאמר לנכון כמו לפנינו. ובמדרש תהלים שס מוזמור י"ב נאמר צדוק המלצר, כמו שפירשתי במוזמור ז' טעות הוא וז"ל, כמו שפורש במוזמור ז' ונוסף מליזו מעתיק את אבה לקר, ורשע לשון במוזמור ז'. וזה המאמר כוון רש"י בפרושו לתהלים (יב ח) מדרש אנדה ש"ט ומיושב על הסדר ר' יהושע דסכנין שס ר' לוי תינוקות שהיו בימי דוד וכו', ע"כ. ואולי דרש הדורש בעליל לארץ לשון עוללים: (קב) מ"ט פנים טהור, דרש שבעתים ז' פעמים ז', ועיין בירושלמי סנהדרין פ"ד ה"ב כדי שתהא התורה נדרשת מ"ט פנים טמא ומ"ט פנים טהור, מנין ודגלו, וכן הוא אומר אמרות ה' אמרות טהורות כסף כרוף בעליל לארץ מוזקק שבעתים, ע"כ כוונתם ג"כ שהביאו הכתוב הזה כמו שגדרש לפנינו, ועיין סנהדרין דף ק"ג ע"א ועיבודין י"ג ע"ב שידוע למחר את השרץ מ"ט פנים טהור ומ"ט פנים טמא, וכתוב' שס צב' המקומות ד"ה שידוע: (קג) מן דור דהא חייב כליה, דרש עולם עולם המות מלשון כי הולך האדם אל בית עולמו (קהלת יב ה), וכן יודי דור אל עס עולם (יחזקאל כו כ): (קד) יוצאין למלחמה ונופלים, נשנה בירושלמי פאה פ"א סוף ה"א אמר ר' אבה בר כהנא דורו של דוד טולן לדיקים היו, ועל ידי שהיה לכן לטורין היו יוצאין במלחמה והיו נופלים, ועיין ביפסא מראה שס סי' י"ט: (קה) על ידי שהיה בהן דלטורין, הוספתי כמו שהוא בכ"י רומי ובכ"י ספרדי, (והסדר גם בכ"י רח"ט), וכן הוא בירושלמי גם בגדלפס ובמדרש צמ"ר וצילקוט מלכים רמז ר"ג שס התנחומא: (קו) דלטורין, מוצא בערוך ערך דלטור שס פסיקתא דפרה. ופי' delator גלשון רומי הולך רכיל, delatura פי' רכילות: (קז) אלו אבנר ועמשא, לזה המאמר כוון רש"י בתהלים שס: (קח) אשכבה לוחמים כו', מוצא בערוך ערך לשון א' שס הפסיקתא, ואף שראש המאמר היה אינו ענין לשם, הביאו כולו על שס סופו, למה נקרא לשון שלישי: (קט) בני אדם שניהם חנית והצים, עד קעילה צדו, נשמע במדרש צמ"ר שס, אבל ישנו בירושלמי פאה שס ובגדלפס וכו' פכ"ז בש"ט מוזמור ז' עד צדדים רבה פ"ה, וגם בכ"י רומי ובכ"י רח"ט: (קי) באותה שעה אמר דוד, כ"ה בכ"י רח"ט וצילקוט שס ובמדרש צמ"ר וגם בגדלפס, אולם בכ"י רומי וגם בפסיקתא נוסף, וכי מה שכינה עושה בארץ רומה על שמים אלהים, ובירושלמי שס אמר דוד לפני הקב"ה רצון העולמים מה שכינתך לירד בארץ סלק שכינתך מצנייהון ה"ד רומה על השמים, ובש"ט מוזמור ז' אמר דוד רבש"ע סלק שכינתך מצנייהם מה שכינתך עושה בארץ שנאמר רומה וגו' ועיין במדרש צמ"ר פי' שופטים: (קיב) הלא הוגד לאדוני, מוצא צילקוט מלכים רמז ר"ג שס התנחומא, והביאו זה המאמר בראש דרכו להפך הסדר: (קיג) הלא שהיה המים קשה להביא להם יותר מן הלחם, בירושלמי ובמדרש וי"ר ובמ"ר ובכ"י רומי

[ח] (קיד) אמר ר' שמואל ב"ר נחמן אמרו לו לנחש מפני מה אתה מצוי בין הגדירות, אמר להם (קטו) אני פרצתי גדרו של עולם, אמרו לו מפני מה אתה הולך ולשונוך (קמז) שותת, אמר להם הוא גרם לי, אמרו לו (קיו) מפני מה כל החיות נושכות ואינן ממתות, ואתה נושך וממית, אמר להם אם ישוך הנחש בלי לחש וגו' (קהל י"א), (קיא) אפשר דנא עביד כלום, ולא מתאמר לי מן עליותא, ומפני מה אתה נושך באבר אחד, וכל האיברין (קיט) מרגישין, אמר להם ולי אתם אומרים אמרו לבעל הלשון, שהוא כאן (קכ) והורג ברומי: (קכא) ולמה נקרא שמו של לשון הרע שלישי, שהורג שלשה, האומרו והקבלו ומי שנאמר עליו, (קכב) ובימי שאול הרג ארבעה, דואג שאמרו, שאול שקיבלו, אהימלך שנאמר עליו, [ואבנר בן נר], (קכג) ואבנר בן נר למה נהרג, (קכד) ר' יהושע [בן לוי] אמר על ידי שהקדים שמו לשמו של דוד, הדה הוא דכתב וישלח אבנר מלאכים אל דוד תחתיו [לאמר] למי ארין [ע"ג יב], כתב מן אבנר לדוד, ר' שמעון בן לקיש אמר על ידי (קכה) שעשה דמן של נערים שחוק, שנאמר ויאמר אבנר וגו' יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו (ש"ג יד), ורבנן אמרו (קכו) על ידי שלא המתין לו לשאול

הערות ותקונים

רומי הנוסחא קשה להציל לו, והפעם כי צימי אהאז בעלרו הנשמים וינשו הגהרות: (קיד) אמר ר' שמואל בר נחמן, כ"ה ככ"ו רומי וככ"י רח"ס וכו"ר ונתחומוא הדפס ובמדרש צמ"ר, אבל בירושלמי פאה שס נשנה המאמר הזה בצוף, אחר המאמר ולמה נקרא הלשון שלישי, והוא נכון מאד, כי בירושלמי שס מובא הרבה מאמרים בענין לשון הרע, ואחד מהם הוא המאמר מר' שמואל בר נחמן, יען שסיים ולי אתה שואלים אמרו לבעל הלשון שהוא אומר כאן והורג ברומי, ונתחומוא ונפסיקתא הובא המאמרים מענין לשון הרע בדקדק לעל, ויען שמזכר במאמר שלפניו דליוורין שהיו צימי דוד: (קכא) אל פרתמי גדרו של עולם, פי' שהביא מות לעולם. וכו"ר הוסיף „הני רשבי" הנחש כרץ גדרו של עולם תהלה לפיכך נעשה ספקטור לכל פורטי גדרות." ופי' ספקטור בלשון רומית speculator ממונה להרוג מחוייבי מיתה למלכות: (קמז) שותת, פי' נגרה החולה: (קיו) ומפני מה כל החיות נושכות ואינן ממתות, כ"ה גם בדפס ובמדרש צמ"ר, אבל בירושלמי פאה שס וכו"ר ריש אמור מה הנייה לך שאת נושך, אריה טורף ואוכל, זאב טורף ואוכל, את מה הנייה יש לך, ע"כ. ועיין ערכין דף ט"ו ע"ב לעתיד לבה מתקבלות כל החיות וכו': (קיא) אפשר דאנא עביד כלום ולא מאמר לי מן עליותא, פי' וכי אני עושה דבר בלתי אם יארה עלי מלמעלה מן השמים. ובירושלמי הגי' אילוה איתאמר לי מן שמיא נכות לא הויא נכית: (קיט) מרגישין, צו"ר שס ואירסך מהלך בכל האיברים: (קכ) והורג ברומי, כ"ה גם בפסיקתא ונתחומוא הדפס ובמדרש צמ"ר, אבל צו"ר ריש אמור הגירסא ולי אתה אומרים אין יתרון לבעל הלשון (קהל י"א) דהייב ברומי וקטיל צסוריא, בצסוריא וקטיל ברומי. ור"ל דדרש ס'פא דקרא. ובירושלמי פאה שס העוסהא אמר להן ולי אתה שואלין אמרו לבעל הלשון שהוא אומר כאן והורג ברומי, אומר ברומי והורג צסוריא: (קכא) ולמה נקרא שמו של לשון הרע שלישי, נשנה בירושלמי פאה שס וכו"ר ממוור ו"ב בצפוק יכרת ה' כל שפתי חלקות, אמר ר' שמעון בן יוחי לשון הרע תליתאי, שהוא הורג שלשה, האמרו והקבלו והנאמר עליו, ע"כ. והשם הזה לשון תליתאי ללשון הרע, שגור צפי התרגומא, כמו בתמונה תרגום ויתגן בן עזיאל (בראשית מט כג, ויקרא יט טו), וכן מלשני צבחר רעבו, דמשתעי לישן תליתאי בן עבצריה, וכן איש נחמה נצר דמשתעי לשון תליתאי, ודומיהם. ולמה המאמר כוונתו חז"ל בערכין טו ע"ב בפסיקתא אמרי לשון תליתאי קטיל תליתאי, הורג ארבעה ומוספדו ומקבלו ולאומרו, ופירש"י ליטנא תליתאי זה לשון הרעיל שהיא שלישיה בין אדם לחבירו לגלות לו סוד, ובתוס' שס כתבו וז"ל ואני מלאתי כתיב ליטנא תליתא שהקיפה הקב"ה אחת של עולם ואחת של צמר והוא שלישי בתוכה, ע"כ. אבל לפי מה שהראיתי אין צורך לפירושים האלה, כי טעם קריאתה השם הזה מפורש בלדו בירושלמי ונתחומוא ובפסיקתא ובמדרשים שרשמתי למעלה למה נקרא לשון הרע תליתאי וכו'. וכן התעורר הרב צעל יפה מראה בירושלמי שס ס"ו ב': (קכב) ובימי שאול הרג ארבעה, צו"ר פ' אמור שס נוסף לפני זה עובדא הוא וכו' עד ואשתכח ליטנא [תליתאי] קטיל תליתאיו, ולא נמנא ההוספה הזאת בירושלמי ונתחומוא ובמדרש צמ"ר ובצו"ר: (קכג) ואבנר בן נר למה נהרג, מובא בילקוט שמואל רמז קל"ג בשם התחומוא: (קכד) ר' יהושע בן לוי, כן תהתיב כמו שהוא בכל המקומות, גם ככ"ו רומי וכ"י רח"ס, וכו"ר פ' אמור ובירושלמי פאה שס ובסוטה פ"ה ה"ח מהובך הסדר, כי נהפך מאמר ר' יהושע בן לוי למאמר ר' שמעון בן לקיש, ומאמר רש"ל לריב"ל, ובעל הילקוט הציג מאמר דרבנן בראש: (קכה) שעשה דמן של נערים שחוק, בנתחומוא הדפס שעשה דמן של נערים שחוק, וכמו כן העתיק גם בעל מדרש צמ"ר: (קכו) על ידי שלא המתין לו לשאול, בנתחומוא הדפס ע"י שהמתין, אולם ככ"ה של אקספארד נאמר לנכון שלא המתין, וכן גירסת בעל מדרש צמ"ר אשר דבריו נובעים מהתחומוא, וכ"ה לנכון בירושלמי פאה ובירושלמי סוטה שס ובפסיקתא. וכן מובא בערוך ערך גלגל ח' בשם הפסיקתא, ובמדרש צמ"ר

להתפיים מן דוד, (קבו) שנאמר ואבי ראה גם ראה (ש"א כד יב). א"ל אבנר (קבח) מה את בעי מן גלימא (קבט) אמרת בסירא הוערת, כיון דאתי לגבי מעגל, אמר ליה הלא תענה אבנר, בכנף מעיל בסירה אמרת הוערת, (קל) חנית וצפחת בסירה הוערו, (קלא) ריש אומרים על ידי שהיה בידו למחות בנוב עיר הכהנים ולא מיהא :
[ט] [מזוקק שבעתים]. (קלב) ר' הני בר פזי פתר קרא בפרשת פרה, שיש בה

הערות ותקונים

במ"ד סוף פ' מסעי על שלח הניח לשאל להתפיים מן דוד, והיא הגי' האמתית, וזילקוט שמואל שם בשם התנחומא מפני שלח הניח לשאל להתפיים לדוד, והרד"ל ראה להגיה ע"פ תנחומא הנדפס ע"י שהמתין במקום שלח המתין, אולם הכוון כמו שהוא במדרש במ"ד שם, ובתנחומא הנדפס הלשון משוּבָּשׁ: (קבו) שנאמר ואבי ראה גם ראה, עיין מדרש שו"ט מנזור ו' בפסוק ה' אלהים אם עשיתי זאת: (קבר) מה את בעי מן גלימא, וכ"ה בכ"י רומי וכ"ר רח"ם, ובנדפס ובמדרש במ"ד, ובפסיקתא מה אתה בעי למנגל עס דין, אין ספק שז"ל מה אתה בעי מן גלגלוי דין, כמו שהראה בערוך ערך גלגל ח' שהביא בשם וי"ד אמור פכ"ו, ובפסיקתא דפרה, מה את בעי מן גלגלוי דין, וכתב פי' ז'י"ת, תראה שהיתה לפניו הגי' בפסיקתא כמו שהקפתי. וזו"ר לפניו מה את בעי מן גלגלוי דין וכ"ה בירושלמי סוטה שם. אלז בירושלמי פאה שם הגי' גולגלוי, וזילקוט שמואל רמז קל"ג בשם התנחומא מן [ז"ל מה] את בעי מן גולגלוי דין תיקן בעל הילקוט בעלמו או אחד המגיהים גולגלוי, כמו שמוצא בערוך בשם הפסיקתא במקום ג' התנחומא גלימא, ועי' בפסיקתא הערה ל"ב שהבאתי פירושים על המלה הזו (ובהערה הוא הבאתי תראה מזה שהיתה לפניו הנוסחא בפסיקתא רבתי, מלת "רבתי" יש למחוק מן הספר). וידידי הרב הגדול מהר"ח קאהוט בעל הערוך השלם (בערך גלגל) אחר שהביא מה שהעירוני בפסיקתא ראה לבאר המלה מלשון פרסי אשר פתרונה נעקת קול ודבור חזק, ושיעורו למד חושש אתה לנעקתו ודבורו של דוד, עכ"ל: (קבט) אמרת בסירא הוערת, בכ"י רומי דלת אמר בסירה הועדו, ובכ"י רח"ם בסירא הועדת, וזו"ר פ' אמור ובתנחומא הנדפס ובמדרש במ"ד ובשו"ט מנזור ל"ה וזילקוט שמואל רמז קל"ג ג"כ הגירסא אמרת בסירה הועדת בל"ת. ובכ"ה ה' שם אקספארד כתוב ג"כ בסירה הועדת ובחסרון מלת "אמרת", ובפסיקתא וירושלמי פאה וסוטה בסירה הוערה, יותר נכון הגי' בל"ת, כי לשון העברה והסרה מתורגמים בארמית עדה, (עיין מתורגמן שורש עדה א'). והמלה הזאת ישנה גם בכתבי קדש לא עדה עליו שחל (איוב כח ח). ולדעת ידידי הרב בעל ערוך השלם עיקר המלה ברי"ש וטעם המלה בלשון ערבי ענינה עבר והלך. ובפסיקתא פרה הערה ל"ג העירוני במדרש שו"ט מנזור ו' בסירות בקו"ים עברת ונכרת, אין ספק כי מלת "בקו"ים" היא פ' אחד המעתיקים על מלת בסירות. ועיין בסנהדרין דף מ"ט ע"א מאי צור הסירה אמר ר' אבה בר כהנא צור וסירה גרמו לו לאבנר שיהרג, ע"ש צפי' רש"י, ובערוך ערך בר' הביא דברי בירושלמי בשניו לשון וביתר ביאור, וז"ל מפורש בתלמוד ירושלמי פאה פ"א ובכוסה פ"א שרפה שאל להשיב את דוד מפני שאמר הנה בעת שקלח הלפחת והחנית היה יכול להרגני, וכיון שלא הרגני לדיק הוא ואין לרדפו, אמר לו אבנר לא כי, אלא הלפחת והחנית הנערים הלכו להביא מים מן הצור, ושכחום שם, ומלאם דוד ולקחם מן הצור, א"ל הלפחת והחנית כבר נשאלו צבור, כנף מעילי מה תאמר זו, א"ל כנף מעילך בסירה הועדת, כלומר נסבך בקו"ים ומתחך ומלאו דוד ולקחו משם, וכיון שלא הביא אבנר להתפיים לדוד נענש עליהם, וזה צור וסירה גרמו לו לאבנר, עכ"ל. ובמהרש"א בחדושי הגדות סנהדרין שם ד"ה מאי צור הסירה השיג על רש"י והביא ראיה מדר"ק ולא ראה את דברי הערוך ע"ש: (קל) חנית ולפחת בסירה הוערו, בכ"י של אקספארד הגי' חנית ולפחת בסירה מן הוועדו, וא"כ סיים "א"ל חמת ולפחת על הצור שכתובם והוה שאמר הכתוב מור הסירה, לא מלניו במקום שלום עמו צור הסירה, אלא העון שעשה ששהים מדבר אלו הדברים החזירוהו מור: (קלא) ויש אומרים ע"י שהיה בידו למחות, במדרש במ"ד סוף מסעי והיה ספק בידו ז"ל ויש אומרים על שהיה ספק בידו, כמו שהוא לכוון במדרש במ"ד פי"ט, ודעת ה"ם אומרים מפורש בגמרא בל"י סנהדרין דף כ' ע"א אמר ר' יהודה אמר רב מפני מה נענש אבנר מפני שהיה לו למחות בשאלו ולא מיהא, פרש"י למחות בשאלו בבדיה נוב עיר הכהנים, והמהרש"א בחדושי הגדות ד"ה שהיה הקשה על רש"י להמירין ס"פ נגמר דין [סנהדרין מ"ט ע"א] צור וסירה גרמו לו לאבנר שיהרג, ולפי פירושו אח"כ הך דרשה דהתם דלא כמאן מהני אמוראי דהכא, וע"כ נראה לפרש דהיינו הך דהכא דקאמר דלא מיהא היינו מצור וסירה שהיה לו למחות בשאלו ולומר לו כמה לדיק הוא שלא הרגך ולא מיהא כפירש"י שם, וק"ל עכ"ל. ובמח"ל נעלמו ממנו דברי בירושלמי והתנחומא ומדרש במ"ד פ' חוקת וסוף מסעי שדעות הלוקות הן זה אומר כן וזה אומר כן: (קלב) ר' חנין בר פזי, נשנה בזו"ר ובתנחומא הנדפס ובמדרש במ"ד ובפסיקתא וזילקוט ריש חוקת בשם הפסיקתא וזילקוט תהלים רמז תרנ"ח בשם וי"ד. וזילקוט תהלים ר' שמעון בר פזי ז"ל ר' חנין בר פזי, ולזה המאמר כוון הפייטן לפרשה פרה פיוט אלולת אומן זר שבעתים מזוקקה. ובפסיקתא רבתי פי"ד סו"ו ו' כסף לרוך מזוקק שבעתים מכו מזוקק שבעתים אמר ר' יוחנן בן פזי [ז"ל ר' חנין בר פזי] שהתורה נדרשת ארבעים ותשיעי פנים, ואף הפרשה הזאת מזוקק שבעתים יש בה מ"ט עהרות, כי"ל אלא יש בה שבע פרות ושבע הזיות. ובפסיקתא

(קלג) משבעה שבעה, שבע פרות, שבע שריפות, שבע הזיות, שבע כבוסים, שבעה מטמאים, שבעה טהורים, שבעה כהנים, (קלד) אם יאמר לך אדם חסר הן, אמור לו משה ואהרן בכלל היו, שנאמר וידבר ה' אל משה ואל אהרן לאמר זאת חקת התורה:

[י] (קלה) ר' יצחק פתח כל זה נסיתי בחכמה (קהלת ז יג), כתיב ויתן אלהים חכמה לשלמה [וגו' כחול אשר על שפת הים] (מ"א ט), רבנן אמרי (קלו) ניתן לו חכמה כנגד כל ישראל, (קלז) ור' לוי אמר מה חול גדר לים, כך היתה החכמה גדר לשלמה, מתלא אמר (קלח) דעה חסרת מה קנית, דעה קנית מה חסרת, עיר פרוצה אין חומה איש אשר אין מעצר לרוחו (משלי כה כח), (קלמ) [כעיר פרוצה שאין בה חומה כן איש אשר אין מעצור לרוחו]:

[יא] ותרב חכמת שלמה מחכמת כל בני קדם (מ"א ה), [מה היתה חכמתן של בני קדם], (קמ) שהיו יודעין במזל, וערומים בטייר (בלשון ישמעאל קורין

הערות ותקונים

ובפסיקתא הערה כ"ה הנאחזי פי' המאמר נשם הגר"א ז"ל והוא כספר אדרת אליהו: (קלג) משבעה שבעה, הכוונה שלל עיני הפרה שבעה הם, וכל אחד הוא שבעתים, ולמאמר הזה כוון הרוקח סי' רמ"א. ועי"ס המאמר הזה יסד הקליר בפיוט אמרה סגוה לפ' כרה דרושה בזקוק שבעה משבעה, הזיות, טבילות, וכבוסים שבעה, ופרות, וכהנים, טהורים, וטמאים, שבעה, ע"כ. וכן תראה בזכר אחרי דף ע"ז ע"ב שבעה שבע פרות, ז' שריפות, ז' הזאות, ז' כבוסים, ז' טמאים, ז' טהורים, ז' כהנים, ומשה ואהרן בחושבנא, דהא כתיב וידבר ה' אל משה ואל אהרן וגו'. ועיין גם צוהר חקת במאמר דבר אל בני ישראל דהאי פרה היא שבעה, ז' כבוסים וכו': (קלד) אם יאמר לך אדם חסר הן, אם יאמר אדם הרי אלל הכהנים מנולא רק חמשה, התשובה על זה ששמה ואהרן גם כן בכלל, שנאמר משה ואהרן צבחהו. ועיין בפסיקתא הערה כ"ה נשם הגאון הגר"א ז"ל. ובגדפס הגי' אם יאמר לך אדם חסר אחד מהן, וכ"ה בכ"י ספרדי: (קלה) ר' יצחק פתח, נשנה בפסיקתא דרב כהנא (דף ל"ג ע"ב), ובמדרש קה"ר פ' כל זה נסיתי, ומנולא בילקוט מלכים רמז קע"ז נשם התנחומא והפסיקתא. ובתנחומא הגדפס (אות ו) מנולא הוספה שהוסף המדפוס ממאנטיובה אשר לקח מפסיקתא רבתי פי"ד סי' ז' נשגיו לשון קת, והוא מן אמר ר' יוחנן נשם ר' שמעון בן יהולדק, ובפסיקתא דרב כהנא בערה נ"ח ל"ט העירותי כי בתנחומא הגדפס יש הוספה שמוכף מן הרבתי, ועתה ראיתי כי הוספה היא הוסף המדפוס ממאנטיובה: (קלו) ניתן לו חכמה כנגד כל ישראל, כ"ה גם בדפוס קאנטיבא: ויניח ודפוס וויניציא, אולם המדפוס כאשר העתיק הוספה מן פסיקתא רבתי השמיים זה גם מאמר מר' לוי והביא כלשון הרבתי רבנן אמרי מלמד שהיתה החכמה של שלמה שקולה כנגד כל ישראל שנמשלו כחול הים, שנאמר והיה מספר בני ישראל כחול הים (דושע ז א), ואחר זה הוסף ג"כ ע"פ הרבתי כילד החכמים יש גם דעה וכו' והוא ז"ב מהפסיקתא רבתי: (קלז) ור' לוי אמר, כ"ה גם בדפוס קאנטיבא ודפוס וויניציא, וגם בכלל הביא המדפוס ממאנטיובה כלשון הרבתי ור' לוי אמר כשם שהחול היה עושה לו סיג ודבר שלא יאלץ וישתוף את העולם כך היחה החכמה עומדת בפני יצרו שלא יטמא. ואח"כ מתחיל בגדפס כמו שלפנינו בכ"י, כי עד כאן הוסף המדפוס: (קלח) דעה חסרת, מנולא בילקוט משלי רמז תתקכ"ט ד"ה יש נשם התנחומא, ובזו"ר פ' אמור לאמר צוהג שבעולס אדם יש לו והב וכפס ואבנים טובות ומרגליות וכל כלי חמדה שבעולס וטוב ודעת אף צו, מה קנייה יש לו, מתלא אמר דעה קנית מה חסרת, דעה חסרת מה קנית. ולמאמר הזה כוונת רז"ל בגדרים דף מ"א ע"א במעברא אמרי וכו', ע"ש: (קלמ) כעיר פרוצה, הוספתי כמו שהוא בפסיקתא ובגדפס: (קמ) שהיו יודעים במזל וערומים בטייר, והמלות "בלשון ישמעאל קורין לשון טייר" הוא הוספת המעתיק וליהא בכ"י רומי וכ"י רח"ס, והמאמר הזה מנולא ברש"י שני פעמים (מ"א ה"י, וצדה"ב ט' ד'): שם הפסיקתא, וכתב טייר הוא לשון ערבי, והביא בזו"ר כי עוף השמיים יולד את הקול זה עורב והכמת טיירי ע"כ. וגם הרד"ק במלכים שם סי' כן בטייר בלשון העופות, וכן בערבי יקרא עוף אלץ טייר. וכן בני מלרים היו יודעים בחכמה שנה היו נקראים ההרטומים עכ"ל. ובמדרש צמ"ר פי"ט חסר מלת "במזל" וישו שם בתנחומא הגדפס, וכן מנולא לנכון במדרש שו"ס ממומר ז', ובמדרש קה"ר פ' כל זה נסיתי הנוסחא שהיו יודעין במזל וקוסמין בעופות ובקאיין בטייר, וכליותי יעלוני כי מלות "וקוסמין בעופות" הן הוספה חילונית לפרש המלות ובקאיין בטייר, ונאספו אל חוכו בעופות. ובילקוט מלכים נרשם בגדול על בטייר, פי' חכמת אסטרונוגיו". והפי' הזה משנה הוא, כי אין כן הוראת מלת בטייר, ודברי הערוך העשו לפרש כן, כי ז"ל הערוך ערך טייר, בפסיקתא דפרה מה היתה חכמתן של בני קדם שהיו יודעין במזל וערומים בטייר, מהי בטייר אסטרונוגין, ובמדרש ו"ר [פלג"ב] כי עוף השמיים יולד את הקול אמר ר"א זה העורב בחכמתו (ז"ל והכמת) טיירין (אולי ז"ל זה העורב בחכמת טיירין) פי' בלשון ערבי קורין לשון טייר עכ"ל. ומלות "מאי בטייר אסטרונוגין" שהמה הוספה בערוך מאיזה מעתיק יאלץ העשית להמפרש בלד הילקוט לפרש כן, אולם חילו ראה את סיום הערוך הזה שפי' טייר הוא טוף בערבי נפקחו עיניו לדעת כי הוראה אחרת למלת בטייר,

לעוף טייר), (קמא) אמר רבן שמעון בן גמליאל בשלשה דברים אוהב אני את הפרסיים, שאין נושקין בפה אלא ביד, (קמב) כשהותכין בשר אין הותכין אלא בסכין ולא בפה, (קמג) וכשנוטלין עצה לא נוטלין אלא בשדה, שנאמר וישלח יעקב ויקרא לרהל וללאה השדה אל צאנו (בראשית לז ד): ומכל חכמת מצרים (מ"א ס י). מה היתה חכמתו של מצרים, אתה מוצא כשביקש שלמה לבנות את בית המקדש, שלח אצל פרעה נכה, אל שלח לי אומנין בשכרן, שאני רוצה לבנות בהמ"ק, מה עשה, כינס כל (קמד) (איצטרוגולין) [איצטרוגולין] שלו, [ויאמר להם] צפו בני אדם שעתידין למות באותה שנה, (קמה) ושלחן לו, כשבאו אצל שלמה, צפה ברוח הקודש שהן מתין באותה שנה, נתן להם את תכריכיהן ושלחן לו, שלח לו לומר לא היו לך תכריכין לקבור את מתיך, הרי לך ותכריכיהן :

[יב] (קמו) ויהכם מכל אדם (מ"א ס יא). מאדם הראשון, ומה היתה חכמתו, אתה מוצא בשעה שביקש הקב"ה לבראות אדם הראשון, נמלך במלאכי השרת, אמר להן נעשה אדם בצלמנו (בראשית א טו), אמרו לו מה אנש כי תזכרנו וגו' (תהלים ח ה), (קמז) אמר להם [אדם שאני רוצה לבראות בעולמי תהא] חכמתו מרובה משלכם, מיד העביר לפניהם כל בהמה היה ועוף, אמר להן מה שמותן של אלו, ולא ידעו, כיון שברא אדם הראשון העבירן לפניו, אמר לו מה שמותן של אלו, אמר לזה נאה לקרותו שור, לזה ארי, לזה סוס, וכן לכולם, שנאמר ויקרא אדם שמות לכל הבהמה

הערות ותקונים

ויותר נכון לתקן בערוך „מאי צייר אצטרוגולין“ „מאי צמול אצטרוגולין“, כי כן הולאת שם אצטרוגולין חוזה בצוכביס ובמזלות. ובפסיקתא רבתי (פ"ד אות ט') מהו חכמת בני קדם אלא שכל בני קדם צביאים צמול וחכמים בכל דעה צביאטרוגולין [צ"ל צביאטרוגולין], בני ספק היה כתוב פה „בצייר“ אך רח"ל סכל לזיה מעתיק אל ידיו צבעות (ע"פ הערוך כמו שהעירתי) וכתוב צביאטרוגולין תחתיו. ורבינו בחיי פ' חוקת הביא למאמר הוה שם התחומא שידעיס צמול וערומיס בחכמת הטיאר, אך מה שהוסיף שם בצלמנו הוה עוף שדרשו עליו כי עוף השמיס יוליד את הקול אינו מהתחומא כי אם מו"ר פ"ב: (קמא) אמר רבן שמעון בן גמליאל בשלשה דברים אוהב אני את הפרסיים, וכ"ה צילקוט מלכים רמז קע"ז ובתחומא הגדפס אות ו'. ובפסיקתא וצקה"ר פ"ו פסוק את כל זה נסיתי, בשלשה דברים אני משבח את בני מזרח, ובצ"ר פ"ד אות ב', בג' דברים אני אוהב את בני המזרח, ובמדרש צמ"ר פ"ט הגעתי מהתחומא נאמר „בג' דברים וכו'“ יא' צמלת „וכו'“ ידי חובתו בכל המאמר, ובגמרא צבלי צרכות דף ט"ב איתא תניא אמר ר' עקיבא בשלשה דברים אוהב אני את המדיים וכו', ואח"כ מוצא תניא אמר רבן גמליאל בשלשה דברים אוהב אני את הפרסיים וכו'. ולדעתו יש להפך שמות האומרים, בתהלה צ"ל תניא אמר רבן גמליאל בשלשה דברים אוהב אני את הפרסיים כשחתיבת את הצבר וכו', ואח"כ צ"ל תניא אמר ר"ע בשלשה דברים אוהב אני את המדיים הן לזעין צבלילתן וכו'. וראיתי צילקוט ויאל רמז ק"ל הביא כמו שהוא בצ"ר פ"ד, רק אחד תקן אוהב את בני מדי לזשון הגמרא צרכות שם, ורשם צלדו צרכות ח' ע"ב ויש לרשום צ"ר פ"ד: (קמב) כשהותכין צבר אין הותכין אלא בסכין ולא צפה, בפסיקתא ואין נוטכין צפת אלא הותכין בסכין, וצקה"ר ואין נוטכין צפה אלא הותכין בסכין, ובתחומא הצדפס, וכשהותכין צבר אין הותכין על גב היד אלא צכסין ולא ציד, וצילקוט שם ואין הותכין צבר אלא צכסין, ובצ"ר שאין נוטכין ואוכלין אלא הותכין ואוכלים, ובגמרא צרכות שם כשהותכין את הצבר אין הותכין אלא גבי השלחן, וע"פ הגמרא נוסף זה מאיזה מגיה אל המדרש צמ"ר שם „ואין הותכין צבר אלא על גבי השלחן“, כי פתח צלשה נוסף צברצב, רק הוספה היא בגמרא צרכות, ובצבור וכו' ליתא צילקוט ויאל רמז ק"ל: (קמג) וכשנוטלין עצה אין נוטלין אלא צשדה צנאמר וישלח וגו', בגמרא צרכות שם מוצא הסיוס מן הכתוב צסר ר' אדא צר אהבה, ורש"י שם כתב אלא צשדה דאמרי אינסי אזיסי לטותל עכ"ל. ובצו"ר אות ב' מוצא צסר ר' לוי אזיסי לרדך ואזיסי לכותל, וכ"ה צשו"ט מזמור ז' שם. ובצ"ר פ"ד סיסי מתלה אמר בהקל דלית צה איצגרין לא תימא מלה דמסתידין ופי' צשדה שיש שם מוקס גליס וגבשטיס אל תגלה סודך, והמלה ערבית, עיין בערוך השלם: (קמד) איצטרוגולין, תקניהו צל"ל איצטרוגולין, וידוע. וצ"ל אצטרוגולין (אצטרוגולין) ועיין לעיל הטרע ק"מ: (קמה) ושלחן לו, בפסיקתא ובגדפס ואשלחם אללו. והמדפסס ממאנוצבה הוסף „כדי שאצבו עליו צהרעומות ואומר לו תן לי דמיהס מהאומיסי שהרגת“. וזה לקח מן פסיקתא רבתי פ"ד סי' ט' וליהא צדפוס קהרעטמאטיעא ודפוס ווינייא וליהא צכ"י ה' של אקספארד, כי הוה הוספת המדפסס. ובפסיקתא שם הטרע ס"ה העייתו על ההוספה בגדפס, ולא נודע לי אזי היא הוספת המדפסס של דפוס מאנוצבה: (קמו) ויהכם מכל האדם, מוצא בפסיקתא ובגדפס ובמדרש צמ"ר ובמדרש קה"ר וצילקוט מלכים רמז קע"ה צסם התחומא והפסיקתא. גם מוצא צמדרש צ"ר פ"י אך חסר שם ההתלה: (קמז) אמר להם אדם שאני רוצה לבראות בעולמי, כן תקנה, ונאמר לנטון גם צכ"י רומי וכ"י רח"י: קייט

וגו' (בגלגל ס ב), א"ל אתה מה שמך, א"ל אדם, שנבראתי מן האדמה, א"ל הקב"ה אני מה שמי, א"ל ה', שאתה ארון על כל הבריות, (קמח) היינו דכתיב אני ה' הוא שמי (ישעי נב ח), שקרא לי אדם הראשון, (קמט) [הוא שמי שהתניתי ביני לבין אומות העולם]: [יג] מאיתן האזרחי (מ"א ס יא). (קנ) זה אברהם, שנאמר משכיל לאיתן האזרחי (תהלים פט א), (קנא) והיומן (מ"א סג), זה משה, שנאמר בכל ביתי נאמן הוא (במדבר יב ז). וכלכל (מ"א סג), זה יוסף, שנאמר ויכלכל יוסף (בגלגל נז יב), (קנב) אמרו המצרים כלום מלך עבד זה עלינו אלא בהכמותי, מה עשו לו, הביאו שבעים (קנג) פתקים, (קנד) וכתבו עליהם שבעים לשון, והיו משליכים אותו לפניו, וקורא כל אחד ואחד בלשונו, ולא עוד אלא שהיה מדבר בלשון הקודש, שלא היה בהן כח לשמוע, שנאמר (קנה) עדות ביהוסף שמו בצאתו על ארץ מצרים שפת לא ידעתי אשמע (תהלים פא ו). ודרדע (מ"א סג), (קנו) זה דור המדבר שהיה בהם דעה. בני מחול (סג), בנים (קנו) שמחלה להם שכינה במעשה העגל:

[יד] וידבר שלשת אלפים משל (סג סג יב). אמר ר' שמואל בר נחמני חורנו על כל המקראות, ולא מצינו שנתנבא שלמה (קנה) אלא קרוב לשמנה מאות פסוקים, אלא מהו שלשת אלפים, מלמד שכל פסוק ופסוק שאמר יש בו שנים שלשה טעמים, כמד"א נזם זהב והלי כתם (משלי כה יב), (קנט) ורבנין אמרין שלשת אלפים משל על כל פסוק, ואלף וחמש טעמים על כל משל ומשל, ויהי שירו חמשה ואלף (מ"א סג), (קס) שירה אין כתיב כאן אלא שירו, שיירו של משל: (קסא) וידבר על העצים וגו' (סג סג יג), וכי אפשר לו לאדם לדבר על העצים, אלא אמר שלמה (קסב) מפני מה מצורע נטהר על הגבוה שבעצים, ובנמוך שבנמוכים, בעץ ארו [ישני תולעת] ואזוב (ויקרא יד ד), אלא על ידי שהגבוה עצמו כארו לקה בצרעת, (קסג) כיון שהשפיל עצמו כאזוב, לכך נתרפא על ידי אזוב:

הערות ותקונים

(קמח) היינו דכתיב, כ"ה גס ככ"י רח"ס ונדפסם ובמדרש כמ"ר, אולם ככ"י רומי ונפסקיתא מוצא זה בשם ר' אחא: (קמט) הוא שמי שהתניתי ביני לבית אומות העולם, הוספתי כמו שהוא נפסקיתא וחסר גס ככ"י רח"ס, וככ"י רומי הוסיף הוא שמי שהתניתי ביני לבין עמי ושהתניתי ביני לבין מלאכי השרת, ובמדרש קה"ר ונפסקיתא ויהי בחלי הלילה הגירסא ה' הוא שמי שהתניתי ביני לבין עמי הוא שמי שהתניתי ביני לבין בריותי וזין מלאכי השרת, וכ"ה נדפסם, רק המלות וזין מלאכי השרת חסר סס: (קנ) זה אברהם, רש"י מ"א ה' י"א וד"ה צ"ו ה' הביא המאמר הוא בשם הפסקיתא: (קנא) היומן כו' נאמן הוא, ות"א מהיומן הוא, ובת"י היומן הוא, ועיין בגמרא צ"ב ס"ו ע"א: (קנב) אמרו המצרים, בגמרא סוטה דף ל"ו ע"ב אמר ר"ח בר אבא אמר ר' יוחנן בשעה שאמר פרעה ליוסף ובלעדיך לא ירס איש את ידו וגו' אמרו אינטיגניו פרעה וכו' ע"ש: (קנג) פתקין, מלה מנאיה הרבה בלשון חז"ל, והוראתה מכתב קטן, והיא מלה היונית והרומית pittacium חשמונאיט: (קנד) וכתבו עליהם שבעים לשון, עיין בגמרא צבלי סוטה סס: (קנה) עדות ביהוסף וגו' אשמע, הביא המ"כ במדרש כמ"ר פ' חוקת חז"ל בתנחומא מסיים בו שלפיך כתוב זה מתחיל בעי"ן ומסיים בעי"ן לרמוז על שבעים לשון שלמדו גבריא"ל כו', והמאמר הזה ליתא בתנחומא רק מוצא בילקוט תהלים רמז תתל"א בשם הילמרטו, ותנחומא לחוד וילמדנו לחוד: (קנו) זה דור המדבר שהיה בשם דעה, נפסקיתא וככ"י רומי זה דור המדבר, ולמה קורא אותם דרדע, דור שהיו כולם מלאים דעת. ודרש דרדע נוטריקון דור דעה: (קנז) שמחלה להם שכינה, כ"ה גס נדפסם, ונפסקיתא שמחל להם הקב"ה, וככ"י רומי הגי' שמחל להם המקום: (קנח) אלא קרוב לשמונה מאות פסוקין, כ"ה גס נפסקיתא ונפק"ר ונדפסם וזילקוט מלכים רמז קע"ח, ורבינו בחיי פ' חוקת הביא ג"כ כמו כן בשם התנחומא, ונפסקיתא רבתי פ"ד ס"ו ט'. אבל במדרש חזית סוף פסוק ראשון הגי' אמר ר' שמואל בר נחמני חזרנו על כל ספר משלי ולא מצינו בו אלא תשע מאות וחמשה עשר פסוקים ע"כ. ובאמת מספר פסוקי ספר משלי כן כמו שרשמו צעלי המסורה בסוף ספר הסוף: (קנח) ורבנן אמרין, לזה המאמר כיון רש"י מ"א ה' י"ב ומדרש אגדה שהיה אומר בכל פסוק וכו': (קס) שירה אין כתיב כאן אלא שירו, וכ"ה ככ"י רח"ס וזילקוט מלכים סס, וככ"י רומי ונפסקיתא ויהי שירו של שלמה אין כתיב כאן. ובתנחומא הנדפס ובמדרש כמ"ר הגי' שירו אין כתיב כאן אלא שירו, שירו של משל. ובקצ"ר חסרי המלות, שיריו אין כתיב כאן אלא שירו של משל" וכן נפסקיתא רבתי יש לתקן כן, ובמדרש חזית סס הוסיף ויהי משלו אין כתיב כאן אלא שירו חמשה ואלף שירו של משל: (קסא) וידבר על העולם, מוצא בילקוט מ"א ע"ב בשם הפסקיתא וילקוט מלכים רמז קע"ח בשם התנחומא והפסקיתא: (קסב) מפני מה מזורע נטהר כו', לזה כיון רש"י ורד"ק כמ"א סס: (קסג) כיון שהשפיל עצמו כאזוב, לזה

[טו] וידבר על הבהמה ועל העוף (מ"א ע"ג). וכי אפשר [לאדם] לדבר על הבהמה ועל העוף, (קסד) אלא מפני מה בהמה ניתרת בשתי סימנים, ועוף בסימן אחד, על שבהמה נבראת מן היבשה, שנאמר תוציא הארץ נפש חיה למינה בהמה ורמש וחיתו ארץ למינה (בראשית א' כד), (קסה) ועוף, כתוב אחד אומר מן היבשה, וכתוב אחד אומר מן הים, מן היבשה דכתיב ויצר ה' אלהים מן האדמה כל חית השדה ואת כל עוף השמים (שם נ"ט), וכתוב אחד אומר ישרצו המים שרץ נפש חיה ועוף יעופף על הארץ (שם ס"ב), בר קפרא אמר (קסו) מרקק שבים נבראו, (קסז) ר' אבין בשם ר' שמואל [קפוטקיא] אמר רגלוהי דתרנגולא דמיין (קסה) להרצפיתיה דנונא: ועל הרמש (מ"א ע"ג). וכי אפשר לדבר על הרמש, אלא אמר שלמה מפני מה (קסט) שמנה שרצים שבתורה (קע) הצדן והחובל בהן חייב, ושאר שקצים ורמשים פטור, (קעא) מפני שיש להם עורות: ועל הדגים (סג). וכי אפשר לומר כן, אלא אמר שלמה מפני מה בהמה וחיה ועוף טעונין שחיטה, (קעב) ודגים אינן טעונין שחיטה, (קעג) הורה יעקב איש כפר נבוריא בצור על הדגים שטעונין שחיטה, שמע ר' הגי שלח ואתיה, א"ל מנן הורית כן, א"ל מהכא, ויאמר אלהים ישרצו המים שרץ נפש חיה ועוף יעופף (בראשית א' כ), מה עוף טעון שחיטה, אף הדגים טעונין שחיטה, א"ל (קעד) ארבעוניה דילקי, א"ל בר נש דאמר מלתא דאורייתא ילקה, א"ל לא הורית מב, א"ל מנן, (קעה) א"ל מהכא, הצאן ובקר ישחט להם ומצא להם אם את כל דגי הים יאסף להם (במדבר י"א כג), אלו טעונין שחיטה, ואלו באסיפה, (קעו) א"ל חבוט חביטך דהוא טבא לקילטא: ועוד

הערות ותקונים

לזה כוון רש"י ויקרא י"ד ד': (קסד) אלא מפני מה בהמה ניתרת כו', עיין חולין כ"ז ע"ב דרש עובר גלילה: (קסה) והעוף, כתוב אחד אומר וכו', בפסיקתא הגי' והעוף מן המים ומן היבשה, ובקב"ד שם נאמר ועוף מן המים, והמלת "ומן היבשה שהרי כתיב וכו'" חסר שם. ובתנחומא הגדפס הגי' עוף שנברא מן הרקק יותר בסיומן אחד, ובלי ספק טופף זה ע"פ מהאמר הש"ס חולין דף כ"ז ע"ב שם, עוף שנברא מן הרקק הכשירו בסיומן אחד, ובמדרש צמ"ר שם כתוב אחד אומר מן הבהמה ט"ס הוא וכו' מן היבשה: (קסו) מרקק פי' בוך ורפש (וויזוף): (קסז) ר' אבין בשם ר' שמואל קפוטקיא, מלת קפוטקיא חספתי כמו שהוא בכ"רומי ובפסיקתא, ובגמרא חולין שם אמר ר' שמואל קפוטקא תדע שהרי עופות יש להם קשקשת צנגליהם כדגים, ע"ש בתוס' ד"ה תדע, ובתנחומא הגדפס בטעות ר' אבין בשם ר' יוסה בגלילי, מדרש צמ"ר ר' אבין בשם ר' שמואל, חסר נ"ב מלת קפוטקיא, ובן חסר גם בכ"ר חס"ר: (קסה) להרצפיתיה דנונא, בכ"רומי להרצפיתא וכו' להרצפיתא, ובכ"ר חס"ר לחד יפיתיה, וכו' מלה אחת להרצפיתיה, ובפסיקתא להרצפיתא, ובמדרש קבלת שם ובמדרש צמ"ר וזילוקט מליכס רמו קע"ח שם הנוסחה להרצפיתא דנונא, ובתנחומא הגדפס לפרטופיה, אולם בכ"ר ה' של אקספארד הגי' להרצפיתיה. ותרגום יצ"ט ספרי וקשקשת (ויקרא י"א ו"ב) זיין יחרספיתין, ובערוך ערך פלתא הביא וז"ל: בפסקא דפרה רגליה דתרנגולתא דמיין לפלתא דנונא ס"ל להרצפיתא דנונא פי' קשקשת, ועל זה הוסיף המוספי פי' בל"ג φολαק קשקשת ע"כ, ראינו פה נוסחאות שונות, ולדעתי הנוסחה הגנונה חספניתא, וכן הארכת שורש חספ צעברי דק מחוספס (שמות עו יד), עיין אול"ש שרש חספ, ומזה צנגמרא (שבת דף קנ"ד רע"א) האי מאן דמשי ולא גבי עובא נקבוהו ליה חספיתא, פי' הערוך צעבר חספ ח' עיין קרוס הלומה צבור הפנים ומתקלף, ועיין צפר"ש שם: (קסט) שמונה שרצים שבתורה, משנה שבת ק"ז ע"א: (קע) הצדן והחובל, עיין במשנה שם: (קעא) מפני שיש להם עורות, מוסב על ח' שרצים, לפיכך החובל בהן חייב, עיין רש"י במשנה שם, וצירושלמי שבת פי"ה ה"א: (קעב) ודגים אינם טעונין שחיטה, בקב"ר שם טופף אלא מהדין קרא הלאן ובקר ישחט ובדגים אין כתיב אלא אסיפה, ועיין חולין כ"ז ע"ב דגים דלאו בני שחיטה מינה מנלן אינימא משום דכתיב הלאן ובקר ישחט להם אם את כל דגי הים יאסף להם באסיפה צנגמא סגי להו וכו': (קעג) הורה יעקב איש כפר נבוריא צטר, כ"ה בכ"רומי ורח"ס ובמדרש קב"ר ובמ"ר, אולם צנדפס כפר נבוריא בטעות, ובכ"ר ה' של אקספארד וכו' ספרדי נאמר לנכון נבוריא, וגם צדפוס קאנטשטאיניאל ודפוס וויניציא ודפוס מאנעוזה נאמר לנכון נבוריא, ובפסיקתא איש כפר נבוריא צטר, ובפסיקתא רבתי נבורין, וצדפוס לצבו צנותן, וכו' נבוריא, ובצ"ר ריש פ"ה הורה יעקב איש כפר נבוריא וכו' נבוריא, כן שם הכפר כמו שכתב צעל תצוות הארץ (ד"ל ק"ג ע"א). ובגמרא כתובות דף ס"ה דרש ר' יהודה איש כפר נבוריא, והגיה הגאון ר"ב שז"ל נבוריא כמו שהוא צנגמלה דף י"ה ע"א, ויותר כוון לו להגיה צנגמלה שם ויש לתקן נבוריא: (קעד) ארבעוניה דילקי, פי' היתוהו להלקותו על אשר הורה שלא כדה: (קעה) א"ל מהכא הלאן ובקר וכו', ובצ"ר שם סיים ישחט אין כתיב כאן אלא יאסף, ובתנחומא הגדפס ובמדרש צמ"ר סיים אלו טעונין שחיטה ואלו טעונין אסיפה, ועיין חולין כ"ז ע"ב ועיין בהרמז"ס ז"ל ה' שחיטה פ"א ה"ג ובכסף משנה שם: (קעו) א"ל חבוט חביטך דהוא טבא לקילטא, עיין

הורה יעקב איש כפר נבוריא בצור (קעז) על בר ישראל הבא על הנכרית, והולידה לו בן, שנימול בשבת, שמע ר' הגי שעה ואתייה, א"ל מנא לך הא, א"ל (קעה) [מן הא דכתיב] ויתילדו על משפחותם לבית אבותם (נמדנר ח ית), אמר להו ארבעוניה דילקי, א"ל בר אינש דאמר מלתא דאורייתא ילקה, א"ל לא הורית מב, א"ל מן, א"ל רביע ואת שמע, א"ל אי אתי בר עממיא נבך על מנת למיגיריה ביומא דשבתא, או ביומא דכיפוריא, מחללין עליו את השבת או לא, אמר לו אין סחללין עליו את השבת [ולא יו"כ], אלא על בנו של ישראל בלבד, א"ל מנא לך הא, א"ל ועתה (קעט) (נכרתה) [נכרת] ברית לאלהינו להוציא כל (קפ) נשים (נכריות) והנולד (מהן) [מהם] וגו' (פואר ג י). א"ל מן הקבלה את מלקני, א"ל כתיב (בתורה) [וכתורה] יעשה (ס), א"ל מאיזו תורה, א"ל מדר' יוחנן, דאמר ר' יוחנן משום ר' שמעון בן יוחי כתיב ולא תתחתן במ בתך לא תתן לבנו (דניס ז ג), למה כי יסור את בנך מאחרי וגו' (ס ס ד), (קפא) בנך הבא מישראלית קרוי בנך, ואין בנך הבא מן הנכרית קרוי בנך, (קפב) אלא בנה, א"ל חבוט חביטך דהוה טבא לקילטא, אמר שלמה על כל אלה עמדתי, (קפג) ופרשה של פרה אדומה חקרתי ושאלתי ופשפשתי, (קפד) ואמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני (קלה ז ג):

[טז] (קפה) מי כהחכם ומי יודע פשר דבר (ס ח א). (קפז) שיטין הרבה יש במקרא, אלא שלא להמריח בפני רבותינו, נפתח ענין צורכינו. מי כהחכם זה הקב"ה, (קפו) שנאמר בו ה' בחכמה יסד ארץ (משל ג ט), ומי יודע פשר דבר, זה הקב"ה, (קפח) שפירש התורה למשה: (קפט) חכמת אדם תאיר פניו (קלה ס), והנה קרן עור פניו (שמות לד ג), (קצ) ועוז פניו ישונה (קלה ס), [שמשנה מדת הדין למדת רחמים על ישראל]:

הערות ותקונים

עיין מה שהעירותי על זה בפסיקתא הערה ז"ח: (קעז) על בר ישראל הבא על הנכרית, כ"ה גם בנדפס. וזירושלמי יבמות פ"ב ה"ז קדושין פ"ג ה"ב וזבסיקתא הני' על בנה של נכרית שהוא נמול בשבת, וכתב שם הרב בעל פני משה, בן גויה שולר מושראל, ע"כ. וזילקוט עורא רמו אלף ס"ט מונא גשס זבסיקתא יעקב איש כפר נבוריא הורה בצור מותר לנמול בנה של נכרית [בשבת] שבה עליה ישראל: (קעה) מן הכה דכתיב ויתילדו, בכ"י רומי וזבסיקתא נוסף, וכתיב בן שמונת ימים ימול לכם כל זכר יליד בית ומוקנת כסף מכל בן נכר אשר לא מורטך הוא". והסר גם בכ"י רח"ס וזבסיקתא וזב"ר ובמדרש זמ"ר. וזב"ר שם ס"ט משפחה אז קרויה משפחה חס לינה קרויה משפחה - ואולי נוסף זה מן גמרא יבמות דף י"ד ע"ב וז"ב ק"פ סע"ב: (קעט) נכרה, בנדפס ונכרה, בכ"י רומי וכ"י רח"ס נכרות, וז"ל נכרת וכן תקתי: (קפ) נשים נכריות, וכ"ה בכ"י רומי וכ"י רח"ס וכן בכ"י ה' של אקספארד, והסגרת מלת נכריות כי ליתא בקרא: (קפא) נכד הבא מישראלית, עיין יבמות י"ז ע"א וגם זב"ר וכתוס' שם: (קפב) אלא בנה, בתנחומא הנדפס הוסף המדפיס מפרשטוב (וליתא בדפוס ראשונים של קאנשטאטניטא ווייליא) שנאמר ואת בן האמה לגוי השמונו: (קפג) שנאמר זה פרה אדומה, עיין בפסיקתא דף ל"ז ע"א) ובהערה ק"ו שם: (קפד) ואמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני, עיין בפסיקתא שם הערה ק"ז שהבאתי שם"פ המאמר הזה יסק הפייטן פיוטיו לפרשת פרה, ע"ש: (קפה) מי כהחכם, גם זה הוא בפסיקתא גם ברבתי וקד"ר פסוק מי כהחכם, וזילקוט קלה תחקע"ז גשס הפסיקתא: (קפו) שיטין הרבה יש במקרא אלא שלא להטריח בפני רבותינו נפתח ענין צורכינו, זה הוסף קופר אחד שר"ה לקר, וגמרא גם בכ"י רח"ס, ושם במקום שיטין הרבה הני' שיטין הרבה בטעות וז"ל שיטין ומן אותה נעשית בטעות ג ו, אולם בכ"י רומי ליתא זה, כי שם נמלא כל המאמר אשר השמיט הסופר, והני הוספתי בפנים את כל החסרון, עיין להלן הערה ק"ז, ובנדפס השמיט ג"כ במסדר, כי גם לפניו היה חסר בקובץ אשר לפניו, וכן חסר במדרש זמ"ר, כי בעל מדרש זמ"ר הלך חסר בתנחומא אשר נעט בדפוס: (קפז) שנאמר זה ב' בחכמה יסד ארץ, בקד"ר הביא במקומו מקרא אחר חסר לב ואמין כח: (קפה) שפירש התורה למשה, דרש פשר בהיפך האותיות פשר, ובמדרש קד"ר וזילקוט קלה הני' שפירש התורה למשה: (קפט) חכמת אדם תאיר פניו והנה קרן עור פניו, כ"ה גם בכ"י רומי, אבל בתנחומא הנדפס ובמדרש זמ"ר וזבסיקתא וברבתי וזילקוט קלה שם וזב"ר ריש פכ"ז וזבקה"ר פ' וסגותי וזכ' מי כהחכם נוסחה אחרת פה, חכמת אדם תאיר פניו (ובנדפס יש לנחוק מלת שנאמר) אמר ר' יודן גדול כהן של ניבאים שמדמים דמות נבורה (וזכ"י ה' של אקספארד דמות נורה) של מעלה לדמות אדם שנאמר ואשמע קול אדם וגו' (דניאל ח עו) אמר ר' יוסי ור' יודן בר סימון אית קרא חורן דמחומר יתיר מן דין שנאמר ועל דמות הכבא כמראה אדם (יהוקאל אכו), ע"כ. ועיין בפסיקתא הערה ק"א ק"ב ק"ג ק"ד, והעירתי שם על איזה שינויים, אולם בכ"י שלפניו וזכ"י רומי וכ"י רח"ס ליתא זה, והיה גם לפני רש"י בתנחומא, כי הביא זה בקלה ב' כ"ה בפסוק כי יש אדם: (קצ) ועוז פניו ישונה, לעיל בהערה קפ"ו העירותי כי הסופר השמיט מאמר שלם ורשס שיטין הרבה וכו'. וכן חסר גם בכ"י רח"ס, ואחר עוז פניו ישונה מתחיל

[יז] (קצא) [ד"א] מי כהחכם. זה אדם הראשון, דכתיב ביה, אתה חותם תכנית מלא חכמה (יחזקאל כח יב), ומי יודע פשר דבר, שפירש שמות לכל הבריות, שנאמר ויקרא אדם שמות לכל הבהמה וגו' (בראשית ב כ). חכמת אדם תאיר פניו, (קצב) ר' לוי בשם ר' שמעון בן מנסיא אמר (קצג) תפוח עקיבו של אדם הראשון היה מכהה גלגל חמה, ואל תתמה על זה, בנוהג שבעולם אדם עושה שני (קצד) דיסקרין, אחד לו ואחד לבן ביתו, של מי עושה נאה, לא שלו, כך אדם הראשון נברא לתשמישו, וגלגל חמה לתשמישן של בריות, לא כל שכן שתפוח עקיבו יהא מכהה גלגל חמה, ומה אם עקיבו כך, קלמטר פניו על אחת כמה וכמה: (קצה) אמר ר' לוי בשם ר' חמא בר חנינא (קצו) שלש עשרה חופות קשר לו הקב"ה לאדם הראשון בגן עדן, דכתיב בעדן גן אלהים היית כל אבן יקרה מסוכתך (יחזקאל כח יג), ריש לקיש אמר אחת עשרה, ורבנן אמרי עשרה, ולא פליגי, מאן דעביד להון תלת עשרה, (קצז) עביד כל אבן יקרה מסוכתך תלת, מאן דעביד להון אחת עשרה, עביד להון חדא, ומאן דעביד להון עשר, לא עביד חדא מנהון. ואחר כל השבח הזה, כי עפר אתה ואל עפר תשוב (בראשית ג ט), ועו פניו ישונה, (קצח) בשעה שאמר האשה אשר נתתה עמדי וגו' (סג יב), ואף הקב"ה שינה פניו וטרדו מגן עדן, דכתיב וישלחוהו ה' אלהים מגן עדן (סג טז כג):

[יח] [ד"א] מי כהחכם. אלו ישראל, דכתיב בהון רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה (דברים ד י), ומי יודע פשר דבר, שיודעים לפרש את התורה, (קצט) מ"ט פנים טהור, ומ"ט פנים טמא, חכמת אדם תאיר פניו, (ר) ר' זכאי דשאב בשם רבי שמואל בר נחמן את מוצא כיון שעמדו ישראל לפני הר סיני, ואמרו נעשה ונשמע (שמות כד ז), נתן להם הקב"ה מזויו השכינה, (רא) הה"ד ויצא לך שם בגוים ביפוך (יחזקאל טו י), וכיון שאמרו לאותו מעשה העגל אלה אלהיך ישראל (שמות לד ז), נעשו שונאים למקום, (רב) הה"ד ועו פניו ישונה, ואף הקב"ה שינה עליהן את הדברים, שנאמר אכן כאדם תמותון (חלילי פג ז):

הערות ותקונים

גם צ"י רח"ס ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי, וגם בתנחומא הגדפס וכן צ"י ה' של הקספארד ואחריו כן צמדש צמ"ר אחר שסיים ועו פניו ישונה שהוא משתנה ממדת הדין למדת רחמים על ישראל, החל צמ"מ ר' מני ור' יהושע דסכנין בשם ר' לוי על כל דבר ודבר שהיה אומר הקב"ה למשה והשמיים צינתיים מאמר גדול כמו שחכר גם לפניו צ"י שלטו וצ"י רח"ס, אצל צ"י רומי ממלא המאמר בשלימות צ"י חקרון ומאמתי להשיב החסרון אל בוך הספר למען לא יחסר כל בו, וכל המאמר הזה נמצא גם בפסיקתא פסקא דפרק (קצו) וצ"י ע"ב. וצרבתי פי"ד ובמדש קה"ר פסוקי מי כהחכם וצילקוט קבלת רמו תתקע"ז בשם הפסיקתא. ובפסיקתא דרב כהנא הערה קט"ו העירותי על החסרון בתנחומא הגדפס ובמדש צמ"ר: (קצא) ד"א מי כהחכם, פסיקתא שם קה"ר שם וילקוט קבלת רמו תתקע"ז בשם הפסיקתא, ועיין בפסיקתא שם הערה קט"ו: (קצב) ר' לוי בשם ר' שמעון בן מנסיא, צקה"ר חסריס המלות, בשם ר' שמעון בן מנסיא: (קצג) תפוח עקיבו, נשנה גם בפסקא צחדש השלישי ופסקא אחרי מות וצ"י ריש פ' אחרי ובתנחומא ריש פ' אחרי: (קצד) דיסקרין, פי' קטרה, עיין בפסיקתא הערה ק"ח: (קצה) אמר ר' לוי, עיין בפסיקתא הערה ק"ח: (קצו) שלש עשרה חופות, צמ"מ צ"ב ע"ה ע"א אמר ר' חמא בר חנינא עשר חופות עשה הקב"ה לאדם הראשון בגן עדן, ולדעתו יר"ר להקטן שם שלש עשרה כמו שהוא לפניו בתנחומא ובפסיקתא ובמדש וי"ר פ"ב, אך נשמע מלת שלש מאלה המעתיקים או המדפיסים. ור' חמא בר חנינא הוא הוא בעל המאמר גם צמ"מ שם, וע"ש צרש"י ד"ה צעון, ועיין צ"ר ריש פ"ח: (קצז) עביד כל אבן יקרה מסוכתך תלת, הכוונה כי צמ"מ נאמר אודם פסדה ויהלום תרשיש שהם וישפה ספיר נופך וצבנת וזבז שהם עשירי, אך למען דאמר י"ג עושה מן כל אבן יקרה מסוכתך שלש חופות, ומאן דאמר י"א עושה מזה חופה אחת, ומאן דאמר עשרה אינו חושב כל אבן וגו' למאומה, ועיין צ"ר פ"ח, ובערוך ערך שלש הביא ראש מאמר הפסיקתא דפרה וילמדת חוקת י"ג חופות קשר לו הקב"ה לאדם הראשון וכו', אולם כוונתו לכוף המאמר עביד כל אבן יקרה תלת, כי הוא העיקר לנגיף הערך: (קצח) צנעה שאמר האשה אשר נתתה עמדי, צקה"ר פ' מי כהחכם הנוסחה כשאמר לו הקב"ה המן העץ: (קצט) מ"ט פנים, עיין מס' סופרים פי"ז ה"ו וה"ז ועיין בפסיקתא פרה הערה כ"ח: (ר) ר' זכאי דשאב בשם ר' שמואל בר נחמן, עיין הערה קכ"ד בפסיקתא פרה שם: (רא) הה"ד ויצא לך שם בגוים, דרש סופא דקרא כי כליל הוא בהדרו אשר שמתו עליך גאס אדני ה', ובק"ר חכר כל המקרא הזה כולו: (רב) הה"ד ועו פניו ישונה, ר"ל כאלו כתיב בש"ן שמאלית, ובפסיקתא כ"י של הקספארד מפורש ישונה ישונה, וכן צרבתי ועו פניו ישונה ישונה בסמ"ך ע"כ, ור"ל

[יט] [ד"א מי כהחכם. זה תלמיד חכם, ומי יודע פשר דבר, בשעה שהוא יודע לפרש משנתו, הכמת אדם תאיר פניו, בשעה שנשאל ומשיב, ועו פניו ישונה, בשעה שהוא נשאל ואינו משיב: (רג) ר' חייא יתיב ותני, מנין שאין ממירין בבכור, (רד) זחלין אפוי דבר פדא, אמר הדין ידע (רה) מה אנא יתיב ומתני: (רו) גוי אחד ראה את ר' יודה ב"ר אלעאי דהוי אפוי נהירין, אמר הדין גברא חדא מן תלת מילין אית ביה, או מוזיף בריביתא, או מגדל חזירים, או חמר הוא שותה, שמע קליה ר' יהודה ב"ר אלעאי, א"ל תיפה רוחיה דהווא גברא, דכל חדא מנהון לית בי, (רז) לא מוזיף בריביתא אנא, דכתיב לא תשיך לאחיך (דברים כג ט), ולא מרבה חזירים אנא, דאסיר לבר ישראל למרבי חזירים, (רח) דתנינן תמן, לא יגדל אדם חזירים בכל מקום, ולא שקויי דחמר אנא, דארבעת כסי דפסחא דאנא שתי בפסחא, (רט) חזיק ראשי (רי) מן פסחא לעצרתא, (ריא) ר' מני חזיק ראשיה מפסחא לחגא, אמר ליה ועל מה אפך נהירין, א"ל אורייתא היא מנהרא לי אפוי, דכתיב חכמת אדם תאיר פניו. (ריב) ר' אבהו אול לקיסרין ואתא מתמן כד אפוי נהירין, המיניה תלמידיה אפוי נהירין, סלקין ואמרין לר' יוחנן הדין ר' אבהו אשכח סימא, אמר להון למה, אמרין ליה דאפוי נהירין, אמר להון ודלמא אורייתא חדתא שמע, סליק לגביה, ואמר ליה מה אורייתא חדתא שמעת, אמר ליה תוכפתא עתיקא אמרית, וקרא עלוי (ריג) חכמת אדם תאיר פניו:

[כ] [ד"א מי כהחכם. זה משה, דכתיב ביה עיר גבורים עלה חכם (משלי כא כג), ומי יודע פשר דבר, שפשר תורה לישראל, חכמת אדם תאיר פניו], אמר ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי על כל דבר. ודבר שהיה אומר הקב"ה למשה, היה אומר לו טובאתו וטהרתו, (ריד) כיון שהגיע לפרשת אמור אל הכהנים (ויקרא כא), אמר לפניו רבש"ע ואם נטמא במה טהרתו, ולא השיבו, באותה שעה (רטו) נתכרכמו פניו של משה, (רטז) הה"ד ועוז פניו ישונה, וכיון שהגיע לפרשת פרה, אמר לו הקב"ה משה, (ריו) אותה אמירה שאמרת לך, לך אמור אל הכהנים, ואמרת לי אם נטמא במה תהא טהרתו, ולא השבתיך, (ריח) זו היא טהרתו, ולקחו לטמא מעפר שריפת ההטאת (נמוכד יט יז): [כא] [ריט] [משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו (תהלים טו ו)]. (רב) ר' יודן בשם ר' יוסי ב"ר יהודה, (רבא) ר' ברכיה בשם ר' יהושע בר קרחה, כל אותן ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר לא נמנע משה מלשמש בכהונה גדולה, הה"ד משה ואהרן בכהניו. ור' ברכיה בשם ר' סימון מיייתי לה מהכא, בני עמרם אהרן

הערות ותקונים

ור"ל צשי"ן שמאלית: (רג) ר' חייא יתיב ותני, עיין בפסיקתא הערה קכ"ח: (רד) זחלין אפוי, פי' להבו פניו, עיין בפסיקתא הערה קכ"ט: (רה) מה אנא יתיב ומתני, עיין בפסיקתא הערה קל"ז: (רו) גוי אחד, עיין בפסיקתא שם הערה קל"א: (רז) לא מוזיף ברביתא אנא, עיין שם הערה קל"ג: (רח) דתנינן תמן, צ"ק דף ע"ט ע"ב צמסנה: (רט) חזיק ראשי, עיין בפסיקתא הערה קל"ו: (רי) מן פסחא ועד עצרתא, עיין שם הערה קל"ז: (ריא) ר' מני, עיין שם הערה קל"ח: (ריב) ר' אבהו, עיין שם הערה קל"ט: (ריג) חכמת אדם תאיר פניו, עד כאן הוספתי ע"פ כ"י רומי, עיין לעיל הערה ק"ז. ומן אמר ר' יהושע דסכנין נמאל צכ"י לפניו, וכמו כן נדפס במדרש צמ"ד, כי עד המאמר הזה השמיט הסופר והחל מן אמר ר' יהושע, וצכ"י רומי הגי' ר' מני דשאז ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי, ועיין מה שהעירוני בפסיקתא הערה ק"מ: (ריד) וכיון שהגיע לפ' אמור, בפסיקתא הערה קמ"א העירוני ע"פ זה יסד הקליר צפיוס אלנרה ומפורשה בצבור אמור אל הכהנים שנה עוז פניו, שז וערוך זאת לפניו, והאיר עיניו יען כנאמר לו ולקחו לטמא וכו': (רטו) נתכרכמו פניו, פי' נשתנה פניו למראה כרכוס מרוב עזבונו על אשר חשב כי אינו ראוי לדעת במה יטהרו, עיין בפסיקתא שם הערה קמ"ב: (רטז) הה"ד ועוז פניו ישונה, זה נשמט בתנחומא הנדפס גם במדרש צמ"ד, ונמאל לנכון גם צכ"י ה' של אקספארד: (ריו) אותה אמירה, נדפס אותה מזה, וצכ"י ה' של אקספארד נאמר לנכון אותה אמירה: (ריח) זו היא טהרתו, נדפס זו היא כפרתו, אלס צכ"י ה' של אקספארד נאמר לנכון זו היא טהרתו. ועיין בפסיקתא הערה קמ"ג: (ריט) משה ואהרן בכהניו, גם המאמר הזה השמיט הסופר עד ויקחו אליך (אות כ"ד), ולאכני הוספתיו כמו שממאל לנכון צכ"י רומי וכן בפסיקתא (דף ל"ח ע"א) וברבתי פי"ד, וי"ר פי"ה, שו"ט מוזמר ז"ט, וצילקוט תהלים רמז תתכ"ג, וחסר גם צכ"י רח"ס וכן נדפס ובמדרש צמ"ד, רק נדפס ובמדרש צמ"ד חסר עד ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר ד' דברים (להלן אות כ"ג), וצכ"י שלפניו וצכ"י רח"ס השמיט גם המאמר מר' יהושע דסכנין והחל במאמר ויקחו אליך אות כ"ד: (רב) ר' יודן, עיין פסיקתא פרה הערה קמ"ד: (רבא) ר' ברכיה, עיין שם הערה

ומשה ויבדל אהרן להקדישו קדש קדשים הוא ובניו עד עולם להקמיר לפני ה' ולברך בשמו עד עולם, ומשה איש האלהים בניו יקראו על שבת הלוי (דכ"א כג יג יד), (רכב) משה נקרא איש אלהים, אבל בניו על שבת הלוי יקראו, (רכג) אמר ר' אלעזר ב"ר יוסי פשט הוא לן שבחלוק לבן שמש משה (רכד) במדבר, אמר ר' תנחום ב"ר יודן (רכה) כל שבעת הימים היה משמש משה בכהונה גדולה, ולא שרתה שכינה על ידיו, וכיון שבא אהרן ושמש בכהונה גדולה, שרתה שכינה על ידיו, הה"ד כי היום ה' נראה אליכם (ויקרא ע ד):

[ככ] [קוראים אל ה' והוא יענם (תהלים טו)]. זה קורא ונענה, וזה קורא ונענה. בעמוד ענן (שס טו), הרי שמענו במשה שנדבר עמו בעמוד ענן, שנאמר וירד ה' בענן ויעמוד פתח האהל (במדבר יב), אבל בשמואל לא שמענו, והיכן שמענו מן הדין קרא, ותענינה אותם ותאמרנה יש הנה לפניך (ש"א ט יג), (רכו) ר' יודן בשם ר' מרי בר יעקב, אמרו להם הנשים, אי אתם רואים ענן קשור למעלה מחצירו, ואין יש אלא ענן, כמה דתימר ויש אשר יהיה הענן (במדבר טו). (רכז) ושמואל בקוראי שמו, שמענו במשה שנכתבה תורה לשמו, שנאמר זכרו תורת משה עבדי (מלאכי ג כג), ובשמואל נכתב לו ספר, שנאמר ויכתב בספר וינה לפני ה' (ש"א יכ), אבל באהרן לא שמענו, אלא מלמד (רכח) שניתנה לו הפרשה הזו, שלא תזוז ממנו ולא מבניו, (רכט) עד סוף כל הדורות, (רל) ואיזו זו זאת חוקת התורה]:

[כג] [ר"א] [ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר, ד' דברים יצר הרע משיב עליהן, ובכולם כתיב בה חוקה, (רלב) ואלו הן, ערות אשת אה, וכלאים, ושעיר המשתלה, ופרה. ערות אשת אח מנין, דכתיב ערות אשת אחיך לא תגלה (ויקרא יח טו), (רלג) וכתיב יבכה יבא עליה (דברים כה ט), בחיים אסורה, מת בלא בנים מותרת לו, וכתיב בה חוקה, (רלד) דכתיב ושמתם את [כל] חקותי (ויקרא כ כג), כלאים מנין, דכתיב לא תלבש שעטני (דברים כג יא), (רלה) וסדין בציצית מותר, וכתיב בה חוקה, דכתיב את חקותי תשמרו בהמתך לא תרביע כלאים וגו' [ובגד כלאים שעטנו לא יעלה עליך] (ויקרא יט יט), שעיר המשתלה מנין, דכתיב והמטלה את השעיר לעזאזל וגו' (שס טו טו), והוא עצמו מכפר על אחרים, וכתיב בה חוקה, (רלו) דכתיב בה, והיתה ואת לכם לחוקת עולם (שס יט יט),

הערות ותקונים

קמ"ה: (רכב) משה נקרא איש אלהים, עיין שם הערה קמ"ז: (רכג) אמר ר' אלעזר ב"ר יוסי, נשנה בירושלמי יומא פ"א ה"א, ע"ש ציפה מראה סי' ז', ועיין צבנדי תענית י"א ע"כ מר עוקבא איקלע לגימק צבו מניה צמה שימש משה כל שבעת ימי המלוכה, לא הוה בידים, אלו ואלו בי מדרשא, אמרו לו בחלוק לבן, ועיין צב"ז ל"ד ע"א ובתוס' שם ד"ה צמה שימש משה. ופלא צבנדי שלא הביאו דברי בירושלמי והתנחומא והפסיקתא שחלוק לבן שימש משה כל הארבעים שנה: (רכד) במדבר, כ"ה נפסיקתא וברבתי, אכל בירושלמי שם הנוסחא שמש משה בכהונה גדולה, וע"ש ציפ"מ: (רכה) כל שבעת הימים, עיין נפסיקתא הערה ק"ג: (רכו) ר' יודן בשם ר' מרי זן יעקב, נפסיקתא בשם ר' יעקב צ"ל בשם ר' מרי זן יעקב, וכן העירתי שם בהערה קנ"ד כי כן הוא נפסיקתא כ"י אקספארד ובינקוס תהלים: (רכז) ושמואל נקראי שמו, נפסיקתא ובינקוס מתחיל שמרו עדותיו וחק נתן למו (תהלים שס): (רכח) שנתנה לו הפרשה הזו, נפסיקתא שם שנתנה פ' ז' צ"ל פ' זו: (רכט) עד סוף כל הדורות, ע"פ זה יסד הפייטן צפיוס אוס אשר צך דבוקה גס היא צמאד מחוקה, בתוקף ובתחילי נחקה, מעמו זני לסלקה: (רל) ואיזו היא זאת חוקת התורה, כ"ה גס בילקוט. ונפסיקתא סיים שחומר זאת חוקת התורה, עיין נפסיקתא שם הערה קנ"ז: (רלא) ר' יהושע דסכנין, מובא גס בילקוט אחרי מות רמז הקע"ז בשם הפסיקתא, וכבר העירתי לעיל הערה ר"ט שצנתנחומא ובמדבר צמ"ר הבעתק ממנו חסר משם עד כאן ומכאן והלאה ישנו גס שם, כמו שהעירתי גס נפסיקתא הערה קנ"ז: (רלב) ואלו הן, עיין צמ"ר יומא דף ס"ו ע"כ את חוקתי תשמרו דברים שהספן משיב עליהן ואלו הן אכילת חויר, ונבישת שטעמי, וחליפת יבמה, וסכרת מורע, ושעיר המשתלה, ושמא תאמר מעשה תהו הס, תלמוד לומר אני ה', אני ה' חקקתיו ואין לך רשות להרבה בן, וע"ש צב"י, ועיין צמ"מ פ' פ"ז ובהגות הר"ב שם: (רלג) וכתיב יבמה יבא אליה נפסיקתא שם נשטם זה, ואני העירתי שם בהערה קנ"ט כי כ"י אקספארד נפסיקתא סיים ובת"כ יבמה יבא אליה צב"י צ"ל צב"י: (רלד) חיים: (רלה) היא אסורה מת צלל גנים מותרת לו, וכל"ה לנכון גס לפנינו: (רלז) דכתיב ושמתם, עיין נפסיקתא הערה ק"ס: (רלח) וסדין בציצית מותר, עיין מנחות דף מ' ע"א: (רלו) דכתיב בה וסיה

פרה מנין, (רלו) דתנינן תמן כל העוסקים בפרה מתחלה ועד סוף מטמאים בנדים, (רלה) והיא עצמה מטמאת טמאין, וכתוב בה חוקה, דכתיב זאת חקת התורה: [כד] (רלט) ויקחו אליך (גמדר יע 3). (רמ) אמר ר' יוסי בר חנינא א"ל הקב"ה למשה, לך אני מגלה טעמו של פרה, אבל לאחרים חקה, (רמא) אמר רב הונא כתיב כי אקה מועד אני מישרים אשפוט (תהלים ע"ג), וכתוב ויהי ביום ההוא לא יהיה אור יקרות (רמב) וקפאון (זכריה יד ו), (רמג) דברים המכוסים מכם בעולם הזה, עתידים להיות צפים לכם לעולם הבא, (רמד) כהדין סמיא דצפי, דכתיב והולכתי עורים בדרך לא ידעו [וגו'] אשים מחשך לפניהם לאור [וגו'] אלה הדברים עשיתם (ישעיה מב טו), אעשה לא נאמר, אלא עשיתם, שכבר עשיתם לר' עקיבא וחביריו. (רמה) [אמר ר' אחא דברים שלא נגלו למשה, נגלו לר' עקיבא, שנאמר וכל יקר ראתה עינו (איוב כ"ט), (רמו) זה ר' עקיבא וחביריו]: אמר ר' יוסי בר חנינא (רמו) רמוזו שכל הפרות כלות, ושלו קיימת לעולם. (רמח) ר' אחא בשם ר' יוסי בר חנינא אמר בשעה שעלה משה לרקיע, שמע קולו של הקב"ה יושב ועוסק בפרשת פרה, ואומר הלכה בשם אומרה,

הערות ותקונים

והיתה זאת לכם, עיין שם הערה קס"ד: (רלו) דתנינן תמן, פרה פ"ד מ"ד: (רלח) והיא עלמה מטמאת טמאין, ע"פ זה יסד הקליר בפיוט אין לשוחח לפי פרה, פרה אדומה עושה מטמאה, והיא עשויה לפטר כל טמאה: (רלט) ויקחו אליך, מלכו נמלא בכ" שפנינו אחר שהשמיט הסופר מאמר שלם אשר הוספתי בפנים, עיין לעיל הערה ר"ט: (רמ) אמר ר' יוסי בר חנינא, כן הוא גם בכ" רח"ס ובנדפס (אות ה) ובמדרש זמ"ר פ"ט אות ו', אבל בכ" רומי ר' לוליוס בר סיברוס בשם ר' ינחק קריקי [בפסיקתא הערה קכ"ח תקתי של' קרטיניני ע"ש]. ר' עזריה, ואמרי לה ר' ינחק ור' יוסי בר חנינא. וכן הוא גם בפסיקתא דף ל"ט ע"א, וע"ש בהערה קל"ז, ויש לתקן בפסיקתא שם ור' יוסי בר חנינא, ע"ש בהערה קכ"ט: (רמא) אמר ר' הונא, עיין בפסיקתא שם הערה ק"ע: (רמב) וקפאון, בפסיקתא שם יקפאון כתיב, כי הקרי וקפאון והכתיב יקפאון, לשון עתיד, וע"פ זה יסד הפייסן לפי פרה, קפאון חוק אלפת היקר, לוסה באור יקר, חסוף לעס מיוקר, לעמוד על עיקר, ועיין במפרש שם: (רמג) דברים המכוסים מכם בעולם הזה, דרש אור יקרות דבר שהוא יקר ומוטסה מאד, וקפאון מפרש ענין גלוי, כדמתרגמינן ויפך הברזל וקפא ברזל, ש"ף לעמלה ונגלה לכל, וזה שאמרו בפסחים דף ג' ע"א מאי אור יקרות וקפאון, אמר ר' אלעזר זה אור שיקר בעולם הזה וקפוי בעולם הבא, ופרש"י כשהחמה קל קרוי קפוי, קף על פני המים, ויפך הברזל מתרגמינן וקפא ברזל עכ"ל. ובערוך ערך קפא הביא מאמר זה, וכתב פי' אור שיקר כלומר התורה, כדכתיב כי נר מאור ותורה אור, וכתב ודבר ה' יהי יקר, קפוי הוא מניו הוא לעולם הבא כו' עכ"ל. ועיין בפסיקתא הערה קע"ב שהעירוני ע"פ זה יסד הפייסן לפי פרה פיוט אחד ע"ש: (רמד) כהדין סמיא דצפי, וכ"ה בנדפס ובמדרש זמ"ר, וכן הביא גם רבינו בחיי פי' חוקת בשם התנחומא, ופי' המ"כ כסומא הוה שפנתחו עיניו וזואה, כן יפתחו עיני ישראל בתורה לעתיד לבא, ע"כ, ובפסיקתא וברבתי ובילקום חקת ובילקום ישעיה רמז שס"ז הגי' עתידים הם שיהיו גלויים להם כהדין בולם, והוראת המלה בולם עיין בפסיקתא דפרה שם הערה קע"ג, ועיין גם בערוך השלם ערך בלם: (רמה) אמר ר' אחא, הוספתי כמו שהוא לנכון בכ" רומי ובפסיקתא וברבתי ובנדפס ובמדרש זמ"ר, רק בנדפס שם במקום ד"א ז"ל א"ל אחא, וגמאל לנכון בכ" ה' של חקספארד: (רמו) זה ר' עקיבא. המפרש מהפסיקתא רבתי דפוס ברעסלוי (פי"ד סי' י"ז אות ד') כתב וי"ל נראה ליה ומקרא לפניו שהלמיש שלח ידו הפך משרש הרים, ומעלותו של ר' עקיבא שהיה עוקר הרים עכ"ל. ומה רב הדוחק הזה, ובפסיקתא הערה קע"ג שיערתי כי לדעתו יוליא וזאת מקרא של אחיו מבני נכדת חבש ותעלומה יוליא אור, ובכררי קודש יסודותי באדר"ג פ"ו ר' שמעון בן אלעזר אומר אמנא לך משל למה הדבר דומה לפתח שהיה מסתת בהרים, פעם אחת נפל קדומוו בידו והלך וישב על הבר, והיה מכה ממנו לרורות דקות, ובאו בני אדם ואמרו ליה מה אתה עושה, אמר להם הרי אני עוקרו ומסילו בתוך הירדן, אמרו לו מי אתה יכול לעקור את כל הבר, היה מסתת והולך עד שהגיע אלל סלע גדול, ככס תחתיו סתרו ועקרו והסילו אל הירדן, ואמר ליה אין זה מןקונך, אלאל מקום זה, כך עשה להם ר' עקיבא לר' אליעזר ולר' יהושע, אמר ליה ר' טרפון עקיבא, עליך הכתוב אומר מבני נכרות חבש ותעלומה יוליא אור, דברים המסותרים מבני אדם הוליא"ר ש' עקיבא לאורה, ע"כ. והדבר ברור כשמש כי על הדרש הזה נאמנה בפסיקתא: (רמז) רמזו שכל הפרות כלות ושלו קיימת לעולם, בפסיקתא הגי' שכל הפרות יהיו בטלות. ושם בהערה קע"ו העירוני ע"פ זה יסד הקליר בפיוט אצורה לפרשת פרה, רמז ויקחו אליך היות פרתו מתמדת, שכל הפרות כלות ושלך לעד עומדת: (רמח) ר' אחא בשם ר' יוסי בר חנינא אמר, כן יש לתקן גם בפסיקתא, כי שם הגי' ר' אחא בר חנינא אמר וז"ל בשם ר' יוסי בר חנינא אמר, והמאמר מובא בילקוט ריש חוקת ובילקוט ריש יתרו רמז רס"ח בשם הפסיקתא, וגמאל גם שם לנכון כמו שתקתי:

(רמב"ר) אליעזר אומר, (רנ) עגלה בת שנתה ופרה בת שתיים, אמר משה רבש"ע והלא העליונים והתחתונים שלך הם, ואתה אומר הלכה משמו של בשר ודם, א"ל צדיק אחד עתיד לעמוד בעולמי, ועתיד לפתוח בפרשת פרה תהלה, ר' אליעזר אומר עגלה בת שנתה, ופרה בת שתיים, אמר לפניו רבש"ע יהי רצון שיהא מחלצני, א"ל חייך שהוא מחלצך, שנאמר שם האחד אליעזר (שמות יח ד), (רנא) שם אותו המיוחד אליעזר:

[כה] (רנב) [תמן] תנינן אבא שאול אומר (רנג) כבש פרה (רנד) כהנים גדולים עושין אותה משל עצמן, (רנה) ולא היה אחד מהן מוציא פרתו בכבש של חבירו, אלא סותרו וחורר ובונה אותו משלו, (רנו) אמר ר' אחא בשם ר' חנינא יותר מששים כברי זהב היה מוצא עליו, וכלם (רנז) שחצים היו, (רנח) והתנן שמעון הצדיק עשה שתי פרות, ולא בכבש שהוציא את הראשונה הוציא את השניה, אית לך למימר על אותו צדיק שהיה שחץ, (רנט) ר' אבין בשם ר' אליעזר אמר משום סלסול פרה]:

[כז] (רס) שאל ר' עובד כוכבים אחד את רבן יוחנן בן זכאי אילין מילין דאתון עבדין, נראין כמין כשפים, מביאין פרה ושורפין אותה, (רסא) וכותשין אותה, ונוטלין אפרה, ואחד מכם מטמא למת, מוין עליו (רסב) שתיים שלש טיפין, ואומר לו מהרת, א"ל ננסה בך רוח (רסג) תזוית מימך, א"ל לאו, א"ל שמא ראית אדם שננסה בו רוח תזוית, א"ל הוה אתם עושים לו, א"ל מביאין (רסד) עיקרין ומעשנין התתיו, ומרביצין עליה מים, והוא בורחת, אמר לו ישמעון אזניך מה שאתה מוציא בפיך, (רסה) [כך הרוח הזו רוח טובאה היא, דכתבי וגם את הנביאים ואת רוח השמואה

הערות ותקונים

(רמב"ר) אליעזר אומר, פרה פ"א מ"א, וע"פ זה יסד הפייקן בקרובות לפ' כרה צפיוס אלורה, רעד הכסבית קעס תחלת משנתה, פרה בת שתיים עגלה בת שנתה וכו': (רנ) עגלה בת שנתה, בזמדרש צמ"ר פ' חוקת נשמש מכאן עד עגלה בת שנתה כהרה, ונמלא לנכון נדפס אשר הועתק משם: (רנא) שם אותו המיוחד אליעזר, ממלת האחד קדריש, דה"ל למיכתב השני, וכתב האחד, לדרכה המיוחד: (רנב) תמן תנין, שקלים פ"ד מ"ב, והמאמר הזה מאלות כ"ה היה חסר לפנינו, וכן חסר בכ"י רח"ס ונדפס וגם בזמדרש צמ"ר, והשלמתי הסרוקן ע"פ כ"י רומי, ונמצא גם בפסיקתא וברבתי, וכן בכ"י ה' של אקספארד: (רנג) כבש פרה, צי"ן ימינית, והיא מעלה עשוי לעלת עליה, תלשון מקרא וכבש זוהב לכסא (ד"ב ט' י"ח): (רנד) כהנים גדולים עושין אותה משל עצמן, ע"פ זה יסד הקלירי לפ' כרה צפיוס אמרה סגונה, מהון כהן כבש פרה: (רנה) ולא היה אחד מהן מוציא פרתו בכבש של חבירו, כאשר לפנינו כן תתתי בפסיקתא, עיין שם בעשרה קפ"ד, והעירונו שם שזירושלמי שקלים פ"ד ה"ב (ובהנפסח לבבלי היא ה"ד) הנאמר הזה מקומו אחר המאמר מר' אחא בר חינאי, ונכון יותר וכ"ל גם לפנינו, וכן הטוסתא שם: אמר ר' חנינא (צ"ל אמר ר' אחא בר חינאי) שחלית גדולה היתה צבי כהנים גדולים, שיותר מששים כברי זהב היו מוציאין בה, כבשה של פרה עומד ולא היה אחד מוציא פרתו בכבש של חבירו אלא סותרו ובונה אותו משלו: (רנו) אמר ר' אחא בשם ר' חנינא, כ"ה גם בכ"י ה' של אקספארד, ובפסיקתא אמר ר' אחא בר חינאי, וזירושלמי שם אמר ר' חנינא, ובפסיקתא רבתי שם הגי' כמו לפנינו אמר ר' אחא בשם ר' חנינא, ובפסיקתא הערה קפ"ה העירונו כי בתנחומא הנדפס ובזמדרש צמ"ר חוקת חסר מן אמר ר' אחא עד גוי אחד, יש לתקן סג"ל חסר מן תמן תנין עד גוי אחד, עיין לעיל בערה רנ"ב: (רנז) שחצים, תלשון מקרא בני שחץ, (איוב כח ח) עיני גאוש, וכן אמר אנשי שחץ (שבת ס"ב ע"ב): (רנח) והתנן, בפסיקתא והתני, וזירושלמי שקלים שם הגי' התיב ר' עולא קומי ר' מני והתני. ובכ"י ה' של אקספארד הגי' כמו לפנינו: (רנט) ר' אבין בשם ר' אליעזר, כ"ה גם בכ"י ה' מאקספארד ובפסיקתא וברבתי, אצל זירושלמי חסר שם האומר ונאמר בלשון אחר מאי כדון על שם מעלה הוא כפרה, סלסול הוא כפרה, פי' כבוד הוא כמו סלסול והרוממך: (רס) שאל עובד כוכבים אחד, מוציא בתנחומא הנדפס ובזמדרש צמ"ר פ' חוקת ובפסיקתא וברבתי וזילקוט חוקת שם, אך בתנחומא הנדפס צ"ל עובד כוכבים אחד במקום נר אחד: (רסא) וכותשין אותה, בפסיקתא רבתי נטעות וכושין, ויפה תיקן שם הגאון בעל זרע אפרים שצ"ל ומהשין: (רסב) שתיים שלש טיפין, פיין בפסיקתא הערה קל"א: (רסג) תזוית, ז"ל הערך ערך תזו, בפסקא דפרשת רוח תזוית, פי' רוח רעה, עכ"ל. ולדעתי הוא מלשון מקרא הסוהר הוה (ישעיה יח ה) ששרשו תזו, ומוזה בלשון חז"ל התיז את הראש, שענינו כריחה וכושרה, וכן מלאתי בהדרק שרש תזו שכתב חז"ל, הוה ענינו כרת, ובמשנה התיז את הראש וכו'. ויש להבין ראיה שהוא מפעלי הכפל מדברי חז"ל, רוח תזוית, והיא רוח רעה המסירה דעתו של אדם, וכן הוה כמו הסוהר, עכ"ל. ובזמדרש צמ"ר פי"ב הקב"ה מניחם בו רוח של תזוית, יש למחוק מלת של. ובזמדרש שמואל פ"ס נאמר לנכון רוח תזוית, ובתנחומא הנדפס חזוית צח"ת צ"ל חזוית, ונמצא לנכון בכ"י ה' של אקספארד: (רסד) עיקרין, פי' שרשי עשנים: (רסה) כך הרוח הזו, הוספתי, ונמצא לנכון בכל המקומות גם בכ"י רומי, וחסר גם בכ"י רח"ס

אעביר מן הארץ (זכריה יג ב), מזין עליו מי נדה והוא בורה]. לאחר שיצא, אמרו לו תלמידיו, לזה (רסו) דחית בקנה, לנו מה אתה אומר, אמר להם חייכם, לא המת מטמא, ולא המים מטהרין, אלא [גזירתו של מלך מלכי המלכים הוא], אמר הקב"ה (רסו) חקה חקתי לכם גזירה גזרתי אין אתה רשאי לעבור על גזירתי, דכתיב זאת חקת התורה, ומפני מה (רסח) כל הקרבנות זכרים והיא נקיבה, (רסט) אמר ר' אייבו משל לבן שפחה שמינף פלטרין של מלך, אמר המלך תבא אמו ותקנה את הצואה, כך אמר הקב"ה תבא פרה ותכפר על מעשה העגל:

[כז] (רע) [פרה] (נמדבר יט ב). זו מצרים, שנאמר עגלה יפיתה מצרים (יחזקאל מו כ).

אדומה (נמדבר ס), זו בבל, שנאמר אנת הוא (רעא) רישא די דהבא

(דניאל ג לח). תמימה (נמדבר ס), זו מדי, (רעב) דאמר ר' חייא בר אבא מלכי מדי תמימים

היו, ואין להקב"ה עליהן אלא שעבדו ע"ו שקבלו ממכותיהם בלבד, אשר אין בה

מום (ס), זו יון, אלכסנדרוס מוקדון כד הוה חמי לשמעון הצדיק, הוה קאים על ריגלוהי,

ואמר ברוך אלהי של שמעון הצדיק, אמרי ליה בני פלשין ידויה, מן קמיה דיהודא את

קאי, אמר להון כד אנא נחת לקרבא, כדמותיה אנא הוי ונצח: אשר לא עלה עליה

עול (ס), (רעג) זו אדום, (רעד) שלא קבלה עליה עולו של הקב"ה, ולא דיין שלא

קבלה, אלא מחרפת ומגדפת, ואומרת מי לי בשמים וגו' (תהלים עג כ): ונתתם אותה אל

אלעזר הכהן (נמדבר סג), (רעה) מפני מה נעשית באלעזר, ולא נעשית באהרן, מפני

שהיה לו שותפות במעשה העגל: והוציא אותה מחוץ למחנה (ס), לפי שהוא עתיד

לדחוף את שרה ממחיצתו: ושחט אותה לפניו (ס), שנאמר כי זבח לה' בכזרה וטבח

גדול בארץ אדום (ישעיה לג ו), (רעו) אמר ר' ברכיה טבח גדול באדום: ושרף את הפרה

לעיניו (נמדבר סג), ויהיבת ליקדת אשא (דניאל ז א): את עורה ואת בשרה ואת דמה

(נמדבר ס), היא (רעז) ודוכסיה ואפרכיה (ואסטרטיליא) [ואסטרטיליטה], הה"ד הונך

ועזבוניך מערבך, מלחך וחובליך, ומחויקי בדקך, ועורבי מערבך [וגו'], יפלו בלב ימים

ביום מפתלך (יחזקאל כו כ), אמר ר' שמואל בר יצחק אפי' אותן שהיו חוץ מקהלך, ובאו

וגדבקו בקהליך, אף הם יפלו בלב ימים ביום מפתלך:

[כח] [ד"א] פרה (נמדבר יט ב). אלו ישראל, דכתיב כי כפרה טוררה סרר ישראל (שופט ד טו).

אדומה (נמדבר ס), אלו ישראל, דכתיב אדמו עצם מפנינים (איכה ד ו).

הערות ותקונים

(רסו) דחית בקנה, כ"ה גם בכ"י רומי, ונתהומא הגדפס ובמדבר כמ"ר, אצל בכ"י רח"ס בכ"י ה' של

אקספארד ובפסיקתא הני' דחית בקש: (רסז) חוקה חקתי כו', משל לבן שפחה כו', עיין בפסיקתא הערה

קכ"ח, ושם העירותי כי כל הדברים האלה הריק הקליר אל תוך פיומיו, ע"ש: (רסח) כל הקרבנות זכרים,

בפסיקתא הני' קרבנות של זכור, והעירותי שם בהערה קל"ט כי כן היא הטוסחא הנכונה, כי היוד מביא

קרנן מנקיבה כמו מזכר, אצל קרבנות זכור מוצאים רק משל זכרים, משנה תמורה י"ד ע"א: (רסט) אמר

ר' אייבו, בפסיקתא הני' אמר ר' לוי, והמאמר מוצא בתוס' מ"ק כ"ח ע"א ד"ה מה פרה, וברש"י עה"ת.

ואחר סיום המאמר הזה (בנדפס אות מ') נמצא בכ"י ה' של אקספארד הוספה ומתחיל ויבואו בני ישראל כל

העדה (נמדבר כח) וזש"ה והחמיד [את] שלשת הרועים כו'. וזה הוסיף מעתיק אחד ע"פ מאמרו העניתי ע' ע"א:

(רע) פרה זו מלרים, כל המאמר הזה מלות כ"ז ולות כ"ח חקר בכ"י שלפנינו וגם בכ"י רח"ס, וכן חסר

בתנחומא הגדפס ובמדבר כמ"ר הגעתך מהתנחומא. ונמצא בכ"י רומי גם בפסיקתא דרב כהנא פסקא דכרה

(דף מ' ע"ג) וברבתי פי"ד, ובילקום חוקת במאמר המתחיל ויקחו אליך בשם הפסיקתא. וע"פ כ"י רומי

השלמתי המאמר אל תוך גוף הפרה: (רעא) רישא דדהבא, במקרא כתיב רשעה די דהבא: (רעב) דאמר

ר' חייא בר אבא, עיין בפסיקתא הערה ר"ג, ובפסיקתא רבתי פי"ד הני' זו מדי תמימים היו, והסר ע"י

שגגת הסעתיק „דאמר ר' חייא בר אבא מלכי מדי" וקפ"ט המעתיק בהסו מן פלתי מדי הראשונה למלת מדי

האחרונה: (רעג) זו אדום, עיין סרך מלין לד קפ"ט שהעיר על המאמר הזה, שגראה רעונס לדרוש דברי

שלוס וכבוד נגד עמים אחרים וממשלתם, רק על מלכות רומי יש דברי תלונה ולחנה, ע"ש: (רעד) שלא

קבלה עליה פולו של הקב"ה, בפסיקתא שלא קבלה מלותו של הקב"ה: (רעה) מפני מה נעשית באלעזר, הוספתי

ע"פ הפסיקתא, וחסר גם ברבתי, ובפסיקתא כ"י של אקספארד הוספתי ונתתם אותה אל אלעזר ככהן אל עזר

כהן, ר"ל כהן, ועיין בפסיקתא שם הערה ר"ז העירותי שע"פ מאמר זה יסד הפייטן לפ' פרה ע"ש: (רעז) אמר

ר' זכריה, עיין שם בפסיקתא הערה ר"ט: (רעז) ודוכסיה ואפרכיה ואסטרטיליא, תקתי ואסטרטיליטיס.

בפסיקתא א"י ודוכסיה ואפרכיה ואסטרטיליטיס, דוכוס ב"י רומי Dux פי' שר הצבא, איפרוסוס ב"י

תמימה (במדבר יט ב), אלו ישראל, דכתיב יונתי תמתי (ש"ש יט ו). אשר אין בה מום (במדבר ט), אילו ישראל, דכתיב ומום אין בך (ש"ש ד ז). אשר לא עלה עליה עול (במדבר ט), זה דורו של ירמיה, שלא קבלו עליהם עולו של הקב"ה. ונתתם אותה אל אלעזר הכהן (במדבר ט ג), זה ירמיה, דכתיב מן הכהנים אשר בענתות (ירמיה א ב). והוציא אותה אל מחוץ למחנה (במדבר ט), ועמה הגלי לבבל (עזרא ה ב). ושחט אותה לפניו (במדבר ט), ואת בני צדקיהו שחטו לעיניו (מ"ב כה ז). ושרף את הפרה (במדבר ט ט), וישרוף את בית ה' ואת בית המלך (מ"ב כ ט), ירמיה נב"י. את עורה וגו' (במדבר ט), ואת כל בתי ירושלים ואת (הבית) [כל בית] הגדול שרף באש (ירמיה ט), ולמה הוא קריא אותה בית גדול, (רעח) אלא זה בית מדרשו של ר' יוחנן בן זכאי, ששם (רעמ) מתנים גדולתו של הקב"ה. ולקה (במדבר ט ו), זה נבוכדנאצר. (רפ) [הכהן ט], זה ירמיה, שנאמר קחנו ועיניך שים עליו (ירמיה לט יב). עיץ ארו ואזוב ושני תולעת (במדבר ט), זה הנחיה מישאל ועזריה. והשליך אל תוך שריפת הפרה (ט), קמיל המון שביבא די גורא (דניאל ג כ). ואסף (במדבר ט ט), זה הקב"ה, שנאמר ונשא נם לגוים ואסף נדחי ישראל (ישעיה יא יב). איש (במדבר ט ט), זה הקב"ה, שנאמר ה' איש מלחמה (שמות טו ג). שהור (במדבר ט), זה הקב"ה, שנאמר שהור עינים (תנ"ק א יג). את אפר הפרה (במדבר ט), אלו גלויותיהם של ישראל. והניח מחוץ למחנה במקום שהור (ט), זו ירושלים, שהיא מהורה. והיתה לעדת בני ישראל למשמרת (ט), לפי שבעולם הזה ישראל מטמאים ומטהרים מפי כהן, אבל לעתיד לבא אינו כן, אלא הקב"ה עתיד לטהרן, שנאמר (רפא) וורקתי עליכם מים טהורים וטהרתם מכל טומאותיכם ומכל גלוליכם אמהר אתכם (יחזקאל לו כ):

[כס] (רפב) וידבר ה' אל משה לאמר, קח את המטה והקהל את העדה [וגו'] והשקות את העדה ואת בעירם [במדבר כ ז], מכאן שהקב"ה חס על ממונן של ישראל. ויקהלו משה ואהרן את הקהל אל פני הסלע (ט ט ט), (רפג) מלמד שכל אחד ואחד רואה את עצמו כאילו עומד על פני הסלע, (רפד) וכן הוא אומר ואת כל העדה הקהל אל פתח אהל מועד (ויקרא ח ג), (רפה) וכאן כל ישראל עומדין ורואין נסים שבסלע, התחילו לומר יודע משה חק הסלע, אם הוא מבקש יוציא לנו מים מו, נמצא משה עומד בספק, אם שומע להם מבטל דברי המקום והקב"ה לוכד חכמים בערמם (איוב ג י), (רפו) לפי שהיה משה משמר בעצמו כל אותן ארבעים שנה, שלא להקפיד כנגדם, שהיה מתירא מן השבועה שנשבע הקב"ה, אם יראה איש באנשים האלה הדור הרע הזה וגו' (דברים א ג), אמרו לו הרי סלע, כשם שאתה רוצה להוציא

הערות ותקונים

επαρχος שר הפרשים ואיסטרוטליטים בל"ε παρατηλάτης נגיד מלחמה: (רעח) אלא זה בית מדרשו, נשנה גם בירושלמי מגילה ריש פ"ג: (רעט) מתנים, פי' מספרים, מלשון שם יתנו נדקות ה', ובפסיקתא רבתי בשמות ותימן, והגאון בעל ז"ה הטיב לתקן של"ז מתנין: (רפ) הכהן, זה ירמיה, הוספתי ע"פ הפסיקתא, וליתא גם ברבתי ובילקוט, עיין בפסיקתא טערה רל"ז: (רפא) וורקתי עליכם, למאמר הזכ כוון הרוקח סומן רמ"ל, גם ע"פ זה יסד הפייטן פיוטו לפרשת פרה, עיין בפסיקתא טערה ר"ל: (רפב) וידבר ה' אל משה, אהר שהשלמתי מאמר גדול ע"פ כ"י רומי, עיין לעיל טערה ר"ע, והמאמר הזה מתחיל בכ"י שלפניו, וכ"ה בנדפס אות ט' ובמדרש במ"ר פי"ט אות ט', ומובא בילקוט חוקת רמז תש"ג בשם התנחומא: (רפג) מלמד שכל אחד ואחד כו', כל הו' אפשר להקבל כל ישראל לפניו, אלא שהיה גם שרלו כולם את עצמם לפני הסלע, וזה שפייס וכן הוא אומר ואת כל העדה הקהל פתח אהל מועד, ומסיים בו"ר פי"ט אות ט' כל ישראל ששים רבוא ואת אומר אל פתח אהל מועד, אלא זה אחד מן המקומות שהחזיק מועט את המרובה. וכן הביא שם המאמר ויקהלו משה ואהרן את הקהל אל פני הסלע, אמר ר' חנין כמין כברה היתה וכל ישראל עומדין עליה, אלא זו אחד מן המקראות שהחזיק מועט את המרובה. ועיין ב"ר פי"ט אות ו': (רפד) וכלה אומר, במדרש במ"ר נשמע זה ממקומו ע"י שגגת המעתיק או אחד הוסף בלדו ומובא אש"כ פנימה שלא במקומו, ויש לתקן שם כמו שהוא לפניו: (רפה) וכאן כל ישראל, בנדפס ובמדרש במ"ר גם בילקוט נוסף, וכן כשעברו את הירדן נכנסו כל ישראל בין שני בדי ארזן שנאמר ויאמר יהושע אל כל בני ישראל גשו הנה ושמעו את דברי ה' אליהם (יהושע ג), וכתיב וכל ישראל [וגו'] עומדים מזה ומזה לארזן (שם ח) וזה נוסף ע"פ מדרש במ"ר ומדרש וי"ר ט, ע"ט: (רפו) לפי שהיה משה משמר, מובא בילקוט חוקת ט ט גם בילקוט איוב רמז תת"ש בשם התנחומא. וכן אמרו לו הרי סלע מובא בילקוט תנאים רמז תתי"ט בשם התנחומא:

מסלע אחר תוציא מו, (רפז) צווח עליהם שמעו נא המורים וגו' (במדבר כ י) :
 [ל] וירם משה את ידו ויך את הסלע במטחו פעמים (במדבר כ יא), הבה פעם אחת התחיל
 הסלע נוטף מים מועטין, שנאמר הן הבה צור ויוובו מים (תהלים עח כ) ,
 (רפה) כוב שהוא נוטף טיפין, אמרו לו בן עמרם המים הללו ליונקי שדים או לגמולי
 חלב, מיד הקפיד כנגדן, והכהו פעמים, (רפט) ויצאו מים רבים, ואעפ"כ לא עשה משה,
 (רצ) אלא מסלע שאמר לו הקב"ה :

[לא] (רצא) [יען לא האמתם בן] (במדבר כ יב). וכי לא אמר משה דבר קשה מזה, שנאמר
 הצאן ובקר ישחט להם (שם יא כב), אף שם אינה אמנה והיא גדולה מו, ולמה לא גזר
 עליו הקב"ה מיתה שם, משל למלך שהיה לו אוהב, והיה (רצב) מגים
 בינו לבין המלך בדברים קשים, ולא הקפיד עליו המלך, לימים עמד והגיס בפני
 הלגיונות, גזר עליו מיתה, אף כך אמר הקב"ה למשה, מה שעשית ביני לבינך
 (רצג) [לא הקפדת], עכשיו כנגד הרבים אי אפשר, שנאמר להקדישני לעיני בני
 ישראל (שם כ יג) :

[לב] ויאמר ה' אל משה ואל אהרן יען לא האמתם בי וגו' (שם). (רצד) אם משה
 חטא, אהרן מה חטא, משל לבעל חוב שבא ליטול גרנו של לוח, נמל
 שלו ושל חבירו, אמר הלוח אם אני חייב, שביני מה חטא, כך אמר משה רבש"ע אני
 הקפדתי, אהרן מה חטא, לפיכך הקב"ה מקלסו, וללוי אמר תמיד ואורו [לאיש חסידך]
 אשר נסיתו במסה תריבוהו על מי מריבת [דברים לג ח], (רצה) אמר משה לפני הקב"ה
 רבש"ע הרי גזרת עלי למות במדבר עם הדור הרע הזה, שנאמר כמה ימרוהו במדבר
 ועציבוהו בישיומו [תהלים עח ט], עכשיו יאמרו הדורות אני שוה להם, וכתב עלי על מה

ה ערות ותקונים

(רפו) כווח עליהם שמעו נא המורים, בנדפס ובמדרש צמ"ר פי"ט אחר הסיום שמעו נא המורים נמלא הוספה
 „המורים טיפין הרבה [ובנדפס טיפין הרבה, ז"ל טיפין] יש צו, המורים סרצנים, המורים שטים, שכן
 צרכי היס קורין לשטים מורים, המורים שמורים את מלמדיהן, המורים מורי חלים, שנאמר וימלאהו המורים
 מורי חלים אנשים בקשת (ש"א ל"א ג'). וזה נמלא גם צמ"ה של אקספארד וצמ"ה ספרדי. וכ"ה ה' מלקספארד
 הוא כ"י מהתנחומא אשר כעת בדפוס. וכן נמלא גם בילקוט חוקת שם, רק המלות „טיפין הרבה יש צו" חסר,
 ואין ספק שנתוסף בילקוט מנאחד המגיהים כמו מנמלא בנדפס ובמדרש צמ"ר או היו ג"ל צמ"ה שהיו לפניו. וצמ"ה
 רומי וכ"י רח"ס ההוספה זו ליתא. ומה שמפרש המורים שטים שכן צרכי היס קורין לשטים מורים, ז"ל
 קורין לשטים מורים, עיין פסיקתא פסקא שמעו ובהערה מ"ה שם. והבאתי שם כי נמלא זה גם בצ"ה רבתי
 בצפריחתא ובמדרש שו"ט ומזמור ט', וצילקוט שפתיים רמז תקס"ו, וכן הוא בצמ"ה ציונית פ"ט פ"ג וכו',
 והפירוש המורים מורי חלים, רמז אל לשון הרע, כהן שחוט; (רפח) כז שזהו נוטף טיפין, עיין שמ"ר פ"ג :
 (רפט) וילאו מים רבים, בנדפס ובמדרש צמ"ר וצמ"ה ה' של אקספארד וצמ"ה ספרדי וצילקוט חוקת נוסף
 „ושטפו כל מי שהיה מרנן כנגדו [בתנחומא הנדפס נתון כנגדו, וצילקוט מרננין] שנאמר ונחלים ישטפו". וזה ליתא
 גם צמ"ה רומי וכ"י רח"ס : (רצ) אלא מסלע שאמר לו הקב"ה, בנדפס ובמדרש צמ"ר נוסף „ומגין סוף אותו
 סלע שאמרו ישראל לוי וכל סלע וסלע ורורו שהיה בצאותו מקום. היו מוילאים מים שנאמר יבקע נורים וגו'
 (תהלים סט). ובנדפס שם סיים עוד „משה כבר היה בידו את שלו ששתקו ולא אמרו שירה לכן נתפשו".
 וצמ"ה ה' של אקספארד גורם כבר היה בידו אות שלו ולא אמר שירה ונשתתק. וצילקוט חוקת שם רמז
 תשס"ג נמלא ג"כ ההוספה רק בנמלא „אחרת" וכבר היה בידם שלש ששתקו ולא אמרו שירה" ופי' הו"ר דק"ג
 הלא אין הקב"ה מעניש על חטא ראשון כ"א על חטא שלישי ולמה העניש הקב"ה למשה ולאחרן על חטא ראשון
 לז"ל שהיו שלש, החטים שקראם ממרים ושהכה הסלע, ושלא אמרו שירה על הנס הזה; עכ"ל. אולם לפי
 דבריו עיקר חסר מהספר, ויותר נכון גנירסת התנחומא הנדפס, ובעל הילקוט הציג מלת „שלש" במקום
 „שלו": (רצא) יען לא האמתם בי וכי לא אמר משה דבר קשה, בנדפס ובמדרש צמ"ר יש סדר אחר, כי
 מוקדם המאמר מאות ל"ב לפני זה, ע"ש : (רצב) מניס; לשון התנאות דבר כנגדו : (רצג) לא הקפדתי,
 הוספתי כמו שהוא בתנחומא הנדפס, והיא הוספת המדפים ממאגוסוב, וליתא בדפוס קאנטאגאטינא ודפוס
 וויניציא, וכן ליתא במדרש צמ"ר. והרד"ל הגיה במדרש ע"פ ההוספה שהיא ונעלם ממנו כי היא הוספת
 המדפים מהמגוסובי : (רצד) אם משה חטא אחרן מה חטא, בנדפס גי' למה נענש אחרן, ובמדרש צמ"ר
 למה נתפס אחרן, והמאמר מוצא בילקוט רמז תשס"ד בשם התנחומא, ויש לתקן שם במקום אמר משה אחרן
 מה חטא ל"ל אם משה חטא אחרן מה חטא : (רצה) אמר משה לפני הקב"ה, עיין לעיל הערה ר"ל כי
 בתנחומא הנדפס ובמדרש צמ"ר יש סדר אחר, כי אחר הסיום וללוי אמר תומין ואורו וגו' מתחיל שם
 המאמר אשר לפניו בצאת ל"א וכי לא אמר משה דבר קשה מזה, ואחר סיום המאמר מאות ל"א המסיימת

נכנסתי לעונש, לפיכך כתיב וען לא האמנתם בו, א"ל הקב"ה למשה באיזה פנים אתה מבקש ליכנס לארץ, משל לרועה שיצא לרעות צאנו של מלך, ונשבת הצאן, (רצו) ביקש הרועה ליכנס לפלטרין של מלך, אף כאן אמר לו הקב"ה למשה שבחך הוא שהוצאת ששים רבוא, וקברתם במדבר, ואתה מכניס דור אחר, עכשיו יאמרו (רצו) אין לדור המדבר חלק לעולם הבא, אלא שכב בצדן ותבא עמהן, שנאמר [כי שם חלקת מחוקק ספון] ויתא ראשי עם צדקת ה' עשה (רצח) ומשפטיו עם ישראל (דברים ג כה):

[לג] וישלח משה מלאכים מקדש אל מלך אדום כה אמר אחיך ישראל וגו' (במדבר כ יד) (רצט) זש"ה וחרפה לא נשא על קרובו (תהלים טו ג), בנוהג שבעולם אדם עוסק בפרקמטיא עם חבירו והפסיד, פירש ממנו ואינו רוצה לראותו, ומשה אע"פ שנענש על ידי ישראל, שנאמר וירע למשה בעבורם (שם ק לב), לא פרק משואן מעליו, אלא וישלח משה מלאכים: אתה ידעת את כל התלאה אשר מצאתנו (במדבר טז), אמר לו אתה ידעת כשאמר הקב"ה לאברהם ידוע תדע כי גר יהיה זרעך (בראשית טו ג), אנו נשתעבדנו ואתה בן חורין:

[לד] וירדן אבותינו מצרימה (במדבר טז טו). (ש) כל אותו הענין, משל לשני אחים שיצא שמר חוב על זקנים, עמד אחד מהם ופרע אותו, לימים התחיל לשאול הפין מאחיו, א"ל אתה ידעת שאותו חוב על שנינו היה, ואני הוא שפרעתיו אל תחזירוני (שא) מן הפצוי שאני שואל:

[לה] (שב) נעברה נא בארצך וגו' ולא נשתה מי באר (שם כ יו). מי בורות היה צריך לומר, לימדך תורה דרך ארץ, שההולך לארץ שאינה שלו, (שג) [ויש בידו צרכיו], שלא ישתה מטה שבידו, אלא שלו יהא מונח, ויקנה מן החנוני בשביר להגותו, וכך אמר לו משה, הבאר עמנו, ומן שלנו אנו אוכלים, לא תאמר שאנו מטריחין עליך, שבר אתה עושה לעצמך, (שד) וכן אמר משה אוכל בכסף

הערות ותקונים

שנאמר להקדישי לשיני בני ישראל, נמלא בנדפס (באמלע אות י) ובמדרש זמ"ר (פי"ט אות י"א) מאמר אהד המתחיל זש"ה יש הבז אשר נעשה על הארץ כו' עד וזו חללה פני שביעה ולקחה. ואח"כ מתחיל שם כמו לפניו, אף כך אמר משה רש"ע הרי גזרת עלי למות במדבר, וכל הרוספה נמאלת גס בכ"י ה' של אקספארד ובכ"י ספרדי ודפוס קהנשטאטנינא ודפוס וויניציא, ומן התנחומא הגדפס העתיק צעל מסדרו של המדרש זמ"ר, אבל בילקוט רמז תשס"ד ליתא: (רצו) בקש הרועה ליכנס לפלטרין של מלך, בילקוט חוקת שם סיים "א"ל המלך (למה) אם אתה נכנס מה יאמרו הכרית [שאתה השבית האלן]", תקנתו כמו שהוא במדרש זמ"ר (אות י"ג). ובנדפס, "א"ל המלך יאמרו שאתה השבית האלן", ועיין שז"ר פ"ב אות ד' ופ"ה אות י', ודברים רבה פ"ב אות ט' וסוף פ"ח: (רצו) חין לדור המדבר, בנדפס חין למתי המדבר ז"ל לדור המדבר, ונמלא לנכון בכ"י ה' של אקספארד: (רצח) ומשפטיו עם ישראל, בנדפס ובמדרש זמ"ר סיים לכך נאמר לא תביאו את הקבל הזה שינא עמך, ואח"כ נמלא בנדפס ובמדרש זמ"ר הוספה (בנדפס אות י"א, ובמדרש זמ"ר אות י"ד), המה מי מריבה כו' עד סופו, וליתא בכ"י רומי וכ"י רח"ס, ונמלא גס בכ"י ה' של אקספארד ובכ"י ספרדי: (רצט) זש"ה וחרפה לא נשא על קרובו, מוצא בילקוט חוקת רמז תשס"ד בשם התנחומא. והתחלת המאמר מוצא גס בילקוט תהלים רמז תרס"ו בשם התנחומא, ומוצא בנדפס (אות י"ב) ובמדרש זמ"ר (אות ט"ו): (ש) כל אותו הענין, וכ"ה בכ"י רח"ס ובנדפס ובילקוט שם, ובכ"י רומי "וכל הענין", ובמדרש זמ"ר נשתבש וירדו אבותיו על אותו עיטוי ז"ל כל אותו הענין, ר"ל וכל הענין המפורש בכתוב, ומורגל לשון זה במדרשים: (שא) מן הפני שאני שואל, אחר הסיוס הזה נמלא הוספה בנדפס וכן העתיקה גס צעל מדרש זמ"ר ונמלא גס בכ"י ה' של אקספארד ובכ"י ספרדי. "וירדו אבותינו מלרים מה סיבן של אבות כאן, שנאמר וירשו לנו מלרים ולאבותינו, ללמדך שכל זמן שישראל צעור אף הם צלרה". וזה ליתא גס בכ"י רומי ורח"ס וליתא גס בילקוט חוקת שם: (שב) ועברה, מוצא בילקוט חוקת שם בשם התנחומא, וכ"ה בנדפס ובמדרש זמ"ר, ומוצא גס ברש"י עה"ת: (שג) ויש בידו צרכיו, הוספתי כמו שהוא בכ"י רומי, וכן בנדפס ובמדרש זמ"ר, וליתא בכ"י רח"ס ולא בילקוט: (שד) וכן אמר משה אוכל בכסף תשיבני, כ"ה בכ"י רומי וכ"י רח"ס ובילקוט. ובנדפס ובמדרש זמ"ר הגו' וכן אמר לו הקב"ה למשה אוכל תשברו מותם בכסף ואכלתם (דברים ג ו) וכו"ה בכ"י ה' של אקספארד ובכ"י ספרדי. ואחר זה נמלא שם הוספה "ומושה אמר להם לישראל תהיו להם כיכסם (בנדפס צטעות כספיס, ומוצא לנכון בכ"י ה' של אקספארד, ובמדרש זמ"ר במקום להם ז"ל להם) שלא יאמרו עבדים היו ועניינם [הם], הלאו להם עשיריכם וידעו שלא יאמרו הפסדתם בשעבוד שכבר אמר הקב"ה ואחר כן ילאו ברשע גדול

תשבירני (דברים ב כח) : דרך המלך נלך (במדבר כ יז), (שה) שאנו חוסמין את בהמתינו : לא נטה ימין ושמאל (ס), זו קשה מכולם, שאמרו בכל סביבותינו יש לנו רשות להרוג ולבוז, ובגבולך לא נטה ימין ושמאל וגו' :

[לו] ויאמר אליו אדום לא תעבור בי וגו' (שם שם יח). זש"ה אני שלום וכי אדבר המה למלחמה (תהלים קכ ז), ומניין שאף הקב"ה אמר להם שאין מניחין אתכם לעבור, ולא הכל מהם, אלא אני הוא שרוצה, (שו) שנאמר אל תתגרו במ כי לא אתן לכם מארצם וגו' (דברים ב ה) :

[לז] ויסעו מקדש ויבאו בני ישראל וגו' (במדבר כ כב). (שו) זש"ה (שה) בהתחברך (לרשע) [עם אחיהו] פרץ ה' את מעשיך (דברים כ לו), על שנתחברו לרשע זה לעבור בארצו חסרו אותו צדיק, לכך נסמכה אסיפת אהרן אחר פרשת מלך אדום, (שם) ויט ישראל מעליו, ויסעו מקדש : [ויבאו בני ישראל כל העדה] (במדבר כא כב), מהו כל העדה, (שי) עדה שלימה, עדה הנכנסת לארץ, לפי שמתו יוצאי מצרים, ואילו אותן שכתוב בהן ואתם הדבקים בה' אלהיכם היים כולכם היום (דברים ד ד) : [הר ההר] (במדבר סג), מהו הור ההר, (שיא) הר על גבי הר, כתפוח קטן על תפוח גדול, ואע"פ שענן מהלך לפניו משפיל את הגבוה, ומגביה את השפל, הניח הקב"ה את ההר דוגמא שידעו נסים שעשה להם הקב"ה, שלא הניח הר במדבר, שלא יהו מתייגעים עליהם, ולא עוד אלא אע"פ שהיה עושה כל המדבר מישור, היה מניח מקום גבוה למשכן, שיהא שם חנייתו, והענן שלשה הרים, הר סיני ולשכינה, הר נבו לקבורת משה, והר ההר לקבורת אהרן :

[לח] (שיב) ויאמר ה' אל משה ואל אהרן בהר ההר [וגו'] יאסף אהרן (במדבר כ כג כד). (שיג) מלמד שמודיעין לצדיקים יום מיתתן, כדי שיורישו כתרם לבניהם, ומפני מה לא בות אהרן כמו שבתה מרים, (שיר) ולא ידע בה בריה, אלא נאמר למשה יאסף אהרן, משל למלך שהיו לו שני (שמו) קלגליקין [קתוליקין], ולא היו עושין בלא דעת המלך, היה לאחד מהן חלוק יפה אצל המלך, והיה המלך צריך לו,

הערות ותקונים

גדול, וידעו שאין אתם חסרים כלום, ולא משלכם אתם ונתין, שנאמר כי ה' אלהיך צרכך בכל מעשה ידך וגו' (במדבר ז ב), ע"כ. וההוספה הוזה נמנח גם ככ"י ה' של אקספארד וככ"י הספרדי וזדפוס קאנטאטגינא וגם זדפוס וויניציא : (שה) שאנו חוסמין את בהמתינו, שלא יעו לכאן ולכאן לאכול, כן מוצא ברש"י עה"ט : (שו) שנאמר אל תתגרו, בזדפס (אות י"ג) ובמדרש זמ"ר (אות ט"ו) נוסף אחר זה וכתוב וימאן אדום נתן את ישראל (במדבר כ כא) ואחרי כן שלחו אל מלך מואב ולא אבה, אע"פ שאינו מפורש כאן מפורש בשופטים, מלמד שהכל צרוח הקודש שלא היה צבוקן קל מיפתח והוא פירש, שנאמר וישלח ישראל מלאכים אל מלך מואב לאמר העברה נח בנרצך (שופטים י"א י"ז), ואף משה רמז שנא' כאשר עשו לי בני עשו היושבים בשעיר והמואבים היושבים בער (דברים ב כט), ונמנח גם ככ"י ה' של אקספארד וככ"י ספרדי וזדפוסים הראשונים, וליתא ככ"י רומי ולא ככ"י רח"ס : (שו) זש"ה בהתחברך וגו', מוצא זילקוט חוקת רמז תשס"ד, ובטעות נרשם מדרש, וז"ל תנחומא, והליון תנחומא במאמר שלפניו מוסב גם על זה, ומוצא גם בזדפס אות י"ד ובמדרש זמ"ר שם אות ט"ו : (שה) בהתחברך לרשע, כן מוצא גם ככ"י רומי וכ"י רח"ס וזילקוט ובתנחומא הנדפס בזדפוסים הראשונים וגם בזדפוס מאנטוזה, אולם אח"כ הלינו כמו שתקמי, ע"ס אחו"ב : (שם) ויס ישראל מעליו ויסעו מקדש, הכתוב ויס ישראל הוא פרשת מלך אדום, והכתוב ויסעו מקדש הוא כרעת אסיפת אהרן, וסמוכים זה לזה : (שי) עדה שלמה, עדה הנכנסת לארץ, לזה המאמר כוון רש"י צפי" עה"ט כולם שלמים ועומדים ליכנס לארץ, שלא היה צדן אחד מאותם שנגזרה גזירה עליהם, שכבר לנו מתי מדבר, ואילו מאותן שכתוב צדן היים כולכם היום : (שיא) הר על גבי הר כו', מוצא ברש"י עה"ט : (שיב) ויאמר ה' [וגו'] מלמד, מוצא ג"כ זילקוט שם, והליון תנחומא מוסב גם על זה, עיין לעיל בהערה ש"ז, ומוצא בזדפס (אות ט"ו) ובמדרש זמ"ר פ"ה אות י"ז : (שיג) מלמד שמודיעין ללדיקים יום מיתתן, הייט שהגיע עת המיתה, אבל מקודם אין מודיעין, עיין גמרא שבת דף ל' : (שיר) ולא ידע בה צריה, פי' קודם שמתה, ובזדפס ולא נתעסק בו צריה, אולם ככ"י רומי וכ"י רח"ס ובמדרש זמ"ר וזילקוט הוא כמו שלפניו. ועתה ראיית בזדפוס ראשון כתוב ולא בה צרייה, וחסר מלת "ידע" ובזדפוס וויניציא תיקן המדפוס והלינו ולא נתעסק בו צריה : (שמו) קלגליקין, תקתי קתוליקין, כמו שזכר ככ"י רומי וכ"י רח"ס, ובזדפס ובמדרש זמ"ר קטוליקין, ופי' ביוני ממונה על דברי הבית, עיין ערוך קתלוקוס, ועיין תו"ט שקל"ס פ"ה מ"ב, וזילקוט חוקת הגו' סקליטין, ופי' ביוני בית דין, עיין ערוך

אמר המלך אע"פ שאני צריך לו שהוא ברשותי, איני מסלקו עד שאני מודיעו, אף כך אמר הקב"ה, הללו שני צדיקים לא עשו דבר חוץ מדעתי, עכשיו שאני מסלקו, איני מסלקו עד שאודיעם, (שמו) לכך נאמר יאסף אהרן :

[למ] [שיו] (על אשר מעלתם בי) [על אשר מריתם את פי למי מריבה] [במדבר כ כד]. וז"ה לא ירעיב ה' נפש צדיק (משלי יג), זה אדם הראשון, שכל הצדיקים שעמדו ממנו, ונגזרה עליהם גזירת מיתה, אינן נפטרים עד שרואין פני שכינה, ומכידין אדם הראשון ואומרים לו אתה גרמת לנו מיתה, והוא משיב אני בידי הטא אחד, ואתם אין כל אחד ואחד מכם, שאין לו בידו הרבה עונות, ומנין שרואין פני שכינה, שנאמר אמרתי לא אראה יה יה בארץ החיים (ישעיה נח), והצדיקים נענשין מיתה על ידי עבירות קלות, שלא יהא אדם הראשון נתפס על ידיהם, שנאמר לא ירעיב ה' נפש צדיק, לכך נאמר על אשר מריתם [את] פי :

[מ] [שוח] קח את אהרן והפשט את אהרן [במדבר כ כה כו]. אמר הקב"ה למושה הרי אתה מנחמו, (שיט) שאתה מוריש כרתו לבני, מה שאין אתה מוריש לבניך : ויפשט משה את אהרן את בגדיו וילבש אותם את אלעזר בנו (שס שס טח), (שכ) והלא אם יצא הכהן גדול בבגדו כהונה חוץ להר הבית סופג את הארבעים, שהיו צמר ופשתים, אלא יהודיעך שבלשון שקרבו לכהונה, ואמר לו קח את אהרן (ויקרא ט ז), בו בלשון אמר לו לעלות בהר : ויעש [משה] כאשר צוה ה' [במדבר כ כז], ללמדך שאע"פ שאמר לו גזירה קשה על אחיו, לא עיכב :

[מא] [וירא] כל העדה כי גוע אהרן (שס שס טט). כיון שירדו משה ואלעזר [מן ההר], נתקבצו כל העדה עליהם, ואמרו היכן אהרן, אמרו להם מת, אמרו להם היאך יכול מלאך המות לפגוע בו, אדם שעמד במלאך המות ועיצרו, שנאמר ויעמוד בין המתים ובין החיים ותעצר המגפה (שס י יג), אמרו להם אם אתם מביאין אותו מוטב, ואם לאו נסקל אתכם, באותה שעה אמר משה רבש"ע הוציאנו מן החשד, מיד פתח הקב"ה את המערה והוציאו להם וראוהו, שנאמר ויראו כל העדה כי גוע אהרן וגו' : [מב] [שכא] [וירא] כל העדה וגו']. מה כתוב אחריו, (שכב) וישמע הכנעני מלך ערד (שס טא טב), (שכג) זה עמלק, שנאמר עמ"ק יושב בארץ הנגב (שס יג טז), והיה יושב על הפירצה, כיון ששמע שמת אהרן ונסתלק ענני כבוד, מיד

הערות ותקונים

ערד בערכו : (שמו) לכך נאמר יאסף אהרן, אחר זה נמלא חוספה בנדפס והועתקה אח"כ במדרש במ"ר „אמר לו משה רבנו [של שוח] הניח אותו אלל בני ראוון ובני גד, ח"ל אשר נתתי לבני ישראל מיתתו מעבדת מהנה ארץ ישראל, רעונך שלא ימות ולא יכנסו ישראל לארץ, לכך נאמר אשר נתתי לבני ישראל" והחוספה הזו ליחא בכ" רומי וכ" רח"ס ולא זילקוט, ונמלא בכ" ה' של אקספארד וכ" ספרדי : (שיו) על אשר מעלתם בי, וכ"ה בכ" רומי וכ" רח"ס חספה ונדפס זבילקוט, והוא פסוק בדברים ל"ב ג"א, וז"ל כמו שתקנתי על אשר מריתם את פי, והוא שס במקומו במדבר כ' כ"ד, וזה שסיים בסוף המאמר לכך נאמר על אשר מריתם את פי. זבילקוט שס סיים לכך נאמר על אשר מריתם בי ז"ל את פי : (שיח) קח את אהרן, מוצא זבילקוט חוקת שס, וגם זה הוא שס מתנחומא, ובנדפס בעטות יודבר ה' קח את אהרן תפשט את אהרן. ז"ל ויאמר ה' וגו' קח את אהרן וגו' והפשט את אהרן : (שיט) שאתה מוריש כרתו לבנו, כ"ה בכ" רח"ס, ובנדפס במ"ר וכ" רח"ס שהוא מוריש כרתו לבניו, וזו גי' ישרה, ועיין רש"י עה"ט שהביא ח"ל קח את אהרן בדברים של נחומים, אמור לו אשריך שתרצה כהרץ נחון לבך, מה שאין אני זכאי לכך, ורואיני זבילקוט הביא שהוא מוריש כהרץ לבך, ונכתב בלדו שהוא מוריש כרתו לבנו : (שכ) והלא אם יצא הכהן הגדול בבגדו כהונה חוץ להר הבית כו', עיין יומא ע"ב ע"א, ועיין בחדושי הרש"ש שכתב משמע אבל בהר הבית אינו סופג את הארבעים אפילו שלל לנורך עבודה, וזה שלל כדעת הרמב"ם ז"ל, בסוף הל' כלאים שכתב דאפילו במקדש לוקין, וכבר רמז הגאון בעל שגת אריה סוף תשובה למ"ד להמדרש הוא : (שכא) ויראו כל העדה, מוצא זבילקוט שס בשם התנחומא. ועיין פקדי דר"א פ"ז, בספר וילך פסקא ש"ד, ובד"ס עה"ט : (שכב) וישמע הכנעני מלך ערד זה עמלק, מוצא זבילקוט שס בשם התנחומא : (שכג) זה עמלק, בנדפס ובמדרש במ"ר טוסף "את מוצא שכיון שמת אהרן נסתלקו ענני כבוד ונראו כלאים פרוטה, ומי היה מלך ערד" זה עמלק. והוא מנמרה ירושלמי סוטה פ"א, יומא פ"א, וסדר עולם רבא פ"ט, ועיין במנמרה ר"ה ג' ע"א, ובתוס' שס ד"ה וישמע הכנעני מלך ערד שהביאו במדרש אמרינן דהיינו עמלק, ונרשם

נתגרה בהן: דרך האתרים (במדבר כא ה). (שכד) שמת התייר הגדול, שתר להם את הדרך, שנאמר וארון ברית ה' נוסע לפניהם דרך שלשת ימים לתור להם מנוחה (שס י ג): וילחם בישראל (שס כא ה). עמלק היה, למה קראו כנעני, לפי שנאסרו ישראל להלחם עם בני עשו, שנאמר בהם אל תתגרו בהם (דברים כ ה), כשבא עמלק ונתגרה בהם (שכה) פעם ושתיים, אמר להם הקב"ה אין זה אסור כבני עשו, אלא הרי הם ככנעניים, שנאמר בהם כי ההרים תחרימם החתי והאמורי הכנעני (שס כ יו), לכך נקרא כנעני, (שכו) ומעולם היה עמלק (מכת) [רצועת] מרדות לישראל, (שכו) את מוצא במות אהרן, יצא עליהם עמלק (שכה) וחזרו ישראל לאחוריהם שבע מסעות, שנאמר ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה שם מת אהרן וגו' (שס יו), וכי שם מת אהרן, והלא בדר ההר מת, שנאמר וימת (שם אהרן) [אהרן שם] בראש ההר (במדבר כ כא), והפסוקין מוכיחין שבע מסעות לאחור, ללמדך שחזרו לאחוריהן:

[מג] (שכט) ויסעו מהר ההר דרך ים סוף לסבוב את ארץ אדום ותקצר נפש העם בדרך (שס כא ד). והלא כתיב ורוחך הטובה נתת להשכילים (נחמיה ס כ), אלא אותן שיריים שיצאו ישראל ממצרים, שנגזרה עליהם מיתה, לא היו רואין במדבר נחת רוח, ולא רוח טובה, וכן הוא אומר ובניכם יהיו רועים במדבר (של) [וידעתם את תנואת] (שס יד לג ל), זהו שקצרה נפש העם בדרך:

[מר] וידבר העם באלהים ובמשה (שס כא ט). (שלא) השוו עבד לקונו: ונפשנו קצה בלחם הקלוקל (שס). שלא היה אותו הדור יכול למעום ספירות הארץ כלום, אמר ר"ע כשהיו מגליין להם תגרין [הסל] מן פירות הארץ היו מתים, (שלב) שנאמר אם יראו

הערות ותקונים

בלדו תנחומא חוקת, ועיין מה שהעיר המפרש הרז"ו על דברי החוס' שלחנס השיגו על רש"י: (שכד) שמת התייר הגדול, מוצא ברש"י על התורה: (שכה) פעם ושתיים, נכ"י רומי ראשונה ושניה. בנדפס פעם אחרת, אולם במדרש נמ"ר ונכ"י ה' של חקספארד נאמר כמו לפנינו פעם ושתיים: (שכו) ומעולם היה עמלק מכת מרדות, בכל המקומות הגו' רעועת מרדות, וכן מוצא ברש"י עה"ת ועמלק מעולם רלוטה מרדות לישראל מוזמן בכל עת לפורענות: (שכו) את מוצא, בנדפס (אות י"ח) ובמדרש נמ"ר (אות כ') נמצא הוספה ומתחיל את מוצא כיון שאחריו היש' ב' בקרבנו אס אין (שמות יד), מיד ויצא עמלק וכאן ויראו כל העדה כי גוע אהרן ויסמע הכנעני מלך ערד יושב הגבז כי בא ישראל וגו' וילחם בישראל וישב ממנו שני: ויאמרו איש אל אחיו נתנה ראש וגו' ראשונה מזרימה (במדבר יד), וידד העמלקי והכנעני וגו' ויכוס ויכתוס עד החרמה (שס), ע"כ. ואח"כ מתחיל את מוצא כמו לפנינו, וזאת ההוספה ליתא נס נכ"י רומי ונ"י רח"ס: (שבה) וחזרו ישראל לאחוריהן שבע מסעות, וכל"ה בנדפס ובמדרש נמ"ר שס, ובסדר עולם פ"ס שבע מסעות, אולם במכילתא בשלח פרשה א' פסוק ויסע משה, איתא קי, וכן מלינו שחזרו לכבודו של אהרן לקבורתו שמונה מסעות, שנאמר ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן וגו' שם נות אהרן וגו', וכי במסורה מת הלא לא מת אלא בזה ההר שנאמר ויעל אהרן הכהן וגו', ומה תלמוד לומר שם מת אהרן ויקבר שם, אלא מלמד שחזרו. לאחוריהם לכבודו של אהרן לקבורתו שמונה מסעות, שנאמר ויסעו מאוסרות ויחנו בני יעקן, ויסעו מבני יעקן ויחנו בחור הגדגד, ויסעו מחור הגדגד ויחנו ביטבתה, ויסעו מיטבתה ויחנו צבצובה, ויסעו מעצבונה ויחנו צעזעון גבר, ויסעו מעזעון גבר ויחנו במדבר זין, היא קדש. ויסעו מקדש ויחנו בזה ההר (במדבר לג לא עד לו). וכן בירושלמי סוטה סוף פ"א יומא פ"א ה"א הגירסא וכשעו לאחוריהן שמונה מסעות, ובאמת כאשר הביא רביה רביה מהכתוב אינם אלא שבע מסעות. ואולי בעל התנחומא חושב המסעות שהלכו שבע פעמים, ובעל המכילתא חושב המקומות שהיו בהם ששה שמונה במספר. ועיין ברש"י עה"ת (פנחס כ יג, עקב יו) והביא ג"כ שמונה מסעות, ע"ש. אולם ברש"י (חוקת כא ד) הביא כמו שהוא בתנחומא שחזרו שבע מסעות, וסיים ולא ובדוק במסעות ותמאלח שבע מסעות מן מוסרה עד הר ההר, עכ"ל. וגם לפנינו היה בתנחומא והפסוקין מוכיחין שהן ז' מסעות. ומה שסיים בתנחומא לפנינו גם בנדפס וגם במדרש נמ"ר, והפסוקין מוכיחין שבע מסעות לאחור"ו ובמדרש רבה והפסוקין מוכיחין שהן שבע מסעות, הוא מאמר מוסגר מאל המסדר, וזילקוט חוקת שם בשם התנחומא ליתא, וכן איתא שם, והלא בזה ההר מת דכתיב וימת אהרן שם בראש ההר, אלא ללמדך שחזרו לאחוריהם. ועיין ג"כ במדות סופרים לירידי הרב הגדול וכו' מהר"א הו"ס כ"י במכילתא שם: (שכט) ויסעו מהר ההר, מוצא זילקוט חוקת שם, וחסר הזיון תנחומא, וכן המאמר גלאחריו וידבר העם הוא מתנחומא: (של) וידעתם את תנואתי, מלשון כי היא אביה אותה שפ"ה הסרת רזון, וכן כלן הסרת רזון וקולר רוח ועקת נפש: (שלא) השוו עבד לקונו, מוצא ברש"י עה"ת: (שלב) שנאמר אם יראו האנשים וגו', כ"ה נס נכ"י רומי

האנשים וגו' (במדבר ל"ב), כל טוב הבא מחמת הארץ, לכך כתיב ותקצר נפש העם בדרך (שם כא ד):

[מה] (ש"ג) וישלח ה' בעם את הנחשים השרפים (שם טו). מה ראה הקב"ה לפרוע מהם בנחשים, (ש"ד) אלא נחש פתח בלשון הרע תחלה ונתקלל, ולא למדו ממנו, אמר הקב"ה יבא הנחש שהתחיל בלשון הרע, ויפרע ממספרי לשון הרע, הה"ד ופורץ גדר ישכנו נחש (קהלת ה): ד"א למה נפרע מהם בנחשים, (ש"ה) הנחש אפילו אוכל כל מעדני עולם נהפכין לו לעפר בפיו ובמעיו, שנאמר ונחש עפר לחמו (ישעיה ס"ב), ואלו אוכלים את המן, שנהפך למטעמים הרבה, שנאמר ויתן להם (את) שאלתם (תהלים קו), ואומר זה ארבעים שנה ה' אלהיך עמך לא חסרת דבר (דברים ז), יבא נחש שאוכל מינין הרבה, (ש"ו) ובפיו טעם אחד, ויפרע (ממין אחד ואוכלין) [מאוכלי מין אחד] ומטעמים מינין הרבה: השרפים (במדבר כא ו), (ש"ז) שהן שורפים את הנפש: [מן] ויבא העם אל משה ויאמרו חטאנו (שם טו). ידעו שדיברו במשה ונשתמחו לפניו, ויאמרו התפלל אל ה' (ש"ח) ויסר מעלינו את הנחש (ש"ט), להודיעך את ענותנותו של משה, שלא נשתתה בלבקש עליהם רחמים, ולהודיעך כח התשובה, כיון שאמרו חטאנו, מיד נתרצה להם, (ש"ט) ללמדך שאין המוחל נעשה אכזרי, (ש"י) ומינין (ש"יא) שאם טרח אדם להכירו ואמר לו חטאתי, ואינו מוחל לו שנקרא חוטא, שנאמר (גם) אנכי חלילה לי מחטא לה' מחדול להתפלל בעדכם (ש"יא י"ג), אימתי כשבאו ואמרו לו חטאנו, (ש"יב) [שנאמר] ויאמרו (העם אל שמואל) חטאנו וגו' (ש"יג) : ויאמר ה' אל משה עשה לך שרף [וגו'] והיה כל הנשוך (במדבר כא ט). לא נשוך נחש בלבד, אלא כל הנשוך, (ש"יד) אפילו נשוך פתן ועקרב והיה רעה וכלב: ויעש משה נחש נחושת (ש"ט ט). זרקו לאויר ועמד: (ש"טז) ויסעו בני ישראל ויחנו באבות (ש"ט ט"ז). שנעשו

הערות ותקונים

וכ"י רח"ם, אולם בנדפס ובמדרש במ"ר מובא הכתוב "אם יראה איש בנחשים האלה הדור הרע הזה וגו' (דברים א' ל"ב) (ש"ג) וישלח ה' בעם הנחשים, מובא בילקוט שם ד"ה וישלח בשם התנחומא: (ש"ד) אלא נחש פתח בלשון הרע תחלה, מובא ב"ר ע"ה, ועיין שם"ר פ"ג אות י"ב, וכאן דברו לשון הרע על הקב"ה ועל משה ועל המן: (ש"ה) הנחש אפילו אוכל כל מעדני עולם, עיין ומה"ר דף ע"ה: (ש"ו) ובפיו טעם אחד ואין מתרעס על בורחו, עיין בתרומה המנונה י"ב ע"ה: (ש"ז) ויהא שורפים את הנפש, בנדפס (אות י"ט), ובמדרש במ"ר (אות כ"ג) "ר' יודן אומר הנחשים שהיה הענן שורף אותם ועושה אותן גדר למחנה להודיעם נסים שעשה להם המקום, אותן גירה בהן" ונמצא גם כ"י ה' של אקספארד וכ"י ספרדי: (ש"ח) ויסר מעלינו את הנחש, בנדפס נוסף "רבי אומר נחש יחיד היה". ובמדרש במ"ר (אות כ"ג) חסרים המלות "רבי אומר" והמ"כ העיר שם בתנחומא לא גרס נחש יחיד היה, ובאמת נמצא בנדפס, ואולי ראה בילקוט שהביא המאמר בשם התנחומא ולא גרס זה, לכן כתב בתנחומא לא גרס, או יש לתקן בתנחומא גרס ר"א נחש יחיד היה: (ש"ט) ללמדך שאין המוחל נעשה אכזרי, בנדפס שאין המוחל נעשה להם אכזרי, ובמדרש במ"ר שאין המוחל נעשה אכזרי, וכתב המ"כ בתנחומא גרס מנאן שלא יהיה המוחל אכזרי, והעיר בעל עץ יוסף בנדפס שם בתנחומא שלפנינו ליתא זה, אולם המ"כ הביא כמו שראה בילקוט שם בשם התנחומא: (ש"י) ומינין, בנדפס ובמדרש במ"ר נוסף לפני זה "וכ"ה אומר ויתפלל אברהם אל האלהים וירפא האלהים את אבימלך ואת אשתו (בראשית כ יז) וכ"ה אומר וי' שב את שבת איוב בהתפללו בעד רעהו (איוב מב י). זה הוסף המסדר בתנחומא הנדפס ע"פ לשון המשנה ב"ק דף י"ב ע"א. ומינין שאם לא מחל לו שהוא אכזרי שנאמר ויתפלל אברהם אל האלהים וירפא האלהים את אבימלך וגו'. והכתיב וי' שב את שבת איוב מובא בנמרא שם על כל המבאש רחמים על חזירו והוא נר"ך לאותו דבר הוא נענה תחלה: (ש"יא) שאם טרח אדם לחבירו, עיין ברכות דף י"ב ע"ב: (ש"יב) שנאמר ויאמרו העם אל שמואל חטאנו וגו', ובנדפס מובא ג"כ ויאמר העם אל שמואל חטאנו כי עברנו וגו', ואין זה לשון הכתוב, ונמצא ויאמר שאלו אל שמואל חטאתי כי עברתי את פי ה' (ש"ט ט"ו ל"ד), והכתוב הוה הוא בשאלו ואין ענינו לכאן, וז"ל ויאמרו חטאנו כי עזבנו את ה' (שם י"ב י"). וראיתי במדרש במ"ר (אות כ"ג) הביא שני כתובים כאחד שנאמר ויאמרו כל העם אל שמואל התפלל בעד עבדיך וגו' כי יספנו על כל חטאתינו (ש"א י"ב יט) ונח"כ הביא ויאמר העם אל שמואל חטאנו כי עברנו את פי ה' ואת דבריך, מובא הכתוב הזה בציטוט כמו שהעתיק מן התנחומא, כי בכתוב נאמר ויאמר שאלו אל שמואל כי עברתי את פי ה' ואת דבריך, והוא לשון הכתוב (ש"א ט"ו ל"ד) ואין ענינו לכאן. רק יש לתקן כמו שהעירוני שז"ל ויאמרו חטאנו כי עזבנו את ה'. ועיין בחדושי הרד"ל שלח העיר לתקן כמו שתקנתי: (ש"יג) אפילו נשך פתן ועקרב, כ"ה גם בילקוט והוא מתנחומא, ובמדרש במ"ר אפילו נשך מפתן ועקרב, ועיין רש"י ע"ה: (ש"יג) ויסעו בני ישראל, מובא בילקוט מוקף

אויבים למקום: ויחנו בעיי העברים (במדבר כא יא). שהיו מלאים עבירות: ויחנו בנחל זרד (שם טז יב). שלא היה הנחל אלא (שמה) כמלא זרת, ולא יכלו לעבור שלשים ושמונה שנה, [שנאמר] עתה קומו ועברו [לכם] את נחל זרד [וגו'], והימים אשר הלכנו מקדש ברנע עד אשר עברנו את נחל זרד שלשים ושמונה שנה (דברים יג יג יד): משם נסעו ויחנו מעבר ארנון וגו' (במדבר טז יג), (שמו) שנתרצה להם המקום:

[מז] (שמו) איש ישראלי שתלה את השירה הזאת (שם כא יז). נאמרה שירה זו בסוף ארבעים, והבאר שנתנה להם מתחלת ארבעים, ומה ראה ליכתב כאן, הענין הזה נדרש למעלה הימנו, על כן יאמר בספר מלחמות ה' (שמה) את והב בסופה (שם טז יד), אותות ונסים [שנעשו להם] בנחלי ארנון, כנסים שנעשו להם בים סוף, מה הם הנסים של נחלי ארנון, אדם עומד על ההר מזה, ומדבר עם חבירו בהר הזה, והוא רחוק ממנו ז' מילין, והדרך יורד לתוך הנחל ועולה, ודרכן של ישראל לעבור בתוך הנחלים, נתכנסו כל האומות אוכלוסין עד אין סוף, ישבו מקצתן בתוך הנחל, והנחל עשוי מלמעלן מערות מערות, וכנגדן הר שכנגדו עשוי סלעים סלעים כמין שדים, שנאמר ואשד הנחלים (שם טז טו), נכנסו האוכלוסין לתוך המערות, ואמרו כשיורדין ישראל לתוך הנחל, אלו עומדין מלפניהם שבתוך הנחל, ואלו למעלה מן המערות ונהרגו את כולם, כיון שהגיעו ישראל לאותו מקום, לא הצריכון הקב"ה לירד למטה לתוך הנחל, אלא רמו להרים ונכנסו שדיים של הר זה לתוך המערות ומתו כולם, והקיפו ההרים ראשיהם זה לזה, ונעשו דרך כבושה, ולא נודע איזה נסמך לחבירו, ואותו נחל מפסיק בין תחומי ארץ ישראל לארץ מואב, שנאמר כי ארנון גבול מואב (שפיט' יא יח), הר שבארץ מואב [לא] נודעו, שבו המערות, והר שבארץ ישראל נודעו שבו הסלעים, כמין שדיים, ונסמך להר שכנגדו, ומפני מה נודעו, מפני שהוא מארץ ישראל, משל לשפחה שראתה בן אדונה בא אצלה, קפצה וקירמה אותו וקיבלתו, נכנסו הסלעים לתוך המערות, ורוצצו כל אותן הגבורים, והבאר ירדה הנחל, ונתגברה שם, ואיבדה כל האוכלוסין, כשם שאיבד אותם הים, לכך כתיב את והב בסופה ואת הנחלים ארנון (במדבר טז יד), ועברו ישראל על אותן ההרים, ולא ידעו כל הנסים האלו, אמר הקב"ה הרי אני מודיע לבני ישראל כמה אוכלוסין איבדתי מפניהם, ירדה הבאר לתוך המערה, והוציאה גולגוליות וזרועות ורגלים שאין להם חקר, וישראל חזרו לבקש את הבאר, וראוה מאירה כלבנה בתוך הנחל, שהיא מוציאה את איברי האוכלוסין, וכוננין שהבאר הודיעה בהם, שנאמר ואשד הנחלים וגו' (שם טז טו): ומשם בארה (שם טז טו), וכי משם היתה, והלא מתחלת שנת הארבעים היתה עמהם, אלא שירדה לפרסם את הנסים, והיו ישראל עומדין על הנחלים ואומרין לה עלי באר ענו לה, ואמרו שירה עליה:

[מח] (שמת) איש ישראלי. ומפני מה לא נזכר משה שם, מפני שנענש על המים, ואין אדם מקלם (שנ) לספקלטור שלו, ולמה שמו של הקב"ה אינו נזכר שם, משל לשלשון שעשה סעודה למלך, אמר המלך פלוני אותבי שם, אמרו לו לאו, אמר גם אני איני הולך לשם, (שנא) [אף כאן אמר הקב"ה הואיל ומשה אינו נזכר, אף אני איני נזכר שם]: (שנב) באר חפרוה שרים (שם טז יח). וכי חפרוה היתה שם, אלא שניתנה בזכות אבות שנקראו שרים, שנאמר פתח צור ויוזבו מים וגו' [כי] זכר את דבר קדשו את אברהם עבדו (תהלים קמ מא טז): כרוה נדיבי העם וגו' (במדבר טז), (שנג) שהיו הנשיאים עומדין על גבה, ומושכינן במשותיהן כל אחד ואחד לשבטו ולמשפחתו, וריוח שהיה בין הרגלים, מלא מים מנוברין, אשה שהיתה צריכה לילך אצל חבירתה, היתה

הערות ותקונים

שם בשם התנחומא, וכן המאמרים על ויאמר ה', וכן ויעש משה הוא מהתנחומא: (שמה) כמלא זרת, זרד הוא זרת בחנוף לוחיות דפנ"ת: (שמו) שנתרצה להם הנקום, עיין שו"ט מזמור י"ח ואזנת שמואל פכ"ט: (שמו) אז יסיר, מוצא בילקוט רמז תשס"ד בשם התנחומא: (שמה) את והב בסופה, דורש בסופה על יס סוף, ועיין ברש"י עה"ת: (שמת) אז יסיר ישראל, מוצא בילקוט שם ג"כ בשם התנחומא, וברש"י עה"ת חוקת כ"א י"ז: (שנ) לספקלטור, כ"ה גם בנדפס, ובמדרש בני"ל לסיפקלטור, והמלה היא רומית Spiculator פ' ממונה לברוח מחוייבי מיתה למלכות: (שנא) אף כאן אמר הקב"ה, והספתי כמו שהאב בנדפס ובמדרש בני"ל: (שנב) באר חפרוה שרים, מוצא בילקוט שם: (שנג) שהיו הנשיאים עומדין

הולכת מדגל לדגל בספינה, שנאמר הלכו בציות נהר (תהלים קה טא), ואין ציות אלא ספינות, שנאמר וצי אדיר (בל יעברנהו) [לא יעברנו] (ישעיה לג כא), והמים היו יוצאין חוץ למחנה ומקיפין (שנד) פיסא גדולה, שנאמר ינחני במעגלי צדק (תהלים נג ג), ומגדליו מיני דשאים ואילנות שאין להם סוף, שנאמר בנאות דשא ירביצני על מי מנוחות ינהלני (שס ג), כל הימים שהיו במדבר היו משמשין בו, לכך קילסו עליה, באר הפרזה שרים: וממדבר מתנה (נמדבר כא יח), שבמדבר ניתנה להם לשמשין:

[ממז] (שנה) ד"א למה ניתנה במדבר. שאילו ניתנה להם בארץ, היה השבט שניתנה בתחומו (שנו) מדיון ואומר אני קודם בה, לכך ניתנה במדבר שיהו הכל שוין בה, ועוד למה ניתנה במדבר, כשם שמדבר לא נזרע ולא נעבד, כך המקבל דברי תורה פירקין ממנו (שנו) עול מלכות ועול דרך ארץ, כשם שמדבר לא מעלה (שנה) ארנונא, כך בני תורה (שנו) בני חורין: ד"א במדבר. מי מקיים את התורה, (שם) מי שמשים עצמו כמדבר, ומפליג עצמו מן הכל:

[ג] (שסא) וממתנה נחליאל ומנחליאל במות (שס טא ט). (שסב) אלו סנהדרין בעזרה בצד המזבח. ומכמות הגיא אשר בשדה מואב (שס טא ט), אלו סנהדרין אשר בלשכת הגזית, בתחום אותה שבאתה משדה מואב, [שנאמר] נערה מואביה היא השבה עם נעמי משדי מואב (רות ג ו): ונשקפה על פני הישימון (נמדבר ס ט), (שסג) שמשם תורה יוצאה לעולם: (שסד) ד"א ונשקפה. זה לענין באר שבאתה עמהם, עד (שסה) שננזה לתוך ימה של טבריא, והעומד על פני הישימון רואה בתוך הים (שסו) כמלא פי תנור, והיא הבאר הנשקפה על פני הישימון:

[נא] (שסז) וישלח ישראל מלאכים אל סוחן (שס כא טא). וז"ה סור מרע ועשה טוב בקש שלום ורדפהו (תהלים לד טו), לא פיקדה התורה לרדוף אחר המצות, אלא כי יקרא קן צפור (דברים כג ו), כי תפגע שור אויבך (שמות כג ג), כי תראה

הערות ותקונים

על גבה, תוספתא סוכה פ"ג, ומוצא גם בדרש"י עה"ת: (שנד) פיסא, כ"ה גם בכ"י רומי וכ"י רח"ס ובנדפס ובמדרש במ"ר, ועיין במ"כ ובהר"ל, והמדפיס ממהלכותה הניגו כלדו, "תרנוס ככף איש עולה מים כפיסת ידא" ובכ"י ה' של אקספארד ומקיפין מעגל גדולה, ובכ"י ספרדי ומקיפין פרסא גדולה: (שנה) ד"א למה ניתנה במדבר, מוצא בילקוט שם: (שנו) מדיון, וכ"ה בכ"י רומי ורח"ס בילקוט ובנדפס, ובמדרש במ"ר נשמע המלה, בכ"י ה' של אקספארד, היה מרוב: (שנז) ענב מלכות, כ"ה בילקוט בדפוסים הראשונים, ובדפוסים האחרונים הניגו על גלות: (שנה) ארנונא, מורגל בדברי רז"ל, ופי' ציוני צמחיה שמש מה שפוצלים אשוי העיר לתת ארזחה או מתנה לשטון ושר: (שנט) בני חורין, בנדפס ובמדרש במ"ר טסק, "בעולם הזה": (שס) מי שמשים עצמו כמדבר, עירובין כ"ד ע"א: (שסא) וממתנה נחליאל ומנחליאל במות, אלו סנהדרין, כ"ה גם בכ"י רומי וכ"י רח"ס ובילקוט חוקת ששם התנחומא, אולם בנדפס ובכ"י ה' של אקספארד ובכ"י ספרדי טסק (וכן הועתק גם במדרש במ"ר), ממתנה נחליאל ומנחליאל במות, ג' מקומות אלו כנגד ג' בתי דיוני שנירושלים, שהיו מפרשין תורה לכל ישראל, ממתנה נחליאל אלו סנהדרין שבהר הבית, ומנחליאל במות אלו סנהדרין בעזרה בו' כמו לפנינו: (שסב) אלו סנהדרין שבלשכת הגזית בו', עיין יומא י"ב ע"א שלשכת הגזית בתלוק של יהודה, ע"ש: (שסג) שמש תורה, יוצאה לעולם, וכ"ה בילקוט, ובנדפס ובמדרש במ"ר ליתא, והוסף זה המדפיס ממהלכותה (דף פ"ז ע"א סוף אות כ"א) ונשקפה על פני הישימון שמש יאל התורה לכל ישראל, ואחר זה הוסיף עוד המדפיס: "ד"א וממדבר מתנה אמר משה בו' עד כי מעסה ידיו כולם", וזה הוסיף מן מדרש במ"ר סוף פ' קרח: (שסד) ד"א ונשקפה על פני הישימון זה לענין באר בו', מוצא גם בילקוט שם ששם התנחומא, וכ"ה בנדפס ובמדרש במ"ר, וכן מוצא בדרש"י עה"ת וסיים "קך דרש רבי תנחומא": (שסה) שנגזר, וכן בנדפס, במדרש במ"ר הגי' שנגזר וז"ל שנגזר, וכן הביא רש"י עה"ת: (שסו) כמלא פי תנור, בנמרה שנת דף ל"ה ובנדפס גם במדרש במ"ר הרואה לראות בארה של מרים ועלה לראש הכרמל ויפסה ויראה כמין כברה בים וזו היא בארה של מרים, ופירש"י כמין כברה סלע עגול ועשוי ככברה, ובתוספתא סוכה פ"ג דומה לסלע מלא כברה, וברש"י עה"ת אף כי הביא דברי התנחומא גורס כמין כברה במקום כמלא פי תנור, ובירושלמי ללאים פ"ט ה"ד (דף ל"ב ס"ע ז') וצו"ר פכ"ב אות ד' וקד"ר פ"ה פסוק ויתרון ארץ, אחר ר' חייל כל מי שהוא עולה לחר ישימון ומלא כמין כברה בים סבריא זו היא בארה של מרים, ואולי גם בצבלי ל"ל ועלה לחר ישימון במקום לראש הכרמל, עיין בהדוסי הרד"ל צו"ר שם: (שסז) וישלח ישראל, וז"ה סור מרע, מוצא בילקוט חוקת ששם התנחומא, וכ"ה בנדפס (אות כ"ב) ובמדרש במ"ר (אות כ"ה), ובמדרש שם מוצא גם הכתוב בטה ביה ועשה טוב שכן ארץ ורעה

המור שונאך (שמות כג ט), כי תחבוט ויתך (דברים כד ז), כי תבצור כרמך (שם שס טא), כי תבא בכרם רעך (שם נג טב), אם באו לידך אתה מצוה עליהן, ולא לרדף אחריהם, (שפחה) והשלום בקש במקומך, ורדפהו במקום אחר, וכן עשו ישראל אע"פ שאמר להם הקב"ה החל רש והתגר בו מלחמה (שם נג נד), רדפו אחר השלום:

[נב] וישלח ישראל מלאכים (במדבר כא לא). כל דברי תורה צריכין זה לזה שמה שזה נועל זה פותח, כאן נאמר וישלח ישראל מלאכים, (שסמ) ובמקום אחר תלה השליחות במשה, [שנאמר] ואשלח מלאכים ממדבר קדמות (דברים יז ט), ללמדך שראש הדור הרי הוא ככל הדור. (שע) נעברה נא בארצך (במדבר יז י), כמו ששלח למלך אדום, אוכל בכסף תשברני וגו' (דברים ז ט), דרכן של מים ליתן בחנם ואני נתן את דמיהם. (דרך) [בדרך] המלך נלך [עד אשר נעבור גבולך] (במדבר כא כג), ובמקום אחר כתיב עד אשר אעבור את הירדן (דברים ז ט), משל לשומר את הגפן או תאנה, בא אחד אמר אעבור מיכאן שאבצור את הכרם, א"ל איני יושב לשמור אלא בשבילך, ואתה בא לבוצרה, כך הוא סיוחן היה נוטל שכר מכל מלכי כנען, והם היו מעלין לו מסים, שהוא היה ממליך אותם והיה שקול כנגד כולם, הוא ועוג, שנאמר לסיוחן מלך האמורי וגו' ולעוג מלך הבשן (תהלים קלו ז ט), אמרו לו ישראל נעבור בארצך לכבוש את המלכים, אמר להם איני יושב כאן אלא לשמרם מפניכם, ולא נתן סיוחן את ישראל עבור בגבולו ויאסוף סיוחן את כל עמו ויצא לקראת ישראל (במדבר כא נג), (שעא) במחשבה עשה הקב"ה למוסרו בידם שלא בצער, כתיב לסיוחן מלך האמורי אשר יושב בחשבון (שם טז נד), אילו היתה חשבון מליאה יתושיין, אין כל בריה יכולה לשלוט בו, ואין צריך לומר שהיה גבור ושרוי בעיר מבצר, אילו היה יושב בעיירות שלו הוא ואוכלוסין, (שעב) היו ישראל מתייענין לשלוט בו, ולכבוש את כל עיר ועיר, (שעג) אלא הקב"ה כינסן למוסרן בידם שלא [בצער], וכן הוא אומר ראה ההלותי תת לפניך את סיוחן (דברים ז טז), הרגו כל גבוריו שיצאו לקראתו, וחורו על הנשים ועל הטף שלא] ביגיעה, לכך כתיב ויאסף סיוחן את כל עמו (במדבר כא נג):

[נג] ויקה ישראל את כל הערים האלה (שם טז טז). ושה"ה כי אני ה' אוהב משפט שונא גול בעולה (ישעיה טא ח), אמר הקב"ה למשה, אל תצר את מואב (דברים טז ט), וחשבון של מואב היתה, שנאמר כי חשבון עיר סיוחן מלך האמורי היא והוא נלהם במלך מואב הראשון (במדבר טז ט), באו ישראל נמלו חשבון מיד סיוחן וכל מה שנמל ממוך מואב שאילו נמלוה ממנו היתה בידם גול, אלא נמל סיוחן מן מואב, ונמלו ישראל מן סיוחן, שהיו פטורין מן הגול, לכך כתיב כי חשבון עיר סיוחן וגו':

[נד] על כן יאמרו המושלים (שם טז נז). (שעד) זה בלעם ואביו, ששברן סיוחן לקלל את מואב, והם אמרו תבנה ותכונן עיר סיוחן (שם): כי אש יצאה מחשבון [וגו'] אכלה ער מואב (שם טז טח). שקיללו את מואב שימסרו בידו: אוי לך מואב וגו', ונירם אבד חשבון וגו', (שעה) וישב ישראל (בכל ערי) [בארץ] האמורי (שם טז טט ל ט), נשתיריה יעזר:

הערות ותקונים

אמונה, והוא מיותר וליתא נדפס אשר המדרש הושתק משם: (שפחה) והשלום בקש ממקומך, אדר"כ פי"ב: (שסמ) ובמקום אחר תלה השליחות במשה שנאמר והשלח מלאכים, כ"ה בכ" רומי וכ" רח"ס וזילקוט גסס התקומא, אולם נדפס נוסף עוד, במקום אחר וישלח משה מלאכים מקדש אל מלך אדום (במדבר כ יד), הכתובין אלו לריבין זה לזה שמהם הוא ישראל וישראל הוא משה. ובמדרש זמ"ר הכתיב וישלח ישראל מלאכים אל מלך אדום (שופטים יא יז) וכתיב וישלח משה מלאכים מקדש (נעברה) (במדבר כ יד), ואין ספק שכן תיקן חיזה מגיה, כמו שמוצא נ"ב לנכון זכ"ס" על התורה חוקת כ"א כ"א: (שע) נעברה נא בארצך, י"ל נעברה בארצך (במדבר כא כג) כמו ששלח למלך אדום נעברה נא בארצך (במדבר כ יז) וגם י"ל לא נשתה מי צאר (במדבר כא כג) וכתיב אכל נכסף תשיבירי ואכלתי וומים נכסף תקן יי ושתיתיו (דברים ז טח): (שעא) במחשבה עשה הקב"ה למוסרו בידם, כ"ה גס בכ" רומי וכ" רח"ס ובמדרש זמ"ר, אולם נדפס השמיט מלת במחשבה, וגורם לא עשה הקב"ה כן אלא למכרן ציון: (שעב) היו ישראל מתייענין לשלוט בו, נדפס במשנה לא היו ישראל מתייענים, מלת לא יש למהוק, ומוצא לנכון גס במדרש זמ"ר: (שעג) אלא הקב"ה כינסן למוסרן בידם שלא ביגיעה, הוספה ע"פ כ"י רומי, וממלא גס נדפס ובמדרש זמ"ר, והסר גס בכ"י רח"ס: (שעד) זה בלעם ואביו, דכתיב וישא משלו ויאמר נאש בלעם זנו צעור, שגס צעור מהנבא צמשלו כמו בלעם, וכן רש"י עה"ה הביא דברי התנהומא: (שעה) וישב ישראל בכל ערי האמורי, הוא פסוק

וישלח משה לרגל [את] יעזר (במדבר כא לב), אותם מרגלים זריזים היו, אמרו בפניהם אני בתפלתו של משה, והאמינו בהקב"ה, ועשו כך והרגו את האמורי אשר בה: ויפנו ויעל (שם טז לב), (שעו) יש אומרים (שעו) מלחמת סיחון באלול, וכתוב את הרגל בתשרי, ואחר הרגל מלחמת עוג, [כמד"א] ופנית בבקר (דברים טו ז), וכתוב יפנו ויעלו, גזירה שוה, מה להלן אחר הרגל, אף כאן ויפנו ויעלו אחר הרגל: ויצא עוג מלך הבשן וגו' (במדבר ט). שכינסן הקב"ה למוסרם בידם:

[נה] ויאמר ה' אל משה אל תירא אותו וגו' (שם טז לד). (שעח) זש"ה אשרי אדם מפחד תמיד וגו' (משלי כה יד), כך מדת הצדיקים אע"פ שהקב"ה מבטיחן, אינן פורקן יראה, וכן ביעקב כתיב וירא יעקב (בראשית לב ח), למה נתיירא, אמר (שעט) שמא נתקלקלתי אצל לבן בכלום, וכתוב ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך (דברים כג טו), והניחני הקב"ה, אף משה תפש את היראה כדרך אביו, ולמה נתיירא, אמר שמא מעלו ישראל במלחמת סיחון, או נתקלקלו בעבירה, (שפ) א"ל אל תירא אותו, שלא עמד בעולם גבור קשה ממנו, שנאמר כי רק עוג מלך הבשן וגו' (שם ג יא), והוא נשאר מהגבורים שהרגו אמרפל וחביריו, שנאמר ויכו את רפאים וגו' (בראשית יד ט), וזה הפסולת שלהם, (שפא) כפריצי זיתים שיוצאין ופליטים מתחת הגפת, שנאמר ויבא הפליט וגו' (שם טז יג), וכונתו היה לזה שיצא אברהם ויהרג, נתן לו הקב"ה שכר רגליו, וחיה כל אותן שנים עד שנפל ביד בניו, כשבא משה לעשות עמו מלחמה נתיירא ממנו, אמר אני בן מאה ועשרים שנה (שפב) והוא בן חמש מאות שנה, אילולי שיש לו זכות לא היה כל אלו השנים, אמר הקב"ה אל תירא אותו (ונחרם אותם וגו') (דברים ג ו), [ועשית לו כאשר עשית לסיחון וגו'] (במדבר כא לד), והלא כתיב וכל הבהמה ושכל העירים בזוגו לנו (דברים טז ז), אלא גופו החרימו שלא ליהנות ממנו כלום: ויכו אותו ואת בניו (במדבר טז לה), (שפג) בנו כתיב, שהיה לו בן קשה ממנו, אמר הקב"ה לישראל בעולם הזה אתם מכלים את האומות קימעה קימעה, ולעתיד לבא אני מבערן מן העולם בבת אחת, (שפד) שנאמר והיו עמים משרפות שיד קוצים כסוחים באש יצתו (ישעיה לג יב):

חסלת פרשת חקת

הערות ותקונים

במדבר כא כ"ה, ועתה עומד הדורש בפסוק כ"ט ו', לכן תקנתי בפנים ישראל בצרן האמורי, שהוא פסוק שלחמיני, ורואית שנס הוא בשעות בנדפס ובמדרש במ"ר וזילקוט וכו' רח"ט (שעו) יש אומרים, בנדפס הג' ר' יוחנן אומר, ורואית דלפוס ראשון דפוס קאנשטאמינה הג' ישראל אומר, אין ספק שהיה כתוב בכ"י לפניו "יש אומר" ועשה המדרש מן מלת "יש" מלת "ישראל", ואח"כ בא המדרש מוויניליא ותיקן ר' יוחנן אומר, אולם במדרש במ"ר הנעתק מן התנחומא כ"ה אשר כעת דלפוס הביא לנכון "יש אומרים": (שעו) מלחמת סיחון באלול, כי מיתת אהרן היתה באב כמ"ט (במדבר לג לח) ועל אהרן הכהן אל הר ההר וגו' בחדש החמישי באחד לחדש, וכו' ל' יום, ואח"כ סבבו ארץ אדום ומואב, והיה מלחמת סיחון, ואח"כ מלחמת עוג בתשרי אחר הרגל, ודורש גז"ש מתיבת ויפנו ממ"ט ופנית בצקר, ואמרו מלמד שטעון לינה ליל של מואבי יו"ט, ספרי והגיגה י"ד ורש"י עה"ת. ומה שסיים לפנינו בכ"י וכתוב ויפנו ויעלו כו' אף כאלו כו', זה ליתא בכ"י רומי ורח"ט ובנדפס ובמדרש במ"ר (שעח) זש"ה אשרי אדם, ונבא זילקוט חוקת שם בשם התנחומא, ועיין ז"ר ריש פס"ו וחסתר רבה פסוק ויהי אומן את הדסה: (שעט) שמא נתקלקלתי אלל לבן, כ"ה בכ"י רח"ט וכל"ה בנדפס, ובמדרש במ"ר וכו' רומי שמא תתלכלכתי, וכן כע"ז ספרדי שמא תתלכלכתי וכן להלן או נתקלקלו גם שם או תתלכלכו: (שפ) א"ל אל תירא אותו, בנדפס ובכ"י ספרדי ובכ"י ה' של אקספארד וגם במדרש במ"ר נוסף, כולן השלימו בלדק" עיין בהרד"ל שם: (שפא) כפריצי זיתים שיוצאים ופלטים מתחת הגפת, וכתב הרד"ל, הן זיתים קשים שפלטים מתחת הקורה שהין ציבולת לערן, כלשון יהוספיה שניה עהרות ופ"ג דעוקין, ועיין במ"ק"ב ע"א והן זיתים גרושים שהין עושין שמן לכן קרויין פסולת: (שפב) והוא בן חמש מאות שנה, כ"ה בכ"י רח"ט ובנדפס ובמדרש במ"ר, ובכ"י רומי וזה יותר מארבע מאות שנה, ועיין בחדושי הרש"י: (שפג) בנו כתיב, כ"ה בכ"י רומי ורח"ט ובנדפס ובמדרש במ"ר וזילקוט, בספרים שלנו כתוב בניו, רק אלל סיחון דברים ז' ל"ג כתוב וק אוהו ואת בנו, והקרי בניו שם הביא רש"י ב"ט כתיב שיהיה לו בן גבור כמותו, לכן הדרשה און כלן מקומה, ובכ"י רומי נרשם בצלו מאת המעתיק תימה דהא בכל הספרים המדויקים כתיב בניו מלא הכא גבי עוג, אלל לקמן בפרשת ואלה הדברים גבי סיחון כתיב בנו חסר, ושם מסור בניו קריין ושמא על זה סמך הדורש, ע"כ. ועיין במנחת שי שנס צוהר הביא בנו כתיב חסר יו"ד וקריין בניו: (שפד) שנאמר והיו עמים משרפות סיד וגו', קן מסיים בכ"י רומי וכו' רח"ט

על פי כתב יד שני מאקספארד .

[א] (א) מפרשת פרה . מעשה היה בר' מתיא בר הרש , שהיה עשיר , וירא שמים , ובעל מדות טובות , ורודף מצוה וצדקה , ומהנה תלמידיו חכמים מנכסיו , והיו יתומים ואלמנות מצויין על שלחנו תמיד , וכל ארחותיו ביושר , וכל ימיו עוסק בתורה , כר' מאיר רבו , והיה זיו פניו מבהיק כזהר השמש , ואמרו עליו שמימיו לא הסתכל באשת איש ולא באשה אחרת , פעם אחת היה יושב ועוסק בתורה , ועבר השמן וראוהו ונתקנא בו , אמר אפשר צדיק בלא הטא בעולם , מיד עלה למרום ועמד לפני הקב"ה ואמר רבש"ע מתיא בן הרש מהו לפניך , אמר לו צדיק גמור , אמר תן לי רשות ואנסנו , נתן לו רשות , מיד הלך ומוצאו יושב ועוסק בתורה , נדמה לו כאשה יפה שלא היה כיופיה מימות נעמה אחות תובל קין , שטעו בה מלאכי השרת , שנאמר ויראו בני האלהים את בנות האדם כי טובות הנה (נמשיות 3) , כיון שראה אותה הפך פניו לאחוריו , חזר השמן והלך כנגד פניו , החזיר פניו לצד אחר והשמן כנגד פניו , כיון שראה שמתהפכת לכל הצדדים , אמר בלבו מתיירא אני שמא ישלום בי יצר הרע , ומה עשה אותו צדיק , קרא לאחד מתלמידיו שהיה משמשו , ואמר לו בני לך והביא לי אש ומסכרים , כיון שהביאם הבעירם באש , ונעץ אותם בעיניו , וכיון שראה השמן כך , נבהל ונרתת והלך מעליו , ועלה למרום , ואמר רבש"ע כך וכך היה המעשה , מיד קרא הקב"ה לרפאל שר של רפואות , ואמר לו לך ורפא עיני מתיא בן הרש , הלך רפאל המלאך ועמד בו , אמר ר' מתיא מי את , אמר לו אני רפאל המלאך שלוחו של הקב"ה ששלחני לרפאות את עיניך , השיבו איני רוצה מה שהיה היה , חזר רפאל לפני הקב"ה ואמר לו כך וכך אמר לי מתיא בן הרש , אמר לו הקב"ה לך אמור לו מהיום ואילך אל תירא , אני ערב לך בדבר זה שלא ישלום בך יצה"ר כל ימי חיך , כיון ששמע מפי המלאך קבל רפואתו ונתרפא , טכאן אמרו חכמים כל מי שאינו מסתכל באשה אחרת , אין יצה"ר שולט בו , ולעתיד לבא הקב"ה מסיר יצה"ר ממנו , ויתן בקרבנו רוח קדשו , שנאמר והסירותי את לב האבן מבשרכם ואת רוחי אתן בקרבכם (יחזקאל לו טו) :

[ב] מפרשת קח את אהרן . ויעש משה כאשר צוה ה' (נמדנכ כ כס לו) , בא ללמדך שאע"פ שאמר לו גזירה קשה על אחיו , לא עכב , אמר הקב"ה למשה לך אמור לאהרן אחיך הגיע זמנך ליפטור מן העולם , מיד עמד משה בתפלה לפני הקב"ה , ואמר רבש"ע איך אמר לאחי הגיע זמנך , אמר לו הקב"ה כבר גזרתי עליו גזירה שלא נגזרה על אדם אחר , שלא אמסרנו ביד מלאך המות באותו יום שעצר המגפה . וכך היה מנהגם בכל יום הנשיאים משכימים לפתחו של אלעזר , ואלעזר והנשיאים בפתחו של אהרן , ואהרן ואלעזר והנשיאים משכימין לפתחו של משה , ואותו היום שנה משה את המנהג , השכים הוא ואלעזר והנשיאים לפתחו של אהרן , אמר לו אהרן משה אחי למה שנית את המנהג , אמר לו משה כך צוני הקב"ה , וכך היה סדר הליוכתם משה באמצע אהרן מימינו , ואלעזר משמאלו , וכיון שראו ישראל כך , אמרו זה לזה ניטלה רוח הקדש ממשה ונתנה לאהרן , והיו ישראל אוהבין יותר אהרן ממשה , לפי שהיה משה אומר יקוב הדין את הדר , אבל אהרן היה משים שלום בין איש לחבירו ובין איש לאשתו , ואם היה שומע על אדם בעולם שרוצה לילך לדבר עבירה בלילה , היה יוצא בדרך , וכשהיה מוצאו אומר לו בני ספני מה אתה מהלך בדרך שמא יחשודך בני אדם בדברים רעים , ואתה בני

הערות ותקונים

רה"ס ונדפס , אולם במדרש צמ"ר אחר ספייס סס (סוף אות ל"ב) כמו לפנינו , נמצא אחר זה מאמר אחד (מן אות ל"ג עד סוף חוקת) המתחיל ד"ל או יסיר , זה אחד מנ' דברים שאמר משה לפני הקב"ה וכו' למדתי כו' . וההוספה הזאת נמצאה בכל"ה של אקספארד אחר הסיום מאות כ"ב ספייס צמלות שנאמר וישלח ישראל מלאכים , מתחיל זהו אחד משלשה שאמר הקב"ה למשה למדתי , והסיום סס אמר משה רבש"ע אחר כל נסים שעשית וכו' הוסיף המדפיס ממהאנובה צפוק אות כ"א , עיין לעיל הערה סס"ג :
 (א) מפרשת פרה , כן נמצא בכל"ה שני של אקספארד ב' מאמרים שהוספתי ומתחיל שם , מפרשת פרה" ואין ספק אלולי שהוסיף הסופר שני המאמרים האלה ע"פ הילמדנו הנלמד . וראיתי ברש"י על אבות (דף ע' ע"א) שהביא המעשה מההסיד וסיים בתנחומא פ' חוקת . ומזה תראה בכל"ה שלפניו היה נמצא ג"כ המאמר צפ' חוקת (עיין במבוא שהבאתי את המאמרים מהרש"י) ונמצא המאמר הראשון במדרש

איש טוב וממשפחה מיוחסת וטובה אתה, ומוזיריו ומשיבו מדרך רעה, והיו כל ישראל אוהבים את אהרן אנשים ונשים, ולכך אמרו רבותינו ז"ל הי מתלמידיו של אהרן אוהב שלום ורודף שלום, אוהב את הבריות ומקרבן לתורה, ועל כך ויבכו את אהרן שלשים יום כל בית ישראל (במדבר כ טו), אנשים ונשים, ובמשה כתיב ויבכו בני ישראל את משה בערבות מואב שלשים יום (דברים לד ח), האנשים לבד, ואותו יום אמר אהרן למשה, אחי אמר לי מה אתה צריך ממני, אמר לו המתן עד שנעלה בהר, לאחר שעלו אמר לו אחי שמא פקדון הפקיד הקב"ה עמך ומבקשהו ממך, אמר לו אהרן משה אחי, אהל מועד וכליו מופקדין בידי, שמא חסרתי מעבודתם, אמר לו משה, מגורה ושבעה נרותיה מסר לך הקב"ה, והוא לא היה נתון בלבו שעל נשמתו הוא אומר, נר אלהים נשמת אדם (משלי כ טו). ולא הרגיש בדבר, אמר לו משה, אהרן אחי הגיע זמנך ליפטר מן העולם, כשמוע כך הניח ידיו על ראשו, והיה צועק ובוכה והיה קורא מקרא זה, לכו (חזון) [וראו] מפעולות אלהים נורא עלילה על בני אדם (תהלים סו ט), וכיון שרצו ליכנס במערה, אמר לו משה אהרן אחי, שם מתו אברהם יצחק ויעקב, ואתה לובש בגדי כהונה שמא תטמא אותם, לבוש אתה בגדי אלעזר, ואלעזר ילבש בגדיך, ונכנס אני ואתה במערה, וכן עשה, כיון שנכנסו, ראו נר דלוק ומטה מוצעת, אמר לו משה, אהרן אחי עלה בזו המטה, ועלה, אמר לו פשוט ידיך, ופשוט, קפויני עיניך, וקפויני, סתום פיך, וכן עשה, ובאותה שעה יצאה נשמתו, כיון שראה משה כך, חמד מיתתו, אמר לו הקב"ה חייך כמות זה, כן מות זה, כך תהיה מיתתך, שנאמר כאשר מת אהרן אחיך בתוך ההר ויאסף אל עמיו (דברים לד ג):

חסלת הוספה לפרשת חקת

פרשת בלק

[א] (א) וירא בלק בן צפור (במדבר כג ג). זש"ה הצור תמים פעלו וגו' (דברים לד ד), [שלא] הניח הקב"ה פתחון פה לאומות העולם לעתיד לבא לומר שאתה רחקתנו, (ב) ולא נתת לנו כמו שנתת לישראל בעולם הזה, [מה] עשה הקב"ה כשם שהעמיד מלכים ונביאים [וחכמים] לישראל, כך העמיד מאומות העולם, (ג) ונדבקו מלכיהם ונביאייהם וחכמיהם [של ישראל] עם מלכיהם ונביאייהם וחכמיהם של אומות העולם, העמיד שלמה מלך על כל הארץ, (ד) וכן עשה לנבוכדנצר, (ה) זה בנה בית המקדש, וזה החריבו, נתן דוד עושר (ו) לקח הבית לשמו, נתן להמן עושר ולקח אומה שלימה לשבחה, כל גדולה שנמלו ישראל, את מוצא שנמלו אומות העולם. (ז) כיוצא בה העמיד משה לישראל שהיה מדבר עמו כל זמן שירצה, העמיד בלעם לאומות העולם כדי שידבר עמו כל זמן שירצה, ראה מה בין נביאי ישראל לנביאי אומות העולם, נביאי ישראל מוזירים את האומה על העבירות, (ח) וכן הוא אומר צופה נתתיך לבית

הערות ותקונים

במדבר עשרת הדברות (נדפס גם בבית המדרש ח"א לד ע"ט) צִקַּת טַיִוּיִם, וגם הכוס משונה סס ממה שלפניו. ומאמר השני לקוח צודלי ג"כ מילמדנו, ועיין קצת כעין זה במדרש פסירת אהרן, נדפס ג"כ בבית המדרש ח"א לד ט"א:

(א) וירא בלק בן צפור זש"ה. מובא בילקוט ריש בלק רמו תשס"ה וכו"ה בנדפס בלק אות א' ובמדרש במ"ר ריש פרשת בלק: (ב) ולא נתת לנו כמו שנתת לישראל בעולם הזה, כ"ה גם בילקוט, והערך במדרש במ"ר ונמאל גם בנדפס, רק במקום בעולם הזה כתוב סס "בעולם" לבד: (ג) ונדבקו מלכיהם וכו' עד אומות העולם נשמת במדרש במ"ר, ונמאל גם בנדפס: (ד) וכן עשה לנבוכדנצר, בנדפס נוסף שנאמר וגם את חיה השדה נתתי לו לעבדו (ירמיה כו ו) וליתא במדרש במ"ר: (ה) זה בנה בית המקדש וזה החריבו, בנדפס וגם במדרש במ"ר זה בנה בית המקדש ואמר כמה רגנות ותמנונים, וזה החריבו והרף ונדף ואמר תעלה על צמתי עד אדמה לעליון (ישעיה יד): (ו) לקח הבית לשמו, כמ"ס מומור שיר תוספת הבית לדוד על שחשב לבנות והכן הכל ועשה היסודות, עיין פסיקתא רבתי פ"ב אות ו': (ז) כיוצא בו, כ"ה גם בנדפס, ונשמת במדרש במ"ר סס: (ח) וכו"ה אומר ופסה נתתיך לבית ישראל, בנדפס וכו"ה אומר ופסה לגויים נתתיך ומלויני ירמיה עי, וז"ל נבוא לגויים נתתיך ירמיה א' ה'. אלז יותר נכון שסיה כתוב ופסה נתתיך, ומלת "לגויים" נוסף מאיזה

ישראל (יחזקאל ג י), ונביא שעמד מן האומות, העמיד פירצה (ט) לאבד הבריות מן העולם הבא, ולא עוד אלא כל הנביאים היו במדת רחמים על ישראל ועל אומות העולם, (י) שכן אמר ישעיה על בן מעי למואב ככנור יהמו וגו' (ישעיה עז יא), וכן יחזקאל אמר שא על צור קינה (יחזקאל כז ב), וזה אבזרי עמד לעקור אומה שלימה על חנם, על לא דבר, לכך נכתבה פרשת בלעם להודיע למה סילק הקב"ה רוח הקודש מאומות העולם שזה עמד מהן וראה מה עשה:

[ב] (יא) וירא בלק. ראה פורענות שעשו ישראל לאמורי, נוח לרשעים שיהו סומין, שעניניהם מביאין מאירה לעולם, בדור המבול [כתיב] ויראו בני האלהים את בנות האדם וגו' (בראשית ו ב), [וכתיב] וירא חם אבי כנען (שם ע כג), [וכתיב] ויראו אותה שרי פרעה וגו' (שם יב טו), (יב) [וכתיב] וירא אותה שכם בן חמור וגו' (שם לד ז), (יג) וכן [כאן] וירא בלק, משל למי שהושיב שומרון לשומרו מן הגי'ים, והיה בטוח עליהן שהיו גבורים, עבר הגי'ים והרגו, והיה מרתת על עצמו, אף בלק כך, ראה מה נעשה בסיוחן ועוג, שהיה מעלה עליהן שכר לשומרו, ונתיירא מעצמו, ועוד שראה נסים של נהלי ארנון:

[ג] (יד) ויגר מואב (במדבר כג ג). מהו ויגר, כשהיו נראים לעמונים נראים עטופים לשלום, למואבים נראים מוזיינים, שנאמר וקרבת מול בני עמון אל תצורם (ואל תתגר במ דברים יט), (טו) אל תצורם [כל מיני צרה, ואל תתגר במ כל מין גירוי, ולמואב אמר אל תצר את מואב (ואל תתגר במ מלחמה) (שם שס ט), מה שאתה יכול לחמוק מן החוץ חמוק, לפיכך נראין מוזיינין והם היו נאגרים לעריהם, שנאמר ויגר מואב, אין ויגר אלא לשון אסיפה, כמד"א אוגר בקיץ בן משכיל (משלי ס): (טז) ד"א ויגר. לשון ויראה, שהיו מתייראין מפניהם: ויקץ מואב, שהיו רואין את עצמן כקיץ בפניהם:

הערות ותקונים

מאיה מגיה, וכן בכ"י רומי וכ"י רח"ס וזילקוס מוצא הכתוב לופס נתתיך. במדרש במ"ר שם מוצא הכתוב ואתה בן אלס לופס נתתיך, והוא קרא ביחזקאל ל"ג ז', כי כתובו ג' י"ו לא כתוב מלת „ואתה“: (אבל לאבד הבריות מן העולם הבא, זילקוס ובמדרש במ"ר חסר מלת „בבא“, ועיין רש"י עה"ת בלק כ"ב ה', (ואם תאמר מפני מה השרה הקב"ה שכיתו על גוי רשע, כדי שלא יהא פתחון פה ללומה לומר אילו היו לנו נביאים חזרנו למוטב, העמיד להם נביאים, והם פלגו גדר העולם, שכתחלה היו גדורים צבירות, וזה נתן להם ענה להפקיר עצמן לזנות: (י) שכן אמר ישעיה על בן מעי למואב, ל"ה נס בנדפס וזילקוס, אבל במדרש במ"ר הגו' שכן ירמיה אומר לבי למואב כתלניס יהמה (ירמיה מח לו): (יא) וירא בלק, ראה פורענות שעשו ישראל לאמורי, מוצא זילקוס בלק רמו תשס"ה בשם התנחומא, ונס זילקוס תלניס רמו תת"צ ד"ה תחכנה עיניהם מראות בשם התנחומא, והליון נשמש ממקומו. ובנדפס אות ז' וכן בכ"י ספרדי ובמדרש במ"ר בלק אות ז' בהרחבת דברים, וכך איתא שם, וירא בלק בן לפור, מה ראה, ראה צפורעניות העתידה לבא על ישראל, ושוגף היה יותר מכל שוגפים (וכן יש לתקן במדרש במ"ר) שכלם היו בלון במלחמות ובשעבוד שכן יכולים לעמוד בהן, וזה בא כאלם שמוציא דבר מפיו לעקור אומה שלימה (וכל"ל במדרש במ"ר): (יב) וכתיב וירא אותה שכם בן חמור, וכ"ה בנדפס ונס זילקוס בשם התנחומא, ובמדרש במ"ר לא אובא הכתוב הזה, רק אחר סיום הכתוב שמציב לפניו סיים „וכן כולם“ והכוונה ועוד פסוקים אחרים כי ר"ה לקר: (יג) וכן כאן וירא בלק, זילקוס מנאל הוספה „עליהם נאמר תחכנה עיניהם מראות, אבל לדיקים יראו וישמחו, וישא עיניו וירא והנה ג' אנשים, וישאו עיניהם ויראו והנה נגלים באים, וירא את המקום מרחוק, וירא והנה איל, וירא והנה באר בשדה, וירא בסבלותם, וירא פינחס בן אלעזר“: (יד) ויגר מואב, מוצא זילקוס רמו תשס"ה בשם התנחומא: (טו) אל תאורס כל מיני זרה, ואל תתגר במ כל מיני גירוי, בנדפס ובמדרש במ"ר הלשון משובש, ויש לתקן שם ע"פ כ"י שלפנינו: (טז) ד"א ויגר לשון יראה, שהיו מתייראין מפניהם, ויקץ מואב שהיו רואין את עצמן כקיץ בפניהם, ל"ה נס זילקוס בשם התנחומא וכ"י רומי וכ"י רח"ס, אולם בנדפס ובמדרש במ"ר מנאל האמור בהרחבת לשון וזכטספות, ואשר נוסף בסגרת פה. וכך איתא שם „ד"א ויגר, לשון גר, שהיו רואין לעצמן כגרים בעולם ואמרו ירדו למצרים לגור ואחזו אותה והיו משכירין להם בתים שנאמר ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה (שמות ג). [ד"א ויגר, לשון יראה שהיו מתייראין] [שראו כל הארץ ביד ישראל שבה סיוחן ועל ארץ מואב שנאמר והוא נלחם במלך מואב הראשון וגו' (במדבר לא), ושגו נטל את הארץ בני עמון שנאמר כי רק עוג מלך הבשן שאר מיתר הרפאים וגו' (דברים ו), בלא ישראל נטלו משניהם גזל שאין זו עולה והיו אלו רואים את ארנש ביד ישראל והיו אומרים לא אמר הקב"ה כי לא אתן לך מארצו וירושה (שם ב) והרי ארנשו לפנינו, לכך היו מתייראין]. ויקץ מואב [שהיו מתייראין] שהיו רואין את עצמן

[ד] ויאמר מואב אל זקני מדין (במדבר כד). מה סיבן של זקני מדין כאן, אלא שהיו רואין את ישראל נוצחין שלא כדרך הנוצחין, אמרו מנהיג שלהם במדין נתגדל נדע בהם מה מדתו, אמרו להם זקני מדין אין כחו אלא בפיו, אמרו להם אף אנו נביא אדם כנגדן שכחו בפיו: ויאמר מואב אל זקני מדין. והלא אתה מוציא שמדינים נלחמין עם המואבים, שנאמר המכה את מדין בשדה מואב (בראשית לו לז), והשנאה ביניהם מעולם, (יח) משל [לשני] כלבים שהיו (יט) צהובין זה לזה, בא זאב על אחד מהם, אמר חבירו אם איני עוזרו, היום הורג את זה, למחר יבא עלי, (כ) לפיכך נתחברו מואב עם מדין: עתה ילחכו הקהל את כל סביבותינו כלחוך השור (במדבר סז). מה שור כחו בפיו, אף הם כחם בפיהם, מה שור (כא) כל מה שמלחך אין בו סימן ברכה, אף אלו כל מה שמלחכין, אין בו סימן ברכה, מה שור מננה בקרניו, (כב) אף אלו וקרני ראם קרניו (דברים לג י): ובלק בן צפור מלך (מואב) [למואב] (במדבר ז ט). והלא מתחלה (כג) נספך היה, שנאמר את אוי ואת רקם ואת צור ואת חור ואת רבע נסכי סיוח וגו' (יהושע יג כא), אלא כיון שנחרג סיוח המליכוהו תחתיו: בעת ההוא (במדבר סז).

(כד) שנודמנה לו אותה שעה:

[ה] וישלח מלאכים אל בלעם בן בעור פתורה (שס טז טז). (כו) שם עירו, (כז) ויש אומרים שולחני היה שהיו מלכי אומות העולם נמלכים בו, כשולחני שהכל מריצים לו, ויש אומרים בתחלה פותר חלומות היה, (כח) חזר להיות קוסם, וחזר לרוח הקודש: ארץ בני עמו (שס). (כט) שמשם היה בלק, והוא אמר לו סופך למוחך: לקרוא לו (שס). שכתב לו לא תהא סבור שלעצמי בלבד אתה עשה, ואני לבדי מכבדך, אם תעקם מכל האומות אתה מתכבד, וכנענים ומצרים הכל משתחווים לך: הנה עם יצא ממצרים (שס). א"ל אתה מה איכפת לך, א"ל הנה כסה את עין הארץ (שס), שתי עינים שהארץ תלויה בהן, סיוחן ועוג, החרימום וכיסו עיניהם: והוא יושב ממולי (שס).

(ל) ממולי כתיב, כד"א בשם ה' כי אמילם (תהלים קיח יא):

[ו] ועתה לכה נא ארה לי (במדבר כד ו). מהו ארה לי, אולי אוכל אני לשלוט בהן קימעא

הערות ותקונים

עלמן כקוץ לפניהם: (יז) ויאמר מואב, ילקוט שם בנחומא, וכן מוצא בנדפס אות ג' ובמדרש במ"ד שם אות ג', וספרי מסות פסקא ק"ז, ובמ"ד ע"ח: (יח) משל לשני כלבים, עיין סנהדרין ק"ה ע"א ומוצא גם שם המשל הזה, ובנדפס דפוס קאמפוטאניא ודפוס וויניציא הגי' משל לשני כלבים, והמדפיס ממאטנובה תיקן כלבים: (יט) להובין זה לזה, פי' מעמיסם, כעס (ש"א ח ו) תרגומו להב, וגם בנמ' סנהדרין מוצא שם בדף ק"ה ע"א כמו כן, ופס"ש"ט שם להובין עמוסין כאלם שטעם פניו להובין, ובנדפס גם במדרש במ"ד השמיט המלה הזאת והליג מריצין זה עם זה. וזילקוט הגי' שהיו נוצחין זה בזה: (כ) ולפיכך נתחברו מואב עם מדין, זילקוט בלק שם נוסף אחר זה "היינו דלמרי אינשי כרוסשתא וסוגרא עמיד הלולא מתרבה דבישא גאל" וזה הוסף שם בנחומא המאמר של התנחומא מגמרא סנהדרין שם ק"ה ע"א. ובזלד הילקוט לא נרשם המקור מההוספה, רק מפרש אחד כהז תרגום ירושלמי של העכבר כרוסשתא כלומר כשהעכבר והתחול עושים מחול סימן רע להם: (כא) כל מה שמלחך אין בו סימן ברכה, מוצא גם במ"ד ע"ח: (כב) אף אלו וקרני ראם קרניו, וכ"ה בכ"י רומי וכ"י רח"ם וזילקוט, אולם בנדפס ובמדרש במ"ד נוסף אף אלו מנחין בתפלתם שנאמר וקרני ראם קרניו: (כג) נספך היה, עיין במ"כ: (כד) שנודמנה לו אותה שעה, פי' צעת שנהרג סיוחן נעשה מלך. ובנדפס ובמדרש במ"ד הגי' שגמרה לו שעה, וכן פס"ש ע"ח הביא לא היה ראוי למכות, מנסיכי מדין היה, וכיון שמת סיוחן מטהו עליהם לנורד שעה: (כה) וישלח מלאכים, מוצא זילקוט שם בנחומא, ומוצא גם בנדפס, ובמדרש במ"ד אות ז' ולפני זה נמאל' במדרש במ"ד הוספה כל אות ה' המתחיל וישלח מלאכים הקב"ה עשה להם נסים, וכל אות ו' המתחיל וירא בלק כיון שצאו שלוחיו, ונוסף מלחיה מדרש: (כו) שם עירו היה, רש"י הביא ולפי ששמו של מקרא כך שם המקום: (כז) ויש אומרים שולחני היה, דרש פתורה לשון ארמית, תרגומו של שלחן פתור, ומכאן עוד ע"ד אומרים שהי נשמט זילקוט, ומוצא במ"ד ע"ח: (כח) חזר להיות קוסם וחזר לרוח הקודש, עיין סנהדרין דף ק"ז ע"א ואת בלעם בן בעור הקוסם (יהושע יג), קוסם נביא הוא, אמר ר' יוחנן בתחלה נביא ונכסף קוסם, ואולי יש להגיה גם בלחן וחזר לרוח הקודש וחזר להיות קוסם: (כט) שמשם היה בלק, מוצא במ"ד ע"ח, וכן א"ל אתה מה איכפת לך מוצא במ"ד שם, בתנחומא הנדפס א"ל ואם תאמר מה איכפת לך, אין ספק שהיה כתוב א"ל את מה איכפת לך, והשם המעתיק כי מלת את הוא ר"ת אס תאמר, ובמדרש במ"ד אשר הועתק מהתנחומא מוצא נלחן כמו לפנינו בכ"י, א"תה: (ל) ממולי כתיב, דורש ממלי לשון כתיבה, וז"ל רש"י ממלי כתיב, קרובים

קימעה, (לא) כאדם שהוא אורה את התאנה: כי עצום הוא ממני (במדבר כג ו). לא שהן גבורים ממני, ולא היולותיהם מרובין משלי, אלא שהן נוצחין בפיחם, מה שאיני יכול לעשות: אולי אוכל נכה בו (ע). מה ראה זה להתגרות בה, לא כך אמר להם הקב"ה, שלא נוטלים מארצם, אלא שהיה בעל נחשים וקסמים יותר מבלעם, שכך כתיב בו וירא בלק, אלא שלא היה מכוין הדברים לאמיתם, וכן הוא אומר נלאית ברוב עצתיך יעמדו נא ויושיעוך הברי שמים החוזים בכוכבים מודיעים לחדשים מאשר יבואו עליך הנה היו כקש וגו' (שעיה מז יד), והיה רואה שישראל נופלים בידו, לפיכך הפקיר את בתו ונפלו בה כ"ד אלף, לכך נתגרה בהם ולא היה יודע היאך, אולי אוכל נכה בו, (לב) כמו שמנכה אחד (לג) מן כ"ד בסאה, וכך נפלו כ"ד אלף מישראל חסר אחד, (פי) כ"ד פעמים כ' אלף הם מ"ח ריבואות, וכ"ד פעמים ה' אלפים הם י"ב ריבואות, נמצא שאם נמצא כ"ה אלף זהו חלק כ"ד מס' ריבוא, ולא נפלו כי אם כ"ד אלף, הרי חסר אלף אחד): ואגרשנו מן הארץ (במדבר ע). שלא היה סבבש אלא לגרשם שלא יכנסו לארץ: כי ידעתי את אשר תברך מבורך ואשר תאור יואר (ע). מנין שהיה יודע, שבשעה שביקש סיהון להלחם במואב היה סתיירא, לפי שהיו גבורים, שבר בלעם ואביו לקלל את מואב, שכן הוא אומר על כן יאמרו המושלים וגו', כי אש יצאה מהשבון וגו', אוי לך מואב וגו', (עס כא כז כח כט), לכך אמר כי ידעתי וגו':

[ז] (לד) וילכו זקני מואב וזקני מדין וקסמים בידם (עס כג ז). שהולכו בידם כל מיני קסמים, שהן קוסמים בהם, (לה) שלא ליתן לו עליה, (לו) וביד זקני מדין היו הקסמים, שאמרו אם יבא עמנו יצילה, ואם יעכב שעה (לז) אין בו תועלת, כיון שראו שאמר לינו פה עליה, הלכו להם זקני מדין, שידעו בקסמים שלהם (לח) שאין בהם תועלת:

ה ערות ותקונים

קרובים הם להכריתני, כמו כי אמר: (לא) כאדם שהוא אורה את התאנים, פי' לוקם את פירות התאנה, מלשון אריתי מורי (שה"ש ה'): (לב) כמו שמנכה אחד, לזה כוון רש"י ד"ה לשון משנה הוא מנכה לו מן הדמים לחסר מהם מעט: (לג) מן כ"ד בסאה, זכ"ר רח"ם כמי שמנכה אחד מעשרים למאה, ז"ל אחד מעשרים וארבע לסאה, וגם זכ"ר רומי אחד מן כ"ד למאה ז"ל לסאה, והמלות, נכה זו כמו שמנכה"ש נשמטה שם לשורה שלאחריה. וגם בתהומות הנדפס דפוס קאנטשטאטיגא ודפוס וויניציא ובמדרש במ"ד הני' כמי שמנכה אחד מן כ"ד לסאה, חולס המדפים ממהנעוצה תיקן אחד מכל"ד למאה. והכוונה אחד מכל"ד לסאה הביא מהר"ו וז"ל, שנמרא ז"ל המוכר פירות לחבירו מקבל עליו רובע סיטפת לסאה, פי' רובע קב פסולת, והסאה שש קבין, ורובע הקב אחד מכל"ד בסאה, כך נפלו מישראל כ"ד אלף שהוא חלק כ"ד מהם, ובספר לומר לפי זה שחשב חלק כ"ד מלבר, שיהי מספר ישראל היה עולה תמיד במדבר ש מאות אלף, ובכל מאה אלף ד' פעמים כ"ה אלף, ואע"פ שמהו מהם הרבה בעדת קרה ובויעפילו ובמרגלים ובחפססוף ובקצרות התאוה ובשליו ובשיטות עכ"ל נמנו בסדר פניחם אחר שיטתו והיו יותר משש מאות אלף, אך בתהומות וילקוט כאן הני' נפלו מישראל כ"ד אלף הכר אחד, פירושו הכר אלף אחד, ופירושו כ"ל שאחד מכל"ד אלף מישראל הוא כ"ה אלפים, וכאן לא היה אלף כ"ד אלף, עכ"ל. ועיין במ"כ. ולפינו זכ"י ממלא טוסף הפירוש על זה, וליחא זכ"י רח"ם, וכן זכ"י רומי ממלא כחוב זגליון למטה הספה, וכך היא: כי דהכי פי' שהמנבר (היה לפניו הני' שמנבר זמקוס שמנכה) רגיל להוציא אחד מכל"ד, כן הפיל הרשע מישראל אחד מכל"ד חסר אחד, ששם היו כ"ה אלפים היה אחד מכל"ד מס' ריבוא, כי כ"ד פעמים כ"ה אלפים הם אחד מכל"ד חסר אחד, ובהכרח לומר לפי זה שחשב חלק כ"ד מלבר, שיהי מספר ישראל היה עולה תמיד במדבר ש מאות אלף, ועוד דרך סוב חו יותר דכ"ד פעמים כ"ה אלף הם י"ב פעמים כ' אלף שהם ששה פעמים מאה אלף והם ששים ריבוא. והמנבר הוא הנוטל חלה ומסרה העסה מפצלה ששיעור חלה אחד מכל"ד, ועוד ז"ל שהמנבר איירי שזרר את התבואה אדם שזא לזרוע שדהו ויש זרע אחר מעורב בתבואה ואינו רואה לזרוע בלאים, כי הבוא דתק כל סאה שיש בה רובע זרע ממין אחד, ורובע הוא לוג, והוא אחד מכל"ד בסאה, וזה פיקר, ע"כ. וכוונתו למנכה כלואי ריש פ"כ כל סאה שיש בה רובע זרע ממין אחד ימעט, ואמרו שם במשנה זממת אמרו זרעוני גינה שאין נאלכין מלטרפין אחד מעשרים וארבע נופל לביית סאה, וע"ש בירושלמי (ד) כ"ז ע"ג): (לד) וילכו זקני מדין, מוצא זילקוט שם נשם התהומות מוצא נדפס אות ה' ובמדרש במ"ד אות ח': (לה) שלא ליתן לו עליה, כ"ה גם זילקוט זכ"י רומי וכ"י רח"ם, ובנדפס אות שלא יתן לו עליה, לומר אין כלי תשמישי עמי' וכן הביא רש"י עה"ת, אבל זה הסיוס ליתא גם במדרש במ"ד אשר העתיק מן התהומות: (לו) וביד זקני מדין, מוצא גם ברש"י שם: (לז) אין בו תועלת, כ"ה גם נדפס, ובמדרש במ"ד וזכ"י ה' של אקספארד אין בו תועלת: (לח) שאין בהם תועלת, נדפס ובמדרש במ"ד וזילקוט, שאין

[ח] **ויבא** אלהים אל בלעם ויאמר מי האנשים האלה עמך (במדבר כג ט). (לט) זש"ה משגה ישרים בדרך רע [בשחותו הוא יפול] (משלי כח י), שבתחלה היו הבריות [נוהגות] בכשרות, (מ) ובדבריו אלו נפרצו בעריות, שבראשונים [כתוב] ורחל באה עם הצאן (בראשית כט ט), ולכהן מדין שבע בנות (שמות כ טו), עמד בלעם הרשע והטעה את הבריות בעריות, וכמו שהטעה הוטעה, בעצה שנתן בה נפל, [היינו דכתיב] בשחותו הוא יפול (משלי כט), והטעוהו הקב"ה, שנאמר משגיא לגוים ויאבדם שטח לגוים וינחם (איוב יב כג), שאל לו מי האנשים האלה עמך, (מא) אמר אותו רשע איני יודע בהם, אלא בלק בן צפור מלך מואב שלח אלי, הנה העם היוצא מצמצרים וגו', להודיע שהוא שונא ישראל יותר מבלק, לפי שבלק לא אמר קבה, אלא ארה (במדבר טו ט), וזה אמר קבה בפירושו, (מג) והוא אמר ואגרשנו וגו' (ש), וזה אמר וגרשתיו (ש) שס (י), מן העולם הזה ומן העולם הבא:

[ט] (מד) **ויאמר** אלהים אל בלעם לא תלך עמהם (שס טז יט). א"ל א"ב אקללם במקומי, לא תאר את העם (שס), א"ל אברכם, א"ל אין צריכין לברכתך, כי ברוך הוא (שס), משל אמרי ליה לצרעה, לא מן דובשך ולא מן עוקצך: (מה) ויקם בלעם בבקר ויאמר אל שרי בלק לכו אל ארצכם וגו' (שס טז יג). לא אמר להם דא נתן לי הקב"ה רשות לילך ולא לקלל, אלא מאן ה' לתתי להלוך עמכם (שס), אמר לי אינו כבודך לילך עם אילו, אלא עם גדולים מהם, שהוא חפץ בכבודי, ויקומו שרי מואב (וילכו) [ויבאו] אל בלק ויאמרו מאן בלעם הלך עמנו (שס טז יד), לפיכך ויוסף עוד בלק שלוח שרים רבים ונכבדים מאלה (שס טז טו): ויבואו אל בלעם ויאמרו לו כה אמר בלק בן צפור וגו' כי כבד אכבודך מאד (שס טז טז), (מו) יותר (מו) ממה שהיית [מבקש] לשעבר אני נתן, וכל מה שאתה חפץ, ומה שאתה גזור אעשה: ויען בלעם ויאמר (מז) אל (שרי) [עבדי] בלק אם יתן לי בלק וגו' (שס טז יח). (מט) מיכאן אתה למד שהיה בו (רוח גבוה, עין רעה), [עין רעה, רוח גבוה], נפש רחבה. (נ) עין רעה, שנאמר וישא בלעם את עיניו וירא את ישראל שוכן לשבטיו (שס כד ז), ורוח גבוהה, מאן ה' לתתי להלוך עמכם (שס כג יג), (נא) נפש רחבה, אם יתן לי בלק [מלא ביתו כסף וזהב] (שס טז יח):

הערות ותקונים

בו הנאה: (לט) זש"ה משגה ישרים, מוצא בילקוט בלק שס, וזילקוט משלי רמז תתקס"א בשם התנחומא, ומוצא גם בנדפס שס ובמדרש צמ"ר אות ט': (מ) ובדבריו אלו נפרצו בעריות, ובנדפס דפוס קאנטאטניציא ודפוס וויניציא ובדבריו אלו נהנו בפרישות, ובמדרש צמ"ר ובדבריו אלו היו נוהגים בעריות, וע"פ המדרש תיקן כן המדפיס ממאטוטובה בתנחומא, וכן אחר הכתוב ולכהן מדין שבע בנות הוסיף, הגשים היו יולאות אחר האלן, וזה יתא' בדפוס קאנטאטניציא ודפוס וויניציא: (מא) אמר אותו רשע איני יודע בהם אלא בלק בן צפור מלך מואב שלח אלי כו', כ"ה גם בילקוט בשם התנחומא. אולם בנדפס ובמדרש צמ"ר הגי' אחרת, אחר המלות אמר הרשע איני יודע בהם נוסף כמדומה אני יש עתים שאינו יודע, ואף אני אשעם בצניו כל מה שאני רוצה לעשות, לכך אמר מי האנשים האלה עמך להטעותו: ויאמר בלעם אל האלהים בלק בן צפור וגו', התחיל מתגאה ואומר אע"פ שאין אתה מכדני ואין אתה מוילא לי שס טוב בעולם, הנולדים מנבקים אותי, ע"כ. ואולי הוא מילמדנו, וכן היה גם לפני רש"י בתנחומא. ובמדרש צמ"ר שס הגי' ד"ה מי האנשים האלה עמך ויאמר בלעם בלק בן צפור התחיל מתגאה: (מב) וזה אמר קבה בפירוש, בנדפס נוסף, שטקב שס ומפרש", וכן בתרגום ויקב את השם ופריש. ועיין ברש"י עה"ת שכתב קבה לי זו קשה מארץ לי שהוא נוסף ומפרש: (מג) והוא אמר ואגרשנו כו', לזה כוון רש"י וגרשתיו מן העולם, ובלק לא אמר אלא ואגרשנו מן הארץ, איני מבקש אלא להסיעם מעלי, ובלעם היה שונאם יותר מבלק: (מד) ויאמר אלהים, מוצא בילקוט שס, ובנדפס אות' ו' ובמדרש צמ"ר אות' ו' ומוצא ברש"י עה"ת, ועיין מדרש שו"ס ממוזר א' בפסוק על כן לא יקומו רשעים במשפט: (מה) ויקם בלעם, מוצא בילקוט שס: (מו) יותר ממה שהייתי, מוצא גם זה ברש"י עה"ת: (מו) יותר ממה שהיית [מבקש] לשעבר, כ"ה הגי' בכ"י רומי, וזילקוט יותר ממה שהיית מתכבד לשעבר, ובנדפס ובמדרש צמ"ר הגי' ויותר ממה שהיית טעל לשעבר, ובמדרש צמ"ר חסר הסיוס וכל שאתה חפץ ומה שאתה גזור אעשה ומלא בנדפס: (מז) אל שרי בלק, תקנתיו אל עבדי בלק, וכ"ה בכ"י רח"ש וזילקוט מוצא אל שרי בלק, ובכ"י רומי מוצא רק התחלת הכתוב: (מט) מכאן אתה למד שהיה בו גי' דברים, במדרש צמ"ר שהיו בו ג' דרכים ל"ל דברים: (נ) עין רעה שנאמר, עד נפש רחבה אם יתן לי בלק וכו' הוסיף המדפיס ממאטוטובה אל הנדפס: (נא) נפש רחבה אם יתן לי בלק, בנדפס ובמדרש צמ"ר מלא אחר זה הוספה, אילו היה מבקש לשכור חיילות להלחם כנגדן ספק מוחזין ספק נופלין לא לי שיתן כך וטעם

לא אוכל לעבור [את פי ה'] (במדבר כג יט). (גב) מתנבא שאינו יכול לבטל את הברכות שנתברכו אבות מפי השכינה: ועתה שבו נא בזה גם אתם הלילה (סס סט יט). שמופכם לילך בפחי נפש כראשונים: ואדעה מה יוסף ה' (סס). שהיה מתנבא שעתיד הקב"ה להוסיף להם ברכות על ידו:

[י] (גב) **ויבא** אלהים אל בלעם לילה (סס סט כ). זש"ה בחלום (נד) [בחזיון] [חזיון] לילה וגו', אז יגלה אוון אנשים וגו', להסיר (מאדם) [אדם] מעשה וגוה מגבר יבסה (איוב לג טו יז), מהו מגבר יבסה, העלים הקב"ה ממנו, שהליכתו מאבדתו מן העולם, ומוליכו לבאר שחת, שבשעה שאדם הולך לחטא השמן מרקד לפניו, עד שהוא גומר את העבירה, כיון שאיבדו חזור ומודיעו, שנאמר הולך אחריה פתאום וגו' עד יפלה חין כבדו (משלי ז כג כג), כך העלים הקב"ה מבלעם עד שהלך ואיבד את נפשו, משיצא מכבודו והלך ואיבד את נפשו וידע במה שהוא בו, התחיל לבקש על נפשו, תמות נפשי מות ישרים (במדבר כג י):

[יא] (נה) **ויבא** אלהים אל בלעם לילה. זש"ה ליל שמורים הוא לה' להוציאם מארץ מצרים הוא הלילה הזה (שמות יב מג), כל נסים שנעשו לישראל ופרע להם מן הרשעים בלילה היה, ויבא אלהים אל לבן הארמי בחלום הלילה (בנלשית לא כד), ויבא אלהים אל אבימלך [בחלום הלילה] (סס כג), ויהי בחצי הלילה (שמות יב יט), ויהי הענן והחשך ויאר את הלילה (סס יד כ), ויחלק עליהם לילה (בנלשית יד טו), (נו) וכולם ליל שמורים: ד"א למה נגלה עליו בלילה, לא היה ראוי לרוח הקודש [אלא בלילה], לפי שכל נביאי העובדי כוכבים בלילה מדבר עטם, (נו) וכן אליפו אומר בשעפיים מחזיונות לילה (איוב ד ג): קום לך אתם (במדבר סס כ). (נה) כיון שהעיו פניו, שנאמר ויחר אף אלהים כי הולך הוא (סס סס כג), (נב) אמר הקב"ה רשע איני חפץ במיתתן של רשעים, הואיל ואתה רוצה ליאבד מן העולם, קום לך אתם: ואך את הדבר [אשר אדבר אליך אותו תעשה] (במדבר סס כ). ללמדך שהלך בהתראה. מיד השכים בבקר, ויקם בלעם בבקר ויחבוש את (חמורו) [אתונו] (סס סס נא), וכי לא היה לו עבד או שפחה, אלא ששנאת ישראל קדמתו, ועמד בזריות הוא בעצמו, א"ל הקב"ה רשע כבר קידמך אברהם אביהם לעקירת יצחק בנו וישכם אברהם בבקר וגו' (בנלשית כג ג): וילך עם שרי מואב (במדבר סס). (ס) ללמדך שהיה שמה בפורענות של ישראל: ויחר אף אלהים כי הולך הוא ויתיצב מלאך ה' [בדרך לשמן לו] (סס סס כג), (סא) מלאך של רחמים היה ולו נעשה שטן, (סב) וכך אמר [אל] בלעם גרמת לי לשמש אומנות שאינה שלי, (סג) שנאמר הנה אנכי יצאתי לשטן (סס סס ג): ושני נעריו עמו (סס סס כג). (סד) זו דרך ארץ, היוצא לדרך צריך שנים לשמשו, וחזרוין ומשמשוין זה את זה: ותרא האתון את מלאך ה' (סס סס ג). וכי לא היה המלאך יכול לנשוף

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י מ

וגוה, הא למדת שכן בקש': (גב) מתנבא שאינו יכול לבטל ברכות שנתברכו האבות מפי השכינה, ודרש לעבור את פי כמו להעביר ולבטל את פי ה', וכ"כ הרד"ל: (גב) ויבא אלהים, מוצא בילקוט סס בשם התנחומא, ומוצא בנדפס אות ז' ובמדרש במ"ר אות י"א: (גד) בחזיון, הקנתי חזיון, וכן מהלך תקנתי אלס, כמו שהוא בקרא, וגם בכ"י רומי מוצא כמו בכ"י שלפנינו, וגם בילקוט הביא בחזיון, והביא להסיר אלס כמו שהוא בקרא. וככ"י רח"ס מוצא בחזיונות לילה, ומוצא לנכון אלס כמו בקרא: (גה) ויבא אלהים, מוצא בילקוט סס בשם התנחומא ומוצא בנדפס אות ח' ובמדרש במ"ר אות י"ב: (נו) וכולם ליל שמורים, ובנדפס ובמדרש במ"ר סיים וכן כולם, ר"ל ועוד כתובים אחרים: (נז) וכן אליפו אמר כסעפוס וגו', בנדפס נוסף אחר זה, וכן אליהוא אומר בחלום חזיון לילה (איוב לג), על שדבר עמו בלילה. ובמדרש במ"ר הועתק בטעות, וכ"ל וכן אליהוא אומר [בחלום חזיון לילה] על זה שדבר אותו לילה ל"ל על שדבר עמו בלילה: (נח) כיון שהעו פניו, גם ככה נמלא הוספה בנדפס ונעתיקה גם מעטל מדרש במ"ר, וכך איתא שם: קום לך אחס, מכאן אתה למד שדברך שאלס רוצה לילך בה מוליכין אותו, שמתחלה נאמר לו לא תלך עמוס, כיון שהעו פניו להלך עמהם הלך, שכן כתיב בו ויחר אף אלהים כי הולך הוא. וזה נוסף מגמרא מכות י"ע"ב: (נבא) א"ל הקב"ה רשע כבר קידמך אברהם, ולזה כוון רש"י בפירושו עה"ת: (ס) ללמדך שהיה שמה בפורענות של ישראל, וז"ל רש"י וילך עם שרי מואב, לכו כלכם שוב, ולדעתי דייק זה מדכתיב עס ולא את: (סא) מלאך של רחמים היה, וכן מוצא ברש"י עה"ת: (סב) וכך אמר בלעם, עד יאחתי לשטן ששטן במדרש במ"ר ויש להסלימו כמו שהוא גם בנדפס: (סג) שנאמר הנה אנכי יאחתי לשטן, דורש מלת יאחתי הואלתי: (סד) זו דרך ארץ, עיין

בו, ולהוציא רוחו, אלא שלף הרבו, והרי כתיב בסנהריב ויצא מלאך ה' ויך במהנה אשור וגו' (מ"ג י"ג), וכתיב וגם נשף בהם ויבשו וגו' (ישעי' מ כד), (סה) אלא אמר לו הפה ניתנה ליעקב, שנאמר הקול קול יעקב והידים ידי עשו (גנאל' כו כג), והאומות כולם כהרב הייהם, ואתה תחליף אומנותך ותבא עליהם בשלד, אף אני אבא עליך בשלד:

[יב] (כו) ויעמוד מלאך ה' במשעול הכרמים (במדבר כג כד). וכי לא היה יכול לילך אחריו לשה, אלא כך מדתו של הקב"ה, מלך ב"ו משלח (סז) ספקלטור להרוג את האדם, הולך אחריו ימים רבים, וזה שנתחייב מיתה אוכל ושותה, והספקלטור מהלך אחריו טמקום למקום, ולפני הקב"ה אינו כן, אלא הספקלטור במקומו, ומי שנתחייב מיתה בא אצלו ברגלו, כדי שלא יהא מלאך מצטער לילך אחר בלעם אלא קדמו לדרך, שכך כתיב ויעמוד מלאך ה' במשעול הכרמים וגו', א"ל (סה) הכרמים נמכרים בשועלים: גדר מזה וגדר מזה (סז). אין אתה יכול לשלוט בהם, שבידם לחות כתובים [משני עבריהם] מזה ומזה הם כתובים (שמות לב טו): ותרא האתון את מלאך ה' ותלהץ וגו' ויוסף מלאך ה' עבד (במדבר טז כה כו). (סח) מה ראה לקדמו ג' פעמים, סימנים של אבות הראהו כאן, עמד לו בראשונה והיה ריוח מביאן ומכאן, [שנאמר] ותט האתון מן הדרך (סז טז כג), בשניה לא יכלה לזוז אלא לצד אחד, בשלישית אין דרך לנסות ימין ושמאל, ומתה היו הסימנים, אם אילו ביקש לקלל בניו של אברהם, היה מוצא בני ישמעאל ובני חמורה מיכאן ומיכאן, ביקש לקלל בניו של יצחק היה מוצא בניו של עשו לצד אחד ותלהץ אל הקיר, אלא בניו של יעקב לא מצא בהן פסולת ליגע בהן, (ע) לכך כתיב בשלישית במקום צר: ותרא האתון את מלאך ה' ותרביץ תחת בלעם וגו' ויך את האתון במקל (סז טז כז), על ביוון שבייתה אותו:

[יג] ויפתח ה' את פי האתון (סז טז כח). (עא) להודיעך שפה ולשון ברשותו שאם ביקש לקלל פיו ברשותו: ותאמר לבלעם מה עשיתי לך כי הכיתני זה שלש רגלים (סז). (עב) רמזה לו אתה מבקש לעקור אומה ההוגנת שלש רגלים בשנה: ויאמר בלעם לאתון כי התעללת בי (סז טז כט). (עג) פ שהיה עובד כוכבים היה מדבר בלשון הקודש: (עג) עובד כוכבים לשונו סרוח: לו יש הרב בידי כי עתה הרגתיך (סז). משל לרופא שבא לרפאות בלשונו נשוך הנחש בדרך, ראה אנקה בדרך, התהיל מבקש מטה להורגה, אמרו לו זה אין אתה יכול ליטול, האיך באתה לרפאות בלשונך נשוך נחש, כך אמרה האתון לבלעם לי אין אתה יכול להרגני, אלא אם כן יש הרב בידך, והיאך אתה רוצה לעקור אומה שלימה, שתק ולא מצא תשובה, התהילו תמיהים שרי מואב, שראו נס שרא היה כמותו בעולם. (עד) ויש אומרים שאמר להם אינה שלי, השיבתהו הלא אנכי אתונך

הערות ותקונים

עיין ב"ד סוף פ"ה, וי"ר פ"ז, ומוצא ב"ש" ע"ה: (סה) הלא אמר לו הפה ניתנה ליעקב, לזה כוון רש"י ז"ל שכתב, אמר רשע זה הניח כלי אומנתו, סכלי זיוין של אומות העולם כהרב והוא בא עליהם כפיו שהוא אומנות שלהם, אף אני אהפוך את שלו והבא עליו באומנותו, וכן סופו ואת בלעם בן צפור הרגו חברי: (סז) ויעמוד מלאך ה' לפניו ויוסף בנדפס ובמדרש במ"ר ומת האתון מן הדרך ותלך בשדה הרשע הזה הולך לקלל אומה שלימה שלא תטע לו ומכה אתו שלא תלך בשדה, ומנאל ההוספה הוא גם כ"י ספרדי, וכל ההוספות אשר העירותי עליהם כולם נמצאים בהכ"י הוא: (סז) ספקלטור, הורג הממזיבים מיתה למלך: (סח) הכרמים נמכרים בשועלים, במדרש במ"ר הכרמים נמכרים כשועלים, ובנדפס נמכרים לשועלים, דורש משעול לשון שועלים, ושנין כפירושי המפרשים ובהדושי הר"ל. ובכ"י רומי נרשם בלדו לומר פרנסו הדור ומנהיגין נמכרים ביד שועלים: (סח) מה ראה לקדמו ג' פעמים, לזה המאמר כוון רש"י שכתב ומדרש אנדה יש בתנחומא מה ראה לעמוד בשלשה מקומות, סימני אבות הראבו: (ע) לכך כתיב בשלישית במקום צר, בנדפס סיים זה יעקב שנאמר ויירא יעקב מאד וינר לו, אשר אין דרך לנסות ימין ושמאל, שלא היה פסולת אהר מצינו, (עב) עתה אל המדרש במ"ר: (עא) להודיעך, מוצא בילקוט שם ובנדפס אות פ' ובמדרש רבה אות י"ד: (עג) רמז לו, מוצא ב"ש" ע"ה: (עג) עובד כוכבים לשונו סרוח, בנאמר אמר התעללת והוא לשון גנאי וזיוון, כמו שהביא רש"י ע"ה: (עד) ויש אומרים שאמר להם אינה שלי השיבתהו הלא אנכי אתונך, ר"ל אינה שלי לכך אינה הולכת כראוי כאינה שלי ואינה מכרת קולי ע"כ אינה שומעת לי, וכאשר הוא לפנינו כ"ה בילקוט בשם התנחומא, גם בדפוס ראשון דפוס קאטשטאנעניאל ודפוס ווילניא וכ"י ה' של קאטשטארד, הולם המדפוס ממאטנענה הביא כך יש אומרים שאמרו לו שרי מואב מאי טעמא לא רכבת חסובי, אמר

אשר רכבת עלי מעודך עד היום הזה (נמדנר כה ל), (עה) הא למדת שלא היה זקן, שהיתה גדולה ממנו: (עו) ההסכן הסכנתי לעשות לך כה (ס). כיון שדיברה מתה, שלא יהו הבריות אומרים זו היא שדיברה ועושין אותה יראה: (עו) ד"א חס הקב"ה על כבוד של אותו רשע, שלא יאמרו זו היא שסילקה את בלעם:

[יד] (עה) ויגל ה' את עיני בלעם וירא (ס ס ס ל). וכי סומא היה, אלא להודיעו שאף העין ברשותו: ויקד וישתחו (על אפצ) [לאפיו] (ס). שדיבר עמו: ויאמר אליו מלאך ה' וגו' (ס ס ס ג). (עם) עלבון של אתון בא המלאך לבקש מידו, אמר לו ומה האתון שאין לה זכות, ולא זכות אבות, נצטויתי לתבוע עלבונה מידך, אומה שלימה שאתה בא לעקור על אחת כמה וכמה: הנה אנכי יצאתי לשמן כי ירמ הדרך לגנדי (ס). (פ) יראתה ראתה נטתה: ותראני האתון ותמ לפני זה שלש רגלים, אולי נטתה מפני כי עתה גם אותכה הרגתי ואותה החייתי (ס ס ג). מיבאן אתה למד שהרג את האתון: ויאמר בלעם אל מלאך ה' חמאתי כי לא ידעתי (ס ס ל). (פא) להודיע כי הוא רשע גמור, ידע כי אינו עומד בפני הפורענות אלא תשובה, שכל מי שיחמא ואומר חמאתי אין רשות למלאך ליגע בו: כי לא ידעתי (ס). אע"פ שמשבח אותו רשע ויודע דעת עליון, פיו העיד ואמר לא ידעתי: ועתה אם רע בעיניך אשובה לי (ס). (פב) אמר לו אני לא הלכתי עד שאמר לי הקב"ה קום לך אתם (ס ס כ), ואתה אומר שאחזור כך אומנותי, לא כך אמר לאברהם להקריב את בנו, ואחר כך ויקרא אליו מלאך ה' [וגו'] ויאמר אל תשלח ידך (נראה ככ יא י), לכבוד הוא לומר דבר, ומלאך בא ומחזירו, הוא אמר לי לך אתם, ועכשיו אם רע בעיניך אשובה לי: ויאמר מלאך ה' אל בלעם לך עם

הערות ותקונים

אמר להם אינה שלי, השיבתי הלא אנכי אתונך, לטעינה בעלמא, אשר רכבת עלי, אקראי בעלמא, הרכיב מאמר התנחומא ומאמר סנהדרין ק"ה רע"ב: (עה) הא למדת שלא היה זקן שהיה גדולה ממנו, שמאחר שאמרה מעודך עד היום הזה, שהכירה אותו מיום הולדתו, ואין הבהמות מאכריזין ימים כמו האדם, וזיוס הולד כבר נתגדלה עד שהיה ראוי לרכיבה הרי שהיא זקנה ממנו, וכן כתב הרז"ו ועיין בחדושי הרש"ס: (עו) ההסכן הסכנתי, כיון שדברה מתה, בכ"י ה' של אקספארד נוסף פה לפני זה, ההסכן הסכנת מכלא שהיה משמש עמה, כתיב כאן ההסכן ולכן כתיב ותהי לו סוכנת, וזה הוסיף המעתיק מן גמרא סנהדרין דף ק"ה ע"ב: (עו) ד"א חס הקב"ה על כבוד של אותו רשע שלא יאמרו זו היא שסילקה את בלעם, ובגדפס הגי' שלקה את בלעם על ידיה, ואחר זה נמצא שם הוספה, גם בדפוס קאנטשטאטינא דפוס וויניציא וכ"י ה' של אקספארד וגם בכ"י ספרדי, וכן העתיק א"ח"כ במדרש ב"מ"ר (סוף אות י"ד) וכך איתא: "וא"כ חס הקב"ה על כבוד של רשעים אין לרף לומר על כבוד הדיקים, וכה"ל ואשה אשר תקרב אל כל בהמה לרבעה אותה והרנת את האשה ואת הבהמה (ויקרא כ טו), אם אשה חטאה בהמה מה חטאה אלה לפי שבאה לאשה תקלה על ידיה, לפיכך אמר הכתוב תהרג. ד"א שלא תהא הבהמה עוברת בשוק ויאמרו זו הבהמה שנהרגה אשה פלוגית על ידה להודיע היאך חס הקב"ה על כבודן של בריות וידע נרכס. וכתס פי הבהמה, שאילו היתה מדברת לא יעלו לשעזרה ולעמוד בה, שזה הפסוק שבהמות, וזה חכס שבחכמים, כיון שדברה לא היה יכול לעמוד בה". והנה במדרש ב"מ"ר שם לא העתיק מלת "ד"א" וגורס שלא יאמרו זו הבהמה שנהרגה אשה פלוגית על ידה. וכן נמצא זה בפסיקתא שור לא כש (דף ע"ה ע"ב) תמן תנין והרנת את האשה, וגם שם הוא מאמר א"ח: (עה) ויגל ה' את עיני בלעם, מוצא בילקוט שם, ונרשם בלדו ילמדנו ומדבר רבה ל"ב תנחומא (ס). ומוציא א"ח בפדפס אות י' ובמדרש ב"מ"ר אות ט"ו: (עם) עלבון של אתון, וכ"ה בגדפס, אולם במדרש ב"מ"ר וכי דקיון של אתון בא מלאך לבקש מידו אלא א"ל מה האתון כו' פי' דקיון עלבון, עיין ערוך ערך דקיון, והמוספי כתב שם ב"מ"ר דין ומשפט: (פ) יראתה ראתה נטתה, נוסריקון ירע, וכן בגמרא שבת ק"ה מנחות ס"ו ספרא ס"פ י"ד, וזה נשמע בגדפס, ונוסף מן המדפיס מנאמטובה ונמצא גם במדרש ב"מ"ר, והיא לנכון בכ"י ה' של אקספארד ובכ"י הספרדי. רק נשמע בדפוס ראשון דפוס קאנטשטאטינא, והיה גם בכ"י שהיה לפני בעל המסדר את המדרש ב"מ"ר. ועוד הוסיף: "ד"א ירע (בגימטריא) בא"ת ב"ש מגן" וזה ליתא בכ"י ה' של אקספארד ובכ"י ספרדי. ונמצא גם במדרש ב"מ"ר, ולדעתי נוסף שם ע"פ המ"כ שכתב ה"ג בא"ת ב"ש מגן, פירושו נתבאר בתנחומא שיא לא היות מגן על האתון, וה"ג תהא גם לעשות לה מגן שכן ירע בא"ת ב"ש מגן, ולי נראה שרץ להביא שם לעשות לך מגן כי מלאך רחמים היה יאל לשטנו כדי שישוב לביתו ולא יאבד, עכ"ל. וכתב הרד"ל מה שהביא המ"כ בשם התנחומא לפנינו ליתא, ויש לפרש על מגן על חס, ר"ל להגם הלך כי לא יוכל לקלס, מה שהביא שלפנינו ליתא, יש להעיר כי המ"כ הביא כמו שראה בילקוט בשם הילמדנו, ד"א ירע באתה לעשות לה מגן, שכן ירע בא"ת ב"ש מגן: (פא) להודיע כי הוא רשע גמור, מוצא בילקוט שם, וגם זה הוא מתנחומא, ומוה הראה שיש לתקן על ויגל תנחומא במקום ילמדנו, עיין לעיל הערה ע"ח: (פב) אמר לו אני לא הלכתי כו'.

האנשים (נמדבר כג נה) . (פג) שחלקך עמהם וסופך ליאבד עמהם מן העולם : וילך בלעם עם שרי בלק (סג) . (פד) [מלמד שכשם שהם שמחים לקלל, כך הוא שמח : וישמע בלק כי בא בלעם (סס סס לו)] , מלמד ששלה שלוחים אל בלק לברשו : ויצא לקראתו אל עיר מואב (סז) . אל (פה) ממטרפולין שלהן , מה ראה לקדמו לגבולין , א"ל הגבולין הללו שנקבעו מימי גח שלא תיכנס אומה בגבול חבירתה , (פו) אלו באין לקלקל , והיה מראה לו היאך פריצו ועברו גבול סיחון , כאילו קובל עליהן : ויאמר בלק אל בלעם הלא שלח שלחתי אליך וגו' (סח סח לו) . (פז) נתנבא שסופו לילך בקלון , ואף בלעם השיבו בענינו , ויאמר בלעם אל בלק הנה באתי אליך עתה היכול אוכל דבר מאומה (סח סח נה) . שאין בידי רשות לומר מה שאני רוצה :

[מז] וילך בלעם אל בלק ויבואו קרית חוצות (סח סח נט) . (פח) שעשה שווקים של מקח וממכר , ועשה אמלם , כדי להראות לו (פח) אוכלוסין , לומר מה אלו באים להרוג בנים ותינוקות שלא הטאו להם : ויובה בלק בקר וצאן (סח סח ס) . (צ) הצדיקים אומרים מעט ועושין הרבה , באברהם כתיב ואקחה פת לחם (בראשית יט ט) , ואחר כך מהרי שלש סאים וגו' (סח סח טו) , ואל הבקר רץ אברהם וגו' (סח סח יז) , (צא) והרשעים אומרים הרבה ועושים מעט , בלק אמר כי כבד אכבדך מאד וגו' (נמדבר כג יז) , כשבא לא שיגר (צב) אלא בקר וצאן , התחיל בלעם חורק שיניו עליו , שהיתה דעתו רחבה , אמר כך שלח לי זה , למחר (צג) אני נותן מאירה בנכסיו , [שנאמר] ויאמר בלעם [אל בלק] בנה לי בזה וגו' (סח כג ט) : (צד) ויהי בבקר ויקה בלק את בלעם ויעלהו במות בעל (סח כג טא) . בלק היה בעל קסמים ונהשים יתר מבלעם , שהיה בלעם נמשך אחריו כסומא , למה היו שניהם דומין , לאחד שהיה בידו סכין , ואינו מכיר את (צה) הפרקים , והכירו מכיר את הפרקים ואין בידו סכין , בלק רואה את המקומות שישראל נופלין בהם ויעלהו במות בעל , זה בעל פעור , שראה שישראל נופלין שם :

[מז] ויאמר בלעם [אל בלק] בנה לי בזה וגו' (סח כג ט) . (צו) למה שבע מזבחות , (צו) כנגד שבעה צדיקים שבנו שבע מזבחות , מאדם עד משה ונתקבלו , אדם הבל

הערות ותקונים

למוד הוא לומר דבר כו' מוצא ברש"י עה"ת : (פג) שחלקך עמהם , מוצא גם ברש"י עה"ת : (פד) מלמד שבשם שהם שמחים , זה חסר גם בכ"י רומי וכ"י רח"ס , ונמצא בנדפס וככ"י ה' של אקספארד וככ"י ספרדי ובמדרש צמ"ר וכן בילקוט סס , והיה לנכון גם לפני רש"י ז"ל שכתב וישמע בלק , שלח שלוחים לברשו : (פה) ממטרפולין , ידוע metropolis מטרפוליס , פי' אס של עיריות , ובעל הערוך הביא המאמר הזה בשם הילמדנו פ' בלק , ורש"י עה"ת הביא אל ממטרפולין שלו עיר החשובה שלו : (פו) אלו באו לקלקל , וכ"י בכ"י רומי וזילקוט , ובנדפס דפוס קאנטאטאניא אמר לו באין לקלל , ובדפוס וויניציא הוסיף , "ללו באין לעקור אותם" אמר לו בא לקלן , וזה שהוסיף ליתא בכ"י חמישי של אקספארד וככ"י ספרדי , וגם סס הגי' אלו באין לקלקל , ואין ספק מן מלת אלו הגי' המדפיס א"ל : (פז) נתנבא שסופו לילך בקלון , מוצא ברש"י עה"ת (פה) שעשה שווקים על מקח וממכר ועשה אמלם , כ"ה גם בכ"י רומי וכ"י רח"ס ובנדפס , וזילקוט אטלז , ולפי הילקוט הגיה המ"כ כן במדרש צמ"ר ולדעתי היה כתוב שעשה אמלם , והוסיף המסדר בעלמו או המעתיק הראשון , שווקים של מקח וממכר , כי כן הוראת מלת אמלם , וגם הערוך כתב פי' אטליסין שווקין , והמלה הזאת היא בחסרון הק"ף והוא כמו קטלים או קטליו , והיא המלה היונית αταλυσος ופי' שווקים (מארקט) , עיין בערך מלין דר' רי"ע ובערוך השלם בערכו . ולזה המאמר מהתנחומא כוון רש"י בפירושו עה"ת , קרית חוצות , עיר מלאה שווקים אנשים נשים וסך בחזותיה לומר דאח ורחם שלח יעקרו אלו : (פח) אוכלוסין , פי' ביוני αλοσגס המון עס : (צ) הצדיקים אומרים מעט , צ"מ פ"ז , נדרים כ"א , אבות דר"י פ"ג , ובתנחומא וירא : (צא) והרשעים אומרים הרבה ועושים מעט , בנדפס אומרים הרבה ואפילו מעט אינם עושים : (צב) אלא בקר וצאן , בנדפס לא שגר אלא בקר וצאן אחד , ובמדרש צמ"ר הגי' בקר וצאן אחת , ונדחקו המופרשים , אבל מלת אחד הוא בטעות ובדפוס קאנטאטאניא ודפוס וויניציא כתוב אחר , ואולי היה כתוב אחר כך התחיל בלעם ומוכב למטה , ומלת כך נשמט : (צג) אני נותן מאירה בנכסיו , והביא לראיה בנה לי ז' מזבחות , וזה קללה בנכסיו היא להעלות זבחים על ז' מזבחות , או סוס הכתוב הוא מיותר והילקוט השמיטו : (צד) ויהי בבקר , מוצא בילקוט בשם התנחומא : (צה) הפרקים , פרקי איברים של הבהמה : (צו) למה שבע מזבחות , מוצא בילקוט בלק סס וגם בילקוט משלי רמז תתקנ"ז בשם התנחומא : (צו) כנגד ז' צדיקים שבנו שבעה מזבחות , ובנדפס כנגד ז' מזבחות שבנו שבעה צדיקים . וכתב מהר"ז צ"כ פל"ד אות ט' איתא שנת הקריב על המזבח שבעה אדם הראשון , ובפירקי

נח ואברהם ויצחק ויעקב ומושה, ואמר למה קבלת את אלו, לא בשביל עבודה שעבדו לפניך קבלתם, לא נאה לך שתהא נעבד משבעים אומות, ולא מאומה אחת, השיבו רוח הקודש טוב פת חריבה ושלוה בה מכית מלא זכחי ריב (משלי י"ו 6), (צח) טובה מנחה בלולה בשמן וחריבה, מבית מלא זכחי ריב, שאתה רוצה להכניס מריבה בני ובין בני ישראל: ויעש בלק כאשר (אמר) [דבר] בלעם וגו', ויאמר בלעם התיצב על וגו' וילך שפוי (במדבר כג 3), שפוי היה לקלל, (צט) שעד אותה שעה היה שפוי, ומאותה שעה נמרד: (ק) ויקר אלהים אל בלעם (שס טז סד). א"ל הקב"ה רשע מה אתה עושה: ויאמר אליו את שבעת המזבחות ערכתי (שס). משל לשולחני שמשקר במשקלות, בא בעל השוק הרגיש בו, א"ל מה אתה מעור ומשקר במשקלות, א"ל כבר שלחתי דורון לבית אדוני, אף כך בלעם קראו רנה הקודש, א"ל רשע מה אתה עושה, א"ל את שבעת המזבחות (הזה) ערכתי, א"ל טוב ארוחת ירק [ואהבה שם משור אכוס ושנאה בן] (משלי טו י), סעודה שאכלו ישראל במצרים על מצות ומרורים, מפרים שאתה מקריב על ידי [שנאה], (שנאמר) וישם ה' דבר בפי בלעם (במדבר ט"ו ס). (קא) שעיקם פיו (קב) ופקמו, כאדם שקובע מסמר בלוח, (קג) ר' אליעזר אומר מלאך היה מדבר, ור' יהושע אומר היה מחכה: ויאמר שוב אל בלק וכה תדבר, וישב אליו והנה נצב על עולתו וגו' (שס טז סו). שהיו עומדין ומציפין מתי יבא:

[יו] וישא משלו ויאמר (קד) מן ארם ינחני בלק מלך מואב מהררי קדם (שס טז סז). (קה) מן הרמים הייתי, והורידני בלק לבאר שחת: ינחני. כמה דאת אמר (קו) [נחה] על המון מצרים והורידהו (יחזקאל לג יח): ד"א מן ארם. (קז) עם רם של מעלן הייתי, והורידני בלק מן כבודי. משל למי שמהלך עם המלך, ראה ליסטיין, הניח את

הערות ותקונים

דרבי אליעזר פכ"ג איתא שנח בנה את המזבח שהקריב עליו ארס והכל וקין, ובפנ"א איתא שאברהם הקריב את יצחק ג"כ על אותו מזבח, ועיין תד"א פכ"א ופכ"ח, ורש"י עה"ת כתב שבעה מזבחות ערכתי אין כתיב כאן, אלא שבעת המזבחות, אמר לפניו אבותיכם של אלו בנו לפניך שבעה מזבחות ואני ערכתי כנגד כולם, אברהם בנה ד' וכו' יצחק בנה אחד ויעקב בנה שתיים אחד בשכם ואחד בבית אל, ובלי ספק שמאל כן בניהו מדרש עכ"ל. ואני מלאחי המאמר בתנחומא כ"י פ' לו אות א'. ומה שזיין הרב בעל זכור לאברהם תנחומא ריש פ' לו, וכוונתו להתנחומא הנדפס פ' לו, אולם בנדפס הוא הוספה מן המדפיס ממאנוסובה: (צח) טובה מנחה בלולה בשמן וחריבה, דורש פת חריבה על המנחות שכתוב וכל מנחה בלולה בשמן וחריבה (ויקרא ז י) ע"ש בפנ"ש: (צט) שעד אותה שעה היה שפוי, כמו שפרש"י לשון שפוי וסקס שאין עמו אלא שתיקה: (ק) ויקר אלהים אל בלעם, מוצא בילקוט בלק שם בשם התנחומא, ומן א"ל טוב ארוחת ירק מוצא בילקוט משלי רמז תקנ"ג בשם התנחומא: (קא) שעיקם פיו ופקמו כאדם שקובע מסמר בלוח, מוצא בילקוט שם בשם התנחומא, ועיין סהרדרין ק"ה: (קב) ופקמו, בכ"י רח"ס ועיקמו, ובכ"י ספרדי וסתמו, וגם בנדפס הגירסא ופקמו, ומובא בערוך ערך פקס בשם הילמדנו בלק: (קג) ר' אליעזר אומר מלאך היה מדבר ור' יהושע אומר היה מחכה, וכ"ה בכ"י רומי וכ"י רח"ס, ובנדפס ור' יהושע אומר הקב"ה, ובמדרש במ"ר הסר המאמר מר' יהושע, ואין ספק אלזי כי בנדפס נשתבשת המלה והיה כתוב ור' יהושע אומר חכה ורח"כ הליג ור' יהושע אומר הקב"ה, תחת מלת חכה מלת הקב"ה, ואין לו כוונה כלל. ופי' מחכה נתן בפיו של בלעם חכה, וכן תראה בנמרא בבלי סהרדרין דף ק"ה ע"ב וישם ה' דבר בפי בלעם, ר' אלעזר אומר מלאך ר' יוחנן אמר [צ"ל ר' יהושע אמר] חכה, ופירש"י מלאך שמסרו הקב"ה למלאך שלא ימיתו לקלל. חכה נתן בפי בלעם שלא הניחו לקלל, והיינו וישם בפי בלעם, עכ"ל. ודברי תורה עניים במקום אחד ועשירים במקום אחר, והמאמר הזה מבורר ע"פ מאמר המוצא בילקוט בלק רמז תשס"ה ד"ה וישם דבר, וחכר הליון, ואין ספק שטובע מהילמדנו הבאבד, וז"ל וישם ה' דבר בפי בלעם, מלאך ישב לו בגרונו, ראה לצדך מניחו רצה לקלל בולמו ואין מניחו, ואין דבר האמור כאן (ר"ל וישם דבר) אלא מלאך שנאמר ישלח דברו וירפאם (תהלים קו) ר' יוחנן אמר מסמר של ברזל נתן בגרונו, רצה לצדך מניחו רצה לקלל בולמו ואינו מניחו, ואין דבר האמור כאן אלא מסמר של ברזל, שנאמר וכל דבר אשר יבא בלש (במדבר לא) ע"כ. וזה כוונת התנחומא ור' יהושע אמר (בנמרא ר' יוחנן אמר, ובילקוט ר' יוחנן אמר) חכה (ר"ל חכה נתן בגרונו) ופי' חכה שם של כלי לצוד בו דגים משבולת המים (אניגמא), והוא מלשון הכתוב תמשוך ליתן בחכה (איוב מ כה): (קד) מן ארם ינחני, מוצא בילקוט בלק שם וכן בנדפס ובמדרש במ"ר: (קה) מן הרמים הייתי, בנדפס נוסף ממחילת האבות הנחתי, וליתא גם במדרש במ"ר: (קו) נחה על המון מצרים, וכ"ה בכ"י רח"ס, ותקנתו נחה כמ"ש בקרא, ודורש נחה כמו נחה בחילוף אותיות אהח"ע: (קז) עם רם של מעלן, דורש עם נטרקיון

המלך ומטייל עם הליסטיין, כשחזר עם המלך, אמר לך עם מי שמיילת עמו, שאי אפשר לך שתלך עמי עוד, כך בלעם נוקק לרוח הקודש, כשנזדווג עם בלק נסתלקה ממנו רוח הקודש, וחזר להיות קוסם כבתחלה, שנאמר ואת בלעם [בן בעור] הקוסם (יטו שע יג כג), לכך צווה רם הייתי והורדני בלק: ד"א מן ארם ינחני, א"ל השינוי גם שינוי להיות כפוי טובה, שאילולי אברהם אבינו לא היה בלק, שנאמר ויהי בשרת אלהים את ערי הככר, זיכור אלהים את אברהם וישלח את לוט (בראשית יט כט), כי אילולי אברהם לא פלש לוט מן סודם, ואתה מן בני בניו של לוט, ואילולי יעקב אביהם לא עמדתי אני בעולם, (*קו) שלא ראה לבן בנים אלא בזכות יעקב, שבתחלה כתיב ורחל באה עם הצאן (שם כט ט), ואילו היה לו בנים, היאך בתו רועה, כיון שהלך יעקב לשם נתנו לו בנים, שנאמר וישמע את דברי בני לבן וגו' (שם נב ה), ויאמר וגו' נחשתי ויברכני ה' בגללך (שם נג ז), ואילולי אבותם אני ואתה לא עמדנו בעולם: לכה נא ארה לי (במדבר כג י). מי שמאררן, עצמו הוא מארר, שנאמר ומקללך אאור (בראשית יג), ואומר אורריך ארור ומברכך ברוך (שם כו כט): לכה ארה לי יעקב. אילו אומה אחרת אמרת לי לקלל, כגון [בני] אברהם ויצחק הייתי יכול, אלא יעקב, מלך שבורר לעצמו מנה ועמד אחר ואמר ננאי עליה, כלום יש לו חיים, ואלו נחלתו וחבלתו וסגולתו, שנאמר כי חלק ה' עמו יעקב חבר נחלתו (דברים לג ט), והייתם לי סגולה מכל העמים וגו' (שמות יט ט): ולכה זועמה ישראל (במדבר יג י). מלך שנשל עטרה ונתנה בראשו, ואמר אדם עליה שאינה כלום, יש לו חיים, ואלו כתיב בהם ישראל אשר בך אתפאר (ישעיה מט א):

[יח] (קח) מה אקוב לא קבה אל (במדבר טז ט). בשעה שהיו ראויים להתקלל לא נתקללו, בשעה שנכנס יעקב לקבל את הברכות, דכתיב ואת עורות גדיי העינים וגו' (בראשית כו טו), אמר לו אביו מי אתה (שם טז ט), א"ל אנכי עשו בכורך (שם טז ט), המוציא בפיו שקר אינו ראוי להתקלל, ולא עוד אלא שנתכרך, שנאמר גם ברוך יהיה (שם טז נג), והיאך אני מקללו לא קבה אל: ד"א (מה אקוב לא קבה אל). בנוהג שבעולם (קט) לגיון שמרד במלך חייב מיתה, ואלו כפרו ומרדו בו ואמרו לעגל אלה אלהיך ישראל (שמות לג ד), לכך לא היו ראויין לכלותן אפילו באותה שעה, לא זו מחיבתן אלא לווה עליהם ענני כבוד, ולא מנע מהם המן והכאר, וכן הוא אומר אף כי עשו להם עגל מסכה וגו', ואתה ברחמיך הרבים (קי) לא (עשיתם כלה) [עזבתם כמדבר וגו'] ומנך לא מנעת מפיהם (תמיס ט יח יג כ), והיאך אני יכול לקללם, זש"ה מה אקוב לא קבה אל: [ד"א מה אקוב לא קבה אל]. (קיא) בשעה שהיה מצווה אותם על הברכות ועל הקללות, בברכות היה מוכיחן, שנאמר אלה יעמדו לברך את העם וגו' (דברים כו יג), (קיב) ובקללות לא היה תובען, שנאמר ואלה יעמדו על הקללה בהר עיבל (שם טז יג), ועוד כשהן חוטאין ואומרין להביא עליהן קללה, אינו כתיב שהוא מביאן, אלא בברכות הוא מברכין, שכן הוא אומר והיה אם שמוע תשמע (שם כה ה), ונתנך ה' אלהיך עליון (שם טז ג), יצו ה' אתך את הברכה (שם טז ט), ובקללות והיה אם לא תשמע [וגו'] ובאו עליך (שם טז ט), מעצמן, הוי מה אקוב לא קבה אל:

[יט] (קיג) כי מראש צורים אראנו (במדבר כג ט). להודיעך שנאתו של אותו רשע, שמתוך ברכתיו אתה יודע מחשבותיו, למה הוא דומה לאדם שבא לקיץ

הערות ותקונים

עס רס: (*קו) שלא ראה לבן בנים כו, ב"ר ספ"ו ופט"ג: (קח) מה אקוב לא קבה אל, מובא בילקוט שם רמו תשס"ו בשם התנחומא: (קט) לגיון, ידוע Legion: (קי) לא עשיתם כלה, וכן מובא בכ"י רומי ובילקוט שם, וכ"ה גם בכ"י רח"ס, ובקרא כתיב לא עזבתם כמדבר, וכן מובא לנכון בנדפס: (קיא) בשעה שהיה מצווה אותם על הברכות, לזה כוון רש"י בפירושו עה"ת, ע"ש: (קיב) ובקללות לא היה תובען, וכ"ה בכ"י רומי וכ"י רח"ס, וכן בילקוט, ונרשם בלדו פי' מוכיחן ע"כ. וכן בנדפס הגי' לא היה מוכיחן, ובמדרש במ"ר ובקללות לא היה תובען צט"ת, ונראה כי כן היא גם גי' ממ"כ שכתב ה"ג בקללות לא היה תובען, פי' לא היה מרשים אותם להכירם בשמם: (קיג) כי מראש צורים, מובא בילקוט שם, והליון ילמדנו נשמע ממקומו, ויש להניחו גם במאמר שלאחריו על ד"ה כי מראש צורים, ובמאמר הוא מתנחומא שלפניו, וכן מובא בנדפס ובמדרש במ"ר. ושם במדרש במ"ר יש למחוק תיבת, כתיב". ולזה המאמר כוון רש"י בפירושו עה"ת, ע"ט

את האלן, מי שאינו בקי קוצץ את הענפים כל ענף וענף ומתייגע, והפקח מגלה את השרשים וקוצץ, כך אמר אותו רשע מה אני מקלל לכל שבט ושבט, הרי אני הולך לשרושים, בא ליגע ומצאן קשים, לכך נאמר כי מראש צורים: (קיד) [ד"א] כי מראש צורים. אלו האבות, ומנבעות אשורנו, אלו האמהות: הן עם לבדד ישכון (במדבר כג ט). (קטו) כשהוא משמחן אין אומה שמחה עמו, אלא הכל לוקין, [שנאמר] ה' בדרך ינחנו [ואין עמו אל נכר] (דברים לג יג), וכשהאומות שמחין בעולם הזה, הם אוכלים עם, כל מלכות ומלכות, ואינן עולה להם מן החשבון, שנאמר ובגוים לא יתחשב (במדבר כג ט): [כ] (קטז) מי מנה עפר יעקב (שם ט טו). (קיו) מי יוכל למנות מצות שהן עושין כעפר, לא תחרוש בשור ובחמור (דברים כג י), לא תורע כרמך (שם ט טו), ואסף איש מהור את אפר הפרה (במדבר יט ט), שלש שנים יהיה לכם ערלים (ויקרא יט כג), (קיה) ומן העפר אשר יהיה בקרקע המשכן (במדבר יז י): ומספר את רובע ישראל (שם כג י), (קיט) הרביעיות שלהן, מי יוכל למנות אוכלוסין שיצאו מתוכן מאותן שהן חוטפות ומחבבות את המצות, (קכ) שנאמר ותאמר לה המעט קחתך את אישי (בנחמיה ג טו), הנה אמתי בלהה בא אציה (שם ט ג), ותרא לאה כי עמדה מלדת (שם ט ט), ותקח שרי אשת אברם את הגר המצרית שפחתה וגו' (שם טו ג): (קכא) תמות נפשי מות ישרים (במדבר טו). משל לשבח שבא לשחוט פרתו של מלך, התחיל המלך צופה, כיון שהרגיש כך, התחיל משליך את הסבין, (קכב) ומשפשף בה, וממלא את האבוס לפניו, התחיל לומר (קכג) תצא נפשי שבאתי [לשומטה, (קכד) והרי זינתה, כך אמר בלעם תצא נפשי שבאתי] לקלל ואני אברך, (קכה) הרי תמות נפשי מות ישרים ותהי אחריתי כמוהו: [כא] ויקחהו שדה צופים [אל ראש הפסגה] (שם ט טז). (קכו) ראה שישיראל נפרצין שם, ששם מת משה, שנאמר על ראש הפסגה (דברים ג כז), יש פירצה גדולה מזו, ראה בנחשים והיה סבור שבידו הם נופלין שם: (קכז) ויבן שבעה מזבחות

הערות ותקונים

ע"ש: (קיד) ד"א כי מראש צורים אלו האבות, עיין כסיתא זכור (דף ק"א ע"ג) ובהערה י"ד: (קטו) כשהוא משמחן, לזה כוון רש"י ד"א כשהן שמחין אין אומה שמחה עמהם: (קטז) מי מנה, מובא בזיקוט בשם התנחומא: (קיו) מי יוכל למנות, לזה כוון רש"י בפירושו עה"ת ע"ש: (קיא) ומן העפר אשר יהיה בקרקע המשכן, נדפס ובמדרש צ"ל סיים אחר זה, וכן כולם" ור"ל כיוצא בזה: (קיב) הרביעיות שלהם, עיין נדה ל"א, ורש"י עה"ן תבז רביעותיהן וזע היולא מן התשמיש שלהן: (קכ) שנאמר לה המעט קחתך, נבאן ובמאמר שלפניו אין סדר במקראות ועירוב הפסוקים י': (קכא) תמות נפשי, מובא בזיקוט בלק רמז תשס"ח בשם התנחומא: (קכב) ומשפשף בה, כדי להחליקה (חויטוטסטטן), עיין ערוך ערך שפה: (קכג) תצא נפשי שבאתי לשחטה, לשון שבעה הוא, ר"ל אני חייב מיתה אם צאתי לשחטה, ומן שבאתי א' עד שבאתי ב' השמים המעתיק, וממלא לנכון צכ"י רומי וכ"י רח"ס ובנדפס ובמדרש צמ"ר בזיקוט: (קכד) והרי זינתה, כ"ה צכ"י רומי ובכ"י רח"ס, ובנדפס ובמדרש צמ"ר הג"י והרי זנתה, וכן צכ"י ה' של אקספארד ובכ"י ספרדי, וז"ל זנתה, ר"ל נתתי לפניה מנוחה, והמ"כ כתב זנתה, בתנחומא גרסינן דכיתיה, פי' חוזר אני להחיותה ולהאכילה ע"כ. ולפניו בתנחומא ליתא כמו שהביא, והמ"כ הביא תמיד דברי התנחומא כמו שזמנא בזיקוט, ולפניו בזיקוט וזיתיה, ובזמנא יש לתקן בזיקוט ענינה: (קכה) הרי תמות נפשי מות ישרים. הוא כמו תצא נפשי בשמל תמות נפשי אם הייתי ממקלס: (קכו) ראה שישיראל נפרצין שם, לזה כוון רש"י שכתב ראש הפסגה בלעם לא היה קוסם כלל, ראה בלק שעתידה פריה להפוך בישראל משם, ששם מת משה כסבור ששם תחול עליהם הקללה וזו היא הפרשה שאני רואה: (קכז) ויבן שבעה מזבחות ויאמר אל בלק התייצב כה, נדפס וכן העתיק מהתנחומא בעל מדרש צמ"ר ממלא פה הוספה: ויקר אליהם אל בלעם וישם דבר בפיו כאלהם שנתן כלבוש צפי בהמה, ופוקמה להיין שיריה, כך הקב"ה פוקס את פיו, כיון שאמר לו טיב אל בלק לברכס, אמר מה לי ליתך אללו לפוח נפשו, בךם ליתך לעמנו ולא לבלק נתן הקב"ה כלבוש צפיו טוב אל בלק וכה הדבר. וכן ממלא צכ"י ה' של אקספארד ובכ"י ספרדי. ובכ"י ראשון בנפשות בלעים, ובכ"י צ' בלבוש, וגם בדפוס וויניציא וגם בדפוס מאנטוניה, ורשם המדפיס מאנטוניה, רסן". ובמדרש צמ"ר בלבוש, והמ"כ כתב בלעם לפי הענין רסן, אולם בכל המקומות נפשות, וז"ל בלבוש, וכל ההוספה היא מן הילמדנו, ומובא בערוך ערך כלבוש וז"ל, בילמדנו וישם ה' דבר צפי בלעם נתן לו המקום כלבוש וכלמו [ז"ל ופקננו] עיין ערוך ערך פקס, והוראת המלה ביוני χαλινος רסן, ומזה צירושלמי כלאים פ"ה ה"ד רמזה דלא כליוס, ובאדר"ל פכ"ד אדם שיש בו מעשים טובים ולמד תורה הרבה דומה לסוס שיש לו כליוס נאים, והלם שאין בו מעשים טובים ולמד תורה הרבה דומה לסוס שאין לו רסן כלבוש, כיון שאדם רואה לרוכבו זורקו צבת אחת, המארר משוטט וז"ל כליוס, והמעתיק או המדפיס היג כליוס נאים, ורשם שם שלמנע כ"ל

[וגו'] ויאמר אל בלק התיצב כה וגו', (קב"ח) [וישב] אליו והני נצב על עולתי ושרי מואב אתו (במדבר כג יד טו יז). בראשונה כתיב הוא וכל שרי מואב (ס"ט ס"ו), כשראו שלא הועילו כלום, הניחוהו ונשתתרו עמו מקצת שרי מואב: ויאמר לו בלק מה דבר ה' (ס"ט ס"ו). שראה שאינו ברשות עצמו לומר מה הוא רוצה ישא לו והיה משחק בו, כיון שראה שהיה משחק אמר לו בלעם עמוד משם, אין אתה רשאי לישב, ודברי המקום נאמרים, קום בלק ושמע האזינה עדי בנו צפור (ס"ט ס"ח), (קב"ח) שניהם היו מנה בן פרס, (קל) שהיו עושין עצמן גדולים מאבותיהם, נאם בלעם בנו בעור (ס"ט ס"ז): (קלא) לא איש אל ויכזב (ס"ט כ"י). אינו כבשר ודם, [בשר ודם] קונה אוהבים, מצא אחרים יפים מהם, כופר בראשונים, והוא אינו כן, אי אפשר לו לכזב בשבועת אבות הראשונים: ההוא אמר ולא יעשה (ס"ט). כשהוא אומר להביא עליהם רעות, שאם עשו תשובה מבטלן, אתה מוציא כתיב זוכה לאלהים יחרם (שמות כג יט), ועשו את העגל, לא היו ראויין לכב"ה, (קלב) והייתי סבור לקללן ולהכחידן, (קלג) ומעט עשו תשובה וביטל וינחם ה' על הרעה (ס"ט ל"ד):

[כב] לא הביט און ביעקב (במדבר כג כ"א). אמר בלעם אינו מסתכל בעבירות שבידם (קל"ד) ולא בגיאות שלהם: ה' אלהיו עמו (ס"ט). אמרת לי לכה נא ארה לי, פרסם שאין לו שומר הנגב יכול להיוקו, או אם ישן לו השומר, נכנס הנגב, ואלו הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל (תהלים קכ"ד), והיאך אני יכול להיוקו, ה' אלהיו עמו, א"ל בלק הואיל ואין אתה יכול ליעג בהן מפני (קלה) משה משמשן, ראה זה אחריו מה יהיה, א"ל אף הוא קשה כמותו, ה' אלהיו עמו ותרועת מלך בו, תוקע ומריע ומפיל חומה: אל מוציאם ממצרים (במדבר ס"ט כ"ג). אמרת לי הנה עם יצא ממצרים (ס"ט כ"ב), אינו כן אלא הוא בעצמו הוציאן: (קלו) כתועפות ראם לו (ס"ט). כך הוא מדרתו, חטאו קיטעא הורידן כעוף, שנאמר אפרים כעוף יתעופף כבודם (ישעיה ט"ו ה'), זכו מעלן ומרומם למעלה כעוף, שנאמר מי אלה כעב תעופינה (ישעיה ס"ח):

[כג] (קלז) כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל (במדבר כג כ"ג). הרי אתה מנחש וניקוסם באיזה מקום תשלוט בהן, והן אינן כן, כשהן צריכין להלחם בשונאים, עומד כהן גדול ולזבש אורים ותומים, ונשאלין בהקב"ה, וכל הגוים מקסמים ומנחשים,

הערות ותקונים

כלינס". גם סוף המאמר דומה לסוס שאין לו רסן לכלוס, הוא נטעות, והיה כתוב לסוס שאין לו כלינס, והג"ג אחד "רסן לכלוס" ומוצא לנטון בערוך סס, רק במקום זקרו וז"ל זורקו: (קב"ח) וישב אליו, כ"ה ככ"י רומי ובנדפס ובמדרש כמ"ר, ובקרא כתיב ויצא אליו, והמאמר בראשונה כתיב כו' מוצא גם ככ"ה על התורה: (קב"ח) שניהם היו מנה בן פרס, וכן גמרא תענית דף כ"א ע"ב מוצא יצא מנה בן פרס, ופי' ההוספ' כלומר מוטב שיבא גדול בן הדיוט, דפרס לא הוה אלא חני מנה: (קל) שהיו עושים עגמס גדולים מאבותיהם, וכן מוצא ככ"ה ע"ה"ת, וכוון להמאמר הזה: (קלא) לא איש אל וגו', מוצא בילקוט סס רמז תשס"ח שסס התנחומא. ומוצא גם בנדפס ובמדרש כמ"ר: (קלב) והייתי סבור, וכ"ה ככ"י רומי וכ"י רח"ס ובנדפס ובמדרש כמ"ר, וגרס להגיה והיה סבור, ובילקוט תענית המלה, והייתי" כי בלעם לא היה עריון בעולם נעת העגל, עיין אהר"ן (ק"ו ע"ב) בלעם נמחוהו בן ל"ב שנה היה, והכוונה והיה סבור לקללן ר"ל הקב"ה, ועיין בחדושי הר"ל: (קלג) ומעט עשו תשובה וביטלן וינחם ה', בנדפס ונתקן גם במדרש כמ"ר נמול' הוספה אחר זה "וכן במקומות הרבה שאמר על יכניה כי לא ילל מזרעו וגו' (ירמיה כ"ג), ואמר לכן זרובבל בן שלתיאל עבדי נאם ה' ושמתיך כהוהם (תגי כ"ג), ובטל מה שאמר לזבזו חי אני נאם ה' כי אם יהיה (יכניה) [כניהו] בן יהויקים מלך יהודה חותם על יד ימימי כי משם אתקנך (ירמיה כ"ג כד), וכן בלגשי ענתות כתיב ושארית לא תהיה להם כי אביא רעה אל אנשי ענתות (ס"ט י"א כג), כיון שעשו תשובה חיי מה דכתיב אנשי ענתות מאה עשרים ושמונה (נחמיה ז כו)". וההוספה הזו ליתא גם ככ"י רומי ורח"ס ובילקוט, ומנאלת גם ככ"י ה' של אהר"ן וכו"י הספרדי: (קל"ד) ולא גיאות שלהם, וכ"ה ככ"י רומי וכ"י רח"ס, ובמדרש כמ"ר אלא גיאות שלהם, ובנדפס הגי' אלא בזכות שלהם: (קל"ה) מפני משה משמשן, ראה זה אחריו מה יהיה, כ"ה בילקוט וגם בדפוס קאנטאטאגיניא, ובמדרש כמ"ר וגם בדפוס וויניציא, רק במקום משמשן הגי' סס משמרן, המדפיס ממאנטובה הליג ג"כ מפני משה משמשן, והמלות ראה זה אחריו מה יהיה השמים והלוי, ראה יהושע שעומד אחריו ומעשיו": (קל"ו) כתועפות ראם לו כך היא מדרתו, מוצא בילקוט ישעיה רמז שס"ב שסס התנחומא: (קל"ז) כי לא נחש, מוצא בילקוט ישעיה רמז

ואלו מכדין אותן בתשובה ומבטלין קסמיהו, דכתיב מפר אותות בדים וקוסמים ידולל (ישעיה מד כס): כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל (במדבר כג). ראתה עינו (קלח) שישראל יושבין לפני הקב"ה בתלמיד לפני רבו, (קלח) ושומעים כל פרישה ופרשה למה נכתבה, וכן הוא אומר כי ליושבים לפני ה' יהיה סחרה וגו' (ישעיה כג יח), ואומר ולא יכנף עוד מוריד והיו עיניו ראות את מוריד (סג ל), ומלאכי השרת שואלין אותם מה הורה לכם הקב"ה, לפי שאינן יכולין להכנס למחיצתו, שנאמר כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל: הן עם כלביא יקום (במדבר סג כד). אין לך אומה בעולם כיוצא בהם, הרי הם ישנים מן התורה ומן המצות, (קמ) עמדו משנתן עומדין כאריות, חושפין קרית שמע, ממליכין להקב"ה, ונעשין כאריות, מפליגין לדרך ארץ, למשא ומתן, אם נתקל אחד מהן, או אם מחבלין באין לינע באתד מהם ממליך להקב"ה: לא ישכב עד יאכל מרף (סג). כשהוא אומר ה' אחד, נחבלים המחבלים מפניו, ומלחשין אחריו ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, והוא נסמך בקרית שמע משומרי היום לשומרי הלילה, וכשבא לישן הוא ספקיד רוחו ביד הקב"ה, שנאמר בידך אפקיד רוחי (תהלים נא י), וכשנעדר ממליך להקב"ה, שומרי הלילה מוסרין אותו לשומרי היום, שנאמר נפשי לה' משומרים לבקר (סג קל י), לכך בלעם אומר אין אומה כזו: ודם הללים ישתה (במדבר סג). (קמא) נתנבא שאין משה שוכב עד שיתן נקמה בו ובחמשת מלכי מדין, לא ישכב עד יאכל מרף, זה בלעם. ודם הללים ישתה, אלו חמשת מלכי מדין, וכלי [הקודש] (סג נא י), וזה [הציץ], שנאמר בו קדש לה', וחצוצרות התרועה בידו (סג), אמר משה להם לישראל, בלעם הרשע עשה לכם כשפים, וספריה לחמשת מלכים, ופורח וספריה, הראו לו את הציץ, ששטמו של הקב"ה גלף בו, והן נופלין לפניכם, תדע שכן כתיב ואת מלכי מדין הרגו על חלליהם וגו', ואת בלעם בן בעור (סג נא ח), מה ביקש אותו רשע עם מלכי מדין, לא כך כתיב וילך וישב (לו) למקומו (סג כד כס), אלא כששמע שנפלו בעצתו ארבעה ועשרים אלף, חזר ליטול שברו, לכך כתיב בלעם בן בעור עם חמשת מלכי מדין:

[כד] וישא משלו ויאמר (סג כג ג). (קמב) ילמדנו רבינו מי שאכל ולא נטל ידיו, מה יהא הייב, כך (קמג) שנו רבותינו, נטילת ידים לפני המזון רשות, לאחר המזון חובה. (קמד) מעשה היה בשעת השמד בחנוני ישראל שהיה סבשל בשר טהור, ובשר חזיר, ומוכר שלא ירגישו בו שהוא יהודי, וכך היה מנהגו, כל מי שנכנס לחנות שלו ואינו נוטל ידיו, היה יודע שהוא עובד כוכבים, ונותן לפניו בשר חזיר, וכל מי שהיה נוטל ידיו ומברך, יודע שהוא יהודי, ומאכילו בשר טהור, פעם אחת נכנס יהודי לאכול שם, ולא נטל את ידיו, היה סבור שהוא עובד כוכבים, נתן לפניו בשר חזיר, אבל ולא בירך, בא לעשות עמו חשבון על הפת ועל הבשר, ובשר חזיר נמכר ביוקר, א"ל יש לי עליך כך וכך מן בשר שאכלת, שההתיכה שוה עשרה מנה, א"ל אתמול נתת אותה לי בשמונה, והיום אתה רוצה עשרה, א"ל זו של חזיר גתה, א"ל אתמול שא"ל כך עמדו לו שערותיו, ונבהל ונפחד, א"ל בצינעה יהודי אני ונתת לי בשר חזיר, א"ל תיפה רוחך כשראיתי שאכלת בלא נטילת ידים ובלא ברכה, הייתי סבור שאתה עובד כוכבים, מיכאן אמרו חכמים מים הראשונים האכילו בשר חזיר, מים אחרונים הרגו

הערות ותקונים

רמז שכ"ב צגס התנחומא, ומוצא צגדס ובמדרש צמ"ר: (קלח) שישראל יושבין לפני הקב"ה, ירושלמי שבת פ"ו, ודברים רבה פ"א, ועיין נדרים ל"ג: (קלח) ושומעים, צגדס ובמדרש צמ"ר ושאלים ממנו, ובכ" רומי מגלה להן כל פרשה ופרשה למה נכתבה, וצילקוט ומצדדים כל פרשה ופרשה, ועיין ברש"י עה"ת שחון למאמר התנחומא שלפנינו: (קמ) עמדו משנתן, לזה כוון רש"י צפ"י עה"ת, ע"ש: (קמא) נתנבא שאין משה, מוצא ברש"י עה"ת: (קמב) ילמדנו רבינו, זה לא העתיק צעל הילקוט. ומוצא צגדס אות פ"ו גם צגדס צמ"ר אות כ"א, וצמקס ילמדנו רבינו הנין, ה"לכה": (קמג) שנו רבותינו, אין זה לשון המשנה, ובודאי היא צרייחא, ונמצא צגמרח צבלי (חולין ק"ה ע"א) אמר ר' אריז בר אבין אמר ר' יתחק בר אשיין מים ראשונים מלוה ואחרונים חובה: (קמד) מעשה היה בשעת השמד, צגדס דפוס מאתנבזה השמיט המלות, בצעעה השמד, וצגמדרש צמ"ר ה"נינו המדפסיס, בצעעה הגזירה". וצגמרח חולין דף ק"ו סוף ע"א כי אתי רב דימי אמר מים הראשונים האכילו בשר חזיר מים אחרונים הוילאו את האשמה מצעלה, ורמזו צזה אל המעשה המוצא צתחומא, וגם רש"י סס הביא ספור המעשה כמו שהוא צתחומא, וגם צמה שאמרו מים אחרונים הוילאו את האשמה

את הנפש: מעשה בדם אחד שאכל קיטנית ולא נטל ידיו, ירד לשוק וידיו מסונפות מן הקיטנית, ראה אותו חבירו, הלך ואמר לאשתו, אמר לך בעליך סימן שאכל עכשיו קיטנית, שגרי לו אותו סבעה, לאחר שעה בא בעלה, אמר לה היכן הסבעת, אמרה לו פלוני בא בסימנין שלך ונתתיה לו, נתמלא חימה עמד והרגה, לפיכך מי שאינו נוטל את ידיו אחר המזון כאילו הורג את הנפש, לפיכך הוזכר הקב"ה את ישראל שלא לפשוט אפילו במצות קלות, שנאמר כי לא דבר רק הוא מכם כי הוא הייכם (דברים לז ט), אפילו דבר מצוה שאתה רואה אותה שהיא ריקה וקלה, בה חיים, ואריכות ימים, (קמה) אמר הקב"ה לישראל אם שמרתם את מצותי, אני אפיל שונאיכם לפניכם, שנאמר לו עמי שומע לי ישראל בדרכי יהלכו כמעט אויביהם אכניע וגו' (תהלים פ"ד טו). כשראה בלעם היאך ישראל משמרים את המצות הקלות, אמר מי יוכל לקלל את אלו שהם משמרים מצות, ושמו גלוף עליהם, שנאמר ה' אלהיו עמו (במדבר כג כה), (קמו) הוקלל מקלל לעצמו, (קמו) ששמו משותף עמהם, התחיל הופך למשלים: וישא משור. (קמה) זש"ה מברך רעהו בקול (רם) [גדול] בבקר השכים קללה תחשב לו (משלי כו יד), כשבא בלעם לקלל את ישראל, פקם הקב"ה את לשונו והתחיל לברך, שנאמר ולא אבה ה' אלהיך לשמוע אל בלעם ויהפוך ה' אלהיך לך את הקללה לברכה (דברים כג יג), נתן הקב"ה כה בקולו, והיה קולו הולך מסוף העולם ועד סופו, כדי שישמעו האומות שהוא מברך, ועליו נאמר מברך רעהו בקול (רם) [גדול] וגו', שאמר לכה איעצך, והרג ארבעה ועשרים אלה, יש קללה כזו:

[כה] וישב ישראל בשמים (במדבר כה ה). (קמט) ילמדנו רבינו בזכות כמה דברים נגאלו ישראל ממצרים, כך (קנ) שנו רבותינו בזכות ד' דברים נגאלו ישראל ממצרים, שלא שינו שם, ולא שינו לשונם, ולא גילו מסתורין שלהם, ולא נפרצו בעריות. שלא שינו שם, שראובן ושכזון ירדו וראובן ושמעון עלו. ולא שינו לשונם, שנאמר כי פי המדבר אליכם (בלשון מה יב), (קנא) שהיו מספרין בלשון הקודש. שלא גילו מסתורין שלהן שאמר להם משה ושאלה אשה משכנתה (שמות ג כג), והיה הדבר מופקד אצלם י"ב חודש, ולא גילו למצרים, ולא נפרצו בעריות, שנאמר גן נעול מעין החותם בלה גל נעול מעין התום (ה"ש ד יג), (קנב) גן נעול אלו הכורים, גל נעול מעין התום אלו הנקבות, תדע לך שהוא כן, שהרי אחת היתה ופרסמה הכתוב, ויצא בן אשה ישראלית [וגו'] ושם ר' ליהודה בת דברי למטה דן [ויקרא כו יא], וכל אותן מ' שנה שהיו במדבר לא פרוה בערוה עד שבאו לשמים, לכן נאמר וישב ישראל בשמים וגו'. שמים, שעשו שמות, שנאמר נואף אשה חסר לב (משלי לז ג):

[כו] וישב ישראל בשמים ויהל העם וגו' (במדבר כה ה). (קנג) יש מעיינות שמגדלים

הערות ותקונים

האשה מצעלה רמוז על המאמר שהוצא מתנחומא ועיין ברש"י שם שהביא זה מיומא פ"ג ע"ב ע"ג. ומאשר תראה מדברי התנחומא היה המעשה בשעת השמד, והיה מוכר בשר חזיר שלא ירגישו בו שהוא יהודי, וע"י בשר"ך וי"ד ס' קע"ח סק"ד, ועיין במהרש"א שכתבם בדחוקים: (קמה) אמר הקב"ה לישראל אם שמרתם וכו' עד התחיל הופך למשלים היה חסר צדקם ששמתם על ידי טעות המעתיק, כי מנאל בכו"ה של אקספארד וגמלא גם במדרש במ"ר הגעתך מן התנחומא אשר כעת צדקים. המדפיס ממאגנטובה הוסיף את הנחסר (קמו) המקלל מקלל לעצמו, ר"ל להקב"ה, ובמדרש במ"ר המקללם כאלו מקלל פני שכינה: (קמז) ששמו משותף עמהן, שנקרא ישראל, עיין במדרש במ"ר פ"ה: (קמח) זש"ה מברך רעהו בקול רם, מוצא בילקוט משלי רמו תקס"א שם התנחומא: (קמט) ילמדנו רבינו, מוצא גם צדקם אות ס"ו ובמדרש במ"ר אות כ"ג, ובמדרש שם ה"ג, "הלכה" במקום ילמדנו רבינו: (קנ) שנו רבותינו בזכות ד' דברים, עיין בפסיקתא דרב כהנא פסקה דויהי בשלח ובהערה ס"ו ושם הערותיו וכ"ה בו"ר פ"ג, ובמדרש חזית פסוק גן נעול, וכן מוצא בילקוט בשלח רמו רכ"ז ובילקוט אמור רמו תרנ"ז ובילקוט פינחס רמו השע"ג ובשמי"ר פ"א ושם ק"ר המעתיק וכתב אמר ר' הונא שם בר קפרא בשביל ד' דברים נגאלו ישראל ממזרים שלא שנו שמותם כמו שכתוב בעיר השירים רמ"ר בו"ר פ"ג ע"ב. הסיום הזה הוא דברי המעתיק שלא ראה לנפול הדברים אשר הם צדק כדברים שם. גם מנאל המאמר הזה במדרש במ"ר פ"ב סוף פ' בלק, ובתנחומא כ"ל שלפניו ובדרשם ובמכילתא דא פ"ה, וכן במדרש שו"ס ממומר קי"ד, וע"ע בפדר"א פ"ה ובתה"ר פ"ה סכ"ג סכ"ד, ובמדרש במ"ר פ"ג: (קנא) שהיו מספרין בלשון הקודש, עיין בפסיקתא שם הערה ס"ח: (קנב) גן נעול אלו הכורים, כ"ה הניסא גם במכילתא ועיין בפסיקתא שם הערה ס"ד: (קנג) יש מעיינות, מוצא בילקוט בלק רמו תשע"א

גבורים, ויש שמגדלים הלשים, ויש נאים, ויש מכוערים, [ויש צנועים], ויש שטופים בזימה, ומעיין שמים של זנות היה, והוא היה משקה סרום. אתה טרצא שאמר איה האנשים וגו' (בלאשית י"ט ט), (קנד) ולפי שנתקלקל אותו מעיין, (קנה) עתיד הקב"ה ליבשו, שנאמר ומעיין מבית ה' יצא והשקה [את] נחל השמים (ויאל ל' יח), מימות אברהם לא נפרצו בעריות, עד שבאו לשפים ושתו מימיו, וכיון ששתו מימיו, נפרצו בזנות, שנאמר ויחל העם לזנות וגו': (קנו) ויחל העם. כל מקום שנאמר העם לשון גנאי הוא, וכל מקום שנאמר ישראל לשון שבח הוא, ויהי העם כמתאוננים רע (בעיני) [באזני] ה' (במדבר י"א ה), וידבר העם באלהים ובמשה (ש"ס לא ט), עד אנה ינאצוני העם הוה וגו' (ש"ס י"א), (קנו) (וירא) [וישמע] משה את העם בוכה למשפחותיו (ש"ס י"א), ויבכו העם בלילה ההוא (ש"ס י"א), ויקהל העם על אהרן (שמות ל"ב ה): ויחל העם וגו'. (קנה) זרוק מטה לאויר לעיקרו נופל, מי שפתח בזנות תחלה השלים לכסוף. (את) אמותיהם תחילו בזנות, ותבא הבכירה ותשכב את אביה וגו', ותאמר הבכירה אל הצעירה וגו' (בלאשית י"ג לז), לימדה אותה בזנות, (קנט) ולפיכך חס הקב"ה על הצעירה ולא פירסמה, אלא ותשכב עמו (ש"ס ט"ז), ובגדולה כתיב ותשכב את אביה (ש"ס ט"ז), אותה שפתחה בזנות תחלה, השלימו בנותיה תחלה לזנות, ויחל העם לזנות אל בנות מואב:

[כז] ותקראן לעם לזכחי אלהיהן (במדבר כ"ט ז). שהלכו בעצת בלעם, שנאמר הן הנה היו לבני ישראל וגו' (ש"ס לא טו), (קס) עשו להם קלעים, והושיבו בהן זנות, ובידיהן כל כלי חמדה, והיתה זקינה (קסא) מסרסרת לילדה, שהיתה זקינה בפנים מן החנות, בשעה שישראל עוברין לטייל בשוק, וזקינה אומרת לו בודאי מבקש אתה כלי פשתן שבאו מבית שאן, והיתה מראה לו, וזקינה אומרת לו ביותר, וילדה בפחות, מיכאן ואילך ילדה אומרת לו אתה כבן בית שב, (קסב) וצרצור יין עמוני מונח אצלה, שעדיין לא נאסר יין של עובדי כוכבים, וילדה יוצאת מבוסמת ומקושמת ומפתה אותי, ואומרת לו למה אנו אוהבים אתכם, ואתם שונאים אותנו, טול לך כלי זה חנם, כולנו בני איש אחד, בני תרה אבי אברהם, ואין אתם רוצים לאכול מזבחתינו ומבישולינו, הרי לך עגלים ותרנגולים ושחטנו כמצותכם ואכלו, מיד משקתו היין, ובער בו השטן, והיה נשטה אחריה: ויש אומרים בלעם צוה אותם שלא להשקותם יין, שלא ידונו בשתיי יין אלא כמזידין, כיון שהיה תובעה, היתה אומרת איני שומעת לך, עד שתשחוט

הערות ותקונים

ד"ה וישב ישראל, וזילקוס סוף יואל רמו תקל"ח: (קנד) ולפי שנתקלקל אותו מעין, כ"ה גס זכ"י רומי, אצל זכ"י רח"ס הגי' לפיכך נתקלקל אותו מעיין, וכן זילקוס זלך וילקוט יואל הגי' לפיכך נתקלקלו באתו מעיין: (קנה) עתיד הקב"ה ליבשו, עיין מ"ט: (קנו) ויחל העם כל מקום שנאמר העם לשון גנאי הוא, מכאן עד ותקראה לעם לזכחי אלהיהם כשעמט ע"כ שגת המדפיסים בדפוס ראשון דפוס קאזשטאטשניא ודפוס וויניציא. והמדפיסים מנאטטובה הוסיף זה אל הנדפס, גס הוסיף עוד מאמר אחד לפני זה אשר חסר לפניו וזכ"י רומי וזכ"י רח"ס זילקוס, המתחיל „בא וראה מה כתיב בזיאתן ממזרים דבר אל בני ישראל וישבו ויחטו לפני פי החירות (שמות י"ד) מה פי החירות מקום קבוע לזנות היה, ולפי שהלגיטו עמלן בזיאתן ממזרים נקרא פי החירות, ואלו על שהפקירו עמלן לגשים כתיב זה ויחל העם לזנות". ואין ספק שזה היה בתחלה גס בקרבן התנחומא שהיה לפני זעל ממדר מדרש זמ"ר, רק המעתיק שהמיט כל זה בטובה, כי אין ביאור למאמר הזה כמו שהעיר גס מהר"ו, וזעל מדרש זמ"ר הביא כל המאמר שהוסיף המאגטווי גס המאמר הזה החסר לפניו זכ"י שלנו, וכמו קן הוצא זכ"י ה' של אקספארד וזכ"י ספרדי: (קנו) וירא משה את העם בוכה למשפחותיו, תקתי שז"ל וישמע משה, ובמדרש זמ"ר מוצא הכתוב וירא משה את העם כי פרוע הוא (שמות ל"ב כה), וגם זכ"י היה כתוב בתחלת הכתוב וירא משה את העם כמו שמוצא זכ"י רומי, והמעתיק סיים בוכה למשפחותיו בטעות, ובמדרש זמ"ר אחר שהביא הפסוק האחרון, סיים „וכן כולם" ר"ל כיוצא בזה: (קנה) זרוק מטה, ז"ר סוף פ"ג וסוף פ"ו, ופי' כשאת תזרוק מטה לאויר כשחוזר ויפול לארץ נופל בלד העצ שאלל השורש, כמו צעת שהיה במוחזר: (קנט) ולפיכך חס הקב"ה, בדפס בטעות לפיכך חסר הכתוב, אולם זכ"י ה' של אקספארד כתוב לפיכך חס הקב"ה על הצעירה, וגם במדרש זמ"ר ולפיכך חסר הכתוב על הצעירה ז"ל חס הקב"ה: (קס) עשו להם קלעים, וכ"ה בסגהרין דף ק"ו ע"א, ובספרי שיקאף ל"א איתא מקולים, וירושלמי סגהרין פ"ה ה"ב קקילון, ופדר"א פמ"ו איתא חטיות, ופי' קלעים אכלים, ופי' קקילין חדרים בלשון רומי: (קסא) מסרסרת לילדה, וכן נדפס, ובמדרש זמ"ר הגי' והיתה זקינה וישבת מזנתן ומשמרת לילדה שהיתה לפניו מן החמות: (קסב) ותרצו יין עמוני, מוצא בערך ערך צ"טור

לפעור, (קסג) והוא נשמה אחריה, ושוחט תרנגול לפעור ואוכל עמה, ונצמדים זה לזו, לכך כתיב ותקראן לעם [וגו']. ויצמד ישראל לבעל פעור. כצמידים הללו, ר' לוי אמר זו היתה קשה מן העגל, [דאילו בעגל כתיב ויתפרקו כל העם (שמות לג ג), וכאן ויצמד ישראל, כצמידים, בעגל נפל כשלושת אלפים, וכאן ארבעה ועשרים אלף]:

[כת] (קסד) קח את כל ראשי העם והוקע אותם (במדבר כד ד). אמר ר' יודן ראשי העם תלה על שלא מיהו בבני אדם (קסה) המסויימין בהם כשמש, ר' נחמיה אמר לא תלה, אלא אמר הקב"ה למשה (קסו) הושיב להם ראשי סנהדראות ויהיו דנין כל מי שהלך לפעור, אמר ליה ומי מודיעו, א"ל הקב"ה אני מפרסמו, כל מי שמעה, הענין (קסז) נקלף מעליו, והשמש זורחת עליו בתיך הקהל, וידעו הכל מי שמעה ויתלו אותו, (קסח) תדע לך שהוא כן, ויאמר משה אל שופטי ישראל הרגו איש אנשיו וגו' (שם שם ט):

[כט] (קסט) והנה איש מכני ישראל בא ויקרב אל אחיו את המדינית (שם שם טו). מה ראה לעשות כן, ללמדך שלא חלק כבוד לא לשמים ולא לבריות, ועליו נאמר וד יהיר לץ שמו עושה בעברת זדון (משלי כד כד), (קע) אמרה לו איני נשמעת אלא למשה, או לאלעזר, שהיא בת מלך, אמר לה אף אני גדול כמותן שלעיניהם אני מביאך, תפשה בבכוריתה והביאה אצל משה, אמר לו בן עמרם זו מותרת או אסורה, ואם תאמר שהיא אסורה, זו היא מדינית אותה שתחתך מדינית, ומי התירה לך, נתעלמה ממנו הלכה, נעו כולם בבכיה, היינו דכתיב והמה בוכים פתח אהל מועד (במדבר כה ו), למה בוכים, שנתרפו ידיהן באותה שעה, משל למה הדבר דומה, לבת מלך שנתקשמה ליכנס בחופה, לישב באפריון, ונמצאת טקלקלת עם אחר, נתרפו ידי אוהביה וקרוביה, כך ישראל בסוף ארבעים שנה חנו על הירדן (קעא) לעבור אל ארץ ישראל, ושם נפרצו בזנות, ורפו ידי משה וידי צדיקים עמו, (קעב) ולמה נתעלמה הלכה ממנו, אלא כדי שיבא פינחס וימול את הראוי לו, ולפי שנתעצל לא ידע איש את קבורתו, ללמדך שצריך אדם להיות עז כנמר וקל כנשר, לעשות רצון קונו שבשמים, ומיכאן אתה למד שמודקק הקב"ה עם הצדיקים כחוט השערה:

[ל] וירא פינחס (במדבר לו ז). וכולן לא ראו (והלא לעיני כל ישראל ולעיני משה), [והלא כתיב לעיני משה ולעיני כל עדת בני ישראל (שם שם טו)], אלא ראה מעשה ונזכר הלכה, שהבועל ארמית קנאין פוגעין בו: ויקם מתוך העדה (שם שם י). (קעג) מהיכן עמד, אלא שהיו נושאין ונותנין בדבר, אם הוא חייב מיתה, אם לאו, והוא עמד מתוך

הערות ותקונים

לרזר א' בשם הילמדנו, ופי' בקצוק, ומוצא גם במקומות ה"ל: (קסג) והוא נשמה אחריה ושוחט תרנגול לפעור ואוכל עמה, וכ"ה בכ"י רומי וכ"י רח"ט ונדפס, ובמדרש במ"ר נוסף זו שאמרו חכמים הפוער עגמו לבעל פעור זו היא עבודתו שנאמר וישתחו לאלהיהן וימלא ישראל לבעל פעור, בתחלה היו נכנסין בזניעא ולבסוף נכנסין למדין ומדין זוגות כענין של למד בקר. ד"ל כאלם למיד במלאכתו, וילמד כלמדיים על ידיה. המאמר הראשון זו שאמרו חכמים הוסיף מעתיק אחד מן הספרי שם, ולתוא נדפס, והמאמר השני הוסיף מנמלה סנהדרין ס"ד ע"א, ע"ש: (קסד) קח את כל ראשי העם, מוצא בילקוט שם בשם התנחומא: (קסה) המסויימין בהם כשמש, וכן היתה הגי' נדפס דפוס ראשון של קאנטאטאניעא וגם בדפוס וויניציא וכן בכ"י ה' של אקספארד, וכן הוא גם בילקוט, אולם המדפיס ממאטאטובה השמים המלה והציג המיוחדין, ובמדרש במ"ר השמים המדפיס המלות, המסויימין בהם כשמש: (קסז) נקלף מעליו, נדפס דפוס ראשון סנהדרין, עיין סנהדרין דף ג"ה ע"א, ועיין צפי' מהר"ו: (קסז) נקלף מעליו, נדפס דפוס ראשון של קאנטאטאניעא ודפוס וויניציא וגם בכ"י ה' של אקספארד ובכ"י רומי וכ"י רח"ט נקפל, ותוקן המדפיס ממאטאטובה נקלף מעליו, ובמדרש במ"ר השמים המלה והציג סר מעליו, וגם בילקוט הגי' נקלף: (קסח) תדע לך שהוא כן, ר"ל שהשיב סנהדריות להרוג הנלמדים: (קסט) והנה איש מכני ישראל, מוצא בילקוט בלק שם, ומוצא נדפס אות כ' ובמדרש במ"ר אות כ"ד: (קע) אמרה לו איני שומעת אלא למשה, עיין סנהדרין דף פ"ב, וירושלמי סנהדרין פ"י דף כ"ח, שם"ר פ"ג, ספרי פיסקא קנ"א: (קעא) לעבור אל ארץ ישראל, נדפס: ובמדרש במ"ר ס"ס שנאמר ויחטו על הירדן מצינו השימות עד אבל השמים שערות מוצא (במדבר לג): (קעב) ולמה נתעלמה הלכה ממנו, נדפס ולמה רפו ידיו והרי עמד כנגד ששים רבוא בעגל שנאמר ויקח את העגל אשר עשו (שמות לג) ללמדך שצריך אדם להיות עז כנמר, אבות סוף פ"ה מ"ב, אבדר"ג פט"א, פסחים ק"ב: (קעג) שמונת עמד, ספרי פיסקא קנ"א, סנהדרין פ"ב ע"א, פדר"א פמ"ו, שם"ר פל"ג:

העדה ונתנדב : ויקח רומח בידו (במדבר כה ז). נמל שיני של ברזל בידו, והניחו בחיקו ,
 והתחיל מסמיק על העין כמקל, שנתיירא מפני שבטו שהקיפו אותו, כיון שהגיע אצלם,
 אמרו לו למה באתה, אמר להם אף אני באתי לעשות צרכי, הניחוהו ונכנס, שאלמלא
 כן לא הניחוהו: ויבא אחר איש ישראל אל הקובה וידקור את שניהם (שם טו ט). דקר את
 שניהם זה על גב זה לתוך טומואת שניהם, שלא יחו ישראל אומרים לא היתה שם
 טומואה, (קעד) בא וראה כמה נסים נעשו שם, נתן יחו בזרועו לסובלן, וכה במקל לעמוד
 בהן, ונתלה הפתח שיצאו שניהם תלויין, כשיצאו עמדו בני שבטו לפגוע בו, ועמד
 המלאך ונגף לפניו, כשראה פינחס שעמד לכלותן הבטן בקרקע, ועמד והתפלל וסילקן,
 הה"ד ויעמד פינחס ויפלל (הגלים פ ז), שהוא עשה את הדין, אין ויפלל אלא דין, שנאמר
 ונתן בפלילים (שמות כא כג): (קעה) ויהיו המתים במגפה וגו' (במדבר טו ט). להודיעך בכל
 שעה שנופלין נמנין, אמר הקב"ה בעולם הזה על ידי סרחון נופלין, אבל לעתיד לבא
 והיה מספר בני ישראל כחול הים אשר לא ימד ולא יספר וגו' (הושע ב ב):

חסלת פרשת בלק

פרשת פנחס

[א] וידבר ה' אל משה לאמר פינחס בן אלעזר וגו' (במדבר כ י יא). (א) ילמדנו רבינו ,

הערות ותקונים

(קעד) בא וראה כמה נסים נעשו שם, וכן הוא בילקוט שם בשם התנחומא, ובנדפס דפוס קאנשטאטיניא
 ודפוס וויניציא, אבל המדפיס ממאטוביה השמים זה והליג וקא לשמו של הקב"ה ונעשה לו שנים עשר נסים,
 וסופר ומונה כל הי"ב נסים, וזה לקח המדפיס מן המדרש במ"ר, ובמדרש נופך זה ע"פ הספרי בלק פסקא
 קל"א, ומוצא גם בילקוט סוף בלק, ועיין בגמרא בבלי סנהדרין דף פ"ב ע"ב וזירושלמי סנהדרין פ"י דף כ"ח
 ע"ד. ויש שיטתים גם בסדר הנסים, רק המדפיס העתיק כמו שהוא במדרש במ"ר. ונראה כי לפני בעל
 מסדר המדרש היה כן בקובץ אשר לפניו, כי נמלא ג"כ בתנחומא כ"ה ה' של אקספארד גם בכ"י ספרדי, רק
 בקובץ אשר ממנו נדפס התנחומא בקאנשטאטיניא היה כמו בכ"י שלפניו, וזב המדפיס ממאטוביה ותיקן
 ע"פ מדרש במ"ר. ובנדפס בנס השלישי שינוי אומרים ז"ל מפני הנקרנין כדי שלא יהא אומרים, כמו
 שהוא במדרש שם, וכן הוא בספרי, ובספרי הגו' הנקרנין, וזירושלמי הנקרנין, עיין ערוך ערך נקר,
 ויש גורסים הנקדנים, ע"ש בערוך. ויש להעיר כי לפניו בכ"י כופר ומונה רק ד' נסים, היינו נתן כח
 בזרועו לסובלו, הוא המוצא במדרש במ"ר בנס החמישי. וכן וכה במקל לעמוד בו, הוא המוצא במדרש
 במ"ר בנס הששי, שהיה כח בעץ לסבול את שניהם, וכן ונתלה הפתח שיצאו שניהם תלויין הוא
 גם האחד עשר, הנביא המלאך את משקוף הבית כדי שיצאו שניהם תלויים לפני הכל, וכן כשיצאו עמדו בני
 שבטו לפגוע בו כו' הוא גם הי"ב: (קעה) ויהיו המתים במגפה, להודיעך בכל שעה שנופלין נמנין, אחר
 זה נמלא חוספה בנדפס, משל לאב כו', וז"ל חמת מלך עד אמר הקב"ה, והוא חוספת המדפיס ממאטוביה
 שהסוין מן מדרש במ"ר סוף בלק. ובנדפס יש למחוק המלות "ואחר כן שאו את ראש". וגם במקום בא אחד
 וספרו לאותו שקילל את המלך ז"ל וספרו, פי' הכהו על הלחי, ובמדרש במ"ר שם ונתן משפר אחד לאותו
 שקילל את המלך, והמאמר הזה אשר נוסף במדרש במ"ר נמלא גם בכ"י ה' של אקספארד, וגם שם היה
 נמלא המלך עליהם חמה וזוה לאורנס, עד שבא יושב אחד מזיניכה ונתן מספר אחד לאותו שקילל את המלך
 מיד שככה חמת המלך. וההוספה היתה נמלאת גם בכ"י ספרדי, רק באיזה השמטות, מזה נראה כי היה
 כן גם לפני בעל מסדר המדרש במ"ר בקובץ שהיה לפניו מן התנחומא ומשם העתיק:

(א) ילמדנו רבינו, כן מתחיל בכ"י רומי וכ"י רח"ס וזכ"י ספרדי, וזכ"י השני וזכ"י ה' של אקספארד,
 וזכ"י מינכען (כי הפרשה הזאת נמלאת שם בקובץ 224), גם בנדפס דפוס קאנשטאטיניא
 ודפוס וויניציא, רק המדפיס ממאטוביה שינה הכדר, והשיג בראש המאמר מלות ג' מה ראה הקב"ה.
 והמאמר שלפניו בתחלת המאמר הליג על הכתוב וידבר משה אל אלהי הרוחות (באות ז) יען כי שם
 מקומו, וכמו שסיים בסוף הדרשה מנין ממה שקראו בעיני יפקד ה' אלהי הרוחות, והשאלה הרוחה בני אדם
 משונים כיצד מוצרך הביא לנכון על הכתוב הזה יען שסיים תדע לך שהוא כן משה מבקש מן הקב"ה בשעת
 מיתה אמר לפניו רבש"ע גלוי לפניך דעתו של כל אחד ואחד כו'. וזוה המאמר בתנחומא כוון רש"י בפסוק
 אלהי הרוחות וז"ל למה נבאמר אמר לפניו רבש"ע גלוי לפניך דעתו של כל אחד ואחד ואיך דומין זה לזה, מנה
 עליהם מניהיב שיהא סובל כל אחד ואחד לפי דעתו. ובמדרש במ"ר ריש פינחס מתחיל ההתחלה בעיני שלום כמו
 שהליג המדפיס ממאטוביה, ואות ב' מתחיל בשאלה בהלכה, הלכה אם ראה הרבה אוכלוסין של בני אדם וכו'.

הרואה בני אדם משונים כיצד מברך, (ב) [כך] שנו רבותינו הרואה הכושי, ואת (ג) הניחור, ואת (ד) הלוקן, ואת (ה) הקיפח, (ו) ואת הבהקנים, (ז) ואת הננס, (ח) ואת הדריקנוס, ואמר ברוך משנה את הבריות, הרואה [את הקמוע], את הסומא, ואת מוכה שחין, ואמר ברוך משנה את הבריות דיון האמת, (ט) אימתי בזמן שהיו שלימין ונשתנו, אבל אם היו כן ממעי אמן, ואמר ברוך משנה הבריות, (י) הרואה בריות טובות, ואילנות טובות, ואמר ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם שככה ברא לו בעולמו, (יא) אבל אם ראה אוכלוסין של בני אדם, ואמר ברוך חכם הרזים, בשם שאין פריצותיהן שוין זה לזה, כך אין דעתן שוה, אלא כל אחד ואחד יש לו דעה בפני עצמו, וכן הוא אומר לעשות לרוח משקל (איוב כה ט), משקל של כל אחד ואחד, (יב) תדע לך שהוא כן, שכן משה מבקש מן הקב"ה בשעת מיתה, ואומר לפניו רבונו של עולם גלוי לפניך דעתו של כל אחד ואחד מהם, ואין דעתו של זה דומה לדעתו של זה, ובשעה שאני מסתלק מהם בבקשה ממך אם ביקשת למנות עליהם מנהיג, מנה עליהם אדם שיהא סובל כל אחד ואחד לפי דעתו, מנין ממה שקראו בענין יפקוד [ה'] אלהי הרוחות לכל בשר וגו' (במדבר כו טז):

[ב] [יפקוד ה' אלהי הרוחות] (ס). (יג) וז"ה האותיות שאלוני על בני ועל פועל ידי תצוני (ישעיה מה יא), (יד) משל למה הדבר דומה, למלך שנשא אשה, והיה לו (טו) שושבין, כל זמן שהמלך כועס על אשתו, השושבין מפיים ומתרצה המלך, בא השושבין למות, התחיל מבקש מן המלך, א"ל בבקשה ממך תן דעתך על אשתך, א"ל המלך עד שאתה מצוני על אשתי, צוה לאשתי עלי, שתהא זהירה בכבודי, כביכול כך אמר הקב"ה למשה, עד שאתה מצוני יפקוד אלהי הרוחות לכל בשר, צוה אותם עלי, שיהו זריזין בכבודי, מה כתיב למשה, וידבר ה' אל משה לאמר, צו את בני ישראל [ואמרת אליהם] את קרבני לחמי לאשי וגו' (במדבר כה טז):

הערות ותקונים

כמו כ"י שלפנינו, רק השמיט איזה דברים, ועיין הערה י"א לקמן: (ב) כך שנו רבותינו, תוספתא ברכות פ"ו, ירושלמי ברכות פ"ט ה"ב (דף י"ג ע"ג), ובגלי ברכות ל"ח ע"ג: (ג) הניחור, פי' אדום הרבה, עיין בערוך השלם: (ד) לוקן, פי' לבן: (ה) הקיפח, עיין ברש"י בגמרא סס, וירושלמי הגי' הכיפח: (ו) ואת הבהקנים, זה ליתא בירושלמי, ועיין בגמרא בבבלי סס, כי ר' יוחנן בן לוי אמר הרואה את הבהקנים אומר ברוך משנה הבריות. אבל בבבליהא סס הביאו כי הרואה הבהקנים אומר ברוך דיון האמת: (ז) ואת הננס, פי' ביוני וברומי *nanus* איש קצר קומה: (ח) ואת הדריקנוס, וכן כ"י רומי הדריקנוס, ובכ"י רח"ס וכ"י מייכנן הדריקנוס, וירושלמי הסרה המלה, ובגמרא בבבלי הדריקנוס, וכן בגמרא בדריקנוס, והערוך בערך בדריקנוס הביא הגי' והבדריקנוס, אבל עיקר הגי' הדריקנוס כמו שהוא בבבלי ובתוספתא, ולפינו בתנחומא נתפסו האותיות, והמלה פרסית, ופירושה ארוך ביותר, עיין ערוך השלם: (ט) אימתי בזמן שהיו שולמין ונשתנו, כן הוא לשון בירושלמי, ובבבלי סס איתא לא קשיא הא במעי אמו הא בתר לדיתיליד: (י) הרואה בריות טובות ואילנות טובות, ירושלמי סס הרואה אילנות נאים ובני אדם נאים אומר ברוך שכן ברא בריות נאות בעולמו, ובגמרא בבבלי סס, ראה בריות טובות ואילנות טובות אומר ברוך שכה לו בעולמו, ובתנחומא כ"י שלפנינו הביא הברכה בשם ומלכות, וכן כ"י רומי וכ"י רח"ס וכ"י מייכנן וכ"י ה' של אקספארד וכ"י ספרדי, ובגמרא הוא כמו בבבלי ברוך שכה לו בעולמו בלי סס ומלכות. ובמדרש במ"ד התחיל מן אס ראה אוכלוסין של בני אדם וכו' והביא גם סס הברכה בא"י אמ"ה חכם הרזים. והערך סס הרד"ל מפורש כאן שזכרה זו בשם ומלכות, ושלל כדעת הראב"ד שכל ברכות שזכרם הרואה הן בלא סס ומלכות, והרמב"ן בתורת האדם שער ההולאה הביא ממאמר זה מתנחומא ראה ג"כ, ע"ש: (יא) אבל אם ראה אוכלוסין של בני אדם אומר ברוך חכם הרזים, כ"ה בתוספתא סס פ"ו ובירושלמי סס (דף י"ג ג), ועיין בבבלי סס דף ל"ח ע"א. ומכאן מתחיל במדרש במ"ד אות ב': (יב) תדע לך שהוא כן שכן משה מבקש מן הקב"ה, לזה המאמר כוון רש"י בפי' עה"ת (פינחס כ"י פ"ו) ע"ש. ועיין ממאמר הדומה קלת לזה בילקוט רמז תשע"ו בשם הילמדנו: (יג) וז"ה האותיות, מוצא בילקוט ישעיה רמז שכל"ד בשם התנחומא, ומוצא בגמרא אות י"א ובמדרש במ"ד אות ב', ובתנחומא כ"י ה' של אקספארד וכ"י ספרדי וכ"י מייכנן הוא כמו לפנינו בהתחלת הדרשה אחר השאלה הכללה: (יד) משל למה הדבר דומה, נשנה בספרי פנחס פסוק קי"ד: (טו) שושבין, מורגל בדברי רז"ל, עיין ערוך, רע דוד מתרגם שושבין דוד ועיין רש"ס ב"ב דף קמ"ד, והרמב"ם פ"ה מהל' שלוחין כתב וז"ל המעות שמשלחין נקרא שושבין, ולאט

[ג] (מז) נחזור על תחלת הסדר. (יו) מה ראה הקב"ה לייחס פינחס אחר מעשה זה, שבשעה שנדקר ומרי בן סלוא עם כזבי בת צור, עמדו השבטים עליו, ואמרו (יח) ראיתם בן פומי זה, שפיטם אבי אמו עגלים לעבודת כוכבים, הרג נשיא שבט מישראל, לכך בן הכתוב ויחסו פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן: (יט) לכן אמרו הנני נותן לו את בריתי שלום (במדבר ס"ג). וכן הוא אומר בריתי היתה אתו החיים והשלום (מלטי' ג'): היתה לו ולזרעו אחריו [וגו'] ויכפר על בני ישראל (במדבר ס"ג). וכי קרבן הקריב שנאמר בו כפרה, אלא ללמדך שכל השופך דמם של רשעים כאילו הקריב קרבן: (כ) ושם איש ישראל המוכה (ס"ג ס"ד). כשם שהקב"ה מתעסק בשבחן של צדיקים לפרסמן בעולם, כך מתעסק בגנותן של רשעים כדי לפרסמן בעולם, פינחס לשבח, עליו נאמר זכר צדיק לברכה (משלי י'), וזמרי לגנאי, ושם רשעים ירקב (ס"ג): זמרי בן סלוא (במדבר ס"ג). שכל מי שפונם את עצמו פונם את משפחתו עמו, הכתוב תמיה עליו (כא) פורץ בן גודר אביו, קינא על הזנות תחלה, שנאמר ויחפו שני בני יעקב שמעון ולוי (בראשית ל"ד), וזה פרוץ גדר שגדר אביו: ושם האשה המוכה המדינית וגו' (במדבר ט"ו). להודיעך עד כמה נתנו המדינים עצמן, שבת מלכים הפקירו בקלון, ואת מלכי מדין הרגו [וגו'] ואת צור (ס"ג לא ח), צור גדול שבכולן היה, ולפי שהפקירו את בתו ופירסמה, גרעו הכתוב (כב) ומנאו שלישי, (כג) [אבל הוא מלך גדול שבכולם, שנאמר ראש אומות בית אב במדין הוא] (ס"ג כ"ג טו): [ד] וידבר ה' אל משה לאמר, (כ"ד) צרור את המדינים (ס"ג ט"ז י'). למה כי צוררים הם לכם (ס"ג ט"ח), מיכאן אמרו חכמים (כ"ה) בא להורגך השכם להרגו, (כו) [ר'] שבעון אומר] שכל המחטיא את האדם יותר מן ההורגו, שההורגו הורגו בעולם הזה, ויש לו חלק לעולם הבא, והמחטיאו הורגו בעולם הזה לעולם הבא. שתי אומות קדמו ישראל בחרב, מצרים ואדומים, שנאמר ארדוף אישיו אחלק שלל (שמות ט"ו ט), ויאמר אליו אדום לא תעבור בי פן בחרב אצא לקראתך (במדבר י"ח), ושתיים בעבירה מואב ועמונים,

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י מ

שגלתו ששזביים: (מז) נחזור על תחלת הסדר, ככ"י רח"ס מתחיל ענין תחלת הסדר (וככ"י מיכאן לא העתיק המעתיק רק התחלת המשל במאמר שלפניו וסיים כו' כדאיתא בתנחומא), ונדפס דפוס קאנטאטניא דפוס וויניציא אשר שם מאוחר כמו ככ"י שלפניו, כתוב שם כך ענין תחלת הסדר, וזה מן המסדר בעלמו, יען כי הביא בתחלת הדרשה על יפקוד ה' אלהי הרוחות, יען כי רצה להתחיל בשאלה בהלכה, ואחר הסיום כתב בעלמו נחזור על תחלת הסדר, ר"ל נתחיל מהתחלת הפרשה: (יו) מה ראה הקב"ה, המדפיס ממאנטובה התחיל מלפן פרשת פינחס, ובמדרש זמ"ר הוא בראות ג', ובמדרש זמ"ר שם נמלא חספה אשר הוסיף אחד המעתיקים מגמרא סנהדרין דף פ"ב ע"ב, אחרי המלות בששעה שנדקר ומרי בן סלוא, טקף: אמרו חכמים ה' [ש"ל ה'] שמות יש לו לזמרי... עד מואל בששעה שנדקר ומרי, וריתא כי כן כתוב גם בדפוס קאנטאטניא דפוס וויניציא וככ"י ספרד, ואמריס ממאנטובה הליג זה בראות ג' והליג שלשה שמות במקום המשש. והמלות "את מואל בששעה שנדקר ומרי" הם מיותרות: (יח) ראיתם בן פומי זה, בפסקתא פסיקא דברי ירמיהו (דף קט"ו ע"ב) את מואל בששעה שבה פינחס לייחס את ישראל אמרו לו את בה ליחסו אלעזר אביו למי היה נשוי לא לבתו של פוטיל, שנאמר ואלעזר בן אהרן לקח לו מבנות פוטיל לו לאשה וגו', ולמה נקרא שמו פוטיל שהיה מפסג לעז, ועיין ב"ב ק"ט ע"ב, וסנהדרין פ"ב ע"ב, וברש"י שם ובז"ר פפ"ו אות ג', ושם"ר סוף פ"ו: (יט) לכן אמור לו, מוצא בילקוט פינחס רמז תשע"ב בשם התנחומא. ובמדרש זמ"ר בטעות לכך אמור לו. והנה ככ"י שלפנינו לא נמלא דרשה כלל על הכתוב הזה, רק הביא וכן הוא אומר בריתי היתה אתו החיים והשלום. ובתנחומא דפוס ראשון של קאנטאטניא דפוס וויניציא גם במדרש זמ"ר נוסף, שעדיין הוא קיים" וסובר שפנחס הוא אליהו, וזה הליג המדפיס ממאנטובה בראות ח'. גם נמלא הוספה בתנחומא דפוס מאנטובה שם בראות ח', אחר שהביא לכן אמור לו הנני טותן לו את בריתי שלום, הוסיף גדול השלום וכו', וזה לקח מן מדרש זמ"ר ריש פינחס. ובמדרש זמ"ר שם נוסף עוד אמר ר' שמעון בן הלפתא אין כלי מחזיק ברכה אלא השלום, והוא משוקצין סוף פ"ג: (כ) ושם איש ישראל המוכה, מוצא בילקוט רמז תשע"ב בשם התנחומא, וברש"י עה"ת: (כא) פורץ בן גודר, כן הוא בכל הכ"י וגם בילקוט, אולם בנדפס ובמדרש זמ"ר הביא פורץ גדר ישכנו נחש (קהלת י'): (כב) ומנאו שלישי, שם כתוב (במדבר לא ח): (כג) אבל הוא מלך, הוספתי, וככ"י רומי וכ"י רח"ס ונדפס ובמדרש זמ"ר ומואל גם ברש"י עה"ת: (כ"ד) רצור את המדינים, ומואל בילקוט רמז תשע"ג בשם התנחומא, ומואל בנדפס אות ג' ובמדרש זמ"ר אות ד': (כה) אם בל להרגו, ברכות ל"ב וס"ב, ובסנהדרין ע"ב, ב"ב קי"ד: (כו) ר' שמעון אומר שכל המחטיא את האדם, כ"ה ככ"י רומי ורח"ס ונדפס ובמדרש זמ"ר, ונשה גם בספרי תלך פסיקא רנ"ב. והכוונה "ר' שמעון אומר" אל הספרי, כי סתם ספרי ר' שמעון:

על אלו שקדמו בחרב כתיב לא תתעב אדמי וגו' לא תתעב מצרי (דברים כג ט), ועל אלה שקדמו בעבירה לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה' (שם טז ד) :

[ה] (כו) צרור את המדינים. אע"פ שכתוב בתורה כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום (דברים כ י), אבל אלו לא תדרוש שלום (שם כג ז) : (כח) ד"א

צרור את המדינים. לפי שכתבתו כי תצור אל עיר [וגו'] לא תשחית את עצה (שם טז ט) לאל לא תעשו כן, אלא חבלו אילנותיהן, וכן אתה מוצא כשהלך יורם מלך ישראל ויהושפט מלך יהודה ומלך אדום להלחם במואב ויטובו דרך שבעת ימים, ולא היה מים למחנה ולבהמה אשר ברנגליהם (מ"ג ט), התחילו בוכים, ויאמר מלך ישראל אהה כי קרא ה' לשלשת המלכים וגו' (שם טז י), השיבו יהושפט האין פה נביא לה' וגו' (שם טז יא), ויאמר פה אלישע בן שפט אשר יצק מים על ידי אליהו (שם), להודיע רשעו של יורם שלא היה מורה בו, ויאמר יהושפט יש (אתו) [אותו] דבר ה' וירדו אליו מלך ישראל ויהושפט ומלך אדום (שם טז יב), (כט) למה לא נאמר כאן ביהושפט מלך, להודיע ענותנותו של אותו צדיק שלא רצה לירד לפני הנביא בבגדי מלכות, אלא כהדיוט, (ל) ויש אומרים מפני שנגזרה גזירה שיהרג עם אחאב, (לא) והיה הכתוב מונה לבנו מאותה שעה, לפיכך לא נכתב מלך, ובשכר שירדו לפני הנביא זכו לראות כל אותן נסים, (אמר) [ויאמר] אלישע (למלך) [אל מלך] ישראל מה לי ולך לך אל נביאי אביך וגו' (שם טז יג), התחיל מתחנן לפניו, א"ל כי קרא ה' וגו' (שם), ויאמר [אלישע] חי ה' צבאות אשר עבדתי לפני כי (לולא) [לולי] פני יהושפט [מלך יהודה] אני נושא וגו' (שם טז יד), ועתה קחו לי כנגן [וגו'], כי כה אמר ה' לא תראו רוח ולא תראו גשם והנחל ההוא ימלא מים וגו' (שם טז טו י), מה שהיו צריכין, ועוד אמר להם (המואבים יפלו בידכם) [ונתן את מואב בידכם] והכיתם כל עיר מבצר וכל עיר מבחור וכל עין טוב תפילו וכל מעיני מים תסתמו (שם טז יז), (לב) אמרו לו והא כתיב לא תשחית את עצה (דברים כ ט), ואתה אומר כן, אמר להם על שאר האומות צוה, וזהו נקלה ובוזיה היא, שנאמר ונקל זאת בעיני ה' ונתן את מואב בידכם (מ"ג יח), וכתיב לא תדרוש (את) שלוםם ומובתם (דברים כג ז), אלו האילנות טובים, לכך נאמר צרור את המדינים :

[ו] (לג) ויהי אחרי המגפה (במדבר כ ט). שאו את ראש (שם טו ז). כל זמן שנפלין הווקקו למנין, משל לזאב ששכנס לתוך הצאן, הוצרך בעל הצאן למנותם לידע כמה חסרו : ד"א למה מנה אותם, משה לרועה שמסר לו בעל הבית צאנו במנין, השלים שמירתו כשפחזרין צריך למנות, וכשיצאו ישראל ממצרים מסרן למשה במנין, דכתיב וידבר ה' אל משה במדבר סיני [וגו'], שאו את ראש [וגו'] (שם טז ח), ואף כשיצאו כתיב ייסעו בני ישראל מרעמסס סכותה כשש מאות אלף רגלי (שמות יב יז), הרי קיבלן במנין, בא להפטר בערבות מואב החזירן במנין :

הערות ותקונים

(כו) צרור את המדינים, אע"פ שכתוב בתורה, צילקוט נשמש ע"י שגת המעתיק מן צרור את המדינים זה עד צרור את המדינים שלאחריו, ובגדלם וכן במדרש צמ"ר נוסף פה מאמר שלם הסקר לפנינו, וכן חסר צכ"י רומי וכ"י רח"ס, ונמלא גם צכ"י ה' של אקספארד וצכ"י ספרדי (וצכ"י מינכטן לא העתיק כל זה), והוספה מתחלת כך : את מואל בני שבע עממס במדת רחמים כו', ואח"כ מתחיל שם ד"א צרור את המדינים כמו לפנינו צכ"י : (כח) ד"א צרור את המדינים, מוצא בגדלם אות ג' ובמדרש צמ"ר אות ו' ומוצא גם צילקוט שם : (כט) למה לא נאמר כאן ציבאשפט מלך, מוצא צילקוט מליס רמו רכ"י צסס התנחומא : (ל) ויש אומרים מפני שנגזרה גזרה, סדר עולם פ"ז : (לא) והיה הכתוב מונה לבנו בנאותה שעה, צכ"י רומי נמלא בנאה : ומיאו מכל אלו הדברים אין לטכזים דמנה לבנו כלום, אלא מקרא דלגיל, דכתיב ויאתוהו בן אחאב מלך וגו' בשנת י"ו ליבאשפט, והיא היתה שנת י"ט כדפי' רש"י אלא דמנה לבנו, והיה הכתוב מונה לבנו, פי' דכתיב ובשנת חמש (שנים) ליורם בן אחאב מלך ישראל ויהושפט מלך יהודה מלך יהורם בן יהושפט מלך יהודה (מ"ב ח טז), אלמא דבעודו קיים מנה לבנו, דהא כשמלך יהורם בן אחאב כבר היה יבאשפט בן כ"ג שנה, והוא היה מלך כ"ה שנים, ובן ז"ה היה בתחלת מלכותו, שפיהה בשנת ד' לאחאב, ובשמלך יהורם בן אחאב כבר מלך יהושפט י"ח שנים, דהא אחאב מלך כ"ב שנה, לא מהן ד' שנים שקדם ליבאשפט ישארו י"ח שנים, ובשנה ה' ליורם בן אחאב כבר מלך יהושפט כ"ג שנים, ועוד מלך ב' שנים, ומפני שנגזר להרג עם אחאב מנה הכתוב אלו ב' שנים לבנו" : (לב) א"ל והא כתיב לא תשחית את עצה, מוצא צילקוט שם בשם התנחומא : (לג) ויהי אחרי המגפה, מוצא צילקוט פיהם רמו תשע"ג וחסר הניין התנחומא, ומוצא בגדלם אות ד' צמ"ד :

[ז] (לד) ותקרבנה בנות צלפחד (במדבר כו ב) : אותו הדור היו הנשים גודרות מה שהאנשים פורצין, שכן אתה מוצא שאמר להם אהרן, פרקו נזמי הזהב (שמות לב ב), ולא רצו הנשים ומיחו בכעליהן, שנאמר ויתפרקו כל העם את נזמי הזהב אשר באזניהם (שם טז טז), והנשים לא נשתתפו במעשה העגל, וכן במרגלים שהוציאו דיבה וישבו וילנו עליו [את] כל העדה (במדבר יד ו), עליהם נגזרה גזירה, שאמרו לא נוכל לעלות (שם יג ב), אבל הנשים לא היו עמהם בעצה, מה כתיב למעלה מן הענין, כי אמר ה' להם מות ימותו במדבר ולא נותר מהם איש (שם טו טז), [איש] ולא אשה, על מה שלא רצו להכנס לארץ, אבל הנשים קרבו לבקש נחלה בארץ, (לה) לכך נכתבה פרשת מדין לפרשה זו, שמה שפרצו האנשים גדרו הנשים :

[ח] ד"א ותקרבנה וגו'. גדולה להן גדולה לאביהן, גדולה למכיר גדולה ליוסף, שכן יצאו ממנו נשים צדקניות וחכמות, ומה הן חכמות, על פי השעיה דיברו, שהיה משה עסוק בפרשת נחלות, לאלה תחלק הארץ (שם טו טז), אמרו לו אם כבן אנו נירש, ואם לאו תתיבם אמנו, מיד ויקרב משה את משפטן לפני ה' (שם טז טז), צדקניות היו שלא נישאו, ולמה זימנו למשה, שלא יראה את עצמו שפירש מן האשה ארבעים שנה, הודיעו הקב"ה באלו לומר הרי נשים שלא נצטוו ישבו ארבעים שנה עד שנישאו להגון להם :

[ט] (לו) ויקרב משה את משפטן (שם). לפי שמישה אמר והדבר אשר יקשה מכם (דברים ו ב), באו בנות צלפחד לדין, אמר הקב"ה לא אמרת הדבר אשר יקשה מכם תקריבון אלי, הדין שאינך יודע, הרי הנשים דנו אותו: (לו) ד"א ויקרב משה את משפטן. אמר ר' שמעון בן לקיש יודע היה משה רבינו את הדין הזה, אלא באו לפני שרי עשרות תחלה, אמרו להן דין של נחלה הוא, ואין זו שלנו, אלא של גדולים ממנו, באו לפני שרי המשים, ראו שכיבדו אותן שרי עשרות, אמרו שרי המשים אף [אנו] יש (שם) גדולים ממנו, וכן לשרי מאות, וכן לשרי אלפים, וכן לנשיאים, השיבו להם כולם כענין הזה, שלא רצו לפתוח פה בפני מי שגדול מהם, (לח) אמר משה אם אומר להם את הדין, אטול את גדולתם, אמר להם אף אני יש גדול ממני, לפיכך ויקרב משה את משפטן, השיבו כן בנות צלפחד דוברות (שם טז טז), שהודה הקב"ה לדיבורן: נתון תתן להם (שם). (לט) תן להם מטלטלין, ובכורת אביהן בנכסי חפר (מ) נטלו שלשה חלקים, חלק אביהם שהיה מוצאי מצרים, וחלקו עם אחיו בנכסי חפר (מא) ושהיה בכור נטל שני חלקים :

הערות ותקונים

ובמדרש במ"ר אות ז': (לד) ותקרבנה בנות צלפחד, אותו הדור כו', מוצא בילקוט פינחס רמז תשע"ג בשם התנחומא, ומוצא בנדפס אות ז' ובמדרש במ"ר אות י'. ולפני זה נמצא בנדפס הוספה כל אות ה' המתחיל לאלה תחלק הארץ וכל אות ו' המתחיל אך עגורל, וכמו כן נתקן מהמקדר ממדרש במ"ר פכ"א אות ה' ואות ט'. וכל המתחיל הוה לא נמצא בכ"י רומי ולא בכ"י רח"ס, רק נמצא בכ"י ה' של אקספארד ובכ"י הספרדי. (לה) לכן נכתבה פרשת מדין לפרשה זו, בנדפס לכן נכתבה פרשה זו סמוך למיתת מרים, וזה מסורת המתיקרי כי היה כתוב פרשת מדין ונעשה בבעות מרים, והוסף מלת למיתת, ובמדרש במ"ר לפני מיתת מרים המדבר: (לו) ויקרב וגו' לפי שמה אמר, מוצא בילקוט רמז תשע"ד בשם התנחומא. ובנדפס נמצא כל אות ה' הוספה, רק בס' אות ח' הוא כמו לפנינו, וכן במדרש במ"ר אות י"ב הוא נוסף ע"פ התנחומא אשר כעת בדפוס, והמלה „וכתיב“ בהתלה המאמר היא מיותרת, וההוספה ליתא גם בכ"י רומי וכ"י רח"ס וילקוט שם, ובכ"י מיינען נמצא רק בהתלה המאמר, ויקרב משה את משפטן לפי שמה אמר הדבר אשר יקשה מכם, וסיים „כו' כדאיתא בתנחומא“, ונמצא בכ"י ה' של אקספארד ובכ"י ספרדי: (לז) ד"א ויקרב, אמר ר' שמעון בן לוי, מוצא בילקוט שם ובנדפס אות ט' ובמדרש במ"ר בסוף אות י"ב: (לח) אמר משה אם אומר להם את הדין, כ"ה גם בכ"י רח"ס וילקוט, אולם בכ"י רומי ובנדפס ובמדרש במ"ר נמצא לפני זה „הלכו לפני אלעזר אמר להם הרי משה רבינו, בלא אלו ואלו לפני משה, ראה משה שכל אחד ואחד כבד את מי שגדול ממנו“ אמר אם אומר להם את הדין כו': (לט) תן להם מטלטלין, וכן מוצא בילקוט בשם התנחומא ובנדפס ובמדרש במ"ר, ועיין שם בחדושי הרד"ל: (מ) נטלו ג' חלקים, ירושלמי בכ"ז פ"ה ה"ב, ספרי פינחס פיסקא קל"ד ל"ה נתון נתון, ע"ש: (מא) ושהיה בכור, לנפחד היה בכור, עיין בבבלי בכ"ז ק"ט ע"ב, ובמ"ר בספרי ר"ט פיסקא קל"ג, ובגמרא דרשו שיהי לנפחד בכור ממ"ט וטעברת, ופי' רש"ס ממ"ט וטעברת

[י] ד"א נתון תתן להם. שנמלו בעבר הירדן, (מב) וקרבו לפני יהושע ואלעזר בארץ כנען, שנאמר ותקרבנה לפני אלעזר הכהן ולפני יהושע בן נון ולפני הנשיאים וגו' (יהושע י"ד), ואף יעקב אבינו ידע שנוטלות מיכאן ומיכאן, שנאמר בנות צעורה עלי שור (בראשית מט כב), זה הירדן שעשה למושה שור שלא יכנס לארץ, ואמר לו [יעקב ליוסף] בנותיך נוטלות מיכאן ומיכאן: והעברת את נחלת אביהן להן (צמדכ כ"ו). נאמר בירושלמי ונתתם (ש"ס ע"ט), (מג) ובבת והעברתם, שהיא מעברת נחלה משבט לשבט: והיתה לבני ישראל לחקת משפט (ש"ס ע"ט). מלמד שהנחלות יוצאות בדינין: (מד) (וידבר) (ויאמר) ה' אל משה [לאמר] עלה אל הר העברים הזה וגו' (ש"ס ע"ט). מה ראה ליכתב אחר פרשת נחלות, אלא ששמע משה מפי הקב"ה נתון תתן להם, סבור שנתרצה לו הקב"ה, אמר הרי אני מנחיל את ישראל, א"ל הקב"ה גזירתי במקומה עומדת. עלה אל הר העברים וגו', (מה) אין אתה יפה מאחיך:

[יא] (מו) וידבר ה' אל משה לאמר, צו את בני ישראל ואמרת אליהם את קרבני לחמי לאשי וגו' (ש"ס כ"א ב). ילמדנו רבינו המנחות שהיו נקרבות על גבי המזבח כיצד היו נקרבות, (מו) כך שנו רבותינו כל המנחות באות מצה, (מח) הוי"ן מחמיץ שבתודה, ושתי הלחם, שהן באות חמץ, ר' מאיר אומר השאור (מט) בודה להן מתוכן ומחמיצן, ר' יהודה אומר אף היא אינה מן המוכחר, אלא מביא את השאור, ונותן לתוך הגדה וממלא את המדה, אמרו לו אף היא היתה חסירה או יתירה, (נ) כל המנחות נילשות בפושרין ומשמרין שלא יחמיצו, ואם החמיצו שיריה עובר בלא תעשה. שנאמר כל המנחה אשר תקריבו לה' לא תעשה חמץ (ויקרא כ"א), וחייב על לישתה ועל עריכתה ועל אפייתה, (נא) ואין לך חביב מכל הקרבנות יותר מן התודה, (נב) א"ל הקב"ה

הערות ותקונים

כל פטר רחס: (מב) וקרבו לפני יהושע, ליסול נחלת חמי מסה מנשה שנתן יהושע בן נון ונתן והעברתם, עיין צ"ב ק"ט ע"ב: (מד) וידבר ה' אל משה, וכו"ל ככ" רח"ט ונדפס וצמדכ כמ"ר, ותקנתי ויאמר ה' אל משה: (מה) אין אתה יפה מאחיך, נדפס גם בדפוס קאנשאטאנינא ודפוס וויניציא הגי' אין אתה יפה מאחיך בזרוע, בעל אמת כהן מלת בזרוע מיותר. והמסדר מן מדרש כמ"ר חיקן והסוף (בהחלת אור י"ד, וצאמת מוסב לסוף אור י"ג) "יפקוד ה' אלהי הרוחות, כל מי שמבקש לרכי לצור כאלו בלא בזרוע". ורש"י "כ" ספרדי ג"כ הנירסא כמו צמדכ כמ"ר: (מו) וידבר ה' אל משה לאמר ילמדנו רבינו, שהחלת המאמר היה שאלה בהלכה נמלא גם צמדכ אור י"ב, (עז) ויין לך חביב מן הקרבנות, אולם צמדכ כמ"ר לא העתיק כל המאמר הזה, ונדפס גם לפני המאמר הזה, (צאות י"ב) נמלא צדפס קאנשאטאנינא ודפוס וויניציא וכן ככ" ספרדי הוספה ומתחיל יפקוד ה' אלהי הרוחות מה ראה לבקש הלוך הזה אחר סדר נחלות, אולם המדפוס ממאנעובה הסך הסדר והגי' (צאות י' והחלת אור י"א) המאמר אשר ככ" שלפניו בהחלת הפרשה המתחיל ילמדנו רבינו הרוחה בני אדם משוין, עיין לעיל הערה א', וגם צמדכ כמ"ר מתחיל צאות י"ד כמו צדפוס קאנשאטאנינא ודפוס וויניציא וכ" ספרדי צמדכ אור י"א, וצמדכ הרוחות מה ראה לבקש הדבר הזה אחר סדר נחלות, וצדפוס מאנעובה הוא צאמנע אור י"א, וצמדכ צמ"ר גם הוסף צאמנע המלות הרבה שרתך והרבה חלק לך כבוד והוא היה משנים ומעריב צבות הווד ש"ך, והוא היה מסדר את הספסלים והוא פורס את המהנלות, וזה ליתא בנדפס ולא ככ" ספרדי, ולקח זה המסדר או המניה מן הילמדנו, מוצא בליקוט רמז תשע"ה ד"ה לעיני כל עדת בני ישראל, ושם הגי' ופורס את המהנלות, עיין ערוך ערך מהלל, ונדפס (סוף אור י"א) אחר הסיום שנאמר קח לך את יהושע בן נון, מתחיל למה ממשלה תורה לתאנה שרוב האילנות האת והגפן והתמרה נלקטין לחד, וכן הוא צמדכ כמ"ר כסוף אור י"א, אולם צמדכ גם בהחלת אור י"א נמלא הוספה אשר ליתא בנדפס (וגם צדפוס קאנשאטאנינא ודפוס וויניציא וכ" ספרדי איננה), והוא המאמר המתחיל ד"א יפקוד ה' משל למלך שראה אשה אחת יתומה כו עד לפיך גזר תאנה ואלך פריה, ורש"י כי כן נמלא ככ" ה' של אקספארד רק עד הסיום אשר יבא לפנינו ואשר יבא לפנינו, והמאמר שנלחרו משל למלך שאמר לכן ביתו, ליתא ככ", ונמלא מוצא בליקוט משלי רמז תתק"ס בשם התנחומא: (מז) קד שור רבותיט, משנה מנחות נ"ב ע"ב: (מח) חוץ מחמץ שבתודה, עיין פי' המשנה צר"י שם וצברע"ב: (מט) צודה, ככ" ספרדי כורה, ועיין בתוס' שם ד"ה צודה שפי' לשון הווא מלשון אשר צדה מלבו: (נ) כל המנחות נילשות בפושרין, משנה מנחות כ"ה פ"א: (נא) ואין לך חביב מכל הקרבנות יותר מן התודה, המלות יותר מן התודה נשמטו צדפס: (נב) א"ל הקב"ה למה, צמדכ כמ"ר חסר ההחלה היינו שאלה בהלכה כמו שהעירוני בהערה מ"ה ומתחיל צאות י"א מן המאמר הזה, והלשון שהחל זה הוא כמו ככ" שלפניו את קרבני לחמי לאשי, א"ל הקב"ה למה אמר להם לישראל

למשה, אמר להם לישראל, לא בשביל שאני צריך לכם אמרתי לכם להקריב לי קרבנות, שכל העולם כולו שלי הוא, שנאמר אם ארעב לא אומר לך כי לי תבל ומלוואה (תהלים נ יב): [יב] ו**אמרת** להם זה האשה וגו' (במדבר כה ג). לא שניהם בבת אחת, אלא את הכבש האחד תעשה בבקר, ואת הכבש השני תעשה בין הערבים (שם טז ד), (נד) אמר ר' יהודה בר סימון מעולם לא לן אדם בירושלים ובידו עון, כיצד תמיד של שחר היה מכפר על עבירות שנעשו בלילה, ותמיד של בין הערבים היה מכפר על עבירות שנעשו ביום, מכל מקום לא לן בירושלים אדם ובידו עון, שנאמר צדק ילין בה (ישעיה א כה), אמר להן הקב"ה לישראל בעולם הזה אתם מקריבים להם הפנים וקרבנות, אבל לעולם הבא אני אערוך לכם שולחן גדול, ויהיו אומות העולם רואין ובושין, שנאמר תערוך לפני שולחן נגד צוררי דשנת בשמן ראשי כוסי רויה (תהלים כג ט), ואומר הנה עבדי יאכלו ואתם תרעבו וגו' (ישעיה סה יג):

[יג] (נה) **ביום** השמיני עצרת תהיה לכם וגו' (במדבר טו לפ). ילמדנו רבינו מהו לאכול בחג חוץ לסוכה, (נו) כך שנו רבותינו [ר' אליעזר אומר] ארבע עשרה סעודות חייב אדם לאכול בסוכה, אחת ביום ואחת בלילה, וחכמים אומרים אין לדבר קצבה, (נז) חוץ מלילי יום טוב הראשון [של חג בלבד], (נח) ולמה תתירו חכמים להפטר מן הסוכה ביום טוב האחרון, אלא כל שבעת ימי החג היו מתפללין לשללים, ויום האחרון מתפללין על הגשמים, לכך נפטרים מן הסוכה, כדי שיתפללו בלב שלם על הגשמים, ואעפ"כ יום טוב האחרון עולה לימות החג, למה שכך כתיב עצרת תהיה לכם, והיתה ראויה להיות אחר החג חמשים ימים, כשם שעצרת אחר הפסח חמשים ימים, אלא

הערות ותקונים

לא שאני צריך לקרבנות כל העולם כולו שלי הוא, הבהמה שאתם מקריבים אני בראתי אותה וכה"ל אם ארעב לא אומר לך כי לי תבל ומלוואה, וכן נדפס הביא כן, ואחר זה הסיום, מתחיל נדפס גם ככ"י ה' של הקספארד וככ"י ספרדי ונדפוסים הראשונים וגם במדרש במ"ר מאמר גדול (והוא נדפס בלות י"ב י"ג, ובמדרש במ"ר אות ס"ז י"ז י"ח י"ט כ"י) המתחיל אמר ר' סימון י"ג מדות רחמים כתיב זי. וכל זה הוא הוספה מאת מסדר התנחומא הנדפס אשר לקח מן הפסיקתא פסקא אח קרבני לחמי, ובהערה ז' בפסיקתא שם העירותי כי כל הפסקא ישנה בתנחומא פינחס ומן התנחומא העתיק אותה הנוסדר מדרש במ"ר פ' פינחס, ובתנחומא וביו"ר טוקף בראשונה, ה"ל הקב"ה למשה אמור להם לישראל לא שאני צריך לקרבנות, כל העולם כולו שלי הוא, הבהמה שאתם מקריב אני בראתי אותה, וכן הוא אומר אם ארעב לא אומר לך. ועתה תראה כי המסדר מן הנדפס הביא התחלה כמו שהוא בתנחומא כ"י שלפנינו ואח"כ העתיק מהפסיקתא, ובכ"י רומי וכ"י רח"ס הוא ג"כ כמו בכ"י שלפנינו, ועל השינויים בין התנחומא הנדפס ובין הפסיקתא תמצא בהערות שלי להפסיקתא. והנה המסדר הזה מן התנחומא הנדפס העתיק עד קראתי עליו ובסוף רשעים תחסר (הוא קרוב לסוף אות י"ב ובמדרש במ"ר הוא עד סוף אות כ') והשאיר לא העתיק, ואח"כ מתחיל נדפס (סוף אות י"ב) ובמדרש במ"ר (אות כ"א) ואמרת להם זה האשה לה שיהם צבת אחת, הוא כמו לפנינו ככ"י בלות י"ב, עיין בהערה שלחמריה: (נג) ואמרת להם זה האשה, אחר שהוסיף נדפס מאמר גדול מן הפסיקתא, עיין בהערה שלפניה, מתחיל מכלן בסוף אות י"ג גם במדרש במ"ר אות כ"א: (נד) אמר ר' יהודה בר סימון, פסיקתא פסקא אח קרבני (דף ס"א ע"ב), ובפסקא יהודש (דף נ"ה ע"ב), ובפסקא דליכה (דף קכ"ב ע"א) ובמדרש שש"ס סוף פ' לנסוטי, ובמדרש קה"ר פ"א, וזילקוט ישעיה רמז רנ"ז בשם התנחומא, וזילקוט פינחס רמז תשע"ז בשם הפסיקתא: (נה) ביום השמיני, ילמדנו רבינו, מוצא גם נדפס אות ס"ו, ובעל מנחת מדרש במ"ר לא העתיק לה התאמר הזה שלפנינו בלות י"ג, והחל במאמר מלות י"ד, וש"ה תחת להבתי. ובנדפס שם לפני המאמר ילמדנו רבינו נמצא מאמר אחד בלות י"ד: לו את בני ישראל וש"ה שדי לא מלאכהו שניא כח. וכל המאמרים וכן בלות ס"ו המתחיל וש"ה יספת לגוי, הם הוספות בתנחומא אשר כעת נדפס, וממלאים גם ככ"י ה' של הקספארד וכ"י ספרדי ונדפוסים קאנטאטאניעל ודפוס וויניצ'ה וכן נעתיק במדרש במ"ר בפכ"א אות כ"ב ואות כ"ג זה אחר זה, כי המאמר מילמדנו מלות ס"ו ילמדנו רבינו לא העתיק המסדר הזה, והנה המאמר הראשון מלות י"ד מן התנחומא הנדפס אשר העתיק בעל מדרש במ"ר, נעלם ממנו המקור אשר שאב מחוכו המסדר הזה, ונמצא בזמננו מאמר עתיד הקב"ה לעשות לכל לדיק חופה, הגושע מן גמרא ז"ב ע"ה ע"ה ע"ה. והמאמר מהו להדשו יבצר, שכל חילן ואילן מחדש כבורים, הוא בירושלמי שקלים פ"ו ה"ב, ועובד בילקוט יהוה"ק רמז שפ"ג, והמאמר השני וש"ה יספת לגוי, עיין בפסיקתא פסקא ביום השמיני עזרת ושם בהערה ג' (נז) כך שנו רבותינו, משנה סוכה כ"ז ע"א: (נח) חוץ מלילי יום טוב הראשון של חג בלבד, כן הוא במשנה שם, וכ"ה גם ככ"י ה' של הקספארד, ובנדפס חוץ מלילי יום טוב האחרון בלבד, וכ"ה ככ"י ספרדי: (נח) ולמה תתירו חכמים, עיין סוכה כ"ו ע"א, שמיני ספק שביעי ברוכי כ"ע

אמר הקב"ה הורף הוא, ואינן יכולים להניח בתיחם ולבא לבאן, אלא עד שהן אצלי יעשו עצרת, מנין כמה שקראו בענין ביום השמיני עצרת:

[יד] (נט) [ביום השמיני עצרת תהיה לכם וגו']. וז"ה תחת אהבתי ישמנוני ואני תפלה (תהלים קד, ט), (ס) אתה מוצא בחג ישראל מקריבים שבעים פרים על שבעים אומות, לפיכך היו צריכין להיות אוהבין אותנו, לא דיין שאין אוהבין אותנו, אלא עוד שונאין אותנו, שנאמר תחת אהבתי ישמנוני, לפיכך אמר להם הקב"ה שבעת ימי החג שהייתם מקריבים לפני קרבנות על אומות העולם, אבל עכשיו קרבו על עצמכם, ביום השמיני עצרת תהיה לכם:

[טו] (סא) והקרבתם עולה [אשה ריח ניחוח לה] פר אחד איל אחד (במדבר כט לו). משל למלך שעשה סעודה שבעה ימים, וזימן כל בני המדינה בשבעת ימי המשתה, כיון שעברו שבעת ימי המשתה, אמר לאוהבו כבר יצאנו ידי בני המדינה, נגלגל אני ואתה כמה שתמצא, לישראל בישראל או דג או ירק, כך אמר הקב"ה לישראל, כל קרבנות שהקרבתם בשבעת ימי החג על אומות העולם הייתם מקריבים, אבל ביום השמיני עצרת תהיה לכם, נגלגלו כמה שאתם מוצאים, בפר אחד ואיל אחד:

[טז] (סב) ביום השמיני. מה ראה להיות פוחת בכל יום, אלא לימדך התורה דרך ארץ, מן הקרבנות, שאם ילך אדם לאכסניא וקיבלו חבירו, יום ראשון מקבלו ומאכילו עופות, (סג) ובשני מאכילו דגים, [בשלישי מאכילו בשר], ברביעי מאכילו ירק, כך פוחת והולך עד שמאכילו קימנית:

[יז] (סד) ביום השמיני עצרת תהיה לכם. מהו לכם, אמר להם הקב"ה לישראל השמחה נאה לכם, ראשי חדשים נאים לכם, מועדים נאים לכם, ימים טובים נאים לכם, לכך נאמר תהיה לכם. (סה) שאל עובד כוכבים אחד את ר' עקיבא, א"ל למה אתם עושים מועדות, לא כך אמר לכם חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי (ישעיהו א יד), א"ל ר' עקיבא אילו אמר חדשי ומועדי שנאה נפשי הייתי אומר, לא אמר אלא חדשיכם דמועדיכם, בשביל אותם מועדות שעשה ירבעם, שנאמר ויעש ירבעם חג וגו' (מ"א יג), אבל המועדות האלו אינן בטלין לעולם, ולא החדשים, למה שהן להקב"ה, שנאמר מועדי ה' (ויקרא כג ב), ואומר אלה הם מועדי ה' (שם), [אלה מועדי ה'] (שם טז ד), לכך אינם

הערות ותקונים

כ"ט לא פליגי דלא מצרכין, כי פליגי למיתב, למ"ד שמיני לזה ולזה מיתב נמי לא יתבין, ועיין פסיקתא דרב כהנא פסקא ביום השמיני עלתה ובהערה ס"ג מה שהבאתי שם מרש"י ז"ל בפרדס גדול מאמר ארץ: (נט) ביום השמיני, זש"ה תחת אהבתי ישמנוני, מוצא נדפסם באמלע אות ט"ו, ובמדרש במ"ר אות כ"ד, ובמדרש שו"ט מומור ק"ד, ובחזית פ"א: (ס) אתה מוצא בחג ישראל מקריבים שבעים פרים, עיין מה שהעירתי בפסיקתא פסקא ל' הערה ע"ב ובהערה ע"ד: (סא) והקרבתם, מוצא נדפסם ובמדרש במ"ר: (סב) ביום השמיני מה ראה להיות פוחת, מוצא נדפסם אות י"ז ובמדרש במ"ר אות כ"ה: (סג) ובשני מאכילו דגים בשלישי מאכילו בשר, כן תקנתי אולם בכ"ר רומי וכ"ר רח"ס הגי' יוס ראשון מאכילו עופות בשני מאכילו דגים בשלישי מאכילו ירק, ובפסיקתא סוף פסקא ביום השמיני עלתה (דף קל"ה ע"ב) איתא ג"כ מה ראה להיות פוחת בכל יום, אלא לימדך התורה דרך ארץ, שאם ילך אדם לאכסניא וקיבלו חבירו יום א' מאכילו עופות בשני מאכילו דגים בשלישי בשר ברביעי ירק. והעירתי שם בתוספת' חולין דף פ"ד ע"א ד"ה עשרה שהביאו מי שיז לו עשרה מנה יקח ליתרא דגים, חמשים מנה יקח ליתרא בשר, במקומם היו דגים בזול יותר מן הבשר, אבל במדרש אומר ארוחיה יום א' ארוחיה ותרנגוליה יום ב' דגים יום ג' בשר יום ד' קמניות עב"ל. וכוונתו למאמר שלפניו. וגם רש"י עה"ת סוף פ' פינחס הביא וז"ל, ובמדרש רבי תנחומא למדה תורה דרך ארץ, שמי שיז לו אכסניא יוס ראשון יאכילנו כסומות, למחר דגים, למחר בשר בהמה, למחר קמניות, למחר ירק, פוחת והולך כפרי החג. והיה א"כ לפניהם הגי' בשני דגים בשלישי בשר. ובמדרש במ"ר הגי' בשני מאכילו בשר בשלישי מאכילו דגים, ובנדפסם הגי' בשני דגים בשלישי גזינה, וזה מטעות המדפיס ממאגוסובה, כי דפוסם קאכסניא ודפוסם וויניא חבז יוס ראשון מאכילו עופות בשני מאכילו דגים גי' מאכילו ירק, והוא משגת המעתיק, וז"ל גי' מאכילו [בשר, גי' מאכילו] ירק, וזה הוא ויתקן והיצי ביום ג' מאכילו גזינה ברביעי מאכילו ירק: (סד) ביום השמיני עלתה תהיה לכם מהו לכם, מוצא נדפסם, ובמדרש במ"ר מוצא בקינור: (סה) שאל גוי אחד את רבי עקיבא, מוצא בילקוט ישעיהו רמז ר"ה בשם התנחומא, ושם גורם את ר' עקיבא ציפורי, וזה ליתא גם בכ"ר רומי ולא בכ"ר רח"ס ולא בכ"ר מינכען: ילמדנו

בטלים לעולם, ועליהם נאמר סמוכים לעד לעולם עשויים באמת וישר (תהלים קי"ח ט).

חסלת פרשת פנחס

פרשת מטות

[א] **יִדְבָר** משה אל ראשי המטות וגו', איש כי ידור נדר לה' (במדבר ל"ג א). (א) ילמדנו רבינו כיצד קונמות ונדרים, (ב) כך שנו רבותינו (ג) קונם [שאני ישן שאני מדבר שאני מהלך האומר לאשתי קונם שאני משמשך ה"ו בלא יחל דברו שבועה] שאני ישן, קונם שאני מדבר, שאני מהלך, אסור, (ד) הומר בשבועות מבנדרים, ובנדרים מבשבועות. כיצד קונם סוכה שאני עושה, לולב שאני נוטל, תפילין שאני מניח, בנדרים אסור להניח ולעשותן, אע"פ שהן מצות, ובשבועות מותר, לפי שאין נשבעין לעבור על המצות, (ה) אמר להן הקב"ה לישראל, הוו זהירין בנדרים, ואל תפרצו בהן, שכל הפורץ בנדרים, סופו למעול בשבועות, והמועל בשבועות כופר בי, (ו) ואין לו מחילה לעולם, שנאמר כי לא ינקה ה' וגו' (שמות כ"ו), (ז) וכתוב אחד אומר ונשבעת חי ה' וגו' (יחמי"ד ב), אמר להם הקב"ה לישראל לא תהיו סבורים שמותר לכם לישבע בשמי אפי' באמת אין אתם רשאים לישבע בשמי, אלא אם יהיה כך כל מדות אלו, את ה' אלהיך תירא [ואותו תעבוד ובו תדבק ובשמו תשבע] (דברים י"ט), שתהא כשלשה אלו שנקראו יראי אלהים, אברהם איוב ויוסף. אברהם, דכתיב כי ירא אלהים אתה (בראשית כ"ב), ובאיוב כתיב תם וישר וירא אלהים וסר מרע (איוב א' ב), וביוסף כתיב את האלהים אני ירא (בראשית מב יח), הוי את ה' אלהיך תירא. [ואותו תעבוד], אם אתה מפנה עצמך לתורה, ולעשות מצות, ואין לך עבודה אחרת, לכך נאמר ואותו תעבוד. ובו תדבק, (ח) וכי יכול אדם לידבק בשכינה, והלא כבר נאמר כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא (דברים י"ד), אלא (ט) כל המשיא בתו לתלמיד חכם שקורא ושונה, והעושה לו פרקמטיא, והמנהגו מנכסיו, עליו נאמר ובו תדבק, אם יש כך כל הללו אתה יכול להשבע, ואם לאו אין אתה רשאי להשבע, מעשה (בהר) [בינאי] המלך אשר היה לו שני אלפים עיירות בהר המלך, וכולן נחרבו על שבועת אמת, (י) כיצד אדם אומר לחבירו בשבועה שאני הולך ואוכל כך וכך במקום פלוני, ואשתה כך וכך במקום פלוני, והיו הולכין ומקיימין את שבועתם ונחרבו, ומה הנשבע באמת כך, הנשבע לשקר נעל אחת כמה וכמה:

[ב] **יִדְבָר** ה' אל משה לאמר, באים נקמת בני ישראל [וגו'] וכלי הקדש החוצרות התרועה בידו [במדבר לא א ב ג]. (יא) ילמדנו רבינו כמה תקיעות תוקעין ערב שבת להבדיל את העם מן המלאכה, (יב) כך שנו רבותינו שלש תקיעות תוקעין להבטיל

הערות ותקונים

(א) **יִלְמְדוּ** רבינו, מוצא נס בנדפס אות א', ובעל מדרש במ"ר לא העתיק ההתחלה והחל מן ה"ד ושכעת חי ה' אמר להם הקב"ה וכו': (ב) כך שנו רבותינו, משנה נדרים י"ד ע"ב: (ג) קונם שאני ישן, הוספתי כמו שהוא במשנה ס"ט ובמשנה ט"ז ע"ב, ועיין בר"ן במשנה י"ד ע"ב שכתב קונם שאני ישן, וכולו נרסין שאני בלא יוד, ובשבועות נרסין שאני כו' ע"ט: (ד) חומר בשבועות מבנדרים ובנדרים מבשבועות כ"ד טו', תוספתא נדרים פ"א, ועיין בבני נדרים י"ג ע"ב וברש"י שם: (ה) אמר לכן הקב"ה, מוצא בילקוט ריש מסות רמו תשפ"ט בשם התנחומא, ומוצא במנחת המאמר סי' מ"א ג"כ בשם התנחומא: (ו) ואין לו מחילה לעולם, בנדפס ואין לו מחילה בעולם, ל"ל לעולם: (ז) וכתוב אחד אומר ונשבעתי, מכאן החל בעל מדרש במ"ר ריש מסות וידבר משה איש כי ידור נדר ה"ד ושכעת חי ה', ור"ש המאמר כמו בתנחומא לא העתיק, ועיין הערה א': (ח) וכי יכול אדם, סוטה י"ד ע"א כחצות קי"א, כל המשיא בתו לת"ח, שבת דף ס"ב: (י) כיצד אדם אומר כו', כ"ה נס נדפס קלגטא'הנינא ודפוס וויזיליא ובכ"י ה' של אקספארד ובכ"י ספרדי נס במדרש במ"ר הטוב מהתנחומא, והמדפיס ממלאכתו השמיט זה והל"ג בין איש לאשתו בין אב לבתו (במדבר ל"ו) מה בעל אינו מסיר אלא נדרים של עניי נפש ונדרים שבינו לבניה, כך הכא אינו מסיר אלא על עניי נפש ושינו לבניה. והוא לקוח מספרי מסות פ"סקא ק"ה. ועיין נדרים דף ע"ט ע"ב וברש"י שם: (יא) ילמדנו רבינו כמה תקיעות וכו', מוצא נס בנדפס אות ב', אבל בעל המסדר את המדרש במ"ר השמיט זה והחל באות ב' במאמר ר' יהודה אומר: (יב) כך שנו רבותינו שלש תקיעות

את העם מהמלאכה, כיצד חזן הכנסת נוטל את החצוצרות (יג) ועולה לנג גבוה של עיר ותוקע, (יד) כל מי שהיה רחוק מן העיר נפטר ממלאכתו, וחזור ובא ותוקע שניה, (טו) הקרובים נכנסין לעיר, (טז) שלישיית תוקע והיו מטמינין את החמין, ומדליקין את הנרות, גמר לתקוע היתה קדירה על גבי כירה, היו מניחין אותה בארץ, ואם היה נר ביד אשה היתה מנחה אותה בארץ, השבת בחצוצרות היא מתקדשת, וכן ראשי חדשים וחמועדים, שנאמר וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי החדשים החצוצרות (מגדל י), וכשהיו נוסעין בחצוצרות היו תוקעין ונוסעין, שנאמר ותקעתם תרועה [שנית] ונסעו המחנות וגו' (סג טז), וכשמתבנסין בחצוצרות היו תוקעין, שנאמר ובהקהיל את הקהל תתקעו (סג טז), וכשהצר מיצר תוקעין בחצוצרות, שנאמר וכי תבאו מלחמה בארצכם על הצר הצורר אתכם והרעותם בחצוצרות (סג טז), וכשהלכו לנקום במדין בחצוצרות עשו נקמה בהם, שנאמר וכלי הקדש וחצוצרות התרועעה בידו:

[ג] (יו) נקום נקמת בני ישראל מאת המדינים אחר תאסף אל עמך (סג טז). אמר ר' יהודה אילו רצה משה לחיות כמה שנים היה חי, שנתלה הקב"ה מיתתו אחר נקמת מדין, אמר משה בשביל שאהיה אעכב נקמת ישראל מן המדינים, מיד וידבר משה אל העם לאמר החלצו מאתכם אנשים (סג טז), צדיקים, (יח) ולהלן בחר לנו אנשים (שמות י"ט): לתת (את) נקמת ה' במדין (מגדל ג). הקב"ה אמר נקמת בני ישראל (סג טז), ומושה אמר נקמת ה', אמר להם הקב"ה (יט) דין שלכם מתבקש, שגרמו לי להזיק אתכם, אמר משה רבון העולמים אם היינו ערלים, או עובדי עבודת כוכבים, או כופרים במצות, לא היו רודפים אחרינו, אלא בשביל תורה ומוצות שנתת לנו, הלכך הנקמה שלך, הווי לתת (את) נקמת ה':

[ד] אלף למטה אלף למטה (סג לד). יש אומרים שני אלפים מכל שבט ושבט שלה, ויש אומרים שלשת אלפים [מכל שבט ושבט], (כ) שנים עשר אלף הלוצי צבא, (כא) ושנים עשר אלף שהיו משמרין כליהם, ושנים עשר אלף לתפלה, ומנין שנאמר אלף למטה אלף למטה (סג): וימסרו מאלפי ישראל אלף למטה (סג ט). ומהו

ה ערות ותקונים

תקיעות תוקעין להבטיל את העם מן המלאכה, משנה סוכה דף כ"ג ע"ב, צ"ע"ה היו מוסיפין שש, שלש להבטיל את העם מהמלאכה, ושלש להבטיל בין קדש לחול, ועיין בגמרא שנה דף ל"ה ע"ב, ת"ל שש תקיעות תוקעין ע"ש ראשונה להבטיל את העם ממלאכה שבשדות, שניה להבטיל עיר וחמיות, שלישית להדליק את הגר, ועיין שם במאמר תנא דבי רבי ישמעאל: (יג) ועולה לנג גבוה של עיר, עיין ברש"י בגמרא שנה שש שהיה נג מיוחד בגובה העיר ואמלעיהם לתקוע שם: (יד) כל מי שהיה רחוק מן העיר, היינו אותם שהם בשדות, עיין בגמרא שם, תקיעה ראשונה מנגשו הטומדים בשדה מלעבוד מלעבוד ומלחרוש ומלעשות כל מלאכה שבשדה: (טו) הקרובים נכנסין לעיר, כי אין הקרובין רש"ין ליינס עד שיצואו רחוקין ויכנסו כולם כאחד, גמרא שנה שש, ועיין שם גם בפרש"י: (טז) שלישיית תוקע והיו מטמינין את החמין ומדליקין את הגר, בגמרא שם שלישיית להדליק את הגר, הוא דברי ר' נתן, ואמרו שם שלישיית סילק המסליק, והטמין המטמין, והדליק המדליק: (יז) נקום נקמת בני ישראל מאת המדינים ואחר תאסף אל עמך, אמר ר' יהודה מחלן החל להעתיק צבל מסדר ממדרש צמ"ר, וכל אות צ' השמיט: (יח) ולהלן בחר לנו אנשים, נמי לדיוק, שמ"ר פ"ב, מכילתא בשלח, וכ"ה גם בנדפס ובמדרש צמ"ר, ובנדפס ובמדרש צמ"ר נוסף עוד, וכן בנפול תרדמה על אנשים (איוז ד'), והמאמר הזה מוצא בילקוט מטוב רמז תשפ"ה בשם התנחומא: (יט) דין שלכם מתבקש שגרמו לי להזיק אתכם, וכ"ה בכ"ו רומי וכ"ה רח"ס, ובילקוט ובנדפס דפוס קאטשעטשניאל הריו ריקו שלכם מתבקשים שגרמו לי להזיק אתכם, ובה המדפוס דפוס וויניציאל והשמיט כל זה והלוי, שכל המזדוניג כנגדם כאילו מזדוניג כנגד הקב"ה, ואחריו בה המדפוס ממאנובנה והשמיט את אשר תיקן המדפוס מוויניציאל, והלוי במקומו, הלא אמר הקב"ה להם, הריוי ותם יקו שלכם מתבקשים שגרמו לי להזיק אתכם. וכן הוא בכל הדפוסים האחרונים, והנה המלה ריקו או זיקו הוא בעשות. וז"ל דיוק, כי המלה יונית וזאטע ופי' דין ומשפט, עיין ערוך ערך דקיון. ובמדרש צמ"ר הגי' דיקו שלכם, וכתב המ"ה הגי' בתנחומא אמר הקב"ה להם דין שלכם מתבקש שגרמו לי וכו', והביא בשם התנחומא כמו שראה בילקוט מוצא כן בשם התנחומא, והוא בתנחומא שלפנינו בכ"ו ולא בנדפס: (כ) שנים עשר אלף חלוצי צבא, זה שמיט במדרש צמ"ר ע"י שנת המעתיק: (כא) ושנים עשר אלף שחיו משמרין כליהם, בלפוס ממאנובנה נוסף ועליהם הוא אומר שניך כעדר הקרובות וגו', וכן נמצא גם במדרש צמ"ר, ואולי נוסף ע"פ המדרש, ולדעתי הוסיף מניה אחד ועליהם בא אומר שניך כעדר הקרובות וגו' להטיר על דברי המדרש חיות פ"ד אות ג', ר' יצחק פתח קריה מנלמחמ

וימסרו, שהיו נמסרין זוגות זה לזה, וימסרו בעל כרחם, שתלה הכתוב מיתת משה אחר נקמת מדין, אמרו נלך למדין וימות משה נמנעו מלייך, אמר הקב"ה למשה הפל עליהם גורלות על השבטים והם נמסרים מאיליהם:

[ה] (כב) וישלח אותם משה (במדבר לא ו). הקב"ה אמר למשה נקום בעצמך, והוא שלח לאהרים, אלא על ידי שנתגדל במדין, אמר אינו כדון שאנו מיצר למו שעשו לי טובה, (כג) המשל אומר באר ששתת ממנו מים (כד) אל תזרוק בו אבן. ולמה שלח לפניהם פינחס, אמר מי שהתחיל במצוה הוא גומרה, הוא השיב את חמתו, הוא יגמור את מצותי: וכלי הקדש (סג). זה הארון, (כה) שנאמר כי עבודת הקדש עליהם בכתף ישאו (סג טו), ר' יוחנן אמר (כו) אלו בגדי כהונה שבהן אורים ותומים, שנאמר ובגדי הקדש אשר לאהרן וגו' (שמות כט כט): ואת בלעם בן בעור הרגו בהרב (במדבר סג ח). (כז) ומה ביקש שם, אלא שהלך ליטול שכר של כ"ד אלף (כח) שנפלו בעצתו: ויקחו את כל השלל [וגו'] ויביאו אל משה (שס טז יב). להודיע שבחך שלא רצו ליטול הביזה עד שהביאו לפניו ואחר כך [נמלו] ברשותו: ויצאו משה ואלעזר הכהן (שס טז ג). להודיע ענותנותו של משה, (כט) שהיו כולם תלמידיו תלמידיו:

[ו] ד"א נקום נקמת בני ישראל. (ל) זשי"ה לא יגרע מצדיק עניו (איוב לו ז), מהו לא יגרע מצדיק עניו, אין הקב"ה מונע מצדיק מה שרוצה לראות בעניו, מלמד שהיה משה מתאוה לראות נקמת המדינים (לא) קודם שימות, ועליו נאמר ישמח צדיק כי חזה נקם (תהלים נח ה), (לב) ישמח צדיק זה משה, כי חזה נקם, נקמת מדין, פעמיו ירחץ בדם הרשע (סג), (לג) זה בלעם:

[ז] ומקנה רב היה לבני ראובן וגו' (במדבר לג ה). (לד) ילמדנו רבינו כמה מתנות טובות נבראו בעולם, (לה) [כך שנו רבותינו שלש מתנות ברא הקב"ה בעולם]

הערות ותקונים

במלחמת מדין, ודרשו שם שניך כעדר הקלוצות שנים עשר אלף נכדעו ושנים עשר אלף נמסירה כו' ע"ס: (כב) וישלח אותם משה, מוצא בילקוט שם נשם התנחומא: (כג) המשל אומר, ז"ל דף ז"ב ע"א: (כד) אל תזרוק בו אבן, אחר זה נמצא נכדעם ונעתק גם במדרש במ"ר, ויש אומרים שאינה זו מדין כשהגדל בה משה, שזו כגד מואב והיא הריבה עד עכשיו, והוסיף הרד"ל שזו כגד מואב במרחית דרומית ארץ ישראל, אבל זו של משה סמוך למזרים בדרומית מערבית ארץ ישראל, וכן נמצא בהוספה בכ"י ספרדי ובכ"י ה' של אקספארד: (כה) שנאמר כי עבודת הקודש עליהם בכתף ישאו, היינו הארון והשלחן והמזבח, כמו שהביא רש"י פ"י ע"ה (במדבר לו ט) ובספרי משות פיקא ק"ו וכלי הקדש זה ארון, שנאמר ולא יצאו לראות ככלע את הקדש ומתו (במדבר ד') ועיין במדבר ל"א ו', וכלי הקדש זה הארון והיין כו' ע"ס ועיין סוכה דף מ"ג ע"א: (כו) אלו בגדי כהונה שבהן אורים ותומים, במדרש במ"ר שם אורים ותומים ז"ל שבהם, וכן חיקן הרד"ל ע"ס: (כז) ומה ביקש שם, סנהדרין דף ק"ו ע"א בשם ר' יחזק: (כח) שנפלו בעצתן, נכדעם ובמדרש במ"ר נוסף אחר זה, עליו נאמר טרה שחת בה יפול וגולל אבן אליו תשוב (משלי טו) והמדינים מנאנעוהו הוסיף פה (בסוף אות ג') משל להבוא גמלא דהוה אזיל למיסב ולמחצב קרני, ואודי דהוה ליה גזו מיינה, והוא לקוח ממרע סנהדרין דף ק"ו ע"ס, אחר שהביא המאמר אמר ר' יוחנן שהלך ליטול שכר שמיים וארבע אלף שהפיל מישאלן סימו אמר מר זוטרא בר טוביה אמר ר' הייט דלאמרי אינשי גמלא אולא למיבטי קרני, אודי דהוה ליה גזון מיינה, וגם אחר זה הוסיף המדפיס מנאנעוהו כל המאמר מן ויקחו את כל השלל (סוף אות ג') וכן המאמר ד"ל נקום את נקמת צ"י (אות ד') עד פירוט לו המגודה, וליתא נדפוס קאנשטאנטינא ודפוס וויניציא, והוסיף כל זה מן מדרש במ"ר: (כט) שהיו כולם תלמידיו תלמידיו, ואפילו הכי הלך לקראתם: (ל) זשי"ה לא יגרע מצדיק עניו, מוצא בילקוט איוב רמו תתק"ב בשם התנחומא: (לא) קודם שימות, נכדעם ובמדרש במ"ר ס"ה, והיה מנשק מן הקב"ה על כך שיראם בעיניו: (לב) ישמח צדיק כי חזה נקם ישמח צדיק זה משה, מוצא בילקוט תהלים רמו תשע"ו בשם התנחומא: (לג) זה בלעם, וכן בכ"י רומי ובכ"י רח"ס נשלם פה המאמר, אבל בתנחומא הנדפס ובמדרש במ"ר מלא אחר זה הוספה, אמר משה לפינחס ולאנשים הזבחים, עד רבות מחשבות בלב איש, ומנאל גם בכ"י ה' של אקספארד ובכ"י ספרדי. ונראה כי היה גם לפני רש"י ז"ל בהכ"י אשר היה לפניו, כמו שהביא המאמר הוה ידועש י"א ח' בשם התנחומא: (לד) ילמדנו רבינו כמה מהנות טובות נבראו בעולם, מוצא גם נכדעם אות ה', ונכל המסדר את המדרש במ"ר הביא הלכה ג' מתנות נבראו בעולם, הציג מלת "הלכה", ובאמת אין כאן הלכה כלל, רק דרך המסדר הוה ככל פסם שכתוב בתנחומא "ילמדנו רבינו" הציג לו במדרש במ"ר אשר העתיק מהתנחומא מלת "הלכה". גם חסר במדרש שם המלות "החמה וגבורה ועושר": (לה) כך שט רבותינו. הוספתי

הכמה וגבורה ועושר, (לו) זכה אדם לאחת מהן נמל חמדת כל העולם, (לז) אימתי בזמן שבאות מאת הקב"ה, ובאות בכח התורה, אבל גבורתו ועושרו של אדם אינן כלום, שכן אמר שלמה שבתי וראה תחת השמש כי לא לקלים המרויח ולא לגבורים המלחמה וגם לא לחכמים לחם וגם לא לנבתיים עושר וגו' כי עת ופגע יקרה את כולם (קבלת ט וי), וכן אמר ירמיה כה אמר ה' אל יתהלל חכם בחכמתו ואל יתהלל הגבור בגבורתו אל יתהלל עשיר בעשרו (ירמיה ט כב), ומתנות אלו כיון שלא באות מן הקב"ה סופן להפסק ממנו: [ח] (לה) שני חכמים שני חכמים עמדו בעולם, אחד מישראל, ואחד מאומות העולם, בלעם מאומות העולם, ואחיתופל מישראל, ושניהם אבדו מהעולם הזה ומהעולם הבא, (לט) [שני גבורים עמדו בעולם, אחד מישראל, ואחד מאומות העולם, שמשון מישראל, וגלית מאומות העולם, ושניהם אבדו מן העולם], שני עשירים עמדו בעולם, קרח מישראל, והמן מאומות העולם, ושניהם אבדו מן העולם, למה שלא היתה מתנתן מן השמים, וכן אתה מוצא בבני גד ובני ראובן שהיו עשירים הרבה, והיה להם מקנה גדול, וחבבו את המקנה, וישבו להם חוצה לארץ ישראל, (מ) לפיכך נלו תהלה מן השבטים, שנאמר ויגלם לראובני ולגדי (יהיא ס טו), (מא) [מי גרם להם, על שהפרישו עצמן מן אחיהם בשביל מקניהם, ומנין טמה שקראו בענין ומקנה רב היה לבני ראובן ולבני גד (גמדבר לב ח)]:

[ט] (מב) ומקנה רב. וז"ה כי לא ממוצא וממערב ולא ממדבר הרים, כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים (מסלים עה זח), מהו כי לא ממוצא וממערב, לא טמה שאדם עמל ויוצא לטהורה, והולך ממזרח למערב נעשה עשיר, אפילו פורש בספינות, והולך ממזרח למערב, וחזור על המדבריות, ועל ההרים, לא נעשה עשיר, (מג) מהו ולא ממדבר הרים, (מד) אמר ר' אבא כל הרים שבמקרא הרים, חוץ מזה שהוא רוממות, שאין אדם מתרומם מן הדברים הללו, ומה הקב"ה עושה, (מה) נוטל מזה

הערות ותקונים

הוספתי כמו שהיא צ"ל רומי ונדפס, וגם צ"ל רח"ס ליתא להמלות קד שנו רבותינו, וגם שם הוא כמו צ"ל שלפניו, ומוצא גם בילקוט ירמיה רמז רפ"ד, וגם שם הגי' כמה מתנות טובות נתנו בעולם חכמה וגבורה ועושר והשמים גם המלות ילמדנו רבינו, וכן ראיתי אח"כ בילקוט מטות רמז תשפ"ו מוצא זה אחרי המאמר ומקנה רב זש"ה כי לא ממוצא וממערב ולא ממדבר הרים כדרך הילקוט להפוך הסדר והביא ג"כ שלש מתנות אלו כנראה בעולם חכמה וגבורה ועושר, וכוון הגי' בלי מלות ילמדנו רבינו ולגרוס כך כמה מתנות נבראו בעולם חכמה וגבורה ועושר, והמלה כמה אין כאן מלה השאלה: (לו) וזה אדם לאחת מהן ועל חמדת כל העולם, נדפס נוסף וכן נשתק גם במדרש צמ"ד וזה בחכמה וזה בכל, וזה בגבורה וזה בכל, וזה בעושר וזה בכל: (לז) אימתי שבאות מאת הקב"ה וצלות בכח התורה, נדפס אימתי בזמן שהן מתמת שמים וצלות מנח הגבורה של הקב"ה ובמדרש צמ"ר במקום וצלות מנח הגבורה, הגי' וצלות מנח התורה, וכן יש להקין נדפס, וכן ראיתי צ"ל ה' של אקספארד במקום מנח הגבורה של הקב"ה הגי' שם מנח התורה: (לח) שני חכמים, וז"ה נדפס, שהוסף המדפיס ממהלכות, ונדפס ראשון דפוס של קאנטאטאניא וגם של וויניציא חסר מן שני חכמים עד ב' עשירים, ובמדרש צמ"ר גורס שנו רבותינו, ובעל הילקוט השמים צ"ל המקומות המלות, שנו חכמים: (לט) שני גבורים, חסר גם צ"ל רומי וכ"י רח"ס, והוספתי ע"פ הדפס, ומנאל גם בילקוט ירמיה שם בשם התחומא לכן נשמע בלי ספק ע"י שגגת המעתיק מן שני עד שני, וחסר גם בילקוט מטות: (מ) לפיכך נלו תהלה מכל השבטים, עיין פתיחתא דלידה רבתי פ"ה: (מא) מי גרם להם, הוספתי ע"פ תנחומא הנדפס ומדרש צמ"ר, וחסר גם צ"ל רומי ורח"ס, ובמדרש צמ"ר במקום מנין ממה שקראו בעיני המורגל תמיד בסיום המאמר, הגי' מנין ממה שכתוב בתורה: (מב) ומקנה רב היה לבני ראובן וזש"ה כי לא ממוצא וממערב, מוצא בילקוט מטות רמז תשפ"ו וכן בילקוט שמואל רמז פ"ה בשם התחומא, ובילקוט תהלים רמז תתי"ב מן המאמר ד"ל הוא ג"כ מתחומא שלפניו, והליון תנחומא צמ"ר שלפניו מוסב על זה, ומנאל גם כן מוצא המאמר היה צערוך ערך הר בשם הילמדנו, ויש שיטויים בין התחומא והילמדנו: (מג) מהו ולא ממדבר הרים, מכאן הוסף המדפיס ממהלכות מאמר גדול אל התחומא, ולקח דבריו מן המדרש צמ"ר פכ"צ אות ח': (מד) אמר ר' אבא כל הרים שבמקרא, בילקוט שמואל נכשעת אמר ר' איבין, ומוצא לכוון בילקוט מטות ותהלים שם, ונדפס אשר הוסף המדפיס המאמטובי הגירסא אמר ר' אבא סגינוריא, וככ"ס ספרי אמר ר' אבא סרגוניא, ובמדרש צמ"ר שם (אות ח') אמר ר' אבא מרומניא, יש להקין סרגוניא, ולפניו נעשת סרגוריא, ובמדרש צמ"ר מרומניא, וסרגוניא שם מקום, עיין מה שהעיר בזה הרב בעל סדר הדורות אות א' ערך ר' אבא סדרניא: (מה) נוטל

ונתן לזה. (מו) שאלה מטרונית אחת את ר' יוסי בן הלפתא לכמה ימים ברא הקב"ה את עולמו, אמר לה לששת ימים, אמרה לו ומאותו יום מהו עושה, אמר לה יושב ועושה סולמות, מעלה לזה, ומוריד לזה, תדע לך כשביקש שיתעשרו בני ראובן ובני גד, הפיל את המדינים בידם, כמה כתוב וישבו בני ישראל את נשי מדין [ואת טפם ואת כל בהמתם ואת כל מקניהם] (במדבר לא ט), ואחר כך ומקנה רב היה לבני ראובן, הוי כי אלמים שופט זה ישפיל וזה ירים, (מו) ואיזהו עשיר השמה בחלקו, שנאמר יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך (תהלים קנח ב): חסלת פרשת מטות

פרשת מסעי

[א] אלה מסעי בני ישראל (במדבר לג ה). (א) ילמדנו רבינו מי שנדרף (ב) מן הגיים ומן הליסמין, מהו שיחלל את השבת, (ג) כך שנו רבותינו מי שהיה נדרף מן הגיים ומן הליסמים, מחלל את השבת ומציל את נפשו, שכך אנו מוצאין בדוד, (ד) כשביקש שאול להורגו ברה מפניו וימלט, אמרו רבותינו מעשה (ה) שבאו כתבים רעים מן המלכות לגדולי ציפורי, באו ושאלו את ר' אליעזר בן פרטא אמרו לו כתבים רעים באו לנו מן המלכות, (ו) מה אתה אומר נברה, והיה כתייאר לומר להם ברחו בשבת, (ז) אמר להם ולי אתם שואלים, לכו ושאלו את יעקב ואת משה ואת דוד, בועקב כתיב ויברח יעקב (סע"ג יג), במשה כתיב ויברח משה מפני פרעה (שמות ג טו), (ח) בדוד כתיב ודוד ברח וימלט (ש"א י"ט), (ט) ואומר לך עמי בא בחדריך וגו' (ישעיה טו כ),

הערות ותקונים

מהו ונתן לזה, עיין בנדפס שהוסף המדפיס ממאמנוכה הרחבת דברים, ולקח דכרוי מן המדרש במ"ר אות ח' כפ' כ"ב, ובעל המדרש במ"ר לקח מן הילמדנו, והראה לדבריו שבעל המדרש במ"ר לקח את דבריו אלה מן הילמדנו, תראה בערוך ערך הר שהביא ג"כ מן הילמדנו, ע"ש ותמצא כי האמת כן: (מו) שאלה מטרונית אחת את ר' יוסי בן הלפתא, עיין פסיקתא דרב כהנא פסקא דשקלים (דף י"ב ע"א) אמר רבי תנחומא הנדפס ושלח אותי, ובילקום מטות רמו תשפ"ו שאלה מקידונית יש לתקן מטרונית, מן אות ט נעשית קי, ומן אות ר נעשית ד, והבאתי זה להראות איך מפרש אחד כתב ב"ד הילקום פי' מוקדנית מגוי מוקדון, ומוצא לכתוב בילקום שמואל רמו פ"ה ובילקום תהלים רמו תתי"ב, גם יש לתקן בילקום מטות שם לכמה ימים ברא את עולמו וכו' עד יושב ועושה סולמות, ל"ל וכו' עד יושב ועושה סולמות, ר"ל בשם תמצא כל המאמר עד יושב ועושה סולמות: (בז) ואיזהו עשיר השמה בחלקו, וכ"ה בכל רומי וכ"ה רח"ס, אבל בנדפס אות ז' וגם במדרש במ"ר נמצא הוספה המתחלת ומקרה רב זש"ה לב חסם לימינו, במדרש במ"ר שכ נוסף בהתחלה מה שחסר בתנחומא הנדפס, ונמצא בילקום מטות שם בשם הילמדנו, כמו שמוצא במדרש במ"ר, וכן ק"ת מזה בוצא בילקום קהלת רמו תתקפ"ט, ע"ש:

(א) ילמדנו רבינו, מוצא גם בנדפס אות ח', ובעל מדרש במ"ר השמים המלות 'ילמדנו רבינו' והגי' ה"לכה": (ב) מן הגיים, פי' חיילות בל"ט שודדים, ובעל מדרש במ"ר הגי' רבינו והגי' וכן בכל רח"ס הגי' מן הגיים, אולם בכל רומי וכ"י מיכנען (כ"כ) מיכנען נהקף פ' מסעי) הגי' מן הגיים. עיין בהערה שלחמריה: (ג) כך שנו רבותינו, לאו בפירוש האמר, עיין במשנה ר"ה כ"ג ע"ב הלא להניל מן הדליקה ומן הגיים ומן הנהר ומן המפולת הרי אלו כאנשי סעיר ויש להם אלפים אמה לכל רוח, ונראה כי הרמז"ס גורם מן הגיים, כמו שתראה בנגמרא שבת פכ"ז ה"ז הביא היוצאין להניל נפשות ישראל מיד עכו"ם או מן הנהר או מן המפולת, אין ספק שהיה כתוב מן הגיים, ואח"כ הציגו עכו"ם, או היתה הגי' הכונה מיד הגיים ואח"כ הציגו המדפיסים מן העכו"ם. וגם בנגמרא שירובין דף מ"ה ע"א איתא הלא להניל מן הגיים ומן הנהר ומן המפולת. ובנגמרא ב"ק דף קי"ד ע"א איתא במשנה המניל מן הנהר או מן הגיים או מן הלסטים, אולם בנגמרא שם הביאו המניל מן הנכרים, כאילו היתה הגי' במשנה הגיים: (ד) כשצדק שאול להרגו ברה ומלט, ור"ל צדקה בשבת דכתיב ויקס דוד ויברח ביום ההוא מפני שאול (ש"א כב יא), וכן נובה בשבת, עיין ילקום שמואל רמו ק"ל בשם הילמדנו, ועיין מחות דף ג"ה ע"ב, ועיין בדר"ק בש"א כ"ב ז' באריות: (ה) שבאו כתבים רעים מן המלכות לגדולי צפורי, בנדפס הוסף, בשבת: (ו) מה אתה אומר נברה, פי' חוץ לתחום, עיין עירובין שם: (ז) אמר להם ולי אתם שואלים, בנדפס נוסף אמר להם "ברמו", וכ"ה גם במדרש במ"ר: (ח) צדוד כתיב ודוד ברח וימלט, בנדפס הביא הכתוב ודוד וס' וימלט (ש"א י"ט) אולם במדרש במ"ר הביא כמו ככ"י שלפנינו: (ט) ואומר לך עמי בא בחדריך, ואלו הכוונה בזה שהביא הכתוב הוה ע"פ דרשחם לעיל בתנחומא (ויאל אות ה) לך עמי בא בחדריך אל תחולל כנגד השעה, אלא תן לך מקום, שהרי אני גתתי מקום לשעה, שנאמר הסיב אחר ימינו, נבות עמד כנגד השעה ונסל, אברהם

(י) ומנין שפיקוח נפש דוחה את השבת, שנאמר ושמרתם את הקותי' ואת משפטי אשר יעשה אותם האדם] וחי בהם (ויקרא י"ח), ולא שימות בהם, וכתוב במילה וביום השמיני ימול בשר ערלתו (ש"י ב'), ואפילו בשבת, והלא דברים קל וחומר, ומה המילה שהיא אחת מרמ"ח איברים [של אדם], דוחה את השבת, כל גופו על אחת כמה וכמה. אמר הקב"ה [לישראל] בני הזהרו במצותי, ושמרו את התורה, כי כמה נסים ונפלאות עשיתי לכם מיום שייצאתם ממצרים, והפלתי את שונאיכם, והעברתי אתכם בים, והפלתי פחד ויעדה באויביכם, והשמרתי את האמורי וסיוון ועוג, וכל ארבעים שנה שהייתם במדבר, לא הנחתי אתכם שעה אחת, וכמה נחשים ועקרבים הרגתי לפניכם, שנאמר המוליך במדבר הגדול והגורא נחש שרף ועקרב (דברים ח טו), (יא) לכך אמר הקב"ה למשה, כתוב המסעות שנשמעו ישראל במדבר, כדי שידעו כמה נסים עשיתי להם בכל מסע ומסע, (שנאמר) [מנין כמה שקראו בענין] אלה מסעי בני ישראל וגו' ויכתוב משה את מוצאיהם למסעיהם על פי ה' :

[ב] [אלה מסעיו]. (יב) משל למלך שהיה בנו חולה, הוליכו למקום אחר לרפואתו, כיון שהיו חורוין התחיל אביו מונה את המסעות, כאן ישננו, כאן הוקרנו, כאן חששת בראשך, כך אמר הקב"ה למשה מנה להם את כל המקומות, היכן הכעיסוני, (יג) לכך נאמר אלה מסעיו :

[ג] [יד] וידבר ה' [אל משה לאמר] צו את בני ישראל וגו', כי אתם באים אל הארץ כנען (במדבר לו ב'). מלמד שהראה הקב"ה למשה כל מה שהיה, ומה שעתיד להיות, הראה לו שמשון עומד מרן, וברק מנפתלי, וכן כל דור ודורשיו, דור ופרנסיו, דור וחכמו, דור ורשעיו, דור וצדיקיו: (טו) ויאמר ה' אליו זאת הארץ אשר נשבעתי

הערות ותקונים

אברהם צרח מפני נמרוד, יחק מפני פלתיס, יעקב מפני עשו, משה מפני פרעה, דוד מפני שאול ומפני אשכולו בנו, ע"כ: (י) ומנין שפיקוח נפש דוחה את השבת, מוצא כן גם בנדפס, אולם בעל מדרש צמ"ר (אות א') השמיט זה, ואולי ע"י שגגת המעתיק, ואחר הכתוב לך עמי צא בחדריך הטוסחא טס, אמר להם הקב"ה ואלו כל גדולי עולם יראו וזכרו מן שונאיכם כל אותם מ' שנה שעשיתם במדבר כו', המלות, ואלו כל גדולי עולם יראו וזכרו מן שונאיכם" היא הוספה חילונית אשר רשם אחד בזדו אחר שחשב יעקב ומשה ודוד צרחו, הוסיף כן בזדו, ואלו ר"ל כיוצא באלו כל גדולי עולם יראו וזכרו, ואח"כ הוצא זה פנימה שלא במקומו, ובנדפס דפוס קאנשטאטינא דפוס וויניציא חסר מן ולא הנחתי אתכם אפילו שעה אחת, עד המוליך במדבר הגדול והגורא והעקרב, והמדפיס ממשכונבה הוסיף זה לגוף הספר: (יא) לכך אמר הקב"ה למשה כתוב המסעות, מוצא בילקוט ריש מסעי רמז תשפ"ג בשם התנחומא: (יב) משל למלך שהיה בנו חולה, מוצא בילקוט טס, גם בנדפס" עה"ת בשם התנחומא, וכן מוצא בנדפס אות ג', ולפני המאמר הזה נמצא בתנחומא הנדפס מאמר אחד (כל אות ב') המתחיל אלה מסעי בני ישראל זש"ה נחית כלאן עמך, מהו נחית לשון טעריקון, וכן העתיק כל המאמר בעל מדרש צמ"ר פכ"ג זה הוסיף בעל מסדר התנחומא הנדפס מן הילמדנו, כמו שהראה בילקוט ריש מסעי הציא בשם הילמדנו זש"ה נחית כלאן עמך מה הלאן אין מכניסין אותן ללל כו', זה נמצא ג"כ במאמר הזה, הלאן אין ספק שכל המאמר נוסף ונשתק מן הילמדנו, אף כי התחלת המאמר נמצא ג"כ בתנחומא כ"ה פ' בגלת אות ט"ו אבל בגלת סינייס, ומוצא ג"כ המאמר שהוא בתנחומא בגלת, בילקוט תהלים רמז תת"ח בשם התנחומא. ובנדפס דפוס קאנשטאטינא גם דפוס וויניציא נשמטו המלות ר"י יושע אומר נפלאות עשית להם חרות נתת להם ימייך נשע אותם, תלוי ראש נתת להם ביד משה ואהרן" והמדפיס ממשכונבה הוסיף חלק המאמר הזה אל תוך הספר פנימה ומצא לנכון במדרש צמ"ר טס, וההוספה מן הנדפס ליתא גם בכ"י רומי וליחא גם בכ"י רח"ם (ובכ"י מייכען לא העתיק המעתיק מאמר טס), ומצא גם בכ"י ה' של אקספארד ובכ"י ספרדי וגם בדפוסים הראשונים דפוס של קאנשטאטינא ודפוס וויניציא: (יג) לכך נאמר אלה מסעי, בנדפס אות ג' נמצא הוספה ונשתק גם במדרש צמ"ר (אות ד) ד"ל למה זכו לכתוב בתורה כל המסעות עד סוף אות ג', ובמדרש טס עד סוף אות ד', ואין ספק שנוסף מן הילמדנו הנאבד, וליחא בכ"י רומי ורח"ם, נמצא בכ"י ה' של אקספארד ובכ"י ספרדי ובדפוס קאנשטאטינא ודפוס וויניציא: (יד) וידבר וגו' מולמד שהראה הקב"ה למשה, מוצא בנדפס אות ד' ובמדרש צמ"ר אות ה', ועיין בספרי פ' ברכה פיסקא שני"ז בהריכות, ובילקוט ברכה רמז תתקס"ג בשם הספרי: (טו) ויאמר ה' אליו זאת הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליחזק וליעקב לאמר אמר הקב"ה למשה שבעה שבעתי כו', ובנדפס ובמדרש צמ"ר הני' שנאמר זאת הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליחזק וליעקב וגו' מלמד שהראה גיהנם, אמר משה מי יודוין זה כו', ולדעתי נכון מלד בני' כ"י רומי זאת הארץ (ומוסב על הכתוב שפנינו בפ' מסות ל"ד ב') לך אמר לאברהם ליחזק וליעקב שבעה שבעתי להם קיימתי לבניהם לך נאמר לאמר, וראיתי בכ"י רח"ם וכ"י מייכען שמוצא כך, ויאמר ה' אל משה זאת הארץ אשר נשבעתי וגו' נש

לאברהם ליצחק וליעקב לאמר (דברים לד ז) . אמר הקב"ה למשה שנועה שנושבעתי להם קיימתיה לבניהם , לכך נאמר לאמר :

[ד] (מז) כתיב ויאמר יהושע אל עכן וגו' (יחזקאל יט) . אמר לו עכן בשביל דבר זה שאתה אומר אלי אני מת , כיון שראה עכן כך , אמר בלבו עתה אלכד בגורל ולא אאמן ואחשב כזבן לפני יהושע , באותה שעה אמר עכן ליהושע , על מה אתה מפיל גורלות בני ובין ביתי , אפילו הגורל בינך ובין פינחס , אם לא יעלה הגורל על שניכם אף אני מאמין , באותה שעה (אמר) [ויאמר] יהושע (לעכן) [אל עכן] בני שים נא כבוד לה' אלהי ישראל ותן [לו] תודה והגד נא לי מה עשית (ס) , א"ל עכן ליהושע אף אתה הגד לי מה עשית , מיד נפלה מחלוקת בישראל , ועמדו שבט יהודה במריבה , והרגו מישראל כיתות כיתות , כיון שראה עכן כך , אמר בלבו כל המקיים נפש אחת מישראל כאילו קיים עולם מלא , ואני על ידי נהרגו כמה אנשים מישראל , אני הוא חוטא ומחטיא , מוטב שאודה פשעי לפני הקב"ה ולפני יהושע ולא תבא קלקלה על ידי , מה עשה עכן עמד והשמיע קולו (יו) והסו כל הקהל לפניו , אמר ליהושע אמנה אנכי חטאתי לה' אלהי ישראל וכזאת וכזאת עשית (ס) (ס) , ולא זאת בלבד , שכבר מעלתי באחרות , א"ל יהושע ואני כך הייתי יודע שהדבר תלוי בך , והגד נא לי מה עשית אל תכחד ממני (ס) (ס) (י) , (יה) וארא בשלל (ס) (ס) (ס) , (אמר ליה) ראיית מה כתיב בתורה ואכלת את שלל אויביך (דברים כד יד) , אדרת שנער וגו' (יחזקאל ס) , ואל תאמר שאני עני והייתי צריך , שאין בשבט יהודה עשיר ממני , מיד וישלח יהושע מלאכים ויירצו האהלה וגו' (ס) (ס) (ס) , מפני מה שלח אותם יהושע , כדי שלא יגנבו אותם שבט [יהודה] ויוסיפו במחלוקת , לפיכך שלח יהושע מהרה , ויביאום אל יהושע ואל כל בני ישראל ויציקם לפני ה' (ס) (ס) (ס) , מהו ויציקום , אמר יהושע רבש"ע על אלו כעסת על בניך , הרי הם נתונים לפניך , מיד ויקח יהושע את עכן בן זרה וגו' [ויאת בניו ואת בנותיו ואת שורו ואת חמורו] (ס) (ס) (ס) (ד) , את בניו ואת בנותיו כדי לרדותן , ואת שורו ואת חמורו ואת אהלו לשריפה , וכל ישראל עמו (ס) , לראות בדינו כדי שלא יהו רגילין לעשות כן , ויעלו אותם (אל) עמק עכור (ס) . ויאמר יהושע מה עכרתנו [יעכרך ה'] (היום הזה) [ביום הזה] (ס) (ס) (ס) , (יט) היום הזה הוא עכור ויש לו חלק לעולם הבא , וירגמו אותו כל ישראל אבן (ס) , הוא לבדו , וישרפו אותם באש (ס) , בממונו הכתוב מדבר , שכן נאמר לו על פי הנבורה , והיה הנלכד בהרם ישרף באש אותו ואת כל אשר לו (ס) (ס) (ס) , אלא ללמדך שהודה עכן שכשבת נגב אותם , והוציא מיריחו והטמין בתוך אהלו , ונסקל על חילול שבת , ונשרף על שמעל בהרם , ומנין אתה מוציא , שכן הקב"ה אמר ליהושע , ראה נתתי בידך את יריחו ואת מלכה נבורי החיל , וסבותם את העיר כל אנשי המלחמה הקיף את העיר פעם אחת , כה תעשה ששת ימים , ושבעה כהנים וגו' (ס) (ס) (ד) , ללמדך (כ) שבשבת נכבשה יריחו , ודבר זה עשה יהושע מדעתו , והסכים הקב"ה על ידו , אמר יהושע השבת קודש , שנאמר ושמרתם את השבת כי קדש הוא לכם (שמות לא יד) , וכל מה שכבשנו בה היא קדש , שנאמר וכל כסף וזהב וכלי נחשת [וברזל קדש הוא לה'] (יחזקאל יט) , ומנין שרזבים על ידו , שנאמר [והייתה העיר] חרם היא וכל אשר בה לה' (ס) (ס) (י) , באותה שעה וישב ה' מחרון אפו (ס) (ס) (ט) , ועליו נאמר חמת מלך מלאכי מות ואיש חכם יכפרנה (משלי עז יד) , זה יהושע שהשיב חרון אף ה' בישראל :

הערות ותקונים

אמר לו הקב"ה למשה לאברהם ליצחק וליעקב שנועה שנושבעתי להם קיימתיה לבניהם , לכך נאמר ויאמר , ומה שדרש בגלגל מלמד שהראה ניהנס לא ידעתי איך דייק מזה , ועיין בספרי זכרה פסקא שלי"א אחר שחושב שם כל מה שהראה הבי' ד"א עד זכר , שהראה ניהנס , ע"ש , ובגלגל ובמדרש זמ"ר נמלא אחר זה הסופה , וליתא בכ"י רח"ס וכ"י רומי , ומנלא גם בכ"י ה' של אקספארד ובכ"י הספרדי : (מז) כתיב ויאמר יהושע אל עכן , מובא בילקוט יהושע רמז י"ח בשם התנחומא ומובא ג"כ בגלגל אות ה' ובמדרש זמ"ר בגלגל אות ה' , ועיין בגמ' סנהדרין דף מ"ג ע"ב וירושלמי סנהדרין פ"ו ה"ג (דף כ"ג ע"ב) (יז) והסו כל הקהל לפניו , בכ"י רומי והסו כל העדה את דבריו , ובכ"י רח"ס והסו כל הקהל לפניו , ובגלגל והסו כל העדה לפניו , וגם בגלגל זמ"ר כ"ג והסו , ופי' המ"כ ושמקו , במד"א ויהי' כלב : (יח) ויראה בשלל , מובא בילקוט יהושע שם בשם התנחומא : (יט) היום הזה הוא עכור ויש לו חלק לעולם הבא , משנה סנהדרין דף מ"ג ע"ב , ועיין בפדר"א פל"ח , מס' שמחות פ"ב : (כ) ששבת נכבשה יריחו , ירושלמי שבת פ"א , ז"ר סוף פמ"ז , סדר עולם רבא

[לעוברי] הבעל בחרו לכם (את) הפר האחד ועשו ראשונה (מ"א יח כג), באותה שעה נתקבצו ארבע מאות וחמשים נביאי הבעל, (ל) (ות"נ) [וארבע מאות] נביאי האשרה, ולא יכלו לזווג רגלו מן הארץ, ראה מה כתיב שם, ויתנו לנו שנים פרים וגו' (ס ע סג), אמר להם אליהו בחרו לכם (ל"א) שנים פרים תאומים מאם אחת, הגדולים על אבות אחד, (ל"ב) והטילו עליהם גורלות, אחד לשם, ואחד לבעל, בחרו להם הפר האחד, ופרו של אליהו היה נמשך והולך אחריו, ואותו הפר שעלה לשם הבעל נתקבצו כל אותן נביאי הבעל, ונביאי האשרה, לזווג רגלו מן הארץ, ולא יכלו, עד שפתח אליהו ואמר להם לך עמהם, השיב הפר ואמר לאליהו לעיני כל העם, ואמר לו אני וחבירי יצאו מבטן אחד, וגדלנו במרעה אחד, על אבות אחד, הוא עלה בחלקו של הקב"ה, ושמו של הקב"ה מתקדש עליו, ואני עליתי בחלק הבעל, להכעיס את בוראי, אמר לו אליהו לך עמהם, ואל ימצאו עליה, בשם ששמו של הקב"ה מתקדש על זה שעמי, כך מתקדש עריך, א"ל וכן אתה יועצני, שבועה שאיני זו מכאן עד שתמסרני בידם, שנאמר ויקחו את הפר אשר נתן להם ויעשו (ס ע סג), ומי נתנו להם, אליהו, ואתה למד שאליהו אמר להם בחרו לכם הפר האחד (ס ע סג), ולבטוף כתיב ויקחו את הפר אשר נתן להם (ס ע סג), לכך נאמר מלפנו מבהמות ארץ. (ל"ג) ומעוף השמים (תחכמנו) [יחכמנו] (א"ו ג' י"א), אמר הקב"ה לימדו מן העורבים, שהיו מכלכלים את אדוהו, שנאמר ואת העורבים צייתי לכלכלך שם [והעורבים מביאים לו לחם ובשר וגו'] (מ"א י"ד), מהיכן היו מביאים לו לחם ובשר בבקר ולחם ובשר בערב, (ל"ד) מן שולחנו של יהושפט, לפי שלא היו רוצים אותם עורבים ליכנס בביתו של אחאב, להוציא משולחנו של אותו רשע כלום לאותו צדיק, מפני שהיתה ביתו מליאה עבודת כוכבים, היו מעוף השמים (תחכמנו) [יחכמנו], אמר הקב"ה לישראל לימדו מן הפר, ומן העורבים, וא"ל תפנו אל האילילים להסתכל בהם, (שנאמר) [מנין ממה שקראו בענין] והורשתם את כל יושבי הארץ: [ז] (לה) כי אתם באים. וז"ה הדור אתם ראו דבר ה' [המדבר הייתי לישראל] וגו' (י"ט ג' ז'), אל תהי קורא אלא המדבר הייתי לישראל דבר ולא הייתי עושה לישראל, הארץ שהתנתי ליתנה להם שמה אמרתי לכם להכניס אתכם לארץ והלקשתי אתכם, שאין מאפליה אלא לשון הלקשה, שנאמר כי אפילות הנה (שמות ט ז'), הרי אתם נכנסין לתוכה. כי אתם באים אל הארץ כנען, (ל"ו) ארץ של פרקמטיא, (ל"ח) ארץ של סחורה, כמה דאת אמר כנעניה נכבדי ארץ (ישעי כ"ג ט): (ל"ט) זאת הארץ אשר תפול לכם בנחלה (במדבר ל"ז ז'), מהו לכם, לכם היא ראויה, משל למלך שהיו לו עבדים ושפחות, והיה מושיא עבדיו מן (מ) אוסיא אחרת, עמד המלך והישיב בדעתו, אמר העבדים שלי, והשפחות שלי, מוטב שאשיא עבדי לשפחותי שלי (לשלי), כך אמר הקב"ה, הארץ שלי הוא, שנא' כי לי הארץ וגו' (ויקרא כ"ג ט), ואומר לה' הארץ ומלוואה וגו' (תהלים כ"ד א), וישראל שלי הם, שנאמר כי לי בני ישראל עבדים (ויקרא כ"ג ט), מוטב שאנחיל

הערות ותקונים

(ל) ות"נ נביאי האשרה, גם בנדרס ובמדרש צמ"ר הגי' ות"נ נביאי האשרה, אולם צכ"י רומי ורח"ס וכ"י מיינכן ויבלקוט מוצא לנכון ולרצב מאות נביאי האשרה, וכן משרש צקרא ואל נביאי הבעל ארצב מאות וחמשים ונביאי האשרה ארצב מאות (מ"א יח ט): (ל"א) שנים פרים תאומים, עיין מה שהעיר הגאון הרש"ס צ"ח: (ל"ב) והטילו עליהם גורלות, עיין מה שהעיר ותיקן הרב זמ"ר צפירושו למדרש ס"ס: (ל"ג) ומעוף השמים תחכמו, כ"ה צכ"י רח"ס וגם צכ"י מיינכן, ותקנתי יחכמו, כלשון הכתוב: (ל"ד) מן שולחנו של יהושפט, מוצא צילקוט מלכים רמ"ר שם בתנחומא, ושנה גם צ"ל"ג, וי"ל ריש פ"ט, ועיין בנמ" צבלי סנהדרין דף ק"ג וחולין דף ה', והעורבים מביאים לו לחם ובשר, מהיכן מיייתו ליה מני פכחא ללחאב כו' ע"ל: (לה) כי אתם באים אל הארץ, וז"ה הדור אתם ראו דבר ה', מוצא לעיל בתנחומא במדבר אות ז', וכן מוצא בנדרס פ' מסעי צלות פ', וכן במדרש צמ"ר אות י', ובמדרש צמ"ר שם נשמעו המלות "דבר ולא עושה הארץ שהתנתי ליתנה להם שמה אמרתי להם שהיא נאה והטעיתי אתכם": (ל"ו) מהו מאפליה, בנדרס כמו מאפליה, ז"ל מהו מאפליה, ובדרס קאטעאפליה ודרסו וויניולא הגי' כמו מאפליה: (ל"ז) ארץ של פרקמטיא, דורש כנען מלשון כנעניה נכבדי ארץ: (ל"ח) ארץ של פרקמטיא, ארץ של סחורה, המלות "ארץ של סחורה" הם לפרש ולבאר המלות "ארץ של פרקמטיא": (ל"ט) ואת הארץ אשר תפול לכם בנחלה, מהו לכם. מוצא צילקוט מסעי רמז תש"ו בשם התנחומא: (מ) אוסיא, פ"י ש"ס:

את ארצי לעברי שלי, לעם שלי, (מא) לכך נאמר זאת הארץ אשר תפול לכם בנחלה:
 [ח] וידבר ה' [וגו'] דבר אל בני ישראל [וגו'] כי אתם עוברים וגו' (במדבר לה ט י).
 (מב) זש"ה טוב וישר ה' על כן יורה חמאים בדרך (סהלס כה ט), זכור רחמיך
 ה' וחסדיך וגו' (שס טס ו), אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע אילולי רחמיך שקידמו לאדם
 הראשון, לא היה לו עמידה, שאמרת לו כי ביום אכלך ממנו מות תמות (בראשית ג יו),
 ולא עשית כן, (מג) אלא הוצאתו מוגן עדן, שנאמר ויגרש את האדם (שס ג כד), ולמה
 נתגרש, על שהביא מיתה לדורות, והיה צריך למות מיד, אלא שריחמת עליו וגירשתו,
 בדרך הרוצה בשגנה, שגולה בערי מקלט, לכך נאמר זכור רחמיך ה' וחסדיך וגו', כיון
 שעמד משה, א"ל הקב"ה והקריחתם לכם ערים וגו' (במדבר טס), אמר משה רבש"ע זה
 שהורג נפש בשגנה בדרום או בצפון, מנין יהא יודע היכן ערי מקלט שיהא בורח שם,
 (מד) א"ל תכין לך הדרך (דברים יט ג), תכוון לך הדרך, שלא יהו פועים, וימצא אותו נוֹאל
 הדם ויהרגוהו, ולו אין משפט מות, א"ל היאך, א"ל העמד להם (מה) (איטלמיות)
 [אסטליות] מכוונות לערי מקלט, שיהא יודע לילך לשם, ובכל (איטלס) [איטלם] רשום
 עליה רוצח לערי מקלט, שנאמר תכין לך הדרך וגו', לכך אמר דוד טוב וישר ה' על
 כן יורה חמאים בדרך, אם לרוצחנים עשה שביל ודרך שיברחו וינצלו, לצדיקים על אחת
 כמה וכמה, ידרך עניים במשפט (סהלס כה ט):

[ט] ונס שמה רוצח מכה נפש בשגנה (במדבר לה יא). ולא בזדון, אם ילך אדם ויהרג
 בזדון, ויאמר בשגנה הרגתי, ויהא בורה לערי מקלט, אמר הקב"ה אפי' נכנס
 ובורח למזבחי הרנו אותו, שנאמר וכי יויד איש וגו' מעם מזבחי תקחנו וגו' (שמות כא יד),
 ומי היה זה שברח למזבח ונהרג, זה יואב, שנאמר והשמועה באה (אל) [עד] יואב
 וגו' ויחזק בקרנות המזבח (מ"א ב טח), את מוצא שהיה יואב חכם גדול, וראש סנהדרין,
 (מו) שנאמר וישב בשבת תחכמוני (ש"ב כג ט), ולא היה יודע שכתוב בתורה מעם מזבחי
 תקחנו למות (שמות כא יד), (מו) [שהלך והחזיק בקרנות המזבח], (מו) אלא אמר [יואב] הרוני
 ב"ד אינן נקברים בקברות אבותיהם, אלא הם לעצמם, מוטב למות כאן, שאקבר עם
 אבותיי, וישב בניוהו (אל) [את] המלך דבר לאמר, כה דבר יואב וכה ענני, ויאמר לו המלך
 עשה כאשר דבר ופגע בו וקברתו (מ"א ב ל ג), למה נהרג שכן צוהו דוד אביו, וגם אתה

הערות ותקונים

(מא) לכך נאמר זאת הארץ וגו', כ"ה בכ"י רומי וכ"י רח"ס וכ"י מינכטן, חולס בנדפס (סוף אות י) ובמדרש
 במ"ד (אות י"ג) ובכ"י ה' של אקספארד ובכ"י ספרדי נמצא אחר זה הספס: „ד"ל זאת הארץ זש"ה כה מעשיו
 הגיד לעמו, אמר להם הקב"ה ישראל יוכל הייתי לברכות ארץ חמדה אחרת (במדרש במ"ד ארץ חמדה)
 אלף בשביל לברכות לנס כחי אני אורש את שונאים מפניכם ונתון לכם את ארצם לקיים מה שצאמר כה מעשיו
 הגיד לעמו": (מב) זש"ה טוב וישר ה' על כן יורה חמאים בדרך, זכור רחמיך וגו', ז"ל זש"ה זכור רחמיך וגו'
 טוב וישר ה' וגו', וגם המאמר הזה מוצא בילקוט מסעי שם בשם התנחומא, והשמים הכתוב זכור רחמיך
 ומוצא ג"כ בנדפס ובמדרש במ"ד, וגם שם הגירסא כמו לפנינו בכ"י: (מג) אלף הוצאתיו מוגן עדן,
 בנדפס ובמדרש במ"ד נוסף „וחיה תשע מאות ושלושים שנה ואחר כך מת, ומה עשית לו גרשתו מוגן עדן".
 והלשון כפול ויש למחוק המלות „ומה עשית לו גרשתו מוגן עדן": (מד) א"ל תכין לך הדרך, עיין מקות דף י':
 (מה) אטלסיות, וכן להלן ובכל איטלס, וגם בכ"י רומי וכ"י רח"ס וכ"י מינכטן בני' איטלסיות, איטלס,
 וכן בנדפס איטלסיות איטלס, והמלה משוּבָּשָׁה, ול"ל אסטליות וכן אסטל. והיא המלה הזוית
 והרומית stela אֶלְגֵּדֶס ופי' מנצח כבן (דבוקייויאט ויט וינירפוטטון) כמו שכתב המוספי בדרך אסטליו פי'
 מנצח אבן נצבת לעדה וכתובים בה דברי ברית שלום או לזוי המלך או דבר אחר, וראיתי במדרש במ"ד שם
 נאמר לנכון איטלסיות, והמ"כ הביא יש ספרים גורסים איטלס והם שזוקים, והגירסא הזאת משוּבָּשָׁה עכ"ל.
 ועיין בילקוט תהלים רמז תש"ב רבי אבין בשם ר' יעקב אמר על כל מיל ומיל היה עומד בורגן, ועל כל
 בורגן ובורגן היה עומד לנס, והיתה ידו של לנס עקומה, והיה מראה לנס לסיקן היא עיר מקלט, הוי על
 כן יורה חמאים בדרך, וזה לקח ממדרש תהלים מוזמר כ"ה, ועיין בגמרא מכות שם. והוראת מלת בורגן
 עיין ערוך ערך ברנן עיין פסיקתא דרב כהנא פסקא את קרבני ובהערה ל"ט שם: (מו) שנאמר יושב שבת
 תחכמוני, עיין מ"ק דף ע"ו שדרש הפסוק על דוד שהיה יושב שבת תחכמוני: (מו) שהלך והחזיק בקרנות
 המזבח, מכות זש"ה וירושלמי מכות פ"ב ה"ו, סנהדרין מ"ח, ומוצא בילקוט מלכים רמז ק"ע בשם הגמרא:
 (מו") אלף אמר יואב הרוני ב"ד איך נקברים בקברות אבותיהם אלף הם לעצמם, עיין רש"י מ"א ה' י'
 שהביא זה בשם התנחומא על בקררת המזבח אלף יואב (מ"א ב' כ"ה) כמו שהוא בתנחומא וכן הרד"ק הביא דרשתם
 במ"א ב' כ"ה אלף יואב כי שם מקומו, ופעם אחר שאלו יואב בקררת המזבח להיות נכסיו לירשים ולא
 יבסונו

ידעת את אשר עשה לי יואב בן צרויה וגו' (מ"ג ד ס), מה עשה לו, (מח) אתה מוציא בשעה שכתב דוד ליואב הבן את אוריה אל מול פני המלחמה החזקה (מ"ג ד טו), עשה כן ונהרג, (מט) נתקבצו כל שרי החיל על יואב, שנאמר בו, אוריה החתי כל שלשים (וששעה) [ושבעה] (סג סג נט), היאה לחם הכתב, לכך נאמר [אתה ידעת את] אשר עשה לי [יואב בן צרויה] אשר עשה לשני שרי צבאות ישראל לאבנר בן נר [וגו'] (מ"א ד ס), היו סבורין שדוד צוהו להורגו, שהיה אבנר בן דודו של שאול, ולכך עמד דוד וקילל את יואב, ואמר ואל יכרת מבית יואב וגו' (מ"ג ג כט), ונתפייסו כל ישראל, וידעו שלא היה מן דוד, וצוה לשלמה בנו שיהרוג אותו, שהיה יואב בן אחותו של דוד, ורצה לקרבו לעולם הבא, (ג) כיון שביקש שלמה להורגו, אמר יואב לבניהו, לך אמור לשלמה אל תדינני בשני דינין, אם תהרגני טול מעלי את הקללות שקללני דוד אביך, ואם לאו הניחני בקללותיו, מיד ויאמר לו [המלך] עשה כאשר דבר [ופגע בו וקברתו] (מ"א ד לז), (נא) אמר ר' יהודה כל קללות שקילל דוד את יואב כולם נתקיימו בזרעו של דוד, [ואל יכרת מבית יואב זב ומצורע ומחויק בפלך ונופל בחרב וחסר לחם] (מ"ג ג כט), זב מרחבעם בן שלמה, והמלך רחבעם התאמץ לעלות במרכבה (מ"א יב יח), (נב) וכתוב בזב וכל המרכב אשר ירכב עליו הזב (ויקרא טו ט), מצורע מעוהו, (נג) שנאמר ויהי מצורע עד יום מותו (מ"ג טו ט), מחויק בפלך מאסא, דכתיב רק לעת זקנתו חלה את רגליו (מ"א טו כג), (נד) שאחותו פדגרא, נופל בחרב מיאשוהו, דכתיב (נה) ויורו (המורים) [היזרים] למלך יאשוהו (ד"ג לט כג), (נו) ואמר רב יהודה אמר רב נעצו בו שלש מאות [לולביאות] [לונביאות] של ברזל, עד שנקבדו ככברה, חסר לחם מיהויכין, שנאמר וארוחתו ארוחת תמיד ניתנה לו מאת המלך (מ"ג סג כט), משלחנו של אויל מרוך, ואת מציא כל זמן שהיה יהודיע קיים, היה יואש עשה רצון בוראו, שנאמר ויעש יהואש הישר בעיני ה' כל ימיו אשר

הערות ותקונים

כהרגו מלכות דנכסיהון למלך כמי שהוצא במדרש שמואל פכ"ה ונזע מירושלמי שם מכות פ"ב ה"ז (דף ל"א ע"ד) ועיין גם במהדרי"ן מ"ח ע"ב: (מח) אתה מוציא בשעה שכתב דוד ליואב, מוציא בילקוט שמואל רמז קמ"ח וזילקוט מלכים רמז ק"ע בשם התנחומא: (מט) נתקבצו כל שרי החיל על יואב שנאמר בו אוריה החתי כל שלשים וששה, וכו"ה ככ"י רומי ובכ"י רח"ס ובכ"י מינכטן, רק בכ"י רומי נשמט הראיה מן הכתוב, ותקנתו ש"ל כל שלשים ושבעה כמו שהוא צב"ה, ובגמרא ובמדרש צמ"ד מוציא לנכון שלשים ושבעה, רק במקום מלת "כל" מוציא ש"מלת, ע"ל" בשעות, גם אחרי המלות נתקבצו כל ראשי החילים על יואב, נוסף שם "להרגו שהיה ראש טגבורים", ואח"כ הביא ראייה מהכתוב שכן כתיב בו אוריה החתי (על) [כל] שלשים ושבעה: (ג) כיון שביקש שלמה להורגו, סנהדרין דף מ"ח ע"ב, ירושלמי קידושין פ"א ה"ז (דף ס"א ע"א), אגדת שמואל פכ"ה: (נא) אמר ר' יהודה כל קללות שקלל דוד את יואב כו', צמ"ד שם אמר ר' יהודה אמר רב: (נב) וכתוב בזב וכל המרכב אשר ירכב עליו, וכתב רש"י ונצי זב כתיב נמי מרכב אסמכתא לניזרה שזה: (נג) שנאמר ויהי מצורע עד יום מותו, במלכים שם כתיב עוריה, אולם דה"ב כ"ז כתיב עויהו. לכן תראה צמ"ד סנהדרין הביאו הכתוב ובחזקתו [ל"ז ובחזקתו] גבה לנו וגו' (ד"ה"ב כ"ז ס"ו) והלרעת זרחה צמלמי (שם שם יט), ויש להוסיף גם הכתוב ויהי עויהו המלך מצורע עד יום מותו (שם שם כד), וראיתי בירושלמי מוציא לנכון הכתוב הזה מדה"ב, לכן גם לפנינו בתנחומא צמקוס שנאמר ויהי מצורע עד יום מותו ל"ז ויהי עויהו המלך מצורע עד יום מותו, והוא הכתוב מדה"ב (נד) שאחותו פדגרא, וכן במהדרי"ן שם ובסופה דף ח' ע"ב, והמלה רומית Podagra פי' חולי רגלים (פוסטיבט). ובגמרא סנהדרין שם יש אחר זה מאמר מן מר זוטרא, ובכ"י רח"ס וכ"י מינכטן בשעות פלגרא, זכן במדרש צמ"ד שם בשעות פלאגרה, ובגמרא דפוס קאטשטאטניאל ודפוס וויניציאל ומחויק בפלך מאסא דכתיב לעת זקנתו חלה את רגליו עשה ראש שאחותו פודגרה, והמדפיס ממלאכותיה תיקן "שעשה כאשה" צמקוס "שעשה ראש" וגם כאשר תיקן הוא קשה הבנה, ואין ספק שהיא הוספה חילונית שהוסיף אחד, שעשה כאשה" כדברי הירושלמי בקידושין, ע"ש, ועיין צמ"ב, וראיתי בכ"י ה' של אקספארד (שהוא כ"י מהתנחומא אשר כעת בדפוס) הגי' שם שעשה כמי שאחותו פדגרה [ל"ז פדגרה]: (נה) ויורו המורים, וכו"ה של הנקומות, וצב"ה כתיב ויורו היזרים: (נו) ואמר רב יהודה אמר רב נעצו בו שלש מאות לולביאות של ברזל עד שנקבדו ככברה, בכ"י רומי לולביות, ובכ"י רח"ס לילבוביות, ובכ"י מינכטן ללבוניות. בגמרא סנהדרין שם ומ"ג דף ח' ע"ב ואמר רב יהודה אמר רב שעשו כל גופו ככברה, וכירושלמי קידושין שם ואמר ר' יוחנן [ל"ז רב יהודה] מלמד שעשו גופו ככברה, תמי רבי ישמעאל שלש מאות חטים יורו במשיה ה'. ולפינו תקנתו צפנים לונביאות, והמלה יוניה ויניה ויניה פ"י רומח (אזנע), ובגמרא אמר רב נעצו בו לולביאות של ברזל עד שעשוהו ככברה, ובכ"י ספרדי לולביאות, המדפיס מוויניציאל תיקן לונביאות, ול"ל אמר רב יהודה אמר רב, ול"ל לונביאות בכ"י, ובגמרא צמ"ד לניאנא, ובגמרא סנהדרין דף י"ד ע"א לא זוז משם עד שעטו בו שלש מאות לונביאות של ברזל ועשאובו

הורדו יהודיע הכהן (מ"ב יג), ואחרי מות (יהידע) [יהודיע] באו (אליו) שרי יהודה וישתחוו למלך אז שמע המלך אליהם (ד"ס כד יז), שקיבל על עצמו לעשותו אלוה, לפיכך ואת ידאש עשו שפטים (ס"ג ס"ג כד), (נו) ומפני מה נענש אבנר, מפני שעשה דמן של נערים שחוק, שנאמר ויאמר אבנר אל יואב יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו ויאמר יואב יקומו (ס"ג כ"ד), (נח) ויש אומרים מפני שהקדים שמו לשמו של דוד, שנאמר וישלח אבנר מלאכים אל דוד תחתיו לאמר למי ארץ (ס"ג יג), והכמים אומרים על שלא [המתין] לשאול להתפיים עם דוד, (נט) והיה בידו למחות בנוב עיר הכהנים ולא מיחה :

[י] (ס) אתה מוצא (סא) סנהריב הגלה את ישראל שלש גליות, ראשונה (סב) הגלה לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשי, השניה שבט זבולון ושבט נפתלי, שנאמר כעת הראשון הקל ארצה וזבולון וארצה נפתלי (ישעי' כ טז), והשלישית הגלה לשאר השבטים, (סג) שנאמר והאחרון הכביד (ס"ג), נבוכדנצר אף הוא הגלה שלש גליות מן שבט יהודה ובנימין, בראשונה הגלה יהויקים, בשניה יהויכין, מה עשה (סד) קשר אותו (בקרובין) [בקרובין] (סה) ומוקר לו, (סו) שנאמר הנני משלחך כגבירה, מה הגבירה הזו אדם מיקר לה, כך עשה לו נבוזראדן והגלה לצדקיהו, (סז) הרי שלש גליות, אמר הקב"ה בעולם הזה על ידי עונות גלו ישראל, אבל לעתיד לבא אם יהיה נדחך בקצה השמים משה יקבצך ה' אלהיך ומשם יקחך (ויג'ס יז), ואומר ונפוצות יהודה יקבץ וגו' (ישעי' יא יב), (סח) ואומר ופדויו ה' ישוובן ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחה (ס"ג יא), ואומר כי נחם ה' ציון נחם כל חרבותיה וישם מדברתה כעון וערבתה כגן ה', ששון ושמחה ימצא בה תודה וקול זמרה (ס"ג יא) :

חסלת פרשת מסעי וספר במדבר

הערות ותקונים

כנברה, ופרש" לונכילאות תניתות, יש לתקן גם ס"ג לונכילאות, וזמנרא ע"ז דף ח' ע"ג הגי' לונכילאות, ז"ל לונכילאות, ולפני בעל הערוך היתה הגירסא הכנוסה כנהדרין ובע"ז ס"ג לונכיות, עיין ערוך ערך לגך : (נו) ומפני מה נענש אבנר, עיין פסיקתא פרה (דף ל"ב ע"ב), ועיין ס"ג בהערות שלי, ועיין לעיל בתנחומא פרשת חוקת אות ח' : (נח) ויש אומרים מפני שהקדים שמו לשמו של דוד, עיין בפסיקתא ס"ג : (נט) והיה צידו למחות בנוב עיר הכהנים על ידי שמה צידו למחות בנוב עיר הכהנים ולא מיחה, ועיין ס"ג בהערה כ"ד, ובגדה מוצא רובין אמרי על שמה פסיקה (על יד) [צידו] למחות (דבר נוב) [בנוב] עיר הכהנים ולא מיחה, ועיין ירושלמי פאה פ"א : (ס) אתה מוצא, כן מתחיל המאמר הזה גם בכ"י רומי וכ"י רה"ס וכ"י מינכטן, אולם נגדפס ובמדרש במ"ר ובכ"י חמישי של אקספארד ובכ"י הספרדי נמצא הפסוק, ומתחיל נגדפס אות י"ג ובמדרש במ"ר אות י"ד, והקרייתם לכם ערים, וכתיב שש ערי מקלט, את שלש הערים, ג' שצארץ ישראל במערב, וג' שצנבר הירדן במזרח כו', ואח"כ מתחיל גם ס"ג אתה מוצא כמו לפנינו, ועיין בגמרא מכות דף ט' ע"ב : (סא) סנהריב, עיין סדר עולם רבה פכ"ג, ועיין פתיחתא ה' ב"כ"ה רבתי, הנה במלכים ב' י"ז מפורש שהיה הגלות של הושע ע"י סלמנצר וכן ע"י פול ונחמה פלאהר, אבל סנהריב לא נזכר עד ארבע עשר, לחוקיהו, ולעת חז"ל כנהדרין ז"ל שמונה שנות היו לו בסנהריב ע"ש : (סב) הגלה לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשי, כמ"ש דה"א ה' כ"ז : (סג) שנאמר והאחרון הכביד, נגדפס ובמדרש במ"ר נוסף אחר זה, הכבידו כמכבד, פי' שבידו כולם במסאפא, וזה נוסף מן מדרש איכה ס"ג, ר' אבה בר כהנא אמר הממס במסאפא, הו"ד וסאפאטיה במסאפא השמד, וכן בתרגום וסאמונה כמה דמהממון במבינה, שענין הפינוי והכיבוד נקרא המימה בלרמית, וראיתי בערוך ערך כבד הביא בשם מדרש איכה והאחרון הכביד המימה במסאפא, ז"ל המימה : (סד) קשר אותו בקרובין, וכ"ה בכ"י רומי וכ"י רה"ס, ובכ"י מינכטן בקרובין, ובגדפס דפוס קאנטאטיניא ודפוס וויניציא וגם דפוס מאנטובה וכן במדרש במ"ר בקרובין, והמדפיסים האחרונים הציגו בקרובין, והאמת של"ל בקרובין, והמלה רומית carrua פי' מין עגלה, עיין ערוך ערך קרכין : (סה) ומוקר לו, בכל התקומות הגירסא "מוקר" : (סו) שנאמר הכני משלחך כגבירה, בכ"י רומי וכ"י מינכטן שנאמר הכני משלחך כגבירה, ואין זה לשון המקרא. ובכ"י רומי נרשם א' ד' פ', אין ספק של"ל א' ד' פ' והוא ר"ת אין זה פסוק, ואולי גם א' ד' פ' הוא ראשי תיבות אין דא פסוקא : (סז) הרי שלש גליות, כ"ה בכ"י רומי ורה"ס ובכ"י מינכטן, אולם נגדפס ובמדרש במ"ר ובכ"י ה' של אקספארד ובכ"י ספרדי נוסף אחר זה, ומנין שהיה סנהריב קומקמטור שהיה מגלה אלו לכהן ואלו לכהן, והגלה את ישראל לצבל ובינה אלו שצבבל לארץ ישראל, והיא הופסה, והמלה ידועה בל"ל κακομαρατα מושל עולם (ונוטבפההרטרטור), ובכ"י ספרדי כעשות נזוקקמטור : (סח) ואומר ופדויו ה' ישוובן, במדרש במ"ר יש לחוק המלות, וכן ישעיה אומר" כי מוצא גם לפני זה פסוק מישעיה :

חסלת ספר במדבר

מדרש תנחומא

סדר דברים

[א] אלה

הדברים (דברים 6 ה). (א) יתברך שמו ויתעלה זכרו, שכל הנסים שעשה לישראל במדבר, כך עתיד לעשות בציון, במדבר כתיב אלה הדברים, ובציון כתיב אשים מושך פניהם לאור ומעקשים למישור אלה הדברים [עשיתים ולא עזובתים] (ישעיה 58 טו), במדבר כתיב וכל העם רואים את הקולות (שמות 5 יח), ובציון כתיב קול ששון וקול שמחה קול חתן וגו' (ירמיה 17 לד), במדבר כתיב ארץ רעשה (תהלים 84 ט), ובציון [כתיב] ואני מרעיש את השמים ואת הארץ (תני 3 ו), במדבר כתיב וה' הולך לפניהם יומם (שמות 17 כה), ובציון כתיב כי הולך לפניהם ה' (ישעיה 55 יב), במדבר [כתיב] כי ישוב ה' לשוב עליך (דברים 31 ט), ובציון [כתיב] וגלתי בירושלים וששתי בעמי (ישעיה 55 יט), [יששום מדבר וציה (שם לה 6)]. מה ראה ישעיה לומר כך, אלא כשעברו ישראל את התורה עמד הושע ואמר ושמתיה כמדבר [ושתייה כארץ ציה] (ישעיה 58 ה), לפיכך אמר ישעיה יששום מדבר, וכל הנחמות שאמר ישעיה (ב) כפלים הם, לפי שלקחה מיד ה' כפלים בכל חמאתיה (ישעיה 53 ט), ולפיכך נחמה ישעיה כפלים, נחמו נחמו (שם 58 ה), אנכי אנכי (שם 58 יב), עורי עורי (שם 58 ט), התעוררי התעוררי (שם 58 י), שוש אשיש (שם 58 י), פרוח תפרח (שם 58 ג):

[ב] (ג) ד"א יששום מדבר וציה. מפני מה כתיב כן, ללמדך כי בשעיה שהקב"ה מגלה שכינתו על ישראל, אינו [נגלה] [מגלה] עליהם כל מובתו כאחת, מפני שאינו יכולין לעמוד באותה טובה, שאם יגלה עליהם מובתו בפעם אחת ימותו כולם, ראה מה כתיב, ומעולם לא שמעו לא האזינו עין לא ראתה וגו' (ישעיה 64 ג), צא ולמד מיוסף, שבשעה שנתודע לאהיו לאחר כמה שנים, אמר להם יוסף, (ד) אני יוסף (אהיכם) [בגלגלת מה ג], ולא יכלו אחיו לענות אותו כי נבהלו מפניו (שם), הקב"ה על אחת כמה וכמה, אלא מה הקב"ה עושה להם, מגלה להם קיטעא קיטעא, בתחילה (ה) משיש את ההרים שנאמר יששום מדבר וציה, ואחר כך ותגל ערבה, ואחר כך פרוח תפרח. ואחר כך כבוד הלבנון (אליך יבא) [ניתן לה], ואחר כך הטה יראו כבוד ה' הדר אלהינו (ישעיה 64 ה), לפיכך אמר דוד כי בנה ה' ציון נראה בכבודו (תהלים קב י), ואומר כי עין בעין יראו שושב ה' ציון (ישעיה 58 ה), [ואומר] ואמר ביום ההוא הנה אלהינו זה קוינו לו ויושיענו זה ה' קוינו לו נגילה ונשמחה בישועתו (ישעיה 64 ט):

[ג] (ו) ויאמר ה' אלי לאמר, רב לכם טוב את החר הזה, ואת העם צו לאמר וגו' (דברים 33 ג ד). וז"ה למנצה על שושן עדות מכתם לדוד ללמד (תהלים 86 ה), אימתי בהצות את ארם נהרים ואת ארם צובה (שם 86 ג), והלא כבר נאמר [ויך כל זכר

הערות ותקונים

(א) יתברך שמו. כן מתחיל גם בנדפס, ושם נוסף "יתברך שמו של מלך מלכי המלכים הקב"ה" יתברך [שמו] ויתעלה זכרו: (ב) כפלים הם. איכה רבתי צפתוחת: (ג) ד"א יששום וגו' מפני מה כתיב כן, מוצא בילקוט ישעיה רמז ש"ה והסר הליון הנחומא: (ד) אני יוסף אחיכם. גם בנדפס כתיב "אחיכם" והסגרת המלה הזאת כי ליתא שם צקרא שכיבא ושתרצב ממקרא שלהחריו. גם נוסף בנדפס "מתו כולם" וזה ליתא גם בכ"י רומי ור"ה וליהא גם בילקוט: (ה) משיש את ההרים, וכ"ה בכ"י רומי וכ"י בילקוט דברים רמז תה"ה שם התנחומא רק השמיט התחלת המאמר והחל במאמר שלהחריו כשהלך יואב להלחם בו' (עיין הערה י), וכן מוצא בנדפס אות ג'. וכל אות ג' בנדפס נוסף מן המדפיס דפוס מנטובא, (מד"ת דברים) אַתָּה 1. עיין

באדום] כי (ששה) [ששת] חדשים ישב שם יואב וגו' (מ"א טו), ואחר כך אומר וישב יואב ויך את אדום בגיא מלח (תהלים טו ב), וז"ה קרוב מצדיקי מי יריב אתי נעמדה יחד וגו' (שע"ט ח), נתן הקב"ה תורה לישראל כדי שיוכזו בה לכל האומות, אתה מוצא שיואב היה ראש סנהדרין, שנאמר (ואלה) [אלה] שמות הגבורים אשר לדוד יושב בשבת תחמוני (ז) ראש [השלישי] (ט"ג כג ח), זה יואב, ודוד חכם מן הכל, שנאמר ואדוני חכם [בחכמת מלאך אלהים] (ס"ד יז כ), ולא היו עושין דבר אלא על פי סנהדרין, שנאמר למנצח על שושן עדות מכתם לדוד (תהלים טו ב), שושן עדות אלו סנהדרין, שנאמר סוגה בשושנים (ס"ה א), עדות על שם התורה, שנקראת עדות, מכתם זה דוד, (ט) שעשה עצמו מך, ותם על שהלך בתמימות עם קונו, אימתי בהצותו את ארם נהרים, (י) מהו כשהלך יואב להלחם עם ארם נהרים, יצאו לקראתו, אמרו לו אתה מבני בניו של יעקב, ואנו מבני בניו של לבן, והרי תנאי שלהם [קיים], דכתיב עד הגל אזה (נחל"ט לא כג), כששמע יואב חזר אצל דוד, א"ל מה אתה אומר הרי תנאו שנועת יעקב אבינו, מיד השיבו סנהדרין שושן עדות, [ללמד] למדוהו ואמרו באמת כך היה, אלא הם עברוהו תחילה, בלעם הרשע מפני מה עבר, לא כך אמר מן ארם יחנני בלך מלך מואב וגו' (נמכ"ד כג ז), וכיון רשעים לא שיעברו בנו, שנאמר ויעבדו בני ישראל את כושן רשעים שמונה שנים (שפ"ט ג), הם הרשיעו עלינו שתי רשעיות, כיון (שהודו) [שהודו] לו כ"ד, מיד חזר עליהם והרגן, שנאמר בהצותו את ארם נהרים וגו' (תהלים טו ב), לא עם ארם עשה מלחמה, מהו ויך את אדום (ס), היה צריך לומר ארם, ולא אדום, אלא כשבא יואב להלחם עם ארם, עמדו עליו בני אדום, ואמרו לו לא אמר לכם הקב"ה אל תתגרו בם (דברים ז ד), השיבם יואב לא כך אמר לנו אתם עוברים בגבול אחיכם בני עשו (ש"ג א), (יא) הניחו אותנו לעבור ולא רצו, אמר יואב אם נחריב אדום עכשיו אין אנו מוצאים בחזירתנו לא אכילה ולא שתיה, אלא נניח אותם עד שנכה את ארם ונחזור עליהם, לכך נאמר וישב יואב ויך את אדום וגו' (תהלים טו ב), אמר הקב"ה (יב) אתם החריבו את אדום קימעה קימעה, כיון שיגיע זמן אני אכלה ואחריב אותה, שנאמר וירשו (את) הנגב (ואת ההר) [את הר] וגו' (עובדיה א"ט), ואומר וגלות החל הזה וגו' (ש"ס טו ב) ואומר ועלו מושעיים בהר ציון לשפוט את הר עשו (ש"ס טו ב), באותה שעה והיתה לה' המלוכה (ס): [ד] רב לכם טוב את החר הזה (דברים ז א), וז"ה השבעתי אתכם בנות ירושלים בצבאות (ש"ט ג), (יג) שלש שכועות בשיר השירים למה, אחת שהשביע הקב"ה את ישראל שלא יגלו את הקץ, ושלא ידחקו את הקץ, ושלא ימרדו על המלכות, אמר להם הקב"ה אם אתם מקיימין את השבועות מוטב, ואם לאו אני מתיר את בשרכם, בצבאות או כאילות השרה, שאין להם דורש ולא מבקש, כך לא אדרוש את דמכם:

הערות ותקונים

עין להלן בהוספה הערה א'. (ז) ראש השלישי, ככ"י רומי ורח"ס מוצא ראש השלישי. (ח) ולא היו עושין דבר אלא ע"פ סנהדרין כו' ששן עדות אלו סנהדרין, הערוך ערך ששן הביא בשם הימלדנו מחמר הדומה קלת וז"ל, זילמדנו בפסקא רב לך כוז מיד הוסיב דוד סנהדרין שכן שלמה אמר צמק ערנות חטים סוגה בשמיים אלו החכמים, שנאמר למנחם על ששן עדות: (ט) שעשה עלמו מך וחס. נדפס עני ותם, וז"ל מך ותם, וכ"ה לנכון גם ככ"י ה' של אקספארד: (י) מהו כשהלך יואב להלחם עם ארם נהרים, מכאן מתחיל זילקוט דברים ס"ד רמז תת"ך, ועין מדרש שוחר טוב מומזר ס', ז"ר פט"ד, ומוצא גם זילקוט תהלים רמז תש"ז, ועין זילקוט שמואל רמז קמ"ו. (יא) היח, אותנו לעבור ולא רצו, וכ"ה נדפס דפוס קאשטאניניא דפוס וויניציא (באות ג') וכן בכל הכתבי יד, אולם המדפיס ממאטקובה במקום, ולא רצו" תיקון "לארנו" ונוסחא שפנינו היא הכוונה (יב) אתם החריבו את אדום קימעה קימעה. נדפס נוסף אכ"ש בן לרובי הרג י"ה חלף ויהי כל אדום לדוד לעבדים נוסף מהה"ש ח' ו (יד) ע"ש במקראות. בושיין זילקוט שמואל רמז קמ"ז: (יג) שלש שבועות צביר השירים למה, כ"ה גם ככ"י רומי וכ"י רח"ס ונכדפס. במדרש חיות פ"ב בפסוק השבועתי אתכם איתא כך, ר' יוסי צר הניחא אמר שתי שבועות יש כאן אחת לישראל ואחת לאומות העולם, ור"ל צ' פעמים כתיב השבועתי אתכם בנות ירושלים בצבאות או באילות השדה אם תעירו ואם תעוררו את הארבה עד שתחפץ (ש"ס ז' ג' ו' ה'), ור' חננו אמר הרבע שבועות יש כאן, השביע לישראל שלא ימרדו על המלכות, ושלא ידחקו על הקץ, ושלא יגלו מספרין שלהם לאומות העולם, ושלא יעלו חומה מן הגולה. ור"ל ד' שבועות, היינו ז' ה"ל ועוד ז' אחריים שם (שה"ש ה' ח' ו' ד'), וז' הראשונים בלשון אחד, וז' האחרונים בלשון אחד. ובגמרא בבלי כתובות דף קי"א ע"א איתא ר' יוסי צבירי הניחא אמר ג' שבועות למה, אחת שלא יעלו ישראל

[ה] ויאמר ה' (אל משה) [אלי] ראה החילותי תת לפניך את סיחון ואת ארצו (דברים ב לא), [וכתיב] ואנכי השמדתי את האמורי [מפניהם אשר כגובה ארזים גבהו] (שם ב ט), בזכות מה, בזכות התורה, שהחמסים מורים אותה, (יד) אמרו רבותינו קשה היה סיחון כמגדל חומה היה גובהו, והיה קשה מכל הבריות, וארוך מכל מגדל שבעולם, (טז) ורגליו מוגיעות לארץ, ואין כל בריה יכולה לעמוד לפניו, כמה שהוא אומר ואשמיד פרוי ממעל וגו' (ש), מה עשה הקב"ה (טז) כפת שר שלו ושל ארצו, והפילו (במקומו) [ממקומו], ומסרו לפני ישראל, (יז) אמרו רבותינו קשין היו סיחון ועוגו יותר מפרעה והחילותיו, וכשם שאמרו שירה על מפתח פרעה, כך היו ראוין לומר שירה על מפתח, אלא שבא דוד ואמר עליהן שירה, שנאמר למכה מצרים בבכוריהם וגו' (סגלים קלו י), למכה מלכים גדולים וגו' לסיחון מלך האמורי וגו' (שם ס יז יט):

חסלת פרשת דברים.

הוספה לפרשת דברים על פי כ"י ה' מאוקספארד ועל פי כ"י ספרדי.

[א] אלה הדברים אשר דבר משה (דברים א א). (א) וז"ה אז ידלג כאיל פסח ותרון לשון אלם (ישעיה לב ו), בוא וראה כשאמר הקב"ה למשה (לך) [לכה] ואשלחך אל פרעה (שמות ג י), א"ל משה (ב) בייא אתה מעביר עלי, לא איש דברים אנכי (שם ד י), א"ל שבעים לשון עומדין בפלטרין של פרעה, שאם יבא (ג) פרויבטרון ממקום אחר מדברים עמו בלשונו, ואני הולך בשליחותך, והם בודקין אותי לומר שאני שלוחו של מקום.

הערות ותקונים

ישראל בחומה, ואחת שהשביע הקב"ה את ישראל שלא ימרדו באומות העולם, ואחת שהשביע הקב"ה את אומות העולם שלא ישעבדו צבא בישראל יותר מדאי. ור' לוי אמר שש שבעות, הללו למה, תלתא האי דלמחר, איך, שלא יגלו את הקץ, ושלא ירחקו את הקץ, ושלא יגלו הסוד לעובדי אלילים, וכל מעין יחזה כי דברי ר' לוי קשי הבנה הנס, כי לא נמלא בשה"ש רק ד' שבעות (שה"ש ב' ג', ג' ה', ה' ח', ח' ד'). ואין ספק ששששש המאמר ויש לתקנו ע"פ המדרש. ר' יוסי ב"ר חנינא אמר ב' שבעות, ועל זה בא ר' לוי ואמר ד' שבעות, שלא יגלו את הקץ, ושלא ירחקו את הקץ, ושלא יעלו ישראל בחומה (הוא נשתרצב למאמר ר' יוסי בר חנינא), ושלא ימרדו על המלכויות. והמלות שלא יגלו הסוד לעובדי אלילים כפולות הם וכמו נ"א מן שלא יגלו את הקץ, ובמדרש שם שלא יגלו מסתירין שלהם, פ"י סוד שלהם. ובמקום שלא ירחקו את הקץ לפניו, איתא בגמרא שם ושלא ירחקו את הקץ, ועיין שם ברש"י שהביא ב' נוסחאות, ועיין מהרש"א בח"א, ועיין במאמר אשר הוספתי בסוף פ' דברים אות ג': (יד) אמרו רבותינו קשה היה סיחון, מובא בילקוט עמוס רמז תקל"ט בשם התנחומא, וצילקוט תהלים רמז תתפ"ד, והליון תנחומא שם בלדו מוסב על המאמר למכה מלכים גדולים כתיב ונאני השמדתי את האמורי אמרו רבותינו כו': (טז) ורגליו מוגיעות לארץ, עיין מדרש שארע טוב סוף מומור קל"ו, ודברים רבה פ"א, ומובא גם צילקוט תהלים רמז תתפ"ד בשם אלה הדברים רבה: (טז) כפת שר שלו ושל ארצו, לזה המאמר כיון רש"י ז"ל בפירושו על התורה דברים ב' לא ע"ש: (יז) אמרו רבותינו קשין היו סיחון ועוגו כו'. מובא צילקוט סוף פ' חוקת רמז השס"ה בשם התנחומא וגם צילקוט תהלים ס: (א) ז"ל א"ל אז ידלג. כל אות א' נמלא בכ"י ה' של אקספארד ובכ"י ספרדי. ובכ"י ספרדי בהתלהת פ' דברים לפני המאמר מאות א' המתחיל יתברך שמו. וכן נוסף שם המאמר מאות ב' שהוספתי זש"ה מוכיח אדם. ובסוף ררשם בכ"י ספרדי, עד כאן מלאתי בגליון". והמדפים ממאנטובא הוסיף המאמר הראשון מאות א' זש"ה אז ידלג מן כ"י אחד שהיה לפניו, והמאמר השני זש"ה מוכיח אדם לא העתיק. ובראש המאמר לפני זש"ה אז ידלג הוסיף המדפים ממאנטובא הדברים האלה, אלה הדברים וגו' אמרו ישראל אתמול אמרת לא ארש דברים אנכי ועכשיו אתה מדבר כל כך אמר ר' יתק אס אתה חייף (פ"י כבד פה) שנה את חייך הבורא והתפרסא משה כבר למד את הבורא". והוספה שהיא לא נמלאת בב' כ"י, ובמלמע במאמר על אות הגיו פ"י כבד פה, וכן הליון המדפים האחרונים הפירוט הזה בשם התנחומא, ואין ספק שהיה כתוב פה איזה מלה זרה ורשם פ"י כבד פה, אבל לא על מלת חייך שהיא לשון שבעה. ולדעתי כל המאמר מאות א' ואשר הוסיף גם המנטובי לקוח מן הילמדנו הנאבד, וכעד לזה תראה כי נמלא במאמר הזה שאם יבא פרויבטרון ממקום אחר, וזה מובא בערוך ערך פרוצט בשם הילמדנו ריש דברים ע"ש. והנה ראיתי הלום אחרי רואי כי אות ב' מובא בתוס' עה"ת דברים: (ב) זייא, פ"י זיווי βαα על ועות דין (נשוואלזאמע בעהאנדלונג): (ג) פרויבטרון, כ"ה בב' כ"י, והמדפים ממאנטובא השמיט המלה הזרה והליון, "אדם אחר". והמאמר עם המלה מובא לנכון בערוך ערך פרוצט בשם הילמדנו ריש דברים והמלה יוניה Πρροβυτρησ

וגלוי לפניהם שאיני יודע להשיח עמכם, אין שוחקין עלי, לומר ראו שליח של מי שברא העולם, ואת כל הלשונות אינו יודע לשמוע ולהשיב, הוי בייא, לא איש דברים אנכי (שמות ד' י). (תן אני) [ואני] ערל שפתים (שמות ו' י), א"ל הקב"ה והרי אדם הראשון שלא למדו בריה, מנין היה יודע שבעים לשון, שנאמר ויקרא להם שמות (בראשית ג' כ), שם לכל הבחמה אין כתיב כאן, אלא שמות, [מי שם פה לאדם שהיה קורא שמות שם לכל אחד ואחד משבעים לשון], הפה שומר לא איש דברים אנכי, אמר אלה הדברים, והנביא צווח ואומר אז ידלג כאלו פסח ותרון לשון אלם, למה כי נבקעו במדבר מים ונהלים בערבה (ישעיה נ"ו), לכך נאמר אלה הדברים:

[ב] אלה הדברים אשר דבר משה. (ד) וז"ה מוכיח אדם אחרי הן ימצא ממחליק לשון (משלי כ"ג), מוכיח אדם זה משה, שהוכיח את ישראל, אחרי הן ימצא שמצא הן ושבכל טוב בעיני אלהים ואדם, שנאמר אם נא מצאתי הן בעיניך ה' (שמות לד ט), ממחליק לשון זה בלעם, שהיה אומר לישראל מה טובו אהליך יעקב משכנותיך ישראל (במדבר כ"ו), למה היו דומין, לבן מלך שהיו לו שני (ה) פדגונין, אחד אוהב ואחד שונא, זה שהיה אוהב היה מזוהירו, ואומר בני הזהר בעצמך שלא תעשה עבירה, שאביך דיין ואם שומע שעברת עבירה אע"פ שהוא אביך, אינו נושא לך פנים, והאחד שהיה שונא אותו, אמר לו מה אתה מיצר, אביך מלך, עשה כל תאוותך, ואל תתירא משום בריה, כי אביך אינו מקפיד עליך, כך הבן אלו ישראל, השני פדגונין הם משה ובלעם, משה היה אוהבם ואמר להם השמרו לכם פן יפתה לבבכם [וגו'] וחרה אף ה' בכם (דברים י"א טו י), למה שהוא דיין, שנאמר וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלהים (ש"ד ט), אבל בלעם היה אומר אל תיראו, בניו אתם, עשו כל מה שאתם מבקשים, ואינו מקפיד עליכם, לכל האומות עושה כל מה שגורו עליכם, למה לא איש אל ויכוב (במדבר כ"ג ט), אבל בכם ההוא אמר ולא יעשה דובר ולא יקימנה (ש"ט), לכך צווח שלמה ואומר נאמנים פצעי אוהב (משלי כ"ו), זה משה, ונערתות נשיקות שונא (ש"ט), זה בלעם, לכך אלה הדברים:

[ג] רב לכם טוב את החר הזה (דברים י"ג). (ו) וז"ה השבעתי אתכם בנות ירושלים (ש"ט כ"ז), אמר ר' לוי (ז) ארבעה פעמים כתיב השבעתי אתכם, ולמה, כנגד ארבעה מלכיות, שלא ימרדו באחת מהם, (ח) אמר ר' חלבו כנגד ארבעה דברים, שלא ידחקו את הקיץ, (ט) וכשיעלו מן הגולה שלא יעלו המונים המונים, ושלא ימרדו על המלכות, ושלא יגלו (י) מסטורין שלהם, ולפיכך השביען ארבעה פעמים. [בנות ירושלים], מהו בנות ירושלים, קורא לאומות בנות ירושלים, אמר ר' יוחנן עתיד הקב"ה לעשות ירושלים (יא) מטרופוליא לכל העולם, שנאמר ונתתי (אותם) [אתהן] לך לבנות ולא מבריתך (יהושע

הערות ותקונים

פי' שזוהי ומלאכי השרים ומלכים (נעוואנדטע): (ד) אלה הדברים, ז"ה מוכיח אדם. זה נמאל ג"כ בכ"י ה' של אקספארד ובכ"י ספרדי, וזה לא העתיק המאגנצובא, וגם לפני רש"י ז"ל היה המאמר הזה בכ"י מהתנחומא אשר היה לפניו, כי ז"ל כפירושו משלי כ"ח כ"ג מוכיח אדם בתנחומא על אלה הדברים מוכיח אדם אחרי הן זה משה שהוכיח את ישראל כו' ממחליק לשון זה בלעם כו', ע"ש כי הביא כל המאמר ולא נמאל לפניו בכ"י ולא בכ"י רומי ורח"ס, רק נמאל בכ"י ה' של אקספארד ובכ"י ספרדי, ובכ"י האחרון הזה נרשס בסוף המאמר, עד כאן מלאתי בנינין". ובמדרש דברים רבה פ"א אות ב' נמאל רק התחלת המאמר ובקצת שניונים, ושם מוצא בעל המאמר ר' פנחס בשם ר' חמא בר חימיא: (ה) פדגונין, פדגון פי' אומן המגדל את התינוק ומתכוו pädagogus: (ו) רב לכם טוב, ז"ה השבעתי אתכם. כ"ה בכ"י ה' של אקספארד ובכ"י ספרדי, ובסוף המאמר אחר הסיום שנאמר נפתלי חילה שזוהי נרשס בכ"י ספרדי, עד כאן מלאתי": (ז) ארבעה פעמים כתיב השבעתי אתכם, עיין לעיל צ"פ דברים הערה י"ג: (ח) אמר ר' חלבו כנגד ארבעה דברים, ע"ש בהערה ה"ל': (ט) וכשיעלו מן הגולה שלא יעלו המונים המונים, במדרש שה"ש שם שהבאתי בהערה ה"ל' ושלא יעלו חומה מן הגולה, וכן בגמרא כתובות דף ק"א ע"א שלא יעלו ישראל בחומה, פירש"י בחומה יחד ביד חזקה. והמהרש"א בח"א כתב שלא יעלו יחד ביד חזקה ולבנות להם חומות ירושלים, ע"ש שדחק לפרשה, ולדעתי גם לפני רש"י היתה הגירסא בחומה פי' יחד ביד חזקה מלשון עיר חומה תואר לרעש ושלאן המון, ובסירסא לפנינו המונים המונים הוא מלשון המונים המונים בעמק הכרון (יואל ד יד) תואר לרציו עס (מענגע), ויש א"כ לתקן בגמרא שם חומה במקום חומה: (י) מסטורין, פי' עיין סתר וסוד mysterium: (יא) מטרופוליא, פי' metropolis שרתי במדינות: כולומר

עו סא), מהו ולא מבריתך, ולא ממוהר אמך ולא מפרקמטיא של אביך ולא שיש לך קורבה אצלו, מהו לבנות, כמו עקרון ובנותיה (יב) (בלומר) וחצריה (יבשע טו מה), ולפיכך קורא אותן בנות ירושלים. בצבאות (ע"פ יז), מהו בצבאות (יג) בצבא של מעלה, ד"א במילה שבכם שהוא צביונו. (יד) ד"א באבות ובאמהות ובשבטים שנמשלו כצבי. או באילות (ע), אלו השבטים שנתמשלו באיל, שנאמר נפתלי אילה שלוחה (בראשית מט כ):

[ד] רב לכם טוב. (טו) זש"ה דום לה' והתחולל לו (תהלים לו י), מהו לה', קבל עליך את הדין, שאפילו אתה נעשה על שמו של הקב"ה חלל, כשם שאמר איוב (אם [הן] יקמלני לו איהל (איוב יג טו): רב לכם טוב את החר, (טז) סיבב את החר הרבה כיבד עשו לי צדקה אביו, (יז) אמר רבן שמעון בן גמליאל כיבד עשו מה שלא הייתי יכול לכבד אני את אבי, כשהייתי נכנס אצל אביו לשרתו, לא הייתי לובש (יח) כלים נאים, (יט) אבל עשו לא בהכלים שהיה לובש בחוץ היה לובש ומשרת אביו, ומה היה עושה, היה פורש בגדים שהיה משרת בהם, ולובש בגדים נאים, שנאמר ותקח רבקה את בגדי עשו בנה הגדול החמודות אשר אתה בבית (בראשית כו טו), לפיכך הרבה כיבד את הורו, ומשאני פורע לו כיבוד אבותיו, אני פורע ממנו, שנאמר [כי] כה אמר ה' צבאות אחר כבוד שלחני אל הגוים השוללים אתכם (זכריה ג יג), אבל עכשיו רב לכם:

[ה] ד"א טוב את החר. מה עושה בבית המקדש, שכתוב הר ציון ירכתי צפון (תהלים מג א), לא דייכם שאין אתם נוטלין את הרו, אלא הוא נכנס להר שלכם ומחריבו. פנו לכם צפונה (דברים ג ג), (ב) התקינו עצמיכם למלכיות, שהם באות עליכם, שנאמר כי הנני קורא לכל ממלכות צפונה נאם ה' (ירמיה א טו): ואת העם צו לאמר (דברים טז ד), (כא) ללמד לדורות שהם באים אחריכם שיהו מצוין אלו את אלו שיהו והירין מן עשו: אתם עוברים (דברים עט), סימן יפה להם שהם עוברין, למה כשתבא את הפורעניות אינה באה אלא על היושבים, שנאמר פחד ופחת ופה עליך יושב הארץ (שפי' כד יז): אתם עוברים בגבול אחיכם בני עשו (דברים עט), והנביא קורא עד הגבול שלחוך כל אנשי בריתך (שפי' כד יז): וייראו מכם ונשמרתם מאד (דברים עט), אע"פ שהם יראים מכם, ונשמרתם מאד, אמר רבן שמעון בן גמליאל בשעה שהם יראים ממנו אמר לנו ונשמרתם מאד, אנחנו שמובלעים ביניהם על אחת כמה וכמה:

[ו] אל תתגרו בם כי לא אתן לכם מארצם עד מדרך כף רגל (דברים ג ט). ר' מאיר אומר עד שיעמדו רגליו ביום ההוא, ר' שמואל אומר עד שיבא אותו שכתוב בו דרך כוכב מיעקב (נמדד כד יז), זה מלך המשיח, אביר להם הקב"ה בעולם הזה אין לך רשות בהר הזה, אבל לעולם הבא אתם נגאלין (* ודורשין וירושין אותו, שנאמר וירשו הנגב (* אלו י"ג ודורשין נבמ"ד מה"כ עד מדרך כף רגל

הערות ותקונים

(יב) כלומר וחצריה, כ"ה גס כ"י ספרדי וכ"י ה' של אקספארד, והסגרת מלת כלומר כי מיותרת היא והמלה וחצריה הוא לשון הכתוב: (יג) צבא של מעלה, במדרש חיות פ"ב פ' השבעתי, בצבאות צבא של מעלה וצבא של מעה בשתי צבאות. ד"א במילה במדרש שם רבי יהודה צרכי סמוך אומר השבעתי במילה בצבאות צבא שם צבאות, או בצבאות השדה ששופכי דם כלם לזי וא"ל: (יד) ד"א צבאות ובאמהות ובשבטים, במדרש שם ר' חייאל בר פפא אמר, השבעתי צבאות ובאמהות, בצבאות אלו צבאות ששבו צביוני ומשיתו צביוני צם, או בצבאות השדה אילו השבטים כמד"א נפתלי אילה שלוחה: (טו) רב לכם טוב, זש"ה דום לה' וגו', המאמר הזה נמנא כ"י ה' של אקספארד, ולא נמנא יותר כ"י ספרדי, ועיין במדרש דב"ר פ"א אות י"ז שדורש ג"ל על הכתוב הזה כמה לרשות ודורש והתחולל ככמה אופנים: (טז) סיבב את החר, דורש החר מלשון הורים, ועיין דב"ר פ"א אות ט"ו עד עכשיו מתבקש לו שחר הכיבוד שכיבד את אלו שקבורין בחר הזה, ועוד שם אות ט"ו הרבה סיבב עשו את הורו זה אביו: (יז) אמר רבן שמעון בן גמליאל כיבד עשו כו'. עיין דב"ר פס"ה ס' ט"ו ופסיקתא רבתי סוף פכ"ג, ובאריכות דב"ר פ"א אות ט"ו ע"ש: (יח) כלים נאים, אולי צ"ל כלומם, עיין ערוך ערך כלומם בשם הילמדנו שפי' מין לזוט מיוחד. (יט) אבל עשו לא בהכלים שהיה לובש בחוץ היה לובש ומשרת אביו, בצופן אחר תמנא צמקמות שרשמתי, שהיה משמש בכלים שהיה לובש מבחוץ: (כ) התקינו עצמיכם למלכיות, במדרש דברים רבה פ"א אות י"ט מהו פנו לכם אפונה אמר ר' חייא אמר להם אם ראייתם אותו שמבקש להתגרות בכם אל תעמדו כנגדו אלא תפיוו עצמכם ממנו עד שיעבור עולמו: (כא) ללמד לדורות, עיין דברים רבה פרשה א' אות כ':

את הר עשו (שזכיר א' ט), וכתוב ועלו כושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו והיתה לה' המלוכה (שם שם כא):

[ז] **ראה** החלתי תת לפניך את סיחון ואת ארצו החל רש וגו' (דברים ב' א). זש"ה ואנכי השמדתי את האמורי מפניכם אשר כגובה ארזים נבהו וחסון הוא כאלונים (עמוס ב' ט), (כב) אמר ר' יוחנן קוליתו של סיחון היה בה שמונה עשרה אמות, באמות בני דור, ועוג מלך הבשן, (כג) אבא שאול אומר, קובר מתים הייתי, פעם אחת רצתי אחר צבי, ונכנס לתוך קולית של מת, ורצתי אחריו שלשה פרסאות, והצבי לא הגעתי, וקולית המת לא כלתה, ושאלתי מי הוא, ואמרו לי קולית עוג מלך הבשן היא זו: אדרייגוס הרשע כשכיבש את ירושלים היה מתנאה לומר כיבשתי את ירושלים בכח, אמר לו רבן יוחנן בן זכאי אל תתנאה אלולי שהיה מן השמים לא כבשת, מה עשה רבן יוחנן, נטלו והכניסו לתוך המערה, והראה לו אמוריים קבורים, והיה אחד מהם של שמונה עשרה אמה, אמרתי לו כשהיה לנו זכות כל אלף נפלו בידינו, ועכשיו על ידי עונותינו שלטת בנו, והכתוב אומר ואנכי השמדתי את האמורי מפניכם, באיזה זכות, בזכות התורה שקבלתם שמתחלת אנכי ה' אלהיך (שמות כג), בשביל אנכי, אנכי השמדתי את האמורי מפניכם:

[ח] (כד) **אמרו** רבותינו קשה היה סיחון כמגדל חומה, כשהיה יושב על החומה רגליו מניעות לארץ, ואין בריה יכולה לעמוד בפניו, ומה עשה הקב"ה כפת את שרו של מעלה והפילו ומסרו ביד משה, שנאמר ואשמיד פריו ממעל ושרשיו מתחת (עמוס ב' ט), זה זרעו, למה שצפה הקב"ה את בניו ואת בני בניו עד תחיית המתים, שאין אחד מהם ירא שמים, מיד הכרית זרעו, וכיצד היו האמוריים מתים, אמר רבי לוי זימן הקב"ה שתי צרעות לכל אחד ואחד מהם, שנאמר (ואת) [וגם את] הצרעה ישלח ה' (אלהים) [אלהיך] בס' (דברים ז' ז), והצרעה פורחת ומכה אותו לתוך עינו, ומיד היתה עינו יוצאה ומת, וזה הוא שאמר דוד, כי לא בהרבם ירשו ארץ וזרועם לא הושיעה למו וגו' (סב"ס מד), אלולי לא עזרת אותם לא היו יכולים להם, ולכך כשראה אותם משה נתיירא מהם, עד שאמר לו הקב"ה אל תירא מהם. (כה) אמרו חכמים יותר היו קשים סיחון ועוג מפרעה והיילותיו, וכשם שאמרו שירה על מפלת פרעה והילו, כך היו ראויים לומר על סיחון ועוג, אלא שבא דוד ואמר עליהם שירה, לסיחון מלך האמורי כי לעולם חסדו ולעוג מלך הבשן כי לעולם חסדו (תהלים קלו י"ט ב):

[ט] **ראה** החלתי תת לפניך. לא אמר לפניכם, אלא לפניך, בשבילך, ולא שיש לישראל מעשים טובים אני מוסרם, אלא לפניך, אמר משה מלאך אתה משלח. איני צריך לו, אם אין פינך הולכים (שמות לב טו), אמר הקב"ה בשביל המלאך אתה קורא תגר, היך אף לא מלאך אלא צרעה אחת אני משלח והיא מכלה אותם, וכן הוא אומר ואשלח לפניכם את הצרעה (יהושע כד יב):

[י] **ראה** החלתי תת לפניך. מה כתוב שם והתגר בו מלחמה (דברים כ' ד), והם לא עשו כך, אלא ואשלח מלאכים (שם טו), אמר הקב"ה אני אמרתי והתגר בו מלחמה, ואתה אומר לשלום, אין שלום אמר ה' לרשעים (ישעיה מה כג), ראה גדולים דברי שלום שבטלו ישראל מה שאמר להם והתגר בו מלחמה ולא כעס עליהם: [ממדבר קדמות (דברים כ' טו)]. (כו) מהו ממדבר קדמות, אמר לו משה ממך למדתי שקדמת לעולם, יכול היית לשלוח ברק אחד לשרוף המצריים, ולא עשית, אלא שלחתי לפרעה,

הערות ותקונים

(כב) אמר ר' יוחנן קוליתו של סיחון היה צב י"ח אמות, עיין ברכות כ"ד ב' דעד קרסוליו היה למ"ד אמות ובמדרש דב"ר פ"א אות כ"ד אמר ר' יוחנן אורך רגליו י"ח אמות, והילקוט דברים רמז תת"ז בשם אלה הדברים רבה (והוא המדרש דברים רבה) הביא ל"ח אמה, אין ספק שז"ל י"ח אמה: (כג) אבא שאול אומר, כן מוצא גנמ' צבלי נדה דף כ"ד ע"ב, ושם הגירסא תניא אבא שאול אומר ואיתימא ר' יוחנן, גס הגי' שם כשחזרתי לאחורי אמרו לי של עוג מלך הבשן היתה: (כד) אמרו רבותינו קשה היה סיחון כו'. התחלת המאמר מוצא לעיל בפ' דברים אות ה' בקל"ט סינייים, ועיין שם בזהרה י"ד: (כה) אמרו חכמים, מוצא לעיל בפ' דברים סוף אות ה': (כו) מהו ממדבר קדמות, אמר לו משה ממך למדתי, מוצא ברי"ע ע"ה"ת (דברים כ' כה) ו"ל ד"ה ממדבר קדמות ממך למדתי שקדמת לעולם. יכול היית לשלוח ברק אחד ולשרוף את המצריים אלא שלחתי מן המדבר

שנאמר שלח את עמי (שמות ט ה), הוי קדמות: (כו) ד"א ממדבר קדמות, מן התורה למדתי שקדמה לכל, כשבאתה ליתן אותה גלוי היה לפניך שאין בני עשו ובני קטורה מקבלין אותה, ואעפ"כ קימת ותבעת אותה להם שיקבלו אותה, לכך ואשלח מלאכים, אמר הקב"ה אתם שואלים שלום, חייכם אתם יורשים את ארצם בשלום, שנאמר וענוים יירשו ארץ והתענונו על רוב שלום (ההלים לו יא):

חסלת הוספה לפרשת דברים

פרשת ואתחנן

[א] ואתחנן אל ה' וגו' (דברים ג כג). (א) זש"ה אחת היא על כן אמרתי תם ורשע הוא מכלה (איוב ט כב), אמד משה רבונו של עולם הכל שוין לפניך גזירה אחת לצדיקים ולרשעים, (ב) וכן שלמה אמר הכל כאשר לכל מקרה אחד לצדיק ולרשע לטוב ולטהור ולטמא ולזוכה ולאשר איננו זוכה כטוב כחוטא הנשבע כאשר שבועה ירא (קהלת ט ב), לצדיק זה נח, (ג) ר' פנחס בשם ר' יוחנן בשם ר' אלעזר בנו של ר' יוסי הגלילי נח עם (ד) כשהוא יוצא מן התיבה הכישו הארי ושברו, ולא היה כשר להקריב קרבן, והקריב שם בנו תחתיו. לרשע, זה פרעה נבו, בשעה שביקש לישב (ה) על כסא שלמה, לא היה יודע (ו) מנגנון שלו, הכישו הארי שבכסא ושברו, זה מת צולע וזה מת צולע. לטוב זה משה, שנאמר ותרא אותו כי טוב הוא (שמות ג ב), (ז) שגולד מהול. לטהור זה אהרן, (ח) שממטהר עוונותיהם של ישראל. לטמא, אלו מרגלים, אלו אמרו גנתה של ארץ ישראל, ואלו אמרו שבחה של ארץ ישראל, אלו לא נכנסו ואלו לא נכנסו. לזוכה זה יאשיהו, שנאמר וירם יאשיהו לבני העם צאן כבשים וגו' (דנ"ב לה ז). ולאשר איננו זוכה, זה אחאב, שביטל קרבנות מעל המזבח, (ט) והכתיב ויזבח לו אחאב צאן ובקר (שם יח ב), לו לזבח, ולא לקרבנות, זה מת בחיצים, דכתיב (י) ויורו (המורים) [היורים] למלך יאשיהו (שם סג כג), וזה מת בחיצים, דכתיב ואיש (מושך) [משך] בקשת

הערות ותקונים

המדבר אל פרעה לאמר שלח את עמי בתחון, ואין ספק שש"ב מן הוספה הדיא שהיה גם בקובץ מתנחומא כ"י שהיה לפניו: (כו) ד"א, מן התורה, גם המאמר הזה מוצא ברש"י, שם, ומה שלפניו באתרוהו מוצא שם בראשונה וז"ל ממדבר קדמות אע"פ שלא זוני המקום לקרוא לסיחון לשלום, לנודתי ממדבר סיני מן התורה שקדמה לעולם, כשצא הקב"ה ליתנה לישראל חור אותה על עשו וישמעאל, וגלוי לפניו שלא יקבלוהו, אעפ"כ פתח להם בשלום, אף אני קדמתי את סיחון בדברי שלום:

(א) זש"ה אחת היא. מוצא בילקוט ואתחנן רמו תתי"א בשם התנחומא, וכן מוצא בנדפס (אות א'): (ב) וכן שלמה אמר הכל כאשר לכל, נשנה בפסיקתא אחרי מות (דף קס"ז ע"ב), ובו"ר פ"ב, ובק"ר פסוק הכל כאשר לכל, ועיין בתנחומא אחרי אות א', ומוצא בילקוט קהלת רמו תקפ"ט בשם התנחומא, והוא בתנחומא אחרי: (ג) ר' פנחס בשם ר' יוחנן, כ"ה גם בנדפס, ובפסיקתא ר' פנחס ור' יחזקאל ז"ל ור' יוחנן כמו שהוא ג"כ בפסיקתא כ"י אקספארד, ובו"ר שם אמר ר' יוחנן, ובתנחומא נח צ"ל לא מן התיבה דאמר ר' יוחנן, אבל במדרש קהלת שם המאמר ביהם סתמו "אמרו" ולא נקרא כל שם עליו: (ד) כפילא מן התיבה, בתנחומא נח פעם אחת שבה נח לזון את הארי הכישו הארי ויאלא לועט בשאמר וישאר את נח, ולזה כוון רש"י בראשית ו' כ"ג: (ה) על כסא שלמה, במדרש קהלת טוסף כשלקח בכתובת בתו: (ו) מנגנון, עיין מה שכתבתי בפסיקתא פסקא אחרי שם הערה ו', והוראת המלה ציונית αμαρτυρα תחבולה ומעשה ערמה, ועיין גם בפסקא ויהי בשלח הערה כ"ט: (ז) שגולד מהול, צו"ר ובק"ר ר' מאיר אומר שגולד מהול, ובשם פ"א תני ר' מאיר טוב שמו כו' אחרים אומרים שגולד כשהוא מהול, והוא לשון הגמרא סוטה דף י"ב ע"א, ועיין שם בתוס' ד"ה אחרים: (ח) שמטהר עונותיהם של ישראל, בפסיקתא שהיה עסוק בטהרתן של ישראל, ובו"ר שם סיים שנאמר בשלום ובמישור הלך אתי ורבים השיב מעון (מלאכי ב' 3), אולם במדרש קהלת ליתא הסיוס הזה: (ט) והכתיב ויזבח לו אחאב, ובו"ר הגי' דכתיב ויזבח והוא ראה למאמר שלפניו, וכאשר הוא לפנינו גם בפסיקתא הוא בלשון שלח ותשבע, והכל אחד ובק"ר חקר זה: (י) ויורו המורים, תקנתי היורים כמו שהוא נקרא וגם בנדפס ובפסיקתא שם, וכן בכ"י רומי וכ"י רח"ם, וכן בסנהדרין דף מ"ח סוף ע"ב, תענית כ"ב ע"ב, מוצא לשון הכתוב המורים, אולם לפנינו במקרא נאמר היורים, ואחר סיוס הראיה מהכתוב הביא בפסיקתא אמר ר' יחזקאל ג' מאות חטים יורו בו עד שנעשה גופו ככברה, וזה ליתא בכ"י רומי וכ"י רח"ם וליתא גם בפסיקתא כ"י של אקספארד, וליתא צו"ר וק"ר, ואין ספק שטוסף בפסיקתא שם ע"פ בירושלמי

לתומו(מ"א כג לה). כטוב, זה דוד, שנאמר עם יפה עינים (יא) וטוב רואי (ש"א טו י). כחומא, זה נבוכדנצר, דכתיב הטאך בצדקה פרוק (דניאל ד כד), (יב) זה בנה בית המקדש ומלך ארבעים שנה, (יג) וזה חרב בית המקדש ומלך ארבעים שנה. הנשבע, זה צדקיהו, דכתיב בו וגם במלך נבוכדנצר מרד (יד) אשר השביעו באלהים (ה"א לו יג), (פז) מאי מרדותיה, אשכחיה צדקיהו לנבוכדנצר דקא אכיל ארניבתא חיה, א"ל נבוכדנצר לצדקיהו אישתבע לי (טז) דלא מנלית, (יז) אישתבע ליה, לסוף הווה מצטער בנופיה, איתשיל אשבועתיה, (יח) והניד לה' מלכים שהמשילו נבוכדנצר עליהם, שמעו מלכי אחריני והוו מבזו ליה, והוו אמרין ליה זהו מושל ארץ שאוכל ארנבת חיה, שמע נבוכדנצר ושלא לאיתווי הסנהדרין וצדקיהו, אמר להו חיותון (יט) מה עביד בי צדקיהו, אמר להו אישתילית אשבועתי, אמר לסנהדרין מי משתלין אשבועתא, אמרו ליה משתלין לסכנת נפשות, אמר להו אימת, אמרו לו בו ביום, בפניו או שלא בפניו, אמרו לו בפניו, ומאי מעמא לא אמריתון לצדקיהו, מיד ישבו לארץ וידמו זקני בת ציון (איכ"ב ז), אמר ר' יצחק ששמטו כרים וכסתות מתחתיהן. כאשר שבועה ירא, זה שמשון, (שאמר) [ויאמר] זה חת שמשון] השבעו לי פן תפגעון בי אתם (שופטים טו יב), מכאן שהיה שבועה ירא, זה מת בניקור עינים וזה מת בניקור עינים, [זה מת בניקור עינים], ואת עיני צדקיהו עור (מ"ב כה ז), (כ) זה אחד משבעה שנדמו לאדם הראשון, צדקיהו בעיניו ונעצו בו (כא) לולכיות של ברול ולא נתעווור עיניו, עד ששחטו בניו לעיניו, שנאמר וישחט מלך בבל וגו' (ירמיה לו טו). ושמשון [מת בניקור עינים שנאמר] ויאחזוהו פלשתים וינקרו את עיניו (שופטים י"א כא):

[ב] ד"א הכל כאשר לכל מקרה אחד לצדיק ולרשע, (כב) אמר משה [לפני הקב"ה רבון העולמים] הכל שווין לפניך תם ורשע (אתה) [הוא] מכלה (איוב ט כג), מרגלים הכעיסו לפניך בדיבת הארץ, ואני ששימשתי את בניך במדבר ארבעים שנה, מקרה אחד לי ולהם, מושל למה הדבר דומה, למלך שביקש לישא אשה, שלח שלוחין לראותה. אם נאה היא ואם לאו, הלכו וראו אותה, באו ואמרו לו ראינו אותה, ואין עוובה

הערות ותקונים

הירושלמי קידושין פ"א ה"ז אמר ר' יוחנן מלמד שעשה גופו ככברה, תני ר' ישמעאל שלם מאות חלים יורו במסיה ה', ובבבלי סנהדרין דף מ"ח סוף ע"ב, תענית כ"ב ע"ב, מ"ק כ"ח סע"ג, אמר רב יהודה אמר רב שעשה כל גופו ככברה, ובמדרש איכה פסוק לדיק הוא ה' הנוסחא אמר ר' מני שלם מאות חלים יורו בו עד שעשה גופו ככברה (יא) וטוב רואי, במדרש איכה פסוק אמר ר' יצחק טוב רואי בהלכה כל הרואה נזכר לתלמודו, וקב"ר כל מי שהוא רואה אותו זוכר את תלמודו ובידמ' בזו"ר ס' א' כתב כל מי שרואה אותו בחלוס דל"כ היה לו לומר מי שראה אותו עכ"ל. ובברכות דף נ"ג ע"ב אמרו עליו הרואהו בחלוס יספה לחסידות: (יב) זה בנה בית המקדש, הכוונה ששכלל יסודותיו, ונתן לבו עליו לבנותו, אך ה' עלר בעדו: (יג) וזה חרב בית המקדש ומלך ארבעים שנה, כן הוא גם בנדפס ובפסיקתא ובו"ר ותנחומא אחרי, אבל בפסיקתא כ"י אקספארד הגי' ארבעים וחמש שנה, וכן איתא במגילה י"א ע"ב נבוכדנצר מולן דארבעין וחמש שנין מלך: (יד) אשר השביעו באלהים, מכאן עד כאשר שבעה חסר בזו"ר ע"י השמעת המעתיק, ואחר סיום הריאה מן הכתוב אשר השביעו באלהים נמצא בפסיקתא ובקב"ר במה השביעו אמר ר' יוסי בר חנינא בבבית השביעו, רבי אמר במזבח השביעו, עיין בפסיקתא ובה"ר ס' פ"ב ופ"ג רבתי פ"ב פ' יטבו לארץ איתא במה השביעו ר' יוסי בר חנינא אמר במזבח הפנימי, ובאסתר רבה רפ"ג הגי' בקרנות מזבח הפנימי: (טו) מאי מרדותיה כו', זה ליתא בפסיקתא ובו"ר ובקב"ר ונתחומא אחרי, ונמצא ג"כ בתנחומא הנדפס פ' ואתחנן, וכן נמצא בכ"י רומי וכ"י רח"ס, ובכ"י ה' של אקספארד ובכ"י ספרדי, וכל המאמר הזה נמצא ג"כ בגמרא בבבלי נדרים דף ס"ה ע"א: (טז) דלא מגלית, בגמרא שם דלא מגלית, עליו ולא תיפוק מילתא: (יז) אישתבע ליה, לסוף, בגמ' ששמש עליה ותיקן שם כן הב"ח: (יח) והניד לה' מלכים שהמשילו נבוכדנצר עליהם שמעו מלכי אחריתי והוו מבזו ליה והוו אמרין ליה זהו מושל ארץ שאוכל ארנבתא חיה, זה חסר בגמ' שם: (יט) מה עביד בי צדקיהו, בגמ' נוסף לאו הכי אישתבע בשמא דשמיא דלא מגליתא וע"ש בגי' הב"ח, ועיין שם בש"י ור"ן ובתוס' והר"ש, ועיין גם בשו"תים קצת במדרש איכה פ"ב פ' יטבו לארץ, ויש להעיר רש"י כתב בגמרא שם ארנבתא חיה שאינה מבוסלת ואית דלמרי חיה ממש שאוכל אותה כשהיא חיה, עכ"ל. ובמדרש איכה שם מפורש ואשכחיה דתליש בשר ארנבתא ואכיל כשהוא חי נראה ששלם בשר מארנבת בעודו חי: (כ) זה אחד משבעה, זה ליתא בפסיקתא שם ונמצא בזו"ר פ"ב ותנחומא אחרי, ובגמרא סופה דף י' איתא חמשה נבראו מעין דוגמא של מעלה וכולם נקב בהן: (כא) לולכיות, בכ"י רומי וכ"י רח"ס לולכיות, ובכ"י ספרדי לולכיות, ובנדפס לויכיות, ועיין לעיל פ' מסעי הערה נ"ו שז"ל לויכיות: (כב) אמר משה, מוצא בילקוט ואתחנן

וכעורה ממנה, שמע שושבינה ואמר מרי אין נאה הימנה בעולם, בא לישא אותה, אמר אבי הנערה לשלוהי המלך, נשבע אני שאין אחד מכם נכנס, כיון שבזיתם אותה לפני המלך, בא השושבין ליכנס, ואמר ליה אף אתה לא תכנס, אמר ליה השושבין אני לא ראיתיה, ואמרתי למלך שאין נאה הימנה, ואתם אמרו אין כעורה הימנה, ועכשיו אראה אם כדבריי אם כדבריהם, כך אמר משה לפני הקב"ה רבונו של עולם המרגלים דברו לשון הרע, ארץ אוכלת יושביה (במדבר יג לב), אבל אני לא ראיתי אותה, ושיבחתה אותה לפני בניך, ואמרתי כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה וגו' (דברים ח ז), ועכשיו אראה אותה אם כדבריי אם כדבריהם, שנאמר אעברה נא ואראה את הארץ הטובה (שם ג כב), אמר ליה כי לא תעבור (שם שס סז), אמר ליה אם כן הכל שוין לפניך, תם ורשע הוא מכלה:

[ג] (כג) ד"א ואתחנן אל ה'. (כד) זש"ה ושמת אל (תפלת) [תחנת] עבדך (מ"ז מ ל), (כה) הרבה שמות נקראת התפלה, תפלה, תחנה, צעקה, זעקה, שוועה, רננה, פגיעה, נאקה, קריאה, עתירה, עמידה, חילוי, (כו) למה לא נתפלל משה אלא בלשון התחנונים, שנאמר ואתחנן אל ה', אלא בשעה שעמד משה ואמר לפני הקב"ה הראני נא את כבודך (שמות לג יח), א"ל רבונו של עולם הראני נא באיזו מדה אתה מנהיג עולמך, א"ל הקב"ה אני אראה לך, ויאמר אני אעביר כל טובי (שם שס טו), א"ל הקב"ה איני חייב לבריה כלום, אלא חנם אני נתן להם, שנאמר והנחתי את אשר אחון (שם שס), (כז) [א"ל משה א"כ עשה עמי מצוה ותן לי חנם, לפיכך אמר ואתחנן]: [ד] ד"א ואתחנן. זש"ה כי עם בציון ישב בירושלם [בכה לא תבכה ה נון יחנך וגו'] (ישעיה ל יט), (כח) מה כתיב למעלה מן הענין, (כט) ועריו נתתי (לכני ראובן ולבני גד) [לראובני ולגדי] (דברים ג יב), לימד משה את באי עולם, שלא יאמר אדם הואיל והולה שלו מסוכן, (ל) ועשה דייתיקי, וחילק כל אשר לו, לא יאמר הואיל ועשה דייתיקי לא יתפלל עוד, אלא יתפלל, שאין הקב"ה פוסל תפלת (בריא) [כל בריה], שהרי משה עשה דייתיקי, שנאמר ועריו נתתי לראובני ולגדי [וגו'], יאיר בן מנשה וגו' (שם יד), ולמכיר נתתי את הגלעד (שם טו), ולראובני ולגדי נתתי [וגו'] (שם טו), [ואצורה] [ואצור] אתכם בעת ההיא לאמר [וגו'] (שם יח), ואת יהושע ציויתי [בעת ההיא] לאמר וגו' (שם שס כה), [הרי דייתיקי, שמא תאמר עמד לו ולא התפלל, תלמוד לומר ואתחנן אל ה']:

הערות ותקונים

ואתחנן רמו תחי"א בשם התנחומא, והשמיט לפני זה מאמר גדול: (כג) ד"א ואתחנן אל ה' זש"ה ושמת. וכ"ה בנדפס אות ג', ולפני זה הוסיף המדפיס ממשאנכובה כל אות ב' המתחיל ד"א ואתחנן אל ה' זש"ה שצתי וראה עד סוף אות ב' אמר משה אחז את התפלה שנאמר ואתחנן אל ה', וזה לא נמצא לפנינו ולא בכ"י רומי וכ"י רח"ס. ולא נמצא ג"כ בכ"י ספרדי, רק נמצא בכ"י ה' של אקספארד, ומזה נראה שהיה נמצא גם בכ"י אשר היה לפני המדפיס ממשאנכובה, והמאמר נמצא גם במדרש קה"ר פ"ט פסוק שצתי וראה. מן ד"א כי לא לקיים המרוץ זה עשהאל. ובמדרש שם נמצא המאמר בקצת הרחבת לשון. והמדפיס ממשאנכובה לא העתיק את המאמר מן המדרש קה"ר רק מאשר היה בכ"י שלפניו בתנחומא, ובכ"י ה' של אקספארד אשר המאמר הזה נמצא שם נמצא חיזה שניונים, כמו וקערה של גריסין בכל יום נוסף שם, "והיכן חממתו" אחר כל עס ה' נביאים נוסף, "והיכן ידעתו". וכן במקום שתחול את הארץ הגי' בכ"י שם שתחמיל להם את הארץ, וכן שהיה מקפץ בכארי, בכ"י שהיה רץ כלבי ומקפץ, וכן צהוק המאמר א"ל עתיד הוא שיתפלל אדם ויענה אמר משה אחז את התפלה, בכ"י עתים הם שיתפלל אדם ויענה ועתים שאינו נענה כיון משה כיון שגזירה עליו הגזירה לא נענה בתפלתו אלא מת, והיכן חממתו וגזירתו, הוי עת ופעע יקרה את כולם, ועיין צקה"ר שם: (כד) זש"ה ושמת אל תפלת עבדך וכ"ה בכ"י רומי ורח"ס ותקנתי שכל"ל אל תחנת עבדך והוא פסוק מ"א ח' ל' ובנדפס מוצא פסוק אחר ופית אל תפלת עבדך ואל תחנת, והוא פסוק מ"א ח' כ"ח, והמרגשים דניאל פ' טע, כי שם (דניאל פ יו) כתוב שמע אליהו אל תפלת עבדך ואל תחנניו. (כה) הרבה שמות, וחושב י"ב שמות, ועיין ספרי דברים פסקא כ"ו, ובמדרש ריש דברים רבה: (כו) למה לא נתפלל משה אלא בלשון תחנונים, מוצא בילקוט ואתחנן שם ברמו תחי"ב בשם התנחומא, ומכאן מתחיל בכ"י מינכטן, כי מכאן החל להעתיק פ' ואתחנן: (כז) אמר לו משה, הוספתי כמו שהיה לנכון בכ"י רומי וכ"י רח"ס וכ"י מינכטן וגם בנדפס, וחקר גם בילקוט בשם התנחומא: (כח) מה כתיב למעלה, מוצא בילקוט שם: (כט) ועריו נתתי לבני ראובן ולבני גד, כן מוצא גם בכ"י רומי ובילקוט, ונ"ל לראובני ולגדי, ומוצא לנכון בכ"י רח"ס וכ"י מינכטן וכן מוצא לנכון להלן: (ל) ועשה דייתיקי, המלה וינית אאקיה"א פ"י שטר לוואה, ובכ"י רומי כתוב בפנים

[ה] ואתחנן אל ה'. למה כדי שייכנס לארץ, (לא) זש"ה שמעה אלהים (צדק) [רנתי] וגו' (תהלים ס"א ב), אמר ליה מה אתה מבקש, אמר ליה מקצה הארץ אליך אקרא בעמוף לבי (שם שם ג), א"ל הקב"ה רב לך אל תוסף (דברים ג כז), [א"ל משה] רבנו של עולם אתה קראתני משה עבדי, לא כן עבדי משה (במדבר יב י), אני עבד ולויתן עבד, אני מתחנן לפניך, והוא מתחנן לפניך, שנאמר הירבה אליך תחנונים (איוב מ כז), תחינת לויתן שמעת וזכרת עמו ברית וקיימתו, שנאמר היכרות ברית עמך תקחנו לעבד עולם (שם שם כח), ואני עבדך ואמרת לי, הנה אנכי כורת ברית (שמות לד י), ולא קיימתה, אלא אמרת לי, ומות בהר וגו' (דברים ל"ג ב), ולא עוד אלא כתבת בתורה ואמרת, ואם אמר יאמר העבד אהבתי את אדוני וגו' (שמות כ"ה), ואני אהבתי אותך ותורתך ובניך, לא אצא חפשי (שם), איני מבקש למות, והגישו אדוניו אל האלהים ועבדו לעולם (שם שם ו), ולא קיימת עמי, ועבשיו בבקשה שמעה אלהים רנתי (תהלים ס"א ב), ואל תתעלם מתחנתי (שם שם ג), א"ל הקב"ה אי אפשר, (לב) רב לך (דברים ג טו), בעל דין שלך כבר הוציא עליך גזירה שתמות וכל הבריות כמותך: (לג) אדם הראשון שאכל מן האילן גם מיתה לכל, ד"א ויאמר ה' רב לך בעל דין שלך כבר הקדימך, שכבר אמר איוב מי יתן שומע לי [הן תוי שדי יעניני וספר כתב איש ריבין] (איוב לא לה), ואיזה [ספר], זה ספר תולדות אדם (בבב"א פ"ה), ומה אמר איוב, קטון וגדול שם הוא ועבד חפשי מאדוניו (איוב ג יט), הוי רב לך אל תוסף דבר:

[ו] [רב לך אל תוסף דבר] (דברים טו ב). זה שאמר איוב אם יעלה לשמים שיאו וראשו לעב יגיע (איוב כו ו), כנגד מי אמר המקרא הזה, לא אמרו אלא כנגד יום המיתה, שאפילו אדם יעלה לשמים ויעשה לו כנפים כעוף, כיון שגיע קיצו למות, נשתברו כנפיו ונפל לפני מלאך המות, כבהמה לפני הטבח, (לד) וכן אמר דוד תצא רוחו וישוב לאדמתו (תהלים קמו ד): אם יעלה לשמים שיאו (איוב שם), (לה) זה משה שעלה לרקיע ודשו רגליו ערפל, והיה כמלאכי שרת, ודיבר עמו פנים בפנים, וקיבל את התורה מידו, כיון שהגיע קיצו למות, א"ל הן קרבת למות (דברים לא יד), (לו) אמר לפניו רבנו של עולם לשוא דשו רגלי ערפל, לשוא רצתי לפני בנך כסוס, סופי רימה ותולעה, אמר ר' אבהו למה הדבר דומה, לאחד מגדולי מלכות, שמצא סיוף אחד (לו) הינדוי, שאין כמותו [בעולם],

הערות ותקונים

צפנים "פי' נוואה": (לא) זש"ה שמעה אלהים לך, וכ"ה בכ"י רומי ורח"ס, ותקנתי שמעה אלהים רנתי, וכוון הדורש לפסוק מתהלים ס"א ב' כמו שסיים מקצה הארץ אליך אקרא, ובתהלים י"ז א' כתוב שמעה ה' לך וזה הכתוב לא כוון הדורש, ובכ"י מינכס מוצא רק המלות "שמעה אלהים", ובנדפס הגי' זש"ה שמעה אלהים רנתי אל תתעלם מתחנתי, ומרשים תהלים ס"א, אולם התחלת הפסוק שמעה אלהים רנתי הוא בתהלים ס"א ב', והסיוס אל תתעלם מתחנתי הוא בתהלים כ"ה ב'. לכן יש לתקן בנדפס שמעה אלהים רנתי הקייב תפנתי (תהלים ס"א ב), וגם לפנינו הלן בכ"י הביא ועכשיו בצנקה שמעה אלהים רנתי ואל תתעלם מתחנתי, הרביב ג"כ שמי כתובים יחד: (לב) רב לך צעל דין שלך כבר הוליא עליך גזירה, דורש רב לך צעל ריבך, צעל דין שלך, היינו אדם הראשון כבר הקדימך בגזירה שתמות, שכן אמר איוב על אדם הראשון מי יתן וגו' הן תוי ר"ל מה שזכרת וכתב עלי שמות שדי יעניני שמות ואפסור מהיסורים, והתחלת המאמר מוצא בילקוט רמז תתכ"א בשם התנחומא: (לג) אדם הראשון שאכל מן האילן נרם מיתה לכל, ואחר זה נמצא הוספה בנדפס (ושם בנדפס בטעות גזר ו"ל גרס) שהוסף המדפיס ממאגפוב צאות ה' המתחיל ה' אלהים אתה החילות מנה"ד לנחך שראה אשה אחת יתומה עד אשר ילא לפניו ואשר יצאם, וזה הוסף המדפיס מכ"י שהיה לפניו והוא הילמדנו, כי המאמר הזה מוצא בילקוט ואתחנן רמז תתנ"ו בשם הילמדנו, ומאשר כי המדפיס הזה הביא הסיוס א"ל משה רבינו רבש"ע אם אתה רואה שלא אביאם כו', נראה כי העתיק מגוף הכ"י מהתנחומא שהיה לפניו ולא מהילקוט כי ליתא שם. וההוספה היא ליתא בכ"י ה' של אקספארד וליתא בכ"י ספרדי: (לד) וכן אמר דוד תלא רוחו ישוב לאדמתו, אחר זה נוסף בנדפס וכן אמר איוב קטן וגדול שם הוא ועבד חפשי מאדוניו (איוב ג יט) שאפילו לקחו רבו באלף אלפים דינרי וזכ כיון שגיע קיו למות אינו יכול לומר עבדי אתה הלא נעשה חפשי מאדוניו, וזה ליתא בכ"י ה' של אקספארד, ונמצא גם בדפוס קאזטטאגניאל ודפוס וויניציא: (לה) זה משה, מוצא בילקוט איוב רמז תתק"ו במאמר המתחיל ד"ל אם יעלה זה משה, ותסר הליון תנחומא: (לו) אמר לפניו רבש"ע, מכאן מוצא בילקוט ואתחנן רמז תתכ"א בשם התנחומא: (לז) הינדוי, פי' מן כדו (אידישען), ובכ"י מינכסן בטעות סיוף הלדי, ו"ל הלדי, ובמדרש דב"ר פ' וילך פ"ט אות ו' הן קרבו ימך, למה נגזר עליו מיתה בזה לשון הן, רבנן אמרי למה"ד לאחד שכיבד את המלך והביא לו דורון

ואמר אין זה ראוי אלא למלך, מה עשה הביאו דורון למלך, אמר המלך חתכו את ראשו בו, אף כך אמר משה לפני הקב"ה בדבר שקילסתיך, ואמרתי הן לה' אלהיך וגו' (דברים י"ד), בו בלשון אתה גוזר עלי מיתה, ואומר הן קרבו ימין (שם לא י"ד), אמר לו כבר קנפתי מיתה על אדם הראשון, אמר לפניו רבנו של עולם אדם [הראשון] היה ראוי למות, מצוה קלה צוית אותו ועבר עליה, ואני לא אמות, א"ל הרי אברהם שקידש את שמי בעולם ומת, אמר לפניו רבנו של עולם הרי יצא ממנו ישמעאל שגיועו מכעיסין לפניך, שנאמר ישליו אהלים לשודדים ובטוחות למרגזיו אל לאשר הביא אלה בידו (איוב י"ב), א"ל הרי יצחק שפשט צוארו על גבי המזבח, אמר לפניו מיצחק יצא עשו הרשע, שהחריב מקדשך ושרף היכלך, א"ל הרי יעקב שיצאו ממנו שנים עשר שבטים, אמר לפניו יעקב לא עלה לרקיע, ולא דשו רגליו בערפל, ולא קיבל תורה מידך, ולא דיבר עמך פנים אל פנים, א"ל הקב"ה רב לך אל תוסף דבר, אמר לפניו שמא יאמרו הדורות איצמלא לא מצא במשה דברים רעים, לא היה מסלקו מן העולם, א"ל כבר כתבתי בתורתך ולא קם נביא עוד בישראל כמושה (דברים ל"ד), אמר לפניו רבנו של עולם שמא [יאמרו הבריות] בקמנתי עשיתי רצונך, בזקנתי לא עשיתי רצונך, א"ל כבר כתבתי [על אשר מעלתם בי וגו'] על אשר לא קדשתם אותי (שם לא נ"ג), אמר לפניו אם רצונך אכנס לארץ [ואהיה שם] שנים ושלוש שנים, ואחר כך אמות, א"ל גזירה היא מלפני, א"ל אם לא אכנס בחיי, איכנס לאחר מותי, א"ל לא בחיך ולא במותך, אמר לפניו רבנו של עולם כל הכעס הזה עלי למה, על אשר לא קדשתם אותי (שם), אמר לפניו עם כל הבריות אתה מתנהג במדת רחמים שנים ושלושה פעמים, שנאמר הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר (איוב ל"ב כ"ט), ואני עון אחד נמצא בי, ואין אתה מוחל לי, א"ל הקב"ה משה (לח) הרי עשית ששה עונות, ולא גיליתי אחד מהם בתחילה אמרת שלח נא ביד תשלח (שמות ד"ג), ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך [הרע] לעם הזה והצל לא הצלת את עמך (שם ה' כ"ג), לא ה' שלחתי (במדבר ע"ז כ"ט), ואם בריא הוא יבא ה' (שם ע"ג), שמעו נא המורים (שם כ"י), והנה קמתם תחת אבותיכם תרבות אנשים חטאים (שם ל"ד), ואברהם יצחק ויעקב חטאים היו, שאמרת לבניהם כך, אמר לפניו מוכן למדתי, שאמרת מחתות החטאים (שם ל"ג), א"ל אני אמרתי בנפשותם (שם) ולא באבותם, אמר לפניו רבנו של עולם, אני יחיד וישראל ששים רבוא, הרבה פעמים חטאו לפניך, ובקשתי עליהם רחמים, ומחלת להם, על ששים ריבוא השגחת בשבילי, ועלי אין אתה משגיח, א"ל משה אינו דומה גזירת ציבור לגזירת יחיד, ועוד עד עכשיו היתה שעה מסורה בידך, ועכשיו אין שעה מסורה בידך, אמר לפניו רבש"ע עמוד מכסא דין, ושב על כסא רחמים עלי ולא אמות, ועוונותי יהיו נסחלות ביסורין שתבא בגופי, ואל תתנני בחבלו של מלאך המות, ואם אתה עושה כך אנני שבחך לכל באי עולם, כשם שאמר דוד לא אמות כי אהיה ואספר מעשיו יה (תהלים קמ"ו), א"ל זה השער לה' [צדיקים יבאו בו] (שם ע"ב), (ל"ט) מכאן לצדיקים, ולכל הבריות מתוקן מות מימות עולם, כשראה משה שאין משגיחין עליו, (ט) הלך אצל שמים וארץ, ואמר להם בקשו עלי רחמים, אמרו לו עד שנבקש רחמים עליך, נבקש רחמים על עצמינו, שנאמר כי שמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה (ישעיה נ"א), (מ"א) הלך אצל חמה ולבנה, אמר להן בקשו

הערות ותקונים

חזק חדה ז"ל חזק גדו: (לח) הרי עשית ששה עונות כו', וחושב אותם אחת לאחת, וכאשר הוא לפניו כן הוא ככ"י רומי ורח"ס וכ"י מינעטן וכ"י ה' של אקספארד וכ"י ספרדי ובינקוט שם בשם התנחומא, אולם בדכוס ראשון דפוס קאנטשטאטינא וגם דפוס וויניציא נשמטו המלות, ואם בריאה יבא ה" וכו' וכאשר ראה המדפיס המלאכותי כי חסר יבאנו, שחסר אחת מהששה עונות, הוסיף "האלן ובקר ישחט להם ומלא להם" (במדבר י"א כ"ג), וגם הציג המלות שיה שלישית רביעית, כי ראה להראות כי ששה הם צוה בהוסף: (ל"ט) מיכלן לצדיקים, וכן ככ"י רח"ס מיכן לצדיקים, וככ"י מינעטן מכלן לצדיקים, וככ"י רומי מכן והיך לצדיקים, אבל ככ"י ספרדי ובנדפס הגי' יותר נכון מוכן הוא לצדיקים: (מ"א) הלך אלל שמים וארץ ואמר בקשו עלי רחמים, עיין בבלי ע"ד ק"י ע"ג שםסופר מר' אלעזר בן דורדיא שהלך וישב בין שני הרים וגנעות כו', וע"ש בתוס' ד"ה עד שאנו מנפקים עליך רחמים שכתבו ז"ל, לא השיבו לו כך אלל היה אומר בלבו שקך יוכלו להשיב, א"ל שר של הרים היה משיב כן: (מ"א) הלך אלל חמה ולבנה, עד הלך אלל כוכבים ומזלות נשמט דפוס ראשון דפוס

עלי רחמים, אמרו לו עד שנבקש רחמים עליך נבקש רחמים על עצמנו, שנאמר והפרה
הלבנה ובושה החמה (ישעי' נד ט), הלך אצל כוכבים ומזלות, אמר להם בקשו עלי רחמים,
אמרו לו [עד שנבקש רחמים עליך] נבקש רחמים על עצמנו, [שנאמר] ונמקן כִּי
צבא השמים [וגו'] (ס' ל"ד), הלך אצל הרים ונבעות, אמר להם בקשו עלי רחמים,
אמרו לו נבקש על עצמנו, שנאמר כי ההרים ימוש והנבעות תמוסנה (ס' נ"י), הלך
אצל ים הגדול, א"ל [בקש עלי רחמים, א"ל] הים, בן עמרם מה היום מיומים, הלא
אתה בן עמרם שבת עלי במטך והכיתני, (מב) וחילקתני לשנים עשר חלקים, ולא
הייתי יכול לעמוד לפניך, מפני שכונה שהיתה מהלכת לימינך, שנאמר מוליך
לימין משה וגו' (ס' ס"ג), ועכשיו מה עלתה לך, כיון שהזכיר לו הים מה שעשה
בנערותו, צווח ואמר מי יתנני כירחי קדם (איוב כ"ט), בשעה שעמדתי עליך הייתי
(מג) מלך בעולם, ועכשיו אני משתטח ואין משגיחין בי, מיד הלך לו אצל (מד) שר
הפנים, א"ל בקש עלי רחמים שלא אמות, א"ל משה רבי טורח זה למה, כך שמעתי
מאחורי הפרגוד, שאין תפלתך נשמעת בדבר זה, הניח משה ידיו על ראשו, והיה
צועק ובוכה, ואמר אצל מי אלך לבקש עלי רחמים. אמר ר' שמלאי באותה שעה
נתמלא הקב"ה עליו בעברה, שנאמר ויתעבר ה' בי (דברים ג ט), עד שפתח משה ואמר
מקרא זה, [ויעבור ה' על פניו ויקרא] ה' ה' אל רחום ותנון וגו' (שמות לו ו), מיד נתקררה
רוח הקודש, א"ל הקב"ה למשה, משה שתי שבועות נשבעתי, אחת שתמות,
(מה) ואחת לאבד את ישראל, לבטל שתיהן אי איפשר, ואם תרצה אתה להחיות יאבדו
ישראל, אמר לפניו רבונו של עולם בעלילה אתה בא עלי, אתה תופש את החבל בשני
ראשים, יאבד משה ואלף כמותו, ואל יאבד אחד מישראל. אמר לפניו רבונו של עולם
רגלים שעלו לרקיע, ופנים שהקיבלו פני שכינה, וידיים שקיבלו תורה מידך, ילחכו עפר,
ויו לכל הבריות, יאמרו ומה משה שעלה למרום, והיה כמלאכי השרת ודיבר עמו פנים
בפנים, וקיבל תורה מידו, לא היתה לו תשובה להשיב לפני הקב"ה, (מו) בשר ודם
שילך בלא תורה ובלא מצות על אחת כמה וכמה, א"ל הקב"ה למשה כל צער זה
שאתה מצמער למה, אמר רבונו של עולם מתיירא אני מחבלו של מלאך המות,
א"ל איני מוסרך בידו, אמר לפניו רבונו של עולם, (מז) אמי שהקדו שיניה
בשני כניה בחייה, יקדו שיניה במיתתי, אמר לו כך עלתה במחשבה, וכך מנהגו של
עולם, דור דור ודורשיו, דור דור ופרנסיו, דור דור ומנהיגיו, עד עכשיו היה חלקך
לשרת, (מח) [ועכשיו הגיע חלקו של יהושע תלמידך לשרת], אמר לפניו רבונו של
עולם אם מפני יהושע אני מת, אלך ואהיה תלמידו, א"ל אם אתה רוצה לעשות כך
לך עשה, עמד משה והשכים לפתחו של יהושע, והיה יהושע יושב ודורש, ועמד
משה וכפף קומתו, והניח ידו על פיו, ונתעלמו עיניו של יהושע ולא ראה אותו,
כדי שיצמער וישלים עצמו [למיתת], והלכו ישראל אצל פתחו של משה, ומצאוהו
בפתחו של יהושע, והיה יהושע יושב ומשה עומד, אמרו לו ליהושע מה עלתה לך
שמשנה רבינו עומד, ואתה יושב, כיון שתלה עיניו וראהו, מיד קרע את בגדיו וצעק
ובכה, ואמר רבי רבי אבי אבי ואדני, אמרו ישראל למשה משה רבינו למדנו תורה,,
אמר להן אין לי רשות, אמרו לו אין אנו מניחין אותך, יצתה בת קול ואמרה להם

הערות ותקונים

דפוס קאנטאטאניאל ודפוס וויניציא וחס"כ צלל הדפוסים, ונמלא לנכון ככ"י ה' של אקספארד וצכ"י ספרדי,
זכן הרה"ש שהדפוסים הראשון כשמיט מן הלך עד הלך, ונמלא נ"כ בגמרא ע"ז סס: (מב) וחלקתני לשנים
עשר חלקים, צכ"י רומי וכו"י רח"ס וצנדפס הגי' לשנים עשר שבילים, וצכ"י ה' של אקספארד ליו"צ גורים:
(מג) מלך בעולם, צנדפס מלך עולם, אצל צכ"י ה' של אקספארד הגי' מלך בעולם: (מד) שר הפנים, צכ"י
ה' מהקספארד כתוב ללל מטטרון: (מה) ואחת לאבד את ישראל, וכן הוא צכ"י רומי וכו"י רח"ס וכו"י מונכטן
ויזילקס, אולם צנדפס מלא לאבד את ישראל, אולם צכ"י ה' של אקספארד וצכ"י ספרדי הגי' נ"ל "לאבד"
וזה תיקן המדפיס הראשון מהקאנטאטאניאל: (מו) צער ודם שילך בלא תורה ובלא מצות על אחת כמה וכמה,
צנדפס צטעות צער ודם על אחת כמה וכמה שילך בלא תורה ובלא מצות, וצ"ל כמו בתנחומא כ"י שלפניו:
(מז) אמי שהקדו שיניה בשני כניה בחייה, צלל זית רענן כתב ר"ל שהושלך משה ליאור, וכן על הסיום יקבו
עוד שיניה במיתתי כתב צ"ל דהך צקבר מטטערים: (מח) ועכשיו הגיע, גמטס בגגת המעתיק מן לשרת עד
גשרה

למדו מן יהושע, (מט) קיבלו עליהן לישב וללמוד מפי יהושע, (נ) ישב יהושע בראש, ומשה מימינו, ואלעזר ואיתמר משמאלו, ויושב ודורש בפני משה, אמר ר' שמואל בר נחמני אמר ר' יונתן בשעה שפתה יהושע ואמר ברוך שבהר בצדיקים ובמשנתם, נטלו (נא) מסורות החכמה ממשה וניתנו ליהושע, ולא היה יודע משה מה היה יהושע דורש, (נב) אחר שעמדו ישראל, אמרו לו למשה סתם לנו את התורה, אמר להם איני יודע מה אשיב לכם, והיה משה רבינו נכשל ונופל, באותה שעה אמר רבנו של עולם עד עכשיו בקשתי חיים, ועכשיו הרי נפשי נתונה לך, וכיון שהשלים נפשו למיתה, פתח הקב"ה ואמר מי יקום לי עם מרעים (תהלים לד טו), ומי יעמוד להם לישראל בשעת כעסי, ומי יעמוד במלחמתו של בניו, ומי יעמוד ויבקש עליהם רחמים, בשעה שהוטאין לפני, באותה שעה (נד) בא מטטרון ונפל על פניו, אמר לפניו רבנו של עולם בחייו של משה שלך הוא, ובמותו שלך הוא, א"ל הקב"ה אמשל לך משל, למה הדבר דומה, למלך שהיה לו בן, ובכל יום ויום היה כועס עליו אביו, ומבקש להורגו, שלא היה עומד בכבוד אביו, והיתה אמו מצלת אותו מידו, לימים מתה אמו, והיה המלך בוכה, אמרו לו עבדיו אדונינו המלך מפני מה אתה בוכה, אמר להם לא על אשתי לבד אני בוכה, אלא על בני, שהרבה פעמים כעסתי עליו, ובקשתי להרגו, והצילתו מידו, אף כך אמר הקב"ה למטטרון, לא על משה לבד אני בוכה, אלא עליו ועל ישראל, שהרי כמה פעמים הכעיסוני, וכעסתי עליהם, (נד) ועמד בפרץ לפני [להשיב חמתי מהשחיתם], באו ואמרו למשה הגיעה השעה שאתה נפטר מן העולם, אמר להם המתינו לי עד שאברך את ישראל, שלא מצאו ממני קורת רוח כל ימי, מפני תוכחות ואזהרות שהייתי מוכיחן, התחיל לברך כל שבט בפני עצמו, כיון שראה שנתקצרה השעה, כללן כולן בברכה אחת, באו ואמרו הגיעה השעה שאתה נפטר מן העולם, אמר להם לישראל, הרבה ציערתי אתכם על התורה ועל המצוות, ועכשיו מחלו לי, אמרו לו רבינו אדונינו מחול לך, אף ישראל עמדו לפניו, ואמרו לו משה רבינו הרבה הכעסנוך והרבינו עליך מורה, מחול לנו, אמרו להם מחול לכם, באו ואמרו לו הגיע רגע שאתה נפטר מן העולם, אמר ברוך שמו חי וקיים לעולם ועד, אמר להם לישראל, בבקשה סכם כשתכנסו לארץ זכרו אותי ואת עצמותי, ואמרו אי לו לבן עמרם שרץ לפנינו כסוס, ונפלו עצמותיו במדבר, באו ואמרו לו הגיע חצי רגע, נמל שתי זרועותיו והניח על לבו, ואמר לישראל ראו אחריתו של בשר ודם, (נה) שני ידיי שקיבלו את התורה מפי הגבורה יפלו בקבר, (נו) באותה רגע יצתה נשמתו בנשיקה, שנאמר וימת שם משה עבד ה' וגו' (דברים לד ט). ולא נתעסקו בקבורתו, לא ישראל ולא אחד מן המלאכים, אלא הקב"ה שנא' ויקבור אותו בגיא וגו' (שם טז ו), ומפני מה נקבר בחו"ל, כדי שיהיו מתים שבחוצה לארץ בזכותו, שנאמר וירא ראשית לו וגו' (שם לג כה). ואימתי מת משה רבינו, בשבעה באדר, שנאמר וימת משה עבד ה' וגו' (שם לד ט), וכתוב (נו) ויבכו בני ישראל את משה בערבות מואב שלשים יום וגו' (שם טז ט), וכתוב ויהי אחרי מות

הערות ותקונים

לשרת ונמלא לנכון כחצני יד וגם כדפס. (מט) קבלו עליהם לישב וללמוד מפי יהושע, ו"כ"ה נכ"י ורמ"ס, אבל כדפס וקבלו עליהם לישב וללמוד מיהושע, וז"ל כמו לפניו: (נ) ישב יהושע בראש דב"ר פ"ט: (נא) מסורת החכמה, עיין מה שכתב רבינו בחיי: (נב) אחרי שעמדו ישראל, טופס כדפס מלת "מישיבה": (נג) בא מטטרון, הוא שר הפנים: (נד) ועמד בפרץ לפני, לשון הכתוב ויאמר להשמדם לולי משה בחיור עמד בפרץ לפניו להשיב חמתו מהשחית (תהלים קו ט): (נה) שני ידיי שקיבלו את התורה, כדפס בטעות עטו ואמרו ידים שקבלו את התורה, רק משה בעלמו אמר כן, וכן מובא לנכון בילקוט: (נו) בואתו רגע יצתה נשמתו בנשיקה, עיין מ"ק כ"ח, נ"ב ט"ו, דב"ר ספ"א, שפ"ט פ"א ס' יטקני, אדר"ג פ"ב, ילקוט חוקת רמז תשס"ג, וילקוט מטות רמז תשפ"ו, וילקוט פנחס רמז תשע"ו: (נז) ויבכו וגו' שלשים יום. ובואתו יום שסיימו ימי אבל משה דהיינו ו' נינים, בואתו יום שלח יהושע את המרגלים, ובואתו יום בלא אכל רחב ושלחה אותם תחלת ליל ז', והמה יסבו צהר יום ז' ויום ח' וילי' ט' הרי ג' ימים, ובואתו הלילה הלכו ליהושע, ועיניו יושע צנוק היינו צנוק של ט', וילינו טס ערס יענורו היינו ליל י', ויבוי"ד עברו את הירדן, והואיל מזה שלשים ועלשה למפרע, הרי בשבעה מת משה. ועיין בסדר עולם רכ"ט פ"ו, מגילה י"ג, סוטה י"ב, קידושין ל"ח, ילקוט דברים רמז תתקס"ו, ילקוט שלח רמז רס"א, מכלתא בשלח מס' דויסע פ"ה, תוספתא סוטה פ"ה:

משה עבד ה' וגו' (יטו ט א), משה עבדי מת (טט טט ב), והעם עלו מן הירדן בעשור לחודש (הזה) (תראשון) (טט ד יט), צא מהן שלשה ושלשים יום למפרע, הרי בשבעה באדר מת, ומנין שבשבעה באדר נולד, שנאמר ויאמר להם בןמאה ועשרים שנה אנכי היום (דברים לא ב), מה תלמוד לומר היום, (א"ל) ללמדך שהקב"ה ממלא שנותיהם של צדיקים, מיום ליום, ומחודש לחודש, שנאמר את מספר ימיך אמלא. (שמות כג ט):

חסלת פרשת ואתחנן

הוספת לפרשת ואתחנן על פי כתב יד ה' מאוקספארד :

[א] (א) אם יעלה לשמים שיאו (א"י טו). זה משה שעלה אל הרקיע, ונגש אל הערפל, והיה כמלאכי השרת, ודיבר עמו פנים בפנים, וקיבל תורה מידו של הקב"ה, והיה מתחנן לפניו שלא ימות, ואמר לו הקב"ה אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה (דברים ג ט), ולמה כעס הקב"ה עם משה, בשביל שהוכיח את ישראל, משל למה הדבר דומה, למלך שהיה לו בן, מסרו לדרגו, כעס עליו הדרגו ונזף בו, שמע המלך ואמר חיי מלכותי אין אתה מכניס לפלטרין שלי, כך אמר משה לישראל שמעו נא המורים (במדבר י ט), אמר לו הקב"ה לכן לא תביאו את הקהל הזה (טט טט ב): (ב) אתה החילות (דברים ג כד). א"ל אתה הוא שפתחת לי פתח להתפלל לפניך, אימתי בשעה שעשו אותו מעשה, אמר לו הקב"ה הרף ממני ואשמידם ואמחה את שמם מתחת השמים (דברים ט יד), אמר משה מי מחזיק בהקב"ה, אינו מבקש אלא להתפלל על בניו, מה כתיב שם ויחל משה את פני ה' אלהיו (שמות לב י), אמר משה אחת נתפללתי על הציבור ונעניתי, אילו התפללו עלי הציבור לא יהיו נענין, למה שגזרת עלי, ואתה הוא שהחלות שקראת להם למשמרת לאות לבני מרי (במדבר יז ט), ועל שקראתי אותם שמעו נא המורים, אמרת לכן לא תביאו את הקהל הזה (במדבר יז ט): ויתעבר ה' בי (דברים ג טו). (ג) מהו ויתעבר, ר' יהודה ר' נחמיה, חד אמר נתמלא עברה, וחד אמר עשה אותו כאשה עוכרה שאינה יכולה לשבת מפני עוכרה, אמר הקב"ה למשה אתה הוא דינין וכן מקלקלין, לכך רב לך, הרבה יש לך אצלי לעולם הבא שאני פורע לך, ועליו נאמר מה רב טובך אשר צפנת ליראיך (תהלים לא כ):

[ב] כי תוליד בנים ובני בנים (דברים ד כ). זש"ה מגיד מראשית אחרית (ישעיהו מו י), כשהגיע משה ליפטר מן העולם, הגיד לו הקב"ה מה ישראל עתידים לעשות אחר מיתתו של יהושע, שנאמר ויאמר ה' אל משה הנך שוכב עם אבותיך וקם העם הזה וזנה אחרי אלהי נכר. הארץ (דברים לא טו), לפיכך משה מזהיר בהם כי ידעתי אחריו מותי כי השחת תשחיתון (טט טט ט), ואמרו לו אין אנו עושים את הדבר הזה, אמר להם עתידים אתם לתוליד בנים ובני בנים ולשכה שמו של הקב"ה, שנאמר (תעיד אני) [העידותי] בכם היום את השמים ואת הארץ וגו' (דברים ד כו יט), הוי מגיד מראשית אחרית: וכן אתה מיצא שעשו ישראל כל מה שאמר להם בימי השופטים, שנאמר ויעבדו את הב'עלים ואת העשתרות (שופטים י), וכן ירבעם, שנאמר ויועץ המלך ויעש שני עגלי זהב וישם האחד בבית אל ואת האחד (שם) [נתן] בדרן (מ"א יב ט), ולא היה מניח לישראל לעלות לירושלים, והיה אומר אלה אלהיך ישראל, וכן אחאב המא והחמאי את ישראל מכל הרשעים שהיו לפניו, ויעש אחאב [בן עמר] הרע בעיני ה' מכל אשר לפניו (טט טו ב), תדע לך שהיה מוכר עצמו לעבודה זרה, שנאמר כאחאב אשר התמכר לעשות הרע בעיני ה' (טט טו ב), והשכיח שמו של הקב"ה, היאך, היה מוהק את האזכרות, וכותב תחתיהם וידבר הבעל, בראשית הבעל, ויאמר הבעל וכל התורה כולה עשה כן, הוא שהנביא אומר החושבים להשכיח את עמי שמו (וישם כג טו), ומנשה עשה יותר מכולם, שנאמר וישם [את] פסל הסמל וגו' (דברים לג ז), והוא העביר [את] בניו באש [למולך]

הערות ותקונים

(א) אם יעלה לשמים שיאו, כל הסוספה נמצאת בכ"ה ה' של הקספארד, ועיין לעיל בתנחומא אות ו': (ב) אתה החילות אמר לו אתה הוא שפתחת לי פתח, ספרי ואתחנן פסקא כ"ו. (ג) מהו ויתעבר ר' יהודה ור' נחמיה, בספרי ואתחנן פסקא כ"ט איתא כך, ר' אליעזר אומר נתמלא עליו. חיימה, ר' יוסע אומר

ובני בן הגום ועונן וניחש [וכשף] ועשה אוב וידעוני [הרבה לעשות הרע בעיני ה' להכעיסו] (ד'ס"ג ל"ו), (ד) וכיצד היה המולך בניה בן הגום, עשוי חוץ לירושלים, ובמקום מופלג, וצלם היה ופניו של עגל, וידיו פשוטות כאדם [שפותח ידיו לקבל] דבר מחבירו, והיו מסיקין אותו עד שהידיים נעשין כאש, ושבעה (ה) קנקלים היו לו, והוא לפנים מהם, ולפי קרבנו של כל אחד ואחד היה נכנס, מי שמקריב עוף נכנס לקנקל הראשון, עז נכנס לקנקל השני, שה לשלישי, עגל לרביעי, פר לחמישי, שור לשישי, מי שמקריב בנו אימורים הכומרים כי אין למעלה הימנו, היה נכנס לפנים מן הקנקל השביעי, והיה הולך ונושקו, שנאמר וזבחי אדם עגלים ישקון (הושע יג ב), והיו הכומרים נוטלין בנו ממנו ונותנין התינוק על ידי המולך, ונוטלין התופין ומקישין בהן כדי שלא ישמע אביו קול בנו, ומעיו של תינוק מתמעכין עליו, והיה התינוק מנהים עד שישליט נפשו על ידו. אמר ר' יהודה הלוי הוא שכתוב ובנו במות התופת אשר בניה בן הגום (יחזקאל ז ב), מה היא התופת, שהיו מקישין בתופים, מה הוא הגום, שהיו הכומרים אומרין למולך כשהתינוק מנהים יהנה לך יערב לך. ראה היאך היו להוטיין אחרי ע"ז, אמר הקב"ה על ידי יצר הרע היתם חוטאים וגולים, אבל לעתיד לבא אני עוקרו מכם, שנא' והסירותי את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר (יחזקאל לו ט): [ג] אז יבדיל משה שלש ערים (דברים ד מא). זש"ה אוהב כסף לא ישבע כסף ומי אוהב בהמון לא תבואה (קהלת ט ט), ר' נחמיה אומר מי שאוהב את התורה לא ישבע תורה, שנה המשנה (ו) מבקש לשנות התלמוד, שנה תלמוד מבקש לשנות (ז) תוספות, וגם אוהב בהמון לא תבואה, ואינו מעמיד תלמידים, גם זה הבל: ד"א אוהב בהמון מי שהומה ומהמה אחר המצות, לא תבואה, ואין לו מעשים טובים, גם זה הבל. ומי שהיה מחבב את המצות, זה משה, שעם שבא להסתלק מן העולם, מצוה קמנה שהניח, אינו מסתלק מן העולם עד שאפרשה בעוד שיש בידי כח, שנאמר אז יבדיל משה שלש ערים:

- [ד] אז יבדיל משה (דברים סג). מהו אז, לשון שירה, מי אמר שירה, הרוצה, שכתוב בו מות יומת הרוצה (במדבר לו טו), ורוצה לא יהרג: ד"א מי אמר שירה, משה אמר שירה, (ח) משל הדייט אמר מי שאכל התבשיל יודע מה טעמו, לפי שהרג את המצרי וברח לכך יודע מה בנפשו של הורג, ואמר אז יבדיל משה: ד"א מי אמר שירה, ישראל

הערות ותקונים

אומר כחשף שאינה יכולה לשוח מפני עונשה: (ד) וכיצד היה המולך בניה, הערוך ערך גי'א ובערך קקל הביא המאמר בשם הילמדנו קדושים. ובערוך ערך גי'א שם הביא באריות בשם ילמדנו ו"ל שם אמרו רבותינו אע"פ שהיו כל בתי עבודה זרה בירושלים המולך חוץ לירושלים היה [במקום מופלג] והיה עשוי אלס והיו לו ז' קנקלים, והוא לפנים מהם, והיו פניו של עגל, וידיו פשוטות כאדם שפותח ידיו לקבל מחבירו, והיו מסיקין אותו [מזכנים] בשש, [שהיה חלול, וכל אדם ואדם לפי קרבנו נכנס, כיצד כל שהיה לו עוף היה נכנס לקנקל ראשון ומקריב, (אין) [עז] לשני, שה לשלישי, עגל לרביעי, פר לחמישי, שור לששי, ומי שהיה מקריב בנו היו מכניסין אותו לרביעי, והוא נושקו, ועל זה נאמר וזבחי אדם עגלים ישקון (הושע יג ב), והיו נותנין את הין לפני המולך, והיה מסיק מזכנים עד שהיו ידיו נעשית כאור] והכומרים נוטלין התינוק, ונותנין לתוך ידיו של מולך, והתינוק מוציא נפשו, ולמה נקרא שמו תפת והנס, שהיו מתפוסים ומנחמים בתופים שלא ישמע אביו קול הגער. ויראה ע"ז, ד"א הנס, שהיה תינוק מנהס וקול נהמותיו עולה. ד"א הנס שהיו הכומרים אומרים (יענה) [יהנה] לך (יהרג) [יערב] לך [יתבסס] לך לכן נקרא בן הנס, ע"ז. וכל המאמר הזה הביא גם הילקוט ירמיה רמז רע"ז בשם הילמדנו, והסופרות פה צפנים תקנתו ע"פ הילקוט, ובמדרש איכה פ"א פסוק שומאתה בשוליה מוצא ג"כ המאמר הזה בצננון אחר, וכך איתא שם, אלס חלול היה נתון שם לפנים משבעה קנקלים וטם של נחשת צידו, וכירה היתה נתונה על נבו, וכל מי שהיה מקריב סולת פותחין לו אחד, תורין ובני יונה פותחין לו שנים, כבש פותחין לו שלשה, איל פותחין לו ארבעה, עגל פותחין לו חמשה, שור פותחין לו ששה, וכל מי שהיה מקריב בנו פותחין לו שבעה, ונותנין אותו לתוך סס של נחשת, ומסיקין את הכירה תחתיו, והיו מקלסין לפניו ואומרין לו יערב לך ויבסס לך, וכל כך למה כדי שלא ישמעו נהמת צביהם ויחזרו צדן, ע"ז. ובמאמר שלפנינו הוא כמו שהוא צילמדנו: (ה) קנקלים, פ"י בלשון רומי coenaculum חדר: (ו) מבקש לשנות התלמוד, רב שצירא גלון בלגרתו האריך וכתבה ראיות דלפניו ראשוני ראשוני אית להון תלמוד, ועיין רש"י סוכה דף כ"ח ע"א: (ז) תוספות, ר"ל תוספתא: (ח) משל הדייט אומר מי שאכל התבשיל כו', עיין בילקוט ואתחנן בשם ילמדנו, אמר ר' לוי מאן דלכיל קידרה

אמרו שירה, שכתוב ולא רץ לא יכופר לדם (במדבר לה לב), אמרו ישראל כל מי שהרג בשגגה נהרג, כיון שאמר משה רפואתו של דבר, אמרו ישראל שירה: אז יבדיל משה שלש ערים מזרחת שמש. (ט) כל הרצחנים בורחים למזרח, שנאמר וישכן מקדם לגן עדן (בראשית ג נד), קין ברח למזרח, שנאמר ויצא קין מלפני ה' וישב בארץ נוד קדמת עדן (שם ד טו), לכך כתיב מזרחת שמש. אמרו ישראל רבונו של עולם (י) יש הוה נפש שלא בטובתו, אמר הקב"ה מי שהרג נפש בשגגה, הרי נתתי לו מקום שיברח לשם, לכך נאמר אדם עשוק ברם נפש עד בור ינוס אל יתמכו בו (משלי כה יז), מהו עד בור ינוס, אמר הקב"ה מי שחטא בשגגה הרי נתתי לו מקום בתחומי של ראובן, את בצר במדבר בארץ המישור (דברים ד מג):

[ה] אנכי ה' אלהיך (דברים י ט). למה פתח בלשון יחיד, ולא אמר אלהיכם, אמר רבי שמעון כדי ליתן סניגוריא, שבו למד משה סניגוריא במעשה העגל, אמר לו על מה אתה כועס, למה [ה'] יחרה אפך בעמך (שמות לב יא), כלום צוית להם:

פרשת עקב

[א] והיה עקב תשמעון וגו' (דברים י ז יג). (א) זש"ה למה אירא בימי רע עון עקבי יסבני (תהלים מט ו), יתברך שמו של הקב"ה שנתן תורה לישראל שבה שש מאות ושלוש עשרה מצות קלות וחמורות, (ב) ואין בני אדם משגיחין בהן, אלא משליכים אותם תחת עקבותיהם, כלומר שהן קלות, לכך דוד היה מתירא מיום הדין, והיה אומר רבון העולמים איני מתיירא מן המצות החמורות שבתורה שהן חמורות, ממה אני מתיירא מן הקלות, שמא עברתי על אחת מהן, אם עשיתי אם לאו, מפני שהיא קלה, ואתה אמרת הוי זהיר במצוה קלה כבמצוה חמורה, לכך אמר למה אירא בימי רע:

[ב] והיה עקב תשמעון. וזש"ה הנחמדים מזהב ומפז רב וגו', גם עבדך נזהר בהם וגו' (תהלים יט יא יג), (ג) בא וראה היאך דוד משבח דבר תורה, שנאמר הנחמדים מזהב ומפז רב, ולא עוד אלא בכל מיני תבואה אין חביבה מסולת נקיה, (ד) שהיא צפה בפה, ודברי תורה חביבין ממנה, שנאמר ומתוקים מדבש ונופת צופים (שם טז), אמר ר' חנינא אם תאמר שאין בכל משקין מתוק מדבש, דברי תורה מתוקין מדבש, אמר דוד לפני הקב"ה רבונו של עולם אם תאמר שהן מתוקין (ה) כפרתי בהן חס ושלום, אלא גם עבדך נזהר בהם בשמרים עקב רב (שם), לפיכך מה רב טובך וגו' (שם לא כ), זה שכרך על המצות קלות:

[ג] והיה עקב תשמעון. (ו) זש"ה אורח חיים פן תפלאם נעו מעגלותיה לא תדע (משלי י ט), [אמר ר' אבא בר כהנא] שלא תהיה נושא ונותן במצותיה של תורה ורואה

הערות ותקונים

קידרא ידע מה טעמא דהצטלין. (ט) כל הרצחנים בורחין למזרח, עיין בילקוט שם בשם ז"ר, בכל מקום רוח מזרחית קולפת, כו': (י) יש הוה נפש, פה נראה צטלין כי חסרים איזה מלות וז"ל יש הורג נפש]. (יא) כלום לית לה. זכ"ה ה' של אקספארד נשלם שנה כ"ה סוף דף 233 הנכתב על קלף גובלי יפן, והסר מכאן עד סוף פסר דברים, ומידי כותב מאוחר מתחיל דף 234 בראש הפרשה וביה עקב תשמעון כמו בנדפס עד סוף הפסר, ונראה לעין כי הכתב משונה מעט מכתב הקודם, וגם הייור חדש ולבן:

(א) זש"ה למה אירא בימי רע, מוצא בילקוט ריש עקב רמז תתק"ו בשם התנחומא גם בילקוט תהלים רמז תשנ"ג נ"ב בשם התנחומא, והשמיים התחלת המאמר, וכאשר לפיני מוצא גם בנדפס אות א': (ב) ואין בני אדם משגיחין, וכ"ה בדפוס קאטשטאטינא, והמדפים ממנובה תיקן והוסף ומפני שיש בהן מלות קלות שאין בני אדם משגיחין בהן: (ג) זכ וראה, מוצא בילקוט תהלים רמז תרע"ז בשם התנחומא: (ד) שהיא קפה בפה, וכ"ה בכ"י רומי וכ"י רח"ם וכ"י מייכטן וגם בנדפס, וז"ל שהיא מנופה בפה, ובילקוט תהלים שם שהיא נפה בפה, ואולי יש לקיים הגי' במלת קפה רק ז"ל שהיא קפה נפה, עיין ירושלמי סוטה פ"ט ה"ד (דף כ"ד ע"ב) וטופת לופים אמר ר' יוסי בר' חנינה סולת קפה על גבי נפה, ע"ש בפ"מ, * ואולי גם בירושלמי ז"ל נפה על גבי נפה: (ה) כפרתי בהן, ובנדפס וככ"י ספרדי כפרתי בהן, וככ"י ה' של אקספארד כפרתי בהתי, ובזולתי גם היה כתוב כפרתי ונעשית כפרתי: (ו) זש"ה אורח חיים אמר ר' אבא בר כהנא * [וכ"ה בכבלי סוטה מה ע"ש וז"ל ואולי גם כן ז"ל קפה על ע"ג נפה]

איזה שכרה של תורה ומוצה מרובה ועושה אותה, למה נעו מעגלותיה לא תדע, משולמלין הם שבילי התורה, אמר ר' הייא משל למה הדבר דומה, למלך שהיה לו פרס, והכנים בו פועלים, ולא גילה להם המלך שכר נשיעותיו, כי אילו גילה להם שכר נשיעותיו רואה איזה נשיעה שכרה מרובה ונטמעין אותה, נמצאת מלאכת הפרס מקצתה בטילה ומקצתה קיימת, כך לא גילה הקב"ה בתורה שכר כל מצוה ומוצה, שאילו גילה נמצאו המצות מקצתן קיימות ומקצתן בטילות, ור' אחא בשם ר' אבא בר כהנא מילטל הקב"ה שכר עושה מצות בעולם הזה, כדי שיהו ישראל עושיין אותם (ז) משלם: (ח) תני ר' שמעון בן יוחי שתי מצות גילה הקב"ה מתן שכרה, אלו הן קלה שבקלות המורה שבהמורות, קלה שבקלות שלח תשלח את האם ואת הכנים תקח לך למען ייטב לך והארכת ימים (דברים כג ז), המורה שבהמורות כבוד את אביך ואת אמך וגו' למען יאריכון ימיך וגו' (ס טו), הרי הן שוין בעולם הזה במתן שכרן. אמר רבי אבא בר כהנא ומה דבר שהוא פריעת חוב, כתיב בו אריכות ימים, דבר שהוא הפסד כים וחסרון נפשות (ט) על אחת כמה וכמה, ור' לוי אמר גדולה מזו אמרו, גדול דבר שהוא פריעת חוב, מדבר שהוא הפסד כים וחסרון נפשות, ור' אבא בר כהנא בשם ר' שמעון בן יוחי אמר כשם שמתן שכרן מרובה, כך עונשיהון מרובה, הדא הוא דכתיב עין תלעג לאב ויתבוזו ליקחת אם יקרזה עקבי נחל ויאכלוה בני נשר (משלי נ) למה יקרזה עורבים ויתאכלו נשרים, (י) אמר הקב"ה יבא עורב שהוא אכורי על בניו וינקור אותה ואל יהנה ממנה, ויבא נשר שהוא רחמני על בניו ויהנה ממנה, ובנין שעורב אכורי על בניו, שנאמר מי יכין לעורב צידו [כי ילדיו אל אל ישועו יתענו לבלי אוכל] (איוב לח מה), ואומר לבני עורב אשר יקראו (ההלים קמ ט), (יא) כשהעורב מוליד (יב) הוא מוליד לבנים, ואומר הזכר לנקבה שעוף אחר בא עליה והם מואסין אותן ומניחין אותן, (יג) מה הקב"ה עושה, מוציא מצוה שלהן יתושין ופירחין ואוכלין (יד) ומשם משחירין, הדה הוא דכתיב מי יכין לעורב צידו, ומניין לנשר שהוא רחמני, שכתוב כנשר יעיר קנו (דברים לז ה), ואינו מאמין בהם מפני עופות אחרים שרודפים אחריהם, (טו) מהו עושה, יפרוש כנפיו ויקהו וגו' (ס טז), הוי יקרזה עורבי נחל ויאכלוה בני נשר:

[ד] והיה עקב תשמעון. מה כתיב למעלה מן הענין, לא מרובכם מכל העמים וגו' (דברים ז ז), אמר להם הקב"ה לישראל לא ממה שאתם מרובים מכל האומות, (טז) ולא ממה שאתם עושים מצות יותר מהם, והם מגדלים שמי יותר מכם, שנאמר כי סמורה שמש ועד סבואו גדול שמי בגוים וגו' ואתם מהללים אותו באמרכם שלהן אדני מנאל הוא וניבו נבזה אכלו (מלאכי א יב), כי אתם המעט מכל העמים, כי

ה ערו ת ו ת קו נים

שלא הכי טשא, הוספתי המלות אמר ר' אבא בר כהנא כמו שהו ככ" רומי ונס כדפס (אות ז') ומוצה בילקוט יתרו רמו רל"ח בשם התנחומא ונס בילקוט משלי רמו תקל"ז ג"כ בשם התנחומא, ושם ג"כ בני אמר ר' אבא בר כהנא, וכן נסכה המאמר בירושלמי פ"א ה"א (דף י"ד ע"ד) בקצת שינויים, ר' אחא בשם ר' אבא בר כהנא כתיב אורח חיים פן תפגם נעו מעגלותיה לא תדע טילטל הקב"ה מתן שכרן של עושי מלות כדי שיהיו עושיין אותן באמונה כו' ר' זא בר כהנא הסוה הכתוב כו'. ובקצת כהרצת לשון במדרש דברים רכ"א אות ז', ועיין מדרש ש"ע ממור ט' בשינויים: (ז) משלם, פ' זלז שלם ובאמונה, ובירושלמי שהבאתי כתוב מפורש באמונה: (ח) תני ר' שמעון בן יוחאי, עיין בירושלמי סס ודכ"ד סס ומדרש שמואל פ"ו: (ט) על אחת כמה וכמה, כבאן בשלם המאמר באות ז' בתנחומא הנדפס, ומן ור' לוי אמר גדולה מזו אמרו עד סוף המאמר (היינו עד סוף אות ז') הוסיף המדפיס ממאנטובה, וליהא בדפוס ראשון דפוס קאנשטאטניטא ודפוס וויניציא וליהא גם ככ" ה' של אקספארד וכ" ספרדי: (י) אמר הקב"ה יבא עורב, מוצא בילקוט ריש עקב ובילקוט משלי רמו תקס"ג בשם התנחומא, והתחלת המאמר מוצא בילקוט איוב רמו תקכ"ה, ובנדפס ליתא רק היא הוספת המאנטובי: (יא) כשהעורב מוליד המדפיס ממאנטובה הוסיף המלות "ואמרו חכמים ז"ל": (יב) הוא מוליד לבנים, עיין פדר"א סוף פכ"א, ומוצה בילקוט איוב רמו תקכ"ה בשם פדר"א: (יג) מה הקב"ה עושה, וי"ר רפ"ט: (יד) ומשם משחירין, זה השמיט המדפיס ממאנטובה: (טו) מה עושה יפרוש כנפיו ויקהו, בנדפס שבוסיף המאנטובי גורם מה הוא עושה משימן על כנפיו, חומר מוטב יכנס החץ כי ולא צבוי, וע"כ הוסיף המאנטובי, עיין הערה ט': (טז) ולא ממה שאתם

מאהבת ה' אתכם (דברים 10 ח), בזכות שאתם ממעיטיים את עצמכם לפני, לפיכך אני אוהב אתכם, וכן הוא אומר אהבתי אתכם אמר ה' (מלאכי 1 ב), ואת עשו שנאתי וגו' (שם 2 א), ואומר ארפא משובתם [אהבם נדבה] (ישעיה 1 ב), מהו אהבם נדבה, נדבה נפשי לאהבתם, אע"פ שאינן הגונים, וכן הוא אומר כי מאהבת ה' אתכם וגו' (דברים 10 ח): [ה] כתיב והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית ה' וגו' (ישעיה 3 ב), (יז) וז"ה והיה ראשיתך מצער וגו' (איוב 1 ז), ללמדך שכל המצטער מתחילתו נוח לו בסופו, ואין לך שמצטער יותר מאברהם, שהושלך בכבשן האש, וגלה מבית אביו, ורדפו אחריו ששה עשר מלכים, ונתנסה בעשר נסיונות, וקבר את שרה, ולבסוף נחה, ואברהם זקן בא בימים וה' ברח וגו' (בראשית 15 ח). יצחק נצטער בנערותו, ויקנאו בו פלשתים, [שנאמר] ויאמר אבימלך אל יצחק לך מעמנו כי עצמת ממנו מאד (שם 10 טו), לסוף בקשו ממנו [שנאמר] ויאמר אליהם יצחק (למה) [מדוע] באתם אלי וגו' (שם 26 טו). ויעקב נצטער בנערותו, שנאמר רבת צררוני מנעורי יאמר נא ישראל (הגלים קטע ב), עד שהוא במעי אמו ביקש עשו להורגו, שנאמר ויתרוצצו הבנים בקרבה וגו' (בראשית 27 כג), [וכשקיבל הברכות, וישמום עשו את יעקב וגו'] ויאמר עשו בלבו וגו' (שם 27 מה), ובה ללבן ונצטער בבתו, ואחר כך ביקש לבן להורגו, שנאמר ארמי אובד אבי (דברים 10 ט), יצא ממצור ופגע בעשו, שנאמר וישא יעקב (את) עיניו וירא והנה עשו בא וגו' (בראשית 16 ב), באתה עליו (יח) צרת דינה, וצרת יוסף, ולבסוף נחה, [שנאמר] ויכלכל יוסף את אביו וגו' (שם 45 יב), היו והיה ראשיתך מצער וגו':

[17] ד"א נכון יהיה הר בית ה' וגו', (יט) והר תבור יהיה גבוה מאד, משל למה הדבר דומה לבני פלשתיין של מלך ירדו מן העיר והרגו אריות ונמרים ודובים ביער, והביאום ותלו אותם כנגד שער העיר, וכל בני העיר היו תמהין, מי הרג אותם אריות, כך עשה הקדוש ברוך הוא, בא סיפרא לישראל בהר תבור, מן שמים נלחמו הכוכבים וגו' (שפתיים 10 ב), התחילו הכל תמהים, שמעולם לא היה כמעשה הזה, שירדו כוכבים מן השמים לעשות מלחמה עם בשר ודם, אמר הקב"ה בעולם הזה הכוכבים נלחמו בשבילכם, (כ) אבל לעולם הבא ויצא ה' ונלחם בגוים ההם וגו' ועמדו רגליו וגו' (גמרי יד 1 ד), (כא) וכל אותו הענין, והיו הכל מראין אותו באצבע, (כב) שנאמר ואמר ביום ההוא הנה אלהינו זה קוינו לו ויושיענו זה ה' קוינו לו נגילה ונשמחה בישועתו (ישעיה 45 ט):

חסלת פרשת עקב

הערות ותקונים

עושים מלות יותר מהם, בנדפס נוסף אחר זה, "שהאומות עושין מצוה שלא נלמנו יותר מכם": (יז) וז"ה והיה ראשיתך מצער, מוצא צילקום איוב רמו תתק"ד בשם התנחומא: (יח) לרת דינה, בנדפס נוסף ולרת רחל: (יט) והר תבור יהיה גבוה מאד, וכן הוא בכל כתיב יד אשר לפני, ואין ספק כי המאמר קבוע, ונמצא לנכון בפסיקתא דרב כהנא פסקא קומי אורי (דף קמ"ד ע"ב) רבי פנחס בשם רבי ראובן אמר עתיד הקב"ה להביא סיני ותבור וכרמל ולבנות בית המקדש על גבי ראשיהם ומה טעם והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים, וכן הוא במדרש שו"ס מומור ל"ו ומומור פ"ז, וזהו כונת התנחומא לעתיד יהי בראש ההרים היינו על תבור שהוא גבוה מאד: (כ) אבל לעולם הבא, כן הוא בכל כתיב יד, אבל בנדפס הגירסא אבל לעתיד לבא: (כא) וכל אותו הענין, ר"ל וכל הפסוקים הכתובים בזכריה שם: (כב) שנאמר ואמר ביום ההוא. כדאן נשלם פ' עקב בכל כתיב יד וכן בנדפס דפוס קאטשאטאניטא ודפוס וויניציא, אולם המדפוס ממאגנובה הוסיף עוד מאמר גדול (כל אות ד' ה' ו' ז' ח' ט' י' י"א) מן כל המלות וזה שאמר הכתוב שמור מלותי וז"ה (אות ד') עד סוף פרשת עקב (סוף אות י"א), וזוודא היחס נמצאת ההוספה הזאת בכל אחד בן התנחומא שהיה לפניו, וכנראה לקוחים הדברים בשינויים ובהוספות מן ילמדנו, עיין בתנחומא הודפס שם באת ד', וכוון פורמא בפניהם, מוצא צקת שיטיים בערוך ערך פרמא בשם ילמדנו כפי אס שמור תשמרון (עקב י"א כ"ב), ונשנה במדרש דב"ר פ"ד, וכן במאמר הזה בתנחומא שם, הכתלקו ללדין, עיין בערוך ערך אק, מה שהביא בשם הילמדנו, מזה נראה שהמסדר הזה לקח דברים מילמדנו ועשה עמהם כרצונו, וכל המאמרים שהביא הערוך מילמדנו עקב (עיין במבוא ברשימה מהערוך) לא מלאתי בזה המאמרים, רק בתנחומא שם (אות י') אמר ר' הנינא לרת כתיב שלא היו גדולים זה מזה אלא שניהם שוין, והערוך ערך לרת הביא בילמדנו שני לוחות אמר ר' הנינא לרת כתיב לא זה גדול מזה ולא זה גדול מזה:

[א] **ראה** אנכי וגו' (דברים י"א טו). (א) וזש"ה (ולעם) [ואל העם] הוה תאמר כה אמר ה' הנני נתן לפניכם את דרך החיים ואת דרך המות (וימיה כ"ח), וכתוב משכיל (לאיתן האזרחי) [לאסף] האזינה עמי תורתי (תהלים ע"ח), וכתוב רק השמר לך [וגו'] יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחורב וגו' (דברים ד ט י), לומר לך שכל המבטל דברי תורה, כאילו כופר בהקב"ה, שלא נתן תורה אלא כדי שיהו ישראל עוסקין בה יומם ולילה, שנאמר והגית בו יומם ולילה (וישע"ח פ"ח), וכתוב כי אם בתורת ה' חפצו וגו' (תהלים ס"ב), וכל העוסק בתורה ומקיימה, כאילו קיבלה מסיני, לפיכך כתיב והודעתם לבניך [וגו'] יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך (דברים ד ט י), כשבא אסף התחיל לומר האזינה עמי תורתי וגו' (תהלים ע"ח פ"ח), וכן אמר שלמה כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו (משלי ד ט), אמרו ישראל לאסף, וכי יש תורה אחרת שאתה אומר האזינה עמי תורתי, כבר קיבלנוה מסיני, אמר להם פושעי ישראל אומרים שהנביאים והכתובים אינן תורה, ואין אנו מאמינים בהם, שנאמר ולא שמענו בקול ה' אלהינו ללכת (בתורתו) [בתורתיו] אשר נתן לפנינו ביד עבדיו הנביאים (דברים ט י), הרי הנביאים וכתובים תורה הם, שנא' האזינה עמי תורתי: [ב] **ד"א** האזינה עמי תורתי. (ב) וזש"ה"כ (איש) [לב] חכם ישכיל פיהו וגו' (משלי טו כג), כשישראל חוטאין נמנעין מכל טוב, וכשוזבין מוספין טובה, וכן אתה מוצא כשעשו אותו מעשה, נמנעה מהם כל טובה, שנאמר ויהי כאשר קרב אל המנחה וירא את העגל וגו' (שמות ל"ב ט), וכשביקש משה רחמים עליהם, אמר לו הקב"ה משה לא בראתי את העולם אלא בשביל תורה, שנאמר ואשים דברי בפיך וגו' (ישעי נ"א טו), (ג) והם המירו כבודי בתבנית שור, ואתה שברת את הלוחות, והיאך העולם עומד בלא תורה, אמר לו מה אעשה, אמר לו פסל לך שני לוחות אבנים כראשונים (דברים י"ח), לכן כתיב (איש) [לב] חכם ישכיל פיהו וגו' (משלי טו כג), לפיכך כשעמד אסף הזכיר למעלה נחית כצאן עמך ביד משה ואהרן (תהלים ע"ח כ"א), ואחר כך משכיל לאסף (שם ע"ח פ"ח):

[ג] **כי יכרית ה' אלהיך את הגוים** (דברים י"ב כט). משל למה הדבר דומה, למלך שנשפעיכרם בתוך שדהו, והיה בתוכו ארזים גדולים וקוצים, הלך המלך וקיציץ את הארזים, והניח את הקוצים, אמרו לו עבדיו אדונינו המלך הקוצים שהם אוהזים

הערות ותקונים

(א) **זש"ה** ולעם הזה, מוצא גם בדפוס: (ב) זש"ה איש חכם, וכן הוא בכ"י רומי וכ"י רח"ס, ותקנתי לב חכם: (ג) והם המירו כבודי בתבנית שור, מלשון הכתוב וימירו את כבודו בתבנית שור אוב עשב (תהלים ק"ז כ'): (ד) כי יכרית משל בו, מוצא בילקוט ראה רמז תתפ"ה בשם התנחומא, וגם בילקוט ל"ב שפטים רמז מ"א ובשפוט נרשם בילקוט שפטים "מדרש" ו"ל תנחומא. והנה כאשר לפנינו כן הוא גם בכ"י רומי וכ"י רח"ס וכ"י ספרדי וכן בדפוס קאנשאטאניאל ודפוס ווילניא, אולם המדפיס ממאטעוזה הוסיף פה מאמר גדול (כל אות ב' ג' ד' ה' ו' ז' ח') מן ראה אנכי זש"ה ויגל אונס עד סוף המאמר לכן כתיב כי יכרית ה' אלהיך, והיה לפניו כל זה בקוצים כ"י שהיה לפניו, כי כן ראיתי היום אחרי רואי כי גם בכ"י ה' של אקספארד נמצאים המאמרים האלה רק נקטעים שם, כי בכ"י אשר היה לפני המעתיק הזה היו חסרים לזוה דפיס כמו שתרצה כי מן אות א' כשצא אסף התחיל לומר האזינה עמי עד סוף אות א' חסר, גם חסר כל אות ב' (מן הוסיפתי אשר הוסיף המאטעוזה המתחיל זש"ה ויגל אונס עד סוף אות ב' ומתחיל מן אות ג' זש"ה מפי עיון, וסובב הולך עד אמצע המאמר, ושלים בהמלות בדור הפלגה. והגייר חלק ב"ד 236 ח"י עמוד א' וכל העמוד ב', וז' 237 מתחיל בהמלות ומבקשים פרנסה, והוא לפנינו בצות ה', מעשה בצאון רמאה שהיה דר בצנרה, הלכו רבותיו לשם ומבקשים פרנסה, ואחר זה העתיק כל אות ה' ו' ז' ח' (ובצמ"ט אות ח' מן ימיה הנביא טווח ואמר ואנכי אמרתי איך אשיתך עד סוף אות ח' חסר) והמאמר הזה מאלו ח' אשר נוסף בדפוס מאטעוזה נמצא בתנחומא משפטים ס' י"ז ובב"ד סוף פפ"ה ושמו"ד פ"ב. ואזיזי פה קת שניוים מן כ"י ה' מאקספארד בצאות ה', והוסיפוהו על שפתה, בכ"י על פסל, בצאות ו' אס אין שוחטין חסר מלת ישראל ו"ל ישראל אס אין שוחטים, עוד שם ולויתן, חסרים המלות "יחזור אותם", ומנאל לנשן בכ"י, אות ז' ומכללין אות, בכ"י ומכללין אות ומחזירן במדבר ארבעים שנה, חסרים המלות ולמה היה מחזירן במדבר ארבעים שנה ומנאל לנכון בכ"י שם, אס אכניסם שם, בכ"י אס אכניסם עכשיו לרשתה, שם שאינם באים בכ"י שאינם באים לארץ, שם ותקנו הבורות והעיירות ו"ל והמעייות, וכן הוא בכ"י, שם עד מתי אנו נכנסין, ו"ל אימתי, וכן בכ"י. עוד שם בצות ח' כי יקרא קן לפור לפניך בדרך שלח תשלח, סיים בכ"י על מנת שיקח האס והכניס יקח לו. שם ונתנו איש סופר, סיים בכ"י על מנת שיתן את שקלו, שם ועשית מעקה סיים בכ"י

בבגדינו הנחת, וקיצצת את הארוזים, אמר להם אם הנחתי את הארוזים, וקיצצתי את הקוצים, במה הייתי (גזור) [גודר] את כרמי, וכן ישראל כרמו של הקב"ה, שנאמר כי כרם ה' צבאות בית ישראל (ישעיה סז), והכנים את ישראל לארץ, (ה) וקיצץ את הארוזים שבה, שנאמר ואנכי השמרתי את האמורי [מפניהם אשר כנובה ארוזים גבהו] (עמוס ב ט), (ו) והניח את בניהם, ואת בני בניהם, כדי שישמרו ישראל את התורה, שנאמר ואלה הגוים אשר הניח ה', (ז) לנכות בם את ישראל (שפטים ג ה), (ח) וכשיעמוד הכרם על עמדו במשמרת התורה, והיו עמים משרפות סיד קוצים כסוחים וגו' (ישעיה לג יב), וכתוב כל הגוים כאין נגדו (שם מ י), (ט) ראה כמה אוכלוסין תוציא פרעה אחרי ישראל, כשראו אותם ישראל נבהלו מפניהם ואמרו מי יוכל לעמוד כנגד אלו, אמר הקב"ה חייכם (י) כל אלו אינן חשובין לפני [רק] כסוס אחד, שנאמר כי בא סוס פרעה (שמות טו יט), (יא) וכולם מתו בנשיפה אחת, שנאמר נשפת ברוחך (שם טז י), כך עתיד גוג ומוגוג לבוא על ישראל, ובו יעשה הקב"ה משפטיו, שנאמר ונשפתי (ארתו) [אתו] בדבר ובדם וגו' (יחזקאל לח כג), באותה שעה והתגדלתי והתקדשתי [ונודעת] (יב) לעיני (עמים) [גוים] רבים וידעו כי אני ה' (שם טז כ):

[ד] (יג) עשיר תעשר (דברים יד כג). וז"ה נבהל להון איש רע עין ולא ידע וגו' (משלי כח כג), רבי הנינא פתר קריא בעפרון, דאמר רבי הנינא כל שקלים האמורים בתורה סלעים, (יד) ושבתביאים לישרון, ושבתבובים קינשירין, (טו) בר משקלי עפרון דאינון קינשירין, הדא הוא דכתיב בכסף בלא יתגנה לוי (נחלית כג ט), על ידי שהכנים עין הרע בממונו של אברהם, חסרו הכתוב וי"ו: אדוני שמעני ארץ ארבע מאות שקל כסף ביני ובינך מה הוא (שם טז טו), א"ל איבעית למיתן לי ארבע מאון קינשירין דכסף (טז) מן חרותא (ס"א) חרותא, פ"י בערוך זבל) ש"ל ביתך, את יכיל יהיב לי, על ידי שהכנים עין הרע בממונו של אברהם חסרו וי"ו, שנאמר וישקל אברהם לעפרן (שם טז טו), עפרון תניינא חסר: [ה] (יז) רבי אמי פתר קרא בשואל פרה, והיתה עינו צרה לשכור שתי פרות,

הערות ותקונים

על מנת שיעשה מעקה: (ה) וקץ את הארוזים שבה, נדפסם וכו"ו ה' של אקספארד נוסף, שהם הגוים העומדים בארץ ישראל: (ו) והניח את בניהם ואת בני בניהם, ככ"ו ה' של אקספארד סיים, אלו הקוצים: (ז) לנכות בם את ישראל, נדפסם וכו"ו ה' של אקספארד נוסף, השומרים הם את דרך ה', והוא לשון המכוב שופטים ז' כ"ב, והמוסיף הזה שהוסיף הסיום שבה שהוא פסוק אחר: (ח) וכשיעמוד הכרם על עמדו במשמרת על התורה, ככ"ו ה' של אקספארד נוסף כשישמרו ישראל אני מליט בהם את האור שנאמר והיו עמים וגו': (ט) ראה כמה אוכלוסין, לפני זה נוסף נדפסם, וכן אתה מוצא כשי"א ישראל ממלאים ראה מה עשה פרעה לקח שש מאות רכב בחור וגו' שלשים איש יצאו על כל אחד ואחד מישראל, ודרש ושלשים על כולו ושלשים על כלו ר"ל על כל אחד ואחד מישראל: (י) כל אלו אינן חשובין לפני רק כסוס אחד, נדפסם כאיש אחד, אולם ככ"ו ה' של אקספארד נאמר נ"כ כסוס אחד, והמאמר נמלא נ"כ בילקוט ישעיה רמז ט"ט בשם התנחומא, וגם שם הני' כסוס אחד: (יא) וכלם מתו בנשיפה אחת, נדפסם בנשימה אחת: (יב) לעיני עמים, תקנתי לעיני גוים, ומוצא לנכון ככ"ו רומי וכו' רח"ס: (יג) עשר תעשר זש"ה נבהל להון, כל המאמר הזה מוצא ככ"ו רומי וכו"ו ה' של אקספארד וכו"ו ספרדי, אולם ככ"ו רח"ס לא העתיק המעתיק כל המאמר הזה על עשר העשר, ומוצא גם נדפסם, וכל המאמר נמלא בפסיקתא דרב כהנא מפנה עשר העשר (דף ל"ה ע"א) ככתבו וכלטו לא נפקד דבר. ובמדרש שמ"ר פל"א העתיק מאמר גדול ממנו אך נחלוף בסדר, גם בשנה התחלת המאמר הזה ככ"ר פנ"ח ודברי ר' חנינא כל שקלים שבתורה מוצא בירושלמי קידושין פ"א ריש ה"ג, וצבלי בכורות ג' ע"א, וב"מ פ"ז ע"א ע"ש ורות רבה פ"ג, ובפסיקתא רבתי פ"א, ובילקוט לך רמז ק"ב, וילקוט משלי רמז תתקס"ב. ובשמ"ר בשפות אמר ר' חמא ל"ל אמר ר' חנינא: (יד) ושבתביאים לישרון ושבתבובים קינשירין, שתי המלות האלה שמות משקלים הן ציוני וברומי, הראשונה היא אקסדל (עיין מוספי ערך לער), והשניה היא כמו קונטרין Centenarius (לעטנער) ועיניה מהא ליטרין: (טו) צר משקלי עפרון, בפסיקתא הני' אמר ר' יודה בן פזי חוץ משקלי עפרון דהו קנטריס, ועיין שם בהערה ד' הערותיו כי כן הוא בירושלמי קידושין שם, אבל בצבלי ב"מ שם בלי שם האומר, והני' שם דכתיב ארבע מאות שקל כסף עובר לסוחר. ובפסיקתא רבתי פ"א הטסחא, ר' אבה זן וידן צבלי ר' יודא בר סימון, וכו"ר פנ"ח הטסחא המורה קל וצברחבת דברים, עיין בהערה שם: (טז) מן סחורתא של ביתך, והמלות "ס"א חרותא" פ"י בערוך זבל, הוא הוספה המעתיק. ובפסיקתא מן פחותה דביתך, והערוך ערך סעוהי הביא מן סעוהי דביתך ס"א חרותה פ"י זבל עיין בהערה ה' בפסיקתא שם: (יז) ר' אמי פתר קרא,

(יח) שאל אחת ושכר אחת, ולא ידע כי חסר יבואנו (משלי כה כג), דכתיב (אם) בעליו אין עמו שלם ישלם (שמות כג יג):

[ו] רבי יצחק פתר קרא בזה שמלוה לישראל בריבית, והיתה עינו צרה להלוותו שלא בריבית, ולא ידע כי חסר יבואנו, דכתיב מרבה הונו בנשך ובתרבית לחונן דלים יקבצנו (משלי כה ח), אוהו חונן דלים, זה עשו הרשע, וכי עשו הרשע חונן דלים, והלא עושק דלים הוא, כגון אילו (יט) אפוטרופא (כ) דנפקין לקירייתא ובזוין לאריסיה, ועלון למדינתא, ואמרון כנסין מסכיניא דבעינן למעבד עמהון מצוה, (כא) [מתלא] אמרה גיורא (כב) בחזורין ומפלגא לבישיא (פי' הזונה קונה תפוחין ומחלקת לחולין):

[ז] (כג) רבי לוי פתר קרא בזה שאינו מוציא מעשרותיו כראוי, (כד) דאמר רבי לוי מעשה באחד שהיה מוציא מעשרותיו כראוי, והיה לו שדה אחת, והיתה עושה אלף מדות בכל שנה, והיה מוציא ממנה מאה מדות למעשרותיו, מהמותר היה מתפרנס הוא ובני ביתו, בשעת מיתתו קרא לבנו, א"ל בני תן דעתך על שדה זו, כך וכך מדות היא עושה, וכך וכך אני מוציא מעשר, וממנה הייתי מתפרנס כל ימי שנה ראשונה ורעה אותו הבן ועשתה אלף מדות, והוציא ממנה למעשר מאה מדות, לשנה שניה נכנס בו עין רעה, ופחתה הוא עשרה, ופחתה היא מאה, וכן [שלישית] רביעית וחמישית, עד שעמדה על מעשרותיו, כשראו קרוביו ואוהביו לבשו לבנים ונתעטפו לבנים, נכנסו אצלו, אמר להם למה באתם לשמח על אותו איש (כה) שנודוה, אמרו לו חס ושלום לא באנו אלא לשמח עמך, לשעבר היית בעל הבית, והקב"ה כהן,

הערות ותקונים

גדלפס בטעות ר' אמר פתח קרא ז"ל ר' אמי פתר קרא, ומוצא לכוון ככ"י ה' של אקספארד, ומוצא בילקוט משלי רמז תתקס"ג בשם התנחומא, והליון תנחומא בנאמר שלפניו מוכסבג על זה. והמאמר הראשון הוא בתנחומא בבר אוח א', ומן ר' יוחנן פתר קרא בשאל הוא מתנחומא ראה שלפניו ז"ל גם בילקוט ר' אמי פתר: (יד) שאל אחת, ר"ל והסאלוה מתה וחייב באונסין, גם בעליו אין עמו, ואם היה שוכרה היה פסור, ומפורש במדרש שמות דבא פ"ג. ועל ידי שלא שבר אלף אחת אם מתה או נשברה הוא משלם, אם שבר ומתה אמרה תורה אם שכיר הוא בא בשכרו, הוי נכסל להון איש רע עין, עשיתה עינו רעה לשכור, מתוך כך ז"ל ידע כי חסר יבואנו, הוא שכתב בעליו אין עמו שלם ישלם ע"כ: (יט) אפוטרופא, המלה יצית $\epsilon\pi\tau\epsilon\lambda\epsilon\iota\tau\epsilon\varsigma$ פי' ממונה ופקיד (פטרולוטטר): (כ) דנפקין לקירייתא ובזוין לאריסיה, פי' שהולכים לכפרים וחומסים וגוזלים ונשוצים העירה אומרים הביאו לנו עניים ונכלכל אותם. ובשמ"ר פ"א נעתק המאמר לנה"ק וז"ל כגון הגמנים ודוכסים ואכרין שם יואלים לעיירות (העתיק מלת קירייתא עיירות מן קריה בשפת עברי, אולם בלשון חז"ל הוראתה כפר) וגוזלין ובזוין, וכשהם חוזרים אומרים הביאו לנו עניים ונפרנסם ע"כ: (כא) מתלא אמר גיורא בחזורין ומפלגא לבישיא, ובפסיקתא מתלא אמר גיירי בחזורין ומפלגין לבישיא, ובגדלפס מתלין אמר בחזורין ומפלגיה בחולין, ונוסף מן המדסים ממאמנובה ס"א מתלא אמר גיירי בחזורין ומפלגא לבישיא. ושגגה היא בנוסחא הראשונה חסרה המלה "גיירי" גם ס"א לחולים במקום בחולין, ובנוסחת ס"א ז"ל גיירי במקום גיירי, (וכן יש לתקן בהערה י"ב בפסיקתא שם), ומוצא בערוך ערך גייר' וז"ל בריש וי"ר פסוק מלא כף נחת (פ"ג), ובריש פסקא דשחר העשר מתלא אמר גיירא בחזורין ומפלגא לבישיא, ס"א גירא, תרגום הטאף והנואפת גיירא וגיירפת, פי' נואפת, בשכר תפוחים ומחלקת לחולים עכ"ל. ובערך גר ד' הביא נוסחא "ס"א גירא בחזורין ומפלגא לבישיא" ס"א גופא טאף אשה תרגום מאן דגייר אחתה עכ"ל. ובמדרש שמ"ר שם הביא המשל בלה"ק מנאפת בתפוחים וחולקת לחולין, ויש להעיר שהרמ"ל בערך גייר' הפריד בטעות את הערך לשנים, ונעלם ממנו שהפי' אשר הביא הערוך אחר לשון התרגום מוסב על המאמר אשר בראש הערך. ולפניו בתנחומא המלות פי' הזונה קונה כו', ונוסף מלת המעתיק: (כב) בחזורין, פי' תפוחים, ועיין ב"ר פ"ג א' תפוחי ובה תרגם עקלם חזורין דלכז. וראה מה שכתבתי בעקבא שור או כשז בהערה כ"ט: (כג) ר' לוי פתר קרא מוצא בילקוט חזרה רמז תתל"ב בשם הפסיקתא, וראשית המאמר בילקוט שם "מה כתיב למעלה" הוא מן הפסיקתא מנמאמר שלהן, והליון פסיקתא מוסב על כל הרמז גם על רמז תתל"ג שלאחריו, גם מוצא בילקוט משלי רמז תתקס"ג בשם התנחומא, ולזה המאמר כוון רש"י בפירושו משלי כ"ח כ"ב: (כד) דאמר ר' לוי, עיין תוס' תענית פ' ע"א ד"ה עשר שהביאו מאמר הגדה דומה למאמר הפסיקתא והתנחומא, ובילקוט ראה שם נשמעו המלות "דאמר ר' לוי מעשה בראש אחד שהיה מוצא מעשרותיו כראוי, כי השמיים המעתיק מן כראוי א' עד כראוי ב', ויש לתקן שם. (ובפסיקתא טערה ס"ו דלפס בטעות, ובתנחומא ובילקוט נשמעו המלות, כי מלת ובתנחומא מוסב למעלה ז"ל למאמר הפסיקתא והתנחומא, ואח"כ מתחיל ובילקוט נשמעו המלות: (כה) שמדוה, הוא מלשון ומתבל יגדוה (איוב יח יח), ר"ל שהענישו מן השמים, ובפסיקתא טע"ה שמדוה,

אבל עכשיו הקב"ה נעשה בעל הבית, ואתה כהן, (כו) לפיכך משה מזהיר את ישראל עשר תעשר:

[ח] במה בה' ועשה טוב שכן ארץ ורעה אמונה (הלים לו ג), ר' הגי בשם ר' יצחק הוה מסרם קרא, עשה טוב במה בה', (כו) משל לבעל השוק שיצא לשער את המדות, ראה אותו אחד התחיל מטמין מלפניו, אמר לו מה לך לטמון מלפני, שער את מדותיך ואל תתיירא, הדה הוא דכתיב במה בה' ועשה טוב. (כח) [שכן ארץ ורעה אמונה, (כט) עשה שכונה של ארץ, הוי זורע, הוי נוסע, ורעה אמונה, רעה אמונתך של אבות, (ל) דכתיב עיני (ה') בנאמני ארץ (סס קא ו): ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר בזכות שני דברים ישראל (לא) מתחטאים לפני המקום, בזכות שבת, ובזכות מעשרות, בזכות שבת דכתיב אם תשיב משבת רגלך וגו' (שעס נח יג), מה כתיב בתריה, אז תתענג על ה' וגו' (סס סס יד), ובזכות מעשרות דכתיב ושמוחת בכל הטוב (דברים סו יא), (לב) ואין טוב אלא תורה, דכתיב כי לקח טוב נתתי לכם (משלי ד ז), לפיכך משה מזהיר את ישראל עשר תעשר]:

[ט] (לג) כבד את ה' מהונך ומראשית כל תבואתך (משלי ג ט), (לד) שאם היית נאה, אל תהי פרוץ בעריות, שלא יהו הבריות אומרים איש פלוגי נאה ואינך גדור מה הערה, על שם כבד את ה' מהונך: (לה) ד"א [כבד את ה' מהונך], (לו) אם היה קולך ערב, הוי פורס על שמע, ועובר לפני התיבה, על שם כבד את ה' מהונך [ממה שהונך]: (לז) [חייא בר אבא, בר אחתיה דבר קפרא, היה קולו ערב, והיה בר קפרא אומר לו, בני פרוס על שמע, ועובר לפני התיבה, על שם כבד את ה' מהונך,

הערות ותקונים

פי' שלבו עליו דוי בצער ועמית נפש מלשון על זה היה דוה לנבו (ארכה ה' יו): (כו) לפיכך משה מזהיר, לפי זה נמלא בפסיקתא אמר ר' לוי מיפחת לה שנה מן שנה, [שיניה] עליו עידנא, פי' בעבור שנה בשנה מן המעשר, לכך שיה עליו הזמן ובגד בו ויהי הולך וחסר, ונמלא המאמר גם בנדפס, ושם במקום מי פחית ז"ל מיפחת מלה אחת, ויבליקוט ראה שם אמר ר' לוי איפחת ליה שנה מן שנה, שנה עליו עידנה, ונרסם גדלו פי' שנה עליו הזמן: (כו) משל לבעל השוק, וכן הוא בנדפס, ובפסיקתא גירסא להגרינימוס, והמלה וינת ורומית αγορανομος, Agoranomos פי' שר השוק (מחרקטמייסטר), הוא המשגיח על המשקלות ולכל יתייקר השער מכל אולם ומשקה, עיין בפסיקתא שם הערה י"ט, ואין ספק שהמשגיח הראשון השמיים המלה הורה והלוי "בעל השוק". (בח) שכן ארץ, מכאן עד סוף אות ח' הוספתי כמו שהיא בפסיקתא וכן בתנחומא הנדפס ובכ"י ספרדי, והמעתיק קלר ולא העתיק הסיוס הזה, וליתא גם בכ"י רומי, (ובכ"י רח"ס חסר כל המאמרים על עשר תעשר, עיין לעיל הערה י"ג), ובכ"י ה' של אקספארד חסר כל אות י"א, מן כתיב בטח בה' עד לפיכך משה מזהיר את ישראל עשר תעשר: (בצ) עשה שכונה של ארץ, בנדפס שכן השכינה בארץ, ואח"כ הגי' ד"א עשה שכונה של ארץ, ולדעתו ז"ל "ש"א עשה שכונה של ארץ" והיא גירסת הפסיקתא: (ל) דכתיב עיני בנאמני ארץ, בילקוט תהלים רמז תשכ"ס בשם הפסיקתא מסיים דכתיב ויתן לו מעשר מכל: (לא) מתחטאים, עיין מה שהעירוני בפסיקתא שם הערה כ"ג: (לב) ואין טוב אלא תורה, בהערה כ"ג בפסיקתא שם כתבתי שז"ל ד"א ושמוחת בכל הטוב אין טוב אלא תורה: (לג) כבד את ה' שאם היית נאה, מוצא בילקוט ראה רמז תתל"ב גם בילקוט משלי רמז תתקל"ב בשם הפסיקתא: (לד) שאם היית נאה, דרש מהונך לשון נוי, וכן תראה בפסיקתא רבתי (פסקא כה) ד"א מהונך שאם היית בעל נוי שלא תטעה אחר הזנות, אלא כבד יולרך, וירא ממנו וקלסוה צווי שתתן לך, ע"כ: (לה) ד"א כבד את ה' מהונך, דרש מהונך ממה שהנך כמו שסיים, ועיין תוס' קידושין דף ל"א ע"א גד"ה כבד שכתבו בירושלמי דורש מהונך כמו מוחוך פי' ממה שהנך ע"ש. וכונתם לירושלמי פאה פ"א ה"א, ונשה ג"כ בפסיקתא רבתי פכ"ג פרשתא רביעייתא דעשרת הדברות. ועיין בהערה כ"ז בפסיקתא שם מה שהעירוני על בעל מאור עינים: (לו) שאם היה קולך ערב פרוס על שמע, בפסיקתא רבתי פכ"ה, הוספאה, ד"א כבד את ה' מהונך, בקולך שם היה קולך נאה והיית יוצא צבית הכנסת, עמוד וכבד ה' בקולך כו, ומוצא בילקוט מלכים רמז רכ"ז בשם הפסיקתא רבתי, וכן מנאלתי בשביל הלקט כ"ו ערונה הראשונה סי' ו' ובנדפס סוף סי' ד', ובתניא סי' ג' הביא את מאמר הפסיקתא רבתי. ועיין רש"י משלי ג' ט', שכתב מהונך מכל מה שהנך, אפילו מקול, אל תקרי מהונך אלא מגרוך, המלות אל תקרי ברש"י היא הוספה מאוזה סופר מואחר, לכן הם מוכתרים במסגרת, או ז"ל אל תקרי מהונך אלא מחיך: (לז) חייא בר אבא, האספתי כמו שהיא בפסיקתא ומוצא בילקוט רמז תתל"ב בשם הפסיקתא, ובנדפס ויבליקוט משלי רמז תתקל"ב חסר כל המאמר הזה שהוספתי, וכן חסר בכ"י רומי, וזה משגגת המעתיק שקפץ בתפשו מן ועובר לפני התיבה כראשון עד ועובר לפני התיבה השני. ובדבתי הגי' חייא בן אחותו של רבי אליעזר הקסר, ובכ"י גרמולי

ממה שחננד . (לח) ד"א כבד את ה' מהונך , עבוד בהונך , עד דלא תעבוד בלא הונך : מעשה באחד שהיה כונס יין ושמן , ולא היה מוציא מעשרותיו כראוי , מה עשה לו הקב"ה , הכניס בו (למ) רוח תזוית (פי' רוח רעה) , ונטל את המקל , והתחיל משבר את החביות , גער בו בן ביתו , מה עשה לו , נטל המקל ופצעו על ראשו , א"ל (מ) תחות מסייעתי את אנא גער כך , א"ל תן לי המקל ואני משבר , נתן לו את המקל , הוה מתבר איהו דא , הוה מתבר איהו תרתי , מי גרם לו על ידי שלא (הוא) הוציא מעשרותיו כראוי : אמר ר' לוי מעשה באחד שהוציא מעשרותיו כראוי , והיה לו שדה אחת , ונתן לו הקב"ה בלבו , ועשאה חצייה זרע , והציה בית מקוה מים , ובאה שנת בצורת , והיה מובין סאה חמין בסלע , וסאה מים בתלת סלעין , מי גרם לו על שהוציא מעשרותיו כראוי , לכך משה היה מזהיר את ישראל עשר תעשר :

[י] (מא) לא תירא לביתה משלג כי כל ביתה לבוש שנים (משלי לא חב) , (מב) חזקיה אמר (מג) משפט רשעים בניהם שנים עשר חודש , ששה חדשים בחמה , וששה חדשים בצינה , (מד) בתחלה הקב"ה מכניס בהם חיכוך , והם אומרים זו וניהם של הקב"ה , ואחר כך הוא מוציאן לשלג , והם אומרים זו היא צינתו של הקב"ה , (מה) בתחלה הם אומרים ווה , ולבסוף הם אומרים ווי , הוא שדוד אמר ויעלני מבור שאון משיש היון (תהלים ג ז) , (מו) ממקום שאומרים ווה ווי , והיכן משלימין עצמם , ר' יהודה [ברבי] אומר בשלג , הדה הוא דכתיב בפרש שדי מלכים בה תשלג בצלמון (שס סח טו) , (מז) השלג הוא צלמונא שלהם , יכול אף ישראל כן , (מח) תלמוד לומר כי כל ביתה לבוש שנים , מילה ופריעה , ציצית ותפילין , הענק תעניק , נתון תתן , פתוח תפתה , עשר תעשר , לפיכך משה מזהיר לישראל עשר תעשר :

[יא] (מט) והארץ הנפה תחת יושביה (ישעיה כד ט) . (נ) מראה לך קמה , (נא) ואינה מראה לך גדיש , מראה לך גדיש ואינה מראה לך גורן , מראה לך גורן ואינה מראה לך גדיש :

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י מ

כרמוני הגי' נפסיקתא חייא בר אבא נמקוס חייא בר אבא , ועיין נסדר הדורות ערך ר' חייא בר אבא והתימה שהביא זה בשם היוחסין ועלם ממנו כי מקור המאמר הוא נפסיקתא , וע"ש וגם בלוח פ' ערך בר פלא , כי רלה לגרום בר פלא בן אחוזה של בר קפרא , ועיין תוס' תמורה "ע"א ד"ה אתמר , ועתה מלאתי בתשובות הנלווים שערי השובה סי' קע"ח ושם מובא עשרה מיני דחסידותא דהוה נהיג בהו רב , ואחת מהן שהיה קולו ערב והיה רגיל לירד לפני התיבה , ולהיות מתורגמן לרבו ולכל מי שצריך , לקיים מה שנאמר כבד את ה' מהונך , ונהג ר' חייא בר אבא אחריו , דקאמרינן ר' חייא בר אבא בר אחתיה דבר קפרא הוה , והיה קולו ערב כשפורס על שמע כו' עכ"ל . וכוננו למאמר הנפסיקתא , ואשר הוספתי אל התנחומא שלפנינו פה בפנים : (לא) ד"א כבד את ה' מהונך עבוד צדוק , פי' עשה עשור שלך פרס שלא תוכל לעשות ע"י ריש ועיני , ובתנחומא הנדפס נמלא המאמר הזה וגשמש ממקומו , עיין נפסיקתא הערה כ"ט : (לב) רוח חזוית , המלות "פי' רוח רעה" , הם הוספת המעתיק , ועיין ערוך ערך תזו , ובנדפס חזוית בחי"ת , והוא טעות , ונמלא לנכון בדפוס קאנטשטאטיאל ודפוס וויניאל , ועיין נפסיקתא דרב כנאל פסקא דפרה ובהערה קל"ג שם : (מ) תחות מסייעתי את אנא גער כך , ובכ"י רומי אמר ליה תחות מסייעתי אנא גער כך , ובנפסיקתא תחות מסייע יתי את גער זי , וכ"ה בילקוט ראש ומשלי שם , ובנפסיקתא כ"י כרמוני תחת מסייעי לי את מחית לי , ובנדפס דפוס קאנטשטאטיאל הגי' א"ל תחות מסייעא יתי את אנא גער כך ובדפוס וויניאל נמקוס תחות הגין הרוח , והמדפיס מן מאנטובא תיקן א"ל הרוח מסייעי יתי ואת גער זי : (מא) לא תירא , כל המאמר הזה עד והארץ תפסה ישנו במדרש משלי פנ"א , והתחלת המאמר נמלא בירושלמי סנהדרין פי' ה"ג : (מב) חזקיה אמר , בירושלמי שם יהודה זי רבי חזקיה ורבי אמרין : (מג) משפט רשעים בניהם שנים עשר חודש . עדיות פרק ז' מ"י , וסיים שם שנאמר והיה מדי חדש בחדשו וע"ש בפי' הראב"ז , וכ"ה נסדר עולם רבא פי"ג : (מד) בתחלה הקב"ה מכניס בהם חיכוך , עיין מה שכתבתי נפסיקתא הערה ל"ו : (מה) בתחלה הם אומרים ווה ולבסוף הם אומרים ווי , ופי' ווה val לשון שמחה , ווי vai לשון זעם , ועיין מה שהעירותי נפסיקתא הערה ל"ג : (מו) ממקום שאומרים ווה ווי , ובנדפס בטעות ממקום שאומר ווי ווי : (מז) השלג הוא ללמונא שלהם , וכ"ה נפסיקתא ובמדרש משלי שם , ובנדפס הגי' ללמונא שלהם , ועיין ערוך ערך ללמונא מה שהביא בשם הילמדנו : (מח) תלמוד לומר כי כל ביתה לבוש שנים , ובנדפס לבוש שנים , שנים , הכוונה שדורש שנים כמו שנים : (מט) והארץ תפסה , מובא בילקוט ישעיה רמז רצ"ב בשם התנחומא , עיין פסיקתא רבתי פכ"ה (סי' ג') דער ר' תנחומא בלופן אחר על המקרא הזה : (נ) מראה לך קמה , לפני זה נמלא נפסיקתא ובנדפס אמר ר' יתכן את סביר (בתנחומא הנדפס בטעות את כבד) מתנפא לה והיא מתנפא לך : (נא) ואינה מראה לך גדיש , ננדפס הלשון משובש ויש לתקן שם כאשר הוא

מראה לך ערימה, למה כי עברו תורות הלפוחק (ישעיה כד ט), שעברו על שתי תורות, תורה שבכתב ותורה שבעל פה, הלפוחק, הלפוחק, הלפוחק, הפרו ברית עולם (ס) (נב) ברית אבות, לפיכך משה מזהיר את ישראל עשר תעשר:

[יב] [נג] נצורך בני (תורת) [מצות] אביך וגו' (משלי ו ט). (נד) אבות הראשונים הפרישו תרומות ומעשרות, (נה) אברהם הפריש תרומה גדולה, שנאמר הרימותי ידי אל ה' אל עליון (נכ) ואין הרכה אלא תרומה, שנאמר והרמותם ממנו (את) תרומת ה' (במדבר י טו), יצחק הפריש מעשר שני, שנאמר ויזרע יצחק בארץ ההוא וימצא בשנה ההוא מאה שערים (נל) ואין הרכה שורה, ולא על המדוד, ולא על השקול, ולא על המנוי, ולמה מדדן, בשביל לעשרן, הדה הוא דכתיב ויברכהו ה' (ס) (ס). יעקב הפריש מעשר ראשון, שנאמר וכל אשר נתן לי עשר אעשרנו לך (ס) (ס). כותי אחד בא ושאל את ר' מאיר, א"ל לאו אתון אמרין דהדין יעקב אביכן קשום הוא, דכתיב נתן אמת ליעקב וגו' (מט) (ט), א"ל הפריש שבמו של לוי אחד מעשרה לשבטים, לא היה לו להפריש עוד משנים, א"ל את אמרת דאינון תרי עשר, ואנא אמרי דאינון ארבעה עשר, שנאמר אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי (נכ) (ס), (נז) א"ל והא אית ליה מסייע, הוספת קמה הוספת מים, א"ל אין את מודה שהן ארבע אמהות, (נח) [יצא מהם ארבע בכורות], ואין הכבוד מתעשר, ולא תמוה תורת אמך (משלי ו ט), מוציא מידו קודש, א"ל טובי אומותך דאת בגוה, ולא למה תורת אמך (משלי ו ט), אומתך, הוא שאמר דוד, לעשות רצונך אלהי אבותי וגו' (תהלים מ ט), אמר ר' אהא [בר עולא] וכי יש תורה בתוך מעיים, ולא כך כתיב ועל לבם אכתבנה (ישעיה נא ג), אלא אמר דוד יבא עלי מאירה אם ירד דבר לתוך מעי, אלא כשהוא מעשר, הדה הוא דכתיב ועל אוצרות המלך עומות בן (עזריאל) [עדיאל] ועל האוצרות בשדה (בכרמים ובהרים ובמגדלים) [בערים ובכפרים ובמגדלות] [יונתן] [יהונתן] בן עוזיהו (דס"א כו כס), לפיכך משה מזהיר את ישראל עשר תעשר:

[יג] [סא] אם עלי אדמתי תזעק (איוב לא נח). (סב) א"ל [הקב"ה] איוב כלום יש לך עליה אלא (סג) ארבע אמות קרקע בשעת מיתתך, ואתה אומר אם עלי אדמתי תזעק, (סד) והא עבידא דידך, ר' חייא רבה, ור' שמעון בן הלפתא, ר' חייא רבה אמר, משל לאחד שמכר מלית (סה) באיטלים, עבר אחד ראה אותה, א"ל שלי היא, א"ל התעטף בה, אם מחזקת היא לך הרי היא לך, ואם לאו אין היא שלך, כך אמר הקב"ה לאיוב, הלא את השמים ואת הארץ אני מלא (יחזקאל כג כד), ואתה אומר אם עלי אדמתי תזעק, הא עבידא דידך. ור' שמעון בן הלפתא אמר משל לאחד שהיה מוכר שפחה באטלים, עבר אחד וראה

הערות ותקונים

הוא לפנינו פה גם בפסיקתא: (נב) צרית אבות, ר"ל שהאבות כולן נתנו מעשר, כמו שמבואר להלן: (נג) נאור בני תורת אביך, וכן מובא בכ"י רומי, ותקנת נאור בני מלות אביך, (נד) אבות הראשונים, בפסיקתא ובגדלפס מובא זה בשם רב הוגא: (נה) אברהם הפריש תרומה גדולה, עיין בפסיקתא עשר תעשר הערה מ"ח: (נו) ובהרכה שורה, ב"ר פס"ד, ובבלי תמנית ח' ע"ג, ב"מ מ"ב ע"א, ובגמרא סס סיים אלא בדבר הסמוי מן העין: (נז) כותי אחד, נשנה בצ"ר פ"ע ושם הגי' ר' יהושע דסבין בשם ר' לוי אמר כותי אחד וכו', ושם הוא בשני לשון קאת, ובפסיקתא הוא כמו לפנינו: (נח) א"ל והא אית ליה מסייע, בגדלפס א"ל והא אית מסייע לי, וכו"ל בכ"י רומי, ובפסיקתא נוסף א"ל והא עבדיה והא לית את מסייע, ופי' הכותי אמר לו לדברך טוב יותר כי בעצמך הבאת ראייה לדברי, ואם הוספת קמה הוספת גם מים, ואם יש לו י"ד היה לו להפריש מן ד': (נח) יאל מהם ארבע בכורות, הוספתי כמו שהוא בפסיקתא: (ס) אמר ר' אחא בר עולא, מובא בילקוט תהלים רמז תשל"ט בשם התנחומא, והמלות "בר עולא" הוספתי, וגמלא לנכון בכ"י רומי ובפסיקתא ובגדלפס ובילקוט: (סא) אם עלי אדמתי תזעק, מובא בילקוט איוב רמז תתק"ח בשם התנחומא ובילקוט ראה רמז תה"ב בשם הפסיקתא: (סב) א"ל הקב"ה לאיוב, כן הוא בגדלפס ובילקוט איוב, אולם בפסיקתא ובילקוט ראה ובכ"י רומי אמרו לאיוב: (סג) ארבע אמות קרקע, בפסיקתא ג' אמות, וכן מובא בילקוט ראה שם בשם הפסיקתא, אך בלדו רש"י "ל"א ד' אמות" והוא הוספת צלל הילקוט בעצמו וכוון להתנחומא, ועיין גם בילקוט איוב שהביא בשם התנחומא הנוסחא ארבע אמות: (סד) והא עבידא דידך, בפסיקתא היא עבידא דידך, והבאתי בטהרה ל"ח בכ"י כרמולי ואקספארד ותנחומא הגדלפס והא עבידא דידך, ובילקוט ראה שם היך עבידא דידך, ובילקוט איוב חסרה מלת עבידא, והכוונה וכי היא עובדא דידך, בתמיה, וכי אתה צרית את הארץ: (סה) באיטלים, עיין ערוך השלם ערך אטלים

אותה, ואמר שלי היא, א"ל (סו) נוזף בה, אם נשמעת היא לך היא שלך, ואם לאו אינה שלך, כך אמר הקב"ה לאיוב כתיב בי המביט לארץ ותרעד (שפיס קד לב), ואתה אומר אם עלי אדמתי תזעק, הא עבידא דידך, באותה שעה אמר איוב רבון העולמים לא כך אמרתי, אלא [כלשון הוזה אמרתי אם עלי אדמתי תזעק], אם לא הוצאתי מעשרותיה כראוי, ויחד תלמיה יבכיון (איוב לא לח), אם זרעתי אותה כלאים, אם כוחה אכלתי (בלא) [בלי] כסף (סס סס לב), זה מעשר שני, שנאמר ונתתה בכסף וגו' (דברים יד סס). ונפש בעליה הפחתי (איוב לא לב), זה מעשר עני, אם לא עשיתי כן, תחת חטה יצא הרוח וגו' (סס מ). תני רבי הושעיא לימדתך תורה דרך ארץ, שדה שהיא מעלה חוחים, יפה לזרעה חטים, שדה שמעלה באושים, יפה לזרעה שעורים, מאי טעמא דכתיב תחת חטה יצא הרוח ותחת שעורה באשה. תמו דברי איוב (סס סס), [עד עכשיו] חוזר ומתנבא כמה נבואות, ואתה אומר תמו דברי איוב, אלא אמר איוב, אם לא עשיתי כן יתמו דברי ואל יהא לי פתחון פה לומר לפניך בערתי הקדש מן הבית (דברים טו יג), לפיכך משה מזהיר את ישראל עשר תעשר: [יד] (סו) לך ה' הצדקה ולגו בושת הפנים כיום הזה לאיש יהודה וגו' (דניאל ט ז), אמר ר' יהודה בר אלעאי (סח) עבודה זרה עברה עם ישראל בים, שנאמר ועבר בים

צרה (דברים יב), ואין צרה אלא עבודה זרה, שנאמר והמסכה צרה כהתכנס (ישעיה כח ב), והים נקרע לפניהם, הוי לך ה' הצדקה. אמר ר' יודן כתיב ויעלו בית יוסף גם הם בית אל וה' עמם (שפיס כ כב), הולכים לעבוד עבודה זרה, [ואת אמר] וה' עמם, הוי לך ה' הצדקה. ר' יהודה בר' סימון אמר (והם) [והמה] לקחו את אשר עשה מיכה (סס יח כ), [זה] צלמניא, ואת הכהן אשר היה לו (סס), [זה] כומרא, (סט) ויבואו (אל) [על] ליש וגו' (סס), עובדין עבודה זרה והיא מצלחת בידיהן, ולא עוד אלא שנטלו ממנו והקריבו לע"ו, שנאמר ולחמי אשר נתתי לך ושתה ושמן ודבש אכלתיוך ונתתיהו לפניהם לריח ניחוח ויהי נאם ה' (יחזקאל יז יט), (ע) מהו ויהי, אמר ר' יודן כמה דאת אמר ויהי למחר ואעפ"כ ומנך לא מנעת מפיהם (נחמיה ט ב), הוי לך ה' הצדקה:

[מו] [לך] ה' הצדקה, (עא) אמר ר' אלעזר תנניה מישאל ועזריה בכבשן האש אמרו הפסוק הוזה, (עב) את מוצא ביון שעלו חנניה מישאל ועזריה מכבשן האש נתכנסו כל מלכי אומות העולם, הה"ד ומתכנשין אחשדרפניא סגניא ופחותא והדברי מלבא חזין לגבריא וגו' (דניאל ג יז), והיו כל אומות העולם אומרים להם הייתם יודעים שיש כח באלהיכם לעשות לכם כל הנסים הללו, וגרמסתם לו להחריב את ביתו ולהגלות את בניו, והיו כל אוה"ע מרקקין לפניהם, עד שעשאו גוש של רוק, והיה חנניה מישאל

הערות ותקונים

אטליס, ובערך מלין בנוספות לד ר"ע, כי אטלו ואטלס שתיין נחפסין הקו"ף, והיא המלה היונית καταλύσεις ע"ש: (סו) נוזף, ענין גנרה, ויגער צו אביו, ות"א רמז ביה אנובו: (סו) לך ה' הצדקה, מוצא בילקוט שופטים רמז ע"ד בשם התנחומא, ובתנחומא הנדפס (ואף אות ס"י) אמר ר' יהודה בר' אלעזר ז"ל אמר ר' יהודה בר אלעאי ועיין בפסיקתא בהערה ס"ג: (סח) ע"ו עברו עם ישראל בים, עיין סאהדרין ק"ב ע"ב, ועבר בים לרה א"ר יהודה זה פסלו של מיכה פרש"י מיכה עשה פסל והציבו עמו כשעברו ישראל הים: (סא) ויבואו על ליש, וכ"ה בפסיקתא, והעירותי שם בהערה ס"ה שצריך להוסיף, זו פמיא"ס כמו שהוא בתנחומא הנדפס פ' ראה ופ' כי תשא בפסוק ויתן אל משה כלותו, וגם בפסיקתא חסר, ונמצא לנטון בכ"י כרמולי וכן בפסיקתא כ"י אקספארד ומוצא בערוך ערך פניים, בשם ילמדנו כי תשא ויבואו ליש זו פמיא"ס, ועיין במוספי שם, ועיין תנאוות הארץ דף ק"ו ע"ב: (ע) מהו ויהי אמר ר' יודן כמה דאת אמר ויהי למחר, כ"ה גם בפסיקתא ובנדפס גם בילקוט שופטים רמז ע"ד בשם התנחומא, ולא נרשם מקום המקרא הזה, כי בלמח אינו בכל כ"ד ספרי קדש, ובפסיקתא כ"י כרמולי הגי' ויהי ממחרת, ובתנחומא הנדפס פ' כי תשא מהו וירד למחר [כ"ל מהו ויהי למחר] כמד"א והיה כזה יום מחר (ישעיה יז יב), ולדעתי המלות "כמה דאת אמר" הוסיף המעתיק הראשון באשר חשב כי ויהי למחר הוא לשון הכתוב, ובלמח הכוונה כך, מהו ויהי, והתשובה ויהי למחר, אע"פ שנטלו מן המן והקריבו לנגל בכל זאת ירד המן גם למחר, כמו שתרצה סעד לדברי מרש"י בפ' יחזקאל (סו יט) ולחמי אשר נתתי לך וגו' יום שטעו את העגל ירד להם המן, ותמו ממנו לפני העגל, ואע"כ ויהי ביום מחר ולא פסק, ואף כן מפורש בספר עזרא (נחמיה ס יח יט כ) אף כי עשו להם עגל מסכה וגו', ואתה ברחמיך הרבים לא עזבתה וגו', ומנך לא מנעת מפיהם, כדי הוא למונעם מהם ולא מנעת, אף כלאן "ויהי" היה להם ולא פסק מלימד ליום מחר, כך דרש רבי תנחומא, עכ"ל: (עא) אמר ר' אלעזר, כל המאמר עד ואתה סובלינו הוספתי, ונמצא בפסיקתא (דף ס"ט ע"א) וכן בנדפס (אות פ"ו) (עב) את מוצא כו' ואומרים לך ה' הצדקה, עיין סאהדרין דף ק"ב ע"א:

ועזריה מגביהין את פניהן כלפי מעלה, ואומרים לך ה' הצדקה ולנו בושת הפנים. אמר ר' יהושע (עג) בר נחמיה לך ה' הצדקה צידוק הדין הוא, ולנו בושת הפנים, שאנו מכעיסין לפניך כמה פעמים ואתה סובלינו: (עד) תני בשם ר' חנינא בנוהג שבעולם אדם אם יש לו שדה אחת, (עה) והוא נותנה לשליש ולרביע, אבל חקב"ה אינו כן, משיב הרוח, ומעלה עננים, ומרירד גשמים, ומפריח טללים, ומגדל צמחים, ומדשן פירות, ולא אמר להפריש אלא אחד מעשרה, לפיכך משה מזהיר את ישראל עשר תעשר: [מז] (עו) [עשר תעשר] מה כתיב למעלה מן הענין, לא תאכלו כל נבלה וגו' (דברים י"ב כ"א), (עז) ר' עזריה ור' יונתן בן חגי ור' יצחק בר מריון בשם רבי יוסי בר"ח אמרו, האוכל פירותיו טבלים, כאילו אוכל נבילות וטרופות, מה טעם לא תאכלו כל נבלה [עשר תעשר], (עח) רבי אבא ורב הונא בשם רב אמרו האוכל פירותיו טבלים (עט) למעשר עני חייב מיתה. אמר ר' יצחק בשלשה מקומות כתיב לא תבשל גדי בחלב אמו, אחד לעניינו, ואחד (פ) לענין תורה, ואחד לענין מעשרות, לענינו מהו אומר, ראשית בכורי אדמתך וגו' [לא תבשל גדי בחלב אמו] (שמות כ"ב י"ט), מה כתיב אחריו, הנה אנכי שולח מלאך לפניך וגו' (ש"ס ע"ב), ולענין תורה, [מה כתיב] ראשית [בכורי אדמתך וגו'] לא תבשל גדי בחלב אמו (ש"ס לו י"ג), מה כתיב אחריו ויאמר ה' אל משה כתב לך וגו' (ש"ס ע"ו), (פ"א) [א"ל חקב"ה] למשה משה עד דסנדלא ברגלך (פ"ב) כבוש כופה, מלא תבשל גדי בחלב אמו כתב לך את הדברים האלה], ולענין מעשרות, מה כתיב לעיל, לא תאכלו כל נבלה [וגו'] לא תבשל גדי בחלב אמו (דברים י"ב כ"א), וכתיב בתריה עשר תעשר. (פ"ג) אמר חקב"ה אל תגרמו לי לבשל גדיים בחלב אמותם עד שהן בחלב אימותם, שאם אין אתם מוציאין מעשר כראוי, רוח אחד של קדים אני מוציא ומשדפתן, כמה דאת אמר ושדפה לפני קמה (מ"ב י"ט טו):

[יז] (פ"ד) עשר תעשר. עשר בשביל שתתעשר, עד שלא תתחסר,

הערות ותקונים

(עג) בר נחמיה, כ"ה בפסיקתא לפנינו, ובכ"י כרמולי בן חנייה, ובגדפס חסרים המלות אמר ר' יהושע בר נחמיה: (עד) תני בשם ר' חנינא, בפסיקתא תנו בשם ר' נחמיה, וכן מובא בילקוט ראה בשם הפסיקתא, ובגדפס תירא בשם ר' חייל, ובפסיקתא כ"י כרמולי הגי' בשם ר' אושעיא: (עה) והוא נותנה, פי' לארס: (עו) עשר תעשר מה כתיב למעלה, מובא בילקוט ראה רמז תתנ"ג בשם הפסיקתא, אך הפך הסדר, כי הקדים את המאמר הזה בראש הרמז, והמאמרים האחרים הקודמים לו אחרונה יקשו: (עז) ר' עזריה, עיין בפסיקתא ובהערה ע"ג ס: (עח) ר' אבא ור' הונא בשם רב, בפסיקתא רבה ור' היליא, בש"ר ז"ל כמו לפנינו, ובפסיקתא בכ"י אקספארד ובכ"י כרמולי הגי' ר' אבא בר הונא בשם רב, ובתנחומא הגדפס ר' אבין בר רב הונא בשם ר' אבא, והמאמר נשנה בירושלמי ירוש'ין פ"ג ה"ט, וגם הגי' אמר ר' בא בר הונא בשם רב, גם מובא המאמר במדרש איכה פ' גלתה יבדא, וזה הגי' ר' ביבי ורב הונא: (עט) למעשר עני, עיין פסיקתא הטרע ע"ד: (פ) לענין תורה, המאמר הזה סתום ואינו מובן, ואולם דברי תורה עניים במקום זה ועשירים במקום אחר, עיין בפסיקתא רבתי פסקא עשר תעשר. ד"א עשר תעשר גו' מקומות כתיב לא תבשל, הראשון לענין בשר בחלב, והשני למה, אלא כשבא הקב"ה ליתן תורה החמילו מלאכי השרת כו' מה אנוש כי תזכרו, וגו', תנה הודך על השמים, אמר ר' אחא כו', אמר להם הקב"ה חיותק הגומול בישראל מקיים יותר מכם, יואל מביית הספר, ואם היה לו לאכול בשר בחלב איפשר לו לאכול חלב, עד שירצן ידיו מן הבשר, ואתם כשנלחתם אלל אברהם, הביאו לפיכך בשר בחלב כאלת ואכלתם, שגאמר ויקח תמאה וחלצו וכן הבקר אשר עשה ויתן לפניהם והוא עומד עליהם תחת העץ ויאלכו, וכיון שסלקם הקב"ה בתשובה הוה, אמר הקב"ה למשה עד שהשעה פטוה כתוב לך את הדברים האלה, וכן כתיב לא תבשל גדי בחלב אמו, ויאמר ה' אל משה כתב לך את הדברים האלה. ומעתה יאל כאור נונה דקת המאמר הזה, וזה שסיים עד דסנדלא ברגלך כו', ר"ל עתה הוא שעת הכושר לקבלת התורה, כי המלאכים לא מלאו מענה על שאכלו בשר בחלב אלל אברהם, ועיין מדרש שוחר טוב מומור ח', הלא כשירדסת אלל אברהם אללתם בשר בחלב כו', בלאתה שעה אמר הקב"ה למשה כתב לך את הדברים האלה עד שאין להם מענה ותשובה: (פ"א) א"ל חקב"ה, הוספתי כמו שהוא בפסיקתא, וחסר נס בגדפס ובכ"י רומי: (פ"ב) כבוש כופה, כן הוא בפסיקתא לפנינו, ובכ"י כרמולי כביש כופה, והיותר נכון כמו שהוא בילקוט ראה בשם הפסיקתא דרום כופה, והוא המשל השגור בפי המדרשים, ופירושו בעוד שהמעל ברגלך דרום הקונים, וכן צ"ר פמ"ד עד דסנדלאו ברגלך דרים כופה, ובתנחומא הגדפס חסר זה, עיין הטרע פ"א: (פ"ג) אמר הקב"ה, עיין רש"י ד"ל דסנדלאו ברגלך דרים כ"ג: (פ"ד) עשר תעשר. מובא בילקוט ראה תתנ"ג בשם הפסיקתא,

(פה) רמו (פו) למפרשי ימים, להוציא אחד מעשרה לעמילי תורה. תבואת זרעך הוציא השדה (דברים יד כג), (פו) אם זכיתם אתם יוצאים לזרוע שדה, ואם לאו סוף שהיוצא השדה מתגרה בכס, זה עשו, שנאמר (פח) (ויבא עשו מן השדה) [איש יודע ציד איש שדה] (בראשית כה כז): ד"א תבואת זרעך. זכיתם סופך נפיק להקלך, (פט) וחמי עלמא צריך מטר, ותתפלל ותענה, ואם לאו סוף ששנאי ישראל יוצאין לקבור בניהם בשדה: שנה שנה (דברים יד כג). (צ) אין מעשרין משנה לחבירתה, דברי ר' עקיבא. ואכלת לפני ה' אלהיך במקום אשר יבחר לשכן שמו שם מעשר דגנך תירושך (שס טז טז). אם זכיתם דגנך, ואם לאו דגני, שנאמר לכן אשוב ולקחתי דגני בערתו (שס טז טז), זכיתם תירושך, ואם לאו תירושי, (צא) [שנאמר ותירושי במועדו (שס טז)]. אמר ריש לקיש [אמר הקב"ה] אני אמרתי לך שתהא מוציא מעשרותיך מן המובחר, הא כיצד בא בן לוי אצלך, אם נתת לו מן המובחר, אף אני אתן לך מן המובחר, שנאמר יפתח ה' לך את אוצרו הטוב (דברים כח יג), אם נתת לו (צב) מן החפוריות, ומן הקישניות, יש ליליתן לך כמותו, שנאמר יתן ה' את מטר ארצך אבק ועפר וגו' (שס טז טז): ובא הלוי כי אין לו חלק וגחלה וגו' (דברים יד טט). (צג) ר' יהודה ב"ר סימון אמר, (צד) אמר הקב"ה (צה) אתה יש לך ארבעה בני בתים ואני יש לי ארבעה בני בנים, ושמחת בחגך אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך (שס טו יז), שלך, והלוי והגר והיתום והאלמנה (שס), שלי, וכולם בפסוק אחד. (צו) אם אתה משמח את שלי, בימים טובים שנתתי לך, אף אני משמח את שלך, בבית הבחירה, שנאמר והביאותים אל הר קדשי ושמחתים בבית תפלתי וגו' (שע"ט טו):

חסלת פרשת ראה

הוספה לפרשת ראה על פי כתב יד ה' מאקספארד.

[א] עישר תעשר. אמר משה רבונו של עולם מכאן מוציאין מעשר, א"ל הקב"ה כי שאל נא לדור רישון וכוונן לחקר אבותם וגו', הלא הם יורוך יאמרו לך וגו' (ויז ח ה י), כיצד אדם שת אנוש (ד"ה א ה). מאדם ועד נח עשרה דורות, ולקחתי את העשירי, ומנח ועד אברהם עשרה דורות, ולקחתי את העשירי שהוא אברהם, ולכך כתיב הלא הם יורוך ויאמרו לך להוציא אחד מעשרה. שנה בשנה (דברים טו כ). אם הוצאת מעשר בשנה זו, אתה זוכה לשנה אחרת, אמר רבי אבא בר כהנא קשה של מעשרות בכל התורה, כתיב לא תנסו את ה' אלהיכם (דברים י טו), ובמעשרות כתיב [הביאו את כל המעשר וגו'] ובחזונו נא בזאת וגו' (מלאכי ג י) ומי בחן המעשרות, דורו של חזקיהו, שנאמר וידרוש יחזקיהו (המלך) [וגו'] על הערמות, ויאמר [אליו] עזריהו הכהן הראש לבית צדוק [וגו'] אכול (ושתה) [וישבע] והותר וגו' למה כי [ה'] ברך [ה'] את עמו (ד"ה א ט), אמר

הערות ותקונים

וכן מוצא מנורת המאור סימן קצ"ב שם הפסיקתא: (פה) רמו למפרשי ימים, וכו"ה ככ"ו רומי ונדפס, אבל בפסיקתא טוף, אמר הקב"ה עשר את שלי ואני מעשר את שלך, את כל (שס), אמר ר' אבה רמו למפרשי ה"ס. ובהערה ע"ט בפסיקתא חקתי שז"ל בפסיקתא אמר ר' אבה בר כהנא: (פו) למפרשי ה"ס, בפסיקתא טוף, "לפרגמוסין" והערתו שם שז"ל לפרגמוסין, ועיין צביאור המלה בפסקא הודש הערה ל"ד: (פו) אם זכיתם סוף אתם יואלין, בתוס' תענית דף ט' ע"א הביא את הדרשה הזאת בשם ר' נתן האופניאל, וזה פלא, וכן התעורר על זה הגאון הר"צ שם בהגותו: (פח) ויבא עשו מן השדה, וכן מוצא ככ"ו רומי, וזה שינוש, כי מקרא כתיב ויבא יעקב מן השדה (בראשית ל טו), והקתי כמו שמוצא בפסיקתא, ונדפס מוצא הכתוב וילך עשו השדה ללוד ליד (בראשית כו ה): (פט) וחמי עלמא, נדפס גם ככ"ו ספרדי נפרדה המלה וזהייתה לשתי מלות עלימה, גם טעות שם והתפלל במקום ומתפלל: (צ) אין מעשרין משנה לחבירתה, עיין ספרי ראה פסקא עשר תעשר, ועיין ר"ה י"ב ע"ב, ובמסנה תרומות פ"א מ"ה: (צא) שנאמר ותירושי צמועדו, הוספתי, וכן הוא בפסיקתא: (צב) מן החפוריות, פי' חזית ושחת, ומוצא צמורך שם הפסיקתא: (צג) ר' יהודה בר סימון, כן הוא גם נדפס וככ"ו רומי, ובפסיקתא אמר ר' לוליוס דרומיה בשם ר' יודה בר סימון: (צד) אמר הקב"ה, ר"ל לישראל: (צה) אתה יש לך, נדפס בטעות אם יש לך: (צו) אם אתה משמח את שלי, בפסיקתא קאת בהרצת דברים, אמר הקב"ה אני אמרתי שתהא משמח את שלך ואת שלי בימים טובים אשר נתתי לך, אם עשית כך, אף אני משמח את שלך ואת שלי, אלו ואלו אי עתיד לשמח צבית הבחירה שנאמר והביאותים וגו':

הקב"ה בעולם הזה דור אחד ברכתי, אבל לעתיד לבא לעולם הבא אני מברך את ישראל, שנאמר עוד יאמרו [את] הדבר הזה (בהר ה' ובירושלים ובכל ערי יהודה) [בארץ יהודה ובקריית בשובי את שבותם] יברכך ה' נוה (קדש) צדק הר הקדש (ימיס לא כג):

חסלת הוספה לפרשת ראה

פרשת שופטים

[א] שפטים ושטרים וגו' (דברים טו יט). (א) זש"ה מגיד דבריו ליעקב חוקיו ומשפטיו לישראל (תהלים קמו יט), דבריו אלו דברי תורה, חקיו אלו המדרשות, ומשפטיו אלו הדינין [לישראל], לא נתן הקב"ה את התורה ואת הדינין אלא לישראל בלבד, ומנין אתה למד שישראל וגוי עובד כוכבים שיש להם עסק זה עם זה, שאסור לישראל לומר לגוי, לך עמי (ב) לערכאות שלכם, שהוא עובר בלאו, שנאמר לא עשה כן לכל גוי ומשפטים כל ידעום (שם סג ט), והלא אוה"ע נצטוו על הדינין, שהוא אחת משבע מצות בני נח, ומהו ומשפטים כל ידעום, אילו דקדוקי הדין, שכך שנינו (ג) מעשה וברק בן זכאי בעוקצי תאנים, ובני נח נהרגין בעד אחד, ובדיין אחד, ושלא בהתראה, מה שאין כן בישראל, (ד) לפי שדיני ממונות בשלשה, ודיני נפשות בעשרים ושלשה, וכתוב לא יקום עד אחד באיש וגו', על פי שני עדים וגו' (דברים יט טו), וצריכין דרישה וחקירה, (ה) כיצד בודקין את העדים, מכניסין אותן ומאיימין עליהן, (ו) ועוד היו בודקין אותן בשבע חקירות, (ז) באיזה שבע, באיזה שנה, באיזה חודש, בכמה בחודש, באיזה יום, באיזה מקום, (ח) התריתם בו, וכך אתה מוצא בפרנסי ישראל, שלא נשתבחו אלא על ידי הדין, בשמואל כתיב והלך מדי שנה בשנה וסבב בית אל וגו' ושפט את ישראל וגו' (ש"ס ז טו), ואף דוד לא נשתבח אלא על ידי הדין, שנאמר ויהי (דוד) עשה משפט וצדקה לכל עמו (דברים יח יד):

[ב] ואת יהושפט כיון שהחוק במלכות, לא נתעסק בעסקי מלכות, (ט) ולא בכבוד, אלא בעסקי הדין, שנאמר [וימלוך יהושפט וגו'] ויתחוק על ישראל (דברים יח ט), מהו [ויתחוק], שנתחוק ומינה את הדינין, ואומר ויגבה לבו בדרכי ה' ועוד הסיר את הכמות ואת האשרים מיהודה (שם סג ו), וכי גסות הרוח היתה בו, שהוא אומר ויגבה לבו, אלא שמינה עליהם את הדינין היודעים ללכת בדרכי ה', ושמו דרך ה', (י) ויאמר אל השופטים ראו מה אתם עושים, כי לא לאדם תשפטו כי לה' ועמכם בדבר (המשפט) [משפט], ועתה יהי פחד ה' עליכם, שמרו ועשו, כי אין עם ה' אלהינו עולה ומשוא פנים ומקח שוחד (דברים יט ז), ומה משה רבינו שלא נצטווה על הדינין, אלא אמר לו יתרו ואתה תחזה מכל העם וגו' (שמות יח כא), הושיב סנהדרין לישראל, אנו שהרי נצטוונו בתורה שופטים ושומרים תתן לך על אחת כמה וכמה, ומניין שהושיב משה סנהדרין, שנאמר ויבחר משה אנשי חיל מכל ישראל וגו' (שמות יח כב), ואף ירושלים לא נשתבחה אלא על ידי הדין, שנאמר ויצא לך שם בגוים (ביופך) [ביופך] (יחזקאל טו יד), ואיזה הוא הידור, זה הדין, שנאמר ודל לא תהדר בריבו (שמות כג ג),

הערות ותקונים

(א) זש"ה מגיד דבריו ליעקב. מוצא בילקוט תהלים רמז תתפ"ח צדק הסתחומא: (ב) ערכאות, פי' מקום ועד השופטים, עיין ערוך צדק ערכאות: (ג) מעשה וברק בן זכאי, משנה סנהדרין דף מ' ע"א, ור"ל מעשה שהיו עדים מעידים על אחד שהרג את הנפש תחת התאנה, וצדק רבן יוחנן בן זכאי את העדים אם עוקי התאנה היו קדים או נסים אולי יבואו ליד הכתשה ויבטל את עדותן: (ד) לפי שדיני ממונות בשלשה, משנה סנהדרין דף ל"ב ע"א: (ה) כיצד בודקין את העדים כו', ומאיימין עליהם, משנה סנהדרין דף ל"ז ע"א: (ו) ועוד היו בודקין אותן בשבע חקירות, משנה סנהדרין מ' ע"א: (ז) באיזה שבע, עיין במשנה שם ובפירוש: (ח) התריתם בו, צדקס (אות א') נוסף, כדלמרינן במס' סנהדרין, וראיתי כי גס ככ"ו רומי כתוב, כך אמרו' במס' סנהדרין, ובכ"ו רח"ס, כך אמרו' במס' סנהדרין, וגם ככ"ו ספרדי, כדלמרינן' במס' סנהדרין, וכן הוא בדפוס ראשון דפוס קאנטאטאניא, והוא במשנה סנהדרין דף מ' ע"א: (ט) ולא בכבוד, צדקס לא בעושר ולא בכבוד ולא בדבר אחר: (י) ויאמר אל השופטים ראו וגו', צדקס בעשות ואומר לדינין ראו כי המשפט לאלהים הוא, ויש להניח שם כמו שלפנינו ככ"ו כאשר כתוב ביהושפט צדק'.

ולא חרבה ירושלים אלא על קלקול הדין, שנאמר ממאת השם רבת המהומה (יחזקאל כג ט), שם שהיה לך בתחילה על ידי דין ממאת, (יא) וכתוב מלאתי משפט (ישעיה א כה), (יב) וכך אמר להם ירמיה, לא האמינו מלכי ארץ [וגו'] מחטאת נביאיה עונות כהניה וגו' (איכה ד יג יג), באותה שעה נשבע הקב"ה (יג) שהוא בעצמו נפרע מהם ומהדיינין, שנאמר לכן נאם הארון ה' צבאות אביר ישראל וגו' (ישעיה א נד), ואין לכן אלא לשון שבועה, שנאמר ולכן נשבעתי לבית עלי (ש"א ג יד), ואין אביר אלא לשון אב ב"ד, שנאמר אביר הרועים אשר לשאול (שם כה ח), ללמדך שהקב"ה נעשה אב בית דין להפרע מהן, ומניין שבדיינין הכתוב מדבר, ראה מה כתוב אחריו, ואשיבה שפטיך כבראשונה (ישעיה א טו) לכך אמר דוד מגיד דבריו ליעקב (תהלים קמו יט):

[ג] **שופטים** ושופרים. (יד) שופטים אילו הדיינין, ושופרים אילו פרנסים שמנהיגין את העדה, (טו) ר' אלעזר אמר אם אין שופר אין שופט, כיצד כיון שנתהייב אדם בבית דין לחבריו, אם אין שם שופר שיוציא ממנו, כיון שפירש מן הדיינין, אין ספיקה ביד הדיין לעשות לו כלום, אלא אם כן מוסרו ביד שופר, והשופר מוציא ממנו. אמר ר' אלעזר בן פדת (טז) אילמלא שיטנו של יואב, לא היה דוד יכול לעשות את הדין, וכן הוא אומר ויהי (דוד) עושה משפט וצדקה לכל עמו ויואב בן צרויה על הצבא (ד"א יח יד טו), וכי דוד ויואב שופטים היו, אלא כל מי שאינו שומע לדיין, מוסרין אותו ביד יואב, ומוציאין ממנו בעל כרחו, וכן איוב אמר אב אנכי לאביונים וגו' ואשברה מתלעות עול (איוב כט טז יז):

[ד] (יז) **תתן** לך (דברים טז יח). ולא לאומות העולם. ד"א תתן לך. מלמד שנקראו הדיינין על שם משה, וזה אחד (יח) משלשה דברים שמסר משה נפשו עליהם ונקראים על שמו, נתן נפשו על התורה, (יט) [שנאמר ויהי שם [וגו'] ארבעים יום וארבעים לילה] (שמות לד כח), ונקראת על שמו, שנאמר זכרו תורת משה עבדי (מלאכי ג כג), נתן נפשו על ישראל, שנאמר ואם אין מחני נא (שמות לג לב), ומניין שנקראו על שמו, שנאמר כי שחת עמך (שם טז טז), ינתן נפשו על הדיינין, שנאמר וידך את המצרי [וגו'] ויאמר לרשע למה תכה רעך (שם כג יג), לפיכך נקראו על שמו, (כ) שנאמר שופטים ושופרים תתן לך בכל שעריך:

[ה] [שופטים] ושופרים תתן לך בכל שעריך [וגו']. בכל עיר ועיר. לשבטיך (דברים טז יח), אפילו עיר שכולה משפחה אחת, מנה לך דיינין. (כא) ושפטו את העם משפט צדק (דברים טז). ללמדך שצדקה עושיין עם שניהם, עם הזכאי שנוטל את שלו, ועם החייב שמוציאין את הגזילה מתחת ידו: ד"א משפט צדק. (כב) בזמן שדנין צדק, עושיין צדקה עם הבריות, שנאמר אמת מארץ תצמת וצדק משמים נשקף (תהלים

הערות ותקונים

דה"י סס: (יא) וכתוב מלאתי משפט, בנדפס וכתוב מלאתי משפט לך ילין זה ועתה מרמזים, מלאתי משפט לך ילין זה: (יב) וכך אמר להם ירמיה, בנדפס לך אמר ירמיה, אולם בנדפס דפוס קאנטשאטיניא דפוס וויזיא הגי' נכונה כמו שלפניו וכך אמר ירמיה: (יג) שהוא צלמו נפרע מהם, בנדפס שהוא נפרע לעמו מן הדיינין: (יד) שופטים אלו הדיינים, מוצא בילקוט פ' שופטים רמז תקק"ג בשם התנחומא, וגם בילקוט שמואל רמז קמ"ז ג"כ בשם התנחומא: (טו) ר' אלעזר אומר, ספרי שופטים פיסקא קמ"ד: (טז) אלמלא ספנו של יואב, כ"ה גם כז"ל רוני וכ"י רח"ס, וכן בנדפס הגי' ספנו, אולם כז"ל ספרדי הגי' שופרו של יואב, וכן בילקוט כז' מקומות הגי' שופרו של יואב: (יז) תתן לך ולא לאומות העולם, מוצא בנדפס באת ה', והמדפיס ממאננובס הוסיף כל אות ג' ואת ד' מן שופטים ושופרים לר"ך שהיו השופטים צעלי זרוע, עד מלמדנו זכות על הדור, והיה כז"ל אשר היה לפניו: (יח) משלשה דברים שמסר משה נפשו עליהם, שם"ר פ"ל, צ"מ"ר פ"ב, מכילתא בשלח מסכתא דשירה פ"א, ותנחומא בנדפס בשלח אות י', כי תשא אזה ל"ו, ומוצא בילקוט שמות רמז קס"ו וחסר הדיין מכילתא. ונרשע לנכון בילקוט כי תשא רמז ט"ז ובילקוט מלאכי רמז תקל"ה בשם המכילתא, ונוצח ג"כ בסגנון אחר בשם הילמדנו בילקוט יהושע רמז ב': (יט) שנאמר ויהי שם, הוספתי כמו שהוא במקומות הגי' וכמו שהוא גם בנדפס: (כ) שנאמר שופטים ושופרים תתן לך, כ"ה גם בנדפס קאנטשאטיניא דפוס וויזיא, אולם המדפיס ממאננובס הגי' שנאמר וירא ראשית לו וגו' לך את ה' עשה ומשפטיו עם ישראל (דברים לג): (כא) ושפטו את העם משפט צדק ללמדך כו', מוצא בילקוט שופטים רמז תקק"ז בשם התנחומא: (כב) בזמן שדנין לך. בילקוט בזמן שדנין לך הקב"ה עושה לך את הבריות, ובדפוס קאנטשאטיניא דפוס וויזיא הוא כמו לפניו כז"ל, אולם המדפיס ממאננובס תיקן הנוסחה בזמן

פ' יט, (כג) בזמן שדין אמת מארץ תצמח, הקב"ה עושה צדקה עם הבריות, ומציל אותם מפורענות, ומיסורין, וטובה באה לעולם:

[ו] (כד) לא תמה משפט לא תכיר פנים (דברים לו יט). אוהרה לנשיא שלא יושיב את הראוי למטה למעלה, והראוי למעלה למטה: ד"א לא תמה. בממון, לא תכיר בכבוד: (כה) ד"א שלא יהא עני עומד ועשיר יושב: ד"א לא תמה משפט, לעולם יהיו הדיינין רואין כאילו שכניה בנייהם, שנאמר בקרב אלהים ישפוט וגו' (תהלים פב ב), מכאן לבעלי דינין שינהגו אימה בעצמן: ד"א לא תמה משפט. אוהרה לחכם שלא יושיב אצלו מי שאינו ראוי לדין, ואם הושיב כאילו נטע אשרה, דסמיך ליה לא תטע לך אשרה כל עין (דברים עז כה). (כו) מעשה באחד שהיה לו דין עם מלך ממלכי בית חשמונאי, בא ועמד לפני שמעון בן שטח, אמר ליה דין יש לי אצל המלך, אמר להם שמעון בן שטח לאותן הדיינין שהיו דנין עמו, אם משגר אני בשביל המלך, אתם מוכיחין אותו, אמרו לו הן, שיגר בשבילו, ובא נתנו את הכסא אצל שמעון בן שטח, אמר לו שמעון בן שטח עמוד על רגליך ותן את הדין, א"ל וכי דנין את המלך, פנה לימין וכבשו (את) הדיינין את פניהם בקרקע, פנה לשמאלו וכבשו את פניהם בקרקע, בא המלאך וחבטן בקרקע עד שיצתה נשמתו, מיד נודעו המלך, א"ל שמעון בן שטח עמוד על רגליך, ותן את הדין, כי לא לפנינו אתה עומד, אלא לפני מי שאמר והיה העולם, מיד עמד על רגליו, ונתן את הדין, מכאן שיהיו בעלי דינין נוהגין אימה בעצמן כביכול להקב"ה דנין, שכן אמר יהושפט לדיינין דעו [מה אתם עושים], כי לא לאדם תשפטו כי לה' (דברים יט א), אמר ר' חמא בר חנינא בא וראה אילמלא מקרא כתיב אי אפשר לאומרו, שבשר ודם דן לבוראו, אמר הקב"ה לדיינין היו נוהגין אימה בעצמכם כאילו דנין אותי, כיצד אדם עושה מצוה לפני גזרתי עליו ליתן לו מאה שדות, אם אתה מעביר עליו את הדין באתת מה שגזרתי עליו, אני נתן לו אחרים משלי, ומעלה אני עליך כאילו ממני נמלת:

[ז] לא תקח שוחד (דברים יט יט). כיון שנותן הדיין לבו על השוחד, נעשה עור בדין, ואינו יכול לדין אותו באמת, (כו) אמר ר' אלעזר הרי הוא אומר הנה נשיאי ישראל איש לזרועו היו בך וגו' (יחזקאל כב ו), שהיו פושטין זרעותיהן תחת כנפיהם, ונוטלין את השוחד. אמר ר' אבהו כל הנוטל שוה פרוטה מחבירו נקרא רשע, שנאמר שוחד מחק [רשע] יקח (משלי יו כג). (כח) אמר ר' ישמעאל בן אלישע בא וראה כמה קשה השוחד, פעם אחת בא אדם אחד, והביא לי ראשית הגז, והיה לו דין לפני הדיין, ואני הייתי עומד לצד אחד, ואמרתי אם יטעון לפני הדיין כך וכך יזכה בדין, והייתי מצפה לזכותו, אע"פ שלא נתן לי אלא משלי, ולא שוחד היה, ונתקרב לבי עמו, כל זמן שראיתו, ואע"פ שהלך לב"ד הייתי שואל עליו אם זכה אם לאו, להודיעך כמה קשה השוחד, שמעוור את העינים, והרי דברים ק"ו, ומה אני שהביא לי משלי, ומשלי נמדת, הייתי מצפה לזכותו, הנוטל שוחד על אחת כמה וכמה: היה רבן יוחנן בן זכאי אומר וקרבתי אליכם למשפט [והייתי עד ממחר במכשפים ובמנאפים ובנשבעים לשקר ובעושי שקר שכר שכיר אלמנה ויתום ומפי גר] (מלאכי ג ט), אוי לנו מיום הדין, אוי לנו מיום התוכחה, הקיש הכתוב מפי דין, לכל עבירות החמורות, לפיכך הזהיר הקב"ה לא תמה. (כט) אמר ר' חמא בר אושעיא אדם חש בעינו, נותן ממון הרבה לרופא ספק מתרפא ספק אינו מתרפא, והנוטל שוחד מקלקל הדין, ומעוור את עיניו, וגורם גלות לישראל, ומביא רעב

ה ע ר ו ת , ת ק ו נ י ם

בזמן שסוסקין ודיני בלדק: (כג) בזמן שדין אמת מארץ תצמח, מוצא בליקוט תלמי רמו תל"ד בשם התנחומא, ושם יש לתקן במקום שכן אמת ל"ט שדין אמת: (כד) לא תסה משפט, מוצא בליקוט פ' שופטים שם בשם התנחומא: (כה) ד"א שלא יהא עני עומד, ככ"ו רומי וכנדפס המלות "ד"א" ליתא: (כו) מעשה באחד, עיין בבלי סנהדרין י"ט ע"א, ועיין בענין יוסף בתנחומא הנדפס, וככ"ו ספרדי נמלא בנזק הכ"ו מוצא המאמר מסנהדרין מעשה בינא המלך עד וחבטן בקרקע: (כז) אמר ר' אלעזר, מוצא בליקוט יחזקאל רמו שם ל"ב בשם התנחומא: (כח) אמר ר' ישמעאל בן אלישע, כנדפס אות ה' בטעות בר יוסי, ועיין בתובות ק"ה ע"ב ר' ישמעאל בר אלישע אייתו ליה ההוא גברא רבאשית הנו כו', פירש"י ככל שנה שנוז אותן חייב ליתן לכהן אחד מששים, ובמאמר שלפניו נמלא מאמר אחר ר' ישמעאל ב"ר יוסי הוה רגיל כו' ע"ש: (כט) אמר ר' חמא בר אושעיא אדם חש בעינו, עיין בגמ' כתובות ק"ה ע"א אמר ר' אבהו בא וראה כמה סמויות עינין של מקבלי שוחד

לעולם, שנאמר צדק צדק תרדוף למען תחיה וירשת (דברים טו כ), ואם לאו לא תירש : צדק צדק תרדוף. [שני פעמים] מכאן אמרו שיהא אדם רודף אחר ב"ד יפה : ד"א צדק צדק תרדוף שני פעמים, אזהרה לדוינין שדנין דיני נפשות, שלא יהו חותבין את הדין ביובו, אלא יהו מלינין את הדין, כדרך שמלינין בירושלים, שנאמר [מלאתי משפט] צדק ילין בה (ישעי' א כה) : למען תחיה (דברים טו כ). כל הדין דין אמת לאמיתו, זוכה לחיי העולם הבא, שנאמר (כי) כה אמר ה' שמרו משפט ועשו צדקה וגו' (ישעי' טו ה) :

[ח] והיה בכל הארץ נאם ה' פי שנים בה וגו' (זכרי' יג ה). זו היא שנאמר ברוח הקודש על ידי דוד, יבושו כל עובדי פסל המתהללים באלילים (תהלים טו ז), כנגד מי אמרו, לא אמרו אלא כנגד מעשים של הקב"ה, אמר ר' חנינא עתיד הקב"ה להראות כבודו לכל באי עולם, ולהוריד כסאו באמצע הרקיע, וחזור ומניחו במקום שחמה זורחת (ל) בתקופת שבת, אמר ליה ר' חנינא הוקן אפשר לראות כבודו, והכתיב כי לא יראני האדם והי' שמש ומגן ה' (צבאות) [אלהים וגו'] (תהלים פד יג), מה שמש ומגן, מגין עליו בשעת מלחמה, אף הקב"ה מגין על בניו בשעת מלחמה באותה שעה, אמר ר' חנינא בשעה שידין הקב"ה אומות העולם, הוא תופסן לדין, הן ואלהיהן, ומעמיד להן (לא) פיטומין (לב) ומביא שתי הלוחות, ועשרת הדברות, ואומר להם כלום השגיתו עליכם, ואומרים לפניו מיום שבראתנו לא השגיתו עלינו אלא ישראל עמך בלבד, המתהללים באלילים (סז טו ז), ראוי למקרא לומר הבטחים, מהו המתהללים, שלא עבדו עבודה זרה עד שנהגו כבוד זה בזה, א"ל הקב"ה בכל יום ויום אתם מתביישין לפני, יש בכם שהם עובדין ליונים, והרבה יונים נשחטין, ויש בכם שעובדים ללבנים, והרבה לבנים נשברים, יש בכם שעובדים לדנים, והרבה דנים נמכרים בשוק, מיד הקב"ה מביישן, שנאמר יראו גוים ויבושו (מלכים א טו) :

[מ] (לג) אמר ר' המא בר חנינא מהו כל הגוים נקבצו יחדו (ישעי' מג ט), לעתיד לבא הקב"ה מביא ספר תורה, ומניחה בחיקו ואומר כל מי שעמך בתורה יבא ויטול שכרו, מיד מתקבצין כל האומות בערבוביא, שנאמר כל הגוים נקבצו יחדו [וגו'], א"ל הקב"ה אל תקבצו בערבוביא, אלא כל אומה (לד) וסופריה, [שנאמר] (לה) ויאספו לאומים (סז), (לו) נכנסה מלכות רומי, א"ל הקב"ה במה עסקתם, אומרים הרבה (לז) שווקים תיקננו, הרבה מרחצאות עשינו, וכסף וזהב הרבינו, הכל כדי שיעסקן ישראל בתורה, א"ל כל מה שעשיתם לצרכיכם עשיתם, שווקים להושיב בהם זונות, מרחצאות לעדן עצמכם, כסף וזהב שלי הוא, שנאמר לי הכסף ולי הזהב (תני ג ח). (לה) נכנסה מלכות פרס, א"ל במה עסקתם, אומרים הרבה כרכים (תיקננו) [כבשנו], הרבה נשרים תיקננו, הרבה מלחמות [עשינו], הכל בשביל ישראל, א"ל כל מה שעשיתם בשביל עצמיכם עשיתם, כרכים לעשות בהם (לט) אנגריא, גשרים לימול מכס, מלחמות אני עשיתי, שנאמר ה' איש מלחמה (שמות טו ג), כלום יש בכם מגיד זאת, שנאמר מי בהם יגיד זאת (ישעי' מג ט), ואין זאת אלא תורה, שנאמר וזאת התורה אשר שם משה

העוהו ותקונים

טוהא חלס חס בעיניו כו' : (ל) בתקופת שבת, ננדפס דפוס קאנטאנטינאל ודפוס וויניציא הני' בתקופת תמוז, חולס המדפיס ממאנטובה הביא ב' נוסחאות יחד, בתחלה הביא הנוסח הני' וחזור ומניחו במקום שחמה זורחת בתקופת תמוז, והאסיף עוד, וחוזר ומניחו במקום שחמה זורחת בתקופת שבת : (לא) פיטומין, ככ"ל רומי פרטומין, וככ"ל רח"כ כמו לפנינו, ונדפס דפוסים הראשונים פרטומין, ונרשם בלדו פי' שלטונים, ונדפוסים האחרונים הנינו פרטומין, וגם ככ"ל ספרדי פרטומין : (לב) ומביא ב' נוחות ועשרת הדברות, כ"ה גם ננדפס דפוס קאנטאנטינאל ודפוס וויניציא, והמדפיס ממאנטובה תיקן ב' נוחות שבהם עשרת הדברות : (לג) אמר ר' המא בר חנינא, עיין בגמרא בבבלי' ע"ז דף ב' ע"א דרש רבי חנינא בר פפא וחי'תימא רבי שמלאי לעתיד לבוא מביא הקב"ה ספר תורה : (לד) וסופריה, פירש"י וחמיה : (לה) ויאספו לאומים, עיין בגמרא שם שסיימו ואין לאוס אלא מלכות : (לו) נכנסה מלכות רומי, בגמרא הנינו מלכות אדום, חולס בסוף המאמר שכתו למחוק מלת רומי והניחו הסיוס יאלה מלכות רומי וכנסה מלכות פרס, וע"ש הרחבת דברים : (לז) שווקים להושיב בהם זונות, עיין בתוס' שם ד"ה שווקים : (לח) נכנסה מלכות פרס, עיין בט"ז שם : (לט) אנגריא, מלת יונת ורומית $\alpha\gamma\gamma\alpha\rho\epsilon\iota\alpha$ angaria פי' העבודה באונס והסלה

(דברים ד מד), אומרים לפניו כלום נתת לנו ולא קבלנוה, (מ) [עליהם הוא אומר ה' מסיני בא וזרח משעיר כמו (שם נג ז), מלמד שהחזיר הקב"ה על כל אומות העולם ולא קבלוה], אומרים לפניו רבש"ע תנה לנו מראש ונעשנה, א"ל מצוה קלה אני נותן לכם, אם אתם משמרין אותה אתן [לכם שכן] כישראל, א"ל לכו ועשו סוכה, מיד כל אחד ואחד הולך ועשה לו סוכה, והקב"ה מוציא אמה (מא) מנרתיקה וכל אחד מבועט בסוכתו ויוצא, שנאמר ננתקה את מוסרותמו (שם נג ז). והקב"ה משחק עליהם, שנאמר יושב בשמים ישחק ה' ילעג כמו (שם נט ד):

[י] (מב) (וישתחוּ לו) [השתחוּ לו] כל אלהים (תהלים יז ז), כשידין לאומות העולם ידין לאלהיהם עמהם, שנאמר כי באש ה' נשפט וגו' (ישעיה סו טו), כיון שאין יכולין לעמוד באש פורחין והקב"ה משלח מלאכים (מג) בקולרין ובששלאות, ומשליכין אותן לתוך האור, שנאמר ולהם אותם היום הבא וגו' (מלאכי ג יט): ד"א (וישתחוּ לו) [השתחוּ לו] כל אלהים. אומרים אומות העולם לאלהיהם, בואו ונשתחזה לפני הקב"ה, שאתם התעיתם אותנו, מיד והאלילים כליל יחלוף (ישעיה נב יח), והקב"ה מוריד אומות העולם לגיהנם, לכך נאמר יבושו כל עובדי פסל וגו' (תהלים יז יז). והיה בכל הארץ נאום ה' פי שנים בה (מד) יברתו (ויגועו) [ויגועו] השלישית יותר בה (זכריה יג ט), (מה) [אלו ישראל שהם משלישותו של עולם בני שלשת אבות, ד"א והשלישית יותר בה] שאין מתיישבין בארצם אלא בנאולה שלישית, גאולה ראשונה זו גאולת מצרים, שניה זו גאולת עזרא, שלישית אין לה הפסק. (מו) אמר ר' שמלאי תרי"ג מצות נאמרו לו למשה בסני, (מו) בא דוד והעמידן על אחת עשרה (מו) שנאמר ה' מי גיור באהלך [וגו'] הולך תמים וגו' (תהלים טו א ז), עד עושה אלה לא ימוט לעולם (שם טז ט), בא ישעיהו והעמידן על שש, שנאמר הולך צדקות, ודובר מישרים, מראם בבצע מעשקות, נוער כפיו מתמוך בשוחד, [אומם אזנו משמוע דמים], עוצם עיניו מראות ברע (ישעיה נג טו), וכתוב בתריה (הוא) [הוא] מרומים ישכון מצודות סלעים משגבו, לחמו ניתן מימיו נאמנים (שם טז טו), בא מיכה והעמידן על שלש, שנאמר הגיד לך אדם מה טוב ומה ה' דורש ממך כי אם עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלהיך (מייסו ו), (מה) בא עמוס

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י ם

מס, עיין ערוך ערך אנגריא: (ב) עליהם הוא אומר, וספתי כמו שהוא זכ"ו רומי וכ"ו רח"ס ונדפס והשמים המעתיק מן ולא קבלנוה עד ולא קבלנוה, ועיין צבלי צבלי צבלי ע"ז דף ז' ע"ב וזו מלי למינור הכי והכתיב ויאמר ה' מסיני בא וכו', והמדרש ממאננובה הוסיף, אמרו לפניו" כלום כפית הבר עלינו בניגית כשב שעתית לישראל שנאמר ויתלכזו בתחתית הבר (שמות יט) ואמרת להם אם תקבלו את התורה מוטב, ואם לאו שם תהא קצרתכם, שאלו לא כן לא קבלוה, אומר להן הקב"ה והלא אמרו מתחלה נעשה ונשמע". והמוסיף הזה הוסיף מנמרה ע"ז ב' ע"ב, והסיוס אומר להן הקב"ה והלא אמרו מתחלה נעשה ונשמע ליהא צבלי ע"ז ע"ז ע"ז יוסף בתחומא הגדפס: (בא) מנרתיקה, המלה רומית nartheicum, שם כלני לכל תיק: (מב) וישתחוּ לך, גם נדפס זכ"ו רומי ורח"ס בשעות וישתחוּ לו כל אלהים, גם נתחבר שם לכתוב שלפניו, כי כך איתא שם, יושב בשמים ישחק וישתחוּ לו כל אלהים, ובאמת יש להפריד, והוא ראש המלאמר, ומתחיל השתחוּ לו אלהים, והוא יוסף דקרא שהל לדרוש (באות ח') זו היא שנאמר ברוח הקודש ע"ז דוד יצוה כל עובדי פסל המתהללים בצלילים, ועתה דורש על יוסף דקרא שהתחוּ לו כל אלהים (תהלים יז ז): (מג) בקולרין ובששלאות, מלת קולרין ידועה, collare, פי' סוגר הנתון לצוואר השבויים: (מד) יברתו ויגועו, כן הובא גם זכ"ו רומי ורח"ס, ובקרא כתיב יגועו בלא וי"ו החיבור: (מה) אלו ישראל, וספתי כמו שהוא לנכון זכ"ו רומי וכ"ו רח"ס ונדפס וכ"ו ספרד, והשמים המעתיק מן יותר זה א' עד ויהר זה ב', ומוצא ג"כ לנכון צילקוט זכריה סוף רמז תקפ"א בשם התחומא. ובכ"ו ספרד ה"ו שיש בהן משתחוּ של עולם, גם נמלא צבלי ע"ז ע"ז דרש ר' שמלאי כו': (מו) בא דוד והעמידן על אחת עשרה שנאמר הולך תמים, שם חושב י"א דברים, ובכ"ו רומי ונדפס הגי' שנאמר מי גיור באהלך וכל המזמור, ר"ל כמו שסופר ומונה בכל מזמור ט"ו, וצנמרה מכות שם הביא כל דברי המזמור צנמרו: (מה) בא עמוס והעמידן על שתיים, צנמרה מכות שם גירסא אחרת, וכך איתא שם, חזר ישעיהו והעמידן על שתיים, שנאמר כה אמר ה' שמרו משפט ועשו לדיק (ישעיה ט') בא עמוס והעמידן על אחת שנאמר דרשוני וחיו כו', אלא בא הצדק והעמידן על אחת שנאמר ודריק באמונתו יחיה, וכן מוצא צנמרה ט"ו מזמור י"ז צפסוק הקשיב רנתי: שנאמר

והעמידן על שתיים, שנאמר כי כה אמר ה' [וגו'] דרשוני וחיו (עמוס ד ט), בא הבקוק והעמידן על אחת, (מט) שנאמר וצדיק באמונתו יחיה (תקוק ז ד) :

חסלת פרשת שופטים

פרשת תצא

[א] כי תצא למלחמה וגו' ושבת שביו (דגלים כא י). (א) שגו רבותינו מצוה גוררת מצוה ועבירה גוררת עבירה, וראית בשביה אשת יפת תאר [וגו'] ונלחה את ראשה (סס יא יג), כדי שלא תמצא חן בעיניו, מה כתיב אחריו, כי תהיין לאיש שתי נשים (סס טז), שתי נשים בבית, מריבה בבית, ועוד האחת אהובה, והאחת שנואה, או שתיהן שנואות, מה כתיב אחריו, כי יהיה לאיש בן סורר ומורה (סס טז יח), כל מאן דנסיב יפת תואר נפיק מינייהו בן סורר ומורה, שכן מצינו בדרך, על שחמד מעכה בת תלמי מלך גשור בצאתו למלחמה, יצא ממנו אבשלום, שביקש להרוג אותו, (ב) ושכב עם נשיו לעיני כל ישראל ולעיני השמש, ועל ידו נהרגו כמה רבבות מישראל, ועשה מחלוקת בישראל, ונהרג שמעי [בן גרא] ושבע בן בכרי, ואחיתופל, (ג) ומפיבושת, ואיש בשת, והשליש ציבא על כל בית שאול, ותניא ר' יוסי אומר וכי מפני שאכל בן סורר ומורה חצי ליטרא בשר, ושתה חצי לוג יין, אמרה תורה יצא לבית הסקילה, אלא הגיעה תורה לסוף דעתו של בן סורר ומורה, שסופו לגמר נכסי אביו עם (ד) הסריקין שאכל ושתה עמהם, ומבקש לימודו ואינו מוצא, ויוצא לפרשת דרכים, והורג ומלסמם את הבריות, ואמרה תורה ימות זכאי ואל ימות חייב, שמיתתן של רשעים נאה להם ונאה לעולם, ומה כתיב אחריו, וכי יהיה באיש חמא משפט מות והומת (סס טז כג), אם ניצל מזה לא ניצל מזה, למדנו שעבירה גוררת עבירה, מצוה גוררת מצוה מניין, שנאמר כי יקרא קן צפור לפניך וגו', שלא תשלח וגו' למען יישב לך והארכת ימים (סס כג ו ז), אחריו מה כתיב [כי תבנה בית חדש] (סס טז ח), תזכה לבנות בית ולעשות מעקה, מה כתיב אחריו, לא תזרע כרמך כלאים (סס טז ט), תזכה לכרם ולזרוע שדה, מה כתיב אחריו, לא תחרוש בשור ובחמור (סס טז י), תזכה לשורים ולחמורים, מה כתיב אחריו, לא תלבש שעמנו וגו' (סס טז יא), תזכה לבגדים נאים מצמר ומפשתן, מה כתיב אחריו, גדילים תעשה לך (סס טז יג), תזכה לאשה ולבנים, למדנו שמצוה גוררת מצוה, לכך נסמכו פרושיות אלו לאלו: [ב] כי יקרא קן צפור [וגו'], שלא תשלח את האם (סס טז יז). זש"ה מכל משמר נצור לבך [כי ממנו תוצאות חיים] (משלי ד כג), (ה) אמר ר' אבא רמ"ח מצות [עשה] בתורה כנגד איברים שכאדם, שכל אבר ואבר צווה על האדם ואומר עשה בי מצוה שנחיה בזכותה ותאריך ימים, ושם"ה מצות לא תעשה, כמנין ימות החמה, שבכל יום

הערות יתקונים

(מט) שנאמר וצדיק באמונתו יחיה. צוה נשלמה פרשת שופטים גם כ"י רומי וכ"י רח"ס וגם כ"י ספרדי, ובגדלם דפוס של קאנזסאטניאל וגם דפוס ווילניא, אולם המדפיס מונחטובה הסופר מאמר גדול מן אות י' עד סוף אות י"ט (סוף הפרשה), וגם כ"י ה' של אקספארד נמלל איהו מאמרים שהסופר אצל לא כלם, ובבולדאי היה כן כ"י אשר היה לפניו:

- (א) **שנר** רבותיו. אבות פ"ד מ"ב, הדב"א זוטא פ"ג, דב"ר פ"ו, ומונא צילקוס כי תלך רמו תקב"ד בשם התנחומא, ועיין דב"ר פ"ו אות ד': (ב) ושכב עם נשיו לעיני כל ישראל ולעיני השמש, כ"י רומי עם עשר נשיו, ובגדלם שכב עם עשר פלגשיו, ובקרא ועשור המלך את עשר נשים פלגשים לשמור הבית (ט"ז טו טז), ואח"כ כתיב ויסו לאבשלום האהל על הגג ויצא אבשלום אל פלגשי אביו לעיני כל ישראל (סס טז כב): (ג) ומפיבושת, כ"י רומי נרשם כלדו: "תימה הוא שמה מפיושת, ואי איירי במפיושת בן יסותן לא אשכחן שנהרג, ואי במפיושת בן שאול מרלפס בת איה לא נהרג מחמת דבר זה" ומלת איש בושת ליתא סס, ועיין בעין וסבף שכתב ח"ל: אפשר שזכו מפיושת בן יסותן שע"י שהשלים לציבא עליו ועל נכסיו נחשב כמה, אצל מה שחשב כלן איש בושת לריבין למחוק דהא איש בושת לא נהרג מחמת אבשלום: (ד) הסריקין, מלשון חז"ל חבורה שכולה סריקין, אנשים ריקים ופוחזים תרגומו גבין סריקין, כן הביא הערוך: (ה) אמר ר' אבא, כ"י רומי ורח"ס אמר ר' אחא, ובגדלם (אות ז') אמר ר' אדא, ולזה המאמר (מד"ת דברים) **גימל** 3.

חמה זורחת עד שהיא שוקעת, אומרת וצוחת לאדם גזרני עליך במי שהגיע ימים ליום זה, אל תעבור בי את העבירה הזאת, ואל תכריע אותי, ואת כל העולם לכף חובה, הרי תרי"ג מצות, וכל מצוה ומצוה נזכר מתן שכרה, כגון כבוד אב ואם, ושילוח הקן, אריכות ימים, ויש מצוה שמתן שכרה בנים, כגון שרה שאירחה את האורחים, והשונמית שקיבלה את אלישע, ויש עבירה מעונה שקילה שריפה התג והתק, ואין קלה בכל המצות כשילוח הקן, ומה שכרה, למען ייטב לך והארכת ימים. (ו) משל למה הדבר דומה למלך שהכניס פועלים לתוך שדהו לנטעה, ולא גילה להם שכר נטיעתן, לערב כל מי שנמטע אילן אחד, נתן לו זהוב אחד, התחילו הכל תמהין [ואומרין], ומה זה שלא נמטע אלא אילן קל ופחות, [נמל] זהוב אחד, אנו שנמטענו הרבה על אחת כמה וכמה, ומה שכר שילוח הקן [שכרה אריכות ימים], שכר מצוה שיש בו חסרון כים וטורה והחיות נפשו, על אחת כמה וכמה. לפיכך לא פירש הקב"ה שכר מצות שבתורה, שיהו ישראל עושין אותן מעצמן, כדי להרבות שכר, (ז) שכך שנינו אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב וכו', (ח) [לכך כתיב מכל משמר נצור לך כי ממנו תוצאות חיים] (משלי כ ט) :

[ג] **שְׁלַח** תשלח (דברים כג ז). אם שלחתו, כעל גמולות כעל ישלם (ישעיה יט יט), ראה מה כתיב עשוקים בני ישראל וגו' מאנו שלחם (ירמיה לג), ואומר גואלם חזק ה' צבאות (ישעיה סג ג), ואומר והיה כעוף נודד קן משולח תהיינה בנות מואב מעברות לארנון (ישעיה סו ט), (ט) זש"ה קורא דגר ולא ילד עושה עושר ולא במשפט וגו' (ירמיה יא י), מה כתיב אחריו כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו (שם סג יב), מה ענין זה לזה, מי שהוא אומר קורא דגר, אומר כסא כבוד, ללמדך כי הקורא הוזה מביא ביצים משאר עופות ויושב עליהן עד שיוצאין מקליפתן, ונעשין אפרוחין, ועולין עליו ומורטין את כנפיו, וכשיוצא לפרוח אינו יכול שנמרטו כנפיו, ומוצא אותו חיה או שרץ ואוכלו, ומי גרם לו על שגדל ביצים שאינן שלו, כך יהיו אומות העולם שפשטו ידיהם בכסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו, והחריבוהו ושרפו את היכלו, והגלו את ישראל, ומואב ועמון הקב"ה יאבד זכרם, שנאמר לכן חי אני נאם ה' צבאות [אלהי ישראל] כי מואב כסדום תהיה ובני עמון כעמורה וגו' ושוממה עד עולם שארית עמי יבזום וגו' (ישעיה נ ט) :

[ד] (י) **זכור** את אשר עשה לך עמלק (דברים טז י). (יא) זה שאמר הכתוב יזכר עון אבותיו אל ה' וגו' (תהלים קט יד), וכי אבותיו של עשו רשעים היו, והלא צדיקים היו, אברהם זקינו, (יב) יצחק אביו, ואתה אומר יזכר עון אבותיו, אלא חטא שחטא (יג) על אבותיו, (יד) ומה חטא על אבותיו, אתה מוצא יצחק מכה אברהם בא, והיה מאה ושמונים שנה, (טו) ואברהם היה מאה ושבעים וחמש,

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י מ

טון הרמז"ס בהקדמה לספר הגלות והאמרו ג"כ על דרך הדרש. והמאמר הזה מובא גם בילקוט משלי רמז תתקל"ז. וכן ד"ה מכל משמר אמר ר' אחא רמ"ה מנות עד שלח לקבל פרס, הוא מתנחומא שלפניו. וחסר ה'יון תנחומא, וגם הוא גורם אמר ר' אחא: (ו) משל למה הדבר דומה, עיין בסגנון אחר במדרש דברים רבה פ"ו אות ג': (ז) שכך שנינו, אבות פ"א: (ח) לכך כתיב, הוספתי כמו שהוא בכ"ו רומי וכ"י רח"ס ובגדפס, ואחר זה הוסיף המדפיס ממאגנטובה (אמנע אות ז) הוספה המתחלת מעשה בלחוד שעלה לראש הילין לקיים מנות שלוח הקן, עד בשכר מלואו זו אני נוהג לך בנים, ואח"כ מתחיל ד"ה שלח השלח אם שלחתו כעל גמולות (ה') [וגו'] כמו בכ"י שלפניו: (ט) זש"ה קורא דגר, מוצא בילקוט ירמיה רמז רל"ו בשם התנחומא: (י) זכור את אשר עשה לך עמלק, לפני זה נמלא בגדפס שהוסיף המדפיס ממאגנטובה ל' אות ג' המתחיל כי תלא מחאה על אויבך ושמתה מכל דבר רע שלא יאחז בכם אום לילות, ויעלם ממני המקור אשר לקח הסוסים ההיא, ואחר כיום המאמר שהוסיף מתחיל (אות ד) זכור זש"ה יזכר כמו לפניו: (יא) זש"ה יזכר עון אבותיו, מוצא בילקוט תהלים רמז תתס"ח בשם התנחומא, וכל המאמר מוצא בפסיקתא פסקא זכור (דף כ"ב ע"ב) וע"ם בהערה כ"ו העירות כי בפסיקתא כ"י כרמולי וכ"י אקספארד מתחיל במאמר הזה פסקא דזכור, ובילקוט חטא סוף רמז תתקל"ח הביא זה בשם הפסיקתא, ובפסיקתא רבתי פ' זכור ס"ו ד' במאמר רבי תנחומא בירכי זש"ה יזכר וכו' דרש על הכתוב הזה דרשה אחרת ובסגנון אחר: (יב) יצחק אביו, עיין בפסיקתא שם הערה כ"ז, ובילקוט תלא חסר שורה שלימה מן יצחק קמה עד יצחק בתרא: (יג) על אבותיו, בילקוט תהלים שם הערה מלת "על" בשעוה: (יד) ומה חטא על אבותיו, הגלות האלה חסרים בפסיקתא: (טו) ואברהם חיה קע"ה שנים, בתנחומא הגדפס ואברהם לא חי אלא קע"ה שנים, ובפסיקתא הערה ל"ה העירות בתנחומא הגדפס הדברים אשר טספו שם מן ולמה כן שלח

(מז) רבי לוי אמר (יו) בתוך חמש שנים (יח) שנמנעו מחייו של אברהם, עבר עשו (יט) שתי עבירות קשות, בא על נערה המאורסה, והרג את הנפש, (כ) הדא הוא דכתיב ויבא עשו מן השדה והוא עיף (גלגלית כה כט), ואין שדה אלא נערה המאורסה, [שנאמר ואם בשדה ימצא האיש את הנערה המאורסה (דברים כג כה)], ואין עיף אלא הורג, שנאמר אוי נא לי כי עיפה נפשי להורגים (ירמיה ד לא), (בא) ר' זכאי [רבה] אמר (כב) אף גנב, שנאמר אם גנבים באו לך (עובדים ה). אמר הקב"ה אני כבר הבטחתי לאברהם אוהבי, ואתה תבוא אל אבותיך בשלום תקבר וגו' (גלגלית טו טו), (כג) ועתה הוא רואה את בן בנו, שהוא גזול וחומס, מגלה עריות, ושופך דמים, והדין הוא סבא טבא, טב ליה להרוג צדיקא דמתכניש בשלם, שנאמר כי טוב הסדך מחיים (תהלים סג ד), ומה חטא חטא על אביו, (כד) גרם לו שכהו עיניו בחייו, מכאן אמרו כל המעמיד בן רשע או תלמיד רשע גורם לו שיקחו עיניו בחייו, בן רשע מיצחק, דכתיב ותכהין עיניו מראות (גלגלית כו ה), [למה שהעמיד עשו הרשע], תלמיד רשע מאחיה השלוני, שנאמר ואחיהו (השלוני) לא יכל לראות כי קמו עיניו משיבו (מ"א יד ד), (כה) למה שהעמיד לירבעם תלמיד רשע. [והטאת אמו אל תמה (תהלים קט יד)], ומה חטא על אמו, (כו) ר' יהודה ור' נחמיה ורבנן, ר' יהודה אומר כשיצא ממעי אמו (כו) התך מיטריין שלה (פי' שליא), שלא תלך, הה"ד על רדפו בהרב אחיו (כה) ושיחת רחמו (עמוס א ה), ור' ברכיה אומר לא תאמר לכשיצא, אלא עם כשהוא יוצא ממעי אמו (כט) זירתיה (פי' אגרוף) מתוחה

הערות ותקונים

שלא יראה חרפתו של עשו, עד ובתוך חמש שנים, נראים כמו הוספה חילונית, ומלבד אשר אינם בפסיקתא, אינם (בהערה שם נדפס בטעות אמנם במקום אינם) גם בילקוט שם בשם התנחומא, ע"כ. ועתה עלה לי כי באמת ההוספה הריא לא נמלאת בדפוס קאנטאטאטיבא ולא בדפוס וויניציא רק היא הוספת המדפיס ממאטנאוב, וללקחה מן ז"ר פס"ג אות י"ב, ונפשות העתיק להדגולעטמוני, וס"ל להדס ויטלעזוני, כמו שהו' לנכון שם, ומוצא בערוך ערך על"גן ופי' קוליס: (מז) ר' לוי אמר, בפסיקתא נוסף ר' יודן בשם ר' אייבו ור' פנחס בשם ר' לוי, וכן נשנה במדרש ז"ר ס"פ ס"ג אות י"ב בשם ר' יובא עשו מן השדה, ושם נוסף ג"כ ורבנן בשם ר' סימון, גם שם מוצא ראש המאמר בשם את מוצא וכו': (יו) בתוך חמש שנה, זכ"ר הטוסחא יותר נכונה, [ואין ה' שנים שמנע הקב"ה מחייו, מפני שעבר עשו שתי עבירות כו', ועל פי המאמר הזה מתנחומא ופסיקתא יסד הפייטן ביזר לפרשת זכור, זכור איש אשר הנוט אב ללא עשו, ר"ל שגרה לזכרהם למות חמש שנים קודם זמנן] בלכות וגנוב ונאוף ביעתו, גרע חמש שנים ממחיתו. וגם רש"י כוון למאמר הזה בשם ז"ר גלגלית ט"ו ט"ו: (יח) שנמנעו, וכ"ה בפסיקתא כ"י של אקספארד, ולפניו בפסיקתא שמואל, וזכ"ר שם שמנע הקב"ה. (יט) שתי עבירות, כ"ה גם בנדפס שם, אולם בתנחומא ריש שמות חמש עבירות עבר עשו הרשע כו', והמאמר מנתחומא שמות נעתק כולו מן הילמדנו, והמאמר מפ' כי תלא הוא מן התנחומא שלנו. וגם בגמרא ז"ר דף ס"ז ע"ב מוצא בשם ר' יוחנן חמש עבירות עבר עשו הרשע ע"ש. ובהערה ל"ב בפסיקתא שם במקום מגמרא כ"ב ז"ל מגמרא ז"ב, גם מה שחשבתי שם כי דברי התנחומא משמות לקוחים מן גמרא זבלי, ובאמת הוא הילמדנו, כי תנחומא מפ' שמות הנדפס הוא כולו מהילמדנו הנאבד, ועיין מדרש שוחר טוב מזמור ט': (ב) הה"ד יובא עשו מן השדה, עיין בפסיקתא הערה ל"ו: (בא) ר' זכאי רבה, תקתיי כמו שהוא בכ"י רומי ורח"ס וצנדפס וגם בפסיקתא, ובפס"ה ז"ר שם רבי אמר ז"ל ר' זכאי רבה אמר: (כב) אף גנב שנאמר אם גנבים באו לך, ור"ל עלן כתיב יובא עשו, והוא דרך אסמכתא, כי הדרשה המוב מאלה הלא מפורש בקרא עשוידיה שצא גנבים עלן עשו ולא ישבע הוא הגנב: (כג) ועתה הוא רואה, בפסיקתא המאמר קטוע, עיין הערה מ' וצנדפס הוסף המדפיס ממאטנאוב, ועשכו יולא לחוץ ורואה את בן בנו ורואה יולא לתרבות רעה ושומע בני אדם מה הם אומרים על בן בנו ורואה יולא לתרבות רעה מגלה עריות ושופך דמים, והוא מהרהר ואומר אלו הם התנאים שהתנה עמי הקב"ה וקורא תגר ואין זו עיבה טובה מה אני עושה לו אוספו מן העולם: (כד) גרם לו שכהו עיניו בחייו, בפסיקתא ליתא למלת "בחייו", וצנדפס הוסף המדפיס ממאטנאוב, למה אמר הקב"ה שלא יהא יולא לחוץ, והערות אומרים זה למת רשע לפיכך כהו עיניו בחייו". וזה לקח מן מדרש ז"ר פס"ה. עיין בפסיקתא הערה מ"א: (כה) למה שהעמיד לירבעם תלמיד רשע, עיין כנהדרין דף ק"ב ע"א, ופלא בעיני איד דייק שמפני שהעמיד לירבעם כהו עיניו, הלא מפורש בקרא בי קמו עיניו משיבו, משמע מחמת הוקא, ועיין ברד"ק שם, והביא ג"כ המדרש הזה: (כו) ר' יהודה ור' נחמיה ורבנן, בפסיקתא שם ר' תנחום זר' אבא, (ויש גירסאות זר' אבון) אמר ר' יהודה ור' נחמיה ורבנן: (כו) התך מיטריין, פי' ביוני אקסדזט (געזערמוטער), ועיין בפסיקתא הערה מ"ה וצנוף הכ"י פי' שלא נוסף מן המעתיק: (כח) ושחת רחמו, עיין בפסיקתא הערה מ"ו: (כט) זירתיה, פי' אגרוף, הפ"י ה"ס

לקיבליה, מה טעם זורו רשעים מרחם (הכלים נח ד), ר' נחמיה אומר גרם לה שלא תעמיד שנים עשר שבטים, (ל) דאמר רב הונא ראויה היתה רבקה שתעמיד שנים עשר שבטים, שנאמר ויאמר ה' לה שני גוים [בבבבבב (בראשית כה כג), הרי] תרי, ושני לאומים, הרי ארבעה, ולאום מלאום יאמץ, הרי שיתא, ורב יעבוד צעיר, הרי תמניא, והנה תאומים בבטנה, הרי עשרה, ויצא הראשון אדמוני, [הרי אחד עשר], ואחרי כן יצא אחיו, הרי שנים עשר. ואית דמיייתו לה מהכא, ותאמר אם כן למה זה אנכי (שם שם כג), ז"ה בגימטריא י"ב, ורבנן אמרו גרם לה שלא תצא מטתה ברבים, אתה מוצא כשמתה רבקה, אמרי מאן יפוק קומה, אברהם מת, יצחק עיניו כהות ויושב בבית, (לא) יעקב הלך לפדן ארם, יפוק עשו רשיעא קומה, (לב) ויימרון ברייתא, ליימין בויה דהדין יינקון, (פי) ארורין שדים שהניקו כזה, מה עשו הוציאו מימתה בלילה, אמר ר' יוסי בר חנינא לפי שהוציאו מימתה בלילה, (ג) לא פירשה הכתוב אלא מן הצד, דכתיב ותמת דבורה מינקת רבקה ונ' [ויקרא שמו אלון בכות] (שם לה ה), (לד) מהו אלון בכות, שתי בכיות, עד שיעקב יושב ומשמר אבלה של [מיניקתו] [מיניקתה], באתה לו בשורה של אמו, הה"ד וירא אלהים אל יעקב עוד [וגו'] (לה) ויברך אותו (שם טו ט), מה ברכה ברכו, ברכת אבליים ברכו, אמר הקב"ה אברהו שלים ליה ביש, אימיה שלים ליה ביש, אחוהי שלים ליה ביש, (לו) [אברהו] סבי שלים ליה ביש, אתון שלמין ליה ביש, ואנא אשלים ליה ביש, (לז) תהיו אתם מזכירין שמו מלמטה, ואני מוהה שמו מלמעלה. יהיו נגד ה' תמיד (הכלים קט טו), כל מה שעשה לנגדי עשה, שנאמר ויכרת מארץ זכרם (שם), [הוי] זכור את אשר עשה לך עמלק :

הערות ותקונים

הוסף המעתיק ולקח מערוך ערך זרת, עיין בפסיקתא הברה מ"ז: (ל) דאמר רב הונא, צ"ר פס"ג תני בשם ר' נחמיה, ובשם רב הונא מובא מאמר אחר: (לא) יעקב הלך לפדן ארם, בפסיקתא יעקב צרח מפני עשו: (לב) ויימרון ברייתא ליימין צויה דהדין יינקין, בכ"י רומי וכ"י רח"ס דהא דנין יינקין, ופי' יאמרו הצדיות אחרים השדים שהניקו כזה. ובמקום דהא דנין גירסא בפסיקתא דהכדיון, ועיין שם בפסיקתא הברה ל"ג שהעירוני בתנחומא הגדפס וימרון ליימין ברייתא צויה דנין ינקון ל"ג וימרון ברייתא ליימין צויה דנין ינקון, גם העירוני שם בתנחומא הגדפס נוספו הדברים האלה "שלא יהא עשו יואל לפניו ויהו הכל אומרים ארורים שדים שהניקו רשע זה" שזה איננו מגוף הספר, כי אם פירוש המאמר הארמי אשר כתב לו בלדו איזה מעתיק ואח"כ הביאוהו פנימה אל תוך גוף התנחומא. ולכן תראה כי איננו לא בפסיקתא ולא בילקוט תהלים רמז תתס"ח בשם התנחומא, ע"כ. ובאמת הוא הוספה מן המדפיס ממאנפסובה, וליהא גדפוס קאנשטאטיניא ודפוס וויניציא. גם הבאתי בהערה שם דברי הערוך מערך זו לפרש מלת צויהתא, ע"ש והמלת פי' ארורין שדים שהניקו זה נוסף בתנחומא שלפניו מאת המעתיק, וליהא צ"כ"י רומי ורח"ס, ובפסיקתא רבתי פי"ב אוי מן הדד שזה הניק, מזה תראה כי מחוחר הוא: (לג) לא פירשה הכתוב, פי' אף הכתובים לא פרסמו את מיתתה, למה המאמר כוון רש"י בראשית ל"ה ח' ותהלים ק"ט י"ד: (לד) מהו אלון בכות שתי בכיות, וכן הוא בכ"י רומי וכ"י רח"ס ובילקוט תהלים רמז תתס"ח בשם התנחומא ובגדפס. ובפסיקתא שם מהו אלון בכות אמר [ר'] שמואל בר נחמן בשם ר' יונתן, לשון יוני הוא אלון בכות תרי בכות, ובאמת אין כן הוראת מלת אלון ציוני, כי אלון ציוני מלמא פירושה אחר (צווייטר), וכן הוא באמת צ"ר סוף פס"א ר' שמואל בר נחמן אמר לשון יוני הוא אלון אחר, וכן בילקוט וישלח רמז קל"ה הביא שם בשם הפסיקתא לשון יוני הוא אלון אחר, ושם העירוני שיש להביא במקום תרי ל"ג חרי, ופי' חורי אחר, וע"פ זה תרגם יב"ע שם ובגם תמן אהבבש יעקב על מיתת רבקה ציונה וקרא שמהי אחרון בכיותא. ועיין ברש"י בראשית שם שכתב ואגדה הנזכר שם בצ"ל שני שאוגד לו על אמו שמתה, ואלון בלשון יוני אבל עכ"ל, וז"ל ואלון בלשון יוני אחר. וכן תראה לנכון ברש"י תהלים ק"ט י"ד שכתב בלשון יוני קורין לאמר אלון עכ"ל: (לה) ויברך אותו, דרש סמוכים, ומה שזרש כאן שזכרו ברכת אבליים נשנה במדרש צ"ר פס"ב אות ג'. ושם מובא בשם ר' יוסי בשם ר' יונתן, ובצ"ר פס"א ר' אחא בשם ר' יונתן, ומובא ברש"י בראשית ל"ה ט', וגם בפסיקתא איתא ר' אחא בשם ר' יונתן אמר צרכו ברכת אבליים, וגם בכ"י רומי ובכ"י רח"ס ובגדפס מובא שהם לא בשם אמרו: (לו) אברהו סבי, פי' אבי זקנו: (לז) תהיו אתם מזכירין שמו מלמטה, כן הוא בפסיקתא ובילקוט תהלים שם בשם התנחומא, וכן הוא גדפוס קאנשטאטיניא ודפוס וויניציא, אולם המדפיס ממאנפסובה הוסיף, שההריצו בניו את ביתי אני ואתם נקום עלינו שנאמר קומו ונקומה עליה למלחמה (עובדיה ה) אמרו ישראל רבש"ע אין אנו יכולים זו אמר להם הקב"ה תהיו אתם מזכירים וכו'. וכבר העירוני בפסיקתא הברה נ"ח בתנחומא צפ"י תלף נוספו פה דברים

[ה] [זכור את אשר עשה לך עמלק]. (לח) ר' תנחום בר חיילאי פתח. וזכרונכם משלי אפר לגבי חומר גביכם (איוב יג יב) אמר הקב"ה לישראל, (למ) אותם שתי זכרונות שהזכרתו לכם בתורה (תהיו נוהרים בהם), תמחה את זכר עמלק (דברים כה יט), [מחה אמחה את זכר עמלק (שמות יו יד), תהיו נוהרים בהם]. משלי אפר (איוב סט), אם זכיתם אתם בניו של אברהם שהמשיל את עצמו באפר, דכתיב ואנכי עפר ואפר (בראשית יח ט), ואם לאו לגבי חומר גביכם (איוב סט), (ט) התקינו עצמכם לשעבוד מצרים, דכתיב וימרו את חיהם וגו' בעבודה קשה בחומר ובלבנים (שמות א יד) :

[ו] (מא) רבי יודן בשם ר' איבו פתח. אל תהיו כסוס כפרד אין הבין וגו' (תהלים לג ט),

הערות ותקונים

דברים אשר אינם מגוף הספר, ועתה נגלה כי הוספת המאגטובה היא: (לח) ר' תנחום, מוצא ג"כ בפסיקתא (דף כ"ד ע"א), ובילקום איוב רמז תתק"ו בשם התנחומא, ובילקוט תל"ה רמז תתקל"ח בשם הפסיקתא: (לט) אותם שתי זכרונות, כלשון לפנינו כ"ה רומי וכ"י רח"ס, ואנכי תמחתי והוספתי זכירה ב', וכן תראה בפסיקתא ס: אמר הקב"ה לישראל בני הו והיזין צתתי זכירות שהתבצתי לכם זכורה תמחה את זכר עמלק, מחה אמחה את זכר עמלק, ועיין בפסיקתא רבתי פ"ב, אני מזהו לכם שהתיו זכרונות שתיים זכרונות שנאמר זכור את אשר עשה וגו' תמחה את זכר עמלק, הרי שנים ע"ס: (מ) התקינו עצמכם לשעבוד מצרים. ר"ל שאני נמחיר אתכם לשעבוד של מצרים, וכן מפורש בפסיקתא רבתי ס' ב', כי שעבוד מצרים כבר חלף ועבר. והמדפיס ממאגטובה הוסיף "ס"א לשעבוד גליות, שנאמר על בני חרשו חורשים (תהלים קכ"ט). ואחר ההוספה היא הוסיף עוד המדפיס ממאגטובה (סוף אות ה') ד"ל זכרונכם משלי אפר, איוב אמר פסוק זה כנגד חזיריו כו' עד סוף אות ה' שסיים והתמר היה להם לחומר, וזה הוסיף מן פסיקתא רבתי פ"ב. ומה שהוסיף הוא שם בהתחלת המאמר. ופה המקום להעיר שבעל המסדר הפסיקתא רבתי בהתחלת המאמר החל ור"ל כך פתח רבי תנחומא בי ר' אבא בשם ר' תנחום בר חיילאי זש"ה זכרונכם וכו', וכוון בהמלות כך פתח ר' תנחומא ב"ר אבא אל התנחומא שלפניו, ור"ל כי רבי תנחומא בעל התנחומא פתח כך. אולם בתנחומא לפנינו רבי תנחום בר חיילאי פתח. וראיתי במאיר עין שכתב בהערה י"ב לפסיקתא רבתי ור"ל, ובהתנחומא פ' תל"ה העתיק ע"פ הפסיקתא דרב כהנא והוסיף מהפסיקתא רבתי שטיה אחת, (ר"ל המאמר ד"ל זכרונכם איוב אמר פסוק זה כנגד חזיריו כו') תל"ה שסירסה ועשאה לשיטה ב', (ר"ל מה שברבתי בהתחלה הציג בעל התנחומא בסוף), ובאמת שסגנון מכורס הוא, ויראה דרבי תנחומא בר אבא דדריש לה משמיה דר' תנחום (כמו שהוא ברבתי סט) הוסיף על דבריו ושינה בסגנונו ובעינים, ובילקוט פ' תל"ה שם העתיק מהתנחומא, ושינה ב' (ר"ל המאמר ד"ל הנמלא בתנחומא הנדפס) קיסע, ע"ש על"ל. ועל זה אעיר כי הפסיקתא דרב כהנא העתיק ע"פ התנחומא, ולא התנחומא העתיק ע"פ הפסיקתא. גם מה שכתב בעל התנחומא הוסיף מפסיקתא רבתי, ההוספה היא הוסיף המדפיס ממאגטובה והציג יד פושטת לאות כי הוספה היא וליהא דפסום קאשטאשטינא ודפום ווינינא ולא בכ"י ה' של אקספארד ולא בכ"י ספרדי. גם מה שכתב ויראה דר' תנחומא בר אבא דדריש לה משמיה דר' תנחום הוסיף על דבריו כו' רבי תנחומא לא הוסיף כלום, רק המסדר היה כוון בזה שהוסיף המלות כך פתח רבי תנחומא בר אבא בשם ר' תנחום בר חיילאי, ר"ל כי ר' תנחומא בעל התנחומא הביא בשם ר' תנחום בר חיילאי, והמסדר בעלנו היינו בעל פסיקתא רבתי הוסיף על דבריו כדרכו תמיד, וכדרך מדרשים מאוחרים. גם במאמר השני ברבתי סט ד"ל זכור, כך פתח רבי תנחומא בי רבי בשם רבי אייבו, אולם בתנחומא שלפנינו כתוב ר' יודן בשם ר' אייבו פתח (ויש טוסחאות ר' אייבו בשם ר' יודן), ובעל מסדר הרבתי הוסיף כך פתח ר' תנחומא בי רבי בשם ר' אייבו, ר"ל ר' תנחומא אבינו פתח לדרוש בשם ר' אייבו. והמדפיס ממאגטובה (אות ו') במקום דפסום קאשטאשטינא ודפום ווינינא מתחיל ר' יודן בשם ר' אייבו פתח, הציג כמו שזמל בפסיקתא רבתי פתח ר' תנחומא בשם ר' יודן בשם ר' אייבו, וכל המוסיף גורע, כי היא לשון בעל הפסיקתא רבתי וכוון בזה אל בעל התנחומא, ובה המאגטובה והוסיף אל גוף התנחומא בעלנו, כך פתח ר' תנחומא בשם ר' יודן בשם ר' אייבו. וגם פה לא קלע הרב בעל מאיר עין אל השערה זמה שכתב שם בהערה ד', ויראה שעיבר הטוסחא ר' יודן בשם ר' אייבו, ור' תנחומא פתח בה נמי בשם ר' אייבו ושינה סגנון הדרוש ט', גם פה ר' תנחומא לא פתח ולא שינה, רק המסדר שינה ורשס, רק ר' תנחומא פתח, היינו בעל התנחומא פתח כן, וגם אני בעלני בפסיקתא דרב כהנא הערה ס"ב שם חשבתי כן, ע"ש. וגם עוד תראה בפסיקתא רבתי במאמר השלישי ד"ל זכור ר' תנחומא בי רבי זש"ה יזכר עון אבותיו, גם פה רשס המסדר הזה כי ר' תנחומא בעל התנחומא פתח לדרוש כך כמו שהציג לפנינו בתנחומא אבות ד', רק המסדר האחרון הזה בעל פסיקתא רבתי שינה סגנון הלשון כדרכו: (מא) ר' יודן בשם ר' איבו פתח, בפסיקתא (דף כ"ד ע"א) ר' אייבו בשם ר' יודן פתח, אל כל בפסיקתא כ"י כרמולי ואקספארד נמלא לנכון ר' יודן בשם ר' אייבו כמו שהוא לפנינו בתנחומא וגם בנדפס. והמדפיס ממאגטובה (אות ו') הוסיף בראש "כך פתח ר' תנחומא בשם" כמו שזמל ברבתי, ובפסיקתא הערה ס"ב כתבתי, ובתנחומא פ' תל"ה נאמר כך פתח ר' תנחומא בשם ר' יודן בשם ר' אייבו

(מב) ששה דברים נאמרו בכוס, אוכל הרבה ומוציא קימעה, אוהב זנות, אוהב מלחמה, ורוחו גסה, ומואז שינה, (מג) ויש אומרים אף מבקש להרוג את אדונו במלחמה, אל תהיו ככוס כפרד [וגו'] עדין לבלום (ההלים לה ט), הכוס הזה שמתגו והוא בולם, מאכילו שעורים והוא בולם, (מד) משכשכו והוא בולם, קריב לגביה והוא בולם (פ' בועט), אתם אל תהיו כן, אלא הו זהירין (מה) [למיגזי] לשבא שבותיה, (מו) ולמיגזי לבישא בישותיה, זכור את אשר עשה לך עמלק :

[ז] (מו) רבי בנאה פתח מאזני מרמה תועבת ה' וגו' (משלי יא א), (מה) אם ראית דור שמדותיו של שקר, (מט) דע שהמלכות מתגרה באותו הדור, מה טעם כתיב מאזני מרמה תועבת ה' וגו', מה כתיב אחריו בא זדון ויבא קלון (שם ס ג) :

ה ערו ת ותקו נים

איינו, והכוונה שר' תנחומא המסך בחר פה את הדרשה הזאת אשר מלאה צפסיקתא, כן חשבתי נאשר ראיתי כן כתוב בגדפס, אולם עתה נגלה לי כי היא גביה המדפס ממאנטובה, ובתנחומא דפוס קאנטעאטיניא דפוס וויניציאה וכו' ה' של אקספארד וכו' ספרדי ליתא. ותיקן כן המאנטובי כמו שנאלץ צרפתי, וגם צרפתי הוא לשון המסדר שבעל התנחומא דרש בשם ר' אייבו, והמאמר שלפנינו מובא בילקוט תהלים רמז השי"ט בשם התנחומא מבלי שם המאמר וצילקוט תשא שם בשם הפסיקתא ג"כ בלי שם המאמר, כי כן דרך הילקוט להשמיט צדוק המקומות שמהם צעלי המאמרים : (מב) ששה דברים, נשנה בגמ' פסחים דף ק"ג ע"ג : (בג) ויש אומרים אף מבקש להרוג את אדונו במלחמה, וכ"ה בגמ' שם להרוג את צעליו, ובצפסיקתא להרוג את צעליו במלחמה, וכן מובא בילקוט תהלים שם בשם התנחומא : (מד) משכשכו והוא בולם, כ"ה גם בצ"י רומי, אבל בצ"י רח"ס ובצפסיקתא הגירסא הנכונה משכשכו, והוא מלשון המשנה הולין דף ל"ו ע"א עד שהתכנס צונבה, ועיין רש"י שם דף ל"ה ע"ב שכתב שפרוך צ"ר משכשכו ע"ל. ורפרוך הוא מלה ערבית ופי' הגועה תמידית, עיין ערוך ערך רפרוך, ובערוך ערך כש ד' כתב וז"ל : בצפסיקתא מוכשכשו הוא בולם, פי' מהצבו והוא בועט, ע"ל. ובערך בלם הביא ג"כ מאמר הפסיקתא אף בעטות משכשכו וז"ל מוכשכו. ובילקוט תהלים רמז השי"ט בשם התנחומא הלשון כאשר הוא פה בצ"י לפנינו אף בצ"ה שבושים כי הכר זו, והסוס הזה את ממתגו" והביא ג"כ משכשכו עם הטעות במקום משכשכו, ואיזה פעמים בולם במקום בולם. ואולם בתנחומא הגדפס דפוס קאנטעאטיניא והפוס וויניציאה מובא לנכון כמו לפנינו גם הגירסא הנכונה מוכשכו. ואולם המדפס ממאנטובה השמיט כל הדרש הזה והביא דרש אחר תמורתו, הלא הוא : אמר הקב"ה לישראל אל תהיו ככוס כפרד שאין בהם בינה, ומה עסקו של כוס, אדם הולך ליתן לו מאכל, ליתן עליו תכשיטין, בולם ועוקס ואחרו ומבעטו, ע"כ. והוסף כן מן הצפסיקתא רבתי פי"ב אות ג'. והוראת מלת בעט ענינו כצויר רמיית הגבהה, כפרה סוררה תרגום כחורא דליתפסס ובעט. והוא מלשון מקרא ושמן ישרון ויבעט, למה תבעטו בזבחי. ובהערה ס"ו בצפסיקתא רעיוותי ג"כ על התנחומא הגדפס, רק לא לי נודע אז כי זה עשה המדפס ממאנטובה, ובעל מאיר עין כתב בהערה י"ד במדרש התנחומא הלאה הרכיב צ' מדרשים, ע"ש. אולם כאשר העירוות הוספת המאנטובי היא : (מה) למיגזי לפבא שבותיה, בצפסיקתא הערה ס"ח העירוותי כי בנמ"ס סופרים פכ"ד ה"ו בעטות למגזי לפבא שבותיה, ז"ל למיגזי בנאות' תמורת ו'. ובערוך ערך גז ה' כתב וז"ל בצפסיקתא דזכור הו זהירין למגזי שבא שבותיה וכו' למגזי בישא בישותיה, פי' לשלם עכ"ל. והמלה הזאת ערבית היא, והוראת ג' זא בשלשן ערבי גמול (פגראגטטטן) ועיין מעריך ערך ז שביא דברי הפסיקתא וגורם למגזי לפבא שבותיה, ובעל פסיקתא רבתי (פי"ב ס' ג') העתיק את המאמר הזה ללשון עברי היו זכורים לפוע עובדת לטוב עובדת ולרע רעתן : (מו) ולמיגזי לבישא בישותיה, אחר זה נמלא בצפסיקתא למיגזי לפבא שבותיה לא תהעב אדומי (דברים כג ח) ולמיגזי לבישא בישותיה זכור את אשר עשה לך עמלק, וחסר גם בצ"י רומי וכ"י רח"ס גם דפוס קאנטעאטיניא והפוס וויניציאה, והוסף והקן המדפס דפוס מאנטובה כמו שמלא בילקוט תלא, ועיין הסיוס בצפסיקתא רבתי שם הוספת דברים, והבאתי בצפסיקתא הערה ע' : (מז) ר' בנאי פתח, וכן בצ"י רומי וכ"י רח"ס, ובגדפס ר' בנאה פתח, וכן מובא בילקוט משלי רמז התקמ"ז בשם התנחומא, ובצפסיקתא לפנינו רב הונא פתח יש לתקן ר' בניי בשם רב הונא פתח, והמלות אמר ר' בנאה בשם ר' הונא הן הוספה היגיונית שהוסף אחד לתקן במקום רב הונא פתח ז"ל ר' בנאי בשם ר' הונא פתח כמו שהוא לנכון בצפסיקתא כ"ל אקספארד וגם במדרש רות סוף פ"א ליתא לאמר ר' בנאי בשם ר' הונא, ובילקוט תלא בשם הפסיקתא ר' חוויא פתח במקום ר' הונא והמלות הוספתה בצפסיקתא לפנינו, אמר ר' בנאי בשם ר' הונא" ליתא שם כי הוספה היא כמו שכתבתי. ופה יש עוד להעיר כי בתנחומא הגדפס לפני המאמר הזה מר' בנאה (אות ח') נמלאה הוספה שהוסף המדפס ממאנטובה, והוא כל אות ז' המתחיל זכור את אשר עשה לך כהן כתיב זכור ובשנת כתיב זכור שניהם שוין : (מח) אם ראית דור שמדותיו של שקר, מזה המאמר שאב רש"י דבריו צפ"י עה"ת דברים כ"ה י"ז זכור וגו' אם שקרת במדות ובמשקלות היו דואג מגדוה האויב שנאמר מאזני מרמה תועבת ה' (משלי יא א) וכתוב בתריה בא זדון ויבא קלון עכ"ל, ועיין בתוס' קדושין ל"ג ע"ב ד"ה ואימא מה שהביאו בשם המדרש : (מט) דע שהמלכות מתגרה

[ח] ר' ברכיה בשם ר' אבא בר כהנא פתח. האזכה במאזני רשע וגו' (מכילתא וי', אפשר כן דור שמדותיו של שקר שהוא זכה, אלא ובכיס אבני מרמה (ס). אמר ר' לוי אף משה רמזה להם בתורה, לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן, ולא יהיה לך בביתך איפה ואיפה וגו' (דברים כ"ג יד), אם עשית כן המלכות באה ומתגרה בך, ומה מעם כי תועבת ה' [אלהיך] כל עושה אלה וגו' (ס"ג ס"ג טו), מה כתיב אהריו, זכור את אשר עשה לך עמלק: [ט] (ג) ר' לוי פתח. גערת גוים אבדת רשע וגו' (תהלים טו). גערת גוים, זה עמלק, דכתיב ראשית גוים עמלק (במדבר כ"ד), אבדת רשע, זה עשו, שנאמר וקראו להם גבול רשעה (מלאכי א' ד), אם יאמר לך אדם אף יעקב הוא בכלל, אמור לו אבדת רשעים אין כתיב כאן, אלא אבדת רשע, [זה עשו הרשע], ששם מחית לעולם ועד (תהלים ס), תמחה את זכר עמלק וגו' (דברים כ"ג יט):

[י] (השב) (נא) [והשב] לשכנינו שבעתים אל חיקם הרפתם וגו' (תהלים ע"ב), ר' יודן בר גדיא ור' יהושע בן לוי ורבנן, ר' יודן בר גדיא אמר (גב) יזכר מה שעשה לנו במילה, שהיא נתונה בחיקו של אדם, ואתיא כי האי (ג) דאמר ר' הנינא בר שלקא ור' יהושע דסכנין ור' לוי בשם ר' יוחנן, מה היו עושין בני ביתו של עמלק לישראל, היו מחתכין מילותיהן, והיו זורקין כלפי למעלה, ואומרין (גד) הא לך מה שבחרת. (גה) ר' יהושע [בן לוי] אמר יזכר להם מה שעשו בבית המקדש, (גו) שהוא חיקו של עולם, (גז) שנאמר ומחיק הארץ עד העזרה וגו' (יחזקאל מג יד), בא שמואל ופרע להם, שנאמר וישסף שמואל את אגג וגו' (ש"א טו ג), מה עשה לו, (גח) ר' אבא בר כהנא אמר היה מחתך בבשרו (גט) כזיתים כזיתים, והיה מאכיל (ס) לנעמיות, הה"ד יאכל

הערות ותקונים

באותו הדור. בפסיקתא נוסף „ונוטלת מה שזידיהס“: (ג) ר' לוי פתח, מובא בפסיקתא שם וזילקוט תלף רמז' תתקל"ח בשם הפסיקתא, וכן נשנה במדרש שו"ס מזמור ס', ולזה המאמר כוון רש"י תהלים ס' א', נס ע"פ זה מפרש רש"י תהלים שם ד', ע"ש ועיין בפסיקתא רבתי פ"ב צבגנון אחר וזלי שם האומר ע"ה: (נא) והשב לשכנינו, פסיקתא שם, ומובא בזילקוט תלף שם בפסיקתא דלי שם האומר, וזילקוט תהלים רמז תתק"ז, (והגה רש"י שם צ"א) המאמר „פסיקתא רבתי“ אולם הלין הלז הוא רק עד מאמר דר' יודן, אבל מן ר' יודן והלאה לקוח מן פסיקתא דרב כהנא (ומן ר' יודן בן גדיא הוא מפסיקתא דרב כהנא, ומובא גם בזילקוט שמואל רמז קכ"ג בשם הפסיקתא ובשם התנחומא. וכן נמלא המאמר במדרש איכה פ' תשיב להם גמול, אך דברי ר' יודן בן גדיא מיוחסים גם לרבנן ודברי רבנן מיוחסים גם לר' יודן בן גדיא ודברי ר' יהושע בן לוי נשעטים וליכס. ובכ"י רומי הגי' בתנחומא ר' יודן בר גוריא: (גב) יזכר מה שעשה לנו במילה, עיין בפסיקתא רבתי פ"ב ס' י' ופ"ג פסקא מני אפרים ס' א' ותבין כוונת הדורש על הכתוב והשב לשכנינו: (גג) דלמר ר' הנינא בר שלקא. וכו"ה בכ"י רומי וכ"י רחם, צנדפס ר' חמא בר שלקא, וריב"ל יש לתקן צ"ל ר' הנינא בר שלקא שצ"ל ר' יהושע דסכנין ור' לוי והנאון בעל סדר הדורות ילא ידי שניהם, והביאו בערך שנתקן ובערך שקלי, ועיין בפסיקתא רבתי פ"ב ס' י' שם הנוסחא ר' הנינא בר שלום: (גד) הא לך מה שבחרת, צנדפס סיים זה מה שבחרת הרפתת אשר חרפוך ה', והוא סיפא דקרא הנדרש ובפסיקתא רבתי שם ס' י' אמר ר' הנינא בר שלום ור' יהושע דסכנין בשם ר' יהושע בן לוי מה שבחרת אל חיקם הרפתת מולמד שהיו מחתכים את המילה שנתונה בחיק ומזרקים אותה למרום כו', ושם בפ"ג ס' א' אמר ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי היה מחתך את זכרותם והיה מש"ך אותם למעלה ואמר בזה חפלת הרי היא נתונה לך מינין דכתיב השב לשכנינו שבעתים אל חיקם, זה המילה שהיא נתונה בחיק כו': (גה) ר' יהושע בן לוי אמר יזכר להם מה שעשו צבית המקדש, כן היא גם זכ"ל רח"ו והיא גירסא ישרה, כי הביא זה בשם ר' יהושע צ"ל ואח"כ הביא בשם רבנן הגמול דרש קודשין, אולם בכ"י רומי וצנדפס גם בפסיקתא נוסף מאמר זה בשם ר' יהושע בן לוי, וכך תוארו ר' יהושע בן לוי אמר יזכר להם מה שעשה לנו בתורה דכתיב בה מוזקק שבעתים (תהלים י"ז), כך תשיב להם שבעתים אל חיקם, ואח"כ מחתיל ורבנן אמרי יזכר להם מה שעשו לנו מה שעשו צבית המקדש, והוא מה שבחרת לפנינו בשם ר' יהושע בן לוי: (גו) שהוא חיקו של עולם, בפסיקתא שהוא נתון בחיקו של עולם: (גז) שנאמר ומחיק הארץ, בפסיקתא בגי' דלמר רב כוונא מחיק הארץ, והביעוהי שם בהערה פ"ג המלות „דלמר ר' הונא“ ליתא בתנחומא הצדפס, ולא במדרש איכה פ' תשיב להם גמול וגם לא בזילקוט תלף. וילקוט תהלים שם. ונראה שחסר מאמרו, וכז"ל דלמר ר' הונא אין חיק אלא בית המקדש שנאמר ומחיק הארץ עד העזרה, וכן ראיתי בפסיקתא רבתי פ"ב ס' י', אמר ר' שונא [צ"ל אמר ר' הונא] אין חיק אלא בית המקדש ומחיק הארץ עד חיק העזרה: (גח) ר' אבא בר כהנא אמר, המלות האלה נשמטו בהפסיקתא: עיין שם הערה פ"ה: (גט) כזיתים כזיתים, פי' חתיכות כזיתים, ובמדרש איכה שם נאמר בפסיקתא חתיכות: (ס) לנעמיות. תרגום צה חיקתא (ויקרא י"א טז) צה נעימהא, וכן הוא בלשון ערבי, ומובא

בדי עורו יאכל בדיו בכור מות (איוג יג), (סא) ביכר לו מיתה מרה, ורבנן אמרי העמיד ארבע (סב) קונדסין ומתחו עליהם, והוא אומר אכן סר מר המות (ש"א סו לז), (סג) כך ממתין את השרים מיתות המורות, (סד) ור' שמואל בר אבדימי אמר בדיני אומות העולם דנו, לא בעדים ולא בתראה, אר' יצחק אמר פירסו, שנאמר ויאמר שמואל כאשר שיכלה נשים הרבך וגו' (שם סג), אמר ר' לוי אף התורה רמזה להם ישראל, שנאמר כי ינצו אנשים יחדו וגו' (דברים כה יב), ושלחה ידה והתויקה במבוזיה וקצותה את כפה וגו' (שם סג יא), מה כתיב אחריו, זכור את אשר עשה לך עמלק :

[יא] (סה) [זכור את אשר עשה לך עמלק. אמר ר' ברכיה] אמרו ישראל לפני הקב"ה, רבש"ע אתה אומר לנו זכור, אתה זכור, שאנו שכחה מצויה בינינו, אבל אתה שאין שכחה לפניך, הוי זכור את אשר עשה, (סו) לנו עשה ולך עשה, זכור ה' לבני אדם את יום ירושלים האומרים ערו ערו עד היסוד בה (האילס קלז), (סז) ר' אבא בר כהנא אמר (סח) פגרו פגרו (פי' שברו), כמו שנאמר חומת בבל הרחבה ערער תתערער (ימימי נא נח), ר' לוי אמר (סט) פגון פגון, כמו שנאמר ותער כדה אל השוקת וגו' (בראשית נד ט), (ע) על דעתיה דמאן דאמר [פגרו פגרו עד יסודיה מטון ולא עד היסוד בה, ומאן דאמר] פגון פגון פגו יסודותיה :

[יב] (עא) עמלק (דברים כה יו). עם לך פרה כזהלא. ד"א עמלק, עם לך, אומה שבא ללוק דמן של ישראל ככלב, (עב) ר' לוי בשם ר' שמעון בן הלפתא אמר למה היה עמלק דומה, לזבוב שהוא להוט אחר הככה, כך היה עמלק להוט (עג) אחר ישראל ככלב, (עד) תני בשם ר' נתן (עה) ארבע מאותפרסה בא עמלק להלחם

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י ם

ערך נעמה בשם הפסיקתא: (סא) ביכר לו מיתה מרה, כן הוא בפסיקתא, ובתנחומא הגדפס שזכר לו מיתה מרה, ובכ"י רומי ורח"ס שזכר לו, ובכ"י ה' של אקספאלד ובמדרש שמואל סוף פ"ח ביכר לו מיתה מרה, ובפסיקתא לפנינו ברר לו מיתה מרה, ובפסיקתא רבתי פ"ב סימן י"ג זכור מות שהזכיר לו מיתה. ועיין בהערה פ"ג בפסיקתא סס: (סב) קונדסין, המלה יומית רומית contūs contūs פ"ג עץ ארוך ורחשו חד (סטאגט), עיין פסקא רבי ציוס כלה משה ובהערה ע"ד סס: (סג) כך ממתין, עיין פסיקתא סס בהערה פ"ב: (סד) ור' שמואל בר אבדימי אמר, עיין פסיקתא הערה ז': (סה) זכור כו' אמר ר' ברכיה, כן הוספתי, עיין בפסיקתא הערה ז"ב, ובכ"י רומי ובכ"י רח"ס ובגדפס הוא כמו בכ"י שלפנינו, והמאמר מוצא בילקוט תהלים רמז תתפ"ו בשם התנחומא, והשמיט סס האומר: (סו) לנו עשה ולך עשה, כן הוא גם בכ"י רומי וכ"י רח"ס, ובפסיקתא הגי' ולא לך עשה הוא בלשון בתמיה האם לא עשו לך יותר, ובפסיקתא מיוחס המאמר הזה לר' יצחק, ובמדרש איכה הוא בהרחפת לשון קהת, ומוצא זה בשם ר' ברכיה, עיין בפסיקתא הערה ז"ב: (סז) ר' אבה בר כהנא, נהנה בפסיקתא זכור סס, ובפסקא עיניה סוערה, ומוצא בילקוט תהלים סס רמז תתפ"ו (ובהערה ז"ד בפסיקתא ז"ל תתפ"ו במקום תהכ"י), ובמדרש שו"ט סוף מנומר קל"ז ומדרש איכה צפ"י זכור ה': (סח) פגרו פגרו, פי' הריסה ונתינה, ומוצא בערוך ערך פגרו, וז"ל בפסקא לזכור ופסקא דעיניה סוערה ערו ערו פגרו פגרו, ונתן את בניה ת"י ופגרו ית ביהא, עכ"ל. והמלות פי' שזכו הוא מן המעתיק וליהא בכ"י רומי וכ"י רח"ס, ובפסיקתא רבתי פל"ב במקום פגרו הגי' סס תברו, שענינו שזירה, תרגום שזר תבר, עיין בפסקא עיניה סוערה הערה י"ג: (סט) פגון פגון, פי' פניה והרקה עד היסוד בה, וכן ת"י ותער כדה ופניאת קולתה, ור' לוי מפרש ערו מלשון הרקה, וכן מוצא בערוך ערך פן א' בשם הפסיקתא: (ע) על דעתיה דמאן דאמר, המאמר קטוע והוספתי כי שמעט מן מאן דאמר א' עד מאן דאמר ז' וירסר נס בכ"י רומי, ובכ"י רח"ס הגי' על דעתיה דר' לוי דאמר פגון פגון על יסודותיה מטון עד היסוד בה, על דעתיה דר' אבה בר כהנא דאמר פגרו פגרו עד יסודיה מטון [ז"ל מטון] [ולא] עד היסוד בה. ועיין בפסיקתא פסקא זכור הערה ז"י סס הרחבה ילדבר מזה, כי כל הנוסחאות משושבות וקסי ההבנה: (עא) עמלק עם לך, בפסיקתא הערה ז"ח כתבתי ז"ל עם ילק כמו שאמר פרה כהנא והוא ילק כי תרגום ילק זחלוי, ובפסיקתא סס פרה כהדין לחלא הוא כמו זחלא, כי ז' וד' מתחלפים בלשון ארמי, וכאשר תקנתי כן הוא באמת בפסיקתא כ"י כרמולי ואקספאלד ובילקוט תלך בשם הפסיקתא. וכן בערוך ערך עמלק עם ילק כהדין זחלא וכו'. ועיין בהערה סס שהבאתי כי ע"פ המאמר הזה יכד הפייטן ביוצר לפרשת זכור, זכור הנע מני עמלקי סס בילק לאבד חלקי ירוע כזכרים לעין כל לנאקקי והמאמר היה מוצא בילקוט בשלח סוף רמז רכ"ב: (עב) ר' לוי בשם ר' שמעון בן הלפתא, עיין בפסיקתא סס הערה ק"א ותראה כי לפנינו בפסיקתא נשמטו המלות "ר' לוי בשם": (עג) אחר ישראל ככלב, המדפיס ממאגזבויה הוספתי פה עי' שילאו ישראל ממגרים שמע שנאלו ובה עליהם על הים והזכיר עליו ס' המפורש ומיד נבהל שנאמר אז נבהלו אלופי אבות (עד) תני בשם ר' נתן, שנהה במחלפס פ"י בשלח פ"י ויבא עמלק, ר' נתן אומר לא בא אלא מהגריו שעיר: (עה) הרבע מאות פרסה, המוספר הזה שגור על לשון

עם ישראל ברפידים, שנאמר עמלק יושב בארץ הנגב וגו' (במדבר יג כט), (עו) והוא [יושב] לפנים מכולם. בדרך בצאתכם ממצרים (דברים כה יז), אמר ר' לוי מן הדרך בא עליהם (עו) כליסמים, (עח) משל למלך שהיה לו כרם, והקיפו גדר, והושיב בו המלך כלב נשכן, אמר המלך כל מי שיבא ויפרוץ הגדר ינשכו הכלב, לימים בא בנו של מלך, ופרץ הגדר, נשכו הכלב, כל מקום שהיה מבקש להזכיר הטא של בנו שפרץ הכרם, אמר לו זכור אתה שנשכך הכלב, כך כל זמן שהקב"ה מבקש להזכיר הטאן של ישראל, מה שעשו ברפידים, שאמרו היש ה' בקרבנו אם אין (שמות יז י), הוא אומר להם זכור את אשר עשה לך עמלק:

[יג] (עט) אשר קרך בדרך וגו' (דברים כה יח), ר' יהודה ור' נחמיה ורבנן, ר' יהודה אומר, אשר קרך, מימאך, כד"א מקרה לילה וגו' (שם כג ט), ר' נחמיה אמר (פ) קראך ממש, ומה עשה עמלק, ירד (פא) לארכיון של מצרים, ונמל (פב) מיטוסיהן של שבטים, (פג) שהיה שמש חקוק עליהם במתכונת הלבנים, והיה עומד הויץ לענן, והיה קורא להם, ראובן שמעון לוי, פוקו דאנא אחיכון, ובעינא למיעבד עמכון (פד) פרקמטיא, כיון שהיו יוצאין, היה הורג אותם, ורבנן אמרין קרך, (פה) הקירך לפני אחרים, (פו) אמר ר' (הונא) [הנינא] משל למה הדבר דומה, (פי) לאמבטי רותחת שלא היה בריה יכולה לירד בתוכה, בא בן בליעל אחד קפץ וירד לתוכה, אע"פ שנכזה, (פח) הקירה לפני אחרים, אף כך כשיצאו ישראל ממצרים, ונקרע הים לפניהם, ונשתקעו המצרים לתוכו, נפל פחדם על כל האומות, שנאמר אז נבהלו אלופי אדום וגו' [תפול עליהם אימתה ופחד (שמות טו טו טז)], כיון שבא עמלק ונזדווג להם, אע"פ שנמל את שלו מתחת ידיהן, הקירן לפני אומות העולם:

[יד] (פט) ויזנב בך כל הנחשלים אחריו (דברים כה יח). הכה אותם מכת זנב, (צ) כי הא דאמר ר' הנינא (צא) בר שלקא, מה היו בית עמלק עושים, היו הותכין מילותיהן [של ישראל] וזורקין כלפי למעלה, (צב) ואומרים הא לך מה שבחרת, (צג) לבי שלא היו יודעין ישראל (צד) מה טיבה של זמורה, והנם שולחים את הזמורה

הערות ותקונים

חז"ל ערך גזומא והפלגה, עיין בפסיקתא בהערה ק"ג וגם בהערה ק"ג: (עו) והוא יושב לפנים מכולם, כתב צעל עך יוסף, פי' כשישראל יאזו מומלרים היו מערב ארץ ישראל כמ"ש רש"י כמה פעמים, ועמלק יושב בקרן דרומית מזרחית, וכל האומות יושבים לזר מערב, נמלא סביב ת' פרסה ממקום עמלק עם מקום שבאו גזד ישראל, שארץ ישראל היא ת' פרסה על ת' פרסה, (עז) כליסמים, ז"ל כליסמים, צמח"ד צנון, והיא מלה יונית ἑλκιστήν פי' שודד, (עח) משל למלך, פסיקתא שם, ומובא צילקוס תאז צשם הפסיקתא, וצילקוס בשלה רמו רס"ג וסס הגי' כלב טשך, ועיין פדר"ח פמ"ד משל למה הדבר דומה למלך שהיה לו פרסם, וכן הוא בפסיקתא רבתי פי"ב: (עט) אשר קרך בדרך, המאמר הזה הוא מקור לדברי רש"י דברים כ"ה י"ח, ועיין שם בפסיקתא הערה ק"ז: (פ) קראך ממש, עיין בפסיקתא הערה ק"ח: (פא) לארכיון של מצרים, המלה יונית ורומית ἀρχαίου αρειχίου פי' בית גמזי כהני המדינה (מרחיו), וגם הוראתה כן צלשון סורי, ועיין בפסיקתא הערה ק"ט: (פב) מיטוסיהן, מלה יונית ורומית Τόμος Tomus (יוסטט רעגיסטער), עיין בפסיקתא הערה ק"א: (פג) שהיה שמש חקוק עליהם, וכן הוא בפסיקתא, אולס בפסיקתא רבתי פי"ב סי' י"ג השמים המוסדר לשון הפסיקתא דיין שמש עם המאמר כדרך מדרשים מאוחרים, וכן אחד וקסן לתוכה והפסיערה, מיד עשה עמלק הרשע סיפר ייחוס שמוסם של ישראל מומלרים וביה עומד לו לחוץ עניי כבוד וקורא לכל אחד ואחד בשמו ואומר פלוני בן פלוני אא שאני מבקש לעשות עמך סחורה: (פד) פרקמטיא, ידוע ציוני ἀρχαίου ἀρειχίου מסחר, ועיין פסיקתא החדש הערה ל"ד, ובפסיקתא רבתי שם אני מבקש לעשות עמך סחורה ל"ל מסחר: (פה) הקירך לפני אחרים, וכן הוא בכל"ל רומי וכ"ל רח"ס וצנדפס, ובפסיקתא הגי' הקירן לפני אומות העולם, ודורש קרך משלון קור: (פו) אמר ר' הונא, תקנתי אמר ר' הנינא כמו שהוא בכל"ל רומי וכ"ל רח"ס וגם בפסיקתא, וצנדפס אמר ר' חוניא: (פי) אמבטי, המלה יונית ἀμβάτι e והוראתה כלי גדול שרוחצין בו, ולמאמר הזה כוון רש"י דברים כ"ה י"ח, וכן מובא בערוך ערך אמבטי צשם הפסיקתא: (פח) הקירה לפני אחרים, בפסיקתא רבתי שם הלשון משויה כדרך מדרשים מאוחרים, בזה אחד וקסן לתוכה והפסיערה, מיד בזה הכל ורחלו בתוכה, כך ישראל כו': (פט) ויזנב בך, לזה כוון רש"י דברים כ"ה יח: (צ) כי הא דאמר, בכל"ל רומי ובפסיקתא וצנדפס ואחיא כי הא דאמר: (צא) בר שלקא, כן הוא בכל"ל רומי וכ"ל רח"ס ובפסיקתא. וצנדפס הגי' בר שיקלא ועיין לעיל הערה נ"ח. ובפסיקתא טוסף, ור' יהושע דסכנין ור' לוי צשם ר' יוחנן: (צב) ואומרים הא לך מה שבחרת, בפסיקתא ואומרים צו צחרת הא לך מה שבחרת: (צג) לפי שלא היו יודעים, מובא צילקוס יחוקלא רמו שמ"ה בשם התנחומא: (צד) מה טיבה של זמורה כו', בהערה

בלבבינו והוא יודע מה אנו מסיחין נעבדנו , ואם לאו נמרוד בו , ר' ברכיה [בשם ר' לוי] אמר בלבם היו מסיחין , והקב"ה נותן להם שאלתם , ומה טעם וינסו אל בלבבם וגו' (תהלים עה יח) , ראה מה כתיב תמן , ויאכלו וישבעו מאד (שם טז כט) :

[מז] (קב) ואתה עיף ויגע ולא ירא אלהים (דברים כה יח) . (קג) עיף בצמא , ויגע בדרך , ולא ירא אלהים (שם) , (קד) ר' פנחס בשם ר' שמואל בר נחמני אמר , מסורת אגדה היא , (קה) ביד בניה של רהל עשו נופל , שנאמר אם לא יסחבום צעירי הצאן (וימיה מט כ) , למה קורא אותם צעירי הצאן , לפי שהיו קטניהם של שבטים , (קו) שבוה כתיב נער , ובוה כתיב קטן , בוה כתיב נער , והוא נער את בני בלהה (גראשית לו ג) , ובוה כתיב קטן , (קז) הנה קטן נתתיך בגוים (עובדיה סאוק ג) , זה גדל (קה) בין שני צדיקים , ולא למד ממעשיהם , וזה גדל (קט) בין שני רשעים , ולא למד ממעשיהם , לפיכך יבא זה ויפול ביד זה , יבא זה שכתוב בו ולא ירא אלהים (דברים כה יח) , (קי) ויפול ביד זה שכתוב בו את האלהים אני ירא (גראשית מב יח) :

[יז] והיה בהניה ה' אלהיך לך וגו' תמחה את זכר עמלק (דברים כה יט) . (קיא) אמר ר' עזריה אמר ר' יהודה בר סימון בשם ר' יהודה בר אלעאי , עף שלש מצות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ , למנות עליהם מלך , (קיב) דכתיב שום תשים עליך מלך (שם יז טו) , ולבנות בית הבחירה , דכתיב ועשו לי מקדש (שמות כה ח) , ולמהות את זכר עמלק , שנאמר תמחה את זכר עמלק : (קיג) ר' יהושע בן לוי בשם רבי אלכסנדרו כתוב אחד אומר תמחה את זכר עמלק , וכתוב [אחד] אומר כי טחה אמחה את זכר עמלק (שם יז יד) , כיצד יתקיימו שני כתובין הללו , עד שלא פשטו ידיהן בכסא תמחה , משפשטו ידיהן בכסא אמחה , אפשר בשר ודם יכול לפשוט ידו בכסאו של הקב"ה , אלא על ידי שההריב את ירושלים , דכתיב כי בעת ההוא יקראו לירושלים כסא ה' (וימיה ג יז) , לפיכך כתיב כי טחה אמחה :

[יח] (קיד) ויאמר כי יד על כס יה מלחמה לה' בעמלק (שמות יז טו) , (קטו) תני בשם ר'

הערות ותקונים

אולם המדפיס ממהגטובה הניג אם זכור הוא על מעשיו נעבדו ואם לא נמרוד בו . ונמכילתה פ' בשלה סוף פ"ו בפסוק על ריב בני ישראל היתה כך , ר' יהושע אמר אמרו ישראל אם הוא רבון על כל המעשים כשם שהוא רבון עלינו נדע , ואם לא לא נדע . ר' אליעזר הומר אם מספק לנו לרכיבו נעבדנו , ואם לא לא נעבדנו , לכך נאמר על ריב בני ישראל ועל נסותם את ה' לאמר הוסיף ה' בקרבנו אם אין , ע"כ : (קב) ואתה עיף , עיין בפסיקתא הערה קכ"ט , ועיין ספרי בהלתך פסקא פ"ח : (קג) עיף צמא , זה הוא מקור לדברי רש"י דברים כ"ה י"ח : (קד) ר' פנחס , נשנה בצ"ר פע"ג : (קה) ביד בניה של רהל , עיין פסיקתא רבתי פסקא י"ג סו"ה , למה אמר משה ליהושע אל הלהס צעמלק , מפני שהוא מבני בניה של רהל , ועיין בפסיקתא מה שהעירותי בפסקא זכור הערה ח' וט' : (קו) שבוה כתיב נער , לפני זה הוסיף המדפיס ממהגטובה ולכן אמר משה ליהושע נהר לנו אנשים מפני שהוא משבט יוסף שנאמר בו את האלהים אני ירא , ונעשו כתיב ולא ירא אלהים , ופסיקתא הערה קל"ג חשבתי אז שהוא מנוקף ההגטומא , ויש הסרוק בפסיקתא , אולם הוספה היא בתגומא הגדפס : (קז) הנה קטן נתתיך , עיין פסיקתא הערה קל"ד : (קח) בין שני צדיקים , בפסיקתא רבתי פ"ג בין שני צדיקים בין יתה ורצקה : (קט) בין שני רשעים , בפסיקתא רבתי שם בין שני רשעים פרעה ופוטופרע : (ק) ויפול ביד זה שכתוב בו את האלהים אני ירא , כן הוא הכוסוס גס בצ"י רומי וכ"י רח"ס ונדפס קאשטאלניא ודפוס וויניציא , אצל המדפיס ממהגטובה הוסיף פה (בסוף אות י' בגדפס) מאמר שלם , זה קבל בצורה ממשעיו הטובים בו , עד סוף אות י" , והוסיף מן פסיקתא רבתי פסקא זכור סו"ה י' . ובפסיקתא רבתי אחר שמונה שם בפרשות דברים רבים שנבדל בהם יוסף מעשו כהב עוד בפסקא היתה בסו"ה י"ג וי"ז : ר' תנחומא זי רבי אומר כהן הונם פנים בו , כוונתו ר' תנחומא צעל מדרש תנחומא אומר כהן תמשה אופני ההבדל בין יוסף ועשו , וכוון למאמר התנחומא שלפנינו : (קיא) אמר ר' עזריה כו" . בפסיקתא פסקא דזכור שם , ר' עזריה ור' יהודה בר סימון בשם ר' יהודה בר אלעאי אומר , וכן הוא ברבתי סוף פ"ג . ובגמרא סנהדרין דף כ' ע"ג מובא בשם ר' יהודה כהס , וכן מובא זה שם ג"כ בשם רבי יוסי , גס אמרו שם להכריח זרעו של עמלק ההלה ואח"כ לבנות בית הבחירה , אולם בתנחומא כ"י שלפנינו לבנות בית הבחירה הוא מוקדם . ועיין בפסיקתא שם הערה קל"ט ורליתי להגיה בפסיקתא ע"פ הבבלי : (קיב) דכתיב שום תשים , וכן בפסיקתא מובא רליה מהמקראות אולם ברבתי קולר המסדר והשניע את הפסוקים : (קיג) ר' יהושע בן לוי בשם ר' אלכסנדרו , בפסיקתא נשמע שם האומר , וגמלא לנכון בפסיקתא כ"י מאקסבארד , עיין שם בהערה ק"מ , וגם ברבתי פ"ג סו"ה ט' מובא זה בשמו : (קיד) ויאמר כי יד על כס יה , מובא בפסיקתא שם : (קטו) תני בשם ר' אלעזר , נשנה נמכילתה סוף בשלה בפסוק כי יד על כס יה , ר' אלעזר אומר נשנה הקב"ה נכסא

אלעזר, שבועה נשבע הקב"ה, ואמר ימיני ימיני, כסאי כסאי, אם יבואו גוים מכל האומות אני מקבלן, (קצו) ומזרעו של עמלק איני מקבל, ואף דוד עשה כן, שנאמר ויאמר דוד אל הנער המגיד לו אי מזה אתה ויאמר בן איש גר עמלקי אנכי (ש"ב א יג), (קיו) אמר ר' יצחק בנו של דואג האדומי היה, ויאמר לו דוד דמך על ראשך (שם שם טו), (קיה) [דמיך כתיב], הרבה דמים שפכת בנוב עיר הכהנים: (קיט) מדור דור (שמות י' טו). אמר דוד (קכ) אמר הקב"ה מדור דור ואנא בתריהון לדרי דרין, ר' אליעזר ור' יהושע ור' יוסי, (קכא) ר' אליעזר אומר מדורו של משה, ועד דורו של שמואל, (קכב) ר' יהושע אומר מדורו של שמואל, ועד דורו של מרדכי ואסתר, (קכג) ור' יוסי

הערות ותקונים

בכסא הכבוד שלו אם יבא מכל האומות שיקבלו, מעמלק ולביתו לא יקבלו כו'. ובפסיקתא רבתי פ"ב ס' ט' אמר ר' אליעזר בן עקב (הוסיף בן יעקב) נשבע הקב"ה בכסאו שאינו מקבל גר מזרעו של עמלק, לפיכך כסא מנשר אלל דוד, והוא שאלו ואומר מי אתה, ואמר בן איש גר עמלקי אנכי לא קבלו דוד, ע"כ. ובתנחומא הנדפס (אות י"א) תני בשם ר' אלעאי ז"ל בשם ר' אלעזר: (קצו) ומזרעו של עמלק אינו מקבל, בכל רומי ובנדפס אינו מקבל לעולם, וכ"ה בפסיקתא. והרמב"ם בהל' אסורי ביאה פ"ב ה"ז כתב כל הגוים כלם כשיתגייירו וכו' הרי הן בישראל וכו', קבסוק ותיי דמכל הגוים מקבלים גרים, ומשמע דגם עמלק כלל, ועיין מה שהעיר בזה הגאון חיד"א בספרו עין זוהר מערכת ג' דף ע"ג, והביא ג"כ שם דברי הפסיקתא רבתי שזמ"א הוסיף ר' אליעזר בן יעקב, ומשנת ראב"י קב ונקי והלכה כמותו בכל מקום, וכתב שם שאין להשגיח על הרבתי כי כולה מלאה טעיות חסר יתיר וחלוף כנודע למי שגריל בה, ע"ש. ואולם בפסיקתא ובתנחומא שפנינו כתוב ר' אליעזר סתם: (קיו) אמר ר' יצחק בנו של דואג האדומי היה, וכן הוא בכל ר"ה ונדפס, ומובא בילקוט שמואל רמז קמ"א בשם התנחומא. ובפסיקתא הגי' אמר ר' יצחק דואג האדומי היה, וכן ברבתי פ"ב ס' ט'. ובילקוט בשלח רמז רס"ז בשם המכילתא אמר ר' יצחק דואג האדומי היה, דמיך כתיב, הרבה דמים שפכת בנוב עיר הכהנים, ע"כ. ולפינו אין זכר מזה במכילתא, אך הכנים דברי הפסיקתא אל תוך דברי המכילתא כדרכו לערב ב' מדרשים יחד. אבל זה משגגת המעתיקים שהשמיטו זה במכילתא כאשר תצטוי בהערה קמ"ג שם בפסיקתא פסקא דזכור. ולמאמר הפסיקתא כוון רש"י ע"כ א' ב' שכתב חז"ל יש בפסיקתא שזה דואג ואינו מיושב על לבי, ועל כ"כ. ועל זה כתב הגאון בעל סדר הדורות ערך שאלו חז"ל: כוונת רש"י ז"ל כי מפורש בהרבה מקומות כי שאלו דוד היו מכירים את דואג כי היה אביר הרועים לשאלו כמפורש ש"א כ"א ח', וכתבי שם כ"ב ס' ויען דואג האדומי לשאלו ראייתו בן שני וגו', וכן ויאמר שאלו לדואג פגע בהכנים וגו', וא"כ איך שאל אותו מי אתה, גם כתוב שם ויאמר דוד אל הנער המגיד לו אי מזה אתה ויאמר בן איש גר עמלקי אנכי, ועוד איך קרא לו דוד נער הלך היה אביר הרועים אשר לשאלו, פרש"י אב"ד, וכי יעלה על הדעת שגער יהיה אב"ד, ע"כ אינו מיושב על לבו. ואני ראייתו בתנחומא ס"פ תלא, א"ר יצחק בנו של דואג האדומי היה, ותמיה איך רש"י מאור הגולה שבה זה, וקרבן הדבר שבפסיקתא ט"ס וז"ל שזה בן דואג. וראייתו בילקוט שמואל (הוא ברמז קמ"א שכתבתי) אמר ר' יצחק בנו של דואג האדומי היה ויאמר לו דמך על ראשך הרבה דמים שפכת בנוב עיר הכהנים, ואית דאמרי דואג בעלמא היה, דמיך כתיב הרבה דמים שפכת עכ"ל. ורשם בלדו, "תנחומא". אבל בתנחומא כ"י שפנינו אינו, מן "אית דאמרי דואג בעלמא היה", ואולי ראה אותו בפסיקתא שזכיר רש"י, סוף סוף תמיה על רש"י שלא הביא דעת ר' יצחק שהיה בן דואג שהוא מיושב על לבו, ועיין בילקוט ס"פ בשלח אמר ר' יצחק דואג היה, ואחד מן המקומות ס"ס, "דכחן אמר ר' יצחק בנו של דואג, ושם אמר ר' יצחק דואג היה, עכ"ל הגאון בעל סדר הדורות. וידי אין ספק שהמאמר אית דאמרי שזכיר בילקוט בשמואל שם הוא הוספת עלמו ע"פ הפסיקתא שהוסיף על דברי התנחומא כדרכו, ולדעתי אין הבדל כלל בין המאמרים האלה כפי שהוא לפנינו בנו של דואג היה, וכגון הפסיקתא דואג היה, כי אם היה כתוב איש גר עמלקי אנכי, היה ההבדל זה אמר הנר הזה היה בן דואג, וזה אמר דואג היה, אבל פה כתוב בן איש גר עמלקי אנכי, ולא פלגי כלל, רק בתנחומא מפורש זה הבן הוא בנו של דואג האדומי היה, אולם בעל הפסיקתא אשר שאל דבריו מהתנחומא הביא רק דואג האדומי היה, ר"ל האיש גר עמלקי הזה היה דואג, וגם לדעת הפסיקתא בן של דואג היה, ודברי רש"י שריבין, רק אם הוא בן דואג אינו מיושב על לבו: (קיה) דמיך כתיב, הוסיפתי כמו שהוא לנכון בכל רומי וב"כ רח"ם ובנדפס ובפסיקתא: (קיט) מדור דור, מובא שם בפסיקתא, ובילקוט בשלח רמז רס"ח בשם הפסיקתא, ובכ"י רומי וב"כ רח"ם חסר כל המאמר עד ר' לוי בשם ר' חמא בר חנינא אמר כל זמן כו': (קכ) אמר הקב"ה, במכילתא סוף בשלח ד"ה מדור דור ר' יהושע אומר מדור אלו חיי העולם הזה, דור אלו חיי העולם הבא: (קכא) רבי אליעזר אומר, וכ"ה בפסיקתא. ובמכילתא שם ר' אליעזר המדעי אומר: (קכב) ר' יהושע אומר, וכ"ה בנדפס, ובפסיקתא הגי' ור' יהודה אומר, וחסר במכילתא. ובפסיקתא כ"כ של אקספארד הגי' נכונה ר' יהושע במקום ר' יהודה: (קכג) ור' יוסי אמר בפסיקתא ור' יוסי הגלילי, ובמכילתא שם ר' אליעזר אומר מדורו של משה שהג' דורות, ועיין ביב"ע שמות י"ז ס' ש' שהתנס וישיני יתהון לתלתי דריא מדרא דעלמא דין, ומדרא דמשיחא, ומדרא דעלמא דלתי: ומינין

אמר מדורו של מרדכי ואסתר, עד דורו של מלך המשיח שהוא שלשה דורות, (קבר) ומנין לדורו של מלך המשיח שהוא שלשה דורות, שנאמר ייראוך עם שמש ולפני ירח דור דורים (תהלים ע"ט), דור חד, דורים שנים, הא תלתא. ר' ברכיה בשם ר' אבא בר כהנא [אמר] כל זמן שזרעו של עמלק קיים בעולם, כביכול כאילו כנף מכסה את הפנים, אבד זרעו של עמלק מן העולם, ניפלה הכנף, שנאמר ולא יכנף עוד (את) מוריד וגו' (ישעיה ל"ג): [כי יד על כס יח]. [קבה] ר' לוי בשם ר' חמא בר הנינא אמר כל זמן שזרעו של עמלק בעולם, לא השם שלם, ולא הכס שלם, אבד זרעו של עמלק מן העולם, הכס שלם, והשם שלם, מה מעם שנאמר האויב תמו הרבות לנצח וערים נתשת אבד זכרם המה (תהלים ע"ו), מה כתיב אחריו וה' לעולם ישב כונן למשפט כסאו (שם ש"ט ח), [קבו] [הרי השם שלם והכסא שלם]:

חסלת פרשת תצא

פרשת תבא

[א] והיה כי תבא אל הארץ (ויגיס ט"א), היום הזה ה' אלהיך מצוך לעשות וגו' (ש"ט ט"ו), וש"ה בואו נשתחוה ונברעה נברכה וגו' (תהלים לה"ו), (א) ומה תלמוד לומר נשתחוה ונברעה, (ב) אלא צפה משה שבהמ"ק עתיד ליחרב, וביכורים עתידין לפסק, עמד והתקין להם לישראל שיהו מתפללין שלש פעמים בכל יום, שהכיבה תפלה לפני הקב"ה (ג) ממאה מעשים טובים, כיון שגנזו עליו שלא ליכנס לארץ, התחיל להתפלל, ואמר אעברה נא ואראה (דברים ג ט"ז), אמר לו הקב"ה רב לך אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה עלה ראש הפמנה וגו' (ש"ט ט"ז ט"ו), לכך נאמר ה' אלהיך מצוך לעשות וגו': [כ] [היום הזה ה' אלהיך מצוך לעשות וגו']. מה כתיב למעלה מן הענין, השקיפה ממעון קדשך (ש"ט ט"ו), (ד) אמר ר' אבהו בשם ר' יוסי בר הנינא כמה מתחטאין ויש להם פתחון פה לעושי מצות, (ה) אדם יש לו עסק אצל המלכות, פעמים שהוא נותן כמה ממון, עד שמיניעין אותו אצל המלך, כיון שהגיע אצל המלך, ספק עושה לו שאילתו, ספק אינו עושה לו שאילתו, אבל הקב"ה אינו כן, אלא אדם יורד לתוך שדהו, רואה אשכול שביכר, תאינה שביכרה, רימון שביכר, מניחו בסל, (ו) ועמד באמצע השדה, ומבקש רחמים על עצמו, ועל ישראל, ועל ארץ ישראל, שנאמר השקיפה ממעון קדשך מן השמים וגו', ולא עוד אלא שהיה אומר איני זו שכאן, עד שתעשה צרכי היום הזה, שכתוב אחריו היום הזה ה' אלהיך מצוך לעשות וגו' (ש"ט ט"ו). (ז) אמר ריש לקיש יוצאה בת קול ואומרת (ח) תשנה לשנה הבאה כיום הזה,

הערות ותקונים

(קבר) ומנין, עיין סנהדרין דף ל"ט ע"א: (קבה) ר' לוי בשם ר' חמא בר חנינא, כ"ה בכ" רומי וכ" רח"ס, ובג"ת קמ"א כ"י של אקספארד, וזילקוט בשלח רמז רס"ה גסס הפסיקתא, וברבתי (פי"ג סי' ט'), אולם לפנינו בפסיקתא שבעות בשם ר' חייה בר חנינא וז"ל בשם ר' חמא בר חנינא, (ובגדלס אות י"א) ר' לוי בשם ר' אחא בר חנינא, ז"ל בשם ר' חמא בר חנינא, ובגדלס שם היא הוספה הוסוף המדפיס דפוס מאגנטובה בלמנט המאמר, ועיין במבוא אשר שמתו שם כל ההוספות הוסוף המדפיס מאגנטובה אל תוך גוף התנחומא, וטעה פה והל"ג ר' אחא במקום ר' חמא: (קבו) הרי השם שלם והכסא שלם, ע"פ זה יסד ספיימן בפיוט לפרשת זכור, אלהים אל דמי לך כסא שלם ושם שלם מטיבם, ולזה המאמר כוון גם רש"י ז"ל בפירושו עה"ת שמות י"ז ז' ובתהלים שס. וע"ע חו"ס ברכות דף ג' ע"א ד"ה ועונין, ע"ש:

(א) ומה ח"כ, בגדלס נוסף והלא כרעה בכלל השתחויה והשתחויה בכלל כרעה, ובכ"י ה' של אקספארד הני' והלא כרעה בכלל בריכה וברכה בכלל השתחויה: (ב) אלא לפה משה. בגדלס נוסף לפה משה "ברוח הקדש ורחה" שבת המקדש כו': (ג) ממאה מעשים טובים, וכ"ה בדפוס קאנטאטאניא ודפוס וויניציא, אולם המדפיס מאגנטובה הני' מכל מעשים טובים, גם נוסף בתנחומא הגדלס, ומכל הקרבנות שקב כתיב תכון חפתי קטורה לפיך משאת כפי מנחת ערב (תהלים קמ"א), ומשה רבינו אע"פ שעשה כל מעשים טובים" כיון שגזר כו': (ד) אמר ר' אבהו בשם ר' יוסי בר חנינא כמה מתחטאין, מובא בזילקוט הגב רמז תתקל"ה גסס התנחומא, והשמיט שם האומר: (ה) אדם יש לו עסק, בזילקוט שם בשעות יש לו חלק, וז"ל עסק: (ו) ועמד בלמנט השדה כ"ה גם בכ" רומי ורח"ס ומינכטן, אולם בגדלס ובכ"י ספרדי עומד בלמנט העורה: (ז) אמר ריש לקיש, בכ"י רומי וכ"י רח"ס וכ"י מינכטן אמר ר' שמעון בן לקיש: (ח) תשנה לשנה הבאה כיום הזה, בכ"י רומי תשנה לשנה הבאה ותציא כהיום הזה, ובכ"י רח"ס ובכ"י מינכטן

כאדם שהוא נתן פרי חדש לחבירו, ואומר יהי רצון שתשנה (ט) ותתן לי לשנה הבאה :
 [ג] היום הזה. מהו היום הזה, וכי עד עכשיו לא צוה הקב"ה לישראל, והלא אותה
 שנה שנת הארבעים היתה, שנאמר ויהי בארבעים שנה וגו' (דברים א ג), ומה
 תלמוד לומר היום הזה, אלא כך אמר משה לישראל (י) בכל יום ויום תהא חביבה
 עליכם התורה, כאילו קבלת אותה היום הזה מהר סיני, ובתיב במקום אחר והודעתם
 לבניך וגו' (ש ד ט), ובתיב יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך וגו' (ש ט י), את החקים
 (ש טו יז) אלו המדרשות, ואת המשפטים (ש טז) אילו הדינים : ד"א את החקים ואת
 המשפטים. לרבות קלין וחמורין, וגיזירות שוות ודקדוקי טופרים : ושמרת ועשית אותם
 (ש טז). (יא) אמר ר' יוחנן כל העושה תורה לאמיתה, מעלין עליו כאילו עשה את עצמו,
 שנאמר ואותי צוה ה' בעת ההיא ללמד אתכם [חקים ומשפטים לעשותכם אותם] (ש
 ד י), לעשות לא נאמר, אלא לעשותכם אותם, מכאן שמעלין עליו כאילו עשה את
 עצמו : (יב) [בכל לבבך] (ש טו יז). בשעה שאתם מתפללין לפני הקב"ה, לא יהיו לכם
 שתי לבבות, אחד לפני הקב"ה, ואחד לדבר אחר :

[ד] וידבר משה והכהנים הלויים אל כל ישראל לאמר הסכת ושמע ישראל (ש טו ט).
 מהו הסכת, אמר להם משה לישראל (יג) עשו כיתות כיתות לתורה, והטו
 לבבכם לשמוע דברי תורה. (יד) ד"א הסכת, אמר להם תנו לבבכם ונפשכם לשמוע
 דברי תורה : (טו) בכל (לבבכם) [לבבך] (ש טו טז), ר' אליעזר בן יעקב אומר (טז) בא
 הכתוב להזהיר את ישראל לדבר אחר. (יז) ובכל נפשך (ש טז), אפי' נוטל את נפשך.
 (יח) פעם אחת גזרו שמד שלא יעסקו בתורה, הלך ר' עקיבא וישב ועסק בתורה, בא
 ומצאו פפוס בן יהודה, א"ל רבי הרי אתה מסתכן בעצמך, שאתה עובר על גזירת
 המלך, א"ל ר' עקיבא אמשול לך משל, למה הדבר דומה, לשועל שהולך על גב הנהר,
 ראה שם דגים, אמר להם באו לכם אצלי, ואשמין אתכם בנקיקי הסלעים, ואל תתייראו,
 א"ל אתה הוא פיקח שבחיות, אין אתה אלא טיפש, כל חיינו אינו אלא במים, ואתה

הערות ותקונים

מיטען תשנה לשנה אחרת כיום הזה, וגם בלוקט גורס תשנה לשנה אחרת, והמלות כיום הזה השמים,
 ובנדפס תוכה לשנה הבאה ותצא כהיום הזה, אולם בסוף המאמר הביא ג"כ יחי רצון שתשנה ותתן לי לשנה
 הבאה, וכן נובח ברש"י עה"ת בת קול ומזכרו הבלת בכורים היום תשנה לשנה הבאה : (ט) ותתן לי
 לשנה הבאה, בנדפס נמלגה הוספה, ונמלגה ג"כ בדפוס קאנטאטניאל ודפוס וויניציא וכו' ספרדי וליתא בכ"ה ה'
 של אקספארד, וכך איתא : אמר ר' חייא בר אבא כמה מתחטין עשי מלות לפני הקב"ה שהקב"ה גזר גזירה
 ודקיקים מבטלין אותה, שנאמר (קהלת ח') באבד דבר מלך שלטון ומי יאמר לו מה תעשה, מי הוא שומר
 מזה לא ידע דבר רע ממהה על ידו של הקב"ה, וכן גזר הוא אומר (ש"כ כג) אמר אלהי ישראל לי דבר זור
 ישראל מושל בחדס לדיק מושל יראת אלהים : (י) בכל יום תהא חביבה, וכן הביא רש"י עה"ת בכל יום יהיו
 ענייך כחדשים כאילו כל היום נטוית עליהם : (יא) אמר ר' יוחנן כל העושה תורה לאמיתה כו', כאשר
 לפנינו כן הוא גם בדפוס קאנטאטניאל ודפוס וויניציא, אולם המדפוס ממהלכותה הליו כל העושה מזה במקום
 כל העושה תורה, גם הליו בטעות שנאמר ושמרת ועשית ומה ת"ל ועשיתם אותם, וז"ל כמו לפנינו וכמו
 בדפוסים הראשונים שנאמר ושמרת ומה ת"ל ועשית אותם, ובעל עץ יוסף בתנחומא שם נדחק לפרש ע"ש.
 ועלם ממנו כי הוא טעות מאת המדפוס, גם הוסף שם ועוד אמר ר' יוחנן כו', והעיקר כמו שהוא לפנינו
 וכן בדפוסים הראשונים : (יב) בכל לבבך בשעה שאתם מתפללים, בנדפס נוסף גם בדפוסים הראשונים
 בכל לבבך הרי הכתוב מזהיר את ישראל ואומר להם בשעה שאתם מתפללים כו' : (יג) עשו כיתות לתורה,
 דורש הסכת הם כת, ובנדפס הוסף המדפוס ממהלכותה, הם ואחר כן כתת : (יד) ד"א הסכת אמר להם
 תנו לבבכם, בנדפס דפוס קאנטאטניאל ודפוס וויניציא חסר זה, והוסף המדפוס ממהלכותה וגורם ד"א
 אמר להם כהתו לבבכם ונפשכם לשמוע דברי תורה, ונמלגה כן לנכון גם בכ"ה ספרדי : (טו) בכל לבבכם, כ"ה
 גם בנדפס, והגהתי בכל לבבך, כי הוא קרא בפי' תבא שם כ"ו ט"ז. והכתוב בכל לבבכם ובכל נפשכם הוא
 בפי' עקב י"א י"ג : (טז) בא הכתוב להזהיר את ישראל לדבר אחר, כ"ה גם בכ"ה רומי ובכ"ה רח"ס, אולם
 בנדפס ובכ"ה ספרדי הגי' בא הכתוב להזהיר את הטהים בשעה שעובדין עבודה שלא יהיה להם שתי לבבות
 אחד לפני הקב"ה ואחד לדבר אחר : (יז) ובכל נפשך. כ"ה גם בדפוס קאנטאטניאל ודפוס וויניציא, אולם
 המדפוס ממהלכותה הליו ובכל נפשכם, ובאמת ז"ל ובכל נפשך. ובגמרא ברכות ס"א ע"ב תמלא הדשדשה
 ההוא בשם ר"ע על כל נפשך בכתוב בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאלך (דברים ו' ה') : (יח) פעם אחת גזרו
 שמד, עיין בגמרא ברכות שם בקת שנינו, פעם אחת גזרו מלכות ובנדפס פעם אחד גזרו מלכות

אומר לנו לילך אל היבשה, כך כל חיותם של ישראל אינו אלא בתורה, דכתיב כי הוא חייד ואורך ימים (דברים ל ב), ואתה אומר מסבן אתה בעצמך, לימים מועטים תפשו את שניהם, א"ל מוטב לך שנתפשת על דברי תורה, אוי לו לפפום שנתפשו על דברים בטלים, לימים כשהוציאו את ר' עקיבא להריגה, זמן קריאת שמע היה, והיו מסרקין את בשרו, והוא קורא קריאת שמע, עליהם אמר דוד כמתים ידך ה' (תהלים י"ד), אמר ר' הנינא בר פפא אל תקרי ממתים, אלא קורא ממתים, שממיתים עצמן על התורה שניתנה לכך שבני אדם שרואים אותם (יט) אומרים זה לזה חמאים יש בידם, לכך הם נהרגים, והם אינן יודעין שחלקם בחיי עולם הבא, וכל טובה צפונה להם, שנאמר וצפונך תמלא בטנם (שם ט), ולא עוד אלא שזוכין לבניהם אחריהם, ומתוך שישראל מוסרין נפשם על התורה ועל קדושת שמו של הקב"ה, (כ) לפיכך עושה להם הקב"ה ברכה בעולם, שנאמר את ה' האמרת היום (דברים לו י), וכשם שישראל עושין [חטיבת] להקב"ה, כך הקב"ה עושה להם [חטיבת], שנאמר וה' האמריך היום (שם טז י), אמר ר' יחושע בן לוי כשם שהעליה כובשת, כך ישראל עתידין לכבוש ארבע מלכויות, (כא) שנאמר ולתתך עליון על כל הגוים אשר עשה לתהלה ולשם ולתפארת (שם לו ט):

חסלת פרשת תבא

הערות ותקונים

יון שמד... וכן הלך ר' עקיבא שב עוסק בתורה כל פפוס בן יהודה ומלאו לר' עקיבא שח"ס מקביל קבילות גרבים ועוסק בתורה, וכמו כן עוד שמונים (יט) אומרים זה לזה חמאים יש בידם, בגדפס בעטות אמר חולדה מלאו חסאין, וכן ככ" ספרדי חולדה מלאים חסאין יש בידם, א"ל אומרים זה לזה, ומן זה לזה נעשית המלה חלודה בעטות (כ) לפיכך עשה להם הקב"ה צדקה בעולם שנאמר את ה' האמרת, בגדפס צדקה יחסיה, ועיין ברש"י מגיב (דף ג') את ה' האמרת היום זה' האמריך היום אמר הקב"ה לישראל אתם עשיתו חטיבה אחת בעולם כו' : (כא) שנאמר ולתתך עליון וגו', ככאלו נשלמה פרשת תבא גם ככ" רומי ורח"ס וכ"י מיינען וככ" ספרדי וגם בגדפס דפוס קאנטאטאטיאל ודפוס וויניצ'א, אולם המדפיס ממאגנובה הוסיף פה מאמר גדול (הוא כל אות ג' ואות ד') המתחיל והיה אם שמוע שמעו זש"ה לריח שמניך טובים, וההוספה שהוסיף נמלאת גם ככ" ה' של הקספאלד, ובמקום ליעקב אבר מן החי הגי' שם ליעקב גיד הנשיה, וסיים "החת אחת הייתי מוסיף להם" וזכוף אות ג' כל מי שהוא טוב צד, ככ" מיינע צד, ועוד שם אחר המלות משובח לבעליה טופס ככ" וכן איהא גם כן התורה כל זמן שאתה מיינע צד משבחת לבעליה ומלא צד פה כמס' כדלמרינן במס' עירובין כפ' ככל מערבין [א"ל כילד מערבין דף י"ד ע"ב] דדיה ירווך ככל עגו' וגו', וטעם מנשלה בטומה לרד, ולומר לך מה הדד כל זמן שהתיקו ממשמש צד, מנולא צד הלב, כך דברי תורה כל זמן שאלם מתייגע [בגמרא הונה] בהן מנולא צד פס. באהבתה תשנה תמיד, כגון ר' אלעזר בן פדת, אמרו עליו פעם אחת היה עוסק בתורה בשוק העליון [בגמרא בשוק התחתון] של יפוורי והיה ציתו בשוק התחתון [בגמרא וסדינו מוטל בשוק העליון]. פעם אחת היה הולך לבהמ"ד ועליתו על כתפו, ונפלה טליתו בדרך מתוך חרדה ולא רצה להזור לישול [זה נשמט בגמרא] כל אדם אחד לישולו ומלא נחש [בגמרא שרף] כרוך בתוכה, לערב כשחזר מנה טליתו ונטלו [זה הסר בגמרא], והם תלמידי עשיר היה, ומתוך כך לא השם על טליתו, עני היה, כדלמרינן במס' תענית (כ"ה ע"א), פעם אחת עבד מיתלח [כלומר הקיז דם] [וכן פרש"י] ולא היה לו שום דבר לאכול, וזרק שום לתוך פיו ומתעף [א"ל בגמרא שם שקל צדא דתומא] וסדייה בטומיה הלך לביה גוים] בלא שכינה לראותו [עיין בגמרא שם אול רבין לשוילי ביה חזוירו דקא בני והייך ונפיח ליתיה דנורא מאפותיה, כי אהער אמרו ליה מ"ס קבצית וחייבת אמר לכו דסוה יתיב עמי הקב"ה] א"ל אלעזר בני היאך אתה נוסח [זה יתח' בגמרא] א"ל רבש"ע אתה יודע גלוי וידוע לפיך שאני בצער גדול, א"ל בני אם תרצה שתהריב עולמי ואצנא אותו מהדש, אפשר שפלת בשעתא דמומי, א"ל ר' אלעזר כל כך ושמה הייתי רוב ימי חולה א"ל היית רוב ימך [אין לזה הצנח כלל, ועיין בגמרא אמרי ליה דחיי ספי או דחייא א"ל דחייא] א"ל איני רואה שתהריב עולמך, א"ל מה התן לי לעו"ב, א"ל הרבה כבוד לפון לך ואני לתך י"ג נהרי אפרסמון, א"ל ותו לא, א"ל הקב"ה אם אתן לך הכל לשאר הצידך מה אתן, א"ל בני שאל מאדון שאין לו מה ליתן, [עיין ברש"י שם שכתב אלא מגברא דליה ליה בעינא לרוב גרים בספר רבי ובספר שלי כתוב ע"כ] יש לך הרבה ליתן לי ולחארים, א"ל אלעזר בני גירי כך גירי [כלומר דקדוקי עניות] [זה הוסיף המעתיק, ועיין צערוך בערך גר א' וברש"י סם] ראו חגיגים כמין לניתי דנורי נפס מאפותיה [עיין בגמרא שם בסגנון אחר] הלך ר' אלעזר וסיפר המעשה לחבירו, ע"כ. [הסיום הזה לא נמלא סם]. כל קורא יחזה כי המעתיק הזה הוסיף ב' מאמרים מצבלי, ובמהאמר האחרון עשה שמונים רבים והעתיקו לפסוק הקודם כדי להבינו להקורא בקל. ואח"כ מתחיל גם שם אתה מנולא שכל

[א] אתם נצבים היום כולכם וגו' (דברים כט ט), (א) זש"ה הפוך רשעים ואינם ובית צדיקים יעמוד (וגו') (משלי י"ז), כל זמן שהקב"ה מסתכל במעשיהם של רשעים, ומתהפך בהם, אין להם תקומה, הפך במעשיהם של דור המבול, ולא היה בהם תקומה, מה כתיב בהם, וימח את כל היקום (בראשית 1 כג), הפך במעשיהם של סדומיים, ולא היתה להם תקומה, שנאמר ויהפוך את הערים האל (שם יט כה), הפך במעשיהם של מצריים, ולא היתה בהם תקומה, שנאמר לא נשאר בהם עד אחד (שמות יד כח), הפך במעשיהם של בבל, ולא היתה להם תקומה, שנאמר והכרתי לבלבל שם ושאר ונין וכד וגו' (ישעיה יד כג), ועל כולם אמר דוד שם נפלו פועלי און דוחו ולא יכלו קום (תהלים לו י), אבל ישראל נופלין ועומדין, שנאמר אל תשמה אויבתי לי כי נפלתי קמתי וגו' (מלכים 2 ח), ואומר כי אני ה' לא שניתי ואתם בני יעקב לא כליתם (מלאכי 1), אמר ר' חנינא בר פפא אמר הקב"ה מעולם לא הכיתי אומה ושניתי בה, אבל אתם בני יעקב לא כליתם, שנאמר חצי אכלה במ (דברים 32 כג), חצי כליון והם אינם כליון, וכן אמרה כנסת ישראל דרך קשתו ויציבני כמטרא לחץ (איכה 2 י), למה הדבר דומה, לגבור שהעמיד את הקורה, וזורק בהם את החצים, חצים כלים, והקורה עומדת, אף כך ישראל, כל זמן שהיסורין באין עליהם, היסורין כלים, והם במקומם עומדין, לכך נאמר הפוך רשעים ואינם [וגו']:

[ב] [אתם נצבים היום]. אמר חזקיה בנו של ר' חייא, (ב) למה נסמכה פרשה זו לפרשת קללות. לפי ששמעו ישראל (ג) מאה קללות חסר שתיים בפרשה זו, חזין מארבעים ותשע שנאמרו בתורת כהנים, מיד הריקו פניהם, ואמרו מי יוכל לעמוד באילו, מיד קרא אותם משה, והיה מפיין בדברים:

[ג] מה כתיב למעלה מן הענין, ויקרא משה אל כל (זקני) ישראל (ויאמר אליהם) אתם ראיתם וגו' (דברים כט ה), המסות הגדולות וגו' (שם 25 ב), ותבואו אל המקום הזה וגו' (שם 25 ו), ואתם מפני מה לא כליתם, ואתם לא שמעתם בקולי, ואתם אמרתם לפני דברים שאתם חייבים עליהם כלייה, ולא עשיתו אתכם כלה, שנאמר אבותינו במצרים לא השכילו נפלאותיך וגו' (תהלים ק"ז), ולא עוד אלא אמרתם לעגל אלה אלהיך ישראל (שמות 32 ד), ואם תאמרו מפני מה אומות העולם מתחייבין כלייה, ואנו קיימין ועומדין, לפי כשבאין עליהם יסורין מבעטין בהם, (ד) ואינם מכירין שמו של הקב"ה, שנאמר שפוך חמתך אל הגוים אשר לא ידעוך וגו' (תהלים 105), אבל ישראל כשהיסורין באין עליהם נכנעים, שנאמר צרה ויגון אמצא ובשם ה' אקרא (שם קנ"ג ד), לפיכך אמר הקב"ה אע"פ שהקללות באות עליכם, הן הן מעמידות אתכם, וכן הוא אומר למען ענותך ולמען נסותך להיטיבך באחריתך (דברים 31), כך אמר משה לישראל אע"פ שהיסורין באין עליכם יש לכם עמידה, לכך נאמר אתם (לכך נאמר אתם) נצבים:

[ד] (ה) ד"א אתם נצבים היום. מה היום פעמים מאפיל, פעמים מאיר, אף אתם אע"פ שאפילה לכם הקב"ה עתיד להאיר לכם אור עולם, שנאמר והיה לך ה' לאור עולם (ישעיה 60 ט), אימתי כשתהיו כולכם אגודה אחת, שנאמר [ואתם הדבקים

הערות ותקונים

המשקין וכו', וזאתו ב' המאמר ד"א חס שמוע השמע תפלתך כגון חוני המעגל בשעה שנתכרו 'שראל' לנשמים עד ד"א השני ליתא בכ"ה של אקספארד, והוא הוספת המדפים מנמרא בבלי תענית י"ט ע"ב ודק כ"ג ע"א, וגם המאמר ד"א חס שמוע השמע, חס שמעת לקול רצך סופך שאתחיים שמועש לך כו' עד ותתן ה' אלטיך עליון על תנאי ליתא בכ"ה. גם משאתרך זו חלה, שגר אלפיך אמר ר' יודא בר שלום סיבו שגורין ויואלין כמו פי הקופה, ועשתרות לאקן סיבו קסין כעשתרות. גם זה ליתא בכ"ה:

(א) זש"ה הפוך רשעים ואינם. מובא בזילקוט נצבים רמז תתק"ס וילקוט מיכה רמז תקנ"ו בשם התנחומא. ועיין ב"ר ריש פ"ב (ב) למה נסמכה, מובא ברש"י עה"ת בשם מדרש אגדה, וכוון לדברי התנחומא:

(ג) מאה קללות חסר שתיים, כ"ה בכ"ה רומי וכ"ה רח"ס וכ"ה מינכען. (ובכ"ה ספרדי חסריו איזה דפים האחרונים וכאלם בהתחלת פ' נצבים נמלזת ועל כולם אמר דוד שם נפלו פועלי און דוחו ולא יוכלו קום). וכן מובא ברש"י עה"ת וזילקוט. אכן בנדפס דפוס קאנטשאטיניא ודפוס וויניציא הני' מאה קללות חסר אחת שתיים, אין ספק שהמלה "אחת" הוסיף אחד בלדו והובא פעימה, והמדפיס ממלאתוהו הניח אחת או שתיים, ובכ"ה ה' של אקספארד הני' ז"ח קללות: (ד) ואינם מכירים, בנדפס בשעתי ואינם מזכירים: (ה) ד"א חסר נצבים מה היום פעמים מאפיל ופעמים מאיר, בנדפס מה היום מאיר פעמים ומאפיל פעמים, גם נמלזת בנדפס

בה' אלהיכם] היים כולכם היום (דברים ד ד), בנוהג שבעולם אם נוטל אדם אגודה של קנים שמא יכול לשברם בבת אחת, ואילו נוטל אחת אחת אפי' תינוק יכול ומשברים, וכן אתה מוצא שאין ישראל ננאלים עד שיהיו אגודה אחת, שנאמר בימים (ההם) [ההמה] ובעת ההיא נאם ה' יבואו בני ישראל [המה] ובני יהודה יהיו (וימים נ ד), ואומר [בימים (האלה)] [ההמה] ילכו בית יהודה על בית ישראל ויבואו יהודי מארץ צפון (סג ג יח), כשהן אגודים מקבלין פני שכינה :

[ה] ראשיכם שבמיכם (דברים טט ט). אע"פ שמניתי לכם ראשים ושופטים זקנים ושוטרים, כולכם שווין לפני, שנאמר כל איש ישראל (סג) : ד"א כולכם ערבים זה בזה, אפי' צדיק אחד ביניכם, כולכם עומדין בזכותו, ולא אתם בלבד, אלא כל העולם כולו, שנאמר וצדיק יסוד עולם (משלי י כה), וכשאחד חוטא כל הדור לוקח, וכן אתה מוצא בעבן, הלא עבן בן זרח מעל [מעל] בחרם ועל כל [עדת] ישראל היה קצף והוא איש אחד לא גוע בעונו (יהושע כג כ), מדת פורענות מועפת, והדור נתפש, מדה טובה מרובה, על אחת כמה וכמה, לכך נאמר כל איש ישראל, ולא גדולים שבכם בלבד, אלא שפכם נשיכם וגרך (דברים כט י), לכך נאמר כל איש, שבשר ודם מרחם על הזכרים יותר מן הנקבות, אבל הקב"ה אינו כן, אלא ורחמיו על כל מעשיו (תהלים קמ ט), על הזכרים ועל הנקבות, על הצדיקים ועל הרשעים, שנאמר מחוטב עציץ עד שואב מים (דברים כט י), אמר ר' יצחק בן מבלי (ו) מלמד שבאו הגבעונים אצל [משה] ולא קיבלן, ובאו אצל יהושע וקיבלן, שנאמר (ועשו) [ויעשו] גם המה בערמה (יהושע ט ד), מהו גם המה, מלמד שבאו אצל משה ולא קיבלן :

[ו] לעברך בבית ה' אלהיך ובאלתו (דברים כט יח). (ז) שלש בריתות כרת הקב"ה להם לישראל, (ח) אחת כשיצאו ממצרים, ואחת כשעמדו לפני הר סיני, (ואחת בחורב), ואחת כאן, ולמה כרת עמהן כאן, מפני שאותה שכרת עמהם (בשלוה) [בטלוה] ואמרו אלה אלהיך ישראל (שמות לז ד), (ט) לפיכך חזר וכתת עמהם בחורב, וקבע עליה קלה למו שחוזר בדבריו, ואין לשון עברך, כאלה שאומר לחבירו תעבור בי קלה זו, אם חוזר בדבר זה, וכן אתה מוצא כשהכעיסו להקב"ה והלכו בגלות, מה דניאל אמר וכל ישראל עברו את תורתך [וגו'] (י) ותתך עלינו (את) האלה (ואת השבועה) [והשבועה] (דניאל ט יח), ואין אלה אלא קלה, שנאמר והיתה האשה לאלה (במדבר ה טו), ללמדך שבשם שמשביעין את הסוטה, כך השביע הקב"ה את ישראל, ושמה תאמרו כל הטורה הזה למה, לא מפני שאני צריך לכם, אלא מה אעשה לכם שכבר נשבעתי לאבותיכם שלא אשנה בכם ובבניכם עד עולם, לכך נאמר למען הקים אותך היום לו לעם [וגו'] (דברים כט יג), ואומר מלך אסור ברהטים (ש"ש יו), ואין אסור אלא שבועה, שנאמר ואסרה אסר (במדבר ל ד), לפיכך אינו יכול לעבור על שבועתו :

הערות ותקונים

(גס דרפוס קאטעטאנטינאל ודרפוס וויניציאל) הוספה לפני זה : ד"ל מפני מה עשאן משה מלצה מפני שמתמשיין מדעת לדעת, מדעת משה לדעת יהושע, מדעת יהושע לדעת הזקנים, ואף יהושע עשאן מלצה, שנאמר ויאסוף יהושע את כל זקני ישראל שכמה (יהושע כד), ואף שמואל שמתמשיין מדעתו לדעת מלכים עשאן מלצה שגמרם ועשה התייבה והשפטה אהכס (ש"א י"ג) ע"כ. וההוספה הזו ליתא גס ככ"י רומי וכו' רח"ס. ועיין מלמד הדומה לזה קצת בלגרת שמואל סוף פרשה ט"ו : (ו) מלמד שבאו הגבעונים אל משה כי, תקנתו כמו שהוא ככ"י רומי ובכ"י רח"ס, ורש"י עה"ת הביא ח"ל, מלמד שבאו הגבעונים להתגיייר זימי משה כדרך שבאו הגבעונים זימי יהושע, וזהו המורד בגבעונים ויעשו גס המה בערמה ונתנם משה חוטבי עינים ושואגי מים, ועיין במורחיו : (ז) שלש בריתות, בדרפוס (אות ג) בטעות כריחות : (ח) אחת כשיאלו ממלכים, המלות ואחת בחורב מיותר והסגנתי, הלא היינו כשעמדו לפני הר סיני היינו חורב, ובכ"י רומי הגי' נכונה, והמלות, ואחת בחורב" ליתא סס. ובדרפוס שלש כריחות כרת הקב"ה כשיאלו ממלכים ל"ל אחת כשיאלו ממלכים, וגם סס המלות ואחת בחורב יש למחוק מן הספר : (ט) לפיכך חזר וכתת עמהם בחורב, וכ"י רח"ס וכו' מיינען ובדרפוס. אולם ככ"י רומי הגי' לפיכך חזר וכתת עמהם כאן, וגם צילקוט הגי' לפיכך חזר וכתת עמהם קלה, והמלות, עמהן בחורב" השמיט, וכן לפינוי יש לתקן כמו שהוא ככ"י רומי : (י) ותתך עלינו את האלה בלטה, צדקה כתיב ותתך עלינו האלה והסבועה, וכן מוצא לנכון :

[ז] וכן אתה מוצא כשביקשו לפרוק עול בימי יחזקאל, (יא) כתיב באו אנשים (מבני [מוקני] ישראל לדרוש את ה' [יחזקאל כ ה]), אמרו לו בן אדם כהן הקונה את העבד, מהו שיאכל בתרומה, אמר להם יאכל, אמרו לו אם חזר כהן ומכרו לישראל לא יצא מרשותו, אמר להם הן, (אמר להם) [אמרו לו] אם אנו יצאנו מרשותו של הקב"ה, נהיה כאומות העולם, אמר להם יחזקאל (העלה) [והעולה] על רוחכם היו לא תהיה אשר אתם אומרים נהיה כגוים [וגו'] חי אני נאם [אדני] ה' אם לא [ביד חזקה ובזרוע נטויה] ובהימה שפוכה (וביד חזקה) אמלך עליכם (שס טז זכ ז), אמר להם כל זמן שלא מכרו ברשותו הוא, ואתם לא נמכרתם בדמים, שנאמר [כי] כה אמר ה' הנם נמכרתם (ישעיה נב ג):

[ח] למען הקים אותך היום לו לעם וגו' (דברים כט יג). שלא אהזור בדבר שנשבעתי לאבותם. ולא אתכם לבדכם (שס טז יג), אלא אף דורות העתידין לבא היו שם, שנאמר כי את אשר ישנו פה עמנו וגו' ואת אשר איננו פה עמנו היום (שס טז יד), ולמה אומר ישנו פה ולמה אומר איננו פה, (יב) לפי שכל הנפשות היו שם, והגוף עדיין לא נברא, (יג) לפיכך לא נאמר כאן עמידה, (יד) אמר ר' אלעזר תבא מאירה על לבן שאמר ליעקב למה נגבת את אלהי (בראשית נא ז), לעצמה אינה יכולה להציל [מן הגניבה] (טו) לאחרים היאך יכולה להציל, אבל ישראל אינו כן, שנאמר היא תהלתך והוא אלהיך (דברים י כה), והוא משמר את ישראל כאב המשמר את הבן, (טז) שנאמר הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל (תהלים קמא ד):

חסלת פרשת נצבים

פרשת האזינו

[א] (א) האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי (דברים לז ה), זש"ה נפש עמל

הערות ותקונים

ככ" רומי וכ"י רח"ס וכ"י מינכטן וצנדפס: (יא) כתיב בלא אנשים מבני ישראל, וכן הוא בכ"י רח"ס, ותקנתי מוקני ישראל כמו שהוא בקרא, ומוצא לקמן בכ"י רומי וכ"י מינכטן (יב) לפי שכל הנפשות היו שם, צנדפס נוסף אמר ר' אבהו צסס ר' שמואל בר חמני למה כתיב כי אשר ישנו פה וגו' לפי שהנפשות היו שם, וכן הוא גם צדפוס קאנטפאנטינא ודפוס וויניטא. וזה ליתא גם בכ"י רומי וכ"י רח"ס וכ"י מינכטן, וגמלא כן בכ"י ה' של אקספארד: (יג) לפיכך לא נאמר כאן עמידה. צנדפס נוסף שמא תאמר ממי שיש בה ע"ז ת"ל כי אתם ידעתם את אשר עברנו וגו' וכתיב ותראו את שקויהם וגו' [בא וראה מעשה אר"ה אם היתה של עץ או של אבן היתה מונחת בחוץ או בפנים טובה בה הפקר, שנאמר ותראו את שקויהם וגו']. היתה של כסף ושל זהב מכניסה בחדרי הדרים ויזכר בה וישמרה שלא יעבורו בני אדם שנאמר כסף וזהב אשר עמם: (יד) אמר ר' אלעזר, כ"ה בכ"י רומי, וצנדפס אמר ר' אליעזר, וככ"י רח"ס וכ"י מינכטן א"ר זירא: (טז) לאחרים היאך יכולה להציל, צכאן נש"ל בכ"י רומי כי חסר חיות דפיס מנוף הספר. (טז) שנאמר הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל. צכאן נש"ל פרשת נצבים גם בכ"י רומי וכ"י רח"ס וכ"י מינכטן וגם צדפוס קאנטפאנטינא ודפוס וויניטא. אולם המדפיס מומאנטובה הוסיף (אות ד') כל המאמר המתחיל אתם נצבים היום כלכם אתם קיומו של עולם, עד סוף פ' נצבים, והוסיף זה מן כ"י ה' של אקספארד, כי כן נמלא שם כל המאמר הזה, ועיין היעב צפסיקתא דרב כהנא פסקא אחרייתא דסוכות. והסיום סוף נצבים, כך דרש רבי הנחומא ליתא בכ"י. ושם נמלא עוד מאמר אחד לפני זה אשר לא התייך המדפיס מומאנטובה, וכך איתא שם: „אתם נצבים היום, זש"ה דור הולך ודור בא וגו' אמר ר"ל אין לך יום שאין מתים ס' ריבוא ונולדים ס' ריבוא כיוולא מזרים, זה דור הולך ודור בא, הולך חגר וצא חגר, הולך סומא וצא סומא, שלא יאמרו עולם הדש הוא צברא, אמר ר' חנינא הוא שאמר הקב"ה אני אמית ואחיה וגו', משתקב"ה מחיה מתים ומחוירם, כך הוא מרפא אותם, שלא יאמרו עולם הדש צברא, הוי אומר דור הולך ודור בא והארץ לעולם עומדת, ישראל נקראים ארץ, דאמר ר' יחזק, עד יום גלות הארץ, ובי הארץ גלגלה, אלא שה' ישראל שגלו מן הארץ, הוי אומר והארץ לעולם עומדת, ומניין שהם עומדים, שנאמר אתם נצבים היום כלכם וגו':

(א) האזינו השמים ואדברה. בכ"י שלפנינו גם בכ"י רומי וכ"י רח"ס לא נמלא שום דרש על פרשת וילך, וכמו כן לא נמלא צנדפס דפוס קאנטפאנטינא ודפוס וויניטא, וליתא גם בכ"י ה' של אקספארד. רק צסוף פרשת צרכה (אות ה') נמלא דרשה על הן קרבנו ימין למות, כי נצבים וילך היו נחשבים לסדרה אחת, וכן תראה שמוצא צספסי כדפס עם ציאור הגר"ה בהערה שם צסס הגר"א צחקיטס כ"י להגר"א.

עמלה לו כי אבף עליו פיהו (משלי טו טו), (ב) מה ראה משה לקרוא לשמים ולארץ בשעת פטירתו, אלא ללמדך שקרא אותם לצוותן על עצמו, אמר להם הרי גזר עלי הקב"ה שאמות תנו דעתבם היאך תהיו מקבלין אותי בכבוד, שתהיו מסתכלין בי, כאילו אני הי, ומדבר דברי תורה לעולם, האזינו השמים שכבר אמרתי לכם, העידותי בכב היום את השמים ואת הארץ (דברים טו טו), תנו דעתכם שלא תהיו מקטרגים על ישראל לאתר מותי, אלא כך תהיו זכורים באילו אני הי, עומד ומבקש רחמים על ישראל :

[ב] [האזינו השמים ותשמע הארץ]. אמר ישעיה שמעו שמים והאזינו ארץ (ישעיה א ב), מה ראה ישעיה לומר שמעו שמים והאזינו ארץ, אלא ללמדך שכל דברי הנביאים שוים, משה אמר האזינו השמים, וישעיה אמר שמעו שמים. אמר ר' עקיבא מלמד כשאמר משה את התורה בשמים היה, ומדבר עם השמים כאדם שהוא מדבר עם חבירו שאמר האזינו השמים, וראה הארץ רחוקה ממנו, ואמר ותשמע הארץ אמרי פי, אבל ישעיה שהיה בארץ, אמר שמעו שמים, [שהיו הן] הרחוקים ממנו, אחר כך אמר האזינו ארץ, שהיתה קרובה לו: כי ה' דבר (שם ט), אמרו לו לישעיה וכי דיבר הקב"ה ולא רעשה ארץ, והכתוב ארץ רעשה (ונג) [אף] שמים נטפו (תהלים סח ט), והמים נדדועו, שנאמר מקולות מים רבים (שם טז ד), אימתי וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר (שמות כ ה), אילו דבר עמך היתי הי, משל לשלטון שנכנס למדינה, בא (ג) איסטרמיגון של אותה מדינה, כיון שבא שלטון לדבר עמהן ניטלה דעתן, בא (ד) קרתני אחד, אמר להם השלטון זה הוא אוהבי, ואני רגיל לדבר עמו, אמרו לו אין אנו יכולין לדבר עמו, אלא אם הוא אוהבך דבר עמו בעדינו, כך אמרו ישראל לישעיה, אנו קראנו בגוי, שנאמר בני בכורי ישראל (וגו') (שם ד ט), וכתוב העמוסים מני במן וגו' (ישעיה מו ג), כיון שדיבר עמנו בחורב, נפשנו יצאה בדברו, שמא ידבר עמנו נמות, אלא אתה רבינו קרב אתה ושמע, כמו שעשה משה רבינו, ומה היתה העמרת הזו לישעיה, שנאמר (ה) ועתה (כה) אמר ה' יוצרי מבטן לעבד לו וגו' (שם מט ט), לכך אמר שמעו שמים וגו' :

[ג] [האזינו השמים, יערוף כמטר לקחי (דברים לב ג)]. (ו) אמר ר' יהושע בן לוי בשעה שעלה משה למרום עמדו המלאכים להורגו, אמר להם (ז) בשיביל שני דברים שיש בידי שניתנו לי מן השמים, אתם מבקשים להרגני, (ח) הניחוהו, משל למה הדבר

הערות ותקונים

ו"ל צענין ג"ף סדרים לאורייתא. (ובאמת הס כ"ד) כי נלצים וילך הוא סדרא אחת רק נחלקים כשחל צ"ג המלך (היינו ששחל ר"ה ביום צ' לו ג') וכן נראה ממשורת הפסוקים שאחר סדר וילך כתב ע' פסוקים הוא ביהת עם נלצים אלתי"ה סימן עכ"ל וכן התעורר הרב המבאר לפסיקתא וזמרתא פ' וילך כי רבינו טובי"ל כלל הפרשה הזו עם נלצים, וכן בספרי דריש נלצים וילך ביהת ועיין גם הגדולים ח"צ אות ג' בקונטרס אחרון המתחיל ג"ף פרשיות תורה. והמדפיס ממאנעוזה הוסיף מאמר לפ' וילך מאזיה מדרש מאוחר, ושם בלות צ' הביא "כמו שפרשתי בפרשת ושמע יתרו". גם עוד שם בלות צ' הביא אמר אליהו"ל, פסם אחת הייתי מהלך בדרך וכו', הוא מתנה דני אליהו פ"ח וח"צ פס"ו, ומנבא בילקוט סוף נלצים, וגם הוסיף המדפיס התחלת פ' האזינו (אות א'), וסיים "עד כאן חדש הוא ומכאן ואילך מן הישן" וההוספה היא ליתא בכ"ה ה' של אקספארד וליתא גם בדפוס קאנטאטאנינא ודפוס וויניציא. ובהוספה היא הביא ליתא בפסיקתא אדם נמשל לנשים עשר מולות כו' הוא בפסיקתא רבתי פ"כ פסקא מתן תורה. ועיין מה שכתבתי במנבא להפסיקתא אות ז' סימן ז', ובטרה כ"ד שם. גם מנבא בההוספה היא מלת המדפיס ממאנעוזה, "לך רגילים להזכיר המתים בשבת שלא ישובו לגיהנם שכן איתא בת"כ כפר לעמך כו'". ובמנבא שם העירותי כי ל"ל "בספרי" והוא בסוף פספסי, בוודאי היה לפני המדפיס ספרי וחסד שהוא בספרא, והשמיט המלה הזאת והציג במקומה "ת"כ": (ב) מה ראה משה, מנבא בילקוט האזינו רמז תתקמ"ב בשם התנחומא: (ג) איסטרמיגון, וכו"ל בכ"ה רח"ס, (זכ"ל) רומי חסרים איהו דפיס, ופי' נשגון יוני ורומי strategus פקדן שר צבא. אולם בדפוס איסטרמיגון, וגם המלה הזאת יזיט, $\sigma\tau\rho\alpha\tau\epsilon\gamma\alpha\tau\epsilon\varsigma$ ופי' איש צבא ושר צבא: (ד) קרתני, פי' בן כפר: (ה) ועתה כה אמר ה', וכן הוא בכ"ה רח"ס, ובקרא ליתא למלת "כה": (ו) אמר ר' יהושע בן לוי בילקוט האזינו רמז תתקמ"ב ובילקוט תהלים רמז תשל"ז בשם התנחומא: (ז) בשביל שני דברים שיש בדי שניתנו לי מן השמים, ר"ל שני נוחות, ובנדפס בשביל שני דברים שנתנו לי מבני אדם, וכו"ל ה' של אקספארד בשביל שני דברים שנתנו לי ויהר מבני אדם: (ח) הניחוהו, וכו"ל רח"ס הניחוהו, ובנדפס כיון ששמעו כך הניחוהו

דומה, לסוחר גדול המחלך במקום הסכנה, תפשוהו ליסמין, ביקשו להורגו, אמר להם בשביל המשה מנים שיש בידי, אתם הורגים אותי, ולא היו יודעים שיש בידו אבנים טובות ומרגליות, (ט) שאין להם דמים, אמרו זה לזה מה בצע בהריגתו, אין בידו כלום, הניחוהו, כיון שנכנס למדינה, התחיל למכור אבנים טובות ומרגליות, אמרו לו אתמול כשתפשונו אותך, אמרת אין עמי אלא המשה מנה, ועכשיו אתה מוציא אבנים טובות ומרגליות, אמר להם כשאמרתי לכם במקום הסכנה הייתי עומד, אף כך משה רבינו אמר למלאכים שני דברים בידי, מתנה גדולה היתה בידו, שנאמר עלית למרום שבינת שבי לקחת מתנות באדם (תהלים סט טו), לכך אמר דוד טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף (שם ק"ט ע"ג), ואומר הנחמדים מזהב ומפז רב וגו' (שם י"ט י"ח), ואומר אמרות ה' אמרות שהורות (שם י"ז); אמרו ישראל למשה רבינו אשריך שלקחת מתנות, אמר להם אילולי שאמרתי למלאכי השרת שהן שני דברים, הייתי נשרף מאישם, והתורה הזאת הצילתני מידם, עליהם אמר יערוף כמטר לקחי, אין יערוף אלא הריגה, (י) שנאמר וערפו שם את העגלה (דברים כ"ד), ואין לקחי אלא תורה, (יא) שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם (משלי ג' ב):

[ד] ד"א יערוף כמטר. אמרו ישראל למשה רבינו לא באת לדבר עם שמים וארץ אלא עם המטר והטל, משל לעשיר שהלך לכבוד את המלך, לקח עמו שרים גדולים ואנשים מוכבדים, נכנס עמהן אצל המלך, והמלך קבלם בסבר פנים יפות, וכך אמר משה, מוטב שאקרא השמים והארץ והמטר והטל ויהיו עמי ואקרא להקב"ה ויענה אותי, (יב) לפיכך אמר להם האזינו שמים וגו', יערוף כמטר וגו', כי שם ה' אקרא וגו' (דברים ל"ג א):

חסלת פרשת האזינו

פרשת ברכה

[א] וזאת הברכה (דברים לג א). (א) וז"ה רבות בנות עשו חיל עלית על כולנה (משלי לא טו), זו ברכתו של משה, שהרי הדורות הראשונים ברכו כל אחד ואחד את דורו, ולא היה בכלם כברכתו של משה. נח בירך את בניו, היה בה מחלוקת, בירך אחד וקילל אחד, יפת אלהים ליפת (בראשית טו), ויאמר ארור כנען (שם טז כה). יצחק בירך ליעקב, היה בה קטטה, שאמר לעשו בא אחיך במרמה (שם כו לה), וכתוב וישמם עשו את יעקב (שם ע"ג). יעקב בירך את השבטים היתה בהם קטטה, שאמר לראובן פחו כמים (שם ע"ד), וכן שמעון ולוי (שם ע"ה). ומנין למדו האבות לברך

הערות ותקונים

הניחוח: (ט) שאין להם דמים, מחיר תרגומו דמים: (י) שנאמר וערפו שם את העגלה, נדפס נוסף „וכן ביהודה אומר יך בעורף לויבין (בראשית מט)“: (יא) שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם, אחר זה הוסיף המדפיס ממאגנטוס (וליתא דפוס ראשון דפוס קאנטאטניאל דפוס וויניציא וכן ליתא גם בכ"ה ה' של אקספארד) ולמה נמשלה תורה למטר לומר מה מטר משקה את הארץ שנאמר אבנים שהקו מים, אף התורה משקה לב הארץ, וזהו שאמרו רז"ל אם ארץ הוא נמוח כו', הוא בגמרא סוכה דף כ"ג ע"ב. ועוד שם במאמר הוא שהוסיף וזו שאמרו אם יאמר לך אדם יעתי ולא מלאתי אל תאמין, הוא בגמרא מגילה דף ו' ע"ב. ומן ד"א יערוף כמטר, הוא כמו בכ"ה שלפניו: (יב) לפיכך אמר להם האזינו השמים יערוף כמטר וגו'. כן נלמד פרשת האזינו גם בכ"ה רח"ה, אולם בכ"ה ה' של אקספארד ונדפס לפניו וגם דפוס קאנטאטניאל דפוס וויניציא נמצא פה הוספה (כל אות ד') המתחיל העור תמים פעלו ישעיה אמר דרשו ה' בהמלאו, וכל ההוספה היא הוסיף מסדר תנחומא הנדפס מן הפסיקתא דרב כהנא פכ"ד פסקא דרשו, ועיין בהערות שלי לפסקא הוא. ואחר כלות ההוספה הוא נמצא אח"כ הוספה מהמדפיס ממאגנטוס (כל אות ה' ו' ז' ח'), וליתא דפוס קאנטאטניאל דפוס וויניציא וליתא גם בכ"ה ה' של אקספארד. ונרשם שם דפוס מאגנטוס „מכאן ועד סוף הפרשה חדש הוא“ וזה לקח מליוה ספר והוסיף אל גוף התנחומא. וזאת ה' הביא „כמו שז"נו בפסקי רבי אליעזר“, ובסוף אות ז' סיים „וכן נמצא בספר רבי משה הרש"ן“:

(א) וז"ה רבות בנות עשו חיל. מובא בילקוט משלי רמז תתקס"ד בשם התנחומא, ושנה גם בפסיקתא דרב כהנא פסקא וזאת הברכה (דף ק"ח ע"ב) במאמר המתחיל ד"א וזאת הברכה, ומובא בילקוט ברכה רמז תתק"נ בשם הפסיקתא. ושם בפסיקתא ליתא ר' ברכיה פתח רבות בנות עשו. וכאשר סקור

כל אחד ואחד את דורו, [למדו] מן הקב"ה, כשברא את האדם ברכו, (ב) שנאמר ויברך אותם אלהים (בראשית א כח), והיה העולם מתנהג באותה ברכה, עד שבא דור המבול ובטלוה, שנאמר ויאמר ה' אמתה את האדם אשר בראתי (סו י), כיון שיצא נח מן התיבה, ראה הקב"ה שבטלה מהם אותה ברכה, (ג) חזר וברך את נח ואת בניו, שנאמר ויברך אלהים את נח ואת בניו (סו טו), והיה העולם מתנהג באותה ברכה, עד שבא אברהם לעולם, והוסיף לו הקב"ה ברכה אחת, שנאמר ואעשך לגוי גדול וגו' (סו יב), כיון שבא אברהם, (ד) אמר הקב"ה אינו דרך כבוד לפני שאהיה אני זקוק לברך את בריותי, אלא (ה) הריני מוסר את הברכות לאברהם ולורעו, וכל מי שקובעין בו ברכה, אני חותם על ידיהם, שנאמר והיה ברכה (סו טז), ואברכה מברכך וגו' (סו טז), מהו ואברכה מברכך, אמר הקב"ה הריני מוסר את הברכות לכל מי שאתה מברך ואני חותם על ידך, וכי מאחר (שנאמר) [שנמסרו] הברכות לאברהם, למה לא בירך את יצחק, לפי שראה אברהם שעשו יוצא ממנו, אמר אם אני מברך את יצחק הרי עשו מתברך, (ו) ונמצא יעקב חסר, (ז) משל למה הדבר דומה, לבעל הבית שהיה לו כרם, נתנו לארזים, והיה באותו הכרם אילן של חיים, והיה (ח) מודלה על גב אילן של סם מות, ואינו יודע מה לעשות; אמר אם אעזור אותו כרם, הרי אילן של סם המות מתגדל, ואם אינו עוזר אותו כרם, הרי אילן של חיים מת, אלא מה אעשה, אנגלגל בכרם הזה, עד שיבא בעל הכרם ויעשה בכרמו מה שירצה, ואף כך אמר אברהם, (ט) אם אברך את יצחק, נמצא עשו מתברך, ויעקב מפסיד, אלא הריני מניחו עד שיבא הקב"ה ויעשה את שלו, (י) בא יעקב וקיבל השם ברכות, שתיים מאביו, ואחת של אברהם, ואחת מן המלאך, ואחת של הקב"ה, שתיים מאביו, שנאמר ויחדר יצחק (סו כו לב), (יא) למה ויחדר, אמר ר' אליעזר בן פדת שראה גיהנם פתוח לעשו, ביקש לומר ארור חזר והוסיף ברכה, ואמר גם ברוך יהיה (סו טז), הרי אחת, שניה ויקרא יצחק אל יעקב ויברך אותו (סו נה), (יב) [וברכת של אברהם, ויתן לך את ברכת אברהם וגו' (סו טז ד), וברכת מן המלאך, ויברך אותו שם (סו לב), וברכה של הקב"ה, וירא

הערות ותקונים

הקורא ישים המאמרים זה מול זה יתברר לו כי הפסיקתא שאז כל זה מהתנחומא בהוספת דברים ובהרחבת לשון ומתוקן כדרך מסדר אחרון: (ב) שנאמר ויברך אותם אלהים, אחר זה מתחיל בא יעקב וקיבל חמש ברכות. וכן גם בכ"י רח"ס, אולם בנדפס ובכ"י ה' של הקספארד ובפסיקתא שם נמצא אחר הסיום ויברך אותם אלהים מאמר אחד המתחיל והיה העולם מתנהג באותה ברכה עד ויעשה את שלו, והוספתי את זה אל הספר: (ג) חזר וזיכר את נח, בפסיקתא מיד נגלה עליו וזיכרו: (ד) אמר הקב"ה, בפסיקתא אמר הקב"ה מלאך ואילן: (ה) הריני מוסר את הברכות לאברהם ולורעו, וכל מי שקובעין בו ברכה אני חותם על ידיהם, בפסיקתא אלא הריני מוסר את הברכות לך לכל מי שאתה מברכו אני חותם עליה, ועיין מה שהעירות בפסיקתא שם הערה ס"א: (ו) ונמצא יעקב חסר, בפסיקתא ויאמר אין לי אלא ימים של מנין למחר הרי הברכות חוזרות למקומן לבעליהן, ופירש אין לי אלא ימים של מנין ר"ל היום אני צדקן ומחר קבצר, וכן איתא בהדיא במדרש ב"ר פס"א, ועיין בפסיקתא שם הערה ס"ג: (ז) משל למה"ד, עיין ב"ר פס"א משל למגלף שיהיה לו פתח, ותנחומא הנדפס פי' לך פ' ואברהם, ובמדרש במ"ר פי"א, ומדרש זו"ע מומור א': (ח) מודלה, מלשון המקרא ורעו לדיותיו (ירמיה יא טז), וכן המדלה את הנפן, ועיין ערוך דלא: (ט) אם אברך את יצחק, בפסיקתא אם אני קובע ברכה ביצחק מיד עשו מתברך, ואם אין אני קובע בו ברכה הרי יעקב ראוי לברכה אלא אני אין לי אלא ימים של מנין, למחר הרי הברכות חוזרות לבעליהן, ע"ל. וזה מה שאמרתי כי מן סגנון לשון הפסיקתא ניכר כי מאוחרת היא להתנחומא, והלשון מתוקן יותר ובהוספת דברים: (י) בא יעקב וקיבל חמש ברכות, מובא בילקוט משני רמזי תתק"ס במאמר המתחיל ד"א את מולא יעקב קבל חמש ברכות, בשם התנחומא. ועיין ב"ר פל"ד אמר ר' יודן חמש ברכות ברכני אבא, ע"ש במ"ב: (יא) למה ויחדר אמר ר' אליעזר בן פדת שראה גיהנם פתוח לעשו זיקש לומר ארור חזר והוסיף ברכה ואמר גם ברוך יהיה וכו'. בפסיקתא שם אמר ר' אליעזר בן פדת למה נודעש יצחק אביו באותה שעה, מיום הדין שבשעה שבא יצחק לברך את עשו לא היה יודע שיבא לברכות רעה, שהיה עשו בא, ובא אל אביו מיום ומלח לריכין מעשר או לאו, והיה יצחק לומר ומה מים ומלח הוא רוצה לעשר, שאר מעשרות על אחת כמה וכמה, וכיון שתגלו לו מעשיו נודעש מיום הדין, שנאמר ויחדר יצחק חרדה, ועיין במדרש ב"ר פס"ז בשעה שבכנס עשו אלא אביו נכנס עמו גיהנם, ועיין תנחומא הנדפס תולדות פסוק ויחדר יצחק חרדה: (יב) וברכת של אברהם הוספתי, כי נשמע בשנת המעתיק הראשון, ומלא לנכון בפסיקתא ונדפס, והשמיט

אלהים אל יעקב עוד וגו' ויברך אותו (ע' ל' ט), כשבא יעקב לברך את השבטים, ברכן חמש ברכות שהיו בידו, והוסיף להם ברכה אחת, שנאמר כל אלה שבטי ישראל וגו' ויברך אותם איש אשר כברכתו ברך אותם (ע' מט כח). בא משה לברך את ישראל, הוסיף להם ברכה שביעית, שנאמר וזאת הברכה, (יג) תוספת על הברכות שבלעם בידך את ישראל שהיה ראוי לברך שבע ברכות, כנגד שבע מזבחות, ולא ברכן אלא שלש, שנאמר והנה ברכת ברך (יד) זה שלש [פעמים] (במדבר כד י), אמר לו הקב"ה רשע אתה עינך צרה לברכן, אף אני איני מספיק על ידך שתשלים ברכתך על ישראל, יבא משה שעניו יפה, ויברך את ישראל, ועליו אמר שלמה טוב עין הוא יבורך (משלי כג ט), אל תקרי יבורך, אלא יברך, זה משה רבינו שעניו יפה בברכתו את ישראל, וברכן ארבע ברכות, הראשונה וירא משה את כל המלאכה וגו' ויברך אותם משה (שמות לג מט), השנייה ויבא משה ואהרן אל אהל מועד ויצאו ויברכו את העם וגו' (ויקרא ט כג), השלישית ה' אלהי אבותיכם יוסף עליכם ככם אלה פעמים ויברך אתכם (דברים ח יא), הרביעית וזאת הברכה, לכך נאמר רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כולנה :

[ב] וזאת הברכה אשר ברך משה. (מז) למשה נאה לברך את ישראל, שנתן נפשו עליהם בכל שעה: (מז) איש האלהים (דברים לג ב), אמר ריש לקיש (יז) אלמלא מקרא אי אפשר לאומרו, כאדם שגזר על אשתו ועושה, כך הקב"ה (יח) גזור על משה ועושה לו: את בני ישראל (ע). (יט) וזותן של ישראל גרמה לו: לפני מותו (ע). (כ) וכי תעלה על דעתך שלאחר מותו בירך את ישראל, ומהו לפני מותו, לפני מלאך המות, שבשעה שאמר לו הקב"ה עלה [וגו'] ומות בהר הזה (ע' לג מט), היה מלאך המות סבור כבר נתן לו הקב"ה רשות על נפשו של משה, בא ועמד למעלה הימנו, אמר לו משה (כא) כבר הבטיחני הקב"ה שלא ימסרני בידך, והיה מברך את ישראל לפני המלאך המות, לכך נאמר לפני מותו :

[ג] ויאמר ה' מסיני בא וגו' (ע' לג ב). (כב) מלמד שהחזיר הקב"ה את התורה על אומות העולם, ולא קבלוה, עד שבא אצל ישראל וקבלוה, שנאמר וזרח משעיר לכו (ע), אלו בני עשו, שהן בני שעיר, הופיע מהר פארן (ע), אלו בני ישמעאל שנאמר וישב במדבר פארן (בראשית כא כב), וכתוב עמד וימודד ארץ ראה ויתר גוים (תהלים ג ו), שראה שלא רצו לקבל את התורה, הקפיצן לגיהנם, כמו שאמר לנתר (בהם) [בהן] על הארץ (ויקרא יא כב), ובמקום אחר הוא אומר יודוך ה' כל מלכי ארץ כי שמעו אמרי פיך

הערות ותקונים

מן ויברך אותו עד ויברך אותו, ונמאל גם לנכון ככ"י רח"ס, רק הסיום חסר גם שם, וכן הוא לנכון בילקוט משלי רמז תתק"ס בשם התנחומא: (יג) תוספת על הברכות, בילקוט משלי שם מתחיל ד"ל וזאת הברכה תוספת על הברכות, ובפסיקתא גירסא אחרת, וכך איתא שם: הברכה זו תוספת על הברכות כולם, וכשנבא בלשם הרשע לברך את ישראל היה ראוי לברך שבע ברכות כנגד שבע מזבחות: (יד) זה שלש פעמים. ככ"י שלפנינו שלש במלות זה שלש, ומן מלת פעמים ליתא, כי חסר דף שלש, והשלמתי החסרון עד סוף הספר ע"פ כ"י רח"ס: (טז) למשה נאה לברך את ישראל, גם זה הוא בפסיקתא שם: (טז) איש האלהים אמר ריש לקיש, כן הוא גם בפסיקתא ובתנחומא הנדפס דפוס קאנטאטאניאל ודפוס וויניציא. אולם המדפיס ממאנובה הוסיף אחרי המלות איש האלהים מאמר שלש (סוף אות ז' והתחלת אות ג') המתחיל אש אמר איש למה אמר אלהים, וזה הוסיף המאנובי מן מדרש דברים רבה פי"א אות ד': (יז) אלמלא מקרא, בפסיקתא אלמלא כתוב: (יח) גזור על משה, עיין בפסיקתא הערה ע"ל: (יט) וזותן של ישראל גרמה לו, וכן הוא גם בפסיקתא ובנדפס, ובהערה ע"ד בפסיקתא שם העירותי שז"ל ד"א איש האלהים וזותן של ישראל גרמה לו, ר"ל שזותן של ישראל גרמה לו שנקרא איש האלהים, שהרי לא נקרא איש האלהים עד שברכן: (כ) וכי תעלה על דעתך כו', בספרי איתא כך: לפני מותו וכי תעלה על דעתך שלאחר מיתה היה משה מברך את ישראל, אלא מות"ל לפני מותו, סמוך למיתתו כו': (כא) כבר הבטיחתי הקב"ה שלא ימסרני בידך, אחר זה נמאל דפוס מאנובה הוסיף שהוסיף המדפיס (וליתא דפוס קאנטאטאניאל ודפוס וויניציא ולא ככ"י ה' של אקספארד) ומתחיל אמר לו הקב"ה שלחני אלך שאתה מסתלק ביום הזה וכל המאמר עד סוף אות ג' הוסיף מן מדרש דברים רבה פי"א אות ח' המתחיל שם אמר ר' מאיר כו': (כב) מלמד שהחזיר הקב"ה, מוצא בילקוט ברכה רמז תתקנ"א, ובילקוט מיכה רמז תתקנ"ד, ובילקוט תהלים רמז תתס"ו בשם התנחומא, ושנה גם כן בפסיקתא שם רק נלקח. חסר ע"ש, ובנדפס מוצא כמו

(תהלים קל"ה ד), (בג) ועדיין צריכין אנו לומר שמא רצו לשמוע, בא מיכה המורשתית (כד) ופסק הדבר, שנאמר ועשיתי באף ובחמה נקם את הגוים אשר לא שמעו (וגו') (מיכה ס"ד), הא למדת שלא רצו לקבל את התורה, בא דוד ונתן הודאה להקב"ה על כך, שנאמר אתה האל עושה פלא הודעת בעמים עורך (תהלים ע"ט), אמר דוד רבש"ע פלאים שעשית בעולמך שהודעת תורתך לאומות העולם, אין עורך אלא תורה, (כה) שנאמר ה' עון לעמו יתן (שם כ"ט ה'), אמר ר' אבהו גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם, שאין אומות העולם מקבלין את התורה, ומפני מה יצא ידהם, אלא כך הוא מדותיו של הקב"ה, (כו) עד שיצא ידי בריותיו ואחר כך מורדן מן העולם, לפי שאין הקב"ה בא (כז) במרוניא על בריותיו. (כח) [מדה שניה מפני מה יצא ידהם, מפני פייס האבות: ואתה מרבבות קדש (דניאל ג' ב'). (כט) מלמד שהקב"ה גדול ומהולל שמו, בכל צבא שלו, שאין מדותיו כמדת בשר ודם, מדת בשר ודם אם המלך יצא בפמליא שלו הוא נאה, ויש בצבאותיו נאים ממנו, הוא גבור ויש בצבאותיו גבורים ממנו, אבל הקב"ה אין בכל רבבותיו כמוהו, שנאמר אין כמוך באלהים ה' (תהלים פ"ח), ואומר מי כמוכה באלים ה' וגו' (שמות ע"ו ה')]: מימינו אש דת למו (דניאל ג' ב'). (ל) מלמד שאין התורה ניתנה אלא בימיו, אמר ר' יוחנן כל מי שרוצה לעסוק בתורה יראה בעצמו (לא) כאילו עומד באש, לכך נאמר אש דת:

[ד] (לב) אף חובב עמים (שם ס"ג ג). אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע שני עולין אתה מטיל על בניך, עול תורה, ועול שעבוד מלכיות, (לג) א"ל הקב"ה כל העוסק בתורה [ניצול משעבוד מלכיות], כל קדושו בידך (שם): והם תכו לרגליך (שם). (לד) תני רב יוסף אלו תלמידי חכמים שמכתתין רגליהם מעיר לעיר ללמוד תורה, ופורקין מעציהם עול מלכות: ד"א והם תכו לרגליך. (לה) אע"פ שהן לוקין ממשכנותיך אין זיון אלא ישא מדברותיך (שם שם): תורה צוה לנו משה מורשה קדלת יעקב (שם שם ט): ירושה היא

הערות ותקונים

הוא לפנינו, ועיין ספרי ברכה צ"ב הוה, וצ"ל דף צ' ע"ב אמר ר' יוחנן מלמד כו': (בג) ועדיין צריכין אז לומר, נגדפס ועדיין צריכין אנו ללמד שלא רצו לשמוע, ז"ל שמה רצו לשמוע. ובפסיקתא שמה שמעו ורצו לקבל התורה: (כד) ופסק הדבר, בפסיקתא עד שבא מיכה המורשתית ופירשה, לכן יש לתקן ופירש הדבר: (כה) שנאמר ה' עון לעמו יתן, עיין מדרש שוחר טוב סוף מזמור כ"ח: (כו) עד שיצא ידי בריותיו, בפסיקתא נוסף אינו מעניש עד שיצא ידי בריותיו: (כז) בפרוטיא, צ"ל דף ג' ע"א פרש"י המלה הזאת בעליה, ועיין פסיקתא פסקא החדש הערה קע"ב: (כח) מדה שניה, הוספתי ע"פ התנחומא הגדפס (סוף אות ד' והתהלת אות ה'), ונמלא ג"כ בכ"ה ה' של אקספארד, ובדפוס קאנשאנטיא ודפוס וויניציא וכן בפסיקתא שם (דף ר' ע"א), רק בפסיקתא הגי' במקום מדה שניה ד"ל מפני מה יצא ידהם מפני זכות אבות: (כט) מלמד שהקב"ה גדול ומהולל שמו בכל צבא שלו, המלות בכל צבא שלו הוא הוספת המדפס ממאנפובה, וכל הששן שם משובש, והמדפס תיקן. ובפסיקתא הלשון מתוקן, וכך איתא שם: מלמד שהקב"ה ניכר בתוך צבא שלו, בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם, מדת בשר ודם יש בתוך פמליא שלו בני אדם נאים ממנו, וגבורים ממנו, וגוים ממנו, וארוכים ממנו, אבל הקב"ה אות הוא בכל הרצבות שלו מי כמוכה וגו' (שמות טו יא). וזהו פ"ג בפסיקתא שם העירותי מדת בשר ודם כגנה בספרי ברכה. ועל אות הוא בכל הרצבות העירותי וכן בתניניה ס"ו ע"א ואתה מרבבות קודש אות הוא ברצבות שלו, וכן בספרי ברכה ואתה מרבבות קדש אות הוא בתוך רצבות קדש: (ל) מלמד שאין התורה ניתנה אלא בימיו. בפסיקתא סיים אש דת התורה נקראת אש דת. והמאמר מובא ג"כ בילקוט ברכה רמז תתקל"א בשם הפסיקתא: (לא) כאילו עומד באש, בילקוט סיים: תורה שנתן הקב"ה למשה נתנו לו אש לבנה חרותה באש שהורה הוציאו מאש וגוהיה מאש שנאמר מימינו אש דת לנו מניד הכתוב שדברי ס"פ ראשו כחם פו, ומקורו בירושלמי שקלים פ"ו ה"א, ועיין ספרי אש דת לנו מניד הכתוב שדברי תורה משלו לאש כו': (לב) אף חובב עמים, מובא בילקוט ברכה רמז תתקל"א בשם התנחומא: (לג) א"ל הקב"ה כל העוסק בתורה כו', כן הוא גם נגדפס, אבל בפסיקתא גירסא אחרת, ועיין שם בהערה ז"א, ועיין צ"ב דף ח' ע"א: (לד) תני רב יוסף, וכן מובא נגדפס, ובילקוט שם המלות, תני רב יוסף ליתא, ועיין גמ' צ"ב שם, וכן בפסיקתא ליתא להמלות תני רב יוסף, ושם בפסיקתא הגי' והם תכו לרגליך, איהם המכתתין רגליהם ויושצין ועוסקין בתורה אני פורק מהם עול מלכות: (לה) אע"פ שהן לוקין ממשכנותיך אין זיון אלא ישא מדברותיך, כן הוא גם נגדפס קאנשאנטיא ודפוס וויניציא, אולם המדפס

לכל קהלות יעקב, שכל העוסק בה לשמה זוכה הוא לנחלת יעקב, שנאמר אז תתענג על ה' וגו' והאכלתיך נחלת יעקב אביך (ישעיה נח יד):

[ה] (לו) ויאמר ה' אל משה הן קרבו ימיד למות (דברים נח יד). (לו) זש"ה הן צדיק בארץ ישולם (משלי יא ב), כנגד מי נאמר המקרא הזה, לא אמרו אלא נגד משה הצדיק, שלא היה כמותו, לא בנביאים, ולא בחכמים, שהרי הקב"ה מעיד עליו לאחר מותו, ולא קם נביא עוד בישראל כמושה וגו' (דברים לז יד), אעפ"כ לא היה ספיקה בידו, להציל עצמו מן המיתה, שכן אמר דוד כי גרים אנחנו לפניך ותושבים ככל אבותינו כצל ימינו (לח) על הארץ ואין מקוה (דה"א כט טו), והלא כתיב קוה אל ה' ושומר דרכו וירוממך לרשת ארץ (תהלים נז נד), ומה תלמוד לומר ואין מקוה, אמר דוד רבש"ע לכל מדות אדם מקוה, אם הוא עני עד שיעשיר, חלש עד שיהיה גבור, חולה עד שיתרפא, חבוש בבית האסורין עד שיתירוהו, אבל יום המיתה אין לו תקוה, שהרי הקב"ה דיבר עם משה פנים בפנים, ולא יכול להציל עצמו מן המיתה, וכן שלמה אמר הכל כאשר לכל מקרה אחד לצדיק ולרשע (קהלת ג ט). אמר ר' תנינא (ב"מ) רוח פסקונית יש לה רשות לדבר לפני הקב"ה, (מ) כסנמר לפני המלך, ואומר לפני רבש"ע (מא) כל בשר למיתה, אברהם בדקו מיתה, נמרוד הרשע בדקו מיתה, יצחק בדקו מיתה, אבימלך בדקו מיתה, משה בדקו מיתה, פרעה הרשע בדקו מיתה, שכן אמר שלמה הכל הולך אל מקום אחד (ש"ג ג כ), ומעתה מה הועילו הצדיקים שעסקו בתורה ובמצות ובמעשים טובים בעולם הזה, ומה הפסידו הרשעים שחטאו והחטיאו בעולם הזה, שלמה פירשה מי יודע רוח בני האדם וגו' (ש"ס ט"ז כ"א), רוח בני האדם, אלו נשמתן של צדיקים, שהן מונחות וגנוזות תחת כסא הכבוד, ורוח הבהמה (היא היורדת) [היורדת היא] למטה לארץ (ש"ס), אלו נשמותיהן של רשעים, שיוורדות לגיהנם, וכן הוא אומר אך אל שאול (תרד) [תורד] וגו' (ישעיה יד טו), ומנין שהצדיקים קרויין אדם, שכן אמר יונה ואני לא אחוס על נינוה וגו' אשר יש בה הרבה משתים עשרה רבו אדם וגו' ובהמה רבה (יונה ד ה'), אדם אלו הצדיקים, ובהמה אלו הרשעים, שמעשיהם כמעשה רשעים, לכך נאמר הן צדיק בארץ ישולם:

[ו] (מב) [הן קרבו ימיד] אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע בלשון שקלסתיך שאמרתי הן לה' אלהיך השמים (דברים יד יד), בו קנסת עלי מיתה, א"ל הקב"ה אני אעשה קורת רוח, הנך שוכב עם אבותיך וגו' (ש"ס נ"א טו), אמר ר' אבהו אין לשון הנך אלא קורת רוח, שנאמר ושם יגורו יגיעי כח (איוב ג י'):

[ז] הן קרבו ימיד למות. (מג) אמר ר' יהושע בן לוי נאמר קריבה באבות, ונאמר קריבה במלכים, ויקרבו ימי דוד למות (מ"ב ג ב), בנביאים הן קרבו ימיד, אמר רבי שמואל בר נחמני וכי ימים מתים, אלא אלו הצדיקים שהן מתים ימיהם במלו מן העולם, אבל הן עצמן קיימין, שנאמר אשר בידו נפש כל חי (איוב י"ג י), וכי חיים מסורים בידו, מתים אינם מסורים בידו, אלא אלו הצדיקים שאפי' במיתתן קרויין חיים,

הערות ותקונים

המדפיס ממאגנטוזה תיקן אע"פ שכן לוקין כהליכתן אין זוין ממשכוותיך אלא ישא מדצרותיך, וכ"ה בפסיקתא. וגם הוסיף המדפיס המאגנטוזה, "שכר מריבה שנושאין ונותנין במלחמתה של תורה" (לו) ויאמר ה' אל משה הן קרבו ימיד למות, פסוק הוא צ"פ וילך (צ"א י"ד) ועל פרשת וילך לא נמנע דרשם כלל, ואין ספק כי מכלן עד סוף הספר מקומו הוא צ"פ וילך, אבל יטן כי גם בדרשם ובכ"י ה' של אקספארד נמנע הדרשה על הפסוק הזה בסוף צדקה, לכן הנחתים ג"כ ככהן: (לו) זש"ה הן צדיק בארץ ישולם כנגד מי נאמר המקרא הזה, צילקום משלי רמו התקנ"ו על הכתוב הן צדיק בארץ ישולם כתב וז"ל זה משה שנאמר הן קרבו ימיד למות, כוון צודלי למאמר הזה: (לח) על הארץ, בדרשם מובא עלי ארץ: (למ) רוח פסקונית, וכן נמנע מוכר רוח פסקונית כנסהדרין דף מ"ב ע"ב אמרם רוח פסקונית לפני הקב"ה עוד ש"ג שמות יש לו פיסקון אשמון סגורין, פיסקון שפסק דברים כלפי מעלה, ורש"י שם כתב פסקונית גבריאל: (מ) כסנמר, פי' שומר: (מא) כל בשר למיתה, בדרשם ה"כ כשר למיתה: (מב) הן קרבו אמר משה, הוספתו ע"פ כ"י ה' של אקספארד, וכן הוא גם בדרשם: (מג) אמר ר' יהושע בן לוי, הן הוא גם בדרשם ובכ"י ה' של אקספארד, והלשון מקושע, והמלה "בנביאים" אין לה הצדקה, גם חסר כל הדרשה מר' יהושע בן לוי צדקה: שנאמר

(מד) שנאמר ובניהו בן יהוידע בן איש חי רב פעלים מקבצאל וגו' (ש"צ כג כ), (מה) אבל הרשעים בחייהם ובמיתתם קרויים מתים, שנאמר ואתה הלל רשע וגו' (יחזקאל כא ל), וכן הוא אומר על פי שנים עדים או שלשה עדים יומת המת (דברים יו א), וכי יש מת שחייב מיתה אחרת, אלא רשע בחייו חשוב כמת, מפני מה, כשרואה המה זורחת ואינו מברך ברוך יוצר המאוות, שוקעת אינו מברך מעריב ערבים, אוכל ושותה אינו מברך, אבל הצדיקים מברכים על כל דבר ודבר, (מו) ולא תאמר בחייהן, אלא אפי' במיתתן, שנאמר יעלו חסידים בכבוד ירננו על משכבותם וגו' (תהלים קמט ט):

חסלת פרשת ברכה

הערות ותקונים

(מד) שנאמר ובניהו בן יהוידע בן איש חי רב פעלים מקבצאל וגו'. נדפס וגב בדפוסים הראשונים של קאנטאטניאל ושל וויניצ'א וכן כ"ו ה' של אקספארד נוסף „כי כולי עמא בני מתי הוו כו' ננמי ברכות" ובדפוסים מאוחרים הלינו „כו' כליתא נמס' ברכות פ"ג". והוא נגמרא ברכות דף י"ח ע"א, כי החיים יודעים שימותו אלו לדיקים שבמיתתן נקראו היים שנאמר ובניהו בן יהוידע בן איש חי רב פעלים וגו', אלו כולי עמא בני מתי נינהו, אלא בן איש חי שאפילו במיתתו קרוי חי: (מה) אכל הרשעים בחייהם ובמיתתם קרוים מתים, עיין נגמרא ברכות פ"ג ע"ב ומדרש ב"ר פ"ט: (מו) בתנחומא הנדפס איתא על כל דבר ודבר שאוכלין ושותין ושרואין וששמעין, ולא בחייהם בלבד אלא אפילו במיתתן מברכין ומודין לפני הקב"ה, שנאמר יעלו חסידים בכבוד ירננו על משכבותם רוממות אל נגרום וגו':

חסלת פרשת ברכה

לוח התקונים מספר במדבר

צד	מקום	שורה	נדפס	צ"ל
ח	בפנים	ג מלמטה	קדוש היכלך	קדוש היכלך
18	הערה קע	יג	זתא	זתא
30	הערה נה	יד	αρχατέατωγ	αρχατέατωγ
46	בפנים	ה	ולילה [כאור] [כיום] יאיר	ולילה כיום יאיר
ל	הערה קלג	יז	אל המדרש את הנחטר מן התנחומא	אל המדרש עפ"י התנחומא את הנחטר
74	בהערה	ד מלמטה	ατξα	ατξα
84	הערה צא	א	ובוראי שתבן המלה	ובוראי נשהבש המלה

ספר דברים

4	הערה י	א מלמטה	mysterium	mysterium
ט	בפנים	ד	רואה איזה נטיעה	רואה איזה נטיעה
"	בהערה ו	ג	וכן נשנה המאמר בירושלמי ה"א (דף י"ד ע"ד)	וכן נשנה המאמר בירושלמי פאה פ"א ה"א (דף ס"ו ע"ד)
18	הערה כב	ח מלמטה	בן התנחומא שהי' לפניו	בן התנחומא שהי' לפניו
20	הערה יד	ז מלמטה	Centenarius	Centenarius
"	הערה טז	ב מלמטה	„ס"א הרוותא" פי' הערוך זבל,	„ס"א הרוותא פי' הערוך זבל,
26	בפנים	יח	גדי בחלב אמו	גדי בחלב אמו
28	בפנים	ו	ומשפטיו אלו הדינין [לישראל],	ומשפטיו אלו הדינין [לישראל],
יח	הערה שו	ד	להרם ויעצבוני	להרם ולעצבוני
כו	בהערה	ה	הרסיף המאמר	הרסיף כל המאמר

**THE LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF
NORTH CAROLINA**

**Presented By
DANNIE N. HEINEMAN**

BM517

.T35

1885

v.2

